

Mikes Kelemen összes művei

Edeo nenia hátá legyen a franciá. miik
cikostund ma ferencsica, francie országbol pe
dig is 7000 indokland meg a fejedelmieabok fran
nek kék jó egyéje volne. hogy he a köpönyök
vise abarna tölle van. de semlyik hogy is a
főnök áor el iri. edo nenia mi jó abo földön a
járni. látja két meg fi. püer is meg ijate vte.
mitör avörbe a fejedelmek elébi. két m. b. n.
fok. hogy ne felvint amide. a konyat othya
nagy haba ^{közé} fordult egyik oldalát. amide
vise or avörbe nagy konyat. nemekor avörbe ake
dejet mensint el. nemekor pedig othya nagy völy
ben estvint. hogy mi csak az vörbe hogy ab vörbe
omolyanab avör a vör konyat. de meg is othya vörbe
fövech avörbe. hogy föttek nem avör innat. mire pa
kely vörbe ely avör it vörbe egyéjben. mire avör
goren is nagy konyat or vörbe. nem csak avörbe. is avör
ha a konyat meg vörbe. el tárad. is job egyéjeje va
gon or itvör. de a konyat avör fejedelmek vörbe. vörbe

MIKES KELEMEN

ÖSSZES MŰVEI

VI.,

befejező kötete

*Az idő jól eltöltésének módja
és más keltezetlen fordítások*

Sajtó alá rendezte

Hopp Lajos

A kritikai kiadás VI. kötetével befejeződik Mikes összes műveinek, kéziratban maradt fordításainak, átdolgozásainak közzététele. Az utolsó kötetbe az erdélyi író keltezetlen kéziratai kerültek: *Az idő Jól el Töltésének Módgya*, *Az Izraéliták Szokásáról és A Keresztényeknek Szokásiról*, valamint *A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiája*. Valamennyi írás francia forrása megvolt Rákóczi fejedelem rodostói könyvtárában.

A Mikes-sorozat kötetei sokban gazdagítják a rodostói levélíróról eddig kialakult képet; egybefoglalják az egész írói életművet. Föltárják az egyéni írói nyelv és a XVIII. századi szókincs, stílus, irodalmi nyelv fejlődési szálait, európai összefüggéseit; körvonalazzák a Mikes-fordítások korai felvilágosodással érintkező sokrétű tematikáját; érthetőbbé teszik a magyar világi széppróza Mikes indította újjászületésének folyamatát, s dokumentálják Rákóczi és Mikes irodalmi alkotásainak, írói művészetének kevésbé ismert szemléletbeli rokonságát vagy éppen eltérő jellegzetességeit; újabb adalékokkal szolgálnak a magyar—francia művelődési kapcsolatok vizsgálatához.

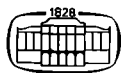
AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST

MIKES KELEMEN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
HOPP LAJOS

VI. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

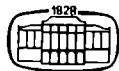
MIKES KELEMEN

**AZ IDŐ
JÓL ELTÖLTÉSÉNEK
MÓDJA**

és más keltezetlen fordítások

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

HOPP LAJOS

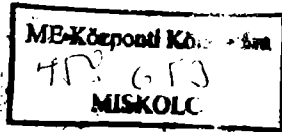

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

Lektor
† KELEMEN JÓZSEF

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása” program támogatásával.

ISBN 963 05 0233 × (összkiadás)
ISBN 963 05 4821 6 (kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1988 · Hopp Lajos

Printed in Hungary

Az idő
Jóll el Töltésének
Módgya
Minden féle rendben.

Idegen országban idegen nyelv-
ből fordítatott Magyarra.

[2b: üres]

[3a: üres] Elöl járó beszéd.

Ha atesti nyavalyák iránt, azt igazán tarttyák, hogy a ki a nyavalyát nem üsméri, azt meg sem gyógyithattya, a lelki nyavalyák felöl is hasonlot lehet mondani, mivel abizonyos hogy sokan vannak olyan jó természetűek akik el nem mulatnák az Istent azon kérni. hogy meg gyógyítsa gyengeségekből. hogy ha meg üsmernék, a veszedelmet, a melyben vetik őket. 5

A resttség egyike azoknak a nyavalyáknak. vagy hogy jobban mondgyam, az a többi között leg veszedelmeseb, ez olyan el rejtet vétek, mely az egész világot el rabolta, igen kevesen is vannak.¹ olyanok. ha ki ki jól meg vizsgálná magát, akiben resttség nem találatnék. némelyekben² több, némelyekben. keveseb. mind azon által. nintsen talám senkiis, aki magát restnek tartaná lenni, az igaz, hogy ez a vétek. olyan mint a virág alat el rejtet kigyó. 10

Erre valo nézve mint hogy nintsen³ senki is aki magának annyira ellensége volna. hogy ne érezné nagy kötelességét az olyanhoz. aki tudtára adná. hogy meg akarják étetni, lehet tehát reménleni, hogy az értelmesek ked-[3b:]vesen veszik. és olvasak. ezeket abeszélgetéseket. 15

Ugyan azért is neveztem ezeket, az idő jól el töltése modgyának, mert minden féle rendű, és mesterségü. embe- 20

* [A címlap előtti levél rectóján bejegyzés Mikestől] [1a:] Deus in adjutorium meum. [alább:]

Azt el vesztettem a mit el költöttem,

Azt másnak hagytam a mit birtam

és az meg maradt. a mit adtam

¹ vannak. [A második *n-a*-ból(?)javítva.]

² némelyekben [*k-b*-ből javítva.]

³ nintsen <sek> senki [*<sek>* Mikes csak a *k* kezdővonalát írta le.]

rek. vehetnek magoknak valamely oktatást, és meg láthatták ezekből, mint kel az időt meg kimélleni, és hogy mitsoda. jó erkölcsel kell az embereknek. gyermekségektől fogvást, el-lene állani. aresttségnek,⁴ úgy hogy egész. életekben. nem⁵ fognak időt találni a henyélésre.

Ajánlom Édes jésusom. azt az időt melyet ezen írásban töltöttem, és adgyad hogy mind nékem, mind azoknak. kik ezt fogják olvasni lelki hasznokra légyen, és a te ditsőséges szent nevednek ditséretire. [4ab: üres]

⁴ aresttségnek, [t-je javítva ts-ból.]

[5a:] Az idő jól el töltésének modgya minden féle rendben.

Első Napon.

A resttségről. és annak eredetéről. valo beszélgetés.

Gondolom. hogy nagy rövidséget tettem volna azoknak, kik az időt jó és hasznos olvasásban szeretik némelykor foglalni, hogy ha egy néhány fő renden lévő személyeknek beszélgetéseket el titkoltam volna. a mellyeket mind haszonnal, mind pedig kedvesen lehet olvasni, azok a beszélgetések tsak hat napig tartottanak, de szükséges elsöben meg mondani. hogy kik legyenek azok a személylek. 5

Leg elsöben. Diánnán kezdem el., a ki is mint egy negyven esztendös korában özvegyé marada, de a ki mindenkor a Czifraságban; és az kényesen valo életben töltötte idejét. mint olyan. akinek a nagy jóság, modot adot mindenre [5b:] 10

Angyélíka, diánnának atyafia lévén, tsak nem mindenkor is nála lakot. eszép, és mint egy husz esztendös leány lévén, az észel valo tréfás nyájaságot.⁵ az jó erkölcsökel meg tudta egyeztetni. 15

Pater Dénes, mint hogy a diánna urával atyafiasok voltak, azért ö is el ment némelykor látogatására, a mint leg közeleb is egy hetet töltöt nála, evilági⁶ pap. lévén, az ö okos, értelmes, és jó természetiért, mindenek betsülték, és szerették,

Télámon. pedig huszon három, vagy huszon négy esztendös iffiu lévén, azon kívül. mind fő rendü, mind sok jóságú, a multságban töltötte inkább ideit, mint sem atanulásban. olyan volt. mint akiröl azt szokták mondani, hogy mindent tud, de semmit sem tanul, egyakorta menván diánnához. angyélíkával, mindenkor vetekedésben voltak. 20

Télámon, idején korán, diánnához menván, mindgyárt panaszolkodni kezdék. hogy angyélíka végben nem vitte a 25

⁵ nyájaságot. [j—s-ból javítva.]

⁶ evilági <páter> pap.

mire kérte volt ötlet, angyélika is menttegetvén magát, ezen sok ideig veteke-[6a:]dének egymásal., és tovább is tartott volna avetekedések, de tiz ora tájban. páter dénes, diánnához menvén, félben hagyatá vélek. diánna pedig szokása szerént, 5 még agyban lévén, széket tétete az ágya mellé, és apátert. le ülteté, holmi beszélgetés után a páter nem titkolhatván el a maga gondolattyát, mondá hogy még idején akart volna véle beszélgetni holmi szorgos dolgok iránt. kik az atyafiakot illetik, de mint hogy még az ágyban volt. nem akart hozzája bé 10 menni, és hogy bányya az időt hejában vesztegetni.

Tudom hogy kegyelmed még idején az ajtomon volt. felelé diánna, de miért nem jött bé kegyelmed, ha szinte az ágyban voltam is, vagy pediglen tizen egy orára lehetet volna halasztani. a mikor fel szoktam öltözni, kegyelmed⁷ itt nem lévén 15 idegen. mindenkor bé jöhet hozám, erre a pater felelé, hogy igen köszöni emberségét. de igen bännám ha kegyelmednek alkalmatlan volnék, ugy tettzik azis nékem, hogy nem illik az én rendemhez, olyankor menni az aszszonyokhoz, mikor még ágyban vannak. vagy öltöznek,

20 Erre télámon. mondá mint egy nevettségből, hogy [6b:] apáter, igen nehéz, és akadályos természetü volna, erre felelé a páter, hogy éppen a nem volna. de ha kívántatik. azt meg vallom kegyelmednek. hogy soha sem szerettem olyankor menni az aszszonyokhoz amidön öltöznek, azon kívül is olyan 25 rosszul töltik el azt az időt, azon szin alat hogy ugy illik egy fő aszszonyhoz, hogy ha szinte ne szollyak is arrol ahejában valo véghetetlen csinogatásrol, de abban nem lehet kételkedni hogy az Istent meg ne bánttsák, és mind azok is, kik azt jóvá hagyák,

30 Bezzeg páter uram. mondá diánna. igen vétkeseknek tarttya kegyelmed, a mi tselekedetinket, hát azért jött kegyelmed ide, hogy nékünk prédikályon.?

⁷ [Sorvégen:] kegyel=[sor eleji margón, kisebb betűkkel:] med [nem Mikes *d* betűje; idegen kéz írása?]

Bizonyára nem azért felelé apáter, mivel vagyon kegyelmednek⁸ más gyontato papja, de mint hogy az alkalmazóság így hozta magával, nem titkolhatám el gondolatomot, tudgya kegyelmed,⁹ hogy meg szoktam az igazat mondani, a melyért, bocsánatot is kérek az aszonytól. 5

Angyélika látván, hogy a páter egy kevesé meg ütközöt volna a diánna száván,¹⁰ kezdé menteni mondván, hogy azt jól tselekeszi. ha az igasságot el nem fedezi, és ki mondgya, de apáter ezekre nem felelvén, te[7a:]lámón kérdé.

Hogy lehetne a páter uram. hát a kegyelmed¹¹ mondása ¹⁰ szerént az egész fő aszszonyok el kárhoznak?

Egy kevesé tsak lassan felelé apáter, az igen kemény beszéd volna. az itélést az Istenre kel hagyni. de abizonyos, hogy az olyan aszony. a ki egyebet nem tselekeszik tsak eszik, iszik, aluszik, magát mulattya, és Czifrázza, és aki az ilyen életben ¹⁵ meg hal penitencia tartás nélkül, az olyan. nagy veszedelemben vagyon üdvesége felöl. hogy hatsak az Isten tsudálatosan nem üdvezitti.

Hát páter uram mondá télámón, az ő frajczimerei hová lesznek. holot ök tarttyák őket, három vagy negy óráig a ²⁰ tükör előtt, a még őket fel kendödzik. és fel fodorittyák, ök boszonttyák őket, ök ingerlik haragra, némelykor a pántlikát nem jól fordittyák, vagy a csipke nem elég fodroson áll, hát az ilyen leányok. nem kárhoznaké el ök is.?

Angyélika vévén észre hogy ez a beszéd ötet is illetné, ²⁵ mondá mosolyogva a páternek, ne adgyon kegyelmed hitelt a télámón beszédének. mert mi esze vesztünk egy másal.

Nem kel félni mondá apáter, mert se télámón, se én, senkit el nem kárhoztathatunk; nem hogy angyélika [7b:] helyben ³⁰ hagyná ezeket a hejában valóságokat, de tudom hogy még azokat el hagyatná ha lehetne. de söt még az a nagy

⁸ kegyelmedk̃ [Rövidítéssel.]

⁹ kegyd̃. [Alább is gyakran, rövidítésjellel.]

¹⁰ száván, [Íráshiba.]

¹¹ kegyd̃

szorgalmatosság, fáradság, a melyeket szenvednek némely haragos nyughatatlan, változó természetű aszonyoktól, az üdvösegekre szolgál az olyan leányoknak. kik azt az Isten kezéből aláztatóság., és bekeséges¹² türesem veszik.

⁵ Oh! mint örülök ezen. a mit apater mond, mondá tsak lassan anygélíka, mint ha a szivemben nézhetne.

De mit susoksz te magadban anygélíka. mondá télámon. mond ki had hallyuk.

Mit mondok, én is azt akarom meg tudni felelé anygélíka. apátertől, hogy hová lesznek. azok a sok haszontalan beszédü legények. kik¹³ három oráig el ditsérik egy aszszonynak a szoknyáját, meg anyi ideig el tsudallyák a fülben valóját, nyakra valóját, és leg gyakrabban a templomot is el mulatattják véle, és mi velünk, vagy ha oda el megyünk, leg gyakrabban azokal a heverökel, megyünk, akik tsak azért kiserik az aszonyt atemplomban. hogy véle trécselhessenek. a szolgáló pedig, őt is mesze ál az aszonyától.

Lassan. lassan anygelíka, mondá diánna.

²⁰ Legyen ugy, felelé anygélíka. de oltalmaznom kel [8a:] magamot. ha ellenem szolnak.

Jól mondog, anygélíka, mondá télámon. leg aláb ha te el kárhozol. mi is őt leszünk. ezen ismét veszekedést kezdettek volna el; ha apáter időt adot volna nékiek. a ki is mondá. az Isten ne adgya, nem kell kárhozotni, se egyikét, se a másikat. hanem a rendeletlen életet, keresztényi életre kel fordítani.

Páter uram, mondá diánna, kegyelmed igen kemény, nem akarnám. hogy kegyelmed¹⁴ volna az én gyontato papom.

Tudom felelé¹⁵ apáter, arra se értellem.,¹⁶ se elegendő

¹² bekeséges [b—k-ból javítva.]

¹³ kik <or> három oráig

¹⁴ kegyd [Rövidítésjel nélküli; alább is sokszor írja így.]

¹⁵ felelé [Második l javítva; a tintaösszefolyás miatt nem látszik, hogy milyen betűből?]

¹⁶ értellem., [l—utólag beszúrva; eredetileg *értellem.*, volt.]

nem vagyok. nem is olyan szándékal jöttem ide, hogy Cáterkizálljak, nem is tudom hogy eredtem oly mélyen abeszédbe, a melyről botsánatot kérek, jobban is tselekeszem ha arról a dologról beszéllek a mely ide hozot, és a mely nem egyéb, hanem hogy az aszony ne halogassa már továbbra azokat aleveléket fel keresni, mivel elég volt már egy holnaptól fogvást. két oráig valo dolgot végben vinni, és meg menteni egy levélel, és egy néhány szoval ajoszágocskáját olyan embernek, akinek három gyermeke vagyon

Igen örülök azon felelé diánna. ha valamiben szolgálhatok másnak, de mint hogy egy kevesé nem jól érzem magamot, talám meg lehet holnaprá halasztani.

Ezen el hülvén apáter, kérdé, hát roszul vagyon [8b:] az aszony, én éppen nem tudok hizelkedni,¹⁷ követem az aszonyt, mert azt gondoltam, hogy tsak nyugodalomnak kedviért marad ennyi sokáig az ágyban.

Mi jól üsméri az aszonyt, mondá erre angyélika. de tsak lassan.

De még több is vagyon hátra mondá diánna, mert már két naptól fogvást, nagy fog fájást érzettem, és még most sem vagyok jól. oh' Istenem mit fog kegyelmed mondani felöllem páter uram, hogy egy holnaptól fogvást még semmit sem tselekedtem azért a szegény emberért, mivel sok vendégim voltanak azolta, vagy pedig én mentem mások látogatásokra, hol pediglen sétálni kellett mennem. azt tudgya kegyelmed,¹⁸ az illyet el nem lehet mulatni.

Igen bánom felelé apáter, avállát vonitván, mivel minden dolog tsak abban áll. hogy egy levelet fel kel keresni, és arra, annak a szegény embernek joszágát viszá adgyák,¹⁹ ahoz tsak egy ora kivántatnék. még is már egy holnaptól fogvást semmit sem vihetek végben, meg sem mondhatom hogy menyi

¹⁷ hizelkedni, [z—megkezdett /-ből javítva.]

¹⁸ kegyéd,

¹⁹ adgyák, [d—g-ből javítva.]

nyomorúságot szenved az az ember, a kinek is felesége holmijit zálogban adta. hogy a gyermekeit táplálhassa. reménlem hogy az aszony el nem feletkezik rollok.

A páter tovább is terjesztette volna panaszát, de az ebédnek ideje lévén. a diánna ágya mellé asztalt teritének, és az étket fel vivék, az asztaltol. alig költenek fel, hogy [9a:] angyélika, tudtára adá diánnának, hogy a Grofné inasa akülső házban várakozik, aki is parantsolá. hogy had hinák bé, nó te kis tsutak mondá diánna, mint vagyon a Grofné, igen frisen felelé az inas, és az aszonyt köszöntetvén, tudakoztattya az aszszonyinak egéssége mint szolgál, és hogy ha volnaé aszszonyinak kedve avárosra menni sétálásnak kedviért.

Diánna, egy kevesé gondolkodván. mondá, köszöntsed fiam az aszonyodat, nevemel, igen kedvesen veszem jó akarattyát, egy kevesé jobban érzem magamot, és ide el várom.

Télámon mondá az után az inasnak, köszöntsed az aszonyt²⁰ szomal, én is el fogom kísérni az aszonyt, nem gondolom pater uram, mondá nevetve, hogy kegyelmed²¹ azt rosznak tarttsa. ha avárosra mennek sétálni, mivel a sétálás. ártatlan mulattság.

Ihon az én szentem. mondá angyélika, én Istenem mi nagy szüksége volna arra. ha egy szer valamely erős oktatásal meg mosnák a fejét, mert minden ártatlanság ő nála.

Nem veszedé észre angyélika. mondá apater, hogy tsak magát akarja mulatni, ő kegyelme, mivel jól tudgya a mit kellene tudni.

Bizonyára nem tudom felelé télámon. ugy mondom valamint gondolom, és azt is tartom, hogy nem vétek a városra sétálni menni.

En pediglen, felelé hirtelen apáter, azt hiszem hogy [9b:] sokszor vétek. nem mondom hogy a sétálás vétek volna, söt még a szabad, mikor valamely munka után az elme nyugosztá-

²⁰ aszonyt [y—t-ből javítva.]

²¹ kegyéd

lására tselekeszik. de avároson valo sok sétálás, tsak azért hogy másokat nézünk, és minket is nézenek, avétek.

De honnét vagon a, mondá télámon, hogy minden vét-kes. ? meg ütökstem én egy kevesé azon.

Meg mutatnám én azt kegyelmednek²² mondá apáter. haitt ⁵ volna annak helye, és ideje.

Miért nem volna annak it helye mondá télámon, az asz-szony nem bánya mikor olyan dolgokat mondanak, ha szinte egyébért nem is, tsak azért, hogy szégyen nem tudni olyan állapotokat, a melyeket tudni kellene, azokat meg kel-¹⁰ tanulni, azért, hogy lehesen az után beszélni azokrol, ha az alkalmatoság kívánnya.

Beszéllyen kegyelmed beszéllyen páter uram, fel kialtá az ágybol diánna. én örömetst halgatom kegyelmedet.

Kérem kegyelmedet pater uram, mondá angyélika, oktassa ¹⁵ kegyelmed őket, a vasat nem kell hagyni hogy meg hülyön, ezeket a lelkeket. talám meg téritheti kegyelmed²³

Bizonyára, mondá apáter, nem gondolom hogy rosz szán-dékban legyenek, mert a²⁴ mint mondá télámon. a rendelet-lenség. tsak ami tudatlanságunktol, és hivalkodásunktol va-²⁰ gyon, az az, attol, hogy nem akarjuk magunkat²⁵ meg üsmér-ni, holot arra sok idő nem kellene. **[10a:]**

Azt meg kel tudni, hogy az Isten minket teremtvén, belénk oltotta a kívánságot, hogy kívánnjuk meg tartani az ö-²⁵ munkáját, és hogy annak szerezőnk minden jokat, amik azt boldoggá tehetik, ugyan ezt a kívánságot szokták nevezni magunkhoz valo szeretetnek, ez oly természet szerént valo indulat; a melyel keresünk a magunk meg tartását, és boldog-ságát. mint hogy az Istentől származik, igen jó és helyes magában, mert semi rosz nem jöhet az Istentől, ezt a ³⁰ kívánságot, szüntelen is meg tarttya az emberben, mert mint

²² kegyd̃k [Rövidítésjellel; aláb is legtöbbször így.]

²³ kegyd̃

²⁴ a «midön» mint

²⁵ magunkat [Szóvégi a—o-ból javítva.]

hogy amaga ditsőségére teremtette, ugyan annak a ditsőségnek is kel meg tartani a maga munkáját, mind addig, valamig bé nem tellyesitti, az ő iránta valo Isteni akarattyának rendelésit.

5 Mint hogy pedig ez a magunkhoz valo szeretet az Istentől származik. és mint hogy azt magáért óltotta mi belénk. szükséges azért annak a szeretetnek, jónak, és helyesnek lenni. mindenben tsak az Istent tekinteni, tsak egyedül ő benne, és ő érette munkálodni. mi következik ebből, vagy mi
10 következet ádámban vétkezésekor. akitől származik az egész emberi nemzet; a következet, hogy el fordítván az Istentől azt a szeretetet, és akaratot, a mely jó magában. nem az Isten akarattya alá veté magát, [10b:] hanem a magáét követé, a jót nem az Istenre valo nézve szereté, hanem magáért, roszul
15 élvén azért a jóval, azt meg is rontá. és ez a meg romlás, mi bennünk el árada, hasonlot tselekeszünk. valamint ő tselekedet, azért is mostanában, a magunkhoz valo szeretet, meg romlot szeretet. hogy ha tsak az Isten kegyelmével az elébbeni tisztaságára nem hozza,

20 Ez okáért is nevezik ezt a szeretetet rosz kívánságnak, mivel gyökere minden rosznak, valamint mondgya az apostol. 1 tim. 6.10. a bizonyos hogy minden féle véték ettől származik, e három féle ágra is oszlik, és mindenik ág rosz gyümölcst terem, az első ág, a gyönyörködtetésnek szereteti. a második,
25 avilági joknak szereteti, a harmadik. az elő menetelnek szereteti, ezeket nevezi szent János., *a test kívánságának, a szem bujálkodásának, és az élet kevélységének.* 1 joan. 2.16. az első²⁶ ágnak, három halálos gyömolcsei ezek, a tisztátalanság, torkosság, és a resttség, a második²⁷ ágnak gyümölcse, a
30 fősvénység, és a harmadik ágnak, a kevélység,²⁸ de mint hogy ezek a szeretetek, s' kívánságok. sok féle akadályokat, és ellenkezéseket szenvednek evilágon. azért. azok az akadá-

²⁶ az első <három> ágnak, három

²⁷ második [*mások*-ból javítva, a *di* beszúrásával.]

²⁸ kevélység, [*l*-javítva hosszú szárú *f*'betűből.]

lyok, és ellenkezések gerjesztik fel a haragot, aboszu állást, és az irigységet. ezekből a fő vétkekből, meg más sók féle vét-[11a:]kek származnak, és az első vétektől fogvást, ugyan ezért vagon. olyan nyomorult állapotban a természet.

Hogy ha belső képen meg tekintenők magunkot, meg⁵ láthatnok először, hogy minden nyomoruságink a magunkhoz való szeretettől erednek, ettől is vagon.²⁹ hogy a magunkhoz való rendeletlen szeretet, magában foglalja azt a kivánságot, a mely minden véteknak oka, S.³⁰thom.22.qu.77. art 4.

Másodszor, valamint hogy a lámpásban való tüzet az olaj¹⁰ táplállyá, hasonló képen táplállyá ezt a szeretet³¹ akevélység. és a resttség, értem, azt a kevélységet, amely amagunkhoz való szeretetet meg ronttya. anyiban., hogy az ember tsak amaga hittségéből fordittyá el szeretetit³² az Istentől, hogy azt magának meg tarttsa, ezért is nevezi a szent irás a kevélységet,¹⁵ minden vétek kezdetinek. ecclesiast. de mint hogy ki ki meg üsmérheti, és érezheti magában ezt az igazságot, azért nem is szükséges hogy hoszu beszédél meg mutassam mitsoda veszedelmes ez a vétek, és hogy mitsoda ellenkező légyen azal az étellel, a melyet a kristus szabot nekünk, hogy el érhessük azt²⁰ aditsőséget³³ a melyet meg érdemlet nekünk ki mondhatatlan nagy alázatoságáért.,

De akár mely veszedelmes légyen akevélység. de a resttség még valamenyire veszedelmesebb, és ennek hamiséga annál is veszedelmeseb. hogy mind más féle uton igyekezik minket²⁵ el veszteni. mert a kevélység mindent erővel tselekeszik., és így magát meg üsmérteti. mi bennünk, tsak³⁴ egy kevesé [11b:] vizsgállyuk meg magunkot, és észre veszük, hogy a

²⁹ vagon. [Íráshiba.]

³⁰ 1 <tim.> thom.

³¹ a szeretet <a> akevélység.

³² szeretit [Elírás:] az <Is> Istentől, [Törlés tollhiba miatt.]

³³ aditsőséget [ség hosszú f betúje g-ból javítva.]

³⁴ tsak [Kis s-ből javított hosszú f-sel írva.]

kevélységtől indítatunk. a midön nagyra vágyunk, vagy mikor igen nehezen szenvedjük. ha meg bántanak.

De a resttség³⁵ olyan betegség, a mely el rejtí magát a szívnek mélységében, és láthatatlanná teszi magát olyankor is, a midön minden tselekedetinkben észre lehetne ötöt venni.

Ezért mondotta olyan okosan, egy nagy elméjü, hogy akár mely lankattségü legyen is, de az embert meg gyözi, az akaraton, és ez életben való tselekedeteken uralkodik, a jó erkölcsöt el ronttya, és minden szándékinknak parantsol, 10 veltire el lehetne azt mondani hogy a resttség mint egy boldogsága a léleknek, a mely mindenről meg vigasztallya. reflex. mor. 290.

Oh Istenem.! de mitsoda boldogság az, a mely el veszti velünk, az igazán való boldogságot. a melyért evilágra jötünk, mitsoda boldogság az, a mely az örök kárhozatra vezet, 15 anyi sok féle menttség után, ezért is szoktak azt tartani, hogy semmi nem vétkes, hogy minden ártatlan dolog, hogy minden jó erkölcs, mert mindent tsendeséggel tekintenek, és semmi nem tettik resttségnek.

20 E tettik nékem e. fél kiálta angyelika.

A resttség mondá apáter, a szent atyák szerént. olyan bánkodás, szomorúság. és olyan nehézség, a mely a kedvet el veszi, és minden jó tselekedetet meg utáltat, valamint utállya a dolgot, a nyugalmat úgy szereti. st. thom. [12a:] 2.2. 25 qu.35. art.2: az Isteni szeretet az évangyélium szerént való életre int minket, a melynek a penitencia tartásban kel végben menni, a resttség pedig el távoztat minket attol, a mi nehéznék. láttzik lenni, az alkalmatosságot, és a nyugalmat keresteti velünk.

30 A resttség meg utáltattya velünk a jó erkölcsöt, és mind azt, a mi az Istent, és a mi üdvességünket illeti. meg vetteti, és nehezen szenvedtetí velünk. azokat a személyeket, kik jó beszédek., vagy jó példa adásokal. intenek minket kötelességünkre, minden ditséretes tselekedettől el kedvetlenit min-

³⁵ resttség [resttség-ből javítva.]

ket. hogy ha a, valamely nehézséggel jár, és az a kedvetlenség kétértelműségben ejt³⁶ minket. hogy valaha el érhessek a jó erkölcsöt, erre való nézve, nem erőlködünk, hogy azt el érjük.

A resttség. olyan lankadságot okoz alélemben, hogy idegenséggel tekintik mind azt, a mi a jó életre vezethetné, ebből a lankadságból származik atunyaság. úgy annyira hogy semmit sem tselekesznek, epedig olyan szunyadás, a mely lomha módon, és imel, álmal, viteti³⁷ végben azt a keveset is, a mit tselekeszünk, ezért is intette szent pál a hiveket mondván, *ne legyetek restek, hivatalotokban. buzgók legyetek, mert az urat szolgállyátok.* rom. 12.11. 5

A resttség, még az elmében is olyan rendeletlenséget okoz, a mely minket, sok haszontalan, és tilalmas dolgokra vezet, és sok olyan multságokra, a melyek meg utáltatják ve- [12b:]lünk a jó dolgokat, *nullus diu. absque delectatione, potest manere cum tristitia.* arist. eth.8. c.5. et 6. ezek is okozák. hogy az elme egy szers mind sok féle dolgokra adgya magát, ebből következik azután, hogy mindent akarnánk tudni, látni, és hallani, ettől is vagon az a sok véghetetlen hejában való beszélgetés, azok agyakorta való nyughatatlanságok, melyek okai. hogy nem vagyunk elégségesek magunkal, akár mitsoda állapotban legyünk, végtire az a változás, az a szüntelen való álhatatlanság, a melyek minden órában meg változtatják velünk, minden szándékinkot, és igyekezetinket, ezek azok a nyomoruságok, melyeket mivel bennünk a resttség, és a melyeket mi előttünk el titkolya. 15

A bizonyos mondá angyélika, tekintvén télámonra, hogy sokan vannak olyanok, a kiknek szükséges volna ezeket meg tanulni.

Mind ezeket, a miket mondtam, mondá apater, könyü ³⁰ kétt dologal bé fejezni, először, hogy a resttség, halálos vétek, mivel oltya bennünk az Isteni szeretetet, a mely mi velünk végben viteti mind azt, a mi az Istent, a mi üdvességünket, és

³⁶ ejt [Utána h kezdővonala.] minket. hogy

³⁷ viteti végben [Először veteti volt, majd az e-re pontot tett.]

hivatalunkot tekintí. másodsor, hogy az egész világi élet, mely a resttségen forog. és a mely inkább halál hogy sem élet, nem egyéb hanem szüntelen valo vétek. mivel a vétkes dolog, tsak vétket okozhat. [13a:]

⁵ Ez illyen formán nehéz dolog volna, mondá télámon.

Ha nékem nem akar kegyelmed hinni, mondá apáter, hitel kel adni egy nagy szentnek, a ki is azt mondgya, hogy ha el mulattyák azt, a mi az üdveséghez valo, és hogy ha akarattal el mulattyák azt, a mi az Istent tekintí. ugy anyira. hogy még ¹⁰ az ő szeretetinek is ellene mondanak. a halálos vétek, st.thom 2.2. qu.54.art.3.

Azt pedig kel tudni, hogy az Isteni szeretet abban áll. hogy a parantsolattyát végben vigyék, jót tselekedgyenek, és hogy hasznot tegyenek abban arendben. a melyben tett kit kit, a ¹⁵ szeret engemet mondgya akristus. aki meg örzi parantsolati-mot. és aki el mulattya ajó utat, a halálban esik. prov.19.16.

A Grófné amint meg izente volt. el érkezvén félben hagyatá a páterel beszédét, diánna is az agybol fel kelvén, meg követé a páttert mondván, meg botsáson ha félben ²⁰ hagyattya véle beszédét, de mint hogy setálni kell menni, azért más napra lehet hagyni.

Második Napon.

Hogy külső képpen mit viszen végben a resttség. és a világiaknak. tunya életekről valo beszélgetés.

A Grofnénak, a kit is nevezek Máriánnának, télámon, élébeszélte volt. a páternek minden oktatásit. ez a fő ²⁵ asz[13b:]szony, igen. okos, de mód nélkül szerette akártytát, mindazon által. télámonal diánnához mene, hogy részes lehetne abeszélgetésben. apáter is azonban adiánna házában érkezvén, a kit is még az ágyban találá, egy kevesé azon meg ütközék. mind azon által mondá.

Nem akarok hasonló vétekben esni mint tegnap. és ugyan ³⁰ valójában tartok attol. hogy beteg ne legyen az aszony.

Egy kevesé meg sértettem magamot. hogy a hínobol le

szálottam volna, de az el mulik. adgyatok egy széket a paternek, igen köszönöm az aszszony jó akarattyát, felelé a páter, egy kevesé viszá fordulok házamhoz, és egy kevesé idő múlva viszá³⁸ jövök, úgy is elegen vannak it azaszönyal, tellyeségel el nem botsattyuk kegyelmedet páter uram. fel kiálta télámon., a Grofné előtt ne szaladgyon kegyelmed.³⁹ mivel azért hoztam ide, hogy halgassa a Catechismust.

Kegyelmed mindenkor tsak trefálodik⁴⁰ felelé a páter,
Tsak had beszéllyen mondá angyelika, úgy kel halgatni, mint ha a halot beszélne.

Angyelika, kérdé télámon. mit értesz azon ahalotton.?
Én halált értek, felelé angyélika, mert a mitsoda életet áll kegyelmed, nem egyéb hanem halál. ugyan azon is hagyá apater tegnap beszédit.

Nézük tehát pater uram. mondá télámon, hogy [14a:] bizonyithattya meg kegyelmed⁴¹ azt, a mit tegnap mondot.

A nékem⁴² nehéz volna felele apater, mert én azt nem mondom a mit angyelika. Isten örizen attol⁴³ hogy kegyelmed. vagy valaki ellen szollyak. a mit tegnap mondottam avétek ellen volt, és oda senkit sem értettem, hanem azt akartam mondani, hogy aki rossz életet áll, az az, élet, olyan mint a halál.

Ugyan is kérem kegyelmedet, kereszteni életé az a mikor tsak nem felit az életnek az ágyban töltik. és a mikor. — — —

Ah' egy keveset hagyunk ki abbol páter uram. fel kiálta télámon., igen sokra számlállyá kegyelmed.

Követem kegyelmedet felelé a páter, azt igen könnyü volna fel számlálni, példának okáért hány orakor kél fel kegyelmed?

³⁸ viszá <fordulok,> jövök,

³⁹ kegyd.

⁴⁰ trefálodik [e—fölyött áthúzott ékezet.]

⁴¹ kegyd

⁴² nékem <nékem> nehéz

⁴³ attal [Íráshiba.] hogy kegyd.

Dél felé mondá nevetve angyélika,⁴⁴ számlállyuk tiz ora tájba felelé télámon.

Nám ki találám mondá angyélika.

Tegyük fel hát mondá apáter, hogy egy olyan iffiunak mint
5 kegyelmed ött orakor kellene fel kelni, de mint hogy tiz
orakor kél fel kegyelmed, azért minden nap ött ora vész el, ha
fel számlállya kegyelmed hogy esztendeig minden nap az az
ött ora menyire megyen, meg láttya kegyelmed⁴⁵ hogy egy
nehány holnap lesz belölle. osza fel már kegyelmed egy
10 embernek egész életére azokat a holnapokat. [14b:] és még
fogja látni, hogy az én számlálásom szerint, nagyob részit az
életnek el veszti kegyelmed. holot maga mondgya kegyelmed,
hogy nintsen drágáb az életnél. nem igazé. hogy minden
képen meg oltalmazná kegyelmed,⁴⁶ ha valaki azt el akarná
15 venni kegyelmedtől,? abban nem kel kételkedni felelé téla-
mon.

Még is kegyelmed maga magának veszti el életét. mert
plinius szerint, ha az élet. az ébren valo életből áll,⁴⁷ ebből
következik hogy a ki aluszik. nem áll, közönségesen ugy is
20 tarttyák, hogy az álom, ahalál képe.

Én nem tudom felelé télámon hogy mi légyen az álom, se
azt hogy honnét jó, de azt tudom. hogy jó szivel aluszom
mikor lehet. el is unom magamot hanem alhatom, és mivel
erről beszélgetünk. mondgya meg kegyelmed⁴⁸ nekünk, hogy
25 mi légyen az álom.

Az én töllem nem lehet felelé apáter, mivel sokan voltak
ollyanok kik azt valamely hasonlóságál meg akarták volna
magyarázni, de még olyat nem olvastam, aki helyyes. és
természet szerint valo okat adta volna annak. hogy az ember,
30 és az állatok miért alusznak.

⁴⁴ angyélika. [é—á-ból javítva.]

⁴⁵ [Sorvégen:] ke [új sor elején:] <k> gyelmed

⁴⁶ kegyd,

⁴⁷ áll, <h> ebből következik hogy

⁴⁸ kegyeld <m> nekünk,

A mely auctor ezen dologrol leg tudosabban irt, egyebet erről nem mond, hanem hogy az álom arra valo, hogy meg nyugosztallya. és helyre hozza, az éltető spiritusokat, a melyek nem lehetnek szün[15a:]telen valo mozgásbar:

De azt mondgya meg kegyelmed páter uram. mondá 5
télámon, hogy kegyelmed maga, mit gondol az iránt.

Mint hogy doktor nem vagyok felelé apáter, hozzám nem illik olyan dologrol szolni mely őket illeti, és fel költeni az álmot hogy ugy mondgyam, a melyet senki nem méri fel költeni. 10

Látom hogy tsak másra akarja kegyelmed⁴⁹ fordítani beszédét. mondá télámon. de hiszem az ilyen nehéz dologban kel meg mutatni atudományt.

Ha azal meg elégszik kegyelmed⁵⁰ felelé apáter, amint én erről gondolkodom, tehát el nem titkolom kegyelmed⁵¹ előtt, 15
mivel én azt tartom, hogy az álom nem egyéb, hanem hogy az agy velöben meg emésztödnek, vagy is meg főnek azok aváporok, (vagy párák,) melyek az eledelnek leg gyengébb részeiből formáltatnak. és a melyek a szivből mennek fel, azt tudgya kegyelmed⁵² hogy az eledel a gyomorban meg emésztödvn, hig matériává válik, a melyet deákul nevezik chylusnak, az ahigság. atejas erekben vitetik. és onnét más erekben, ahol avérel esze elegyedik, azutan aszivben megyen, a sziv meg tisztitván azt a vért, azután a testben lévő egész erekben el oszlik, atest táplálására, [15b:] és tartására, végtire. abbol 20
ameg tisztittatot vérből. és talám valamely kis reszetskéjéből annak az árnek, melyet bé szivunk,. a leg tisztáb reszetskéi mind ezeknek, az agy velöben menvén, ezékből formáltatnak azok apárák, melyek az érzékenységnek, és a test tagjainak 25
mozgására szolgálnak. 30

Azok a párák tehát. és azok atiszta reszettskéik, meg

⁴⁹ kegyd

⁵⁰ kegyd

⁵¹ kegyd

⁵² kegyd

nedvesítvén⁵³ az agy velőt, szükséges hogy még jobban meg emésztessenek. főztesse nek, és meg tisztittassanak, hogy azután éltető lelkeké válhassanak, és ez az emésztés és tisztítás, hogy úgy mondjam. az álom által megyen végben.
5 vagy is ugyan a maga az álom, azt láttyuk hogy a főben vagy on olyan rész, a melyet nevezik az agyvelő ventriculumának, az az, az agyvelő gyomrának, talám ugyan őt is lészen meg az emésztés.

A fáradtság honnét vagy on? attol hogy az erekben. és az inakban lévő spiritusok. el fogynak, de az álom azt helyre hozza, mert meg emészvén azt a matériát mely az agyvelőben fel ment, abbol ujjab spiritusok lésznek. melyek el szélyedvén az erekben, és az inakban. meg töltik azt az üreséget,⁵⁴ a mely [16a:] okozta a tagok gyengeségét.

15 Honnét vagy on a, hogy mikor valaki nem aluszik,⁵⁵ vagy eleget nem alut, a feje nehéz. minden tagjaiban lankadságot érez? a nem egyébtől vagy on, hanem hogy a fő tele vagy on olyan párával. a mely meg nem emésztődöt, mert az agyvelőnek nem volt elegendő ideje arra hogy azt meg főzhesse. és
20 hogy abbol ujjab spiritusokot tsinálhason. mivel a nyers, és vastag párák, sok időre oszlanak el. ezek is okozák. a sok ásitást. a szem könnyvezést. az or fuvást. a pökést.

Honnét vagy on a, hogy a ki⁵⁶ sokat ett. és ivut. a fejét fájlallya, ha eleget alut is,? onnét vagy on. hogy az agyvelő
25 nem emészthette meg mind azt a párát, mely agyomorbol fel ment. honnét vagy on, hogy nem egészséges pór tubákat szini?

E kegyelmedet illeti mutatván angyélika télámonra.

Nem bánom ha engemet illet is tsak ne hagyasd felben a páterel beszédit. mert meg lássuk hogy menti meg magát
30 olyan szokás ellen. a melyet minden követ.

⁵³ meg nedvesítvén [d—v-ből javítva.]

⁵⁴ üreséget, [s—g-ből javítva.]

⁵⁵ alu-t, szik. [Törlés a sor végén.]

⁵⁶ a ki [ki—beszúrás sötétebb tintával; idegen kézre vall, mert a k betű elüt Mikes írásmódjától.]

Ugyan azon szokást teszem kegyelmed⁵⁷ eleiben, felelé a páter, mivel olyat eleget látunk. hogy a mod nélkül **[16b:]** valo pór tubák szivásért. egy néhány féle betegségben este- nek, ilyeneket egy néhányat üsmértem, a pedig nem ägyébtöl vagon. hanem hogy száraztattya, és meg gátollya, az agyve-⁵ löben lévő emésztést.

Ha az ugy volna páter uram mondá télámon, hogy az álmot, a páraokat valo emésztés okozza, ebböl a következnek, hogy tsak az étel után kellene aluni. és egyébkor nem, mert azok apárák, a melyekről⁵⁸ szól kegyelmed. tsak akor mehetnek fel¹⁰ az agyvelöben. minek utánna az emésztés meg lett volna agyomorban. mind azon által sokan vannak olyanok kik az étel elöt ugy alhatnak, valamint étel után. példának okáért, a kik kövérek, kik sokat dolgoznak. olyanok is vannak, kik akár menyit egyenek. de nem alhatnak.¹⁵

Kegyelmed ezt helyesen mondgya. felelé apáter, de ugy tettzik hogy erre meg felelhetek., azt tudgya kegyelmed,⁵⁹ hogy vannak olyanok kik mindenkor esznek. némellyek pedig kik mértékletességgel esznek, jó egészséges korokban is,⁶⁰ honnét vagon ez a kulömbiség. onnét, hogy némelyeknek²⁰ a gyomrok jó és meleg.⁶¹ másoknak a gyomrok hideg. és gyenge. **[17a:]**

E szerént vagon az agyvelönek is dolga, mert ahideg agyvelö sokára emésztí meg a páraokat, és tsaknem mindenkor tele vagon gözzel, hasok idöt nem adnak az álomnak, az²⁵ agyvelö nehezen tisztul meg., ettöl vagon hogy az olyan személyek. gyakorta szenvednek fö fájást. náthát, köszvényt,⁶² fog fájást, és más egyéb fluxiookat. mert az agyvelönek hidegsége nem engedi meg emésztödni a gözőknek. a mely

⁵⁷ kegyd eleiben, [*i*—megkezdett *b*-ből javítva.]

⁵⁸ a melyekről [*ö*—*ö*-ből javítva.]

⁵⁹ kegyd,

⁶⁰ is, <hogy> honnét

⁶¹ meleg. <ne>[?] másoknak [Törlés a sor végén.]

⁶² köszvényt, <és> fog fájást, és

spiritusok pedig azokból formáltatnak azután, meg fogják mindenkor tartani nyerseségeket, és hidegségeket; és azután ha az inakban le szállanak, a melyeknek a hideg halálos ellenségek, azokban fájdalemeket okoznak. és sokára az a só a
5 mely közikben elegyedet, az olyan helyen, a hol a fojása szoros lészen. görcsöt, és dagadást szokot okozni. valamint ezt láttyuk némely köszvényes embereknek ujjain. és végtire a hideg meg gyözvén némely tagokban a természet szerint valo meleget, gutta ütést okozz.

10 Ugyan ezen okból vagyon. hogy akik náthások, mindenkor álmasok, mert az a sós hideg nedvesség meg hidegitvén az agyvelőt, sokára emésztheti meg agözöket, azért szükséges is az olyanoknak a sok álom, mind addig valamég a melegség, mely a szivből fel megyen, más egyéb párákal együt. meg
15 haladgya. azt a hideg nedveséget. [17b:]

A mi akövereket illeti, a kövérség meg gátolhattya az agyvelőt hogy végben vigye a maga hivatallyát, noha másként jó rendben legyen is. mivel a párák, nem oszolhatván el könnyen. azért az agyvelőnek mindenkor vagyon mit emész-
20 teni, és így az álmoság is mindenkor tart.

A mi pedig adolgosokat illeti, azt könnyü meg látni, hogy ök mindenkor erőltetésben. és nagy munkában lévén, sok tápláló, és erősítő spiritusokat fogyasztanak el, szükséges tehát⁶³ nékik az álom, hogy atermészet azokat helyre hozhas-
25 sa, azt láttyuk hogy azok, kik kényesen élnek. midön fel ébrednek. pöknek. az orokot ki fuják, prüskölnek, a szegény dolgosok pediglen alig nyittyák fel szemeket. hogy a kenyérhez, és a korsohoz futnak. noha a másokban mértékletlenség volna. de ő benne a szükséges, és a természet vezeti arra,
30 láttyuk ugyan azt is, hogy sok bort, és sok éget bort isznak, minden alkalmatlanság nélkül, mert nékik szükséges hogy a természet helyre hozza a mit adolog el fogyasztot, a lehet, hogy ezeknek példájokra vették szokásba a meridianumot. vagy a déli álmot, mivel a munkásoknak szükséges az álom. és

⁶³ tehát <az> nékik az álom,

akövereknek. vagy is azoknak, a kiknek az agyavelejek hideg. mivel. [18a:] nem emészthetvén meg hamar apárákat. melyek a szivből mennek fel. ezeknek két anyi idő kel az emésztésre, mint azoknak, akiknek. az agyavelejek meleg, mert más képpen a déli álom egésségtelen. és tunyaság is volna, ⁵

A déli álom nem emészthetvén meg egészen a párákat, mivel azt félben kel szakasztani. azért is az után egész nap ugy tettzik mint ha köd volna a föben, még fájdalmat is okoz.

Azon kívül is adéli álom tunyaság, álomban tölteni anapot, ¹⁰ a midön ébren kellene lenni. erre azt mondhatnák, hogy szükséges némely országban a déli álom. azt én is ugy tartom hogy szükséges a meleg országokban. mert a nagy melegek miat napal nem lehet dolgozni, azért jobb napal aluni, hogy az éttzakat dologban lehessen tölteni. ¹⁵

Azt is ide teszem. hogy nem tsak akézi munka, fogyaszttya el az erőt, mivel atanulás. vagy a más egyéb elmével valo munka. még inkább el fogyaszttya, és az illyeneknek szükséges az álom. és anyugodalom. hasonlot mondhatok az ollyanokrol, kik valamely szomoruságban, vagy nyughatatlanságban ²⁰ vannak. mert ezek ugy fel indittyák az agyvelőben lévő spiritusokot. hogy apárák esze [18b:] nem gyülhetvén, meg sem emésztethetnek, szintén ugy valamint mikor a szél el széleszti aködöt, ettől jö azután a gyengeség, és az álmatlanság. ²⁵

Végezetre, nem az itt akérdés, hogy azt tudgyuk, miképpen jó reánk az álom, hanem a, hogy azzal jól éllyük, mert ha az igaz, hogy a sok ideig valo aluvás árt atestnek, mivel a párák és a nedveségek melyek az agyvelőt nedvesittik, meg nem föhetnek, ⁶⁴ hogy ha az igaz, hogy sok féle nyavalyában, és fel haborodásban eshetik atest az álmatlanság miat. az is igaz, ³⁰ hogy a sok álom miat. a fő mindenkor⁶⁵ gözben lészen. és az

⁶⁴ föhetnek, «és» hogy ha

⁶⁵ mindenkor «l» gözben lészen.

elmét is meg tompította, és ilyen formán. az életet is meg rövidítte, valamint másut meg mondtuk, vagy is úgy lesz, mint ha élvén nem élne, mivel azok kik alusznak. se az élők. se a holtak közé nem számláltathatnak. mind azon által inkább lehetne a holtak közzé számlálni. mint sem az élők közzé.

De hogy még erről többet mondgyak, nem tekintenéed kegyelmed Isten gyanánt az olyat, a ki a kegyelmed⁶⁶ életéhez még tiz esztendőöt adhatna?

Ugy tettzik felelé télámon, hogy a világon. [19a:] mindene-
10 met oda adnám azért.

Meg adhattya azt kegyelmed magának⁶⁷ mondá a páter, más segittsége nélkül is, és minden babonaság nélkül, tsak az idejébben valo fel kelésre szoktassa kegyelmed⁶⁸ magát.

E valójában így vagon mondá angyélika, és most veszem
15 észre, hogy talám a resztség mondatya annyi emberel, hogy az élet igen rövid. és hogy nem lehet sok féle tudományban elő menni.

Nintsen külömben felelé a páter, és még is ökk magok rövidítették élettyeket, noha elég hoszu volna, ha azt jora
20 fordítanák.

Ez úgy vagon. páter uram, mondá télámon, de hogy lehet idején fel kelni. ha későn feküsznek le, némelykor a vatsora-
rol későn kel fel kelni, vatsora után, vagy a játék. vagy a beszélgetés, nem engedi az idején valo le fekvést. némelykor⁶⁹
25 már viradtakor kel le fekünni, még is kegyelmed⁷⁰ azt akarja hogy idején kelyenek fel. azt tudgya kegyelmed⁷¹ hogy a szokás természetté válik, nem hiszem hogy nékem idejébben lehetne fel kelnem, ha szinte meg hozsabithatnám⁷² is élete-
met, mert hejában. tsak alunnom kell. [19b:]

⁶⁶ kegyd

⁶⁷ magának «m» mondá [Tollhiba.]

⁶⁸ kegyd

⁶⁹ némelykor «meg» már

⁷⁰ kegyd

⁷¹ kegyd

⁷² hozsabit«anám»hatnám

En nem tartok abban ellent, felelé a páter. tudom hogy kell
alunni minden embernek. állatnak, és az egész természetnek
is szükséges az nyugodalom. mivel az által ujjul meg minden.
de az álomra időtt kel venni, és mértékletesen kell-alunni,
igen tsekély dolog a szokást okozni, mivel egy szokás, meg ⁵
gyözi a másikat, szoktassa kegyelmed⁷³ magát az idején valo
fel kelésre, idején fóg kegyelmed⁷⁴ fel kelni, mivel egy
filosofus mondása⁷⁵ szerént, nintsen. semmi drágáb az időnél,
és mint hogy annak leg drágáb része aregel. avilágon lévő leg
drágább dolognak, a leg drágábját veszti el, aki azt el veszti. ¹⁰

Nem igazé a, hogy egy ilyen személy mint kegyelmed,⁷⁶
akinek hasznos dologban kellene, és kel is. magát foglalni,
hogy nintsen⁷⁷ arra alkalmasab. idő mint a regel. mert akor
az ember egészen magáé⁷⁸ mind ateste. mind az elméje, az
emésztés pedig, és⁷⁹ az álom, nagyob frissességben tette. még ¹⁵
alélek is nagyob tsendeségben, és szabadságban vagyon akor.
és könnyebben vihet ajora.

Ebéd után, mind más állapotban va[20a:]gyunk, az eledel
az elmét le nyomja. a mint hogy nemis kel az étel után
mindgyárt dolgozni, vatsora után. még annál alkalmatlanab ²⁰
az ember. valamely nagy dologra.

E lehet tehát az oka. monda angyélika, amint olvastam,
vagy halottam,. hogy a régiek nem ebédeltek. ha nem tsak
estve 4 orakor ettenek, ilyen formában azok jól követték a
páter tanátsát. a regel nálok tovább tartott. és inkább is ²⁵
foglalhatták magokat a tanulásban.

A nintsen külömben. felelé a páter. mivel a romai törvény
azt parantsolta. a hadi embereknek; hogy tsak fent álva egyék

⁷³ kegyd

⁷⁴ kegyed [Rövidítésjel nélkül, de alább előfordul rövidítésjellel is, vö. pl. 85.jegyz.]

⁷⁵ mondásása [Elírás.]

⁷⁶ kegyd,

⁷⁷ nintsen [Szóvégi *n* – utólagos beírásnak látszik.]

⁷⁸ magáé [Utána törölt vessző.]

⁷⁹ és [Az *é* helyén *n* betűt(?)kezdettt írni.] az álom, nagyob

az ebédet. és mindent hidegen egyenek. avatsorát ugy ehették a mint tettzet, ezért is voltanak közöttök, olyan nagy hadi emberek.

De páter⁸⁰ uram, monda télamon. nem mind egyé a. ha
5 szinte késön kelek is fel, mikor eleget aluttam, a midön az emésztésnek vége vagyon. és azután, szintén olyan alkalmazatos vagyok valamely dologra. valamint egy romai tanács ur?

Erre két dolgot mondhatok felelé apáter. először. vagy igen sokat aluszik kegyelmed,⁸¹ vagy tsak elegendöt, példának
10 okáért. ha éfel után egy orakor fekszik le kegyelmed,⁸² és ha tiz orakor kel fel⁸³ kegyelmed,. a minden számlálás nél-
[20b:]kül kilentz orát tészen, a pedig igen sok.

Mert az olyanok. mint ö kegyelme. mondá angyélika, azt tarttyák, hogy az álom hizlal.

15 Az is valo felelé apáter. és olyanoknak is jó a sok álom, a kiket tsak hizlalni akarnak, de mint hogy az ember az elmével munkálodik. el kel néki kerülni a kövérséget. mivel alelket. az igen meg gátollya munkáiban, hogy pediglen viszá térjek arra. amit fellyeb mondék. a bizonyos másodszor. hogy
20 ámbár mérteleteségel alügyék is kegyelmed.⁸⁴ és tsendes elmével légyen, de a késön valo fel kelés után az idő rövid. mert noha sokan legyenek is olyanok mint kegyelmed, kik késön kelnek fel, mind azon által a világnak közönségesen valo rende más féle szokáson forogván, szükség képen kel
25 ahoz szabni magunkot. ez igy lévén. kegyelmed,⁸⁵ nem ugy tselekeszik. a mint kellene tselekedni. mint hogy az időtt anap rendeli. ugyan hozája is kel rendelni mind azt, a mi az időtől függ. az természet, az éttzakát rendelte anyugodalomra, a nap pedig fel jötekor, az egész természetet hija a munkára. de

⁸⁰ páter <um> uram,

⁸¹ kegyd,

⁸² kegyd,

⁸³ kel fel <g> kegyd,.

⁸⁴ kegyed.

⁸⁵ kegyéd,

főképpen az embert. úgy hogy, gya[21a:]lázatos volna. akkor
alunni. a midön az egész természet ébren vagyon. sőt még a
nap is midön reggel a kegyelmed⁸⁶ ágyára terjeszti fényességét:
úgy tettzik, mint ha a szemére hánná az időnek, az ágyban,
hejában valo el vesztését. mint ha azt mondaná,⁸⁷ hogy nem 5
azért gyujtják meg a fáklyát, hogy a világánál alugyanak,

Oh! páter uram, fel kiálta angyélika. ezek arestek. azt
tarttyák. hogy igen nagy dolgokban világosittya őket akkor a
nap. valamint ezt is tartotta. az a fejdelem, a ki késön szokot
volt fel⁸⁸ kelni, és mint hogy el akarák. arról szoktatni, egy fő 10
renden lévő személy hozzája menván, az ágyban találá, és
mondá, hogy lehet az ágyban lenni ilyen késön,? én⁸⁹ már
ilyen ilyen helyeken voltam, és ilyen ilyen dolgokat vittem
végben amiolta fel költem. én pedig felelé afejdelem, több 15
dolgot vittem végben mint magad, noha mindenkör álmod-
tam. mivel az én egy ora alatt valo álmom, többet ér annál,
amit magad egész nap dolgozol.

Annak a fejdelemnek volt esze mondá télamon. bironak is
teszem kegyelmedet⁹⁰ abban páter uram. mert hogy kívánhat-
tya kegyelmed⁹¹ hogy a fő renden lévő személyek fő képpen 20
az aszszonyok olyan regel kellyenek [21b:] fel mint a munká-
sok? üsmerek olyan⁹² jó regel valo fel kelöket, a kik abesz-
zelgetés közben el alusznak, az ebédet vagy a vatsorát alig
végezik el. hogy el szunnyadnak, és így, ezek a jó regel kelök
sem mire valok.. 25

Azok felelé apáter, kik ilyen formában haszontalanná
teszik magokat a sok nyukhatatlanságért, annyit vétének,
mint azok, kik sokáig maradnak az ágyban, kinek kinek, meg

⁸⁶ kegyēd

⁸⁷ mondaná. [*mondáná*-ból javítva az ékezet törlésével.]

⁸⁸ fel [Sor alatti beszúrás, szóközben.]

⁸⁹ én <ilyen> már ilyen <ilyen> ilyen [A javítások a törlések alatt vannak.]

⁹⁰ kegyēdet

⁹¹ kegyd <páter uram.> hogy

⁹² olyan <jó> jó [*jó*—törlés fölé írva.]

kel üsmérni magát, olyan természetűek vannak. akiknek több álmot kívántatnak mint másoknak, az esztendőre is kell ez iránt vigyázni.

Azt tarttyák mondá angyélika, hogy akár mely esztendő 5 koru embernek. de elég hét oráig alunni,

Nem lehet annak bizonyos rendet szabni felelé a páter, hanem kinek kinek magának kel azt el rendelni, de az egészségnek színe alatt. nem kel kedvezni arestségnek. azt nem lehet mondani hogy az olyan személyek keresztyénül 10 élyenek, kik jó egészségben lévén. még kilentz, tiz orakor kelnek fel, sött még az után,⁹³ minek utánna az ágyban ettenek volna, az ágybol nagy nehezen fel kelvén, a tükör eleiben mennek. a hol két orá-[22a:]ig is el maradnak, vagy magokat festik. vagy magokon pepetsélnék, az alatt a misének 15 ideje lévén, akoron nagy siettségel a misére mennek. a leg közeleb valo templomban., hogy mentől hamaréb azt a terhet le tehessék magokrol. de még a templomban is hogy töltik azt a fél orácskát. ugy hogy másokat tekéngetnek, hogy őket is tekéngessék, de még őt is köntösököt. tsipkéjeket, szüntelen 20 igazgattyák, tsimogattyák, a reggelt tehát eképpen töltik el, de hát még ebéd után.

Angyélika félben hagyatván a páterel beszédét mondá, hogy az ebéd utánra valot, ebéd utánra kell hagyni, mivel az étket fel adták. az ebédől fel kelvén. mondá a páter.

25 Az ebéd után valo időt az olyan személyek, a sok udvarlásban, látogatásban, játéokban, sok hejában valo. és ember szólló beszélgetésben. sétálásban töltik, el, leheté az után, ezt keresztyéni életnek hini.?

De hogy azt ne gondollya valaki hogy ezeket magamtól 30 gondoltam ki. halgassuk mit mond szent pál az iffiu özvegy asszonyoknak., kik tunya életet élnek, *hivalkodok lévén,*

⁹³ az után, [n-m-ből javítva.] minek utánna az az ágyban [a névelőt sor végén és új sor elején is leírta.]

meg tanulják a házanként való járást, sőt nem tsak hivalkodok. hanem hazu-[22b:]dozok, és nyughatatlanok, tsátsogok haszontalan dolgokrol. 1 t. 5.13.

De páter uram mondá télámon, mitsoda rosztat tselekesznek, azok az aszonyok és férfiak. kik olyan formán élnek, igen nagyra viszi kegyelmed⁹⁴ adolgot, úgy tettzik mint ha azt is rosznak tartaná kegyelmed⁹⁵ hogy misét halgatnak.?

Nem mondom én azt felelé apáter, hogy rosztat misét halgatni. Isten ne adgya, holot tudom hogy nintsen a vallásunkban szentebb tselekedet, a mely által. bővebben lehessen kegyelmet nyerni, mint azon szenttséges áldozat által, de azt tartom, hogy ha tsak azt szokásbol halgattyák, és meg maradnak abban atunya életben. a melyet el sem akarják hagyni. az az áldozat, amely magában oly fogatos, még bünösebbé teszi. aki ilyen formában halgattya azt. viszá élvén azzal anagy szenttségel, és nem hogy az Isten irgalmaságát, és kegyelmét⁹⁶ várhatná magára, hanem haragját. és boszu állását.

Ezeket bővebben meg mutathatnám kegyelmednek.⁹⁷ de meg elégszem egy példával. és csak az [23a:] esztelen szüzek példáját hozom elé, akiknek is esztelenségek, leg inkább resttségekben állót, ezek is szintén úgy valamint a többi. bé akarának menni a lakadalmas házhoz, de elegendő olajok nem vala lámpásokban, az irás azt akarván ez által meg értetni, hogy ezek a szüzek jó tselekedet nélkül valának, de mint hogy azt észre vévék, azért kérték is kezdének olajat, vagy is inkább jó tselekedeteket., az eszes, és vigyázo szüzektol, de mivel hogy az olyan dolog, a melyet nem lehet másal meg osztani. és hogy ajó, vagy arosztat tselekedet. tsak azt követi. aki azt mivel. azért kételenek valának resttségeken erőt venni, és olajat vásárlani, az az, a jó erkölcsre adni magokat. de noha

⁹⁴ kegyd [Az előbbi kurzív bibliai idézet lapkezdet után folytatódó sora nincs aláhúzza a kéziratban.]

⁹⁵ kegyd

⁹⁶ kegyelmét [y – el-ből javítva.]

⁹⁷ kegyedk.

Nintsen külömben felelé apáter. látván hogy hasznos volna beszéde, sött még azt is hozá teszem, hogy a resttség. azon holtan, és azon henyéve. is, ez életben. leg nagyob munkát, és fáradságot ő okozz, talám azt soha sem vizsgálta meg
5 kegyelmed.¹⁰² hogy sokaknak. miért vagyon anyi sok siető dolgok, és hogy miért sápolodnak szüntelen, oh' mitsoda siető dolgom vagyon. el kel mennem, oh' Istenem mikor érhetem végít. engemet¹⁰³ igen várnak. **[25a:]**

Az ilyen szorgalmatoskodás, olyan mint valamely zür
10 zavar, a mely nyugodalomban nem hagyja az ilyeneket, ugy anyira, hogy semmit nem tselekesznek elmével, és gondolkodva, tudgyaé kegyelmed¹⁰⁴ honnét jö ez a hirtelenkedés, vizsgállya meg kegyelmed,¹⁰⁵ és meg láttya eredetit, hogy a resttségtől jö.

15 Meg vallom páter uram. mondá télámon, hogy nem tudok mit gondolni mind ezek felöl, mert jób volna azt mondani hogy mind a világ rest, hogy sem restnek mondani azokat, akik még többet tselekesznek mint sem kellene, ugy tettzik hogy nem illik az a név reájok, mert kérem¹⁰⁶ kegyelmedet, mi
20 ellenkezik inkább aresttségel, mint a siettségel valo fáradozás.?

Veszem észre felelé apáter, hogy ez a szó. hirtelenkedés, kegyelmednek¹⁰⁷ nem tettzik. jól is tselekeszi kegyelmed¹⁰⁸ egy részint, mert nagy külömbözes vagyon aközöt. mikor tellyeséggel semmit sem tselekeszik valaki, vagy mikor immel
25 ámal hebeburgyán viszi végben hivatallyát, de mind azon által egy részint tsak azt mondhatni az ilyenek felöl hogy restek..

¹⁰² kegyd.

¹⁰³ engemet [*met*—sor eleji margóra írva; eredetileg nem folytatta a szót, csak utólag egészítette ki.]

¹⁰⁴ kegyd

¹⁰⁵ kegyd,

¹⁰⁶ kérem <kédet,> kegydēt, [Mielőtt törölte volna, a *det* szótagot gy-re javította, majd a javított szót törölte, és leírta a rövidítéssjellel ellátott kegydēt, szót.]

¹⁰⁷ kegyd̃k

¹⁰⁸ kegyd

Hogy pediglen ezt meg lehessen érteni, azt jó meg tudni, hogy valamit tselekeszünk, a mind a bennünk lévő kezdettől jő, a mely nem más. hanem az akarát. az akarát pedig két képpen munkálodik, először, a midön alélek tisztán **[25b:]** magától végez el valamit, másodsor, midön atermészet⁵ kötelezdi. hogy akarja azt a mi az ő szükségét illeti, úgy mint, az ételt, italt. s' atöbbsi. a mely tselekedetek mindgyárt az akarattól származnak, azok akarattól való tselekedetek, és azoknak az eszeségtől kell függeni, a mely is nem egyéb, hanem vagy ugyan maga az okosság, vagy olyan világosság,¹⁰ mely meg világositván okosságunkot., meg üsmérteti, és meg különbözteti velünk adolgot. hogy az után azt vagy meg tselekedtesse, vagy el kerültesse. velünk.

Ilyen formán. azt láttya kegyelmed¹⁰⁹ hogy eszeség. két részből áll, az egyike a, mely meg üsmérteti velünk a¹⁵ dolgokat. a mint egy filosofus mondgya, hogy az eszeség. a jelen való dolgokat el rendeli, a jövendőbelieket előre el láttya, és meg emlékezik az el multakról, ő is igazgattya az elmét. és atanátsot, a második az, a mely a jót követetti velünk, és arosztol el távoztat, a mely kormányozza tselekedetünket, hogy jók. és ditserétesek lehessenek, keresvén arra jó modot hogy végben mehessenek, ez így lévén, ezt a két részit. az eszeségnek, lehet nevezni. az egyikét. prudentia speculativa, a melyet is mi más képpen, neveztük böltseségnek,¹¹⁰ értvén ezen a szón, a meg vilagosítatot elmét., vagy a²⁵ jó értelmet, amásikát prudentia activa, a munkálodo eszeséggel ellenkezik arestség, és ahirtelenkedés. **[26a:]**

A mi végezésinkben. vagy valami munkánkban való hirtenlenkedés, atürhetetlenségtől vagyon. atürhetetlenség pedig ellensége a jó végben való menetelnek, ugyan ő is annak az oka. hogy mindenhez fognak. és semmit nem végeznek, vagy is roszul végezik el. ugyan öis mondat vagy tselekedett³⁰

¹⁰⁹ kegyd

¹¹⁰ böltseségnek, «ezt» értvén ezen

mivelünk sokat helytelenül, a dolgot¹¹¹ mi velünk nem követeti, hanem meg előzteti. végtire ugyan öis ront el mindent, vagy is semmi jót nem mivel.

Erről elég példát lát kegyelmed¹¹² asok beszédü emberekben, a kik még lélegzetet is alig vehetnek, és akiknek birkozik a szó a szájokban. hogy melyik mehessen ki hamaréb, vagy is az olyanokban. kik oly siettségel beszélnek. hogy ellenkezőt mondanak. gondolatokal. és hogy alig mondanak ki négy szót. valamely dologrol. hogy azt félben hagyák, és mást¹⁰ kezdenek el.

Azok közé tehetné kegyelmed az olyanokat mondá mariánna, a kik még azt sem várhatták hogy az ora el végezze ütésit, hogy azt kérdik. hány az ora.?

Vannak még olyanok, mondá apáter. akik még rószabbul¹⁵ tselekesznek, tudni illik azok. akik minden gondolatlanul; a mások tselekedetiről és gondolattyról tésznek ítéletet, semmi előttök rejtékben nem marad, és olyan gyanuságal vannak másokrol. hogy olyat tselekedet, vagy mondat, a mely még eszében sem volt. és hogy ha őket egy keves-[26b:]sé arrol²⁰ meg intik, még azt akarják, hogy mások is más képpen tselekedgyenek.

Ugyan gyönyörűség az olyanokat nézni mondá angyélika, fő képpen ha valamely uj házhoz mennek. mert őt semmit helyben nem hagynak. mondván hogy agazda nem tud aház²⁵ építéshez, ennek agráditsnak amot kellett volna lenni, ennek aháznak, más felől kellett volna ajtot hagyni. és ha valami gondolatt yok szerint találkozik, akor örömel mondgyák. én is ezt ugy gondoltam volt. de hát még mit mondhatni az olyanokrol kik az ország dolgát forgattják. mivel az ő ítéletek³⁰ szerint, semmi ugy nem megyen végben a mint kellene, se adolgokot ugy nem folytattják. a mint kívántatnék. az ellen-séget nem ugy kellett volna meg ütni, egy szoval. mindenben gántsot találnak.

¹¹¹ a dolgot [*t-k*-ből javítva.]

¹¹² kegyed [*d-l*-ből javítva.]

Nem tudgyák-ök azt felelé apáter, hogy egy ország olyan, mint egy nagy kö oszlop, a melyet nem lehet nagy eszközök nélkül meg mozditani. és amely nem mozdul oly könnyen, mint valamely olyan dolog. a mely nem annyi részből álló. gyakorta nem lehet azt egyenesen vezetni, hanem nagy kerületet kel véle tenni. és mint hogy tsak azok üsmérik azokat az eszközöket, kik azokat mozgattyák, meg kel botsatani azoknak avakságban lévő nyughatatlan vizsgálónak., hogy ha az, a jó szándéktól jö, és szánni kel őket, ha hamiságoktól vagon. 5 10

Én nekem minden nap kell nevetnem az olyanokat [27a:] mondá angyélika, akik mindenkor olyan sebeségel járnak. mint ha mindenkor üznék őket. vannak is itt aháznál olyanok. kik mindent nagy sebeségel, és hebehurgyaságal mivelnek, ha üveget mosnak. el törik, ha valamit tisztogatnak el ronttyák, ha valamit kezekben vesznek, már az eltörik, vagy el vész, vagy el tévelyed, nem tudván hová tették. egy szoval a mi házunk ajó erkölcs temploma volna, ha úgy lenne a mint apáter mondgya. 15

Hogy szenvedí ezt el kegyelmed¹¹³ mondá télámon diánnának, 20

Had beszéllyen felelé diánna, régen nem mulatta magát.

Mit vétek én azal az aszszonynak.¹¹⁴ mondá angyélika, ha azt mondom hogy a háza temploma lehetne a jó erkölcsnek,

Én sem túrheterem el mondá télámon. hogy elé ne beszéllyem mitsoda szép dolog történt ennél a háznál. nem régen. az aszszonynak vagon itt egy szolgálója,¹¹⁵ a ki mindenés a háznál. igen jó szolgáló de rettenetes szeles, az aszszony parantsollya néki hogy főzzön bizonyos orvoságot. ne talállya kegyelmed¹¹⁶ rosznak pater uram ha semmit sem hagyok el 25 30

¹¹³ kegyd

¹¹⁴ az aszszonynak. <ha> mondá angyélika, ha

¹¹⁵ szolgálója, [szolgája-ból javítva; lo—ja-ból javítva.]

¹¹⁶ kegyd

belölle., igen jól vagyon felelé apáter, a jó historikus ugy tselekeszik.

Az orvosagot tehát tsak hamar meg főzte. a mint el ítélheti kegyelmed,¹¹⁷ de az alat bort kértenek tölle a kónyhára, az orvoságot a tűz mellet hagyja. gyertyát gyűjt¹¹⁸ és fut apinczében. de alig vonta ki a csapot. hogy minden felöl kezdik szolitani Ilona. Ilona, arra a pinczéből ki fut, a tsapot a ke-[27b:]ziben felelji, és meg nézi hogy miért szolittyák, mondák neki hogy az aszony az orvoságért haragszik hogy bé nem vitte, oh hiszem régen készen vagyon felelé ilona. arra fogja az orvoságot, és a fecskendőt, és az aszszony házában megyen, az aszony haragal mondá néki hogy mindenkor utánnad kell várakoznom. az alat az aszony le üll hogy az orvoságot bé vegye, de ilonának esziben juta hogy a bor foly a hordobol, azonnal le veti a fecskendőt. és az orvoságot. az aszonyt ótt hagyja. és kezd futni a pincze felé, egy gyermeket elöl talál, abban meg botlik. és azzal együt le esik, és egy asztal lábában a fejét bé töri, a vér azonnal el lepi, minden felöl futnak segítségire, a kis gyermeknek is folyt avér az orából, Ilona egy kevesé magához térvén, mondgya tsak lassan. a¹¹⁹ pintzében, a pintzében. a többi azt gondolták hogy egy kevés bort akarja inya. futnak mindgyárt borért, de már a pintze tele volt boral, mivel ahordonak fele oda volt.

Sok rendeletlenségek történnek felelé apáter, az olyan szeles természet miat, igen nehéz el hagyatni az olyan hebehurgyaságot.

Mint haragszom én olyankor, mondá máriánna. mikor valamely vendégsékor. tizen, tizen ketten akarnak egy szers mind az ajton. bé menni, de a nem lehet, azért mindenik meg áll az ajto előtt. [28a:] Én azt könnyen meg botsátom nékik mikor bé akarnak menni, felelé apáter, de a nevettséges hogy hasonló szorosságal mennek ki aházból. még is mikor bé

¹¹⁷ kegyd,

¹¹⁸ gyűjt [Ékezethiba.]

¹¹⁹ a a [Sorvégen és új sor elején.]

mennek mondhatni hogy féltik. hogy a helyeket el ne foglalják, de mikor ki mennek. miért olyan siettségel; a tudni való hogy mindennek ki kel menni, és kinek kinek házához menni, mind azon által, még is egy mast tapodgyák. mikor ki kel menni.

5

Hát mit mond kegyelmed¹²⁰ páter uram. mondá angyélika, az olyanokrol. akik mindenkor jönnek. s' mennek, a kik mint ha mindent tselekednének. noha semmit sem tselekesznek, akiknek mindenkor szorgos dolgok vagyon; akik alig halgattyák meg másokat, beszélvén egy szers mind négy embernek is, noha semmit sem mondanak. de azt is nagy siettségel. kik szaporán sétálnak aházban., kik a melyét verik annak. akivel beszélnek. én azt tartom hogy ilyenekről. nem mondhatni hogy restek.?

10

Mind azon által azok. felelé apáter. és az a külömbség vagyon közöttök, és azok a restek közöt, kik semmit sem mivelnek. hogy ök sok fáradságokal, és munkájokkal; még ezen életben büntetik meg magokat resttségekért, mivel semmit, vagy haszontalan dolgot mivelni, az a resttségtől vagyon.

20

Gondolom páter uram. mondá telámon, hogy még [28b:] a mester embereket is restnek mondgya kegyelmed?¹²¹

Igen is felelé a páter, ha henyélök.

Én azt mondom felelé telámon, hogy ha még dolgoznának is, mert egy olyan mester ember. a kinek arra esze vagyon. miért nem üz egy néhány féle mesterséget, egy tsizmadia miért nem tsinalhatna gombokot és köntöst?

25

Én is halottam az előtt ezt a kérdést mondá a páter. hogy ha nem volnaé jobb egy embernek, egy néhány féle mesterséget meg tanulni, hogy sem mint tsak egyet.

30

Én is halottam azt mondá angyélika, egy jó akaromtól. a ki is volt idegen országokban. hogy kivált török országban. a közönseges, hogy mester ember egy házat egészen fel épít, a

¹²⁰ kegyeld

¹²¹ kegyd?

kömives mesterségét. elsőben végben viszi, azután. a mit egy átsnak kel meg tsinálni, azután az asztalos munkán el végezi. meg másut, ahol egy paraszt ember. a házát meg tsinálván, posztot csinál, vásznat sző, köntösét maga meg tsinállya.

⁵ Ugy tettzik angyélika. mondá télámon. hogy még az özön viz előt valo emberekről akarsz beszélleni. a kik is mindenik maga volt mester embere¹²² magának.

Azzal kételen az ember, mikor nintsen más mester ember felelé a páter, de közönségesen azt tarttyák. hogy olyan
¹⁰ országban a hol a nép bőv, a természetet kel követni, mert mind hogy különböznek. az emberekbén a hajlandóságok. a foglalatosságot is kel különböztetni, ugy is fog-[29a:]ja szeretni ki ki a maga mesterségét. és abban magát alkalmatosá tenni, de a mesterséghez, nem tsak hajlandóság, de még
¹⁵ gyakorlatosság. és idő kívántatik, mert mikor valaki tsak egy dolgot tselekeszik, sokal jobban miveli azt annál. mint aki azt nem gyakorollya, és abban az a haszon vagyon. hogy minde-
nik féle munka. szaporábban, és jobban megyen végben.

Végezetre azt mondom. hogy szintén el kel kerülni azt a
²⁰ nagy nyughatatlanságot. és hebehurgyaságot, valamint arestséget, mert az is ellenkezik a jó erkölcsel, az okoság arra jobb modot nem adhat, hogy meg lehesen mérsékelni ahirtelenkedést, mint azt, hogy a dolgot az időhöz kel szabni, példának okáért, mikor valaki sétál, mi szükség annak ugy futni hogy
²⁵ még lélegzetett is alig vehet, holot se az idő, se adolog arra nem sürgeti, és hogy azt tsendesen, jobban véghez lehetne vinni, hogy ha pedig valaki, valamely nyomoruságba, vagy szerentsétlenségbe esik, akoron szükséges hogy síettségel¹²³ mennyünk segittségire, és serényen szolgállunk néki.

³⁰ Jól értem hogy mit kíván a páter, mondá mariánna, mivel azt akarja. hogy ki ki maga hivatallyára vigyázzon. hogy ajó

¹²² embere [re—beszúrás.]

¹²³ síettségel [Első e—fölött törölt ékezet.]

dolgokban foglalatloskodgyék. de nem akarja hogy tunyán, vagy szelességel munkálodgyanak.

Igen is ugy vagyon felelé apáter.

Ugy vagyon. de nehéz aza munka felelé reá máriánna **[29b:]**

Ugyan is páter uram, mondá télámon, hát ha valamely ⁵ ember, vagy aszszony, anyira beteges, hogy a nehéz munkát nem követheti, vetkezneké ha azt el kerülik?

Nem vétkeznek felelé apáter, mert a lehetetlenségre senki nem köteles, nem is szollunk mi másokrol. hanem azokrol. akiknek semmi akadályok nem lehet hogy ahivatallyokot¹²⁴ ¹⁰ végben. ne vigyék. ez iránt meg kell jól kinek kinek magát vizsgálni.

Bizonyára akarom hogy ezeket meg tanultam mondá télámon, valo azt tudtam hogy resttség egyike a fő hét vétkeknek, de azt gondoltam hogy aresttség tsak. abban áll. a midön ¹⁵ sokáig maradnak az agyban. vagy a mikor éppen hejában ülnek.

Láttya már kegyelmed mondá apáter, hogy nem tsak ebben áll, de ha tsak ebben állana is, nem elég volnaé a? nem szégyenire vagyoné az atermészetnek, a midön valamely ²⁰ férfiu, vagy aszszony. szüntelen valo tunyaságban tölti életét. egyébre nem lévén gondgya hanem az ételre, italra. és az aluvásra, ez meg nem egyezik a szent irásal, a mely azt mondgya, hogy az ember ugy teremtetett a munkára, valamint a madár arepülésre. jób. C.5. ²⁵

Azt meg vallom. hogy semmi nintsen irtoztatób mint.¹²⁵ **[30a:]** az ilyen resttség. nem tudom hogy engedheti meg az olyanoknak lelkek üsméreti, hogy olyan kenyeret egyenek. a melyért, anyit izadtak mások. és hogy fordithattyák a magok szükségekre a mások munkáját, holot ök ahoz semmi¹²⁶ munkát nem tesznek. hogy nem szégyenlik e világbol. ³⁰

¹²⁴ [Sorvégen:] ahi-va-[va-későbbi beírás sötétebb tintával;] [új sor elején:] tallyokot [Mikes javítása?]

¹²⁵ mint [30a:] mint

¹²⁶ semmi <mas> munkát

tsak ugy ki menni, valamint abban jöttek. mivel mind egy, akár őt ne legyen az ember, akár ott legyen ha semmit sem munkálodik, adna Isten. hogy tudnák, mitsoda itélettel vannak abölcsek az ő resttségek iránt., azt mondgya socrates, 5 hogy az olyan. a ki semmi mesterséget nem tud. nem is igyekezik valamit tanulni. és nem is akarja aföldet mivelni, meg mutattya az olyan. hogy vagy lopni, vagy kodulni akar., vagy elegendő elméje nintsen. Ci 2. de nat.deor.

A páter igen jól mondgya mind ezeket mondá angyélika, 10 azt is akarnám tudni, hogy mitsoda különbség vagy az élet között, a melyet élnek mostanában. az ilyen restek, és a mellyet éltenek, a midön az annyok méhében voltak,

En pediglen, mondá nevetve télámon, azt gondolom hogy tsak az olyanok üdvezülnek.

15 Jól vagy felelé angyélika.

Hat nem ugy vagy kérdé télámon. nem tudodé azt angyélika, hogy az Isten arról kér tölünk számot a mit tselekedtünk, [30b:]

Az ugy vagy felelé angyélika. hát az után.?

20 Az után felelé télámon, midön azt kérdik az olyanoktól hogy mit tselekedtenek a földön hatvan.. vagy hetven eszten-deig, azt fogják felelni semmit, ez így lévén, nem fogják akárhozatra itélni az olyanokat. kik semmit sem tselekedtek.

Bezzeg mely gondolat e, felelé angyélika, de bizonyosé 25 kegyelmed¹²⁷ abban. hogy a más világon a tréfának helye vagy, mert más képpen, azt a semmit, igen drágán meg fogják fizetni. de mit szaporitok szót kegyelmedel. mivel kegyelmed¹²⁸ mindenkor félben hagyattya a páterel. a beszédet.

30 Nem is tudom már hol hagyám el mondá apáter, ah! azokrol a haszontalan tselekedetekről. volt a szó. a melyeket tselekedtet velünk a resttség, azt mondom tehát, hogy akár

¹²⁷ kegyd

¹²⁸ kegyd

fáradtságosok legyenek is, de azok nem tselekedetek, hanem haszontalan való foglalatosságok.

Mit gondol kegyelmed¹²⁹ mit tsinál az olyan férfiu, vagy aszszony, a ki egész életét ajátékban tölti. aki egyébről nem gondolkodik, tsak ajátékról, aki tsak ajátékhoz ragaszkodik, ⁵ gondolkodhatiké az Istenről.? gondolkodhatiké arról, hogy tsak ő érette vagyon evilágon? és hogy tsak magáért is hozta evilágra? de gondolkodike tsak arról is. hogy mitsoda nap vagyon?

Hogy hogy páter uram, mondá angyélika, senki [31a:] sem ¹⁰ gondolkodik többet mint az olyan, mert mikor az aszony egész nap jádzot, tudom hogy sokszor. még álmában is arol beszél, sokszor nevettem én azt.

Azt értem azon felelé apáter. hogy az olyanok nem gondolkodnak egyébről, hanem tsak anyereségről, a mely ¹⁵ sokszor nem jó modal is megyen végben.

Tehát aki jádzik mondá máriánna. roszul tselekeszik,?

Abban nem kell kételkedni felelé apater, nem is lehet vétek nélkül a mint jaczodnak az olyanok. nem ugy vagyoné a. ²⁰ hogy mikor az aszszonytól valaki¹³⁰ száz forintot nyer. arra nem nézhet jó szivel. se jót nem mondhat felölle, hogy ha az aszszony azt akarja. hogy oktassam. az igazat meg kel mondanom.

Igazán¹³¹ meg vallom felelé mariánna, hogy az ugy vagyon.

Ez elegendő mondá a páter, hogy ha egyéb nem volna is, ²⁵ láttya tehát az aszony hogy ajáték el olttya a felebaráti szeretetet, és azért vétkes.

Hát még mennyi más nyomoruságokat nem okoz ajáték, nem igazé hogy ajátékosok, el tékozollyák. el zálogosittyák ³⁰ jóságokat. ez igy lévén. a feleségek, és a gyermekek javait

¹²⁹ kegyd

¹³⁰ valaki [ki – beszúrás.]

¹³¹ Igazán <v> meg vallom

lopják el, a kiket, minden féle törvény szerént tartoznak¹³² táplálni.

Ugy tettzik, mondá máriánna, hogy a tsak a **[31b:]** közönséges rendet illeti.

⁵ Követem az aszszonyt, felelé apáter. sött még inkább illeti agazdagokat,¹³³ mint sem a szegényeket. mert a tudni¹³⁴ való dolog, hogy jáczodnak nagyob játékokot, és hogy ök is vesztenek többet. az után ajszágot, az ezüst mivet el zalogsittyák, el adgyák, az után ruhájokot. a kölcsönözéshez¹⁰ kezdvén. tsak hamar nyomoruságra jutnak.

Üsmerek olyan fő renden lévőnt mondá télámon, aki nem fizethetvén meg a mit el veszttet, a felesége övét, nyakra valóját adta el.

Én is üsmérek ollyat, mondá angyélika, aki mindenit el¹⁵ jáczodván, meg házasodék hogy pénze lehessen, de másod napján lakadalmának, valamenyi pénzt adtak feleségével, azt mind el vesztté, de a mi leg szebb, még avölegényi köntösét is el nyerek tölle, ugy anyira, hogy még a kapuja előtt le kellették vetni, és tsak egy ingben menni, az uj felesége eleiben.¹³⁵

²⁰ akinek is, atolvajokra kezde panaszozkodni.

Illyen avége ajátékosoknak mondá apáter, és minek utánna henylő, és haszontalan életet éltenek volna, nagy nyomoruságokban. szegénységekbe, esnek, ez okáért azt el mondhatom, hogy nem tsak a játékosok, de sött még azok, is, kik az²⁵ időt a játék nézésbe töltik, jobb életet nem elnek.

Oh' páter uram mondá télámon, mitsoda rosztat **[32a:]** tselekedhetnek azok, kik nem jaczodván, se nem nyerne, se nem vesztenek?

¹³² [Sor végén:] tar- [új sor elején:] toznak [toz utólag írva nak elé a margóra. Valószínűleg nem Mikes toldotta be, mert ő nem ír ilyen z betűt, sőt a t betű sem felel meg az ő írásmódjának.]

¹³³ agazdagokat, [Második g—k-ból javítva.]

¹³⁴ a<tud-> tudni [Törlés a sor végén.]

¹³⁵ eleiben. [i—megkezdett b-ből javítva.]

Nem vesztenek~~é~~ olyankor felelé a páter, midőn hejában töltik az időt. a kik minden gyönyörűség nélkül. atunyaságban maradnak.

De mint hogy olyanokról szollunk. kik hejában valq életet élnek. hát az olyanokrol mit mondhatni, kik tsak ahireket ⁵ halgattyák. a hirekről beszélnek, ugy annyira, hogy még az ételt is el felejtik, házrol, házra járnak, még jövendöléseket is tesznek. adolgokrol.

Vannak olyanok mondá angyélika. akik ugy okoskodnak olyan dolgokrol, a melyek négy vagy ött száz mély földnire ¹⁰ történtenek töllök, és olyan sebeséggel vetekednek rajta, mint ha életekbe járna adolog, noha némelykor tsak anyit tudnak azokrol adolgokrol. mint én, és a melyekbe nem hogy valamely hasznok volna, de még meg sem érdemli hogy azon ¹⁵ vetekedgyenek.

Vannak meg olyanok, akik mindenbe gántsot találnak, mindennek rossz magyarázatot adnak, akik semmibe nem talállják jól az ország dolgát, éppen nem szenvedhetem az ilyen okoskodokot.

Igen is vannak olyanok felelé apáter, és az olyanokba. ²⁰ hamiség. és háláadatatlanság is vagyon. az olyanok[**32b:**]nak hálákot kellene adni Istennek, aki nekik olyan jó fejdelmet adot. ki az országot boldogságba, és nyugodalomba. vezérel, akinek vigyázásáért, a nép tsendes álomba lehet,¹³⁶ el lehet ²⁵ itélni háláadatatlanságát az olyanoknak, hogy lehetne töllök, az országnak valamely szolgálatot várni, holot még ök beszél-
lenek ellene.?

Példának okáért, hát ahonnét vagyon, hogy ma érkezzék valaki ide, és beszéllye elé hogy mint vette meg atörök fejr ³⁰ várt, azt pedig tsak négy ember előtt, már valamelyik azok közül más képpen fogja elő beszélleni. én nem tudom hogy lehet a?

Az attol vagyon mondá angyélika. hogy szerettyük a

¹³⁶ álomba <le> lehet, [Törlés a sor végén.]

hazugságot., és hogy azok, kik valamely hirt hallanak¹³⁷ még ahhoz valamit téznek. mint ha valamely részek volna benne.

A nintsen különben mondá erre apáter;¹³⁸ talám természet szerént valo okát is lehetne annak adni. mivel hogy az elmék
5 nem mindnyájan egy aránsuak, attol vagyon. hogy a¹³⁹ négy személyek, kik egy szers mind hallották a hirt, nem egy aránsu elmével fogták. és tartották azt meg, az egyike, tisztán és világosan meg értette. a másikának az elméje homályosan fogta meg. és így atöbbi is, és mikor azt mindenik elé
10 beszelette. másoknak, mindenik más képen beszélette elé. az után az a hir kézről [33a:] kézre menvén, és valaki azt fél fülel halván, nem érti hogy fejevárt vették meg, hanem föld várt. ugyan eszerént is mondgya másoknak. és így a szegény hirt. két ora alat másá változtatták.

15 Illyen formán tehát mondá mariánna, nem kellene hirt halgatni.?

Én azt nem tartom, felelé apáter; sött még azt mondom. hogy tartozunk tisztességesen azokat halgatni. ugy is vagyunk az országban. mint valamely nagy hajoban. és mint hogy nagy
20 tunyaság volna valakitől, a szélvésznek idejében, a hajó fenekén maradni, és nem segíteni másoknak, szintén olyan nagy gondolatlanság, és háláadatlanság volna nem gondolni azal. a mi a fejdelmet. és az országot illeti. vagyon olyan idő, a melyben. lehet tudakozodni, és ha egyébel nem lehet
25 segíteni. leg aláb az imádság. de mindenkor abban tölteni az időtt, aresttség, és vétkes volna.

Mint hogy páter uram. mondá. angyélika¹⁴⁰ a restekről vagyon a beszéd mondgya meg kegyelmed azt nekem. nem rest életüeké azok, a kik egész élettyeket; a látogatásban. és
30 az udvarlásban töltik. semmit mást nem mivelnek. ihon ő

¹³⁷ hallanak [nak← későbbi beírás a sorvégi margóra.]

¹³⁸ apáter; [a— fölött törölt ékezet.]

¹³⁹ a [Beszúrás.]

¹⁴⁰ mondá. angyélika [sor fölötti beírás halványabb tintával.]

kegyelméről jutott ez a gondolat eszembe. mutatván télámonra. [33b:]

Ez igen helyes gondolat felelé apáter, nem is kel abban kételkedni, mivel a, nagy idő vesztés, de azt ki veszem. midön valamely dolog, a melyel felebarátunknak szolgálunk, vagy 5 tellyeségel az emberség, és a köteleség azt hozza magával, hogy mások látogatására el menyünk, de ezen kívül, nintsen nagyobb resttség annál, mint a ki házrol, házra hordozza haszontalan ábrázattyát. még nem is szollok arról, hogy menyi haszontalan időt töltenek el másokkal, a melyért¹⁴¹ 10 számot kel adni, és hogy menyi alkalmatlanságot¹⁴² szereznek másoknak.

Lehetetlen hogy ne nevessem. az olyan aszszonyokot. monda angyélika, kik egy kis fő fájásért, harmad napig maradnak az ágyba, de a még leg kedveseb idő ő nállok, mert 15 olyankor inkább mennek látogatásokra, a betegnek az ágyát úgy körül veszik, mint ha valamely régi koporsot mentenek volna látni, de még miről beszélnek őtt, semmiről. óh páter uram. ha kegyelmed prédikállani akarna, az egész bójtre valo matériát adhatnék¹⁴³ kegyelmednek. azokrol atunyakrol. 20 azért mesze nem kellene mennem, közeleb is fél találnám mutatván télámonra.

Egész nevettség mondá máriánna, hogy ezek mint veszednek egy másal.

Azt is szeretném tudni, mondá angyélika. apáternek, hogy 25 mit mond kegyelmed az olyanok felöl. [34a:] akik egyében nem törik a fejeket. hanem hogy lehessen ujjab tziffraságot ki találni, hogy kinek vagyon leg szebb válla. leg¹⁴⁴ jobb tsinalatu szoknyája, ki visel leg szebb matériát, ki visel leg szebb tsipkét, azt kérdem. hogy ha az ilyen nem tunya életé. 30

¹⁴¹ a <k> melyért

¹⁴² alkalmatlanságot [Első a – fölött törölt ékezet.]

¹⁴³ [Sorvégen:] ad- [új sor elején:] <h> hatnék

¹⁴⁴ leg <ts> jobb tsinalatu

Igen is a, felelé apáter, és az olyanok, tsak a hejában valóságon kapnak.

Hadd szollyák már én is mondá télámon, mivel nagyobbat kérddhetnék én annál.

⁵ Nézzük mondá angyélika.

Azt kérdem pater uram, hogy mit mond kegyelmed az olyanok felöl, a kik minden dolgokot. el hagyák az olvasásért.?

¹⁰ Mindenkor. tsak a páter ellen vagyon mondá lassan angyélika.

A kik nem tsak a könyvekbe vannak. hanem még könyvetket is tsinálnak, a kiknek az elméjek soha helyén nintsen, akik mikor azt kellene felelni ugy, azt felelik nem, a kik még apennát is rágják, hogy valamely szép gondolat nem jut mindgyárt eszekbe.

Az olyanok semmire nem jók, felelé apáter, mivel tsak azért olvasni hogy az idő tellyék, és azért tsinálni könyvet. hogy auctor lehessen valaki, és az¹⁴⁵ alat el mulassa köteleség alat valo hivatallyát, az olyanok [34b:] nagy fáradságat számláltattyák magokat a haszontalanok közzé, mivel nagy fáradság, atanulás. és akönyv tsinálás.

De hogy ha azért olvas valaki, hogy a henyélést el kerüllye, vagy hogy abban tölttse el azt az időt. mely más egyéb foglalatoságitol marad, vagy ha olyan hivatalba vagyon, ²⁵ valaki, mely a tanulásban áll, vagy ha annyi tálentuma vagyon, hogy valamely hasznos munkát adhasson ki, olyankor az igen ditséretes, itéllye el kegyelmed,¹⁴⁶ mitsoda tudatlanság nem volna. avilágon. hogy ha könyvek nem volnának. ? azért el is mondhatni, hogy a könyv, lelke az elmének, nem kell ³⁰ tehát a tanulást haszontalannak tartani. söt még atáplállya az elmét, nem szollok azokrol a nagy elmékröl, kik ékességi voltanak avilágnak, és az anyaszent egy háznak, hanem azokrol a királyokrol. és császárokrol; kik a leg nagyob

¹⁴⁵ az <a> alat [Törlés tollhiba miatt.]

¹⁴⁶ kegyd,

hadakozásokban is. könyveket irtanak, noha egyéb kötelességeket végben vitték.

De az olyanok, kik ujjokat. pennájokat harapják, midőn valamely fabulákat, haszontalan historiákat tsinálnak. a melyek nem egyébre valok, hanem hogy az időt vesztessek, az 5 olyanok vétkesek, mind a magok resttségekért. mind a melyet okoznak másoknak.

Kérem kegyelmedet¹⁴⁷ mondá angyélika a páternek. ne sajnálja kegyelmed¹⁴⁸ meg halgatni az én gondolatomot is, [35a:] és ennekem meg mondani, hogy mitsoda itélettel 10 vagyon kegyelmed az olyan szerelmesek felől, a mint lehet ő kegyelmeis, mutatván télámonra, akik házrol. házra járnak., ahol valamely gazdag házasagra valot tudhatnak.¹⁴⁹ és őtt tsak a suhajtásban. panaszolkodásban töltik az időt, az ilyenek pater uram. nem olyan henyélőké, mint akik meg holt életet 15 élnek, mivel semmi szándékok nincsen, se szorgalmatosságoknak, semmi oka nem lehet.

Az olyanok mondom. akik azért szerelmesek. mert nintsen elméjek egyébre. és nem is mivelnek egyebet, tsak abban áll minden foglalatosságok. abban élnek. és abban is hálnak meg 20 hogy a legezőt tarttsák. hogy a tsipkét, és a szoknyát ditsérjék, azt kérdem már kegyelmedtől¹⁵⁰ páter uram. követem télámon uramot. hogy ha az ilyenek. nem a mi resteink közül valoké.

Abban nem kell kételkedni felelé a páter. mert ugyan is 25 mitsoda életet élnek, ámbár ártatlan volna is, ámbár az olyan férfiak veszedelmesek ne légyenek is, a mint magais mondgya kegyelmed¹⁵¹ hogy az olyanok tsak szokásbol szerelmesek. mind azon által sok időt vesztenek, és vesztetnek el. és ha az

¹⁴⁷ kegydēf

¹⁴⁸ kegyd [g—d-ből javítva.]

¹⁴⁹ tudhatnak. [Első t—k-ből javítva.]

¹⁵⁰ kegydtől

¹⁵¹ kegyd

aszonyok jól gondolkodnának. nem szenvednék őket. ha
egyébért nem is, csak a betsületekre való nézve.

Én is akarok kegyelmedtől¹⁵² egyet kérdeni. mondá télá-
mon. **[35b:]** apáternek. mert látom hogy mind egy zászlo alá
5 teszi kegyelmed¹⁵³ azokat, kik el mulatván igazán való hivatal-
lyokot. a haszontalan valóságba foglallyák magokat. hová
teszi kegyelmed¹⁵⁴ azokat az egy házi renden lévőket, és
szerzeteseket. kik egész élettyeket. a világi dolgokba töltik?

Bezzeg nem vártam ezt mondá angyélika.

10 Hová teszem felelé apáter. oda ahová atöbbit tettem,¹⁵⁵
még rosszab helyre ha volna. mert azon kívül hogy a haszonta-
lan és a tunya élet, rossz,¹⁵⁶ ő benne a nagy botránkoztatás, a
fogadás tételekre való nézve.

Gyönyörűség a pátert halgatni. mondá angyélika. mert
15 egyenesen beszél. és felel,

Mert az olyanok. mondá a páter. távul vannak, valamint
én is távul lehetek. a szent pál hagyásitol. 2 tim. 4.5. távul
vannak attol az élettől a melyet kell élnünk, és a melynek,
lelki életnek kellene lenni, a mindenkori elmélkedésben,
20 távul vannak az anyaszent egyház akarattyától. a ki is azt
parantsollya. a Conciliumokban. hogy semminémü pap, se
diaconus, magát avilági dolgokba ne árttsa. se magára ne
válallya a más dolgait, se törvényit. Conc. tolet. can.6.

Szollyaké páter uram. kérdé¹⁵⁷ télámon?

25 Igen is bizvást. mondá apáter. ne titkollya el kegyelmed¹⁵⁸
gondolattyát. **[36a:]**

Hát kegyelmed miért válallya magára a más dolgát kérdé
télámon?

¹⁵² kegydtől

¹⁵³ kegyd

¹⁵⁴ kegyd

¹⁵⁵ [Hibás elválásztás:] tett- tem,

¹⁵⁶ rossz, [Beszúrás;] ő benne a [a—beszúrás.]

¹⁵⁷ kérdé [k—d-ből javítva.]

¹⁵⁸ kegyd

Oh! e már sok mondá az ágybol diánna.

Követem az aszszonyt. felelé apáter. igen helyyesen vagyon. söt meg annál jóbb neven veszem, hogy nem hizelkedik, okát is¹⁵⁹ kell adnom mondásomnak. azt mondom tehát most is, tekintvén télámonra, hogy nem kell magamot ártanom a világi dolgokba, ugy hogy abbol magamnak minden napi hivatalt tsinállyak, és hogy el fordullyak attol, a mire tettzet Istennek engemet hini, ugy roszul tselekedném, ha azt tselekedném.

De mint hogy, akár mitsoda renden legyünk, a keresztényi életnek. a felebaráti szereteten kell forgani, azért ugyan az a felebaráti szeretet téski nem tsak helyyessé, de sött még parantsollya is nekem a mit tselekeszem. ugyan¹⁶⁰ az is parantsollya, hogy mindent el hagyak, s' ide jöjkek.

Az aszszony jól tudgya, hogy mi hozot ide. azt is tudgya¹⁶¹ hogy nem szokásom a világi dolgokban ártani magamot. és hogy nem egyéb ók, hanem tisztán a felebaráti szeretet köteleségéből tselekeszem, nem a magam menttségére mondom ezeket hanem azért hogy a botránkoztatást el vegyem. ha találtam adni, és hogy a dolgot meg mondgyam hogy miben vagyon, magamnak sem tettzik az ilyen, jövés. s' menés. de a felebaráti szeretetre¹⁶¹ kel vigyázni. **[36b:]**

A felebaráti¹⁶² szeretetet halgatom tehát. kegyelmedet is arra intem hogy azt halgassa. minden dologban. tudván azt, hogy az Isten azért adgya azt a jó erkölcsöt, hogy győzedelmet vehessünk a testen. a mely győzedelmet. meg is koronáza az égben.

A felebaráti szeretetnek kell tehát munkálodni, mi bennünk, ugyan az küldotte ki régenten a remetéket apusztából, és hogy ha az után találkozik valaki olyan közöttünk. aki

¹⁵⁹ is <a> kell adnom mondásomnak. azt <m> mondom

¹⁶⁰ ugyan <az> az [Törlés a sor végén.]

¹⁶¹ szeretetre [Íráshiba.]

¹⁶² felebaráti [Ékezethiba.]

valamely indulatból annak meg ronttya tisztaságát, vagy ha én magam is meg rontom, jaj annak, és énnekem.

Valaki az ajton zörgetvén, diánna mondá anygélikának hogy nézné meg kitsoda.

- 5 Angyélika azonnal. viszá tére, és mondá. hogy a vatsorának ideje volna. diánna meg marasztván máriánnát. együt vatsorálának.

Harmadik. Napon. valo beszélgetés.

Hogy a munka, természet szerént,
minden renden lévőket illeti.

- Más nap. mindnyájan esze gyülvén a diánna házában, és egy mást köszöntvén, ki ki le üle. mint hogy nekem kell
10 eszében juttatni apaternek. mondá anygélika, hogy miről volt tegnap a beszéd, a könnyen eszembe jut, hogy mind eddig tsak a resttségről beszélgettünk, arról a kegyetlen. de kedves örökös urunkrol. a kinek is mind-[37a:]nyáján. valakik itt tanácsi székünkben ülünk, igen engedelmes, és hűséges rabjai
15 voltunk. ki¹⁶³ veszem egyedül apatert akinek is meg kel minket szabadítani. azért kérem is kegyelmedet.¹⁶⁴ hogy kövesse intésit, és siessen kegyelmed¹⁶⁵ minket meg téríteni, mert ihon az aszszonyok. valamely haszontalant várnak ide. a ki is félbe¹⁶⁶ hagyattya a beszédet.

- 20 Én azt tartom. mondá apáter. hogy nintsen semmi. a mit az Isten ugy utállyon. mint a resttséget, mert ha meg tekénttyük teremptsit. meg láttyuk hogy mindenek mozgásban vannak, a teremptőnek rendelése szerént, az ég, aföld. a tenger, afák, a füvek, és az állatok. mind ezek szüntelen valo mozgásban
25 vannak. ez így lévén, meg kellene szégyeletében halni arestnek, látván hogy ezek szüntelen valo mozgásban vannak, és

¹⁶³ ki veszem [k – v-űl javítva;] egyedül [íráshiba.]

¹⁶⁴ kegydēt.

¹⁶⁵ kegyd

¹⁶⁶ félbe [e – fölött törölt ékezet.]

tsak ő marad egyedül veszteg haszontalanul, mint ha a tagjai el volnának száradva, illiké ez, egy olyan emberhez. akit az Isten arra ítél. hogy veritékével egye kenyerét. valamint szent pál is mondgya, hogy a ki nem akar dolgozni, annak nem kell enni adni, mert *hallyuk hogy némellyek ti közöttetek. 5* *rendeletlenül járnak, semmi dolgot nem tesznek. és olyan dolgokban avattyák magokat, mellyek nem illetik őket, hadgyuk, és kérjük az ilyeneket, a mi urunk Jésus kristusunkra. hogy tsendeséget. munkálodván, egyék tulajdon kenyereket. 2.* thess. 3.11. 10

Páter uram. mondá télámon. ugy tettzik hogy más [37b:] képpen kellene gondolkodni. mert hogy kívánhattya kegyelmed¹⁶⁷ azt, hogy a fő renden lévőök. ugy dolgozzanak mint a nap¹⁶⁸ számosok,? 15

Nem az, azen szándékom felelé. apáter, hanem azt akar-nám, hogy a resttséget ne fedeznék el. azal. a fő rendű titulusal. mint ha a fő rendűség. szabadságot adna a henyélésre, holot még azért kellene leg inkább munkálodni, holot, az uraságban való létel. mind több okot, mind több modot ad 20 arra.

A jó erkölcsnek uttya. munkával jár, és ha az olyan személy, aki valamely hivatalban vagyón., a jóban akarja foglalni a táalentumát. és az időt, nem léssen munkásab élet. az övénél. ámbár testi fáradság nélkül dolgozzék is, valamint szent¹⁶⁹ Bernárd mondgya. *sapientiae otia negotia sunt, et quo 25* *otiosior est¹⁷⁰ sapientia, ea exercitior in genere suo, super. Cant. serm. 85. pusillanimitas est, mondgya szent tamás, qua quis ea non attentat. quae suae naturali virtuti sunt Commensuratae, Qui bona dispositione naturae, vel scientia. vel exteriori 30* *fortuna recusat uti, ad virtutem. pusillanimus est.*

A bizonyos mondá angyélika. hogy sokszor haragszom

¹⁶⁷ kegyd

¹⁶⁸ a nap <nap> számosok,?

¹⁶⁹ szent <szent> Bernárd

¹⁷⁰ est <sapit> sapientia, ea excitior [ex—e-je x-ből(?) javítva.]

belső képpen az olyan férfiakra. kik aszonyi életet élnek, kik olyan elégségesek magokal, mint ha az ország dolgában járnának. én azt tartom, hogy a nem ajó erkölcstől, hanem, az ész fogyatkozásától vagyon. mert ha [38a:] magokrol gondol-
5 kodnának. meg kellene halni szégyenletekbe. látván azt, hogy mitsoda, meg vetéssel. vannak mások az ő haszontalan voltokhoz.

De hogy szól angyélika. az aszszonyokrol. mondá télámon.

Miért ne szollanék. felelé angyélika. nem mind egyé mikor
10 az olyan férfiakrol szollok., a kik nem jobbak az aszszonyoknál. holot nékik jobbaknak kellene lenni, és így az aszszonyokrol is szollok.

De követem az aszszonyokat. mint hogy már magunkrol is kell szollanom, lehetetlen nem nevetni. mikor a mi aszonyainknak lágyságokat,¹⁷¹ és meg mozdulhatatlanságokat látom, regel, két, három oraig egy széken meg nem mozdulnak. valamint a kö bálványok. mikor az aszony fejét fel tsinálom, és magát fel öltöztetem., úgy tettzik mint ha kö farago volnék.¹⁷² a ki hol egy képen. hol más¹⁷³ képen forgattya a kö
20 képet, hanem tsak a különbözés vagyon közöttök. hogy a mi tsont képeink beszélnek, és minket haragal pirongatnak.

Az is mulattság nekem, mikor olyan aszszonyokat látok, a kik soha sem járnak, a kik soha husz lépésnire sem mennének a templomba; hogy ha hintoban nem tennék őket, midön
25 pedig viszá térnek, azt mondhatnák, hogy valamely nagy utrol jönnek viszá, olyan fáradton vontattyák fel magokat [38b:] agráditson, az után, alig vagyon anyi erejek. hogy a szájokban tegyék a falatot. és ha kérdik töllök asztalnál. az aszszonyinak tettziké hogy ebből az ételből adgyak.¹⁷⁴ azt
30 felelik nagy kényesen. magam sem tudom ha ehethémé.

¹⁷¹ lágyságokat, «látom,» és meg mozdulhatatlanságokat látom,

¹⁷² volnék. [o—é-ből javítva.]

¹⁷³ más «m» képen

¹⁷⁴ adgyak. [d—g-ből javítva;] az felelik [Elírás.]

Diánna ezért egy kevesé meg neheztelvén mondá., anyyéli-
ka, egy kevesé többet mondasz, mint sem a mint kellene.

A valo felelé anyyélika, de mint hogy¹⁷⁵ a férfiakrol
szóllunk. magunkot sem kell el felejtteni.

A bizonyos hogy vannak olyanok. akik magokon éppen ⁵
nem tudnak segitteni, valamint történék. egy iffiu fejdele-
mel., a ki sétálni menvén. az eső kezdet esni, és panaszozkodni
kezde a gondviselőjének, hogy az eső a szájában esik, e felelé
néki, hogy fogja bé. a száját, és nem esik belé.

Nem tudom ha végbe vitteé azt a nagy fáradságot, de mint ¹⁰
hogy egy nehány vers jutot eszemben. egy bizonyos restről,
lehetetlen hogy el ne mondgyam.

Mátyásnak nints egyéb dolga,
Hortyog, ásít el nyujtozva, ¹⁵
Karját igen ki nem nyujtja,
Ha tsak a pohárt nem hajtja,
oly rest, hogy ha észre venné
Magával azt el hitetné,
Hogy álmában ő dolgozot. ²⁰
Valamiben fáradozot. [39a:]
Hidd el talám nem alunnék,
kételen ha, le fekünnék

A mi aszszonyaink hasonlo állapotban vannak, de tsak ²⁵
lassan kel beszélénem,¹⁷⁶ mert ismét meg pirongatnak, mikor
le fektettyük őket, mint ha el temetnök, ugy tettzik mint ha se
karjok, se lábok nem volna. nem is egy szers mind, hanem
darabonként kell le fektetni őket, mikor egy lábokot jól el
helyheztettük, a másikat is oda kel tenni, ha a bal kezek. jó ³⁰
helyt vannak. a jobb kezezről is kell gondolkodni, a fejek
most igen fent vagon. mászor meg igen alat vagon. e, mind

¹⁷⁵ hogy [Beszúrás világosabb tintával.]

¹⁷⁶ beszélénem, [ne—m-ből javítva.]

a fejekben lévő gondolatoktól függ, a mellyek is, hol fent, hol alát vannak, és a midön ennek a temetésnek vége vagyon. azt kérdik töllünk. jól fekszemé?

Ezen mindnyájan nevetni kezdének, de angyélika. ismét
5 mondá, mit mond kegyelmetek az olyan aszony felöl. a ki mihent asztaltol fel kél, egy székbe ül. és haragszik ha¹⁷⁷ valaki körülötte jár, ugy anyira. hogy a minap egyik a leányok közül a házban talált menni tsak a lába hegyén, még is¹⁷⁸ az aszszonya nagy haragal monda néki, mit járkálsz it
10 fudáza, a gyomrom emésztésit meg háborított.

Hát hogy ne lehetne neheztelni az olyan férfiura mondá télámon, a ki jó. és fris egészségü, de még is, mikor le fekszik. két oráig kel néki a talpát dörgölni meleg ruhával, hogy [39b:] el aludgyék.

15 De mit mond kegyelmed az olyan aszony felöl. kérdé angyélika, mint a kinél voltam a minap, tudtára adák hogy¹⁷⁹ egy grofné akarna latogatására jöni, arra nagy sopánkodva. fel kiálta. oh! micsoda nagy alkalmatlanság ez, ilona, ad ide a vállamot, oh! mert. leg aláb, két oráig válban kel lennem,

20 Még etsak semmi, de mitsoda szenvedést nem okoz másoknak. az ilyen rest lágyság. mert szánakodással nézem, mikor az olyan aszony atüz mellet, a hátát atüznek fordittyá, és a magának ketsegtető gyengesége miát,, a fejét is alig birja, a tűz mellől is tavulab nem ülhet. hanem a szolgálójának
25 mondgya. panna. ály hátam megé, és tarttsad a fejemet, a szegény leáynak ótt kel állani, mind addig valamég az aszszony el nem unya egy¹⁸⁰ helybe ülni, a kementze pedig füstöl, a hátát a tűz süti, hogy egy¹⁸¹ képpen, hol más képen oltalmazná magát szegény, ha lehetne, hogy elevenen meg ne

¹⁷⁷ ha [h—beszúrás.]

¹⁷⁸ is [Beszúrás.] •

¹⁷⁹ hogy <hogy> egy [Törlés a sor elején.]

¹⁸⁰ egy [g—l-ből javítva.] helybe ülni,

¹⁸¹ egy <fel> képpen,

sütnék. mint ha az égetésre íteltet volna a szegény leány. az aszonya tunyaságáért.

E mind nem jó, felelé apáter, de azon nem kel tsudálkozni. mert aresttségnek, és a restnek, olyan tulajdonsága vagyon. hogy tsak magát szereti, és azt gondollya. hogy az egész 5 emberi nemzet, és az egész természet, tsak ő érette teremtetett, és mint hogy ez ellenkezik, a felebaráti szeretettel, azért számot is ad amás világon, a kegyetlenségért, a melyel vagyon másokhoz.

Nem mondom. hogy szolgát ne kellesék tartani, sött még 10 [40a:] a jó, mivel sok szegény legény a nélkül nyomoruságba volna.

Azt sem mondom. hogy ne kellesék magát szolgáltatni a szolgálával, és szolgálóval, mivel még a szükséges. ne hogy hejában töltsék az időt, a melyért is sok rendeletlenség 15 szivárkozik egy házhoz.

Hanem azt mondom, hogy a vétek. midön olyan dologban szolgáltattya magokat. a mely őket tunyaságban. és a resttségben tarttya, azal nagy rövidséget tselekesznek. ha ollyat tselekedtetnek vélek. a melyet magok is végben vihetnék, 20 mert azon idő alát. hasznos és jó dolgot tselekedhetnének, a mely Isten előtt, nékik hasznosok lehetnének.

Én azt magam tudom. mondá mariánna, hogy mennyit kel szenvedni, mikor valamely restel vagyon dolga az embernek. mert nekem is bizonyos emberel holmi szám vetésem volna. 25 de soha végben nem vihetem, mindenkor tsak holnapra halogat, és vagyon már két esztendeje hogy azt a holnapot várom. holot nem hiszem hogy napjában két orát dolgoznék, én azonban eleget szenvedek. mert adolog tsak halad, és ha valamelyikünk meg találna halni. a familia igen nagy kárban 30 maradna.

Azt könnyü meg látni, hogy mitsoda. nyomoruságot okoz aresttség. mondá apáter.

Nékünk is itt a háznál hasonlo bajunk vagyon mon[40b:]dá 35 angyélika.

Mert ihon az aszony, mutatván diánnára, már régen holmi

nemességrol valo leveleket adot egy notáriusnak hogy le írja, imár huszor is küldöt hozája. , de ki nem vajhattya kezéből, és mint hogy olyan ember a ki nem gondol semmivel félő hogy talám vagy el vesztette. vagy valaki a háznál el szaggatta, 5 valamint történék a minap egy uri aszonynak. a ki is meg akarván melegíteni a fodoritto¹⁸² vasat. nagy summa pénzről valo ados levélel gyujtá meg atüzet. a melyet az ura ejtette volt ki a zebéből, az után. azal menté magát, nem gondolta hogy a levél derék állapot legyen. mert rutul volt írva.

10 Én is üsmerek¹⁸³ olyan embert mondá télámon. aki már régen perlekedik, és mely pernek nem láthatom végít, mindenkor azon panaszolkodik, hogy a ki magára vállalta a perét, az igen emberséges ember, de a munkát kerüli.

Hát még az olyanok, mondá angyélika. kik orát adnak egy 15 másnak, hogy valamely dologrol végezenek, mikor eszembe jut, mindenkor kel nevetnem, mert a minap két uri embernek nagy dolga lévén egy másal, az egyik mindenkor azon sürgette a másikat, hogy adgyon valamely orát annak el végezésére, végtire meg egyezének. hogy együt ebédelvén, az után el 20 végezők adolgot. az, akinek házánál ebédelének. semmit ugy nem szeretet, mint atesti nyugodalmat. a másika pedig kövér, és koros béli ember volt. az [41a:] ebédet hogy el végezők, ez az utolso. mindgyárt. a dologrol kezde beszélleni, a gazda. egy kevéssé halgatvan a másikat az ásitás el nyomá. 25 az után a szunnyadás, és az álom. a másik. a kövér volt. látta hogy a gazda el alut. hogy időt ne veszessen. el hagyá a beszédet, és emberségtől viseltetvén, nem akará fel költeni, de nem tudván mit tenni ő is el aluvék, nó már mind a ketten alusznak. de ugy aluttak. hogy egyik sem ébredet fel estig.

30 Azok kik a külső házakban. voltak, tsudálták hogy olyan sokáig maradnának együt, de azt is gondolták hogy nagy dologrol volna beszélgetések. azért¹⁸⁴ nem mérének hozájok

¹⁸² fodoritto <f> vasat.

¹⁸³ üsmerek [s—utólagos beírás.]

¹⁸⁴ azért <m> nem mérének

bé menni. az idő pedig bé setétedvén. az inas gyertyát vitt a házban. de mindenikét nagy tsendeségbe találá. egyik egy felé. a másik, más felé hajtván a fejét., a világosság. és az ajtó zörgése. fel ébresztvén őket, nem tudák hogy hol volnának, végtire az álom ki menvén szemekből, más időre halaszták ⁵ adolgot.

Angyélika. mondá nevetve télámon. te mindenkor félbe hagyatod a páterel beszédét:

Követem kegyelmedet. felelé apater. azt jól tselekeszi, látom is hogy letzkét adhatna nekünk arol. amiről beszélgetünk. ¹⁰

A meg lehetne felelé angyélika, ha sokaig tanultam volna ^a¹⁸⁵ kegyelmed iskolájában. **[41b:]**

Itt a vatsorának ideje lévén. a beszélgetést is félbe hagyák.

Negyedik¹⁸⁶ napon valo beszélgetes.

Hogy¹⁸⁷ miképpen. lehessen a resttséget el hagyni.

Más nap az egész társaság a diánna házában gyülvén, ki ki a ¹⁵ maga helyére üle, és mondá télámon a páternek.

Eddig azt mutatta meg kegyelmed¹⁸⁸ nekünk, hogy mitsoda rendeletlenségeket okoz aresttség, már ezután azt mutassa meg kegyelmed.¹⁸⁹ hogy mi formában lehetne azt meg orvosolni. és hogy miképpen lehessen attol el távozni. ²⁰

Én doktor nem vagyok mondá angyélika. de még is ha akarja. kegyelmed.¹⁹⁰ igen jó tanátsot adhatok kegyelmednek¹⁹¹

¹⁸⁵ a «kegyd» kegyelmed [*kegyelmed*—kereszttel jelölt beírás a törlés alá, lap alján; nem Mikes keze írása; egyik betű sem felel meg az ő írásmódjának. Vö. Alább a 405.sz.jegyz. is.]

¹⁸⁶ Negyedik [*N*—megkezdett *H*-ból javítva.]

¹⁸⁷ «Hog» Hogy [Azért törölte, mert kevés szóközt hagyott.]

¹⁸⁸ kegyd

¹⁸⁹ kegyed.

¹⁹⁰ kegyd.

¹⁹¹ kegyd̄k

Oh! angyélika, felelé télámon. kerlek. had legyen az a kötelességem hozád.

Én egyebet nem mondok. mondá angyélika, hanem a mit Salamon mond a példa beszédekbe. eredgy oh rest. a hangyá-
5 hoz,¹⁹² vizsgál meg annak tselekedetit. és tanuly tölle okos lenni, ő nékie¹⁹³ nintsen. se feje, se ura, se fejdélme, mind azáltal. gyűjt aratáskor. eledelre valot.

Ezt jól mondod angyélika. mondá télámon, de hagyad beszélleni magát a doktort **[42a:]**

10 Én tellyeségel a nem vagyok. mondá apáter. de hogy kegyelmednek¹⁹⁴ kedvit tölttsem, ki nyilatkozttatom gondolatimot ez iránt.

Még eleinte mondtottam vala kegyelmednek.¹⁹⁵ hogy resttség a magunkhoz valo szeretetnek leánya, annál is inkább el
15 mondhattyyuk leányának. mert minden modon azon igyekez-
zik, hogy attyának, hasznát, gyönyörüségít. és alkalmatossá-
gát kereshesse, de mint hogy a magunkhoz valo szeretetet
meg nem győzhettyük másképpen, ha tsak meg nem szegjük
20 mindenben kivánságát, a resttséget sem lehet más képpen
meg győzni, ha tsak hasonló képpen nem bannak véle, egy
szoval, hogy meg lehessen győzni a resttséget. mindenkor
ellenkezöt kell azzal tselekedni. a mit mi nékünk jóval,

De sokáig nem kell ez iránt végezni.. mert leg kisebb halogatás is meg gyengittené az akaratot. a testnek pedig ha
25 leg kisebb halogatást engednek. az elmét meg birja, azért soha
leg kisebb időre sem kell halasztani, midön valami jót akarunk¹⁹⁶ tselekedni.

De mint hogy avégezésbe. és avégben vitelbe. az értelemhez kel folyamodni, azért az értelem is szab arra rendet. hogy
30 mi képpen lehesen okosan végezni, helyesen. és ditséretesen.

¹⁹² hangyá<k>hoz,

¹⁹³ nékie [e – fölött törrölt ékezet.]

¹⁹⁴ kegyd̄k.

¹⁹⁵ kegyűk.

¹⁹⁶ akarunk [Szóvégi k – utólagos beírás.]

azt végben is vinni, mint hogy pedig az időtől füg annak leg fővebb rendi, azért is mondgya demosthénes, hogy az időre igen kel vigyázni, és hogy igen szükséges valamely dologrol végezni, vagy azt végben vinni, bizonyos idő előtt, vagy [42b:] utánna.

Két féle dolgot kel pediglen el kerülni, mert ha egy felöl a resttség. meg gyéngíti a végezést, és avégben valo vitelt. más felöl a hirtelenség. az időt el ronttya, mint hogy ezek ellenkeznek az értelemel, azért is nevezik értetlenségnek., a mely nem egyéböl áll, hanem avakságbol, a halogatásbol. és a hirtelenkedésből, az első fogyatkozás, a jó helyet, rosztat választat mi velünk, a második, el mulatattya a módót, az alkalmatosságot. és az időt, a mely helyes volt, és a mely többé viszá nem jö. a harmadika, meg előzteti velünk az alkalmatosságot. és az időt. amely nintsen az ember hatalmában.

Hogy ha tehát az idő meg nem engedi hogy valamely dologhoz fogjunk. haszontalan volna arról végezni, az értetlenség volna, a dolgot nem hogy eléb vinné. de sött el rontaná.

Ha pedig adolog ugy kívánnya. hogy serénységel vigyünk valamit végben. akkor együgyüség, és resttség volna azt halogatni. mivel az ilyen halogatás, leg gyakortáb, a restes lassuságtol vagyon., a mely ollyankor kezdet velünk adologhoz. a midön már se idő, se alkalmatosság arra nintsen, a készületben tölttyük el az időt, mondá demosthénes, az athénásbélieknek. *arra nem vigyázunk hogy az idő nem várja, a mi restségünknek alkalmatoságát, ahe[43a:]jában valo halogatásban tölttyük azt az időt mely szükséges a munkára, és a munkára¹⁹⁷ valo időt. a beszédben tölttyük.* tacit. 3 hist. ezt láttyuk némely hig, és lág elmékbe. akik semmihez nem foghatnak., akár mely hasznot lássanak is a dologban. a melyhez kellene fogniok. de a baj, a melyet abban sajditanak, el ijeszti őket a végben valo viteltől. erre valo nézve nem

¹⁹⁷ munkára [n–föläött törölt ékezet; a tacitusi idézet lapkezdet utáni részének aláhúzása a kéziratban elmaradt.]

tudgyak mire szanni magokat, keresvén szüntelen valamely tisztességes menttséget, sött még ha minden¹⁹⁸ fáradság nélkül, és tsak¹⁹⁹ az akarattal végben vihethék is. mind azon által. az akarat is nehéz és alkalmatlan volna nekik. olyanok lévén.

⁵ mint a nyirkas papiros. vagy mint az árnyék ora, a mely noha szolgál valamire, de ő maga semmit nem tsinál. nem is kell tsudálni ha minden el vész, és semmivé lesz, a kezek között.

Én erre valamit mondanék monda angyélika. ha az aszszonytól nem félnék. tekintvén diánnára, mert aszony két ¹⁰hintos lovat akarván el adni. elegendőt is ígertenek érettek. de addig halogatá. hogy két annyit meg ettenek, mint a menyit adtanak érettek.

Ez igen jól vagyon mondva, felelé a páter. így is szoktak nyerni a halogatok.

¹⁵ Térjünk ismét viszá az elébbeni. mondásunkra, és vegyük azt mélyen az elménkbe. hogy ha restnek kell lenni a **[43b:]** rosz tselekedetre. és hogy ha meg kell győzni, erős és hathatos elmélkedésekel. arosz hajlandóságokat, a melyekre visznek, terjeszük magunk²⁰⁰ eleiben. egy felől, atilalmat. mellyet az

²⁰ Isten tett minékünk, aki igasságot tézsen leg kisebb vétkünk-ről²⁰¹ is. meg gondolván más felől, aköteleséget, a melyel tartozunk jót tselekedni, a mi különös hasznunkra valo nézve, mivel ha jót tselekeszünk. meg is jutalmaztatunk az örökké valo étellel, és ditsőségel. meg gondolván végtire, hogy

²⁵ mitsoda igasságtalan valo dolog, meg bántani azt a jó Istent. aki minden nap anyi jokkal, és kegyelmeségekel tölt bé minket, hogy ha szükséges mondám. restnek lenni, a rosz tselekedetre, ellenben gyorsnak kell lenni ajóra, és azt minden halogatás nélkül. meg győzvén mind azt, a mi attol el ³⁰fordithatna.

Példának okáért, aresttség az agyban tartoztat minket, azt

¹⁹⁸ min [Sorvégielválasztás után nem folytatva.]

¹⁹⁹ tsak [s (hosszú) javítva a-ból?]

²⁰⁰ magunk <eleiben-egy> eleiben. egy felől,

²⁰¹ vét<kem>künkről [Törlés a sor elején.]

adván előnkben, hogy még nem kel fel kelni, mivel még egy oránk, vagy fél oránk vagyon. és hogy, még misére el lehet menni, ajó rend pedig arra sürget, hogy szégyen az életnek leg job részit az ágyba tölteni, ót úgy forogni. mondgya az irás, valamint az ajto a sarkában, sicut ostium vertitur in cardine suo. ita piger in lectulo suo. prov 26. fel kel. tehát kelni idejében. még előb, mint sem a fel kelés-[44a:]ről gondolkodnánk. 5

Nem kel azért semmit is halogatni. és így mondani. holnap azt végben viszem, holnap oda el megyek. vagy mászorra halasztom. mert ez, a resttségtől jö. értem mind azon által, a jó és ditséretes tselekedeteket. és a mellyek rajtunk állanak. 10

A mint is hogy, meg lehet különböztetni azokat a dolgokat, melyek töllünk fügnek. azoktól, a mellyek nem fügnek, és a mint meg mondtuk, az időnek kell el rendelni mind ezeket. hogy ha olyan dologrol végezünk, a melyek nem fügnek mi rajtunk, az időtől kel várni, hogy azokat el készittse, ne hogy hirtelenségel. bánnyunk azokkal, de ha azok adolgok rajtunk állanak, és azokra, mind a magunk hivatallya, mind az idő kötelez, akor azokat, minden halogatás nélkül végbe kel vinni, hogy ne essünk abban ahalogato resttségben, nem is szükséges ajó tselekedetekről, sokáig végezni, azt könnyü meg látni, hogy mitsoda. jó tselekedetet kel végben vinni, és hogy mitsoda roszat kell el kerülni. 15

De hogy lehessen azt a jó tselekedetet meg üsmérni kérdé telámon? 25

Hogy lehessen, felelé apáter, tsak avallást kel tudni, mivel az előnkbe adgya a jót melyet kel tselekedni, és a roszat, melyet el kel kerülni, meg mutattya a jó erkölcsököt, és a vétkeket, a jó, és a rosz tselekedeteket, és azokat a tselekedeteket, a mellyekért meg mondgyák ezeket abol-[44b:]dog szokot, jövetek el én atyámnak áldotai, mert éheztem, és ennem adtatok. &. és azokat a tselekedeteket, a melyekért meg mondgyák, ezeket az örökké siralomra valo rettentő szokot, mennyetek el töllem. átkozottak. mert éheztem. és ennem nem adtatok. &. egy szoval tsak valamely keveset 30

tudgyunk is a vallásba, meg tudhattyuk, hogy mit kellesék tselekedni, és mit nem, azüdveségért.

De még is páter uram kérdé télámon. mellyek azok tselekedetek. mert énnekem,²⁰² nintsen mindenkor idöm
5 arra, hogy a predikatoria el mehessek.

Oh! ki hinné azt el. monda anyyélika. a hejában valósággra. pedig elég ideje vagon.

Az is valo felelé apater. de ha elé kezdem kegyelmednek²⁰³ mondani, majd azt fogja kegyelmed mondani. hogy prédikáti-
10 ot tsinálok kegyelmednek.

Nem, nem páter uram felelé télámon. mert szeretem, hogy kegyelmed²⁰⁴ igazán ki mondgya adolgot., azt mondgyák nekünk mindenkor, hogy keresztényi életet kel élni, és hogy arra a végre nem tsak keresztényi tselekedeteket, kel tenni,
15 hanem még a hitnek. reménségnek, és a szeretetnek tselekedetit is, én pedig soha sem tudtam még, hogy mitsoda tselekedetek ezek.

Ha nem mondaná is el hinném, mondá erre tsak lassan anyyélika.

20 Az Isten ne adgya hogy más képpen beszéllýék, mondá apáter, hanem igassággal, fő képpen midön a vallásrol [45a:] vagon a szó. az igasság mint hogy mindenüt egy, egy féle dolgot is kell velünk mondatni. azon is igyekezem, hogy semmit ne mondgyak magamtol. de mint hogy kegyelmed²⁰⁵ a
25 hitről. reménségről, és a szeretetről szól, talám nem is gondolta kegyelmed,²⁰⁶ hogy olyan dolgot hozon elő. a mely magában foglallya az egész vallást.

Hogy pedig a természeten kezdgyem el, arra²⁰⁷ reá kel vigyázni, hogy tsak ateremtetet dolgokbol meg üsmérhettyük

²⁰² énnekem, <m> nintsen mindenkor

²⁰³ kegyd̃k

²⁰⁴ kegyd

²⁰⁵ kegyd

²⁰⁶ kegyd,

²⁰⁷ arra <re> reá [Törlés a sor végén tollhiba miatt.]

azt, a mi nem teremtetet, tudni illik az Istent, mivel mind azok amiket látunk. magokat nem teremtették, hanem kezdeteknek kel lenni. azért azok olyanra vezetnek minket; a mi nem teremtetet, és így fellyeb fellyeb menvén. tsak aközönseges értelem is meg üsmérteti velünk. hogy vagyon olyan meg foghatatlan dolog, a melyet mi nem láthatunk, aki is ura lévén mindeneknek, mindeneket teremtett, rendel. éltet, vezérel, és meg tart. és a nem más hanem az Isten.

Az egész természet hirdeti nekünk ezt az igazságot, sőt még a mi magunk vakságát is hogy ugy mondgyam meg mutattya nekünk, mert semmi jobban meg nem üsmérteti azt velünk, hogy mástol függünk, mint a hogy, testünk, és lelkünk lévén, mindeneket látunk azok által, és ök önnön magokat nem láttyák, [45b:]

A midön tehát, az Istent, mindenek. és mi magunk²⁰⁸ kezdőjének, és meg tartojának üsmérjük, akoron. egy szers mind, meg is üsmérjük az ö jóságát. böltseségét. örökké valóságát, és az ö hatalmát. ebből következik hogy ez az elmélkedő üsmerettsé, a munkálkodo üsmerettségre vezet. tudni illik, az Isteni szeretetre. tiszteletre, szolgálatra, és az ö néki valo engedelmességre.

Illyen képen természet szerént is lehet gondolkodni, de hogy jöbbsen el hitessük magunkal ezt az igazságot, a mellyen áll boldogságunk, az Irások is azt ki nyilatkoztatták, a tráditiok meg bizonyították, és véghetetlen tsudák meg petsé-

Ez az igazság, egy szers mind bizonytságot is tészen ez élet után. az örökké valo életről. és annál is bizonyosab az öbizonytsága, hogy az Isten, mind maga, mind pedig a fia által tett nekünk arról ígérertet, és hogy az a fiu, azért lett emberré. hogy azt az örök életet el nyerhessük, meg mutatván az utat. a melyen kell járnunk. és eröt is ad arra az jó tselekedetre, a melyel el érhessük. azt az örök boldogságot.

²⁰⁸ magunk <me> kezdőjének, és meg tartojának üsmér<k>jük,

erre a végre jött el tehát ez az Isteni mester e világra. és nem tsak azért, hogy meg mutassa. ádám esetitől fogvást, a természetnek vétekb²⁰⁹, és meg romlásban valo létét, a mely természet tsak arosz[46a:]ra hajlando, valamint ezt⁵ tapasztallyuk, hanem azért is jött el, hogy minket attol meg szabadittson. az ő mindenható kegyelme által, és hogy az attyával meg békéltessen halála²¹⁰ által.

Ennek akegyelemnek hathatosági tsudálatosak, és ez a tudomány oly bölcs, oly szent, és oly tsudálatosan prédikáltot,¹⁰ hogy nyilvánóságosan. ki tettzik, hogy Isten fiának kelletet annak. lenni. aki azt prédikálotta, és fel állította, az is bizonyos hogy a szent Lélek, a kivel egy az Atya, és a fiu, önti azt szivünkbe. ugyan az a szent háromság aki egy Isten. int minket arra. hogy annál is inkább engedelmesebbek. és hivek¹⁵ legyünk az Isten fiához. és az ő törvényéhez. mivel nem tsak a, hogy hatalma vagyon nekünk parantsolni, és hogy, a mit parantsol. a szent, és bölcs, mert ugyan azon törvény, magától aböltseségtől. és az Isten igéjétől szarmazik, de még eröt is ad annak végben vitelére, a mit parantsol. ugy hogy²⁰ nem várhatunk üdvességet más képpen. hanem ő benne. és ő általa, mivel ő az út, az igazság, és az élet.

Ezekre jött el minket tanítani. egy társaságot tsinálván, mind azokbol, a kik ő benne hittenek, a melyből is áll. az ő anyaszent egy háza, a melynek ő afeje, és a melynek hagyá²⁵ igazságát, lelkét, testét, és²¹¹ hatalmát, a szentségekben lévő. malaszt, ki osztogattatására. erre valo nézve [46b:] véle vagyon, és véle is léssen valóságosan. valamint azt meg igérte, világ végezetig.

El hitetvén tehát azt velünk, mind az okosság. mind a³⁰ kegyelem,. mind aszent lélek, hogy egy Isten vagyon., azt mi

²⁰⁹ vétekb²⁰⁹, «valo létét,» és meg romlásban valo létét,

²¹⁰ halála [Szóvégi a—fölrött törölt ékezet.]

²¹¹ és [Beszúrás.]

hiszük, és látván. hogy mely méltó a szeretetre; és mely igen szeret minket., mi is szerettyük ötet, meg ígérte nekünk az örök életet. ha parantsolatit meg tarttyuk. azért azt reméllyük, tudván, hogy végben viheti nagy hatalmából; amit akar jóságából. ezeket nevezik tehát, hitnek. reménségeknek, és szeretetnek, ezek olyan három jó erkölcsök. amelyek együvé vannak foglalva. 5

De az élet után, ahitnek, és a²¹² reménségnek., vége lészen, és tsak a szeretet marad meg örökké, mivel hogy ez is legnagyobb²¹³ ahárom között. 10

Erről a szeretetről szabot tehát akristus nekünk rendet. azért hogy meg tudhassuk. miképpen kellessék. szeretni, ugyan ezért is. minek utánna előnkbe adta volna az Istennek. két parantsolatit, hogy ötet szeressük, tellyes szivünköl, lelkünköl, és elménköl. az az. hogy inkább, mint sem magunkot., és felebarátunkat, mint magunkat,²¹⁴ utánna tészí, hogy ez a második parantsolat. hasonlo az elsőhöz, és hogy ebben akét parantsolatba. foglaltatnak ajövendölések. és atörvény. meg akarván pedig mutatni., hogy a szeretetnek. nem kell henyélőnek lenni. azért azt mondgya másut. hogy aki ötet szereti, a meg is tarttya az ő parantsolatit. **[47a:]** valamint hogy öis meg tartotta. az ő Attyának parantsolatit. és az ő szeretetiben maradot, ebből azt tanulhattyyuk. hogy nem elég. tsak. a rosztol el távozni. hanem még jót is kell tselekedni. 15

Azt nem mondhatni. hogy midön. azIstennek nagyságáról. elmélkedünk. és az ő tsudálatos voltát imádgjuk. midön azt vizsgállyuk., hogy minden az ő akarattyá, és rendelése szerént történik, és hogy ő minden helyeken. és tselekedetinken jelen vagon. azt nem mondhatni mondám. hogy mikor a lelket ilyen belső elmélkedésekkel táplállyuk, hogy mind ezek. ne legyenek tselekedetek., mivel az imádások, imádságok, fo- 20

²¹² és a [Beszúrások.]

²¹³ na nagyobb [Sorvégen és új sor elején.] ahárom [á—o-ból javítva.]

²¹⁴ magunkat, [magunkot-ból javítva az o betű átírásával.]

hászzkodások; az elme maga meg alázása, a léleknek tselekedeti, de ezek a tselekedetek, alélékben maradnak, és ezért is nevezik, a hit, szeretet, reménség, és imádás tselekedetinek, ebből áll a belső élet, és az elmélkedő élet.

5 De mint hogy az embernek. akülső tselekedeti mutatták meg a belsöket., ugyan azért. jovallya is nekünk azokat a kristus, mindenek felet. azt is akarja. hogy a jó tselekedetekkel mutassuk meg azt a szeretetet, a melyel szerettyük az Istent, és a felebarátot. ezt nevezik munkálodo életnek.
10 ugyan tsak erről is vagyon. a mi beszélgetésünk.

Ezek olyan szükségesek avalláshoz, hogy ezen tselekedetéről íteltetünk meg, mert ugyan²¹⁵ ezek is bi-[47b:]zonyittyák meg, hogy ha valóságal szerettyüké az Istent, vagy nem, ugyan azért is a mi urunk., az ítéletkor nem fogja azt
15 mondani, jövetek én Atyámnak áldotai, mert tellyes szivetekből szerettétek ötet. hanem azt fogja mondani, mert éheztem, és ennem adtatok, bizonytságot tévén, nem tsak a szeretetről. hanem még a szeretetbéli tselekedetről is, szent pál sem különbözteti meg, a tselekedetet a szeretettől, sött még
20 abban tarttya a szeretetet. mondván. aki szereti az ö felebaráttyát. végben viszi aparantsolatot. mert ezek aparantsolati az Istennek. ne tégy paráznaságot, ne öly, ne lopj, ne tégy hamis tanu bizonytságot. ne kívánnyad a más jóságát. és több efféle mind ezek ebben aparantsolatba foglaltatnak, szeressed fele
25 barátodot mint önnön magadot, mivel a felebaráthoz valo szeretet, nem szenvedti hogy néki valamely rosztat tselekedgyenek. és így a szeretet, a törvénynek, bé tellyesítése. rom.13.8.9.10.

Ebből láttya már kegyelmed.²¹⁶ hogy a szeretett tselekedteti
30 azt mivelünk, a mit felebarátunkért tselekeszünk, a mint a kristus mondgya. és szent pál szerént, ugyan azon szeretet nem engedi, hogy néki valamely rosztat tselekedgyünk, követ-

²¹⁵ ugyan <ez><ez> ezek [Törlések tollhiba miatt.]

²¹⁶ kegyd.

ni kel tehát azt a szeretetet, és ennek okáért, ezt mindenkor az eszünkbe tarttsuk, hogy másokat úgy bánnyunk. valamint akarjuk. hogy mások bánnyanak velünk, és másokat azt ne tselekedgyük, a mit nem akarnok. hogy mások tselekednének velünk,

5

A tehát bizonyos. hogy a vallás aszeretben áll. [48a:] és a szeretet. a jó tselekedetekben. hogy az Isten némely dolgot. csak azért tilt, mert ellenkeznek a szeretet tisztaságával. és némelyeket azért parantsollya tselekedni. mert azok nélkül aszeretet nem lehet.

10

Hogy ha pedig kegyelmed azt akarja meg tudni, mondá télámonnak, hogy mellyik arosz. melyet el kel kerülni, és ajó, melyet kell tselekedni. csak azt tekintse meg kegyelmed. hogy mit mond atiz parantsolat; és az anyaszent egy ház parantsolatya. kerüllye el kegyelmed²¹⁷ a roszat. és kövesse az irgalmaságnak tselekedetit, valamint akristus hagyja kegyelmednek,²¹⁸ és hogy rövideden meg mondgyam. halgassa kegyelmed²¹⁹ szent pált. atesti tselekedeteket el kell hagyni, és a lelki tselekedeteket kell követni. gal.5. egy szoval hogy el végezem beszédemet a mely felettéb is hoszu volt. csak azt mondom. meg kell arrol emlékezni, hogy meg kellett kegyelmednek²²⁰ halni. a kegyelmed²²¹ tselekedetét, vagy meg büntetik., vagy meg jutalmaztattyák, ezt eszében tartván. nem fog kegyelmed²²² vétkezni. in omnibus operibus tuis. memora-re novissima tua, et in aeternum non peccabis. eccl.

15

20

25

Ezt már meg értettem mondá télámon. de mire kel adni magamot, már meg mutatta kegyelmed.²²³ ajó, és arosz erkölcsöt, azt is tessék kegyelmednek.²²⁴ meg mutatni. hogy

²¹⁷ kegyel̃d

²¹⁸ kegyd̃k,

²¹⁹ kegyeld

²²⁰ kegyed̃k

²²¹ kegyel̃d

²²² kegyd

²²³ kegyd,

²²⁴ kegyd̃k.

mitsoda foglalatosságot kel magamnak adni, hogy a kegyelmed kívánsága. szerént, munkálodo.²²⁵ és tisztességes lehessen, mert a kegyelmed²²⁶ tanitá-[48b:]sa, kezd nekem tettzeni.

⁵ Igen nehéz volna, felelé apáter, minden féle személynek. le irni életének modgyát, azért, kinek, kinek. kell. magának rendet szabni. vizsgállya meg elsőben, ki ki amaga állapottyát. és mitsoda rendbe vagyon. hogy ha függé valakitől vagy nem füg, hogy ha gazdagé, vagy szegény. ez azután. szükséges,
¹⁰ hogy a szerént igazgassa a maga tselekedetit; a mely. vagy a jó erkölcsöt illeti. . vagy a rendet, és ahivatalt. a melybe Isten tette. a jó erkölcsnek tselekedetiben. vannak bizonyos dolgok. a mellyek némelyekhez illenek. másokhoz pedig nem illenek.

¹⁵ Valamint hogy a mi rendünkhöz kell alkalmaztatni az üdvösigre valo tselekedeteket, ugy atöb tselekedetinket is. a rendünkhöz kell fordítani,²²⁷ és azokban azután szorgalmatosan el járni, mert a mint már meg mondtuk, senki evilágon ment nem lehet valamely dologtól. és hogy az Isten, meg
²⁰ kívánnya tőlünk, a mi rendünkhöz illendő dologot.

Hogy ha el lehet mondani egy szegénynek. vagy egy közönséges renden lévőnek, a szent irás szerént. meddig fogsz alunni oh! rest, mikor fogsz fel ébredni álmodból. alunni fogsz egy keveset, egy kevesse, egyik kezedet. a
²⁵ másikára teszed, hogy nyugodgyál, és a szegénység. nagy sebeségel reád jö, de ha serény vagy, ate házadnál, nagy bövség leszen. arest a hideg miat nem akart dolgozni, azért koldulni is fog nyárba. agyors embernek. gondolati, bövséget szereznek, de a rest, mindenkor szegény. prov 7.9.20.21.

³⁰ [49a:]

Hogy ha ilyen szokal. a dologra fel lehet ébreszteni az ollyanokat. akiknek dologal kell keresni életeket, az ollyano-

²²⁵ munkálodo. [*u*—*a*-ból javítva.]

²²⁶ kegyd

²²⁷ fordítani. [*i*—*a*-ból javítva;] és azokban [Első *a*—*e*-ből jav.]

kot is illetik ezek egy részint. a kik nem kételenek dologal keresni kenyereket. mert mivel hogy. nintsen senki is, a ki valamiért ne volna, a világon. és a ki nem tartoznék, vétek alatt, rendihez illendő dolgokal: és mint hogy másként is az élet rövid, és senki nem születik tekéltetésbe. azért nintsen senki, a ki ne tartoznék tanulni. hogy magát alkalmatossa tegye, abban arendbe. a melybe az Isten tette. a fejdelmeknek. vagy a közönséges jónak szolgáltyára.

Ha még ezekhez teszem az áitatos tselekedeteket, mellyek minden nap szaporodnak, és a mellyek elsőbkek²²⁸ a többinél, úgy bizonyára nem léssen ideje²²⁹ a tunyaságra, se a nagynak, se a kitsinynek.

Páter uram, mondá angyélika. kegyelmed²³⁰ el felejté az aszonyokot?

Követem kegyelmedet,²³¹ felelé apáter, mert az ilyen közönségesen való letzkék,²³² mint ezek. az aszonyokot úgy tekintik, valamint aférfiakot.

Mind azon által, azt el mondhattuk. hogy kivált, két féle dologba foglalhattuk az aszonyok magokat. először. —.

Valaki az ajton vagyon mondá diánna. angyelika nézed. **[49b:]**

Talám engemet hinak mondá máriánna, mert holmi dolgot parantsoltam volt hogy véghez vigyék.

Máriánna fel kelvén. mondá diánnának. igen bánom hogy el kell mennem és hogy ilyen hasznos beszélgetést. félben kell hagynom.

Tudgyaé az aszszony mit kel tselekedni. mondá angyélika, azt hogy holnap idején ide jöjjön az aszony. ebéden itt legyen az aszszonyál. mutatván diánnára. és így, mind ebéd előtt, mind²³³ ebéd után. halgathattuk a páttert.

²²⁸ elsőbkek [Utána áthúzott vessző.]

²²⁹ ideje [je — később beírva a szóközbe.]

²³⁰ kegyd

²³¹ kegydē,

²³² letzkék, <en.> mint ezek.

²³³ mind <eb> ebéd

Jó szivel el várom mondá diánna.
El jövök tehát, mondá máriánna.

Ötödik napon valo beszélgetés.
A tselédes gazdáknak kötelesegekről.

Más nap tiz orakor. mindnyájan esze gyülvén. még az ágyban találak diánnát, a kit is minek utánna köszöntötték
5 volna. ki ki le üle. és angyélika mondá apáternek

A minap azt kérdettem vala kegyelmedtől, hogy mitsoda tanátsot ád kegyelmed²³⁴ az aszszonyoknak. vagy mitsoda módót. hogy el kerülhesék a resttséget, azt atsuda állatot. a ki szüntelen ostromol minket. erről jut eszembe az andromédes
10 historiája, hogy egy király leánya, aki is igen szép lévén. aten-[50a:]ger parttyán, egy kösziklához volt kötve. a ki is várta hogy a sárkány el nyelje. akit el is nyelte volna. hogy ha avitéz persa. szárnyas lovon oda nem érkezet volna. és meg ölvén a sárkányt, meg nem szabadította volna, legg többen.
15 mi ilyen állapotba vagyunk. mert magamot sem veszem ki, mivel aresttség minket kötözve tart. és apokol fel nyitotta száját. hogy el nyelleyen. jöjjön kegyelmed²³⁵ a mi segittségünkre, nyomja le kegyelmed²³⁶ azt a sárkányt. és oldozon fel minket.

20 Angyélika, felelé apáter, akegyelmed²³⁷ szavait nem halgathatom. egy kis pirulás nélkül, mind azáltal. hogy a menttségel időt ne töltsek, inkább engedelmeskedem, arra reá emlékezem. mikor mondám tegnap, hogy kivált. két féle dologban. kel foglalni²³⁸ magokot az aszszonyoknak,

²³⁴ kegyd

²³⁵ kegyd

²³⁶ kegyd

²³⁷ akegyd

²³⁸ foglalni «a» magokot az

Először, hogy a gyermekekre jól viseljenek gondot. fő képpen, midőn még kiseddek. azt nem merném mondani, hogy még szoptatniok is kellene.

Azt jól tselekeszi kegyelmed²³⁹ páter uram. mondá télámon, mert hol látta kegyelmed. hogy a fő aszonyok dajkák legyenek.?

Valo hogy nem igen láttam, felelé apáter, de **[50b:]** kellé mindenbe avilágot követni. ha avilág roszul tselekeszik, nem kell roszat tselekedni, ez igen nagy viszá valo élés, mert ha atermészet anyi erőt adot azaszszonyoknak. akár mely gyengék legyenek is. hogy agyermekeket. hordozhassák. és szülhessék, anyit is ád nékik hogy azokat szoptathassák, nem egész, hanem tsak fél anya az olyan., a ki nem táplállya evilágra hozot magzattyát, a föld noha mindeneket teremt, de még is nem azért anya mindennek, hanem azért, hogy azokat táplállya. nintsen olyan állat, aki ne táplálná. aző kisedét, olyanok. az ilyen anyák, mint akik az utzára ki vetik gyermekeket.

Oh páter uram mit mond²⁴⁰ kegyelmed. mondá télámon. az irtoztato.

Igen is irtoztato az olyan szokás felelé apáter. mert ugyan, nem vetié el az olyan anya agyermekét, aki még gyenge lévén, a ki még az anya méhétől. és vérétől, azon melegségében²⁴¹ vagyon, aki tsak az annya után sir, és suhajt, annyira. hogy a fene vadnak is meg esnék a szive rajta. nem vetié el mondom, a midőn olyan aszonymak adgya, akinek talám a teste nem egészségeseb aelkinél, és aki nagyobra betsüllí a fizetését, a gyermeknél, de bár szent volnais, gondollyaé kegyelmed, hogy a gyermek egészsége azért meg nem változik, mivel el veszik tőlle, azt azeledelt, a melyhez szokot, és idegeneledelt adnak nékie. azt láttyuk. hogy a melyeledelhez a gyomor

²³⁹ kegyd

²⁴⁰ mond <a> kegyeld.

²⁴¹ melegsé-<gébénn.>gében [Törlés új sor elején; a törölt rész első *n*-je *b*-ből javítva.]

nem²⁴² szokot, az egészség azért meg változik. [51a:]de a mi még nagyobb, a, hogy amely eledel meg ronttya az ő testét, ugyan azon meg is ronttya az ő elméjét.

Nem engedhetem meg kegyelmednek.²⁴³ ezt a filozófiát
5 mondá.²⁴⁴ télámon, mert ilyen formán. a lélek a mi eledelünk-
től fugne. és ugy testes volna alélek.?

Ezt az utalsot nem tartom felelé apáter. de más képpen helyyesen beszél kegyelmed.²⁴⁵

Hogy hogy kérdé télámon. az eledeltől füg tehát az én
10 lelkem,?

Nincsen külömben, felelé apáter, azt könnyü meg mutatni, mert ha atest meg romlik. a rosz eledel miat. és ha alélek nem munkálodhatik. atesti organumok nélkül. ebből következik, hogy, vagy nem munkálodhatik, vagy roszul munkálodik.
15 hogy ha azok az organumok meg romlottak.

Nem igazé a, hogy ha szemek fájosok. a lélek nehezen láthat, hogy ha a fülek bé dugodtak. nehezen halhat. az egészsgtelen agyvelő a szaglást meg gátollya. a meg merevedet tagok, a tapasztalást, és ha anyelv roszul vagyon. az izt
20 nem érzi,

Ezeket mind meg engedem. mondá télámon. de mind ezeknek. mi kozi vagyon az elméhez. mikor anyelvemet meg égettem, és az éteknek izit nem érzem. azért az én elmém nem okoskodhatiké.?

Mindgyárt meg mutatom kegyelmednek²⁴⁶ felelé apater. nem igazé a, példának okáért. hogy olyan ember, akinek. gyors és éles elméje vagyon. ostoba lészen. és semmire nem emlékezik. [51b:] hogy ha valamely nagy seb esik afején. vagy valamely nagyon meg esik, vagy pedig a betegség miat, ez
30 attol vagyon, hogy a mely organumok szükségesek az elmé-

²⁴² nem [Beszúrás.]

²⁴³ kegyd̃k. ,

²⁴⁴ mondá. <a páter.> télámon,

²⁴⁵ kegyeld̃. [Előtte:] utalsot [Másutt o-val írja.]

²⁴⁶ kegyeld̃k

hez. és az emlékezethez. meg lévén sértve. a lélek nem okoskodhatik. nem emlékezhetik, se nem akarhat, azon organumok nélkül, valamint hogy nem is láthat, nem halhat. szem, és fül nélkül. úgy az ő értelméhez való tselekedetek is, nintsenek rendben. de mint hogy, azok az organumok. az 5
agyvelőben vannak helyheztetve. azt könnyü által látni, hogy arosz. eledel. és a betegségek, a melyeket okoz, árthatnak, az agyvelőnek. és az érzékenységekhez tartozó organumoknak., mivel azt tudjuk. hogy az eledelnek emésztése, hasonló képen megyen végbe. valamint az égetbor főzés. és ajó, vagy 10
rosz gözők, a gyomorbol fel menvén az agyvelőben, azok az elmének organumival esze elegyednek.

Hát a honnét vagyon, hogy akik részegesek, nem emlékeznek jól valamire, hogy azok, akik igen meg töltik magokat, apoplexiában eshetnek, és valamint hogy a gyermekekben. a 15
nagy éhség, és a szomjuság, az elmét meg tompittyák, úgy ellenbe. a sok eledel. ostobává tészí őket, ha aristotélesnek akarunk hinni, el oltya az elmének friseségét, valamint a kevés tűz. meg fojtodik a sok fa alat.

Már most kezdem meg fogni. mondá erre télámon. 20

Ez így lévén tehát, felelé apáter, láttya kegyelmed mitsoda szükséges eleit venni, hogy a gyermeknek gyenge teste meg ne romollyék, még eleinte. mivel a mely betegségeket. magában²⁴⁷ vészen akor. idővel azok, tsak nem mind meg gyógyithatatlanoká lésznek, és azok. nem tsak egy félék, 25
mivel. [52a:] azok okozzák, a sikettségeket. hitvánságokat. gyengeségeket, ostobaságokat. és a rendeletlen rosz erköltsöket, még arról nem is szollok. hogy mitsoda. eséseket. töréseket nem szenvednek a gyermekek, a dajkák gondviseltlenségek miat. ha valamely anya, ezeket így által látná, a 30
mint szükséges is ha tsak nem vak, hogy mondhat ellene, az igazán valo anyai kötelességnek?

Ez úgy vagyon mondá télámon, de akarjaé kegyelmed,²⁴⁸ azt, hogy az anyák meg ronttsák egésségeket.?

²⁴⁷ magában [Szóvégi a—e-ből javítva.]

²⁴⁸ kegyéld,

Azt nem akarom felelé apáter, mert a természet. törvénye szerént, a felebaráti szeretet, elsőben magunkon kezdődik, a valo hogy a gyermek táplálása nagy baj, és sokal több erőt és egésséget kíván, mint sem vagy azoknak az uri aszonyoknak. kik kényesen neveltettek. de leg gyakrabban nem a

gyengeségek²⁴⁹ okozza. hogy oly igen kiméllik magokat. Érttem²⁵⁰ mit akar kegyelmed mondani mondá télámon, kegyelmed²⁵¹ is azt tarttya, hogy nem más okozza, hanem hogy igen szeretik magokat.

Azt már felelé apáter. az ő lelkek üsméretire hagyom. de a bizonyos. hogy leg inkább aresttségtől vagy, mivel a szüntelen valo gondviselés, melyet²⁵² kíván agyermek nevelés, az őket el ijeszti. a sok baj, sok alkalmatlan sirás. azért is el távoztattyák szemek elől mind ezeket. a menyiben lehet.

[52b:]

Oh! páter uram. mondá angyélika. még más oka is vagy annak. hogy ilyen aszonyok miért nem szeretik mindenkor látni gyermekeket. talám azt még nem is tudgya kegyelmed,²⁵³ azért hogy szégyenlik vénebeknek lenni agyermeknél, igen is félnek attol. midön a gyermek. annyának, vagy mamának hija, meg azért meg is veszözik ötet, hanem így kell őket hini. édes anyocskám, mikor pedig idegen ember vagy aháznál, akor bátorságosab neki ha el²⁵⁴ vakarodik a házból. és meg sem mutattya magát. hát még mennyit látunk olyat, aki tellyeségel nem szenved aháznál, hanem valamely távul lako attyafiához küldi, és ótt nevedgyék amint lehet.

Ez igen nagy kegyetlenség felelé apáter, és rettentő boszút is áll azért az Isten. mert ugyan is hogy lehet olyan roszul

²⁴⁹ gyengeségek [utolsó *g*—megkezdett *k*-ből javítva.]

²⁵⁰ Érttem [*r*—javítva *z*-ből(?)] mit akar kegyd

²⁵¹ kegyeld

²⁵² melyét [Íráshiba.]

²⁵³ kegyeld,

²⁵⁴ [Eredetileg:] ha vakarodik [*o*—*a*-ből jav.] a házból [volt;] ki [beszúrás *el* helyett, valószínűleg nem Mikestől, l. a TörLev 4. lev.jegyz. *el kel vakarodni*]

bánni gyermekekel, amidön olyan nagy gondviseléssel. szeretettel vannak. akis kutyájokhoz.²⁵⁵ a kinek is különös gondviselője. és asztala vagyon, és ha valami baja vagyon; az²⁵⁶ egész ház népének szomorúságban kell lenni, ha el talál veszni, vagy meg döglök, oh! akkor az aszony meg vigasztalhatatlan. 5

A minap egy uri aszonymál voltam mondá angyélika, a ki éppen ilyen természetü. az aszony, mutatván diánnára, azért küldöt volt hozzája. hogy amennyiben lehet meg vigasztallya. akis leánykája iránt. a ki is halálán volt; mikor hozzája menék, éppen akkor [53a:] pirongatá egyik tselédet, azért hogy meg nem engedte magát maratni, és hogy a kis kutyát meg fenyegette. a ki is igen hamis és ugato. a mint ebből meg láthattya kegyelmetek.²⁵⁷ valamely betsületes ember azért jött vala az aszszonyhoz hogy köszöntse, el is kezdé leg aláb háromszor mondani, az aszszonymak. kívánván, de tovább 15 nem mehe. mert akis kutya mindenkor reája ugrék, valamikor meg akará hajtani magát. és a kesztyűjével kellették magát oltalmazni, az után ismét el kezdé. az aszszonymak kívánván kötelességem, erre a kis kutya ismét ugatni kezdé. és az embernek. ismét oltalmazni kellették magát. egy szóval. az 20 ugatás miat. lehetetlen vala. meg érteni a köszöntést. az aszszony mind azon által, egy nagy karos székbén ülven. némelykor meg inté akis kutyát. mondván, halgas kis hamiska. de a hamiska. mint hogy kényesen²⁵⁸ neveltetet volt, azért tsak ugatot. és annak abetsületes embernek. lehetetlen vala 25 ket vagy három szonál többet mondani, és talám nem is mondhatot volna, ha szerencséjére. egyik a leányok közül bé nem ment volna. és a kis kutyát ki nem vitte volna az ölében.

De hogy ismét viszá térjek. az én keserves követségemre. alig végezhetém el az aszony izenetit, hogy mitsoda szomorú- 30

²⁵⁵ kutyájokhoz. [j—megkezdett k-ból javítva.]

²⁵⁶ <az> az [Tollhiba.]

²⁵⁷ kegyeltek.

²⁵⁸ kényesen [Első e fölött törölt ékezet.]

ságal értette leányának betegségét. hát azonnal nagy sirással bé futa egy leány, és mondá. oh! aszszonyom ihon haldoklik a szegény kis leányka, jöjjön az aszszony, és adgya reá áldását. oh! ersok. felelé az aszony, hogy mennyek én fel a [53b:] felső házba, ersok nagy sirással mondá, oh jöjjön az aszony. legyen jelen halálán a gyermekének, oh! Istenem felelé az aszony. öszve huzván szemöldökét, hogy békét nekem, ne törd a fejemet az olyanal., ennél többre nem veheték, aleányka meghala egy fertály ora mulva, és mikor az anyyának tudtára adák, leg kisebb változást sem mutata, mind ezeket a szememel láttam. és füleimel hallottam.

Oh! Utálatos resttség, aki fel fordítod atermészetnek. törvényét, fel kiálta apáter. természet nélkül valo anyák. nagy szükségtek vagyon arra, hogy az Isten más formában legyen atyátok, mint ti vagytok annyok gyermeketeknek, az ilyen kegyetlenség egészen fel háborít. mivel, az.²⁵⁹ oktalan állat, akit úgy szeretnek. kárhizatokra lészen még valaha, vagy is leg aláb példájokat kellene azoknak követni. látván hogy azok., mitsoda szeretettel vannak. akis kölykökhöz, atermészet, és az Isten törvénye ellen is tselekeszik az olyan, aki más képen tselekeszik.

Ugyan ezért is mondám az eléb, hogy az anyának,²⁶⁰ a gyermekihez valo gondviselés. olyan köteleség. a mely fel oldozhatatlan. és leg illendöb²⁶¹ egy jó erkölcsü aszonyhoz, ezért is mondgya szent pál, hogy az anyák, *a magzatoknak szüléséért üdvezülnek, igyekeztén azon hogy azok meg maradvanyanak. a hitbe. a szeretetbe, és a [54a:] szent életbe szelidséggel.* 1 tim. 2.15. azt is akarja, hogy az anyák azt kövessék, valamit parantsol. az özvegyeknek, 1 tim. 5.4. egy olyan aszony, aki a betsületét szereti, leg inkább abban foglalatoskodik, hogy a gyermekét jól nevelhesse. ámbár arra oka legyen is hogy maga ne szoptassa. de arra nintsen. hogy neveltetésére gondgya ne legyen.

²⁵⁹ <az> az.

²⁶⁰ [Sorvégen:] anyá<k>-[Új sor elején:] nak,

²⁶¹ leg illendöb [Utána törölt vessző.]

Páter uram. mondá télámon, hát tsak az anyákot illetié a neveltetés. és az atyákot nem. ? holot én azt tartottam hogy az emberek többet látnak. és tudnak. mint sem az aszonyok. azért jobban is tudgyak a neveltetésnek²⁶² modgyát.

Noha én az anyákról szóllók. felelé apáter. de mind azon⁵ által. azt nem értem. hogy az atyák mentek legyenek. a gyermekek gondviselésétől, ugy szent pál ellen szollanék. a ki is azt mondgya. *ti is atyák, ne ingerellyétek haragra magzatitokat. hanem nevellyétek őket atudományba, és az ur beszédének. intésébe. eph. 6. 4.*¹⁰

Nem hogy tehát azt mondanám. hogy az atyák nem tartoznak erre a köteleségre., de sött még azt tartom. hogy ez az ő leg fővebb hivatallyok. mivel agyermek közönséges a férfiu. és az aszony közöt, de mint hogy akülső dolgoknak terhe a férfiun forog, és hogy azok adolgok el fordittyák, azért¹⁵ azt tartom. hogy az aszszonyoknak, aháznál lévő dolgokra [54b:] legyen gondgya,²⁶³ az urát segittse. és semmire ugy ne vigyázzon, mint ajó neveltetésére gyermekének, és arra vigyázon mind magáért, mind az uráért, akinek is arrol számot kel adni. néki.²⁰

De sött még. el is lehetne osztani egymás közöt azt a gondot, az aszonyra. bizván. agyermeknek gondviselését, mind addig valamég. agyermekségből ki nem kell. mivel addig az ideig az aszony jób gondot visel reája, mint sem a férfiu, agyermekségből ki kelvén, az után a férfiunak kel keze²⁵ alá venni.

E szerént fel osztani aneveltetést ugy tettzik hogy természet szerént valo dolog aházasagba, sött még a régiek is azt követték. *nintsen tiszteségeseb vigasztalása egy férfiunak.* mondá egy régi bölcs, *mint olyan aszszonyt venni, a ki részt veszen véle, mind agonosz. mind ajó szerentsében. akire bizhattya titkait, és kis gyermekeit. tacit. 11. ann.*³⁰

²⁶² neveltetésnek [*nek*—későbbi beírás a sor eleji margóra.]

²⁶³ <dol>gondgya, [*o*—*a*-ból javítva; eredetileg *dolga*, volt.]

A gyermekek neveltetése, az aszonyokot illeti. mondgya aristotéles, és őket atudományokra oktatni. a férfiakat²⁶⁴ de curra rei fam. C.3

Nem tudnám valójában meg mondani, hogy mellyikre
5 adunk nagyobb gondot. mert valójában azon aszoktatáson áll
az ember élete, mint a melyet adnak néki gyermekségében,
azt nem tartom. mint mások. kik azt. [55a:] gondollyák, hogy
agyermekekkel úgy kell bánni valamint a kis oktalán állatokal,
akikre nem kel más gondviselés, hanem csak enniek adni,
10 mivel ilyen formán. meg hagyják rontani elméjüket. és
szokásokat, vagy adajkáktól. vagy a tselédektől, holot azt
meg kell tudni. hogy leg gyakortáb. az ember öregségében
ollyan. lesz, a mitsodás volt gyermek korában

Ezt minden nap tapasztallyuk. mondá télámon. mivel
15 midőn valaki panaszkodik valakiről. azt mondgya, ollyan
meg átalkodot. hogy csak a maga hasznát szereti, ah! üsmérem
én ötöt. feleli a másik, mert mikor együt tanultunk, két óráig
is el veszekedet²⁶⁵ egy almáért.

Tehát a mely szoktatást adnak először agyermeknek, mon-
20 dá apáter. az emberségre. ajó erkölcsre, az Isteni félelemre.
azon fog allani az ő élete, mert mint hogy a meg romlot
természetért,. az iffiuság mindenkor aroszra hajol, azért. a
mikor még az ág gyenge, hogy úgy mondgyam. addig kel meg
hajtani, mert ha még azt várják, hogy meg keményedgyék,
25 arosz szokásban. akor már nem hajthatni ajora, valamint
avastag fát. aki inkább el törik. mint sem meg hajallyon.

Ezt böltsen mondgya kegyelmed²⁶⁶ páter uram. mondá
máriánna. látom hogy minden azt tarttya a mit kegyelmed,²⁶⁷
mind azon által. azal meg elégesznek mondani. hogy a [55b:]

²⁶⁴ férfiakat [férftat.-ból javítva; k-t-ből javítva, at (vagy ot) beszúrás.]

²⁶⁵ veszekedet [k-d-ből javítva.]

²⁶⁶ kegyelmed

²⁶⁷ kegyd,

gyermeket jól kel fel nevelni, de senki nem szab arra rendet.

A páter felelni akarván erre, félbe kellett hagyni, mivel vivék az étket az asztalra.

Ebéd után²⁶⁸ kí ki a maga helyére ülén, mondá apáter. 5

Az attol vagon. mert azt gondollyák. hogy a keresztények között; mindenik tudgya, hogy a gyermek neveléséhez közönségesen egyéb nem kívántatik. hanem hogy az ő szándékát. akarattját, és tselekedetit., arra ajora kell fordítani, a melyre nekünk rendet szab a szent vallás, és hogy különösön arra a végre nevellyék. a melyre tzeóznak. tudni illik, arra arendre, vagy hivatalra. a melyre rendelik a gyermeket. ezt is hiják. nevelésnek, ez olyan nagy dolog, a mint már meg mondtuk, hogy eza kut feje, vagy magja, annak ajonak, vagy rosznak, a melyet látunk. hogy egy ember tselekeszik egész életében, mit mondgyak.? ugyan attol is származik egy országnak boldogsága, vagy romlása, mivel egyik ajó erkölctől füg, a másika, a lakosok rendeletlenségétol vagon. 10 15

Ugyan erre az okra valo nézve is nevelték persiában, közönségesen agyermekeket. sok ország vagon olyan. mondgya xenophon.²⁶⁹ ahol kinek kinek. szabad ugy nevelni gyermekét, a mint tettzik. a hol törvényt²⁷⁰ szabnak avétekért, hogy azt ne tselekedhessék, és azért meg is büntetik. de persiában, nem ugy vagon. mert ót a törvény eleit ve- [56a:]szi avéteknek. és meg gátollya. alakosokat. hogy abban ne essenek. itt a gyermekek neveléséről valo törvényt kel érteni. in Cyr.1. 20 25

A gyermek nevelésének ideje olyan drága, hogy nintsen olyan ora, a melyben nem kellene ötet tanítani.

Hogy hogy páter uram. kérdé télámon. kívánnyaé kegyelmed,²⁷¹ azt, hogy még a csecs szopo gyermekeket is tanítsák? 30

²⁶⁸ utan után, [Elírás.]

²⁶⁹ xenophon. [e—o-ból javítva.]

²⁷⁰ törvényt [Szóvégi t—beszúrás.]

²⁷¹ kegyeld.

Igen is felelé apáter.²⁷² mihent az akarat. és a különböztetés benne ki tettzik.

Láttam olyan gyermeket mondá angyélika. a kit oly sok ideig szoptottak, hogy maga vitte a dajkája alá a széket. mikor szopni akart.

De miért nem kellene őket mindgyárt az emberségre tanítani felelé apáter, mihent már azt meg üsmerik, a mi nekik szükséges. mivel azt észre sem veszük hogy még atermészet is. az emberségre von minket. lehet hát néki egy kis rendet szabni az emberségről. még abban az időben is, a melybe az ő elméje tsak avétekre vonsa.

Ez így lévén, tegyük fel magunkban. hogy olyan gyermeket kel fel nevelnünk, akinek szüléi jó rendbe vannak. és a kiknek abban vagyon modgyok. hogy jól neveltethessék.

Mondgyuk el tehát, hogy nintsen olyan fő renden lévő. aki nem kívánná, hogy a gyermeke emberséges ember ne **[56b:]** lenne, ezt az egész világ kívánnya, sőt még azok is, akik legrendeletlenebbek. és a kik a jó erkölcsöt kerülik, azok azt szeretik, és kívánnják gyermekekben, azt is akarják. hogy a gyermekek. a nemzetségekre való nézve, avilágban való előmenetelre alkalmasak lehessenek, és így a gyermeknek. neveltetése. két végre tzéloz, 1. hogy emberséges ember legyen. 2. hogy alkalmas legyen hivatallýára.

Hogy ezt meg lehesen érteni. azt meg kell tudni, hogy a gyermeknek neveltetése három időre osztatik. az első idő az, amelybe. a gyermek az anya keze alatt vagyon. amásodik. a melybe az atya gondviselése alatt vagyon. aharmadik. idő az, a melyben a gyermek a neveltetésből ki kelvén. magára hagyatik. ebben a harmadik időben sirhat. vagy örülhet a gyermek., rossz, vagy jó neveltetéséért, ebben láttzik meg, ha alkalmasé vagy nem, el érni azt. amire rendeltetett.

Az Anyát illetvén tehát az első idő. ez annál is nehezeb. és gondosab, hogy, a természetnek indulatit, nem az okosság

²⁷² apáter. <m> mihent

vezetvén, mód nélkül sebessek, mivel egy gyermeknek minden mozgása, csak az ételért, és az ételről vagyon. hogy ha meg haragszik. csak az ételért tsendesedik meg, valamint az oktalan állat, és mint hogy, még az oktalan állatok is éhezni hagyják akisededeket; hogy enni taníthassák, a gyermekek tanítására. szintsen jób mód mint ebben a természetet követni.

[57a:]

Ugyan gyönyörüséggel nézem némelykor. mondá angyélika, a madarakot. a kik minek utánna fel nevelték volna a fiokat. az után enni taníttják, nem hajtanak arra. akar megnyit kiálttsanak. kérjenek, hanem, olyan helyre viszik őket. ahol ennivalo vagyon. ott előttök esznek, az után apélida, és az éhség meg taníttja fiokat az ételre.

E nintsen különbemben felelé apáter, mihent egy gyermek különböztetni kezd, adgyák néki a mit kíván, vagy még többet is, azonal akaratos és kényes léssen, az ételben pedig finyás, némely eledelt meg kezd utálni. a mely szégyenire válik, mind magának. mind azoknak akik nevelték, sokszor még azt elsem hagyja, ellenben. adgyanak néki enni mértékel, olyan, okon modon, hogy a kezet meg tsokollya. magát tisztán tarttsa. mindent meg köszönnyön, ilyen formában; ha nem üsméri is, de meg tanullya az emberséget, és atisztaságot. nem kel néki semmit is adni.²⁷³ midön sirva. vagy haragal kér valamit. az ő kis elméjében meg utállja még mind ezeket, és látván hogy haraggal semmit sem nyerhet; és ha enni akar., jámbornak. szofogadonak.²⁷⁴ tsendesnek. és tőrönek kell lenni. így lassanként, ezekre fordíttják az elméjít. és ajó erkölcsnek. sengéjét adgyák beléje, szó fogadová. és tsendesé tészik ötet.

De még arra is kell. vigyázni, hogy nem kell, sokat vagy rendeletlenül enni adni agyermekeknek. hadd szokjék lassanként. el szenvedni az éhséget; a bizonyos, hogy a torkosból.

²⁷³ adni. a<d> midön

²⁷⁴ szofogadonak. [f—sz-ből javítva.]

[57b:] nagy embert nem lehet tsinálni, mivel socrátes azt mondgya. hogy a ki másoknak parantsol. annak szükséges hogy tudgya szenvedni az éhséget, szomjuságot. hideget, meleget; másként, hivatallyát jól végben nem viszi, nem kel
5 néki ugy enni adni. valamint sokan tselekesznek. hogy napjában. akár mikor eszik. se sokat egyszer,. hanem rendet kell arra szabni. és keveset kell adni egyszerre. ilyen formában lehet atürésre, és az éhségre szoktatni.

Arra is kell vigyázni, hogy mitsoda féle ételt adnak néki,
10 nem kell ötet a finyásságra szoktatni, mert azután zablodó, és kényes lenne, hanem igen közönséges étellel kell tartani, hadd szokják, mindent meg enni, hideget, meleget. sóst, édesset. mindenkor a mértékletességet ditsérték. anagy emberekben.

15 Mind ezek után láttya kegyelmetek,²⁷⁵ hogy semmi különös rendet nem szabok, olyan okos személyek előtt szollok., akik meg tudgyák választani. a gyermeknek természetit. mert példának okáért, ha a gyermek egészsgtelen. tudni valo dolog. hogy gyenge étellel kel táplálni, noha nem látom hogy
20 a paraszt emberek gyermeke, akit nem kényeztetnek. hogy azért betegebb legyen. sött még azok kövérek, izmosok. vidámok.

Hasonlot mondhatok aruházattya iránt. soha nem kell a gyermeket arra szoktatni, hogy sok ruha legyen rajta, mert
25 mentől több ruha vagyon az emberen. annál inkább meg érzi²⁷⁶ a hideget; és idővel. leg kisseb kemény idő-[58a:]ben sem mér ki menni aházbol.

A gyermeket nem kell igen tzifrázni, mert ha láttya hogy másoknál tzifráb, mindgyárt többet fog maga felöl tartani, és
30 kevély lészen. azután, ez a roszt erkölcs, a több jó erkölcsöket, meg fogja gátolni.

A gyermek, midön már jól kezd szollani, lehet neki meg mutatni abetüket, a nem olyan nehéz dolog, a mint gondol-

²⁷⁵ kegyelmetek, [t—d-ből javítva.]

²⁷⁶ érzi [r—z-ből javítva.]

lyák, közönségesen, tsak arra kell vigyázni, hogy a, játék gyanánt legyen a gyermeknek, más egyéb haszontalan²⁷⁷ játéokra meg tanítták a gyermeket. miért nem lehetne játék közben. ötet abetükre meg tanítani. annak könnyeb modgya nem lehet, mint a jádzo kártyákra²⁷⁸ irni abetüket, agyermek, 5 azon kívül is kap a kártyán, mindenik kártyát ugy kel el nevezni. valamitsoda betü vagyon rajta; a gyermek észre sem veszi, hogy meg üsméri a betüket, és hogy oly hasznoson. meg tsallják ötet, arra is kel vigyázni, hogy a ki fogja néki a betüket, és az olvasást mutatni. ugyan attol is várjon a 10 gyermek. többet mint mástol. hogy hadd kedvellye ötet.

Azt egy nehánytol hallottam, mondá angyelika, hogy én már hét esztendös koromba. jól olvastam.

A nem tsuda felelé apáter., ugyan így is kellene tselekedni agyermekekel, lehet is őket. lassanként az imádságra szok- 15 **[58b:]**tatni. és tanítani. ahit ágazatit elejekben adni, és azt egy kevesé nékik meg magyarázni, és vélek meg értetni, példának okáért, arra tanítani, hogy az Isten mindeneknek ura, hogy az ő akarattya szerént lesznek mindenek, hogy ő tölle veszük ajót, és a nyomoruságot. hogy ő adgya az életet, ha szinte nem láthattjuk is ötet, de ő mindenüt vagyon. mindent ő tseleke- 20 szik, mindennel néki tartozunk, tisztelettel, szeretettel, hálá adásal. ő hozzája is kel sietnünk, de hozzája ugy mehetünk, ha követtyük ajó erkölcsöket, a jó²⁷⁹ erkölcsöt ugy követtyük, ha a parantsolatot meg tarttyuk, hapedig aparantsolatot meg 25 tarttyák, a meny országot meg adgya, azok pedig pokolba mennek. kik meg nem tarttyák.

Hogy ha aparantsolat szerént élünk. semmitöl nem kel félnünk, sem aveszedelemtöl, sem a szerentsétlenségtöl, még a haláltol sem. mert minden azö akarattjától füg., és azö 30 akarattján áll, ami halálunk. mindeneket ugy rendel, és

²⁷⁷ haszontalan«ra» játéokra

²⁷⁸ kártyákra [Első *t—k*-ból javítva.]

²⁷⁹ a jó erkölcsöt [*a* előtt felfelé húzott szárú betü kezdővonala.]

kormányoz, hogy az ő akarattya. bé tellyesedgyék. mi irántunk, és mindenek az ő ditsőségére, és az ötet szeretőknek, jovokra legyenek.

Mint hogy pedig az ő akarattya szerént kell tselekedni, és
5 ahoz szabni magunkot. azért két dolgot kíván mi töllünk. az első a, hogy szüntelen kérjük azt tölle. a mi nekünk szükséges, és hogy fordítsa el töllünk, agonoszt. a második. a, hogy ugy visellyük magunkot, hogy mit kérünk, el vehessük. mert azok kik munkálodnak., az Isten áldását veszik. de [59a:] azok
10 nem, kik a resttségben élnek, példanak okáért, haszontalan gyözedelmet kérni, ha nem akarunk hartzolni, böv aratást kérni, ha nem vetünk.

Arra kell tehát agyermeket tanítani, hogy ez a két dolog együt jár. a munka. és az imádság. mert semmit sem nyerünk
15 hanem kérünk., és haszontalan kérünk, ha azon nem igyekezünk. hogy meg nyerhessük. hogy pediglen meg lehessen értetni. azokat agyenge elmével; az Istennek mindenhatóságát., eleibe. kell adni, a földi természetet, mutatni kell néki az eget, és a tsillagokat.

20 Hogy hogy, a gyermekeknek. fel kiálta télámon, én azokat magam sem tudom.

El hiszem felelé apáter. mert gyermek korában²⁸⁰ nem tanították volt arra kegyelmedet.²⁸¹ midön a gyermek anapot nézi, azt méltán tsudálhattya, és mitsoda helytelenség volna
25 abban, ha véle meg üsmértetik, hogy az a nap, ha szinte nagyob légyen is a földnél. de az Isten szolgája, és arra. rendelte hogy az egész természetet vilagosítsa, ha olyan fényes, tsudálatos, és nagy dolog engedelmeskedik annak a nagy urnak, hát az ember. aki oly kitsiny, oly nyomorult. oly
30 gyenge, és aki el mulik mint az árnyék. hogy ne engedelmeskednék?

Végtire, arra kel vigyázni, ha azt akarják hogy a gyermeknek. idején meg érjék elméje, soha nem kell néki ugy

²⁸⁰ korában <nem> nem [Törlés a sor végén.]

²⁸¹ kegydēt.

beszélni, mint gyermeknek. hanem úgy mint, ha volna har-[59b:]mintz esztendő.

Még eleinte kell az elméire adni, hogy nagy gondolattal legyen az Isteni félelem. és szeretet felől, és bizodalomal. az ő mindenhatóságában. e²⁸² lassanként. meg bátorítja a gyermeket, de azt tellyeséggel meg nem kell engedni. hogy ő előtte valamely rettentő dologról beszéllyenek. ilyesztöröl, holt testről, babonaságról, étzaka járo lelkekről, az illyeneket meg kell véle üsmértetni, hogy nem kell ezektől²⁸³ félni. mivel az ördögnek nintsen semmi hatalma, és hogy olyan átkozot teremtett állat, akinek nintsen szabadságában az ember, mivel az ember. akristus öröksége, meg szabaditván ötet az ördög rabsága alol, ugyan ő is a mi valóságos urunk, gondviselőnk, és ha ő, velünk vagyon. semmi nekünk nem árthat,

Nem hogy kellene félnünk aholt testől, de azt még szeretni¹⁵ kell, és tisztelni, a nekünk semmit nem árthat, valamint egy darab kö, mondám hogy szeretni kell, azt, mert mi hozánk hasonló, és ahoz olyan szánakodással kell lennünk, amelyel akarnok. hogy mások lennének hozánk, holtunk után. tisztelettel is kell ahoz lenni, nem tekintvén azt úgy mint egy dögöt,²⁰ hanem úgy mint a szent léleknek templomát. aki is láthatatlan²⁸⁴ képen lakozik azoknak testekben. kik az Isten kegyelmében holtanak meg, a setéttségben való félelmet is, ki kell üzni elméjeből. meg értetvén vélek, hogy a setéttségben nintsen semi rossz, az Isten úgy viseli gondunkot. éttzaka,²⁵ valamint [60a:] napal. és hogy tsak a félelem okozza azt azokba, a kik azt gondollyák, hogy valamit látnak éttzaka.

Nem kell őket semivel is ijeszteni, hanem hogy tsak a vétéktől félyenek. azt meg is kell vélek utáltatni, mondván, hogy az Isten gyűlöli avétket.,³⁰

Azután elméjekre kell adni. hogy nagy tisztelettel legye-

²⁸² e [a-ból javítva.]

²⁸³ ezektől [Első e javítva.]

²⁸⁴ [Sorvégen:] látha- [ha- — utólagos betoldás a sor végén, lát mellé; sor eleji margón:] tatlan <hato> képen

nek. az egyházi renden lévőkhöz. kik a kristusnak képit viselik.

Elméjekre kel adni. hogy nagy tisztelettel. szeretettel. és engedelmeséggel kell lenni szüléjkekhez. mivel az Isten azt mondgya. hogy az, aki az urat féli, tiszteli, az ő attyát, és anyyát. és szolgál azoknak, kik a világra hozták, mint urainak.²⁸⁵ eccles. 3.8.

Az elméjekben kell oltani az igasságnak szeretetét. meg utáltatván vélek mind azt. valami igasságtalan, és hogy mitsoda rut dolog mást meg szidni, bántani, és valamit lopni.

Az után az emberségre kel tanítani. meg értetvén vélek. hogy emberségeseknek kell lenni, szelidnek, alázatosnak. mindennel jó tévönek. másnak örömet kell szolgálni, de főképpen irigynek nem kell lenni. ha mások valamit²⁸⁶ jőbben tselekesznek. azt nem kell irigyleni, sőt még ajó természet abban áll. hogy maga meg valya fogyatkozását. ez a letzke igen hasznos, azért hogy még idején ki lehesen oltani a kevélységet szivekből, de azon kel igen igyekezni. hogy igaz mondok lehessenek. és egyenesek. meg utállják. a két színüségét, tsalárdságot [60b:] hazugságot. ihon ezekre lehet oktatni gyermekeket lassanként.

A mi pedig a szokást illeti, aleg inkább apéldan áll. mivel gyermek olyan mint a majom., azt tselekeszi, a mit lát, azért igen kell arra vigyázni. hogy nem kell semit mondani, vagy tselekedni előttök. nem tsak roszat. de még ollyat is a mi szabados volna. vigyázni kell atselédekre, kik mellettük vannak. hogy jó szokásuak legyenek.

Midön pedig a gyermek egy kevesé erősödik, lehet valamely nyelvre tanítani, főképen, adeák nyelvre.

Némely urak, mondá angyélika. meg akarták próbálni. ha lehetneé a deák nyelvre meg tanítani gyermekeket, természet szerént, könyv nélkül, valamint a magyar szót tanulják

²⁸⁵ urainak [i—megkezdett n-ből javítva.]

²⁸⁶ valamit <t> jőbben tselekesznek.

adajkájoktól; és a kívánságok szerént ment végbe, én magam láttom, azokat a gyermekeket.

A meg lehet, felelé apáter, de azok az urak észre vették azután, hogy az olyan formán való tanulás, nintsen fogyatkozás nélkül, tudom hogy azt meg is orvosolják, a midön a gyermek jobban kezdi tudni adeak nyelvet, mert az első fogyatkozás a, hogy a gyermek nem tudván. a nyelvnek réguláit. soha tisztán. se nem szolhat, senem irhat, és olyan lészen mint aköz nép, a ki nem tudgya okát adni, annak amit mond, amely igen nagy fogyatkozás, mert hogy lehet másokat oktatni, ha maga nem tudgya. amásodik fogyatkozás a, hogy a gyermek ki kelvén agyermekség-[61a:]ből, semmi féle nyelvet azután jól meg nem tanulhat. mert viszá nem térhetvén. a dajkája ölében. akitől minden baj nélkül tanulta a nyelvet. és semmi rendit nem üsmervén. atanulásnak, azután, igen nagy bajal kellene néki valamely más nyelvet meg tanulni, az írást pedig el nem kel vélek mulatolni, igen jó. mikor már egy kevesé írni tudnak. hogy valamely könyvből írjanak le holmit. az arithmetícára meg kell őket tanitatni, és ha tsak keveset is. had tугyon a gyeographiabol. ehasznos minden féle renden lévőnek.

Hát a leány gyermekekről. mit mond kegyelmed,²⁸⁷ kérdé mariánna?

Mind ezekből el lehet venni,²⁸⁸ felelé apáter. a mi nem aleányokhoz való. és olyanokra tanítani, a mi őket illeti, úgy mint, minden féle varrásra. rajszolásra. tsipke kötésre, szükséges volna. egy leánynak. minden féle munkát tudni.

Emlékezem arra. mondá angyelika, hogy az anyám velem nagy alakot tsináltatot. és annak gyakorta köntöst kellett tsinálnom, a nekem mulattság volt. azonban. azt is meg tanultam, hogy miképpen kell. a köntöst meg szabni, és meg varni.

A mi pedig a gyermekek mulattságokat illeti. mondá a

²⁸⁷ kegyd,

²⁸⁸ venni. «a» felelé apáter.

páter.²⁸⁹ meg kell nékiek engedni. hogy had futkossanak. a verő fényen. szélben, esőben, hidegben, melegben. fő képen had jatzodgyanak tekét, a meg erősíti a karjokat; de meg nem kell engedni. hogy mindenkor tsak a játékbá tölttsék az
5 idött. mert azután semmire nem adnák elméjeket, a tántzot is meg lehet nékiek [61b:] engedni némelykor.

De a nem fér az én fejembe, mondá télámon, hogy lehetne anyi féle dolgot, egy²⁹⁰ olyan gyermeknek a fejében tölteni, aki alig tud szolni?

10 Méltan tsudálhattya azt kegyelmed²⁹¹ felelé a páter. mivel én azt nem mondtam. hogy a fejekbe tölttsék ezt agyermeknek, mihent szolni kezd, hanem azt akartam mondani hogy mihent a gyermek szolni kezd, kezdgyék mindgyárt ezekre oktatni, mert hogy ugy mondgyam. akkor kezd az elméje
15 tsirázni, és ezekre lassanként tanithattják, mind addig valamég az annya szárnya alat marad.

De jó nevelés nem lehet. hogy ha tsak meg nem intik a gyermeket, a vétekről. a melybe eshetik. mivel abölcs azt mondgya, hogy a bolondság. a gyermek szivéhez vagon
20 kötve. és az intésnek veszeje. azt onnét el üzi, nem kell tehát ő tölle kiméleni az intést, mert ha ötet meg ütöd veszövel, abban meg nem hal, és meg szabaditod az ő lelkét, mondgya abölcs, prov. 22.15.23.13. olyan szükséges ötet meg inteni, hogy gyülöli ötet az, aki meg nem inti, a ki pedig meg inti, a
25 szereti.

Az Isten parantsollya tehát fenytégben tartani agyermeket, az Isten parantsollya nekünk, mondgya lactencius, hogy mindenkor agyermeken tarttsuk kezünket, az az. hogy mindenkor meg inttsük ötet. mikor roszul tselekeszik, ne hogy,
30 anagy kegyesség, és szeretet, idővel meg ronttsa szokását, azt; nem tsak a gyermek jóva kívánnya az atyáktól, [62a:] és az anyáktól, de söt még, az atyáknak, és az anyáknak, jovokra

²⁸⁹ mondá a páter. [Kereszttel jelölt mondat a lap alján.]

²⁹⁰ egy <oly> olyan

²⁹¹ kegyűd

lészen, ha meg intik gyermekeket. mivel aszent lélek azt mondgya, hogy a bölcs fiu, az attyának örömeire vagon. az esztelen pedig, az annyának szomorúságára.

De amennyiben hasznos és szükséges az intés. annyiba veszedelmes, hanem okoságal, és nem helyesen megyen végbe. arra kel hát vigyázni. hogy soha sem kel keménységet mutatni a gyermekhez. mert ha valamely rosra vagon hajlandosága, azt még²⁹² meg szaporittya, valamely kis tsalárdságal. azért hogy magát meg menthesse. a büntetéstől, sött még szükséges némelykor. látatlanná tenni az ő kis fogyatkozásit, hogy jobban ki lehessen tanulni, némely értelmes embereknek szokások a, hogy külső képen ugy tétetik magokat. mint ha valamely rosra hajlandóságok volna, noha azt utállják belső képen azért tselekszik. hogy ki tanulhassák belső képpen. valo ros hajlandoságit azoknak. a kikel lanknak. és magokat azoktól meg oltalmazhassák. azon kel²⁹³ hát igyekezni; hogy a gyermeknek bizodalma lehessen bennünk. söt még avétket is meg kell néki engedni, ha meg vallya mert ha igen szükséges meg üsmérni a természetnek jóra valo hajlandoságát, hogy azt lehessen segíteni. még szükségeseb arosra valo hajlandoságát, hogy azt meg lehessen előzni.

Meg kell jól üsmérni. és visgálni, hogy mitsoda rosat tselekszik a gyermek. mert valami a hamiságtol; engedetlen-**[62b:]**ségtől, vakmerőségtől. és ahazugságtól²⁹⁴ jö, azt meg kell büntetni. de a mely vétkek nem szán szándékal valok. meg kell néki engedni, hogy elne kedvetlenedgyék.

Arra is kell vigyázni, hogy midön akis gyermekek sirnak. gyakorta annak tulajdonittyák hogy haragusznak. vagy akaratoskodnak. holot némelykor valamely fájdalmat éreznek, és azért sirnak. még is némely anyák azon fel indulnak. meg haragusznak. és jól meg verik őket. epedig, rendeletlen

²⁹² még <n> meg szaporittya,

²⁹³ kel [Beszúrás.]

²⁹⁴ ahazugságtól [ó—ö-ből javítva.] jö, azt meg <ke> kell [Tollhiba.]

keménység, szükséges tehát. minden indulattyokot ki tanulni azoknak agyenge lelkeknek. hogy meg lehessen orvosolni.

Külömbözést kell tenni azö sirások közöt, és meg látni, hogy mikor sirnak akaratoságbol. és mikor helyes okbol. azt
5 könyü meg üsmérni, az elsőért, meg kel büntetni, mikor pedig helyesen sir, meg kell vigasztalni. nem kell keményen bánni vélek azért, hogy több eszek legyen. mint sem a mint vagyon. értem azt, mikor valamit jobban akarnak vélek tselekedtetni, mint sem töllök lehet. mivel se a keménység, se
10 averés. eszet nem ad. és midön erővel akarnak valamely jót tselekedtetni. a nem tart sokáig. azon kell igyekezni hogy az akarat ót légyen, és mint hogy az Isten teheti azt jóvá, szükséges kérni azt a szent atyát, hogy nevellye fel kezünk által gyermekeinket, a kik is az ő gyermekei.

15 Ha az intésről szóllottam, a jutalomrol is kell szollanom, a mindenkor meg volt, hogy ajó tselekedeteket meg jutalmaztatták, és aroszat meg büntették, azért igen jó a kisedeket. valamely kis ajándékokal fel indítani, ditsé-[63a:]rettel, és kegyeséget. ajora venni. mind ezekhez azt adom. hogy
20 aszüléknek. nem kell egyikének jobban kedvezni mint a másikának. hanem egyaránt szeresék gyermekeket.

Gondolom hogy már ezekről eleget mondottam; egyebet nem is akartam, hanem hogy a jó erkölcs magját vessem el, el sem vesztettem időmet, hogy ha azt szorgalmatoságal munká-
25 lodgyák. epedig a férfiu hivatallya lészen ezután, mivel az aszony, az ő kezében adgya ezt a kis tsemetét, hogy ő visellyen gondot reája, ha férfiu a gyermek, mert ha leány, az anya keze alat marad.

Mostanában már hogy meg mondgyam, rövideden mitsoda
30 formában kel bánni az atyának gyermekivel,²⁹⁵ akinek gondgyának kell lenni reája, és a ki már nyolcz vagy kilentz esztendös, leg előbször azt mondom, hogy tsak azt kövesse a

²⁹⁵ gyermekivel, <azt> akinek [Törlés a sor végén:] gondgyának [első g—n-ből(?)javítva.]

mint eddig bántak véle. és semmit abban el ne hagyjon. de mostanában kell jól meg üsmérni a gyermek²⁹⁶, természetét, és hajlandóságát, mert ezen áll a jó nevelésnek modgya, az az, hogy tudni kell követni a természetnek hajlandóságát, mivel ahoz kell intezni mind azt, amire akarják ötet tanítani, 5 példának okáért, ha a hadakozásra vagyon hajlandósága. ahoz képest kell. nevelni, ha atörvényes dolgokra, akereskedésre, az egyházi rendre. vagy valamely mesterségre. az ő elméjét, ezek [63b:] szerént kel igazgatni, de arra jól reá kell vigyázni, hogy meg kell különböztetni. agyermeknek. valóságos hajlandóságát, a nyughatatlan változo elmétől. a mely. mindent akarna látni. és tselekedni. és mindenen kap eleinte. de az után tsak hamar abba hagyja.

Eddig a koráig agyermeknek. elég volt hogy valami keveset tudhasson mind abba. a melyről szöllottunk, de ezután 15 azon kell igyekezni, hogy azokat hová továb. jobban meg tanulhasa, vigyázzván arra. hogy valamit roszul meg ne tanulyon, mivel jobb. hogy valamit ne tudgyon, hogy sem azt roszul tudgya. menyi ember vagyon olyan. aki azt gondollya. hogy tud sok dolgokat., holot azokat nem tudgya. 20

Itéllye el kegyelmetek.²⁹⁷ hogy mitsoda nagy rendeletlenség történik minden nap az olyan lelki pásztoréért. akivel el hitették, és a ki magával is el hitette. hogy tudos, holot alig tudgya avallásnak némely fő részeit, vagy talám még azokat roszul tudgya, vagy az olyan biroéért. aki atörvényt, tsak imigy amugy tudgya. vagy talám épen nem tudgya. jól meg kell 25 tehát azt tanulni, a mire adgya magát az ember,

Haszontalan volna itt arrol szolnom. hogy mit kell az iffiunak tanulni. mivel az iskolákban. az iránt rend vagyon. de arend mellet, nagyon kell vigyázni az ok-[64a:]tatására,²⁹⁸ 30 mivel ugy lészen attyának örömére. oktassad fiadat mondgya

²⁹⁶ a gyermek<et>.

²⁹⁷ kegyelk.

²⁹⁸ oktatásá<k>ra,

abölcs, és vigasztalásodra leszen. és gyönyörűségére lelkednek; prov. 29 17.

De mindennek előtte, azon kell igyekezni. hogy az Ó, és az új testámentumot olvassa. és tanulja, de az oktatást. még másal is kell segíteni, fel kel indítani a mi tanítványunkot. a betsület szeretetire. meg értetvén véle. hogy tsak ajó erkölcs által mehet elé, avilágba. meg is kell véle éreztetni a betsületet. mert el nem lehet hinni, mitsoda hasznos az illyen ösztön.

Eleibe kell adni. hogy a jó erkölcsnek kétt részen vagon.
10 az áitatosság, és az egyeneség, az áitatosság, fundámentuma mindennek, és az áitatosság abban áll, hogy az Istent meg üsmérjük, szeresük. félyük. és parantsolatit meg tarttsuk. az egyeneség pedig illeti az embereket való életünket. és a mely fundamentuma az igasságnak. az igasság pedig. belső, és
15 külső, a belső igasság az. a melyet nevezük jó hitnek. mikor valaki oly jó hitű. hogy mindenkor igazat szól. fogadását meg tarttya, lelke üsmerete ellen semmit nem tselekszik, akülső igasság az, a mely nekünk meg nem engedi hogy valakinek kárán igyekezzünk, és ha kárt tettünk, azt helyre hozuk, egy
20 szoval ajó erkölcs által lehet valaki emberséges ember, és hogy ellene kellene mondani [64b:] avilágban, mind a betsületnek. mind a jó névnek. ha jó erkölcsük nem leszünk.

Erre való nézve. szüntelen az elméjében kell azt verni a mi tanítványunknak. hogy az Istenhez áitatos legyen. beszédében egyenes. igeretiben igaz. jó hitű. és igasságos legyen minden tselekedeteiben.

Még ezen kívül szükséges hogy a historiákat tudgya, a geográphiát, hogy meg tudhassa az országoknak voltát, a folyo vizeket. a hegyeket. afő városokat. és az rajzolás
30 tellyeséggel el ne mulassa. és ha szinte a törvényes állapotokra nem volnais hajlandosága, de igen jó és hasznos, hogy egy kevesé tudgyon atörvényhez.

Az én atyám eszerént tselekedet mondá angyélika. meg parantsolta alakósoknak. hogy minek előtte perelleyenek egymásal, ő eleiben vigyék dolgokat, és az én bátyáimnak
35 kellett meg mondani apanaszt., ök a férfiaknak valának

prokátori, én pedig a aszonyoké. azután az atyánk voxot kért tollünk, és ha az igasság mellől el távoztunk, akor előnkbe adta vétünkét.

Erről jut eszembe mondá apater, olvastam valamely könyvben, hogy agyermekeket atörvényre úgy tanították hogy törvényt láttatak vélek. azokra, kik közüllök valamely véteken eset. atöbbi arra voxolt. és aki közül. [65a:]lök biro volt, aki mondotta a sententiát, de leg keményebben. aháláadat-lanságot büntették meg. noha a rend szerént valo törvény azt meg nem bünteti, ezt azért tselekedtették,²⁹⁹ hogy még jó idején azt meg utáltassák velek. és hogy tisztelettel legyenek az Istenhez, a fejdelmekhez. atyokhoz. és anyokhoz,

Minden tudgya, hogy Cyrus már tizen két esztendös korában a több tanulo társai közöt. itélő biro volt., és egyszer a mestere meg verte az igasságtalanul valo törvény látásért.

Nevettséges törvény lehetet a, mondá télamon.

A törvény abbol állot mondá apáter, hogy egyszer, egy nagy legény, a kinek kurta mentéje vala, látván egy kis legényt, a kinek a mentéje hoszu volt. erővel el vevé tölle mentéjit, és a magáét adá helyében. Cyrus biro lévén adologban, azt helyesnek itélé, hogy ki ki olyat szerezne magának, a mi hozája illenék, a mestere azt tudván, meg verte érette, mondván. hogy itt nem arol vagyon akérdés, hogy mi illik valakihez, hanem az a kérdés. hogy azt kellett volna meg vizgálni, ha igasságosan birjaé azt, a mi hozája illik, azt kellett volna meg tekinteni. hogy ha igasságosabbé³⁰⁰ ollyannak itélni a mentét, aki azt erővel vette ell, vagy annak, aki azt, magának tsináltatta volt.

A mi a mesterséget illeti. az iffiat valamelyre kell tanittatni hajlandosága szerént. még afő renden lévőknek is ezt jovallani kellene [65b:]

A mí pedig a mulattságot illeti, lehet tánczra tanítani,

²⁹⁹ [Sorvégen:] tselekedtették, <vé> [Új sor elején:] <lek,> hogy

³⁰⁰ igasságosabbé [Első b – n-ből javítva.]

tekéztetni. uszni, avadászat is hasznos az iffiunak, a lovagolás. mind ez a testet meg keményitti. de mód nélkül mind ezekben nem kell el bocsátani.

Igen hasznos dolog, akár mely renden lévő gyermeknek, meg engedni. sött még arra egy kevéssé kénszeríteni is, hogy sok féle dolgot maga tsinállyon meg, a melyet vagy a szolgája, vagy más mester ember vinné végben. az igen jó, mert olyan állapotban lehet., hogy sok dolgot maga is végbe viheti szolgál nélkül, és tudgya magát segíteni.

Ez igen jó mondá angyélika. mert utálom az olyan jáva gyermekeket, akik még tsak az övöket sem tudgyák fel kötni, meg öregesznek, még sem tudnak egy lovat meg nyergelni, más idegen országban. a nagy urak. sött még a fejedelmek is tanulnak valamely mesterséget. én esztergában tsinált. szép munkáit láttam egy nagy fejdelemnek, azt is olvastam. hogy egy Császár a fiait mesterségre tanította. azért, hogy ha valaha rabságban esnek. éhel meg ne halyanak.

Pater uram, ugy tettzik hogy már eleget tanultunk mondá télamon, már régen várom hogy meg láthassam., mit fog kegyelmed³⁰¹ tsinálni a tanítványával, ha az iskolából ki veszi.

Nohát felelé apáter. nem bánom. hozuk ki az iskolából. és tegyük fel. hogy már vagyon tizen hét esztendős, vagy tizen nyolcz. azt akarom legg előbb is. a lovaglást meg tanullya, mivel az igen gyalázatos az iffiunak. mikor még tsak a lora **[66a:]** sem tud³⁰² fel ülni rendesen, és ha alovon vagyon. azt sem tudgya melyik kezével kell akántár szárát tartani.

Ez a lettzke kegyelmednek³⁰³ szol mondá angyélika. mutatván télamonra. mert a minap az aszszony, tekintvén diánnára, a mezöre menvén. az agarakal vadásztanak. soha anyi eröm nem volt. hogy meg ügetethessem ő kegyelmét. mindenkor tsak a hintó melet maradot. végtire az agarak után mene léptetve.

³⁰¹ kegyd

³⁰² tud<nak> fel ülni<,> rendesen,

³⁰³ kegyelmed

Nem vagyok én olyan szeles mint magad felelé télámon el fárasztottad a lovadot a melyen ültél, de halgass, miért hagyatod félbe apáterel beszédét.

Oh! mondá apáter. gyönyörüségel halgatom kegyelme-
ket. azután idegen országban szeretném küldeni. de először³⁰⁴ 5
azt akarnám hogy két vagy három nyarat atáborban töltene.
valamely jó, és értelmes. hadi ember mellet tiszttség nélkül,
az után idegen országba mehetne valamely jó emberel. aki
olyan volna mellette mint³⁰⁵ egy preceptor.

Az idegen országba valo menetel igen hasznos. egy iffiu-
nak, az, az elméit³⁰⁶ meg világosittya. a más nemzeteknek
szokásit meg láttya. azután bátrab lészen, mindenre inkább tud
vigyázni. avilági dolgokat meg tanullya., ugy az idegen
nyelveket is, az idegen nemzeteknél, igen szokás. más orszá-
gokba el menni. inkább is adnak az olyanoknak tiszttségeket. 15
ezért is az olyanok kik az országból ki nem voltak.
szégyenlik idegen eleiben menni, és kívánnák hogy ha jobban
töltötték volna iffiuságokat. [66b:]

Ugy tettzik hogy már lehetne valamit mondanom aleányok
neveltetésekről is. 20

Éppen most akarám kegyelmedet³⁰⁷ arra kérni mondá
mariánna,

Azt nekem el nem kellett volna felejenem. felelé apáter.
mint hogy a leánynak nem szükséges azon tanulás. mint a
férfiunak, azért olyan dolgokra kell tanítani, a melyek 25
néki³⁰⁸ valok, én erről többet nem mondhatok. mint angyéli-
ka. és az ő neveltetését is adom például másoknak.

Oh páter uram. akegyelmed³⁰⁹ josága, sokat³¹⁰ tart felöllem.

³⁰⁴ először [e—o-ból javítva.]

³⁰⁵ mint [t—d-ből(?) javítva.]

³⁰⁶ elméit [i—t-ből javítva.]

³⁰⁷ kegyelmed

³⁰⁸ néki de: valok,

³⁰⁹ akegyelmed

³¹⁰ sokat [t—r-ből javítva; utána még van egy törölt betű, de olvashatatlan.]

A páter azt³¹¹ jól mondgya, mondá máriánna. hanem tanitson már kegyelmed³¹² is. hogy adhassuk kegyelmedet³¹³ például ami leányinknak, kérem az aszonyt tekintvén diánnára, hadd beszéllye elé életit anyyélika.

5 Bizonyára páter uram. mondá anyyélika. igen bajt adot reám kegyelmed.³¹⁴

Ne vonogassad magadot anyyélika. mondá diánna. az ágybol.

De nem láttyaé az aszony. mondá anyyelika. hogy a grofné
10 tsak tréfálodik.

Valóságál nem tréfáلودom. mondá máriánna. igen kedves dolgot is tselekeszik kegyelmed³¹⁵ nékem.

Nohát, engedelmeskedned³¹⁶ kell. felelé anyyélika.

Ha meg gondolom hogy mitsoda nagy bajal nevelt fel az
15 atyám, és az anyám, igen bánhatom hogy jobban nem töltöttem el időmet, az atyam. a két bátyáimal együt. maga mellet nevelvén, a mitsoda mesterek nékiek volt. azoknak én is hasznokat vettem. mivel szüntelen hallottam mikor nékiek lettékét adta-[67a:]nak, deákul pedig meg tanultam. tsak
20 magam mulattságából.

De a leg nagyob tudományom, mint hogy magamot kel. ditsérnem, abban áll, hogy a tövel. minden féle munkát tudok. az anyámnak³¹⁷ arra nagy gondgya volt. hogy minden féle varrásra meg tanitasson, csipkére, retzére, egy keveset
25 akép íráshoz is tudok, a musikához is értek egy keveset. ugy tettzik hogy ez, az egész tudományom.

Ugy tettzik meg mondám. hogy némellyet a mit tudok. tsak történetből tanultam meg, mivel azt meg vallom. hogy ollyat is tanultam. ami haszontalan.

³¹¹ azt <m> jól mondgya,

³¹² kegyeléd

³¹³ kegyelédet

³¹⁴ kegyeléd.

³¹⁵ kegyd

³¹⁶ engedelmeskednek kell. [Elírás.]

³¹⁷ az anyámnak <annak.> arra

De hogy tiszteletett adgyak. annak, akinek azal tartozom, meg kell vallanom, hogy a mit tudok, az atyámnak, és az anyámnak kell köszönnöm, az atyám mint hogy tudta magát szeretetni, mindenkor tele volt aháza emberséges emberekel, és azoktol többet tanultam mint akár mely könyvből, az anyám pediglen jó gazda aszszony lévén, vigyázó, serény, és igen jól tudta mindennek gondgyát viseltetni, azt észre vettem, hogy mindenkor két dologra vigyázot³¹⁸ irántam, az egyik a, hogy soha hejában heverni nem hagyot, mert a minden napi rend szerent valo munkaimon kívül, valamig élt, mindenkor én voltam aháznál viczéje, sécrétáriusa,³¹⁹ én velem olvastatot, én voltam komornyikja. a házi költségre, a konyhára. egy szoval mindenre tsak nekem kellett gondot viselnem. a második a, hogy mindenkor rajtam volt a szeme, még mikor valamely atyánk fia mellé adot is. olyan-[67b:]nak adot, akiről bizonyos volt. hogy reám vigyáznak.

Már többet nem mondhatok magamrol. talám azt sem volna szükséges mondanom; hogy az anyám halála után, az aszszony, mutatván diánnára, maga mellé véve engemet hogy gondomot viselné, nem tsak úgy mint atyafiára, hanem mint leányára, én is azon igyekezem, hogy szolgálóhoz illendő tisztelettel, és engedelmeséggel. legyek az aszonyhoz, meg nem köszönhetvén hozám valo joságát, azt kegyelmetek. minden nap láttya.

Igen is láttyuk mondá máriánna, azért is kegyelmedet³²⁰ inkább szerettyük, és betsüllyük,

Ugy tettzik páter uram. mondá télámon. hogy ehez képest. lehet rendet szabni a leányoknak,

Én semmit ahoz nem tehetek. felelé apáter, noha tudom hogy anyyélika tsak nem felit is el hagyta., ditsérni kell azonba az annyának bölcseségit, aki mindenkor szeme előtt

³¹⁸ vigyázot [Utána törölt vessző.]

³¹⁹ sécrétáriusa, [c—r-ből javítva.]

³²⁰ kegydēt

nevelte leányát, ez is leg nagyobb kötelessége az anyának, és azal tartozik hogy a szemérmességbe tartssa leányát, mivel annak betsülete olyan valamint az élet, a mely ha egyszer elvész; helyre nem hozhatni, azért is mondgya azírás. hogy a leány nevelés, nagy gond viselést kíván az atyától. és hogy az álmát félben hagyattya véle, és meg másut, abátor leány meg bestelenitti az atyát, és az urát, eccle. 7.26.

A mi pedig aklastromot illeti, aleányt ugy kell az apátzaságra adni, ha természet szerént szereti a magános életet, ha pedig azért jovallyák azt néki hogy valamely jószág másra maradjon. [68a:] a szentség törés, és kegyetlenség volna. és a tridentinum Concilium átkot mond arra, a kinek része lenne az ilyen tselekedetben. Sess. 25. Cap. 15. haszontalanak is tarttya., az apátzaságra valo esküvést, tizen hat esztendő kora előtt aleánynak,

Ugy tettzik páter uram. mondá télámon, hogy már el feletkezett kegyelmed³²¹ a mi iffiunkrol. amiolta viszá tért,³²² a ki is egy néhány országot látot. bánnám ha a példa beszéd bé tellyesednék, romában volt, a pápát nem látta.

Követem kegyelmedet.³²³ felelé a páter, mert el nem felejtettem, azért nézük meg már mitsoda hasznát veheti utozásának. midön az atya házáto el indula gyermek volt, és ember korában tért viszá. erre valo nézve el lehet melölle venni a preceptort. és valamely hivatalba kell tenni, mert már alkalmas. hogy fejdelmének. nemzetének, és jó akaroinak szolgálhason, mondám hogy el kell melölle venni apreceptort, de azt hozája teszem, hogy meg is kell jutalmaztatni. ha jól vitte végben hivatallyát.

Hogy ha az iffiunak hadakozásra vagyon hajlandosága, hadakban kell tenni. és igen jó. hogy a leg aláb valo tiszttségen kezdgye el.

Ha atörvényes dolgokhoz vagyon kedve. arra kell adni, és

³²¹ kegyd̃

³²² viszá tért, <ide> a ki [Törlés a sor végén.]

³²³ kegyd̃t̃.

azt jól meg kel véle tanultatni., hogy hejában ne³²⁴ hordozza a nagy titulust. **[68b:]**

Ha az egy házi rendre vagyon vágyása, meg kell jól visgálni hajlandóságait. és arra alkalmatossá kell tenni. de **mindenek** felet arra kell vigyázni, hogy azt nem kel néki jovallani ⁵ valamely világi tekéntetből, mert a kárhozatos lenne. az atyának, az anyának. és a fioknak. hogy ha pedig arra valóságosan hivatalos. ujontában atanulásra kellene magát adni. hogy had szolgálhassa érdemesen az anyaszent egy házat. mivel tsak a könnyebségért, és a nyugodalomért menni ¹⁰ apapságra. ugy igen meg tsalná magát, és az Isten haragját gyűjtené magára.

Itéllye el már kegyelmetek, hogy egy iffiunak, menyi sok féle dolgokat kell tudni élete folyásában. hogy ugy vihesse végben hivatalyát. mint emberséges ember, a mint is hogy ¹⁵ szüntelen kell tanulunk. egész életünkbe, mivel akár menyit igyekezünk azon. hogy tekélltetsek lehessünk, de nyomorúságunk miat, tsak a más életbe valo boldogságban érhettyük el atekélltetéseget. nem elég tehát el vetni a nevelésnek magját, és azt az atyanak. sok oktatásával öntözni, hanem ²⁰ még önnön magának is szükséges szüntelen munkálodni hogy gyümölcsöt hózón,³²⁵ és azt mondhassa magának., valamint Solon mondotta.

A halálhoz futok. s' szüntelen tanulok.

Azt szükséges meg mondani kegyelmeteknek,³²⁶ hogy ki- ²⁵ nek, kinek. a maga rendéhez kel szabni. a mit aneveltetésről monddtam. példanak okáért, ha valamely gyermektől ki nem telik hogy preceptora legyen. nagyob vigyázásal kell **[69a:]** lenni reája. mint ha volna. ha annyi időt nem tölthet atanulásban. és ha valamely mesterséget kell néki tanulni ³⁰ hogy élhessen. akor tsak ami leg szükségeseb arra kell tanitatni, ha valamely iffiunak annyi érteke nintsen. hogy

³²⁴ ne [Beszúrás.]

³²⁵ hózón, [Második ó-ö-ből javítva.]

³²⁶ kegyelknek,

idegen országban mehesen, találkozik olyan alkalmosság
hogy valamely nagy ural el mehet, és ha mester ember, a
tolvajok el nem veszik tölle mesterségét. olyan országban
mennyen. ahol amaga mesterségét. jobban meg tanulhattya,
5 az atyák. és az anyák. ha szinte szegények is. de azon
igyekezzenek. hogy a fiok, gazdagok legyenek. ajó erkölcsök-
ben.

Három időre osztatik tehát egy iffiunak neveltetése, az első
a gyermekségnek ideje, amelybe még az elme ki nem mutat-
10 hattya magát, és meg különböztetést nem tehet. ez is az az
idő, a melybe, az anyának kell gondot viselni reája, a második
idő az, amelybe fel nevelik a joerkölcsnek magját. a melyet az
anya hintet volt. el. ebben az iffiu elmében. ez az idő illeti az
atyát. aharmadik idő az, a melybe az elméje meg érvén, a
15 maga hatalma alá botsátatik.

De soha ugy nintsen. a maga hatalmában; hogy az attyának,
és az annyának. tisztelettel. szeretettel. és háláadásal ne
tartoznék. mivel azal tartozik tellyeséggel az Isten törvénye
szerént. abölcs azt mondgya, hogy aki az attyát meg szomorit-
20 tyá, és az anyát meg keseríti, az utálatos. aki pedig tiszteli az
anyát, a kintset gyűjt, és a ki tisztességet ád az attyá-
[69b:]nak, a jövendőbe örül öis, a fiainak. könyörgése meg
halgattatik, és hoszu életü léssen.

Nagy szeretettel kell tehát lenni az atyákhoz, és az anyák-
25 hoz, akár mely nyomoruságban essenek is, *fiam, segéllyed*
vénségében atyadot, és bánattal ne illessed ötet éltében. és ha
valamikor meg fogyatkozik. értelmében. meg botsássad néki,
és éktelenségel ne terheld ötet. hanem tisztességet tégy néki.
Eccles.3. aki az attyát el hagyá, az utálatos, és a ki meg
30 keseritti anyát, az Isten azt meg átkoza.

Ugy tettzik mondá máriánna, hogy apatert ma eleget
fárasztottuk. azért hagyuk holnaprá atöbbit.

Tsak valami hasznát láthassam felelé apáter, örömet
beszéllek. de talám az aszonyok unták meg hoszas beszéde-
35 met.

Az aszony azt jól gondolta. mondá télámon. és a házához is
kisérem az aszonyt.

Hatodik napon. valo beszélgetés.

Hogy a tselédes gazdák. tartoznak gondot viselni tselédekre.

Más nap, a szokot orában. és a szokot helyre. mindnyájan egybe gyülvén, a páter egy kevesé meg ütközék azon, hogy kilentz orakor még az ágyba találá diánnát. angyélika is nyájas természéte szerént, meg pirongatá télamont. hogy késön költ volna fel. azután ki ki a maga helyére üle. 5

Ugy tettzik mondá apáter, hogy eleget beszélénk [70a:] tegnapp arrol. miképpen kell. az atyának, és az anyának nevelni gyermekeket. és ha arrol olyan böven nem beszélétünk, a mint kellett volna, lehet az olyan könyveket meg nézni, a melyek arrol beszélnek. 10

Az első hivatallya pedig a tselédes gazdáknak, agyeremek nevelés, amásodik, a tselédre valo gondviselés, és agazdálkodás

Ugy tettzik páter uram, mondá télamon, hogy ezt a másodikat kellett volna elől tenni, mivel az aszony elsőben férhez megyen, és gazdaszszonykodik, minek előtte gyermeke legyen? 15

Igen jól mondgya kegyelmed³²⁷ felelé apáter, mert az elsőb rend szerént, de a másik meg előzi méltóságbol, mivel, alegg elsőb,³²⁸ a legg fővebb, és alegg nagyob hivatallya egy aszonymnak, a gyermek nevelése, és ez olyan nagy dolog hogy jobb volna a háznak fenékel fel fordulni. mint sem azt el mulatni. 20

Az aszony hivatallyának tehát. második része a gazdaszszonyság. az *iffiu aszonyi állatokat*. mondgya szent pál, *böltéségre tanítsátok. hogy az ő férjeket, és magzattyokat. szeressék, mertékletesek, tiszták, és jó házi gazdaszszonyok legyenek.* tit 2. 25

A háznál lévő gondviselés inkább illeti az aszonyt. mint sem

³²⁷ kegyd

³²⁸ alegg elsőb, «és» a legg fővebb, és

a férfiat. mivel ennek természet szerént arra vagyon gondgya, hogy miképen szerezhessen,³²⁹ atselednek táplálására valot, az aszonymak pedig az a hivatallya. hogy a³³⁰ háznál. [70b:] gondot visellyen arra, a mit a férje kereset,

5 Látom hogy éppen azt akará kegyelmed³³¹ töllem kérdeni. tekintvén télámonra, hogy ha illiké a fő aszonyokhoz az ilyen foglalatoság.?

Nékem ugy tettzik hogy nem illik felelé télámon.

Nekem pedig ugy tettzik³³² mondá a páter, hogy söt még leg
10 inkább ő hozájok illik, ez azoka, mert mint hogy a fő renden lévőeknek több javok vagyon. rendekhez képest,³³³ több költtséget is tartoznak tenni, azért nékiek szükségesebb. mint sem másoknak. jó rendet. és gondviselést tartani aháznál. nem láttyuké azt, hogy mitsoda bővölködő hazak jutnak szegénységre, mitől vagyon ez, azért hogy a gazdaszszonynak semmire nintsen gondgya, mindent veszni hágy. tsak magát mulathassa, könnyü és tunya életet élhessen, nem ditsértetvén az Isten az olyan háznál, áldását attol meg vonnya, tsak asok adosság marad, és a midön az ilyen tunya, és henyélő
15 atyáknak, és anyáknak agyermekei ajoszágba szállnak, a sok nyomoruság rohan reájok., és tsak a haszontalan ur név marad anyakokon, azt sem tudnak meg mondani. hogy hová tünt el a sok jország

És igy pater uram mondá télámon, azt akarná kegyelmed³³⁴
25 hogy inkább fősvény lenne, mint sem rest.

Isten ne adgya. felelé apáter. én azt akarom hogy jó gazdaszszony legyen, mivel nagy külömbözés. a jországot kimélni, vagy azt szeretni. [71a:]

³²⁹ szerezhessen, [z—hosszú f-ből javítva.]

³³⁰ a [Beszúrás.]

³³¹ kegyed

³³² tettzik [i—k-ből javítva.]

³³³ képest, «képest» több [Törlés a sor végén.]

³³⁴ kegyđ

Ne mennyünk arra mondá télámon. nem is kel arrol szólnunk.

Követem kegyelmedet³³⁵ felelé apáter. mert természet szerént ahoz tartozik agazdaság. mivel valamit eddig mondotunk a resttségről, vagy az idő jól el töltésének modgyárol szollottunk, azért mi nem.....itt a páter félbe hagyá. mert látá hogy télámon nevetve a fejit tsoválá. monda is arra, oh! látom hogy kegyelmednek³³⁶ unadalmat okozok. azért inkább halgatok

Nem, nem páter uram. mondá máriánna, mi kegyelmedet³³⁷ 10
örömmel halgattyuk.

Meg mondgyamé kegyelmednek³³⁸ páter uram. mondá télámon hogy miért nevettem. azért hogy észre nem vette kegyelmed,³³⁹ maga magának ellenkezöt mondot. a mint a sokszor meg történik a beszéd közben. mert hogy egyeztethet 15
meg kegyelmed³⁴⁰ két ellenkezö dolgot. azt mondá kegyelmed.³⁴¹ hogy a resttségről. vagy az idő jól el töltésének modgyárol³⁴² szollottunk eddig. ha resttségről szol kegyelmed,³⁴³ a mely az idő vesztésnek modgya, nem szolhat kegyelmed³⁴⁴ az idő jól el töltésének modgyárol. az ellenkezö 20
volna.?

Azt gondolám. felelé apáter. hogy valamely nagyot vétetem. de örömmel látom hogy nintsen kegyelmednek³⁴⁵ más panasza tsak e, talám még esem volna. ha jól meg vizsgálta. 25
[71b:] volna kegyelmed,³⁴⁶ mert valamit mondtam, nem ók

335 kegydēt

336 kegydĕk

337 kegydēt

338 kegydĕk

339 kegyd;

340 kegyd

341 kegyd.

342 modgyárol [á—d-ból(?) javítva.]

343 kegyéd,

344 kegyd

345 kegydĕk

346 kegyd,

nélkül mondtam. és abban semmi ellenkező nintsen ha tettzik kegyelmednek³⁴⁷ vígyázon kegyelmed jobban reája.

Tudgya kegyelmed³⁴⁸ azt, hogy a természetnek. és avallásnak. kezdeti fel vannak állítva. és tudva vagon mindennél ez⁵ így lévén, a nyilvánosságos. hogy a midön aresttségről szóllók. nem azért vagon hogy a mellet szollanék, mivel ugy³⁴⁹ vétket hoznék bé. hanem szollok azért, hogy azt el töröllyem.

A vétek el törölése alá pedig értödik³⁵⁰ szükségesen valamely jó erkölcs. a mely azal ellenkezik. ebből következik.,¹⁰ hogy a midön a resttségről, és annak veszedelmes rendeletlenségeiről szolnak, az által rendet akarnak adni, az idő jól el töltésére., mivel az időnek jól el töltése ellenkezik a resttséggel. attól is szármázik ennek a véteknek el töröltetése, ehez nem kell nagyobb magyarázat, se nem szükséges több környül¹⁵ álló beszédél ki mondani, midön értelmes személyekelőtt beszél valaki. nem szükséges nagy magyarázattal ki mondani, mivel ugy is meg érti a szonak értelmét. más volna. ha ostobákkal beszéllene

De mint hogy az idő rövid, azon lészek hogy mentől²⁰ hamaréb ki vezessem kegyelmedet³⁵¹ atévelygésből. meg is kell kegyelmednek³⁵² mutatnom. hogy mi légyen agazdaság, a gond viselés, vagy a takarékoság, és hogy e nem afösvénység-től vagon, valamint kegyelmed³⁵³ gondollya.

A gazdaság a házi tselédekre, vagy népekre valo [72a:]²⁵ gond viselésből áll. és egy háznál lévő tseléd. kis formája egy országnak, mert valamint hogy egy ország sok tselédből áll, ugy egy háznál lévő³⁵⁴ tseléd, sok személyből áll. akinek ura a

³⁴⁷ kegyd̃k vígyázon kegyd

³⁴⁸ kegyd

³⁴⁹ ugy <tettzik> vétket [Törölés a sor végén.]

³⁵⁰ értödik <va> szükségesen valamely

³⁵¹ kegyd̃et

³⁵² kegyd̃k mutatnom. [Második *t-n*-ből javítva.]

³⁵³ kegyd

³⁵⁴ lévő [*l-v*-ből javítva.]

férfiu. és az aszony az ő vicéje, aki is ugy tartozik aház népere
valo gond viselésre, valamint a férfiu, *mert az Isten*, mondgya.
Socrates, memorab. libr.5. *aházasságot azért rendelte hogy az
emberi nemzet meg maradjon., másodsor, hogy a gyerme-
keket fel nevelvén, azok táplállyák, és vigasztallyák atyokat. és* ⁵
*anyokat. öregségebbe. harmadszor. hogy nem a mezőben,
mint az állatok. hanem a háznál töltsék életüket. mind ez ugy
tekinti az aszonyt, valamint a ferfiat., erre valo nézve, mind
akét rész közre téski a miye vagyon, de nem kell. arra vigyázni.
hogy mellyik hozot többet vagy kevesebbet. és a szerént intézni* ¹⁰
*a házra valo gond viselését, mivel egyaránt kell azt végben
vinni, sőt a jobb a mellyik leg inkább igyekezik azon hogy
hivatallyát végben vigye.*

Egy ház népe tehát olyan mint egy kis ország. ahol a nép
ótt is külömb féle renden vagyon, mivel ótt a gyermekek leg ¹⁵
első rendet tartanak, a tselédek a másodikat. és a szegények
a³⁵⁵ harmadik renden vannak.

Mondám hogy a szegények, mert noha ne számláltassanak
is a ház népe közibe, de a természetnek törvénye nem **[72b:]**
engedi hogy egyik ember, a másikat szükségbe hagyja, az Isten ²⁰
törvénye pedig azt parantsollya³⁵⁶ és oly kemény parantsolat
alat hagyja. a³⁵⁷ gazdagoknak, a szegényeket részesíteni
javokban, hogy szinten ugy ki nem rekeszthetik azokat,
valamint a magok saját gyermekeket. hogy ha tsak a szükség,
a kinek nintsen törvénye, annak ellene nem áll, ezel annál is ²⁵
inkáb. tartoznak, hogy a mely jországot birunk, nem a miénk,
tsak³⁵⁸ ideig adták kezünkbe. és azt az Isten. atöbbivel együtt
az egész emberi nemzetnek adta, az élet táplálására, egy
tselédes gazda tehát nem más, hanem ki szolgáltatoja annak.
a jországnak. a melyet Isten adot néki, hogy el osztogassa, és ³⁰
emellet is kell néki maradni, a valo, olyan nagy közü vagyon a

³⁵⁵ a <a> harmadik

³⁵⁶ parantsollya [ts(hosszú f) – ly-ból(?) javítva.]

³⁵⁷ a <gazdáknak.> gazdagoknak. [A törölt szóban az első k – g-ból javítva.]

³⁵⁸ tsak <adig> ideig [ideig <adig> fölé írva.]

ki szolgáltatáshoz, hogy ő azzal szabad, és azzal szabadosan bánhatik, de az is való, hogy ugyan arról is fognak tölle számot kérni.

Noha ide fellyeb. azt mondám. hogy közönségesen az embereket illeti minden jóság, de abból nem következik, hogy szabad legyen valakinek amásét el venni, mivel ha az osztás végben megyen. a természetnek törvénye ellen volna. a más jóságát bántani, mert maga a természet rendeli azt, a mi atársaságnak jóvára lehet, ugy anyira, hogy nem szabad a másébol alamisnát adni, se az olyan aki adóságba vagyon, nem adhat jóságából a szegényeknek, mert olyan formán. a másét adná, ar-[73a:]ra pedig nintsen hatalma,

Egy tselédes gazdának, atehát ahivatallya., hogy a gyermekeire, szolgálaira, és a szegényekre gondot viseljen és valamint hogy egy fejdelemnek azon kell igyekezni, hogy a népe békeségbe, és bövségbe legyen, ugy egy tselédes gazdának is azon kel lenni. hogy a tseledi közöt lakozék abékeség, és az egyeség, és el kel közüllök üzni aszükséget a menyiben lehet.

A békeséget, nem tsak aháznál kell meg tartani, hanem kívül is, mivel aházaknál is. szokot belső, és külső hadakozás lenni, a belső hadakozást okozák, a meg oszlások, veszekedések, irigységek, ellenkedések, szó hordások, a sok temonda, a külső hadakozások pedig, a törvénykedések.

Valamint hogy egy okos fejdelem soha hadakozást nem indit, vagy ha indit is, a népihez valo szeretetből tselekeszi, hogy azt meg oltalmazza valamely nagy kártól. vagy igasságtalanságtól, ugy egy tselédes gazdának is ha kereszténynek tarttya magát, el kell kerülni atörvénykezést, fő képpen hogy ha az igasságtalan volna, és³⁵⁹ hogy ha azt haragbol, vagy fősvénységból akarná el kezdeni, igy annál is inkább el kell azt kerülni, mert a jóság, el pusztulásra. fordulhatna.

A mi pedig a belső békeséget illeti, szükséges hogy atselédes gazda. a parantsolatot végbe vitesse, hogy ki ki a maga

³⁵⁹ és [Beszúrás.]

hivatallýába el járjon, és meg ne engedgye hogy valamellyike heverjen. hanem mindenikét a maga³⁶⁰ rendibe [73b:] megtarttsa,

Erre valo nézve azt mondom, először a gyermekekről. hogy az atýának, és az anyának. nagy gondgyoknak kell lenni ⁵ reájok, mint olyanokra, kik az ő maradéki, ezek után vannak a tselédek, akiknek is attyok. és annyok helyet kel lenni a gazdának, és a gazdaszszonynak, mivel ő reájok bizta az Isten, a szegények ezek után vannak. arra kell vigyázni, hogy ¹⁰ nem szabad atselednek adni, a mi igasság szerént. a gyermekeket illeti, se azt a szegényeknek. a mi atselédeké, a szegények közül is inkább kell annak adni. a ki velünk egy helybe lakik, mint sem idegennek, noha tartozunk mindenikét segíteni.

A mi atselédeket illeti, szükséges hogy egyik amásikától ¹⁵ függjön, kinek kinek. a mitsodás hivatallýa vagyon. ugy e számot adgyon amannak, amaz aharmadikának, és így kézről kézre mennyen, adolog a gazdaszonyig, ne legyen sok ur a háznál, és tsak egy hatalom alat maradgyon. az engedelme- ²⁰ ség, tisztelet. és a tsendeség.

Semmi ugy evilágon mondgya Socrates. meg nem tarttya. egy háznál, vagy egy országba ajó rendet, fenyítéket, és ajó erkölcsöt. mint a, ha maga. agazda vigyáz atselédire, a példa beszéd szerént, a gazda szeme hizlallýa a lovat. és ha meg ²⁵ jutalmaztattya azt aki jól tselekszik; és meg bünteti a roszul tévöt. Xenoph. memor.5.

Látom pater uram mondá. télámon. hogy kegyelmed³⁶¹ olyan respublicat akarna fel állítani valamint plátó. [74a:] de hól fogja kegyelmed³⁶² találni azokat az engedelmeseket. tsendeseket, azt akarja tehát kegyelmed³⁶³ hogy ugy legyenek ³⁰ valamint egy klastromban.?

³⁶⁰ a maga <hivat> rendibe

³⁶¹ kegyd

³⁶² kegyd

³⁶³ kegyd

Azt akarom felelé apáter. hogy egy tselédes embernek aháza, tsendesebb, és jób rendbe légyen mint sem egy klastrom. ezt az okát adom. mert egy klastromban. jó vagy rosz, de mindennek ótt kell maradni. mihent oda bé megyen.
5 de egy tselédes háznál nem úgy kell lenni, valo hogy türesem kell szenvedni a tselednek gyengeségét, aprolék, és akarat ellen valo fogyatozásit. és ötet atyai szeretettel inteni és jóbbá tenni, de ellenbe. tellyeségel el nem kell szenvedni az olyat, aki mást rosz beszédel, vagy példával meg ronthatna,
10 minden halogatás nélkül arészeget, és arosz maga viselőt meg kell fizetni, és el kel aháztol bocsátani, midön látom, mondgya egy filosofus. hogy az én tselédem még roszabb, ha jól bánok véle, azonnal el bocsátom. mint olyan elmét, amelyet meg nem lehet. gyógyittani.

15 Hogy a roszat, amenyiben lehet meg lehessen előzni, azért szükséges hogy a³⁶⁴ férfiu tseledet egy házban kell hátatni, mentől többet egy házban, a fejer népet hasonlo képen. és hogy mindenik házban. legyen olyan személy, aki atöbbire vigyázon. a ki vigyázzon a tüzre. és a gyertyára, mert sok
20 szerentsétlenség. [74b:] történhetik.

Páter uram kérdé télámon, mitsoda okbol tézsi kegyel-med³⁶⁵ ezt arendelést,?

Abbol felelé apáter, hogy mikor atselédek együt laknak, a roszat nem olyan könnyen vihetik végbe, mert egyik amási-
25 kát láttya, és meg gátollya.

Egy soval a tselédes gazdának azon kell lenni, hogy hasonlo jó szokásuak legyenek tselédi valamint agyermekei, a menyibe lehet. ezért, olyat kell fogadni, a ki jámbor, és jó természetü legyen. ha³⁶⁶ szinte nem volna is másként igen
30 alkalmas, idővel meg tanul, erre valo nézve is adgya ezt az intést a keresztényi gazdának. a szent irás, mondván, *ti urak, igasságal. és egyenlőségel. legyetek ati szolgálitokhoz. Colos.*

³⁶⁴ a [Utólagos beszúrás a szóközbe.]

³⁶⁵ kegyd

³⁶⁶ ha <nem> szinte nem

4.1. meg másut, ti is urak szeretettel legyetek szolgálatokhoz, el hagyván afenyeketéseket, tudván azt, hogy ati uratok is menybe vagon, és hogy nintsen annál személy válogatás. eph. 6.9.

Szollyunk már a bőségről. az az, arrol. hogy mitsoda gondal kell ki venni atselédet aszükségből, akét dologból áll, kereset-⁵ ből, és költésből, az első a házan kívül megyen végbe, a második aháznál.

Eszünkbe juthat mit mondánk ide fellyebb. hogy kit illet a hazon kívül valo gondosság, és kinek kell a háznál gondot viselni, tsak atermészetet visgállyuk meg, meg [75a:] láttyuk,¹⁰ hogy az Isten olyan lelket, és testet adott a férfiunak, aki inkább el szenvedheti ahideget, meleget, fáradságot, hadakozást, és bátrab, mint sem az aszony. ebből ki tettzik, hogy a természet ötet rendelte. a házon kívül valo gondra, és keresésre, és mivel hogy. az Isten gyengébbnek teremtette az¹⁵ aszonyt, ugy tettzik mint ha az által. reája is akarná bizni a háznál valo gond viselést, és mint hogy a több gondok közöt a gyermekre valo gond viseles legg elsőbb, azért nagyob szeretetett is óltott a természet az aszonyokban. a gyermekekhez. mint sem a férfiuban.²⁰

A második része az aszony háznál lévő gondviselésének a, hogy arra vigyázon; a mit agazda aházhoz hozot, és mint hogy a félelem, és a gyanakodás illik a takarékosághoz. azért is az aszony félékenyeb, és gyanakodób a férfiunál.

Ebből láttyuk hogy a szokás és atisztesség meg egyezik a²⁵ természettel, mivel minden nemzeteknek szokások szerént, sokal tisztességesebb, hogy az aszony a háznál maradgyon, mint sem a hegyeket, és az³⁶⁷ erdöket járja. a férfiunak pedig igen szegyen. mindenkor a háznál lenni, és el mulatni a külső dolgokat. sött még meg bontanák ugy arendet. a melyet. az³⁰ Isten, atermészet., és atörvény sza-[75b:]bott, hogy ha a³⁶⁸ férfiu. vagy az aszony, egyik a másikának hivatallyában elegyitené magát. emég büntetetlen sem maradna.

³⁶⁷ az [z—r-ből javítva.]

³⁶⁸ a [Beszúrás.]

Hátha páter uram, kérdé télámon. valamely embernek olyan hivatalya vagyon, vagy olyan mesterséget üz hogy mindenkor a háznál kell maradni, az olyan tehát nem jól tselekeszik?

- 5 Ah! követem kegyelmedet.³⁶⁹ felelé apáter. egy kevésé³⁷⁰ haragosan, nem úgy kell gondolkodni, mivel ha szinte a mestersége miatt a háznál kell is maradni, az olyan embernek, de mind azon által. vagyon néki dolga a külsökel, és a házhoz hozattya, a mi szükséges. az ilyen ember ha a háznál nem
10 maradna, hogy ótt dolgozzék. olyan vétkes volna. mint az, aki ótt maradna dolog nélkül.

A gazdát illeti tehát minden dolog. a mi aházon kivül vagyon. önéki kell meg tartani a mit bir, és ahoz többet szerezni igaz uton.

- 15 Es mint hogy ez a hivatal nagy, és meszsze terjed, azért ehez nagy értelem is kívántatik, nem tsak emberséges embernek kell lenni, magának, de még oly segittöket is kell magának formálni. a kik alkalmasak legyenek.

- A mi a maga személyét illeti, először szükséges hogy el
20 kerüllye azokat az akadályokat, mellyek³⁷¹ meg gátollyák az embereket hogy jó rendbe lehessen a házok, atudatlanság az egyik akadály, mivel egy értelmes ember azt jóra **[76a:]** fordittya, a mit egy tudatlan, haszontalannak tart lenni, arestség, lágyság, halogatás, akadály, a kényeztetés, gyönyörűségben való élet. a vendégeskedés akadály. a tzifrálkodás.
25 részegeskedés, a haszontalan. és a ditséretért való költség akadály, arra is vigyázon³⁷² hogy magát nagynak ne tarttssa, mert sokal többet fog költeni. mint a jövedelme, se gazdagnak, mert a resté tenné, és el mulatatná véle atöbb dolgait.

- 30 Egy tselédes³⁷³ gazdának el kell tehát kerülni mind azt, a mi

³⁶⁹ kegydēt.

³⁷⁰ kevésé [sé—utólagos beírás a szóközbe hosszú j-sel, világosabb tintával.]

³⁷¹ mellyek [Első l—g-ből javítva.] meg gátollyák

³⁷² vigyázon [i—a-ből javítva.]

³⁷³ tselédes [tselédés-ből javítva az ékezet törlésével.]

a romlásra vezethetné, erről jobb tanácsot nem lehet néki adni, mint a melyet ad nekünk egy philosophus. aki előnkbe tévén egy emberséges embert, például veheti azt minden, fő képpen egy nemes ember. *a napot mondgya, az imádságon kezdem el, az istenektől az egészséget kérem. kérem azt hogy betsületben tartssanak³⁷⁴ a respublicaban, hogy barátimot meg tartssák³⁷⁵ a hadakozásba, szerentséltenségtől meg oltalmazák. hogy a munkámnak haszna lehessen, xenoph. memor.5.*

Ihon mondá télámon, egy pogánynak imádsága.

Valo, felelé a páter. hogy ha a sziv ahoz vagyon kaptsolva, ¹⁰ de másképen a nintsen meg tiltva. hogy jóságunk ne legyen, vagy hogy azt ne kérjünk, hanem ameg vagyon tiltva, hogy azt se ne szeressük, se azal roszul ne éllyünk. tudta is az a philosophus, hogy egy emberséges emberhez nem illik ahoz ragaszkodni, vagy talám még azt is meg látta előre. hogy. ¹⁵ **[76b:]** kegyelmed³⁷⁶ gántsot fog találni egy nehány száz esztendők mulva beszédében, azért így felel kegyelmednek.³⁷⁷ *azért kérem a jóságokat, hogy az isteneknek bőségel adhas-sak, hogy barátim szükségiről tehessek, és hogy meg gazdagitt-sam, és fel ékesittsem házamoto.* ²⁰

Hogy hogy mondá angyélika, olyan embereknek, akik³⁷⁸ az igazán valo vallásnak világosságát nem üsmerték, még is olyan ditséretes gondolattyok lehetet, azt minékünk³⁷⁹ halál-ba kellene szégyelenünk.

A valo felelé apáter, de halyuk továbbra is mit mond nekünk ²⁵ ez az emberséges ember, *de tsak amunkámért adgyák meg az Istenek a mit töllök kérek, mivel ha munkálodom jobb egészségem vagyon, és frissebb vagyok. és ugy ahadakozást is inkább el gyözöm, jó egészségem lévén. és munkálodván, a házamoto gazdagá tészem, reggel fel kelvén ahoz megyek, a* ³⁰

³⁷⁴ tartssanak [Utána törölt vessző.]

³⁷⁵ meg tartssák [Utána törölt vessző.]

³⁷⁶ kegymed

³⁷⁷ kegyd̄k.

³⁷⁸ akik<nek> az igazán

³⁷⁹ [Sorvégen:] miné [Új sor elején:] <kul> künk

kivel beszédem vagyok, és egy szers mind a városban is el végezem dolgomat, adolgomot végbe vivén, a mezőre megyek, a dolgosimot meg nézem, és ótt rendelést teszek, oda pedig inkább megyek gyalog, mint sem lovón, hogy atest frissebb⁵ legyen; emeg lévén. lora ülök, és arra tanítom, mint visellye magát a hartzkor, az ételemkor arra vigyázok, hogy tsak szükségre valot egyem. magamot atanulásba foglalom, főképpen abban hogy ékesen szolgáljak, mivel az igen szükséges az emberek között. ex xenoph. memor.5. [77a:]

¹⁰ Egy tselédes gazdához ezek atulajdonságok kívántatnak, ezekhez azt tegyük, hogy tudgyon jól parantsolni, mert minden ezen áll. aki nagy dolgokat tud véghez vitetni, inkább okoságal mint sem erővel, és aki azt végbe tudgya vinni, hogy a tseledi vigyázok és munkálodok legyenek. a nagy ember,¹⁵ gazdagá is léssen, és a háza tája. jó rendbe léssen.

De mint hogy a nem elég hogy a tselédes gazda emberséges legyen. tsak maga, mivel nem érkezhetik mindenre, hanem arra is kell vigyázni hogy jól meg válasza azokat, kik helyette jóságára vigyázanak, úgy hogy azok is emberséges emberek²⁰ legyenek. úgy mint az udvar biro, és atisztartó, szükséges hogy ezek. agazdát, és a tseledet szeresék, és ezekkel jól kel bánni,

Szükséges hogy gondosok legyenek. de azt meg kell tudni, hogy azok a kik részegesek. nem lehetnek jó gond viselők,²⁵ mert abór meg tompittyá az elmét, a sok aluvok. pedig el szokták mulatni adologra valo időtt, az aszonyosok, minden gondolattyokot tsak az aszonyok után fordittyák, a kik a magok hasznokat igen szeretik, nem gondolnak az urokéval.

Szükséges az is hogy tudgyák mit kel tselekedtetni, és azt³⁰ miképpen³⁸⁰ folytatni, más képpen tsak anyi szolgálatot vinnének végben, mint az olyan doktor, a ki noha gyakran látogat.[77b:]ná a beteget. de orvoságot nem tudna néki adni.

Végtire azon jgyekezenek. hogy parantsolatokat végben vitessék, meg büntetven anyakasokat. tsendeséget pedig

³⁸⁰ miképpen [n – t-ből(?) javítva.]

bánni azokkal, kik magokat jól viselik. de ebben vagyon különböztetés, mert vagyon olyan tseléd. aki ajó tartásért magát jól viseli. más aki ennél felyeb valo abetsületért. némely a ditséretért, arra kell vigyázni, hogy jobban kell tartani a jókat, és aláb valo képen. az aláb valokat. mert a meg kedvetleniti az emberségeseket,³⁸¹ a midön tsak ugy bánnak vélek, mint azokál., kik magokat nem jól viselik, és a kik tsak semmi szolgálatot sem tesznek.

Hogy lehet a páter uram. kérdé mariánna. mivel azt láttyuk az évangyéliumban, hogy az Isten anyi jutalmat ad azoknak. kik tsak egy oráig dolgoztanak. mint azoknak, kik egész nap szenvedték a meleget.?

Az ugy vagyon felelé apáter. ugy is tettzik, mint ha az a tselédes gazda. igasságtalanul. tselekedet volna. hogy ha tsak külső képen tekinti azt valaki. noha igasságosan tselekedék. mert ajó akaratot is meg jutalmaztatta, ugyan ezt is kívánnya az Isten mi töllünk. valo hogy azok tsak egy oráig dolgozának, de ajó akarattyok meg volt adologra, és ótt egész nap is dolgoztanak volna. hogy ha eléb fogadták volna meg őket.

[78a:]

E szerént kel bánni atselédel, nem kell mindenkor az ő munkájokat tekéntenünk. hanem az ő jó³⁸² akarattyokat, mivel ollyannak lehet nagy kedve. és nagy buzgosága a szolgálathoz. a kinek nem lészen, ahoz valo elegendő ereje, az illyen nem érdemli meg ajutalmat? de mint hogy itt a rosz akarattrol vagyon aszó, a ki kerüli mind a hivatallyát, mind a munkát. az illyeneket jó modal kel ajó utra vezetni. és vélek meg értetni. hogy a jó erkölcs, érdemel jutalmat.

Végezetre, a felyeb említet tiszteknek, hiveknek kell lenni, a hüségnek kell meg koronázni atöbb minémüségeket, mivel akár mely okosok, és értelmesek legyenek, a semmit nem használ, hanem jó lelki üsméretüek, erre valo nézve. az Isteni félelemre. és törvényre kell őket inteni.

³⁸¹ ember«eket.»ségeseket,

³⁸² jó [Beszúrás.]

Arra kell őket tanítani.³⁸³ és mind azokat kik mások alatt vannak, a mire inti őket a szent írás. és a mely rövideden magában foglalja mind azt, amit ez iránt mondhatunk.

Szent János azt hagyja, avitézeknek, kik rend szerént.
5 szeretik a huzást vonást. *senkit meg ne rontssatok, senki ellen ne patvarkodgyatok. és meg elégedgyetek soldotokkal,* sz.luk.3.14.

Szent Pál pedig azt mondgya atselédeknek, akiknél közön-
séges a zugolodás, resttség. tunyaság. és a hűség telenség, *Ti*
10 *szolgák, engedelmesek legyetek, azoknak, akik [78b:] néktek uratok a test szerént, félelemmel. és rettéggéssel, sziveteknek együgyűségével, mint a kristusnak, nem szem előtt szolgálván, mint akik embereknek akarnak kedveskedni, hanem mint a kristus szolgálai, szivetek szerént tselekedvén. az Istennek akarattját. jó akarattal. szolgálván, mint az urnak, és nem embereknek, tudván azt. hogy mindenek, a mi jóit tselekedtenek,*³⁸⁴
15 *annak jutalmát veszik az urtól.* eph.6.5.6.7.8. titusnak is ir még eziránt. mondván. a szolgákat intted hogy az uroknak engedelmesek legyenek, hogy mindenekben, azoknak kedvesek legyenek, ne legyenek beszédbe ellenkezők, semmiben meg nem salván őket. hanem minden jó hűséget mutassanak.
20 tit.2.9.

Semmi ugy a jó erkölcsre munkára és hűségre nem indithatya, mint ezek aszók.

25 Ugy a tselédeket. mondá erre télámon. ?

Én mindenről szollok. felelé a páter. mert mint hogy ki nem telik mindentől hogy ur legyen. vagy parantsolyon. illik mindennek hogy engedelmeskedgyék, az emberek evilágra jövéen, egy társaságban kell nékiek élni. és azt a társaságot az
30 engedelmeség foglalja egyben; ez így lévén, minden engedelmeskedik. a szolgák engedelmeskednek. a különös embereknek, a különös emberek. a fejdelmeknek. a fejdelmek. az Istennek, és így mind egyikének, mind a másikának. jó [79a:]

³⁸³ tanítani [*tani* — kereszttel jelölt beszúrás.]

³⁸⁴ tselekedtenek, [Hosszú *f* betűje rövid *s*-ből(?) javítva.]

kedvel kell engedelmeskedni. meg gondolván azt, hogy nem az embereknek engedelmeskednek. hanem az Istennek. a ki is meg itéli őket, a szerént, a mint jól, vagy rosszul³⁸⁵ vitték végbe hivatalyokot.

Ezek tehát az első köteleiségei egy tselédes gazdának, erről⁵ többet is lehetne szollani, de maga láttya kegyelmetek.³⁸⁶ hogy lehetetlen arra rendet szabni, mindeniknek hogy mi formában kerese életét, hanem a mitsoda rendbe születünk, és a mitsoda hivatalba téssen az Isten.. a szerént kell magunkot viselnünk, hanem tsak azt atörvényt szabjuk magunknak,¹⁰ hogy inkább legyünk aleg nagyob szegénységbe, mint sem törvénytelenül szerezzünk valamely joszágot. mivel az ilyen kereset, átkot hozna aházhoz, nem hogy azt meg gazdagitaná, de még meg szegényitené. az örököst is meg emésztené, ha ez meg nem törtenik is annak élteben. aki rosszul keres, noha¹⁵ gyakran meg történik, de a maradéki keservesen meg fogják azt tapasztalni, hová kell ehez más bizonyság mint azok a nagy, és gazdag házak, a melyek már most szegények és puszták.

Tarttsuk meg tehát tisztán szivünket, és kezeinket,²⁰ távozzunk el a fősvénységtől. a mely a földi jóknak³⁸⁷ rendetlen kivánsága, mert ez az ő mezeje. a hol lest hány az embereknek, hogy el veszesse, ez iránt nagy tusakodást látunk né[79b:]mely elmékbe. mivel ókul veszik a familiának szükségét, hogy telhetetlen kivánságokat bé tölthessék,²⁵ és azért szüntelen gyűjtenek, és a mi legg szánhatóbb, akár mely gazdagok legyenek, de nem mérnek, se enni, se inya, ném mérnek hogy ugy mondgyam. még élni is., mert nem hitetik el magokal hogy többök vagyon, hanem tsak a mi az élethez kívántatik, addig takargattyák még magoktól a mit gyűjtenek,³⁰ hogy nem tudgyák hová tenni, szüntelen ketsegtetik magokat, és még előre mondgyák magoknak ezeket a szokot, *mit*

³⁸⁵rosszul [Íráshiba.]

³⁸⁶ kegyeltek.

³⁸⁷ jóknak [Utána a *k* kezdővonala.]

tselekedgyem? mert nintsen hová takarnom. az én jorzágom természetét, és mondá. ezt művelem, az én gabonas csüreimet el rontom. és nagyobbat építtek; és azokba takarítottom. az én jorzágomnak minden hasznát, és az én javaimot, és azt
5 *mondom az én lelkemnek, én lelkem, sok esztendökre el tött sok jovaidd vannak, nyugogyál, egyél, igyál, gyönyörködgyél, ezek a fösvénynek szavai, de tudgyaé kegyelmed³⁸⁸ mit fog felelni néki az Isten, esztelen ez éjjel³⁸⁹ viszá kéri lelkedet, és a melyeket gyüjtöttél, kiei léznek. luk.12.17.*

10 Kevés szókkal előnkbe adgyák ezek, amint már meg mondtunk, hogy az időre kell vigyáznunk minden tselekedetinkbe, mivel a fellyeb említet fösvény, anyi kintset gyüjtöt. mint ha kétt száz esztendeig hagynák élni, noha egy éjjel, viszá kéri alelkét, oly nagy készülettel vagyon, mint ha
15 **vala-[80a:]**mely nagy uttra menne, noha tsak az életen kell által menni, és arra az útt igen rövid.

A kristus azt kérdvén attol az embertől. hogy kié lézen a mit gyüjtött, meg akarja nekünk mutatni., mitsoda lest hány nekünk a fösvénység. mivel rend szerént a fösvény, hogy el
20 fedezze telhetetlenségét, a fiait adgya okul,³⁹⁰ mondván, a fiamnak jorzágot kell hagynom, hogy meg ne hallyon éhel, a leányomot, jól kel el házasanom.

Nintsem semmi ditséreteseb, mint jorzágot hagyni gyermekeinek, és öket meg nem lehet fosztani az³⁹¹ örökségtől ez a természetnek törvénye ellen volna, a mely azt hagyta, hogy a
25 ki lételt ad valakinek, meg tartására valot is kell adni annak a lételnek, erre példát adnak az oktalan állatok és természet szerént is érezük azt, hogy a gyermekeink a magunk részei, és hogy mind magunk ellen vétkeznénk, mind a természethez
30 háláadatlanok volnánk, ha nékiek meg nem tartanok az atyai jorzágot, a melyet atyáinktől vettük, vagy ha azoknak nem

³⁸⁸ kegyd ,

³⁸⁹ éjjél [Ékezethiba.]

³⁹⁰ okul, <monván.> mondván, [Törlés a sor végén.]

³⁹¹ az <örököktől> örökség-em>től [örökség-em>től <örököktől> alá írva.]

hagynok, a kiket vér szerént illeti, ennél nintsen semmi igasságosabb, ugyan ezért mondgya pláto. a törvényt mint hogy én tsinálom. tudtotokra³⁹² adom, hogy nem vagytok se magatokkal, se joszágtokal, szabadosok,³⁹³ mivel mind a, 5
mind ti. a familiátoké vagytok.

De nem roszul kereset joszágot kell nékiek hagyni, nem **[80b:]** hasadnaé meg egy atyának a szive, a midön kárhozatra látná vetni mind magát. mind gyermekeit, mitsoda bolondság. itt gazdagságot, és vétket vinni el innét, joszágot gyűjteni³⁹⁴ és a lelket el veszteni, valamint egy közönséges példa beszéd 10
mondgya, hogy boldog fiu az a kinek az atya el kárhozot. mitsoda vakság magát el kárhoztatni azért, hogy sok joszágot hagyhason fiainak, akik talám, még háláadatlanok. tékozlok, és semmire valok lésznek, mitsoda ostobaság magát emészteni a nagyra vágyásért, sok haszontalan dolgokért. mivel tsak 15
meg kell halni, *nagy gazdagság*, mondgya az apostol, *az Isteni szolgálát, az elégséget, mert semmit nem hoztunk evilágra, kétttség nélkül semmit ki sem vihetünk. hogy ha pedig elede- lünk. és ruházatunk vagyon. azokkal meg elégedgyünk, akik pedig meg akarnak gazdagulni, esnek kísértetbe. és törbe, és 20
sok balgatat, és káros kívánságokba, melyek bé merittik az embereket ahalálos veszedelembé. mert minden gonosságnak gyökere a pénz szerelme, melyet némellyek a kik kívánták, el tévelyedtek ahittől és magokat által szegeszték sok gondokal.* 25
tim.6.6.

Azt mondom ujjontában. hogy jó uton kell keresni a joszágot. és azal meg elegendni a mit Isten ád, mert ő adgya a gazdagságot, *az éhezöket minden jokal bé tölti, és az gazdago- kat, üressen botsáttya* luk.1. akár mely gazdagok le- **[81a:]**gyünk, de meg kell elégednünk.³⁹⁵ valamint alég szege- 30
nyebnek, azal. a mi elég atermészetnek.

³⁹² tudtotokra [Első *to* – beszúrás.]

³⁹³ szabadosok, <mind> mivel mind a, mind ti.

³⁹⁴ gyűjteni [Utána törölt vessző.]

³⁹⁵ eléged<ne>nünk.

Nézük meg már mostanában. a háznál lévő gazdaságot, mivel az Isten kegyelméhez, a mely adgya nekünk ajószágot. nagy kegyelem kívántatik, hogy azal jól élhessünk. epediglen a mint meg mondtuk az aszonyt illeti. ugyan ez által is tész
5 magát hasonlová egy emberséges³⁹⁶ aszony az ő férjéhez, a tseledhez valo gondviselésében., hogy ha ajószág a gazdának fáradsága. és maga jó viselése³⁹⁷ által jó a házhoz, az értelmes gazdaszszonynak keze alat lészen annak helyesen valo el költese., és ki szolgáltatása, és ez a gond viselés oly nagy
10 dolog hogy ezen áll aháznak jó rendbe valo létele. vagy pusztulása,

Itéllye el kegyelmetek³⁹⁸ hogy mitsoda jó erköltsünek, és jó értelmünek kell lenni az aszonynak,³⁹⁹ hogy jó gazda aszszony lehessen, de a férfiunak⁴⁰⁰ kel néki rendet szabni hogy azt
15 kövesse. halgassuk mit⁴⁰¹ mondanak arégi bölcsek eziránt. és ugy kell azt venni, mint ha egy férfiu mondaná feleséginek. mihent el veszi.

Ugyan nagy örömmel hallom, mondá angyélika, hogy mitsoda szokások vala arégieknek. **[81b:]**

20 A valo⁴⁰² felelé apáter, hogy abbol sokat is lehet tanulni, annál is inkább, hogy azt nem kell gondolnunk, hogy tsak közönséges embereket hozok elé, akikről példát nem vehetnének anagy renden lévök, mivel oly fejdelmekről,⁴⁰³ és nagy urakrol szollok, a kiknek udvarokban. meg volt. két vagy
25 három száz rab, ugy mint tseléd, kitsoda ollyan ur közöttünk a kinek anyi szolgálja légyen? halgassuk tehát, hogy egy illyen nagy ur mint oktattya a feleségét, és miképpen felele annak a ki egyszer azt kérdé tölle, hogy ha a felesége ollyan értelmes

³⁹⁶ emberséges [Első s (hosszú f) javítva e-ből(?)]

³⁹⁷ jó viselése <nek> által [Utolsó e fölött törölt ékezet.]

³⁹⁸ kegyelték [l-t-ből javítva.]

³⁹⁹ az aszony <k>nak, <j> hogy jó

⁴⁰⁰ a férfiunak <le> kel

⁴⁰¹ mit [t-n-ből(?)] javítva.] mondanak

⁴⁰² A válo [Íráshiba.]

⁴⁰³ fejdelmek <e>röl, [j-l-ből javítva.]

volté, midön az attya házátol el hozta, éppen nem volt felelé azur, soha semmiröl, se nem látot, se nem hallott volt, de a nékünk elég, ha a mi aszszonyaink tudgyák a házban valo munkát. midön az attyok házát el hagyák, és ha engedelmes természetek vagyon. a férjek hamar meg tanittyák a gazdaaszszonyságra, leg első dolga a férfiunak, és az aszszonynak. házasságok után. a, hogy kérják az isteneket meg tanítani a férfiat, hogy oktathassa az aszszonyt arra. a mi, mind egyiknek, mind másíknak jóvára lehet, és világoítsák meg elméjét az aszszonynak, hogy meg tanulhassa, és meg tarthassa, azt, a mire az ura tanittyta ötet, mihent észre vevém hogy a feleségem fejér festéket tenne az orczájára, hogy fejérebbe lenne, és vereset hogy pirosabb lenne. [82a:]

Erre fel kíalta télámon. ah! páter uram. megnyit szól kegyelmed⁴⁰⁴ a mi aszszonyaink ellen. akik kendöznek, nám a régi uri aszszonyoknál is volt az a szokás?

Valo felelé a páter. mert nintsen semmi régiebb a véteknél, de egy kevesé várokozon kegyelmed⁴⁰⁵ és meg láttya hogy szenvedték azt. *hogy azt meg látám, kérdém egyszer a feleségemtöl. ha szeretett volnaé engemet. ha meg akarván ötet tsalni gazdagnak mondottam volna magamot. és a sok ezüst mi helyyet. tsak fejér onat talált volna, igaz arany helyyet, hamis arany művet, és hamis gyémántokot, erre azt felelé nékem hogy nem szeretett volna, szeretttél volnaé hát engemet, hogy ha az ép, és jó termetü testem helyyet, valamely fogyatkozások lettek volna bennem, és azokat el fedeztem volna előtted, házasságunk. után pedig valamely tsonka. vagy bennaságot láttál volna bennem? minden bizonyal nem szerettelek volna felelé erre a feleségem, hogy hogy gondolhatod⁴⁰⁶ hát, azt, mondám erre, hogy ate fejér, és veres festéked nekem inkább tessék, mint*

⁴⁰⁴kegyéld

⁴⁰⁵ kegy·d·elmed [elmed <d> alá írva. Hasonló, idegen kéztöl származó javítás és beírás található a 7.,185.,407.,408.,409.,416.,419.,442–447.sz. jegyzettel megjelölt esetekben.]

⁴⁰⁶ gondol·d·hatod hát,

a magad személylye, gondolodé hogy az ilyen szem fény vesztés, sokáig tsalhasza az olyan személyeket kik együtt laknak, nem kellették többet mondanom feleségemnek, mert mind azokat el hagyá. és azután tisztességes maga rendihez
5 illendő ruhát visele, és mint hogy egyszer azt kérdé töllem. hogy ha [82b:] nem tanithatnámé meg olyan mesterségre, hogy ne tsak tettezenék, hanem valójában lehetne szép, azt felelém néki, hogy annak nintsen jób modgya, mint testének fáradságával meg frissíteni egészséges színét, erre valo nézve. nem kell
10 mindenkor ülni, hanem munkálodni, járni, másokat dolgoztatni, és még segitteni, ha igy tselekeszik, mind az egészségnek használ, mind maga hivatallyát végben viszi.

A páter, mosolyogva télámonra tekintvén, kérdé tölle. hárt kegyelmed⁴⁰⁷ mit mond ezekre, a kegyelmed⁴⁰⁸ fő aszszonyai
15 tseleksziké ezeket, de még nem végeztem mind el, mert a fellyeb említett ur; erre is inté a feleségét, hogy a ruháit maga tisztogatná, maga fogná esze, atésztát maga gyurná, mert az ételt jobban meg kívánná jób egészségé lenne, és az orczája fris piros posgás és jó színbe volna,

20 Ez a valóságos kendőzés mondá erre anygélika,

Nohát anygélika, mondá télámon. tsak irjad fel a kapudra, hogy te olyan titkos orvoságot tudtz tsinalni a mely széppé teszi az aszszonyokat, és az az, orvoság atészta gyurasbol áll, meg lássuk hogy mennyi uri aszszonyok fognak tölled orvoságot
25 venni.

Ne nevéssen kegyelmed⁴⁰⁹ anyira. felelé anygélika, mert ha az igaz, hogy a munka, a járás kelés, erőssé téssen. [83a:] és az orczát meg frissitti, ugy tettzik hogy az ilyen az igazán valo szépség, nem a festékel való.

30 De hogy ismét a gazdaszszonyrol szollyak,⁴¹⁰ mondá apáter., a bizonyos hogy nem a szépség ád bövséget aháznál,

⁴⁰⁷ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴⁰⁸ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴⁰⁹ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴¹⁰ szollyak, <felelé> mondá

hanem ajó erkölcs; akár mely renden lévőök között is szükséges hogy a gazda meg értesse a gazdaszszonyal; valamint hogy a nem elég egy jó rendben lévő városban. hogy jó törvény legyen, hanem még az is szükséges, hogy legyenek olyanok, kik azt meg tartassák, kik arra vigyázanak, kik meg ditsérjék azokat, kik azt meg tarttyák. és meg büntessék azokat, kik azt által hágják. így az aszony is, aháznak gondviselésére rendeltetvén, mint egy tiszt viselő személynek a törvényt meg kell tartatni, és meg kell aházat czirkálni. valamint egy Comendánsnak avárat, mint egy királynénak meg kell ditsérni, és jutalmaztatni azokat, kik meg érdemlik, és meg büntetni kik el nem járnak hivatalokban. azt el nem kell felejtteni, hogy igen nagy gondgyának kell lenni a beteges tselédre, de arra vigyázon. hogy a gazdaszszonyságot meg ne vesse. és azt magához ne tartsa illetlennek,

A gazdaszszonynak hivatallya, két dologra vigyáz az egyik a rend, második a haszon, az elsőben foglaltatik [83b:] az ékesség, és a renden való el helyheztetése mindennek, a mint hogy etünik leg először a szem eleiben, ugyan erről is itélik meg a gazdaszszonyt hogy mit ér. mert a valóságos, hogy a midőn a ház tisztátalan. rendeletlen. nem mondhatni azt emberséges ember lako helyének.

Az ékességen értem inkább a házi eszköznek, vagy öltözetnek, tsinoságát, mint sem drága voltát, avalo hogy akinek elegendő josszága, és tiszttsége vagyon, ahoz illik az ékes házi öltözetek, mivel azáltal az országba. akereskedés inkább foly, és a sok mester embernek. munkát és kenyeret ad, atsinoságon pedig értem. hogy a mindenben meg tessék, ne tsak aházakban, hanem az egész ház tájékaban. a tisztaság pedig még ennél is inkább uralkodgyek a háznál,⁴¹¹ fő képpen akonyhán, az asztalhoz való fejér ruhában, és mindenben.

Ugyan is mit törödöm én azal, mondá télamon, hogy az ágy tsinson meg legyen vetve, aház jól meg legyen seperve, hogy

⁴¹¹ a háznál, <k> fő képpen

ha a konyha eszköz, és az asztalhoz való ruha oly tisztátalan, hogy tsak reájok sem lehet nézni.

Ugyan ezért is mondám, felelé apáter, hogy a tsinoságnak, mindenüt, és mindenben⁴¹² ki kell tettzeni, nem tsak a palotákba, de még arra is kell vigyázni. hogy magok és a tselédek, tsinosok legyenek, ugy hogy mindenben meg látasék, agazdáknak tsinoságok, arend tartáson pedig ugy tettzik, többet lehet érteni, mint sem atsinoságon.

Gondolom páter uram. mondá télámon hogy a [84a:] mind egy, mert a tsinoság nem más, hanem rendesen valo el helyheztetése mindennek, példának okáért, jól helyheztetni el egy ágyat, egy asztalt, a székeket, ugy tettzik ezt tsinoságnak mondhatni.

A szora nem kell vigyáznunk felelé apáter, elég a hogy, arend tartáson. értem hogy minden féle dolog a maga szokot helyében legyen aháznál.

Èn értem mit akar apáter. mondá erre máriánna, példának okáért azt akarja, hogy nem kell a szénát apintzében tartani, se a bort az istáló felet, hanem ami száraz helyt kíván,⁴¹³ azt száraz helyt kell tartani, a mi pedig nyirkas helyt, azt nyirkas helyen. apáter azt igen jól mondgya, mert mennyi nem romlik, nem rothad, penészedik azért meg, hogy erre nem tudnak vigyázni,

Igen jól meg értette az aszony, a mit akartam mondani, mondá apáter, de azt akarnám. még ezen kívül. hogy nem tsak az, a mi atseledhez tartozik, de még más dolgok⁴¹⁴ is a magok szokot helyeken volnának.

Még ezt is értem mit akar kegyelmed⁴¹⁵ mondani. mondá máriánna, azt⁴¹⁶ kívánnya kegyelmed hogy az asztalhoz valo

⁴¹² mindenben [*b* – *d*-ből javítva.]

⁴¹³ kíván, [*n* – *k*-ből javítva.]

⁴¹⁴ dolgok is [*g* – *d*-ből, *k* – *s*-ből javítva.]

⁴¹⁵ kegyd

⁴¹⁶ azt «kivánnya» kívánnya [Törlés tintafolt miatt; *kivánnya* «kivánnya» fölé írva; kegy«d»elmed [*elmed* «d» alá írva. Vö. 405.sz.jegyz.]

eszköz mind egy helyt tartassék, a könyhához valo meg külön, és így, a mi a ház szükségére valo mind külön külön, ugy hogy a mire vagyon leg inkább szükség, a mindgyárt kéz alatt lehessen. [84b:]

E nintsen külömbé felelé apáter. azt is kívánnám hogy 5
mindenik ezek közül. a maga helyén meg maradna. és soha meg ne változtatnák, ennek két haszna vagyon. az egyik a, hogy mikor valami kívántatik. nem kell sok időt veszteni a kereséssel, mert mindgyárt meg lehet találni, a mire szükség vagyon, a másika, a, hogy semmi nem tévelyedik ell., se el 10
nem vész, a mely meg történik gyakorta, a mikor minden együvé vagyon hánva, vagy keverve, ugy is hozá szokik ahöz az ember, hogy mihelyt üres helyt lát. mindgyárt kezdi kérdeni azt, a mi azon a helyen szokot állani, másként. minden nagy rendeletlenségbe volna. ugy is volna, mint az 15
ollyan ember, a ki együt vetné el a buzát, a rosot, és az árpát, és azután szemenként kellene ki válogatni, midön buza, vagy ros kenyeret kellene sütetni, nintsen se szeb, se hasznosab avilágon. a rend tartásnál, eszerént is kel tselekedni mind 20
azzal; a mit zár alatt kell tartani. viszá tévén mind azt. a mi már nem kívántatik. ugy hogy semmi el ne⁴¹⁷ veszen.

Eddig arend tartásról szollottunk, szollyunk már most ahaszonról, a melynek sok ága vagyon, és a mely atöbbi közöt abból áll, hogy a jövedelemhez tudgyuk magunkot szabni, hogy tudgyuk annak idejében meg venni ami szükséges, 25
helyes ideit keresni annak. a mit el akarunk adni, rendel, igasságal, és kimélve ki osztani, a mi ki osztásra valo, etehát aveleje a gazdaságnak, lehetetlen is, hogy annak minden részeit most meg mutathassam, egy szoval akárt el kel 30
kerülni, és [85a:] mindent. haszonra fordítani.

Felettéb is meg röviditti kegyelmed⁴¹⁸ beszédét páter uram, mondá télámon. de azonba tsak azt veszem észre hogy

⁴¹⁷ el ne <sze> veszen

⁴¹⁸ kegyd

kegyelmed⁴¹⁹ tsak a nagy uraknak⁴²⁰ szab rendet. a kiknek sok jországok vagon.?

Hát ugyan is felelé apáter. mi szükséges rendet szabni a gazdaságról az olyanoknak, kik tsak napról napra élnek, a kiknek nintsen miből gazdálkodni.

Ugy, mondá angyélika. valamint egy ember felelé amásikának. a ki azt kérdé tőlle, hogy hány orakor kellene ebédelni.?

A gazdagnak mikor. tettzik ebédelhet.

A szegény pediglen. tsak amikor lehet.

10 Szükséges tehát mondá a páter, hogy annak valamely jószága legyen. a kinek rendet szabunk a gazdaságra, mivel agazdaság a szerzésből, és a költésből áll, a hol költtséget nem tehetnek. arend nem szükséges, ugyan ez iránt is tézsi ezt a hasonlítást egy régi filosofus, mondván. miképpen tanithatna
15 minket flautázni. egy olyan ember. a kinek soha flautája nem volt. vagy a ki soha azt nem tanulta, miképpen tanulhattya meg az olyan a gazdaságot, a kinek soha jországá nem volt. és akire senki [85b:] nem bizta jószágát,

Hát páter uram mondá télámon mitsoda rendet szabna
20 kegyelmed⁴²¹ az ollyannak. a kinek ezer tallér jövedelme volna,?

Oh' bizonyára ez már sok, fel kiálta angyélika. vagyone kegyelmednek⁴²² lelke. hogy anyit faraszttya a páttert, vagon két órája hogy beszél, ugyan már szánom, azért⁴²³ meg felelek
25 én kegyelmednek. a páter helyet.

Igen kedvesen veszem kegyelmedtől⁴²⁴ mondá apáter.

Tsak ebéd utánra kel⁴²⁵ hagyni, angyélika. mondá diánna, és eregy mond meg, had terittsék meg az asztalt.

⁴¹⁹ kegyelmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴²⁰ urakk

⁴²¹ kegyd

⁴²² kegyd̃k

⁴²³ azért [é—o-ból(?) javítva;] meg felelek én [k—utólagos beírás világosabb tintával.] kegyd̃k.

⁴²⁴ kegyd̃től

⁴²⁵ kel [l—javítva olvashatatlan betűből.]

Ebéd-től fel kelvén. egy kevés idő múlva, ki ki helyére ülven. angyélika mondá,

Hogy ígéretemnek eleget tegyek, kegyelmetek eleiben adom azt a tiszteletes gazdaszonyt, a kiről a páter oly okoson szollot nékünk. reménlem hogy ígéretemet a menyiben lehet 5 jól végbe viszem, anyival is inkább. hogy az⁴²⁶ anyám mellett egy keveset agazdaszszonyságból tanultam. és más értelmes emberektől is ez iránt tudakozodtam. főképpen egy atöbbi között hogy jobban meg értethesse velem, eszerént irá le a gazdaszony képét. a gazdaszony mondá, olyan egy háznál,⁴²⁷ 10 valamint az anya méh egy kosárban, ez el nem szenvedí [86a:] hogy a több méhek henyéllyenek, hanem ki küldi őket a munkára, a mit azok hoznak, arra gondot visel. mind adig az ideig, a még azt el kell költeni, az az idő el jöven, mindennek igasságal ki oszttya részét, a belső munkára igen vigyáz, hogy 15 jól, és hamarságal mennyen végben, az apró mehetskéket fel nevelvén, táplállya addig még arra az időre nem jutnak, hogy dolgozhassanak, akoron, egy fő vezért teszen elejekben. és ki küldi hogy másut telepedgyenek meg, ihon eszerént kell tselekedni agazdaszszonynak, aki is olyan aháznál, valamint a 20 páter mondá, mint egy királyné, mint egy biró. vagy valamint a lélek atestben, aki élteti. és mozgattya, annak leg kisebb részét.

De hogy tellyeségel meg felellyek ő kegyelmének, tekintvén télámonra, én ha királyné vagyok is, de gazdaszonya 25 akarok lenni annak a betsületes embernek, a kinek ezer taller jövedelme vagyon. és meg mutatom hogy mitsoda rendel kell annak hasznát venni, leg előbször is a páter tanátsa szerént, a jövedelemhez akarom magamot szabni, és ugy tselekeszem, mint aszent irás béli ember, a ki egy tornyot akart építeni. le 30 ülven meg számlálom a költséget. ha vagyoné elegendő költségem, [86b:] ne hogy minek utánna a fundamentumot

⁴²⁶ az [Beszúrás.]

⁴²⁷ háznál, [Második á—javítva olvashatatlan betűből.]

meg vettem volna, el ne vegezhessem, és meg ne tsufollyanak érte, luk.14.28.

Jól meg tekintvén tehát pénzemet, magamot is meg vizsgálom, és arra reá emlékezem, hogy az ilyen dologba, az elmét⁵ kétt dolog szokta meg tsalni, a reménség, és a szem. a mely mihent valamit lát, olyat, mindgyárt meg kíványa. mind akettöt el akarom magamtól üzni, és akár mint mosolyogjon reám a szerentse, de reája sem nézek, ne hogy ingo fővényre építtsem a tornyot, és a szememet bé hunyom, hogy valamely¹⁰ szép dolgot ne lássak. vagy valamely Czifra portékát meg ne kívánnyak, mert ezek nagy tsorbát tennének az ezer tallérban,. tudom hogy a páter is helybe hagyta, hogy elsöben arrol kel gondolkodni. a mi⁴²⁸ szükséges, és azután a tzifraságról. még reá emlékezem arra, a mit egy emberséges embertől¹⁵ tanultam, hogy az igazán valo kimellés a, ha el tudunk lenni a nélkül a mink nintsen.

Igen okossan⁴²⁹ beszél angyélika mondá erre apáter.

Meg elégszem hát én azezer taléromal. mondá angyélika, annál többet nem kívánok, ugy tartom. mint ha Isten száz²⁰ ezeret adot volna. annak is örülök, hogy nem kell sokrol. számot adnom. [87a:] Tegyük fel hát. hogy aszonya vagyok az ezer tallérnak, a mely esztendőre valo jövedelem.

Leg előbször is. az ezer tallérnak tizedikét félre teszem a szegények számára, 9 száz tallérom maradván. abbol ki²⁵ veszem a tselédimnek. esztendőre valo fizetéseket. hogy had állyon készen, ugy hogy mindgyárt adhassak annak a ki kérni fog, nem akarom azokat követni. kik nem fizetvén tselédgyeknek. adoságot gyűjtenek magokra, és végtire olyan igasságtalanságokat követnek. a melyek boszu állásra indítják az Istent. vagy is sokat kel nékiek szenvedni, ugy anyira³⁰ hogy a szolgál. ur, és a szolgáló. aszszony lesz a háznál. itt olyan tseledről szollok, akinek fizetése vagyon. mert az olyanrol⁴³⁰ a kinek nintsen. másként kel gondolkodnom,

⁴²⁸ a mi [i-s-ből(?) javítva.] szükséges,

⁴²⁹ okossan [a-o-ból javítva.]

⁴³⁰ az olyan <nak>rol [rol <nak> fölé írva.]

alkalmasint által látom hogy mennyit kell költenem ruházat-
tyokra, és még arra is hogy meg ajándékozhassem. ezt is félre
teszem, a mi pedig marad mind ezektől. annak negyed részét
félre teszem. hogy holmi adosságomat meg fizethessem hava-
gyon. ha pedig nintsen, arra tartom, hogy ha meg talállok ⁵
betegedni magam vagy tselédem, vagy pedig a gyermekem
házaságára tartom. mostan úgy beszéllek, mint egy gyerme-
kes aszony, vagy pedig-[87b:]len. valami szegény atyámfiát,
vagy jó akaromat meg segitem. vagy valamely más költségre
tartom. és a három négy részből, melyet meg tartottam, élek. ¹⁰
magamot tselédemet ruházom. és a háznál valo költségre
forditom.

En pediglen laistromot fogok tartani, és fel irom mind azt,
a mit kezemhez veszek. mind azt a mit költök. tudom hogy ¹⁵
sokan nem gondolnak ezel, de azon kívül, hogy e nélkül nem
lehet jó rend tartás, arra hasznos., hogy meg látom némely-
kor. a laistrombol. ha egy kevesé inkább nem sieteké mint sem
kellene, ha azt látom, hát egy kevesé meg huzom a gyeplőt, és
rövidebben fogom.

Ez igen igen rendes⁴³¹ osztás, mondá télámon. a tékozlás ²⁰
nem⁴³² takarékoság, mi a takarékoságról szollunk, te pedig
leg előb is 100 tallért adál ki a szegényeknek, tudodé hogy a
felebarati szeretetet, magunkon kell kezdeni, nem volnaé
elé a szegényeknek adni, a mi az asztaltól marad.

Igen is felelé angyélika, ha tsak az ételből. állana az életnek ²⁵
szüksége, én leg elsöben akarom ki adni a szegényekét, azért
hogy az Isten áldását adgya arra, a mi azoktól marad, mit
mondana még kegyelmed,⁴³³ ha arra kényszerittenék kegyel-
medet, hogy a jövedelemnek adgya oda felét,

Kitsoda volna olyan együgyü hogy azt tselekenné felelé ³⁰
télámon. [88a:]

Kitsoda? mondá angyélika. meg kellene kegyelmednek⁴³⁴

⁴³¹ resdes [Elírás.]

⁴³² a tékozlás nem <a> takarékoság,

⁴³³ kegyd,

⁴³⁴ kegyd̄k

halni szégyeletiben. midőn egy publicanus ezt végben viszi, mondván, uram. imé minden jóságomnak felét. a szegényeknek adom. luk.19.8.

Meg láttzik mondá a páter. hogy keresztény lelke vagy on
5 anygélíkanak. mind azon által avalo, hogy sok féle képpen lehet jól tenni a szegényekkel, tsak jól tegyenek vélek, és rollok meg emlékezenek. a szabad, kinek. kinek olyan formán jól tenni vélek a mint akarja, mert valamint szent bernárd mondgya, a jóságtoknak. ti tsak örízői vagytok, és a kenyeret
10 melyet el zárjátok. a szegényeké. aköntös melyet a ládában tartotok; a meziteleneké, és a pénz melyet el ástok, a szükségbe lévőké, értvén azt, hogy az ilyen takargatás vétkes, én és az anygélika tanátsa szerént. a jövedelmemet a szegényeken kezdeném el osztani, így, egy szent atya szerént
15 előre el küldgyük javunkat. abban az országban, a melyben kelletik mennünk, és⁴³⁵ ótt maradnunk örökké, a hol többszükségünk vagy on arra mint sem itt. mivel ide soha viszá nem térünk, ha egyszer ótt leszünk, adhatnoké⁴³⁶ jobb kézbe javunkat,⁴³⁷ mint a szegények kezében, mert úgy az Isten
20 kezében adgyuk, a mint maga mondgya, ugyan azt a [88b:] jóságot is viszük el magunkal, mondgya ez a szent, a mellyet it adunk, az, az, hogy az alamisnátkodásnak gyümöltk fog el kísérni a más világra, Chrysost.⁴³⁸hom.11. ad tim. cap 4.

Tehát úgy páter uram. mondá télamon,⁴³⁹ mind oda kell
25 adni, és semmit sem kell. meg tartani.?

Lehet felelé apáter. holmit meg tartani szükséges végre, valamint azt jól rendelé anygélika.

Mert páter uram, akegyelmed⁴⁴⁰ tanítását követem, mivel ha az időhez kell szabni magunkat, mit tudok én abban hogy

⁴³⁵ és ótt [é—ó-ból, s—megkezdettk t-ből javítva.]

⁴³⁶ adhatnoké [Az n helyén magasan felhúzott szárú betűt kezdett.]

⁴³⁷ [Sor végén:]ja [új sor elején:] javunkat,

⁴³⁸ Chrysost. [Christ.-ből javítva; y—i-ből, o—t-ből javítva.]

⁴³⁹ télamon, [é—o-ból javítva.]

⁴⁴⁰ akegyedmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

mi történhetik. mitől vagyon a, hogy azok akik tengere mennek, hat holnapig élést visznek magokal: ha szinte három holnapig tartana is tsak uttyok, és ha lehetne, aföldet is el vinnék magokal. hát ezt rosznak tarttyaé kegyelmed.⁴⁴¹ én nem gondolom, mivel az ő tselekedetek ártatlan. és azt tsak⁵ az időnek bizonytalanságáért tselekeszik; a melyet meg akarják előzni.

De miért anyit költeni mondá telámon. hogy ha oly igen el kell avilágtol távozni, a mint apáter mondgya, vagy miért hagyni holnaprá, hogy ha, a világi jót szereti. kintset gyűjt, és ha, az Isten rendelését meg bánttya, a ki ezt tselekeszi, látod tehát angyélika. hogy [89a:] ate okoskodásod sántit, és hogy ate gazdaszonyságod tékozlásból, és fősvénységből áll.

Látom felelé angyélika; hogy nem vette kegyelmed⁴⁴² jól az elméjére. az én osztásomot, emlékezek kegyelmed⁴⁴³ arra¹⁵ hogy menyi maradot vala meg nékem, annak negyed részét a mint mondám tegye félre kegyelmed⁴⁴⁴ jövendőre, meg három rész marad. annak vegye el kegyelmed⁴⁴⁵ a harmadik részét. vagy még egy kevéssel többet. az öltözetre, és más egyéb házi szücsügre. a más két rész az ételre el kéll, és ha azt meg²⁰ gondollya kegyelmed⁴⁴⁶ hogy énnékem abbol. mind táplálnom. mind ruháznom kell, példának okáért, egy férfiat, egy aszonyt, két kis gyermeket, egy szolgát, és egy szolgálót, és így nem igen lehet miből tékozolni.

A mi pedig a fősvénységet illeti, nem érdemlem hogy annak²⁵ tarttson kegyelmed,⁴⁴⁷ mivel azt meg mutatom kegyelmednek.⁴⁴⁸ hogy meg nem bánttyuk az Istent, ha azal a joszágál

⁴⁴¹ kegyẽd.

⁴⁴² kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴³ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁴ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁵ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁶ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁷ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁸ kegydõk.

élünk. a melyet küld nekünk. tekénttse meg kegyelmed⁴⁴⁹ azokat. kik a joszágokat el hagyák. ők azt különösön hagyák el, azaz, meg válnak. a joszágokhoz valo szeretettől. vagy is annak birtokától. mert a minémü életet akarnak élni, meg
5 nem [89b:] egyezik avilági gazdaságal, de más formában kezdik azt birni, és szükségekre fordítani, nem is birják ők azt önnön magok, hanem a közönséges társaságal birják, és azt tarttyák, hogy azt ilyen képpen birni, és szükségekre fordítani, az Isten rendelését, és gond viselését meg nem sértik,
10 mivel ugyan az ő gondviselése küldötte azt nekik., aki is azt akarja, hogy abbol éllyenek, másként, fősvénység volna abbol nem élni.

De tudgyaé kegyelmed⁴⁵⁰ azt, hogy az ilyen személyek noha a joszágtol meg váltanak is. mind azon által, egy szers
15 mind el nem költik a mijek vagyon, söt még. mint hogy jó gazdák, holmit félre téznek. tehetségek szerént jövendöre.

példának okáért eszerént tselekeszem hát én a gyermekimmel, a kiknek holmit meg tartok szükségekre, a mennyiben lehet töllem, ő magok semmit nem birnak, de én általam
20 mindent birnak, ugyan erre valo nézve teszem tehát félre egy negyed részit jövedelmemnek, nem fősvénységből, hanem azért, hogy még szükségek lehet arra.

Meg is azt kérdem kegyelmedtől,⁴⁵¹ mit tudok én abban. mi történhetik, az én tseledimmel, jóbnak itélié kegyelmed⁴⁵²
25 azt, hogy semmit nem tévén félre, akor adosság-[90a:]ban verjem magamot. ha valamely szükséges állapotba esnének,⁴⁵³ azt tilttya nekem a jó gazdaszszonyságnak rendi, azt gyakran halottam egy okos, és értelmes embertől, hogy az adosság ugy mégyen a házhoz, valamint a farkas a⁴⁵⁴ jüh akolban. vagy

⁴⁴⁹ kegyd̃

⁴⁵⁰ kegyd̃

⁴⁵¹ kegyd̃től,

⁴⁵² kegyd̃

⁴⁵³ esnének, [*ésnének*-ből javítva az ekezet törlésével.]

⁴⁵⁴ a [Beszúrás.]

hogy világosabban szollyak, a legg bizonyosab jele, hogy az a ház el fog pusztulni, ha hirtelenségel meg nem orvosollyák, nem is lehet más képpen, mivel olyankor a kölcsön adó semmire nem vigyáz, és ha meg nem vehettyük is másokon adóságunkot. de az akinek adosok vagyunk. arra semmit nem hajt, hanem tsak meg kéri az adosságot, akor pedig siettségel kel mindent el adni, vesztegetésel. és magunkat meg kel rontani hogy az adosságot meg fizethessük, azért az okoság azt hozza magával. hogy ugy kel az adosságot kerülni. valamint a veszedelmet, és azon kel igyekezni hogy attol meg menekedhessünk, jobb az Isten keze közöt lenni, mint sem az emberek keze közöt.

E tehát agazdaságnak. aleg főveb tudomannya, a melyet minden jo majorkodtato gazdának meg kel tudni. hogy adosságot ne tsinalyon. vagy is azt meg előze, ezt akartam magam is követni. félre tévén bizonyos számu pénzt. mivel tartozom mindenkor agyermekim jovát, és előmene[90b:]telit tekintenem, itéllye meg már a páter hogy ha e fősvénységé,⁴⁵⁵

Én felele a páter, angyélikával egy értelemben vagyok, mivel az adosságot el kerülni, az eszesség. előre gondot viselni agyermekekre, az igasság, ezt már meg mutattuk., és a természet kötelezdi erre a szüléket. nagy hasznokra is válik ez a gyermekeknek, mivel az olyan a ki valamely josszágot talál születésekor. már az elő menetelre valo utnak felét el érte, és szolgálhat fejdelmének, és hazájának. az olyan pediglen. aki ettől meg fosztatot, a szerentsének valamely tsuda tétele nélkül. kételen lészen egy részit nem tölteni, hogy ugy mondgyam. hanem az életet keresni.

Tsak arra kell vigyázni. a mint már meg monddtam, hogy a fősvénység meg ne lopjon. azon szin alat. hogy a gyermekinket szerettyük, előmenetelekre vigyázunk, és szükségeket tekénttyük, emind igasságos dolog volna, tsak magát a josszágot ne szeresük, és azt ne kivánnyük gyűjteni valamely

⁴⁵⁵ fősvénységé,? [Első s (hosszú f)—n-ből javítva.]

rut sobrák és fösvény hajlandoságal,⁴⁵⁶ a mely igasságtalan volna, ebből akövetkezik. hanem mondanám is, hogy aki ilyen fösვნységel holmit félre téssen, a vétkezik. [91a:]

Hogy ezt jobban meg értethessem, elő hozhatnám⁴⁵⁷ az Ó törvényt, melyet Isten ada népének.⁴⁵⁸ a mely azt parantsolá, ha reá emlékezem., hat esztendő forgása alatt földeteket mivellyétek, és azoknak gyömöltseit bé takarítsátok, de a hetedik esztendőben. azokat miveletlen hagyátok, és nyugodalomban.. hogy⁴⁵⁹ hadd élhessenek a szegények, és a mezei vadak., azoknak termésekből. hasonló képen tselekesztek a szőlőitek, és az olaj fáitok, exod.23.10. lev.25.3.4. és mint hogy lehete a népnek kérdeni az Istentől. uram miből élünk, a hetedik esztendőben. az Isten maga magának teszi ezt a kérdést. és így felel reá. ha töllem azt kérditek hogy mit eszünk a hetedik esztendőben hogy ha se nem vetünk, se nem takarítottunk.? ahatodik esztendőben áldásomat adom földetekre., és három esztendőre való gyümölcsöt fog hozni, a nyolczadik esztendőben. abból vetni⁴⁶⁰ fogtok, és abból a gyümölcsből éltek a kilentzedik esztendeig. a melyet meg tartottatok volt., mind addig az ó gyümölcsel éltek, valamég az új el nem érkezik. lev.20.21.

Láttya hát kegyelmetek. hogy szükséges vala holmit el tenni, el is mondhatni erre, hogy jövendőre lehet holmit felre tenni, valamely jó végre, és valamely olyas szükségre a melyre²⁵ kénszerit a felebaráti szeretet. hogy vigyázunk, más dolog volna, hogy ha a mint sok fösvény⁴⁶¹ tselekeszik, eszten-[91b:]dökről. esztendőkre. gyűjtenök abuzát a gabonás házban. három vagy négy esztendeig hagynok asztagba a búzát, akigyoknak, nem azért hogy még valamely nagy téltől vagy

⁴⁵⁶ hajlandoságal, [Első *l—d*-ből javítva.] a mely igasság<dat>talan

⁴⁵⁷ elő hozhatnám [*t—n*-ből javítva.]

⁴⁵⁸ népének. [Ékezhiba.]

⁴⁵⁹ hogy <a> hadd élhessenek a szegények,

⁴⁶⁰ vetni <v> fogtok, [*v—f*-re javítva.]

⁴⁶¹ fösvény<ek> tselekeszik,

jég esőtől félnénk. hogy akkor. az éhségtől meg menthetnök magunkot. de sótt még ha nyughatatlanságal várnok hogy el jöjjön az a jég eső. hogy akkor. drágábban adnok el. a szegényeknek, a gabonás házba. meg penészesedet buzánkot.

Ugy tettzik, mondá angyélika télamonnak, hogy szeretné ⁵ kegyelmed⁴⁶² az ilyen gazdaságot. nem úgy vagyóné.?

Miért nem, felelé télámon, a mely embernek. minden jövedelme a jóságából vagyón. roszul tseleksziké. ha a buzáját meg tarttya, hogy azt jó árron adhassa el, ezt az egyhaziak is követik, ¹⁰

Oh! mint szánom én kegyelmedet⁴⁶³ mondá angyélika.

követem kegyelmedet⁴⁶⁴ mondá apáter, a félre való tevés akár buzából., akár másbol allyon, de ha a fősvénységtől vagyón; az igasságtalanság, ha az Isten azt parantsolá. hogy egy esztendő alatt a földnek minden gyümölcsét el hagynák a szegényeknek, és a mezei állatoknak, tehát azt hogy ne tiltaná, hogy a szegényekkel ilyen kegyetlenséggel ne bányanak, és ne várják az utolsó szükségbe való léteket, hogy akoron. nékiek avérek árrán adgyák el buzájokot. ¹⁵

Hát honnét vagyón a, fel kiáltá télámon örömmel. **[92a:]** ²⁰ hogy josef esze gyűjtötte valamenyi buza volt egyiptumba, a király számára, amint ezt másoktól halottam, és hogy abuzán. kinek kinek meg vette jóságát, úgy anyira hogy az egész országot meg vette, a király számára, nem tudom hogy gázol ki kegyelmed⁴⁶⁵ ebből? ²⁵

Igen könnyen felelé apáter. mert josef azt, annak parantsolattyyából tselekedte, a ki atörvénybe meg parantsolta a sidoknak., hogy a hatodik esztendőben. a hetedik esztendőre félre tegyenek a gabonájokból, hogy a gabonát ő el adta, a nem Véték, atudni való dolog hogy mindennek adot belölle, ³⁰ azt is el hihetni hogy közönséges arron adta, a melybe, nem

⁴⁶² kegyd

⁴⁶³ kegyeldet

⁴⁶⁴ kegydet

⁴⁶⁵ kegyd [k--e-ből javítva.] ebből?

hogy igasságtalanságot., de sött még. felebarati szeretetet tselekedet. ha a nép ki fogyván pénzéből, ketelenitetett, hogy éhel meg ne halyon, ki ki jóságát el adni buzáért, annak nem josef vala az oka, hanem a szükségnek, sokáig valo tartása, 5 mondgyuk tehat azt egyszer. mindenkorá. hogy valamit a felebaráti szeretetnek rendin kívül tselekeszünk, a véték. mert akristus rendelte. a felebaráti szeretetnek meg változhatatlan törvényét.

Láttya hát kegyelmed⁴⁶⁶ mondá angyélika télamonnak, 10 hogy az gazdaszonyságom. egyenlő képen távul vagyon, mind a tékozlástol. mind a fősvénységtől. és hogy azon. [92b:] a közép uton foly, a melyen kell lenni.

Valamit reá hagyok benne felelé télámon.

Ismét elő kezdem. mondá angyélika, az én gazdaszonyi 15 számvetésemet. a jövedelemből. tsak három negyed rész maradván, abbol egy harmad részt ki veszek, vagy még valamivel többet, a házi eszközre, és a tselédem ruházattyára, ruházván mind őket, mind magamot a magam rendi szerént, emeg lévén. a más két harmad részt. az eledelre tartom, az az, 20 a mit aházi szükségre kel vennem, előre, és a konyhára valo. minden napi költségre,

Meg veszem előre, a mi szükséges, ismét el osztom az ételre⁴⁶⁷ valo költséget. és meg látom hogy menyire megyen egy holnaprá. azután ujontában el osztom; és meg látom 25 menyire mehet költségem napjában., és itt meg állapodom, mivel ilyen formán meg tudom magamban. minden nyughatatlanság, és sopánkodás nélkül, hogy ha a költésbe. nem hajtamé által atzélt, azután egy laistromba irom mind azt. a mit kell vennem. vagy a mi nékem valo, a fundusomhoz 30 képest, de mind hogy ezek közül némelly⁴⁶⁸ drágább, némely osub, azon igyekezem, hogy a mit drágábban kel vennem,

⁴⁶⁶ kegyelmed

⁴⁶⁷ ételre [Ékezethiba.]

⁴⁶⁸ némelly<ek> drágább,

meg toldgyam abbol, a mit otsun meg vehetek. ugy hogy tovább ne menyek. mint sem kivántatik.

De szükséges egy gazdaszonynak, hogy tudgya [93a:] mindennek az árrát, más képpen, nagy vakságba vezet aház gondgyát. ugy tettzik hogy erről a páter kétt letzkét⁴⁶⁹ adot, az első a, hogy tudgyon vásárolni, a másika, hogy annak idejében vásárollyon. a mire szüksége vagyon., mivel abizonyos. hogy nem tud vásárolni, ha az árrát nem tudgya, annak a mit veszen.

Ugy tettzik mondá télámon. hogy ehez egyéb nem kel, hanem hogy tudgyon alkuni, mivel az árus akarattyán áll, ugy adni a mint néki tettzik.

Lehet mind azon által felelé apáter. ezt az akaratot valamely rendhez szabni. ugy tettzik, hogy vagyon mindennek oly belső, és külső oka, mely annak az árát meg köti, a belső ók, az időt, és a dolognak mi voltát tekinti. példának okáért, az étel némü dolog drága, hogy ha az esztendő vagy az idő ros. vagy ha az a dolog drága, és magában igen jó, ellenben, ha az esztendő jó, és termékeny, akkor minden ótsubb, eszerént kell gondolkodni akézi munkárol, mivel adrága esztendőben. a mester ember is kételen drágábbért dolgozni.

Azután arra kel vigyázni, ha kereskedés jól folyé, ha a pénz bőé, vagy ritka, ha a kereskedők bővön szoktaké hozni olyan portékát a melyre szükségünk vagyon. mind ezek külső okok. nem is lehet annak jól vásárolni. aki ezeket nem tudgya. [93b:]

A második⁴⁷⁰ része avásárlásnak. mondá angyélika. a, hogy az időre kel vigyázni, ezt is mondom én minden nap az aszonynak, tekintvén diánnára, ítélő biro lévén, most mindent el mondhatok. sok olyan nehezen teszi az erszényben a kezét, hogy az időtt, és az alkalmatóságot a sok halogatással el veszi, és kétt áron. veszi meg azután, a mit akar venni, ha pedig annak idejében vette volna, még nyert volna rajta.

⁴⁶⁹ kétt le<tt>tzkét [tz <tt> fölé írva.]

⁴⁷⁰ A második <oka> része

Hasonló képen. ha a majorságból el akarnak valamit adni, el nem kell veszteni az időt és az alkalmatosságot.

Ezt igazán mondgya angyélika. mondá a páter, de úgy tettzik, ezt is hozá adhatni, hogy el kell kerülni némelly⁵ illetlenséget. a melyet követnek, és a melyet ha a törvény el szenvedí is, de a lelki üsméret tilttya, mint hogy a vevés, és az eladás, olyan mint egy kötés, a vévő, és az eladó közöt. ez a kötés pedig meg nem maradhat. hogy ha egy másal. egyenlő igasságal nem bánnak. hogy követné pedig az olyan árus ezt¹⁰ az egyenlő igasságot, aki, kinem nyilatkoztattya előbször, az⁴⁷¹ arujában lévő valamely fogyatkozást, vagy is ha avévő tudtára nem adgya. az árusnak, ha valamiben meg tsalná magát, vagy ha az árus el adván példának okáért egy házát, tudtára nem adgya avevőnek. hogy pestises a ház, és tsak a nyereséget tekénti, az olyan nem jó. ha-[94a:]nem tsalárd¹⁵ ember, lactencius. libr 5.

Az igasság azt is kívánnya, hogy nem kell erőltetni. avevőt a vevésre, helyes és igasságos árrát kel kérni az eladó marhának, erre valo nézve⁴⁷² mondgya szent Chrysostomus.²⁰ valamikor valamit akarunk venni, vagy fizetni, mindenkor versenkedünk., és azon vagyunk, hogy az illendő árrát aláb verjük, abban nem tselekszünké lopást,? azt is olvassuk az szent Isidorus életében, hogy akarván valamit⁴⁷³ vásárolni, oltsubban adák néki mint sem kellett, de ő rend szerént valo²⁵ árrát fizeté meg.

Ez az árunak, és a vételnek rendi, de mit mondhatni az olyanokrol, akik nem tsak alkusznak, de száz féle⁴⁷⁴ képpen kényszerittik az árust, az el adásra, vagy akik a fizetést annyira halogattyák, hogy végtére aszegény árus, kételenítettik jóságát,³⁰ tsak nem ajándékon oda engedni.

⁴⁷¹ az <ag> arujában

⁴⁷² valo nézve [*nézve*—keresztel jelölt beírás *valo* alá, sötétebb tintával. Valószínűleg nem Mikes írta be.]

⁴⁷³ valamit <fir> vásárolni,

⁴⁷⁴ félele [Íráshiba.]

Tegyük ezekhez azokat, kik nem fizetnek se a mézárósnak, se a sütőnek, se a mester embereknek, és akik vagy⁴⁷⁵ resttségből, vagy fősvénységből szaszor is magokhoz jártatják. ezeket a fizetés után, tudgyaé kegyelmetek⁴⁷⁶ mivel tartoznak az ilyenek, azal hogy meg fizesék akárt, melyet⁵ ezek a szegény emberek szenvednek, az igazság azt tartya, hogy a ki későbbre fizet, kevesebbet ad, hát még mitsoda [94b:] kárban nem eshetnek az ő maradéki, az ilyen kegyetlen halogatásért.⁴⁷⁷

De igen követem kegyelmedet⁴⁷⁸ mondá apáter, angyélikának, hogy félben hagyattam kegyelmedel⁴⁷⁹ beszédét. már most ha tettzik, örömet halgattyuk kegyelmedet.⁴⁸⁰¹⁰

Kedvesen halgattam volna továbbis kegyelmedet⁴⁸¹ felelé angyélika, de mint hogy parantsollya kegyelmed,⁴⁸² ismét el kezdem. gazdaszonyságomot.¹⁵

Azt mondom tehát, hogy ajó gazdaságnak rendi azt tarttya, hogy a mi a házhoz szükséges. azt egyszersmind kell meg venni, és nem darabonként, nem szollok az olyan dologrol a mi el nem álhat, az után fel vetem. hogy menyi kenyér. bór. hus, fa, gyerttya, és más egyéb efféle. kél el aháznál. mivel²⁰ többet nem akarok venni, tsak éppen a menyi kívántatik, azt is akarom. hogy egy gazdaszony meg ne hagyja magát tsalni, azért tarttson a háznál. mindenkor mértéket, méröt, fontot, singet, arra is vigyázon, hogy mindenik holnapnak a kezdetén. azt félre tegye, a mi⁴⁸³ már arra a holnapra. valo költség²⁵ lesz a háznál.

⁴⁷⁵ vagy <v> resttségből, [Törlés a sor elején.]

⁴⁷⁶ kegyelk

⁴⁷⁷ halotagatásért.? [Elírás.]

⁴⁷⁸ kegydēt

⁴⁷⁹ kegydēl

⁴⁸⁰ kegyeldet.

⁴⁸¹ kegyeldēt <m> felelé

⁴⁸² kegyeld,

⁴⁸³ a mi<t> már

De mint hogy, mind ez, igen nagy gondoságot kíván. és ugy történhetik, hogy a gazdaszony nem vigyáz. maga mindenre; meg betegedhetik, vagy valamely más [95a:] dolog meg gátolhattya, azért igen szükséges hogy valamely jó gondos
5 aszonyt vegyen maga mellé. a kire bizhassa a gond viselést, kezében adván annak mindeneket számban, meg is mutassa néki hogy mindeneket szép rendel a maga helyén tarttson, hogy holmit kinek kell ki adni, és számot tarttson arra, a mit ki ád. a mit pedig bé veszen, a maga helyére tegye.

10 Nézők meg már mitsodásnak kell lenni annak a gondviselő aszonymnak, leg előbször, az italt ne szeresse, álmos. és rest ne légyen. a férfiakal valo trétsélést ne kedvellye, mindenre jól számot tarttson. az urát, és aszonyát szeresse, és mindenekben hasznokot keresse.

15 De viszá térek ismét avásárlásra, meg veszem tehát azt a mi a házhoz szükséges, átallyában, de többet nem, tsak amenyi szükséges, erre kell vigyázni, mert ha sokat adnak a tselednek, annyi mint ha el veszet volna, még annál inkább zörgöldik.

20 Ezt jól mondgya angyélika, mondá télámon, mert a mely lonak sok abrakot adnak, az el kapja az urát.

Nem is felejtettem még el, mondá angyélika. egy spanyol példa beszédet, a mely azt mondgya, *no hartes tus criados. de pan yno. te pedirā queso.* ne adgy elegendő kenyeret tseléidnek, és nem fognak tölled kérni sajtot, nem kell [95b:] ezen érteni, hogy ne kellesék szükségre valo kenyeret nékik adni, anyit, a menyi kívántatik, hanem hogy nem kell azt tékozlással adni, mert azt meg unván, mast is fognak kérni, azért amit adnak nékiek, elegendőt kell adni, denem. kell meg terhelni,
30 nem is kell. nékiek egy félét adni.

E valo angyélika. mondá apáter, ebből ki is láttzik az emberi nyomoruság, mi nem tsak kételenek vagyunk enni, de még meg is unnyuk az ételt, ha mindenkor egy féle, valo hogy nem mindenikét, példanak okáért, soha meg nem unnyuk, a
35 kenyeret, és avizet. ebből ki is tettzik, hogy ez a kettő, természet szerént valo eledele az embernek, de a gyengeség

meg birván atermészetet, ahoz hust is kell tenni, és külömb féle képpen készíteni.

De én ugy értem mondá angyélika, hogy ez a⁴⁸⁴ változtatás, ugy legyen. a mint töllem ki telhetik. mert a nem lehet. hogy ma tehén hust, holnap császár madarát, hanem hã ma káposztát főznek. holnap borsót, ha sült vagyon. holnap kaszás lév legyen, tsak nevessen kegyelmed⁴⁸⁵ tekintvén télámonra, a ki igen neveté ezeket, ha a gazdaszonyságról kell szollanom. az ilyeneket el nem halgathatom, tudom nem udvariság, de mit tehetek rolla. az ezer talléral., esztendeig¹⁰ kell bé érnem. **[96a:]**

Angyélika. mondá télámon. te jól beszélsz, de nézük még továbbrais,

Az után arra vigyázok. mondá angyélika, hogy a mit veszek. mindenkor a leg jobbikát vehessem, példának okáért,¹⁵ ha piatzos kenyeret kell vennem. azt veszem a mellyik jobban meg sült, fejéreb. és jobban meg költ, nem tsak azért hogy a rosz árú mindenkor drága. hanem hogy a rosz eledel. betegségeket ne okozon, és az ólttsu husnak híg aleve. a mi pediglen jó, a tovább tart. mind hasznosab.²⁰

Ahon, reá találtam mondá télámon, a mit⁴⁸⁶ régen kerestem, mindenkor azt igyekeztem ki tanulni. hogy mitsoda modon. lehetne. kevés költséggel. mindenkor jó asztalt tartani. kevés pénzel jól ruházni magamot. látom hogy már angyélika fel találta a filosofusok kövét.²⁵

Én is látom, felelé angyélika, hogy kegyelmed⁴⁸⁷ azt szeretné. ha semmiből valamit lehetne tsinálni, a mely gazdaszonyságot prédikálok kegyelmednek.⁴⁸⁸ ahoz nem kell szem fény vestés, látom hogy nem érti kegyelmed⁴⁸⁹ mit akarok monda-

⁴⁸⁴ ez a <külömb> változtatás,

⁴⁸⁵ kegyd

⁴⁸⁶ a mit <rég> régen

⁴⁸⁷ kegyd

⁴⁸⁸ kegydk.

⁴⁸⁹ kegyd

ni. majd meg magyarázom, nem ugy vagyoné, hogy kegyelmed⁴⁹⁰ ezer tallér jövedelmet adot nékem.?

Ugyan drága leány ez az angyelika mondá máriána.

Nohát mit hozs ki abbol angyélika mondá télámon. [96b:]

- 5 Mit hozok ki abbol kérdé angyélika,? azt, hogy, ha azt várja kegyelmed⁴⁹¹ hogy én hintot tarttsak. hogy én kegyelmedet⁴⁹² Czifrán ruházam, az ezer tallérból, igen meg tsallya kegyelmed⁴⁹³ magát, és köszönöm igen szépen az ezertallért, de viszá adom, mert se én. se más, azt a költséget végben nem
10 vihetné olyan kevés költséggel. ha tsak ajános pap országában nem megyünk, azt mondom tehát, hogy tehetek kevesebb költséget. egyenlő végre, de nem egyenlő dologra.

- Én értem mondá máriánna, hogy mit akar mondani angyélika. azt akarja mondani, hogy ha kegyelmed⁴⁹⁴ mindenkor
15 Czifra köntöst kívánna tölle, az ezer tallerbol kinem telhetnék. a mint is lehetetlen volna. de ha azt kívánnya kegyelmed⁴⁹⁵ hogy köntöst tsináltasson kegyelmednek.⁴⁹⁶ nem mas végre hanem hogy ruháson legyen kegyelmed⁴⁹⁷ a hideg ellen, azt meg tselekedheti.

- 20 Éppen ezt akarám mondani, felelé angyélika. mert ha tsak köntös kell, tsináltathatok ö kegyelmének⁴⁹⁸ az ezer tallerből. mind téli, mind nyári köntöst tisztességest. noha egyszers mind el költhetné az ezer tallért egy köntösre, erről avegről vagyon tehát itt akérdés. és nem a dologrol.

- 25 példának okáért nékem három személyt kel tartat[97a:]nom, ihon ez az én Czelom, már én akár mit adgyak nekiek, tsak tisztességesen táplállyam. öket, mondám tisztessé-

⁴⁹⁰ kegyd

⁴⁹¹ kegyd

⁴⁹² kegyd̃et

⁴⁹³ kegyd

⁴⁹⁴ kegyd

⁴⁹⁵ kegyd

⁴⁹⁶ kegyed̃k.

⁴⁹⁷ kegyd

⁴⁹⁸ ö kegyed̃k

ségesen., mert a sóbrakságot nem tartom jó gazdaságnak, nem úgy vagyóné hogy ha én annak a háromnak. napjában. egy Császár madarat adnék. igen osztóvéren lagnának, és a pénzemet is hejában költhetném. hogy ha pedig a mészár székből hust veszek nékiek, azon az aron a mellyen egy Császár madarát vennék, úgy jól tartom őket. ilyen formában. tehát. a mély pénz meg szukitene. ha Császár madarat vennék rajta, ugyan azon hasznot hajt. ha tehén, vagy júp hust veszek rajta, de szükséges hogy a hus jó legyen. mert hanem jó. nem hogy hasznot hajtana, demég mind tékozlásban, mind haszontalan költtségbe vetne, ennek oka e, hogy a midön a tseléd egy képpen nem talállya eledelét, másképen keresi, a szükségnek nintsen törvényne, és ilyen formán. olyan tékozlást tehetne. a mely többte telnék. a jó hus vételnél.

Itt nem tsak az étel némüröl szollok, hanem másról is, hogy a mit vesznek. mindenkor jól kel venni. másként atékozlásnak. ajtot nyittanak.

Rendes példa történt itt a háznál. nem régen angyélika itt diánnára tekinte. olyan gondolatban valá-[97b:]nak. hogy a konyhán száraz fát égetvén, a sokra menne, ha nem nyers fát kell ótt égetetni, a szolgáló a ki főzöt azt nem szerette, és meg jelentette, hogy ha száraz fát nem adnak a nyers mellé. inkább el hagyja a főzést. látván hogy nem hajtának kérésére, el hagyá a szolgálatot, azon igen örülének, hogy meg menekedhettek. olyan tékozlótól. az el menvén más álla helyében, és ez az uj, száraz fát nem kére, hanem a nyers fánál főzöt, sött még böjti napokon is. mivel akor szükségeseb a jó szén. vagy a láng, mert olyyankor rántnak leg többet, elég a hogy, minden tsudálá. hogy mely takarékos volna a főző aszony. én abban kezdék kételkedni, el menék a konyhára hogy meg lássam magam, hát el hülék belé. hogy a száraz fa helyet egy nagy darab vajal gyujtá meg tüzet, hát a nem jó kiméllésés.?

Olyyan jó gazdaszonyok vannak. akik jobban szeretik hogy a tselédek, az időt el vessessék, vagy atüz mellet alugyanak vatsora után. hogy sem egy darab gyertyát adni nékiek. a mivel dolgokhoz láthatnának.

A mi szomszéd aszonyunk, meg fizeté a fősvénységet mert valamiért egy házba küldé szolgálóját. gyertya nélkül. és a setétben. le veré. és el töré száz forint érő fincsáit, és kristály edényit.

⁵ De e még tsak semmi, az ilyen kiméllésért, még. [98a:] nagyob rendeletlenségek is történnek. mivel az olyan ZSobrák háznál, a tseléd tsak nem mind alomba lópó. az ajtokot meg tudgyák jól nyittani, mindent el venni. és el pazérolni.

Ezt jól mondgya angyélika. mondá mariánna. tudnek erről
¹⁰ elegendő példát mondani.

Szollyunk. már arrol mondá angyélika. hogy miképpen kell. meg előzni atékozlást. és a haszontalan valo költséget. ebben kell mindenek felet egy gazdaszonynak, vigyázonak lenni, arra figyelmeztvén, hogy semmi el ne veszen, el ne romollyék, el ne törjék, mindent jó helyre kel tétetni. még a minek hasznát nem veszik is.

Hasonlo képpen kel bánni az étel is, igasságosnak kell lenni, és jó szívünek, meg adván kinek kinek a szükségest. de takarékosnak is kell lenni, el tétetvén mászora a mi meg
²⁰ marad, és abbol a szegenyeknek is kell adatni,

Azt el ne felejttsük, hogy ajó gazdaszonynak. tudni kell; hogy mi áll el, és mi nem, mi formában kell tartani a mi ell áll, hogy meg ne romollyék, erre valo nézve tudni kell néki a liktárium tsinalást, melyiket kel higan, mellyiket kell szárazon
²⁵ tsinalni. tudni kell bé sozatni, és meg füstöltetni ahust, hogy semmi el ne veszen.

Ezt is hozá teszem. hogy szükséges magának meg visgálni. vagy meg visgáltatni gyakran. nem tsak az étel-[98b:]némüt, hanem még más félét is, ha valami nem romlotté meg, ha az
³⁰ egerek azokban kárt nem tetteké, meg azokat tisztittatni, ki teritetni, a házi öltözetben ha valami meg szakad, vagy el törik, meg kell tsinaltatni, mentől hamaréb, mert idővel még jobban oda lesz, gondviselés nélkül.

Itt szolhatnék az épületről. noha ahoz keveset tudok, mind
³⁵ azon által olyan formán kell aházakot rendelni, hogy telbe melegék, és nyárban hivesek legyenek, az ablakokat delre

kell hadni, hogy télben. a ház világos lehesen, és nyarban árnyékos, hogy a férfiak háza., ellegyen rekesztve, az aszonyokétol. a kapu úgy legyen, hogy lehessen látni aki bé jó. vagy ki menyen., azt is akarom, hogy a belső épület-olyan formán legyen. hogy a gazda mindent meg láthasson. mert ez igen hasznos. ⁵

De mi haszna. hogy én ezt mondom. mivel olyan aszszonyok vannak, a kik nagy kissebségnek tarttyák. a konyhára el menni, vagy a pintzében, igen féltik meg sirozni szoknyájokot, és meg szennyezni a pompás fő aszonyi titulust, én pediglen mint fő ítélő biro, tudtokra adom. hogy ki rekesztem az olyanokat. atisztességes. jó erkölcsü gazdaszonyok közül, ha el nem hagyák, az ilyen finnyásságot. ¹⁰

Én azt tartom. hogy az igen rendeletlen a háznál. a midön a konyhát leg meszeb teszik a gazdák házátol. [99a:] a nagy tékozlást okoz, erre azt mondhatná. valaki, hogy a konyhán sok zörgés vagon, és a sir szag is alkalmatlan, honnét vagon mind e, attol. hogy mesze léven. a tseléd. nem fél attol hogy meg halyák, vagy meg láttyák, bizvást zörögnek, mindennel kéméletlen bánnak, és tisztátalanul, hogy ha pedig közelebb volna, és gyakrabban meg visgálnák, a tseléd zörgést nem tenne, mindent tisztán tartana, és takarékosabban⁴⁹⁹ bánnék mindenel. ¹⁵

De nékem úgy tettzik. angyélika, mondá télámon. hogy itt egy kis különböztetést kellene tenned, mivel egy nagy urhoz. nem illik hogy az Istálló. és a konyha. közel. légyen aházhoz. ²⁵

Erre is reá allok. felelé angyélika, mert annak a⁵⁰⁰ nagy urnak. vagon olyan a ki el menyen a hová maga nem mehet., de ha maga is el menne. azal nem volna aláb valo nagy ur, mivel nem a hely teszi ötet fő emberré. és az ilyenel is meg mutatná hogy ur aháznál, mikor a férfiakrol szollok, az aszonyokot is oda értem. ³⁰

⁴⁹⁹ takarékosabban [Második *k*—*s*-ből javítva.]

⁵⁰⁰ a <ng> nagy urnak. [A törlésben *g* csak megkezdett betű.]

Ollyan gazdaszonyok vannak. akik soha meg nem tsináltat-
tyák. ha valami el romlik, vagy meg törik, olyan
[99b:]aszonyt üsmérek, a ki sajnál pénzt adni egy zár⁵⁰¹
tsináltatásáért, az után akutyák. husz forint érő kárt is tettek a
5 kamarájában.

De meg ellenben olyanok. vannak. akik sok költséget
tesznek. gondolván hasznot tenni, mint az olyan aki, egy szép
mentét tsináltatot magának tsak azért, hogy tizen négy, vagy
tizen ött viseltes gombjainak hasznát vehesse, atehat a házi
10 tudomány, hogy ött kell leg inkább vigyázni ahol több költség
vagyon, nem kell szánni egy kis költséget, mert azal nagyobát
kiméllünk meg, se nagy költséget nem kell tenni, azért. hogy
a kissebet el kerülhessük.

Igen közelgetek. agazdaszonyságomnak vége felé, mind
15 azon által, még is egy vagyon hátra. a hogy, az egyelőségre
igen kel vigyázni, nem kell egy felől tékozlonak lenni, és más
felől fösvénynek, se ugy nem kell tselekenni, mint azon
kártyás aszony. a ki száz forintot el vesztvén a kártyán.,
nagyon kezdé szídni a szolgálóit, azért hogy két gyertyát
20 égettek ahazban.⁵⁰² vannak még olyanok, akik a Czifraságra
sokat költenek de a konyhájok igen sovány, azt mondhatnák
erre, hogy meg kel azt egy felől kimélni, a mit más felől el
költenek. [100a:]

A valo hogy a jó némely állapotokban; de itt láttya
25 kegyelmetek.⁵⁰³ hogy rendeletlenség volna. szükséges tehát.
hogy a költség egyaránsu legyen. mind magára, tselédire,
házára, takarekoságal, és illendő képen.

Ihon ez a gazdaszonyságnak. törvénye, ugy tettzik hogy ez
elég, egy olyan személytől, a ki még azt maga nem próbálta.

30 Nagyon meg érdemli kegyelmed⁵⁰⁴ hogy azt meg próbállya,
mondá mariánna, angyelikának. mert jól tudgya kegyelmed⁵⁰⁵

⁵⁰¹ zár<ért,> tsinál<la>tatásáért,

⁵⁰² ahazban, <v>'vannak [Tollhiba.]

⁵⁰³ kegyeltek.

⁵⁰⁴ kegyd

⁵⁰⁵ kegyd

annak minden részit, szerencsés léssen az az örökös ur, a ki kegyelmedet.⁵⁰⁶ királynéjává téski örökségének.

Oh! nem kell még ötet ditsérni. mondá télamon. még egyik részit el hagyta.

Ugy tettzik felelé angyélika. hogy semmit el nem hagytam. ⁵

Azt el felejtetted mondá télámon, hogy mitsoda. rendet. kell. tartani aháznál.

Oh kérem kegyelmedet⁵⁰⁷ mondá apáter. ne éllünk viszá az angyélika jó akarattyával. erről maszor is szolhatunk. de mit gondol kegyelmed,⁵⁰⁸ illiké a fő aszonyokhoz adolog? ¹⁰

Nékem ugy tettzik, felelé télámon,. hogy nem igen nagy ékesség, egy fő aszszony kezében a gusaly. **[100b:]**

Mind azon által. felelé a páter, azt látá kegyelmed⁵⁰⁹ hogy a tellyeségel illik egy betsületes aszonyhoz. én azt tartom. hogy semmi ugy ditseretire nem fordul.⁵¹⁰ akár mely fő aszonymak, ¹⁵ mint a kézi munka, mivel azt minden ember láttya, hogy nem szükségből dolgozik, azért, minden ember azt fogja mondani. hogy jó erkölcsből, és jó természetből tselekeszi.

Nem ditséretes dologé. az Isten. és az emberek elöt. a midön a fő aszonyok, a mint láttyuk. mind régi, mind a ²⁰ mostani időkben, el akarván üzni a henyélést, a⁵¹¹ véteknak anyát, jó példát adnak adologra, magok végben viszik, vagy segéttik végben vinni az olyan dolgot; a melyet, kételenek volnának pénzen meg venni, és ilyen formán meg kiméllik a költséget, vagy is azt a pénzt, a melyet azért a munkáért ²⁵ kellett volna adni, és a melyet magok vitték végbe, a szegényeknek adgyák, mivel agazdagnak. a szükségesen felyül

⁵⁰⁶ kegyelmedet.

⁵⁰⁷ kegyelmedet

⁵⁰⁸ kegyd,

⁵⁰⁹ kegyd

⁵¹⁰ fordul. [Ékezethiba.]

⁵¹¹ a <te> véteknak

valoja,⁵¹² a szegényeké, mind a természetnek, mind az Isten törvénye szerint.

Régen halottam már beszélteni monda télamon, a penelopé vásznáról. de azt tartom hogy a tsak mese,

- 5 Immár vagy mese, vagy nem, felelé apáter, elég **[101a:]** ahogy, az a régi auctor homérus, előnkbe adgya. hogy mitsoda szokás volt az ő idejében, mert ha szinte sok fabulát elegyit is verseibe, mind azon által nem szötné penelopét. egy királynak feleségét. ha abban az időben a leg fővebb
10 renden lévő aszszonyok is kézi munkát nem szoktak volna mivelni.

- Lássuk meg másut, hogy mi formában beszélteti ez a poéta hectort, a bizonyos hogy mostanában meg nevetnék az olyan fejedelmet. aki ugy vigasztalná a feleségét. ha azon siránkoznék,⁵¹³ hogy atáborba megyen. mondván, *ne törödjél én rajtam. meny viszá a házhoz, legyen gondod a munkára, tsak a gusalyrol gondolkogyál, dolgazztassad szolgálóidat. és hagyad a hadakozást az emberekre. hom. illiad* és a midön a hector⁵¹⁴ halálának híret meg vivék, a poéta azt mondgya, hogy a
20 felesége. oly igen meg ütközék a hiren., hogy szövéen, a vetöllöt ki ejté akezéből. ezt mostanában tsufos dolognak tartanak, mind azon által, akoron anem volt. és abban az időben, egy⁵¹⁵ kiraly fiához, hozzá illet. így beszélni feleségének.

- 25 Hagyuk el a mesét. és mennyünk a historiára, tudom nem kételkedik kegyelmed⁵¹⁶ abban., hogy az augustus felesége **[101b:]** fő aszony nem lett volna. mivel az ura Császár lévén. tsak nem az egész világnak ura volt. még is mitsoda formában tesznek ditséretet felölle. és a Császár felöl, hogy a mikor

⁵¹² a szükségesen [ti. felyül] valoja, a szegényeké, mind a természetnek, «a» mind az Isten

⁵¹³ siránkoznék, [Elő n – z-ből javítva.]

⁵¹⁴ hector «halálát» halálának

⁵¹⁵ és abban az időben, égy [égy – és-ből javítva.]

⁵¹⁶ kegyd

tölle meg lehetet. más féle köntöst nem viselt, hanem a melyet a felesége, huga, leánya, és atyafiai tsináltak nékie, just.lib.mon. et exemp.pol.lib. 11. C 15.

Illyen aszonyok kellenének énnekem. mondá angyélika, mondgya tsak valaki a miéinknek. hogy tött vegyenek keze-⁵ben, azt felelnek reá. hogy ők nem varro aszszonyok, ha kell egy tsudálatos ászonyt üsmerni. én üsmerek egyet, ennek a bizonyos. hogy vagyon harmad fél annyi esztendő a hátán mint nekem. vesse fel kegyelmetek.⁵¹⁷ mert többet nem merek mondani, még is mind szépnek, mind frisnek tarttya¹⁰ magát, és a bizonyos hogy fő renden lévő aszony. egéssége jó vagyon. és olly tellyes fris ábrázattya, hogy ugyan lehet irigyleni. de nem⁵¹⁸ eröl vagyon itt akérdés, hanem arol. hogy e soha sem jádzik, soha nem dolgozik. soha sem olvas., talállya ki⁵¹⁹ kegyelmetek az okát, azért hogy pápa szemet¹⁵ kellene fel tenni. és azt tarttya, hogy egy fő aszonymnak. nem illik azt fel tenni.

Angyélika mondá télámon. az ate fő aszonyod nem tudgya. hogy spanyol országban még a nagy betsület. [102a:] és tsak a nagy uraknak. és aszonyoknak. szabad pápa szemet fel tenni²⁰ mikor másoknál vannak. vagy az uttzán mennek,

Ezek, mondá apáter, olyan gyengeségek. a melyektől távul valának. a régi fő aszonyok. azt irják. hogy aza nagy spanyol királyné. Isabella. maga kezeivel ékesítette a templomokat; maga atöb leányival varotta a papi öltözeteket. mint hogy ez a²⁵ királyné igen nagy okos aszony volt. ferdinandusal. az ő urával. együt viselé az ország gondgyát. de annyi sok nehéz, és szorgos dolgai között is, talált magának időt a munkára.

Mi pediglen, mondá angyélika. nem találunk arra időt, a³⁰ helyelés között.

Kivannyaé kegyelmetek.⁵²⁰ meg tudni mondá apáter. hogy

⁵¹⁷ kegyltek.

⁵¹⁸ nem [Kereszttel jelölt beszúrás.]

⁵¹⁹ talállya ki ·g· kegyeltek

⁵²⁰ kegyeltek.

miképpen nevelé fel gyermekeit. itéllye el kegyelmetek.⁵²¹ a többit hogy mitsodások valának. az ő leányáról. Máriáról, a ki felesége volt. aportugaliai királynak. Emmánuelnek. azt mondgya rola. egy auctor. hogy betsületes, emberséges, és a
5 henyélésnek ellensége vala, hogy maga kezeivel munkálodta. az aszonyokhoz illendő munkát, a minek gyólcából, vagy selyemből kellett lenni. ugy hasonló képen a leányokal is azon munkát miveltette.

Még több példat is hozhatnék elé kegyelmeteknek.⁵²²
10 ezek-[102b:]nél ujjabbakot is. de mind ezekből meg láthattya kegyelmetek, hogy minden időben. a fő aszonyoknak. leg nagyob foglalatoságok, és a leg tisztességeseb mulattságok. a gazdaszonyságból, és a kézi munkából állot.

Én ebben mondá angyélika, semmit nem kételkedem.

15 Jól is tselekeszi kegyelmed⁵²³ felelé a páter, mert ha példát nem hozok is elő, azt el hitetheti kegyelmed⁵²⁴ magával, hogy soha az olyan aszony, akár mely nagy renden valo volt is, de nem tartatott, nem is tartatik jó erkölcsünek, :/erre figyelmezen kegyelmetek:/.⁵²⁵ aki valamely kezi munkát nem mivelt
20 volna, vagy egy, vagy más képen, ennek láthato oka vagyon, mivel jó erkölcsü nem lehet, ha tsak arosz szokást el nem üzi, azt pedig ugy viheti végbe ha. győzedelmet veszen a henyélésen. vagy arestségen, a foglalatosságal.

De hogy véget vessek. az ilyen vetekedésnek, és hogy bé
25 foghassam szájokat az olyan akadály kereső⁵²⁶ elméjüknek, kérem kegyelmedet, tekintvén angyelikára, adgya ide kegyelmed.⁵²⁷ a kis könyvecskéjét, melybe a Salamon példa beszédi vannak. hogy hadd mutassam meg nékiek, mitsoda féle

⁵²¹ kegyeltek.

⁵²² kegyeltek.

⁵²³ kegyd

⁵²⁴ kegyeld

⁵²⁵ kegyeltek:

⁵²⁶ kereső«knek,» [Törlés a sor végén,] elméjüknek, kérem kegyed,

⁵²⁷ kegyd.

aszonyt tart a szent lélek bölcsnek, és emberségesnek. a ki is fel teszi annak hivatalyát, tudgyaé kegyelmetek⁵²⁸ [103a:] hogy a miben áll, a kézi munkában, és a gazdaszonyságba, a tehát tsak rövideden az a táalentum a melyre szert kell tenni egy jó erkölcsü aszonymak. 5

Bizonyára, mondá angyélika, mind ezekről igen kellene gondolkodni, mivel sokan azt tarttyák. hogy a kézi munka, és a gazdaszonyság. tsak a közönséges elméhez illik. és nem a köteleséghez,

Mind azon által a köteleség felelé apáter, a mely köteledzi 10 arra az aszonymokat. teremtetésektől⁵²⁹ fogvást, noha talám, az ártatlanságban, a dologtol mentek lettek volna, ugy valamint a szükségtől, de az esettől fogvást, el mondhatni, hogy a henyélés akár mely rendben. az emberi természet ellen vagyon, mivel amint már meg mondtuk. ez önnön maga a 15 vétek, vagy is oka avéteknek.

Azt pediglen nem kell magunkal el hitetnünk, hogy magunkot azal meg menthettyük, ha azt mondgyuk, hogy a munka, hozá illet arégiekhez, de mostanában a világ nagyobra ment, és hogy nem illik olyan együgyüségbe, és parasztos életbe 20 foglalni már most magunkat. mivel ajó erkölcsnek rendét, soha az idő meg nem változtattya, valamit mondot a szent lélek a Salamon szája által. ennek előtte 2700. esztendővel, mais azont mondgya, és mostanában is ugy tartozunk ahöz alkalmaztatni magunkat, valamint az előtt tartoztanak, 25 [103b:] halgassuk mit mond erről rövideden a szent lélek. a gyors aszony keres gyapjat vagy lent, meg keszitti azokat akarattya szerént, hasonlo a kereskedő hajokhoz, gondolkodik a mezőn lévő örökségről, és meg veszi azt, az ő kezének munkájából. szöllöt plántál, fel kél jó reggel. eledelt ad háza 30 népének. és markát ki nyittya a szegényeknek. és az ő kezeit ki terjeszti a szükölködőknek, nem félti háza népet a hidegtől,

⁵²⁸ kegyelték

⁵²⁹ teremtetésektől [té—beszúrás.]

mert fel ruházta bétlet ruhákal., szorgalmatosan vigyáz háza népére. és resttségben. kenyerét nem eszi.

De hogy az ilyen tselekedeteket illetlennek ne tarttsuk, a szent lélek meg mutattya hogy a jó erkölcs, mitsoda ditséreteket hordoz maga után, mivel ha eszembe jút, a bölts azt mondgya. *hogy az ő lelke fel ékesitetett erővel. szépséggel. és örömmel, a böltsesség beszél az ő szájából, és a kegyesség uralkodik az ő nyelvén, azért is minden kedvelli, . és az ő férje ditséreteket mond reája, ha szinte minden halgatna is, de az ő tselekedeti és munkái, mindenüt hirdetnék ditséretit.*

Mit felel kegyelmed⁵³⁰ ezekre tekintvén apáter télámonra, akarja kegyelmed⁵³¹ meg hazudtatni a régi idöt, a historiát, a minden időbéli szokást, az okoságot, és még abölcseséget magat is, a ki nekünk azt mondgya. hogy a háznál valo ¹⁵ gondviselésben, és a kézi munkában kell egy betsületes aszonynak foglalatoskodni. **[104a:]**

Nem birok a kegyelmed⁵³² erejével páter uram. mondá télámon, kegyelmed⁵³³ igen eröss.

E tehát közönségesen, mondá apáter. az aszonyok hivatal-²⁰ lya, és nem talalok jöbb orvaságot a resttség ellen. mint azt hogy ki ki. a maga rendében. hivatallyában. és mesterségében jól töltse el az idöt.

Az idő hogy ugy mondgyam. semmi⁵³⁴ magában. és a filosofusok azt meg nem magyarázhatták, mondgyák ugyan. ²⁵ hogy e mutattya meg valamely dolognak mértékét, vagy tartosságát. de ebből semmi bizonyost nem lehet ki tanulni.

A mi pedig bizonyosab. a, hogy az egész természet szüntelen⁵³⁵ valo mozgásba vagyon, az Égg, a föld, az éltető állatok, egy szoval mind az, a mi áll, és a mi nem áll, egyik magától

⁵³⁰ kegylđ

⁵³¹ kegyd

⁵³² kegyd

⁵³³ kegyd

⁵³⁴ semmi [Utána törölt vessző.]

⁵³⁵ [Sorvégen:] szün [Új sor elején:] <szu>telen

mozog, és mást mozgat, és a másik, mást mozgat, és semmi nincsen nyugodalomban, még magunk is születünk, nevekedünk, alá szállunk, el fogyunk., és meg halunk. mint hogy a CSillagoknak forgások némelyek szerint legg nemesebb a természetben. az emberi elme azt magától el osztotta, bizonyos részekre, úgy hogy lehessen azok szerint meg merni a több forgásokat. 5

Erre való nézve, azok szerint kik azt tarttyák, hogy a nap meg kerüli a földet, az ő járását, esztendőre, holnapokra, napokra, órákra, és minutákra osztották, és ezt az osztást. időnek nevezték. nevezvén inkább időnek, mint [104b:] sem napnak, ez így lévén, el is osztották ennek a plánétának⁵³⁶ járását, olyan formán. valamint a földet oszttyák, grádit sokra, mély földekre, noha magában ez így nintsen, és csak az emberi⁵³⁷ elme adgya ezeket néki. 10 15

Azért. valamint hogy a nap soha meg nem állapodik. és soha viszá nem tér, hogy azon az uton mennyen ismét el, a melyen el ment, hasonló képen azt mondgyák, hogy az⁵³⁸ idő, a mely a nap járásából áll, meg nem állapodik soha, és ezen okból. olyan sebes járása vagyjon. hogy ha szinte, valamint lelki képen mondgya egy poéta, aborotvának élin⁵³⁹ menne is el mezt lábál, de magát meg nem metzené, ezért is mondgyák hogy az idő⁵⁴⁰ drága, a mint hogy igen drága, mert azon kívül hogy soha meg nem állapodik, ha egyszer el mégyen. többé viszá nem tér. 20 25

Semmi tehát magában az idő, ez így lévén, semmi nem léssen meg az idő által, mind azon által, a tsudálatos dolog, hogy semmi meg nem lesz idő nélkül, úgy is tettzik, mint ha ő volna örökös ura mindennek, és ő rendelné el egyedül minden tselekedetinket. 30

⁵³⁶ plánétának [Első *n-t*-ből javítva.]

⁵³⁷ emberi <elm> elme [Tollhiba.]

⁵³⁸ az [Beszúrás halványabb tintával, idegen kéztől(?)]

⁵³⁹ élin [*i-e*-ből javítva.]

⁵⁴⁰ az idő <g> drága,

A mi eddig valo beszélgetésinkből ki tettzik, hogy ha jól meg vizsgáljuk. meg látjuk. hogy mindenek valamihez fogunk.⁵⁴¹ jól végbe valo menetele azon áll, hogy arra jó időt vegyünk.

- 5 Nagy tudomány is ez⁵⁴² egy ország vezérlésében. aha-da[105a:]kozásokban.⁵⁴³ valo próbákat eviszi jól végben, és ha az idővel⁵⁴⁴ nem élnek, a tengeren valo kereskedésnek, nem leszen nagy haszna, mi lehet hasznosab dolog a szántásnál, vetésnél, a mely is valamint mondgya. egy nagy filosofus.
10 anyja. a több mesterségeknek. és ez is táplállya atöbbit.

- Mindenek arra tanyittanak. hogy meg ne hagyjuk magunkot elöztetni az idővel. vagy azt el ne mulassuk. hogy ha télben kezdgyük el a szantást, mondgya ez a filosofus. a föld ollyanná lesz mint a sár, ha nyárban szántunk. a föld keménysége miat az eke nem hasithattya a földet, e két idő közöt.
15 találhatunk tehát arra alkalmas időt, az emberek mindnyájan az Isten gondviselésére függesztik szemeket öszel, hogy esöt küldgyön nékiek. mint ha az, jele volna a vetésnek, a melybe nagy okosság arendet követni. melyet az Isten ádnékünk, a bizonyos. hogy minden haszon vagy kár, a mezei munkában, azon áll hogy tudgyanak élni az idővel, és annak idejében⁵⁴⁵ dolgoztatni a munkásokot, mivel egy ember tizet ér, ha annak idejében. dolgozik, és ha idő előtt el nem hagyja a munkát. xenoph.memor.5.

- 25 Igen drága dolog tehát az idő, és ezt nem tsak más dologbol lehet meg mutatni. de leg inkább abbol. mely a vallást illeti. a vallás arra tanit, hogy az Isten számot [105b:] kér töllünk, a hejában valo szokért, és más⁵⁴⁶ értelemben. legg kisseb időnek el vesztésiért. arra is tanit. hogy az Isten a más féle

⁵⁴¹ fogunk. <v> jól végbe valo

⁵⁴² ez [Beszúrás.]

⁵⁴³ [105a: lap alján órszq; kozásokban.]

⁵⁴⁴ idővel [l—n-ből javítva.] nem élnek,

⁵⁴⁵ idejében [Első e—i-ből javítva.]

⁵⁴⁶ más értelemben [s—r-ből javítva.]

dolgokban tsak a tizedikét kívánta, de az időnek a hetedik részit, parantsolta hogy nékie adgyák, erre valo nézve szentelik. a hétnek hetedik napját, mellyet vasárnapnak, vagy is ur napjának nevezik, mert az Isten ditséretire, és háláadására rendeltetet.

5

Ugy tettzik, mondá télámon. hogy az egy háziaktol, és a szerzetesektől. még lehet az időt el rendelni. mivel nékiek nintsen olyan szorgos⁵⁴⁷ dolgok mint a világiaknak

Lehetetlen. hogy ne nevessek.. mondá angyélika. mindenkor, mikor ő kegyelmét⁵⁴⁸ hallom a szorgos dolgokrol panaszkodni, jól emlékezem arra. hogy mimodon osztotta volt el magának. az időt. egy betsületes ember, a ki nem vala szerzetes. hanem világi ember, de aki valamint apáter. szükségesnek tartotta az időt el rendelni, hogy ha tsak nem akarnak ugy élni, nem mondom mint az oktalan állat, mivel az oktalan állatok is rendet tartanak, hanem ugy mint egy darab fa, a mely haszontalan, lássuk ha jól eszembe jut. miképpen osztotta vala el. a napnak minden oráit. az éttzakát is ide számlálom.

15

Szabad kinek kinek mondá apáter, azt ugy el osztani a mint tettzik, de közönségesen a romai szokást követik, a hol két féle nap vagyon, az egyik városi nap. ne-[106a:]veztetik így a föld népéről, a ki is anapot. egyik éjfélről a másik éjfélig számlálta, be rekesztvén a napot. a két éjféel köziben. a másik természet szerént valo nap; enap kelettől fogva, nap nyugotig tartot. el osztván tizen két. órára, ugy hogy az első ora, akkor kezdődöt. a midön a nap fel tettzet, és midön a nap le ment, akkor 12 orát olvastak.

25

A sidok, a napot estvétől fogva, más estvéig számlálták, az anyaszent egy ház, ezt a szokást. meg tartván, ettől jönnek az innepek.⁵⁴⁹ vigiliai, vagy virasztási, mivel az innepek szentelése, az innepek előtt valo estve kezdődik, példának okáért,

30

⁵⁴⁷ szorgos <g> dolgok

⁵⁴⁸ kegyelmét

⁵⁴⁹ innepek. <vilv> vigiliai, vagy virasztási,

vasárnap, szombat est végén kezdődik, és régenten a nép, egész éttzaka virasztott, az innepek előtt való éttzakákon.

Az az emberséges ember, mondá angyélika. akiről ide fellyeb emlékezem, eszerént oszttya vala el anapot, és az
5 éttzakát, vagy is a huszon négy orát, ebből az időből. egy nehányszor 4 orát vett az imadságra, 3 orát a kéttzeri ételre, 2 orát amulattságra, 8 orát. az olyan dologra, vagy az olyan munkára. a melyre már ki ki hivatallya szerént hivatatik, és 7 orát, az aluvásra,

10 Számlállya fel kegyelmed.⁵⁵⁰ tekintvén télamonra. [106b:] és 24 orát talál kegyelmed.⁵⁵¹ hogy ha pedig ezt az osztást ahoz hasonlittyuk. a mint kegyelmed⁵⁵² szokta el osztani amaga ideit, sokal jobban tudgya kegyelmed⁵⁵³ meg kimélleni 'az időt, mert kegyelmed.⁵⁵⁴ egybe. két, három rész is téssen, ő
15 az imádságból egy részt tsinál, abban foglallya az olvasást, tanulást, és az elmélkedést, a dologból meg mást részt, és így a többiből, de fel merném fogadni hogy a kegyelmed⁵⁵⁵ ideje tsak két részből áll, ihon igazán fel számlálom.

Az aluvásra,⁵⁵⁶ mert a sido kalendáriumon kezdem el, 12
20 orát, azután, az evésre, ivásra, és a mulattságra. mas 12 orát., e mind öszve, jól fel számlálván, 24 ora. mind a sidok, mind a romaiak. és mind a restek. számlálások szerént.

Angyélika kérlek nem kell tsufolodni, mondá télámon, meg látom én is hogy osztod el. az időt, mikor gazdaszony
25 lész.

Az a betsületes ember, mondá erre apáter, /hogy meg alkudtathassa őket:/ igen helyesen osztá el az időt, mert ugyan is, mint hogy az időnek kel el rendelni mindent, ő

⁵⁵⁰ kegyd.

⁵⁵¹ kegyd.

⁵⁵² kegyéld.

⁵⁵³ kegyd

⁵⁵⁴ kegyd.

⁵⁵⁵ kegyd

⁵⁵⁶ aluvásra, [u— a-ból javítva.]

magától semmit el nem rendelhet, ha tsak ötet el nem rendelik, ez olyan kints, a melyet ugy adgya atermészet, hogy jól meg kiméllyük, és a bizonyos, hogy azal jól élünk, atöbbivel is jól fo-**[107a:]**gunk élni.

De hogy lehet példának okáért, kérdé télámon az olyanok-⁵ tola kik másoktól fügnek, az idejeket el rendelni?

Azok is felelé⁶ apáter, találhatnak abban modot, tsak magokat annak rendéhez alkalmaztassák, akitől fügnek, erre valo nézve, mindgyárt azt nézük meg, hogy kik vagyunk, és vizsgáljuk meg, hogy mellyek. a mi akaratból valo, és¹⁰ szükségből valo köteleségeink, az után arra kel vigyázni, hogy melyik idő leg alkalmasab azoknak végbe vitelekre, mivel abölcs azt mondgya. hogy minden dolognak ideje vagyon. és noha legyen olyan bizonyos alkalmatosság. a melybe akaratunk ellen is kell követni az időt, vagyon meg más olyan is a¹⁵ melybe magunkhoz szabhattuk.

Először, el kel intézni magunkban. hogy mitsoda gazdaság-hoz fogunk, egész esztendő által. másodsor hogy mindenik holnapban. mit kell tselekednünk, mitsoda hivatalunknak kell eleget tenni, ilyen holnapban, harmadszor, hogy mitsoda²⁰ dolgot kell végbe vinnünk mindenik héten. utolszor. hogy a napnak mindenik oráját el kel rendelnünk, bizonyos orája **[107b:]** légyen fel kelésünknek, le fekvésünknek, az ebédnek. vatsorának.

Mint hogy mind ezek között nagyobbak és elsőbkek azok a²⁵ dolgok, melyek az Istent tekintik. azért nagyob szorgalmato-ságal is kell azokat végben vinni, és eléb kezdeni ahöz, példának okáért, reggel az egész tselédel az imádságot el kel mondani, a misét ha lehet soha el nem kell mulatni, és ezért mindent félben kel hadni. az után lehet egy keveset olvasni.³⁰ valamely lelki dologrol. akár mely dologhoz fogjunk, de azt elsőben az Istennek kell ajánlani, az ebéd bizonyos orában legyen. ebéd után, valamely jó, és hasznos dolgot kel mivelni. bizonyos napokon, és orában. a tseléd elöt olvastatni kell, és estve. közönségesen az imádságot el mondani. ezen modon³⁵ egészen bé lehetne tölteni a napot. és üresség nem volna az⁵⁵⁷

unadalomra, és a resttségre, és ez a külömb külömb féle foglalatosság, mint egy kedvessé tenné, ezt a nyomorult életet. de arra kell vigyázni, hogy a mi egy szer el vagon rendelve azt meg nem kell változtatni. se más időre halasztani.

⁵ mert lassanként. ismet a rendeletlenség jöne elé.

De ha ami időket rendben kell venni, a gyermekek, és a tselédek idejét is el kell rendelni, hogy [108a:] hadd vihesse végbe ki ki a maga hivatallját. és dolgát, és hogy az idő el ne tellyék de mind ezekbe az okoságra és az igasságra kell ¹⁰ vigyázni, és ezek szerént tenni minden rendelést.

Elég talám már pater uram. mondá télámon, mert ugy tettzik. mint ha mindenkör az eke, mellett akarna kegyelmed⁵⁵⁸ minket tartani. és a mulattságot el üzni.

Meg botsáson kegyelmed.⁵⁵⁹ mert én éppen nem tiltom ¹⁵ atisztességes mulattságot. söt még azt akarom. hogy a munka közöt, mulassais kegyelmed⁵⁶⁰ magát. de azt nem akarom. hogy a mulattságból dolgot tsinályon kegyelmed.⁵⁶¹

Azt értem ezen hogy annak órája lenne. midön tisztességesen akarná kegyelmed⁵⁶² magát mulatni. annak pediglen ²⁰ napja lenne. a melyben valaki látogatására akarna kegyelmed⁵⁶³ menni, vagy a sétálásra. vagy valamely tisztességes játékra, mivel az emberi gyengeség. azt akarja hogy gondot visellyünk az egésségre, és az erőre, a mulattság erre jó orvoság. olyannak kellene lenni annak. mint egy mizántropus. a ki tiltaná a tisztességes mulattságot, fő képpen az ²⁵ aszonyoknak. a kik gyengéb természetüek lévén, egy kevesé inkább is kell magoknak kedvezni, tsak arra kell vigyázni; hogy a mulattság tisztességes [108b:] és keresztényekhez illendő legyen.

⁵⁵⁸ kegyd

⁵⁵⁹ kegyd.

⁵⁶⁰ kegyd

⁵⁶¹ kegyd.

⁵⁶² kegyd

⁵⁶³ kegyd [A bekezdés végén:] tsak arra kell vigyázni; hogy a mulattság[...]illendő.[ti. legyen.] [Vö. a franciát a tárgyi jegyzetben.]

De ha a' kártyát meg tilttya kegyelmed⁵⁶⁴ az aszszonyoknak, tekézni kell hát nékiek. mondá télámon.?

Látom felelé apáter, hogy kegyelmed⁵⁶⁵ engem törvény tsinálnonak tart. meg mondottam már kegyelmednek⁵⁶⁶ hogy a játékot a ragaszkodás. és a mód nélkül valo teszi vétkeisé. azt már meg mutattuk. hogy a mindenkori játék. vétek. és resttség, de a játékot ugy tekinteni mint játékot, és tsak azért jádzani hogy az elmének könyebséget adgyunk. ugy tettzik minden féle játék meg lehet. példának okáért. olyan játékok, a melyek eröböl állanak. atudni valo hogy az aszszonyokhoz nem illik. de a le ülve valo játékok ö nékiek meg lehetnek, tsak a mint mondam, hogy a mulattság a hivatalunkat. el ne mulatassa velünk, és amulattságot, az értelem igazgassa.

Ennek a Munkának bé fejezése.

A melyben meg láttzik az eddig valo beszélgetésnek. hasznos. volta, és ezeknek aresteknek meg térések.

Bizonyára páter uram. mondá télámon. aki holmit kezdé érezni magában. nem lehet mind ezeknél hasznosabb. **[109a:]** ¹⁵

Hasznosabb,? fel kiáltá diánna, több már két orájánál, hogy ugyan magam szégyenlem. mitsoda életet éltem.

Ah! bátorságot vegyen az aszony, mondá apáter. örömmel diánnának. adgya Isten, hogy az ö malaszttya meg gyökereztesse ezeket abeszédeket az aszony szivébe. ²⁰

Bizom az ö joságában felelé diánna, és azon igyekezem. hogy ki kelhessek. ebből a mély álomban valo betegségből.

Oh! e már nem tréfa, mondá tsak magában angyélika. ilyen szokot lenni ameg térésnek kezdete.

Végezze el az aszony amit el kezdet: mondá apáter, és hátra ²⁵ nem kel tekénteni. mert mindgyárt ót terem aresttség, igyeke-

⁵⁶⁴ kegyeld

⁵⁶⁵ kegyd

⁵⁶⁶ kegyd̃k

zék az aszony azt⁵⁶⁷ el kerülni, bár tsak egy hétig, a nem olyan nehéz dolog, a mint gondollyák. több időt most nem kívánok. és arrol most nem szollok. hogy mitsoda szükséges az üdvességre. a melynél nintsen semmi drágáb evilágon. kérem az
5 Istent. hogy vigye végben a mit el kezdet; hanem most azt mondom, hogy az egésségre, annál jób dolog nincsen. se jobbat nem tselekedhetik az aszony.

Gondollyaé az aszony, hogy arest.,, lágy, és ren-[109b:]deletlen élet használ az egésségre, gondollyaé azt, hogy az
10 olyanok a kik⁵⁶⁸ tsak esznek. alusznak. semmiben elméjeket nem foglallyák. testeket tsak hevertetik, hogy azoknak jó egésségek lehessen.? bizonyára nem lehet, söt még ezektől erednek. alelki és testi betegségek. ezek okozák, azokat⁵⁶⁹ a nyughatatlanságokat. alkalmatlanságokat. a melyek mind
15 atestet. mind az elmét meg gyengittik.

Az életnek felét abban töltyük. hogy nedveségeket gyűjtünk. a resttség, és a rendeletlenség miat. és a más felét, abban. hogy gyógyítsuk. olyan orvosagokal. a melyek annál is inkább haszontalanabbak, és ártalmasabbak, hogy gyakorta
20 élünk vélek. és azokat szókásul vévén, a természet folyását meg gátollyák. ezek okozák azután a hirtelen valo veszedelmes nyavalyákat, az én tanátsom tehát igen jó, az egésség meg tartására.

Meg láttya kegyelmed páter uram. hogy követni fogom.
25 mondá diánna.

Adná Isten. felele a páter. hogy az ide valo jövetelem haszonra fordulna, és meg mutathattam volna kegyelmeteknek.⁵⁷⁰ hogy ez a rest élet. a pogányokhoz illendő élet, és tsak aza külömbség vagyon benne, [110a:] hogy azok a kik így
30 élnek, kereszténynek mondgyák magokat, ugyan az a név is tészí vétkesebbé őket, mivel meg mutattyák tselekedetekből.

⁵⁶⁷ azt [t—beszúrás a szóközbe, világosabb tintával.]

⁵⁶⁸ a kik [a fölött magasra felhúzott vonal törölve.]

⁵⁶⁹ azokat [Szóvégi a—á-ból javítva, az ékezet törlésével.]

⁵⁷⁰ kegyek.

hogy nem érdemesek ezt a nevet viselniük, azt láttyuk hogy a papányok között is, az emberséges emberek utálták az olyan meg holt életet, a keresztények pedig mostanában. még azal. ditsekednek.

Oh! páter uram. mondá télámon. emár sok, egészen ⁵ szégyenben hoz kegyelmed bennünket.

Éppen nem felelé a páter, nem kell szégyenleni hanem bátornak kell lenni, és meg utálni azt arest lágyságot, a melyben, a neveltetés⁵⁷¹ és arosz példa. vezet minket, el kell szaladni aresttségtől,⁵⁷² és követni kell ajó erkölcsöt. ¹⁰

Igen is páter uram. mondá diánna, vidám ábrázattal. már én azt egészen fel tettem magamban.

Én itt meg nem mondhatom apáternek. mondá mariánna, a szivem gondolattját, de látogatására el megyek, és reménlem hogy Isten kegyelmével ő kegyelmének⁵⁷³ meg mutatom inkább tselekedetimből, mint sem beszédimből. hogy azó kegyelme⁵⁷⁴ intését [110b:] fogom követni. ¹⁵

Én pediglen mondá télámon, ujjonnan⁵⁷⁵ fogok születni.

Meg lássuk mondá angyélika. hogy mint tarttyák meg fogadásokat. páter uram leg előbször. midön ide fog kegyelmed⁵⁷⁶ jöni, itt kegyelmed.⁵⁷⁷ tsak szenteket talál. ²⁰

Leg aláb mondá diánna. igyekezünk azokká lenni.

Az. Isten ő Felsége. adgya meg kegyelmednek⁵⁷⁸ azt a kegyelmét. mondá apáter.

Erösen is bizom az ő joságában felelé diánna. ²⁵

Ez így lévén. már most bizhatom abban, hogy azon szegény nyomorultaknak a leveleket az aszony kezemhez fogja adni.

⁵⁷¹ neveltetés [l—t-ből javítva.]

⁵⁷² aresttségről, [sr—sz-ből javítva.]

⁵⁷³ kegyelk

⁵⁷⁴ kegylme

⁵⁷⁵ ujjonnan <születtem.> [Törlés a sor végén.] fogok születni.

⁵⁷⁶ kegyd

⁵⁷⁷ kegyeld.

⁵⁷⁸ kegydnek

Ha Isten egészséget ad. felelé diánna, holnap oda adom. és magam is abban munkálodni fogok.

Meg is áldgya az Isten az aszonyt érette,⁵⁷⁹ mondá apáter. mert a ki a szegényeknek szolgál, ő néki szolgál.

⁵ E képpen lett vége, ahat napig tartó beszélgetésnek. a melyre Isten áldását adá. és a fellyeb **[111a:]** említett személyeket a resttségéből kivevé. a páter diénes intesi által, a kinek az Isten fáradságát meg jutalmaztatá. és a kihez mindenik nagy bizodalommal. vala, diánna pediglen ez után. mind más

¹⁰ féle életet élvén, a szeretetre méltó angyélikát, télámonnak adá. a kik keresztényi házaságban éltenek együt, máriánnában, mint hogy a leg nagyobb fogyatkozás a kártya játék vala, a mi ebben a játékban vétkes, azt el hagyá, és magát hivatallyának kötelességében foglalá mind végig.

¹⁵ Ditséret adassék. az Istennek. a ki áldását adgya azokra. kik hozzája meg térnek.

VÉGE.

[111b:]

⁵⁷⁹ érette, <d>

[112a:] Ennek a könyvnek Táblája.

Első napon valo beszélgetés. **[5a]**
A resttségről. és annak eredetéről.

Második napon valo beszélgetés. **[13a]**
Hogy külső képen. mit viszen végbe. aresttség.
és avilágiaknak tunya életek

Harmadik napon valo beszélgetés. **[36b]**
Hogy a munka, természet szerént.
minden renden levő személyeket illeti.

Negyedik napon. valo beszélgetés. **[41b]**
Hogy mi képpen lehessen a resttséget el hagyni.

Ötödik napon valo beszélgetés. **[49b]**
A tselédes gazdáknak kötelességeiről.

Hatodik napon valo beszélgetés. **[69b]**
Hogy atselédes gazdák, tartoznak gondot viselni tselédgyekre.

Ennek a munkának bé befejezése. **[108b]**
Amelybe meg láttzik. az eddig valo beszélgetésnek.
hasznos volta. és ezeknek a resteknek meg térések.

[112b: üres]

Az
Izraéliták Szokásáról.

[1b: üres]

[2a:] Az Izraéliták
Szokásáról.

Első Rész.

Hogy mi végre vagyon tsinálva ez akönyv.

Annak anépnek szokása, akit az Isten valasztot vala magának., hogy meg tartaná azigazán valo vallást. az évangyéliumnak¹ predikállásáig. az emberi életnek legg fővebb² példája, inkább is meg egyezik atermészettel. meg fogjuk³ látni. szokásokbol. aleg tovább tartó igazgatásnak. legokosab⁴ modgyát. 5
annak foglatatosságát, és az egy társaságban⁵ valo életett, meg tanulhattjuk abbol. nem tsak ajó szokást.⁶ hanem még agazdaságot. és az ország béli rend tartást⁷ is.

Mind azon által. ezek a szokások. olyan külömbözők⁸ a miéinktől. hogy mindgyárt eleinte nekünk viszá [2b:] fognak 10
tettzeni, mert az izraéliták. közöt. nem fogunk látni anyi nemesi titulust. se anyi sok tiszttségeket. se annyi sok külömb külömb féle renden valokot., mint miközöttünk, ő közöttök, tsak munkás embereket, és parasztokot fogunk látni. mindnyájan. akézi munkában foglalták magokat, és mindnyájan 15
házások lévén, igen nagy gazdagságnak tartották, a gyermekeknek sokaságát, a tiszta. és a tisztátalan hus közöt valo külömböztetés, és a sokszori mosodás és tisztulás. nekünk

¹ évan[gy]éliumnak [A gy a sor elején nem látszik; a papiros belső széle a ragasztásnál a lap aljáig hiányzik, ezért a sorokat kezdő betűk hiányoznak. A csonka szavakat kiegészítettük Mikes szóhasználata alapján.]

² legg fő[ve]bb

³ fog[juk]

⁴ leg[o]kosab

⁵ társaság[ba]n

⁶ [szo]kást

⁷ rend tar[tá]st

⁸ külömbö[zö]k

alkalmatlan Cérémoniának fog láttzani. a véres áldozatok előttünk nem kedvesek. más részint, azt is láttyuk. hogy ez a nép hajlando vala abálványozásra, aszent irás sokszor hánya szemekre szivek keménységit, aszent atyák is durváknak, és⁵ testieknek nevezik. ezek így lévén, könnyen el hitethetik velünk, fő képpen azokat. kik közönségesen nem sokat tartanak felöllök, hogy ez anép tudatlan. és balgatag vala. és⁹ hogy ennek szokása. inkább méltob a meg vetésre. mint sem akövetésre.

¹⁰ Ettöll vagyon jóbbara hogy oly kevesen vannak. akik olvassák. az ó testámentumot.. és olyan kevés hasznal., az olyan jó keresztények akik még az elméjek rakva vagyon bal itélettel. el idegenednek tsak hamar az ilyen idegen szokásoktol., külömböztetést nem tévén, mindent atörvénynek tulajdonittanak, vagy azt gondollyák,¹⁰ hogy az alat olyan titok vagyon el rejtve. amelyet nem érthetik, az olyanok pediglen. akiknek elegendő hitek, és [3a:] igaz szivek nintsen, mint egy meg vetik még a szent irást¹¹ is, tartván azt, hogy atele vagyon alacson, és tsekély dolgokal., vagy is annak rosz magyarázatot²⁰ adnak, hogy rosz erköltsöket. ketsegtessék.

De ha az izraéliták szokásit, aromaiak, agörögök, és az égyptum béliek szokásihoz hasonlittjuk, akoron az olyan bal itéletek füstben mennek, meg is fogjuk látni, hogy valami jó volt amás nemzettségek szokásiban, a fel találatot az izraélitak szokásiban. annyival fellyeb valok is valának másoknál,²⁵ hogy ök tudták mihez intézni az életnek modgyát. mivel üsmérték az igaz vallást., amely fundámentuma ajószokásnak.

Ezeket meg vizsgálván, meg tudgyuk külömböztetni hogy³⁰ mi nem tettzhetik nekünk szokásiban, mi lehet abban ki vető valóságál, mi lehet jó az időnek, és ahelynek mesze volta miat, és mi jó magában, talám tsak azért nem tettzhetnek

⁹ és [A szóból csak az *é* első vonala látszik.]

¹⁰ gondo[!]lyák,

¹¹ szent irást is, [A második *t* betút utólag írta be Mikes.]

nékünk, hogy ~~ami~~ szokásink meg vannak romolva, mivel az ő közöttök, és mi közöttünk valo meg különbözés. nagyob reszint nem attol vagyon hogy minket meg világositot volna akereszténység, hanem attol hogy keveseb okoságunk vagyon. mivel, nem akereszténység hozta bé asok kulömb 5
külömb féle rendeket, a kézi munkának meg vetésit. asok féle játékot, a férfiak, és az aszszonyok közöt valo nagy szabadságot., a sok féle etelekel meg rakot hoszu asztalokot; mind ezek igen meg különböztetnek minket arégiectől. és azokbol 10
aparasztokbol. és mun-**[3b:]**kásokbol., akiknél apénz ritka volt. és akik nem vágytanak az előmenetelre, könnyebben lehetet volna azokbol jó keresztényeket tsinálni. mint sem a mi udvariainkbol, és a vármegyék biráibol. és tiszteiböl, akik vagy a nagy szorgalmatosságban vagy anagy henyéülésben 15
töltik életeket.

Mind azon által. én nem kívánok itt hoszu beszédel valo ditséreteket tenni az izraéliták szokásiról, hanem tsak tisztán le irom szokásokat.. valamint voltak, ugy tselekeszem valamint az utozok, kik elé beszéllik amit láttak idegen országban., de a mi jó, azt ugy akarom ki tenni mint jót, a mi ros. 20
mint roszat. hanem tsak arra kérem az olvasot, hogy tegyen le minden bal gondolatot. és ezen szokások felöl. jó értelemel, és okoságál tégyen ítéletett. arra is kérem., hogy meg vizsgállya elsöben. mitsoda időben, és mitsoda helyyeken laktanak az izraéliták és mitsoda népek valának szomszédtságokban. és 25
aszerént itéllyen azután szokásokrol.

Nem tudhattya az olyan ahistoriákat., aki nem tudgya hogy mitsoda nagy különbözést okoz az időnek, és a helynek mesze volta aszokásokban., mi azt az országot birjuk, amelyet 30
apannonusok, és a romaiak¹² birták, mind azon által. mennyire vagyunk szokásoktol., mitsoda nagy külömbség nintsen ami szokásunk közöt, és azok a magyarok szokási közöt. kik ennek előtte hat száz esztendővel éltenek,? még mostanában is. mely nagy külömbség vagyon a törökök, és a kinaiak szokási közöt, és ami szokásink közöt? nem **[4a:]** kell tehát 35

¹² romaiak [Második a – megkezdett k-ból javítva.]

tsudálni. ha az olyan embereknek. a kik pálestinában éltenek ennek előtte. három ezer esztendővel, ha különböző szokási voltanak amiéinktől, söt még azt kellene tsudalni ha valamben meg egyeznének amiéinkkel.

5 Mind azon által. azt nem kell gondolni hogy a szokásban valo változás. mindenüt egy aránsu lett volna. kétt egymás mellet levő országnak aszokása különböző, aromaiak idejében. afrikában és spanyol országban egyenlő szokás vala. mostanában pedig igen különbözők. akik ahistoriát nem tudgyák. azt hallották mondani, hogy arégi időkben az emberek tudatlanabbak voltak a mostaniaknál., azért azt gondollyák magokban. hogy most avilág sokkal okosab¹³

Hát még az olyan országokban. amelyekben egy néhány féle nemzet uralkodot egy más után, holot az olyanokban, aváltozások, némely időkben nyomoruságot. és tudatlanságot vittekbé. aboldogság. és atudomány után. ez így lévén. mostanában olasz ország sokal jobb rendben vagyon. mint sem volt ennek előtte nyolcz száz esztendővel. de meg annak előtte nyolcz száz esztendővel. az első CSászárok alat sokal hatalmasabb és gazdagab volt mint sem mostanában. avalo hogy ha még fellyeb megyünk nyolcz száz esztendővel. a mely idő tályba roma fel épüle, olasz országot szegénységben, és tudatlanságban láttyuk. [4b:] mivel a nemzeteknek ugy vagyon bizonyos idejek amelyben el mulnak. valamint egy különös embernek. a görögök leg nagyob ditsőségekben, nagy Sándor alat valának. aromaiak. augustus alat. az izraéliták. Salamon alat

Meg kell tehát különböztetni, minden nemzetben. mind azö kezdetit. mind boldog állapottyát. mind le felé valo fordulását. ugyan eszerént is fogjuk¹⁴ meg visgálni az izraélitákat., és mind egészen azt az időt amelyben fent voltak Ábrahámtól fogvást. jerusalem utolso el romlásáig. és azidő kétt ezer esztendöt foglal magában., amelyet három részre

¹³ okosab «E mind más képpen vagyon» Hát még

¹⁴ fogjuk [f—egy megkezdett betűből javítva.]

osztok., mind aháromban nagy különbözést látunk egyik amásikától; az első apatriárkák ideje, amásodik. az izrael népének, egyiptumból való ki menetelétől fogvást, babiloniában való fogságáig. aharmadik. asidok rabságból való meg szabadulásoknak. idejétől fogvást. az Évangyéliumnak predikálásáig. ⁵

Masodik Rész.

Először a patriárkákrol és azö Nemesi voltokrol.

A pátriárkák nemesi modra éltenek, nagy szabadságban. és nagy bövségben. de azonban közönséges. és munkás életet éltenek. ábrahám az eleit üsmérte, és nemeségét meg nem sérté. mivel a maga nemzettségéből való leányt véve el. a ¹⁰ fiával is azon nemzettségéből való feleséget vétete. és Isák hasonló képpen tselekedtete Jákobbal. [5a:]

Ezek hoszu életet élvén. arra elegendő idejek vala hogy a gyermekeket jól nevelhessék. ábrahám¹⁵ tovább élt száz esztendőnél. semel, akitől meg tudhatta az özön viz előtt való állapottyát avilágnak, az apjával tháresel hetven esztendeig lakék, Isák pedig vala hetven esztendős amidön ábrahám meghala, és mindenkor addig mellette volt, hasonló képpen kell gondolkodni atöbb pátriárkák felöl., akik sokáig élvén az ²⁰ attyokal. sokat is tanulhattak töllök. szokásokban meg gyarapodtanak, és abban állandok voltanak., mivel abban az időben. amit egy szer bé vettek. azt nehezen változtatták meg. az öreg emberek pedig nagy hatalom alat nevelték gyermekeket.

Az elmúlt dolgoknak emlékezetek könnyen meg maradot ²⁵ nálók. mivel az öreg emberek, akik természet szerént szeretik a régi dolgokat elő beszéleni., és akiknek elegendő idejek vala arra, az iffiak töllök meg tanulhatták., ez¹⁶ így lévén, nem vala szükséges írásban tenni azokat, amint hogy nem is látunk

¹⁵ ábrahám [r—megkezdett h-ból javítva.]

¹⁶ ez [z—s-ból javítva.]

semmi írásban tett dolgokat mojses előtt., mind azon által
nehéznek¹⁷ láttzik lenni. hogy azt a sok féle dolgot amelyet ő
le ir. az emberek azt meg tarthatták volna elméjekben, úgy
mint ádámtól fogvást az egész pátriárkáknak esztendejeket,
5 aviz özön kezdetének és végének oly bizonyos idejét. és
abárkának mértékjét, nem is látom szükségesnek lenni, hogy
azt. a tsudának kellesék tulajdonítani, azt el lehet hinni, hogy
az írás még az özön viz **[5b:]** előtt találatot fel., de akár kitől
tanulta légyen azt mojses. a miket ir, mi azt tarttyuk hogy a
10 szent lélek vezérelte írásban, és atétette ki véle illendő szokal.

De más képpen a pátriárkák arra igen vigyáztanak, hogy a
nevezetes dolgoknak emlékezetek fent maradgyon nálok,
erre avégre óltárokot építettek., vagy nagy rakásban köveket
tettek. vagy más meg maradando emékezetre valo épületet
15 emeltek fel, ezen okbol., valahol az Isten meg jelenék
ábrahámnak., azokon a helyyeken oltárokot építte., jákób
meg szentelé a követ, a melyre tette volt fejét. a midön a
tsudálatos álmát látá, és galaádnak nevezé arakás követ, a
midön szövetségét tsinála lábánal., ilyen szándekben építe-
20 ték a rákel temetője. abersábénak neveztetet kút. és a más
több kutak, a melyekről emlékezik az Isák historiája.

A pátriárkáknek. még aneveket¹⁸ is fel jedzették. ha valami
ollyan különös dolog történt aszületésekkor. mivel az ő nevek
rövideden valo historia vala, és agyermekeknek, meg magya-
25 rázták az okát az ollyan neveknek, az illyen jövendőről valo
gondolkodás nem jeleé anemesi elmének.?

A pátriárkák egészen szabadságban valának., mindenik.
ollyan volt mint egy király amaga tseléde közöt, ugyan is mi
hájával volt ábrahám, ami egy örökös királyhoz kívántatik, ki
30 veszem az alkalmatlan pompát. és asok féle titu-**[6a:]**lust, ő
senkinek birodalma alat nem vala, akirályok szövetségét
kötnék vala véle, akarattyán állot ahadakozás, és abékesség
tsinálása, a fejedelmek keresték az Isák barátságát. ne

¹⁷ nehéznek [Első e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁸ aneveket [et szórész—beszúrás.]

nézzük tehát azt, ha azírás nem nevezi Ábrahámot királynak, mivel minden kétség nélkül. nagyob vala anégy királyok közül egyikénél, akiket is levaga amaga háza népéből álló hadal. és más segittségel együt, tsak¹⁹ abban különbözöt töllök, hogy ő nem zárkozot kö fal közi, és hogy valahová 5 ment. anépe. mindenüt. táborban szállot véle, ahistorikusok. mindnyájan azon meg egyeznek, hogy abban az időben lévő királyságok. igen kitsidek valának.

3. Rész

A pátriárkák joszágirol. és foglalatoságirol.

Legg nagyob gazdagságok apátriárkáknak, a sok féle marhákból állot, minémü sok marhája nem vala ábrahámnak.[?] 10 mivel kételenítették meg válni lottól. azért hogy az a tartomány nem vala elegendő az ő marhájoknak, jákob viszá térvén mésopotamiából. nagy számu. és sok féle marhája vala., holot tsak ajándékban esaunak 590 marhát ada, ezen ajándékból ki tettzik. mitsoda sok féle marhákot tartottanak 15 abban az időben, ugy mint ketskét. juhot, ökröt, tevét, szamarat,²⁰ de lovat, se sertés marhát nem tartottak. a sok [6b:] marhájokra valo nézve láttyuk tehát azírásban, hogy oly nagy gondgyok vala akutakra, mivel azon aföldön más folyo viz nem lévén a jordán vizén kívül. az eső is igen ritkán esik. 20

A sok féle tselédek mind rabok valának, el is lehet hinni. hogy ábrahámnak sok vala. mivel tsak amaga tselédi közül. 318 embere vala, mennyi sok gyermek. aszszony vala hát még ezeken kívül. midőn égyptumból viszá tére, az irás azt mondgya hogy sok aranya és ezüsttye vala, az arany peretzek, 25 és fülben valok melyeket küldé éliezertől rebekának. fél fontot nyomtanak, apénz is már akor szokásban lehetet. mivel temetöt véve magának, azt is láttyuk. hogy drága ruhákat viseltenek., és azokat meg füstölték jó illatu füstölő-

¹⁹ tsak [a—o-ból javítva.]

²⁰ szamarat, <lovat.> de lovat,

kel, az esau köntöse, melyet jákob magára vevé, drága, és jó illatu vala.

De ha szinte ökk. ilyen gazdagok valának is. hejában nem hevertének. hanem mindenkor dolgoztanak, amezön laktak
5 sátorok alatt. alako helyeket gyakran változtatták. ahol amarhájoknak. jobb legeltető helyt találtak., ót tovább is maradtanak., ez így lévén, gyakorta kellett meg indulni. és meg szállani, és gyakorta ide s'tová. menni, és utban lenni, mivel annyi sok tselédel, és marhával. keveset mehetnek egy nap.
10 avalo hogy ők [7a:] is építhetnek volna²¹ maradando helyt lakásokra, valamint²² más nemzetek. de jobbnak tartották lenni az olyan szarándoki életet., legg régieb is vala az olyan forma élet, mivel sokkal könnyeb egy sátort fel vonni, mint sem házat építeni, amint hogy illendőb is vala. az olyan
15 formában való élet apatriárkák rendéhez. akik utozok modgyára laktanak e földön, várván az Isten ígéréinek bé tellyesedésit., amely holtok után tellyesedék bé., leg előlször agonosz kain, és nembrod kezdének építeni. ők kezdék legelőlször lako helyeket meg erősíteni, hogy agonoszságokért való
20 büntetést el kerülhessék. az igasságot szerető emberek pedig. félelem. és oltalom nélkül élnek vala.

A pátriárkáknek. leg nagyob foglalatosságok. a marhájok²³ gondviselésében állot. ezt az írásbol láttyuk, ajákok fiai is ezt mondák az egyiptumi²⁴ királynak. noha igen jó. és ártatlan
25 légyen is a földi munkában való foglalatosság. de a pásztori élet. annál eléb való. kain szánto ember vala. de ábel. ajuhokot őrizé.

Jákoknak, alábánnal való vetekedése. meg mutattya, hogy mitsoda szenvedésel őrizték. apatriárkák amarhákot, *én tégedet husz esztendeig szolgáltalak.* monda lá-[7b:]bánnak, *napal sok meleget. és éttzaka sok hideget szenvedtem, az álmot is félben hadtam.* de nem tsak az emberek. hanem még aleányok

²¹ valna [Íráshiba *volna* helyett.]

²² vala <m> mint [Törlés a sor végén.]

²³ a marhájok <d> gondviselésében

²⁴ egyiptumi [Első *i* – megkezdett *p*-ből javítva.]

is a munkában foglalatoskodtanak., rebeka. mesze járt vizért akutra, és azt a vállán vitte haza, rákel., maga őrizte az atya juhait, ezek, se a nemesi voltok, se aszépségek miat, magokat nem kényeztették, az ilyen együgyűségben való élet, sokáig is tarta agörögök közöt, homérus erröl sok példákot hož elé, 5 amint is, syriában, görög országban, siciliában., apátriárkák után. tizen ött száz esztendővel. betsületes emberek foglalatoskodnak vala. amarha örzésben., és akik idő töltésnek kedviért, mulattságra való énekeket tsináltak.

4. Rész Az Eledelelöl.

A pátriárkák. éppen nem vágytanak agyenge eledelekre, el 10 itélhettyük a jákob lentséiröl. a melyet oly igen meg kíváná ésau, hogy mitsoda ételekel éltenek, példat látunk anagy vendégségröl, amidön meg vendégelé ábrahám a három angyalokot., mivel egész borjut süttete meg. vajat, és tejet ada enniek, és három mértékni lisztböl. pogátsát süttete, 15 amely liszt. ami mértékünk sze[8a:]rént, ötven hat fontot nyomot. homérus arégieket nagy ehetőknek mondgya lenni, talám ugyan nagyobak is voltak amostaniaknál., a midön Euméus meg vendégelé ulýssest, ött embernek, ött esztendös sertést főzete, és süttete meg. odiss.14. 20

A több nemzetek. ugy valamint apátriárkák is. magok szolgáltanak magoknak., ábrahám száz esztendös korában. maga mosá meg aszent vendégjinek lábokot., ámbár sok tselédi valának, de maga mene meg választani aborjut, és maga szolgálta vendéginek, azt meg kell engedni hogy azon 25 alkalmatóságban. a maga buzgoságát követte, de mászor is hasonló képen tselekedék. mert ök atselédet segittségül tartották, és nem azért. hogy magokat meg menttsék amunkától, ugyan is mi kénszeritté jákóbót hogy gyalog maga menne mésopotámiában, kétt száz mely földnire. leg kisebb alkalma- 30

tosság²⁵ nélkül, hanem csak a. hogy a fáradtságot szerette, noha jofefet igen szerette., mind azon által. tizen hat²⁶ esztendő korában, két napi járó földre küldé gyalog, hogy²⁷ a bátyjait fel keresné.

5 Azt el lehet hinni, hogy az ilyen egyaránsu, és munkás élet vala az oka. hogy oly nagy öregségeket érhatték, és hogy oly tsendes halálal holtanak meg, ábrahám, és Isák csak nem két száz esztendeig élének mindenik, atöb [8b:] pátriárkák, akiknek tudhattjuk esztendő korokot. azok leg aláb meg
10 haladák a száz esztendöt, azt nem is láttjuk hogy hoszas betegségekben lettek volna, hanem az irás csak azt mondgya felöllök. hogy tellyes lévén napokal. el fogyot, és szerentsés öregségben holt meg, leg elöbször, akor hallunk emlékezetet tenni az orvos doktorokrol., a midön jofef meg parantsolá a
15 maga orvosinak., hogy sok féle drága keneteket meg kennyék az atya holt testét, ez egyiptumban vala, sokan is azt tarttyák., hogy az égyptumbéliek talalták fel leg elöbször az orvoságokot.

Az aszszonyok iránt vala meg türköztetéseket a pátriárkaknak, eleget nem tsudálhattjuk, főképpen ha azt meg gondolyuk. hogy lehetet volna nékiek egy nehányat tartani., és hogy mely igen ohajtották. asok gyermeket. ábrahámnak²⁸ az Isten meg ígérte vala hogy számlálhatatlan maradéka lenne, noha a felesége magtalan vala, de ö azon nem gondolkodék hogy
25 mást venne. hanem még²⁹ leg fővebik szolgájának akará hadni minden jószágát., sára azt látván, maga ada néki más feleséget; akoron pedig ábrahám nyolczvan hat esztendő vala, azt pedig nem mondhattjuk. hogy ábrahám. még abban a korában iffiu lett volna, noha száz hetven ött esztendeig élt, tizen

²⁵ alkal[ma]tosság [...] sze[rette] [A kézirat belső lapjának szélén 5 sor kezdőbetűi a kötés ragasztásánál eltolódtak, ezért a szöveg jelenlegi állapotában értelemzavaró; []-ben a szövegösszefüggésnek megfelelő eredeti állapotot közöljük.]

²⁶ tizen[ha]t [L. a 25. sz. jegyz.]

²⁷ [ho]ly [L. a 25. sz. jegyz.]

²⁸ [Sor végén:] áb-[új sor elején:] hámnak [Íráshiba *ábrahám*nak helyett.]

²⁹ még <a> leg fővebik

három esztendő múlva, hogy a szolgálóját el vevé, az irás ötet, és sárát, aki iffiab vala, öregeknek nevezi, és meg ne-[9a:]ve-ték mint lehetetlen dolgot., a midön az Isten fiat ígére nékik, ábrahám öreg lévén, ha szinte igen ohajtáis meg látni az isák fiait, de meg nem házassította negyven esztendő koráig, rebeka⁵ husz esztendeig marada magtalan. és tsak két fiat szüle mind azon által Isák soha nem vett más feleséget.

A valo hogy jákobnak egy szers mind két felesége. és³⁰ két ágyasa volt. de azt jó meg tudni. hogy mi formában, hetven hét esztendő koráig az atya mellet lakék. azután meg¹⁰ akarván házassodni, rákelt kéré feleségül., de azért hét esztendeig kellett néki szolgálni., hogy el nyerhesse, hét esztendő el telvén, nyolczvan négy esztendő korában meg házassodék. de nem rákelt adák néki a kit kért., hanem liát, akit kételen kellett elvenni, de mint hogy abban az időben semmi¹⁵ törvény nem tiltá az egy nehány feleség tartást., se akét egy testvér leányokkal valo házasságot., azért el vevé rákelt is feleségül. de mivel sok ideig nem lének gyermekei. azért egy rab leányt ada az urának. hogy attol gyermekei lennének, lia azután hasonló képpen tselekedék, a szolgálóját engedvén az²⁰ urának.

Nem akarom mind azon által menteni apatriárkákat, és jóvá hadni tselekedeteket. ez iránt, mivel juda, és az ő fiai históriája, olyan példákat ad elönkben, a melyek nehezek a menttségre, hanem tsak azt akarám meg mutatni. hogy nem²⁵ lehet mértékletleneknek tartani az olyanokat, akiket az irás [9b:] igazaknak nevezi, másokrol pedig nem szollok. mivel már akor az emberek igen meg kezdének romlani.

Illyen rendben vala³¹ tehát az Isten népe abban az időben, a ki is nagy szabadságban lévén, más törvényt nem üsmért az³⁰ attyok akarattyán kívül, akik is nagy hatalommal igazgatták tselédeket,³² ez a nép, alkalmas, és természet szerént valo

³⁰ és két [s—t-ből javítva.]

³¹ vala<ha> tehát

³² tselédeket, [d—megkezdett k-ből javítva.]

életet élt, nagy bövségben, a szükség felet valot nem kereste, a munkában foglalatoskodot. nyughatatlanság, és nagyra vágyodás nélkül, vizsgállyuk meg már mostanában. az Isten népének második rendét. tudni illik, az Izraéliták. egyiptumbol valo kimeneteleknek idejétől fogvást. ababiloniában lévő fogságokig. a mely idő több kilentz száz esztendőnél.

5 Rész

Az Izraélitákrol. és az ő nemességekről.

Eza nép már ebben az időben igen feles vala, mind azon által. nem hitták más néven. hanem Izrael fiainak. mivel meg akor tsak egy familia volt., eszerént is nevezték az édom fiait, a moáb fiait, a mint is hogy ezek anépek nem valának még meg elegendve, és mindenik tudta amaga eredetét., és ditsőségesnek tartotta meg tartani anevét annak. akitől szármázot, ettől vagyon hihető, hogy a régiek, a gyermek név alat. az egész nemzetet értették, homérus sok helyt mondgya. a görögök gyermekei, és atro-[10a:]jai gyermekek,³³ a sidoknál, abéliál gyermekei., agonoszok, az ádam gyermekei, az egész emberi nemzet, sótt még az évangyéliumban is sok helyt vagyon, a világnak gyermekei, avilágosságnak és asettségnek gyermekei.

Az Izraéliták. tizen két nemzetségre valának osztva, az izmaéliták, és a persák hasonló képpen. tizen két nemzetségre osztattak, aromai nép eleinte mindgyárt, három, vagy négy nemzetségre osztaték. de idővel harmintz ötre szaporodék, ezek a romai nemzetségek sok féle esze gyült nemzetségek-ből állottak, de az izraélitaknál természet szerént valo külömbség volt közöttök, és tizen két familia vala, amely tizenket egy testvér atyafitol szármázot., szorgalmatos gondot viseltek a³⁴ genologyiájokra, és egész elejeket fel tudták

³³ gyermekek, [Szóvégi *k* – *i*-ből javítva.]

³⁴ a <familiájokra> genologyiájokra, [*i* – *a*-ból javítva.]

számlálni fiurol, fiura, ez így lévén igazán atyafiosok valának, és valóság. leg nemesebbek az egész földön.

Arra ök vigyáztanak, hogy a nemzettségeket tisztán megtartsák, el kerülvén valamint az attyok, a kanaán meg átkozot nemzettséggel szövetségben esni, mivel azt nem látom hogy apátriárkák el kerültek volna amás nemzettséggel való szövetség, és tsak a kanaán nemzettségiből való házasságot tiltotta leg inkább a törvény, az ő familiájok egy helyben maradot. és atörvény szerént bizonyos jóságához volt kötve, a melyet kilencz száz esztendeig birták fiurol, fiura, úgy tettik énnekem. hogy jó nemes familiának tarttyuk az ollyat, a ki kilentz száz esztendő alatt való eleit fel számlálhattya. és nemeségit meg mutathattya, kevés talalkoznék ilyen Európában. [10b:]

Meg tsallyuk magunkot ha alaton dolognak tarttyuk az izraéliták között azt a szokást. hogy ök nem éltek olyan nemesi titulusokkal, mint mi élünk, ki ki tsak a maga nevéen hivatta magát, de az ő nevek mindenkor nagy dolgokat jelentettek, és leg gyakrabban az Isten neve fel találtatot az ő nevekben, josaphát. es Sephatia, az Istennek ítéletit tészik, johannán, vagy hananiás, az ő irgalmaságát, josedek. és sedeciás. az ö³⁵ igasságát, náthánél, esnathán, jonathán, és náthánia. mind anégyen, az Isten ajándékit tészik, olyan nevek is vala, amelyek³⁶ jövendölést jelentettek.

Illyen neveket tartunk mi barbarus neveknek, azért hogy nem értyük asido nyelvet., nem jób nevéké ezek, akastélyokrol. falukrol való neveknél, valamint mostanában neveztetik magokat nagy pompával ami nemeseink. agörögök hasonló szokást tartottak, az ő nevek. az Istennek nevéből állott, valamint diodorus. diogenes. hermadorus., hephestion, desokan alovakrol is nevezteték magokat, hippodomás. hegesipus,

Gyakorta. az atya nevét. a fia nevéhez adták, meg akarván

³⁵ ö [Beszúrás.]

³⁶ amelyek [ek szórész—beszúrás.]

azal mutatni az atyának nagy hires voltát., némelykor vezeték névül adták. a fiunak. az annya nevét is, azért is az irás joábot, és az öttseit, mindenkor a sárvia fiainak nevezi, aki is egy testvér vala dávidal, némelykor pediglen. ha az atya neve nem
5 volt elegendő ameg különböztetésre, anagy [11a:] atya nevét is oda tették, valamint. godoliás, az ahicamnak fia, a ki sáphának fia, ebből az okbol látunk anyi nevet egy más után. a mely unadalmas előttünk.

A görögöknél nem volt más vezeték név, hanem az attyok
10 neve, aromaiak pedig a familiájok nevét viselték. aki valamely tiszttségben volt. annak nevét is viselte. de amidön kötés levelet tsináltak, az attyok nevét is fel tették. europában még most is sok nemzetek követik ezt a szokást, sok vezeték név vagyon olyan a mely régenten az atyának nevezolt, de
15 idővel vezeték névül³⁷ maradot afiakon, ne tsudályuk tehát azt. ha az irásban így láttyuk, dávidot, az Isaiásnak fiát, salamont, adavidnak fiát, valamint agörögöknél. alexándert, a philep fiát, ptoloméust., a lagus fiát.

Az izraélitáknál³⁸ afamiliák között, leg nagyobb különböztes. aleviták. és az áldozo papok között vala, az egész lévi nemzettsége. az Istennek szolgálattáyra vala szenteltetve., jóságot nem birt, hanem atöb nemzettségek minden féle földi gyümölcsnek atizedit, és a sengéjit³⁹ adták néki, aléviták között pedig tsak az áaron nemzettségéből valo lehetet áldozo
25 pap., aközönseges léviták pedig a több Isteni szolgálathoz tartozo hivatalakot vittég⁴⁰ végben, a soltárokat ök énekelték, atemplomra ök vigyáztak, anépet ök oktatták, még kétt nemzettség vala, a mely atöbbi között meg különböztetett, leg fővebnek tartaték mindenkor ajuda nemzettsége, eleg
30 felesebb is vala atöbbinél, ezen nemzettségből sok királyok valának, és ajuda nemzettségéből kellett lenni a [11b:]

³⁷ névül [névül-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁸ Az izraéliták «közöt.»nál afamiliák között, leg nagyobb [b—k-ból javítva.] különböztetés.

³⁹ sēgējit [a. m. zsengejit] adták néki, «k,»

⁴⁰ vittég [vitték] végben,

messiásnak, ajákob jövendölése szerént. afamiliák, igen vi-
gyáztanak az első fiaknak ágaira. azért is mondá saul samuel-
nek. látván hogy nagy tisztelettel volna hozzája. az izrael
nemzettsége közöt. nem legg kisebb nemzettsége az enyim,⁵
és a benjamen nemzettsége közöt, nem leg aláb valóé az én
familiám? josefre valo nézve, az ephráim nemzettsége. az
juda nemzettsége⁴¹ után valo volt.

6 Rész

Az ő foglalatosságokrol. a földi munkárol.

Az Izraéliták közöt nem látok olyan hivatalt mely külö-
mbötetö lett volna atöbbitöl, anemzettségek közöt. aleg első-
töl fogvást, aleg aláb valóig, mindnyájan munkások, és¹⁰
pásztorok valának, magok szántottanak., és magok örizték
marhájokot, a gába városában lako öreg ember. estve megyen
vala haza a munkárol, és látván oly késön az uttán egy lévitát
feleségestöl, a⁴² maga házához hívá, gedeon maga tsepeli vala
abuzáját, amidön meg jelenék néki az angyal, booznak¹⁵
kedvében esek ruth, azért hogy az aratoi után maradot buza
fejet fel szedé, amidön saulnak meg vivék hirül, hogy jábes
városa veszedelemben volna. akoron két ökröt hajtot. noha
király vala, azt minden tudgya. hogy Dávid ajuhokot örizte,
amidön samuel érette küldé, hogy fel kenné királynak, saul²⁰
magához hivatá hogy musikálna előtte, azután ismét viszá
tére, hogy [12a:] ajuhokot örizné. noha már király vala, az ő
fiai mindenkor vendégséget tsinálnak., midön ajuhokot
meg nyirték. Elizéus szántot, a midön profétának téteték,
ajudith férje az aratoival vala. amidön anap sugára halált²⁵
okoza néki, noha gazdag vala. az irás tele vagyon ilyen
példákal.

⁴¹ nemzettsé [Sorvégi elválasztás után, új sor elején nem folytatja a szót.]

⁴² a [A névelő egy hosszú szárú betű, nyilván a h kezdővonalával folytatódik, amelyet az író törölt.] maga házához hívá,

Az ilyenek ütköznek meg az olyanokkal, kik arégi dolgokat nem tudják, és akik csak ami szokásinkot tartják⁴³ jonak, amidőn adolgosokrol, munkásokrol, és apasztorokrol⁴⁴ beszélnek nékiek, azt gondolják hogy azok ostoba paraszt emberek voltak, kik nyomoruságban. és szegénységben éltek, azt pedig meg nem gondolják. hogy közönségesen azért nyomorultak ami paraszt embereink. hogy atöbb embereknek szolgálai. és mint egy rabjai. kik nem csak magoknak munkálodnak, hanem még mind azoknak kik fellyeb való renden vannak, apaszt ember táplállya avárosit, abirákot, anemes embereket. és az egyháziakat, akár hogy forgassuk, akár a földi gyümölcsöt⁴⁵ tegyük pénzé, akár apénzt adgyunk.⁴⁶ ki a földi gyümölcsért, de csak a föld termésére kell szorulnunk, még is atöb rendek között. leg aláb valonak tartjuk azokat, akik a földet mivelik, és sokan egy városi embert. aki mind haszontalan. mind mindenre alkalmatlan. nagyobra betsüllik azért, hogy sok pénze lévén, kényes, és gond nélkül való életet él.

De gondoljunk el egy olyan országot, amelyben arendek között. nintsen olyan nagy külömbség, ahol anemesi élet. nem abból áll. hogy [12b:] semmit ne munkálodgyanak, hanem hogy szorgalmatossággal meg tarttsák. aszabadságot, az az, hogy csak atörvény alatt legyenek, amagokébol éllyenek, mástól ne fügjenek, és inkább kevésel meg elégedgyenek.,
25 hogy sem mint rossz modal, vagy hizelkedés által. gazdagullyanak meg, amely országban meg vetik ahenyélest, és tudják mi szükséges az élethez, és ahol nagyobra betsüllik az egésséget, és az erőt, agyönyörüségnél; az olyan országban tehát sokal betsületeseb aföldet mivelni, vagy ajuhokot örizni.
30 mint sem az egész életet ajátékban. és a sétálásban tölteni, nem kell azért. aplato respublikájában menni. hogy ilyen

⁴³ tarttyá⟨na⟩k jonak, amidőn adolgosokrol, «és a» munkásokrol,

⁴⁴ apasztorokrol [Első *r—k*-ből javítva.]

⁴⁵ gyümölcsöt [*m—l*-ből javítva.]

⁴⁶ adgyunk. [*n*—beszúrás; alig észrevehető pici betű.]

emberekre talállyunk, mivel avilágnak nagyobb része eszerént élt, tsak nem négy ezer esztendeig.

Hogy pediglen azon kezdgyem el. amelyről leg többet tudunk, a görögoknál, és aromaiaknál, ilyen szokások valának, homérusban elég királyokat látunk olyanokat, a kik⁵ tsak amagok jóságokból éltenek, és magok dolgoztanak.

Nem kell tehát azt ostobaságnak tartani hogy a régi romaiak a mezei munkában foglalatoskodtanak, sőt még az igen nagy okosság vala töllök, de mint hogy minden embernek keze, és a munkára termet teste vagyon. azt tartották hogy¹⁰ azzal dolgozni kell, és hogy azt nem lehet jobbra fordítani mint a földi munkára, és az igazán való keresetre, azt nem mondhatni hogy a fősvénység vitte volna őket arra, mivel ugyan azon romaiak az aranyat nem be-[13a:]tsülték, és megvetették az idegenek ajándékát, azt sem mondhatni hogy nem¹⁵ lettek volna hadakozók, mivel azon időben hodoltaták meg olosz országot. és vevének magoknak olyan nagy erőt, a melyel idővel, az egész világot birodalmok alá veték, de sőt még a mezei durva. és nehéz élet tevő őket oly erősekké és oly győzőkké amunkára. nem láttyuké azt közöttök. hogy a nagy²⁰ hirű hadakozó embert el vonták az eke mellől. és dictátornak tettek. aki abban atiszttségében. tsak nem az egész világnak parantsolt. és aki el végezvén. tiszttségét, ismét viszá tért az⁴⁷ ekéje mellé.

Vallyuk meg igazán hogy semmi helyes okunk nintsen a²⁵ mezei munka meg vetésére, mivel ez amunka egészen meg egyezik avitézséggel, a hadakozásra való elmével, és az ember séggel, de honnét jó ez ameg vetés,? keresük fel annak eredetét, és meg láttyuk hogy a mi nemzetünknek régi szokásától jó, mert valamint hogy a francusok. és atöb német³⁰ országi nemzetek kik erdős helyt laktak. ahol se jó buza, sebór, se gyümöls nem termet. kételenek valának avadászások után élni. valamint tselekesznek még mostanában is az

⁴⁷ az ekéje [z valószínűleg megkezdett k-ból javítva.]

amerikai vad emberek. kik ahideg országok felé laknak, a⁴⁸
rajna vizén által menvén, és ót jób földre telepedvén meg,
örömet hasznát kívánák venni aföldi munkának, amestersé-
geknek. és akereskedésnek, de nem akarák ezekre adni
5 magokat. és ezeket aromaiaknak engedék, a kiket magok alá
hodoltatták vala, és magok meg maradának [13b:] arégi
tudatlanságokban, amelyet idővel betsületnek tarták, és ane-
meséghez illendőnek gondolak lenni, amely gondolatot még
mostanában is nehezen hagyák el.

10 De amenyiben le nyomák a földi munkát, annyiban fel
emelék avadászatot, amelyet arégiak nem annyira betsüllék,
ök pediglen azt nagyra vivék, se afáradságot, se aköltséget
attol nem szánák, közönségesen tsak abban is tölték idejeket
a nemesek, mind azon által, ha meg tekénttyük adolgot
15 magában, a földi munka, és aházi állatok táplálására. dolog,
sokal jobb, avad állatok. után valo fáradozásnál.

Azonban, nem tsak agörögöknél, és aromaiaknál vala
ollyan nagy betsületben amezei munka, valamint asidoknál,
az égyptum bélieknél is nagy betsületben volt. apersák legg
20 hatalmasab állapotokban, tiszteket rendelének mindenik tar-
tományban. kik a mezei munkára vigyáztanak, és az iffiu
Cyrus, maga munkálodta akertét, és maga kezeivel ültete
abban fákot. akáldéusoknak nagy okok vala a mezei munká-
ra, ha meg vizsgállyuk, a babiloniai termékeny mezöket., ahol
25 egy buza szem, három száz buza szemet hozot, azt tudgyuk
hogy kinában még most is szokás, hogy atsászár, a szántásnak
idejekor nagy pompával mégyen udvarával,⁴⁹ az arra rendelte-
tett földet meg szántani maga, és ugyan maga bé vetni, és
azután szabadul fel a szántás. ezel jó példát⁵⁰ akarván adni az
30 országában lévő gazda embereknek. [14a:]

Hadgyuk el tehát. az illyen még gyermekségünktől fogvást⁵¹

⁴⁸ a <j> rajna

⁴⁹ udvará<v>val,

⁵⁰ példát [l—d-ből javítva.]

⁵¹ fog<v>vást [Törlés a sor végén.]

valo gondolatokot. és ami faluink helyet, ahol egy felöl. egy kastélyt,⁵² más felöl holmi nyomorult házakot látunk, tekéntsük meg aromaiak nagy major házakot, a melyeket nevezték villásnak, ott agazdának meg láttyuk nagy major házait, amelyeket tisztán, és jó rendben tartották, 5
ót meg láttyuk a majorságnak nagy udvarát, atsüröket, istállókot, arabok házait, azok arábok pedig jobb állapotban valának a mi paraszt embereinknél,⁵³ tartások, ruházattok jó volt, feleségekre, gyermekekre gondgyok nem volt. az ilyen munkás gazda emberek nagyob kényekre éltenek, mint sem a mi 10
nemes embereink, azt láttyuk xenophontusban., hogy egy áthénes béli városi ember., regel fel kelvén. sétálni ment a mezöre. meg vizsgálta adolgosit, és magais dolgozot. az egésség. kedviért, és amaga hasznáért,

Végtire vallyuk meg azt. hogy a még anemesek, és gazdagok. meg nem veték a⁵⁴ mezei munkát, addig boldogabbak valának, jóbb egésségben voltak, és tovább éltenek, atestek alkalmasabbak valának. afáradcságra, és az utozásra, elméjek éleseb vala, mint hogy pedig nem hevertenek, elsem unták magokat, amunka kedvessé tette előttök. aleg kisebb 20
mulattságot is, a roszrol nem annyira gondolkodtak, mivel az ő mértékletes-[14b:]ségben valo életek. nem okozot se nagy költséget, se sok adosságot. mondgyuk azt is hogy törvénykezés ritkáb volt közöttök, keveseb familia romlot meg, és annyi erőszak tétel se volt. de mostanában az arosz, hogy anemeseket, és agazdagokat, atöbbi is akarja követni, és aki egy kevesé már eléb valonak tarttya magát aparaszt embernél. aszegyenli a mezei munkát. ezért is igyekeznek annyira amesterségek után élödni, ezért is gondolnak ki minden nap 25
ujab ujab mesterségeket, hogy egyik erszényből amásikában 30
menyen apénz. tsak az Isten is tudgya hogy ha ártatlané⁵⁵ az

⁵² kastélyt, [é—á-ból javítva.]

⁵³ embereinkél, [k—beszúrás.]

⁵⁴ a «kézi» mezei munkát,

⁵⁵ ártatlané [Második t—beszúrás.]

ilyen modal valo kereset, leg aláb nem állandó, aföld pedig mindenkor táplálni fogja azokat. kik ötet mivelik.

Távuł légyen tehát. hogy az Izraéliták meg vettessenek a mezei és munkálodo életekért, söt még ameg bizonyittyia⁵⁶ az
5 ö okosságokot, az ő jó neveltetésekot, és állandóságokot, az
attyoktol vett szokásban. ök azt tudták. hogy a munkára
tétetek az ember, aföldi paraditsomban., és esete után., sokal
nehezeb, és háláadatlanab munkara ítelteték. ezeket gyakorta
hallák a salamon könyveiböl, hogy a szükség követi
10 areszttséget, hogy aki aluszik nyárban, és nem arat, vagy aki
nem szánt télben ahideg miat, anem érdemli hogy kenyeret
talállyon még koldulása után is, ismét ezeket mondgya,
készittsétek el külső munkátokot, és szorgalmatosságal munká-
laldgyátok földeteiket, hogy azután. házat [15a:] épithesse-
15 tek, a Cáto mondása is meg egyezik ezel. hogy az ültetéshez
nem kívántatik sok gondolkodás. de kívántatik az építéshez.

A példa beszédek, és az egész szent irás. amunka. vagy a⁵⁷
dolog nevezete alat. a mezei majorkodtatást érti, úgy mint, a
szánto földeket, szöllököt, mezöket, ökrököt, juhokot, amint
20 hogy az izraéliták, tsak a földgyökböl, és a marhájköböl
elödtének.

7. Rész

A szent földről. és annak termékenységéről.

Az Izraéliták azt a földet lakták, amely meg igertetett vala⁵⁸
a patriárkáknak, és amelyről az irás mondgya, hogy téjjel
mézel folyo föld, akarván ezel termékeny voltát fel tenni, az
25 az ország sokal melegeb ami országunknál. harmintz kettödik
grádittsa alat lévén aszéllyességnek, dél felöl nagy hegyek
veszik körül, melyek meg oltalmazák, az arabiai égö szelek-
töl, nap nyugot és észak felé. améditerránéum tengere mossa.

⁵⁶ söt még ameg bizonyittyia <még> az ö okosságokot, [az ö <még> fölé írva.]

⁵⁷ a [Beszúrás.]

⁵⁸ <v> vala [Törlés a sor végén.]

aszéllít, és libánum nagy hegyei. északról nem bortsáttják
által. ahideg szeleket, rend szerént amediterránéum tengerét
nevezi az irás, nagy tengernek, mivel a sidok nem igen
üsmerték. az océánnum tengerét, de még a nagy tótkót is
tengernek nevezték. az ország belső részit, sok féle hegyek, és ⁵
dombok ékesittik, amelyek jók aszöllőnek, agyümölts⁵⁹ fák-
nak, és a marháknak, a számtalan sok völgyeken. sok
patakok [15b:] folynak, melyek aföldet meg nedvesittik. ezek
szükségesek is mivel az országban nintsen más folyó víz
ajordán vizén kívül. az eső őtt ritka, de mindenkor egyaránsu ¹⁰
időben esik, ugy mint tavaszal. és őszel, ezt hija az irás regeli,
és estvéli esőnek, ugy tekintvén az esztendőt, valamint egy
napot. nyárban pedig aharmat bövséges, és eső helyet va-
gyon., a mezők igen jók a szántásra. és alegeltetésre, leg
inkább agaliléai nagy mezőségek. és ez a sok féle hegy, völgy, ¹⁵
mező, igen kies a szemnek, fő képpen ha az országot sok nép
lakja, és aföld meg vagon mindenüt mivelve.

Mivel. nem amostani állapottyárol. kell a szent földnek
itéletet tenni, mivel akeresztes hadtol fogvást. a szüntelen
valo hadakozásban. mind addig pusztult. valamég egészen, a ²⁰
török birodalma alá nem esék. nem kell. tsudálni. hogy oly
puszta. holot mostanában őt tsak nyomorult falukot, romlot
épületeket, és pusztán hagyot földet látt az ember, atörökök
őtt is ugy el hagyák pusztulni a földet, valamint másut ahol
birnak, az arabiai szeretsenek alá s' fel járnak az országban., ²⁵
őt verik fel sátorokot, ahol nékik tettzik, és anépet pusztit-
tyák, a historikusokbol tudhattyuk meg tehát. hogy mitsodás
volt régenten aszent föld, főképpen, josef. és a szent irás meg
mondgya, visgálljuk meg hogy miket mondának akémek.
arrol az országról, és hogy mitsoda rettentő szöllő gerezdet ³⁰
vivének moj-[16a:]sesnek bizonyságul.

Az Izraélitáknak. igen sok buzájok termet. és az ő tiszta
buzájok, leg hireseb vala, azt pedig tyrus városában vitték el
adni, az olajnak, és a méznek, nálok bövsége vala, ajuda. és

⁵⁹ agyümölts [ü—beszúrás.]

az ephraim hegyei, szőlő hegyek valának, ajériko tartományában. apálma fákból, nagy jövedelmet vettek, és abban az időben, tsak ótt termet balsamum. másut nem.

Ha meg tekénttyük az országnak nagy termékenységit, és
5 nagy gondal valo miveltetésit, meg foghattyuk, hogy⁶⁰ lehete olyan kis országnak. anyi sok szamu népet táplálni, avalo hogy hit nélkül, nehéz is volna annak hitelt adni. amidön anép leg előbször el foglalá, hat száz ezer fegyver fogható ember vala közöttök, husz esztendőstől fogvást. hatvan esztendősig
10 számlálván. a midön a benjaminitak ellen vala a hadakozás, a benjáminiták. huszon ött ezeren valának, atöb izraélitáknak pedig atábora negy száz ezer emberből állot, amidön saul egészen le vágatá az amalécitákat, két száz tiz ezer embere vala, Dávidnak, mindenkor tizen két tábora vala. mindenik
15 tábor huszon négy ezer emberből állot, akik holnaponként szolgáltanak. ez egészen két száz nyolczvan ezer embert téssen, és amidön a népet fel számláltatá az Isten akarattya ellen. akoron tizen három száz ezer fegyver fogható ember találtaték. Josaphátnak ahoz képest még több embere va-
20 la, [16b:] mert ámbár tsak harmad részit birá is annak, amit Dávid birt, mind azon által. sok jó hadai valának, amelynek számok öszveségel tizen egy száz. hatvan ezer emberre fel megyen, ezek mindenkor készen valának. nem is számlálom azokat a kik az erősegekre vigyáztanak.

25 Mind ezekben nem lehet hihetlenség, mivel hasonló példakot látunk ahistoriákban; égyiptumban, a nagy thébes városa, tsak alakosokból. hét száz ezer fegyveres embert allitot ki, roma városában, más fél száz esztendővel, fundatioja után, nyolczvan ezer fegyveres ember vala, mind azon által
30 akörül valo helyekből. kellettét élödni nekik. es abban az időben, azö birodalmok tovább nem hatot romától, hanem kilentz, vagy tiz mély földnire.

A régiek asokaságban tartották erejeket, azért is mondgya abölcs, hogy anéphek sokasága, akirálynak ditsösége, tsak

⁶⁰ hogy lehete [o—e-ből javítva.]

anagy erejekben, bizván, nem hogy ki ki amaga szomszédgyá-
val egy értelemben lett volna, de söt még egyik a másikának
országát fel haborította, azon igen igyekeztek hogy az orszá-
gok népes. és jól legyen mivelve, hogy a házásokok. és az
életek könnyü lehessen, hogy az egészséget, és abövséget meg ⁵
tarthassák, anépet a munkában foglalták, a hazához való
szeretetre, azegymáshoz való egyeségre, és az törvényhez⁶¹
való engedelmeségre intették, mind ezek igen szép dolgok
mondhatná valaki, [17a:] de azt mutasd meg nekünk, hogy
lehető olyan kis országnak mint palestina, annyi népet táplálni, ¹⁰
hogy ezt meg mutathassam, békeséges türelem kell lenni, és
mindent külön külön meg kell vizsgálnom,⁶² és fel számoznom,
mivel anélkül. nem adhatnék helyes bizonyosságot.

Josef meg tartotta nekünk. ahecatés abderites drága histori-
ájának egy darabotska részit, aki is nagy sandor idejében élt, ¹⁵
és a ptoloméusok mellet lakot, envezetes dolgokat irván. a
sidok szokásiról, azt mondgya, hogy a mely földet birtak,
három millium árura föld volt abban, eustathius szerént. egy
arura⁶³ száz Cubitus, az az száz könyökní mérték, vagy két
száz ötven lábni mérték, egy cubitus harmad fél láb., immár ²⁰
azt kell meg nézni. hogy egy ölben hány lábni mérték vagyon,
és hogy nálunk egy rend szerént való höld földnek a hosza és a
széllye hány öll, eszerént meg lehet látni, hogy egy árura hány
ölni höld földet téssen, és hogy hány mi nálunk való mély ²⁵
földet téssen ahárom millium arura. a franczia mérték sze-
rént. egy hold földön termet búzával. négy ember esztendeig
bé éri, két font. és hat onczia kenyeret számlálván napjára egy
embernek. de ezzel bé nem érték volna az izraéliták, és ő
nekik tsak nem két annyit kel adni napjára. mivel midön az ³⁰
Isten mannát küldé né[17b:]kiek apusztában, meg parantsolá
hogy minden nap ki ki maga személyére. tsak egy gomorni

⁶¹ törvényhez [ny—n betűje megkezdett h-ból javítva.]

⁶² vizsgálnom, [vizsgálni,-ból javítva; az o betűt i-re javította, s megtoldotta az m-mel.]

⁶³ egy arura «három» száz

mannát szedgyen napjára, se többet, se kevesebbet. annál, és az irás azt fel teszi hogy az a mérték elegendő vala egy emberre, a gomor pedig. ami mértékünk szerént. ött fontot. és felet nyomot, ez így lévén a franczia mérték szerént valo
5 egy hold⁶⁴ földön termet buzával. tsak két izraélita érte volna bé, és a három millium árura, oda valo egy millium hat száz nyolczvan hét ezer, ött száz hólđ földet tévén, a három millium, három száz,⁶⁵ hetven ött ezer embert táplálhatot esztendeig.

10 Azt tudom hogy az én számozásom nem volna elegendő, ha ehez tenném a josaphát tizen két száz ezer emberinek a szamat, mivel ő tsak felit birá az országnak, és noha személy valogatás nélkül, minden izraélitának ahadban kellett is menni. mind azon által. elegen valának olyanok, akik nem
15 valának oda valok, azután tsak nem annyi aszszonyt kell számlálni, valamenyi férfiat, a sok öreg embereket, a sok gyermekeket. és ha ezeknek keveseb eledel kivántaték is, de annyi sok népnek, sok kivántatott.

De már azt kell meg tekinteni. hogy hecates. tsak a szántani
20 valo földet számlállya. és annak is tsak jóvát, mivel ha az egész földit számlálta volna fel az izraélitaknak. még ti-
[18a:]zen négy annyi földet is talált volna, a mappák szerént. annak az országnak nem lehet kevesebbet adni ött gradusnál. egy gradus pedig magában foglal. két millium, kilentz száz,
25 harmintz ezer. két száz ötven kilentz négy szegeletű frantzia hólđ földet, és azött gradus. tizen négy millium hat száz öttven egy ezer, kétt száz kiletzven⁶⁶ nyolcz hold földet, ebből⁶⁷ ki tettzik hogy hecates tsak egy részit számlálta fel az országnak. és el hadta. a mit asamaritánusok birtak, atokot, apusztaságokot,
30 a szőlő hegyeket, aréteket, mivel sok füvelő hely

⁶⁴ hold földön [o—ö-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

⁶⁵ három száz <ezer> hetven ött ezer

⁶⁶ kiletzven [Inkább íráshiba *kilentzven* helyett; nem valószínű, hogy disszimilációs ejtés írásképe.]

⁶⁷ ebből <hecates> ki tettzik hogy hecates

kivántaték az ő nagy számu marhájok számokra, holot meg idegen országból is sok marhákot vettek. a moábiták. királya száz ezer bárányt. és meg annyi kost tartozot adoban adni, az izrael királyának, áchásnak, és az arabiaiak.⁶⁸ josaphátnak. hét ezer ött száz kost adtanak adoba.

Az a sok számu marha, nagy segittségire vala az izraélitának, mivel annak nem tsak ahusával hanem még a tejével is táplálták magokat. mert ök tsak közönséges étel éltenek. erdejek kevés lévén, ajó földet mindenüt meg mivelték, és akerttyek tele vala gyümölcs fákal.

8. Rész.

Az Izraéliták jorzágirol.

Mindenik Izraélitának, vala különösön földgye. és ugyan azon föld. a melyet az elei vettek volt az osztáskor josué idejében nékik nem vala szabad ajorzágot meg változtatni, és oly eleit [**18b:**] vette vala annak atörvény, hogy ő nékik nem lehet se magokot ki pusztítani⁶⁹ ajorzágból, se mód nélkül meg gazdagodni, mivel minden ötvenedik esztendőben, viszá kelletet térni az el zálagosítot jorzágnak, és nem tsak ebben a negyven kilentzedik esztendőben. nem volt szabad meg kérni az adoságot., de sött még a szombati esztendőkben sem vala szabad, mert mint hogy azokban az esztendőkben aföldnek hasznát nem vették, az igasság hozta magával., hogy az adosság is meg ne fizettség, és mivel hogy oly nehezen vehették fel az adoságot, költtsön is nehezen adtanak, ez így lévén nem volt annyi alkalmatosság, hogy valaki egészen ki pusztithassa magát. jorzágából, atörvény is tsak ezt kivánta, és mint hogy igen nehez volt örökös jorzágot szerezni. azért ajorzágban valo telhetetlenség. és nyughatatlanság is ritka

⁶⁸ az ara⟨biaa⟩biaiak. [Törlés a sor elején.]

⁶⁹ ki puszt⟨ani⟩titani [Utólagos törlés és javítás világosabb tintával; a javítás a törlés fölé írva. Mikes javítása(?)]

volt közöttök, hanem mindenik meg elégedet az eleitől maradó jósággal, és azt kedvesen mivelte., tudván azt. hogy soha idegen nem birhattya örökösön, hanem a maradéki fogják birni.

⁵ Azt nem kell tsudálni. ha oly igen ragaszkodtanak⁷⁰ a földgyökhöz, és jóságokhoz., aköteleségekben járt, és abban az Isten torvényt követtek. ezért is láttyuk az írásban. hogy náboth oly nemesi modra. oltalmazá amaga jóságát. amidön áchás király meg akará tölle venni az eleitől maradó öröksé-
¹⁰ gét, atörvény azért mondgya hogy aföld az Istené, és azt [19a:] ökk ugy birják. mint sellérek, aföldgyöktől egyebet nem fizettek. hanem atizedet, és atermésnek sengéjét ki adták. atörvény szerint, samuel anépet azal fenyegeté, hogy akirályok. iga alá vetik őket, és adot vetnek buzájokra, és
¹⁵ szöllőjekre, az izraélitáknak tehát mindnyájan egyenlő nemeségek vala..ajoszáiban is tsak nem mindnyájan egyenlők valának, és ha valamely familiának a szaporodás miat. egy nehány részre kellették osztani aföldet. akoron nagyob szorgalmatosággal kellették azt mivelni, és több marhákot tartani
²⁰ apusztákon.

Ez igy lévén, ha valamely külömbség vala az ö jóságok között, az a külömbség. amarhákból, és a más egyéb ingo jóságokból állot, marhákot. ugyan ollyanokat tartának valamint apátriárkák, és azok közöt. himet sokal kevesebbet
²⁵ hagyának meg mint sem⁷¹ nöstényt, mivel másként alkalmatlanságokra lett volna, atörvény tiltván nékik aherélést, lovakot nem tartottak, ugy is ahegyek közöt. azoknak nem nagy hasznokot vették volna. akirályok egyiptumból hozatának magoknak lovakot. közönségesen, mind gazdag, mind sze-
³⁰ gény, számaron járt. az írás Jáirnak. egyik⁷² abirák közül valonak. nagy méltóságát akarván meg mutatni, azt mondgya felöle. hogy harmintz fia lévén, mindenik egy számaron járt, és harmintz városnak parantsoltanak.

⁷⁰ ragaszkodtanak [g—k-ból javítva sötétebb tintával.]

⁷¹ mint sem <himet> nöstényt,

⁷² egyik egyik abirák közül valonak. [A szóisméltés valószínűleg íráshiba.]

Azt nem láttuk hogy sok rabokat tartottak volna, [19b:] nem is vala szükségek azokra, mivel olyan kis országban annyi nép, és mind munkások lévén, inkább szereték gyermekeket dolgoztatni, mivel, azon kívül is kellettök őket tartani. sokal jobban is ment véghez⁷³ adolog, aromaiak végtire észre vénék, hogy nem jó volna közöttök aza sok minden féle nemzetiségből álló rab, ugyan az is lett egyik oka., a birodalom romlásának,

Azt tartom, hogy apézn nem vala igen közönséges az izraélitáknál, nem is vala felettéb szükséges egy olyan országban, ahol ajoszágot nem lehet el adni. se nagy adosságot gyűjteni, és ahol akereskedés nem sokból állot, az usora meg volt tiltva az izraéliták közöt, de az idegeneknek adhattak usorára, noha atörvény szerént. igen nehéz vala nékíek, az idegenekel valo közösködés, azért valamint azt már megmondottuk, az ö jóságok, aföldből, és amarhájokból állot,

Az Isten nem igére nékik más féle joszágot, hanem ilyen természet szerént valo, és állando joszágot., önékíek se aranyat, se ezüstöt, se drága köveket nem igér, se drága házi öltözeteket. hanem azt mondgya. hogy annak idejében. esött küld nékik. hogy a föld minden féle veteményt bővön fog termeni, hogy a fák rakva lesznek gyümölcsele, hogy az aratás. a szüret, a vetés, egyik amásikát éri, elegendö eledelt is igér nékik, tsendesen valo aluvást. békeséget. és gyözedelmet ellenségeken meg [20a:] másut,⁷⁴ hogy áldása által, feleségek szaporittok léznek, hogy meg áldgya marhájokat, gabonás házakot. pintzékéket, és kézi munkájokat, lehet ilyen földi jókót. várni Istentöl az embernek.

⁷³ véghez [h—g-ból(?) javítva.]

⁷⁴ [Előző lap alján örszóként is leírva: másut.]

9 Rész A Kézi Mesterségekről.

Nem tudok olyan népet aki oly egészen adta volna magát a földi munkára mint az Izraéliták. az⁷⁵ egyiptum bélieknél. aszantás⁷⁶ mellet. akézi mesterségek, és a kereskedések meg voltanak, a pheniciánusok ki üzetetven hazájokból az izraélitáktól. kételenek valának minden féle mesterséget és kereskedést üzni, agörögök őket követék. fő képpen a mesterségekben. ellenben, a romaiak. amesterségeket meg veték, és akereskedésre adák magokat., a mi az izraélitákot illeti, az ő földgyök. el tarthatta őket, atenger mellet valo földeket, 10 mind inkább aphilistéusok, és a kananéabéliek. vagy a phéniciánusok. birták.⁷⁷

Sok olyan mesterségek vannak, a melyek még az özön viz előtt találtattak fel, aki tettzik hogy az izraéliták. közöt jó mester emberek valának, leg aláb moyses idejében, példa 15 beseléel, és ooliáb, kik a frigy ládáját tsinálák, és mind azt valami az Isteni szolgálatra kívántaték. azt lehet tsudálni⁷⁸ **[20b:]** hogy menyi féle nehéz mesterségeket tudának, minden féle métallumbol tudtak dolgozni, a drága köveket meg metzették, az aszталos mesterséget, kárpit tsinalást, varrást. 20 ök mind tudták.

De leg inkább kettöt tsudálok ezek közöt a mesterségek közöt, akövek metzésit, az aranybol, vagy arézböl valo öntést, valamint a ládán lévő Chérubimok valának, tsak azok tudhattyák azt, akik amesterséghez egy keveset értenek, 25 hogy mitsoda tudomány, és eszközök kívántatnak. az olyan munkákhoz.

Ez akét mester ember. akár egyiptumban tanulták mesterségeket., akár tsudálatosan adatot legyen nekik az a tudo-

⁷⁵ az [es-ből javítva.]

⁷⁶ aszantás [a. m. a szántás sz — rövid s betűje hosszú f-re jav.]

⁷⁷ birták. [Későbbi beírás halványabb tintával.]

⁷⁸ tsudálni [i—o-ból(?) javítva.]

mány, de azt nem láthattuk hogy tanítványokat⁷⁹ hagytak volna magok után. se azt nem láttuk hogy a királyok idejéig, az izraéliták között olyan mester emberek lettek volna. kik csak a mesterségeket üzték volna, amikor saul uralkodni kezdte, az irás azt mondgya, hogy az izraéliták között senki nem találkozik. olyan. aki avasbol tudot volna dolgozni, és hogy anyira jutottak volt. hogy még aszánto vasakat is a philistéusokhoz kellett vinni, hogy meg igazítsák, vagy meg fennyék, de azt tudgyuk hogy a philisteusok olyan nagy igában tartották őket, hogy a kovács mesterséget nekik meg tiltották, azért hogy magoknak fegyvert ne csinálhassanak, Davidnak is goli-[21a:]láth, fegyverét kellett el vinni, azért hogy mást nem kaphata,

Az is ki tettzik, hogy nálok nem árultanak kenyeret. mivel Dávidnak abimelek, nem adhata más kenyeret, hanem az oltáron⁸⁰ lévő kenyerekből ada, hanem ki ki a maga házánál sütötte a⁸¹ ház szükségire való kenyeret, és hogy csak annyi kenyeret tartottak aháznál, amennyi szükséges vala. hihető azért, hogy nagy melegek vannak abban az országban.

Ha a mesterségeket meg vizsgáljuk egyenként. meg láttuk hogy azoknak nagyobb része, nálok haszontalan lett volna., az ő egy aránsu. és közönséges élettek, nem kívánt annyi sokféle alkalmatosságokat, a melyek nélkül mi azt gondoljuk hogy el nem lehetnénk, és amelyek valóságban nem olyan szükségesek, mint alkalmatlanok, ami pedig nekik valóságban szükségesek valának. azokat ő magok is meg tudták csinálni. ami pedig az eledelt illeti. azt ki ki amaga házánál készítette. az aszszonyoknak gondgyok vala akenyér sütésre. és a főzésre, ők fonták meg agyapjat. ők szőtték meg, ők is csinálták aruhákat, atöb dolgokat a férfiak vitték végben.

Homérus azt mondgya nekünk, hogy Euméus maga csinálta vala magának a lábabelit, és a marhájinak maga csinált

⁷⁹ tanítványokat «d» hagytak

⁸⁰ oltáron [ron — utólagos beírás a sorvégi margóra, halványabb tintával.]

⁸¹ a a ház [A névelő kétszer írva, sor végén az új sor elején.]

istállot, ulyes maga tsinála magának házat, és maga tsinála olyan mesterséges ágyat, hogy annak munkájáról. meg üsmere ötet a felesége, ezekből ki tettzik. hogy mitsoda szokás vala a régiaknál. mivel ök betsületes dolognak tartották **[21b:]** tudni azokat a munkákat. a melyek szükségesek valának az élethez, azért is, hogy ne fügjenek más mester emberektől, az illyet⁸² nevezi homerus leg gyakrabban tudománynak. és böltseségnek, az ő szavát az illyenekben bé lehet venni, ő kis ásiában. lakván, Illyés profétával egy időben éle, és valamit ¹⁰ mond agörögök, és atroja béliek szokásiról, igen meg egyezik azal, amit az irás mond a sidok szokásiról.

Ámbár ne szollyunk is arégieb időkről, de abizonyos, hogy Dávid. sok féle mester embereket hagyta maga után az országban. a többi közöt, kömiveseket. átsokot, vas miveseket. ¹⁵ ötvéseket, egy szoval minden féle. mester embereket⁸³ kik a követ faragják, vagy kik. fábol, és metallumokból dolgoztak, hogy pedig azt ne gondollyuk hogy azok idegenek valának, az irás azt mondgya, hogy salamon az izrael népe közül harmintz ezer mester embereket választta, és hogy a ²⁰ hegyekben., nyolczvan ezer kö bányák valának, avalo hogy atyusbéli királytól sok munkásokat kerete, meg valván azt, hogy az izraéliták nem tudgyák olyan jól afát vágni, mint a sidonbéliek. hirámot, a leg hireseb öntöt is jerusálembé hivátá, hogy a templom béli edényeket meg önttse.

²⁵ Azután hogy az ország két felé oszlék. anép holmin inkább kapván, a mester embereknek is számok igen meg szaporodék. ajuda nemzettségének⁸⁴ gyenelogyiájában látok olyan helyt, a melyet amester emberek völgyének nevezték, mert őt laká-**[22a:]**nak sokan, mondgya az irás, egész familiát látunk ³⁰ ollyat, aki mind fazakas volt. akirály kerttyében lakván, ugyan akirály számára is dolgoztanak., mind ezekből azt láttyuk, hogy nálok tiszteletben vala amesterség, Isaiás profé-

⁸² illyet [*lly* — második *l* betúje *y*-ból javítva.]

⁸³ embereket [Utána törölt vessző.]

⁸⁴ nemzettségé^{ben}.nek gyenelogyiá^tjában

ta fenyegetvén jerusálemet, atöbbi közöt azt mondgya, hogy az Isten el veszi tollök atudos mester embereket, és a midön fel rabolák, az irás fel teszi. hogy még amester embereket is rabságba vitték.

Illyen foglalatosági. valának tehát az izraélitáknak, de 5
visgállyuk meg, még az ö különöseben valo dolgokat, és irjuk le amenyiben lehet az ö köntösöket, házakot, házi eszközöket, és az ö eleteknek formáját, ök jó reggel szoktak vala fel kelni, valamint azt sok helyt mondgya az irás, de azt jó meg tudni, hogy az irás szerint, areggel valo fel kelés, valamely 10
gondal valo nagy dolgot tészén. ezért is mondgya az irás hogy az Isten fel költ reggel, hogy profétákat küldgyön népéhez, jerem. 7.13. agörögök, és a romaiak, jóregel szoktak vala fel kelni, és estig dolgoztanak, azután meg feredtenek, vatsorál-
tanak, és idején le feküdtenek, 15

10 Rész Az Izraéliták ruhájirol.

A mi az Izraéliták ruháját illeti, annak formáját bizonyosan nem tudhatni,⁸⁵ mivel mind akép irás., mind akép fa[22b:]ragás,. nékik meg volt tiltva, és az illyen féle dolgot látni kell, hogy azt jól meg tudhassa az ember, de agörögoktól maradat képekből. lehet azt valamenyire meg tudni, nem szóllok⁸⁶ 20
amostani kép irokrol, mivel annak nagyob része, ugy irja le az ennek előtte három száz esztendővel valo nemzeteket, valamint mostanában viselik aköntöst, ki veszem ahires raphaelt, és más illyeneket, kik jól tudták. a régi szokásokat, atöbbi 25
pedig anap keleti országokban lévőket. ugy irják le, valamint, a nap nyugoti nemzeteket, de mint hogy gyermekségüinktől fogvást, hozá szoktunk az olyan képekhez. a melyeken apátriárkáknak. tsalmát tésznek a fejekre, és övig valo

⁸⁵ nem tudhatni, <min> mivel mind

⁸⁶ szóllok [o fölött áthúzott vessző.]

szakálal írják le, azt gondollyuk hogy jól legyen. avall hogy az ilyen fogatkozás nem nagy véték. de sokal jóbb, le írni igazán a dolgot. a menyiben lehet.

A régiék hoszu, köntöst viseltek, valamint mostanában is a világnak nagyob része. hoszu köntöst visel., tsak ennek előtte két száz esztendővel, a frantziák hoszu köntöst viseltek, ameleg országokban mindenkor böv köntösöket viseltek, és a karjokot, lábokot bé nem fedték, azért az ő ruhájokhoz. nem kívántatot nagy mesterség, a szabás könnyü lévén, a varrás is nem sok volt. az izraélitáknak. volt olyan osztovátájok, amelyen egészen ki szöttek ujjason aköntöst, ahöz varrás nem kívántatot. ilyen vala akristus ruhája

Semmi új szokást ök nem kezdetek köntösökben. valamint [23a:] hogy, még mostanában is anap keleti országokban semmi változás nintsen aköntösben. de ugyan is, mint hogy aköntös atest el fedésire való, és mint hogy az egész emberi test egyenlő minden időben, mire való az a sok féle változtatás, meg lehet aköntösben, az alkalmazoságra. vigyázni. ahideg, vagy a melegre való nézve, és kinek, kinek tisztességes köntöst viselni, idejéhez, és rendéhez képest, de ha egy szer az alkalmazos köntöst fel találják, azt nem kellene többé meg változtatni.

Nem is a leg okosab része szokta avilágnak. annyiszor meg változtatni aköntöst. az ujságot, az aszszonyok, és az iffiak szokták bé hozni, enagy sok hejában való költségeket okoz. mondgyuk el azt is. hogy okot ad atsufságra, mert ha valaki meg láttya anagy attya képit, tsak nem szár középig érő dolmányban., azt meg neveti, mivel nem szokot hozá, és azt gondollya hogy régiék nem voltanak olyan okosak, mint amostaniak.

Mint hogy arégiék soha meg nem változtatták,⁸⁷ aköntösök formáját, azért agazdagoknak. mindenkor sok számu köntösök vala. ládájokban, nem is kénszeritettek új köntös után várakozni, vagy nagy hirtelenséggel köntöst tsináltatni, a

⁸⁷ változtatták, [Első á—o-ból javítva.]

lucullus köntösös házában, ött ezer mentét, vagy is palástot találtak. ebből el lehet itélni atöbbit. régenten szokás volt köntöst adni ajándékban, és rend szerént egy pár köntöst adtanak, úgy hogy meg lehetet változtatni, a még egyikét meg [23b:] mosták, addig lehetet amásikát viselni, valamint az 5
inget. rend szerént szőr matériát viseltenek. egyiptumban. és syriában, vékony lënből, és gyapotbol is tsináltak matériát.

A selyem eresztő bogarat az Izraéliták nem tudták hogy mire valo legyen. és annak akristus után ött száz esztendővel kezdék hasznát venni. abban az időben, aköntösnek szépsége 10
abbol állot, hogy a matériának. igen vékonynak, és szép színünek kellettet lenni, a szinek közöt afejér leg betseseb vala. azután. averes, vagy a viola színü purpura, úgy tettzik mint ha a fejér szín. közönségeseb lett volna az izraéliták közöt, valamint agörögök. és aromaiak közöt. salamon azt 15
mondgya. Eccl. 9.8. hogy ati köntösötök. mindenkor fejérek legyenek. az az, hogy mindenkor tiszták legyetek, az iffiak, a férfiak, és a leányok egy néhány színü köntösöket viseltek, ilyen volt ajosef köntöse, és ilyen köntösöket viseltek Dávid idejében, akirály leányi. 20

A köntösök tzifrasága arojtbol. vagy avarrásbol állot, és ahová kivántatot. egy néhány arany, vagy köves kapsot tettenek, de aleg nagyob tzifrálkodás abban állot., hogy aköntösöket gyakran változtatták. és mindenkor tiszta, és 25
tisztességes köntöst viseltenek. abban nem lehet kételkedni hogy az izraéliták. nem viseltek volna közönséges köntösöket, ha meg gondollyuk, hogy a görögök, és a romaiak. leg nagyob ditsőséges voltokban, tsak közönséges köntösöket viseltenek. [24a:]

Leg inkább az irás két féle köntösröl emlékezik, abelső 30
dolmányrol, és apalástrol. adolmány igen böv volt, azért hogy szabadosan lehessen benne dolgozni, és midön utoztak, vagy dolgoztak, azt magokhoz övezték, azért mondgya az irás, kely fel övezd fel magadot, etc. az izraélitáknak meg vala 35
hagyva. hogy a palástok szegeletin. viola színü rojtos gombokat visellyenek. hogy az Isten törvényére emlékezenek, a

fejeken csak nem olyan süveket viseltenek., valamint apüspöki süveg. és valamint apersák, és a Caldéusok viselték. hajadon fővel járni, a közöttök jele vala a gyászolásnak, valamint hogy az is jele vala agyáznak, aki a haját el⁵ beretváltatta. és nem viselt hoszu haját. apedig bizonyos hogy hoszu szakált viseltenek. példa adávid követtyei, akiket az ammoniták királyához küldötte vala, és a kiknek, az a nem okos király. tsufságból felít szakálloknak el beretváltatá, és aköntösökből el metzete,

¹⁰ Ők gyakorta meg feredtenek, valamint mostanában is a meleg országokban gyakorta meg ferednek, főképpen meg mosták gyakorta alábokat, mivel olyan forma kalapodiát viseltenek., valamint nálunk a barátok. ezért nem lehet tisztán tartani labokot. főképpen midön utoztanak., ezért is¹⁵ hozza elé anyiszor az irás, aláb mosást.

Azt láttyuk az irásbol. hogy miképpen öltöztenek. és [24b:] tzifrázták magokat az aszszonyok, azt ézékiel proféta le írja, 16.9. mondván, hogy az ő köntösök, sok féle színü vékony matériából állot, drága övet viseltek, viola színü paputsot.²⁰ nyakra valot, kézre valot, fülben valot, és afejeken. korona formára valo süveget, amidön judith, hollo ferneshez mene, az irás azt mondgya, hogy meg mosdék, és magát drága kenetel meg kené, a haját fel tsinálá, és korona forma süveget tett fejére, (mitram). drága köntöst véve magára, fel ékesité²⁵ magát. kézre valokal, fülben valokal, és gyürükel.

11. Rész

Az ő házi eszközökröl, és házokrol.

Sokal keveseb házi eszköz kivántatik a meleg országokban, mint sem a miénkben, de azt el hihettyük, hogy fő képpen az izraélitáknak kevés házi eszközök vala, az irás gyakran emlékezik a fa, és a föld edényröl, agörögöknél, és aromaiak-³⁰nál, igen közönséges vala a föld edény, de nézzük meg, hogy az aszszony, akihez Elizéus gyakran szokot vala szállani.

micsoda⁸⁸ szállást készíté néki, abból meg láthattjuk, hogy mitsodás házi eszközök kivántatának nékik rend szerént, készittsünk el egy kis házattskát.⁸⁹ mondá az az aszszony a férjének, az Isten embere számára. és abban [25a:] tegyünk egy ágyat, egy asztalt, egy széket, és egy gyerttya tartótt, ö 5 nálók nem vala szokás superlátot tenni az ágy körül, a kik gazdagok valának. azoknak az ágyok éléfánt tsontbol vala. és azt drága matériával bé teritvén⁹⁰ jó illatu vizekkel meg öntözte,

A gyerttya tartó hihető hogy olyan formában volt tsinálva, 10 hogy egy nehány lámpást lehetet reá tenni. a melyben olaj éget, száma nélkül téssen emlékezetet az irás alámpásrol. nem gondolom hogy nálók szokás lett volna aházat bé vonni szönyegekkel, vagy valamely matériákkal, mivel a meleg országban.⁹¹ a köfalt meztelen hadni hivesebb. 15

Az ö házok, sokban különbözöt a miéinktől,⁹² akiknek olyan fedele nem volt. mint a miéinknek, a ház teteje meg lévén földelve, és pádimentomozva, azon jártak, és háltak a melegekben. tsak egy rend házat építettek, kementzések nem volt. Dávid a ház tetéjén sétál vala, amidön bethsábétet⁹³ meg 20 látta hogy feredék. az ö épületek igen nagy kövekből állot, főképpen jerusálemben, ahol bövsége vagyon anagy köveknek.

12. Rész Az ö eledelekről.

Az Izraéliták. ülve ettenek. valamint agörögök homérus idejében, ezt jó meg tudni, mert idővel. ebben változás lett, 25 [25b:] és apersák birodalmától fogvást, ök is fekve kezdének

⁸⁸ micsoda [cs—c betúje d-ből javítva.]

⁸⁹ házattskát. <más> mondá

⁹⁰ bé teritvén [Utána áthúzott vessző.]

⁹¹ mivel a meleg országban. < mivel > a köfalt meztelen hadni < kis > hivesebb.

⁹² miéinktől, [k—beszúrás.]

⁹³ bethsábétet [et szórész sorvégi margóra írva, sötétebb tintával.]

enni, valamint apersák, és atöb nap keletiek, azután agörögök és a romaiak is fel vévék ezt a szokást, az ö eledelek pedig közönséges vala, és az olyanok. kik arendre vigyáztanak, tsak adolog után ettenek. az irás nem emlékezik egyéb⁵ eledelekről. hanem akenyérről, és vizről. mivel akenyér nevezeti alá, atöb eledeleket is érti, az ö kenyerek pogátsa formára volt sütve, azért. azt nem is metztették. hanem tsak törték., bóóz, kedvezni akarván ruthnak, meg engedé néki hogy abbol avizből innék, a melyből az aratoi ittanak. és hogy¹⁰ vélek együt ennék, és hogy mártogathatná kenyerét az etzetben., ebből meg láttyuk. hogy nem tartá ezt kevés kedvezésnek. mivel azt igen szépen meg köszöné.

El ítélttyük, az ö rend szerént valo eledeleket abbol. a mitsoda ételnémü ajándékokot vive abigáil Dávidnak, és⁹⁴
¹⁵ azokbol a melyeket mások is vittek nékie. nevezet szerént fel vagon téve, ugy mint, kenyeret, bórt, buzát, árpát, buza, és árpa lisztet, babot, lentzét, borsot, száraz szöllöt, figét, mézet, vaját, olajat, juhokot. ökröket. és kövér borjukot, ezek közöt hajas kerti vetemény számláltatik, mivel nem tsak²⁰ az izraéliták, de söt még az egyiptum béliek, és aromaiak, közönségesen éltek azokkal, ebből láthattjuk hogy miért nevezettek azok a hires romaiak illyen formában. fabius, piso, Cicero. lęntulus.

Noha szabad volt nékiek ahal étel, mind azon által [26a:]
²⁵ tsak az utolso idökben látok emlékezetet tenni ahalrol. azt tarttyák. hogy arégiek azt az eledelt meg vetették. azt igen gyenge, és könnyü, eledelnek tartván, a sidoknál, nem vala annyi sok féle leves eledel. avendégségek. asok kövér husbol állot, de a leg kedveseb étel közöttök, atéj, és améz volt,
³⁰ ugyan is. a még indiából nem kezdének nád mézet hozni, addig a méznél semmit nem tartottak kedvesebbet., azal tsinálták a liktáriumot, és aleg kedveseb tészta mi. azzal vala sütve, ki is tettik a törvény szerént valo ajándékokbol, hogy

⁹⁴ és azokbol [é—a-ból javítva.]

mojses idejében már egy néhány féle tészta mivét tsináltanak, némely tészta mi olajjal vala⁹⁵ gyurva, némely pedig olajban rántva,

Itt ahelye hogy szollyak⁹⁶ az olyan husrol. amelyet a törvény meg engedte, vagy meg tiltotta, az ételre., nem tsak az izraéliták nem ették meg némely állatokat, avallások hagyásából, mivel még a szomszédságokban lévő nemzetek is hasonló képen tselekedének, a syriabéliek, és az egyiptumbéliek, ajuhust meg nem ették, mert ammonust, kos képiben imádták, de aketske hust meg ették, másut pediglen aketskét meg nem ölték, és ajuhot fel áldozták, az égyptum béli áldozó papok, más országból való italal, vagy étellel nem éltek, és ami az országban termet. azok közöt is, ahalat, vagy akerekded lábu állatokat. vagy a szarvatlan állatokat meg nem ették, se aprédával élő szárnyas állatokat, sokan még közüllök. semmi féle élő állatot meg nem⁹⁷ ettenek. és amidön [26b:] az ő tisztulásoknak, ideje volt, még tyuk tojást, vagy a veteményt sem ették meg, a sertést tisztátalan állatnak tartották, és a kinek tsak a köntöse ért is a sertéshez, azt meg mosta. minden tudgya azt. hogy még most is az indiai bálványozo papok. semmi féle állatot meg nem ölnek, annak pedig vagon két ezer esztendeje hogy így élnek.

A mojses törvénye⁹⁸ nem vala tehát új törvény, de arra szükséges vala, hogy anép amaga akarattyát ne követné, se a szomszédságiban lévő népeknek babonaságit. egész szabadságot nem ad vala nékik, hogy azzal viszá ne éllyenek, ez atilalom pedig hasznos vala, mind az egészségre,⁹⁹ mind ajó erkölcsre, az Isten nem tsak azért veté őket az ilyen iga alá. hogy meg szelidittse az ő engedetlen elméjeket.¹⁰⁰ hanem hogy még el fordittsa őket az olyanoktól, a mik árthatná-

⁹⁵ olajjal vala < sütve, > gyurva,

⁹⁶ szollyak [k — szóközi beszúrás sötétebb tintával.]

⁹⁷ nem [Sor alatti beszúrás a lap alján.]

⁹⁸ törvénye < v > nem vala

⁹⁹ az egészségre, < j > [?] mind ajó

¹⁰⁰ elméjeket. < hog > hanem hogy

nak, meg vala nékik tiltva hogy se vért, se kövérséget ne egyenek. emindenik nehéz ameg emésztésre, adiszno hus is nehéz agyomornak, hasonló képpen, az olyan hal is akinek haja nintsen., igen siros, és kövér, ilyen formában természet szerént valo okát lehet adni. hogy miért vannak meg tiltva bizonyos állatok, valamint azt fel teszi az alexandriai szent kelemen.

A mi pedig ajó erkolcsöket illeti, alelki atyák. atorkoságot mindenkor olyan gonosznan tartották. a melynek mindgyárt ellene kell állani, mivel attol erednek atöbb gonoszságok, még a pogány filosofusokis a mértékletességre intették tanitványo-[27a:]kot, tertullianus pedig eszerént beszél arrol, *ha atörvény némely eledeleket meg tilt, és tisztátalannak tarttya, azokat az állatokat kik az előtt meg valának áldatva, tud meg hogy azzal az embereket amértékletességre akarja szoktatni. de tekindsd meg azabolát, amelyel meg akarják zabolazni azt atorkoságot, amely ohajtá az egyiptumbéli ugor-kát, és dinnyét, amidön az angyali kenyeret eszik vala, tud meg azt is, hogy az által eleit akarják venni egy szers mind a torkosság társainak, ugy mint amértékletlenségnek,¹⁰¹ és atisztátalanságnak, egy szoval azért hogy az emberek könnyebben szokjanak az Istenért valo böjtölésre, szoktatván öket lassanként, akevés, és a¹⁰² közönséges ételre.*

13 Rész A Tisztulásrol.

A törvény szerént valo tisztulásnak. egy oka vala ahus közöt valo meg különböztetéssel,¹⁰³ mindenikét egy okra valo nézve hagyá atörvény, a szomszédtságokban lévő nemzetek hasonló képpen tselekesznek vala, atöbbi közöt. az egyiptum-

¹⁰¹ mértéklet·esse·lenségnek,

¹⁰² a [Beszúrás.]

¹⁰³ meg különböz·tetésnek·tetéssel,

béli papok, ezek minden harmad napban meg beretvályák vala egészen magokat.¹⁰⁴ minden éttzaka két szer, és napjában háromszor meg mosták magokat.

Az izraéliták törvény szerént valo tisztulások szükséges vala, mind az egészségre, mind a jó szokásra valo nézve, *†*testi tisztaság, a lelki tisztaságot jelenti, az irás egy nehány helyt nevezi atisztulást.⁵szentelésnek, mert külső képen valo tisztaságal is kel szentül, [27b:] járni a szent dolgokhoz, azt el mondhatni, hogy atisztaság, a természet szerént valo jó erkölcstől jó, mivel rend szerént. a tisztátalanságot. a resttség.¹⁰ és atunyaság okozza.

A tisztaság más képpen is szükséges az egészségre, fő képpen ameleg¹⁰⁵ országokban, a mint hogy a meleg országokban természet¹⁰⁶ szerént is tisztábbak az emberek. mivel gyakran ferednek, és gyakorta változtattyák ruhájokat, abizonyos, hogy nálunk a tisztátalanság, főképpen a szegénység között, sok nyavalyákat¹⁰⁷ okoz, de ha szinte nyavalyát nem okoznais. mit lehet mondani az olyan nálunk lévő férfiurok. és aszszonyrol. akiknek modgyok volna a feredésre, és amagok tisztán valo tartásra, és nem tselekeszik?¹⁵

Tsudálljuk itt, az Istennek böltseségit. és joságát, aki annyit haszonra valo törvényt ad az ő népének, mivel azal. mind az engedelmeségre szoktatá. őket, mind ababonaságtól el távoztatá, a szokásokat jó rendben hozá, és azegességeket táplálá, apedig szükséges vala, hogy a tisztaságnak parantsolatlyta.²⁰ egyik része lenne vallásoknak, mivel az, aháznál lévő belső és titkos tselekedeteket tekintvén, tsak az Isteni félelem tartathatta azt meg vélek, az Isten meg akará azt nékik mutatni.¹⁰⁸ az ilyenek által, hogy semmi nem volna ő előtte rejtékben, és hogy nem elég, tsak az emberek előtt tiszta lenni, tertullianus³⁰ így magyarázza az ilyen törvényt, mondván, *ő az emberek-*

¹⁰⁴ magokat. <és> minden [Törlés a sor elején.]

¹⁰⁵ a ameleg [Második e—g-ből javítva.]

¹⁰⁶ természet szerént [Elírás.]

¹⁰⁷ nyavalyákat [Első a—v-ből javítva.]

¹⁰⁸ mutatni. <hogy> az ilyenek által, hogy

nek, mind külső, mind belső magok vise-[28a:]lésekről rendeléstéve, még tsak arról is hogy gondgyok legyen az edényekre, ugy hogy mindenben a törvény parantsolatit fel találván, az Istenről gondolkodgyanak szüntelen. és meg másut, hogy meg⁵ segíthesse azt az inkább kedves. mint sem nehéz törvényt, ugyan azonjoságából profétákat rendelete az Isten. kik ő nékik ilyen tanittást adnának, ahamiságot vessétek ki szivetekből. tertull. in mar. libr 2. Cap.19.

A törvény azt hadgya, hogy a midön holt testhez érnek,¹⁰ vagy valami tisztátalanhoz. meg feredgyenek. és ruhájokat meg mossák. az¹⁰⁹ edényeket meg tisztittsák vizel, vagy tüzel. és aházokot¹¹⁰ meg mosák, amidön valamely rothadást látnak rajta. hogy az aszszonyok meg tisztullyanak midön gyermek ágyból fel kelnek. és hogy el válaszák atöbbitöl abél poklosokot. ha szinte fejr legyen is abélpokol.¹⁵

A papoknak kellették el választani abélpoklosokot. ök is tettenek ítéletet atörvény ellen valo tisztátalanságról. és ök rendelték el, atisztulásnak modgyát. és így egy részint a doktorságot is ök vitték végben, noha az írás emlékezetet²⁰ tészén adoktorokrol, de hihető hogy azok borbélyok valának, mivel arégielnél ez a két féle tudomány, nem vala meg különböztetve. atörvény arra ítéli aztot aki mást meg sebesitet, hogy az orvost meg fizesse, meg másut szól akötözésről, irról, kenésről, de nem szol tudtomra abelső orvoságokrol.

²⁵ Az Izraéliták igen kerülték az idegenekkel valo társaságot, mert noha a szomszedságokban lévő nemzeteknek szokások hasonlított is szokásokhoz, de nem egyezék meg mindenben, mert egy [28b:] izraélita, egy idegenel találkozáván együt, azt könnyen el hitethette magával, hogy az idegen, vagy diszno³⁰ hust ett, vagy olyan áldozatot, amelyet abálványoknak ajánlottanak, vagy valamely tisztátalan állathoz érhetet, ettől volt,¹¹¹ hogy nem vala nékiek szabad az idegenekkel enni, vagy

¹⁰⁹ az [és-ből javítva; az é ékezetét nem húzta át.]

¹¹⁰ aházazokot [Elírás.]

¹¹¹ volt, [o— a-ből javítva.]

házokhoz menni, ez igen szükséges vala az ő joszokásoknak meg tartására, mivel aköz népek veszedelmes lett volna az idegenekel valo társaság, fő képpen abban az időben, abálványozásra valo nézve, az égyptum béliek hasonló szokást tartottak. az irás azt mondgya, hogy asidokal nem ettének. herodotes fel teszi, hogy egy görögöt meg nem tsokoltak volna, se késekél nem ettenek volna, se edényekből nem ittanak volna, még mái napon is á¹¹² törököknek. sok ilyen szokások vagyon. egy irás tudó, áitatos török, egy kereszténynek aházában nem menne pénteken.

Az izraéliták. nem kerülték mind egy aránt az idegeneket, abálványozokat utálták. főképpen azokat kik nem valának környül metélkedve, mivel nem tsak ő nálok vala ez a szokás. ábrahámnak minden maradéki követték ezt a szokást, ugy mint. az izmaéliták, amádiániták, és az iduméusok, lothnak maradéki, az ammoniták,¹¹³ és a moabiták, az izraeliták nem kerülték az olyanokat kik az igaz Istent imádák, ha szinte nem voltanak is környül metélve, söt még azt is meg engedték hogy a szent földön lakjanak, tsak atermészetnek törvényit meg tarttsák, és vért neegyenek, de ha környül metél-²⁰ [29a:]tették magokat, akoron az ábrahám fiai közü bé vétettek. és az egész törvényét mojsesnek. vélek meg tartatták, ezeket¹¹⁴ proselitáknak nevezték. és salamon idejében száz ötven ezer proselitánál. több vala az izrael földén.

Semmi féle nemzetet nem kerültek ugy el az izraéliták,¹¹⁵ mint a kanaán bélieket, emeg átkozot nép vala, és az Isten meg parantsolta vala nékiek, hogy ezt a nemzetet el törölyék., nem is látom hogy más nemzettel lett volna meg tiltva a¹¹⁶ házások tsak ezel. a mojses felesége mádianita vala, bóózt, meg ditsérék azért hogy a moábitabéli ruthot el vevé. salamon eleinte. még midön Isten előtt kedves vala, az

¹¹² á [Íráshiba a helyett.]

¹¹³ ammoniták, [a—o-ból javítva.]

¹¹⁴ ezeket [et szórész beszúrás.]

¹¹⁵ az izraéliták, <mint> mint [Törlés a sor végén.]

¹¹⁶ a [Beszúrás.]

égyiptum béli király leányát vevé el. hogy ha pedig idővel az ilyen idegenekkel való házasságot az irás rossznak mondgya lenni, azon a kanaán béli feleségeit érthetni. és nem hogy még atöbbit is meg térítette volna. de sőt még hogy kedveket talállya. az ő bálványokot imádá.

Annál is szabadab¹¹⁷ vala tehát az izraélitáknak az egymás között való házasság, és anem vala meg hagyva. hogy ki ki tsak a maga nemzettségéből való személyt venne, valamint ezt sokan tartották. még a szent atyák közül is, mivel atörvény¹⁰ tsak éppen az olyan leányokot tekintette. a kikre ajoszágg maradot, mivel az olyanoknak, amagok nemzettségekből. valokhoz¹¹⁸ kellett menniek. azért hogy az osztások, esze ne elegyedgyenek, azt ki ki tudgya. hogy David el vevé a saul leányát, aki is benjámen [29b:] nemzettségéből vala, achino-¹⁵ám., egyik aDávid feleségi közül, az ephraim nemzettségéből vala.

14 Rész A házasságokról.

Az Izraéliták. amitsoda formában éltenek, aházasság nem vala bajos dolog közöttök. sőt még könnyebségekre vala, az aszszonyok szintén úgy dolgoztanak. valamint aférfiak, azok²⁰ aházi munkát vitték végben, és a férfiak a mezei munkát, az aszszonyok készítették az eledelt,¹¹⁹ thamár. a király leánya lévén, maga készítte levest, a bátyjának. ámnonnak.

A köntösököt az aszszonyok tsinálták, és ök szőtték a szőr matériákat, az ilyen munka inkább is illik hozzájuk, mivel ök,²⁵ leg többet maradnak aháznál, talám ezért is volt hogy még akirályoknál az aszszonyok vigyáztak aházra, és a kapukra, Isboeth, király fia lévén, akapuját. tsak egy szolgáló örzötte, az is abuza tisztításban töltötte idejét, az aszszonyoknak

¹¹⁷ szabadab [ab szórész beszúrás.]

¹¹⁸ valok·k· [?]hoz

¹¹⁹ eledelt, <th> thamár. a király [a névelő beszúrás.]

különös házak volt, és a férfiak oda nem jártak, fő képpen az özvegyek. magános életet eltenek.

Az izraéliták alakadalmokkor., nagy vendégségeket tsinálnak. és olyan tzifrán öltöztenek, hogy a napnak szépségét, nem hasonlíthatá Dávid másához, mint a völegény fényességéhez, alakadalom hétt napig¹²⁰ tartot, a sámson lakadalmának. a hetedik napon lett vége,

A völegény mellet. iffiu legények valának. kik véle együtt vigadtanak., a meny aszszony mellet pedig leányok valának, samson mellé harmintz iffiu legényt adának. avölegény fejére koronát¹²¹ tette nek, mely az örömet jelenté, a sidok tradicioja szerént, amenyaszzonyoknak volt korona fejeken, musika szoval kísérték őket házakhoz. és a jelen való nép, pálma fa ágakot tartottak kezekben.

De az ő lakadalmokot. nem látom, hogy valamely vallásbéli Cérémoniával lett volna fel ékesítve., hanem hogy atselédes gazda, ajelen valokal imádkozot, hogy az Isten áldását adgya az új házásokra, erről vagyon példa, amidön Isák el vevé rebekát,¹²² booz, ruthot, és tobiás sárát, azt nem látom. hogy ezen alkalmatoságal. áldozatot tettek volna, atemplomban mentek volna, vagy papokat hittak volna, hanem tsak az atyafiak, és a hivatalosok között ment végben alakadalom.

A környül metélkedés pedig avallást illette, az igen szükséges vala abban az időben, mind azoknak. kik az ábrahám szövetségében akarának számlálatni. de azért nem kellett atemplomba vinni a gyermeket. aháznál is végben mehetet. az a Ceremonia, pap nélkül, hanem olyan borbély forma embert hittak, aki a metzéshez tudot, a sidok között most is vagyon olyan akit ők molednek nevezik, az ilyen Cérémoniákban vigyázunk hogy a kép irok meg ne tsallyanak, mert ők gyakorta tsak a magok gondolattyokot követik. [30b:]

Az Izraéliták nem hogy tartottak volna asok gyermektől,

¹²⁰ napig <n> tartot, a sámson lakadalmának. [Harmadik a—á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

¹²¹ koronát <adt> tette nek, [Törlés a sor végén.]

¹²² rebekát, <ruth> booz, ruthot, [Törlés a sor végén.]

de sőt még azokat ohajtották, azon kívül. hogy a természet az embereken oltotta ezt a hajlandóságot, ők tudták azt, hogy az özön víz után. az Isten azt mondá az embereken. nevelkedgyetek. és szaporodgyatok, és¹²³ töltstétek bé a földet, azt is tudták, hogy ábrahámnak, meg számlálhatatlan maradékot ígére, és hogy közöttök kellene születni avilág meg váltojának, nem is valának ők, olyan magok hasznokot keresők mint a mostani emberek, kik a házásokon valo áldást. nyomoruságnak tarttyák, a mitsoda eledelel éltenek.,
10 a gyermek tartás nálok kevésben tölt, aruházatok, meg kevesebben. mert a meleg országokban, agyermekek. tsak nem mezitelen járnak, és a midön nagyobbak valának, az attyokot segítették a munkában, és nem vala szükséges annyi szolgát, vagy rabokot tartani, a saul szolgája, siba, maga
15 miveli vala tizen ött fiával. és husz rabokal együt. a miphiboseth joszágát, azon nem törödtének. hogy gyermekeket eléb valo rendbe hadgyák, mivel közöttök nem mehetet nagyob rendre, hanem az ő nagyra valo vágyások abban állot, hogy ha lehetet, jobb állapotban hadgyák. maradékoknak. az elejek-
20 töl vett joszágot, és több marhákot hagyhassanak, mint hogy pedig a leányokot tsak akor illette ajószág, a midön fiu nem maradot. azért a mikor őket férhez [31a:] adták, a joszágra nem vigyáztak.

Nem tsak hasznos vala tehát közöttök a sok gyermek. de
25 sőt még abetsületes dolog vala, az ollyat igen boldognak tartották lenni, a kinek sok gyermekei valának. aki körül sok gyermek állot, akik ötet halgatták, és parantsolattyátol vártak, és attol nem félhetet hogy a neve el töröltetnék. mind addig valamég maradékiban tartana, az öregek koronái. az
30 irás szerént, a gyermekeknek, gyermekei, ditséretre mélot volt az ollyan atya, akinek sok gyermekei valának, ditséretnek okáért mondgya az irás az izraelnek két birái felöl, hogy egyikének harmjntz fia vala, amásikának negyven, és harmjntz unokája, Dávid felöl, hogy tizen két fia vala. roboam

¹²³ és [s—t-ből javítva.]

felöl. akinek huszon nyolcz fia, és¹²⁴ hatvan leánya vala. ábiás felöl, akinek huszon két fia, és¹²⁵ tizen hat leánya vala, a görök¹²⁶ poéták nagyra emelték azért priám királyt, hogy ötven gyermekei valának, a szüzeségben valo élet, nem tartaték abban azidöben jó erkölcsnek, és nyomorultnak tarták az olyan leányt, aki leány korában holt meg, ebböl az okból siratá ajepté leánya szüzeségét. 5

Hogy pediglen ohájták oly igen, maradékokot hadni, azt nem kel tsudálni, mert a fundámentuma vala atörvénynek, a mely is azt parantsollya, hogy egy testvér atyafi. amásikának özvedgyét el vegye, hogy ha maradékot nem hágy, maga után, ezt még a pátriárkák is követték. amint ki tettzik a thamár historiá-[31b:]jából. azért hogy a meg holtnak neve feledékenységben ne mennyen, és a gyermekek., a meg holtnak nevéen hivatattak. és néki tulajdonitattak. ezen okból számlállya. akristus gyenelogyiáját szent mathé más képpen. mint szent lukás, mivel szent josefnek kétt atya lévén, az egyik valóságos atya vala. a másika. a törvény szerént valo fogadot atya vala, de atestvér atyafiának feleségivel valo házáság. nem ellenkezék. atermészet törvényével, amely is meg engedte. atestvér hugával, vagy nényivel valo házáságot, mind addig, valamég az Isten azt meg nem tiltá. 10
15
20

Hogy pediglen az izraéliták egy néhány feleséget tartottanak. azt azért tselekedték. hogy sok gyermekek lehessen. a sok feleséget ök nagy tisztességnek, és méltoságnak tartották, azért is mondgya az irás, hogy roboámnak. tizen nyolcz felesége, és hatvan ágyasa volt. 25

De mind annyi feleséggel is a házáságnak szabadságával igen mértékletesen eltek, mivel a feleségekhez terhes korokban nem mentenek, se azon idö alatt. amelyben szoptatták gyermekeket, a mely idö, két vagy három esztendeig tartot. az irás tsak éppen három dajkárol emlékezik, arebeka., miphibozet, és joásnak, asidok királyának dajkájiról. 30

¹²⁴ és [s—t-ből javítva.]

¹²⁵ és [s—t-ből javítva.]

¹²⁶ görök [Zöngés g helyett zöngetlen k]

Nem kel tehát azt tsudálni., hogy ha az Isten el szenvedte az egy nehány feleség tartást. ezt a szokást meg az özön viz előtt vették vala bé. noha ellenkezet aleg előbszőri házáságnak [32a:] rendelésivel, mivel midön arendelteték. a földi paraditsomban. akoron nem vala még testi kivánság, és azután. az uj törvényben. a szenttségek közzi számlálák, de akegyelemnek ideje előtt, az Istennek josága szenvedésel vala hozájok. azért is mondgya akristus. hogy a feleségtől valo el válást. és a sok feleség tartást, sziveknek keménységiért szenvedték ell, a feleségeken kívül, szabad vala nékiek ágyasokot tartani, akik közönségesen rab leányokból állottak, és avalóságos feleségek. tsak annyiban valának ezeknél fellyeb valok, hogy az ő gyermekek, részt vettek ajoszágnban.

Ez szabadság, nem hogy alkalmatossabbá, de sullyosabbá tette közötök¹²⁷ aházáságot, mert lehetetlen vala egy embernek annyi aszszony közöt aszivét el osztani, ugy, hogy mindenike meg elégedhetet volna férjével, azért keményen kellett vélek bálni, valamint mostanában bálnak atörökök. ilyen formán aző házáságokban. se az az egyeség, barátság. és nyajaság nem vala, valamint ezek mostanában fel találtatnak, de még mitsoda nehéz dolog vala, annyi aszszonyt meg alkudtatni egy másal. mivel szüntelen valo veszekedés. és irigység volt egy más közöt. egyik aszszony gyermekeinek, annyi mostoha anyyok volt. valamenyi felesége vala az apjoknak. mindenik tsak az anyyok hasznát kereste. és atöbb aszszonyoktól valo gyermekeket ugy tekintették. mint idegeket, vagy ellenségeket. ezért is látunk az írásban ilyen [32b:] beszédeket, ez az én ötsém, az anyámnak fia, látunk példát az ilyen meg hasonlásokrol. adavid fiai közöt, de még nagyobbat. a hérodes fiai közöt.

Az el válásnak szabadsága. sok bajos dolgokot okozot. mert könnyü dolognak tartván aházáságot, magokot egymáshoz tsak könnyen kötelezték. nem is valának egymáshoz annyi türéssel, és szenvedésel. és a sokszori házáság, elszinlet,

¹²⁷ közötök [ők szórész beszúrás.]

mértékletlenségé válhatot. azt tudgyuk, hogy mitsoda rendeletlenségben esék roma városa, abirodalomnak vége felé, valamedig ótt meg tarták ajó szokást, tudni illik 523 eszten-deig, ót addig nem vala el választás, noha meg engedte atörvény, az izraéliták gyermekei az el választás miat, sokat szenvedének, mivel árván maradának sokszor, még attyok, és annyok halálok előtt. 5

15 Articulus

A gyermekek neveltetéséről, foglalatosságokrol,
és tanulásokrol.

Az Izraéliták tsak nem ugy nevelték agyermekeket, vala-mint az égyptum béliek, és arégi görögök, a testet amunká-ban foglalatostkoddatták, és az elmét, az írásban, olvasásban, 10
és a musikában, atesti erőtt nagyon betsülték, amint is azírás nagy ditséretet ad azoknak, kik erősok valának, valamint a dávid vitézi, agyalog futás közöttök igen szokásban volt, **[33a:]** és a jonathás példájából ki tettzik, hogy jó nyilasok voltanak. 15

A birkozásba nem foglalták ugy magokat valamint agörögök, akik nagy költségel építettek olyan iskolákat ahol a birkozást tanulták mezitelen, és azt a helyet ök gymnásium-nak nevezték, és ahadi¹²⁸ dolgokban. sem ugy, valamint 20
aromaiak.

A sok tanulásra sem vala szükségek. hogy ha atanuláson egy¹²⁹ néhány féle nyelveknek tanulását, és a sok könyveknek olvasását érttyük, mivel ök meg vetették az idegen nyelveket. az¹³⁰ egy sidó nyelv nékik elegendő vala, mivel az ő nyelvek a szóbol igen gazdag, és leg többire egy szó. egy Constructiot 25
tészen, egy néhány szóval kellene nékünk ki mondani azt, amit ök egy szóval ki mondták. ez akét szó, nagyá lenni.

¹²⁸ ahadi <g> dolgokban.

¹²⁹ egy néhány féle [egy—utólag betoldva a sor végére, részben a lapszélre írva.]

¹³⁰ az [es-ből javítva.]

nagyá tenni, nálok egy szóból áll, és nem lehet más nyelven olyan jól ki mondani mint asidó nyelven, nintsen is olyan nyelv. amelyen rövidebben lehessen agondolatot ki mondani, se világosabban, se tisztábban. mint ezen anyelven, anyelv
5 hoza azt magával, hogy mindenkor egy féle dolgot, egy féle szokas mondgyák ki, ettől vagyon hogy a szent irás stilusa. vagy szollása, nékünk parasztosnak tettzik, noha a sidó nyelven, igen szépen esik.

Az ö grammatikájok, valamint arégi görögöké, tsak abbol
10 állot, hogy a nyelveken jól beszélyenek. és irjanak, apedig nem tettzik, hogy valamely rendet tsináltak volna. anyelvek meg-[33b:] tanulására, arégi sidó betüket pedig mostanában, azért nevezik samaritána betüknek, mert a samaritána béliek azokat inkább meg tartották. és mint hogy azok igen nehéz
15 betük, könnyen ellehet hinni, hogy az izraéliták. közönségesen nem tudták az irást, amint is hogy, az irás, az irás tudokot. sophérimnak nevezi, az az irás tudoknak. avalo hogy a munkás embereknek nem oly szükséges az irás, tudás. de azt lehet hinni, hogy leg nagyob része közüllök, olvasni tudot,
20 mivel az Isten törvényét tudniok kellett. és a szombat napokot,¹³¹ tsak annak tanulásában töltötték.

Abbol az egy könyvből, ök mindent meg tanulhattak. ami szükséges volt, abban meg láthatták avilág historiáját, az egész nemzettségeknek eredeteket, és ami leg inkább öket
25 illeté. az ábrahám, lótt, ismael, és az esau maradékinak gyenologiáját, abban meg látták a Ceremoniákat, parantsolatokat, és a városi törvényeket, és valamit nékik kellett tartaniok, ez így lévén, amojses¹³² ött könyvében. mind fel találták, a mit tudniok kellett.

30 A tudni valo Dolog, hogy nékik más több könyvök is valának, úgy mint a josué, birák, samuel. könyvei, amelyeket mind azután irták, meg mojses idejétől fogva tésznek emlékezetett valamely könyvről, amelyet az ur hadakozásáról irták,

¹³¹ napokot, [t-n-ből javítva.]

¹³² amojses «törvényében» ött könyvében.

meg másut, az igazaknak könyvéről, akiralyok könyve, sok helyt emlékezik. a sidok, és az izraéliták. királyinak életekről valo könyvek felől, salomon három ezer példa beszédeket irt vala. és ezer ött énekeket, és minden féle fákról [34a:] füvekről,¹³³ és állatokrol valo könyvet, de mind ežek a 5 könyvek, és talám még többek is amelyeket nem tudunk. el vesztenek, hanemő azok akönyvek meg maradtanak. amelyeket az Isten iratot a profétákal, és amelyeket meg tartotta gondviselése által.

Azt nem lehet mondani hogy az Izraéliták¹³⁴ olvasták volna 10 az idegen könyveket. mivel anékik veszedelmes olvasás lett volna, mert azokbol meg tanulták volna. apogányok helytelen, és istentelen fabuláit, ök pediglen. azoktol ugy irtoztanak. hogy nevezni sem akarták az ő bálványokat, és hogy ha vezeték név egyezet az istenek nevével, azt meg változtatták. 15 és az esbáál, és meribáál név helyet, isbosethnek. vagy miphibosethnek hitták.

Tsak éppen az Izraéliták tanyithaták agyermekeket olyan valóságos tudományokra, amelyek öket az Isteni szeretetre, és ajó erköltsökre indithaták, avalo hogy az tanítások köziben. vagy példa beszédeket, vagy meséket elegyitettek, amelyek valamely valóságos dolgot jelentettek, aszokás volt arégi tudosok közöt, hogy egymásnak meséket tsináltak, amelyek még dolgokat jelentettek, és nehezek valának ameg 20 fejezésre, erről példat látunk samsonrol, és az ethiopiai királynérol, azok apélda beszédek rend szerént versekre valának tsinálva, és azokat éneklették, ebből gondolom, hogy az izraéliták tanulták amusikát is, valamint agörögök, kik mind amusikára. mind az éneklésre tanították agyermekeket, valamég annyi könyveket nem írának, addig tsak az 25 énekekben marada fent anagy dolgoknak emlékezetek, régenten eszokás volt anémeteknél, még mostanában is- [34b:] magyar országban. atörökel valo hadakozásokat versekre

¹³³ füvekről, <valo> és állatokrol valo

¹³⁴ azIzraéliták [I—t-ből javítva.]

tsinálták, és azokat énekelik, valo hogy tsak debretzenbe akoldusok.

A valo hogy asidok irtanak könyveket, de mint hogy ök azt tudták,, hogy az énekekre tsinált dolgoknak emlékezetek
5 jobban meg marad, azért láttyuk az írásban., hogy anevezetes dolgokrol énekeket tsináltak, amidön moyses által vivé averes tengeren az izraélitákat, arrol éneket tsinála, és azt aleányok musika szoval énekelik vala, debora, és a samuel
10 annya, mindenik éneket tsinála, de főképpen adávid soltárit, mostanában is énekelik, ezek az énekek tellyesek Isteni buzgoságos ditséretekel. intésekel, és oktatásokal,

Az Izraéliták musikáiról semmit nem tudhatunk. se arrol hogy mitsoda verseket tsináltak., de az ö énekek szép voltárol. tehetünk itéletet, ha meg gondollyuk, hogy mitsoda
15 szép és hathato szokbol állot énekjek, amusikájoknak természet felet valo eröt tulajdonit az írás, azt láttyuk, hogy sault agonosz lélek kinozta, amidön Dávid hárfázot elötte, elizéus, hogy jövendölhessen. musikást hivata, a sidok között igen sok musikás vala. dávid idejében, négy ezer lévitákból álló
20 musikások valának, akiknek más hivatalyok nem vala., és azoknak két száz nyolczvan nyolcz fő mesterek vala, azok között leg fővebbek valának. Ásáph, hémán, és idithun. ezen neveket sok helyt láttyuk a soltárok kezdetén. dávid magais. nagy poéta. és fő musikás vala, igen sok féle musikájok vala
25 nékiek, ugy mint, trombita, sok féle flauta. dób, és hurrall valo musikák, hogy pediglen a [35a:] kép irok hárfát adnak adávid kezében. nem tudjuk miért, mivel nem tudgyuk azt. hogy mitsoda féle musikás volt.

Az ének szó mellet ök mindenkor tántzoltanak, de az iffiu
30 legények, aleányok, az aszszonyok, az emberek. mind ezek külömb külömb féle tsuportban tántzoltanak,

Azt¹³⁵ nem látom hogy az izraélitáknál közönséges iskolák lettek volna, sem azt., hogy az iffiak az attyok házán kívül. jártak volna valahová tanulni, amunkás élettyek. azt meg

¹³⁵ Azt [t— későbbi beírás sötétebb tintával.]

nem engedte nékik, az attyoknak is szükségek vala reájok amunkára, arra pedig még gyermek korokban szokának. ugyan is a görög nyelven az iskola idő töltést teszen. mint olyan helyet.¹³⁶ ahová gyülekeztek mulattságra mind azok akiknek szorgos dolgok nem vala, azt tartom tehát. hogy leg 5 nagyob része tanulásoknak, azírás, és olvasás nélkül volt. hanem az attyokfiak. és az öregeknek. oktatásokból állot¹³⁷ tanulások.

Az Atyák tartoztanak a fiókat meg tanyítani mind azokra, nagy dolgokra. amelyeket az Isten tselekedet érettek. ezen 10 ókból is inti oly gyakorta a törvény arra őket, hogy a gyermekeknek meg magyarázzák az innepeknek, mi okból való rendeltetéseket, és a Ceremoniákat, azután a mezei munkákra tanították őket, de azt nem csak beszéd, hanem tselekedettel vitették végben, és abban nem kell kételkedni hogy ők 15 ahhoz jól nem tudtak volna.¹³⁸ mivel annyi saeculumok alatt, csak abban foglalatostkodtak. és noha ezt a mesterséget mi közöttünk csak a parasztok is vigyék végben, mind azon által ahhoz nagy érték kívántatnék, amely szükségesebb az emberi nemzetnek, mint sem azok a [35b:] mély speculációk, a 20 melyeket nagy tudományoknak tarttyák,

Egy olyan izraélita, aki mind a szülétől, mind valamely olvasásból meg tanulta a maga vallását, a törvényt, és a nemzettsége historiáját, aki mindent tudot magának keresni ami 25 szükséges volt, a ki üsmérte a földeinek különb különb minémiségeit, és azt hogy egyikében mit kellett ültetni. és a másikkában. mit vetni. mitsoda időben kellett ültetni. vagy vetni, azon időhöz képest, mitsoda féle módon kellett meg oltalmazni a földi gyümölsöt, hogy el ne veszen. azt miképpen kívántatot 30 fel gyűjteni, és meg tartani, aki értet a sokféle marhákhoz, betegségeket meg üsmérté,¹³⁹ azokat orvoslani tudta, és más sok egyéb efféléket, ennekem úgy tettzik, hogy egy ilyen jó

¹³⁶ helyet. [Első *e*–*y*-ből javítva.] ahová [*v*–*l*-ből javítva.]

¹³⁷ állot [*o*–*a*-ből javítva.]

¹³⁸ volna. <vo> mivel

¹³⁹ meg üsmérté, [meg üsmérte helyett.]

izraélita. ért annyit, mint egy nálunk való törvényes ember, vagy mint az olyanok, akik csak az iskolákban disputálnak, mivel azt meg kell vallani, hogy az utolsó időkbe igen el választották a nem igen haszonra való tudományokat, a
5 hasznosoktól, leg inkább az olyanok,¹⁴⁰ akik csak az elme ékeségire vigyáznak, a testet mód nélkül el hagyják. és azért, semmi nehéz munkára nem is alkalmasok.

Valának mind azon által olyan izraéliták. kik atudományban¹⁴¹ foglalták magokat., és akiket el lehetet tudosoknak
10 nevezni, az irás azt mondgya., hogy dávid idejében valának az Isachár nemzettségéből olyan tudosok, kik üsmerték mindenik részit az időnek. és arra meg is tanyították az izraélitákat, hogy mindenik résziben mit mivellyenek. az irás magyarázok azt tarttyák felöllök. hogy azok astrologusok va-[36a:]lának,
15 az égi járásokra vigyázzván, ökk rendelték el az innepeket., az esztendőnek¹⁴² részeit, malakiás proféta azt mondgya. közönségesen apapokrol., hogy az ő ajakok, atudományt örzik, és az intéseket. az ő szájokban keresik, az is vala. az ő leg főveb hivatallyok, hogy az Isten törvényére tanittsák anépet¹⁴³
20 minden városokban, szombatokon, olyankor a sinagogákban¹⁴⁴ szabad volt más egyéb tudos embereknek is anépet tanyítani, fő képpen hogy ha az olyanokat. profétáknak üsmerték lenni, ót vala tehát az izraéliták iskolájok, ahol is anépet, nem a haszontalan, hanem, avallás, és ajó szokás
25 tudományira tanittyák vala.

Tsak éppen apapok, és aproféták. irnak vala historiákat, ki is tettzik a szent irásból, hogy mitsoda emberek valának azok, kik azokat irták, mivel okos. és értelmes öreg emberek¹⁴⁵ valának, akik adolgokot jól tudták. az ő irásokban nem

¹⁴⁰ olyanok, <ot.> akik

¹⁴¹ [Sor végén:] atu [Új sor elején:] mányban [Íráshiba *atudományban* helyett.]

¹⁴² esztendőnek [Első *e—o*-ból vagy *a*-ból javítva.]

¹⁴³ anépet [Utána áthúzott vessző.]

¹⁴⁴ sinagogákban [Második *g—k*-ból javítva.]

¹⁴⁵ emberek [*emberek* zöngétlen *k* helyett zöngés *g*]

láthatni se hejában valóságot, se hízelkedést, se elme mutogatóást, ök amagok¹⁴⁶ neveket fel nem tették, se elnem titkolták akirályokban. vagy a királynékban valo fogyatkozásokat, akik adávid historiáját irták. szintén ugy leirták egészen, az ő vétkeiket. valamint más egyéb szép tselekedeteit. 5

Ők nem szoktak vala elől járó beszédekkel élni, hanem adolgot kimondótták. mentől világosabban. lehetet, és semmit ahoz magoktól nem tettenek, de aki azt jól meg vizsgállya, meg láttya, hogy nagy böltéseségel válogatták meg adolgot. a melyről irtanak, attol is vagyon, hogy az ő historiájok rövid, 10 noha bizonyos helyeken böven le irtják a dolgot. a mint kivántatot., és az olvaso eleiben vi-[36b:]lágosan teszik, a sidok¹⁴⁷ nem tsak ahistoriákrol, de más féle dolgokrol is jul irtanak, atörvényeket. világosan, és rövideden le irták. 15

16 Rész

Az Izraélitaknak, jeles, és emberséges magok viselésekről.

A sidó nép közönségesen, elegendő képen lévén oktattva 20 aszükséges dolgokra, és olyan földet is birván, amelybe az emberek természet szerint. eszesek valának, azért, jeles maga viselőknek. és emberségeseknekis kellették nekik lenni, mivel azt nem kell gondolni, hogy a meg ne egyezék amezei munkával, és a¹⁴⁸ mezei étellel, az emberség alat értem¹⁴⁹ 25 közönségesen mind azt, valami meg különböztethet minket a barbarus nemzetségektől, egy részről az emberségen,¹⁵⁰ és abetsületen, az egy máshoz valo barátságos, és tisztelettel

¹⁴⁶ amagok <ot f> neveket fel nem tették,

¹⁴⁷ a sidok <me> nem tsak

¹⁴⁸ a [Beszúrás.]

¹⁴⁹ értem [é-a-ból javítva.]

¹⁵⁰ az emberségen, [n-t-ből javítva;] és abetsüle <tesen, >ten, [Kétszeresen javított szó, mert először *abetsületet*, írt Mikes, majd a szövégi *t* betűt hosszú *f*-re javította, és hozzáírta az *en* szótagot. Végül törölte a javított <tesen, >szórészt, és föléírta a *ten*, betűket.]

valo életett értem, más részről, a dolgokban valo okoságot, az értelmes. és jeles maga viselést.

A görög nemzet leg inkább republica formára élvén, a szabadságokra annyira vigyáztanak. hogy mindnyájan egy
5 mást. egy aránsunak tartották, az ő köszönetek, betsületből és barátságból állot, aromaiak hasonló képen tselekedtenek, a nap keleti¹⁵¹ országokban lévő népeknek udvariságok inkább meg egyezet amiéinkel, ökk nagyobb tisztelettel valának a fellyeb valokhoz, és azokat uroknak nevezték¹⁵² akiket [37a:]
10 tisztelni akartak, és magokat meg hajtották, a földre le borultak előttök, eztet nevezi az irás imádásnak.

Az Izraéliták ezen szokást követték, még minek elötte királyok lett volna, apátriárkák idejétől fogvást; ezen szokást, hihető. hogy a szomszédságokban lévő népektől vették vala
15 bé, nem is vala parasztság közöttök egymást te s'tuzni. régenten mind így beszéltek, valamint még mostanában is vannak olyan országok, ahol a szokásban vagyon. rend szerént mikor egy mást köszöntötték, meg is tsokolták, egy mást, mi a süveget tiszteletből le veszük, ök pediglen mezite-
20 len lábál mentenek bé a szent helyekre. és a süveg levétel. nálok gyázt jelentett.

A ruth, Abigail, és ajudith példájokból láttyuk, hogy mi formában köszöntötték egy mást. valo hogy ezek aszszonyok valának, a kik természet szerént hizelkedőbbek a férfiaknál,
25 abeszédgyekben ök értelmes hasonlatosságot elegyitettek, az ő nyelvek. igen is szemérmetes, noha más féle képen. mint sem a mi nyelvünk. példának okáért, ök nem mondották ki avizeletet, hanem azt láb viznek nevezték, és azt a részt. amelyet ki nem akarom nevezni, ök tzombnak hitták, mind
30 azon által amidön a gyermek fogantatásáról, születésiről, vagy az aszszonyi tenyészetéről vagy magtalanáságról. szollottanak. olyan szokál éltenek. amelyek nekünk igen világosoknak tettezenek lenni. amint hogy, holmi dolgokat. a férfiakról,

¹⁵¹ keleti <nem> országokban lévő népeknek [*p—m*-ből javítva.]

¹⁵² nevezték [Utána törölt vessző.]

vagy az aszszonyokrol. ők egészen ki mondot-[37b:]ták, mi pedig azokat más féle szokal fedezük el, de mind ezeket az idő, és a hely okoza,¹⁵³ mivel a mely régi szók. mostanában helytelenek, azok abban az időben helyesen estenek, mert más dolgot értettek rajtok, ha egy predikátor úgy mondana ki bizonyos szókót, amint abibliában vannak. abizonyos hogy meg nevetetné a halgatóit, az irás sokal szabadosabban beszél aházáságban lévő dolgokrol. mint sem mostanában beszélnek¹⁵⁴ azokrol, mivel abban az időben az izraeliták. közönségesen, tsak nem mind meg házasodtanak.

17. Rész Az Izraeliták mulattságirol.

Az ő tsendes, és könnyü élettyek. és az országnak szépsége. a mulattságra indittyva vala őket, de az ő mulattságok, könnyü dolgokbol állot, nem is vala egyéb mulattságok, hanem avendégeskedés. és amusika, az ő vendégségek közönséges ételekből állot. és ahazoknál, minden ahoz valo fel találtatot, a musikára sem költöttek, mivel tsak nem mindenik tudot énekelni, és valamely musikát, ulisses meg vallotta, hogy nem üsmérne más boldogságot ennél akettönél, avendégségnél. és amusikánál.

Az Izraeliták. igen szerették a kertekben enni, a fák¹⁵⁵ és a lugosok alat, mivel ameleg országokban a szellős helyeket igen keresik, avalo hogy munkások lévén, amunka nem engedé nékiek, hogy minden nap vendégeskedhessenek, valamint tselekesznek mostanában agazdagok, de [38a:] a magok mulatására elegendő idejek vala. ugy mint szombaton, és a törvény szerént valo innepeken., de még ezeken kívül, a lakadalmakkor, a midön a juhokot nyirték. aratáskor,

¹⁵³ okoza, [Második o—e-ből javítva.]

¹⁵⁴ beszélnek <ar> azokrol, [Törlés a sor végén.]

¹⁵⁵ a fák <alat,> és a lugosok alat, [Törlés a sor végén.]

szüretkor, és amidön kalákában mentenek egy másnak dolgozni, a sidoknak. nem vala annyi sok féle mulattságok, és spectaculumi, mint nálunk vannak. hanem apompás áldozatok, és Céréoniák, amelyeknek igen szépeknek kellett 5 lenni, mivel az ő templomok oly tzifra, és gazdag vala, és annak mása nem adatot avilágon, annak pedig szolgálattára, harmintz ezer lévita volt rendeltetve.

Azt nem látom hogy ők jádzottanak,¹⁵⁶ vagy vadásztanak volna. holot mi nálunk, ezt a kettőt tarttyák leg nagyob 10 mulattságnak, ajátékot. ugy tettzik hogy nem üsmerték, mivel annak tsak anevét sem láthatni az írásban, még most is, a kártya, vagy a kotzka játékokot nem üsmérik anap keleti országokban, avadászat, vagy a madarászat, ugy tettzik hogy nem volt tellyeségel feledékenységben nálok, de inkább aha- 15 szonért vadásztanak, mint sem amulattságért. és azért, hogy avad állatok kárt ne tegyenek agabonájokban. vagy szöllőkben, mivek gyakorta emlitti az írás ahátot, és atört, kutyákat pedig nem tartottanak. még akirályok is, aföld népe az ellen fel kiáltot volna, hogy ha a meg mivel földeken akartak volna 20 vadászni.

18 Rész A Gyászrol.

[38b:] A mulattságok után. beszélhetünk. az ő gyászokrol. arégiek nem tsak az attyafiók halálok után. vették fel agyázt, hanem még akor is amidön valamely nagy keserüségben estenek, amidön nagy dög halál volt az országban, vagy nagy 25 pusztulás. az izraéliták közöt, azis jele volt agyásznak, a midön valaki valamely rossz hirt halván, a köntösét el szaggatta, vagy ha valamely szerentsétlenség történt. jelen valo létében, vagy ha az Isten nevét. káromlották., aki amejét verte, akezeit a fejére kaptsolta, a fejére hamvat hintet, a

¹⁵⁶ jádzottanak, <volna,> vagy vadásztanak volna.

haját és a szakállát el borotváltatta, mind ezek gyászbéli jelek valának.

A még agyász tartot, addig meg nem mosdottak, és szakadozott köntöst kellett viselni, vagy zákot, az az, rántz nélkül való szűk köntöst, amely otsmány vala, mezítelen fövel, és lábbal jártanak, de az ortzájokat bé fedték, némelykor apalástal, egészen bé fedezték magokat, hogy mások ne lássák sirásokat; a gyászkor böjtöltenek, olyankor vagy semmit nem ettenek, vagy pedig anap¹⁵⁷ le menetele után, akor is kenyeret, vagy¹⁵⁸ valamely kerti veteményt. és tsak vizet ittak. 5

A házból pedig ki¹⁵⁹ nem mentenek, hanem, vagy a földön ültek, vagy a hammun feküdtek, senkinek nem szolván, magokban keseregtek, ahalotért való gyász. hét napig tartot, némelykor egy holnapig., némelykor hetven napig, a jákóbért va[39a:]lo gyász, ennyi ideig tarta, ezigy lévén. az ő gyászok különbözöt a miéinktől, amely tsak a Ceremoniáért vagyon., és amelyet tsak agazdagok vihetik leg jobban végben., ugyan is egy meg keseredet személynek, nem igen lehet magára nagy gondot viselni. és magát tsinogatni, holot még az étel is néki nehéz, de nem tsak az izraéliták között látunk ilyen féle gyászt, hanem még a görögök és a romaiak között is. 15

Közönségesen, az izraéliták, és arégiek, nem titkolták ugy el indulattyokat, mint mostanában tselekesznek. ök. énekeltek. és tántzoltak, a midön örültek valamin, midön pedig szomorkodtak. nagy zokogásal, és fel szoval sirtak, amidön valamitől félték, azt meg vallották, haragjokban pedig egymást esze szitták, de idővel a kereszténység, ezeket a külső indulatokat. benne elóltá. 25

¹⁵⁷ anap [Második a—é-ből javítva.]

¹⁵⁸ vagy valamely [gy—g betűje l-ből javítva.]

¹⁵⁹ ki [Beszúrás.]

19 Rész A Temetésekről.

A gyász után. beszélhetünk atemetésekről, erre igen nagy gondgyok vala¹⁶⁰ közönségesen arégieknek, amint is. azt nagy átoknak tartották, ha valakinek ateste temetés nélkül maradván. azt meg szaggatták¹⁶¹ az állatok, és a madarak. nékik a nagy vigasztalásokra volt. a midőn az attyok mellé temetkezhettek, a görögök pedig aholt testet meg égették, és ahamvát nagy tisztességgel meg tartották, a sidók¹⁶² között a közönséges em[39b:]bert mindgyárt el temették, de a nagy renden lévőket. sok féle fü szerszámokkal meg kenték, és meg töltötték, valamint az egyiptumbéliek, azután kö pintzékben tették. a melyet a kö sziklákából vágják, némelynek kö ajtaja¹⁶³ volt, a melyel bé zárták, és a pintzében. kö asztalra tették atestet.

A kik atestet kísérték, azok mind gyászban voltak, és nagy fel szoval kesergettenek, valamint eki tettik az abner temetésekor, olyan aszszonyok valának, akik szokásból atemetésekre el mentenek, és¹⁶⁴ ott nagy zokogásokal. bövséges köny hullatásokat botsátottak szemekből.

A temetések, noha buzgoságbéli köteleség vala, mind azon által, semmi vallásbeli Cérémoniákat azokon nem látunk. sött még azt tisztátalanságnak tartották. mivel mind azok. kik a temetésen jelen voltak, tisztátalanoknak tartattak lenni, valamég meg nem tisztultak., ez így lévén. nem hogy ott szükséges lett volna apap. de söt még nem volt szabad oda el menni, hanem csak az attyok fia temetésire, Josiás el akarván törlni abálványozást. hogy pedig attól inkább irtozanak, abálványozó papok tsontyait meg égetteté. az oltarokon,

¹⁶⁰ gondgyok vala <a> közönségesen arégieknek, amint

¹⁶¹ meg szaggatták [meg szaggák-ból javítva világosabb tintával; az á betű ékezetét törölte, a k-t t-re javította, és melléírta a ták szótagot.]

¹⁶² a sidók között [ó-ö-ből javítva.]

¹⁶³ ajtaja [ja szótag beszúrás világosabb tintával.]

¹⁶⁴ és ott [é-ó-ból javítva.]

ahalottakért ö~~k~~imádkoztak. és a halotakért valo kereszttség
amelyről szent pál emlékezik, valamely tisztulásnak, vagy
feredésnek Cérémoniája vala. a melyet ö~~k~~ oly hasznosnak
tartották lenni valamint az imádságot. [40a:] -

20 Rész A vallásokról.

Eddig az Izraéliták különösön valo élettjeokről szollóttunk, ⁵
nézük meg már az ö vallásokot. amelynek magyarázattyárol
sokat nem szollok. azt tudnunk kell, mivel¹⁶⁵ a miéinkben
vaygon foglalva. hanem tsak azt teszem fel, hogy némely
igazságok világosan¹⁶⁶ valának nékik ki nyilatkozatva, néme-
lyek pedig homályosan. azokat világosan tudták. hogy egy ¹⁰
Isten vaygon, aki is mindeneke~~t~~ igazgat, és vezérel,¹⁶⁷ hogy
tsak egyedül ö benne kell vetni abizodalmat. és areménséget.,
hogy ö láttya a sziveknek titkait, az akaratokat ö ugy forgatty
amint néki tettzik., hogy minden emberek véte~~k~~ben szület-
nek. és hajlandok aroszra; mind azon által, az Isten segítségé- ¹⁵
vel jót tselekedhetnek. hogy ö~~k~~ szabadok. és választhattyák a
jó, vagy arosz tselekedetet. hogy az Isten igasságos, abünte-
tést, vagy a jutalmat, az érdem szerént szokta tenni. hogy ö
tellyes irgalmaságal, és meg botsáttya vétkeket azoknak, kik
azokat igazán meg bánnyák, hogy az emberek tselekedetit ²⁰
holtok után meg itéli, ebből következik. hogy alélek meg
halhatatlan. és hogy még más élet is vaygon.

Azt is tudták. hogy az Isten ingyen valo kegyelméből,
atöbb népek közül öket különösön magának választotta,
hogy közöttök születnék aMessiás, ajuda nemzettségéből, aki ²⁵
öket meg vál-[40b:]taná, és aki. az va~~l~~óságos Istent, meg
fogja üsmértetni atöb nemzetekel, ezeket tehát ö~~k~~ jól tudták,

¹⁶⁵ mivel [e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁶⁶ világosan [i—á-ból, á—o-ból javítva.] valának

¹⁶⁷ vezérel, [vézérel-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

és rend szerént ezekről elmélkedtek, ez is az a nagy böltsesség, a mely meg különböztette őket atöbb nemzetektől, mivel azok között. tsak egy nehány böltsék tudták ezeket a valóságokat. de igen homályoson, azizraéliták között pedig mindnyájan tudták, még az aszszonyok. és arabok is.

Valának pedig olyan valóságok, a melyeket ők igen homályosan tudták, úgy mint, hogy az Istenben három személy vagyon, Atya, a Fiu, és a szent lélek, hogy a mely messiást vártanak, az Isten és Isten fia volna, hogy az, Isten, és ember egy szers mind, hogy az Isten, az embereknek, a szükségekre kegyelmét, tsak a meg váltonak érdemire valo nézve adgya, hogy az a¹⁶⁸ meg váltó az embereknek büneiért halált szenvedne, hogy az ő uralkodása nem földi, hanem lelki uralkodás lenne, hogy az emberek mindnyájan fel támadnak. hogy amás életben fognak ajók meg jutalmaztatni, és ahamisak meg büntettettni, mind ezek, fel találatnak az ó testámentumban noha nem olyan világoson hogy az egész nép meg tudhatta volna.

Hogy pedig fel tett szándékomot kövessem. tsak azt magyarázom meg, a mi¹⁶⁹ külső képen aző vallásokban különbözik ami szokásinktól, az egész népnek tsak egy temploma vala, és abban tsak egy¹⁷⁰ oltár, a melyen szabad volt az Istennek áldozni, enyilván jelenté, hogy tsak egy Isten vagyon., hogy pedig nagyob tisztelettel legyenek az ő méltóságához., az az épület, az országban legg-[41a:]drágáb épület vala, a nem tsak egy épületből állot. mint a mi templomaink, hanem atemplomot egy nagy kerület vette körül, a templomon kívül pedig még más sok udvarok valának, azok körül folyosok, és sok féle házak. apapok és aléviták számokra, az égyiptumbéliek,¹⁷¹ és a Cáldéusok atemplomok mellé hasonló képen. sok épületeket építettek, és a templom körül fákat ültettek, az

¹⁶⁸ az a meg váltó az embereknek [a névelő e-ből javítva.]

¹⁶⁹ a mi «a» külső képen aző

¹⁷⁰ egy [Beszúrás.]

¹⁷¹ égyiptumbéliek, [e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

izraéliták pedig semmi fákat nem szenvedtenek atemplomok területében. azért hogy a pogányok babonáságit ne kövessék, akik is az olyan fákat, szent fáknak tartották.

A templomnak magának hoszusága hatvan lábni⁵ vala, szélyesége pedig harmintz lábni. a sanctuáriumot nem szám-lalom., mivel akerekdéd vala, annak mind hosza, mind szélye harmintz lábni volt, atemplomnak pedig magossága vala 46 lábni, atemplom előtt valo tornáczon egy nagy torony vala építve, annak magossága volt 180 lábni, és szélyesége har-¹⁰ mintz, atudosokra hagyom, hogy ha vagyoné elegendő egye-lőség. a toronynak magossága. és szélyesége közöt, akiknek pedig atemplom igen kitsidnek tettzik, azoknak jó meg tudni, hogy anép oda soha bé nem ment, hanem tsak¹⁷² apapok, még apapok közül is tsak azok, akiken a szer volt, hogy áldozanak, estve, és regel, hogy a lámpásokat meg gyujtsák, és akeny-¹⁵ reket bé ajánlyák, a sanctuariumban pedig tsak egyedül a fő papnak vala szabad bé menni, annak is tsak egy szer esztendő-ben.

Az egész templom a sanctuáriumal együt Cedrus fábol valo deszkákal vala meg deszkázva, és a deszkák, arany pléhekel²⁰ valának [41b:] bé boritva, atemplom körül pedig kívül három rend házak valának építve, *Caenacula* a templom előtt valo nagy udvarban vala az oltár, amelyen meg égették az áldozatokat, ennek mind hosza, mind szélye harmintz lábni vala, amagossága¹⁷³ 15 lábni, arra pedig nem grádicsokon,¹⁷⁴ hanem²⁵ menedékes uton mentenek fel az áldozo papok, hogy a tüzre fát vigyenek. és az áldozatot meg égessék, ugyan azon udvarban vala 10 nagy réz medentze, amellyek közül az egyikét,¹⁷⁵ 12 réz ökör tartotta, és eztet nevezi az irás réz tengernek.³⁰

¹⁷² tsak [*k*—*p*-ból javítva.] apapok,

¹⁷³ amagossága † 15 lábni,

¹⁷⁴ grádicsokon, [*cs*—*c* betúje megkezdedt *k*-ból javítva.] †mentenek,›
hanem menedékes uton mentenek fel

¹⁷⁵ az egyikét, † 12 réz ökör

Az áldozó papoknak pedig helyek. ebben az udvarban
 vala,¹⁷⁶ az óltár, és atornázt közöt, mivel, a nép közül, aki
 áldozatot akara tenni. az oltárig az el mehetet, hogy ót bé
 mutassa. és meg ölye az áldozatra valot. a templom felöl valo
 5 grádittsán az¹⁷⁷ tornáztznak, aleviták valának, akik énekelte-
 nek. és musikáltanak, apapok udvara mind egészen körül bé
 vala rekesztve folyosokal, és ezt az udvart, meg egy más udvar
 vette körül, ahová gyülekezet rend szerént anép, ót az
 10 aszszonyoknak különös helyek vala. apogányoknak pedig
 nem vala szabad azon udvarra menni a hol anép volt. hanem
 tsak a folyosoig. a melyel bé vala kerítve ez az első udvar,
 mind az első. mind a második udvarnak folyosoi valának. és
 azok mellet sok házak építve, a melyekben sok féle állapoto-
 kot tartottanak., *gazophylacia, thalami, exhedrae.* ugy mint
 15 kints tarto házak. élés házak. és a melyekben. atemplomhoz
 valo eszközöket tar-[42a:]tották.

Olyan kints tarto helyek valának, ahol az arany, és ezüst
 szent edényeket tartották, amelyeknek számok oly igen
 sokvolt, hogy amidön arabságbol viszá térének, ött ezer négy
 20 száz arany, vagy ezüst edényeket vivének magokal jerusalem-
 ben, valának még olyan házak, amelyekben apapi öltözete-
 ket tartották, azon kívül nagy élés tartó¹⁷⁸ helyek, a melyekbe
 tartották az eledelre valo ajándékokot. a melyek az áldozó
 papokat, és alévítákat illették, azután, az özvegy aszszonyo-
 25 kot, és az árvákat, vala meg olyan hely, ahol tartotta ki ki, a
 maga leg féltöb portékáját. mivel., arégiek, atemplomokban
 szokták vala tartani a drága jószágokat, más olyan helyek
 valának., ahol az áldozatra valo bort. és olajat tartották, ahol
 asót tartották, mivel mindent meg hintettek. sóval, ahol
 30 aregeli, és az estvéli áldozatra valo bárányokat tartották, meg
 másut, ahol atemplomhoz valo kenyeret. és tésztamivet
 süttöttek, olyan konyhák valának ahol az áldozattal maradot

¹⁷⁶ vala. [Első *a—o*-ból javítva.]

¹⁷⁷ az tornáztznak, [Törlés a sor végén.]

¹⁷⁸ tartó [*r*-beszúrás.]

hust meg főzték, és olyan nagy házak, ahol az áldozó papok ettenek, meg olyan nagy házak, amelyekbe laktanak alévíták, kik szüntelen atemplom kapujit örzötték, amusikás lévítáknak különös¹⁷⁹ házok vala, a mely názárénusok fogadást tettek. azoknak egy házok vala, ahol meg beretváltatták magokat, egy ház vala rendeltetve abél poklosok számokra, ahol meg vizsgálták őket, egy nagy tanáts ház, a melyben hetven tanáts ur gyülekezik va[42b:]la, és más több ilyen házak, a melyeket nem tudhattuk, mind ezek, igen nagy, és drága épületek valának. 5 10

Minden nap négy bárányt áldoztanak. reggel kettőt, estve kettőt, ezt is nevezték szüntelen valo áldozatnak, szombat napokon, és más egyéb innep napokon., az áldozatokat meg szaporították, az innepnek nagyságához képest, nem is számolom a nép áldozattját, a mely mindenkor sok volt. 15

Minékünk nem tettik az ő véres áldozattjok. a mely miat atemplom hasonló volt amészár székhez, de atöb népek is hasonló képen tselekedtenek, és az Izraéliták abban semmit el nem mulattanak, hogy az ilyen áldozatok tisztán. és helyesen nelegyenek, atemplom olyan helyre valo építve., a mely őket arra igen segítette. mert mint hogy hegyen volt., aföld alat árkok valának, amelyeken le folyt avér. és atisztátalanság. az áldozó papok hivatallya tsak avala, hogy a vért¹⁸⁰ el hintették., a tüzet meg gyujtották,¹⁸¹ és arra reá rakták az áldozatra valo darabokot., az áldozatra valo marhákot mások öltek meg, mások darabolták fel. és főzették meg, eztet láttyuk mind a törvényből. mind afő pap héli fiainak historiájokból., mivel az áldozó papok. ezeket tsak akor vitték végben, amidön az egész népért valo közönséges áldozatok valának, 20 25 30

Ezek így lévén. ne tsudálljuk, ha Jeremiás. és ézékiel. jéru[43a:]sálemet aréz fazékhoz hasonlították, mivel ezek

¹⁷⁹ különös [Törlés a sor végén.]

¹⁸⁰ a vért«ki botosították,» el hintették., [Törlés a sor végén és új sor elején.]

¹⁸¹ meg gyujtották, [Ékezethiba.]

áldozó papok valának, akik hozá szoktak vala minden nap¹⁸² látni. hogy főzik az áldozattól maradot hust.

Ökk pediglen nagy nemesi dolgoknak tartották mind azokat, ami az Isteni szolgálatra, és atörvény végben vitelére szolgálhatot. mivel még atiszteletben lévő emberek is magok vitték végben mind azt. ami az élethez szükséges volt, amint már azt meg mondtuk, azt láttyuk homérusban., hogy ágámemnon király, maga ölé meg abarányokot., hogy azoknak vérek bélyegül lenne, a szövetségnek. melyet tett atrojakkal, nestor király áldozatot tévén minervának. a maga fiaival. meg öleté. fel daraboltatá, és meg égetteté az áldozatot. homérus, tele ilyen példákal,

Valami atörvényben ki adatot az aldozatokrol, mind azal. leg inkább arra vigyáztanak, hogy az Izraélitákat el fordítsák ababonaságtól, és nem hogy több új Cérémoniákat¹⁸³ akartanak volna bé hozni., de sött még kevésre akarák öket szoktatni. holot apogányok. sokal több Cérémoniákal éltenek. és több féle állatokat áldoztanak. és több helyeken., mivel ö nékik, mindenüt, templomok, és oltárjok vala, és mindenik familiának, különös házi Istenek. és babonaságok. eszerént akará Isten készíteni nepit, a véres áldozat el törlésire, meg is mondá nékik gyakorta a proféták által., hogy nem volna szüksége az áldozatra, a nem is volna **[43b:]** tellyeséggel szükséges a valláshoz, és hogy, aleg kedveseb szolgálát ö előtte, a ditséret adás, és a szivbéli meg térés.

A szükséges vala, hogy az áldozó papok házasok lennének, mivel a papság az Aaron nemzetségihez vala kötve. de azon idő alatt. a melyben a szolgálásban voltanak, feleségeket nem laktanak., se bort, se más részegítő italt nem ittanak, apogányoknál, hasonló szokás vala, főképpen az egyiptumbélieknél. az ö áldozó papjok, annyira tartottak attól. hogy ne viselleyenek valamit olyyat, a mi meg döglöt marhájé volt. vagy

¹⁸² nap [*náp*-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁸³ Cérémoniákat [*Első o—e*-ből javítva.]

a mi meg roddhatthatot,¹⁸⁴ hogy tsak lenből valo köntöst viseltek, és láb belit, olyan levélből, a mely fa levelet papirosnak nevezték. az Izraéliták áldozo papjai, mezit láb szolgáltanak, és lenből valo köntöst viseltek. nem lévén szabad. gyapjuból valo köntöst viselni, mihent pediglén. a magok udvarokból. ki mentenek, a külső udvarba. a papi ruhájokat le vetették, az áldozo papok, és alévíták mindnyáján, pásztori életet éltenek. valamint apátriárkák, ő nékik nem is vala más egyéb jóságok. a marhájoknál, mivel az osztásban. nem vala részek atöbbitel, azért hogy ne ragaszkodgyanak a földi dolgokhoz. és tsak a vallásbéli dolgokban foglallyák magokat. de ha jóságot nem bírának is, mind azon által gazdag valának, főképpen, midön anep szorgalmatos-ságal meg fizette a mivel tartozot. törvény szerént, ámbár az ő nemzettségek nem vala is annyi számu mint atöbbitel, de atöbbitel. **[44a:]** tizen kétt nemzettségek., minden féle földi gyümölcsökből a tizedet nékik ki adták, és így az ő részek leg nagyob vala, de még ezeken kívül. minden féle gyümölcsnek a sengéjit nékik adták, és minden féle marhának az első szülötit, még ide nem számlálom a magok saját marhájokat, és a sok minden napi ajándékokat, a melyekből a papok éltenek. a midön az oltárnál szolgáltanak.

A világi hivatalok közöt nem látok egyet is, amely nékik meg lett volna tiltva, szintén úgy fegyvert viseltenek valamint mások mikor kivántatot., atrombitát az áldozo papok futták meg atáborban, és másut ahol kivántatot, anagy innepekkor, és amidön anépet az imádságra hitták, ezüst trombitával trombitáltak, ez aszó jubiléum. akos szarvtól neveztetik, ameytel trombitáltak, a midön ajubiléum kezdödöt. arégi egyiptumbéli barátok is hasonló képen trombitáltak, a midön az imádságnak ideje volt. mivel még akor nem volt harang.

Az Izraéliták innepjei ezek valának, aszombat napok, mindenik holnapnak az első napja, a három nagy innepek

¹⁸⁴ meg roddhatthatot, [Második h—a-ból javítva.]

ezek, husvét, pünkösd, és a sátoros innepek, ezek az Istentől vett három nagy kegyelmének emlékezetire rendeltetének, tudni illik, azért hogy egyiptumból őket ki hozá, a sinai hegyén a törvényt ki adá. és hogy a meg ígért földre őket be
5 vivé, a pusztában való annyi sok bujdosások után. a [44b:] hol is sátorok alatt lakának, ezek a nagy innepek, mindenik hétt hétt napig tartának.

Az ő esztendőjök tizen két holnapból állot, aholnap harmincz napból, valamint mostanában,¹⁸⁵ azidőnek eszerént
10 való el rendelésit, még Noé idejétől láttyuk, de sokan azt tarttyák. hogy az esztendő akoron az őszi equinoctiumkor kezdődöt. moysesnek meg vala parantsolva. hogy tavaszkor kezdgye az esztendöt, abib havában, a melyben eset husvét, ettől az első holnaptól számlállyák atöbbbit, ezek nem sokban
15 különböznek a mi romai holnapinktól, a melyek a régi neveken neveztetnek. a romaiak. az esztendöt. martiusban kezdték. ezért is mondgyák. september. october. november. december. hetedik. nyolczadik. kilentzedik, tizedik holnap.

20 Az Izraéliták innepjei valóságál¹⁸⁶ vigaságos napok valának, minden ember tartozot ahárom nagy innepre, úgy mint husvetra, pünkösdre, és a sátoros innepekre jérusalemben menni, az aszszonyoknak is szabad volt oda el menni, el is gondolhattyuk mitsoda nagy gyülekezet vala az, ki ki pediglen
25 aleg szebbik köntösét vette fel, és ki ki nagy örömmel látta az attya fiait. és jó akaroit, mindnyájan jelen voltanak az imádságokon. és az áldozatokon., a sok musika szó meg volt mindenkor, azután avendégség, ahol együt ettenek abékeség áldozattyából. ugyan atörvény is parantsolá nékik, hogy
30 vigadgyanak azokon anapokon. mind testi, mind lelki vigaságban legyenek. [45a:]

Nem kell tehát azt tsudálni, ha örömmel hallották. hogy az innep közelget, és hogy kevés idő múlva jérusalemben kelleket

¹⁸⁵ mostanában, <an.> azidőnek

¹⁸⁶ valóságál [valóságos-ból javítva; o—a-ra, s—l-re javítva.]

menni, mivel boldogoknak tartották lenni az olyanokat, akik az ur házában tölthették éveiket, mikor pedig oda mentenek, nagy seregekben mentenek, ének, és musika szóval, akik pedig oda el nem mehetének, magokat nyomorultaknak tartották, valamint hogy Dávid azt sokszor ohajtotta bujdosásában. 5

21 Rész

A böjtről, és a fogadás tetelről.

A böjti napok, és az innep napok között. igen nagy különbség vala, agyászrol szolván. meg mondtuk mint tselekedtenek olyan alkalmatóságkor, mivel nálok aböjt, és agyász egy volt, nem tsak abban állot aböjt hogy későn egyenek, 10 hanem hogy magokat sanyargassak minden modon, se nem ettek, se nem ittak egész nap, nagy keserűséggel ahamun feküdtenek, aközönségesen valo böjtöt pedig trombita szóval hirdették ki, valamint az innepeket, olyankor anép jerusálemben, atemplomban gyülekezet, amás városokban pedig 15 apiatzra, és ótt olvasták a törvényt, az öregek között aleg tudosabb, anépet apenitentziára intette, lakadalmak pedig olyankor nem valának, sött aházások is az olyan napokon egy mástol el távoztanak. **[45b:]**

A törvény tsak egy napi böjtöt rendelete, ugy mint, ahetedik 20 holnapnak atizedik napját. de zakariás proféta idejében, más kétt nap¹⁸⁷ is vala rendeltetve, az egyike. az ötödik holnapban, a másika, atizedik holnapban, valának meg olyan böjtök, a melyek a közönségesen valo nyomorúságokban rendeltettek, tudniillik, amidőn nagy szárazságok jártak, vagy amidőn valamely nyomorúságtól tartottanak, még ezeken kívül, fogadásból valo böjtyök is volt.

Mivel¹⁸⁸ hogy az izraéliták. erősen meg tartották ahiteket, és a fogadásokat, példa a jephté fogadása. josué meg tartá a gabaonitáknak ahitet, noha meg tsalták vala ötet, saul meg 30

¹⁸⁷ más kétt nap [$n-m$ -ből javítva.]

¹⁸⁸ Mivel [$v-n$ -ből(?) javítva.]

akaró ötletni a fiát, noha tudatlanul vétet vala parantsolattya ellen, ők igen nagy dolognak tartották anyilván valo tett ígérertet, és annak semmi magyarázatot nem adtanak. az Isten nevére valo esküvés, vallás béli tselekedet volt nálok, meg is
5 különbözteté őket az ilyen esküvés, az olyanoktól, kik a hamis istenek nevére esküdtenek, itt az esküvesen, a helyes, szükséges, és atörvény szerént valo esküvést kell érteni. ,

A fogadások rend szerént abban állot, hogy az Istennek ajánlották. valamely részit jóvóknak, az ilyen ajándékot vagy
10 az áldozatra fordították, vagy el tették, ezért vala a salamon templomának olyan nagy kintse, mivel, a Dávid, samuel, saul, abner, és joáb ajándéklyokon kívül, az ilyen ajándékkal minden nap szaporították, az ellenségen nyert nyereségeket, tsak [46a:] nem mind oda adták, a pogányok is igen sok
15 ajándékokot adtanak. az ő gaz istenek templomira.

A leg nevezeteseb fogadás közöttök, a názaréusok fogadása vala, a kik is fogadásbol. bizonyos ideig bort nem ittak, se semmi részegítő italt, a hajokot el nem nyirték. főképpen ahalottakhoz nem közelgettek, ugy tettzik mint ha az ilyen
20 fogadások, a récabíták regulájitol eredtenek volna, ennek aréculának kezdője jonadáb vala, a recábnak, fia, a ki is jéhu. az izrael királyának, és élizeus profétának idejekben élt. e tiltá meg a gyermekinek abor italt, aház építést, avetést. és azt, hogy semmi féle földi joszágot ne birjanak, ezen ókból,
25 sátorok alat laktanak, és pásztori életet éltenek, valamint a leviták, és a pátriárkák, ők mindnyájan házasok valának, és a nemzettségek között, ez a rend meg tartaték 180 esztendeig, mivel a fogság után, semmi emlékezet nintsen felöllök.

22 Rész A profétákrol.

Meg más féle névezeteseb szerzetesek is valának közöttök,
30 ugy mint aproféták, samuel idejében, már sokan valának. , azt láttyuk, hogy saul egy nagy sereget találá elől, akik musika

szonál jövendölnek vala, és meg más sereg, aki samuel előtt jövendöltenek, úgy is tettzik. mint ha ezek az ő tanítványi lettek volna, de soha annyi proféta nem volt mint Illyés, és Elizéus idejétől fogvást, a babilonai rabság-[46b:]nak¹⁸⁹ idejéig, ezek különös életet éltenek. más féle köntöst viseltek, 5 ahegyeken laktak, valamint Illyés, és Elizéus, különös szállást készítte agazda¹⁹⁰ aszszony Elizéus számára, ahová szállot mikor sunám városában ment, és őtt még, a gazda aszszonyával sem akart beszélteni. hanem aszolgája, giézi. által izent néki, és amidön ez az aszszony kérni akará hogy támasza fel 10 meg holt fiát, giézi nem akará néki meg engedni hogy a proféta lábait meg ölellye, a midön náámán, a syriai király gyenerálisa, hozzája mene, hogy meg gyógyittaná ötet.¹⁹¹ bél pokloságából, a proféta szemben nem¹⁹² lett véle, hanem giézit küldé hozzája. 15

Két tsuda tételei ennek aprofétának. meg mutattyák hogy aző tanítványi együt laktanak, az első. amidön az ételekben valo fünek akesorúségét el vevé, amásodik, amidön az árpa kenyeret meg szaporittá, valának közel százan ezek aproféták, kik együt laknak vala, együt dolgoztanak, és mint hogy 20 szoros vala lako helyek, magok menének épületre valo fát fágni.¹⁹³ de olyan szegények valának, hogy költtsön kellették kérni egy fejszét, a habakuk példájából. akit az angyal el ragada amidön ételt vit volna az aratoinak. meg láthattuk, hogy aproféták, közönséges, és munkás életet éltenek, 25

Az ő köntösök egy zák volt, valamint agyász ruha, meg akarván azal mutatni, hogy szüntelen valo penitentiát tartanak anépeért, Illyés felöl azt mondgya az irás hogy [47a:] ször zákot viselt. és bör övet, amidön az Isten parantsolá¹⁹⁴ Isaiásnak hogy le vetkeznek, azt parantsolá néki, hogy vetné 30 le a zákot.

¹⁸⁹ a babilonai <rag>rabságnak

¹⁹⁰ agazda<g> aszszony

¹⁹¹ ötet. <pe> bél pokloságából,

¹⁹² nem [Beszúrás.]

¹⁹³ fát fágni. [vágni zöngés v helyett zöngétlen ejtés utáni f; íráshibás alak.]

¹⁹⁴ parantsolá <néki> Isaiásnak

A proféták közül némelyek házasok valának, mivel amely özvegy aszszonynak az oláját meg szaporittá Illyés proféta. az egy profétának özvedgye vala, ugy tettik mint ha az ő gyermekei is proféták lettek volna, mivel sok helyt az irás 5 aprofétákat, proféták gyermekeinek nevezi, ugyan ezért is mondá Ámos, én nem vagyok se proféta, se profétának fia, hanem tsak egy közönséges pásztor, meg akarván ezel mutatni, hogy nem rend szerént valo hivatalbol¹⁹⁵ profétizált. hanem arra különösön hivatott., mert noha leg gyakrabban. 10 az Isten olyanokal jövendöltetet. akik proféta életet éltenek. mind azon által másoknak is adot jelenéseket.

A valo hogy tsak azokat tartották profétáknak, akik profétához illendő életet éltenek. mitől vagyon, hogy a Dávid, salamon, és adaniel könyvei, nem számlálatnak a¹⁹⁶ 15 proféták könyvei köziben, azért mert akét első királyok valának, aharmadik pedig az udvarnál élt. nagy tiszttségben.

A szent proféták tarták tehát meg. apátriárkák után, az igazán valo vallást, amaga tisztaságában, mivel ezeknek leg nagyobb foglalatosságok avala, hogy az Isten törvényéről 20 elmélkedgyenek. hogy egy néhány szor imádkozanak napal. és éttzaka. magokért. és a népért, ök atanítványokat. atörvényre tanityak vala. a népet oktatták szombatokon. és más innep napokon, elejekben ad-[47b:]ván, vétkes élettyeket, apenitentziára inték őket, előre meg mondgyák vala nékik, 25 hogy mifog törtenni rajtok, de mint hogy ök szabadosan meg mondották az igazat, söt még akirályok elöt sem titkolták el. aszomoru valóságot, azért őket. mindenek gyüölték, azért sokan., élettyeket is el vesztették.

De azonba, sokan valának olyan hamis proféták. kik 30 avaloságos profétáknak élettyeket követték külső képen., azok is Zákban jártak, jövendöltek¹⁹⁷ anépnak, és akirályoknak, a hamis isteneknek is valának profétái, illyenek valának

¹⁹⁵ hivatalbol [Szóvégi l—n-ből(?) javítva.]

¹⁹⁶ a <f> proféták

¹⁹⁷ jövendöltek [Utána törölt vessző.]

az olyanok, kik abálványok¹⁹⁸ helyet feleltenek, ezek ugy tétették magokat, mint ha el ragadtattak volna, és homályos dolgokat mondtak, akarván követni mind ezeket a valóságos profétákat, az izraéliták pediglen igen gyengék lévén avallás dolgában,¹⁹⁹ igen hajlandok voltak az ilyen fiamis 5 jövendő mondokot meg halgatni. főképpen abban az időben. a melyről szöllumk.

23. Rész.

A balványozásról.

A nekünk tsufos dolognak lattzik lenni az izraéliták szokásiban, hogy ők hajlandok valának abálványozásra, ezért lehet 10 őket leg inkább durváknak, és otrombáknak tartani, Istennek hálá mi nem látunk bálványozókat, hanem tsak azt halljuk hogy vannak még akét indiában. [48a:] amely népek között lakunk. ugy mint, az eretnekek. sidok, és törökök között, ezek²⁰⁰ mind hiszik az egy minden ható Istent, ezt avasóságot, aleg aláb valo aszszony., és aleg tudatlanab paraszt emberis 15 hiszi, ezekre tehát azt mondhatni, hogy akik a fát, akövet, vagy valamely állatot imádtanak, azok igen gorombák, és ostobák valának, mind azon által. nem tarthattuk gorombáknak aromaiakot, agörögököt, az égyiptum bélieket, a syriabélieket. és atöb régi nemzeteket, mivel töllök vettük a mestersegeket. és az emberi tudományokat, visgállyuk meg hát egy kevesé. hogy honnét eredet az arosz.

Az emberi elme anyira meg homályosodot. hogy ha ameg romlot természetnek állapottyában marad, semmi lelki gondolatra magát nem adgya, hanem tsak atesti, és aláthato 25 dolgokrol gondolkodik, és mindent mást, semminek tart, az érzékenységen kívül, tsak ugyan azt is tarttya valóságnak, ami az iz, és atapasztalás béli érzékenységeket illeti, ezeket

¹⁹⁸ abálványok <kep> helyet

¹⁹⁹ dolgában, [Utána nagyobb hézag, tintafolt miatt.]

²⁰⁰ ezek [Első e – a-ból, vagy o-ból javítva.]

gyakorta láttyuk a gyermekekben. és azokban, kik amagok rosz indulattyokot követik, az ilyenek tsak azt keresik ami látható, és érezhető, atöbbivel nem gondolnak, noha az ilyen személyek az igazán valo vallásban neveltettek is fel, az egy
5 Istent ugyan hiszik, alelket halhatatlannak tarttyák lenni, azt is hiszik hogy a mostanin kívül, még más élet is vagyon., mit gondolhattak hát azok arégi pogányok. kik az ilyenekről soha sem hallottak be[48b:]szélleni, és akiknek. tsak a látható dolgokrol beszéltenek, még alegg böltsebbek is közöttök,
10

A görög tudosok, minden böltseégeket. atesti dolgokra fordították atanitásban. minden igyekezetek avolt, hogy az egészséget,²⁰¹ atesti ékességet, és az erőtt meg tarttsák, és nevellyék, azután, akép írásokban, kép faragásokban. és a mesterséges épitesekben foglalták²⁰² magokot, amusikában igen gyönyörködtenek, és azt jól tudták, minden törvények, tudományok, tsak a földi dolgokot tekintették, ugy mint, hogy a földgyök jól légyen meg mivelve, hogy kinek, kinek elegendő jországá legyen. hogy a férfiak egészséges leányokot
20 vegyenek, hogy a gyermekek erősek, és a hadakozásra alkalmatosak legyenek, a lelki jókrol semmit nem gondolkodtak, a szemérmetség ellen valo dolog vala az. hogy az iffiak mezitelen tántzollyanak, és birkozanak, mindenek láttára, a lácédemonia bélieknél. még aleanyok is eszerént tselekedte-
25 nek, és ök azt nem tarták illetlen dolognak, azt ki ki tudgya, hogy agörögök²⁰³ mely nagyra vitték vala a szemérmetlenséget, ugy annyira. hogy a nálok. nem tsak szokásban, de még betsületben vala.

A görögöknek, avallások sem vala jobb a szokásoknál, a
30 tsak. a sok Ceremoniából és alátható dolgokból állot, a jó szokást inkább el rontotta, mint sem meg tartotta volna, ezt pedig-[49a:]len mind az okozta, hogy az ember. mind magát.

²⁰¹ az egészséget, <és> atesti ékességet, és

²⁰² foglalták [g—megkezdett l-ből javítva.]

²⁰³ agörögök <menyire> mely nagyra

mind a lelki természetet el felejtette vala, mindenkor meg volt nálok az a traditio, hogy vagyon olyan természet, a mely sokal fellyeb valo az embernél, és a mely mind jól, mind roszul tehet véle, de mint hogy az elméjeket tsak a testi dolgokra fordították. azon hiszembe valának, hogy ánnak atermészetnek²⁰⁴ teste vagyon, és szükséges sok isteneknek lenni, azért hogy mindenik nemzetnek, városnak, és familiának. lehessen különos istenek, azokat pedig meg halhatatlan embereknek tartották lenni, hogy pediglen azok boldogok lehessenek, minden féle gyönyörűségben gondolták őket lenni, még atesti gyönyörűségeket sem hagyták ki, mivel azokat az Isteneket. nem tartották volna boldogoknak lenni, a gyönyörűségek nélkül. ugyan ezért is. az isteneknek példájokra valo nézve. arosz erköltsöket, és hajlandóságokat. szabadoson követték, de azzal meg nem elégedének. hogy őket. az égben. vagy a földön gondollyák lenni, hanem még őket látni is akarák, erre valo nézve bálványokat tsinálának. és azokat mint isteneket imádák, gondolván azt, hogy a bálványokban lankának, és azokat annál inkább tisztelik, mentől legg szebbek, és leg régiebbek valának a faragot képek.

Hasonlo volt a szolgálattyok avallásokhoz, nálok. ezen a **[49b:]** két indulaton forgot minden. agyönyörűségnek szeretetin, és a testi dolgoknak félelmin, az ő áldozattyokat. mindenkor vendégség, és tántz követte, a komédiák, és atrágyédiák, a szüretkor valo vigasságal kezdettenek²⁰⁵ a bacchus tisztességére, az olimpiai játékokal az isteneket tisztelték, egy szoval agörögök, vallásbéli tselekedeteknek tartották ajátékokot, abékeséges időkben, leg inkább azokban töltötték idejeket.

Az ő vallások nem tanyitá tehát. ajó erköltsöket, mint az igazán valo vallás, szentnek tartották közöttök, az olytat, aki

²⁰⁴ atermészetnek [Első *e* fölött törölt ékezet.]

²⁰⁵ kezdettenek [Utána törölt vessző; második *e*—*ö*-ből javítva, az ékezet áthúzásával.]

se gyilkos, se áruló nem vala, se aki az ilyenekel nem társalkodot, aki az idegeneknek szállást adot, aki fogadását meg tartotta, aki az áldozatokra, és a játékokra sokat költöt, a vallást pedig úgy tekintették, mint akereskedést, az isteneknek 5 áldozatot adtak azért, hogy töllök meg nyerhessék kéréseket. de rossz élettyeket azért meg nem változtatták, nem hogy tiltották volna nékik, de söt még arra intették. hogy meg részegedgyenek a bacchus innepjein, korinthusban pedig olyan aszszonyok valának. kik avénus tiszteletéért. mindeneket, 10 magokhoz bé fogadtak

E szerént tisztelik vala tehát az olyan isteneket, akiket kegyeseknek, és jó tévöknek tarták lenni, de apokol béli istenekel, és atöbбивel, a kiktől féltének. más képpen bántanak, azokat éttzakai áldozatokal, és irtoztato kegyetlen 15 Cérémoniákal kivánták meg engesztelni, némelykor elevenen **[50a:]** temették el az áldozatra valo embereket, némelykor gyermekeket ölének meg, gyakorta, az²⁰⁶ atya, a magáét aldozta fel, valamint az irás mondgya. azokrol., kik a molok bálványát²⁰⁷ imádták. affrikában, sok helylyeken, emég most is 20 meg vagyon.

Annak a félelemnek kell tulajdonítani az ilyen kegyetlen babonaságokat., úgy mint vért botsátani²⁰⁸ magából, böjtölni, ahideg vízbe meg feredni,²⁰⁹ gondolván azt. hogy el fordíthatják magokrol. akülönös, vagy a közönséges veszedelmeket. 25 és nyomoruságokat., a melyekel fenyegették őket abálványok, vagy az álom látások, azt gondolák, hogy az ilyen áldozatok. a pestis, betegségek, égi haboruk. ellen, igen jó orvoságok, az ilyen alkalmatoságokban, tsak hogy valamit a hasznos dolgokban el ne hadgyanak, inkább haszontalant is 30 tselekedtenek. ő nékik, avétekből minden meg tisztulások.,²¹⁰

²⁰⁶ az [z—t-ből javítva.] atya,

²⁰⁷ bálványát [b—γ-ből javítva.]

²⁰⁸ botsátani [Második t—n-ből javítva.]

²⁰⁹ meg feredni, [f—v-ből javítva.]

²¹⁰ meg tisztulások., [l—s-ből javítva.]

ilyen nehéz babonaságokból állot, atesteket, vagy vizel, vagy tüzel tisztították meg, és bizonyos áldozatokat tettek, de ameg térés, vagy a meg bánás, emlékezetben sem volt.

Azon tsudálkozhatik valaki, hogy a görögök okosak lévén. oly goromba²¹¹ babonaságra adták magokat., és olyan könnyen hittek annyi sok féle hamis profétának, de azt meg kell gondolni, hogy nagy sandor idejéig, nem igen mentenek vala elő atudományban., amesterségekben másokat valo meghaladtak, azö törvények bölcs volt. egy szoval. a mi az életet alkalmatossa, és kedvessé teheti. a nálok meg volt. de az elme futtatásra valo tudományokban, magokat nem foglalták, ugy mint, a géometriában, ástronomiában, phisicában, és azanatomióban, a [50b:] Cháldéusok., és az egyiptum béliek, ezekhez valamit tudtak. de nagy titokban tartották, ezekről példa beszédekel beszéltek, és ezekhez, sok haszontalan babonaságokat tettek,

Mint²¹² hogy ezek atudományok., leg inkább, a probáktól, és agyakoroltatásoktól függenek, az idő folyási közöt, mindenkor tésznek azokhoz, ezért is, azok. soha abban atekélleteségben nem voltak, mint mostanában, azokat mostanában világosan tanítták, és ami szent vallásunkal, jól meg egyeznek, amely tilt, minden babonaságot. mind azon által, még is elegen vannak olyanok, kik a jövendő mondót örömet halgattyák, nem szollok a falusiakról, vagy az együgyüekről, hanem az olyan aszszonyokról, akik eszeseknek tarttyák magokat, és az olyan emberekről, akik tudosoknak tartatnak,

Mi vala tehát még akoron. amidön mind ezeket abolondságokat avallás tanyította,? amidön azokat a szerentse mondókot istenes embereknek tartották, amidön az astrologia, necromantia, istenes tudományoknak tartattak. ? hogy lehetet volna meg hazutolni azokat az áldózó papokat, és hamis jövendő mondókat akik sok féle probákal bizonyították

²¹¹ goromba <n> babonaságra

²¹² Mint <ez> hogy ezek

tudományokat, és akiknek az²¹³ egész nemzetek hitelt adtak, kételenek is valának nékik hinni, mivel nem tudhatták meg adolagnak valóságát. de ha szinte meg tudták volna is, hogy mérték volna őket meg hazutolni.?

- 5 Nem tsak az izraélitáknak vala tehát hajlandóságok a [51a:] bálványozásra, mivel ez a rossz, közönséges vala minden nemzeteknél, és aző kemény²¹⁴ szívüségek, a mint az irás azt gyakorta hánya szemekre, nem abból állot hogy inkább ragaszkodtak volna a²¹⁵ több népeknél aláthato dolgokhoz, hanem, 10 hogy annyi kegyelme, és tsuda tétele után Istennek, annyira ragaszkodtak azokhoz. valamint atöb²¹⁶ népek, avalo ahoz nagy erő kívántaték, hogy a több népeknek rossz példájokat ne kövessék, mivel, midön valamely izraélita. a pogányok földére ment. mint hogy őt se nem áldozot,²¹⁷ se a bálványokat 15 nem imádtá, azal vádolták, hogy semmi vallása nintsen, és a midön a menynek, földnek. teremő Istenéről szállót nékik, azért meg tsufolták, és azt tudakozták hol vagyon azaz Isten. az ilyen kérdéseket pedig nehéz vala elszenvedni, valamint Dávid maga mondgya. hogy bujdosásában. könyhullatásával 20 táplálta magát, mert szüntelen azt kérdik vala ő tölle, hogy hol vagyon ate Istened, agyenge hitüek, az ilyen kérdésekre. meg hagyták magokat gyözetni.

- Mindennek hajlandósága lévén agyönyörüségre. a nevelé akisértetett, mivel apoganyok innepén lévő Cérémoniák igen 25 gazdagok valának. és nagy kívánságok vala arra az iffiaknak, fő képpen aleányoknak hogy azokat a pompákat meg láthassák, és hogy miképpen tzifrázták fel az áldozatokat,²¹⁸ miképpen tántzolnak, őt pediglen őket jó kedvel fogadták, házokban hitták. meg is vendégelték, olyan husal, amelyet abálv-

²¹³ az [a—e-ből javítva.]

²¹⁴ kemény«s» szívüségek,

²¹⁵ a [Beszúrás.]

²¹⁶ a atöb népek, {ö—ő-ből javítva, vagy esetleg fordítva; a névelő a sor végén és az új sor elején is ki van írva.]

²¹⁷ áldozot,«a» se a bálványokat nem imádtá,

²¹⁸ áldozatokat, [Szóvégi a—o-ból javítva.]

nyoknak áldoztak, azután üsmerettséget tettek egy másal, a szerelem is odaelegyedvén²¹⁹ [51b:] atörvény ellen valo házaság lett avége, eszerént színle bé magát közikbe abálványozás, amelyet rend szerént, az aszszony, és a vendégség okozta, még mojses idejében láttyuk azt. hogy a mádiániták leányai, az izraélitákat, atisztátalanságra ingerlék, salamont, az idegen aszszonyok veszték el. 5

Lehet az is, hogy igen keménynek gondolák lenni az Isten törvényét, mivel nem vala nékik szabad másut áldozni, hanem tsak egy helyt, ót is az aaron familiájából valo papok által, és esztendő által. tsak három nagy innepek vala, ugy mint, husvét, pünkösöd, és a sátoros innep, epedig nem vala elegendő egy olyan népnek, aki nagy bövségben élt, és olyan tartományban. amely vigasságra indittyta vala őket, azok pediglen kik a falukon agazdaságot üzték, nem gyülekezhettek egyébkör esze, hanem tsak innep napokon. azért, vagy az idegenek innepeire kellett menni, vagy új innepeket kellett nékik fel találni, nem de mi is keresztények, kik oly lelkieknek tarttyuk magunkot, amint hogy azoknak is kellene lennünk, ha valóságos keresztények volnánk, nem betsüllyüké gyakorta nagyobra atesti jokot, az örökös jóknak reménségénél,? és nem igyekezünké azon, hogy meg egyeztethessük az évangyéliumal bizonyos mulattságokat, a melyeket arégiek, azal ellenkezőknek tartották, és amelyek ellen, ami pásztoraink, szüntelen prédikálnak, avalo hogy utálljuk abálványozást, de azis valo [52a:] hogy bálványozokot nem látunk, és már töb ezer esztendónél, hogy a bálványozás közüllünk ki veszet, nem kell tehát azt tartani, hogy az izraéliták ostobábak lettek volna atöb népeknél. azért hogy az Istentől vett sokszori kegyelemért, abálványozást tellyeséggel el nem hagyák, de azt is meg kell gondolnunk. hogy igen mélyen kellett lenni benne. az eredendő vétek sebének, mint hogy, annyi sok szent oktatások., és tsuda tételek fellyeb 10 15 20 25 30

²¹⁹ odaelegyedvén [odaelegyedtet,-ből javítva.]

nem emelheték őket, aláthato dolgoknál ugyan is mi azt láttyuk. hogy más népek, ugy mint. az égyptum béliek, és agörögök. kik másként tudosabbak valának., sokal nagyob vakságban valának ő náloknál.

24 Rész

Az Izraéliták rend tartásáról. szabadságokrol. és a házi hatalmakrol.

5 A vallás után. az izraélitak rend tartásirol lehet egy keveset szolni, mivel ökk tellyeségel szabadok valának, fő képpen addig még királyok nem vala, senkit földes uraknak nem tartottak. senkinek hiteket le nem tették, se senkinek avadászat, vagy a halászat nem volt meg tiltva, őt vadásztanak, vagy
10 halásztanak, ahol nekik tettzet, se annyi sok más féle tilalmazás nem volt közöttök, mint közöttünk vagon, se mások alá nem valának ugy vettetve. mint nálunk vannak még az urak is, mivel azt láttyuk hogy vannak olyan örökös fejdelmek, kik másoktól függenek, és más fejdelmeknél tiszt-[52b:]tségeket
15 is viselnek, ez így vagon, német, és olasz országban, nagy szabadságban élnek vala tehát az izraéliták, és mindenkor abban élhettek volna, hogy ha magok, elnem rontották volna magokot, ez is vala Istennek irántok valo szándéka, a mint neki tették,²²⁰ a midön szemekre hányatá samuelel, hálaadat-
20 lanságokot., királyt kérven magoknak, ezt gedeon is jól tudta, mert amikor királlya akarák tenni, azt felelé jelesen nekik, én nem lészek uratok, az Istennek kell uratoknak lenni,

Nem vala tehát azö országok, se monarchia, se áristocratia,
25 se democratia, hanem amint josef mondgya teocratia, az, az, hogy az Isten maga igazgattya vala őket törvényével, amég azt meg tarták, addig, mind szabadságban, mind békeségben éltenek, de amidön az ellen vétének, azonnal nagy rendelet-

²²⁰ eki tették, [é—i-ből javítva.]

lenségben estenek, azért is mondgya az irás amidön rendelet-
lenségeket meg akarja mutatni, hogy abban az időben izrael-
nek nem lévén királya, ki ki azt mivelte. amit akart. az olyan
rendeletlenség. meg gyengitté, és az ellenség igája alá veté
öket, mind addig, valamég az Istenhez nem fordulának, ⁵
ollyankor meg szabaditót küld vala nékik, illyen állapotban
valának abirák idejében, némelykor bálványozásban esvén,
az ellenségek rabságát is azért elnem kerülték, abálványozást
el hagyván, arabságbol is meg sza[53a:]baditattak. végtére,
jobban szereték urat választani magoknak, mint sem a szabad- ¹⁰
ságban maradni. meg tartván az Isten törvényét.

Az ő szabadságok amaga határjában lévén, abban állot,
hogy el követhették mind azt, valamit atörvény nem tiltott,
nékik, és tsak annak parantsolattyát tartoztak végben vinni, ¹⁵
nem lévén senkinek is másnak hatalma alá vettelve, atselédes
gazdáknak pedig nagy hatalmok vala agyermekeken, és arab
tselédeken., a sidok közöt, sokan valának ollyanok, kik
mások rabságában eshettek, atörvény szerént, abban pedig
két okbol eshettek, aszegénység arra vihette öket hogy
magokat el adgyák, vagy pedig alopásért, aki meg nem ²⁰
fizetthette alopot marhát, de ugy tettzik, hogy ez a törvény
még más adóságokra is tzélóz, mivel Élizéus azért szaporittá
meg az özvegy aszszony olaját, hogy meg fizetvén adóságát.
meg mentesse gyermekeit arabságtól, avalo hogy a sidó ²⁵
rabok fel szabadulhattak hat esztendő mulva, ugy mint
aszombati esztendőben., a ki pedig nem akart élni ezel a
szabadságal, ötven esztendő mulva, ajubiléumkor fel szaba-
dult., és agyermekeit szabadságban tette, meg is vala anékik
hagyva. hogy arabjokal jól bányanak, és inkább²²¹ idegen
rabokot tarttsanak, mint sem haza fiait, a soltárbol ki tettzik, ³⁰
mitsoda figyelmetességel valának arabok [53b:] az urokhoz,
valamint aszolga szemei vannak az ura kezein,²²² ugy ami
szemeink az uron. az az, hogy gyakorta tsak intéssel parantsol-

²²¹ inkább <inkáb> idegen [Törlés az új sor elején.]

²²² kezein, [kézein, -ből javítva az ékezet áthúzásával.]

tak nékik, és²²³ leg kisebb intésekre is kellették vigyazni uroknak.

- A sidoknak arabjokon egész hatalmok vala, meg ölethették mikor akarták., ez a hatalom abban az időben, a más
5 nemzeteknél meg volt. mivel arabságot, a²²⁴ hadakozásnak hatalma hozta vala bé, amidön jobban szerették el fogni az ellenséget, és rabságban tartani, és szolgáltatni, mint sem ötet meg ölni, azért azt tartották, hogy ki ki olyan szabad arabjával, hogy azt meg ölheti, ha arra érdemes, és hogy
10 azoknak gyermekein hasonló hatalmok vagyon.,²²⁵ mivel nem születtek volna, ha meg ölték volna az attyokot. e vala tehat fundamentuma az uraknak, a rabjokon lévő hatalmoknak, ezel ahatalommal ritkán éltenek viszá, mivel az önnön magok hasznok kötelezte őket arra, hogy rabjokot meg tarttsák.
15 azokból álván, egyik része jóságoknak. ugyan ezen ókból is nem bünteté meg az Isten törvénye az olyat, aki meg ütven rabját. egy néhány nap mulva meg holt az ütésben. az a maga pénze, mondgya az irás., arabját el vesztvén, magát büntette meg, és azt el lehet hinni, hogy a gazdája, nem meg ölni,
20 hanem tsak meg büntetni akarta ötet, de ha arab meg holt a veréskor, azt el [54a:]lehetet gondolni. hogy a gazdájának. szándéka volt hogy meg öllye, és azért atörvény vétkesnek ítélte ötet, a romaiaknak továb ött száz esztendőnél hatalmok vala meg ölni rabjokot. az adosokat meg foghatták. és a²²⁶
25 magok gyermekeit, három szor el adhatták, ezekre szabadságot adván nékik, a tizen két táblára irot törvény, amelyet görög országból vitték volt el magokal, ugyan abban az időben, amelyben a sidók viszá térének arabságból. mint egy ezer esztendővel, mojses után.
- 30 A mi pedig a sidoknak, agyermekeken valo hatalmokat illeti, atörvény meg engedte nékik hogy el adhassák²²⁷ leányo-

²²³ és «a raboknak,» leg kisebb

²²⁴ a [Beszúrás a szóközbe.]

²²⁵ vagyon,. [n—megkezdett k-ból javítva.]

²²⁶ a «gy» magok gyermekeit,

²²⁷ el adhassák [k—g-ból javítva.]

kot, noha mint egy házasság vala azaz eladás, valamint aromaiaknál, *per Coemptionem*. mind azon által. azt láttyuk Isaiásnál, hogy az atyák adóságban adták gyermekeket. néhemiás idejében aszegények gyermekeket el adták hogy élhessenek, mások meg azon panaszolkodtanak, hogy nem 5 volt mivel viszá váltoniok gyermekeket arabságból, azt is láttyuk, hogy hatalmokba volt meg öletni gyermekeket., valamint abölcs mondgya, fenyisd meg gyermekedet., de azt meg ne öllyed, avalo, hogy nem vala erre egész hatalmok. abirák hire nélkül, mint aromaiaknál, hanem atörvény tsak 10 arra ad vala engedelmet az atyáknak,²²⁸ és anyáknak, hogy ha az intés nem használt, abirák keziben adhatták, az engedetlen. és rosz életü gyermekeket. és az ő vádo-[54b:]lásokra valo nézve, halálra íteltettek, és meg köveztettek, ugyan ez a törvény meg volt az athénesbélieknél, amelynek evolt²²⁹ 15 fundámentuma, hogy agyermek az attyától vévén az életet, nem találkozzhatik olyan kegyetlen atya, aki gyermekét meg ölesse. ha azt meg nem érdemelné, igen hasznos is vala az ilyen törvény, hogy fenyítégben tarttsa agyermekeket.

Felettéb is lattyuk azt, mitsoda sok rosz következet az atyai 20 hatalom meg gyengülése miat. mivel a fiu, akár mely iffiu légyen is, de mihent meg házassodik, és ha az atya nélkül el lehet, már azt gondollya, hogy nem tartozik annyi²³⁰ tekintettel néki, mint annak előtte, ez is az oka. hogy a familiák egy mástol ugy el oszlanak, és egy mástol nem függenek, az olyan 25 iffiak, ha gazdagok feslet életüek. és tékozlok, ha szegények, vándorloká lesznek. ha szinte nem szollok is ajó erkölcs meg romlásáról, de az ilyen szabad akaraton valo járás, az országnak is sok roszat okozhat. mivel sokal nehezeb²³¹ sok

²²⁸ atyákk, és anyákk, [Rövidítésjellel.]

²²⁹ evolt fundámentuma, [v – megkezdett f-ből javítva.]

²³⁰ annyi [anni-ből javítva; az i betűt y-ra javította, és még egy i-t írt hozzá halványabb tintával.]

²³¹ nehezeb <annyi> sok számu

számu engedetlen, és egy más közöt meg hasonlot népet igazgatni, mint sem egy kevés számu tselédes²³² gazdait a familiának, akik az alattok valojokra vigyáztanak.

25 Rész

Az öreg embereknek hatalmokról. [55a:]

Nem tsak az atyáknak.²³³ de sött még az öreg emberek is
5 nagy hatalmok vala az Izraéliták közöt. és atöbb népek közöt,
még eleinte mindgyárt. tanátsokot, és birákot, az öreg embe-
rek közül választottanak., innét neveztetének romában az-
atyák, és atanáts urak, ezért is valának oly nagy tisztelettel az
öregkekhez, amely szokást alacedemoniaiktól vették vala,
10 ugyan is mi egyezik meg jobban atermészettel mint eza
szokás, az iffiuság jo a munkára, és a fáradságra, az öregek
pedig tudnak oktatni, tanátsolni, és parantsolni, az iffiak-
nak²³⁴ ditsőségek az erejekben áll mondgya a bölcs, és az
öregkeknek²³⁵ tisztelete. afejér hajakban, egy iffiuban, akár
15 mely jó elme légyen., de²³⁶ a tudomány, látás, és proba nélkül,
nem elegendő, egy öreg ember pedig, tsak értelmes légyen,
alátás, és a proba által, elegendő tudományu, azt az egész
historiákból láttyuk, hogy a mely országokat. az öreg embe-
rek igazgatták, azok jó rendben voltanak, és hogy az igen iffiu
20 fejdelmek²³⁷ uralkodása, nyomoruságos volt., azért is mond-
gya a bölts, jaj annak a földnek, a melynek gyermek akirállya,
ezen nyomorúságal fenyegeté Isten asidokot. Isaiás által,
mondván, hogy gyermek királyokot adna nékik, a tudni valo
dolog, hogy az iffiuság, se nem békeséges türo, sesemmiben

²³² tseledés [Ékezethiba.]

²³³ atyákk. [Rövidítésjellel.]

²³⁴ iffiákk [Rövidítésjellel.] ditsőségek az öregekben áll [öregekben elírás.]

²³⁵ öregek [Rövidítésjellel.]

²³⁶ de á [e—a-ból javítva.]

²³⁷ fejdelmek [Utána törölt vessző.]

előre nem vigyáz, arendet nem szereti, és csak amaga gyönyörűségét, és a változást keresi.

Az Izrael népet, mihent felesedni kezdék, az öregek igaz-
[55b:]gaták, amidőn moyses égyptumban mene, az Isten pa-
rantsolattyaából, hogy a népet fel szabadittaná, az öregeket ⁵
gyűjté esze, és ő előttök téve tsudát, meg bizonyittására,
küldetésének. az ipját jéthrot, meg vendégelven. az öregek
mindnyájan jelen valának avendégségben, az Isten könnyeb-
séget akarván adni moysesnek., tanátsokot rendele melléje,
mondván néki. hogy választana maga mellé, az öregek közül ¹⁰
hetven embereket, kik anépet véle együt igazgassák. ebből ki
tettzik, hogy az öregek nagy tekintetben valának, még a
törvény előtt, az irás, valahányszor agyülekezetről, vagy ²³⁸ a
közönséges dolgokrol emlékezik, az öregeket mindenkor elől
tészi. ¹⁵

Ezért is mondgya a soltár, hogy az Istent ditsérni kel anép,
és az öregek gyülekezetiben, a mely gyülekezetett, agörögök
ecclésiának nevezték, és a deákok Concionak, vagy senatus-
nak, de idővel, az öreg névből, titulust tsináltak, azért a
görög szóból, a papi név származot, és az deák szobol, az ur ²⁰
név, el lehet itélni abbol, hogy a sidok közöt. mitsoda időben
lévő embert számláltak az öregek közü, amidőn az irás
aroboám tanátsit iffiaknak mondgya, akik is véle együt
neveltettek vala, és akik véle együt csak nem egy idősüek
valának, roboám pedig abban az időben negyven esztendő ²⁵
vala. [56a:]

26 Rész

Az Igasság ki szolgáltatásáról.

Az Isten meg parantsolta vala moysesnek, hogy mindenik
városban két féle tiszték legyenek rendeltetve, kik az igassá-
got ki szolgáltatassák. és akiket sophétimnak, és soterimnak ³⁰
nevezték, abizonyos, hogy a sophétim néven. abirákot értet-

²³⁸ vagg [Elírás.]

ték, de a sotérim nevet, egy néhány féle képen magyaráza avulgáta, tudni illik, magistri, praefecti, duces. praecones, a sidok traditioja pedig ezen anéven, érte aváros szolgait, tömlözt tartokot, és más ilyen hivatalokot, kik abirák parantolatit vitték végben, ezek atisztek lévitakból állottak, és 5 Dávid idejében. ilyen tisztok, hét ezeren valának, ugyan ezeket abirákot állittá helybe josaphát, mindenik városban. és ezeknek ada olyan szép oktatásokot,²³⁹ az irás azt mondgya, hogy jérusalemben, sok lévitákot, papokot. és tselédes 10 gazdakot rendelete, kik anagy dolgokot itélnék, anehéz, dolgo-
 kot, és kérdéseket pedig, amelyeket el nem igazíthaták. aközönséges varosokban lévő birák. azokat ahetven öregek-
 ből álló tanáts eleiben vitték, kik közöt első volt a fő pap, a sidok traditioja azt tarttya, hogy amely városokban halálra 15 akartak itélni valakit. huszon három bironak kelletet jelen lenni atörvényen, és amidön pénzről, vagy²⁴⁰ aláb valo dolog-
 rol volt a törvény, tsak három biró kivántatot, akirály volt pedig az országban a fő biró, valamint samuelnek mondá anép, adgy ki-[56b:]rályt nekünk, a²⁴¹ ki minket itéllyen. 20
 A törvénykezesnek helye aváros kapujában volt, a birák oda gyülekezvén őt tettek igasságot, mert²⁴² mivel hogy az izraéliták mind munkás emberek valának, akik reggel a munkára mentenek, és estve tértenek viszá, leg inkább aváros kapujában találkoztanak együt, azt nem kell tsudálni, hogy 25 városokban lakván, mezei munkások valának, mert nem olyan városok valának azok, mint a mi fő városaink, akiknek akörül valo tartományokból kel élödni, hanem azokat mind munkások lakták, akik a körül valo földet mivelték, mint hogy pedig anép igen böv volt., avárosok szamaiss feles volt, 30 tsak ajuda nemzettségének az osztáskor, száz tizen ött város jutot, azután meg mennyit építhettek, mindenik városnak

²³⁹ oktatásokot, [oktatást, -ből javítva.]

²⁴⁰ vagy aláb valo [gy—g betűje l-ből javítva.]

²⁴¹ a⟨m⟩ ki minket

²⁴² mert ⟨v⟩ mivel

pedig falui valának, kik tölle függöttek. ezekből el ítélhetni, hogy a városok sűrűen, és mezei városok valának.

A görögöknél, és a romaiaknál, minden féle dologért a város piattzára gyülekeztek, mivel kereskedők valának, a mi eleink idejében, mindenik urnak akastélya udvarában gyülekeztek., mind azok kik tölle függöttek, innét is neveztetnek²⁴³ a fejedelmek udvárai,

Mint hogy anap keleti országokban afejedelmek inkább el zárják magokat., azért minden külső dolgokat, az udvarház kapujában folytatták, az Ester historiájából ki [57a:] tettzik. 10 ez a szokás, hogy a régi persiai királyok. idejében. a kastély kapuja volt. az udvarlo hely.

Meg volt még apátriárkák idejében az a szokás, hogy aváros kapujában folytatták, aközönseges, és akülönös dolgokat, ábrahám, a hebron városanak a²⁴⁴ kapujában alkuvék 15 meg atemetője iránt, mind azoknak hallottára, kik akapun, ki s'bé mentek, a midön a hémor fia sichem, el ragadá dinát, szövetségét akarván tenni az Izraélitákal, aváros kapujában közlék szándékjokot a népel, aruth historiájából világosan ki tettzik, hogy mi formában mentenek végbe aközönseges 20 dolgok, mivel bóóz, feleségül akarván el venni ruthot, aváros kapujában le üle.²⁴⁵ és aruth leg közeleb valo atya fiát ót látván el menni, meg állittá. és az öregek közül²⁴⁶ maga mellé bizonyságul vévén, mindnyájjan ót le ülének, és előttök szándékát ki tévé, és azután²⁴⁷ aruth attyafia booznak engedé 25 amaga jussát, olyan formában, amint atörvény parantsollia, tudni illik. hogy a fél lábárol asaruját le voná, emeg lévén, booz, bizonyságul hívá mind az egész népet, ahonnét láttyuk, hogy sok nép gyülekezet vala oda, rend szerént nem lévén szorgos dolgok, akapunál mindenkor feles nép találkozáék, 30

²⁴³ neveztet<ik>nek

²⁴⁴ a <p> kapujában

²⁴⁵ le üle. <a> és aruth

²⁴⁶ közül [Inkább íráshiba, mint ejtészváltozatot tükröző írásmód.]

²⁴⁷ azután <a bóoz> aruth <rou> [?] attyafia booznak [aruth — a törlések fölé írva.]

azon kívülis egymást mind üsmerték, egymásnak attyafiai voltanak, és így, egyik a másikának dolgában része volt,

Lehet hogy az ilyen közönséges dolgokat írásban tették, noha az írás másut nem szol az ilyen írásrol., hanem atobiás⁵ és a [57b:] jérémiás könyvében, jérusálem el pusztulása előtt, kevés idővel, atobiás könyveben láttyuk az adosságrol valo levelet, a házáságról valo Contractust, és donatit, ajérémiás könyvében. valamely jóságrol valo Contractust, atörvény nem parantsolá amás féle dolgoknak. írásban valo tételét,¹⁰ hanem tsak a feleségtől valo elválást, mind azon által, ha írásban nem tették is, azö Contractusok jó volt, mivel mindenek előtt tsinálták, hogy ha aruth attyafia viszá akarta volna vonni igeretét, az egész bethlehem városa ellene támadot volna, jelen lévén avárosnak egy része, aboossal valo¹⁵ Contractus tsinálásakor, akik pedig jelen nem voltanak. másoktól meg hallották.

A romaiak, sok ideig nem tették írásban akülönös kötések, nem tartván attól hogy valamely kötés bizonyság nélkül légyen, a midön Ceremoniával mondottak ki bizonyos dolgot aváros piattzán. az egész nép előtt, betsületes és emberséges bizonyságok hallattára, az ilyen kötések közönségesebbek valának, mint sem egy notarius előtt valo mostani kötések.

El mondhatni hogy a sidoknál. aváros kapuja olyan volt.,²⁵ mint aromaiaknál, aváros piattza, akik élést vittek avárosban, akapunál árulták, ezért is mondá Elizéus hogy holnap igen olttsu lenne az élés a samaria kapuja elöt. a kapunál lévő piatznak pedig, nagynak kelletet lenni, mivel ácháb király. négy száz hamis profétákat gyüle-[58a:]keztete apiatzra,³⁰ gondolom hogy atöbb városokban hasonló piatzok valának, és hogy akapuk felet épületek valanak. ahová gyülekeztek abirák, mivel az írás azt mondgya, hogy bóóz fel menvén a kapu feli, ót le üle. és hogy Dávid midön meg hallá az absolon halálát, fel mene akapu felet valo házban. és ót siratá, azt is el³⁵ hihettyük,²⁴⁸ hogy az ilyen házakban gyülekeztenek²⁴⁹ esze,

²⁴⁸ el hihettyük, <az> hogy az ilyen

²⁴⁹ gyülekeztenek [Első k – n-ből javítva.]

atitkos végezésekre. sőt még jérusalemben. a templom kapu-
jánál tették a bírák az ítéletet, ennyi sok példa után, ne
tsudálljuk, ha az írás annyi sok helyt emlékezik akapuro.
amidőn a közönséges gyülekezetről, vagy tanácskozásról
szól, az Évangéliumban. apokolnak kapuji. a sátánnak ⁵
országát, és²⁵⁰ hatalmát jelentik,

Mind azon áltak, akár mely jonak láttassék nekünk lenni az
izraéliták között, adolgok folytatásának formája, de azt ne
gondoljuk. hogy közöttök. hamis perlekedés, huzás, vonás,
és igasságtalanság ne lett volna, az ilyen gonoszság együt jár ¹⁰
az emberi meg romlásal, de főképpen, anagy városokban,
agonoszság is nagyob, David ki szaladván jérusalemből, az
absolon fel támadásakor, előnkbe adgya, hogy aharag, és az
egyenetlenség a jérusalem falain sétálnak szüntelen, avaros-
ban pedig, anyomoruság, és az igasságtalanság. az uttzáin, az ¹⁵
usora, és atsalárdság, de azt el hihetni. hogy se²⁵¹ annyi
perlekedések, se azok olyan közönségesek nem²⁵² valának
közöttök mint mi közöttünk. **[58b:]**

Mint hogy atörvény mind avilági, mind avallás béli dolgo-
kot egyaránt²⁵³ rendelte, azért különös székek nem is valának, ²⁰
amely bíró avallás béli dolgokrol végezet,²⁵⁴ ugyan azon biro
igazitotta el avarosi peres dolgokat is, erre valo nézve,
keveseb különböző tiszttségek, és tisztkek kívántatának ahoz
képest, mint sem mostanában vannak nálunk. mivel mosta-
nában²⁵⁵ tiszttség nélkül lenni, és tsak ajoszágot miveltetni, ²⁵
szégyennek tarttyák, minden tiszttségre, és méltoságra vágy,
és ugy tekéntik atiszttségeket. valamint amesterségeket,
amellyek után élhessenek, vagy is ugy, mint olyan titulust,
amely meg különbözteti őket atöbbtitől. de ha valójában.

²⁵⁰ et [Íráshiba és helyett, nyilván a francia *et* hatására.]

²⁵¹ se [Beszúrás.]

²⁵² nem «b» valának közöttök «mint» mint «k» mi közöttünk.

²⁵³ egyaránt [Inkább elírás, mint ejtéssajátság; másutt *egyaránt*, *egy aránt*
alakban fordul elő.]

²⁵⁴ végezet, «v» ugyan azon [Törlés a sor végén.]

²⁵⁵ mostanában [*b* – *k*-ből javítva.]

meg vizgálnok tsak aleg szükségeseb hivatalokot, meg látnok, hogy igen kevés tiszt viselő személyek kívántatnának azokhoz.

E szerént tselekedtenek régenten, főképpen asidok, mivel
5 Josué idejében tsak négy közönséges tiszttségnek látom anevét, ugy mint Zékénim, ezek tanátsok valának, rásim, a főkk, Sophétim, abirák, sotérim, kik atörvényt végben vitették.

27 Rész A hadakozásrol.

A törvényes dolgok után., ahadakozásrol beszélhetünk, az
10 Izraéliták között, minden fegyver viselő volt, még alévíták és apapok is, bananiás pap, ajosada fia, leg hireseb vala a dávid vitézi között, és joáb után, a salamon hadának fő tiszt[59a:]tye lön, hadi embereknek tarták tehát mind azokat, akik azt az időt el érték hogy szolgálhassanak, husz esztendős korában
15 pedig, ki ki tartozot hadban menni, és készen lenni leg első parantsolatra, nem ugy volt náluk, mint mi nálunk, hogy a papoknak, szerzeteseknek., a fegyver meg lett volna tiltva, de még ezeken kívül, sokan vannak, akik nálunk hadban nem mennek, ugy mint avárosiak, kereskedők, mester emberek. a
20 sok szolgál. ökk pediglen. mindnyájan. vagy munkások, vagy parasztok valának, kik iffiuságoktól fogvást, a munkában, a fáradságban töltötték élettyeket. azt is ellehet hinni. hogy a fegyver forgatásban őket gyakoroltatták, leg aláb dávid, és salamon idejektől fogvást, romában. minden városinak ahadakban kellett menni, és ott szolgálni bizonyos ideig, ök nem is mondgyák vala. hogy hadat kell gyűjteni, hanem választani, *delectum habere* mert elegendő hadgyok vala. az izraélitaknál nem vala nehez dolog ahad tartás, mert az országsid lévén, az ellenség földgye pedig oly közel, hogy amely
30 nap az ellenségre mentenek. ugyan azon nap. ki ki amaga házához viszá térhetet, leg aláb más nap.

A fegyverek hasonlítot agörögök, és aromaiak fegyveré-

hez, ők széllyes, és rövid pallost viseltek, nyilat, dárdát, és lánttsát, aparittya közönséges volt nálok, agában városa [59b:] béliek, olyan parittyások valának, hogy tsak egy ször szalat is meg találtak akövel, saul mindenkor egy kopját tart vala kezében, hogy ha tsak hadban nem mentenek, egyébkor fegyvert nem viseltenek, amidön Dávid nábál ellen akara menni, azt parantsoló ahadának, hogy kössék fel pallosokot. tsak éppen, a németeknél, és a gallusoknál volt az a szokás, hogy mindenkor fegyvert viseltenek.

A sisak, vas derék,²⁵⁶ és apaiss, oltalmazó fegyverül vala nálok, agoliáth fegyvere²⁵⁷ rézből vala. de úgy tettik hogy az ilyen fegyver ritka lett volna az izraéliták közöt abban az időben, mivel saul király, amagáét akará adni davidra, noha idővel úgy meg szaporodék, hogy oziás király. az egész hadának adhata ilyen fegyvert. ám bár, három száz ezer emberből állot is az ő hada, ugyan ez a király is tétete olyan hadi eszközököt a jerusálemi tornyokra, a melyeket nagy köveket lehetete hajítani.

Az első időkben, az izraéliták hada, gyalogságból állott, valamint a görögöknél, és aromaiaknál, mivel aló²⁵⁸ nem igen szükséges ameleg országokban, ahol mindenkor szárazon járhatni, söt még haszontalan a hegyek közöt, de a hideg országokban szükséges arosz utak miat, és az olyan országokban. ahol nagy pusztaságok vannak. ahol a faluk, és avárosok. mesze vannak egy mástol.

A királyok idejében, kezdének az izraéliták, lovas ha[60a:]dat tartani, mint hogy az absolon fel támadásának az első jele a vala, hogy lovas hadat, és fegyveres szekereket kezde gyűjteni., mind azon által, a hartzot el vesztvén, öszvérré üle hogy el szaladhasson. salamon gazdag lévén. egyiptumból hozat vala lovakot, és negyven ezer lovakot tartot amaga istáloiban, a mellet tizen két ezer szekeret., ezek

²⁵⁶ vas derék, [derék, —darék, -ból javítva.]

²⁵⁷ fegyvere <resz> rézből vala.

²⁵⁸ aló <neg> nem igen [Törlés a sor elején; nem <neg> fölé írva.]

ahadi szekerek. hihető olyan szekerek valának, valamint agörögöké. úgy mint, kétt kerekű kis szekerek, amelyeken egy vagy kétt ember állott, de mint hogy a következő királyok a salamon költségit nem követhették, azért, midőn⁵ aszükség hozta magával, egyiptumba küldöttek segítségért. és olyankor az írás, mindenkor téssen emlékezetett alórol, hihető, hogy Ézékiás idejében asidoknak nem vala lovas hadgyok, mivel rabsácé tsufságbol mondgya vala nékiek, jöjjetek az én uramnak, az assyriai királynak szolgálattýára és¹⁰ én néktek két ezer lovat adok. hogy ha találkoznak közöttetek olyanok., kik azokra ülhessenek.

Az írásbol nem láttyuk. hogy mitsoda fordulásokot, és mitsoda formában rendelték ki az ezereket, noha sok hely teszi fel, aki rendelt hadat., hanem azt láttyuk, mitsoda¹⁵ formában táboroztak, és mitsoda rendben jártak, erröl szép példát látunk, mojses idejében, apusztában valo táborozásokkor, annak a sok számu népnek. számát jól tudták, ki ki el volt rendelve, a maga nemzettsége közí, és mindenik nemzettségnek különös helye vala, ez íránt. apátriárkák születéseknek²⁰ ren[60b:]dire vigyáztanak, trombita szonál utoztanak., mindenkor egyenlő rendbe indultanak meg, és egyenlő rendben szállottanak meg, a frigy ládája pedig. mindenkor atábor közepin volt. atáborban lévő tisztaságra igen vigyáztak, a prédán, és a nyereségen igen kaptak a sidok, valamint atöb²⁵ népek, mivel azt nagy betsületnek tartották.

Josué idejétöl fogvást. akirályok idejéig, ahad vezérlés azt illette, akit anép választotta arra, vagy akit különösön az Isten küldöt arra, úgy mint othonielt, gedeont. meg másokot, de a népnek, tsak az a része engedelmeskedet annak a főnek, a³⁰ mely azt választotta, vagy a melynek., az Isten meg szabadítására küldöt valakit, a más része anépnek, szabadságával viszá élvén, az ellenség kezében is eset gyakorta, ugyan ezen ókból kívánák hogy királyok lenne, aki ne tsak igasságot szolgáltatna nékik, hanem aki a hadban vinné öket, és³⁵ hadakoznék érettek, amidön a szükség kívánta, akirály anépet esze gyűjtötte, és bizonyos számu hadat tartot mindenkor.

készen, saulnak, három ezer fent álló hada vala. dávidnak ahada, tizenkét seregre vala osztva, mindenik sereg hoszon négy ezer emberből állot, és ezek rendre tettenek szolgálatot. mindenik sereg egy holnapig szolgál, josaphát, a dávid országának harmadik részit nem birta, de még is az ő hada²⁵⁹ 5 tizen egy száz hatvan ezer emberből állot, nem számlálom azokat, kik az erősegeket örítették.

28. Rész.

A királyokrol. [61a:]

A királynak hatalmában állot. meg kegyelmezni. vagy meg öletni vétkeseket²⁶⁰ minden törvény nélkül, ezen hatalommal öleté meg dávid azt, aki azal kérkedék. hogy sault meg ölte 10 volna. és mind azokat. kik meg ölék isbosethet, az izraelnek királyai, adot vetettek még az izraélitákrais, a roboamra valo panaszbol ki tettzik, hogy salamon nagy adót vetett volt anépre, de ezen kívül,²⁶¹ a királyok hatalma meg vala határozva., ugy tartoztanak atörvényt meg tartani valamint mások. 15 nem is vala szabadságokban, hogy ahoz valamit²⁶² tegyenek. vagy abbol el vegyenek. azt nem is láttyuk, hogy valamellyik közüllök uj törvényt tsinált volna. házoknál pedig igen közön-séges életet éltenek., de midön valahová mentenek, sok kísézőjök vala, azírás, az absolon fel támadásának, azt az első 20 jelit tészí fel. hogy ötven embert jártatot mindenkor maga előtt.

Ezek a királyok, a magok gazdaságokbol éltenek, valamint mások, hanem hogy több földgyök., és marhájok vala mint sem másoknak, avalo hogy adávid gazdagsági közí, sok 25

²⁵⁹ hada [Beszúrás.]

²⁶⁰ vétkeseket [Utána törölt vessző.]

²⁶¹ ezen kívül, a «kívül» királyok

²⁶² valamit [*la* szótagot utólag írta a szóhoz, a sor végén; *m-l*-ből javítva, a sor elején. Eredetileg *va-lit* volt.]

aranyat, és ezüstöt számlálnak. de oda számlállják. a szánto földeket, és a szőlőköt is, a sok olaj, és fige fáit, ökreit, tevéit, szamarit, és juhait, az ilyen majorságokból tartották. tselédgyeket, salamon idejiben., tizen két fő tisztartok valának, el⁵ osztva az egész országban, mindenike tartozot sorra, az udvarát el tartani egy holnapig, az udvar költségre pedig **[61b:]** minden naprá kilentzven véka liszt, harmintz ökör, és száz jüh kivántaték, ilyen költségel., ött ezer embert. lehetet el tartani, mint hogy pedig ezek nem állottak pénzben, és nem¹⁰ pénzül szedték fel az élést, azért nem is vala szükség²⁶³ annyi sok tisztre, mint mostanában. a fejdelmek tartanak. ez így lévén, az ezüst. és az arany aládában maradot, vagy más állapotokra költötték.

Ezen okból vala dávidnak, és salamonnak oly nagy gazdagságok, dávid el készitté mind azt, ami atemplom épületihez¹⁵ kivántaték, a melynek költsége, fel ment száz nyolczvan ezer talentum aranyra, és egy millium tiz ezer talentum ezüstre, amely summa. német forint szerént. téssen, ött ezer, nyolcz száz, harmintz négy millium,²⁶⁴ nyolcz száz, harmintz négy²⁰ ezer német forintot, de még ezen kívül nagy kintset tétete²⁶⁵ a börtben ahová temetkezék, igen sok udvar házakot építette salamon. sok varosokot meg erősítte, a libánium erdejéből építetett házánál., minden hazi eszközök, és edények, tiszta aranyból valának, ezeken kívül két száz nagy paisokot tsinál-²⁵tata tiszta aranyból, mindenikének az árra, fel mégyen, hat ezer, ött száz német forintra, még ezeken kívül, a három száz kerekded paisokot. fel számlálhattyuk mindenikét. három ezer német forintra. **[62a:]**

Hogy ha a salamon jövedelmét egészen tudhatnok. ezeket³⁰ nem tartanak soknak, mivel tsak akereskedésből minden esztendőben fel vett hat száz hatvan hat talentum²⁶⁶ aranyat. a

²⁶³ szükség<es> annyi

²⁶⁴ millium, <nolo> nyolcz [Törlés a sor elején.]

²⁶⁵ tétete [Szóvégi *te* — beszúrás.]

²⁶⁶ talentum<ot,> aranyat.

mely többet tészen huszon egy millium, ött száz ezer német forintnál, azon kívül, az egész izrael népe, és az idegenek adoznak vala néki, arabiának nagy része, és az egész syria, mivel az ő birodalma, egyiptumtól fogvást, az eufratesz viziig tartot. és ezek agazdag országok, minden esztendőben sok⁵ arany, és ezüst edényeket drága matériákat, fegyvert, füszerszámot, lovát, és öszvért küldenek valanéki ajándékba, ebből el lehet itélni, hogy honnét vala krésus királynak az a nagy gazdagsága, akinek. tsak nem oly nagy birodalma vala. mint a salamoné, abban az időben pedig. az arany, és az ezüst.¹⁰ nem vala annyira el terjedve avilágon, a görögöknél kevés volt, olosz országban. és más részeiben europának. éppen nem vala, ki veszem spanyol országot a hol bányák valának.

Állapodgyunk meg itt egy kevéssé, és vizsgállyuk meg a salamon ditsőségét, mivel kedves dolgot fogunk őt látni,¹⁵ olvassa el ámbár akarki az egész historiákat, de olyan példát nem talál. hogy az egész világi jókk, és gyönyörüségek ugy együt lettenek volna, mint asalamon életében, mivel ő iffiu, és szép termetü lévén, nagy böltséségü,²⁶⁷ és tudo-[62b:]mányu vala,. hire pedig oly nagy, hogy minden felől akirályok²⁰ követeket küldének hozzája, hogy halhassák az ő nagy bölcseségét, és egy nagy királyné maga személyében mene látogatására, ő nagy birodalmat birt. nagy békeségben, gazdagab és szebb ország nem volt országánál, nagy udvara volt. drága palotákban lakot, bé töltve gazdagságokkal, minden féle gyönyörüségekben uszkált, minden féle kivánságit bé tölthette,²⁵ természet szerént szolván, boldognak tarttyuk az illyen embert, mind azon által. abizonyos, hogy boldog nem volt, a mint maga is mondgya, láttam hogy a gyönyörüség,²⁶⁸ és a vigasság olyan mint az árnyék, és hogy az én munkáim tsak³⁰ hejában valóságok. és sziv béli szomorúságok, valának. Eccl.2.4.

A salamon, és az ő népe boldogsága által, kétt dologra

²⁶⁷ böltséségü, [Második s – g-ből javítva.]

²⁶⁸ gyönyörüség, ek és

tanította az Isten az egész emberi nemzetet, először meg mutatta azt, hogy telleséggel bé töltötte ígéretit, nagy bövséggel, meg adván az izraélitáknak mind azokat ajókót, amelyeket meg ígérte volt az attyoknak., úgy hogy senki ne ⁵ kételkedgyék azután abban, hogy meg ne jutalmaztassa mind azokat kik ötet szolgállyák, és parantsolatiban járnak, az ilyen bizonyság szükséges vala az embereknek, kik tsak aláthato dolgokat tekintik, azért, hogy annak idejében, mind a láthatatlan jókót, mind a más életben valo meg jutalmaztatást hid-[63a:]gyék, de mind azon által, az Isten bé töltvén ¹⁰ nagy bövséggel az izraélitákat, mind azokat ajokat, amelyek ez életet boldoggá tehetik, ada az embereknek arra mind módót, mind értelmet. hogy a világi jokat meg üsmérhessék, és azoknál a fellyeb valo jokra emellyék reménségeket, mert ¹⁵ ugyan is kitsoda az? aki ezéltben²⁶⁹ aboldogságot remelhesse el érni, ha maga salamon boldog nem volt, ki kételkedhetik abban hogy tsak hejában valóság ne légyen, evilági boldogság, a midön ő maga aztot annak valya. lenni, másodsor, ez a példa meg mutatta, hogy a világi jók, nem tsak mulandók, de ²⁰ még veszedelmesek, azok a szivet bé nem töltthetik, de söt még meg ronthattják, mitsoda okból tarthatnok mi azt magunk felöl, hogy mi jobbra forditanok azokat ajókót, az Isten kedves népenél, akit úgy tettzik, hogy inkább illette az ilyen jó, mivel anéki meg is vala ígérve, mitsoda vak merőség ²⁵ volna azt magunkal el hitetni. hogy mi nagyob meg türtözteséssel volnánk agyönyörüségeken abölcs salamonnál,? aki is annyira el merüle az aszszonyokhoz valo szeretetben, hogy ezerig valo aszszonyokat tarta. az Isten törvénye ellen, a mely szeretet abálványozásban ejté ötet, anép pedig követé rosz ³⁰ példáját, ugyan azon idötöl fogvást, az izraeliták szokási, meg kezdének romlani.

De söt még az Izrael országának, a juda országától [63b:] valo el szakadása. is sok roszat okozta, noha, sokal nagyob veszedelemben vala. az izrael²⁷⁰ országa, ahol uralkodék

²⁶⁹ ezéltben [Íráshiba lehet ez életben, esetleg ez éltében helyett.]

²⁷⁰ az izrael <f> országa,

abálványozás, akut feje minden féle vétkeknek, az árulás, partolás. őt gyakorta történt. ajuda országában pedig, akorona meg marada, adávid nemzettségében, őtt egy néhány Isten féltő királyok valának., apapok, és alévíták, mind oda gyülekeztvén, atörvényt is meg tartották a vallással együtt. 5

Az utolsó időkben, atörvény meg vetésben lévén, az idegenekel igen kezdének társalkodni, főképpen amidőn segítséget keresének nálok, ahadakozásokban., ezért is hányák szemekre oly gyakorta a proféták, az Istenben való kevés bizodalombokot. az idegenek pedig, a kiket leg inkább keresték. az assyria béliek. és az egyiptum béliek valának, ugyan ezek is voltak leg hatalmasabbak. abban az időben, hogy pediglen ezeknek tettzhessenek. követik vala ezeknek szokásit, és bálványozásit, ugyan ezen nemzeteknek sorsokot követé az izraéliták nyomorusága., amidőn az egyiptum béli erő el esék, és az assyriabéliek hatalmasoká lének. 10 15

29 Rész

A sidok rabságban való létekről.

Ezek²⁷¹ láttzanak tehát nekem leg nevezetesebbeknek lenni. az izrael szokási, közöt, a melyek fent valának. mind addig, valamég az idegenekel esze nem elegyedének., se apogányok alá nem esének, hanem szabadságban birják vala országokat.,²⁷² nézük meg már mostanában, az ő utolsó állapottyokban való [64a:] léteket, a babiloniai rabságtól fogvást, az ő egészen való el pusztulásoknak. és el szélyedéseknek idejéig, noha ez ugyan még azon nemzet legyen is, és azon szokást tartottais, mind azon által. abban nagy külömbőség találtatik. 20 25

Először, az utolsó időkben, tsak sidoknak neveztetnek, a mint is hogy tsak ajuda országa vala még fent, amidőn

²⁷¹ Ezek <Azok> láttzanak [A javítást a törlés elé írta.]

²⁷² országokat., [a—o-ból javítva.]

jérusálemet el pusztították, már annak előtte száz esztendővel, samária pusztá volt, és amás tiz nemzettséget sálmánázár rabságban vitte, a kiket izrael országának nevezték, és noha abenjámiták, és a lévíták ajuda országához számláltattak is.
5 de tsak sidoknak, és judeának nevezték.

Josiás halálától fogvást, ez az ország., amaga el pusztulására siete,²⁷³ sok számu sidok az országot el hagyák, és az ámmoniták, moábiták, és más nemzetek közü menének lakni, a Cháldéusok. jérusálemet meg vévén., rabságban vivék.
10 mind azokat, kik legg nevezetesebbek valának, és tsak a szegényeket hagyák meg, hogy a földet mivellyék, de kevés idő mulva., ezekis égyptumba takarodának.

A kiket pedig babiloniában vitték., azok a király, és a maradékinak rabságában maradának., mert abban az időben
15 olyan vala a hadi törvény, hogy mind azok, akiket fegyveresen fogták el, vagy a mely város magát fel adta, vagy erővel vették meg, mind ezek agyözedelmesnek rabjai valának, atroja meg vételekor, mindenek rabságban esének, még hecuba királyné is, leányával együt. **[64b:]**

20 A romai, és agörög historia. tele ilyen példákal. a romaiak, az el fogot királyokat vasban tették, és gyakorta meg is ölték azután, anépet pedig akotya vetyén el adtak, és a földet, romához tartozando népnek ki osztották, az izraélitákal, nem bántanak ilyen keményen az assyriabéliek, némellyeknek
25 közüllök nagy szabadságok vala, valamint tobiásnak, gazdagokis valának, valamint joákim, a susánna ferje, ki tettzik a susánna historiájából, hogy rabságokban is atörvényeket követték, birót tehettek, akinek lehete halálra itélni.

Mind azon által, lehetetlen vala, hogy az idegenekkel való
30 esze elegyedések, nagy változást ne okozna szokásokban, mivelök leg inkább arra vigyáztanak, hogy atöbb nemzetekkel semmi képen esze ne elegyedgyenek, mind azon által, sokan közüllök abálványozásra adák magokat, meg tiltot hust ettenek, és idegen nemzetekből való feleségeket vevének, és

²⁷³ siete, [Első e—t-ből javítva.]

vegtire. anyelveket is el felejték, úgy anyira, hogy hetven esztendeig tartó rabságok után, a sidó nyelvet nem értették, és azt, csak az írás tudok értették, valamint mostanában adeák nyelvet. közönséges nyelvén pedig közöttök, a syriai, vagy Chaldeai nyelv, valamint adaniel írásit láttyuk, ⁵ azután abetüket is meg változtaták, és arégi betűk helyet., a melyeket meg tarták a samaritánusok, a Cháldéusok betűivel éltenek, amelyeket mi hebraicus betűknek nevezük. [65a:]

30 Rész

A sidok fel szabadulásokról., és hogy mitsoda állapotban valának apersák alatt.

Cyrus²⁷⁴ fel szabadította őket, és szabadságot ad nekik. hogy judéában viszá mehessenek, és atemplomot meg építhessék, ¹⁰ akoron mindnyájan viszá nem térének. hanem babiloniában meg maradának, és akörül való helyekben, akik pedig egy szers mind viszá tértenek, azok igen kevesen valának, leg először, akiket viszá vive Zorobabel, nem valának ötven ezeren, oda számlálván. az aszszonyokot., és agyermekeket, ¹⁵ mitsoda nagy különbség vagon ezen ötven ezer személy közöt. és akik ésdrásal is viszá térének, mint egy tizen ött százán, holot josaphátnak csak fegyver fogható embere meg volt tizen két száz ezer., lehet hogy az után is viszá mentenek ²⁰ valamely kevés seregel.

Hazájokban érkezvén, azon igyekézének, hogy ki ki amaga örökségét kezihez vehesse, és meg tarthassák magok közöt a familiákra el osztot jóságokat, erre való nézve. azon munkálodek esdrás, hogy a familiák gyenelogyiáit rendbe vehesse. a ²⁵ melyekben, leg bővebben téski fel, a juda, lévi, és benjámen nemzetséginek gyenelogyiáit, és azoknak lako helyeit, hogy pediglen jérusálem városa fel épülhessen, és népes lehesen, mind azokat bé fogadják, akik ott akarának lakni. avalo. hogy

²⁷⁴ <A> Cyrus

ezel az osztásnak rendét esze keverék, de az igazság hozá magával, hogy²⁷⁵ [65b:] a jelen valók, birhassák azoknak jóságokot: kik nem akarának viszá térni az országban, evolt az oka, hogy szent j Josef galiléai názáretben lakék. noha az ő

⁵ familiája bethlehem városából származot, ajövendölö anna jérusalemben lakék, noha az Aser nemzettségéből volt, ez így lévén tudta ki ki amaga nemzettségét, és meg tartották vala gyenelogyiájokot, valamint a Josef gyenelogyiájából ezt lát-tyuk, noha ő tsak egy szegény mester ember vala közöttök.

¹⁰ Az ő viszá térések, és meg telepedések után. leg első gondgyok avala, hogy egészen meg vályyanak az idegenektől, és hogy meg tartassák atörvényt, amely tilttya az idegenekel valo házáságot., de söt még olyan nemzetekre is terjeszték atilalmat, akikel atörvény nem tiltotta aházáságot, úgy mint

¹⁵ az égyptum béliekel. az ammonitákal, és amoabitákal, de mint hogy meg próbálták vala, a salamon példájából, hogy mitsoda rosz következet, az ilyen szövetségéből, azért, aközöttök lévő bölttek, jobban szereték. a törvént ilyen képen magyarázni, és ki terjeszteni, hogy annál szorosabban

²⁰ tartassék meg, apapok leg inkább tarták meg ezt atörvényt, nem vévén mást, hanem ki ki amaga nemzettségéből valo személyt, Josef fel téski, hogy még az ő idejében mint vigyáztanak erre apapok, közönségesen szolván. asidok soha olyan²⁷⁶ hüségel nem voltanak az Istenhez, mint abban

²⁵ azidöben, annyira is meg rémitette vala öket az Isten ostora, és aprofétiáknak az iránt valo bé tellyesedések, hogy arabság-
bol valo meg szabadulások után, soha többé nem hallatot abálványozás közöttök.

Az első persiai királyok alat, igen nagy nyomoruság-
³⁰ [66a:]ban valának, aszomszédságokban lévő nemzetek hozzá-
jok irigységel valának, fő képpen a samaritánusok; minden-
kor veszedelemben forgottak, mindenkor várhatták magokra

²⁷⁵ hogy [65b:] hogy a [a névelő beszúrás világosabb tintával.] jelen valók<ot>,

²⁷⁶ soha olyan <ollyan> hüségel

ahalált, leg kisebb parantsolattyára akirálynak, valamint azt láttyuk, hogy ámán mitsoda parantsolatot nyert vala akirálytol, és hogy mi formában menté meg őket ahaláltól esther, atemplom építetté pedig husz esztendő mulva végezek el, vizsá jöveletek után, hogy pediglen jérusálem városát kö 5 falal, körül vegyék, arra hatvan esztendő kívántaték, és így, nyolczvan esztendő mulva állának helyre, könnyen el hihettyük. mitsoda szegény ország vala, a, mivel herodotes, abban az időben élvén, syriát, pheniciát, pálestinát, és Cyprus szigetét, tsak egy gubernátorság alá tészi. és ezek dáriusnak 10 tsak három száz ötven tálentumot adnak vala adoban, tsak annyit. mint aleg kisebb tartomány, holot tsak egyedül a babilonai tartomány, ezeret fizetet, de már aromaiak idejében pálestina többet fizet vala, mivel hérodesnek 760 tálentumot adozék, amely téssen, hét száz, ötven ezer forintot, 15

A sidok, lassan, lassan fel kezdének épülni, és apersak birodalma alat, a magok törvények alat éltenek, republica formájára, a fő pap, aherven egy tanátsokal igazgattyá vala anépet, az ország meg népesedék, és aföldet mivelni kezdék. valamint az előtt, abövség. helyére jöve, oly nagy békeségben, és tsendeségben is valának, 300 esztendeig. hogy semmi háboruság nem lett közöttök, **[66b:]** ez is az oka, hogy az irásokban, néhémiástol fogvást, amakabaéusokig,²⁷⁷ oly nagy üreség találtatik, azIsten temploma tiszteletben vala még az idegeneknél is, és oda sok ajándékot küldenek vala, egy szoval a sidok oly nagy boldogságban valának fel szabadulások után, hogy a proféták, amidön arrol szolnak. amessiásnak. fényeségel valo uralkodásához hasonlittyák. 20 25

A görögök abban az időben kezdék üsmerni a sidokot égyptumban, és syriában, ahová sokat jártanak, és ez az üsmerettség szent justinus, és az alexándriai szent kelemen szerént. nékik nagy hasznokra fordula, mivel agörög poéták, atörvény tsinalok, és a philosophusok, aleg jobb tudományokat, a sidoktol vevék, a mint is solon, sokat lakván égyptumban. a 30

²⁷⁷ amakabaéusokig, [*kig* szórész *gik*-ből javítva.]

mely törvényt ada azután, az athénes bélieknek. amojeses törvényéhez nagyon hasonlítot, pythagorás egyiptumban sok ideig lakék, onnét babiloniában mene. Cambys király idejében, ahol asidokal társalkodhatot, pláto sok esztendőig tanula egyiptumban. és sok szép dolgokat mondat socratessel, amelyek hasonlítanak a mojses tanyításához., könnyen el is hihetni. hogy amit mojses tanyitot, ő annak valamely részt tudhatta.

Valamit pláto atörvényiben fel téssen. aztot mind követték a sidok, úgy mint., hogy ki ki amaga munkája után élyen, pompa, és nagy vágyodás nélkül., leg főveb jonak tarttssa az igasságot, el kerülvén a változtatást, és az ujságot, azt észre lehet venni, hogy a mitsodás böltseségü embert kíván, egy ország igazgatására, azal, mojsesre, dávidra, és salamonra tzélozot,²⁷⁸ sok helyeken is téssen fel holmi olyan [67a:] tráditiokot,²⁷⁹ az embereknek holtok után valo meg ítéltetésekéről. és amás életről, amelyek valóságos részetskéi, az igazán valo tudománynak, hogy ha pláto, és atöb görög bölttsek. nem a sidoktol hallották is ezeket anagy igasságokat, leg aláb azokat meg halhatták más egyéb nap keleti tudosoktol., akik közeleb lévén az emberi nemzet eredetéhez, és régieb írások is lehettek kezeknél, mint sem agörögöknek, azok inkább meg tarthatták atráditioköt, amelyek, ám bár, fabulákal valának is esze keverve.

31 Resz

Hogy mitsoda állapotban valának a sidok.
agörögök birodalmok alat.

²⁵ Nagy sándor sok országokat meg hodoltatván, a sidok is birodalma alá esének, és agörögök jobban kezdék meg üsmérni. ezt a nemzetet, eztet jofsef bizonyittya Cleárcecel, az

²⁷⁸ tzéloz,ot, [ot, részt utólag írta a szóhoz.]

²⁷⁹ tráditiokot, [tráditiot,-ból javítva.]

áristotélles, és heçates abderites tanítványával, a sidok valamint apersák alatt, úgy a macedoniai fejedelmek birodalmok alatt is, amagok törvényekkel éltek, de mint hogy, a syriai, és az egyiptumi királyok között laktanak, hol egyikének. hol amásikának kellett engedelmessé válni, a melyik közöttük 5 közül erősebb vala, és ezek a királyok, hol jól, hol rosszul bántak vala velük, nagy sándor nem kételkedvén hűségekben, nekik engedé a samaria tartományát, és azt az adó alól felszabadítottá, alexándria városát meg építvén, sidokat meg telepítetté, olyan törvényt, és szabadságot adá nekik, valamint azok lakosoknak, úgy annyira, hogy ők is amacedoniai nevet viselék, avagy [67b:] hogy a ptoloméusok közül az első, meg vévén jérusálemet sok számú sidokat vevé rabul egyiptumban., és azokat elszéleszté az országban, de idővel, látván hogy micsoda hűség tarttyák meg hiteket, azok közül 15 sokakat. az erősegek örzésire rendelé, és olyan jól bántak velük, hogy melléje menének sokan jó szántokból, ennek a királynak a fia, philadelphus, meg váltá mind azokat a sidokat. kik országában rabok²⁸⁰ valának, és nagy ajándékokot küldé jérusálemben, annak emlékeztetire, hogy a sidok 20 törvényt, meg fordítatá amaga nyelvére.

A syriai királyok közül is egy néhányan kedvezéssel valának hozzájuk, seleucus nicánor, nagy szabadságot adá nekik avárosokban. melyeket építette, kis ásiában, és az alsó syriában, sőt még antiochiában is amaga fő városában, anagy antiochus 25 király, igen nagy hasznokat vévén a sidoknak., nagy engedelmét, és szabadságot adá jérusálem városának, hogy pediglen magának jobban meg tarthassa lydiát, és phrygiát, oda sok sidó népet küldé, őt nekik helyt adá hogy városokat építtessenek, és azokhoz szántani való földeket. 30

A midőn ilyen formában, valamely új helyekre telepítették meg a sidókat, ők olyankor, legelsőben is arra kérnek vala szabadságot., hogy amagok vallásokban. és törvényekben²⁸¹

²⁸⁰ rabok valának, [r—v-ből javítva.]

²⁸¹ törvényekben [ben—e-je o-ból javítva.]

meg maradhassanak, de mind azon által, kételenek valának sokat fel venni agörögök szokásiból, valamint hogy a Cáldéusok szokásiból sokat fel vettek vala, de mindenek fe[68a:]let, azt el nem kerülheték. hogy görögül ne beszéllyenek, amely⁵ nyelv akoron, közönséges vala, anap keleti országokban. ez a nyelv pedig fent marada. mind addig, még a romai birodalom tartta, ettől is vagyon. hogy sokan görög nevet viselének, ugy mint, áristobolus. philon, andrás, philep, vagy pediglen a sidó névből, görög nevet tsinálának, ugy mint, jáson. ajésus¹⁰ helyet, simon, a simeon helyet, hiérosolima, jérusalem helyet,

Hihető, hogy abban az időben menének által atengeren a sidok, hogy meg telepedgyenek Európában, mivel azok akik görögül tudtanak. és akik már meg szokták vala agörögökkel valo lakást²⁸² ásiában, syriában, és égyiptumban, az olyanok¹⁵ mindenüt meg telepedhetének, az egész görög²⁸³ birodalomban. sőt még macédoniában is, és meg másut, ahol leg alkalmasabnak tartották, azt láttyuk, hogy a midön szent pál az évangyéliumot prédikállá, két száz öttven esztendő mulva, a nagy antiochus király után, agörög városokban²⁰ mindenüt sok sidokot találá, avalo hogy az olyan sidok, fél görögök valának, és anap keleti sidok. ezeket héllénistáknak nevezik vala. és ezt a nevet héllén, agentilisekre adgyák vala, amely név, görögököt téssen, ettől vagyon, hogy szent pálnál, a gentilis. vagy agörög, mind egyet téssen.

²⁵ A sidok ilyen formában, esze lévén elegyedve. agörögökkel, akik szerették., mindent meg látni, és hallani, könnyen ki tanulhaták asidó vallást. és törvényt, fő képpen az után, hogy a szent könyveket meg fordították, a melyeket igen tiszte[68b:]lik vala aközöttök lévő tudosok., mindnyájan tsudálták³⁰ a sidok templomának szépségét., és a Cérémoniáknak szép rendét. maga ágrippa, az augustus veje, ezeket tsudalkozásal nézte, de leg nagyob részének agörögök közül, a sidok

²⁸² lakást [Utána törölt vessző.]

²⁸³ görög <m> birodalomban.

szokási, és²⁸⁴ tudományi nem tettzetének, mivel ők tsak ahejában valóságokban foglalták magokat. *ut primum positis, nugari graecia, bellis coepit, horat.* a valo hogy philosophusok valának közöttök, de azoknak nagyob része, azzal²⁸⁵ meg elégedtek. ha ajó erkölcsről beszéllettek, és nagy kiáltással⁵ disputálhattak. atöb része pedig agörögöknek, alátásban, hallásban foglalták magokat, és a fő mesterségekben; némellyek közüllök arethoricára adták magokat, némellyek avers tsinálásra, akép irok, képfaragok, az áts mesterek, nagy betsületben valának közöttök, mások a geometriában, ástronomiában, foglalatoskodtanak, ezen nemzet közöt az emberek, tsak nem mind, vagy tudosok, vagy restek valának.

A romaiak²⁸⁶ szokása sokal állandób vala, mivel ökk, tsak a mezei munkában, atörvényes dolgokban, és ahadakozásban foglallyák vala magokat, és örömet agörögöknek engedék a¹⁵ mesterségeket, és a tudományokat. *romae dulcae fuit, et solemne reclusa mane domo. horat.* adván tsak arra magokat., hogy a birodalmat nagyobra terjeszék, és anépet igazgassák, asidok pediglen, mint hogy tsak az Isteni szolgálatnak tudományában foglalák magokat., azért agörögök őket, tudatlannoknak tarták, látván hogy ők más féle tudományon nem kaptanak, hanem tsak atörvények[69a:]nek tudományán, erre valo nézve is nevezék őket barbarusoknak, és sokal aláb valoknak tarták őket atöb nemzeteknél, azért hogy a vallásokot, szomorunak, és balgatagnak tarták lenni, *Judaeorum mos tristis. absurdusque. tacit.* látván azt, hogy asidok, avallásokra valo nézve, se a tobzodo, se a feslet életre nem adták magokat, az ö nékik igen viszá tettzet, de leg inkább azon ütköztenek meg, hogy szombat napokon semmit nem miveltek, bizonyos idökben böjtöltenek, és hogy minden féle állatnak husából nem ettenek.³⁰

²⁸⁴ és [s (hosszú f) t-ből javítva; ilyen esetben csak javításnál ír Mikes hosszú f-et.]

²⁸⁵ azzal meg elégedtek.

²⁸⁶ A romaiak [Utána törölt vessző.]

Ők a sidó nemzetet úgy tekintették, valamint az egész emberi nemzetnek ellenségét, ezek magokat el vonnyák atőb nemzetektől, mondá egy görög filosofus, semmiben velünk meg nem egyeznek, se az ételben, se az imádságban. se az 5 áldozatban, és sokkal meszeb vannak töllünk, mint sem az india béliek.

Tegyük azt is hozzája, hogy a sidok irtozván abálványózás-
tol, meg vetették akép írást, és akép faragást, amely mestersé-
gek. igen kedveségben valának agörögöknél, a sidók pedig
10 semminek tarták aköböl faragot képeket, mint olyan haszon-
talan munkákat., amelyek tsak nevetésre valok, és a mellyek,
tsak a heverő embernek munkáji: ettől is vagyon hogy az írás
sok helyt abálványokat hejában valóságnak nevezi, mint
olyanokat. amelyek haszontalanok, de még sok helyt utála-
15 tosságnak²⁸⁷ is nevezi, mivel ugyan utála-[69b:]tosságra méltok,
ha meg tekénttyük avakságot, a melyel isteni nevet adtak
azokra, azt is el mondhattuk. hogy a sidok nem halhatták
irtozás nélkül, az utálatos fabulákat. amelyeket tele valának
agörög poéták, ezért is igen gyűlölék őket agramatisták, akik
20 a fabulákat magyarázák vala, és mind azok akik aversek
éneklése után élödtének. vagy akik betsületeket, azok²⁸⁸ által keresék.

A valo. a sidok azt tartották, hogy nem kell meg tsufolni a
más nemzeteket., se roszat nem kel mondani azoknak iste-
25 nekről. de nehéz vala magokat meg tartoztatni, hogy valami
tsufságra valo szót ne mondgyanak., egy görög gramatis-
ta., mitsoda haragal nem halgatá az olyan sidot, aki aproféti-
ákból szollot abálványok ellen. aki homérust, tsalárd és hamis
profétának mondá lenni, aki az istenek genelogyiáit, és
30 szerelmit utálatosnak tartotta,? aki az ő komédiájokot, és
Ceremoniájokot utálta, egy soval, aki tsak a maga Istenét
vallotta, igazán valo Istennek lenni, és hogy, tsak egyedül, a
sidó nemzet üsméri, az igazán valo vallást. és tudományt, a

²⁸⁷ utálatosságnak [Második t—s-ből javítva.]

²⁸⁸ azok «után» által

sidokot pedig, tsak azért is nem halgattyák vala örömet., mert ök nem tudtak az ékesen valo szólláshoz, se valamely árgumentumal nem bizonyították beszédeket, hanem tsak ameg lett dolgokot hozták elé. ugy mint, azokat a nagy tsuda tételeket amelyeket tett az Isten ö érettek, a közönségese a görög nép közöt. [70a:] nem különböztetheté meg ezeket atsudágot, azoktol, amelyeket hallot minden nap a fabulákban., a filosofusok pedig lehetetlenek tarták azokat atsudágot, mivel ök tsak a természetnek rende szerént okoskodtanak.

A görögök ilyen gondolatban lévén a sidok iránt, örömet halgaták, a fénéciabélieknek, és az égyptum bélieknek gyalázásokat, és más többekét., kik ellenségi²⁸⁹ valának a sidoknak, ebböl származának azok ahazug fabulák. a melyeket²⁹⁰ ir tacitus a sidok eredetéről,

De ezeken ahazugságokon kívül. a melyeket könnyü vala meg vetni, agörögök erőszakoskodásra, és üldözésre fakadának., mivel ptoloméus philopator.²⁹¹ aráphia hartzot el vesztvén, a sidokra terjeszté haragját.²⁹² és ennek a fia, epiphanus, meg boszszonkodván azon, hogy ötet nem engedték bé menni a sanctuáriumban., az éléphántokal akará öket meg öletni, valamint ezt láttyuk amakabaéusok²⁹³ harmadik könyvéből, a görög éditioiban. a syriai király, heliodorus. fel akará séléucus philopator idejében, a templomot prédálni, és annak kintsét elvinni, de az Isten azt meg menté tsuda tétele által,²⁹⁴ antiochus király idejében, épiphánus, rettentő képen kezdé öket üldözni, azért is az anyaszent egy ház, amartyrumok közü számlálllya azokat, kik akoron meg öletettek az Isten törvényéért,

²⁸⁹ ellenségi [Elírás.]

²⁹⁰ a melyeket [et szórészt utólag szúrta be a szóközbe.]

²⁹¹ philopator. [Első o — a-ból javítva.]

²⁹² haragját. [Második a — á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

²⁹³ amakabaéusok <3> harmadik

²⁹⁴ által, <anthio-> antiochus [Törlés a sor végén.]

Nem is tudunk ezeknél régiebbeket, kik ahitért meg [70b:] holtak volna, valo hogy Daniel az oroslányok közü vettetésén, és ahárom társai²⁹⁵ azégő keméntzében, ezek részesültenek a martyrumságna érdemében, de az Isten tsudálatosan szabadi-
5 ditotta meg őket, Eléázár, és hét atyafiak, és más többek, a kikiről emlékezik a makabaéusok könyve, leg első példa az egész világ historiájában, kik ahitért holtanak volna meg, azon idő előtt, nem látunk egy pogányt is, seegy philosophust, aki valamely kint, vagy halált szenvedet volna a maga
10 vallásáért,

Josef, ezt aszemekre hányá apogányoknak, mondván, sokan aközüllünk valo rabok, inkább nagy kinokat, és kinos halálokat szenvednek, hogy sem leg kissebbet is mondgyanak valamit atörvény, és az irások ellen, de ki volna az agörögök
15 közü. a ki jobban nem szeretné. az egész könyveket el égetetni, mint sem leg kissebet is szenvedni azokért.

Valo hogy sokan valának olyanok asidok közü, kik ellene mondának vallásoknak, és törvényeknek, de az olyanok nem tartatának azután sidoknak. akik pedig hivségetek meg tar-
20 ták, annyira szereték törvényeket, és szabadságokat, hogy végtire fegyvert fogának, azokért, a syriai királyok ellen, mivel ezek afejdelmek. tellyeségel. el akarák rontani azokat a szabadságokat,. a melyeket vettek vala a sidok. apersiai királyoktól, nagy sándortól,²⁹⁶ és atöbb. [71a:] görög kirá-
25 lyoktól, egészen is el akarák törteni, az igazán valo vallást.

32 Rész

A Makabaéusok idejében valo dolgokrol.

El érvén tehát amakabaeusok idejét. amelyben fel támada a sidó nemzet, és az előbbeni fényes állapottyára tére, ez után,²⁹⁷ nem is azokat anyomorult sidokot fogjuk látni, akik

²⁹⁵ társai [Beszúrás.]

²⁹⁶ nagy sándortól, [d-t-ből javítva.]

²⁹⁷ ez után [e-a-ból javítva.]

tsak azon igyekezzenek hogy békeségben maradhassanak., az öregek, és a fő papok alatt, és a kik boldogságnak tartották, ha szabadosan mivelhették földgyököt, és ha szokások szerint szolgálhatták, az igazán való Istent, mivel már ebben az időben senkitől nem kezdének függeni, magokat meg erősíték jó haddal, erősegekkel, más nemzetek való szövetségével, nem tsak a szomszédságokban lévő fejedelmekkel, hanem még aromaiakkal, az egyiptum béli királyokkal, és a syria béli királyokkal, akik is oly rosszul bántanak vélek, de kételenek valának már most barátságokat keresni, 5

A sidok, városokat is kezdének²⁹⁸ venni, hircanus jános, meg vevé sicsem, és garizim városit, és a samaritánusok templomát elrontá, oly igen nagyra terjede az ő hatalma, az egész Izrael földén, de sőt még az országon kívül is meg próbálák az ő hatalmát, mivel syriában., az antiochus sidites halála után, sok városokat meg véve, és iduméát, egészen maga alá hódoltatá, **[71b:]** úgy annyira, hogy még arra kényszeríté őket, hogy magokat környül metéltessék, és a moyses törvényét bé vegyék, ennek a fia aristobolus, fel ékesíté hatalmát királyi jelekkel, mivel akoronát fel tévé, és királynak nevezteté magát, 10

De igen kevés ideig tartá asidok ditsősége, mert mivel hogy az ő helyre való állásokat. az egyiptumnak, és syriának erőtelenségek okozá, ugyan ezen két országnak el romlások is lett tsak hamar oka eseteknek, mert a romaiak rettentő nagy hatalmok, mindenüvé el terjede, való hogy az ő esetek, az országban lévő egyenetlenség miatt kezdődék, és akét egy testvér atyafinak. hircánusnak, és aristobolusnak viszálkodásokból, egy szóval a sidok tsak 80 esztendeig lehetének szabadságban., számlálván attól az időtől, amelyben simont fejeknek tévék, addig az időig. amelyben hircanus bé hozzá pompéust az országban, aki meg vévén jerusálemet, a sidokot, ado alá veté. 15 20 25 30

Tovább valának husz esztendőnél ilyen nyomoruságban, az

²⁹⁸ kezdének «építeni,» venni,

ország két felé lévén oszolva, akét egy test vér atyafiu közöt, aromaiak pedig igen pusztittyák vala. az országot, és egy nehány versben, többet tiz ezer tálemtumnál vittek ki az országbol, ugy mint, husz milliumnál, brutus, es Cassius, meg
5 veretetések után, a párthusok eröt vévén marcus antoniuson, meg vevék syriát, és pálestinát. és el vivék rabul hircanust, mind azon idő alatt., amelyben apárthusokkal valo hadakozási tartának aromaiaknak, pálestina igen pusz-[72a:]tult, a sok féle²⁹⁹ nemzetekből álló hadaktol, kik az országban alá s' fel
10 jártanak, söt még a szomszédtságiban lévő nemzetek is igen rontották, fő képpen a szeretsenek,

A valo hogy egy kevesé helyre ála hérodes alatt., aki mind a békeséget, mind abövséget az országban hozá, aki mind hatalmas, mind gazdag vala, de azt nem mondhatni hogy az ő
15 idejében a sidok szabadságban lettek volna. mivel ő maga sem volt, és tellyeséget aromaiaktol függöt, ez a király, iduméus nemzetből lévén, idegen volt, a sido vallást nem követte, hanem tsak valamely résziben, a főpapság béli rendet fel fordítá. és ezután, tsak azok valának fő papok, akiket
20 akirályok tettenek,

Hérodes halála³⁰⁰ után, a hatalom is oda lett, az ő maradéki, tsak valamely részit tarták meg az országnak, és azt sem sokáig, judéában, aromaiak gubernátort küldének, aki a syriai Consultol függöt, végtire a sidoknak el kellették hadni
25 az országot. és arra az állapotra jutni, amelyben még most is láttyuk, etehát az az utolso idő, amelyben meg kell tekéntenünk őket, a makabaeusok alatt, aző szabadságban valo lételektől fogvást, aző egészen valo el pusztulásokig, vespásiánus alatt, epedig 200 esztendöt teszen, a mely magában
30 foglallya, nagyob részit a makabaeusok historiájának, és az uj testámentumnak historiáját, a sidok szokási³⁰¹ pediglen, igen különböznek vala ezen utolso időkben, a régi időkben lévök-től. [72b:]

²⁹⁹ sok féle <me> nemzetekből

³⁰⁰ halála [*halála*-ból javítva az ékezet törlésével.]

³⁰¹ szokási [*si* szótagot utólag írta a sor végére, *szoká*- mellé.]

33 Rész

Az utolsó időkben lévő sidoknak szokásairól.

Ezen utolsó időkben lévő sidok, sokféle nemzetekel valának esze elegyedve, mivel mindenféle nemzetekből menének az országban megtelepedni, sokan judéában menének lakni, némelyek pedig atemplomban való áldozatért³⁰² mentenek jérusalemben, de még ezeken kívül, mindenkor⁵ voltak olyan pogányok, akik meg tértenek, és proselytákká lettenek, ez így lévén, a sidok már akoron nem mondhaták magokat csak egyféle nemzetnek lenni, mint annak előtte, akiknek egy nyelvek, és egy szokások volt, mivel sokféle nemzetekből valok kezdének esze gyűlni, az egy vallás alá, de¹⁰ sőt még azok is, kik a szent földet lakták. elegyesen valának iduméusokal, szeretsenekel, égyptum béliekel, phenicianusokal, és görögökel.

A sidok egy mást mind atyafiaknak tartották, és akár mely részin voltak avilágnak, de egy mást segítették. az uton járó sidoknak szállást adtak. a szegényeket segítették. főképpen ajudéában lévőket, mivel hogy azok, kik mesze földön laktanak. meg nem fizethettek búzául, vagy más egyéb földi gyümölcsül atizedet, és mindenféle gyümölcsnek sengéjít. se innep napokon atemplomban nem mehetének, hogy oda²⁰ ajándékot vigyenek, azért mind azokat pénzül szedték fel egy más között, és minden esztendőben jérusá[73a:]lemben küldik vala, az áldozatokra, apapok, és a szegények tartásokra,

Az ilyen pénz szedés, egy néhány saeculumig tart a templom elpusztulása után, a sidó nemzetnek feje, akit²⁵ pátriárkának nevezték. bizonyos időkben tanácsbélieket küld vala minden tartományban. akik meg vizsgálják a synagogákat, és egy szers mind a pénzt is fel szedvén, apátriárka kezében adták, ezek atanács béliek rend szerént apatriárka³⁰ mellett laktanak, és őket apostoloknak hitták, az az, követeknek, de idővel, akeresztény tsászárók meg tilták. az ilyen

³⁰² áldozatért [o—a-ból javítva.]

pénz szedést, apatriárkai méltóság, fiurol, fiura szállot, azért is sokszor gyermekek voltak patriárkák, hogy pediglen viszá térjek még arra az időre, amelyben a templom fent állot, akoron a sidoknak minden tartományban olyan fejek vala.

⁵ akik nekik atörvény szerént szolgáltatták ki az igasságot.

Judéában pedig anépet, az öregek közül valo hetven tanátsok igazgaták, minden synagogának egy feje vala, ahoz papok, és szolgák, kik a synagogát örzötték, és akönyvet akeziben adták a doktornak, aki tanyitot, minden városban, ¹⁰ amint már azt meg mondtuk, huszon három birák valának,

A judéabéli sidok, a földi munkában, és a marha tartásban foglalták magokat. és minden féle mezei gazdaságban., az irás eszerént adgya előnkben, a simon idejében valo boldog állapottyokot a sidoknak, *ki ki tsendeségben miveli vala földét, a judéának [73b:] földé termékeny vala, és a mezei fák, sok gyümölcsöt hoztanak, az öregek, a piatzon ülvén, az ország dolgárol tanátskoztanak. az iffiak, hadi köntösökben tzifrálkodtanak., az egész országban békeség³⁰³ vala, izrael nagy örömben volt, ki ki amaga szöllöje, és fige fája alá ülhetet, ²⁰ és senki nem háborgatta, ezért is mondgya az irás, hogy ne utálljad anehéz munkát, és a szántást, melyet a magosságébéli rendelé. eccli.7.16.*

Mindenik nemzet a szokást, egészen meg nem változtattya, mivel még abban az időben., siciliában, és olosz országban, ²⁵ familiából³⁰⁴ valának szántó, vető emberek, német országban pedig, mindenkoron léznek vadászok,

Leg nagyobb része az évangéliumban lévő példa beszédeknek, a mezei életről vannak, úgy mint, egy olyan. a ki jó magot vetett el. a konkolyrol, a szöllőről, a jó, es haszontalan ³⁰ fárol, az el tévelyedet júhról, ajó pasztorol, mind ezeket városiak előtt mondták. valo hogy vannak olyan példa beszédek., amelyekből ki tettzik, hogy a sidok pénzel is kereskedtenek, és hogy közöttök valának usorások. sokan

³⁰³ békeség [g—megkezdett k-ból javítva.]

³⁰⁴ familiából <valok.> valának

közöttök publicánusok is valának. az az, olyanok, kik az adot meg árendálták, noha az ilyeneket közönségesen gyűlölték, erről hires példa, jofes, atobiás fia, a ki ptolomeus epiphanes alatt,³⁰⁵ meg árendálván az egész syriának, és phéniciának az adóját, igen meg gazdagodék.

Ha a sidok között usorások, és adó szedők valának, [74a:] annál is inkább valának kereskedők, ezért mondgya azírás. eccl. 26.28. hogy nehez akereskedőnek el kerülni az igazságtalanságot, és a kalmár. vétkezik, ha tsak anyelvével is. meg másut azt mondgya, hogy a gazdagság kívánása, meg vakittyta az embert. és avétekben ejti, ilyen formában akarja vala az Isten amaga népét viszá vinni a maga régi szokására, eleiben adván, azokat a helyes okokat, a melyekért az ő attyok. meg vetették akereskedést.

De ök ezeket az oktatásokat bé nem vevék, és a miolta tellyeséggel el pusztulának., az olta hová tovább jobban el távoznak. a régi izraélitaknak., természet szerént valo közönséges életek formájától, már sok időtől fogvást, a sidok földet nem birnak, és a mezei munkára nem adgyak magokat, tsak a kereskedésből élnek, a leg aláb valo kereskedésre is reá adgyák magokat, még tsak az olyan is ritka közöttök, akinek, magának volna háza avárosokban.

Sokan magokat adoktorságra adák, a prédikátorok könyveben azt láttyuk, hogy ezt a tudománt jóvally. mint hasznost, az évangélium pedig emlékezik olyan aszonyrol., akit adoktorok meg nem tudták gyógyítani, és aki minden jóságát. az orvoságokra el költötte, az irás meg másut azt mondgya, hogy sok időt kíván, abölcséségnek tudománya, Eccl. 38.15. ugy tettzik mint ha, azt akarná meg mutatni, hogy akoron az irás tudok, és adok-[74b:]torok abban foglalták magokat., de azt is meg mutattya, hogy a mesterségek szukségesek, amint is hogy, sok mester emberek valának abban az időben a sidok között, példák az apostolok, szent jofes, és akristus maga, de söt még szent pál irás tudo lévén, mesterséget tudot,

³⁰⁵ a ki [...] «aki» meg árendálván

34. Rész

A sidok sok féle vallásiról. és babonaságirol.

Abban az időben, jonathás, amatathiás fia alat, egy néhány féle vallás kezdődék, ugy mint farisaéusok, saducenusok. és essenianusok, a farisaeusok.. atörvényel együt, más egyéb traditiokot³⁰⁶ is tartottak., melyeket az attyoktol vették vala, és a jó tudományt, amelyet tanyitották, sok babonaságal meg elegyítették, azt tartották, hogy az Isteni rendelése,³⁰⁷ vezet i aszabad akaratot, a saducéusok pedig mindent a szabad akaratnak tulajdonitottak, az írást, tsak betü szerént tartották, és azt hitették el magokal, hogy nem kell hinni, se afel
10 támadást, se a lélek meg halhatatlanságát, se azt hogy angyalok volnának az égben, ez igy lévén, az Istent tsak a földi jutalomért szolgálták, és agyönyörködtetéseket kedvellették. magok közöt nem valának egyesek, és községen.,³⁰⁸ kevés hatalmok vala, ezek sokan nem valának, de a sidoknak, 15 mind az eleiböl állottak, söt még az áldozo papok közül is valának közöttök, aköz nép inkább hajlot a farisaeusokhoz, akik külsö képen. nagy buzgoságot mutattak, és akiknek. nagy hatalmat adot vala alexandra királyné, a még a gyermekei fel nevelkedének. **[75a:]**

20 Az essenianusok, különös vallást tartának. ezek anagy városokot kerülték, ajoszákokot együt birták, közönséges étel eltenek, az imádságokban, és atörvényről valo elmélkedésekben sok időt töltöttek, az ö életeknek modgya, igen hasonlitot a proféták, és a récabíták élettyekhez, sokan 25 valának olyanok közöttök, kik meg nem házasodtanak, és oly elmelkedö, és tekelletes életet éltenek, hogy sokan a szent atyák közül, öket, keresztényeknek tarták lenni.

A farisaéusok, anagy városokban lakván, magok közöt egyesek valának, külsö képen, közönséges, és szoros életet

³⁰⁶ traditiokot [r— a-ból javítva.]

³⁰⁷ rendelés,e, [rendelés,-ből javítva az e, betü hozzáírásával.]

³⁰⁸ és «a» községen.,

éltenek, de leg nagyobb része közöttök, a maga hasznát kereső, nagyra vágyó, és fősvény vala, atörvénynek külső képen valo meg tartására igen vigyáztanak, nem tsak a nagy féle gyümölcsnek adgyak vala meg atizedét. de még afüvekenek is, úgy mint a kömény magnak, mintának, és akölesnek, igen nagy szorgalmatoságal mosák vala meg az ivó edényeket, ételhez valo edényeket. és aházi eszközököt, magokot is gyakran meg mosták, anyira meg tarták a szombatot, hogy vétkes dolognak tarták lenni, hogy a kristus egy kevés sárt tsinála azujával, és hogy az ő tanítványi, abuza fejet le szakasztották szombat napon ezek gyakran böjtölének, sokan közülök kétszer egy hétben, hetfün, és tsötörtökön, ezek mutogatás képen hordoznak vala másoknál hoszab *totaphotot, és zizithet*, deákul. *phylectaria*, et *fimbrias*, a *phylectaria*, atörvény egy néhány verséből álló irás vala. a melyet a homlokokon, és abal karjokon hordozták, valamint emeg vala nekik hagyva, hogy az Isten törvénye mindenkor a szemek előtt, és a kezeken légyen, az zizith, nem egyéb, hanem sok féle színü rójt vala, a melyet a palásttyok szegeletein kellett nekik [75b:] viselni, hogy az Isten parantsolatira emlékeztesse őket, a sidok még mostanában is viselik ezeket akülső jeleket, amidön asynagogában mennek, de tsak mives napokon, mivel szombat napokon. és más innepeken, azt tarttyák, hogy ezekre nintsen szükségek.

A farisaéusok mindenek láttára adnak vala alamisnát. az ortzájokot meg festették sargára, hogy mások azt gondollyák. hogy ők sokat böjtölnek, azt ők igen nagy gyalázatnak tartották, ha valaki tisztátalan lévén, hozzájuk talált érni, ők pediglen tisztátalanoknak tartották., nem tsak apogányokot, és anyilván valo bünösököt., de söt még azokat is, kik valamely tisztátalan mesterséget üztek, egy szoval leg nagyobb részinek közülök, minden buzgoságok,³⁰⁹ kevélységből, és haszon keresésért volt, atudatlan népet, ékes beszédekkel el áltatták, az aszszonyok pedig magokot jóságoktól meg foszt-

³⁰⁹ buzgoságok, «a» kevélységből,

ván, őket meg gazdagították vala, és azon szin alatt, hogy ők az Isten népei, és az ő törvényének, meg örözi, agörögöket,³¹⁰ aromaiakot, és az egész nemzeteket meg vetik vala,

Még mostanában is láttyuk, a sidok könyveiben., azokat
5 atráditiokot, a melyeket afarisaéusok abban az időben oly nagy titkosnak tarttyák vala, és amelyeket, kristus urunk után, száz esztendővel, mások le irták. lehetetlenis egy ollyannak, aki más féle tudományban neveltet fel, olyan haszontalan. és tsekély kérdéseket ki gondolni, mint amelye-
10 kel azok a könyvek vannak tele, példának okáért, ha szabadé szombat napon a számára ülni, amidön itatni viszik. vagy tsak [76a:] akötő féken vezetni, ha szombaton. leheté ollyan földön járni, a mellyet tsak akkor vetették bé. mivel meg történhetik. hogy az ollyan. a lábával. egy néhány magot más
15 felé rughat. vagy fel emelheti. és illyen formában, az ollyan vetne szombat napon. hogy ha azon a napon. szabadé annyi betüt le írni, hogy a valamit tégyen, ha szabadé a szombat napon tojt tojást ugyan azon anapon meg enni, ha szükségesé ujontában meg tisztítani aházat, ha azon anapon által találna
20 menni azon egy egér, egy kis kenyér béllal, ha szabadé azon anapon meg tartani olyan papirost, a mely lisztből valo pappával vagon meg kenve, ha szabadé ollyan tűznél³¹¹ főzöt ételből enni, amely tűzbe meg égették a régi kovászt, és más több illyen nevettséges kérdéseket, amellyekel. tele vannak
25 azok a könyvek.

Illyen formában felejtik vala el a sidok, azIstennek nagyságu, és méltoságu törvényét. ragaszkodván, az alá valo, és tsekély dolgokhoz, a görögökhöz képest pedig, ők durvák, és tudatlanok valának, kik iskolájokban. sokal mélyeb, és hasznosab dolgokrol valo kérdéseket tanyítottak. és a kik, ha jó erkölcsüek nem valának is, de leg aláb abetsületet, és az emberséget tudták,

Leg inkább, az alexándriai sidok, adgyák vala magokat.

³¹⁰ agörögöket, «és» aromaiakot, és

³¹¹ tűznél «valo» főzöt ételből

agörög nyelvre, atöb sidok, tsak annyira igyekeztek görögül tudni. hogy azt meg érthessék, el ítéldhettyük, hogy igen roszul tudták, azt a nyelvet, és azon olyan formában beszéltek, [76b:] valamint amagok nyelveken, ugyan ilyen barbarus görög nyelven., vannak írva, az uj testámentumnak fordítási, 5 és az évangyélium, az apostolok, és az évangyelisták, tsak azon igyekeztek, hogy világosan. és rövideden írják le adolgot., és hogy aleg aláb valo is meg érthesse. a nyelv ékeségét. és tzifraságát meg vetették, de aki jól meg akarja érteni, az ö görög nyelveket, annak tudni kell, a sido, és a syriai nyelvet. 10

A sidok, ezekben az utolsó idökben, atörvényt, és az írásokat igen tanulták, és azokat, nem tsak betü szerént, hanem még, más értelmü beszédekel magyarázták, ezt nem tsak az uj testámentumból, és a szent atyák írásiból láttyuk, hanem még a philon könyveiböl, és atálmudból. ritualis 15 judaeorum liber.

De azt tsak meg kell vallani, hogy ezen utolsó idökben, lévő sidoknak szokások igen meg romlottak vala, nagy ostoba kevélységgel. mondták magokat ábrahám fiainak lenni, és fel fuvalkodással várták amessiás³¹² uralkodását, tudvan azt, 20 hogy nem mesze volna eljövele, el is hitetvén azt magokal., hogy annak uralkodása, gyözedelmes. és nagy hatalmu lészen evilágon. ezek amagok hasznokat keresték, és fősvények valának., fő képpen a farisaeusok, álhatatlanok, és változok valának, mindenkor készek, a fel támadásra, zenebona szerzésre, olyan szin alatt, hogy magokat fel szabadítsák, a 25 pogányok alól. egy szoval, kemények, és kegyetlenek valának. példa erről akristus, akit kínos halálal ölének meg, és az ö³¹³ apostoli, és hogy mitsoda [77a:] rettentő képpen veszték egy mást. az egy más ellen valo hadakozásokkor. és jérusálem 30 utolsó el romlásakor.

³¹² amessiás<t>, uralkodását,

³¹³ az ö <p> apostoli,

35 Rész

A valóságos Izraélitákról.

Mind azon által, ilyen nép közöt marada meg ajó erkölcs. atudomány, és avallás, ezen utolso időkben is, láttanak szemek előtt, ritka. szentségü példákat, úgy mint, szent zakariás, és az ő felesége, szent ersébeth, szent josef, szent
5 simon. jövendölő szent anna, náthániel,³¹⁴ gamaliel, és töb sokakat., akiket nevez az uj testámentum, mind ezek a szent személyek, és közönségesen mind azok, a sziv béli környül metélkedet sidok, sokal inkább valának lelki képen ábrahám fiai, mint sem testi képen, ezek erös hittel hitték aprofétiákat,
10 és az Isten ígérelinek bé tellyesedésit, békeséges türevel várák izraelnek meg szabadulását, és a messiásnak el jövetelit, aki után igen suhajtoznak³¹⁵ vala, de azt jól látták, hogy nem kellene reménségeket, ezen élethez kötni, afel támadást, és amenyeknek országát hitték, le szálván tehát az évangyélium-
15 nak kegyelme ilyen szent állapotban lévő személyekre, könnyen tekélletes keresztényeké tévé. ezeket a valóságos izraélitákat.

vége.

Ditsértessék. az Izrael Istenének szent neve.

[77b: üres]

³¹⁴ náthániel, [*i*—*a*-ból javítva.] gamaliel, és <*m*> töb sokakat.,

³¹⁵ suhajtoznak <*nak*,> vala,

[78a:] Ennek a könyvnek táblája.

- Hogy mi végre vagyon tsinalva ez a könyv. pag. 1. **[2a]**
- A pátriárkákrol, és azö nemesi voltokrol. 6. **[4b]**
- A patriárkák joszágirol, és foglalatosságirol. 9. **[6a]**
- Az eledelrol. 12. **[7b]**
- Az izraélitákrol, és azö nemesiségekröl. 16. **[9b]**
- Az ö foglalatosságokrol. a földi munkárol. 20 **[11b]**
- A szent földröl, és annak termékenységéröl. 27. **[15a]**
- Az izraéliták joszágirol. 33. **[18a]**
- A kézi mesterségekröl, 37. **[20a:]**
- Az izraéliták ruhájirol. 41 **[22a]**
- Az ö házi eszközökröl, és hazakrol. 46. **[24b]**
- Az ö eledelekröl, 47. **[25a]**
- A tisztulásrol. 51 **[27a]**
- A hazaságokrol. 56. **[29b]**
- A gyermekek neveltetéséröl. 62 **[32b]**
- Az izraéliták. jeles, és emberséges magok viselésekröl. 70. **[36b]**
- Az izraélitak mulattságirol. 72. **[37b]**
- A gyászrol. 73. **[38a]**
- [78b, 79a—79b, 80a—80b: üres]**
- A temetésekröl, 75 **[39a]**
- A vallásokrol 77. **[40a]**
- A böjtröl, és a fogadás tételröl. 87. **[45a]**
- A profétákrol, 89. **[46a]**
- A balványozásrol. 92 **[47b]**
- Az izraéliták. rend tartásárol, szabadságokrol. és a házi hatalmokröl. 101. **[54b]**
- [Az öregeknek hatalmokröl. 106.] **[55a]**
- Az igasság ki szolgáltatásárol. 109 **[56a]**
- A hadakozásrol. 114 **[58b]**
- A kiralyokrol. 118. **[60b]**
- A sidok rabságban valo létekröl. 124 **[63b]**
- A sidok fel szabadulásokrol. és hogy mitsoda állapotban valának apersák alat. 127. **[65a]**
- Hogy mitsoda állapotban valának a sidok, agörögök birodalma alat. 131. **[67a]**
- A makabaeusok idejében valo dolgokrol. 139. **[71a]**
- Az utolso idökben lévő sidoknak szokásirol. 142. **[72b]**
- A sidok sok féle vallásirol, és babonaságirol. 146 **[74b]**
- A valóságos Izraélitákrol. 151. **[77a]**

[81a:]A

Keresztényeknek Szokásiról.

[81b: üres]

[82a:] A

Keresztényeknek Szokásairól. valo beszélgetés

Először.

Ezen könyvnek. el osztásáról.

Ezt a könyvet negy részre fogom osztani. az elsőben, meg láttyuk, ajérusálemi keresztényeknek szokásit, mind addig, még a város el nem pusztula, ez a keresztényi első rend tartás, oly tekélletes rend tartás vala, hogy ha szinte kevés ideig tartot is, de méltó azt különösön meg vizsgálni, amásodik¹ 5 részben, fel teszük. az üldöztetések ideit, tudni illik, ahárom első saeculum² alatt valo idöt, és akik erről bizonytságot kivannak, azok meg olvashattják az anyaszent egy ház historiáit, a harmadik részben, le irom az anyaszent egy háznak szabadságban valo létit, Constantinustól fogvást, és a 10 negyedikben, fel keresem aváltozásoknak ókait. amelyek. az óltától fogvást lettenek.

[A címlap bal alsó sarkában a kézirat megkezdését jelző, évszám nélküli bejegyzés olvasható:] *commencé le 7 mars*

¹ amosodik [Íráshiba *amásodik* helyett.]

² saeculum<ban.> alatt

2 beszélgetés. Első rész. a kristus jésus. életéről.

A keresztényi vallás. nem lévén emberi találmány, ha-
[82b:]nem az Isten munkája, azért is fel álitatásakor. mind-
gyárt tekkéletességben lett, valamint az egész világ terempte-
tésekör, elveszet az ollyannak az esze, mondgya tertullianus.
5 aki azt gondolná hogy az apostolok, nem tudták volna mind
azokat az igazságokat melyek az üdvességre szükségesek, és
hogy egy néhány saeculumok után, bölcseb, és okosab szoká-
sokat találhattak volna³ fell, mint sem azok, amelyekre
akristus tanyította őket, de a vallásnak bölc tudományja. a
10 sok féle elmékben, külömb külömb féle dolgokat is okozot.
ugyan azon külömb külömb féle mértéke szerént a kegyelem-
nek, amelyel adta⁴ azt az Isten kinek kinek, mivel avalóságos
izraéliták, az attyoktól és a szent írásbol. már meg tanulván
atraditiokot, és gyermekségektől fogvást a törvényben, és a
15 valóságos Istenről valo hitben neveltetvén fel, készebbek
valának azt a tudománt amaga tekkéletességében követni,
mindgyárt, mihent azt elejekben adák. és észre veheték, hogy
a messiás, mitsoda üdvességet szerzene nékiek, és hogy mi
volna az ő országa; sokal nehezeb dolog vala. atekkkéletességre
20 vinni apogányokot., a kik addig Isten, és törvény nélkül
éltének; a kik meg szokták vala, hogy a bálványok eleiben
vitessenek. valamint. az oktalan állatokat., és hogy minden
féle vétekben el merüllyenek, a jérusálemi első anyaszent egy
házban lévő keresztényeknél kel tehát keresnünk. az élet leg
25 tekkéleteseb példáját, és azt a boldog életet, amelynél. nem
lehet boldogab e földön.

A kristus jésus, életén kellene el kezdenünk. mivel ő

³ vol-<vo>na fell, [Törlés a sor elején.]

⁴ adta azt [adta helyén először azt-ot írt; d—zt betűkből javítva.]

min-[83a:]den teljességnek a kut feje, ő nekünk példát mutatot, hogy mi is a szerént tselekedgyünk, és ameg testesülésnek az, az⁵ egyik nagy haszna. hogy az ige láthatóvá lett, nem tsak azért lett hogy tsudánk lenne, hanem meg példánk is, a melyhez⁶ szükséges hogy szabjuk szokásinkot. tudom ⁵ hogy tsak azok írhatták le méltán ezt⁷ az Isteni életet, akik szemekel látták, az életnek igéjét, kik ötet⁸ fülökel halgatták, és kezekel tapasztották, és akikben lakozot az ő lelke, de leg aláb kiki amaga tálentuma szerént észre veheti, hogy mi láttzik benne leg követhetőbnek azemberektől, hagyván atöb ¹⁰ mély dolgoknak⁹ meg vizsgálását. azokra, kik mind az imádságban. elmelkedésben. és a keresztényi jó erkölcsöknek gyakorlásiban eléb valok.

Leg előbször is láttyuk a kristusban a gyermek kori jó erköltsöket, ő engedelmes, és szó fogado volt szüleihez, ¹⁵ kedves volt mindenek előtt, mivel azt írják, hogy gyarapodik vala bölcseségben, testének állapottyában, és Isten, s' emberek előtt vala kedvességben. ennél többet rola nem tudunk harmintz esztendös koráig, hanem hogy názaret kis városában lakot, mindenek pedig áts. mester fiának tartották, és magát ²⁰ is, tsak átsnak gondolták lenni, ahalgatásával az irás. jobban fel teszi, mint sem akár mely beszédel. akristusnak azt a magános, és alatson rendben valo létit., amelyben kivánta tölteni, tsak nem egész életit; azért jött volt avilágra, hogy azt meg világosittsa, harmintz esztendöt tölte.¹⁰ amagánoson ²⁵ valo élet-[83b:]ben, és tsak, három, vagy négy esztendeig prédikállot, meg akarván ez által mutatni az embereknek, hogy az ő hivatallyok közönségesen a, hogy tsendeségben munkállkodgyanak. és hogy tsak kevesen kell lenni azoknak,

⁵ az, az [A második az—beszúrás.]

⁶ a<m> melyhez

⁷ ezt [azt-ból javítva.]

⁸ ötet [öket-ből javítva világosabb tintával.]

⁹ dolgoknak [n—ot-ből javítva.]

¹⁰ tölte [l—t-ből javítva.]

kik a közönséges hivatalokra adgyák magokat. és akor is tsak annyi ideig, a még az Isten rendelése kívánnya, és másoknak hasznokra lehet.

A mely mesterséget választot volt pedig magának, a méltó
5 az elmélkedésre, mivel akézi munka után valo élet, sokal szegényeb, mint sem gazdálkodni, és marhákat legeltetni. azért. akár a ház építésében foglalatoskodot. akár ekéket tsinált, a mint egy régi mondgya, justin. in. tryph. de abizonyos, hogy a mestersége, noha igen szükséges, de kemény, és
10 nehéz volt. azt is el mondhatni hogy tisztességeseb volt. mestersége. mint sem az ollyanoké,¹¹ kik tsak atziffiraságra, és a kényeztetésre. dolgoznak, eszerént tölté el iffiuságát. a szülei, mellet. meg maradván. a helyben ahol fel neveltetett, ugyan őtt, szent, és fáradságos életet élt, részt vévén, az egész
15 emberi nemzetnek a munka alá valo büntetésében, és szüntelen valo példát ada kétt jó erkölcsökröl, amelyeket idővel, leg inkáb jovallá az apostolinak. ugy mint, a szelidséget,¹² és az alázatosságot.

Minek elötte aprédikálláshoz kezdene. a keresztséget,
20 imádságal, és böjtöléssel készüle ahoz, noha az illyen készületekre nem vala szüksége, de tselekedte azért, amint maga mondgya, hogy bé töltene, minden igasságot, és nekünk pél-[84a:]dát adna; az ő negyven napig, és anyi éttzakákig tartó böjtít. közönségesen tsudának tarttyák, valamint amoj-
25 ses, és Illyes böjtít, mind azon által nem tudom, hogy ha üsmérjüké jól atermészetnek erejét, szent ágoston, szava hihető embertől hallotta, hogy volt olyan aki negyven napig semmit nem ett, epist. 36. ad Casul. n.27. és théodorétus írja, hogy szent styletus simon. huszon nyolcz nagy böjtöt töltöt
30 volna ell ételnélkül, szoktatván magát tsak lassanként. ehez a tsudálatos böjthöz. theod.hist.relig. c.26. de még mostanában is közönségesek az ollyanok, kik husz napig nem esznek.

A kristus, abban anagy pusztában. tsak az imádságban

¹¹ ollyanoké, [Második o—e-ből javítva;] kik tsak [ki—ts-ből javítva.]

¹² szelidséget, [I—s-ből javítva.]

foglalta magát böjtölésekor, de ki mérne szollani az ő imádsá-
gáról,? elmékedgyünk alázatosságal. arról, amit az írás ad
elönkben, atöbbi közöt, arról a szenttséges imádságról, me-
lyet látunk szent jánosnál; és figyelmezőnk igen arra, amit
mondanak imádkozásáról, mivel ő imádkozot éttzaka, és ⁵
némelykor egész éttzakákon, a kertben, a hegyeken. magáno-
son; fel emelvén¹³ kezeit, és szemeit az égg felé; le térdeplet. és
a földre le borult, mutatván minden képen, az attyához valo
nagy tiszteletét.

Meg engedé a kisértést, azért hogy példájával fel indittson ¹⁰
bennünk, az ördög ellen valo viaskodásra: a kisértettkor, a
szent írásbol oltalmazá magát, azért hogy mi is szüntelen
elmékedgyünk arról., és minden féle állapotban, ahöz alkal-
mazzassuk magunkot

Az után mindenek előtt meg mutatván magát, papi. püs- ¹⁵
[84b:]pöki és közönséges életet kezdé élni, leg nagyob fogla-
latossága. az oktatás, és a meg térités volt. a mint maga is
mondgya, azért jött el. hogy fel kerese, és meg szabadittsa
azokat, kik el veszték volt. abetegek meg gyógyításáért, és
több tsuda tételiért, minden nagy tiszteletben, és sziviben ²⁰
vette, azok atsudák pedig szükségesek valának, az ő elküldé-
tetésinek meg bizonyítására, ezeket. sok szent püspökök
követtek, ámbar tsuda tételek nélkül is, mivel anépnek
tekéntetiben és szeretetiben voltak., sok alamisnálkodásó-
kért, az igyefogyataknak párt fogásokért, és más több jó ²⁵
téteményekért, de söt még magok a tsudák okot adának a
kristus jésusnak, sok olyan jó erkölcsök ki mutatására,
amellyeket mi is követhettyük, ugy mint az együgyü szelidség-
re, alázatoságra, békeséges türésre, ő se hirtelensegel, se ³⁰
pompával, se maga mutogatásal atsudákot nem tselekedte,
de azt is ritkán várta, hogy arra kerjék, akor is tsak azért
tselekedte. hogy jobban ki¹³ tessék annak hite, aki tsuda
tételre kérte, oly igen kívánta el titkolni tsuda tételit,¹⁴

¹³ ki tessék [*ki*—beszúrás világosabb tintával.]

¹⁴ tételit, [*télit*-ből javítva a *té* beszúrásával; a második *é* fölött nem húzta át az ékezetet. A helyes olvasat: *tételit*]

valamint mások igyekeznek el titkolni vétkeket, úgy tettzik mint ha, a meg gyógyulást. inkább tulajdonította volna ebeteg hitének, mint sem a maga minden hatóságának., ezért is, a nép hihetatlensége miatt, igen kevés tsudákat tett názárethben. mindenekért pedig. az attyának adta aditsőséget, én semmit magamtól nem tselekedhetem, mondgya szent jánosnál, az atya a ki bennem vagyon, atselekeszik mindeneket.

Mitsoda nagy békeséges türelel kellették szenvedni azokat **[85a:]** asok számu. betegeket, kik többire nyomorult szegények valának, akik szüntelen utánna jártak., körül vették, és reá todultanak. akik azon igyekeztek, hogy tsak aköntöséhez érhessenek. eki tettzik, amidön. avér folyásbol meg gyógyította az aszszonyt. és a midön atanitványival egy kis hajoban üle, hogy a sok nép elne tapodgya, ha valamely házhoz ment. a sokaság el lepte az ajtot, és tsak anyi ideje se volt. hogy ehessék, annyira juta végtire, hogy nagy titkon kellették bé menni valamely városba, és gyakorta. apusztában kellett maradni, de még odais utánna ment a sok nép, a mint eki tettzik. amidön ött ezer embernek ada eledelt. ettől vagyon, hogy a hegyekre ment imádkozni, ahol éttzakákat töltöt az imádságban., az aluvásra. alig volt ideje, és tsak amikor lehetet, a mint ezt láttyuk, a szélvészkor abárkában.

Akor sokal nehezeb életet elt, mint mikor kézi munkát dolgozot, arra nem is lett volna ideje, mivel holmi szent aszszonyok kik ötet kísérték, ugyan azok táplálták, és segítették, a mi kevés pénze volt. azt judás kezinel tartotta, abbol akevésből is adot a szegényeknek, de sokszor az is el fogyot, és hogy az adot meg fizethesse tsudalatosan kellett szent péterel ahal szájából. egy fél siclust, az az, tizen hat polturát ki vétetni.

A bizonyos hogy mindenkor nagy szegénységben élt, a mint maga is mondgya, hogy nintsen hová le tegye. a fejét, az az, hogy nem volt maradando szállása, és ha tsak valaki meg nem szánta, más képen szállása nem volt. azt láttyuk. hogy halálákor a köntösinel egyéb joszága nem volt, azt mondgya, hogy nem azért jött hogy magát **[85b:]** szolgáltassa, hanem

hogy másoknak szolgállyon, mikor pedig valahová ment, tsak gyalog ment, a pedig renden kívül valo tselekedete vala, a midön számaron ment bé jérusalemben, hidegben, melegben, egy aránt utozot, amidön a samaritana aszszonyt. elől találta, az irás azt mondgya, hogy dél felé, a kut mellé le üle fáradva, noha ura lévén atermészetnek, de azt nem láttyuk. hogy leg kisebb tsudát is teft volna. amaga alkalmatosságára valo nézve, se azért hogy magat valamely bajtol meg menttse, egy szer láttyuk azt, hogy az angyalok szolgáltnak néki, meg akarván azal mutatni. hogy annak ugy kellene lenni, ha néki ugy tettzenék. 5 10

Nyilván ki tettzik, az ő szelid szemérmetségé, mivel az irás fel téski, hogy a tanitványok tsudálák, hogy egy aszszonyal beszélteni láták, a mint hogy, az ő ellenségi, noha sok féle káromlást gondolának ki ellene, de az ő tisztasága ellen nem mértek szollani, mind azon által, az ő szemérmetségé. nem volt szines, mivel akép mutatást gyűlölte, az ő szokási együgyüek, és szelidek valának, az embert jól meg tekintette, valamint hogy az iffiat jól meg tekinté, és azonal meg szereté jó indulattyáért, azt sok helyt fel teszik, hogy a kezeit ki terjesztette, némelykor tekintetével, vagy beszédével, tsudálkozást, nehézséget, vagy haragot mutatott, némelykor pedig kegyességet, mint mikor a kisdedeket meg ölelte, és kezét reájok tette, 15 20

Külső képpen pedig semmi ötet meg nem különböztette atöb közönséges sidoktol, az ő élete, durva és kemény elet [86a:] volt, semmiben magát meg nem különböztette másoktol. szintén ugy ett, és bort ivut, valamint mások, a mikor vendégségben hitták, oda el ment. mind azon által. olyan keveset gondolt az étellel, hogy a tanitványi étellel kínálván. azt felelé nékiek, énnekem olyan eledelem vagyon, amelyet ti nem tudgyátok, az én¹⁵ eledelem pedig a, hogy az atyám akarattyát tselekedgyem. 25 30

A kristus, az ő külső közönséges maga viselése mellet, nagy

¹⁵ az én <le> eledelem

tiszteletben tartatta magát. azt kétt szer láttyuk hogy sirt, de nevetésit, vagy tsak mosolygását. egy szer sem láttyuk. valamint szent Chrysostomus mondgya, ő nem kért senkitől semmit., amint hogy, jobban szereté tsuda tétel által. ahal
5 szájából pénzt ki vétetni, mint sem költtsön kérni, azt mindenkor meg tartotta, hogy jób adni. mint sem másol venni, mindennek volt¹⁶ ő reája szüksége, ő néki pedig senkire nem volt., városrol, városban menven. mindeneket intet apenitentiára., abetegek könnyen mehettek hozzája, és
10 annyira meg alázta magát. abünösökhöz, hogy ett vélek. és hozzájok szállot, söt még azt is meg engedte, hogy rossz életü aszszony a lábait meg mossa, és kenetekel meg kenneye., ez ugy tették, mint ha ellenkezet volna, azö szegény, és sanyaru életével.

15 Mint hogy azért jött volt, hogy tanittson, azért szüntelen is tanitot, mind közönségesen, mind magánosan. az a szokása volt néki., hogy szombatokon, a synagogákban¹⁷ magyarázta a szent irást, valamint a sidó doktorok., azért hitták ötet is mesternek., vagy rabbi, de ötet, nem ugy tekintették. mint
20 atöbbit, mert nagy méltoságal tanittya vala öket, és álméllkodnak vala az ö kedves beszédin. [86b:] a melyek származnak vala szájából.

Az ö beszéde egyenes, és világos volt. minden tziffraszág nélkül, a mely sokal hathatosab volt. az ékes beszédeknél, az
25 *ö beszédi*, mondgya szent justinus. *rövidek. és egybe voltak foglalva, mert ö nem volt sophista, hanem az Istennek ereje, és igéje*, némelykor inkább tselekedettel felelt. mint sem szoval., mint mikor a szent jános tanitványinak mondá, menyetek el, és mondgyátok meg jánosnak, a melyeket. hallotok. és
30 láttok, gyakorta élt példa beszédekel, azért hogy meg büntesse halgatoinak. szán szándékal valo vakságokot.,¹⁸ de az ö szent élete, és tsuda tétele, inkább meg bizonyították tanításá-

¹⁶ volt <oreg> ő reája

¹⁷ asynagogákban [A második g—k-ból javítva.]

¹⁸ vakságokot., [a—á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

nak valóságát., és inkább is illettek minden féle elmékhez, mint sem a philosophusoknak minden sylogismusi, vagy erősítő beszédi, mert azokat mind atudosok,¹⁹ valamint Nicodémus, mind atudatlanok. valamint avakon születet., mind egy aránt értették, és tsudálták, a beszéd közben. sokszor hozzá elé 5 atörvényt, és a profétákat, meg akarván azal mutatni, hogy az ő tanítása, ugyan azon bölcsestől, és az ő tsuda tétele ugyan azon hatalomból származnak, és hogy mind az ő, mind az új testamentum. ugyan azon egy Isteni hatalomra vannak fel állítva. ezért is hozza elő gyakorta sok bizonyságokat az ő 10 testámentumból.

Illyen formában készítte a tanítványinak elméjeket,²⁰ hogy azokat, az Isteni²¹ hatalom alá vessék, nem úgy mint a philosophusok. kik nagy haragos vetekedésekre szoktatták tanítványokat, azon szín alatt, hogy az igazságot keressék, 15 akristus azt nem kereste, nem is kételkedet mint socrates, mert valóságot beszélt, és tellyes lévén igazságal, azt úgy nyilatkoztatta ki, amint néki tettzet, egy szoval, hogy beszédt, a tanítványi jobban halgassák, és példáját kövessék, vélek egy társaságban lakot, és vélek, szegény-[87a:]ségít követetete, el küldvén őket minden költség nélkül, de sött még, mikor véle valánakis éhséget szenvedtenek, úgy anyira hogy szombat napon, buza fejet kellett tördelni amezön. és azt enni. 20

Igen nagy szorgalmatosságal oktatta őket, és amit meg nem foghattak, azt különösön meg magyarázta nekik. úgy bánt vélek, valamint barátival, mindeneket nekik ki nyilatkoztatot. annyiban,²² amenyiben arra akoron alkalmatosak valának. de némely szorgalmatos²³ kérdésekre meg nem felelt nekik, mint mikor azt akarák meg tudni, mikor lészen 30

¹⁹ mind atudosok, <mind atudatlanok> valamint Nicodémus, mind atudatlanok.

²⁰ elméjeket, [Második *e—é*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

²¹ Isteni [*I—o*-ból(?) javítva.]

²² annyiban, [*ban—a*-ja *e*-ből javítva;] amenyiben [*a—e*-ből javítva.]

²³ szorgalmatos [*r—l*-ből javítva.]

avilágnak vége, és mikor szent péter azt kérdé, hogy hová leszen szent jános, igen nagy békeséges türesel szenvedí vala. az ő együgyü tudatlanságokot, és fogyatkozásokot, mindenkor is azon volt, hogy őket meg jobbithassa.

- 5 A tanítványokon itt értem azt a tizen kettőt akiket maga mellé választot volt, noha az írás tanítványoknak nevezi mind azokat, kik azö tanítását követték, és keresztelve valának, ezek igen sokan is voltak. mivel a szent mátyás választásán, százhusz tanyitván²⁴ vala jelen, többen is valának ött száznál, 10 kik egy szers mind látták a kristust. fel támadása után, az anyaszent egy ház, már akor két részből állot, ugy mint a népből, kiket közönségesen, hiveknek, vagy atyafiaknak nevezték, és azokbol. akiket. akristus választot volt az anyaszent egy ház szolgálattýára, ugy mint a tizen két apostolokot, 15 és hetven tanítványokot, akiket ketten ketten küldi vala el maga előtt.

- A szeretetnek egy nehány gradussát láttyuk ebben a különböztetésben, a melyek méltok a meg vizsgálásra, akristus azt. **[87b:]** tanította nekünk, hogy minden ember ami felebarátunk, és mindent ugy kell szeretnünk, mint magunkot, amint 20 hogy. ő az életét minden emberért le tette, de különösön a tanítványit, inkább szerette, és azok között az apostolit, ezek között pedig szent pétert, és a zebedeus két fiát, leg inkább jánost, azt nem lehet²⁵ vizsgálni, hogy mi okból különböztette 25 meg szeretetét. szent péterhez, és szent jánoshoz, hanem azt elég meg tudni, hogy példájával jóvá hatta, és meg szentelte, a természet szerént valo szeretetett. közönségesen, az emberekhez valo szeretet meg sértés nélkül, de nem tsak az apostolokot, hanem még másokot is nevez baráttyának. 30 lázárt, és annak akét hugát szerette, lázárt pedig. baráttyának hija, amint is meg mutatta, halálan valo sirásával.

Kitsoda kételkedhetik abban, hogy kegyes szeretettel ne szerette volna, az ő szentséges Annyát, holot mitsoda nagy

²⁴ tanyitván [Elírás; alább többször: *tanítvány*]

²⁵ lehet [*lehet*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

szorgalmatossággal vala gondgya reája halálakor,? de mind azon által, úgy tettzik. mint ha keményen szollot volna hozája, a midön, az irás tudo doktorok közöt ült, és amidön alakadalomban. meg mondá. hogy abor el fogyot volna, és meg másut, azt mondá egy aszszonynak, hogy nem tsak 5 aboldog, aki ötet méhiben hordozta, hanem még mind azok is, kik az ő attfának akarattyát követik, jól tudta azt ami kegyes üdvezitönk. hogy miképpen kellesék bänni, azzal a kegyelemel meg erősitetett lélekel, azt is meg akará mutatni, hogy nem atest, senem avér okoza benne a szeretetet. 10

Az ő szeretete. az egész emberi nemzetre volt terjesztve, azért is mondgya, jöjjetek én hozám mindnyájan. kik meg [88a:] fáradtatok, és meg terheltettetek. és meg nyugotlak titeket, nagy szánakodásal vala a népen. ki ötet kisérte, látván szenvedéseket, és el hagyatásokat, valamint apásztor nélkül 15 valo juhók. a szánakodás vivé arra,²⁶ hogy kétt szer a kenyeret meg szaporitssa, és az özvegy aszony leányát fel támasza, a maga hazáját, az Izrael népét, és jérusálem városát igen szeretete, valamint jó haza fia, és siránkozot rajta, előre meg látván, nagy pusztulásra valo jutását. vétkeiért, a fejedelmekhez valo engedelmeségre. mindeneket intet, és azt hagyta, hogy tisztelettel legyünk a papokhoz. ám bár azok ne legyenek is olyanok. a mitsodásoknak kellene lenniük, nagy szorgalmatossággal követte a törvényt, és avallásbéli Cérémoniákat, noha ura volt, mind atörvénynek, mind a szombatnak., avilági dolgok iránt, semmi hatalmát ki nem mutatta, de 25 sött még, kétt atyafi közöt sem akart köz biró lenni, a midön meg fogák, és a birák kérdezék,²⁷ mindenik bironak a maga rendihez képest valo feleletet ada. a fő papnak, amaga Isteni fiúságáról felele, pilátusnak királyi voltárol., meg mondván 30 néki, hogy az ő országa nem evilágon volna, és hogy az ő tanítása, semmi változást nem tenne avilági rendben, mitso-da. nagy maga hittség volna az ollyantol., aki az ő jó erkölceit

²⁶ vivé arra., <k> hogy kétt szer a kenyeret

²⁷ kérdezék, [r—z-ből javítva.]

le akarná írni, mivel az olyan szent lelkek. kik az évangéliumról elmélkednek, hová tovább, több tsudálatosab dolgokat találnak abban, hanem mondgyunk egy nehány szót szenvedéséről, a melyben, mind leg nagyob, mind leg hasznosab
5 példát adot, holot nincsen, semmi közönségeseb ez életben. a szenvedésnél. **[88b:]**

A kristusnak, az olaj fák kertében, szánakodásra méltó léte, meg mutattya, hogy néki is, valamint másoknak, a szomorúságban, és a félelemben része volt, és hogy tsak az ő
10 jó erkölcsének erejével szenvedte azokat a sok nyomorúságokat, mint hogy pedig mindenben hasonló volt hozánk a vétken kívül, azért, ez életnek minden nyomorúságát meg próbálta, úgy mint, az éhséget, szomjuságot, fáradságot, és a fájdalmat, a valo azt nem láttyuk hogy beteg lett volna. talám
15 azért. hogy rend szerént. amértékletlenség okozta abetegséget., leg aláb amértékletlen munka, de semmi mértékletlen²⁸ nem lehetet egy olyan testben., akit maga a bölcseség igazgatot.

A szenvedésekor. meg győzhetetlen álhatatoságal szenvedet. maga mentegetése nélkül, semmiben ellent nem álla, és magát kinoztatni hagyá, és meg mozdulhatatlanná lett mint a kö szikla az ütés, és averés alat, tsudálatra méltó volt, az ő halgatása, egy szót nem szolla. noha egy szavával minden hamis vadoloit.,²⁹ és bíráit, meg győzhette volna, de tudta azt.
25 hogy menttségére semmit nem fognak hajtani, egy szoval, az irtoztato szenvedésekor, az elméje, szabadon és tsendeségben marada, imádkozék azokért, kik ötet kinozták, ajó latornak hitét meg jutalmaztatá, az annyát gondviselés alá hagyá, a profétiákat bé tölté, és az Istennek ajánlá szenttséges lelkét.

30 Az apostolok. a szent lelket vévén, a kristusnak élő képei lettenek, a kikhez, hasonloknak kellették lenni ahivek. **[89a:]**nek, ezért is mondgya szent pál, legyetek én követőim, valamint én követője vagyok a kristusnak. meg másut. legye-

²⁹ vadoloit., [a. m. *vádoloit.*, ; a—o-ból javítva.]

tek én követőim atyám fiai, és vigyázatok azokra, akik úgy járnak, a mint a mi példánk, nálatok vagyon.

Az apostolok, noha szüntelen való oktatásokban foglalatoskodtak, de példa³⁰ adásokkal többet oktattak., mint sem beszédek. ahivek közül választanak vala magoknak tanítványokat, a kiket kivált képen oktatták, valamint akristus oktatta önnön magokat, az ilyenek, az apostolokhoz valóan kötelezve. vélek együt laktanak, vélek együt utoztanak. és a midőn valamely anyaszent egy háznak szüksége volt főre, azokból küldöttek hogy igazgassák.

Illyen formában láttyuk hogy szent péter mellet voltanak, szent márk, szent kelemen, szent erodus, aki helyében lett antiochiai püspök, szent linus, szent Cletus. kik azután. helyében romai püspökök lettenek, szent pál mellet láttyuk szent lukátsot, szent titust, szent timotheust, és a fellyeb említet szent kelement, szent jános apostol mellet láttyuk, szent policarpust, és szent pápiást, ezek a szentek, azon igyekeztek, hogy az apostolok tanításit az elméjekben tarttsák meg inkább, mint sem irásokban, és azokat inkább tselekedetekel tanyították, mint sem beszédek, így követvén mestereket., így is lettenek. szent pál szerént. aprédikállás, jo tselekedet, hitt, szeretet, tisztaság, és egész jó élettyek által, példaja a hiveknek, de még ezek többet is tselekedének, mivel ő magok meg más olyan tanítványokat hagytak magok után, a kik meg másokat [89b:] is tanyithattak. erre való nézve írja szent pál timotheusnak, hogy a melyeket én töllem hallottal. sok bizonyságok előtt, azokat bizzad hiv emberekre, akik egyebek tanításokra is alkalmasok.³¹ 2 tim. 2. 2. etehát valóságosan atraditio, a mely jobban meg tarttya atudományt, mint sem azírás.

³⁰ példa <k> adásokkal

³¹ alkalmasok. [Szóvégi k—n-ből javítva.]

3. Beszélketés³² A jerusalémi Anyaszent egy házrol.

Szollyunk már mostanában azokrol, akiket önnön magok az apostolok tanyítottak. és³³ igazgattak, de főképpen arról az anyaszent egy házrol., a melyet akristus maga kezeivel állította fel, a synagoga fundamentumára. a mely nem tsak példája, de gyükere, és eredete volt atöbb anyaszent egy házaknak, és nézük meg hogy mi formaban adgya előnkben az irás azokat az első hiveket.

Alhatatosak valanak pedig az apostolok tudományában, és a kenyér szegésének részeltetésében., és az imádságokban.
10 *act.11.42. meg aláb, és mindnyájan akik hisznek vala. együtt valának, és köz vala mindenek. örökségeket, és marhájokat el adgyák vala, és osztogattyák vala azokat mindeneknek, amint kinek, kinek szüksége vala, és minden nap egyenlő akarattal mennek vala atemplomban. és házonként³⁴ szegdelvén a kenyeret, az eledelt örvendezésel. veszik vala, és együgyü szível: dítservén az Istent, és kedvesek lévén az egész községnél, 44. meg másut. A hivek sokaságának pedig egy szívek vala, és egy lelkek, és senki közüllök. azokban amit bir vala, semmit sajáttyának nem mond vala, hanem minden köz vala nékik,*
20 *act. 4.32, nem is vala szükölködő közöttök. mert valamennyin mezöket, vagy házakot birnak vala, [90a:] el adván, elő hozák vala azoknak az árrát, amiket el adtanak vala, és az apostolok lábaihoz teszik vala. el osztogottatik vala pedig mindennek, amint kinek, kinek, szüksége vala. act. 4.34.35. meg másut az*
25 *apostoloknak kezek által pedig sok jelek, és tsudák lésznek vala. a nép közöt, és egyenlő akarattal valának a salamon tornáztában, egyebek közül pedig, senki nem méri vala magát hozzájok adni, hanem magasztallya vala öket anép, inkább*

³² Beszélketés [Másutt: *Beszélgetés*]

³³ és <vez> igazgattak,

³⁴ házonként [á—o-ból javítva.]

nevededik vala pędig az urban hivő férfiakknak. és aszszonyoknak sokasága act. 5.12.13.14.

Láttuk tehát mind ezekből, hogy mitsodások valának az első hivek, és hogy, az őket való ditsérete az írásnak, tsak rövideden, az oktatásért, imádságért, egyeségért, afőtđi jövöknek egy másal való közölésért vagyon, evolt az ő belső örömök, és külső képen, atiszteletért, magasztalásért, és anép hozájok való szeretetiért, ez az anyaszent egy ház, minden féle nemből, és rendből állot, és egy kevés idő alatt igen meg szaporodot. a szent péter első prédikaciojára, három ezer ember tere meg, és amasodikára, ött ezer, az írás egy néhány helyt fel teszi, hogy a hiveknek számok, naponként nevedeket, és szent jakab, 38 dikban, szent pálnak azt mondá, a görög versio szerént, hogy a hiveknek számok. egy néhányszor tiz ezerből állana, act. 21.20. ahiveknek legnagyobb része, házások valának, és az olyanok különösen laktanak, ezért is vagyon meg írva, hogy házanként szegik vala meg akenyeret. azaz, hogy osztogattyák vala az ur vatsoráját. mind azon által, a költség közönséges vala, mivel az el adot joszágnak az árrát. olyan nagy bölcseséggel, és igassággal osztogattatták ki az apostolok, hogy nem vala szükölködő **[90b:]** közöttök.

E tehát, annak a közönségesen együt való életnek valóságos példája, a melyet atörvény tsinálók, és a philosophusok leg boldogabnak tartották, noha azt soha elnem érhatték, erre való nézve, még eleinte akará minos a görögök közöt, Creta szigetében közönséges asztalakot rendelni, ahol együt ettenek, és lycurgus, igyekezék lácédémoniabol ki irtani agazdagságot, és a bujálkodást, a pytagoras tanitványi közre adgyák vala joszágokot. és egy társaságban éltenek, melyet a görögök neveztek Cenobion, a mely szobol neveztettek a Cenobiták, de pláto. mod nélkül mesze akará terjeszteni³⁵ aközönségesen való életet, el akarván törteni. a familiák közöt való meg különböztetést, ők azt tudták, hogy nem lehet addig a

³⁵ terjeszteni [r—j-ből javítva.]

közönséges társaság tekéletes, valamég az emberek azt mondgyak, ez a tiéd, ez azenyim, de ezek atörvény tsinállok. tsak a büntetéssel, és a jovallásal kényszeritheték valamire az embereket, mivel tsak egyedül akristus Jésusnak kegyelme
5 változtathattya meg a sziveket. és orvosolhattya meg, atermészetnek meg romlását.

A sidokot meg tanyitván az Isten törvénye, ő közöttök, sokal tekéleteseb példáit láthatni aközönségesen valo életnek, azok pedig. az Essaeitak, és a therapeuták valának, de
10 vita Contempl. tsak éppen pálestinában valának essaeiták, és mint egy négy ezeren, ezek a falukon laktak, minden féle mezei munkában foglalatoskodtanak, egy társaságban, és szegénységben éltenek, leg nagyob része közüllök házias nem volt, a szombat napokat, főképpen [91a:] az imádságban, és
15 atörvény tanulásában töltötték, de ajövendő mondásnak igen hittek, és ezeknél nem volt babonázob a sidok közöt, a therapeuták, sok helyekre valának el oszolva, de leg nagyob része, egyiptumba, alexándria mellet lakot, ezek sokal magánosab életet éltenek, tsak az imádságban. és az olvasásban
20 töltötték napjokot, rend szerént estig nem ettek, akor is tsak kenyeret, philo, meg josef. ezekről böven beszélnek. és minden szokásokot le írják, hogy ha³⁶ pedig atörvény alat, amely tekéleteségre nem vitte az embereket, eszerént éltenek, azon nem kel tsudálkozni, hogy ha nagyob tisztaságal
25 követték ezen jó erkölcsököt, akegyelemnek törvénye alat, ugyan ezeket láttyuk követni. ajerusálemi anyaszent egy házban, idővel pedig, az egész anyaszent egy házakban. és klastromokban.

A jerusálemi keresztények közöt, ajószágok³⁷ elosztásának
30 eredete nem egyéb volt, hanem a felebaráti szeretet, amely attyafiaká és mint egy tselédeké tette őket, hogy egy aránt tápláltassanak, mindenkoron elméjekben viselték akristusnak ezt a parantsolattyát, hogy egy mást szeressék, ezt

³⁶ ha [Beszúrás.]

³⁷ ajószágok <tevéseinek> elosztásának [A javítást a törlés fölé írta.]

aparantsolatot gyakorta is hozá, elé, főképpen szenvedése előtt, mondván, hogy arról üsmértetnek meg az ő tanítványi, de leg inkább az üdvezítő parantsolattya vivé őket arra, hogy jóságokat közre botsásák, a mely azt hadgya, hogy ellene mondgyunk annak amit birunk, ők nem tsak lelki képē, és szivbéli szándékal akarák. követni, hanem ugyan valójában végben vivék ezt a jovallást,³⁸ hogy ha tekéllates akarsz³⁹ lenni, add el mindenedet. és gyere köves engemet. **[91b:]** mert avalo, hogy abban bizonyosabbak vagyunk, hogy nem ragaszkodunk ugy ahoz a jószághoz, amelyet el hagytuk. mint ahoz, amely még kezünk közöt vagyon, azt is el lehet mondani, hogy ők akristus jövendölésiből tudták, jerusalem városanak el pusztulását, azért nem is akartak semmit ollyat meg tartani, ami őket, ahoz az el pusztulando földhöz ragaszhassa. s.aug. de catech.rud.23.

Ezt a közönségesen valo életet, tsak éppen ajerusálemi hivek követthették, amely illet mind a személyekhez, mind az időhöz, mert nékem ugy tertzik, hogy emberi mód szerént, nehéz volna egy anyi személyből álló anyaszent egy háznak, sokáig együt élödni, fundus, és bizonyos jövedelem nélkül, mivel azt láttyuk a szent pál leveliből, hogy atöb anyaszent egy házak segítségé nélkül, nem lehettek, és hogy feles pénzt küldöttek atöb tartományokból ajerusálemi szenteknek, azt el hihettyük, hogy ezek a szentek, kézi munkával is segítették magokat. valamint akristus, és az apostolok tselekedtenek,

Az irás azt mondgya, hogy álhatatosak valának., az apostolok tudományában, és sok helyt tanítványoknak neveztetnek, mert az üdvességnek. tanulásában foglallyák vala magokat. halgatván az apostolok tanításit, a kik. mind közönségesen, mind pedig különösön tanittyák vala őket⁴⁰ azokra, a melyeket hallottak vala azurtol. gyakorta pediglen a szent irásokat

³⁸ jovallást, [s (hosszú f) t-ből javítva; ilyen helyzetben egyébként szokatlan a hosszú f betű.]

³⁹ akarsz [r—sz-ből javítva.]

⁴⁰ őket [Utána áthúzott vessző.]

olvasták, azt mondgya az irás, hogy álhatatosak valának az imádságban, és egyenlő akarattal mennek vala minden nap atemplomban. és gyülekeznek vala a salamon tornáztában, azt láttyuk, hogy szent péter, és szent János a templomban
5 mennek vala az imádságnak kilentzedik oráján, [92a:] azt el hihettyük. v.baron. an.34. p.250. hogy ök még akkor meg tartották azokat az orakot a melyeket még mind mostanáig meg tarttya az anyaszent egy ház, az apostolok, és atöb hivek, külső képpen ugy éltenek valamint más sidok. atörvénynek
10 Cérémoniáit meg tartották, és áldozatokat tettek, ezeket mind addig gyakorolák valamég atemplomot el nem ronták, azért is hiják ezt a szent atyák, a synagogát, tisztességel⁴¹ valo eltemetésének, st.aug. ep.19.

Az imádság után, az irás a kenyérnek meg szegéséről
15 emlékezik. ezen pedig az ur vatsoráját kell érteni, mivel sok helyeken vagyon ilyen emlékezet az uj testámentumban. ezt a nagy titkot, nem a templomban szentelték, ahol elegyesen voltanak atöb sidokal, hanem ahivek házáinál, és azután meg vendégelték egy mást, ez a szokás sokáig tartta a keresztények
20 közöt. a melyet nevezték ágápnak, az az, felebaráti szeretetnek, az irás azt mondgya, hogy az ilyen vendégség, örvendezésel, és együgyü szivel ment végben, ugyan is, mind gyermekek valának azok ahivek. az ö alázatosságok, tisztaságok, és hasznok nem keresése által, ellene mondván avilági jóknak,
25 és reménségeknek, nem vala okok, se a törödésre, se anyughatatlanságra, és tsak egyedül a mennyei reménségről, és akristus országáról gondolkodtak, nem olvashattyuk tsudalkozás nélkül azt a keveset. amelyet az irás mond erről az első anyaszent egy házról. de azt ne tsudálljuk, hogy ha azok a
30 hivek nagy kedvességben. és tiszteletben valának azok előtt, kik öket látták, ez az anyaszent egy ház fent marada jérusálemben tsak nem negyven esztendeig. az apostolok gondviselések alatt, fő képpen, szent jakab püspök alatt, és mind addig valamég [92b:] láták ahivek, hogy tsak hamar pusztulásra

⁴¹ tisztességel [i—e-ből javítva.]

kellene jutni annak a boldogtalan városnak., akristus jövedlése szerént, akoron mind el hagyák avárost, és pella nevü kis városban szaladának, és ót maradtanak mind addig, valamég aváros, egészen el nem pusztula. euseb. III. hist.C.3.

De tovább is mehetünk, és azt mondhattuk, hogy ahivek 5
közül valának még abban apusztva városban. mivel még püspökök is valá, de adriánus el rontatván tellyeségel avárost, az egész sidokot ki üzeté, és Élia nevü uj várost építte helyében, és nem vala szabad ót lakni semmi féle sidonak. Euse. IV hist.Cap.5. sev.sulp.lib.2. 10

[Második Rész]

4. Beszélgetés.⁴²

Hogy mitsoda állapotban voltak a pogányok
meg térések előtt.

A Jerusalemi anyaszent egy ház el szélyedvén, mindenüt⁴³
más anyaszent egy házak álitának fel. amelyek sidokbol, és
pogányokbol állottanak, és amelyekben ajó erkölcsök nagy
tekélleteségben voltak, hogy ha azt jól meg tekéntyük,
hogy mitsoda állapotba valának apogányok meg térések előtt, 15

A kik ahistoriát nem tudják, azt gondolják, hogy azok az
emberek, kik ennek előtte tizen hat száz esztendővel éltenek,
sokal együgyüebbek, ártatlanabbak., és engedelmebbek
valának amostaniaknál, mert azt hallották, hogy hová tovább
aláb szál, és romlandob avilág, de az olyanok kik figyelmetes- 20
ségel olvasták azokat akönyveket., a melyek agörögöktől, és
aromaiaktól marad-[93a:]tanak reánk, világosan lattják,
hogy mind mas képpen vagyon, Claudius, és Néro CSászárok
alat kezdék prédikállani az évangyéliumot. azt pedig meg

⁴² 4. Beszélgetés. [Második Rész] Hogy mitsoda [A kéziratban tévedésből
a 19. Beszélgetés elé került, de onnan ide helyeztük vissza.]

⁴³ mindenüt [e-u-ból javítva.]

- lehet látni tacitusban,⁴⁴ hogy mitsoda udvara volt ennek a ket Császárnak, és hogy mitsoda el fajulttság uralkodot abban. meg lehet látni hogy ugyan azon saeculumban mitsodás szokás volt, horaciusbol. juvenalisbol.⁴⁵ martialisbol. és petroniusbol., a mely undokságokat le írnak ezek az auctorok., azok akoron közönségesek valának, és azoknak követésit nem tiltották. úgy tettik, mint ha ezek aveszedelmes könyvek, tsak azért maradtak volna meg, hogy az emberek meg lássak, hogy a meg romlásnak. mitsoda mélységéből vonta ki akristus az egész emberi nemzetet, hasonló undokságokat látunk svetoniusban. az auctorokban. kik az augustus Császár historiáját írták, és akövetkezendő két saeculumot., azt lucianusban., apuleusban., atheneusban, egy szoival mind azokban az auctorokban kik aszokásrol írnak., a szent atyák kételenítették ezekről vilagosan szollani, atöbbi között szent agoston. de civit. 2.C.4. alexandriai szent kelemen. pedag. lib 2. mind ezek után, nem kell tsudálkozni azokon. agonoszságokon. a melyeket szent pál számlál elé a romaiakhoz irt levelének akezdetén.
- 20 A szokások meg romlása, agörögöktől, egyiptumbéliektől, és nap keletről, ment aromaiakhoz, tsak vessük szemeinket áristophánusra, meg láttyuk hogy mitsoda rendeletlen életet éltenek agörögök azö idejében, abizonyos hogy az után jobbaká nem lettenek. és nagy sándor idejében, s. meg azután, a tunyaság, és abujálkodás, igen el hatot volt közöttök, a macedoniai, egyiptumi, és syria béli királyoknak historiái tele minden féle gonoszságoknak, és el fajultságoknak példáival, azt tudgya ki ki, mitsoda neve-[93b:]zetben volt, aalexándria., antiochia, és Corinthus, városa, azt tudgyuk mitsoda hiresek valának atunyaságért, és bujaságért, kis ásiának varosai, mind azon által, az ilyen gonoszságok között véve eredetet a kereszténység, ugyan azon⁴⁶ városokban

⁴⁴ tacitusban, [c—t-ből javítva.]

⁴⁵ juvenalisbol. [Íráshiba *juvenalisbol* helyett.]

⁴⁶ ugyan azon <any> városokban

álatának fel azok a szent anyaszent egy házak, a szabados élet, nem tsak közönséges vala aromai birodalomban., de ugyan azt jóvá is hagyta avallás, és ahoz ugy kívántatot, a tudosok tudgyák, hogy miből állot a bacchus Ceremoniája, mindenüt tsak a venus, adonis, ganymedes, és a jupiter képeit 5 kellett látni, minden kertnek különös⁴⁷ istene vala, az aszszonyok közönségesen tsak az istenek szerelmeiről valo énekeket éneklették, a mint láthatni, virgiliusból. és ovidiusból, az ő játék néző helyeken. vagy fajtalanóságokat láttak, vagy kegyetlenséget. 10

A romaiak mulattsága rend szerént abból állot, hogy a kardosokal egy mást meg ölették, a fene vadakal el szaggattatták az embereket, a rabjokot leg kissebért meg kinoztatták, és azokal irtoztato kinokot szenvedtetek, atartományoknak gubernatori, nagy kegyetlenségekel bántak azokal kik romaiak 15 nem voltak, a császárok meg ölették mind azokat, akik nekik nem tettzenek, minden törvény nélkül, ettől vagon hogy a gonosz fejdelmek anyi vért ontottanak, és anyi romai urakot ölettek meg, de még a fősvénység, nem vala aláb valo akegyetlenségnél, minden tele vala tsalárdságal, hamiságal, 20 vádolásal, erőszak tétellel, és nyomorgatásal, a Cicero oratioi, ezekről eleget mondanak, ha verrus, arespublica idejében, három esztendő alát annyi kegyetlenséget mivele, tsak egy tartományban, mit nem tselekedhetek Caligula, és néró idejében agubernátorok, kik avá-[94a:]dolástól nem tartottanak, és a melyekre magok a fejdelmek adtanak nekik példát, 25 mit nem követének, albinus, és florus judéába, és flaccus alexandriában. ezeket mindenek tudgyák.

Illyenek valának tehát azok. akiket keresztényeké⁴⁸ tettenek, és akikről akarok szollani, de amidön meg mosatának, 30 és meg szenteltetének, mindgyárt másokká lettenek, mind azon által, nem kel el titkolni a görögök. és aromaiak között. sokaknak jó hajlandóságokat.

⁴⁷ különös «Is.» istene

⁴⁸ keresztényeké «tevének,» tettenek,

Először ökk, igen emberségesek valának, az emberség pedig sok jó dolgokat foglal magában, amelyeket külső jó erkölcsöknek mondhatni, úgy mint, a békeséges türeést, abeszédben való kegyeséget, akedvezést, a vidámságot, atisztelet, betsület adást, mind ezeket agörögök, igen jól tudták, és mind ezeket lehet követni, hanem valóságos jó erkölcsű is valaki, noha avalóságos jó. erkölcs. ezekel. sokkal kedveseb, a görögök között valának még olyanok, kik igazán való filosofhusok valának. az az, olyanok, kik valójában keresték az igazságot, és kivánták követni ajó erkölcsöt, ellene mondván az ilyen tudományért, más egyéb dolgoknak, és nem szánták fáradtságokat, se költségeket,⁴⁹ a romaiak sem valának tellyeségel olyan meg romlot állapotban. hogy ne találtatot volna⁵⁰ közöttök nemesi elme, álhatatosság, és olyan természet⁵¹ szerént való jó erkölcsök, a melyeket még mostanában is tsudálkozásal látunk az ő historiájokban.

Az Évangyéliumnak kegyelme. meg hatván az ilyen jora hajlando sziveket, nem lehet, hogy azokban meg ne foganék, szent Cornélius, romai tiszt lévén, első volt apogányok között, ki ezt a kegyelmet **[94b:]** vevé,⁵² sok nevezetes martyrokban ki tettzik az a romai nemeség, úgy mint, szent lörintzben, szent vincentiusban. szent sebestyánusban, és nagy szent püspökökben, úgy mint, szent Cypriánusban, szent ambrusban. szent léoban, agörög filosofhushoz illendő maga reá tartást, meg lehet látni. a szent polycarpus actáiban. a szent pionius, smyrnai pap actáiban, a szent justinus, és az alexándriai szent⁵³ kelemen irásiban, akeresztényi alázatosság, meg jobbitván a romai maga hittséget, és a filosofhusok kevélységit, azokat valóságos bölcsekké tette, mivel meg üsmervén a hit által hogy hová kellettnek nékiek igyekezni,

⁴⁹ költségeket, [Második *e—o*-ból(?) javítva.]

⁵⁰ volna «ko» közöttök [Tollhiba.]

⁵¹ természet^{ent} szerént [természet szóvégi *t—je r*-ból javítva; először természet^{erent} volt.]

⁵² vevé, [vévé,-ból javítva az első ékezet áthúzásával.]

⁵³ szent kelemen [szent—sz betűje *k*-ból javítva.]

azután nem is széleztak más dologra., ezek az okos, és értelmes emberek, tiszta életet kezdvén élni, és nem a magok hasznát keresni, tsendesekké, és együgyüekké lettenek, azal a nemesi együgyüségel, a mely meg veti, a másnak,⁵⁴ a jatom-ban valo ártást.

Ez így lévén, a keresztényi vallás, nem csak a romai birodalomban émelkedék fel, hanem még romának közepette, olyan időben pedig. amelyben leg nagyob virágjában., és tudományában vala, de leg nagyob meg romlásában is, az Évangéliumnak Istenisége, győzedelmet vett, azokon, amelyek véle ellenkeztek, mivel, atudomány, és akevelység, ellent állottak a keresztényi együgyüségnek, tudománynak, és ahit alázatosságának, a szivnek, és a szokásnak meg romlások, nem szenvedheték annak tisztaságát. és szoros tanyítását, szükséges tehát ezeket igen jól meg vizgálni, nehogy valaki azt gondollya azután, hogy az apostoloknak. csak ostoba embereket volt dolgok, a kikel könnyü volt, mindent el hitetni, s. aug. epist. 137. [95a:] ad volus. épist. 138. ad marcell. de Civit. lib. 22. C. 7. de vocat gent l. 11. C. 15. tertulliánus ezeket jól meg tudta mutatni, apogányoknak. 20 mondván, *a kristus Jesus nem úgy tselekedet mint numa, a ki durva, és vad embereket szelidítte meg, meg terhelvén azokat istenekel. hanem olyan embereknek nyitá fel szemeket az igazságra, akik tudosok, és értelmesek valanak* apolog. C. 2.

5. Beszélgetés.

A tanításokról. és a kereszttségről.

Az Évangélium prédikálásának módgya. külön külön féle képen volt. ahalgatokhoz képest, a sidoknak, a profétiákból, és a szent írásból kellett bizonyítani, apogányoknak, amagok poétáiból, és filosofusiból kellett bizonytságot hozni, atsu-dák pedig, mind egyikét, mind amásikát figyelmetességre

⁵⁴ a másra-nak,

indították, az apostolok tselekedetiben, látunk ilyen külön, külön féle tanításokat. az Isteni dolgokról pedig, csak azoknak beszélték, akik valójában⁵⁵ halgatták. de tsendeséggel, mert mihent látták hogy a pogányok haragra indultak. vagy
5 nevétek, a mit nékiek mondtak, amint esokszor meg történt, olyankor ahivek halgattak. ne hogy valamely káromkodásra fakaszszák őket, st.just in tryph. idővel pedig, holmi irásokat botsátának ki, hogy a pogányoknak, meg mutassák hamis vallásokat, alexándriai szent kelemen ilyen irásokat
10 botsáta ki, ilyen vala, tatiánusnak, agörögök ellen valo tractátussa, de leg inkább, atsuda tételek térítették meg [95b:] őket, azután, a keresztényeknek, szent elettyek, és a martyrum-ságot, álhatatossággal⁵⁶ valo szenvedések.

A midön valaki keresztényé akart lenni, aztot, apüspökhöz,
15 vagy valamely paphoz vitték, és meg vizsgálták, hogy ha ugyan valójában kíváné meg térni, mivel attól tartottak, hogy a titkokot, meg ne ferteztessék,⁵⁷ közositván azokban, érdemetlen személyeket. és nehogy olyanokat vegyenek bé, akik álhatatlansággal. meg gyalázzák az anyaszent egy házat, jól
20 meg vizsgálták tehát az ollyat aki keresztényé akart lenni. meg tudakozták előbszór, hogy miért kíván azzá lenni, mitsoda rendben lévő, hogy ha szabadosé, vagy rab, mitsoda életet élt annak előtte., az olyanokat pedig, akik valamely gyalázatos hivatalban. vagy szokásban vett vétkekben voltak, addig
25 bé nem vették, valamég azokat el nem hagyták, ez így lévén a nyilván valo vétkes aszszonyokat bé nem vették. se azokat kik aszszonyokkal kereskedtek, se a gladiatorokat, se akik apiatzon tántzoltanak. énekeltének, anép mulattságára, se a szem fény vesztőköt, jövendő mondokot, vagy a kik irásokat
30 osztogattak, hogy meg mentse valamely szerentsétlenségtől, mind ezeket úgy vettek bé, minek utánna el hagyatták volna

⁵⁵ valójában <szolgálták,> halgatták.

⁵⁶ álhatossággal [Valószínűleg elírás, mert Mikes mindig *álhatatossággal* alakban írja.]

⁵⁷ fertezte<tte>ssék,

vélek rosz szokásokat, de még azután is sokáig próbálgatták,⁵⁸ noha az ilyenek nagy buzgosággal kívánták is meg téréseket. de a keresztények azzal könnyebben bé nem fogadták, akik közikben akartak allani.

Az ollyat. akit már gondoltak. hogy bé lehet fogadni, [96a:]⁵ a Cathecuménusok köziben tették, apüspök, vagy a pap. reá tette kezét, a homlokán keresztet vont, és imádkozot érette, hogy az oktatást bé vegye., és hogy méltó lehessen el érni a kereszttségét. az ilyen a prédikation⁵⁹ jelen lehetet, ahol atöb pogányok is jelen lehettek, valának pedig ollyan Cathechizálólok, akik vigyáztanak a Cathecuménusokra, és akik oktatták őket, ahitnek első részeire, de egészen atitkokot nékik meg nem magyarázták, a melyekre nem valának még alkalmazatosok. de főképpen, az erkölcsököt illető rendekre tanittyák vala, őket, azért hogy kereszttségek után, meg tudhassák,¹⁵ miképpen élyenek, ugyan erre az erkölcsököt illető⁶⁰ oktatásra irá szent kelemen az ő pedagogussát. aki is panténus nevü filosofus után, tanyita, az alexándriai iskolában, az az, hogy azokat tanyitá, akik keresztényeké akarának lenni, azután origénes lett helyében. euseb. VI. hist. C. 15.²⁰

A Cathecuménus rendiben,⁶¹ két esztendeig kellett rend szerént maradni, de ezt az időt, vagy meg hosszabították, vagy meg rövidítették, ahoz képest, amint már a Cathecuménus viselte magát, atanulásban, de nem tsak atanulására vigyáztanak, hanem ha meg jobbitottaé szokásit, ugyan ebben arendben is hagyták mind addig, valamég egészen meg nem tért, ettől vagon. hogy sokan, tsak nem utolso orájokig halogatták a kereszttséget, mivel tsak éppen azokat keresztelték meg, akik aztot kérték, és ohajtották fel venni, noha arra gyakorta intették őket, hogy kérjék, [96b:] azok kik azt kérték, és arra⁶² érdemeseknek íteltettek lenni, a nagy böjt kezdetin, a³⁰

⁵⁸ próbálgatták, [A p előtt más betűt kezdett írni, de csak felső szárát húzta meg.]

⁵⁹ prédikation [i— a-ból javítva.]

⁶⁰ illető <tan> oktatásra

⁶¹ rendiben, [i— sor alatti beszúrás.] két esztendeig <k> kellett

⁶² arra <alkam> érdemeseknek íteltettek [i— e-ből javítva.]

neveket bé iratták, a Competensek, vagy a meg világosítottak laistromában, orig.in Cels. 1.3. ilyen formában, két rendben lévő Cathecumenusok valának, ahalgatok, és a Competensek, ezek az utolsok böjtöltenek nagy böjtben, valamint
5 ahivek, és aböjt mellet gyakorta imádkoztanak, napjában, egy néhány szor terdre estenek, éttzakákon fel költenek. gyakorta meg gyontanak; ezeket pedig mélyebben is tanítták vala ahit ágazatira, főképpen a szent haromságnak, és az íge meg testesülésének titkaira, gyakran esze gyűjtötték őket
10 atemplomban. ahol meg kérdezték, és meg vizgálták hogy mit tudnak, azután. exorcizálták őket, és imádságot mondottak reájok, ahivek előtt, ezt nevezik vala, akoron. scrutiniumnak, az az, kérdezésnek. tudakozásnak. ezt sok saeculumokig követték, még mikor kis gyermekeket kereszteltek is, de még
15 mostanában is látunk erről az anyaszent egy ház officiumában emlékezetet, fő képpen, a nagy böjt negyedik hetén lévő szeredának miséjében, amelyben, avakon születről⁶³ vagon az Évangyélium.

A nagy böjt vége felé,⁶⁴ ami atyánkra tanítták vala őket, és
20 a szenttségekre, ezt a rend tartást, az oktatásokban., világosan láttyuk. a jerusálemi szent Cyrillus Cathechezisében, és a⁶⁵ diáconus ferrandus szent fulgenciusnak írot levelében, az éthiopiai kereszttségről. ap.fulg. epist.II. mind ezek a próbák után, akiket látták hogy meg érdemlik akereszttséget, azo-
25 kot⁶⁶ választottaknak nevezték, és nagy szombaton, meg [97a:] keresztelték Ceremoniával, hogy akristusal fel támadhassanak. tertull.de bapt. Cap.19.20. vagy pediglen. pünkösöd vasárnapja előtt valo szombaton. hogy a szent lelket vehessék. ugyan akor, abérmálást is egy szers mind fel adták. rend
30 szerént, tsak ezen a kétt innepen kereszteltenek: epist.4.: szent léo pápa, nem hagyá jóvá, a siciliai püspökök szokásit.,

⁶³ születről [Elírás lehet a Mikesnél szokásos *születet* alak helyett.]

⁶⁴ vége féle, [Ékezethiba *felé* helyett.]

⁶⁵ és a [é--a-ból javítva.]

⁶⁶ azokat [ot szórész beszúrás halványabb tintával.]

kik epiphániakoz is kereszteltenek. Conc.tribur. és ez a szokás, meg tartaték még mind atizedik saeculumig, de minden időben meg keresztelték. azokat. akik veszedelemben⁶⁷ voltak., vagy nagy üldözésekben.

A keresztelésnek napján, a keresztelő helyre vezették a catechuménusokat. ót ellene mondatának vélek, az ördögnek., és az ő poñpáinak, tertull. de bapt C.19.20. az után, ahitről kérdeztek tollök, és a hiszek egy Istent. vélek elmondatták. S.Cypr.epist. 70. ad januar. rend szerent avizben mártották akeresztelendöket, három szor., és mindenik mártáskor. aszent háromságnak. egyik személyit nevezték, tertull. in prax. 6.26. mind azon által, az öntözésel valo kereszttséget. elegendönek találak lenni, szükségben, ugy mint abetegeket. de anép clinicusoknak nevezé azokat., akik ilyen formában kereszteltettek vala meg az ágyban., ahivek gyermekeit minden időben meg keresztelték. még azt sem várták. hogy nyolcz napi legyen. és a kereszt atyák, ö érettek feleltenek,⁶⁸ akár menyi idösüek valának is azok akiket meg kereszteltenek. de gyermekeknek nevezték. tertul. de bapt C.18. akereszttségekör, meg kenték [97b:] öket szentelt olajal. S.Cypr. epist.70. ad januar. akiket meg keresztelték, azokat, a püspök eleiben vitték. és öket meg bérmálta, idem.epist.73. ad.jubaiian. de azokat is⁶⁹ kik bérmálás nélkül holtak meg, valóságos hiveknek tartották, tertull.de resur Car. Cap 8. akiket meg kereszteltek. azokal. mindgyárt, tejet és mézet étettek,⁷⁰ a mely jelentette az igazán valo meg ígért földet, a melyben léptenek, és a lelki gyermekséget, a neophyták, nyolcz napig viselték. a fejr ruhát, melyet a kereszttségekör adtanak reájok., jelentvén azt az ártatlanságot, a melyben kell lenniük holtig, azt⁷¹ nem láttyuk, hogy akiket már nagy

⁶⁷ veszedelben [Elírás; *b—m*-ből javítva.]

⁶⁸ feleltenek, [Utolsó *e—o*-ból javítva.]

⁶⁹ is [Beszúrás halványabb tintával.]

⁷⁰ étettek, «vélek,» a mely

⁷¹ azt nem [*a—*javitva, úgy látszik, *n*-ből.]

korokban kereszteltek meg, hogy azokal aneveket el változtatták volna, mivel sok szenteket látunk, kik még kereszttségek előtt valo neveket meg tartották, ugy mint, dénes, márton, demetrius, de a gyermekeknek, leg inkább az apostolok neveit adták, vagy pediglen valamely áitatos neveket. 5 valamint görögül Eusébius, Eustathius, hesychius, gregorius, athanásius, deákul, pius, vigilius, fidus, sperantius, és több ilyenek, mellyeket adtanak reájok., az ujjonnan kereszteltettekre, akerszt atyák viseltek gondot, apapok pedig igen 10 vigyáztak reájok, hogy keresztényül éllyenek.

6.⁷² Beszélgetés. Az Imádságról.

Uj életet kezdének tehát ezek élni, a mely, mind belső, mind természet felet valo vala, és azt, könnyűnek találák., a mi⁷³ annak előtte, lehetetlennek láttzot lenni, st.Cypr.epist. ad donat: [98a:] az első, és aleg nagyobb foglalatosságok. az 15 imádság vala, amint szent pál is, ezt leg inkább hadgya nekünk, és mint hogy arra int minket, hogy⁷⁴ szüntelen imádkozunk, ök is azon igyekeztek, hogy mentől többet imádkozhassanak, és mindenkor. az Istenhez fordithassák elméjeket, együt is imádkoztanak, amikor, lehetet, tudván azt, hogy mentől 20 többen gyűlnek esze, hogy az Istennek. egyenlő kegyelmit kérjék, annál inkább meg nyerhetik, valamint akristus mondgya. ha ketten. vagy hárman. &.matth.18.19.20.

Szent Ignátz, azt jóvallyá, szent polycárpusnak., hogy gyakorta legyen gyülekezet, és arra inti., hogy ót mindenikét 25 neve szerént keresse fel, mivel apásztorok jelen létek, nagyob tisztelettel vitetik végben az imádságokat. és ahivek, nagyob buzgoságra indittyák egy mást.

⁷² 6. [4.-ből javítva.]

⁷³ a <mit> mi

⁷⁴ hogy [g—hosszú f-ből javítva.] szüntelen

A közönséges imádságok, amelyekre leg inkább esze gyűlnek vala, areggeli, és az estvéli imádságok valának, a melyeket mostanában nevezük laudesnek, és vesperásnak, arra intették a hiveket., hogy így szentellyék meg. a kezdetit, és avégit anapnak, és senki azokat el ne mulassa, a Töldi munkáért, a matutinumok, amelyeket mi laudéseknek nevezünk, a ditséreti sóltárokért, ugy tettzik, hogy az ó törvénybéli reggeli áldozat helyében lettek, a vetsernyék pedig, az estvéli áldozatok helyet, vannak, hogy meg szentellyük az éttzaka kezdetét, avetsernyét,⁷⁵ némelykor lucernáriumnak nevezték, mert atályban szokták. meg gyujtani a lámpásokot, még mostanában is énekelyük a hymnusokot. amelyekben emlékezet vagyon avilagosságrol., és az imádság után⁷⁶ valo vatsoráról, o lux beata trinitas. Conditor. alme sid. verg. mundi vespere, ad [98b:] Coenam agni prov. aközönséges imádságok után. rend szerént a hivek egy mást meg tsokolták, az olyanok, kik jelen nem lehettek az imádságokon., valamint abetegek, rabok, utozok, haegyedül találkoztak is, de akönyörgést végben vitték., a szabot orákon. terttul.orat c.13

A matutinumokon, és avesperásokon kívül, még más orákis valának rendeltetve az imádságra. ugy mint, a tertius, sextus. nona, még éttzakais. alexandriai szent kelemen, tertullianus, és szent Cyprianus, tésznek emlékezetet, ezekről az imádságokrol. Const.⁷⁷ apost.VIII.34. st Cypr. de orat dom. in fine, ök ezeket, az ó, és az uj testámentum példáiból bizonyították, és azoknak titkos okait adgyák, origénes azt jóvalya. hogy leg aláb háromszor napjában az imádságot, el nem kell mulatni, orig.de orat.C.33. az előtt, amidön imádkoztanak, nap kelet felé fordultak, akezeket. és a szemeket. az égg felé fel emelték, az imádság oráit, a romai szokás szerént számlálták, kik anapot, fel jötötől fogvást, le mentiig, tizen két orára osztották, a melyben külömbözes volt. ami-

⁷⁵ avetsernyét, [r—n-ből javítva., majd az n betű újra leírva r és y közé.]

⁷⁶ után <vats> valo vatsoráról,

⁷⁷ Const. [Utána egy törölt betű, talán y(?)]

dön. leg hosszabbak, vagy leg rövidebbek valának anapok. martial.IV.epigr.8. az éttzakák is, tizenkét órára valának osztva, vagy négy részre, amelyeket virrasztásoknak, vagy statioknak nevezték, mivel a táborokon, tsak négy szer
5 valtyák vala fel a strásákat egy éttzaka, ezigy lévén, equinoc-
tiumkor az első órát, hat órától fogva regel, hétig számlálták, atertius kilentz orakor, sextust. délben, nonát⁷⁸ három ora-
kor, estve. atizen kettödik órát, vagy a vetsernyét., hat orakor estve, ilyen formában, minden három ora után, volt
10 imádság napjában

De sőt még, éttzakais⁷⁹ fel költenek imádkozni, alexandriai. szent kelemen. tertullianus, tésznek emlékezetet az éttzakai imádságról., és [99a:] ezt a szokást, a szent atyák igen ditsérik. St.Chrys.hom.26.in acta.hom 14. in epist. ad rom.
15 igen hasznos is atest sanyargatására. és olyan tsendes időben, az elmét. az Istenhez valo fordítására, azt jóvallották, hogy minden regel. el kel mondani. a hiszek egy Istent, és a midön veszedelemben⁸⁰ vagyon valaki s:ambr.libr.3. de virg.

Egy szoval, hogy mindenkor, az Istenhez valo figyelmetes-
20 ségben lehessenek, minden féle tselekedeteknek. akezetin, imádkoztanak, szent pál hagyása szerént, *valamit tselekesztek, szoval, vagy tselekedettel, mindeneket, az ur Jesus kristusnak nevében tselekedgyétek, hálákot adván az, atya Istennek ő általa*, Colos.III.17. és igy minden féle munkának, ugy mint, a
25 szántásnak vetésnek, aratásnak, és minden féle földi gyümölcs bé takarításának a kezdetin, és végin, imádkoztanak, aház építést az imádságon kezdették, a midön köntöst tsináltak, és azt fel vették, eszerént tselekedtek, minden féle tselekedeteknek⁸¹ kezdetin, az ilyen imádságokrol, sok példákot látunk arituálékban. lévő szentelésékről, a levél kezde-
30 tin valo, és más egyéb kori köszöntések, nem tsak abaráttság-

⁷⁸ nonát [t-h-ből javítva.] három orakor,

⁷⁹ éttzakais [s-későbbi beírás halványabb tintával.]

⁸⁰ veszedelemben [Első e-a-ból, d-m-ből javítva.] vagyon

⁸¹ tselekedeteknek [s-e-ből javítva.]

nak jeliért volt, hanem ugyan akönyörgésért, st Chrys. hom.5. in epist. ad thess. leg kisebb tselekedetekben, keresztet vetettek magokra, vagy a homlokokra, és azt, tsak nem minden szempillantásban, úgy mint, valahány szor hazoktól ki mentenek, vagy bé mentenek, valahova indultanak, le 5
ültenek. fel költenek, öltöztenek. ittanak, vagy ettenek. és így atöbbi, tertulf. ad uxor.5. s.Ciril. hierosol. catech.4. de ascen.

7. Beszélgetés. A szent Irás tanulásáról.

A könyörgéseknek nagyobb része, mindenkor a soltárokból állot, [99b:] amelyeket, halkal mondván, azokból tanulhattak is, mivel magokban foglalják, rövideden az egész szent 10
írásokat, és meg tanyitnak, mind azokra, a mellyeket kell tudni egy kereszténynek, akár mitsoda féle állapotban talál-tassék, az imádságok után, mindenkor a szent könyvekből való olvasás volt, mint hogy pedig, az éttzakai könyörgések leg hosszabbak valának, az olvasás is leg hoszab volt. és mint 15
hogy a szent Mise áldozattya, leg főveb része a több könyörgéseknek, azért olyankor az olvasás is hoszab volt. tsak az olyan szent könyveket olvasták úgy mint szent írásokat., a melyek a Cannonokban valának, tudni illik, azokat, amelyeket az anyaszent egy háznak. valóságos traditioja, szent 20
könyveknek tartotta lenni, és azokat apocryphusoknak. nevezték, az az titkosoknak, vagy homályosoknak., amelyeket valamely különös ember akart azokhoz tenni, hogy pediglen. az anyaszent egy ház könyvében valamely változás ne lenne 25
az irok által, azért az irokat az Isten ítéletire kénszerítették hogy igazán⁸² írják le akönyveket, szent Irénéus eszerént tselekedet florinusnak irt levelének a végin, látunk ilyen fenyegetést, az apocalypsisnak avégin.

A szent egy ház. nem tsak akönyörgésnek háza vala, hanem

⁸² igazán (irl) írják le

még az üdveségnek iskolája is, apüspök őt magyarázta az évangyéliumot, és a szent könyveket, valamint egy profesor, ettől vagon, hogy arégiek, mind inkább, adoktori nevet,⁸³ apüspököknek adták, ezek nyilván tanyítottak ahivek gyülekezetiben, és sokszor aházaknál, a mint szent pál mondgya, atanyításokat pedig ahalgatojokhoz képezt alkalmaztatták, valamint titusnak, és timothéusnak írot leveleiben vannak fel téve, st.⁸⁴ ignat. epist. ad polycarp. ezek mindenek felet arra vigyáztanak, hogy magoktól semmit ne mondgyanak, se semmit ne keressenek az évan⁸⁵[100a:]gyéliumon kívül, hanem hüségesen ki tegyék azt, amit az attyoktól tanultak, tudni illik, apapoktól, és az elöttök valo püspököktől, az apostolokig valo traditio által, st.Iren. ad florin.epist, Euseb.v.hist.20. intvén ahiveket arra, hogy írtozanak minden féle ujságoktól.,¹⁵ fő képpen az olyanoktól, amelyek alelki tudományt illetik, ugy anyira is írtoztanak, hogy ha valamelyik a hivek közül, valamely ellenkező dolgot hallot ahittel, afüleit bé dugta, és onnét el szaladot, a pásztorokra hagyván afeleletet, ettől vagon, hogy mind azok az eretnekségek, a melyek az első saeculumokban támadának, Conciliumok nélkül is meg itélte-²⁰tének, a püspökök, és apapok, mindnyájan egyesek valának atráditioiban, és a hivek álhatatosan követték tanyításokat.

A hivek, még különösön is tanullyák vala az Isten törvényét, és arrol elmélkednek vala, amit atemplomban hallotak,²⁵ azt magok házoknál el olvasták, és arrol egy másal⁸⁶ beszélgettenek, de fő képpen, atselédes gazdáknak nagy gondgyok vala arra, hogy tselédel az oktatást el ne felejtessék, mivel ki ki amaga házánál, olyan volt mint egy pásztor, a szokot imádságokra, és olvasásokra gondgya volt, feleségit, gyerme-³⁰kit, és tselédit oktatta, és szüntelen arra intette, hogy az anyaszent egy házhoz valo egyességben meg maradgyanak,

⁸³ nevet, [*névet*, -ből javítva az ékezet áthúzásával.]

⁸⁴ st.ignat. [*st. — bészúrás.*]

⁸⁵ [A lap alján, elválasztás utáni órszótagként: *gyé-*]

⁸⁶ egy másal <el> beszélgettenek,

jele pedig a, hogy az atyák, és az anyák nagy gondal oktatták tselédek. mivel azt nem láttyuk, hogy a régieknek Cathéchismusok lett volna gyermekek számára, se hogy a gyermekeknek közönséges iskolájok lett volna, abban az időben., mindenik tselédes **[100b:]** gazdának aháza. szent egy ház volt, 5
mondgya szent Chrysostomus. hom.36. in ep ad Cor.

Sokan az egy háziak közül, sőt még avilágiak közül is valának olyanok, kik a szent írást könyvnélkül tudták. olyan gyakorta olvasták, rend szerént magoknál hordozták, sok olyan szenteknek bontották fel a koporsojokot., akiknek 10
melyeken találták az évangéliumot, szent Chrysostomus mondgya, hogy még az ő idejében sokan valának olyan aszszonyok., kik anyakokon viselték az évangéliumot., in math hom.72. és hogy a keresztények meg mosdottak, minek 15
előtte akezekben vették az évangéliumot, a férfiak hajadon fővel olvasták, és az aszszonyok magokot bé fedezték, tiszteletnek okáért, valának olyan mártýrumok, akiknek diocletianus idejében, az üldözések miat, mindeneket el kellett hadni, és akö sziklák közi rejteni magokot, ezek leg inkább azt suhajtották, hogy nem volt szent írások. act.s.s. agap. 20

A szent írásokon kívül. apüspökök írásit olvasták ahivek. ilyenek, elegendök valának az első saeculumokban, Eusébius vagy negyvenig valot számlál, tsak azokon kívül, amelyeket. nevezet szerént nem nevezi. Euseb.IV. et V.hist. valának 25
mind azon által olyan püspökök. kik könyveket nem irhattak, vagy alázatoságokból, vagy atitkokot nem merték írásban tenni, vagy pedig idejek arra nem volt, az üldöztetések miat, de leveleket kételenek valának irni, sok holmi dolgok iránt, azon kívül. avallást⁸⁷ kellett oltalmazni, az eretnekektől, és apogányoktól, de a püspökökön kívül is, annyi sok tudosok, 30
filosofusok, orátorok **[101a:]** valának az impériumban., fő képpen a görögök közöt., hogy mindenkor találkoztanak a keresztények közöt olyanok., a kik igen jól irtanak.

A mindenkor meg volt hagyva ahiveknek, hogy ne olvassák

⁸⁷ avallást kellett [v—megkezdett k-ból javítva.]

a pogányok könyveit., mivel azok haszontalanok, és kárt tehetek agyengékben, mert ugyan is mi héjával vagy, mondá egy régi auctor. Const. apost 1.6. ha historiát akarsz olvasni, olvasad a királyok könyveit, ha philosophiát, vagy poésist
5 kivánsz, azokat fel találod aprofétáknál, jóbnál, apéllda beszédekben, ahol nagyobb okoságot találsz, mint, sem az egész filosofusokban. és poétákban, mivel azok oly Istennek szavai, aki tsak egyedül való bölcseség. ha az énekeket szereted, a soltárookban fel találod, ha a régi dolgokat keresed,
10 fel találod agenesiben, egy szóval, az urnak törvényében üdveséges intéseket, és oktatásokat találsz, apüspökök, és apapok. olvastak, minden féle könyveket, azért, hogy a pogányokat, amagok philosophiájokból, és poétáiból meggyőzhessék, az igazságot akár hol találták írásban, de azt megtartották mint magokét, és mint akristus tanítványi, a ki is ige,
15 *logos* az az, örökös böltseség, St Clem.al.1.strom. origénes hasznát tudta venni az emberi tudománynak, mivel azal győzi vala meg a tudos embereket, Greg.taum. in orig

8. Beszélgetés A munkáról, és a hivatalról.

Leg inkább a gazdagoknak jóvallyák vala, hogy szorgalmatosságal olvasnák a szent írást. azért hogy el kerüllyék a
20 henyé-[101b:]lést, atöbbi holmi mesterségeket üztenek, hogy életekre valot nyerhessenek, adoságokat meg fizethessék, és alamisnát adhassanak, noha mindenkor, olyan hivatalra adták magokat. vagy olyan mesterségekre., a melyekben, az
25 ártatlanságot, és az alázatosságot meg tarthatták, de sokan, még agazdagok közül is, akarattal való szegénységre adák magokat, a szegényeknek osztogatván jóságokat, főképpen, az üldöztetésnek idejekor. készitvén magokat a martyrumság-
30 ra, az apostolok'első tanítványi, kik az évangyélium hirdetésében munkálódnak vala, el adák minden jóságokat, és az arrát., a szegényeknek osztogatták, azért hogy semmi ne

tartoztathassa meg őket, és szabadosabban mehessenek országokrol. országokra, sokan valának olyanok ahivek közül, kik kézi munkát miveltenek, tsak azért, hogy a heverést el kerüllyék, mert igen jovalották, el kerülni ezt a vétket, és azokat, a melyek ezel járnak, ugy mint, anyughatatlanságot. 5
amindent látást, hallást, ember szollást, ahejában valo latogatót, sétálást, a más dolga vizsgálását, de ellenben arra intettek kikit, hogy tsendeségben legyen, valamely hasznos munkában foglalatokodgyék, főképpen, a betegekre, és szegényekre 10
valo gondviselésben.

A keresztényi élet, tehát. az imádságból, olvasásból, és a munkából állot, ez egyik, amásikát követte, és ezeket, tsak az élet keresésire valo szükség hagyatta félben, de akár mely munkában foglalták magokat. aztot mindenkor avalláshoz fordították, a melyet leg főveb munkának is tartották, minden 15
hivatalokban. tsak épen arra vigyáztanak, hogy keresztények [102a:] legyenek, nem is kívántak más titulusal élni, és amidön abirok kérdezik vala őket, hogy mi anevék, hová valok, és mitsoda hivatalban volnának, mind ezekre tsak azt felelték, én keresztény vagyok: 20

Nem szerették, az olyan hivatalokot, a melyek avilági dolgokra kötelezték. ugy mint, akereskedést, törvényes dolgokot, a közönséges tiszttségeket. mind azon által, meg maradnak vala ahivatalokban., amelyekben valának, kereszttségek 25
előtt, hogy ha azok meg egyeztek avallással, erre valo nézve. ahadi embereket nem kényszerítették arra, hogy aszolgálatot el hadgyák, kereszttségek után, hanem az évangyélium szerint valo rendet meg tartatták vélek, ugy mint, hogy a fizetésekkel meg elégedgyenek. a predálást, huzást, vonást, ne 30
kövessék, akeresztények között, igen sok hadi emberek valának, szent mauriciusnak. egész légioja keresztény volt, és ezeket, egy szers mind öleté meg maximianus tsászár, a romai hadi rend tartások, még akoron szokásban lévén, azok a mértékletességből,⁸⁸ munkából, engedelmeségből, és türes-

⁸⁸ mértékletességből, [Első é—o-ból javítva.]

ből állottanak., ezek pedig mind meg⁸⁹ egyeztek akereszténységel, avalo, hogy sokszor el is kerülték ahadi szolgálatot, némelykor el is hagyták, azért hogy jelen ne legyenek. apogányok babonaságin, hogy a bálványoknak áldoztatot husbol ne egyenek. hogy vélek ne imádtassák a zászlón lévő bálványt, hogy némely pompás napokon vélek, virágból kötöt koszorut ne viseltessenek. act. st maximil. act. st marcelli. Centur. tertul. de Coron.

[102b:] 9. Beszélgetés.

A böjtről.

A keresztények, gyakrabban böjtöltenek, mint sem⁹⁰ a sidok, de a böjtölésnek modgya, tsak nem egy formában volt. napjában, egy szer ettek, akor is estve, bort nem ittak, és gyenge hus eledelt nem ettek, az egész napot, az imádságban töltötték, és alamisnát, többet adtak. egyébkor pedig nem ittanak. hanem étel közben. szent fructuosust, atarragoniai püspököt. amidön halálra vivék, egy ital vizele kinálák,⁹¹ de el nem vevé. mondván, hogy a böjtöt meg nem szegi, act.st.fruct hist.eccles.lib.VII. az első időkben, az új törvény alatt, kötele-ség alatt való böjtnek, ahusvét⁹² előtt való böjtöt tartották, tertul. de jejun. C.2. az anyaszent egy ház, ezt a böjtött. akristus szenvedésének emlékezetire tartotta meg, valának még más böjti napok, a melyeket áitatosságból böjtölték, úgy mint, szeredát, és pénteket, minden héten, valának még ezeken kívül olyan böjtök is. a melyeket apüspökök rendelkeznek valamely nagy nyomorúságokban, meg azok aböjtök, a melyeket ki ki a maga áitatosságából adot magának, a szeredai, és pénteki böjtöt, stationak nevezték.

⁸⁹ meg egyeztek [*m*-*e*-ből javítva.]

⁹⁰ mint sem a<keresz> sidok,

⁹¹ kinálák, [Első *k*-*h*-ből javítva.]

⁹² ahusvét [*u*-*ü*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

Ezek a böjtök, külömb, külömb félék valának, háromfélét számláltak, a statioji böjtöt, tsak nonáig tartották, ugy hogy dél után, három orakor szabad volt enni, ezeket fél böjtnek is nevezték, a nagy böjtben vetsernyéig böjtöltek, az az, nap le mentéig, azután volt a⁹³ dupla böjt, vagy superpositio, a melyen egész nap nem ettenek, eszerént böjtöltenek nagy szombatón, sokan még nagy pénteken is, némelyek. harmad napig. sokan egész nagy héten nem et-[103a:]tek, ki ki amaga ereje szerént, spanyol országban meg tartották ezt a dupla böjtöt, minden szombaton. Conc.eliber. C 23.26. 10 anonáig valo böjt, akristus halálának emlékezetire volt. és a vetsernyéig valo böjt, az ő eltemetésének emlékezetire, tertul.de jejun. C.10.

Az abstinentia, külömb féle gradusu vala., némellyek meg tartották, a homophágiát,⁹⁴ az az, semmi föttet nem ettenek, 15 némellyek a xerophágiát, az az, tsak száraztot hust ettek. masok tsak kenyérel, és vizele ebédeltek, az üldöztetéskor. leg inkább a xerophágiát jovalották, Iren. ap Euseb v.hist. C.24.

Azt tudom. hogy mostanában, nem igen hajtanak az ilyen példákra, gondolván, hogy az⁹⁵ ilyen sanyargatásokat mostanában nem lehet követni, mondván, hogy atermészet meg gyengült,⁹⁶ annyi saeculumoktól fogvást, az emberek már most nem élnek anyi ideig, atest, nem olyan izmos, és erős; azt szeretném⁹⁷ tudni honnét bizonyittyák ezt a változást, mert nem szállók azokrol arégi görögökröl, se apátriárkákröl., se aviz özön előtt valo emberekröl. hanem szollok, az 25 első romai CSászárok⁹⁸ idejéről. a görög és a deák auctorok idejéről, keresse fel akinek tettzik, de soha fel nem talállya, hogy az ember élete meg rövidült volna. tizen hat saeculumtól fogvást, dávid még tsak hetven, vagy nyolczvan esztendőrol 30

⁹³ a <d> dupla böjt, [<d> – <p>ból javítva.]

⁹⁴ homophágiát, [p – olvashatatlan betűből javítva.]

⁹⁵ az [Beszúrás.]

⁹⁶ meg gyengült, [g és ü között olvashatatlan törölt betű.]

⁹⁷ szeretném [t – s-ből javítva.]

⁹⁸ CSászárok<rol.> idejéről.

beszél. égyptumból, és syriából származának azok anagy böjtölők, és azok a nagy böjtölők, tovább éltenek mind mások, avalo hogy a meleg. [103b:] országokban a böjt nem olyan nehéz, de eziránt, nagy példákot látunk galliában, és más⁵ hidegeb országokban. mivel a böjtről való régi rend, szent bernárd idejéig tartja, a mint ezt meg láttyuk.

A keresztények, úgy a sidok is, aböjtölést keserüség jelenek tartották, avalo hogy a sidok, világi dologért való szomorúságokban is böjtöltenek, amidön valamely kárt val¹⁰ lottak, vagy a midön, valaki olyan holt meg akit szerettek, atöb nemzettségek eszerént tselekedtenek, a görögöknél, és aromaiaknál, hasonló jeleit láttyuk agyásznak, de a keresztények, mindent alelki dolgokra fordítván, akesperüségnek ezen külső jeleivel gerjeszték fel, azt a szomorúságot, amely¹⁵ üdveséget szerez, 2.Cor.7.10. szent Cyprianus, azt akarja, hogy abünös úgy sirasa alelki halálát, valamint sirattya, kedves emberének halálát, de laps. szent Chrysostomus azon hasonlatosságal áll, de Compunct. ahivek aböjtöt, még úgy is tekintették, mint igen hasznos dolgot. a kísértet, el kerülésire,²⁰ meg gyengítvén atestet,. aböjt tehát azt hozta magával, hogy a mulattságokat el kerülték, aházások nem éltek aszabadságal, ki ki, magánosab életet élt, atemplomban gyakrabban mentenek, többet imádkoztanak, és mind többet olvastanak.

X. Beszélgetés.

Az ételről.

A böjtöt félre teszem, de a keresztények ebédgye, és²⁵ vatsorája, mindenkor, nagy mértékletességgel, és szemérmességel ment vég-[104a:]ben, azt gyakran mondgyák valáné kik, hogy ne azért élyenek, hogy egyenek, hanem azért, egyenek hogy élyenek, alexandriai szent kelemen. azt mondgya, hogy éppen tsak anyit kel enni, a menyi szükséges az³⁰ egésséghez, és az munkához való erő táplálására, el is kel hagyni. a kényes, és gyenge eledeleket, 2. pedag. ahivek

közönségesen meg tartották szent pálnak, ezeket a szavait. hogy jó hust nem enni, és bort nem inya, de fő képpen az aszszonyoknak. igen jovalották a bor nem italt, ugy az iffiaknak is, de akik bort, ittak, vizelelegyesen itták, ahalat, és a szárnyas állatok husát. inkább ették, mint sem a négy lábú 5 állatok husát, mert ezeknek. a husa.⁹⁹ táplálób, de avérit, akármely állatnák sem ették meg, se a fojtot hust, az apostolok Conciliuma szerént, amely rendelést egy néhány saeculumig¹⁰⁰ tarták meg, sokan valának tehát olyanok, kik téjel, gyümölcsel, és kerti veteményel táplálták magokat. de sokan 10 még abórsót, babot, a lentsét igen jónak tartván, azokat nem ették, és tsak közönséges kerti füvel éltek, szent máthérol azt írják, hogy tsak füvel élt, és holmi maggal.

A valo, hogy az ilyen abstinentia, vagy meg türköztetés, abban az időben nem volt olyan rend kívül valo mint 15 mostanában¹⁰¹ lene, noha aban az időben is, az ételben valo bujálkodások, mód nélkül valok valának, amint ezt láttyuk. agörög, és a deák auctorokban, fő képpen athénes városában, de még is nem voltanak olyan nagyok mint mostanában, az egyiptum béliek, meg tarttyák vala még [104b:] az ő babonás 20 abstinentiájokot, a pythagorások abstinentiája, igen nagy betsületben volt, amint ezt tyáni apollonius példájából láttyuk, és aporphyrus irásiból, horacius, noha epicurianus volt, de egy jó akaroját Vatsorára híván, tsak kerti veteményből álló vatsorára hívá,¹⁰² *inde domum me ad porti et Ciceris refero laganique Catinum, lib 1. sat. nec modica Coenare times* 25 *olus omne patella. 1 ep.5.* Augustus Császár, leg gyakortáb, köz kenyérel, sajtal, figével,¹⁰³ szőlővel, és kis halatskákál elt: svet. in aug.76. ilyen sok példákot látunk, egy szer enni napjában. az igen közönséges volt, amidön már ki ki el 30

⁹⁹ a husa. [u — a-ból javítva.]

¹⁰⁰ saeculumig [g — t-ből javítva.] tarták meg,

¹⁰¹ mostanában [Utána áthúzott vessző.]

¹⁰² hívá, <un> inde [Törlés a sor végén.]

¹⁰³ figével, szőlővel, [sz — fi-ből javítva.]

végezte dolgát és haza mentek estve, akkor vatsoráltak. amit pedig ebédnek hitták az előtt, prandium, az inkább fölöstököm volt; mint sem ebéd, ami szokasunk szerént, mivel igen keveset ettek; tsak annyit hogy estig el tühessék, sokan még
5 regel sem ettek, *pransus non*¹⁰⁴ *avide quantum interpellat inani ventre diem durare. hor. 1 in sat.6.* vitellius tsászárt, nagy mértékletlennek tarttyák azért, hogy leg gyakrabban¹⁰⁵ négy szer ett napjában, de három szor minden nap. svet. in vitell. C.13.

10 A keresztények, mind inkább közönséges husal éltek, és inkább olyan eledelt ettek, amelyhez tűz nem kívántatot. mint sem amelyet készíteni kellett volna, leg fellyeb kétszer ettek napjában, el hagyván tellyeségel az apostolok ta-[105a:]nitasi szerént, avatsora után valo Collatitot, amelyet Cömessatio-
15 nak¹⁰⁶ vagy vendégségnek nevezték, de akár mely vékony, és rövid volt ebédgyek, és vatsorájok, de az étel előtt, és utánna, hoszu imádságokat mondotak, még mostanában is meg vagon a formulája. azoknak az imádságoknak, és prudentius azokrol. két hymnust tsinált, amelyekben ki tettzenek arégi
20 szokások. Cathemerin,¹⁰⁷ 3.4.

Aban az időben. szokás volt. hogy asztal felet olvastanak, plinius, mindenkor így tselekedet. plin.12. ep.5. és juvenalis vatsorára híván egy jó akaroját, azt igéri néki hogy el olvastattya homerust, és virgiliust, de a keresztények a szent
25 írást olvastatták, és szent énekeket énekeltek, az eretnekekkel nem ettenek. se az exCommunicatusokkal, hanem némelykor ettek apogányokkal., azért hogy tellyeségel el ne ronttsák atársaságot vélek.

¹⁰⁴ non [Szóvégi *n* – olvashatatlan betűből javítva.]

¹⁰⁵ legy gyakrabban [Elírás;] négy szer [*gy – g*-je *b*-ból(?) javítva.]

¹⁰⁶ Cömes<tion>sationak [Törlés elválasztás után, új sor elején.]

¹⁰⁷ Cathemerin, [Első *e – a*-ból(?) javítva.]

11 Beszélgetés

A keresztények szemérmességel való magok viseléséről.

A keresztényeknek egész¹⁰⁸ élettyeket a szemérmesség követte, tsak a belső méltóságot és nemességet ohajtották, és alélki gazdagságot betsülték, kárhoytattyák vala pedig, mind azokat a bujaságókot, a mellyeket a mód nélkül való gazdagság vit volt bé, aromai birodalomban, tudni illik, a nagy **[105b:]** épületekre való költtséget, adrága házi öltözeteket, éléfant tsontbol való asztalokot, az ezüst ágyakot, az ezüst, vagy arany¹⁰⁹ edényeket, nézük meg mitsoda házi eszközököt találának az üldözök. anicomediai gazdag szüz szent domna házában, aki is ót szent indus eunuchusal lakot, egy keresztet, ¹⁰ az apostolok tselekedetit, két gyéként a földön, egy föld edenyből való füstölöt, egy lámpást, egy kis fa ládát, amelyben tartották akristus testét, a Communióra, act.martyr. nicom apud bar.an.2.

A keresztények az igen szines ruhát nem viselték, alexandriai szent kelemen, igen¹¹⁰ jovalotta nékik a fejer szint, mint olyat, amely atisztaságot jelenti, Clem. 2 pedag.C.10. ez a szín pedig közönséges vala agörögöknél, és a romaiaknál, az igen vékony materiákat sem viselték, sea köves portékákat, az igen nagy tsinoságon sem kaptak, se semmin ollyanon. ²⁰ amely a kényeséget ketsegtethette, prudentius azt mondgya, hogy szent Cyprianus meg térésének első jele avolt, hogy külső kepen meg változtatta, és le tette a tzifraságot, apollonius, egy régi keresztény auctor. amontánistáknak, ezeket hánya szemekre, Czélozvan az ő hamis profétájokra, **mondgyátok meg nékem, egy proféta festié a szakállát, szeretié a tzifraságot, jadtziké kotzkát, adé usorára, mondgyátok meg, ha mind e szabadé vagy sem, énis meg mutatom hogy ök ezeket tselekeszik,** ap.euseb.V.híst, 18. **[106a:]** egy mártyr meg ²⁵

¹⁰⁸ egész [égész-ből] javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁰⁹ arany <edég> edényeket,

¹¹⁰ igen <v> jovalotta

akarván abiro előtt mutatni egy más hamis kereszténynek tsalárdságát. azt hányá szemére, hogy az álnok, ahaját fodorrittya, gyakran borotválkozik, az aszszonyokat igen tekéngeti, hogy sokat eszik, és bort iszik, act. st. seba. apud baron
5 an.289.n.16.17. akeresztényeknek, minden külső magok viselések, sanyaru vala, és magokal nem gondoltanak, némelyek közüllök. le teszik vala arend szerént valo köntöst, és aphilosophusok köntösét viselték, valamint tertullianus, és szent heraclas, az origenes tanitványa, tertull. de pall. Euseb VI.
10 hist.20.

Igen kevés mulattságok valának olyanok, a melyek hozzájuk illettek volna, azon kívül is ök igen kerülék a közönségesen valo mulattságokat, a theátrumokon. komediákat, és tragediákat jazdodtanak, az ámphitheatrumon, akardosokal,
15 vagy a fene vadakal ölették egymást, ezek ajátékok, ahamis istenek ditséretire valának egy részint, és az ördög pompáira, Const.apost.II.62. tertull. de spect. hogy mentenek volna tehát oda akeresztények. atheatrum, atisztátalanságnak iskolája vala, az ámphitheátrum a kegyetlenségnek, akeresztények ezeket pedig annyira kerültek, hogy még amidön törvény szerént ölte is meg valakit. de őt jelen nem voltanak,
20 mind¹¹¹ ezek ajátékok. táplálták arosz kívánságokat, a szent atyák. [106b:] ezek ellen eleget irtanak, és mindnyájan rosznak tartották lenni,

25 A keresztények, nem tarták jonak akotzka játékot, se amás féle játékokot., ahenyélésre valo nézve, ök kerültek, a nagyon valo nevetést, atrefás, beszédeket, bolondoskodást, annál is inkább atisztátalan beszédeket, azt nem akarták. hogy valami helytelen, vagy illetlen légyen, akeresztényi életben,
30 és azt, ami nem emberséges emberhez illendő, a sok hejában valo beszédüt nem gyakorlották, hogy pediglen mind ezeket el kerültessek vélek, azért nékik igen jovalották ahalgatást.

Mostanában mind eza szokás, nehéznek, és mint egy vad szokásnak tettzik,⁹mind azon által, azt nem kel tsudálni, ha jól

¹¹¹ mind ezek [d—t-ből(?) javítva.]

meg gondollyuk, hogy a szent irás kárhoztattya atsufolokot, prov. III.34. akristus, és az apostolok. atréfáloást nem üsmerték, hanem mindenkor valójában beszéltenek, szent pál nevezet szerént rosznak tarttya, amit agörögök eutrapiétianak neveztek, és a deákok scurilitásnak nevezik, az 5 trágárságnak, ugyan is akeresztény élet abban áll, hogy atett büneit el töröllye apenitentzia tartás által, és hogy ajövendő béli vétkeket el kerüllye, amagát valo sanyargatással, a penitentzia tarto pedig, meg büntesse magát, a mulattságokal valo viszá élésiért, kezdgye el azon, hogy még azokat is el 10 kerüllye, amelyek szabadosok, soha sem kell, egy igazán valo kereszténynek, az érzékenység béli gyönyörüségeket keresni, hanem tsak mint egy által menöleg kel élni azokal [107a:] amelyek az élethez vannak szükség képen köttetve, ugy mint az étellel, és az álomal, hogy ha pedig valamely kis mulattságot veszen magának, aztot tsak amulattságért, és anyugodalomért vegye, hogy a természet gyengeségit enyhittse, amely 15 tellyeségel el erőtelenednék, ha atest mindenkor munkában volna, és az elme foglalatoságban. agyönyörüséget pedig tsak¹¹² agyönyörüségért keresni. és tsak épen arra a végre, 20 atellyeségel ellenkeznék, a magunk. magunkot meg tagado köteleségel. hobot az a lelke, a keresztényi jó erkölcsöknek, azt láttyuk a közönséges nép közöt, hogy a mulattságot nem keresi, hanem a munkát, és atest mindenkor jó egészséges erőben vagyon. a mulattságot pedig tsak a gazdagok,¹¹³ és a 25 henyélők keresik, hogy még is enyhittessék ahenyélésben valo magok meg unásokot.

A valóságos keresztényeknek, kemény, és sanyaru rendtartásit, meg láthattjuk az első időkben lévő eretnekekben, akik is mod nélkül valo keménységel valának atesthez, amarcioniták, és azután amanichéusok, azt tanyiták, hogy a test rosz 30 kezdet munkája léven igen rosz, abbol azért, se enni nem kell, se azt szaporítani nem kel természet szerént, se annak fel

¹¹² tsak † [Megkezdett †k(?)] agyönyörüségért keresni.

¹¹³ gazdagok, [gazdagok, -ból javítva az ékezet áthúzásával.]

támadását nem kel remélni, a montanisták, egy néhány böjtel szaporiták meg az anyaszent egy ház böjtit., amásodszori házasságot kárhoztatták, és penitentziát nem akartak tartani, nem tartván, hogy lehesen anyi hatalma az anyaszent 5 egy ház-[107b:]nak, hogy fel emelhesse azokat. kik keresztiségek után, vagy vétkekben estenek, St Greg.naz.orat.6.¹¹⁴ aki mostanában hasonló tevelgyéseket akarna tanyítani, nem igen sok követőket találna.

De akár mely sanyarunak láttassék nekünk az első keresztények élete, azt ne gondollyuk hogy szomorú lett volna. nem 10 kivána töllök lehetetlen dolgot szent pál, amidön arra inté őket hogy vigadgyanak. hogy ha pedig el kerülték amód nélkül való mulattságokat., a melyeket most úgy keresik, igen sok rossz hajlandóságokat. és indulatokat is kerültek 15 azokal ell, mivel nagyra vágyodás, és fősvénység nélkül éltenek, nem léven ragaszkodva a jelen való élethez. a nyomoruságokkal is igen keveset gondoltanak, ajó lélek üsméretnek békesége benne meg volt, örültek ajó erköltsü tselekedeteken, a melyeket kívántak tettezni Istennek. de 20 mindenek felet ajövendő életet reménlették, tudván azt, hogy avilág hamar el mulik. és az üldöztetéseket, az utolsó ítélet. elől jároinak tartották.

Ez így lévén, a maradékok iránt nem sokat nyughatatlan- kodtanak, hasonló boldogságot kívánván azoknak is mint 25 magoknak, hogy mentől hamaréb ki menyenek evilágbol. tertul.1. ad uxor.c.5. hogy ha őket árvaságra hagyták, amint egyakorta történt amartyroknak, azt tudták, hogy az anyaszent egy ház. gondot visel reájok, leg nagyobb része tehát közüllök, napról napra élödöt, akézi munkájok után, és 30 ajövedelmekből, amelyet közlötték aszegényekel., nyughatatlanság, és baj nélkül éltenek. apüspökök leg inkább azon panaszoikod-[108a:]tanak, hogy a keresztények. földi jószágokat szereztenek az üldöztetésekből. Cypr.de laps. az ollyanok kik így* el vonnyák. vala magokat avilágtól., nem

¹¹⁴ orat.6. <p.> aki

keresték az érzékenységbéli gyönyörűségeket., mi sem vagyunk jó keresztények, hogy ha valósággal nem kívánunk hozzájuk hasonlítani., *mitsoda nagyob gyönyörűség*, mondgya tertullianus, *mint avilágot meg vetni, mint avalóságos szabadság, mint a tiszta lelki üsméret, mint akevéssel valo be érés,*¹¹⁵ és *ahaláltol valo nem tartás, alábad alá tapodod apogányok isteneit, az ördögöt el üzöd, abetegeket meg gyogyittod, meg jelenéseket kérsz, az Istennek élsz, ihon ez a gyönyörűsége és mulattsága akeresztényeknek.* tertul. de spect C.29.

12. Beszélgetés A házasságról.

Ha szinte nem valának is avilági dolgokhoz ragaszkodva, ¹⁰ de a¹¹⁶ keresztényeknek leg nagyob része házas vala, aházasságon. kívül valo élettyek a pogányoknak. utálatos vala, mivel tsak a szabad életet, és a fajtalanságot tekintették, akiknek sok gyermekek volt. akis gyermeket mihent születet az utzára ki vetették., akeresztények irtoznak vala az ilyen ¹⁵ kegyetlenségtől, mi tsak azért¹¹⁷ házassodunk meg, mondgya szent justinus. hogy gyermekeket nevellyünk, vagy ha, a házasságnak ellene mondunk. atisztaságot meg tarttyuk. just. 1 apol., és az alexandriai szent kelemen azt mondgya, vagy meg ²⁰ kell házassodni, vagy azt tellyeséggel el kell kerülni, sokan valának ollya-[108b:]nok, kik a kereszttség után, a szüzeség meg tartására ajánlák magokat, azt ki ki tudgya. hogy mitsoda rendeletlen dolgot tselekedék magán origénes, a tisztaság meg tartásáért.

Némely eretnekek eztet mód nélkül nagyra vivék, mivel ²⁵ kárhoztaták amásod szori házasságot, némellyek pedig, közönségesen aházasságot, Can. apost.21.22 Can.nicae.1. tertul.

¹¹⁵ bé éres, [Ékezethiba.]

¹¹⁶ a [Későbbi beírás a sorvégi margóra halványabb tintával.]

¹¹⁷ azért [é—á-ból javítva.]

de monog. nagy véteknek tarták, akét nemnek, egymással
valo. közösülését, ezekről is mondgya, alexándriai szent
kelemen. hogy szent pál jövendölése szerént, léznek ollyanok.
az utolsó időkben. kik meg tilttyák aházáságot. III
5 strom.446.d. 1 tim.4. erre valo nézve kénszeriteték ez a szent
atya oly nagyra emelni aházáságnak szenttséges voltát, elő
hozván gyakorta, a sz. péter, és sz. philépe példáit.

A gyermekek neveltetésekről valo tanyítások között, azt
jovalották, hogy őket idején meg kell házásítani, hogy a rossz
10 életet el kerüllyék, Const.apost.IV.C.10. valamint más dolgokrol,
ugy aházáságról tanátsot kértek a püspöktől, ezért mondá szent
ignátz., hogy ne atest, hanem az Isten szerént legyen, ignat.
epist. ad polycarp. amidön akét rész meg egyeztet, apap
ateplomban meg áldotta őket, és aszent
15 áldozatot ajánlotta érettek, a két hazasulando személyek,
egymásnak kezét adták, és a vő legény egy gyűrűt adott amenny
aszszonynak, amelyen, vagy egy kereszt, vagy egy galamb,
vagy hall volt mettzve, a keresztényeknek ilyen petsét nyom-
jok vala, mivel a régieknél a gyűrű, petsét nyomo is volt egy
20 szers mind. valamint most is a törököknél.

A keresztények. aházáságnak valo szabadsággal nem él-
[109a:]tenek a nagy innepekben, se a böjti napokon, ettől is
vayon az a szokás, hogy bizonyos időkben alakadalom meg
vayon tiltva, alexandriai szent kelemen mondgya, 6 strom.
25 *hogy egy gnosticus, az az, egy tekéletes keresztény. amidön
gyermekei vannak, ugy tekénti azután a feleségit, mint hugát,
amint ugyan azá is léssen, amidön atestet le teszik, és tertullianus
eszerént írja le a keresztényi házáságnak boldogságát, a hívek
közül ketten egyenlő terhet viselnek, ketten egy értelem-
ben, és egy testben vannak, együt le borulnak, és imádkoznak,
30 együt böjtölnek, egy mást intik, és taníttják, együt mennek
ateplomban, és az Isten asztalához, együt vannak az üldözete-
tekben, egyik amásika előtt, semmit el nem titkol, se egy
másnak¹¹⁸ nem alkalmatlankodnak, szabadosan mennek abe-*

¹¹⁸ egy másnak [e—a-ból javítva.]

teghez, a szegényeknek örömet adnak, nyughatatlanság nélkül vannak jelen a szent áldozaton, együtt énekelik a szent énekeket, az Isten dicséretire egy mást fel gerjesztik, ep.1. ad uxor. C.5 de resur Carn. Cap 8. ep.2. ad uxor. in fi. ahiveknek nem engedik vala meg apogányokkal valo házaságot, de h̄r már annak előtte házások valának. meg engedték hogy együtt lakjanak., de nagy gyengeségnek tartották., és nemely helyeken, penitentziát is tartattak azokat, akik másodszor meg házasodtak. hier. ad salvin. in fine.

13 Beszélgetés A keresztények egyeségéről.

Illyen vala tsak nem mindenik kereszténynek az élete kinek ¹⁰ **[109b:]** kinek különösön, nézük meg mostanában, hogy mint vala az ő egyben valo gyülekezetek, ez a szó ecclesia, gyülekezetet tévén, a görög varosokon, akor éltenek ezel a szoval, amidön anép esze gyülekezet, rend szerént valamely játék helyre. vagy valamely dolog végezésére, hogy pediglen ¹⁵ a hivek gyülekezetit meg különböztessék atöbitől, az Isten ecclésiájának nevezik vala., mindenik városban tehát a keresztények. különös csoportban valának, és az okot ad vala az üldöztetésekre, mert az ő gyülekezeteket tilalmasnak tartották lenni, nem lévén arra szabadságok az ország törvényétől, ²⁰ azt is rosznak tartották, hogy a szeretet egyeségében éltenek, és azal káromlották őket, hogy valamely támadást akarnak kezdeni, tertul. apol.C.39.

A valo hogy az egy helyben lako hivek egy mást mind üsmerték, amint hogy az imadságokra esze gyülekezvén, egy mást minden nap látták, és mindenekben egy máshoz alkalmaztatták magokat. még aközönséges dolgokban is, az ő örömök, és szomorúságok. közönséges volt, ha az Isten valamelyikével¹¹⁹ valamely kegyelmet tett, azon mindenik

¹¹⁹ valamelyikével [é—i-ből javítva.]

örült, és ha valamelyike penitencia tartásban volt, mindnyájan imádkoztanak érte, mint atyafiak együtt úgy éltenek, egyik amásikát, atyának, fiának, öttének, hugának hitta.

5 Az ilyen egység meg tartására atselédes gazdák igen vigyáztanak, azon kívül a papokhoz, és a püspökökhöz, nagy engedelmeséggel voltak, de főképpen a püspökök nagy egységben valának egy más között, ha valami nevezetes dolog történt, azt egyenlő akarattal vitték végben, az egy tartományban lévő. [110a:] püspökök, gyakorta esze gyűltek, akik pedig egy mástól távol voltak, azok leg aláb egy más nevérol üsmerték egymást, és gyakorta irtanak egy másnak, amely könnyü vala a romai birodalom nagyságáért, amelyet mint ha azért állította volna fel az Isten, mondgya origenes, hogy könnyeben prédikálhassák az évangéliumot, 10 orig. in Cels. libr.2.p.79. azok¹²⁰ alevelék pediglen mind más formájuk valának, mint sem arend szerént valo levelek, azért hogy azokat meg ne hamisithassák, és hogy olyan dolgokban lévő titkok, ki ne tudodgyanak, főképpen, amidön üldöztetések valának, de még arra igen vigyáztanak, hogy az 20 olyan leveleket, tsak az egy házi renden lévőek által küldötték el, hogy ha pedig arra olyan egy házi nem találkoztot, inkább ujjat rendeltenek, hogy sem mint másra bizák leveleket, Cypr.epist. 9. ad Cler.rom. de mint hogy az anyaszent egy ház. tovább terjede abirodalomnál, annyi sok féle nép között, a 25 keresztények egyes hitét, és szokását, inkább leheté tsudalni. és a ki tették,¹²¹ hogy az igazán valo vallás, el hagyatá követőivel., arosz, és az¹²² okoság ellen valo szokásit, egy szoval, aközönséges anyaszent egy ház. valóságal egy test volt. akinek tagjait meg egyesítette, nem tsak az egy aránt 30 valo hitt, hanem még az valóságos egy máshoz valo szeretet is.

¹²⁰ azok <|> alevelék

¹²¹ ki tették, [é—i-ból javítva.]

¹²² az [Beszúrás halványabb tintával.]

14 Beszélgetés A gyülekezetről, aliturgiáról.

A keresztények mindenütt eszegyültenek vasárnapokon, amelyet a pogányok neveztek dies solis, és amelyet mindenkor meg tisztelték a keresztények, avilágóság, teremtésének, és akristus fel támadásának [110b:] emlékezetire, akeresztények még pénteken is esze gyülekeznek vala, amelyet nevezék 5 parasceves. készület, agyülekezetnek helye pedig valamely háznál volt, ahol arra, az ebédlő házat választották, a melyet neveztek adeákok Coenaculumnak, az olyan házak, fent valo házak valának., ilyen vala az ebédlő ház, ahonnét le esék az iffiu eutyclus, akit szent pál fel támasztá, ahivek az 10 olyan fent valo házban gyülekeztek, akenyér meg szegésére, ugy mint, az ur vatsorájára, ahol is, azután ettenek, gyakorta az üldözések miat, kételenek valának magokot el rejteni avárosokon kívül, a Cryptakban. az az, aföld alat valo pintzékben, amidön nagyob szabadságok adaték, akoron. a 15 közönséges helyre gyülekeztenek, amelyet szent egy háznak neveztek, erről példát látunk alexander, és gordiánus ideiben, galliánus tsászár, az üldöztetést el hagyatván, meg parantsolá, hogy adnák viszá a keresztényeknek a temető helyyeket, a melyhez közel, rend szerént templom volt építve, Euseb. 20 VII.hist.13. egy kevés idővel az elöt. hogy diocletianus el kezdé az üldözést, mindenütt fel építették vala aromlot templomokot. anyira el szaporodtak vala ahivek, és az üldözést, ugyan azon templomok el rontatásán kezdék el.

Azon gyülekezetekben, az imádságok, mind napal, mind 25 éttzaka, amint meg mondtam., aszokot órákon volt, de még a szent áldozatot is ajánlották, amely nem lehetet pap nélkül, azt az áldozatot neveztek. vagy azon anéven. melyen nevezi az irás, Coena, vatsora, fractio panis, kenyér szegés. oblatio, ajándék, vagy azon a neven, a melyet bé vett azután az 30 anyaszent egy ház, synaxis, gyülekezet, deakul, dominicum Collecta, Eucharistia, háláadás, lyurgia, közönségesen valo Isteni szolgálat, a szent áldozatot, még [111a:] nap fel jötele

előtt ajánlották, amidön üldöztetések valának, azért hogy
tsendesebben mehesen véghez, Cypr. epist.63. ad Caecil.
mindenik diécésiben. tsak egy egy áldozat volt, azt a püspök
ajánlotta, és apapok tsak akor ajánlották, a midön apüspök
5 vagy jelen nem volt, vagy beteg volt, de apapok jelen
voltanak, együt ajánlották apüspökkel, alyturgiában lett válto-
zás, az idő, és ahely szerént, ahoz vagy tettek, vagy abból el
vettek. némely Cérémoniákat, amelyek nem voltak tellye-
ségel szükségesek, de ami leg főveb, és leg szükségeseb volt,
10 azt mindenüt egy aránt meg tartották, ezeket írásban talállyuk
az első időkben,

Holmi könyörgések után, aszent írásból olvastak, elsőben
az ó testamentumból, azután az újbol, az olvasást az évangyél-
iumon végezték el, amelyet apüspök meg magyarázta ahalga-
toknak, azután mindnyájan fel kelvén, és nap kelet felé
15 fordulván, fel emelt kézel könyörögtenek, akeresztényekért,
pogányokért, nagyért, kitsidért, nyomoruságban lévőkért, és
betegekért, azután egy diaconus fel szoval mondotta a népnek
hogy imádkozék, apap el mondotta az imádságot, és a nép
20 avégin, felelte az ament, st.just.2.apol.in fin. azután az
ajándékokot ajánlották, úgy mint, a kenyeret, abort, elegye-
sen vizek, amelyek szükségesek valának az áldozathoz,
st.Clem.II pedag.C.2. anép pedig abékeségnek tsokját adgya
vala egymásnak, a férfiak, a férfiaknak, az aszonyok, az
25 aszonyoknak, orig.in.rom.16.lib.10. azután ki ki ajánlá ama-
ga ajándékját apapnak, aki is, azt az Istennek ajánlá mindenek
néveben, azután az áldozathoz kezdvén, arra inté anépet,
hogy kí ki Istenhez emelje fel szivét, né-[111b:]ki¹²³ hálákat
adgyon, és az angyalokal együt imádgya ötet, azután akristus
30 szavaival meg szentelé az ajándékokot, ameg lévén, az ur
imádságát a népel el mondá, apap Communicálván, az
egész¹²⁴ népnek el osztogattatá a Communitot. adiaconusok

¹²³ né [111b:]néki

¹²⁴ az egész «nepet» népnek [Törlés a sor végén.]

által, can.apost 9,10. igen nagy vigyázással veszik vala akristus testét, hogy leg kisebb morsalék le ne esnék.

Azoknak pedig, kik jelen nem lehettek az áldozaton, egy diáconus által el küldötték az Eucharistiát, ameg szentelt ajándéknak pedig egy részit meg tarták abetegek számokra, 5 amidön pediglen üldözésben voltak, meg engedték ahiveknek. hogy akristus testét aházokhoz vigyék, és ót Communi-kályanak, készen kelletvén lenniük amartyrumságra, arra sem lévén szabadságok. hogy gyakorta ajánlhassák a szent áldozatot, tertul.1 ad uxor. C.5. a Communitot pedig, a 10 melyet ilyen formában hagytak¹²⁵ utolso szükségekre, mind az egésségeseknek, mind a betegeknek, tsak a kenyérnek szine alat osztogatták, mivel agyülekezetekben, két szin alat Communicáltak, agyermekeken kívül, akik tsak abór szine 15 alat Communicáltak, az agapes, vagy a Communio után valo étel, mely szokásban volt az első időkben, közönséges ételből állot, és mindnyájan együt ettenek, Cypr. de laps. idővel tsak épen az özvegyeknek, és a szegényeknek. adtanak enni, apapoknak, és az diáconusoknak két részt adtak, és egy részt, az olvasoknak, éneklőknek, és a kapu őrzőknek, Const apost. 20 II. Cap 28. tertul. de jejun. C.17.

15. Beszélgetés

Hogy mitsoda titkokban tartották atitkokot.

Ugyan azon gyulekezetekben adták fel atöb szenttségeket is a menyiben az idő meg engedte, ezért is rekesztették ki¹²⁶ a pogányokot a gyulekezetekből, oly nagy vigyázással, mert igen vigyáz-[112a:]tanak az üdvezítő szavaira, hogy a szent 25 dolgokot. nem kell az ebeknek adni, se gyöngyöt a disznok eleiben vetni, ettöl vagyon. hogy a szenttségeket titkoknak nevezték, az az, el rejtet dolgoknak, mivel azokat igen nagy

¹²⁵ hagytak [gy—d-ből javítva;] utolso szükségekre [k—s-ből(?) javítva.]

¹²⁶ rekesztették ki a<pogyo> pogányokot

- titokban tartották, nem csak apogányok előtt, de még a Catechuménusok előtt is, és ezek előtt, nem hogy a szent áldozatot ajánlották volna, de sőt még azt sem merték nékik meg mondani hogy ótt mit tsinálnak, se nékik arról a
- 5 szentségről beszélni, írásban pedig, annál inkább nem merték tenni, a midön pedig tellyeségel kívántatot az Eucharistiáról, vagy más szentségről. szollani, akoron homályos szokal éltének, valamint az uj testámentumban. a kenyér szegés, nem más hanem a Communio, ezt a pogányok meg nem
- 10 értették, ez a szokás sok saeculumokig tartá., mind azon által, ki kel venni az apologiákat. a melyekben a szent atyák kételenitetének meg magyarázni atitkokot, hogy meg menthessék a keresztényeket akáromlástol, a melyel vádolták őket,
- 15 De azt jó meg tudni, hogy a pogányok előtt, nem volt tsudálatos dolog a vallásbéli titok, az ő vallásokban sok titkos Ceremoniák valának, amelyeket nagy átok alat hagyák nékik meg tartani, azért is hérodotes szolván az egyiptumbéli Ceremoniákról, gyakorta mondgya, annak tudom az okát, de
- 20 nem merem meg mondani.

16. Beszélgetés

A keresztények ellen valo káromlásról.

- Azért hogy a keresztények. atitkokot nagy titokban tartották, igen nagy káromlásokat is terhelték őket, mivel inkább el rejtik a rossz tselekedetet, mint sem ajót, orig.in Cels. ter-
 tul.apolog.7. a pedig nyilvánosságos dolog volt, hogy a más
- 25 vallásokban lévő titkok, a melyeket oly igen titkolták, csak undokságok valának, valamint [112b:] a Céres Ceremoniai, és a bacchusnak való áldozatok, mint hogy pedig akeresztényeket nem szerették., igen könnyen gyanóban is estének ellenek, hogy a mit oly igen titkolnak, azok is olyan Ceremo-
 30 niák lehetnek, valamint az övék, ezekre a gyanakodásokra

pedig könnyen adhattak okot a gnosticusok, és¹²⁷ a Carpocratianus eretnekeknek otsmány tselekedeti, amelyeket követtek gyülekezetekben. és amelyeket nehéz volna el hinni, ha tsak aszent atyák nem mondanák, epiph.heres.26. et 27. Iren. lib.1.C.24. ezek az eretnekek mindnyájan, keresztény nevet viseltek, a Catholicusoknak pedig pogány rabjok lévén, azok, az urok elen, minden féle káromlást ki gondoltanak, tsak magokat a kintol meg menthessék,

Ilyen formán hirdették akeresztényekről, hogy ők az éttzakai gyülekezetekben., egy gyermeket meg sütnek, azt lisztel meg hintik, és meg eszik, a vériben kenyeret mártogatnak, erre az Eucharistia ada okot, Euseb.IV.hist.C.7.st.just. 1 apol. azzal is káromlották, hogy együt vendégeskedvén, egy olyan házban, ahol tsak egy lámpás éget, a melyhez egy kutyát kötöttek, és hust vetvén a kutyának, a lámpást fel fordította, és a setétben. a férfiak az aszszonyokal. esze elegyedvén, mindent el követtek, ezeket a káromlásokat leg inkább a sidok kezdék, ha szinte ezek hihehetlen dolgok valának is, de a köz nép el hitte, és ugyan valósággal kellették arról irni. tertul.apolog:¹²⁸ C.7.8.9.

Azal is káromlák akeresztényeket. hogy az egész emberi nemzetnek ellenségi volnának., de főképpen a romai birodalomnak, hogy ők örülnének aközönségesen valo nyomoruságon, és ohajtanák a¹²⁹ birodalom el romlását, mind ezekre azok adhattak okot, hogy a [113a:] keresztények gyakorta szollottak avilági méltoságnak hejában valósága ellen, avilág végéről, és az utolso itéletről, vagy is talám a szent János látásában valo jövendöléseket olvashatták, amelybe szól a bálványozo roma büntetéséről., és a martyrokért valo boszu állásrol, az is adhata okot. az ilyen káromlásokra, hogy a hivek el vonták magokat aközönségesen valo vigasságotol, amelyek az áldozatokbol, vendégeskedésekből, állottak, ter-

¹²⁷ és [Beszúrás.] a <Carpro> Carpocratianus<ok,> eretnekeknek

¹²⁸ apolog: [Második o—beszúrás.]

¹²⁹ a birodalom [a névelő á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

tull.apolog.C.35. de sött még ellenben. apenitenzia tartásban, és keserőségben töltötték azokat a napokat. azért hogy nagy vétkek mentenek végben azokon. Clem.paedag. söt még a vásárokra¹³⁰ sem mentenek, hogy ha pedig oda mentenek, tsak a szükség vitte őket arra, vagy pedig azért, hogy rabot vegyenek, és azt meg térítsék., Const apost II. C. 26.

Egy szoval mint hogy ők irtoztak atöbb vallásoktól. már ez elegendő ók volt. hogy a nép utállja őket, eleget mondták, hogy ők lélekben imádják, a menynek, földnek teremptőjét, akinek is, az imádságokból álló áldozatokat ajánlanak szüntelen, de az ilyen beszédet a bálványozó nép, senem értette, senem hitte, hanem még azt kérdették töllök, mitsoda neve az ő Isteneknek, és áthéusoknak nevezték őket, azért hogy nem imádták a templomokban lévő isteneket, hogy az ő oltárjokon tüzet nem láttak, sevéres áldozatokat, se bálvány képeket, a bálványozó áldozó papok, a jövendő mondok, akik az áldozatok bélit visgálták, mind ezek a keresztényekre való gyűlölségre indittyák vala a népet, és nékik tulajdonittyák vala, a közönségesen történendő nyomoruságokat, és veszedelmeket, mondván, hogy mind azok, az istenek haragjában esnek, kik élni hadgyák a keresztényeket. tertull.apolog.40. [113b:]

Az ilyen káromlásoknak szine alat, a leg jób erköltsököt is rosra magyarázák, az egy máshoz való szeretetért áruloknak tarták őket, mert egy mást atyafi neven hitták. ezt rosra magyarázák. noha apogányok is ezt követték, noha rosz végre., ha alamisnát adtanak, azal káromlották, hogy tsak azért adnak, hogy a szegenyeket magokhoz hodítsák., vagy azért, hogy a a püspökök nagy kintset gyüthessenek, a tsuda tételeket boszorkányságnak tartották, a mint is. hogy abban az időben, avilág tele vala szem fény vesztövel, akik is ditsekedenek ajövendő mondásal, vagy azal hogy a betegeket meg gyógyittyák holmi boszorkányos betükel, vagy szókal, a mellyeket senki nem érthetet., azert ha láttanak tsuda tétele-

¹³⁰ vásárokra [s (hosszú f) r-ből javítva: Mikes ilyen helyzetben egyébként nem használja a hosszú f-et.]

ket, azokon nem tsudálkoztanak, mivel esze elegyittik vala. atsalárságal tett tsudákat, az valóságosokal, és a tsuda tévökre nem hajtottanak, orig.in Cels.lib.2. leg nagyob része az ilyen tsalárdoknak, nap keletről jövének.

De sött még magok az üldöztetések, okot adnak vala 5 keresztényeket valo gyűlölségre, mindenek azt tartották felölök hogy vétkesek, mivel mindenüt ugy bännak vélek, mint vétkesekkel, és mennél nagyob kinokal kinozták,¹³¹ annál vétkeesebbeknek tarták öket, mindenek halálra valoknak ítérték öket, mint tüzre, és akasztofára valokot, tertull.apolog.c.50. baron.an.138.n.5. utálatos neveket is adnak vala reájok, ugy mint, biaeothanati, sarmenticii, semaxii, v baron.385.n.5. az ilyen állapotokért valának tehát a keresztények, atudatlan nép előtt olyan nagy gyűlölségben, nézük meg, mi okozta leg inkább azt agyűlölséget, és halgassuk meg 15 mit mondá-[114a:]nak suetoniuss, és tacitus, suetoniuss azt mondgya, hogy Claudius tsászár. romából ki üzé a sidokot, kik a kristus ösztönözésire, szüntelen valo zenebonát tsináltak, judaeos *impulsore christo assidue tumultuantes. roma expulsi.* suet.Claud. n.25. mint ha már akor, aföldön lett 20 volna még akristus. és mint ha fel lázattotta volna a sidokot, ditséri is néro Császárt azért, hogy a keresztényeket kinoztatta, mint olyanokot, kik uj boszorkányságokot, és varáslásokot kezdettének, *affecti supplicii christiani, genus humanum superstitionis novae. ac malificae.* suet.nero. n.16. 25

Tacitus emlékezetet tévén az égésről, amidön néro fel égeté romát maga mulattságából, azt mondgya, hogy azért¹³² vádolá azokot a vétkes utálatosokot, kiket a nép keresztényeknek nevezi vala, tacit.15 annal. *quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat.* még azután azt mondgya., 30 hogy azt a nevet. a kristustol vették, akít pontius pilatus meg kinoztatot tiberius Császár idejében. és hogy ezt a veszedel-

¹³¹ kinozták, [t—beszúrás.]

¹³² azért «okozá» vádolá [vádoló—sorvégi margóra írva;] azokot a vétkes«ért valo» utálatosokot, [vétkes—hosszú f betűje k-ból javítva.]

mes babonaságot le tsilapitván, egy darab ideig, azután ismét ujontában fel támada, nem tsak judaeában, ahonnet erede ez a gonoszság, hanem még romában is, *repressaque in praesens exitiabilis superstitio*, ahol minden féle otsmány vétkeket
5 követnek, *quo omnia undique atrocía, et pudenda Confluunt, Celebranturque*.

17 Beszélgetés

Hogy még miket mondtak a keresztényekről.

Az okosok, és azok, kik meg vizgálták egy kevesé a dolgot, találtak okot arra, hogy a keresztényeket utállják, mivel azok az [114b:] okosok., vagy görögök. vagy romaiak valának,
10 akiknek szokások vala meg vetni a más féle nemzeteket, akiket barbarusoknak neveztek, de főképpen a sidokot, a kiket tsufolták, és babonázoknak tartották, egy sidó azt el hihetné, de én nem, mondá horatius valamely tsudáról, *Credat judaeus, apella, non ego, horat. 1 sat. 5.in fi.* ez így
15 lévén, amidön mondgyák vala nékiek, hogy volnának olyan sidok, akik mint Isten fiát úgy imádnák egy olyan embert. akit fel akasztottak, és hogy aleg nagyob¹³³ vetekedések atöb sidokal., abból áll, hogy ha halála után ugyan azon ember, életben vagyóné. és hogy ha valóságos királyok volté az az
20 ember, könnyen el lehet hinni, hogy mitsoda tsufos dolognak tettzet előttök az ilyen beszéd, azt jól látták, hogy az uj valláson lévő sidokot, atöb sidok utállták, és üldözték, annyira, hogy még nagy támadásokat is indítottak,

Azt is mondák nékik, hogy azok az uj valláson lévök,
25 senem az okoskodással, senem az ékesen szollással, akarnak másokot el hitetni, hanem tsak arra intenek mindeneket., hogy hidgyék amit mondanak, és aztot meg bizonyítyták, nem szoval, hanem tsuda tételekel, azoknak pedig leg nagyob része tudatlan, és azok. tsak a sidok könyveit olvasák, olyan

¹³³ aleg nagyob [b—k-ból javítva világosabb tintával.]

tudatlanokat tanyítanak mint magok. ugy mint, gyermekeket, és az aszszonyokat. mivel ezek könnyeben bé veszik tanyításokat., mint¹³⁴ sem az olyanok, akik már tudosabbak, igen uj dolog vala az ilyen apogányok előtt, mivel közöttök, a népet nem oktatták, és tsak éppen a philosophusok tanítot-
[115a:]tanak, az élet modgyáról, az ő egy más közöt valo vetekedések avallást nem tekintette, st¹³⁵ aug. de. vera relig. in it. egy szoival, mint hogy az eretnekek keresztény nevet viseltenek, a valentinianusok, és a több eretnekek tévelygéseket, akik ellen irt szent Iréneus. az egész anyaszent egy háznak tulajdonittyák vala, apogányok pedig mind esze elegyítették azokat a bolondságokat, az anyaszent egy ház tanításával. és a keresztényeket, tudatlan vakmerőknek tartották lenni, v. baro. an. 179 n. 27. 28.

Mire valo, mondgyák vala apogányok, el hagyni az olyan vallásokot, a melyek annyi időktől fogva vannak rendeltetve, olyan szép Ceremoniákkal, euseb. praepar. 1. Cap. 2. amelyeket annyi királyok, és törvény tsinálók meg tartották, az egész görög, és több nemzetek meg egyezésekből, és azok helyet, idegen szokásokot bé venni, és a sidok fabuláihoz hajlani, ? ha egészen sidová lennél még is meg lehetne, de azzá nem lévén, mitsoda bolondság hogy a sidok Istenét kívánnyad szolgálni az ő akarattyok ellen, valamely olyan új szolgálattal, a melyet ők rosznak tarttyák lenni, és a magad vallására szabni az ő törvényeket, amelyek nem neked valok, így beszélettek apoganyok,

A valóságos dolog, hogy a keresztények tudománya tiszta volt, és az ő élettyek, meg egyezet tanításokkal, de minden tele lévén philosophusokkal, tertul. apolog. C. 46. ezek is a jó erköltsöt gondolták tanítani, és követni, de söt még az első saeculumokba valának olyanok közüllök, kik talám a keresztényekre valo nézve, avilágon szélyel jártanak, el hitetvén magokal., hogy az emberi nemzetet job rendre hozzák, a

¹³⁴ mint «so» sem az olyanok,

¹³⁵ st aug. [st—beszúrás.]

filosofusoknak pedig nagy hi-[115b:]telek vala, azt gondolták, hogy ezek már egy néhány saeculumoktól fogvást, mindenekről eleget mondottanak, és lehetetlennek tartották, hogy a pásztorok többet tudgyanak pythagorásnál, plátonál, de sött még azt hitték, hogy ha akeresztények valami jót tanitanak, hogy ezektől a nevezetes bölttsektől vették. orige.¹³⁶ in cels.

De még masként is, a filosofusok, alkalmasab dolgokat tanyítottanak, mint sem akeresztények, sokan közüllök, jónak tarták lenni agyönyörüséget, és azt leg¹³⁷ örököseb jónak itélék lenni. ők azon nem törödtenek, hogy ki ki kövesse a maga gondolattyát, és maga modgya szerént élyen, söt még azokat meg vetették, és tsufolták, kik filosofusok nem valának, a pyrrhonianusok, igen felesen lévén, ezek mindenről kételkedtenek, főképpen az Istenségről, azt tartották bölttseségnek. hogy függöben tarttsák elméjeket, és azt éppen nem szerették. hogy olyan tudatlanok, és olyan közönséges népből állók, valamint akoron valának sokan akeresztények, olyan mély dolgokrol mérjének itéletet tenni,¹³⁸ noha ökk minden féle vallást tiszteltenek. azt láttyuk, hogy az épicurianusok áldozattyokra el mentenek. ha szinte ezekel leg inkább ellenkeztenek is, a leg közönségesebben valo tartásban. az istenek iránt, assisto divinis. horat. és a Cérémoniákban részesültenek, de azon meg egyeztenek együt, hogy nem kel olyan szokás ellen támadni, a melyet, atörvény, és az idő jóvá hagyot.

Az istenek sokaságáról valo hitel annyira volt, hogy mindenik nemzetnek., városnak, és mindenik tselédes gazdának különös istenek vala, erre valo¹³⁹ nézve, minden féle vallást. jónak tartottak lenni, tsak régi volt, az aszszonyok, és a tudatlan népek, mindenkor kaptanak az ujjan, gondolván azt,

¹³⁶ orige. in cels. [*α*-*i*-ből javítva.]

¹³⁷ leg *α*t örököseb jónak itélék lenni.

¹³⁸ itélet tenni, [Íráshiba, esetleg régies szerkezet.]

¹³⁹ vala, erre vala nézve, [Második *vala* íráshiba *vala* helyett.]

hogy mentől több iste[116a:]neknek, és isten aszszonyoknak szolgálnak, és mentől töb Ceremoniákat tartanak., hogy annál jobb vallásuak, akik pedig az ország dolgait igazgatták, azok az ilyen változásokat meg gátolták a menyiben töllök lehetet., főképpen az idegen vallásokat tiltották, erre pēdig a 5
romaiak leg inkább vigyáztanak, ti. liv libr.29. el akarván hitetni azt anépef. hogy agondviselő isteneknek köszönnék a nagy birodalmakat, és hogy azok sokal hatalmasabbak atöb-
binél, mivel birodalmok alá vetette. atöb nemzeteket, azért is a midön az anyaszent egy ház egészen fel állítaték. a pogá- 10
nyok, a keresztényeknek tulajdonitták. a birodalom el romlását, szent ágoston. az ilyen káromlásokra. valo nézve ír á nagy könyvét, de Civitate Dei.

A pogányok nem tsudálkozának azon. hogy a keresztények meg vetik vala ahalált, mivel ök semminek tartották látni az 15
olyan kardosokat. kik jó akarattyokbol., egy kevés haszonért vagy semmiért, a halálra adták magokat, az amphitheatrumon, minden nap történt olyan dolog, hogy egy emberséges ember, magát meg ölte, leg kisseb szomorúsáért., látván tehát azt, hogy a keresztények kerülték agyönyörüségeket. és 20
hogy a más életben várták boldogságokat, azt tsudálták, hogy magokat miért meg nem ölik. azt fogják nekünk mondani, mondgya szent justinus. 2 apol. init, ölyétek meg tehát mindnyájan magatokot, és menyetek mindgyárt az Istenhez, 25
és ne legyetek többé bajunkra, antoninus, az ásiái fő biró, látván hogy a keresztények seregel mennek¹⁴⁰ vala széke eleiben, hogy a martyrumságot el nyerhessék, kiáltá nekik, ah! nyomorultak, ha meg akartok halni, hiszem vagyon, [116b:] köteletek, vagy valamely magos helyről ugordgyatok 30
le. tertul. ad scap. C.ult.

A keresztények ellen vala tehát az egész világ, anép, abirák, az okosok, atudatlanok, némellyek utálták öket,¹⁴¹ mint tsalárdokot, istenteleneket, és némellyek meg vetették

¹⁴⁰ mennek vala [k—n-ből javítva.]

¹⁴¹ öket, <va> mint

öket, mint misánthropusokat, ember gyűlölöket, bolond
hagymázban lévőket, mint akik dühösségből mennek ahalál-
ra, anyira gyűlöltek, öket, hogy csak akeresztényi névért
halálra ítélték, meg sem vizgálták. mit vétettek, akár mely jól
5 mondhattak is valaki felől, de ez a név, már mindent el rontot.
ezt is mondgyák vala közönségesen felöllök, egy ilyen, igen
emberséges ember, kár hogy keresztény, bonus vir C.sejus,
tantum quod Christiánus. tertul.apolog. C.3.

18. Beszélgetés Az Itéletek formájáról, akinokrol.

Azt nem kell tsudálni, hogy ha az ilyen közönségesen valo
10 gyűlölség, akeresztényeket az üldöztetésben veté, de talám
valaki azon tsudálkozhatik., hogy a romaiak, kik minden
törvényekben. és magok viselésekben. nekünk oly okosoknak
és igazságosoknak. láttzanak lenni, mind azon által, ugyan
romaikon, vagy más embereken., olyan kegyetlenséggel bá-
15 nyanak, valamint azt olvasuk a martyrok historiáiban, hogy a
bírók magok előtt kinoztatták volna, a vádoltattakat., a
piatzon. az egész nép előtt, és hogy anyi sok féle kinokál
kinoztassák, mint ha szabad akarattyokon állot volna, nem
volna talám haszontalan., ez iránt valo törvényeket, és
20 szokást¹⁴² meg látni, és hogy miket tolda ezek[117a:]hez,
avalláshoz valo tsalárd buzgoság, és avilági okoskodás.

A romiaiaknál, minden törvényes dolgok, közönségesen
mennek vala végben., mindenek hallottára, atörvénykező
hely pedig apiatzon volt, ahol abíró. folyoso alat, magosan¹⁴³
25 emelt székiben ülven. atiszttyei körülötte valának, ugy mint,
aporoszlok, vagy is hóhérok, hasonló képen, mellette valá-
nak, akik mind bárdot, mint tsoño veszöt hordoznak vala
kezekben., ezeken kívül, vitézek is valának mellette, kik

¹⁴² szokás<ot>t [t—beszúrás; a törölt betűk rosszul olvashatók.]

¹⁴³ magosan <f> emelt

parantsolattyát követték, mivel aromai birok, és polgár¹⁴⁴ mesterek, mind a hadi dolgokat, mind a törvényes dolgokat, egy szers mind folytatták, mindenik véteknek. különös büntetése. volt rendeltetve. atörvénytől. de a személyben volt valagatás, mert a büntetés keményeb volt arabokon, **mint** 5 sem a szabadosokon., az idegeneken, mint sem a haza fiain, ettől vagyon hogy **szent** pálnak fejét vették. mint romai városi embernek, **szen**t p^étert pedig fel feszítették mint sidot. a kereszt leg gyalázatosab volt atób kinezások közöt, és azokat akiket fel feszítették, rend szerént előbször meg veszözték, és meg süitögették. tüzes vasal. 10

Rend szerént aközönséges alá valo embereket., abányákban küldötték, valamint mostanában agályákra, vagy pedig len a nép mulattségára., az amphitheátrumon a fene vadakal el szagattatták. még más sok féle kinezások is lehetek,¹⁴⁵ más 15 külömb külömb féle tartományokban., amint hogy abirok. gyakorta ujab ujab. kinezásokat gondoltak ki, akeresztények ellen, fő képpen, az¹⁴⁶ utolso. üldöztetésekben, amelyekben látván hogy igen el szaporodtanak akeresztények, mindent el mivelték ellenek, és az ördög nem tsak a testeket **[117b:]** de 20 alelkedet is igyekezé el veszteni, nem gondolom hogy lehetne olyan példa, hogy más szüzeket a meg szeplösítésre ítéltek volna, hanem tsak a keresztény szüzeket, mert látták hogy a keresztényekben¹⁴⁷ tündöklik a tisztaságnak szeretete, azért gondolák ki az ilyen forma kinzást, meg olyant, mint amely- 25 ről szöl szent hieronimus, hogy egy martirt, meg kötözve, egy kies helyen lévő ágyra fektették, és hozzája egy szemtelen aszszonyt küldöttek, kisértésire, amartyr egyebet nem tseledhetvén, a maga nyelvét el harapta. és az aszony szeme közü pökte, st hier. init.vitae st paul. egy szoval igen sok 30 számu martyrokot öltenek, vagy kineztek meg, minden törvény látás nélkül.

¹⁴⁴ polgár [r-l-ből javítva.]

¹⁴⁵ lehetek, [Utolso e-o-ból(?) javítva.]

¹⁴⁶ az <üldöztet> utolso. üldöztetésekben,

¹⁴⁷ a keresztényekben <tüdlök> tündöklik

19 Beszélgetés. Az üldöztetésekről.

Az üldöztetés rend szerént valamely parantsolaton kezdődöt, a mely tilttya vala a keresztényeknek agyülekezetet, és bizonyos¹⁴⁸ büntetéssel fenyegette azokat, kik nem akarnának áldozni az isteneknek, olyankor apüspökök egymásnak hirt
5 adtanak, egymást agyakorlatosab imádságokra intették. és anépet bátoritották, olyankor sokan el szaladának, akristus tanáttsa szerént, de söt még apásztorok és apapok magokat fel oszták,¹⁴⁹ némellyek anépel meg maradának, némelyek el rejték magokat, mert leg inkább őket keresték, mint olyano-
10 kot, akiknek veszedelmek, el szélyeztheti ajuhokot, act.st.pi on. némellyek hogy reájok ne üsmérjenek, aneveket meg változtaták, némelyek az üldöztetéskor pén-[118a:]zen meg váltották magokat, hogy békével meg maradhassanak, igyis szenvedtenek, jóságokot adván el magokért, meg is mutatták
15 ezel. hogy a lelkeket mindeneknek drágábra betsüllik, hogy ha pedig abiráktol pénzen vettek olyan irást, a melyel. el hitethették másokal, hogy engedelmeskedtek a Császárok parantsolatinak, ezeket nevezték libellatici. és az apostaták közzi számlálták, mint olyanokat, kik alatomban pogányoknak
20 vallották magokat. Cypr. ep.52. ad antonian.

Az anyaszent egy ház szabot rende. tilttya vala, hogy valaki martyromságra adgya maga magát, se semmit¹⁵⁰ olyat. tselekedni, ami az üldözésre indithassa apogányokot, ugy mint a bálványokot esze tórni, a templomot fel égetni, és az isteneket
25 gyaláznai, orig in Cels.8: valo hogy sokan valának olyan martyrok., kik az ilyeneket el követték, és akik magokat bé árulták, de az ilyen különös példákot arend kívül valo kegyelem indulattyának kel tulajdonittani, közönségesen azt tartották,

¹⁴⁸ bizonyos <fe> büntetéssel fenyegette

¹⁴⁹ fel oszták, <némelyek el rejték magokat,> némellyek [...] némelyek el rejték magokat,

¹⁵⁰ simmit [fráshiba *semmit* helyett.]

hogy nem kel¹⁵¹ kísérteni az Istent, és békeséges türesem kel várni, hogy valaki¹⁵² bé vádoltassék, és törvényesen meg kérdeztetvén, ugy adgyon számot amaga hitéről, Const. apost. V. Cap. 5. két féle eretnekséget kellett az ilyen állapotban el kerülni, iren. lib 1. C. 1. st Clem. strom. 40. agnošticusok, és a valentinianusok a martyrság ellen tanyítottak, és azt haszontalannak tartották, mivel akristus azért holt meg hogy minket meg válttszon ahaláltól, tertul. in scorp. C. 1. még azt is mondgyák vala, hogy az Isten azal bántodik,¹⁵³ és mint hogy a bakoknak, és a bikáknak vérit nem kívánnya, ugy az emberek vére sem kedves nála. a márcio-[118b:]niták pedig, magok¹⁵⁴ adgyák vala magokat a martyromságra, a testhez valo gyulöléséből, és ahoz, aki azt teremtette, mondván, hogy az, a rosz kezdet volna, meg visgállják vala tehát azokat, kik ahitért meg holtanak, azért hogy had tudhassák meg,¹⁵⁵ ha kellé azokat ugy tisztelni mint martyrokot, ugy tettzik mint ha a Cannonizationnak innét volna eredete. baron. an. 302. n. 126.

A midön akeresztényeket meg fogták, mindgyárt abiro eleiben vitték, ki a székiben ülvén, meg kérdezi vala őket, ha meg tagadták hogy keresztények, továb nem visgálták, hanem el botsátották, mert azt tudták, hogy akik igaz keresztények. azok azt soha meg nem tagadgyák, de hogy bizonyosab lehesen abiró abban hogy nem keresztények, némelykor, ót mindgyárt maga elöt, bálványozo Ceremoniát tselekedtet vélek. vagy a kristus ellen mondatot valamely káromlást, plin. libr. X. epist. 97. hogy ha pedig keresztényeknek vallották magokat, mindent el követtek hogy meg nyerhessék őket, először szép szoval, és ígérettel, azután fenyegetéssel, végtire kinoszásal, azon is igyekeztek. hogy ha tsak valamely tsalárd-ságal vétekbem ejthessék őket, akarattyok ellen is, azért hogy

¹⁵¹ kel [Beszúrás világosabb tintával.]

¹⁵² valaki [i—é-ből javítva.] bé vádoltassék,

¹⁵³ meg bántodik, [n—t-ből javítva.]

¹⁵⁴ mogok [Íráshiba *magok* helyett.]

¹⁵⁵ meg, [még-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

azután azt mondhassák. nékik, hogy már nem lehet viszá vonni tselekedeteket, mint hogy atörvényes dolgok apiatzon mennek vala végben., azért szokás volt. ót valamely bálvány- nak vagy oltárnak lenni, ugyan ót áldozatokat is tesznek vala
5 a keresztények előtt, és azon igyekeztenek, hogy azokból étethessék őket, de sőt még erővel fel is tátatták szájokat, és hust tettek belé, vagy leg aláb egy néhány tsep bort töltöttek. belé, azon borból,¹⁵⁶ melyet az isteneknek ajánlottak, [119a:] noha akeresztények azt jól tudták is. hogy nem a fertezetteti
10 meg az embert a mi aszájban mégyen, hanem a mi a szivből ki jő, mind azon által, azon voltanak minden erejeből, hogy leg kiseb botrankoztatást ne adnának agyengébeknek, volt olyan, akinek eleven szenet tettek temjénel kezeire, de aki inkább el szenvedé hogy a keze el égjen, mint sem meg mozdittsa,
15 nehogy azt mondhassák az után, hogy temjént ajánlot abálványnak., szent basilius erről nagy ditsérettel beszél. hom.18.

Rend szerént akeresztényeket tsígára tekerték, vagy a kezekre fel akasztották őket, és alábokra valamely nehéz terhet kötöttek: vagy őket meg veszöszték, meg botozták,
20 vagy meg ostorozták,¹⁵⁷ olyan sok águ ostoral., a melynek avégin hegyes vasak voltak. ezt scorpionak nevezték, menyi sok számu hala meg averésben. némelyeket le fektet- ték, és az oldalokat sütögették, és el szaggatták vas fésükel, ugy anyira, hogy az oldalait fel nyitották, és a tűz atestekben
25 hatván, meg fojtotta a szenvedőket, de még hogy a sebek fájdalmasabbak legyenek, némelykor etzetel, és sóval dörgö- lik vala meg, és ha valamennyire a seb bé kezdet forrani, olyankor azt fel nyitották, és nem engedték hogy meg gyógyulyon.

¹⁵⁶ azon borból, <azon borból,> melyet

¹⁵⁷ meg ostorozták, [r—z-ből javítva.]

20 Beszélgetés. A martyrok tselekedetiről.

A kinozás közben, pedig kérdezik vala őket, és amit a biro, kérdezet, vagy a mit a martyr felelt néki, azt mind egy szóig le irták anotáriusok, sokal igazabban is irták le akoron akérdéseket, és a feleleteket, mint sem mostanában, mert mint hogy aré-[119b:]giek tudták a rövideden valo írásnak mesterségit, 5 holot egy kis jedzés. egész szót tett, azért ök, oly hamar irhattak, valamint mások beszéltek, és ugyan azon szókót irták le, a melyeket hallották mondani.

A mit nálunk vallatásnak hinak, ök azt actáknak, vagy tselekedeteknek nevezik vala, akeresztények pedig nagy 10 szorgalmatoságal igyekeztenek azon, hogy az¹⁵⁸ párja, ő nálók meg legyen, ahivekre tett törvényeknek, és azt drágan meg veszik vala, az ilyen tselekedetekben, a martyrok szenvedési meg valának irva, és azokat. közönséges egyezésből, atemp- 15 lomokban meg tartották, act. st tharaci infi. azt tarttyák, hogy szent kelemen. pápa, romaban, hét notariusokot rendele, kik a martyrok tselekedetit irták, és szent Cyprianus, az üldöz- tésekben, azt hagyá, hogy fel írják szorgalmatosan anapját, amelyen a martyrok meg hálnak, a diocletianus üldöztetése- 20 kor., a martyrok tselekedeti tsak nem mind el vesztenek, és noha a Césáriai eusebius sokat gyújte esze, mind azon által. azokis el vesztenek, st greg.lib VII. epist ad eulog. szent gergely pápa idejében már nehéz vala találni, a¹⁵⁹ nevek Catalogusa meg volt, és hogy mely napon holtak meg, tudni illik. a martyrologiumok. 25

Az ilyen vallatásokor,¹⁶⁰ leg inkább arra kényszerittik vala a keresztényeket, hogy vallyák ki atársokot, leg inkább apüspököt, papokot, diaconusokot, és adgya elő a szent könyvet, de leg inkább diocletianus idejében valanak leg inkább

¹⁵⁸ az <actáknak> párja,

¹⁵⁹ a <ve> nevek

¹⁶⁰ vallatásokor, [a. m. vallatásokkor]

azon. apogányok, hogy a szent könyveket el veszthessék, gondolván, hogy a leg bizonyosab módgya¹⁶¹ volna, a vallás elrontására, azért nagy szorgalmatosággal keresték mindenüt, és ahol valami [120a:] keresztény könyvet kaphattak, mind el
5 égették, de sőt még a templomokban, és az olvasok házáinál is fel keresték, st felic tibur. a keresztények az ilyen kérdésekre¹⁶² igen meg tartották atitkot., senkit nem neveztenek. hanem tsak ezeket felelék, hogy az Isten őket meg tanyította, meg tartotta. és hogy a szent írásokat. a szivekben hordozák.
10 akik pedig olyan nyomorultak valának. hogy a szent írásokat elő adták, a pásztorokat, vagy a hiveket el árulták, azokat traditoroknak az az áruloknak nevezték, azért, a martyrok, akinzáskor. egyebet nem mondtak., hanem az Istent ditsérték, irgalmaságát, és segittségét kérték.

21 Beszélgetés

A tömlötzről.

15 A vallatás után., akik álhatatosan meg maradának a kereszténységben, a kinzásra küldék, de leg gyakortáb atömlötzben tették, hogy inkább meg próbállyák, és meg kinoztathassák, de sőt még a tömlöczben valo letel is kin volt, mivel azokat, kik akristusrol vallást tettek, a leg bűdöseb, és setéteb tömlötzben
20 zárták, békoban tették kezeket, lábokat, némellyeket¹⁶³ kalodában tették, némely kor bé hintették a tömlötzöt tserépel, vagy üveg darabokkal., és azon sebesen, mezitelen fektették a földre, v. paulin. nat.4.st.felic. némelykor a sebeket rothadni hagyták, éhel, és szomjusággal ölték meg őket, martyr. 16
25 apol. de st encratide, némelykor pedig, mind a sebeket gyógyitatták, mind jó gondot¹⁶⁴ viseltek reájok, azért hogy

¹⁶¹ módgya [gya szótag sor alatti beszúrás.]

¹⁶² kérdésekre [ek szórész re-ből javítva, tehát eredetileg kérdésre volt.]

¹⁶³ némellyeket [ll—k-ből javítva; a javított lly rövid ly-nek is olvasható.]

¹⁶⁴ gon<dont>dot viseltek [Törlés elválasztás után, új sor elején.]

továb kinezhasák, st Cypr. [120b:] epist.22. rend szerént igen tiltották, a keresztény raboknak. az idegenekkel¹⁶⁵ beszél-
leni, mert ők sok hitetleneket térítenek vala meg. sőt még
atömlözt tartóköt, és az örököt is, meg térítették, némelykor
olyanokat botsátottak. hozzájuk, akiket gondolták hogy meg 5
tántoríthatják, álhatatoságokat, ugy mint, valamelyiknek,
vagy az attyát, vagy anyyát, hugát, gyermekit, feleségit,
akiknek sirások, és édes beszédek, nagy kísértetek valának,
és sokszor a kiket,¹⁶⁶ a kinok meg nem gyözhették, az ilyen
sirások, meg tántorították, ha valamely martyr terhes talált 10
lenni amidön meg fogták, atörvény szerént, addig meg nem
ölték amég terhes volt, valamint etörtént szent félicitásal.,
acta ss.perpet et felicit.

Az anyaszent egy háznak, nagy gondgya vala az ilyen¹⁶⁷
szent rabokra, Const.apost.V.c.1. st.Cypr.ep.II. a diaconu- 15
sok gyakorta el mentenek hozzájuk, hogy valamiben szolgál-
lyanak nékik, vagy az izeneteket meg vigyék másoknak, vagy
más egyéb szükségekben segítsék, ahivek közül, még mások
is mentenek látogatásokra, és vigasztalásokra, áldgyák vala
szenedéseket, és azokban, részt venni ohajtották, lántzokot 20
meg tsokolták, sebeket orvosolták, és tettek szükségéről,
vittek nékik ágyat, ruhát, ételt, tertul 2. ad uxo. C.4. sőt még
tertullianus azon panaszkodot, hogy a tömlöztben bővön
lakoznak, de jejun. C.12. az illyen állapotokban, a hivek
semmit el nem mulattak, ha a tömlöztben bé nem akarták 25
öket bocsátani, azon voltanak, hogy az örököt, és a tömlözt-
tartokot pénzel meg nyerhesék, ha szinte szidalmazták is
öket, de arra nem hajtottak, sőt még az ütést is el szenvedtek,
a tömlözt ajtajánál éttzakákat töltöttek, tsak hogy valami
alkalmatoságot találhassanak a bé menetelre, mikor pedig bé 30
mehettek, ugy tekintették [121a:] a tömlöztöt,¹⁶⁸ valamint

¹⁶⁵ a idegenekkel [Valószínűleg íráshibából írt *a* névelőt *az* helyett.]

¹⁶⁶ a kiket, [Második *k-n*-ből javítva.] a kinok

¹⁶⁷ az ilyen «rab» szent rabokra,

¹⁶⁸ a tömlöztöt, [*a tömlöztöt*, -ből javítva; *k-t*-ből javítva.]

a templomokat, a melyek meg valának szenteltetve, anyi sok szentek, jelen valo létekel, őt imádkoztanak, és a papok. oda el mentenek., ajánlani a szent áldozatot, azért hogy az a vigasztalások¹⁶⁹ légyen a vallás tévőknek, /Confessoroknak./

5 hogy evilágból, kine menyenek, akristus Jesus, testének, és vérenek, vétele nélkül, valamint sz.Cypr. mondgya, ep.5. et 6. hogy ha pediglen püspök, vagy pap volt a tömlöczben, a hivek oda gyülekeztenek és az Isteni szolgálat után, az Eucharistiát, ki ki, amaga házához vitte, az ilyen állapotokban, amint lehetet, ahöz alkalmaztatták magokat, mivel

10 valának olyan püspökök, kik a diaconusok kezein szentelteknek, mivel. semmi ahöz valo alkalmaság nem volt, hát az a nevezetes antiochiai martyr, szent lucianus, meg lévén kötözve, a maga melyén szentelé meg a kenyeret, philost. III.hist. c.13. el¹⁷⁰ lehet itélni, hogy mint halgatták. a mise után valo intéseket, az egész anyaszent egy ház, ugy tiszteli vala ezeket a szent rabokot, mint a menyben meg koronázottakat, ezeknek,¹⁷¹ nagy hitelek volt. apüspökök előtt, az ő kérésekre, meg engednek vala azoknak, kik a bálványozásban este-

20 nek, de idővel meg kellett az ilyeneknek mérsékelni kéréseket, mivel némelyekben közüllök, nagyob vala a buzgoság, mint sem a meg választásból álló helyes kérés, st Cypr. de laps 1 ep.10.11.12.

22. Beszélgetés. A réliquiákról.

A keresztények el kísérek amartyrokot, még apiatzra is a

25 hol kinozták őket, és más egyéb helyekre is, ahol őket meg ölték, rend szerént avaroson kívül öletetének meg, és az olyan martyroknak, akik, vagy tsuda képen, vagy kemény természetek miat, a [121b:] kinokban meg nem holtak,

¹⁶⁹ vigasztalások [A g helyén felhúzott szárú betűt kezdett írni.]

¹⁷⁰ el <it> lehet itélni,

¹⁷¹ ezeknek, <hi> nagy hitelek volt.

azoknak fejeket vették, a hivek pedig seregel mentenek oda, és tsudálkoztak az ő alhatóságokon, az ilyen példa, meg is erősíti vala őket ahitben, az utolsó szavokra pedig igen figyelmeztének, amelyek imádságokból állottanak, valamint a szent polycarpus szavai, ap. Euseb IV. hist. 15. sokszor történt, hogy ahivek bátorították a martyrokot, origénes egy néhány szor, vészedelemre veté az életét, az ilyen alkalmazóságokban. Euseb. VI. hist. 3. sok példa vagy on olyan., hogy martyrságot szenvedtettek az olyanokal. akik másokot biztattának, és bátorítának. 5 10

A hivek minden tartás nélkül, a martyrok mellé mennek vala, a midön kinozták őket, vagy ruhával, vagy spongyiával a véreket fel szedték, a földről, és azt meg tartották, hét aszszonyokot ölenek meg egyszer azért, hogy a szent balás vérit fel szedték, martyrol. rom. 3. febr. pont. diac. és amidön szent Cyprianusnak fejét vevék, a hivek ruhákat teritettek vala körülötte, hogy a vére. azokra folyon. ugyan hasonló szorgalmatosággal kapják vala el a martyrok testeit, vagy valami részeit, mert sokszor tsak atsonok, vagy a hamvak marada, amidön vagy meg égették, vagy a vadakkal meg étették, st bonifac.¹⁷² an. és innét neveztetének areliquiák, ahivek az ilyen holt testeket drágán meg vették ahóhéroktól, és azokat tisztességesen eltemették, de gyakorta, az ilyen tselekedetért, őket is meg ölték, valának olyanok, hogy halált szenvedének azért, hogy a martyrok testét meg tsokolták, azért hogy nem engedték aholt testekel rutul bänni, marty. rom. 17 febr, de st. juliano. 7. decem. [122a:] de st agatho. 15 mart. avendég fogadost, sz. theodoretust, azért meg ölék, hogy hét szüzeknek testeket atóból ki huzá. a kiket elevenen vetették volt oda, act. st theod. a szent ignázt tanitványi, romából viszá vivék antiochiában. az ő reliquiáit. 20 25 30

A pogányok látván hogy oly igen kaptanak aréliquiakon. annál is inkább el rejtették, és el szelyeztették, a martyrok testeit, v. romae. sub teranea. libr. I. c. 2. 3. azt is gondolák.

¹⁷² st bonifac. <on> on. [Tollhiba.]

hogy az által, meg tsökkenik ahivekben. afeltámadásról való reménség, epist. eccles.vienn.apud Euseb V.c.3. ti azzal hízeltetek magatoknak, mondgyák vala apogányok, ahiveknek, hogy a ti testetek meg maradnak mind addig anapig, a
5 melyen gondolyátok hogy fel támadtok, és azt reméllitek.¹⁷³ hogy azokat kenetekel meg kenik, és drága matériákban takarják az aszszonyok, a kiket meg tsaltatok tudományotokkal, lészen minékünk arra gondunk, erre való nézve, esze elegyítették vala a mártýrok testeit, akardosok, vagy más meg
10 ötletet testekel, vagy azokra¹⁷⁴ követ kötvén, avizben vetették, vagy meg égették, és a hamvát, a széllel el futatták, act.s.s. tharac. in fine.prud. De st.¹⁷⁵vinc.

De mind ezeket tsak hejában tselekedék, mert leg nagyobb része areliquiáknak meg marada,¹⁷⁶ vagy a hivek buzgoságokból, vagy az Istennek tsudálatosan való meg tartásából, a mártýrok temető helyeit pedig tisztelni kezdék, mihent el temették, sok szentek szenvedének halált azért, hogy a mártýrok temető helyeken találták őket imádkozva, vagy azért, hogy üllötték innepjeket, a **[122b:]** mely innepet.,
20 minden esztendőben meg tartották, a mint tertullianus, és szent Cyprianus mondgyák, és ugyan ezért is jedzették fel oly szorgalmatoságal. a holtok napját, martyr. 17 janu. de st diodoro. 14 fevr. de st proculo. 23 jan. de st emerent. tertul. de Corona. C.3. st Cypr. epist.34.

23 Beszélgetes.

A Confessorokrol. vagy a vallás tévökröl.

25 Az olyanokat pedig, akiket meg nem akarának ötletni, kiküldék hazájokból, ezt a romaiak nevezék deportationak,

¹⁷³ reméllitek. [*ll*—*n*-ből javítva.]

¹⁷⁴ azokra [Első *a*—*o*-ból javítva; *ra*—későbbi beírásnak látszik a sorvégi margón.]

¹⁷⁵ st. *vn* vinc.

¹⁷⁶ meg marada, [Második *m*—*r*-ből javítva.]

az illyeneket¹⁷⁷ úgy tekintették, mint holtakat, mivel vagy
pusztás szigetekben küldék, vagy valamely idegen nép közi
öket, arelegatio, az el küldés, a nagy embereket illetve,
adeportatio, vagy szám ki vetés, az aláb valokot, és aleg
közönségesebbeket, a bányákba küldötték, ezek az ország 5
rabjai valának, és rend szerént meleg vasal jegyet sütnék vala.
ahomlokokra,¹⁷⁸ in scripti. azért, hogy mindenüt meg üsmer-
jék öket, ha el szaladnak, ezeknek, mindenkör vas volt
lábokon. nyomorultul tartották öket, rongyoson. gyakran
meg verték. és roszul bántak vélek, egy szoval. olyan roszul 10
volt állapottyok. mint mostanában, agállján lévő raboknak,
akeresztények az illyeneket segítették. a menyiben lehetet.

Mind azokat., akik az illyen állapotban meg holtanak a
hitért. a martyrok száma közi számlálák, és azokat, akik
abujdosásból, vagy a rabságból meg menekedhettek, Confes- 15
soroknak nevezék, mert ezen¹⁷⁹ aneven nevezik vala mind
azokat, akik [123a:] valamit szenvedének ahitért, és közönsé-
gesen mind azokat, akik a bírók előtt, ahitről vallást tettek, az
illyenek nagy tiszteletben valának. ahivek előtt, és gyakorta,
az egy házi rendekre emelék öket. 20

24. Beszélgetés

Az ExCommunicátorol. vagy a gyülekezetből valo
ki rekesztésről.

De mind azokat, a kik az üldöztetések miat, vagy a
gyarłoság miat, vagy a kinok miat., ahitet meg tagadák,
deákul nevezék lapsi, az az meg esteknek, és ezeket a
gyülekezetből ki rekesztették, ha közönségesen penitentziát 25
nem tartottak, Const apost V.Cap.2. az exCommunicatio
pedig abból állot, hogy el tiltották nem tsak a szenttségétől,

¹⁷⁷ az illyeneket [et szórész beszúrás.]

¹⁷⁸ ahomlokokra, <in scrp> in scripti.

¹⁷⁹ ezen <anv> aneven

de még a templomból is. és a hivek vélek, semmiben nem közösültek, vélek nem ettenek, vélek nem beszéltenek, és úgy kerülték őket, mint a mirigyos embereket, azért is hagyá szent pál. hogy úgy kel¹⁸⁰ kerülni arosz keresztényeket, 5 valamint apogányokat, 1 Cor.5.9. ilyen formában bánnak vala, nem tsak. a hittől szakadtakal, de még az eretnekekel,¹⁸¹ és a Schismaticusokkal is. mivel rosz keresztények, minden időben valának, orig in Cels. lib 7. in matth.tract.35. in jerem.hom.9. szent pál a korintus bélieknek panaszolkodik 10 az olyanokrol. kik penitentiát nem tartottak tisztátalanságokért, 2.Cor.12.21. és a philippieknek. az olyanokrol. a kiket akristus ellenséginek nevezi, phi.3.18. az ilyenek, el valának rekesztve ahivektől, epist.Cleri.rom. ad Cypr.31. tsak apüspökök, és apapok beszélhettek vélek, hogy meg térítsék, 15 akönyörgés pedig mindenkor meg volt érettek, ilyen formá[123b:]ban bántak tehát az olyanokkal, akik apenitentzia tartást. nem kivánták.

25 Beszélgetés A penitentzia tartásrol.

A kik pedig ezt kivánták, azokat vizsá fogadták, nagy szeretettel, de meg választásal, elsöben meg értették vélek, 20 hogy olyan kegyelmet tselekesznek vélek, a melyet nem kell tsak könnyen meg adni, és meg próbálák őket, egy kevés ideig valo halogatásal., hogy ha valóságos és állandóé az ö meg térések, a püspökököt illette, ahalálos vétkekért valo penitentzia rendelés, Concil.elib. c.32. ök is tettek arrol ítéletet. ha bé 25 kellé venni a bünöst penitentiára, menyi ideig kel annak tartani, ha titkon, vagy nyilván kellé véle penitentiát tartatni, ha szükségesé amások épületire. hogy nyilván valo gyonást tegyen, mert rend szerént. agyonás, tsak titkon volt. a pap előtt, st leo. epist.136. al.80. az iffiakot, nem vették könnyen

¹⁸⁰ kel [Beszúrás.]

¹⁸¹ eretnekekel, <is,> és

bé apenitentziára, az iffiuság gyarlosága miat, tartván attol, hogy állandó ne légyen meg térések, igen gyanakodtak az olyanokrol, kik a betegségben, utolsó orájokra hagyták apenitentzia tartást., és ha meg gyógyultanak, kételenek valának be tölteni a szabot rend szerént való penitentziát, 5 st.aug.serm.57. de temp

Sokan valának olyanok, a kik nyilván való penitentziát tartának, akiknek pedig vétkeket mások meg nem tudhatták, olyanok is sokan valának. akik titkon tartottak penitentziát [124a:] még a nagy vétkekért is, st¹⁸² aug.epist. ad janua.118. 10 prosper.II. Contempla.C.7. valamint az aszszonyok. a házaság törésért, a férjekre való nézve, és meg mások is, a kiknek nyilván való penitentzia tartások. botránkozást okozhatot volna, vagy még halált is, ha a vétkeket ki nyilatkoztatták volna, st leo.epist.80. et 92. ad rustic. C.2. de mint hogy 15 abban az időben közönséges dolog vala, ahivek között a böjtölés, az imádság, a földön való fekvés, azért nem is vizsgálták, ha valaki az ilyeneket követte, apenitentzia tartásnak szabot ideje, és rendi volt, a vétkeknek, nagy, vagy kitsinységekhez képest, de valamely különböztetéssel, né- 20 mely anyaszent egy házaknak szokások szerént, és az idő szerént, mivel. alegg régieb szabot rendei a penitentzia tartásnak. legg keményebek, szent basilus, a lopásért, két esztendöt téssen fel, a szabad személyek között való vétkekért, hét esztendöt, a káromlásért, tizen egy esztendöt, aházáság 25 törésért, tizen ött esztendöt. agyilkosságért, husz esztendöt, ahit tagadásért, holtig való penitentziát. epist.3.Can. ad amphiloc.C.56.58.59.61.64.73.

Azok pediglen, akiknek közönségesen való penitentziát kellett tartani., szakadozot ruhákban mentenek anagy böjt 30 első napján. a templom ajtaja eleiben, v.hier. epitaph. fabiolae.sozom. VII. hist.C.16. lib 1. sacra.rom. eccles.n.16. mint hogy arégielnél a gyász, az ilyen rongyos köntösből állot, tertul. de paenit.C.II. de pudic.c.13. nem tsak a

¹⁸² st <au> aug. [Tollhiba.]

sidoknál, amint azt meg lehet látni az izraéliták szokásiban, hanem még agörögöknél, és a [124b:] romaiaknál is, a penitentzia tartok, a templomban bé menván, a püspök hamvat tett fejekre.¹⁸³ és a Ciliciumal magokot bé fedezék, és a földre le borulván, úgy maradának mind addig, valamég, a püspök, az egy háziaiak, és anép térden álva, az érettek valo imádságokot el nem végezték, azután apüspök szép intésekel elejekben adá, hogy egy ideig őket a templomból ki rekesztené, valamint az Isten¹⁸⁴ ki küldötte ádamot vétkéért aparaditsombol., de biztatván, és vigasztalván őket, hogy munkálkodgyanak, és reméllyenek az Isten irgalmaságában., azt el végezvén, atemplomból ki küldötte őket, és azonal atemplom ajtait bé zárták utánnok, lib sacrament. ibid. apenitentzia tartok, rend szerént bé zárkozva maradnak vala házoknál, és valamely nehéz munkában foglalák magokot, ha minden nap nem is, de igen gyakorta. kenyérel, és vizele. böjtöltették őket, hoszu imádságokot mondattak vélek, térden, vagy le borulva, a földön feküttek, és alamisnát kellett adni kinek kinek, amaga érteke szerént, apenitentzia tartásnak idejekor, nem tsak amulattságokot kerülték el, hanem még akülső dolgokot is, és söt még ahivekel valo társalkodást is. szükség nélkül, tsak épen innep napokon mentenek ki házoktól, akor is tsak a templom¹⁸⁵ ajtaja eleiben, hanem bizonyos idő mulva, atemplomban bé botsátották őket, hogy halgathassák az olvasást, és a prédikátziot, de az aldozat kezdetin, ki kellett mennie, idővel meg engedték, hogy a hivel könyörög-[125a:]jjenek, de le borulva, és veltire fent álva, valamint atöbbit, hogy pedíglen meg külömböztessék őket atöbbitől, atemplomban bal felöl helyeztették, tehát, negy rendben lévő penitentzia tartok valának., úgy mint a sirok, ahalgatok, ale borultak, és akik már fent álhattak, Conc.ancyr.

¹⁸³ fejekre. [k—re-ből javítva.]

¹⁸⁴ «i» Isten [I—hosszú f-ből javítva.]

¹⁸⁵ a templom «eleiben.» ajtaja eleiben, [A következő bekezdés elején elírásból ismétlődés] akönyörgések alat, [...] akönyörgések alat, még

Példának okáért, aszán szándékal valo gyilkos, a sirok közöt negy esztendeig marada, akönyörgések alat, a templom ajtaja elöt kelletet néki maradni, még nem is a templom pitvarában, hanem kívül, akár mitsodás időben, append. ad epist. st.greg.thaum.6.1. a Cilicumal bé fedezvén magát, a 5 fején hamu volt, ilyen állapotban. kéri vala ahiveket kik a templomban mentenek, hogy szánnyák meg, és imádkozanak érette, a mint hogy még most is imádkozik az anyaszent egy ház nagy böjtben, az penitentzia tartokért, azután, ött esztendeig marada a halgatok közöt, atemplom pitvarában. már 10 szabad vala menni, és onnét halgatni atanyításokat, innét a harmadik rendben téteték, és szabad volt ahivekel imádkozni, de tsak ugyan azon ahelyen., atemplom pitvarában, és le borulva, ebben arendben hét esztendöt kelleték tölteni, az után az utolso rendben lépet, ahol négy esztendeig marada, 15 ahivekel jelen lehetet, az imádságokon., és fent álva imádkozhatot mint atöbbi, de nem Kommunikálhatot, végtire, apenitentzia tartásának husz esztendeit bé töltvén, a Communio-ban valo részesülésre szabadságot adtak. [125b:]

A házasság törésert valo tizen ött esztendöt is. ilyen 20 formában kelleték el tölteni, ugy mint, négy esztendeig, a sirok közöt, ött ig, a halgatok közöt, négy ig, a leborultak közöt, kettőig, mikor már ahivekel fent álva imádkozhatot, apenitentzia tartókot., apüspök gyakorta meg látogatta, vagy valamely papot küld vala hozzájuk, akik őket meg vizgálták. 25 Const apost. libr.2.61. némellyeket meg bátoritot, némelyeket. meg ijesztette. másokot meg vigasztalt. osztogatván kinek, kinek. nyavalyájához képest az orvoságokat,¹⁸⁶ mivel a püspökök, ugy tekintették a penitentzia tartásnak osztogatását, valamint alelki orvoságot, st.ambr. in ps.37. et 3. epist.19. 30 azt tartották, hogy a lelki gyógyításhoz annyi tudomány, gondviselés, békeség türes, és figyelmetesség kívántatik, valamint atesti gyógyításhoz, st.greg. naz.or.1. és hogy a vetkes szokások.¹⁸⁷el rontásokra, sok idő kívántatik, arra igen

¹⁸⁶ orvoságok.ot, [orvoságot.ból javítva; k—t-ből jav.]

¹⁸⁷ szokások. «és» el rontásokra,

vigyáztanak, hogy a keménységel. kéttségben ne ejttsék abünösököt, ne hogy viszá¹⁸⁸ térjenek a pogány életre, de másként meg fedették türhetetlenségeket, tudván azt, hogy mitsoda. ártalmas légyen, ahirtelen valo fel óldozás,

5 Cler.rom. ep.1. azért tsak azokat oldozták fel tellyeségel, a kik azt köny hullatásal kérték, és akik szokásokat meg változtatták, az alkalmatlanok semit nem nyertek, a fenyegetődzök,¹⁸⁹ meg annál kevesebbet, nem könnyü dolog volt. az olyan püspököt meg ijeszteni, akik meg [126a:] szokták

10 volt. apogányok üldözéseket. st.Cypr. ep ad Corn. ökk azt tartották, hogy igen kell munkálodni. a mások üdveségin. magát pedig el nem kell veszteni azokal. kik meg nem jóbbityák magokat, st.ambr II. penit.ep.9. apüspök engedel

15 méből ment tehát a penitentzia tartó egyik rendből a másikában, és mindenkor nem vigyáztak az időre. de azt meg rövidítették ha helyes ók kivánta, ugy mint, ha buzgo volt a penitentzia tartó, ha halálos betegségben, vagy üldöztetésben eset, mert az ilyen állapotokban, igen vigyáztanak arra, hogy szenttség nélkül meg ne hallyon a penitentzia tartó. v. st

20 Cypr.ep.51 az ilyen engedelmet., mely a penitentzia tartásnak ideit meg rövidítette,¹⁹⁰ indulgentiának nevezték, ha apenitentzia tartó meg holt. minek előtte ideit ki tölthette,¹⁹¹ és magát fel óldoztathatta volna, az ő üdvesége felöl jó ítélettel voltak, ő érette imádkoztanak, és a szent áldozatot

25 ajánlották, Conc. arel.2. C.23. Conc.Cartha.4. C.59.

Midön apüspök, helyesnek ítélte, hogy a penitentzia tartásnak vége legyen, rend szerént a nagy böjt végén hagyatta el, azért hogy a penitentzia tartó, részesülhessen. a szenttségekben., ahusvétí napokon. a penitentzia tartók, nagy tsötörtökön, a templom ajtaja. eleiben gyülvén, apüspök minek

30

¹⁸⁸ viszá térjenek [A v helyén először felhúzott szárú betűt, talán t-t(?) kezdett írni.]

¹⁸⁹ a fenyegetődzök, [t-d-ből javítva.]

¹⁹⁰ meg rövidítette, <il> indulgentiának

¹⁹¹ ki tölthette, <volna,> és magát fel óldoztathatta volna, az ő üdvesége <ke> felöl

utánna, sok imádságokat mondott volna reájok, az archidiaconus kerésére¹⁹² a templomba bé bocsátotta őket, ordo rom. n.1. libr 1. sacram.rom.eccl n.38. mondván apüspöknek, hogy a volna a kegyelmeségnek ideje, és hogy [126b:] az igazságos dolog. az el tevelyedet juhokot bé venni, mivel az anyaszent egy ház, a juhait szaporittya. az ujjonnan valo meg kereszteltetekel, azután. apüspök,. az Isten irgalmaságáról, és az élettyek meg jobbitásáról valo intéseket ada nekik, végtire, az anyaszent egy ház, kerésére. meg kegyelmezvén., és el hitetvén magával. meg téréseket, fel oldozá őket, nagy Ceremoniával, azután, meg borotválkozván, arongyos köntösököt le veték, és ugy kezdének élni, valamint a töb hivek, kétség nélkül, valának valamely külömbsegek ezekben a külső Cérémoniákban, az időhöz, és a helyhez képest, noha mind azok tsak egy végre voltanak, és igen használtak, avétek iszonyuságának meg üsmérésére, és hogy mitsoda nehéz dolog légyen, abból ki kelni, a jó életüeknek is használtak, mert annál inkább követték hivatallyokot, ha az ember. mondgya szent ágoston: *egy szers mind viszá térne az előbbeni*¹⁹³ *boldog állapottyára, tsak játéknak tartaná, a halálos véteekben valo*¹⁹⁴ *esetét. serm.34. de divers.*

Hogy ha a penitentzia tartó. apenitentzia tartásának ideje alatt, valamely ujjab véteekben eset, ismét ujjontában kellett el kezdeni apenitentzia tartást, ha láták hogy¹⁹⁵ magát meg nem jobbittya, se életét meg nem változtattya, tsak abban az állapottyában hagyák, és a szenttségekhez nem járulhata, hogy ha pediglen, a fel oldoztatása után, valamely nagy¹⁹⁶ véteekben esék. azután nem lehete része a szenttségekben, mivel tsak egy szer lehetet közönségesen valo penitentziát tartani. egyebet már nem tse-[127a:]lekedhetvén, imádkoztának érette, mind a meg térésre intették, és mind arra, hogy

¹⁹² kerésére [Hosszú f betűje r-ből javítva.]

¹⁹³ előbbeni «állapottyára,» boldog állapottyára,

¹⁹⁴ valo [a—o-ból javítva.]

¹⁹⁵ hogy «mást» magát [Törlés a sor végén.]

¹⁹⁶ nagy [Beszúrás.]

reméllyen, az Istennek véghetetlen valo irgalmaságában, st.aug.ep.54. ad maced. C.7. közönségesen sokat nem tartot-
tak az olyan penitentzia tartás felöl, ha gyakorta volt,
avétekben valo esés, valának olyan vétkek, a melyekért holtig
5 kellett penitentiát tartani, és tsak az utolso orán, adták fel a
Communiot. apenitentzia tartásra, az olyan hitt tagadokot
bénem vették, akik¹⁹⁷ azt halálos betegségekre halogatták. és
noha arra bé vették a más féle bünösököt, mind azáltal, nem
igen tartották hasznosnak az,¹⁹⁸ ilyen penitentzia tartást,
10 amelyet tsak az örökké valo kinnak félelméböl tselekedték.
st.Cypr.ep.¹⁹⁹53. ad anton. Conc.arel.1. Can.22. az olyanokot.
kik egy szer közönségesen valo penitentiát tartottak,
semmi féle egy házi rendben bé nem vették, Conc.nic.Can.
9.10. Conc.carthag. IV.C.68. hogy ha pediglen egy pap, vagy
15 egy más Clericus, olyan vétekben eset, a melyért. közönsé-
gesen valo penitentiát kellett volna tartani, tsak a maga
rendét vesztette el, az az, hogy az papságból le tették, és
semmi egyházi hivatalt nem gyakorolhatot, és a világiak közé
számlálták, más penitentiát nem adtanak az olyanoknak,
20 azért hogy kétt szer meg ne büntetödgyék, és hogy meg
tartassék, a tisztelet²⁰⁰ az egy házi rend szenttségéhez.
Can.apost. XXIV.

Ha valaki tsudálkozik, az ilyen régi rend tartáson. tsak azt
gondolya meg, hogy akoron, az ilyen penitentzia tartásra
25 méltó vétkek, ritkák valának a keresztények közöt, valamint
hogy, ajól neveltettek, és a betsület szeretők, nem igen esnek
olyan vétkekben, amellyeket meg szokot büntetni a törvény
gyalázatos halálal, az is ritkán történik vala, hogy olyan
keresztények, akiket ugy meg válogatták **[127b:]** és oktatták,
30 házaság törésben, gyilkoságban, vagy más halálos vétekben
essenek, magok apogányok azt meg vallották, hogy a keresz-

¹⁹⁷ akik «tsak» azt [Törlés a sor elején.]

¹⁹⁸ az, [Utólagos beírás a sorvégi margóra.]

¹⁹⁹ ep. «59» 53.

²⁰⁰ a tisztelet [Későbbi beírások a margón, halványabb tintával; a—sor végén, tisztelet—új sor elején.]

tények, tellyeséggel ellene mondotanak arosz kivánságoknak, origenes azt mondgya. hogy az ilyen vétkek, fel nem találtanak, a valóságos keresztényekben. orig. in Cels. tertullianus írja, hogy a Catholicusokat, könnyü meg üsmérni az eretnekektől. az ő különböző szokásokbol, és azt szemekre hányá,⁵ a pogányoknak, hogy a tömlötzek, tsak pogányokkal voltak tele, vagy keresztényekkel, akiket tsak a kereszténységel vadolták, mivel ha másal vádolták volna, keresztények nem lettek volna, az artatlanság mi nekünk igen szükséges, mi azt jól üsmérjük, azt az Istentől tanultuk, a ki tekélletes mester,¹⁰ és azt meg is tarttyuk²⁰¹ hűségesen, mivel olyan birotol vettük, akit nem lehet meg vetni. apolog. C.4.5.

26 Beszélgetés.

Ascetae, a barátokrol. és a szüzekről.

Valának olyan keresztények, akik kötelesség nélkül, szabad akarattyokbol. a penitentzia tartást követik vala, követvén a profétákat, és keresztelő szent jánost, és hogy szent pál¹⁵ szerént, a szolgálat alá vessék testeket. 1 cor.9.26. ezeket nevezik vala ascaetának, az ilyenek rend szerént el zárták magokat, és igen különösön éltenek, magokat mindentől meg tartoztatták, és akeresztényi mértékletességhez, rend kívül valo böjtököt adtanak, ezek száraz eledelrel élvén, kétt,²⁰ vagy három napig sem ettenek. mezitláb jártanak, a földön fekütenek, éttzaka gyakorta fel költenek., a szent írást. szorgalmatosággal olvasták. és tsak nem szüntelen imádkoztának., az illye[128a:]nek közül, sokan, nagy püspökök lettenek. origénes illyen életet éle. in numer.hom.25.²⁵

Sokan valának aleányok közül is, kik Istennek szentelék szüzeségeket, magok szabad akarattyokbol, ezek is hasonló sanyarusággal valo életet éltenek,

Nem tartották valóságos szüzeknek az olyanokat, kik a

²⁰¹ meg is tarttyuk [Utána áthúzott vessző.]

mulattságokat, és a hoszu trécseléseket keresék, kik aszépen
valo szóllást szerették, de még annál inkább nem tartották az
olyanokat, akik a magok szépségeket, a tzifraságokat szeret-
ték, és akik kényesen jártanak, szent Cypríanus azt jovallya,
5 aszüeknek, hogy ellene mondgyanak a tzifrálkodásoknak, és
annak, ami aszépséghez tartozik, jól tudván azt, hogy mikép-
pen ragaszkodnak a leányok. az olyan hejában valóságokhoz,
és hogy azok. mitsoda rosra fordulhatnak, Cypr. de hab.virg.
az első időkben. az Istennek szenteltetett szüzek, leg többire
10 az attyok házánál maradtanak. vagy is hárman, négyen,
különösön laktanak, mas huva nem jártak, tsak a templom-
ban. ót is különös helyek volt, atöb aszonyoktol. ha valame-
lyik meg szegte fel tett szándekát, és ferjhez ment, annak
penitentziát kellett tartani.

27 Beszélgetés Az özvegyekről, diaconisákról.

15 A mely özvegyek le mondának a másodszori házaságról,
azok,²⁰² tsak nem olyan életet éltenek. mint a szüzek, noha
anyira el nem zárták magokat, mert a külső jo tselekedetek-
ben foglallyák vala magokat, ugy mint, a betegeket látogat-
ták, arabokot, fő képpen. a martyrokot, Confesorokot. a
20 szegényeket táplálták, és a halotakot el temették, de az ilyen
jó tselekedetekben, atöbb **[128b:]** keresztény aszonyok is
szorgalmatoskodtanak., de az özvegyek mint szabadabbak.
ezeket inkább gyakorolhatták, aleg öregeb özvegy aszonyok
közül választtyák vala a diaconisákat. ugy mint a hatvan
25 esztendősököt, de azután negyvenre rendelék, v. Const
apost. lib 3. némelykor a szüzeket is bé vették erre a hivatalra,
amidön a diaconisaságra²⁰³ bé vétettek. a püspök reájok tette
kezeit, és az egy házi rendben számlaltattanak. mivel ök, az

²⁰² azok, <n> tsak nem [Törlés a sor elején.]

²⁰³ diaconiságra [Nyilván elírás *diaconis(s)aságra* helyett.]

aszszonyok között, a diaconusi hivatalt vitték végben, Conc.nicae.C.17. Conc.Calched.C.15. epiphan. haer.79. n.3.

Az ő hivatalyok volt, hogy gondgyok legyen az olyan aszszonyokra, akiket abetegség, szegénység, vagy más nyomoruság miat, tartani kellett az anyaszent egyháznak, Const 5 apost. ők tanyították az olyan aszszonyokat. akiket ahitre kellett tanyítani; ők vitték akeresztelésre, az aszszonyokat, és a leányokat, ők vetkeztették, és öltöztették fel, a keresztezés után, ők örzötték, az²⁰⁴ aszszonyok felől a templom ajtaját, arra is vigyáztanak, hogy ki ki amaga rende szerént ülljön, 10 tsendesen, és tisztesegeesen viselleye magát, a diaconissák, számot adtanak amagok hivatalyokrol a püspöknek, a papoknak, vagy a diaconusoknak, ezekre valának bizva mind azok a dolgok, amelyek az aszszonyokat illették.

A püspököknek, nagy békeséges türeessel, és vigyázással 15 kellett igazgatni mind ezeket az aszszonyokat, hogy a diaconisákokat, amértékleteségben, és hivatalyokhoz illendő szorgalmatosságban tarthassák, mert igen nehéz dolog vala azt meg gátolni, hogy az ilyen öreg aszszonyok, könnyen hitelt ne adgyanak, vagy nyughatatlanok ne legyenek, vagy 20 olyanok, akik mindent akarnak lát-[129a:]ni, s' hallani, hamisak, haragosok, vagy mód nélkül valo kemények ne legyenek, arra igen kellett vigyázni, hogy a tanyításnak szine alat, magokot igen tudosoknak ne tarttsák, hogy a szent titkokrol, helytelenül ne beszélyenek, és hogy valamely 25 meséket, haszontalanságokot ne tanittsanak.

28. Beszelgetés

A szegényekre valo gondviselésről.

Az anyaszent egy háznak vala gondgya, minden féle szegényekre, akik pedig dolgozhattanak., azokat nem számlállják vala a szegények közi, mivel olyan állapotban valának., hogy

²⁰⁴ az [A z helyén felhúzott szárú betűt kezdett.]

nem kellették terhire lenni masoknak, sőt még segíthették, a több szegényeket is, mivel azt tartották, hogy egy jó kereszténynek, nem csak maga táplálására kel²⁰⁵ dolgozni, hanem még azokéra is, akik nem dolgozhatnak. orig. in matth. tract 5 31. v.st basil.reg.sus.42. de másként is, az ország törvénye, azt meg nem engedte, hogy dolog tehető koldusok legyenek. 1.7. Cod. de mend valid. lib 11. mert mint hogy akoron szokásban vala arab tartás, ha az olyan dolog tehető koldusok szabadok valának. azokat valamely földön le telepítették, 10 hogy azt mivellyék, Colonatu perpetuo fulciatur. ha pediglen rabok valának, nem bánták, akár ki fel foghatta őket, hasonló képen. ha valaki valamely el vettetet gyermekeket tanált, azé voltak, aki²⁰⁶ azokat fel nevelte. argum. 1.3. Cod. de ins expos. ez így lévén, épen nem valának más féle koldusok. 15 hanem valamely meg **[129b:]** öregedet rabok, kik vakok. tsonkák bénnák voltak, és akiknek olyan kegyetlen urok, volt. hogy nem akarta őket táplálni.

A keresztények., az ilyenekre viselnek vala tehát gondot, és az ilyenekről, mongya²⁰⁷ prudencius, hogy szent lörintz 20 meg mutatá őket, aromai praefectusnak, a templom kintse gyanánt, a gyermekekre nagy gond volt, fő képen a martyrok árváira, azután, az olyanokra, a kiket az utzára ki tették, és mind az olyanokra, akiket tanáltak, és őket, akeresztényi vallasban nevelték, act. s.s.perpe. et felic. a szegényekre valo 25 gondviselésben, arra vigyáztanak. hogy a testi jokal. lelki jókót is szerezenek nékik, ezért is. leg előbször.²⁰⁸ a keresztény koldusokkal tettenek jól., akeresztények közül is, aleg jobb erkolcsüekkel, és el hagyták azokat, kik magokat meg nem jobították, minden féle embertől el nem veszik vala az 30 alamisnát, azoktól. akik a gyülekezetből ki rekesztettek volt,

²⁰⁵ kel·g· dolgozni, <hogy> hanem

²⁰⁶ aki·k· azokat ,

²⁰⁷ mongya^ˆ [Ejtés utáni íráshibás alak a Mikesnél szokásos *mondgya* helyett.]

²⁰⁸ leg előbször. [b—sz-ből javítva.]

az usorásoknak, házasság töröknek, a rossz²⁰⁹ életül aszszonyoknak. alamisnájokot bé nem veszik vala, Const apost.IV. Cap.5.6.7.9. jobban szerettek inkább nem adni aszegényeknek. mint sem ezektől valamit el vegyenek. azon kívül is biztanak az Isten rendelésében, aki rendelhetet nekik. másu-
nan is. act.st afrae. 5

Mindenik anyászent egy háznak. vala elegendő fundusa, a szegények. és a jövevények táplálásokra, a temetésekre. és más közönségesen való költségekre, úgy mint az egy házi szolgák tartásokra, a gyertyákra, az oltári eszközökre, st.just. 10
1 apol. tertull.apol.C.39 a romai anyászent egy ház, szent Cornélius pápa idejében, 250 esztendő tályban, száz ötven négy egy házi szolgákat [130a:] tartot, és többet, tizen ött száz szegénynél, euseb.lib VI.hist.C.43. de sött még ezen idő előtt is, az üldöztetésekben, a szegény anyászent egy házaknak. 15
segítséget küld vala, úgy hasonló képen, a bányákban lévő Confesoroknak, euseb.IV.hist.C.23. az első három saeculumokban. az ilyen közönségesen való jossága az anyászent egy háznak, mind inkább ingo bingo jóvakból állot, eledel némüből, köntösökből, és kész pénzből, mind ezeket a hivek 20
magok akarattyokból adgyák vala, minden héten, vagy minden holnapban, vagy a mikor akarták, mivel arra nem volt szabot rend, de senkit nem erőltettek. az ilyen ajándékokra. tertull.apol. C.39.

Arra mind azáltal intik vala ahiveket, mint vallásbéli 25
köteleségre, hogy az anyászent egy háznak meg adgyák, a földi gyümölcsnek sengéjét, és tizedgyét,²¹⁰ úgy hasonló képen amarahájokból is, az egy házi szolgálknak, és a szegényeknek táplálásokra, origénes azt tarttya, hogy az ő törvény, erre mostanában is kötelez, és hogy az évangélium nem hogy 30
ezt el törölte volna, de sött inkább hadgya, hom II. in num. V.17. in jos. de azt nem láttyuk hogy kénszerítették volna azokat erre, kik ezt el mulatták, az ilyen ajándékot, vagy a

²⁰⁹ rossz életü [o—e-ből javítva.]

²¹⁰ tizedgyét, [Szóvégi t—d-ből javítva.]

püspök, vagy a diaconusok kezében adták. és nem volt szabad más féle ajándékot tenni az oltára, akenyéren, és a boron kívül, az anya szent egy háznak, vala földi jorzága. még az üldözéseknek idejében is, mivel. hogy azoknak vége lett,
5 parantsolat²¹¹ adatot ki. hogy viszá adassék, ezt láttyuk Constantinus, és licinius parantsolatlyibol. 313 esztendőben, ap.lact de mort.persec.45. euseb. X.hist.C.5.

Ezek tehát az anyaszent egy ház kintsei, a melyeken oly igen [130b:] kaptanak apogányok, és a melyek, az üldözéseknek. egyik okai valának, amint ezt láttyuk a szent lörintz példájából, a diaconusok hivatallya vala, hogy kezekhez vegyék mindazt, valamit adtanak az egy házi közönségesen valo szükségre, azokra ök vigyáztanak, és ök is osztogatták el apüspök parantsolatlya szerént, a kinek is ök adták tudtára.
15 kinek, kinek szükségit, az ő hivatallyokban állot, hogy. végire mennyenek. kinek mire vagyon szüksége, írásban kelleket nékik tartani, az egy házi szolgáláknak, a szüzeknek, özvegyeknek, és más egyéb szegényeknek számokot. akiket kelleket táplálni az anyaszent egy háznak. ök visgálták meg az ujjakat,
20 kik bé akarták magokot iratni, önekik vala gondgyok hogy a jövevényeknek szálások, és eledelek legyen, a világiak minden dologért öhozájok mentenek, ök is jelentették bé dolgot a püspöknek, akihez nem mentenek szabadosan tiszteletnek ókáért, ez igy lévén, a diaconusok élettye, munkás élet
25 vala, gyakorta is kelleket ki menni nékik, ide s' tová a városra, és némelykor hoszu utra is menni, ebből az okbol nem viseltenek hoszu palástot, se oly böv köntösököt mint apapok, hanem szük köntöst, vagy dalmaticát, hogy könyebben járhasanak, és munkálodhasanak. Const. apost II. C.51.

²¹¹ parantsolat adatot ki. [p—a-ból javítva.]

29 Beszélgetés A szállás adásról.

A szállás adás, rend szerént valo szokás volt. még a pogányok között is. a görögöknél, és a romaiaknál, az ember-sé-[131a:]ges emberek, nem igen gyakorolták avendég fogadokot, akiknek valami dolgok volt valamely városban, 5
őkik üsmerők volt. vagy jó akarajok, akikhez szállottanak, viszontag a mikor kivántatot., azok is ezekhez szállottanak, az ilyen üsmerettsé, és szállás adás, fiurol, fiura maradot, és ez igen segítette avárosok között valo barátságna meg tartását, azt tartották, hogy a szállás adás kor, jupiter jelen 10
vayon. az uton járot, és az asztalt, a melyen véle ettenek, szentnek tartották, a sidok ezt a szokást, mindenkor meg tartották, most is meg tarttyák magok között.

Nem kell tehát azt tsudálni. ha a keresztényeknél szokás volt a szállás adás, mivel ők egymást, atyafiaknak, és jó akaroknak tartották, tudván azt is, hogy a kristus, azt ugy 15
hadgya,²¹² mint érdemes jó tselekedetet. matth.25.34. mihent valamely uton járo jelit adta hogy keresztény, és az anyaszent egy házból valo, azonnal örömet bé fogadták, azt tartván, hogy magát akristust nem fogadgyák bé, ha az ollyat bé nem fogadgyák, de szükséges volt hogy magát meg üsmértesse, 20
erre valo nézve, akeresztények, akiknek hoszu utra kellett menni, a püspöktől levelet vettek, a mely levelben bizonyos jel volt, és a melyet tsak a keresztények tudták, v.prior.de litt Canon. a²¹³ jelből meg lehetet üsmérni, hogy mitsoda féle 25
renden volt az utozó, ha Catholicus volté, vagy eretnek, ha cathecumenusé, vagy penitentzia tarto, ha egy hazi szolgálé, és mitsoda rendben, mivel az egy házi szolgálak nem utoztanak. a püspök szabad levele nélkül.

Leg elsöben is a gazda meg mosta, avendéginek lábokot, ezt a szokást sok helyt láttyuk a szent írásban, eszükséges is 30

²¹² hadgya, [d—beszúrás.]

²¹³ a <levelből> jelből

volt, mivel a [131b:] régiek, mind inkább mezit láb jártanak. ettől vagyon, hogy szent pálnál, a láb mosás, a szállás adásal együt jár, 1 tim.5.10. hogy ha avendég az anyaszent egy háznak egyeségében volt, együt imádkoztanak véle, minden

5 tiszteletet meg adtak néki, ő tett könyörgést az asztalnál, az első helyen ült, aháznál lévő tselédeket oktatta, agazda szerentsésnek tartotta magát, és az utózoval valo ételt, szentebnek tartották, az egy házi szolgálknak pedig, amagok rendfhez valo tiszteletet meg adták, hogy ha pedig valamely

10 püspök utozot, mindenüt. arra kérték, hogy Isteni szolgálatot tegyen, és predikályon, meg akarván ez által mutatni, apapi hivatalnak, és az anyaszent egy háznak egyeségét, e szerent is bánék szent anicetus pápa, szent polycarpusal, const apost.2. Cap 58. euseb.IV.hist. C.14. valának olyan szentek, a kik az

15 egy házi szolgálknak, vagy másoknak valo szállás adásért martyrságot szenvedtenek, valamint ángliában, ahires szent álbánus. a keresztények szállást adtanak még a pogányoknak is, a fejdelmek parantsolatit. nagy engedelmeséggel viszik vala végben, a midön azt parantsolták nékik, hogy szállást²¹⁴

20 adgyanak ahadi embereknek, vagy másoknak. kik az ország szolgálattyában jártanak. szent pacomus, ahadakban lévén, még igen iffiu korában, a mely seregben volt, azt olyan²¹⁵ városban küldötték. ahol tsudálkozásal látta, hogy a lakosok igen jó szivel fogadták őket, mint ha leg régieb jo akarajok

25 lettenek volna nékiek, erre valo nézve, tudakozodni kezdék alakosok felöl, és azt mondák néki, hogy azt a várost, olyan különös vallásu nép lakja, a kiket keresztényeknek neveznek, azonnal kérdezkedni kezdék töllök vallásokról, és ugyan ót is kezdte gondolkodni meg téréséről.

²¹⁴ szállást [Utána egy megkezdett hosszú szárú betű törölve.]

²¹⁵ olyan <ser> városban

[132a:] 30 Beszélgetés
A Betegekről.

A keresztényeknek. nagy gondgyok vala abetegekre, amint is ezt az Évangélium igen hadgya, válériánus Császár idejében, nagy pestis léven alexándriában., akeresztények meg akarván mutatni felebaráti szereteteket üldözőjökhez, oly nagy szorgalmatosággal viseltek gondot a betegekre. hogy sokan közüllök pestisben meg holtanak, és az ilyeneket, úgy tisztelik, mint martyrokot. Euseb.VII.hist.C.22. apapok gyakran látogatták abetegeket, őket vigasztalták. érettek imádkoztanak. a szenttségeket nekik fel adták, aviaticumot²¹⁶ tsak a kenyérnek szine alat adták fell, és azt szükségben, egy világi is elvihette abetegnek, amint eki tettzik az öreg serápius historiájából, euseb.VI.hist.44. nem tsak aszentelt olajókkal gyógyitták vala abetegeket, de hamás féle szentelt olaj nem volt. tsak azal az olajal is sokakat meg gyógyítottanak., a mely, a martyrok koporsojok²¹⁷ előtt éget a lámpásokban.

A pogányoknak, semmi reménségek nem lévén halálok után, abetegséget olyan rosznak tartották, amely meg fosztotta őket ez élet²¹⁸ javaítol. vagy olyannak, mint amely semmivé valo lételek után, meg menti őket anyomorusagoktól, igen kevesen valának olyanok, kik hitelt adtanak volna annak, amit apoéták mondottak, amás világon lévő kinokrol,²¹⁹ vagy jutalmakrol, *adeo ne me delirare censes. ut ista Credam.* Cic.tusc.quaest.lib.I.n.6. *nec pueri Credunt.* juven.²²⁰ ez így lévén. nem intették, hanem [132b:] inkább mulattatták ahaldoklokot, és az egészségesek, azon igyekeztek. hogy mentől tovább tarthasson. az életnek gyönyörüsége, közönségesen azt tartották a mit szent pál mond felölök isaiás után, tsak együnk, igyunk, holnap úgy is meg halunk. 1

²¹⁶ aviaticumot <pedig,> tsak [Törlés a sor elején.]

²¹⁷ koporsojok [*j*—megkezdett *k*-ból javítva.]

²¹⁸ ez élet <javai> javaítol.

²¹⁹ kinokrol, [Első *k*—*h*-ból javítva.]

²²⁰ juven. [Íráshiba *juven.* helyett.]

cor.15.32. horaciusnak, minden lelki tudománya ezen végeződik el, nagyobb példát²²¹ erről nem tudok, mint a petronius halála néző idejében, tacit. annal.16. valának olyanok, kik a filozófiával vigasztalák magokat, és a tsendesen való halált²²² keresék.

A keresztényeknek, másféle tudományok léven. ahalált úgy tekintették, mint az örökké valóságnak kapuját, azért csak nem mind jó életet élven, ahalált inkább ohajtották, mint sem féltének tőle, és nem szomorkodtanak anyit, az attyok, vagy attyok fia halálán, mint a menyit örültenek boldogságon, és azon, hogy remélették őket meg²²³ látni amenyekben. Cypr. de mortal.²²⁴ et in demetr. ők a halált úgy tekintették, mint az álmót, valamint az írás mondgya, dormivit Cum patribus suis. erről is nevezték atemető helyet, tziinteremnek, Coemeterium, az az görögül. aluvo hely.

31 Beszélgetés A temetésről.

Hogy a fel támadásról való hitet jobban meg mutathassák. atemetésekre nagy gondyok vala, és azokra sokat költöttek, azö élettyeknek modgyához képest, ahol testeket meg nem égették mint agörögök, és a romaiak, se az égyptum béli babonáságokat nem követék, kik drága kenetekel, és fűszerszámokal kenték meg, ahol testeket, és azokat aházaknál tartván, az ágyra ki [133a:] nyujtoztatták. szent antal eleget beszéle az ilyen szokás ellen. a melyet még tartanak vala azö idejében, vie.st.ant C.31.

A keresztények úgy temetik vala el. ahol testeket, valamint a sidók, v.baron.an.34. n.310. minek utánna meg mosták. kenetekel meg kenték, és apogányok nem költöttek

²²¹ példát «ll» erről ,

²²² halált «f» keresék.

²²³ meg látni [meg—még-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

²²⁴ Cypr. de de mortal [de—kétszer írva, sor végén és új sor elején.]

annyi fű szerszámot az áldozatokra, mint ők ahol testekre. mondgya tertullianus. apol. C.42. vékony ruhákban, vagy selyem matériákban takarták, némelykor drága köntösökben öltöztették fel, harmad napig ki nyujtoztatva²²⁵ hagyták, és azon idő alatt igen vigyáztanak reájok. és imádkoztanak 5 mellett, azután temetni vitték, és sokan kísérték gyertyával, énekelvén sőtárokot., és hymnusokat, az Isten ditséretire, és a fel támadásról való reménségnek meg mutatására. Const.ap.6.C.ult VII.C.41.42. prud.hymn. in exeq. imádságokat mondottak érettek, a szent áldozatokat ajánlották. és a szegényeket meg vendéglettek, amely vendégelést. nevezék 10 agapesnek, ezt nevezik a mi nyelvünkön tornak. esztendő mulva. ujontában emlékezetet tettek felöllök. és azt gyakorolták. esztendőről, esztendőre, noha a szent áldozatban, minden nap volt emlékezet felöllök. tertull. de Coro.milit. C.3. 15 orig.in job.hom 3. Cypr.ep.66.

Az anyaszent egy háznak valának atemetésre rendeltetett emberei, akiket sir ásoknak neveztek. fossores, laborantes. akiket némelykor az egy házi szolgák közti számlálák, ahol testekel gyakorta, sok féle eszközököt temetnek vala el, 20 ahalot tisztességére, vagy azért, hogy emékezete.²²⁶ fent maradjon., ugy mint, valamely jelit, tiszttségének, vagy valamely eszközt,²²⁷ amelyel kinozták, [133b:] vagy valamely edényt, tele vérekel, a martyrságoknak actáit. az építáphiomot., vagy numismákat,²²⁸ vagy laurus ágat, keresztet. vagy 25 az Évangéliumot., v.baron an.14. n.288. apogányok drága temetőkben tartották ahol testek hamvát, a melyeket mind inkább az ut szélyire építették, a keresztények ellenben, el rejtik vala a holt testeket. kö pintzékben teszik vala, valamint roma mellet valának a Catacombesek, longae fornices, subterranea ad tertium lapidem, ab urbe roma, quae martyrum sepulcra putantur. 30

²²⁵ nyujtoztatva [j—z-ből javítva.]

²²⁶ emlékezete [z—t-ből javítva.]

²²⁷ eszközt, [sz—hosszú f betűje z-ből javítva; a. m. *eszközt*]

²²⁸ numismákat [A második *m* helyén felhúzott szárú betűt kezdett.]

Ezek a föld alatt való helyek, igen morsálodo, és fővényes kőből valának ki faragva, a keresztények ezeket tisztelemmel tsinálák, ezekben apintzékben, grádicsokon²²⁹ mennek alá, és őt hosszú uttzákra találják., az uttzák szelvény két felől, két
5 vagy három sorjával, egy más felet, vak ablakok, vagy is almáriumok vannak mélyen ki vágva, ahová tették ahol testeket, helyel, helyel. bolt hajtásos tágas házakot találják, és körös körül, hasonló vak ablakok vannak., valamint az uttzákon, leg többire, ezek a házak, az ó, és az új testamentumbéli dolgokal vannak bé írva, valamint a szent egy házak valának, ugyan őt a föld alatt, templomokat is találják, mindenike ezeknek a föld alatt lévő tisztermeknek. vagyion olyan nagy mint egy hostát, és némelyike közüllök, két vagy három sorjában vannak le ásva, a földbe, avalló hogy bátorosan el rejtették oda magokat a keresztények, az üldöztetésekkor, a mártýrok reliquiáit őt el tarthatták, és oda gyülekezhettek az Isteni szolgálatra, ezekről a [134a:] nevezetes. és tsudálatos tisztelemről, sok időki semit nem tudtanak, mivel a föld le omolván, az ajtait egészen el lepte volt. hanem,
20 az elmúlt saeculumnak a vége felé akadtanak reájok, ezek a helyek, a mártýrok Conciliumának is neveztetnek, mert oda gyűjtötték az ő testeket., vagy fővénynek, a fővényes földért, arénaira afrikában, atisztermeket szérüknek is neveztek, areae. baron. ad mártýr. 3 janu. 23 jun. et 3 sept

25 Mindenkor meg volt az a nagy áztatóság, hogy a mártýrok mellé kívánta ki ki magát temetetni, ezért lett idővel anyi temetés atemplomokban., noha sokáig meg tarták azt a szokást, hogy tsak a városokon kívül temessenek. thomass.disc.p.1.lib.1.c.55.n.11. a reliquiákhoz való tisztelet,
30 és a feltámadásról való hitt, el törlek a keresztények elméjékből, azt az irtozást, amellyel valának a régiek, még az izraéliták is a holt testekhez, és atemető helyekhez.²³⁰

²²⁹ grádicsokon [n—k-ból javítva.]

²³⁰ atemető helyekhez. [A z helyén felhúzott szárú betű kezdett.]

32 Beszélgetés A püspökökről. és más egy háziakról

Hogy egészen el végezem az első időkről való beszédemet, szükséges még egy néhány szót mondani apüspökökről, és atöb egyháziakról is, origénes, avárosiak gyülekezeteiket, akeresztény anyászent egy ház béli gyülekezethez hasonlítván, mondgya. mint nyilvánóságos dolgot, hogy azok. kik az anyaszent egy házakot igazgattyák, valóságosan jó erkölcsűek, és érdemesek. és a városi ma-[134b:]gistratusok. tsak nével azok, Contr.Cels.3. eztet Celsus ellen való munkájában mondgya, vetekedvén apogányokal, akik előtt tsuf lett volna, hogy ha tsak ez az igazság nyilván való nem let volna, az első három saeculumokban, mint hogy sok számu püspököket látunk romában, és jérusálemben. abbol el ítélhettyük, hogy annak leg nagyob része, martyrságot szenvedet, és az első nyolcz,²³¹ vagy kilentz száz esztendök alatt, talám többet nem találunk három, vagy négy pápánál, a kiket szenteknek, nem tartották volna, az első saeculumokban lévő püspökök, a kikről²³² emlékezik ahistoria, nevezetesek valának, jo erkölcsökért, és érdemes voltokért, azért is alexander severus Császár, hogy meg mutassa. mitsoda szorgalmatoságal kellené választani, és meg visgálni aközönséges tiszt viselőket., akeresztényeket adgya vala például, lamprid. in alex. azokat választák tehát ahivek közül, a kiknek szent élettyek. és jó erköltsök leg inkább tündöklöt, és leg nagyob próbában voltak. tertul.apol.C.39.v.orig.Contr.Cels.lib 8.in fin.

A püspökséget rend szerént jutalomul adták az olyan Confessoroknak, kik akinokban leg nagyob álhatatoságot mutattak, ilyenek valának aurélius, és Celerinus, akiket szent Cyprianus olvasoknak tett, Cypr.ep.33.34.35. az utolsón egy néhány sebek valának. azon kívül egy néhány attyafiai martyrságot szenvedtenek, ilyen vala a numidius.

²³¹ nyolcz, [ny—y-ja o-ból javítva.]

²³² a «melyekr» kikről

pap. aki minek utánna sokakat bátorítot volna a martyrságra. és atöbbi közöt a maga fe-[135a:]leségít, ötet magát is ugy hagyák mint holtat.

- A püspök gyakorta anép kérésére választtya vala az egy házi renden valokot, de mindenkor atöb egy házi renden²³³ valok tanásából. v. Cypr.ep.33. és minek utánna meg vizsgálta volna valamely tudos papokal. hogy ha alkalmazosé. ha alkalmazos volt. az ö akarattyára nem vigyáztanak, nem hogy azt várták volna hogy maga kérje, de söt még gyakorta akarattya ellen is fel szentelték; ugy anyira hogy valának olyanok, kik arra soha nem veheték magokot, hogy hivatalok köteleségít kövessék. Cypr.ep.29 ad cler. apüspököt, akörül lévő püspökök választották, az egész nép előtt, leg aláb kettőnek, vagy háromnak oda kellettet gyűlni, Cypr.ep.68.
- 15 Can apost. VIII.C.4. mivel azokban az idökben igen nehéz dolog vala nagy gyülekezeteket tartani, hanem midön az üldöztetések meg szüntének., és gyakorta a püspökségek, püspökök nélkül valának sok idökig. orig.in.levit.hom.6. Can.nicae: anép²³⁴ jelen valo létit szükségesnek itélik vala
- 20 azért, hogy a választotnak mindenik meg látván érdemes voltát, örömejobb engedelmeskedgyenek nékie,²³⁵ gregor.tur. X.hist. C.3. mivel rend szerent tsak olyanokot választottak., akik ugyan azon anyaszent egy házban kereszteltettek volt meg, és akik egy nehány esztendőig viselték az
- 25 egy házi hivatalokot: minek elötte a²³⁶ püspököt fel szentelték, böjtöltenek, és imádkoztanak, rend szerént. avasárnapra virado éttzakát imádságban. töltötték, azután aszenteléshez kezdettének, amely szentelésnek, aleg főveb Ceremoniája abbol áll, hogy ajelen levö püspökök, reája tették kezeket,
- 30 ameg lé-[135b:]vén, aszent áldozatot ajánlották.

A püspök, se papokot, se diaconusokot, se egyéb egy házi

²³³ renden valok [Szóvégi *n-k*-ból javítva.]

²³⁴ [Sor végén:] a [új sor elején:] anép

²³⁵ néki,e, [Az *e* betűt utólag toldotta a szóhoz.]

²³⁶ a«sz» püspököt fel szentelték,

szolgákat, többet nem²³⁷ rendelt, tsak amenyi kívántatot az anyaszent egy házához, úgy mint a püspökségihez. sok pedig nem kívántaték, mivel szent Cornélius pápa. idejében, 250 dikben.,²³⁸ a romai anyaszent egy háznak. tsak negyven hat papja vala, és mindenestől fogvást. száz ötven négy egy házi 5 szolgálai, noha anépnék száma igen sok vala, euseb.VI.hist. C.43. apüspököknek²³⁹ számok ahoz képest, sokal több vala, mivel mindenik városban. ahol felesen valának akeresztények, püspökököt tettek. meg vala tiltva, hogy az olyanokot valamely tartományban, az egy házi rendben netegyék. 10 akik más tartományban kereszteltettek vala meg. mert az életeket nem üsmerhették., akereszttség előtt valo idöt pedig²⁴⁰ nem számlálták, az egy házi szolgákat, arendelések után, az egy helyben., holtig valo maradásra kényszerítették, hogy ha tsak apüspök, másnak nem engedte őket, mivel 15 tellyeségel. apüspöktől függöttek, mint tanítványok, és mint olyanok, akiket ő oktatta, és emelte fel eléb²⁴¹ valo hivatalra, hogy azután. őket, más egyéb hivatalokban helyeztethesse, tálumok szerént, azok az iffiu martyromok, kik szent babilásal, és szent balásal szenvedének, hihető hogy azok 20 közül valának, akiket ökk nevelnek vala fel az egy házi szolgálatra, martyr. 24 jan, 3 febr. 30 apr. de st laur. 21 maj de st valent. az egy házi ren-**[136a:]**den valok,²⁴² nem hagyhatták el a püspökököt, hogy más alá mennyenek szolgálni, engedelme nélkül, és az ollyat aki bé fogadta volna engedelem nélkül, 25 meg feddették volna, mint valamely lopásrol. Can.apost 14. Can.nic.

A püspököknek, az ilyen hatalmit, az egy házi renden valokon, éppen nem tarthatni uralkodásnak., mivel a, felebaráti szeretettel valo igazgatás vala, 1 petr. 5.3. az egy házi 30

²³⁷ nem [Beszúrás halványabb tintával.]

²³⁸ 25odibben [Rövidítésjellel; bb – íráshiba kb helyett.]

²³⁹ apüspököknek [Első k – p-ból javítva.]

²⁴⁰ pedig <f> [?] nem számlálták,

²⁴¹ eléb <elle> eléb valo [Valószínűleg <ll> – -ből javítva.]

²⁴² valok, [Utána egy megkezdett hosszú szárú betű törölve.]

renden lévőknek is, részek vala apüspök hatalmában, mivel semmi olyast nem tselekedék tanátsok nélkül, orig. in matth. 20.25. főképpen apapoktól kért tanátsot, ezek voltak az egy házi tanátsok. olyan tiszteletesek is valának, és 5 apüspökök olyan alázatosak, hogy külső képen. kevés külömbiség vala közöttök, az egy házi renden lévőknek még a püspökökön is mint egy hatalmok vala, Const apost II.Cap.28. mivel ök vigyáztanak szüntelen tanítására, és szokásira, ök segítették minden külső hivatalyiban. valamint 10 atanitványok, kik mestereket kísérik, amint hogy, ugy is valának hozzája kaptsolva, valamint az apostolok akristushoz, Const apost VIII. C.12. hogy ha tehát apüspök. olyat tanyitot, vagy tselekedet volna, mely ellenkezet²⁴³ az apostoli hagyásokkal. az régieb. papok, és diaconusok, el nem szenvedték 15 volna, elsöben felebaráti szeretettel eleiben adták volna a fogyatkozást. ha azal nem gondolt volna valamely más püspöknek panaszt tettek volna, és végtire, va-[136b:]l amely Conciliumban bé vádolták volna,

Leg nagyob része az egy házi renden lévök közül, ugy 20 éltenek mint abarátok. tsak kerti veteményel táplálták magokot. vagy száraztot husal, gyakran böjtöltenek és más egyéb sanyaruságokot is követtek. amidön meg engedte nékik hivatalyoknak nagy munkája. mindenek felet atisztaság meg volt hagyva mind a püspököknek, papoknak, és diaconusoknak., valo hogy gyakorta házas embereket emeltek fel ezekre 25 arendekre. de ugyan is hogy²⁴⁴ találhattak volna. a sidok, és apogányok között kik a hitre meg tértenek, olyan embereket, kik a tisztaságot meg tartották volna, meg ért, idös korokig? de söt még nehéz volt tsak olyanokot is találni, akiknek tsak 30 egy feleségek lett volna, 1 tim.3.1.²⁴⁵ mivel szabadok valának, mind asidok, mind apogányok egy néhányat tartani, és az elválás, szokásban lévén, alkalmaságot adot agyakorta²⁴⁶

²⁴³ ellenkezet <volna.> az apostoli

²⁴⁴ hogy [ho/ból javítva.]

²⁴⁵ 3.1 <mint> mivel

²⁴⁶ agyakorta valo [gy – g betúje megkezdett hosszú szárú betűből javítva.]

valo változtatásra, és amidön ollyat választottak. püspöknek, a ki feleséges volt, az ollyan ugy kezdet véle élni, mint hugával, Conc.elib.Can.33 és a deák anyaszent egy ház, mindenkor ugyan azon rendet tartatta meg apapokal, és adiaconusokal, mind azon által, ameg volt nékik hagyva, 5 hogy feleségekre gondgyok legyen. Can.apost.6. és az ollyanokot, az urokra valo nézve, papnéknak, vagy püspöknéknek nevezték, presbyterae, episcopae.

Azt nem szenvedték, hogy az egy háziak, aszszonyokot tarttsanak magok mellet, Conc. anthioch. II. an.270. atöb 10 vádlások közöt, azzal vádolták sámosátiai pált, hogy két iffiu [137a:] aszszonyt tartot maga mellet, és azokat magával hordozza vala, és hogy meg engedte apapjainak, és adiaconusinak, hogy ollyan aszszonyokot tarthassanak magok mellet, akiket nevezték, *subintroductae agapetae*. pomponius azon 15 panaszkodot sz.²⁴⁷ Cypriánusnak. hogy némely szüzek azzal biztatták magokot, hogy szüzeségeket meg tarttyák. ha férfiakal lagnak is, de söt még egy közüllök, olyan barátságban elt egy diáconusal. hogy a kettőnek egy ágya volt. ez a szokás, a felebaráti szeretetnek, szine alat szinlette volt bé magát. 20 Cypr.ep.62. mivel az illyenek, kik így élnek vala az egy háziakal, az Istennek szenteltetet szüzek valának. vagy más ollyan áitatos személyek. akiket az egy háziak ugy tartották mint leányokot, vagy hugokot, minden dolgokot ök folytat- 25 ták, egy szoval gondgyokot viselték, viszontag, az aszszonyok aházi dolgokra²⁴⁸ viseltek gondot, az egy háziak házánál. mivel ha együt laktanak is, meg akarták tartani atisztaságot. szent Chrysostomus azt tarttya, hogy valóságal meg is tartot- 30 ták, *in eos qui tenent sub intr* de azt is mondgya felöllök, hogy igen örömet látták egy mást, és beszélgettenek egy másal. a mely kedves dolog akét féle nem közöt. és hogy vak merő képen²⁴⁹ adgyák magokot avétekben valo esésre, hogy pedig-

²⁴⁷ sz. Cypriánusnak. [sz. — beszúrás.]

²⁴⁸ dolgokra [k—javítva.]

²⁴⁹ vak merő képen <adák> adgyák [A javítás a törlés fölé írva.]

len az ilyen rendeletlenséget egy szers mind el töröllyék, tellyeségel meg tilták az egy háziaknak, kik házások nem valának, az ide-[137b:]gen aszszonyokal valo lakást, a niceai gyűlés ugyan meg engedé az anyokal, és az egy testvér
5 hugokal valo lakást, Conc.nic. Can.3.

Az anyaszent egy házaknak szokási, nem valanak mindenüt egy aránsuak ez iránt, hogy az egy háziaknak feleségek ne legyen, szent hieronimus azt mondgya, hogy a nap keleti, egyiptumi anyaszent egy házak, és az apostoli szék, szüz, vagy
10 tiszta életü egy háziakot vettek bé, és noha feleségek volt, de férjek nem lehetének azután, st hier. in vigilant²⁵⁰ C.1. ezek tehát ahárom nagy pátriálchális székek, roma. alexandria, és antiochia, szent epiphánus azt mondgya. hogy az anyaszent egy ház, bé nem veszi az olyanokat akik bigamusok, ámbár a
15 második feleségit, az elsőnek halála után vette is el. söt²⁵¹ még az olyan is akinek egy felesége vagyon. diaconus, pap. vagy püspök nem lehet. felesége élteben, hogy ha tsak attol el nem távozik, főképpen az olyan helyeken, ahol a szabot rendeket, szorosan meg tarttyák, epist.haeres. 59 Cathar. n.4. mivel azt
20 ő meg vallya, hogy némely helyeken. apapok, diaconusok, sub diaconusok, afeleségekel laktanak, ez a szokás mondgya, nem egyezik meg a rendel, hanem az emberi gyarłoságal, a ki enged az idonek, és a sokaságnak. akinek másként, egy házi szolgálót nem kaphatnának,

25 Azon időtöl fogvást, távoztanak el agörögök. az. ilyen rendektől, de akár mely helyen, és tartományban, a közönséges anyaszent egy házban. soha nem volt szabad apapnak meg házasodni fel szenteltetése²⁵² után, ha meg tselekedte, le tették, [138a:] türhetetlensége. meg büntetésére, ami az aláb
30 valo egy házi szolgálót illeti, mint az olvasokot. és akapun állokot, ezek rend szerént házások valának. és a feleségekel laktanak. ezért sokan meg is maradának sokaig. ezen rendeken, mind addig még a feleségek élt.

²⁵⁰ vigilant. [g—l-ből javítva.]

²⁵¹ söt [s—d-ből javítva.]

²⁵² fel szenteltetése [Utolsó t—s-ből javítva.]

A püspökök, és atöb egy házaiak, igen szegényül éltenek, vagy is, igen közönségesen, valamint a köz renden valok, külső képen, semmi öket meg nem különböztette atöbbitöl, szent sabinus püspöktöl, abiró azt kérdezé. hogy ha szabados volnaé, vagy rab, act. st sabin. mint hogy az üldöztetésekkor. 5 leg inkább öket keresék, azért nem akarák. köntösökel, vagy más jel által magokot meg különböztetni atöbbitöl., sokan valának olyanak, kik minek előtte az egy házi rendben. bé vétetének., a szegényeknek. osztogaták örökségeket. sokan pediglen, bé vétetések után, kézi munkával táplálták magokot. valamint szent pál, nem azért hogy az anyaszent egy ház. 10 el nem tarthatta volna öket, mivel azt ki adták, ami az egy háziaknak szükségekre valo volt, és mindeneknek ki osztogatták az egy holnapra, vagy egy hétre valo prémondáját, azt pedig vagy ételül,²⁵³ vagy pénzül adták kinek kinek amaga rendihez képest, st.Cypr.ep.34. mint hogy a fellyeb valo renden lévöknek a munkájok²⁵⁴ több volt, a prémondájok is nagyob volt. szent pál hagyása szerint, 1 tim. 5.17. valának olyanok is kik örökségeket birták, szent Cypriánus. amidön martyromságot [138b:] szenvede, az örökös kerttyét. holmi 20 házakal birja vala, azt is meg engedék hogy kereskedhesse- nek. de nem olyan kereskedést, a mely kénszerithette volna. öket, ki menni atartománybol, Conc.elib. C.18.

A pasztorok, és atöb egy háziak nagy kedvességben. és tiszteletben valának, akönyörgéseken, apüspök mindenkor jelen volt. a szent irásokot ö magyarázta, és ajánlotta a szent 25 áldozatot minden vasárnapon, vagy a statiók napjain, mind²⁵⁵ maga, mind a papjai. abban foglalatoskodtanak. hogy a Catechumenusokot tanítsák, abetegeket vigasztallyák, apenitentzia tartokot inttsék. az ellenkedököt²⁵⁶ meg békéltessék. 30 akiknek perék volt, el igazították. és meg egyeztették, mivel

²⁵³ ételül, <p> vagy pénzül adták <i> kinek kinek

²⁵⁴ munkájok [*munkája*-ból javítva; az *o* betüt *a*-ra javította, és a szóközbe beszúrta a szóvégi *k*-t.]

²⁵⁵ mind <min> maga, mind

²⁵⁶ ellenkedököt [*Második ö—e*-ből javítva.]

azt el nem szenvedték, szent pál hagyása szerint, hogy a keresztények. apogányok széki eleiben mennyenek perlekedni. v. patres. ap. baron. an. 57. n. 37. 38. és azok kik nem akarák apüspök²⁵⁷ igazítása alá vetni magokat, agyülekezetből ki rekesztettek,²⁵⁸ mint olyan életüek, kik magokat meg nem jobbittyák, tertul apol. C. 39. mind azáltal, a perlekedés igen ritka volt. az olyan keresztények közöt, kik alázatosok, békeséges türok, és nem hasznok keresök valának, apüspök rend szerént²⁵⁹ hetfün szokta vala meg halgatni a perlekedö feleket, azért hogy havalamelyik rész meg nem elégednék törvény tételivel. elegendö ideje lehesen arra, hogy meg egyeztesse öket, akövetkezendö vasárnapig, amely napon. együt kellettök könyörögeni, és Kommunikálni, hetfü nap pedig, apüspök. [139a:] amaga székiiben ülven. két felöl apapok voltak. jelen voltak adiaconusokis. és a perlö felek. középben állottanak, és minek utánna mind akét részt meg halgatta volna, azon volt. hogy öket meg egyeztesse, és békéltesse, minek elötte ki mondgya reájök atörvényt, azon alkalmatoságal, azokat is meg halgatá, kiknek valamely vádlások volt. valamelyikére. apüspök pedig nem tézen vala itéletet egyedül, hanem²⁶⁰ apapjaival. st Cyr. ep. 28.

A püspöknek tellyes hatalma vala. az anyaszent egy ház kintsén, nem is tartottak attol hogy jó helyre. ne költtse, mivel hatsak leg kissebben²⁶¹ gyanakodtanak volna is felölle. a lellekre valo igazgatást, éppen nem bizták volna reája, amelyek drágábbak minden kintsnél, a szükségben lévök, ö hozzája folyamodtanak tehát, mivel attyok volt a szegényeknek, és gyámola anyomorultaknak,

Ki tsudálkozhatik tehát azon., ha a hivek oly nagy szeretettel és tisztelettel valának apüspökökhöz.? azt irják szent

²⁵⁷ apüspök <igazgatása> igazítása [A javítás a törlés fölé írva.]

²⁵⁸ ki rekesztettek, [Utolsó e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

²⁵⁹ rend szerént <f> hetfün

²⁶⁰ hanem [ne szórész m-ből javítva.]

²⁶¹ leg kissebben <is> gyanakodtanak volna is

polycárpus felől, hogy a volt leg szerentséseb. aki az ő saruját le vonhatta, rend szerént, a midön apapokot elől találták. előttök le borultanak, a lábokot meg tsokolták, és őt várták áldásokot. boldognak tartotta magát az olyan., aki tsak egy diaconusnak szállást adhatot.. vagy asztalához hihatta. 5

Semmi féle nagy dologhoz nem kezdettenek apásztor hirenélkül, ugyan őis volt egyedül. juhainak vezérlője, ígnat. passim in epist, ugy tekintették őket. mint Isten emberét, és akristus [139b:] hely tartoját, ugy annyira. hogy apüspököt, és apapokot, leg inkább, a maga hittségnek, kísértetitől felthették, valamint azokat is, akiknél ajövendölésnek., és atsuda tételnek kegyelme vala, mivel az ilyen kegyelem. abban az időben bövséges vala, minden hatalmat. az ilyen fiui szeretet és tisztelet ád vala apásztoroknak, mivel más modal nem kötelezhették ahiveket. az engedelmeségre, hanem tsak ajovalásal, intéssel,²⁶² és alelki büntetésekkel, Chrysost.²⁶³sacerd. lib.2. és az olyanok. kik oly Istentelenek voltanak, hogy meg vetették intéseket. vagy lelki büntetéseket. atesti büntetésektől, nem tarhattanak. 10 15

33. Beszélgetés.

A keresztények békeséges türesekről.

Illyenek valának tehát a keresztények szokási, mind addig valamég apogányság uralkodék, és az üldöztetések tartának, közönségesen, az ilyen állapotban valo létel, az Istenre, es magokra valo,²⁶⁴ nagy vigyázásra, és figyelmetességre kötelezlik vala őket, mert mihent az üldöztetés el kezdődöt, az oráját sem tudták, a melyben el árultatot vagy feleségétől, vagy olyan attyafiaitól, kik joszágára vágytanak. st hier.vita. pauli init. az adosi, tsak az ilyen időt varták, hogy meg 20 25

²⁶² intéssel, [Hosszú f betűje rövid s-ből javítva.]

²⁶³ Chrysost. [o—t-ből javítva.]

²⁶⁴ valo [o—a-ből javítva.]

menekedhessenek az adoság alól, és a rabok a rabságból.
st.basil.orat.5. in st.julia. ha vala-[140a:]mely pogány meg
szeretet egy keresztény leányt. arra kénszerithette. hogy
magát vagy meg adgya, vagy készülyön a kinokra., pallard
5 hist. laus²⁶⁵ C.3. szent justinus írja. hogy egy keresztény
aszszonyt. aférje azért bé vádolta, hogy nem akart többet véle
közösülni, és hogy egy ember tsak azért öleték meg, mert azt
meré kérdeni abirótól, hogy miért ölette volna meg azon
embert ki meg térítette volt. ezt az aszszonyt, tsak a keresz-
10 tény neviért,? just 2 apol.init, amidön egy kevés ideig béke-
ségben volt az anyaszent egy ház, minden nap tsak attól
tarthattak. hogy az üldöztetés ismét el ne kezdödgyék, soha
pedig az a békeség olyan tsendes nem volt, hogy sokan a
keresztények közül ne szenvedtek volna, vagy anép fel
15 támadása miat, vagy más képen, mivel sok martyromokot
látunk alexander idejében, és mások idejekben. kik nem
inditottak üldöztetések. szent melitonus, azon panaszkod-
dik antonius Császárnak, hogy a keresztényeket, szabadosan
huzák, vonnyák. olyan parantsolatnak szine alat, amely
20 hirével nintsen aCsászárnak. ap. Euseb IV.hist.26. ha szinte a
kinzások,²⁶⁶ és az erőszak tételek meg szüntenek is, de a
gyülölségek, soha meg nem szüntenek. erre valo nézve,
szabad volt akár kinek besteleníteni akeresztényeket, ő
ellenek beszélleni, vagy írni, őket tsufolni. és belöllök komé-
25 diát tsinálni, nem tsak büntetetlen maradának mind az
ilyenek, de sött még, jónak, és ditseretes dolognak tartották
lenni, kételenek valának minden nap látni apogányok Céré-
moniáit. [140b:] mindenüt disztelen bálvány képeket. tekin-
teni, és a fajtalanságra valo házak mellet el menni, és
30 mindenüt Istentelen beszédeket hallani, ugyan is. erős szívü-
eknek kellették nékik lenni. hogy meg tarthassák annyi
akadály közöt az élő hitet, és azt a tiszta szokást, gyarlo

²⁶⁵ laus «s» C.3.

²⁶⁶ kinzások, [z—megkezdett hosszú szárú betűből javítva.]

keresztényeknek is tarták az olyanokat, akiket csak a beszédek meg tántorítottak.

Igen nagy okosággal kellett, amaga határában tartani²⁶⁷ az Isten fiaihoz illendő szabadságot, és azt a batorságot, a melynek fundamentuma a jó lelki üsméret, 1 petr.II.16. 5 tudgyák vala meg vetni az ellenek valo káromlásokat, zugolodás,²⁶⁸ és gyüölölség nélkül, se káromlojok ellen nem támadának, azt igen kerülték, hogy okot ne adgyanak az üldöztetésekre, mindennel békeségben maradtanak, amenyiben töllök lehet, valami avallást nem illette, vagy ami apogányokat 10 ellenek fel gerjeszthette, attol magokat meg tartoztatták, akeresztényeknek, nem vala szükséges, hogy magokat meg különböztessék atöbitöl, mivel ugy éltenek valamint atöb romaiak. görögök, és a töb ország lakosi, mindenben. ami nem ellenkezet avallással, és ajó szokásal, ahitröl valo veteke- 15 désnek békít hagytanak, ha látták hogy nintsen haszna, hanem imádkoztanak érettek, meg akarván őket nyerni. abékeséges türés által, és szüntelen valo joval fizettenek aroszért.

szent Ignátz mit mond azokrol kik ötet örzötték, tiz 20 leopárdutz közöt vagyok meg kötöztetve, akik még annál roszab-[141a:]bak, ha jót tesznek vélek, de az ö hamiságok, az én oktatásomra vannak, epist. ad rom. szent polycárpus, örömmel fogadá azokat., kik ötet meg fogák, és nagy betsülettel, jól tartá őket. epist. eccl.smyirn.²⁶⁹ szent Cypriánus, 25 huszon ött arany pénzt adata a hóhérjának. szent maximiliánus a magaeának új köntöst adata, egy pál nevü martyr, halálra íteltetvén, imádkozék az attya fiaiért, a sidokért, pogányokért, a jelen valokért, abiroért, aki halálra ítélte volt. és a hoherért, Euseb.mart.palae C.8. 30

De azö békeséges türések, leg²⁷⁰ nagyob fényeséggel, a

²⁶⁷ tartani [n-t-ből javítva.]

²⁶⁸ zugolodás, «nélkül.» és gyüölölség nélkül, [Törlés a sor végén.]

²⁶⁹ smyirn. [r-n-ből javítva.]

²⁷⁰ leg<y> nagyob

fejdelmekhez, és a birákhoz tettzet ki, soha sem hallották őket panaszolkodni atisztekre, mindenben. engedelmeséggel, és tisztelettel valának hozzájuk. hogy ha tsak avallással ellenkező dolgot nem kívántanak tollők, az adot, örömel meg
5 fizették.

Nem hogy háboruságot, vagy támadást indítottak volna, de soha semmi részek nem volt a három első saeculumokban lévő Császárok meg öletetésében, akar mely kegyetlenséggel üldözték is őket, tertul. apol. C.35.36.37. tsak éppen a
10 keresztények nem keresik vala halálát nérónak. domitiánusnak, Commodusnak. Caracallának, és más több kegyetleneknek, akeresztények annyi sok igasságtalanság, és halhatatlan kegyetlenség után is, fegyvert nem fogtanak, oltalmokra, noha ök többen valának, mint sem akár melyik nemzet. ki a
15 romaiak ellen hadakozot, de söt még anyi sok keresztény vitézek, kik a romai ha-[141b:]dak közöt valának, fegyvereket tsak éppen azok ellen fordították a kik ellen azö fejdelmek parantsolta nékik, és azt láttyuk hogy egy egész légyio. inkább meg hagyá magát öletni, mint sem az ellen tselekedni, amivel
20 az Istennek. és a Császárnak tartoznék. act. st mauric.

Nem örömet kívánták magokat menteni, amidön vádoltattak, az egész első saeculum alatt, bé érték aszenvedéssel,²⁷¹ az ö szenttséges mesterek példája szerént, aki semmit nem felelt vádloinak, és meg hagyá magát igasságtalanul itéltetni, ha-
25 nem ádriánus császár idejében, már kezdének holmi apollogyiákat irni, v.Eus. IV.hist 3.25.

Ez a meg győzhetetlen békeséges türés, az évangyélium alá veté ahatalmasságokat, noha még az üldöztetések tartanak vala, mind az által már meg számlálhatatlan vala akeresztényeknek²⁷² számok. mi tsak tegnaptól fogva vagyunk. mondgya tertullianus, és még is már mi velünk tele vagyon várositok, házaitok, faluitok, mezöitek, tanáts házaitok., apol. C.37. amint is hogy minden féle renden lévőkből

²⁷¹ aszenvedéssel, «a az sze» az ö szenttséges [«az» — «a» fölé írva.]

²⁷² akeresztényeknek [Első k—sz-ból javítva.] számok.

valának keresztények, amartyrologiumban. látunk tanács²⁷³ urakat, praefectusokat, proconsulokat, quaestorokat, sőt még consulokat is, elég keresztényeket látunk, anero, trajanus, alexánder, decius, valerianus, és diocletianus Császárok, szolgai. és fő tisztjei között,

A nép magában szálván, és látván akeresztényeknek gyakortavalo tsuda' tételeit²⁷⁴ és jó erkölceit, tekintetbe kezdé őket venni, és mindenek hallottára hirdetni, hogy nagy volna az ő Istenek, és hogy ők ártatlanok volnának, némelykor a meg történék, hogy [142a:] amidön a martyrokot kinozták, a nép oda gyülvén. parttyokot fogta, és a birora követ hajigáltak, gyakorta. anotáriusok., tömletz tartok, az örizök, hohérok meg tértenek, és keresztényeknek kiálták egy szers mind lenni magokot, történt olyan dolog hogy a Comediások tsufságot üzvé a szent titkokbol., ugyan a theátrumon egy szers mind meg tértenek, és martyrságot szenvedtenek. act. st genes. ugyan ez is okozá az utolso kegyetlen üldöztetést, mivel, láták, hogy minden keresztényé akarna lenni, de ez az utolso üldöztetés,²⁷⁵ még nagyobra terjeszté és meg erősité avallást, a mely már ezután, nagyob tsendeségben kezdé lenni, a midön Constantinus a maga oltalma alá vevé.

3 Rész

34. Beszélgetés A keresztény Fejdelmekről.

Már ennek amunkának. aharmadik részin vagyok, amelyben le kel irnom a keresztények szokásit, azon időtől fogvást²⁷⁶ amiolta, az anyaszent egy ház békeségben, és szabadságban volt, három száz esztendőtol fogvást sohattyák vala

²⁷³ [Sor végén:] ta [új sor elején:] tanács

²⁷⁴ tsuda tételeit, [ts—t betűje c-ből(?) javítva.]

²⁷⁵ üldöztetés, 'is még nagyobra

²⁷⁶ fogvást, [f—v-ből javítva.]

ezt a békeséget, mint olyan időt, amelyben ahivek akadály nélkül szolgálhatták az Istent., de idővel meg próbálák, hogy az üldöztetés még hasznosab volt, mind az által, ugyan azon szokások amelyeket le irtam, sokáig meg maradának, azért itt
5 már. tsak azt kell fel tennem, hogy mitsoda külömbiségeket okozza azokban, avallásnak szabadoson valo követése.

Először, keresztény fejedelmeket látni, az uj tsuda vala²⁷⁷ az első saeculumokban., azt senki elnem hitetheté magával, hogy a nagy renden lé-[142b:]vök, az anyaszent egy ház
10 szoros rendgye alá vessék magokat., azt meg nem foghaták, hogy az alázatosság, és a sanyargatás, meg egyezhessen a tellyes hatalommal és a gazdagsággal, ugyan azért is mondgya vala tertullianus, hogy a Császárok eddig meg tértenek volna, hogy ha egy szers mind császárok, és keresztények is lehetne-
15 nek volna, apol. C.21. origenes is hasonlot monda, Contr.Cels.8. ezt a tsudát pedig az Isten, az egész világ láttára tselekedé., ugyan ez is az a leg nevezeteseb változás, azokban az idökben. a melyekről itt irok, mivel az okozta, az anyaszent egy ház szabadságát:

20 A Constantinus meg térésekor, mindgyárt, meg láthaták a kristus²⁷⁸ Jesus nevét, és keresztét. aromai zászlokon, és ami addig a leg gyalázatosab halálnak²⁷⁹ eszköze volt, az ékességé-
vé let akoronáknak, a Császárnak a maga udvarházánál kápolnája vala, ahová minden nap egyedül bé zarkozot.
25 bizonyos órákon valo könyörgésre, és a szent irás olvasására, főképpen vasárnapokon., a mely napokat meg tartatta még apogányokal ís, Euseb. in vita Const. C.12.14. IV:C.17.21. atáborban templom formára valo sátort hordoztatot, ahol az Isteni szolgálatokat éneklették, és a hiveknek az ur vatsoráját
30 osztogatták, sozom. 1 hist.c.8. papok és diaconusok valának mellette, söt még püspökök is, a kiket ugy tekintette mint lelki pásztorait, keresztényé tette az egész Constancinápoly

²⁷⁷ uj tsuda vala [Utána áthúzott vessző.]

²⁷⁸ kristus [tus szórész beszúrás.]

²⁷⁹ halálnak <halálnak> eszköze

városát, husvét éttzakáját nagy pompával tisztelték, nem tsak a templomok, de az egész város világóságban volt. számlálhatatlan szövétnekek, vagy is inkább viaszbol valo oszlopok égtenek, a melyek azt a szent éttzakát fényes nappá változtatják vala, annak anagy városnak piattzain. [143a:] 5
Asok tsorgok. fel valának ékesítve a jó pásztornak képeivel, vagy az oroslányok között lévő danielnek képeivel, azt ki ki tudgya, hogy mitsoda méltóságoson bánék Constantinus a niceai gyűlésben lévő atyákal, minden féle alkalmatoságot rendelte nekik²⁸⁰ hogy a gyűlésben mehessenek, a még agyülés tarta, 10
addig a maga költségin tartá őket. és mindenikét ajándékal botsátá viszá, apüspökök ellen valo néki adatot instantiákat meg égeté, a Confessorokon lévő seb helyeket meg tsokolgató, a gyűlésben pedig test örzői nélkül ment bé, és tsak akor üle székiben. amidön apüspökök inték néki, utollyára meg 15
vendégelé őket, és maga is jelen volt, akor meg lehete látni, hogy látható képen uralkodik akristus még a királyokon is.

A nagy theodosius még nagyob tiszteletet ada avallásnak, a keresztény jó erkölcsöknek tselekedetivel. egyakran imádkozot, minden nagy dolgaiban az Istenhez folyamodot, és 20
minden győzedelmeit néki ajánlya vala, valo hogy athessalonika béliek ellen valo haragjában nagy vétket tselekedék, de a penitentzia tartás is ahoz hasonlo volt, szent ambrushoz pedig senkit apüspökök közül hasonlonak nem tartot. mert ehizelkedés nélkül bánék véle, a császárnét is igen ditsérik jó 25
erkölcsiért, és a szegényekhez valo szeretetiért, ez a jó erkölcs mindenkor meg marada a maradékok között, de eleg²⁸¹ inkább ki tették pulcheriában. aki tizen ött esztendőös korában. az Istennek. szentelé szüzeségit, más két egy testvér leányokal együt, ez az udvart el nem hagyván, ót oly buzgoságos, 30
magános, és joban foglalatoskodo életet élt, hogy az auctorok az udvarát, egy klastromhoz hasonlították. [143b:]

Az ilyen jó erkölcsnek iskolájában²⁸² nevelé fel az iffiu

²⁸⁰ nékik [Utána áthúzott vessző.]

²⁸¹ eleg [Utána egy megkezdett *k* törölve.] inkább ki tették

²⁸² iskolájában [*j* – valószínűleg megkezdett *b*-ből javítva.]

CSászárt théodosiust, egy testvér ötsét, ehasonlo képpen gyakorollya vala ajó erkölcsököt, fel költ jó regel, nényeivel, az Isteni ditséret éneklésire, gyakorta imádkozot, a templomoknak²⁸³ nagy ajándékokot adot, igen sok könyveket tartot, 5 a szent írást egészen tudta., és arrol²⁸⁴ apüspökökel okoson beszélgetet, a kikhez nagy tisztelettel volt, igen sok klastromokot, és ispotályokot épitetet..

A nénye, nem tsak a vallás béli dolgokra tanitá, hanem még mind azokra is, a melyeket szükséges tudni egy Császárnak, 10 azon kívül tudos mesterei valának. atudományokra, a lovagolásra, és a fegyver forgatásra, a hidegnek, melegnek, éhségnek, szomjuságnak, szenvedésére,igen szoktatták.

Illyen vala az iffiu theodosius Császár, olyan időben, amelyben a szokás igen meg romlot vala, marciánus Császár, 15 a ki utánna következék. nagy sok szolgálati után, hasonló buzgoságot mutata a valláshoz, neis keressünk más bizonyágot jó erkölcseiről, hanem azt, hogy pulcheria ötet választá férjének, és abirodalmot igazgato társának, de olyan formában. hogy szüzeségit meg tarthassa.

35 Beszélgetés

Hogy mitsoda formában valának a templomok építve

20 Constantinus Császár., mihent végit szakasztá az üldözéseknek, azonnal templom szenteléseket lehete mindenüt látni, Eusebius szerént, X.hist.Cap.3. a püspökök²⁸⁵ esze gyülekezének, a keresztények felekezetekhez viszá mehetének, az Isteni szolgálatra, szorgalmatosabban el mentenek, és 25 a vallás béli Ce-[144a:]remoniak nagyob tiszteessel mennek vala végben. itt ahelye azért annak., hogy szollyak a külső Isteni szolgálattól, el kezdvén azon. hogy mitsoda formában

²⁸³ a templomoknak [ok szórész beszúrás.]

²⁸⁴ arrol [l–k-ból javítva.]

²⁸⁵ a püspökök [viszá mehetének,] esze gyülekezének,

valának atemplomok építve, amint már azokat láttyuk akönyvekben, vagy a régi épületekben, de azt tudgyuk meg, még előre, hogy még akkor is nem vala szabad az Isteni szolgálatra esze gyülekezni olyan templomban. a mely, arend szerént valo Ceremoniákkal, meg nem volt szentelve, se atitkokot 5 másut ki szolgáltatni hanem atemplomban, és aszentelt edényekkel, mind²⁸⁶ ákettő ki tettzik a szent athanásius ellen valo káromlásokból, athan. apol.1. apol.2.

A templomot, amenyiben lehetet, távul építették atöbb épületektől. atemplom körül valo véve mindenüt udvarokkal, 10 kertekkel, vagy a templomhoz valo épületekkel, és mind ezek, kö fallal valának bé kerítve.. v.Euseb. hist eccl. X.C.4. de vita Const.lib III. C.34.35. C.50. lib IV. C.58. leg előbször akapun belől, egy pitvaron kelletet által menni, egy négy szegeletü udvarban. az udvar körül folyosok valanak, és 15 azokat oszlopok tartották, ezen folyosok alatt voltanak az olyan szegények, akiknek meg engedték, hogy kérhessenek atemplom ajtaja előtt, az udvar közepin tsorgok valának, ahol a hivek meg mosták. orczájokat, kezeket, az imádság előtt, aszentelt viz tartó edényeket innét vették fel, st Greg, 20 IV.dialog. C.14. azontul dupla²⁸⁷ pitvarban mentenek, és onnét három ajton mentenek a templomban. középsben egy nagy, és két felől két kisebb ajton. azt mondám hogy a pitvar dupla, mivel egyik kívül volt, a másika belől, ezt nevezik vala a görögök nártexnek, a templom mellet²⁸⁸ kívül, két épület 25 **[144b:]** volt., a keresztelő hely amint ki mentenek. azon belől a sacristia, vagy secretarium, vagy diaconicum. sok helyeken a templom oldala mellet végig kis apro házak vagy Cellak valának. Cellae, exhedrae, akik különösön akartanak imádkozni, azokban mentenek, mostanában kapolnáknak nevez- 30 nök azokat,

A templom, három részre volt osztva, a széllyesége szerént,

²⁸⁶ mind [*mint*-ből javítva.]

²⁸⁷ dupla [*d-p*-ből javítva.] pitvarban

²⁸⁸ mellet <volt> kívül,

kétfelől sorjában oszlopok valának. kik akétfelől való folyosokat tartották, az oltár, a templom vége felé,²⁸⁹ nap keletre volt., annak háta meget volt a presbyterium, vagy sánctuarium, itt a templom formája fél circulusra volt tsinálva.

⁵ az oltár annak közepiben. efelet bólthajtás volt. Csigá formára, azért is nevezték azt adeakok Conchanak, lehet hogy a keresztények eleinte azt akarták követni, amint szoktak volt ülni a sidó tanács urak, atanácsban. a hol abirák fél circulus formára ültek, középben. a fő tanács ur ült, hasonló helyen

¹⁰ ült a püspök, a presbyteriumban., apapok két felől, az ő széke magosab volt a többinél, a székeket nevezik vala agörögök, synthronos, és deakul. Consessus. greg naz. Carm de²⁹⁰ anast. némelykor nevezik vala, tribunalisnak, és görögül bema, mivel hasonló volt avilági birák székihez, prudent. steph.11.

¹⁵ v.225. de st hippol., apüspök mint fő²⁹¹ biro, apapok között ült, az oltár pedig körül volt véve rostélyokkal, azon kívül. meg más rostély rekesztés volt, ahol voltanak az énekesek, amelyeket a görögök. nevezik choros, az ilyen énekesek, közönséges Clericusok valának, akik tsak arra voltak rendeltetve.

²⁰ Az oltár márvány köből való asztal volt., némely helytiszta ezüsből, vagy aranyból volt tsinálva., sok helyeken pedig **[145a:]** tsak fábol volt, az oltár. négy lábön, vagy oszlopokon állót. és²⁹² azt, amikor meg lehetet, valamely mártyrnak a temetésire tették., mert mint hogy az előtt

²⁵ szokás volt a temető helyekre gyülekezni, azért oda templomokat is építettek, vagy pediglen, a martyrok testeket vitték oda, ahol templomokat építettek, és végtire onnét jött eza szokás, hogy oltárt nem szentelnek reliquia nélkül, ezeket a temetőket. nevezik vala az előtt Confessioknak. azok a föld

³⁰ alatt voltanak, és az oltár előtt mentenek oda le. az áldozat után, az oltár pusztá volt, vagy tsak szönyeggel fedték bé, és

²⁸⁹ vége felé, [f—v-ből javítva.]

²⁹⁰ Carm de <a> anast.

²⁹¹ fő [Beszúrás.]

²⁹² és azt, [s (hosszú f) z-ből javítva; ilyen esetben csak javításnál ír Mikes hosszú f-et.]

semmit arra nem tettek, idővel a négy szegeletire negy oszlopot tettek, és azokra felyül tabernaculum formát. hogy az oltárt egészen bé fedgye. és amelyet nevezék Ciboriumnak, mert olyan formájú volt. mint egy fel fordított pohár, mivel arégieknek vala olyan pohárok, a melyet neveztek Ciborianak, egyiptumban lévő bizonyos gyümölcsnek anevin. 5

36 Beszélgetés A templomok ékességéről.

Mind ezek nagy gazdagon valának fel ékesítve, a Ciborium, és az oszlopok. melyek azt tartották, sok helyeken egészen ezüsből voltak, és más fel ezer fontot nyomtanak, anast. in silvest. in leo.III. az oszlopok közü, drága matériából valo superlátokot tettek, hogy mind anegy felöl, bé legyen fedve az oltár, a Ciborium fel volt ékesítve képekel, vagy ezüst, vagy arany munkával, és atetején, arany kereszt állot, sok helyeken az oltár feliben. arany, vagy ezüst galambokot fügesztettek, melyek jelentették, a szent lelket, némely helyeken, ezekben tartották a betegek számára az Eucharistiát, [145b:] és némely helyeken olyan forma skatulyákban tartották. valamint a mostani Ciboriumok. 10 15

De akövetkezendő saeculumokban. leg inkább amosaicum munkával ékesítették atemplomokot, opus musivum. amely nem más, hanem, sok féle színü negy szegeletü kis darab évegecskéket raktak esze, ostábla formájára, vagy más féle figurára, mind azáltal. atemplomokban, más kép írások is valának, akö falakon, az ó testamentum béli historiákat leheté látni, főképpen olyanokot, amelyek az ujjat jelentették, úgy mint anoé bárkája, az ábrahám áldozattya, a veres tengeren valo által menetel, jonásnak atengerben valo vettése, az oroslányok közöt lévő daniel, sok helyeken pedig a kristus tsuda tételeit irták le, amikor a kenyeret meg szaporította, és lázárt fel támasztotta, Eusébius írja, hogy még az első idökben, meg tartották volt a szent péter, szent pál képeit, söt 20 25 30

még akristusét is, noha szent agoston, azt meg vallyá, hogy már az ő idejében, nem²⁹³ lehete fel találni valóságos képit. hanem tsak ollyat, amelyet agondolat után irták, mint mostanában. VIII. trin. C 4. n.7. de még azoknak amartyromoknak is le irták historiáit a templomokban., akiknek réliquiajok ót volt, prudentius erről szép példát ad szent Cassiánusrol, és szent hipolitusrol, és ástérius, szent euphémiáról. prud.peristeph.9. de st Cass. ibid 11. de st hippoly. ezek akép irások leg inkább atudatlanok számára valának irva, ahonnét könyvnélkül tanultanak, valamint szent gergely pápa mondgya, leo Császárnak irt levelében, aki kezdője vala akép rontoknak, a²⁹⁴ férfiak, és az aszszonyok, ölkben tartván gyermeke-**[146a:]**ket, ujokkal mutogattyák nékik, vagy más iffiaknak, vagy a pogányoknak, ahistoriákat, és így oktattván őket, sziveket, és elméjeket az Istenhez emelik, greg.II. ep.1. in Conc.nicae.II. atemplom kapui fel valának ékesitve, élefánt tsontal, ezüstel, vagy aranyal, superlátok pedig mindenüt valának akapuk előtt, a fő kapuk mellé szokás volt réliquiaókat tenni, azért is tisztelettel valának ahivek azokhoz. baron. ad marty. 18. nov.

A diaconicum, vagy a segrestye, alkalmas nagyságu épület vala, atemplom mellet, ót tartották atemplom kintsét, a szent edényeket, azért tsak azok is mehettek oda, akiknek szabad volt azokhoz nyulni, ót tartották a könyveket, apapi ruhákat, ahivek ajándékit, és némelykor az Eucharistiát, a secretarium, egy nagy palota volt, ahová gyülekezet a püspök a Clericusival, hogy ót vegezen titkoson az egy házi dolgokrol, vagy hogy a szent áldozathoz készülyön, amint szent márton cselekszik vala, sok helyyeken az ilyen palota, ollyan tágas volt, hogy Conciliumot is tarthattak benne,

A templomoknak, sok kelyhei, és²⁹⁵ paténái valának. az első időkben, többire évegből valának, noha ezüstből, és

²⁹³ nem [*m*—megkezdett *l*-ből javítva.] lehete

²⁹⁴ a férfiak, [*a* névelő *e*-ből javítva.]

²⁹⁵ és [*s* (hosszú *f*) *t*-ből javítva; l. 292. sz. jegyz.]

aranyból is, de akül ez a szó Calix, rend szerént valo ivó pohárt
teszen, és apatina, ededelnek valo tálat, a templom béli
kelyhek, rend szerént más fél fontot nyomtanak, apaténak,
nagy medenczék valának, amelyek közönségesen tizen ött
fontot nyomtanak, lib pont. in mar. et alibi passim. lib 30. 5
lib.20. még²⁹⁶ azokban az idökben is éltenek viasz gyertyákal,
söt még napal is sokat gyujtottanak meg, e tsak nem minden
idökben jele volt atiszteletnek, és a vigasságnak, erröl vagyon
emlékezet amakabaeusok könyvében, 2 macc.IV.22. aromai
magistrátusok előtt tüzet hordoz-[146b:]tak, gyertya tartokot 10
pedig aranyból, olyanokot adtak a templomoknak hogy egy
tizen nyolcz fontot nyomot, az ezüst gyertya tarto, huszon
kétt fontot,

A keresztelő hely, kerekdédén volt építve, és egy nehány
gráditson mentenek fel a vízben. valamint egy feredőben, 15
azután márvány köből valo kádat tsináltak, és végtire,
márvány²⁹⁷ köből valo medenczét, valamint mostanában van-
nak akeresztelő edények, greg, tur.lib 2. akeresztelő helyek
fel valának ékesítve, kép irásokkal, arany, és ezüst edényekkel,
a melyek ehez aszentséghez kívántattak, rend szerént kereszt- 20
elő szent jános képe öt volt. és azon szent feredő felet, egy
arany, vagy ezüst galamb függöt, hogy akristus kereszteltet-
senek. historiáját jobban az elmére adhasák,

Illyenek valának tehát tsak nem mind arégi templomok, és
amellette valo épületek, a püspök házárol, se az egy háziak 25
házairol nem szollok, se az ispotályokrol, a melyek rend
szerént atemplomhoz közel valának építve.

²⁹⁶ még még [Sor végén és új sor elején.]

²⁹⁷ márvány [v—b-ből javítva.] köből

37 Beszélgetés

Hogy mitsoda külömbőség volt, a szent egy ház, és apogányok temploma között.

Mind az által, apogányok, még is azt hányják vala, akeresztények szemire, hogy nékik nincsen se templomok, se oltárjok, se üsméretes képek, se áldozattyok, se innepjek, a keresztények ezekre tsak azt felelék, hogy se a templomok, se a tsinált oltárok, se avéres áldozatok, az Isteni méltosághoz nem méltok, hogy az Istennek nem volna más képe, hanem a maga fia, és azok az okos lelkek, kik azt a fiat követvén, hasonlitanak az atyához, hogy minden időben, és minden helyeken áldoznak néki ditséretes áldozatokat, a szeretetnek tüzével, [147a:] sziveknek oltárán, és hogy az igaz keresztényeknek mindenkor innepjek vagyon. az ő innepjek nem más, hanem avilágtol való magok el vonások, a jó lelki üsméretnek nyugodalma, és amenyei dolgokrol való reménységnek öröme, eszerént mentik vala magokot a pogányok előtt, és nem mondgyák vala, mi nékünk templomunk²⁹⁸ és oltárunk vagyon mint nektek, noha mind más formában.

Ugyan is az ilyen szók mind más féle gondolatokat adnak vala apogányoknak, mivel az ő oltárjok olyan volt mint egy kö tűz hely, amely a piaczon valamely templom vagy bálvány kép előtt volt, fedél nélkül, azon égették az áldozatokat, és arra bort, tejet, mézet, és más ilyeneket töltöttek, az ő templomok kerekdéd vagy hoszas kerekdédén volt építve, de többire mind kisdedek, és setétek valának, amint hogy tsak a bálványok voltak azokban. és abálványoknak adot ajándékok. mert anép bé nem ment, hanem, kívül az oltár körül állot.

A mi szent egy házaink igen hasonlítottak a nagy iskola házakhoz, vagy is azokhoz apalotákhoz, amelyekben gyűlést szoktak volt tartani, és amelyeket arégiek nevezték basilicae, baron. ad martyr. 5.aug, a mi szent egy házainkban, valamely magos helyre tétetet széket lehetet látni, annak számára ki

²⁹⁸ templomunk <va> és oltárunk vagyon [Törlés a sor elején.]

agyülést tartotta, az olvasó számára egy pulpitust, azután könyveket. almáriomokat, lámpásokat, gyertya tartokat., egy asztalt. amelyet az idegenek nem tudták mire való. hanem csak azt tudták, hogy a gyülekezetben bizonyos időben esznek, azért is nevezik vala a keresztények agyülekezetnek ⁵ helyét szent egy háznak, imádkozó helynek, az Isten, vagy²⁹⁹ [147b:] az ur házának, domus dei. dominicum, ritkán nevezték templomnak, tudtomra pedig, soha sem delubrumnak, vagy fanumnak, a szent egy házak pedig neveket, a fundátoroktól veszik vala, úgy mint romában, a liberius, vagy sixtus ¹⁰ basilicaja, a lateranumi basilica, de idovel, ha alkalmatosoknak látták lenni a pogányok templomit, meg hadták, és szent egy háznak szentelték, így tselekedtek romában a pantheon,³⁰⁰ és minerva templomival.

A szent egy házak, nem csak nagyok, és ékesek valának, ¹⁵ hanem még tisztán, és nagy őrizet alatt tartatták, szent hieronimus igen ditséré azért nepotianus papot, hogy a szent egyházát tisztán, és tsinoson tartotta, és hogy a kapus,³⁰¹ a kapukot szorgalmatosan őrizte, az alacson renden lévő³⁰² tiszték, az ilyen szolgálatot viszik vala végben, sok féle nevek ²⁰ is volt. úgy mint, Cubicularii, aeditui, kapusok, segrestyések, és az ilyenek felesen valának, a fő szent egy házakban, meg mostanában is láttyuk, mitsoda hivatalyok volt a kapusoknak, pontific.rom. arendelt órákon ök adtanak jelt a könyörgesekre. amidön harangok kezdének lenni a hetedik saeculumban, ök harangoztanak, ök nyitották meg a templomot, ²⁵ ök vigyáztak arra, hogy valamely pogány bé ne menyen, és hogy semmi elne veszen. azt láttyuk a szent gergely dialogusából, hogy a segrestyések ékesítették a templomokat, a nagy innepekben. dial.1.c.5 et 3.c.24. ³⁰

²⁹⁹ vagy [147b:] vagy

³⁰⁰ pantheo,n, [n, – későbbi beírás.]

³⁰¹ kapus, [k–p-ből javítva.]

³⁰² lévő<k,> tiszték,

38. Beszélgetés

Hogy a látható dolgok avallásnak segítenek.

A valo hogy a keresztényi vallás belső, és lelki vallás, de [148a:] emberek a keresztények, és ők is érzékenyséjük, valamint mások, sokan még közüllök tsak aláthatokra vigyáznak, és kevesen vannak olyanok, kik az értelem munkáira 5 figyelmeznének, kel tehát látható dolgokkal segíteni abuzgóságot, ha angyalok volnánk, mindenüt egy aránt imádkozhatnánk. mezőn, uttżán, uton, miért kerüllük el a zörgéseket, kiáltásokat, amídön imádkozunk, hanem azért hogy segítsük amenyiben lehet érzekenséinket gyengességiben, hogy 10 alátás, és ahallás az elmét más dologra ne függesse, mivel nem az Istennek vagyon, szüksége a templomra, hanem nekünk, ő minden helyeken jelen vagyon, és mindenüt meg halgat minket, de mi mindenkor nem vagyunk abban az állapotban hogy ötet kérjük, haszontalan volna tehát különös helyeket³⁰³ 15 szentelni az ő szolgálattýára, hogy ha azokat olyan állapotban nem teszik, hogy bennünket buzgoságra indithassanak,

Példának okáért gondollyunk el, egy olyan templomot, /a mint hogy elég is vagyon olyan/. ahol szüntelen valo kiáltást, zörgést, hallanának, amely oly tisztátalan volna, hogy nem 20 tudná az ember hová térdepelyen, a mely kitsid lévén, a sok nép egyik a másikat taszigálná, lábokkal tapodná, a szem tiszteletes dolgot nem láthatna, hanem a füstös kö falt, poros képeket,³⁰⁴ és más egyéb tisztátalanságokat. hát még arosz énekesek, kik az éneket, imide,³⁰⁵ amoda vonnyák, és a fület 25 hasogattyák, sokal könnyeb volna figyelmeteségel. imádkozni egy házban. vagy amezön, mint sem egy.³⁰⁶ [148b:] ilyen templomban, ellenben pedig; egy ékesitetet, tiszta, tsinos, és tsendes templomban, ahol az Isteni szolgálat szép rendel

³⁰³ [Sor végén:] helye.† [Új sor elején, utólag betoldva a sor elé:] ket

³⁰⁴ képeket, [Második *k*–*t*-ből javítva.]

³⁰⁵ imide, [Második *i*–*e*-ből javítva.]

³⁰⁶ egy. [148b:] egy

megyen végben, ót figyelmetességgel lehet imádkozni, mind szivel. mind szájjal,

Az első időbeli szent püspökök az ilyenekre igen vigyáztanak, azok a szentek pedig, görögök, vagy romaiak valának, és sokan közüllök philosophusok, akik jól tudták a tisztességes dolgokat, azt is tudták, hogy a szép rend, és a külső tisztaság, belső képen való tiszta gondolatokat gerjeszt fel. a buzgoságot nagy dolognak álitván, azt minden módon segítették, azon igyekeztek, hogy az Isteni szolgálat, főképpen a szent áldozat, nagy méltosággal, és tisztelettel menyen végben, és hogy ót a nép, mind alkalmatosan, mind tiszteletesen lehessen, mind az által, igen jól tudták onnét ki rekeszteni. a világi pompát, és mind azokat, a mik az érzékenységeket ketsegtethették volna, mivel azokat, nem ketsegtetni, hanem ketsegtetni akarák, mind ezeket jobban meg lehet érteni a lyturgiákból.

39 Beszélgetés

Az Isteni szolgálatnak, vagy a lyturgiának rendiről.

A szent áldozatot, minden vasárnapokon ajánlották, **[149a:]** de azon kívül, minden héten kéttzer, szeredán, és pénteken, amartyrok innepjein, aböjti napokon., vagy még gyakrabban is. ahól már mitsoda szokás volt, az Istennek tett fogadásból való miséket is mondtak, a közönséges, vagy különösön való áitatoságból., Chrys. in joan. hom 25.init. meg történt sokszor, hogy napjában egy néhány miseket mondtottanak, Card.bona. 1 liturg C.18. de azokat, vagy a püspök, vagy ugyan azon egy pap mondtotta, valamint még mostanában is tselekesznek, karátson éttzakáján, azt tarttyák, hogy harmadik leo pápa, némelykor egy nap. hét, vagy kilentz misét is mondot, vasárnapokon, és³⁰⁷ innep napokon, a tertius után volt amise, a böjti napokon későbbben, v.lafr.

³⁰⁷ és <böjti napokon.> innep napokon,

strab.³⁰⁸ C.21. arendelt orára az egész nép anagy templomban gyülekezett, és onnét apüspökkel azon helyre ment, ahol kellett lenni a stationnak, v.Cod.sacr. mivel apüspök. ilyen formában, mindenik templom látogatására el megyen vala anépel, innét is eredtenek a processiók. v.ord.rom.

A még a nép a templomban bé ment, és ki ki helyére ült, az alatt a chorusban valamely soltárt énekeltek, amely máig meg tartotta az introitus nevet, a sub diáconusok, és a kapusok, kinek, kinek a helyét meg mutatták, hogy rendeletlenség ne legyen, kiki helyén lévén, tsendeségben imádkozott egy kevés ideig, apüspök anépet köszöntvén, az imádságot el mondotta, amelyet nevezik Collectának. [149b:]

Az után, apüspök a maga székiben ült az oltár háta megett, és ötöt az egész nép láthatta, a mint is hogy, mindenik pásztor látható képe az Istennek, valamint szent pál mondgya a hiveinek, hogy legyenek az ő követői, valamint hogy ő követője a kristusnak, 1 Cor.11.1. apapok két felől ültenek, és a diaconusok fent állottak, ez így lévén, hasonlítot a templom, ahhoz a templomhoz, a melyet le ír szent jános az ő látásiban, apoc.4.

A püspök, maga székiben ülén, és keziben egy könyvet tartván, annak az emberi test formának helyit tartotta, amely alatt az Isten magát meg mutatta, v.greg.naz.Carm.9. apapok jelentették a huszon négy véneket. a püspök mondgya szent Ignázt. ad³⁰⁹ magn. p.53. az Isten helyét tartotta, apapok, az apostolok helyeit, a diáconusok, és a több renden lévők. olyanok mint az angyalok, akik készen vannak az Isten szolgálattárára, és parantsolattya végben vitelére, apüspök széke előtt hét gyertya tartok valának, és az oltár, amelyen ajánlották a füstölőt az könyörgéseknek jelít, apoc.8.3. és azután. aszent áldozatot az oltár alatt, a martyrok teste lévén, valamint azon oltár alatt amelyet látunk a szent János látásiban. anép,. akivel az egész templom tele volt. képzelte,

³⁰⁸ strab. [t—r-ből javítva.]

³⁰⁹ ad «martyr.» magn. p.53.

azokat a számlálhatatlan boldogokat, akik feje ruhában és palma fa a kezekben. fel szóval ditsérik az Istent. ilyen formában vala tehát a templom [150a:] béli gyülekezet. apoc.6.9. baron. ad martyr. 6.jul.

A midön már ki ki amaga helyén volt, az olvasó. az ó 5
testamentumbol holmit olvasot. azután az ujból, az apostolok
tselekedetét, vágy az apostolok leveleit, mivel az évangyéliu-
mot, vagy papnak, vagy diaconusnak kellett olvasni, hogy
pediglen a népnek, időt adgyanak az elmelkedésre. holmit
énekeltének közben. közben a soltarokból, és az alléluját, az 10
olvasás a közönséges nyelven volt, a melyen abetsületes
emberek beszéltenek, mindenik országban. mert noha, a
punica nyelv meg volt még áfrikában³¹⁰ a közönséges nép
közöt, szent ágoston idejében, de azt nem láttyuk, hogy az
anyaszent egy ház, azal élt volna, a thébaid pusztájában, 15
hihető hogy az égyptumi nyelven volt az olvasás, mivel szent
Antal más nyelvet nem tudván, az évangyélium hallásán tért
meg, a felső syriában, leg nagyob része a püspököknek
görögül nem tudot, a mint eki tettik a Conciliumokból,³¹¹ a
hol tolmácsra vala szüksége, Conc. Calced. act.10.init. 20

A hol pedig elegyesen valának anemzetek, az anyaszent
egyházakban valának olyan tolmácsok, kik meg magyarázták
az olvasást, szent procopus martyr,³¹² palestinában, scythopo-
lis városában. mind magyarázo, mind olvaso hivatalt viselt.
Euseb. de martyr palaest C.1. a mit görögül olvasot, azt syriai 25
nyelven meg magyarázta, gyakorta, két féle nyelven volt az
olvasás, valamint a romai [150b:] szent egy házban, ahól. a
deák nyelven valo olvasást, görögül is el olvasták, a sok
görögökre valo nézve, ordo.rom. X.n.17. sok helyt a nap³¹³
keleti anya szent egy házakban, még mostanában is így 30
tselekesznek, a hol, példának okáért, az évangyeliomot el
olvassván syriai nyelven, azután arabiai nyelven olvassák el,
amely közönséges nyelv.

³¹⁰ áfrikában [Utána áthúzott vessző.]

³¹¹ Conciliumokból, [n—m-ből javítva.]

³¹² martyr, [Szóvégi r—olvashatatlan betűből javítva.]

³¹³ nap [a—á-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

40. Beszélgetes. A prédikállásrol.

Az olvasás után, apüspök meg magyarazta az Évangyéliu-
mot, vagy valamely más részit a szent írásnak, a melyből egy
könyvet, egy más után meg magyarázot, vagy is abbol ki
választotta a meg magyarázásra, aleg nehezeb dolgot. azt
5 láttyuk, hogy szent Chrysostomus az ő homeliaiban, egy más
után magyarázta meg akönyvet. azt is láttyuk, hogy szent³¹⁴
Ambrus. leg előbször, ahat napi teremptést magyaráza³¹⁵
meg, azután a Noé historiáját, az ábrahámét, és az ó testamen-
tum béli szentekét, és mind ezekből azt láttyuk, hogy azon
10 rendet tartották akor is a szent írás olvasásában, valamint
mostanában, többire a szent írásrol valo tractatusi, vagy
Comentariusi a szent attyáknak, tsak predikációk valának,
amelyeket azután vették rendbe, vagy is még idejekben írták
le olyan jedzés írásal.

15 Ezek a szent predikátorok, nem olyan hejában valo veteke-
dők valának, mint azok a sophisták, kik az közönséges
iskolákban, a vetekedésekben töltötték az időt, és a kik
ab-[151a:]ban tartották a tudományt, mivel ezek olyan
pásztorok valának, akiknek, sok féle dolgokban kellették
20 foglalatoskodniok, mind azáltal, gyakorta predikáltak, a
predikállást leg nagyob hivatalnak tartották atöbbi közöt,
mert az első saeculumokban minden püspök predikállot. és
mások³¹⁶ nem predikáltak, nap keletén kezdék meg engedni
némely nagy tudományu papnak hogy predikályon, Eus.VI
25 hist 20. de oly ritkák valának az ilyen példák, hogy azt
tarttyák sokan, hogy szent Chrysostomus, és szent ágoston,
valának azok az első papok, a kikre bizák aprédikállást, mind
az által, szent hieronimus nem tarttya jónak az olyan szent
egy házaknak szokásit, ahol a pap nem tanitot apüspök jelen
30 valo létiben. ad nepot.

³¹⁴ szent Ambrus. [nt betűket m-ből javította.]

³¹⁵ magyaráza meg [Ékezethiba.]

³¹⁶ mások [Hosszú f betűje r-ből javítva.]

Sokan a mi predikatorink közül, mind más féle gondolatban voltanak az atyák predikációi iránt, mivel az ő predikációjok,³¹⁷ együgyűek, tsak nem mind rövidek, és azokban, haszontalan okoskodások nem taláztatnak, avalo hogy azok aszent püspökök nem igyekeztenek az ékesen valo szolláson, 5 vagy hogy peroratiokot tsinállyanak, hanem hogy ugy beszéllyenek, mint az átya a gyermekinek, és a mester atanitványinak, azért is nevezik az ő predikációjokot³¹⁸ homéliáknak, az az nyájas beszélgetésnek, oktatásnak, a szent irás magyarázatyában az oktatást tekintették, és nem a haszontalan versenglést, mint azok a grammaticusok, kik homérust, vagy virgiliust 10 magyarázták, az iskolákban, hanem az³¹⁹ **[151b:]** Atyák traditioi szerént, a hitnek erősítésére, és a szokás meg jobbitására vigyáztanak, gyakorta mindgyárt predikációt tettenek mihent kívántatot. nem arrol, a melyhez készültenek 15 volt, hanem³²⁰ más féle dologrol, amint ezt láttyuk szent ágostonrol, st greg.naz.orat. 32.p.528. de azokat mások jedzésekel mindgyárt le irták.

Őkk aprédikációjokot, ahalgatojokhoz intézik vala, szent ágostonnak, atöb munkája közöt, a predikációi leg együgyűebbek, azoknak stilussa könnyeb, mint sem a leveleinek, mert ő egy kis városkában predikállot, a hajosoknak, munkásoknak, és kereskedöknek, ellenben pedig, szent Cyprianus, szent Ambrus, és szent leo pápa, kik nagy várósokban 25 prédikálottak, ezeknek apredikációjok pompásab, és ékeseb, mivel nem kel azokra a fogyátkozásokra vígyázni, a melyeket a mostani humanisták tulajdonittanak az atyáknak, tudni illik, hogy tisztán nem beszéllettenek deákul, hogy beszédeket tsak gyengén bizonyittyák., némelykor jádzo beszedekek 30 éltenek, ezeket az időnek kel tulajdonittani, a melyben éltenek, ha Cicero, vagy terentius idejében éltenek volna, ök is ugy beszéltenek volna valamint azok,

³¹⁷ predikációjok, [*j*—*i*-ből javítva.]

³¹⁸ prediákációjokot [Az *á* betű íráshiba.]

³¹⁹ az [151b:] az Atyák

³²⁰ hanem <fe> más féle

A Görög atyák, nem annyira különböznek arégi auctoroktól, a nyelv nem annyira változott vala meg nap keleten., és a jó tudományok őt inkább meg tartattak vala, ezeknek az atyáknak íráskorok, mind fontos, mind kedves, Nazianus szent gergelynek íráskor, mély, és ékes, Chrysostomus szent jános, leg
5 fövőb [152a:] példája lehet a predikátoroknak, rend szerént. versről, versre magyaráza a szent íráskor. és leg inkább a betű szerént való értelemre vigyáz, és a mi leg hasznosab a jó szokásra.

10 Mint hogy ezek a szent atyák, nem vigyáztanak, se a hirre, se a világi haszonra, azért tsak éppen a meg térítésre tzeleztanak, és azt gondolták. hogy semmit nem tselekedtenek, hogy ha látható képen való változást nem láthattanak, ilyen formában hagyatá el szent agoston, a martyromok innepekor
15 való vendégeskedésnek³²¹ szokását, és noha emeg rögzöt szokás volt is, de azt el törlé, meg mutatván világosan anépeknak, hogy a szent íráskor ellenkeznek, erre való nézve, két nap egy más után, köny hullatással inté a nepet, mind addig, valamég anép arra reá nem álla, nem lehetett attol tartani, hogy
20 egy anyaszent egy házban., különb féle tudománt tanítsanak, mivel egyedül a püspök prédikállot, vagy valamely pap, akinek arra szabadságot adott, azis gyakrabban, az ő jelen való létiben prédikállot.

A predikáció alatt, mindeneket bé botsátottanak atemplomban, még a pogányokot is, akik előtt, atitkokrol, meg tartozkodva beszéltenek, az olvasások, és atanítások alatt, ahalgatok sorjában ültenek. a³²² férfiak, egy felöl. az aszonyok más felöl, az idős korban lévőök az első sorban ültenek, az atyák, és az anyák, a kis gyermekeket magok előtt tartották, az iffiak fent
30 állottak. ha a hely, el volt foglalva, a diaconusok szüntelen arra vigyáztanak.³²³ hogy [152b:] ezen rendet meg tartassák, ugy mint, hogy ki, ki, figyelmetességgel legyen, senki ne alu-

³²¹ vendégeskedésnek [Második e—s-ből javítva.]

³²² a férfiak, [a névelő e-ből javítva.] egy felöl.

³²³ arra vigyáztanak. <ara,> hogy

gyék, ne nevesse, egy másnak ne suttogjanak, egy másnak ne intsenek, egy szóval., hogy ki ki tisztelettel, és tsendesé-
gel³²⁴ legyen. áfrikában, a nép fent álva halgatta az oktatáso-
kot, a mint szent agoston mondgya, ő helyesebnek is tarttya
az olyan szokást, ahol a halgatok le ülnek. aug. de Catechis. 5
rud. C.23

A predikációnak vége lévén, adiaconusok ki küldötték
atemplombol mind azokat, akiknek nem lehetet jelen lenni³²⁵
a szent áldozaton, Const.apost VIII C.6. először ahalgatokat,
és a pogányokat, azután a Catechumenusokért könyörgöt- 10
tek, és a templombol ki küldötték, azután, az energumenuso-
kért., és a penitentzia tartokért. Conc.laod. C.19. st dionys. st
hier. ecc.C.3. st Chrys.hom.3.in.ep. ad ephes. tsak éppen
ahivek maradván atemplomban, imádság volt, az egész anya-
szent egy házért, az egy házi renden valokért, a népért, 15
anyomoruságban valokért, ellenségekért, és üldözőjökért, a
diaconus nagy szóval mondgya vala meg a népnek. hogy kiért
kellessék imádkozni, és a püspök. az imádságot el mondotta,
valamint mostanában tselekesznek nagy pénteken, azután a
püspök köszöntötte a népet, és a diaconus fel szóval kérdezé a 20
néptől, hogy ha vagyoné valakinek valamely haragja, valaki
ellen, vagyoné itt olyan a ki haragját el titkolya,? ölellyétek
meg egy mást, azután a nép egy mást meg ölelte, és a
békeségnek tsokját adta egy másnak,

Noha avolt aromai szent egy háznak szokása, a melyet mi 25
[153a:] tartunk, hogy a békeségnek jelit. a Consecratio után
adták, a Communio előtt,

³²⁴ tsendeségel [se szórész es-ből javítva.]

³²⁵ lenni [i—olvashatatlan betűből javítva.]

41 Beszélgetés. A szent ruhákról.

Mind ezek után, a szent áldozathoz kezdettenek, adiaconusok, és a sub diaconusok, az oltára terítették az abroszt, és egy más kis asztalra tették a szent edényeket, atöbbi közöt, apaténákat, és a kelyheket, és azokat bé fedték, hogy tisztán
5 állyanak, apüspök le szálván székiböl, az oltár mellé ment, a népet mindenkor maga előtt látván, fényes köntösben volt atöb papokal együt, mivel már abban az időben különös köntösök valának az Isteni szolgálatra,

Nem kel azt gondolni, hogy azok a köntösök, szókéson
10 kívül valo formájú köntösök lettek volna, első Celestinus papa a galliai püspököknek írván, 428 ban³²⁶ azt mondgya, különböztessük meg magunkot a néptől, ne a köntössel, hanem a tudománnyal, és a jó erkölccsel, és ne keressük magunkot betsültetni az együgyüekkel., akülső képen valo
15 állapotokert. Celest.1. ep.2.C.1. a Casula szent agoston idejében közönséges köntös volt, aug. XXII.Civit. C.8. a dalmatica már valerianus Császár idejében szokásban volt, a stolla, pedig olyan palást volt, a melyet még az aszszonyok is viselték közönségesen,³²⁷ és eztet mi már az orárium helyet
20 tarttyuk, amely egy hoszu ruha volt, nyakra valo for-[153b:] mára, és a melyet azért viselték közönségesen. hogy amidön izadtak, anyakokot, és az orczájokot azal meg törölték, trebell. in Claud. p.³²⁸ 208. in fine. l.23. § 2. a manipula, vagy mappula, egy olyan keszkenő, a melyet akaron viselték, a
25 midön a szent asztalnál szolgáltnak, v.thomass. discipl. p.1. l.C.31. az álba, amelyet mi nem jól nevezük. papi ingnek, oly hoszu ruha volt gyapjuból, vagy lenből, a melyet nem a Clericusok kezdték viselni. mivel aurelianus Császár, a romai népet ilyen ruhával ajándekozta meg, és olyan hoszu

³²⁶ 428bän [Rövidítésjellel.]

³²⁷ közönségesen, <azért hogy a midön izadtak.> és eztet

³²⁸ p. <a> [?] 208.

nyakra valokat, amelyeket nevezték, oraria. v opisc. in auel. p.225.

De amiolta, a Clericusok, mindenkor kezdék viselni az álbát, arra inték apapokot, hogy olyan álbakot tarttsanak, a melyeket tsak az oltárnál vegyék fel, hogy fejérbek lęgyenek, hom.leon. p.IV. to.8. Conc.p.34. azt el hihettyük, hogy a midőn mindenkőr Casulat, és dalmaticat viseltek, tartottanak különösön olyanokot, de³²⁹ drágáb, és gazdagab matériákból valokot. az Isteni szolgálatra, mindenek felet, a szabot rendek azt hagyák apapoknak, és a diaconusoknak, hogy az oltárnál, ne szolgállyanak orárium nélkül. Conc. brac.IV.C. 3.an.675.

A püspökök, azon voltanak, hogy a Clericusok még külső képen is nagyon tiszteltessék hivatalyokot, hogy az ő tisztán tartot ábrázattyok, kezek, köntösök, szivek tisztaságát je-¹⁵ [154a:]lentse. és élettyek ártatlanságát, hogy az ő szemérmességek, szép magok viselések, rea tartások. járások, tiszteletet oltsanak³³⁰ mások szivében, az ilyenekre³³¹ pedig ugy vigyáztanak apüspökök, hogy szent ambrus, ki tett két iffiat a Clericusu közül, azért, hogy az egyike nem szemérmetesen²⁰ viselte magát, a másikának³³² pedig tsunya járása volt, és idővel ki tettzet, hogy jól itélt felöllök, ambr.II.off.C.19. naziánus szent³³³ Gergely, és szent basilus, Julianus apostatának. még igen iffiu korában, még üsmerték igen furtsa elméjit, a maga viselésiről,³³⁴ járásáról, avállá vonításáról, és²⁵ nagyon valo nevetéséről, greg.naz.or.4.p.122.II. azt meg kell tudnunk, hogy ezek az atyák, görök,³³⁵ vagy romaiak valának,

³²⁹ de [e—olvashatatlan betűből javítva.]

³³⁰ oltsanak [oltsának-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

³³¹ ilyenekre [re—beszúrás világosabb tintával.]

³³² amásikának [Hosszú f betűje r-ből(?) javítva;] pedig tsunya [ny—y-ja a-ból javítva.]

³³³ szent Gergely, [szent—t-je g-ből javítva.]

³³⁴ a maga viselésiről, [Második s—r-ből javítva.]

³³⁵ görök, [Elírás(?) görögök helyett.] vagy romaiak valának,

akik abetsület tudásban neveltettek vala fel, és avalóságos nemesi magaviselésben, akik másként is, szüntelen elmélked-
tenek a szent írásrol, amely azt mondgya, hogy az ember meg
üsmérszik aköntöséről, nevetéséről, és járásáról. eccl.19.27.

42 Beszélgetés A szent Aldozaatrol.

5 A püspök az oltár mellet lévén, adiaconusok keziben adták
az ajándékokot, amelyeket anép ajánlot, mind azáltal, némely
helyeken apüspök maga ment el venni az ajándékokot, afö
renden valoktól, mint romában atanáts uraktol, és a felesé-
gektöl, ord.rom.1.n.13. mivel minden renden lévő kereszté-
10 nyek. nagy, és kitsid, jelen voltanak együt az Isteni szolgálá-
ton, más féle ajándékot pedig nem [154b:] tettek az oltára.
hanem a kenyeret, és abort, atöb ajándékok, ugy mint, az
élés, pénz, gyertya, és minden valamit anép ajánlot az egy ház
szükségire, a diaconusok kezéhez ment, és azokra, ök viseltek
15 gondot, avalo hogy új gyümölsöt is tettek az óltárra, és azt
meg szentelték az áldozat után,

A püspök, azt a kenyeret áldotta meg, a melyet ahívek
ajánlottak, ki ki pedig maga kezével³³⁶ munkálot az ajándé-
kon, a melyet ajánlot, arra intették ahiveket, hogy mindnyá-
20 jan ajándékot ajánlyanak, vagy leg aláb azok, akik Commoni-
ora mentenek, és azt nem tartották helyesnek, hogy a gazdag
olyan kenyérböl részesülyön, a melyet a szegény adot,
apüspök, maga is adot ajándékot, és vala romában erre
rendeltetet sub diaconus, oblationarius. ord rom.n.14.15. az
25 oltáron tehat anyikenyér volt: hogy ugyan rakva volt azt oltár,
valamint mondgyák az imádságok, secreta. in nativ. st joan.
et in vigil.om.ss. aCorporále egy nagy abrosz volt. a melyet
kétt sub diaconus teritette az oltára, az³³⁷ archidiáconusnak

³³⁶ kezével [v—megkezdett l-böl javítva.]

³³⁷ ar [ar—íráshiba az helyett.] archidiáconusnak volt arra

volt arra gondgya, hogy szép rendel rakja el akenyeret az oltáron, ord.rom.l.n.12. Componere altare, hasonló képen, ő tette akelyhet boral. az oltárra, hogy pediglen abban bizonyosab³³⁸ lehesen ha a bór tiszta, valamely lyukas edényen által szűrték a kehelyben. ord. rom.n.4.

A pásztor, fel mutatván akenyeret. és abórt, temjént is ajánlot, a mely jelenti ahivek könyörgésit, valamint e fel va-[155a:]gyon téve a szent János látásiban, 8.3.4.5. ahol azt láttyuk, hogy az angyal ajánlya az Istennek a lelki füstölöt, abban az időben, ugy valamint mostanában, meg füstölték az oltárt, az ajándékokot, a Clericusokat,³³⁹ és a népet, de abban az időkben, drágáb fü szerszámokat égettenek, és olyan nagy bőségel, hogy a romai szent egy háznak. syriában. és más nap keleti tartományban, olyan joszági valának. akik tsak fü szerszámokal adoztanak, az offertorium alatt, valamely soltárt énekeltek, mostanában pedig abbol tsak. egy verset énekelnek,

A offertoriumtól fogvást., akapuk zárva valának, és azokra adiaconusok, és a kapusok igen vigyáztanak. és azokat meg nem³⁴⁰ nyitották, valamég a Communionak vége lett, addig. még ahiveket sem botsátották bé, adiaconusok közül, egy nehányan. tsendesen járnak vala atemplomban, vigyáztván arra, hogy senki ne beszélyen,³⁴¹ vagy zörgést ne tegyen, egy vala közüllök olyan, aki tsak a gyermekekre vigyázot, akiknek is helyek közel volt apüspök székihez, akis gyermekeket, pedig, az anyáknak, előttök kellett tartani, ez így lévén, az egész nép, nagy tsendeséggel,³⁴² és figyelmeteséggel halgatta a praefatióban valo imádságokat, mivel azt fel szoval mondották, és a nép felelte az ament, valamint atöb imádságok végén, ezek az imádságok régenten, sokal hoszabbak valának, mint

³³⁸ bizonyosab <h> lehesen ha

³³⁹ Clericusokat [c—s-ből javítva.]

³⁴⁰ nem [Sor eleji margóra írva.]

³⁴¹ beszélyen, [beszélyen,-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁴² tsendeséggel, <h> és figyelmeteséggel halgatta

mostanában, valamint eki tettzik, anap ke-[155b:]leti lyturgiákból, régenten, apraefációban fel volt téve avallásnak egész historiája rövideden, hálákot adván Istennek a teremptésért, hogy az özön viz után a világot helyre hozta, hogy ábrahamot 5 hitta, az Izrael népéhez való kegyelmeségéért, az ő fiának meg testesülésiért, és az emberí nemzet meg váltásáért, Const apost VIII.12.

A Consecratio után apüspök, Communicálván, a Communit³⁴³ ki osztogatta apapoknak, adiaconusoknak, azután 10 abarátoknak, a diáconisáknak, az apátzáknak, agyermekeknek. és az egész hiveknek, de hogy hamaréb mennyen végben, egy néhány pap osztogattya vala a Communitot egy szers mind, és adiaconusok apohárt osztogatták, de hogy szép rendel mennyen végben. apapok, és a diáconusok, sorjában 15 Communicáltatták ahiveket, ki ki amaga helyében maradván, aférfiak a kezekre vették akristus testét, és úgy vették bé, az aszszonyoknak. egy darab ruha volt atenyereken a melyre tették akristus testét, akis gyermekeknek osztogatták az eucharistiából maradot kis részecskéket. és akik nem Com- 20 municáltak., azoknak a meg maradot kenyeret osztogatták. a mely nem volt Consécralva, innét maradot az³⁴⁴ a szokás, hogy sok helyeken szentelt kenyeret osztogatnak atemplomban. evagr. IV hist. C.36. niceph. XVII.hist.C.25. ordo rom. a Communito alat valamely soltárt éneklettek, mostanában 25 tsak egy verset éneklenek, már a negyedik saéculumban. nem Communicáltak ol-[156a:]lyan gyakorta, mint az előtt, és szent chrysostomus azon panaszkodik, hogy sokan a szent áldozatra mennek, és nem Communicálnak, hom.III. in ep. ad ephes. és hogy sokan tsak a nagy innepekben Communicálnak, némellyek tsak egy szer. vagy kéttzer esztendőben, hom. 30 XVII in ep ad hebr.

Mind ezekből ki tettzik hogy alyurgia sokáig tartot. ugyan is nem foglalatoskodtak másban ahivek vasárnapokon., ha

³⁴³ Communitot [u—o-ból javítva.]

³⁴⁴ az [a—e-ből javítva.]

nem csak az Isteni szolgálatban., szent gergely azon panaszol-
kodot., hogy betéges volta miatt, csak három óráig álhathat
atemplomban, az Isteni szolgálat alatt. libr.8. ep.35. mind
azáltal amise Canonya, akkor is olyan volt, mint mostanában.

43 Beszélgetés

A Czerémoniával való Isteni szolgálatokról.

Az egész Isteni szolgálat ének szóval volt. sőt még az első 5
időkben is, de azt el hihettyük, hogy többet énekeltenek
akkor, amidőn már az egész anyaszent egy ház szabadá lett,
szent Agoston, szent Ambrusnak tulajdonítta, a szokást,
hogy a soltárokat éneklék, valamint énekellették anap keleti
anyaszent egy házakban, aug. IX. Conf.1. szent basilus írja, 10
hogy az ő idejében, mindenek énekeltek a templomokban,
férfiu, aszszony, gyermek, és atenger zugásához hasonlittya
énekléseket,³⁴⁵ hexam.4. in fine, nazianus szent gergely, a
meny dörgéshez hasonlittya, hom.20. szent basilus [156b:]
azt is mondgya, hogy mindenüt énekeltek a soltárokat, 15
aházaknál, uttán, piatzen, és hogy oly kedvesek valának
ezek az éneklések, hogy gyönyörüséggel gerjesztették fel az
Isteni gondolatokat az elmékben,

Gondolom, már mondtam anyit, hogy mind ezekből ki
tettzik, hogy az első saeculumok béli szent püspökök, igen 20
böltsen tudtak élni mind azal, a mi az érzékenységeket
kellemetesen fel indithatta az Isteni szeretetre, és hogy még a
leg Durváb szivüekben is, vallás béli indulatokat gerjeszthe-
tet. gondollyuk el magunkban. amidőn aromai hívek, szent
leo pápa idejében, nagy szombaton³⁴⁶ aláteranumi templom- 25
ban. gyültenek, az új tűz szentelése után.³⁴⁷ a ki mondhatatlan

³⁴⁵ énekléseket, [Hosszú f betűje g-ből javítva.]

³⁴⁶ nagy szombaton [A z helyén más betűt kezdett.]

³⁴⁷ után. «a sok gyerttya,» a ki mondhatatlan [az a névelőt utólag írta be
ki elé; « — tollhiba miatti törlés elválasztás után, a sor elején.] «világosá tette
azt» sok gyerttya, olyan világosá tette azt

sok gyerttya, olyan világosá tette azt a szent éttzakát. valamint aleg fényeseb nap. bizonyára, gyönyörűséges dolog volt látni azt a szenttséges helyet., meg számlálhatatlan népel tele, ahol semmi zenebona, semmi rendeletlenség nem volt., ki ki
5 amaga rendi, és állapottya szerént lévén el helyheztetve, ót is lehetet látni atöbbi közöt azokat, akiket meg keresztelték volt, ugyan azon éttzaka,

A szem, álmélkodásal nézte, a sok szép márványokat, kép írásokat, a sok ezüstöt, aranyat, és drága köveket, kik
10 fénylettek a szent edényeken, a nagy tsendeségben. más nem halla-[157a:]tott, hanem, a szent írásbol, a halkal valo olvasás, és éneklés, az olyan sok külömb³⁴⁸ féle szép látások. és hallások. meg hatván a szivet, sokal nagyob hasznal halgatta azokat az Isteni olvasásokat.

15 Mitsoda. szemérmetségel nem valának az olyan diaconusok, és más egy házi szolgák, a kiket egy ilyen püspök valasztot, és nevelte fel. a kik ö előtte, vagy is inkább az Isten előtt szolgáltnak, de mitsoda méltoságu volt maga apápa, mitsoda tiszteletes az ö tudományáért, ékesen valo szollásá-
20 ért, buzgaságáért, batorságáért, és más töb jó erkölcsiért, mitsoda tisztelettel, és kegyes áitatoságal mondgya vala azokat az imádságokat. a keresztelő vizre, a melyeket maga tsinálta, és a melyeket az utánna valo pápák nekünk meg tartották, egy más után tizen két saeculumokig,?
25 lom ha a keresztények. olyan alkalmatoságokban, magokat el felejtették, és³⁴⁹ egész nap böjtölvén, azt a szent éttzakát az imádságokban töltötték, étel nélkül más napig.

³⁴⁸ külömb [ö—e-ból(?) javítva.] féle

³⁴⁹ és <az> egész nap [Törlés a sor végén.]

44. Beszélgetés Az Innepekről, és a bucsu járásról,

Azt a nagy napot meg érvén, és a böjti időket el töltvén, a leg nagyobb szentek is azt hagyják vala, hogy atestet étellel könnyebítsék, ha szinte oly hasznos is aböjt, az elmét, az Istenhez való fel emelésre, és az imádságra, mind azáltal meg vala aböjt tiltva vasárnapokon, innepeken, és a quinquagésimakor, eszerént nevezik vala. nem úgy mint mostanában, a husvét előtt való ötven napot, hanem, a husvét, és pünkösöd között való ötven napot, vala hogy az egyiptumi barátok arra igen vigyáz-[157b:]tanak, hogy el töltöt böjtnek hasznát, az ilyen szabadság haszontalanná ne tegye, Cass.Collat.21. de remiss.quinq. szent pacomus, holmi füvet készítet olajal. husvétra, a száraz kenyér helyet, a melyet szoktak vala enni, st pacom vit. egy szent pap, Isteni sugarlásból, szent benedeknek husvét napján olyan ebédet vitt. a mely jób volt, a rend szerént való ebédgyénél. st.greg.2 dial. C.1. szent³⁵⁰ antal az első remete, szent pálnak dolmányát viseli vala husvétkor, és pünkösdkor, a mely pálma fa leveliből volt tsinálva, és szent athanásius a szent antal palásttyát, nagy tisztelettel viseli vala, már abban az időben szokás volt akeresztények között. az innep napokon drágáb ruhákban öltözni, és töb eledelt készíteni, st leo.serm.3 de quadrages. 5 10 15 20

A martyrok innepeit is igen tisztelték, és anép azokra igen esze gyülekezet. ki ki a maga püspökével tisztelte a vasárnapokat, és a töb innepeket, de mindenünen³⁵¹ esze gyűltenek a szentek temetőjire, és ót gyakorta, sok püspökök is találkoznak, eztet tsak egy példából meg láthatni, szent paulinus.³⁵² leg aláb husz varost, és tartományt nevez olosz országban., akik feleségestől, gyermekestől mennek vala minden eszten-

³⁵⁰ szent <atal.> antal [Törlés a sor végén; *antal* — soreleji margóra írva, világosabb tintával.]

³⁵¹ mindenünen [A szövégi *n* helyén más betűt kezdett.]

³⁵² szent paulinus. <azt mondgya,> leg aláb [Törlés a sor végén.]

döben, a szent felix innepére, 14 jan. natali 3. tsak egy városban annyi nép ment, hát még másut az egész kereszténységben, hát még romában a szent hippolytus, szent lörintz, szent péter, szent pál innepjekre mennyi gyülekezet. prud. peristeph 2.³⁵³11.12. a butsu járás innét kezdödék, martyr jun.29. de st Cassio. a harmadik saecu [158a:]lumnak a kezdetin, a midön szent alexander jérusálemi püspöké³⁵⁴ tétetek szent narcissal Capadociából, a szent helyeket ment látogatni, euseb. VI.hist C.10.

10 Ugyan is nagyob buzgoságra indította az embert, a midön látta valamely szentnek a réliquiáit. tömlöltzét, lántzait, és más egyéb kirízo eszközeit, mint sem, ha tsak meszünen hallot volna azokrol beszélleni, még ehez teszem. a sok tsudákat a melyek az olyan helyeken lettenek., és ahová a pogányok is el mennek vala a testi egésségért. és sokszor, lelki képen is meg gyógyitattak, azt ki ki tudgya, hogy a kereszténység szabadságának kezdetekor. szent Ilona nagy szorgalmatosággal tisztelé a szent helyeket., gyakrabban is mentenek azután oda bucsura, euseb. III. vit. C.42. a midön Constantius Császár 20 idejében, jerusálem felet egy fényes keresztet láttak volna az égen délben, akoron minden féle nemzetből álló veghetetlen nép vala avárosban. akik mind látták ezt a tsudát. st Cyrill. epist. ad Const. sozom. IV. hist. 25. szent hieronimus, látó bizonyság lévén, azt mondgya, hogy minden koron sok számu 25 nép gyülekezet oda, a menetel könnyen meg lehetet, a tengeren, nem igen nagy dolog, spanyol.³⁵⁵ országbol, vagy galliából egyiptumban, palestinában, vagy afrikában menni.

Régenten oda kellett menni azokra a helyekre. ahol a martyrok szenvedtenek, mind addig. a még nem kezdék az ő 30 reliquiajokot egy helyről, másra vinni, azt pedig agörögök

³⁵³ 2. [Más számjegyből javítva.]

³⁵⁴ püspöké <tétek>, tétetek [Törlés a sor elején; *té* — sorvégi margóra írva, *tetétek* <tétek>, alá írva, a sor elején;] szent narcissal [ss — első *s* betűjét hosszú *f*-re javította kerek *s*-ből.]

³⁵⁵ spanyol. <va> országbol, vagy

kezdék, mert romában, szent gergely pápa idejében, tsak olyan ruhá-[158b:]kot küldenek vala más helyekre,³⁵⁶ a melyeket az apostolok koporsójihoz értették, és azokat aruhakot, nevezték brandeaknak, st.greg.III. epist 30 mindenik nemzet igen vigyázot amaga. réliquiáira, mind olyan drága zálagra, a melyért áldását adta Isten avárosra, vagy atartományra, idővel tésti haszonra is válék, mivel az oda³⁵⁷ gyülekezet. sok nép, avároost meg gazdagította, és a fejdelmek, a szenthez valo. áitatoságokbol., az olyan városoknak nagy privilégiumot adtanak, valamint Constantinus ada helenopolis városának bithyniában. socr. 1 18. chron.past.an.237. azt ki ki tudgya, mitsoda nagy tisztelettel valának a gotusok a szent péter templomához, mikor romát fel prédálák. oros. VII.hist. C.39.

45 Beszélgetés. A Conciliumokrol.

Azokban az időkben, már nagyob szabadság lévén, gyakorta is tartottak Conciliumokat,³⁵⁸ valo hogy a szokásban volt még az első időkben is, egy nehányat látunk külömb külömb féle tartományokban. a husvét iránt, a második saeculumnak a vége felé, euseb V.hist, C.23. tertulliánus emlékezik ollyanokrol, a melyeket görög országban tartották, és a melyeket a böjtölésen kezdették el, tertul. de jejun. C.13. szent Cyprianus téssen emlékezetet egy³⁵⁹ nehány gyülésröl afrikában még ö elötte sok idővel, ö magais egy nehányat tartott, és gyakor-[159a:]ta mondgya, hogy alkalmaságot kell várni arra, hogy az anyaszent egy ház fő dolgait rendben lehesen venni, de azt is fel teszi, hogy az üldöztetések, meg gátolták sokszor a Concilium tartását, mert a püspökök, és apapok el

³⁵⁶ helyekre, [helyre-ből javítva.]

³⁵⁷ oda <valo> gyülekezet.

³⁵⁸ Conciliumokat, <h> valo hogy

³⁵⁹ egy <olyan> nehány gyülésröl, [nehány <olyan> fölé írva.]

valának szélyedve, mint olyanok, akiket leg inkább keresik
vala, az üldözés meg szünnén,³⁶⁰ Conciliumokat tartának
minden tartományban, leg aláb kéttzer esztendőben, vala-
mint ezt hagyja a Nicaei gyűlés, idővel közönségesen valo
5 gyűlést kezdének tartani, ahova az egész anyaszent egy ház
béli püspökök esze gyűltenek. avallásbéli valamely nagy
dolgoknak el végezésére. a tartomány béli gyűléseket. min-
denkor igen nagy szükségeseeknek ítéltek, ót vegezték el a
szent egy ház béli olyan³⁶¹ nagy dolgokat, a melyeket a
10 püspök egyedül el nem végezhetette, az ilyen gyülekezetekben
kelletet ítéletet tenni a nagy dolgokrol, a pásztorok egyenlő
akarattokból, ót még a püspököket is meg ítéltek, ót
szentelték fel óket, atoletumi negyedik Conciliumból,³⁶² meg
lehet látni, miképpen, és mí formában kel tartani a Conciliu-
15 mokot. tom.5.

46. Beszélgetés A penitencia tartásokról.

Ugyan azon szabad időknek kel tulajdonítani azt a hasz-
not, melyet látható képen is okozának közönségesen az
anyaszent egy ház böjtjei; főképen a nagy böjt, a melyet
20 minden tartozot meg böjtölni, attol se rend, se idő meg nem
mentet senkit. basil. [159b:] orat. 2. de jejun. hier.ep.7. ad
laetam. 22. eustoch. azon időkben a munkák meg szüntének,
aleg népeseb városokis oly tsendeségben valának, mint ha
puszták lettek volna, a hivek a leg nagyob részit anapnak, a
25 templomokban töltötték, az imádságban, az olvasások, és
apredikáziók halgatásiban, ettől is vagyon, hogy az Isteni
szolgálat hozsab azokon a napokon. Chryst in gen.hom.1.init.
lakadalmok akoron nem valának, sőt még avadászatban sem
töltötték az egész napot. ha böjtöltek is. serm.146.n.2. in

³⁶⁰ meg szünnén, <a> Conciliumokat [Törlés a sor végén.]

³⁶¹ olyan [o—ó-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁶² Conciliumból, [n—olvashatatlan betűből javítva.]

app.st.aug. a kilentzedik saeculumban., még az a szokás tartá, hogy a nagy böjtben a törvénykezés meg szünt. se fegyvert nem viseltenek, se nagy szükség nélkül, nem utoztanak, nicol. ad Consulta bulgar C.44.45.46..

Mind ezek a külső tselekedetek, apenitentziát tekintették, 5 a melyert valának rendeltetve aböjti napok, azért is halaszták nagy böjtre, a keresztelendőknek készülettyeket, akarátson,³⁶³ és az epiphánia vigasságos innep napjai után, abünök bótánattyáért valo imádságokat kezdék mondani, hogy a penitentziára indítsák abünösököt, valamint tselekesznek 10 mostanában is septuagesimától fogvást., mivel arra tzeloz, azon időbéli Isteni szolgálát, akor el olvasák, hogy ádam ki üzetet aföldi paraditsombol, hogy avétkes világ, az özön viz által el rontatot, anégý utálatos varost, a tüz porra tette, mind azok kik az ilyen példákra, és a püspökök intésekre meg 15 ternek vala, az ollyanok. rend szerént valo penitentziát tartának, de az üldöztetések³⁶⁴ után könnyeben fel adák a Communitot. [160a:] aveszedelemben lévöknek, minden tartozot penitentziát tartani, akar mely nagy volt avilágon., a fejdelmek ugy valamint a többi, philippus Császár a harmadik 20 saeculumnak a közepin, a penitentzia alá veté magát. euseb.V.hist C.34. és az anyaszent egy ház soha el nem felejtí a nagy theodosius³⁶⁵ példáját.

47. Beszélgetés. Az eretnekekről.

A CSászárók hatalma, törölte³⁶⁶ el többire arégi eretnekségeket, meg tiltván nékik agyülekezetet, és fel kerestetvén 25 könyveket, a pogány Császárók alatt, acatholicusoknak tsak

³⁶³ akarátson, [*akarátyon*,-ból javítva; y-t hosszú f-re javította.]

³⁶⁴ az üldöztetésekben, után

³⁶⁵ theodosius példáját.

³⁶⁶ törölte el többire

anyi szabadságok vala, valamint az eretnekeknek. sozom.
 II.hist. C.32. mivel apoganyok meg nem tudták egy másolt
 különböztetni, és egy aránt üldözték,³⁶⁷ mind azt, valaki
 keresztény nevet viselt, de amiolta Constantinus és azó
 5 utánna valoi törvént adának ki, nem³⁶⁸ mértének azután esze
 gyülni, se nyilván, se titkon, mert apüspökök arra igen
 vigyáztanak, ez okért, sokan is viszá térének az anyaszent egy
 házhoz, némellyek igazán, némellyek tettetésből, noha apüs-
 pokök azon igen valának hogy választást tehessenek, azok
 10 pedig kik meg maradának vakmerőségekben. meg holtanak,
 és követőköt³⁶⁹ nem hagyván magok után, a tanyítások is
 füstben ment. mivel többire az illyen eretnekek kevés számu-
 ak valának, az ő képtelen vallásokért, és feslet elet-[160b:]
 tyekért, nem sokáig tartának a valentinianusok, gnosticusok,
 15 és a marcioniták, a manicheusok leg tovább tartának, az
 áriánus Constantinus idejében különös gyülekezetet nem
 tartottak, de az ő maradéki inkább oltalmazák, mint sem
 kellett volna, közönségesen az eretnekség emberi találmány
 lévén, az üldöztetést sokáig nem szenvedheti.
 20 Noha az anyaszent egy háznak ne légyen szüksége avilági
 hatalomra, mind azért meg nem veti asegittséget, apüspö-
 kök azt jonak találták, hogy a keresztény fejdelmek az
 eretnekeket büntetésül az országból ki küldgyék, vagy pénz
 birság alá vessék, leg aláb az ijesztésért, de avér ontást meg
 25 nem engedték. aug.epist 50 ad bonif.epist 93. ad vincent. a
 közönségesen valo szabot rendgye az anyaszent egyháznak,
 hogy nem keres senkit³⁷⁰ ahalálra. és azt irtozva hallotta, a
 midön ithacus püspök. halálra kereste priscilliánus eretneket,
 sev:sulp.l.2. sok olyan leveleiből láttyuk szent ágostonnak,
 30 hogy a³⁷¹ biráktol. kegyelmet nyert adonatistáknak. noha

³⁶⁷ üldözték, [z – l-ből javítva.]

³⁶⁸ ném [Ékezethiba; *nem* helyett.] mértének

³⁶⁹ a követőköt [Utolsó ő – e-ből javítva.]

³⁷⁰ senkit [n helyén előbb k-t kezdett írni.]

³⁷¹ a [Beszúrás.]

azok rettentő erőszakot követtek a Catholicusokon., sőt még gyilkosságokat is. epist.100.133.134.139.³⁷² mind azon által apüspökök nem nyerhettek mindenkor gratiát. az olyan üldözö eretnekeknek, és gyakorta a fejdelmek halálra ítélték azért, hogy a tsendeséget meg tarthassák az országban. ~ 5

48 Beszélgetés

Az egy házi renden valok szokásiról.

Az anyaszent egy ház szabadságban való létele, holmi válto-[161a:]zást okozza, apüspökök, és atöb egy házi renden valoknak élettyek modgyában. akoron kezdék külső képen, holmi jelit viselni rendgyeknek, noha valóságosan azt el mondhatni, hogy a köntösökben való változtatást, közönségesen, 10 abarbarusok uralkodások után vették fel, mivel azoknak idejekben., a Clericusok meg tartották aromei köntöst, törvényt, és nyelvet v.thom.disc.p.2.l.1.C.20.

Sokan közüllök közönségesen való életet éltenek, amely leg tekélteseb, ajérúsálemi anyaszent egy ház formájára,³⁷³ 15 az ilyenek, egy háznál laktanak, együt ettenek, és semmit különösön nem birtanak, tsak abból is éltenek, amit az anyaszent egy ház adot nékik. ezek olyanok valának mint az egy testvér atyafiak, akiknek apüspök vala attyok,³⁷⁴ ilyenek valának a szent versellyi eusebius Cléricusi, a szent martoné, 20 szent agostoné. és az ilyeneket Cannonicusoknak nevezték, hogy meg különböztessék. azoktól. akik nem élnek vala oly szorososan. a szabot rendek szerént. v.serm.st.aug. de vita Comm 355.356.

Az olyanok, kik nem lagnak vala. nagy társaságban, leg 25 aláb hárman, vagy négyen laktanak együt. a mely papok pedig. a falusi templomokhoz valának kötelezve. azok tartot-

³⁷² 139. «meg másut azt mondgya.» mind azon által [á—javítva.]

³⁷³ formájára, [fo szórész valószínűleg m-ből javítva.]

³⁷⁴ attyok, [áttyok,-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

tanak magok mellet oly iffiu Clericusokat. a kiket atanulásban, és a jó erkölcsben nevelték fel, és akik bizonyosági valának maga viselésének. v.thom.disc.p.1. l.1.C.39. Conc.tolet.II C.1. IV.C.23. mivel ameg vala hagy-[161b:]va, minden clericusnak, papnak, diaconusnak, sub diaconusnak, hogy legyen vigyázójok, azért hogy semmit ne mondassanak magok viseléséről, sőt még a püspök mellet is kívántatott mindenkor olyan papnak, vagy diaconusnak lenni, a ki mindenkor mellette volt. és aházában hált, ezeket nevezik
5
10
15
20
vala a görögök syncellosoknak, a syncellos idővel közöttök nagy fő hivatallá lett, Conc. tolet IV C.22. szent gergely pápának az udvara, tsak Clericusokból, és barátokból állot, avilágiakból álló házi szolgait el bortsáttá, és eza szokás mostanában is meg vagyon. Conc.rom. ap.greg IV. epist 44. az ilyen rend tartások atiszta életre vigyáztanak, nem is tartották helyesnek, hogy az egy háziak az aszszonyokal társalkodgyanak, akár mely jó szin alatt is, de azt hogy töllök ajándékot vegyenek, akár minémü ajándék lehetet is a, tsak még gyümölcsöt³⁷⁵ is. sev.sulp. in vita st mart. hier.ep. ad nepot.

A tisztelet nagy vala az egy házi renden valokhoz, noha apüspököknek semmi rendek nem vala avilagi rendek között, ámbár közönséges életet eltenek is, de nagy betsületben voltak a fejedelmek, és a fő rendek előtt, azt már meg
25
mondottam mitsoda tisztelettel vala Constantinus a Nicaeai gyűlésben lévő atyákhoz, maximus Császár, magával éteté szent mártont, és egy véle való papot, és a CSászárné maga szolgált neki, mint egy közönséges szolgáló.

A romaiak szokása avala abban azidőben, hogy a nagy
30
renden lévőknek, külömb féle titulust adgyanak, úgy mint, illustrissimus, gloriosus, spectabilis. Clarissimus, v.pancir. in not.imp [162a:] apüspökök titulusa evolt, szent, boldog, religiosus,³⁷⁶ pius, meg ilyen efféle, az ilyen titulust meg

³⁷⁵ gyümölcsöt is. [t—s-ből javítva.]

³⁷⁶ religiosus, [A g helyén fölfelé húzott szárú betűt kezdett.]

adták nekik, még akkor is, amidőn törvény volt ellenek, valamint nestoriusnak, az ephesiumi gyűlésben, dioscorusnak, a Calcedoniai gyűlésben, sőt még az eretnek püspököknek is megadták, és a Carthágó béli Conferenciakor, szent agoston elmondotta, a szenttséges emerikus, a szenttséges petilianus, noha³⁷⁷ ezek apüspökök donatisták valának, azon pedig igen meg habarodtanak volna, hameg nem adták volna nekik az ilyen titulust. 5

Ez a név pápa, mely atyát térszen, közönséges nev volt sokáig a püspökök között, sőt még mostanában is agörögök³⁷⁸ a papokat papácsnak nevezik. az előtt közönségesen mondták Cornelius pápa. Cyprianus pápa, julius pápa, athanásius pápa, uraknak nevezni őket, a negyedik, és az ötödik saeculumban. már a közönséges titulus volt, sanctissimo, piissimo, et reverendissimo Domino³⁷⁹ N.episcopo, a szokás volt., amint már azt meg mondtam, hogy ő előttök leborultanak, és alábokot meg tsokolták, nem kell tehát azon tsudálkozni ha az ilyen betsületeket, a melyek nekünk oly nagyoknak láttzanak lenni, tsak³⁸⁰ egyedül a fő papra adták, a kihez is a nép mindenkor nagy tisztelettel volt, és akit apüspökök is atyának, vagy pápának neveztek, ő pediglen tsak atyafiainak hitta őket, valamint még mostanában is, mert a romai szent egy ház álhatatosabban meg tartotta a régi szokásit, mint sem mások. v.epist.innoc.1.inter epist. august. [162b:] 15

Nagy tekintetben valának apüspökök azért, hogy a fejedelmek, és a fő tisztek őket igen tisztelték, erre való nézve inkább is oltalmazhatták az özvegyeket, árvákat, és mind azokat akik gyámoltalanok valának, de főképpen hogy kegyelmet nyerhessenek a halálra ítéltet embereknek, való hogy azok a szentek szerették az igazságot, de azt is tudták, hogy azon kívül is elég kemény példákot adnak másoknak, ha keresz-

³⁷⁷ <d> noha ezek apüspökök donatisták

³⁷⁸ agörögök [Első *ö*—*e*-ből vagy *a*-ból javítva.]

³⁷⁹ Dñō [Rövidítésjellel.]

³⁸⁰ tsak <egy> egyedül

tény, vagy pogány volt is ahalálra ítéltetett ember, de hálá-
adásból, könnyebben vette magát azután apenitentziára,
vagy a meg kereszteltetésre, és az anyaszent egy házat az
ilyen irgalmaság szerető voltáért meg apogányok is szerették,
5 v. epist 54. st aug. ad maced.

49. Beszélgetés A Clericusok szegénységéről

Az ilyen nagy tisztelet közöt is, igen jovalották nékik a
szegénységet, afrikában azt hagyák vala a Cléricusoknak,
hogy akár mely tudosok legyenek is de a földet mivellyék,
vagy valamely mesterséget üzenek, hogy ételekre, és ruházat-
10 tyokra valot nyerjenek. de hivataloknak hátra maradása
nélkül, Conc. IV. Cart. C. 52. 53. itt inkább az alá valo Clericuso-
kot kel érteni, akik tsak nem mind házasok valának, mint sem
adiaconusokat, vagy a papokat, a kiknek azon kívül is elég
dolgot vala. mind azáltal, szent epiphanius azt mondgya hogy
15 a püspökök, és a papok, a prédikálás mellet, akézi munkát is
mivelik vala, hivatalokhoz illendő mesterséget³⁸¹ választván
ma-[163a:]goknak, epiph. haere. 80. n. 5. 6. valo ök azt tudták.
hogy a nép tartozik öket tartani, de az a belső vigasztalások
lehetet, hogy senkinek terhére nem voltak, és bővebben
20 adhattak a szegényeknek, szent basilus azal menté magát a
samosatiai szent eusébius előtt, hogy azért nem irhatot neki
olyan régtől fogvást, mert a Clericus mesterségek után élvén,
és munkájokban foglalatoskodván, nem küldhette öket utra,
basil. ep. 263. p. 1035. B.

25 Akár mely jó fundatio volt is a Clericusok tartására, de azt
kivánták töllök, hogy példát adgyanak a keresztényi mérték-
letességre, és szemérmességre, ugyan az afrikai szabot
rendek azt hagyák apüspököknek, hogy az asztalok közönsé-
ges. és a házi eszközök, alá valo legyen, szent agoston. ezt

³⁸¹ mesterséget [Első s (hosszú f) r-ből javítva.]

hiven követte, a mint possidius írja felölle, hogy azö asztala, tsak kerti veteményből állot. és tsak akor vitetet hust, és bort az asztalára, a midön vendégi valának, azt maga mondgya, hogy tsak olyan köntöst akar viselni. a melyet egy sub diaconus is meg viselheti, és a szegény is el viselhetné. sērm.2. 5
de vita Comm. szent paulinus fa edényből ivut, és föld tálbol ett, ö pedig sok jószágot hagyot volt el, szent marton. a midön a diecesise meg vizsgálására ment, egy számára ült, és alá valo köntöst vett magára,

Nap keleten, szent basilius, tsak kenyeret, és söt ett, és 10
vizet ivut,³⁸² szent Chrysostomust atöbbi közöt azal is vádolák, hogy tsak egyedül eszik, és magános életet él, maga is nem tarttya helyesnek. hogy egy püspök selyem köntöst viselyen, lovon járjon, és [163b:] sok szolgálval kísértesse magát. hom 9. in ep. ad philem. a samasatiiai pált, azal vádolák, hogy 15
kenyesen élt, sokat ett, jó köntöst viselt, és hogy sok emberekel kísértette magát, mikor a városon járt, mint valamely magistratus, mind azáltal azt jó meg tudni, hogy antiochiai püspök vala, a mely anap keleti tartományoknak fő városa vala, és harmadik fő város avilágon. Conc.antioch. II.an.270. 20

Oly igen hozá szoktak volt, a magok betsületesen viselő püspökökhöz, hogy a furcsa elméjüek, mindgyárt gántsot találtak az olyanokban, akik egy kevesé meg akarták különböztetni magokat a többitől, szent Chrysostomus maga 25
igy panaszkodik, vannak olyanok, kik nem tarttyák jonak, hogy egy püspök a feredöben menyen, hogy ugy egyék, és ugy ruháza magát mint mások, hogy szolgát tarttson, és egy öszvért akin járjon. hom.11. in epist. ad tit. circa fin, amianus marcellinus, pogány lévén, észre vette, hogy mitsoda külömb- 30
ség vagyon a pápa, és atöb püspökök közöt, külsö képen is, amm. marc.lib.27. C.3. mint ha azon lehetet volna tsudálkozni, hogy a világ fő városának püspökje, oly nagy³⁸³ városnak, egyik részéről a másikára gyalog nem ment, hogy jó köntöst

³⁸² ivut, [i—v-ből javítva.]

³⁸³ oly nagy <nagy> városnak,

viselt, hogy olyan asztalt tartot, a hova a fő rendeket el fogadhatta, Naziánus szent gergely tsak nem így beszél atöb nagy városokban lévő püspökökröl, orat.20. orat 32. szent hieronimus, anastasiusz pápáról azt mondgya, hogy igen gazdag szegénységü ember volt, hier. ad demetr. C.8. és a következendö idökben, a kis dénes³⁸⁴ azt mondgya gelasius pápáról, hogy szegény volt azért. mert másokot meg gazdagított. dion.praef. in Canon.

[164a:] 50 Beszélgetés.
Az Anyaszent egy házak kincséröl.

Ezeknek a szent püspököknek szegénységek, avalo hogy tsak tiszta szabad akaratból volt, mivel kezeknél volt aszent egy házaknak gazdagsági, akik ahistoriákat nem tudgyák, azok nehezen fogják el hinni, amit mondok, noha abban nem lehet kételkedni, hogy szent sylvestertöl fogvást, a kilentzedik saeculumnak avéigiig, a pápák historiái tele vannak ajándékkal, amelyet adtanak aromai szent egy háznak apápák, Császárök. és más fő renden valök, és azok az ajándékok, nem tsak arany, vagy ezüst edényekből állottanak, hanem romavárosában lévő házakból, jországokból. nem tsak olosz országban, hanem még más tartományokban is, atöbbi közöt, tsak éppen azokat az ajándékokot hozom elé, a melyekröl beszél anastásiusz. szent sylvester idejében. abban meg tsalhattya magát, hogy a nagy Constantinusnak tulajdonittya, a mit valamely más CSászár adhatot, tudni illik, talám Constantinus pogonatus, vagy az Irénéa fia adhatta, de nem kel azt gondolni, hogy tsak magában gondolta volna ki ezeket az ajándékokot, nézük tehát mit mond anastásiusz. azokröl az ajándékokröl a melyek még meg voltanak az ö idejében. és ezekből meg láthattyuk a szent egy házak gazdagságát, a lateranumi templomnak egy ezüst tabernaculumot., mely két

³⁸⁴ dénes [*dénés*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

ezer huszon ött fontot nyomot. atabernaculum előtt az
üdvezítő egy szekén ült, ez a kép ött lábni magosságu volt,
száz husz fontot nyomot, atizen két apostol képe, mindenik
[164b:] kép ött lábni magosságu, kilenczven fontot nyomot
mindenik. és mindeniknek ezüst koronája, atabernaculum 5
háta meget volt még egy más képe az üdvezítőnek, öt lábni
magosságu, mely száz negyven fontot nyomot, és négy angyal
ezüsből, mindenik ött lábni magosságu, és mindenik száz
tizen ött fontot nyomot, azon kívül kövekkel meg valának 10
rakva, még ezen kívül. négy arany koronát. vagy koszoru
formájut. melyeken gyerttya tartok valának, és husz delphi-
nus vala rajtok ki Csinálva, mindenik koszoru nyomot³⁸⁵ tizen
ött fontot. hét ezüst oltárt, két száz fontost, hét arany paténát,
mindenik harmintz fontot nyomot, negyven arany kelyhet,
egy fontos volt mindenik, ött száz ezüst kelyhet. mindenik két 15
fontot nyomot, száz hatvan ezüst gyerttya tartot, negyvene
nyomot harmintz fontot, a többi husz fontot mindenik.

A baptisteriumban. vagy a keresztelő helyen, a keresztelő
válu veres márvány köből volt, a mely ezüstel volt bé boritva.
azon volt három ezer nyolcz font ezüst, volt még öt egy arany 20
lámpás, harmintz fontot nyomot. egy ezüst barány, melyből
viz folt, harmintz³⁸⁶ fontos, a kristus képe ezüsből, öt lábni
magosságu, száz hetven fontot nyomot, és balkéz felől.
keresztelő szent jános ezüsből, száz fontot nyomot, két ezüst 25
szarvas, melykből viz folt, nyolcz száz fontosok valának, egy
arany temjénező, tiz fontos, kövekel rakot, valamit az a
császár³⁸⁷ ada atemplomnak, a fel megyen hat száz hetven
nyolcz font aranyra, és tizen kilencz ezer, hat száz, hetven
három font ezüstre, még ezeken kívül Constantinus ada 30
atemplomnak, és a keresztelő helynek, házakot, [165a:] és
jóságokot, azoknak jövedelmek esztendőre fel ment, tizen
három ezer kilencz száz³⁸⁸ harmintz négy arany pénzre, amely
tészen, ötven hétt ezer, ött száz német forintot.

³⁸⁵ nyomot <huszon> tizen ött [tizen <huszon> fölé írva.]

³⁸⁶ harmint [Íráshiba; másutt mindig *harmintz*]

³⁸⁷ az á császár [Ékezethiba.]

³⁸⁸ száz [z-r-ből javítva.] harmintz

Constantinus romában. hét templomot építet, szent péter, szent pál, szent kereszt, szent agnes, szent lörintz, szent péter, és szent marcellinus templomit. még ezeken kívül egy templomot építet ostia városában., egyet álba városában, 5 egyet Capua városában, és egyet neápolisban. valaményi arany, vagy ezüst edények kívántattak azokhoz atemplomokhoz. afel megyen, hat száz hatvan kilencz font aranyra, és hat ezer két száz tizen nyolcz font ezüstre, ezeknek jövedelmek fel ment esztendőre tizen hét ezer, hét száz tizen hét arany 10 pénzre, az az, hetven ezer német forintra. és tsak a füstölő, és a fü szerszám, melyeket az egyiptumi joszágok adtanak, rea ment többre tiz ezer német forintoknál, példának okáért romában. a szent péter templomának,³⁸⁹ antiochiában házai valának, és azokhoz joszágok, Ciliciában, tarsis városában 15 joszága, alexandriában, és sok helyt egyiptumban, joszága, az euphrátes tartományiban joszágokat birt, és egy része ezeknek a joszágoknak füszerszámokkal adozot, úgy mint, spikinárd olajjal, balsamumal, fa héjal, sáfrányal, és más egyéb 20 drága fü szerszámokkal, a lámpásokban. és a füstölőkben.

Tegyük mind ezekhez azokat a templomokat., a melyeket 20 Constántinus, és szent Ilona, az ő anyja. építettének jerusalemben, bethlehemben. és mindenüt a szent földön, Constantinápolyban atizen **[165b:]** két apostolok templomát, hát menyi ajándékokot ada atemplomokra, az egész birodalmában, v. euseb. de vita Const.lib III. C.34.35. az utánna lévő 25 Császárok, gubernátorok. nagy urak, mit nem adának, el ne felejttsük azokat a nagy uri aszszonyokat, akik sok joszágjokot el hagyván, szegényül éltenek, romában, szent paula, szent melania, és meg mások, számlállyuk ide apüspökök 30 ajándékit, akik egy másra valo nézve ékesítették, és gazdagították a templomokat, itélyük el tehát mind ezekből, mitsoda gazdagok valának a nagy városokban lévő fő templomok, fő képpen az olyan tartományoknak fő városiban, a mely tartományokat mostanában. országoknak tartanánk.

³⁸⁹ templomá<ban,>nak,

Azt láttyuk, hogy az alexandriai szent egyház, igen gazdag volt, élémosinárius szent janos idejében. aki igen szentül költötte annak jövedelmét, láttyuk a szent gergely leveleiből, hogy mitsoda nagy bajavala aromai szent egy háznak. a jorzágival, amelyek sok országokban valának el szélyedve, ki siciliában, spanyol országban, galliában. , mitsoda nagy gondgya vala arra, hogy azokat arabokat, kik azokat mivelték, hogy jól bánnyanak, hogy a jövedelmekből, a szegényeket segittsék, mind ezeket könnyü el hinni azoknak, akik. egy kevesé tudgyák. aromai birodalomnak nagyságát, és gazdagságát, ahol közönséges dolog volt, egész falukot testálni egy jó baráttyának, a pogányok templomíhoz sok jorzágok valának, rendeltetve, igen nagy summa pénz kivántatot esztendő által azö áldozattyokra, játékokra, és más bálványozo Ceremoniákra, a mely keresztényeknek el vették jorzágokat, a bálványok templomira adták, euseb. vita Const. III. C.35.

[166a:]

Ezek a templombéli nagy jorzágok, egészen a püspökök kezeknél voltanak, Conc. antioch. an.341. Can.ult. de azon időbéli szent püspökök, nem hogy azon örültek volna, de söt még azt az időt szánták amelyet annyi sok gond viselésben kellett el tölteni, szent agoston. egy nehányszor viszá akarta adni a szent egy házának jorzágát, de anép nem akarta viszá venni, possid. vita. C.24. Chrysostomus szent János. azt hányá akeresztények szemére, hogy azö fösvenységekel, és keménységekel., arra kénszerítették a püspökököt, hogy a szent egy házaknak, bizonyos jorzágokat szerezenek, azért, mert a szüzek, az özvegyek, és más szegények, meg holtanak volna éhel, hogy ha tsak az alamisnára birták volna magokat, mint az első időkben, abbol két rendeletlen dolog következik, mondgya eza szent, ti magatok heverték, és az Istennek papjaí, hozájok illetlen dologban foglalatoskodnak, és meg másut, apüspökökön nagyob gond vagyon, mint sem atiszartokon, és a gond viselőkön. és atí lelketek üdveségéröl valo gondolkodás helyet, minden nap olyan dolgokért busittyak őket, a melyek a szám vévöket, és szám adokat illetik, meg

másut, ati embertelenségtek, csufoká tesznek minket, mivel az imádságot, atanyitást, és más szent foglalatosságokat el hagyuk, azért hogy mindenkor alkudgyunk, a bor, buza, és más étel némü arusokal, ugy anyira hogy minket olyan neven ⁵ neveznek, a mely inkább illenek avilágiakhoz, st Chrysos. in matth. XXVII. 10.hom.85. mind azon által idővel el tudák magokrol a gazdaságot, eleinte mindgyárt az archidiaconusokra bizák, azután gondviselőket tartának, és idővel azt is meg nyerék afejedelmektől, hogy minden városban legyen ¹⁰ olyan tiszt, ki a szegényekre viseljen gondot.

[166b:] 51. Beszélgetés Az Ispotályokrol.

Nagyob részit az egy házi jóságoknak, az ispotályok,³⁹⁰ fel állítására, és tartására fordították, az görögök, és aromaiak, az ország jóváért, azon igen valának, hogy a heverököt,³⁹¹ és a munkálkodható koldusokat ki irtsák, de nem láttuk, hogy ¹⁵ az iránt³⁹² valamely rendelést tettek volna, az olyan nyomorultakrol. kik nem kereshették kenyereket, azt tartották, hogy az olyanoknak jobb³⁹³ meg halni, hogy sem mint haszontalanul szenvedésben³⁹⁴ élni, és ha egy kevesé bátrak valának, még magokat meg ölték, akeresztények. leg inkább alélek ²⁰ üdveségre vigyázzván, a szegényeket el nem hagyták, és a kiket mások el hagytak, ők azokra viselnek vala leg jobb gondot, nem tsak akeresztény szegényeket, de apogány szegényeket is tartották, juliánus apostata, azt jóvalya vala³⁹⁵ a galatai pogány fő papnak, hogy a keresztényeket követvén, ²⁵ ő is ispotályokat állitson fel a szegények számára, ő a kereszt-

³⁹⁰ ispotályok, [tá szótag ly-ból javítva.]

³⁹¹ heverököt, [Második ö—e-ből javítva.]

³⁹² az iránt [Beszúrás,]

³⁹³ jobb [A második b utólagos szóközi beszúrásnak látszik.]

³⁹⁴ szenvedésben <lenni, > élni, [Törlés a sor végén.]

³⁹⁵ vala <apogány fő papoknak, > agalatai pogány fő papnak,

ténység szaporodását három dolognak tulajdonítá, hogy a szegényekre gondot viselnek, hogy a holt testeket nagy gondal el temetik, és hogy méltosággal tudgyák magokat viselni. julia. ep.49.

A keresztények két féle képen segítik vala aszegényeket. 5
baron. ad martyr. 8.aug. először alamisnát osztogatnak vala nékiek, roma váfosának mindenik részin, vala oly bizonyos hely, melyet nevezék diaconicumnak, egy diaconus mindenkor ót lévén, ót is osztogatták az alamisnát, st.greg.libr.IX. 10
epist 24. más képen is segítették, mert lako³⁹⁶ helyet adtak nékik, és együt táplálták őket, [167a:] mihent pedig az anyaszent egy haz fel szabadula, egy nehány féle házakot építének, a melyeket mi mind ispotályoknak neveznénk, de agörögök azoknak, külömb külömb féle neveket adának, 15
akülömböző renden lévő szegényekhez képest.

A mely háznál nevelik vala, a tanált Csecsemő gyermekeket, azokat nevezék. brephotrophium., ahol az árvákat nevelék. azokat. orphanotrophium, a hol abetegek voltak, nosocomium, xenodochium, az olyan szállásokat ahova a jövevényeket³⁹⁷ fogadták, gerontocomium, a hol az öregek 20
laktak, prochotrophium., a hová minden féle szegényeket bé fogadták, az ilyen házakra rend szerént mindenkor pap viselt gondot, valamint alexandriában. szent isidorus theophilus³⁹⁸ patriárka idejében. Constancinápolyban szent sámson. baron 25
ad 3 dec. et 27.jun. de valának még olyan különös emberek, kik a magok költségeken. ispotályokat tartottanak, valamint szent pammachius, és szent gallicanus, ostia varosában, ez az utolso, mind patricius, mind fő polgár mester volt, mindenek tsudával nézték, hogy egy olyan nagy méltóságban lévő ember, 30
akinek meg volt egy szer adva, a gyözedelemnek pompája, és aki Constantinus császárnak barátságában volt,

³⁹⁶ lako [o—a-ból javítva.]

³⁹⁷ jövevényeket [Első v—j-ből javítva.]

³⁹⁸ theophilus [t—valószínűleg megkezdett p-ből javítva;] patriárka [p—a-ból javítva.]

egy olyan, a szegények lábait mosa, az asztalnál szolgáljon. nékik, és a betegekhez lásson.

A szent püspökök nem kimélették a pénzt, az ilyen költésekre, de még ezeken kívül, nagy gondgyok vala, a szegények [167b:] temetésére, és arabok váltására, kiket a barbarusok fogtak volt el, az ilyen gyakran történik³⁹⁹ vala a romai birodalom vége felé, ezen két dologért, hamás képpen nem lehetet, a szent edényeket is el adgyák vala, szent exuperius püspök az ilyen jó tételért oly szegénységre juta, hogy az eucharistiát kényszerítették. egy kosárban tenni, és akristus szenttséges vérit, egy üvegben tölteni, st hier. ad rustic. et martyr. 28.sept. szent paulinus püspök mindenit el adván, magát is rabságra adá. hogy meg válthassa. egy özvegy aszszonynak afiát, greg.III. dialog c.1.2. ez így lévén, a szent egy házak kintsei, az arany, és az ezüst, a melyeket fel valának ékesítve.⁴⁰⁰ őt csak úgy valának, mint aletett kints, amelyet ha a szükség kívánta, hasznos dolgokra fordították, amidőn közönséges éhség, vagy nagy szükség volt, olyankor mindent, a szent lélek élő templomira fordították, ambr.II. off C.28. hier. ad nepot. az olyan rabokot is fel váltották, a kik az impériumban szolgáltanak, főképpen, ha keresztények lévén, pogány, vagy sidó urok volt. Jo.diac.vita. st greg.lib.IV.C.43.

52 Beszélgetés. A klastromokrol.

Az üldöztetések után kezdének klastromokat építeni, akeresztények közül sokan, még az üldöztetésekkor, az egyiptumi pusztákban rejtették volt el magokot, némelyek őt is maradá- [168a:]nak holtig, mint szent pál, akit első remetének tartanak, hier.vita. st pauli. szent antal magános életet élvén, hazájához közel, a pusztában ment, hogy őt nagyob

³⁹⁹ történik «törtenik» vala,»,

⁴⁰⁰ ékesítve. [k-s-ből javítva.]

szabadságban lehetne, és távulab lenne mind azoktól a kisértetektől, a melyeket az emberek okozhatnák, ő kezdte leg először tanítványokat gyűjteni, maga mellé, akik együtt éltenek, ezeket nem nevezék azután többé ascetese⁴⁰¹eknek, hanem barátoknak, remetéknek, az olyanokat Cenobitáknak⁴⁰² nevezék, kik egy társaságban éltenek, és az olyanokat anachorétáknak, akik a pusztában maganoson éltenek, a Cenobiták mind az által, igen maganos életet éltenek, soha senkit amagok társokon kívül nem láttanak. más lakosoktól, egy néhány napi járó⁴⁰³ földre laktanak, anagy száraz fővényes pusztában, a hová még tsak vizet is meszünen kellették vinni, sőt még atarsokot is tsak estvéken látták, egész nap a kalyibályokban dolgoztanak. egyedül, vagy ketten. ketten, de mindenkor nagy halgatásban, akalyibák pedig mesze valának egy más¹⁵tol. mivel elegendő helyek volt abban a nagy pusztában.

szent Antal, szent hilarius szent pacomius, és a többi akik ezeket követték, nem kívántak semmi ujságot be venni., se a több jó rendeket meg szaporítani, hanem az evangyélium valóságos meg tartásának tráditioját akarták meg tartani,²⁰ arégie²⁰ ascetese²⁰seknek példájokat akarták követni, valamint égyptumba valának a szent marcus tanítványi, Cassiánus írása szerint, XVIII. inst.5.Col.5. akik alexandria mellett laktanak el zárkozva, **[168b:]** ezek imádkoztanak, a szent írásrol elmélkedtenek, és tsak estve ettenek, az illyenek a²⁵ jerusálemi első anyaszent egy házat akarák követni, az apostolokat, és a²⁵ prophétákat, nem azt keresék. hogy tsudállyák az ő rend kívül valo élettyeket, hanem hogy ugy éllyenek mint igaz keresztények, hier. ad paulin. item ad rustic. ezt meg lehet lát³⁰ni a szent basilus regulájiban, a ki mindennek, tsak az evangyéliumi rend tartást jovallya, a köntösről. példának okáért azt mondgya, hogy egy kereszténynek, tsak

⁴⁰¹ ascetese²⁰seknek. [t—s-ből javítva.]

⁴⁰² Cenobitáknak [o—e-ből javítva.]

⁴⁰³ járó [Beszúrás.]

a tisztességért kel magát bé takarni. azért hogy a hidegtől magát meg oltalmazza, de nem kel magára sokat rakni, egy köntösel bé érje, a mind napalra, mind éttzakára szolgállyon, emind meg lehetet. abban az országban a melyben ő lakot.

⁵ basil. reg.suf.n.22.

A mi az akori barátokat meg különbözteté atöbitöl nem egyéb, hanem hogy ellene mondottanak aházáságnak, jószágnak, és a más emberekkel való társaságnak, söt még az attyafiokkal sem társalkodtanak, de másként ezek jó világiak
¹⁰ valának, kik nagy tsendeségben dolgoztanak, kik arosz erkölcsök ellen viaskodtanak, hogy tiszta szivüek lévén, az Istent meg láthassák,

A szüntelen való böjt, amértékletlenségnek el törlésére czélozot, azután, a tisztátalanság meg előzésére, és hogy az
¹⁵ elme, mind alkalmatosab, mind szabadab lehesen a mennyei dolgokra, arra igen vigyáztanak, hogy elegendő erők [169a:] legyen a minden kori munkára, keveset aluttanak, de egésségeket el nem rontották, ugy anyira hogy igen sokáig éltenek betegség nélkül, az atyák életében láttyuk, hogy
²⁰ szamtalan elt nyolczvan vagy kilenczven esztendeig, sokan száz esztendeig., ilyen példákat látunk. leg inkább az égyiptum béliek közöt, akiket mindnyájan okosoknak tartották, és a kik meg ért elmével való végezésből, olyan rendet tartottak aböjtölésben, hogy minden nap nona után, két kis kenyeret
²⁵ meg ettenek, mindenik hat oncziat nyomot. és tsak vizet ittanak

A pusztában való lakás. igen használt. atisztátalanság, és a fősvénység kisérteti ellen, ök afősvénység ellen, anagy szegénységgel állottak ellent, abban hiven meg maradának, hogy
³⁰ semmi saját jószágot nem birtanak., és a mi meg maradot, aminden napi munkájoknak árrából, a szegényeknek osztogatták. az ő munkájokkal pedig. hajokat raktanak, mondgya szent ágoston. de mor. eccl.1.C.67. aharagot, ahalgatásal gyözték meg, aresttséget, amunkával, a szomorúságot, az
³⁵ imádságat. és a soltárok éneklésével, akevélységet. az engedelmeséggel, és a sanyargatásal,

Valának olyan barátok, kik a mezei munkában. foglalatoskodtanak, vagy magok számokra, vagy pedig nap számra dolgoztanak, az aratáskor. vagy a szüretkor. reg.st.ben.C.48. lehet hogy innet vették fel atizedekre valo fel osztást, mivel mindenik tized előtt, egy decanus volt. reg. st.ben C.21. mert arégiek eszerént. [169b:] oszttyák vala el, a munkásokat, arabjokot. Colu[m]ella, lib.I.C.ult. a barátok közül, atekélletesebbek.⁴⁰⁴ azt tartották, hogy az ilyen munkák. az elmét igen el foglallyák, azért tsak magok kalyibályokban maradtanak. 5
ót gyéként, és kosárt tsináltak, és az ilyen munkában, 10
elmélkedhettenek. a lelki dolgokrol, mindenik mivelnt közöttök valamely munkát, némelyek könyveket irtanak le. Cass.Collat.24. de mortific. C 3.4.

Az ilyen szegény, durva, és alaton életért., akényesek meg vetik vala abarátokot, st aug. de op. monach. söt még 15
akeresztények is csufságot üztek belöllök, némellyek erőszakot miveltek rajtok, meg verték, a házakbol ki huzták, és a birák eleiben hurtzolták őket, de azö alázatoságok, és békeséges türesek, még annál nagyob fényeséget ki tettzet benne,

De meg ellenben, az okos emberek szerették, és tisztelték 20
őket, apapok, és a püspökök, sokakat is választottanak közülök püspököknek, és akoron ugy éltenek valamint atöb Cléricusok, ugy tettzik mint ha az első idökben lévő barátok, nem kötelezték semmire magokot, szent basilus mondgya, hogy a barátok fogadás nélkül tartották meg, aházaság nélkül 25
valo életet, ad amphiloich. 19. de azt helyesnek itéli, hogy arra fogadást tétenessenek vélek, azért, hogy ha viszá térnek a világi életre, a penitentzia tartás⁴⁰⁵ alá vethessék őket.

szent Chrysostomus beszél egy olyan barátrol, aki [170a:] viszá tért avilági életre, de arrol ugy beszél, mint olyan 30
dologrol, amely szabad volt, ad fidel. patrem, azért is jovallya egy atyának, hogy afiát arra a szent életre adgya, még tiz esztendös korában, és öt hadgya husz esztendös koráig, hogy

⁴⁰⁴ atekélletesebbek. [Első e – ö-ből javítva; az ö ékezetét nem törölte.]

⁴⁰⁵ penitentzia tar<v>tás [Tollhiba.]

addig a jó erkölcsre szoktassa, magát., ez a szent, maga el hagyá abarati életet ött esztendő mulva, azért hogy az egésségit helyre álithassa, de azt láttyuk, atheodorus nevü jo akarójának tett panaszából, hogy azok gyalázatosok valának. 5 kik abarati étellel, el hagyták ajó erkölcsöt, furcsaságból, vagy unadalomból, szent agoston világosan mondgya, hogy azok. kik el hadgyák aklastromot, fogadások⁴⁰⁶ ellen vétkeznek. aug. in ps.79.v.12. in ps.95. C.12. az anyaszent egy ház penitentziát adot az olyanoknak, de világi képen meg nem 10 büntették az olyanokat, hanem gyalázatot szenvedtek.

A klastromi szent élet, anyira kezdék fényleni, hogy nap keleten egy kevés idő alatt. egy néhány ezer barátok, és klastromok.⁴⁰⁷ valának, v. st Chrys. hom.14. in ep.1. ad timoth. st aug. de mor eccl.1. C.67. tsak egyedül a szent 15 pacomius reguláján. öttven ezer barátok valának, ezek klastromokra valának fel osztva, és mindenik klastromban. egy abbás parancsolt. ezek mindnyájan eszse gyűlnek vala a husvéti innepekre, hier. in praef: in reg. st pacom. et epist. ad eustoch.1. semmi nem vala [170b:] könnyeb, mint az ilyen 20 klastromokat fel állítani, se földet, se egyéb jóságot nem birtanak. a mi fel gerjeszthette volna az irigységet, ahoz se szabadság, se segittség nem kívántatot. hogy mindeneket el hadgyák. és olyan pusztá helyekre mennyenek lakni, ahol soha ember nem járt, és ót nyomoru kalyibákat epittsenek, 25 fából, vagy nádból, és hogy ót élödgyenek, csendeséggel és munkával, nem hogy másoknak terhekre lettek volna, de sött még a közönséges jonak hasznára valának, meg segitvén sok szegényeket munkájokkal, amint ide fellyeb meg mondottam, itt szollok az első időkről, mert amidön abarátok el kezdék 30 hagyni a pusztákat. és az egy házi dolgokban kezdék magokat avatni, a Calcedoniai gyűlés meg tiltá hogy klastromokat csinályanak. apüspök engedelme nélkül, Can.4, aklastromok. anyira meg szaporódnak, hogy a varosok mellé is kezdének

⁴⁰⁶ fogadások [g—d-ből javítva.]

⁴⁰⁷ klastomok. [Íráshiba; másutt *klastrom*]

építeni, act Conç. v. an. 535. nem is lett volna igasságos. hogy olyan böv országok, mint orosz ország, sicilia, és görög ország. klastromok nélkül lettenek volna, de abarátok ott is magánosan éltenek nagy tsendeségben.

Mikor pedig avárosokhoz közel laktanak. olyankor aközön- 5
ségeesen valo templomban jártanak, apüspok prédikációjára, és a szenttségek fel vételére, őt nékik mind együt különös helyek volt, mind azáltal aklastromokban, vala orátorium-
jok, [171a:] ahol közönsegesen imádkoztanak, azoknak pe-
dig, kik a varosoktól távul valának, papjok volt magok közül, 10
és végtire azt rendelék, hogy mindenik klastromban leg aláb egy pap lenne, és így nem lévén alkalmatosság aki menetelre.,
ugy lesznek bé zárkozva. a klastromban. valamint aholtak a koporsokban,⁴⁰⁸ ezt az ókát adá eutychius eretnek. amidön
nem akara a Constancinápolyi gyűlésben menni, szent flavianus 15
eleiben. Conc. Calced. act 1. p. 191.

A leányoknak is vala apusztában klastromok. sőt még közel laktanak abarátokhoz, hogy segittséget vehessenek töllök, de meg annyiból elég mesze laktanak töllök, hogy
semi gyanóságot nem lehetet rollok gondolni, az ő kalyibályo- 20
kot a barátok tsinálták, ők pedig abarátoknak köntöst csinálnak vala, ő hozzájuk pedig tsak az öreg emberek mehettének,
akik már arra voltanak rendeltetve. látunk példát az ilyen klastromról, a melyet a szent pacomius huga állitta fel.
vita. st. pacom. C. 28. azután avárosokban is építének klastromokot, és együvé gyűjték az olyan szüzeket, kik Istennek 25
szentelték⁴⁰⁹ magokot. és akik annak előtte amagok házoknál laktanak. az égyiptumi. és syriai apátzák, ahajokot el metztet-
ték, tisztaságnak kedviért, másik pedig hajokot viselték, st. hier.⁴¹⁰ epist. 48. ad sabinian. szent Chrysostomus eszerent 30
írja le az⁴¹¹ apátzák köntösét, az ő idejében, egy kék dolmá-

⁴⁰⁸ koporsokban., [Második k — beszúrás.]

⁴⁰⁹ szentelték [sz — javítva olvashatlan betűből.]

⁴¹⁰ st. hier. <ad> epist. [e — megkezdett p-ből javítva.] ad sabinian.

⁴¹¹ az [Beszúrás.]

nyok volt, amelyet az övel szorították magokhoz, fekete hegyes paputsok, a fejeken fejr ruha, és rajtok egy fe-
[171b:]kete palást, mely egészen bé fedte őket, tetétől fogva
talpig. hom 8: in 1. tim.II.9.

5 A mely püspökök, egy társaságban akarák tartani a Cléricu-
sokot, azok abarátoktól vevének példát, és magok is ahoz
szabák magokat, szent gergely pápát, aklastrombol vitték
papságra, és azután tele vala udvara szent⁴¹² barátokal, a kik
közül nagy szent püspökök lettek, atöbbi közöt szent ágoston,
10 az ángliai apostol.

A valóságos baráti életnek avala ahaszna, hogy az olyan
tiszta lelkek, kik akereztszégnek ártatlanságát meg tartották,
a tekéltességet el érhessék, vagy hogy, ameg tért bünösök,
apenitentzia tartás által, meg tisztulhassanak, aklastromok-
15 ban,. azért is vesznek vala bé minden féle renden lévőket, és
idösüeket, a mely gyermekeket az attyok oda adot, hogy még
idején meg oltalmazhassák avilági⁴¹³ veszedelemtől, az olyan
öreg emberek, kik szentül akarák életeket el végezni, olyan
házas emberek a kiknek a feleségek is hasonló eletet akarának
20 élni, mind ezek akülömb külömb féle renden lévő személylek
mitsoda renden éllyenek, meg lehet látni a szent fructuosus
érsek réguláiban. az olyanok kik egy nehány esztendőig
valo penitentia⁴¹⁴ tartásra kényszeritettek, sokal alkalmatosab-
nak tarthatták azokat valamely klastromban el végezni., ahol
25 mind jó példát mind vigasztalást találhattak,. mint sem a
világiak közöt, kü-[172a:]lönös életet élni, ugyan láttyuk is
azt. hogy a klastrom büntető hely volt, ahová régenten tették.
mint a tömlötzben. vagy exiliumban. anagy urakat, de sött
még agörögök közöt a Császárokat is, és galliában. a királyo-
30 kot.

⁴¹² szent [Beszúrás.]

⁴¹³ avilági <f> veszedelemtől,

⁴¹⁴ penitentia [Másutt *penitentzia*]

53 Beszélgetés.

Hogy mitsoda hasonlatosága volt. abaráti életnek, az első keresztényeknek életéhez.

A baráti élet, valóságos látható bizonyága az Isten rendelkezésének, és gondviselésének,⁴¹⁵ hogy meg maradjon az anyaszent egy házbar mind végig, nem csak atanitásnak tisztasága, de még ajó erkölcsöknek követése is. mivel ha meg olvasák, amit mondtam akeresztényi életről, ennek az irásnak második részében, és azt esze vetik aszent benedek regulájival, és aklastromokban lévő szokásokkal, meg láthatták hogy a különbség nem nagy. 5

Azt mondtam, hogy a keresztények avallást leg főveb dolognak tartották, és a világi dolgot azért el hagyták, abarátok, kik avilági dologtól meg váltanak, ezt követik, hogy szabadosabban. mivelhessék a leg szükségeseb dolgot, ezért nevezik őket⁴¹⁶ religiosusoknak, hogy úgy mondgyam. vallás követőknek, minden jó keresztényeket, így nevezték az előtt. 10 15

A keresztények, mind közönségesen, mind különösön, gya-[172b:]korta imádkoztanak, a soltárokat. sohult. se job rendel, se szorgalmatosabban nem énekelik, mint aklastromokban, amely mostanában is azon rendben vagyon. valamint szent benedek idejében, ennek előtte tizen két száz esztendővel, abarátok kezdették a primának, és a Completoriumnak officiumit. annak előtte, azok házi könyörgések valának, minden tselédes gazda, könyörgést tévén regel, és estve, Cassiánus. mondgya, hogy az ő idejében még az új szokás volt, 3.inst.4.6. mind ezekben. úgy kel a Cannonusokot⁴¹⁷ tekinteni, valamint barátokat, a keresztények gyakorta Communicáltak. abarátok hasonló képen tselekedtenek, a szent apollonius tanítványi rufinus mondása szerint, minden 20 25

⁴¹⁵ gondviselésének, [sé szótag *n*-ből javítva.]

⁴¹⁶ őket [*k-t*-ből javítva.]

⁴¹⁷ Cannonusokot [*a-o*-ból javítva.]

nap Communicáltanak, abarátok sokáig meg tarták azt a szokást, hogy magoknál meg tartották a szent Eucharistiát. és azt magok bé vették, ha papjok nem volt, st.basil.ep.280. ad Caesar.patr. sokan pediglen. akik ilyen formán nem tarthat-
5 tak magoknak. azok két esztendeig sem Communicálhattak, st Chrysost. hom.17. in ep.ad hebr.

A keresztények. igen gyakorlották a szent irás olvasását, a szent benedek régulája is ezt igen hagyta, főképpen nagy böjtben, és minden vasárnapokon. st ben. reg 1.C.48.

10 A halgatás abarátok között. amint már meg mondtam, igen szükséges volt, azért hogy el lehesen kerülni a beszédben való vétkeket, amelyek oly közönségesek az embereknél, **[173a:]** úgy mint azok ember szollás., szóhordás, tsufáság, illetlen tréfa, azok haszontalan beszéd, mindenkor is azt
15 tartották. hogy az a leg jób renden lévő klastrom, ahol meg tarttyák. a halgatást, a keresztények engedelmesek valának püspökhöz, magok között egyesek valának. ahiveknek szállást adtanak., és alamisnát a szegényeknek. mind ezeket mostanában is meg tarttyák a klastromokban.

54. Beszélgetés.

Hogy mi okból különböztetnek meg abarátok külső képpen.

20 Azt mondhattya valaki, hogy ha abarátok tsak keresztényi modra, akartanak volna élni, miért kivánták magokat annyira meg különböztetni külső képen. atöb emberektől,? mire való a meg különböztetés az olyan dologban., a mely tellyeséggel nem szükséges? mire való az a Czufos formájú
25 köntös.? aza különbözés az ételben, le fekvésben, fel kelésben. egy szoval.⁴¹⁸ mire való mind az, ami őket különös nemzeteké teszi. a töb keresztény nemzetek között,? a szerzetesek. miért különböztetik meg magokat egy mástól, olyan dolgokban, amelyeket se nem hagyta, se nem tilttya az Isten

⁴¹⁸ egy szoval. «mind» mire való mind az, [Törlés a sor elején.]

törvénye., úgy tettzik, mint ha mind ezeket. tsak magokat akarták volna tiszteltetni anépel, [173b:] és azért, hogy több jót tegyenek vélek, elegen vannak tehát olyanok, kik eszerént gondolkodnak, és beszélnek, bal ítéletel léven felöllök azért, mert nem tudgyák arégi dolgokat, mert ha valaki 5 valójában meg akarná vizgálni. a barátok, és mi közöttünk lévő külső külömbséget, meg láthatná, hogy mind az. a regi szokásokbol valo maradék, amelyet ök annyi saeculumtol fogvást meg tartották. és a melyet avilágiak annyira⁴¹⁹ el változtatták, 10

Hogy aköntösön kezdgyem el, szent benedek azt mondgya, hogy a barátoknak elég egy hoszu dolmány. egy tsuklya, és egy Scapularis, reg. st ben. C.55. a dolmányt palást nélkül, már annak előtte régen viselték aközönséges emberek, vilia vendentem. tunicato scruta popello.hor. 1 ep.7. a Cucullust, 15 vagy atsuklyát. a⁴²⁰ paraszt emberek viselték, de mint hogy hidegben. és esőben. alkalmas afejet befedni véle, azért nem tsak a közönségesek. de a fő renden lévők is kezdék viselni, pullo maevius, alget in Cucullo. mart. szent benedek amunkára. ad még egy scapularist is, amely sokal széllyeseb, 20 és kurtáb volt. mint sem amostani, ez, a mint a neve⁴²¹ is meg mondgya, arra valo volt. hogy a terh alat avállat bé fedgye. és aköntöst meg kiméllye, ennek is volt tsuklyálya, valamint a Cucullusnak, és azt a két köntöst, különösön viselték, a Scapulárist, mikor dolgoztanak, [174a:] a Cucullust atemp- 25 lomban, vagy a klastromon kívül, idővel abarátok a Scapulárist, a köntösök közöt, leg szükségesebnek tarták lenni,

Mind ezekből ki tettzik. hogy szent benedek olyan köntöst adot abarátoknak. amitsodást viseltek a paraszt emberek, az ő hazájában, és abban más külömbség nem volt, hanem hogy 30 mind egy formájú. és egy színű volt. azért, hogy egy köntöst, egy néhányan viselhessék, nem kel tehát azt tsudálni, hatizen

⁴¹⁹ annyira [ra szótag beszúrás.]

⁴²⁰ az <h> [?] paraszt emberek

⁴²¹ neve [n – olvashatatlan betűből javítva.]

két száz esztendőtol fogvást valamely változás lett aköntösben,, a föld, és a sokszori reforma szerént, az olyan barátok közöt, kik a szent benedek reguláját követik. az olyan szerzetesek pedig kik ött száz esztendőtol fogva álitattak fel,
5 meg tartották a köntöst, a mely akoron szokásban volt. nekünk anehéz dolognak tettik, hogy fejár ruhát nem viselnek, de a fejár ruha viselést. közönségesen, szent benedek ideje után sokal vették bé, lengyel országban, még most is sok helyt nem viselnek, török országban pedig, lepedő nélkül
10 fekusznak, tsak nem öltözve, nyárban mezitelen. valamint orosz országban. arégula azt hagyja abarátoknak. hogy köntösökben hályanak, még tsak az övököt se tegyék le.

A mi pedig az eledelt illeti, azt már meg mutattam, hogy rend szerént a keresztények. sött még sokan apogányok közül
15 is, kerti veteményel, és halal éltenek. és asztal felet ol-
[174b:]vastattanak, azt is meg mutattam hogy gyakorta böjtöltenek a keresztények, az anyaszent egy ház böjtin kívül is, és hoszu imádságokat mondottanak⁴²² asztal előtt, és asztal után, szent benedek nem parantsolt tehát. semmi rend kívül
20 valo dolgokat, söt még kedvezéssel volt hozzájuk, meg engedvén abarátoknak hogy két féle föt étkek legyen. és egy kevés bort igyanak, reg. st ben. C.39. et 40. az ételnek, és az aluvásnak idejét, amelyet most követik abarátok, régenten azt, mindenek követék,⁴²³ az utolso saeculumig. philip Com.
25 1.2. C.13. ebédet kilentz, vagy tiz orakor ettenek, valamint mostanában amunkások, vatsorát pedig hat orakor, közönségesen nyolcz orakor feküdtenek le. és négy orakor költenek fel.

A dormitorium. vagy hálo ház, a mint arrol emlékezik a
30 szent benedek regulája, leg jobban meg mutattya a közönségesen valo életet, mivel a valóságos társaságban valo élet az, amidön egy házban hálnak, és esznek, jobban is kitettzik abbol a szegénység, és ajó erkölcs, nintsen oly veszedelem-

⁴²² mondottanak [Utána törölt vessző.]

⁴²³ követék, [é-ö-ből javítva.]

ben, mivel asuperiornak. könnyü tsak egy tekintettel meg látni, hogy ha nem tselekeszneké valamit atisztesség ellen, mivel aregula azt hagyja, hogy a dormitoriumban, mindenkor világosság legyen. és az ágyok, egy szalma sákból, és egy pokrotzbol állot, apusztában lakozo barátok Cellái, kalymbák, 5 vagy egy mástol mesze valo kis há-[175a:]zatskák valának, valamint mostanában a Cartusiánusok, vagy a Camaldulok Cellái, némely kor két vagy három barát is lakot együt.

Egy szoval ugy tettzik, hogy még mostanában is fel találok aklastromokban., a régi romai házaknak formájokot, valamint azokat le írják vitruvius. és palladius. atemplom, amelyet leg először találunk. azért hogy avilágiak szabadosan mehessenek bé,. ugy tettzik mint ha a helyet a nagy palota helyet volna,⁴²⁴ a melyet a romaiak nevezték atriumnak. onnét egy udvarban mentenek., a mely körül volt véve 15 folyosokal, a melyeknek görögül neve peristylus. a refectorium aromaiaknál, atriclinium volt, a kert pedig rend szerent, a klastrom háta meget vagyon, valamint volt aromaiaknál.

De már ez akár mint volt, aleg bizonyosab., hogy azok aszentek kik abarátoknak rendet szabtanak., nem azt keresték hogy holmi ujságokot hozanak bé, sem hogy magokot meg különböztessék, valamely különös étellel, mert ugyan is miért tetteznek abarátok oly tsudálatosoknak, azért mert⁴²⁵ avilágiak egészen meg változtatták szokásokot, valamint hogy mostanában tsudálljuk azokat arégi épületeket, a melyek annyi saeculumtol fogvást meg maradtak, és valamint 25 hogy mostanában is atudos építő mesterek tanullyák azoknak arégi épületeknek formajokot, tudván azt hogy az ő mesterségeket, azok a fő pél-[175b:]dák vitték anyira. hasonló képen,⁴²⁶ akeresztényeknek is kel vigyázni azokra, a miket 30 követnek a klastromokban, ót élő példáit láttyuk akeresztényi tanításnak, azt meg. kel vallani, hogy a klastromok. a régi

⁴²⁴ volna, [v – olvashatatlan betűből javítva.]

⁴²⁵ mert a <barátok> avilágiak [Egyik névelő fölösleges, de nincs törölve.]

⁴²⁶ hasonló képen, [k – p-ből javítva.]

dolgoknak. kints tarto helyei, a leg régieb kéz irások ott talattak fel. ót voltanak az atyák irási, és a Conciliumok szabot rendi, mostanában is találnak ót minden nap. anyaszent egy ház béli régi irásokot., egy szoval ót maradot még⁵ meg leg⁴²⁷ nagyob tisztaságban az évangyélium tartása, a mely tartásbol. hová továb el távoztanak, avilágiak.

4 Rész

55 Beszélgetés

Hogy menyire meg bomlottanak. és el távoztanak akeresztények.

Ezt az aláb, aláb valo le⁴²⁸ szállást, szükséges hát hogy még meg magyarázam. és minek utánna le irtam volna arégi keresztények szokásit, szükségesnek gondoltam fel tenni a¹⁰ főveb okait annak anagy külömbségnek., amely azon régi szokások közöt vagon, és amostaniak közöt, a pedig olyan nagy, hogy sokan lésznek, kik a beszédemet, az olyan idegen országban járok beszédgyekhez hasonlittyák, akik nekünk a kinaiakrol beszélnek, mivel a tudatlanok nehezen hiszik azt¹⁵ el, aminek bizonyítását nem értik, az irás tudok előtt pedig világos igasság lészen, nézük meg tehát tsak közönségesen, **[176a:]** mi formában⁴²⁹ eset. az az el távozás.

Mihent Constántinus a kereszténység mellé álla, azonal seregestöl kezdének meg térni anépek, hesych.epist. ad²⁰ august.198. al.79 n.6. és akoron betü szerént bé tellyesedék az anyaszent egy házrol valo jövendölési aprofétaknak, isa.11.3. hogy fel magasztaltatik, valamint avilágon lévő leg nagyob hegy, ahoz folyamodnak a nemzettségek, hogy meg tanittsa öket⁴³⁰ az ur utaira, és ösvényire. ezen kívül, minden

⁴²⁷ leg nagyob [*leg*—beszúrás halványabb tintával.]

⁴²⁸ le szállást. [*le*—beszúrás világosabb tintával.]

⁴²⁹ mi formában [*f*—sz-ból javítva.]

⁴³⁰ öket [Utána áthúzott vessző.]

nap látták azokat a fényes tsudákat, amelyek lesznek vala, a
martyrok temetőjén, meg azokat a szent szokásit a kereszté-
nyeknek, és a meg győzhetetlen erejét annak avallásnak, a
melyet három száz esztendeig tartó kegyetlen üldözések.
hová tovább még jobban meg erősítették, de még máskéft is, a 5
bálványozást, és a nevetségés theológiáit⁴³¹ a poetáknak,
anyira meg vetették vala már annak előtte a filosofhusok,
hogy nagyob része az okosoknak. azoknak semmi hitelt nem
adot. és tsak amagok hasznokért oltalmazták a nép vallását,
amint hogy azt könnyen el is hagyák, mihent láták, hogy a 10
közönséges hatalom el hagyta, azért, sokan közüllök keresz-
tényeké lének, mások vallás nélkül maradának. a szabados
szokásért, vagy azért hogy nem akarák értelmekeg ahitnek
együgyüségé alá vetni, vagy azért, hogy feslet élettyeket,
rosszul kereset joszágokot el ne hadgyák. vagy szerentséjeket. 15
rossz uton kereshessék. **[176b:]**

A valóságos pogányságban. tsak két féle emberek maradá-
nak tehát meg, ugy mint, aközönséges, durva, és tudatlan
nép. akit tsak a bé vett szokás igazgat. és aki tsak aláthato
dolgot szemléli, azután. az olyan különös elméjük, akik 20
haszontalan valo elme futtatásból., akarták oltalmazni a
bálványozást, arégiséghez valo tiszteletnek kedviért, vagy
azért hogy némely filosofhusok,. más féle értelemre magya-
rázák vala. a kí gondolt historiákat, valamint aplatonicusok.
tselekesznek vala abban az időben, távul lévén azö mesterek- 25
nek plátonak, jó értelmetöl, ezek kivevék. azö tanításából,
ami leg aláb valo volt, és azt esze elegyitvén apythagoraséval,
és az egyiptum béliek titkos tudományival. mind ezekből egy
olyan vallást tsináltak, amelynek fundamentuma, boszor-
kányság volt, és ajó, vagy a gonosz lelkekhez valo tiszteletnek 30
szine alat, jóvá hagytanak minden féle ördögösségeket,
ilyen vala a juliánus apostata vallása, annak ágait le írja
apuleus, plotinus, és porphyrius⁴³² st aug, de Civ. VIII.
C.11.12.18.

⁴³¹ theológiáit [e—o-ból javítva.]

⁴³² porphyrius [Második p—h-ból javítva.]

Igen nehéz volt meg oltalmazni, hogy annyi sok számu új keresztények közben ne szívárkozzék. olyan állapot, a melyet avilági haszon keresés okozot. ugy mint, az előmenetelre valo igyekezet, az attyafiakhoz. és jó akarokhoz valo kedv ke-
5 [177a:]resés, de sokan az illyenek közül, tsak a Cathecumenu-
sok közöt maradának. aug. in joan. VI.26. tracta.2. és nem
adhatván magokot akeresztényi szoros tudomány alá, ake-
reszttséget tsak halogaták, sokan mind halálíg, azért hogy
meg maradhassanak abban. a nyomorult szabadságban., és
10 vétkezhessenek. penitentzia tartás nélkül,⁴³³ mások pediglen.
meg kereszteltettek., de valóságál meg nem tértenek. v.aug.
de Cathechiz. C.17. hier. pro catech. akar mely nagy szorgal-
matoságál. visgállyák vala is meg apüspökök a Competense-
ket, de emberek lévén, lehetetlen volt. hogy némelykor meg
15 ne tsalták volna őket.

Sokan még azok közül is, kik jó keresztények valának,
naprol, napra. aláb szállának mivel a martyrságnak félelme
meg szüვნén. ahalál nem tették az után oly közel valonak.,
és atsendeség más fele veszedelmet okozza, mert a vigyázást el
20 hagyatá.⁴³⁴ még az üldözések idejében ki tették akereszté-
nyekben lévő buzgoságnak fogyatkozása,⁴³⁵ az atyák arrol
eleget panaszkodtanak, és a kegyetlen üldözéseket, a vallás
béli meg tsökenéseknek tulajdonittyák, leo.serm.6. in epi-
phan. C.3. Cypr. de lapsis. dionys.alex. apud Euseb. VI.
25 hist.34. euseb.VIII. hist.C.2. abuza, mindenkor elegyes volt
akonkolyal, tudni illik,⁴³⁶ az olyan keresztényekel, amint
origenes mondgya, kik [177b:] a templomban⁴³⁷ el menvén,
apapok előtt, magokot meg hajták. az oltárhoz valo ajándékot
meg adták, de arosz szokásokat meg nem jobbitották, se ros
30 erkölcsöket. el⁴³⁸ nem hagyták, orig hom.25 in num. 21. in jos.

⁴³³ nélkül, [Elírás, mert Mikes mindig egy *k*-val írja.]

⁴³⁴ el hagyatá. «már» még [Törlés a sor elején.]

⁴³⁵ fogyatkozása, [Íráshiba.]

⁴³⁶ [Sor végén:] tudni il- [új sor elején:] illik,

⁴³⁷ a templomban [*ban* szótag beszúrás halványabb tintával.]

⁴³⁸ el nem hagyták, [*el*—*e*-je *n*-ből javítva.]

Mi vala tehát már az állandó békeségben., a midön nem tsak veszedelem nélkül, de betsületel viselték akeresztényi nevet,? Chrys hom.24. in acta martyr. mint hogy akeresztényé lett fejdelmek, és magistratusok, ajoszágokat meg tarták, tisztségeket követék, és keresztényül is éltenek, erre valo nézve, a hiveknek közönségese, nem kezdde annyira tartani mint az előtt. atiszttségtől, gazdagságtól, és az alkalmazatos élettől, ugyan ezért is, agyönyörűséghez valo szeretet, a fősvénység, és a nagyra vágyás, fel serkenének, a világ ha keresztényé lett is, azal tsak világ marada, lassan, lassan, különböztetni kezdék akeresztényeket, a szentektől, és a buzgoktól, szent chrysostomus gyakorta panaszkodék, hogy a halgatoi azal mentik vala magokat. hogy ök nem volnának barátok, nekik feleségek, és gyermekek vagyon, akiknek keresni kel, chrys. ad fidel.pat. idem. hom 7. in matth. mor. in fine. mint ha, azok aromai, vagy korintus béli keresztények, akiket szent pál int atekélletességre, és akiket szenteknek nevezi, nem lettek volna házások. [178a:]

A természetnek meg romlása, mindent meg ront, viszá kezdének élni azal, ami addig jonak láttzot lenni, avasár napokon, és anagy innepeken⁴³⁹ lévő vigasságok., meg haladák akeresztényi jozonságnak, és szemérmetségnek határit, greg naz. orat 6. basil. orat. de ebriet. szükségesnek találák amint már meg mondtam. anegyedik saeculumban., el törlni azokat avigasságokat. amelyek lésznek vala, a mártromok innepekor. st.aug. ep.29. nov. és meg tilták, a Clericuskoknak, alakadalmakban valo jelen lételt. origenes azt jól észre vette vala, hogy mitsoda nehéz dolog meg egyeztetni az érzékenység⁴⁴⁰ béli gyönyörűségeket. a lelki vigaságokal, orig Contr.Cels. a test olyan mint a szolgál, akinek mentől inkább kedveznek, annál akaratosab, és többet kíván, nem hadgya szabadá az elmét, hogy a menyei dolgokrol foglalatoskod-

⁴³⁹ innepeken [Második e – beszúrás.]

⁴⁴⁰ érzékenység [érezékenység-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

gyék, it én azokról az időkről szollok,⁴⁴¹ amelyeket le irtam aharmadik szakaszban, és tsak leg kisseb fogyatkozásokat sem hagyok el, azért hogy meg mutathassam, a vallásban lévő meg tsökenésnek kezdeteit, de nem akarom azal meg gyengíteni azt, amit mondtam az anyaszent egy ház, közönségesen
5 valo szokásiról, és rend tartásiról, amelyek még akoron a magok erejekben valának, [178b:]

Mind azon által, azt meg kel vallani, hogy valának olyan püspökök, a kik kedvelették. a hozájok valo nagy tiszteletet,
10 és némellyeket közüllök, azal vádolák, hogy a kezeknél lévő nagy jóságokal. viszá élnének, meg lehet látni mivel vádolák a Cálcedoniai gyűlésben dioscorust, és ibásiust, Conc.Chalc. act III. atudní valo. hogy mitsodás vala. a nicomédiaai eusebius, és⁴⁴² atöb fejek, az áriánusoknak, de nem találunk sok
15 olylan Catholicus püspököt, akiket, ilyenekel vádolhatták⁴⁴³ volna igasságal, és mint hogy az eretnekeknek is vala püspökjök, és papjok, azoknak, rossz magok viselések, meg kissebittik vala a papi rendhez tartozando tiszteletet.

Az igen nagy botránkozásokra vala apogányoknak, és az
20 együgyü keresztényeknek, hogy az olyan emberek, kik azt a tiszteletes nevet viselték, más püspökök, és papok ellen. haragra indulván, beszédgyekben, és irásokban. egy más gyalázták, és bestelenítették, az udvarhoz menván. ótt egy más ellen árulkodtanak, az eretnek püspökök. pedig, az
25 ilyeneket mind el követik vala, azt láttyuk, hogy a barátok, helytelen valo buzgoságból, a pusztát el hagyván, aváro-
[179a:]sokban mennek vala, és ótt háboruságokat, és támadásokat indítottanak. az ilyen rendeletlenségek, leg inkább nap keleten történtenek, a hol a nagy melegek miat, az elme
30 mindenben. amod nélkül valot keresi, azonban pediglen avalláshoz. és a papi rendhez⁴⁴⁴ valo tisztelet. nagyon fogy vala,

⁴⁴¹ szollok, [sz — hoyszú f betűje a-ból javítva.] amelyeket

⁴⁴² és [Hosszú f betűje t-ből javítva; vö. 292. és 295. sz. jegyz.]

⁴⁴³ vádolhatták [h — t-ből javítva.] volna

⁴⁴⁴ rendhez [Második e — o-ból javítva.]

A pogányoknak, szines jó erkölcsök, oly tör volt, a melyben könnyen estenek. agyenge keresztények.⁴⁴⁵ mert azok között, sokan valának. olyanok. kik külső képen jól éltenek. igéreteket meg tartották, igasságot szolgáltatnak, kik a tsalárdságot., és a fősvénységet gyűlöltek, egy szóval avilági életnek rendét,⁵ és törvényét meg tartottak, közönségesen azt tartván, hogy elég az okosság után⁴⁴⁶ élni, és nem kel magokat azokban akérdésekben ártani, amelyek, oly hasonlást tesznek akeresztények között, mint ha, a keresztények. nem követték volna, azt az örökös okosságot., mely, a meg testesült ige, ezek avilági böltsek, meg nem vizsgálván, a profétiákat, se atsudá-¹⁰ kot, se akristus eljövételének titkát,⁴⁴⁷ a hitet gyengeségnek, és az elme elhíttetésének, tarták. babonaságnak tarták, pedig, atesti sanyargatást, atiszta élet,⁴⁴⁸ és a világi mulattságtól való távozást. st aug. in joan. tract 45. [179b:]¹⁵

Ha szinte akeresztényi vallást athronuson lehetet is látni, de még oly nagy vala a pogányoknak számok, hogy nem lehetet néki⁴⁴⁹ meg tiltani. hogy ne beszéllyenek. ne irjanak, vagy ne tanítsanak közönségesen ahit ellen, v. st. aug Contr. advers. leg. et proph: emég a filosofusok régi szabados szoká-²⁰ sától maradot volt. amelyel még az eretnekek is tudnak vala élni. Cod. de pagan. euseb. III vit. C.54.55. socra.1. C.18. sozom II.C.5. egyebet nem tselekedhetének, azokban az első időkben⁴⁵⁰ lévő tsászárak, hanem hogy atemplomokat. bé záraták, és meg tilták, abálványoknak való áldozatokat., és²⁵ Cérémoniákat, apoganyok ezekért gyakorta zugolodának, azt ki ki tudgya mitsoda⁴⁵¹ erősen volt azon a romai tanács,

⁴⁴⁵ keresztények. [Első *e—o*-ból javítva; mert [*e—o*-ból javítva.]

⁴⁴⁶ után «élni,» élni,

⁴⁴⁷ titkát, «és» [...] és [Beszúrás;] az elme elhíttetésének, «es» tarták. [tarták. «es» fölé fra a sor végén;] «boszor» babonaságnak tarták, [törlés a sor elején.]

⁴⁴⁸ élet[*et*(?)] [A mondat zavaros. Lehet, hogy a fordító a többszörös javításba belezavarodott.]

⁴⁴⁹ néki [Íráshiba lehet *nekik* helyett.]

⁴⁵⁰ időkben [*k—b*-ból javítva.]

⁴⁵¹ mitsoda mitsoda erősen [A szóismétlés íráshiba.] volt azon a «a»

5 hogy az iffiu valentinianus idejében. agyőzedelemnek őltárját
visza helyheztesse, st ambr. ad valent de relat. sym.⁴⁵² ep.31.
némely kor pediglen erőszakra fokadának a keresztények
ellen, akik ellent⁴⁵³ akarának állani. az ő babonáságoknak,
5 ettől vagyon hogy martyrokot találunk akeresztény Császárok
alat is, martyrol. 1 jan. 17 mart. 14 aug. a Császárok. magok
meg tarták⁴⁵⁴ a pogányoktól vett némely formalításokat,
amelyek valo hogy tsak haszontalan titulusok valanak. ugy
mint az istenségi nevet, a melyet ők is fel vevék, és mindene-
10 ket⁴⁵⁵ szenttségesnek nevezték, ugy mint, leveleket, kintse-
ket, jóságokat, hazakot, numen, domus divina. sacrum
aerar.sacr. patrimon. az ilyen beszéd, oly igen szokásban
volt. hogy a leg szenteb. püspökök is azal éltenek.⁴⁵⁶

[180a:] 56 Beszélgetés.

A romaiak meg romlásokrol.

15 Mind az által. aközönségesse apogányoknak., hová továb
jobban meg kezdék romlani, valamit eddig mondottam az ő
rosz erkölcsők felől, a melyek uralkodtanak az évangélium
ki adásakor, mind azok még tartanak vala, és holmi filosofu-
sok, és némely okosokon kívül, semmi jó nem vala, se a
görögöknél, se aromaiaknál, ugyan akkor is kezdék le esni
20 abirodalom. napnyugoton. és nap keleten is tsak addig tarta,
a még nem kezdének erősen ellene fel támadni, ahadak
közöt, már nem vala rend a fő tisztectől nem függötenek, se
atanátsot nem követték, se az ország dolgait nem értették,
nem vala, se erő, se bátorság az iffiuságban, se okoság az

⁴⁵² sym ap.31. [y—i-ből javítva a pont meghagyásával.]

⁴⁵³ ellent [t—e-ből javítva.] akarának állani.

⁴⁵⁴ meg tárták [Ékezethiba *tarták* helyett.]

⁴⁵⁵ mindeneket [et szórész későbbi beírásnak látszik;] szentségesk [rövidí-
tésjellel.]

⁴⁵⁶ éltenek [n—t-ből javítva.]

öregekben, se ahazához való szeretet, ki ki amaga kedvit és hasznát kereste, azért is, tsak árulás, és hitetlenség volt közöttök, a romaiak el lágyulván, atunya, és kényes életben, magokot, abarbarusok ellen, penzel fogadot más barbarusokkal oltalmazák, v. amm.marcel. l.14. et 28. azonban önnön magok. akényesésgben valának el merülve, végtire, az ő hamiságoknak, és fertelmeségeknek. pohára meg telvén, az Isten példás igasságot tett rajtok, amint meg mondotta vala szent János által, apoc.III.18. a barbarusok [180b:] egy néhány szor, meg vevék, és fel prédálák roma városát, és annyi sok martyromoknak vérekért, boszu állás lett, az északi népeknek. hatalmok alá esék anap nyugoti birodalom, a melyet sok felé el is oszták, etehát avalóságos oka aromai birodalom elesésének, és nem a keresztényi vallásnak fel állítása okozá azt, a mint⁴⁵⁷ azt tartották a koron apogányok, és amint machiavélus. és más egyéb istentelenek merék azt mondani az utolso idökben. 5 10 15

A keresztények, oly meg romlot nemzetség közöt lévén, amint valának, az utolso idökben lévő romaiak, v. salvian. de gubern. dei. lib 6. nehéz dolog vala, hogy az ő jó erkölcsök, valamely fogyatkozást ne szenvedne, főképpen azért, hogy nem lévén ugy el szakadva a pogányoktól, mint az üldöztetéseik idejében. társaságokot nem kerülték, hanem tsak az ö⁴⁵⁸ barátságokot, keresték, nem kel tehát tsudálni, ha a szent atyák, már anegyedik saeculumban. némely rosz erkölcsököt, a szemekre hányák akeresztényeknek, szent ágoston. azokat el nem titkolá az olyan pogányok előtt, kik meg akarának⁴⁵⁹ térni, nehogy azután. meg botránkozanak az olyanokon, a sokaság között, mondgya ez a szent. kik aláthato templomokot. bé töltik. látni fogtok, részegeseket. fösvényeket, tsalárdokot, feslet életüeket, mulattság keresöket, varáslokot, szem 20 25 30

⁴⁵⁷ a mint [n-t-ből javítva.]

⁴⁵⁸ az ö-k> barátságokot, keresték, [keresték, – utólagos beszúrás más színű tintával.]

⁴⁵⁹ meg akarának <tért> térni,

fény vesztőköt, jövendő mondokot, noha mind az ilyenek, keresztény nevet viselnek. aug. de catechiz. C.5.7.17.25. azt meg vallyá amá-[181a:]nicheusoknak, hogy sokan vannak olyanok, még az igazán való vallásban is, akik babonások, 5 vagy olyanok., akik annyira követik rossz hajlandóságokat, hogy az Istennek tett ígérettyeket el felejtik, aug. de mor. eccles. C.34. erről gyakorta beszél. adonátisták ellen irt munkáiban., ahol meg bizonyította, hogy az anyaszent egy házban, akonkolynak, együtt kell lenni ajó magal, az aratás- 10 nak. idejéig, meg másut kárhoztattya, az olyan igasságtalano- kot, akik közönségesen gyalázták a keresztényeket, vagy abarátokot., valamely rosszért. amelyet láttak valamely külö- nös. emberekben. st.aug. in ps.99. C.12. szent Chrysostomus, és a több szent atyák, elég bizonyosságot tesznek a keresztényi 15 meg romlásról, v. Chrys. in matth.hom.61. idem. de Com- punct.idem. ad fidel.patr.

Mire valok valának tehát, azt mondhatná valaki, a közönsé- gesen való penitentzia.⁴⁶⁰ tartások, és agyülekezetből való ki rekesztések.? arra, hogy az anyaszent egy házban. való 20 vétkeket ki irthassák, hanem mind is, st aug.⁴⁶¹ enchirid. C.80. apenitentiát úgy adták, ha azt valaki maga kérte, vagy is leg aláb. ha az alá vetette magát, szükséges volt tehát. hogy meg vallyá vétkit, és magát bé vádollya, vagy a penitentiát fel vegye, amidön mások bé vádolták, a gyülekezetből való ki 25 tiltás. tsak azokra eset, akik fel nem akarták venni a peniten- zia tartást. [181b:] mind azáltal, ha szinte elegendő bizonyás- gok voltak is ellenek, de az okos püspökök a ki tiltással nem siettenek, orig: trad.35. in matth.hom.21. in jos. ki nem tilttyák vala. az olyan bünösököt, akiket látták hogy oly 30 hatalmasok, vagy oly nagy számuak, hogy a büntetés nem hogy a meg térésre. de söt még a boszu állásra indithatta

⁴⁶⁰ penitentzia«k.» tartások, [penitentzia—*a*-ja *á*-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

⁴⁶¹ st aug. [*a*—*e*-ből, *u*—valószínűleg megkezdett *h*-ből javítva.] enchirid. C.80.

volna, de⁴⁶² meg az el szakadásra is, azért is a sokaságal. tsak
intésel. és feddésel bántanak, és tsak akülönös személyekhez
voltanak keményebbek, de előbször,⁴⁶³ meg feddették a
bűnben valo el merülteket. és elejekben adták, anagy vesze-
delemben valo léteket. intvén öket arra, hogy azokbol ki 5
térjenek, hogy pedig kemenységeket⁴⁶⁴ meg lágyithassák, a
fenyegetést el nem mulatták, az Isten előtt siránkoztanak ö
érettek, és sokáig várták meg téréseket, követvén hoszas
tűrésit, az irgalmasság attyának. st.aug.lib III. Contr.parmen.
epist.22.64. végtire ha látták. hogy más mód abban nintsen, 10
ugy fogtanak ahoz a keserves orvosághoz, valamint az olyan
atya, aki hogy meg menthesse. fiának életét, kételen annak
inkáb valamely tagját. el vágatni, meg lehet látni szent
Chrysostomusnak, az anathémáról valo beszedit.

De az olyan titkos vétkeket, a melyeket tsak az Isten 15
tudhatta, és a melyeket meg nem lehetet bizonyítani, az
ollyanokat nem lehetete meg orvosolni, se az ollyan személye-
ket a [182a:] templombol ki tiltani, hogy ha pedig olyan
istentelenek voltak, hogy a szenttség törestől⁴⁶⁵ nem féltene-
nek, a szenttségekbén valo részesülést, sem tilthaták meg 20
nékik, az üldöztetésekben, meg lehetete külömböztetni a magot
a szalmától. de mihent azok meg szűntenek. akét színüség
holtig tarthata, de azonban. az illyen meg romlot kereszté-
nyek, nagy⁴⁶⁶ kárt tesznek vala az anyaszent egy házban. rosz
beszédék, és példájok által, főképen a magok tselédgyek 25
közöt, gyermekeket roszul oktatták, noha azokat meg kereszt-

⁴⁶² de söt [...] de «söt» meg [A törlés későbbi, világos tintával vastagon áthúzva.]

⁴⁶³ előbször [b – hosszú f-ből javítva.]

⁴⁶⁴ kemenységeket [Második k – t-ből javítva; et szórész beszúrás halvány tintával.]

⁴⁶⁵ szenttség törestől «sem» nem

⁴⁶⁶ nagy «k» kárt [Törlés a sor végén.]

teltették, a tselédgyeket való oktatásnak el mulatása, igen veszedelmes volt olyan⁴⁶⁷ időkben, a melyekben nem láttuk, hogy közönségesen tanyították volna, a⁴⁶⁸ Catechismusra, a meg kereszteltetett gyermekeket.

57 Beszélgetés.

A barbarusok⁴⁶⁹ el terjedésekről, és szokásokrol.

- 5 A barbarusok, kik el pusztították, és el ronták a romai birodalmat, az anyaszent egy ház szokásiban is, nem aláb való kárt tevének, mivel az évangélium, örökös bölcsesség lévén, a véle ellenkező fogyatkozásokat, mind egyaránt meg veti, mert **[182b:]** se az ostobák, se atsalárdok. se adurva természetűek, nem lehetnek jó keresztények. avadság, és a kegyetlenség, úgy ellenkeznek a valóságos vallással, valamint atunyaság, nem kel tehát azt tsudálni, ha az anyaszent egy ház, anyi sokat szenvede amidön északrol azok avad nemzetek oly rendetlenséggel el terjedének, és⁴⁷⁰ el borították az egész birodalmat, 15 szent hiéronimus, és más szent atyák, kik akoron éltenek, ezekről keservesen irnak, hier, in Isai. C.V. in fin. idem. epist. de fun. nepotiani in fin. et ad gerontiam. et ad ageruchiam. az életnek, vagy ajoszágnak meg tartása. egy olyan városban, a mellyet ostromal. vettek meg, vagy hogy 20 feleségit, gyermekit meg menthesse arabságtol, olyan országban. ahol rablás, és pusztítás volt, mind ezek olyan⁴⁷¹ erőszakos kísértetek, amelyek el mulatathatták, alelki dolgokat. és tsak abátorságu jó erkölcsök segethették, mind azok közöt az irtoztato öldöklések, és kegyetlen gyözedelmek közöt, 25 szent basilus, és szent thomaturgius gergely leveleiböl lát-

⁴⁶⁷ olyan <idöben.> idökben,

⁴⁶⁸ a <Cathe> Catechismusra,

⁴⁶⁹ A barbarusok <rol> el terjedésekröl,

⁴⁷⁰ és [Hosszú f betüje megkezdett l-böl javítva.] el borították

⁴⁷¹ olyan <kisértetek> erőszakos kísértetek,

tyuk, mitsoda penitentiát adtanak azoknak, kik holmi vét-
kekben esének, a midön Cappadociát fel dulák abarbarusok,

A midön afrikában ütének avandalusok., possidius írása
szerént. szent ágoston, tsak alelkek halálán keserget. *mert
látta, mondgya ez az auctor. hogy a templomok, [183a:]* 5
*papok, és egy házi szolgálk nélkül vannak, az Istennek szentel-
tetet szüzek, és más töb szerzetesek. el szállyedtenek, némelyek
el tértenek akinok miat, némellyeket meg öltének, mások
arabságban. tsonka és bénna testel, elmével, és hittel. siránkoz-
nak vala kegyetlen ellenségek kezében, az Isteni énekek meg* 10
*szüntenek vala atemplomokban. a melyeket még sok helylyeken
el is égettek volt, a szent áldozatokat, és a szenttségeket már
nem keresték, és akik keresték is, nem volt olyan. a ki nékik
azokat ki szolgáltatassa, apüspökök, és a Clericusok, akiket az* 15
*Isten meg oltalmazot volt az ellenség kezétől, vagy akik attol
meg szabadultanak, mindentől meg valának fosztatva,⁴⁷² és
koldulásra jutottanak, és nem lehete. mindenikét szükségiben
meg segíteni. ezekből által láthatyuk, hogy mik történtenek
atöb nagy tartományokban, ugy mint, spanyol országban,
galliában, és illyriában, hogy lehete az olyan zurzavarban.* 20
*anépet tanyítani, és jó papokat rendelni, hogy lehetet volna
apüspököknek nyájokat meg látogatni., gyűlést tartani, püs-
pökököt tenni, és arendet meg tartani. szent gergely eszerént
végezi el ézékiásrol valo magyarázattyát, hogy senki rosz-
nak⁴⁷³ azt ne mondgya, ha halgatok, a mi nyomoruságaink* 25
*meg szaporodtanak, a fegyver környül vett bennünket, minden
felöl fe-[183b:]nyezet ahalál, némellyek tsonkán jönnek viszá
mi hozánk, mások rabságban estenek, mások meg ölettek, a
midön élni nem lehet. hogy lehetne a szent írásnak titkos* 30
*értelmiről beszélteni. az anyaszent egy ház, szentül tselekeszi
tehát, ha minden imádságiban az Istentől. aközönségesen
valo békeséget, és tsendeséget kéri,⁴⁷⁴ mint szükséges dolgot
avallás gyakorolására.*

⁴⁷² fosztatva [f—hosszú f-ből javítva.]

⁴⁷³ rosznak <ne> azt ne mondgya, [Törlés a sor végén.]

⁴⁷⁴ kéri, [é—o-ból javítva.]

A valo hogy a barbarusok meg térének, amagyarok, keresztényeké levének, agotusok, lombardusok., az áriánuságbol az anyaszent egy házban viszá menének, de igen sokáig meg tarták a barbaruságot, itt abarbaruságon értem azt az
5 elmét, a melyet nem az okosság igazgattyá, hanem arosz
indulat, és szokás, erről példát latunk. az ámerikai népekben,
akiket mi vad embereknek hivunk, hogy mitsoda ereje
vagyon abé vett szokásnak, alig üsmérünk olyan népet, aki
oly kevesé ragaszkodgyék az⁴⁷⁵ aszonyokhoz, mint az a nép.
10 se aki keveseb haragu legyen, ök igen türök, igasságosok,
háláadok, adakozok, mind azáltal, mostanáig is nehéz belöl-
lök keresztényt tsinálni, hanem az olyanokbol, kik a franczi-
ák, vagy a spanyolok között nevedkedtenek fel, eszek, és
elméjek, pedig vagyon, azokra a dolgokra, a melyekben
15 nevelték őket, de lehetetlen afejekben venni uj dolgot., azt
meg nem foghattyák, hogy az Isten mindent teremtett, és
egyedül valo. **[184a:]** mind ezeket ök tsendesen halgattyák,
jóvá hadgyák, de asok beszéd után, semmit nem lehet vélek el
hitetni, ha valamelyik meg akar keresztelkedni, rend szerént
20 a haszonért tselekeszi, és mihent meg keresztelkedet, azonal
el felejti, minden igeretit, és felekezete köziben menván,
ismét ember hust kezd enni, és az el fogot ellenséget, nagy
kinnal meg ölni; vannak még más ostoba barbarusok afriká-
ban, ugy mint a feketék, és a Cáfrák, akiknek eppen eszek
25 nintsen, mind ezekből elsöben embereket kell tsinálni, azután
keresztényeket,

Nem mondom azt, hogy a hunnusok, vagy az akori nemzett-
ségek ilyenek lettenek volna, de a bizonyos, hogy semmi írást
nem tudtanak, tsak a vadászat után eltenek, a mesterségeket
30 nem üzték, se a földi munkákat, tsak a fosztáshoz szoktanak
volt, és a romaiak ugyan irtoztanak töllök,

⁴⁷⁵ az «anya» aszonyokhoz,

58. Beszélgetés.

A romaiaknak, abarbarusokkal való esze elegyedésekről.

A két nemzettség, úgy mint aromaiak, és a barbarusok esze elegyedének, de valamint hogy két szín esze elegyedvén, mindenik el veszti amaga erejét, és a kettőből, egy harmadik szín lesz, mely a többit el töröli, így a barbarusok is, meg. **[184b:]** tsendesedének, és aromaiakkal lakván, tanulni kezdének töllök, de aromaiak tudatlanabaká, és otrombáká lének, 5
ugy annyira. hogy már ahatodik⁴⁷⁶ saeculumban nagy változást láthatni nap nyugoton. aszokásokban. némely Conciliu-
mok meg tiltották vala, a püspököknek, a pogányok könyve olvasását, és szent gergely meg feddé a galliában lévő bétsi 10
püspököt didiust⁴⁷⁷ azért, hogy a grammaticat tanyította, Conc.Carth. IV.C.16. st.gregor.IX.epist.9. ez így lévén, igen kevesen olvasták ahistoriákat, a poétákat, és apogány aucto-
rokot, foglalván csak egyedül magokat avallás béli dolgokban, 15
amelyeknek mind az által, az ilyen külső tudományok, nem haszontalanok, azért, hogy meg maradhasson arégi dolgokrol való tudomány., a mint is hogy, azt nem tudván,⁴⁷⁸ némely irásokot. igen könnyen bé vevének, az anyaszent egy házi auctoroknak nevek alat, és atsudákat igen kezdék hinni, azt 20
bizonyosan tudta ki ki, hogy az apostolok, és az ő tanítványi számtalan sok tsudákat tettek, és hogy minden nap. sok tsudák lettenek, a martyromok temetőjén, azért. nem is kezdék azokat, azután meg vizgálni, és a mely könyvekben. legg több és legg nagyob tsudákat. láttanak, azok valának leg kedvesebbek., aphysicárol való tudatlanság mi-**[185a:]**jat, 25
minden féle. égi tsudát, az Isten haragjának tulajdonították, az ástrologiának hittének. az üstökös tsilagoktól. és anap béli fogyatkozásoktól igen féltének. vita. lud. pii.

De amely fogyatkozás volt egy felöl atudomány iránt. azt

⁴⁷⁶ ahatodik [t—d-ből javítva.]

⁴⁷⁷ didiust [Kereszttel jelölt beírás a lap alján.]

⁴⁷⁸ tudván, <ig> némely irásokot. igen

más felől bővön helyre vitte. a valóságos buzgoság, és a jó erkölcs, valamely⁴⁷⁹ rend tartásról szollottam ennek a könyvnek a harmadik részében, amind meg tartaték a tizedik saeculumig, soha a keresztények. sött még a fejdelmek, és a
5 kiralyok nagyob szorgalmatoságál végben nem vitték avallás béli szolgálátokat, mint abban az időben, a melyről itt szollok, soha sem tartották meg szorosabban. aböjtöt. és az innepeket, v.thomass. discip.p.2.lib.1.C.16. p.3. lib.1. C.20. semmi ékeseb nem lehetet, mint a Carolus magnus kapolnája,
10 mert mint hogy ő mindenkor utazot, magával hordoztatta areliquiákat, az oltári eszközököt, és a mi kivántatot. az Isteni szolgálathoz, és ahoz bizonyos számú Clericusok, voltanak, az ő kápolnájában, az Isteni szolgálat, olyan méltóságál ment végben. mint akár mely Cathedralis templomban.
15 és ezt a példát, az utánna lévő fejdelmek is követék. mind ezen időkbén, igen tiszta életü püspökököt látunk, kik az imád-[185b:]ságban, és ameg térítésben foglalták magokat nagy buzgoságál, példák azok, kik német országban, és északnak leg belseiben⁴⁸⁰ hintették el ahitnek magvát,
20 apüspökökhöz valo nagy tisztelet minden nap, nagyobra nevedék, mert ha apapi méltóságot, és az ő szent élettyeket félre teszem is, de ők jobban értettek a dolgokhoz, és anépet szeretvén, azért őket mindenek betsülték., sött még abarbarus fejdelmeket is meg tartoztatták gyözedelmekben, és
25 avarosokot, a pusztitástól meg mentették, életek veszedelmével is, így menté meg romát szent Leo pápa, átilátol. galliában, szent farkas, troját, valának olyan szent püspökök is, kik halalt szenvedének, anyájokért, amidön pedig abarbarusok keresztényké kezdének lenni, apüspökököt, a tanátsok közü
30 bé vevék., és hü ministerek voltanak, a kik is minden tehetségével, a szelidségre, és a kegyelmeségre indították őket, arabokért gyakorta reménkedtenek, és minden modon azon

⁴⁷⁹ valamely <szó> rend tartásról szollottam [*sollottam*-ból javítva a z betű utólagos beírásával.]

⁴⁸⁰ részeiben <hit> hintették el ahitnek

voltanak hogy a halálra valo rabokat meg menthessék, ezért is igyekeznek valã meg tartani a templomoknak adatot szabadságot, a melyet. amartyrok. és más szentek temetőjéhez valo tiszteletért engedték vala meg, valamint galliában, meg engedték, a szent. [186a:] mártón temetőjének, ⁵ talm ettõll volt az elõt az a szokás. hogy a halálra valokot meg vakították, olyan állapotban tévén öket, hogy többé ne ártassanak., idõt is adtak nekik a penitentiára. és gyakorta bé zárták öket, a klastromokban is.

A fejdelmek. elõtt valo tiszteleteket, és hiteleket. apüspökök arra fordították, hogy a népen valo huzást, vonást, és az igasságtalanságokat meg gátolják, a közönséges jora, a templom kintsét sem kimélették, meg lehet olvasni hogy miket tselekedtenek a pápák. szent gergelytõl fogvást, Carolus magnus idejéig, akik romában igen sokat építettek, ¹⁰ templomokat és ispotályokat, és más egyéb közönséges jóra valo épületeket, meg megnyit fizettek a barbarusoknak, hogy olosz országot meg menthessék a pusztitástól, olvasák meg a szent arnoldus életét, és atõb szent püspököknek élettyeket, kik azon idõkben, a dolgokban forgottanak, meg láthatták ¹⁵ hogy a kereszténység, nem hogy ártana a világi dolgoknak, de sõt még azoknak fundámentuma, mivel semmi ugy egyesé nem tészi az embereket, mint a felebaráti szeretet, és az, egy másal valo békeségben valo létel, avalo hogy a keresztényekhez⁴⁸¹ nem illik ugy az országokat valo hodítás, mivel azok a ²⁰ nagy [186b:] hodítások, és országok nyerése. nem más, hanem nevezetes, és emlékezetes tolvajságok.

A püspököknek, és az apáturoknak, nagy hitelek, esze elegyedék tsak lassanként, avilági hatalomal, és uraká lettenek, ugyan azon hatalomal valamint avilágiak, mivel õk is tartoztának hadi embereket fel állítani, az ország szolgálattýára, sõt még magok is tartoztanak ahadban el menni vélek. a nemzetek esze lévén elegyedve, a Clericusokat válogatás nélkül kellették tenni, ugy a barbarusok közül, valamint aromaiak ³⁰

⁴⁸¹ a keresztényekhez <m> nem illik

közül, de igen nehéz vala az elsőeknek, meg változtatni egészen szokásokat, és attól el szoktatni, hogy fel szenteltetések után hadban ne menyenek, és avadászatot el hadgyák, egy szóval azt meg kell vallani, hogy mihent avilági uraságokat eszekeverék a papi rendel, az anyaszent egy ház rendtartásiban nagy fogyatkozások lettenek.

59 Beszélgetés

A nap keleti keresztényeknek szokásairól.

Illyen nagy uraságok nem voltak a nap keleti országokban, de más féle okok, sok roszaot okozának, [187a:] a nagy eretnokségek, ót az elméket, igen fel háborították volt, és sokakban meg mozdították ahitnek fundámentumát, nestoriusnak egy felől, eutychiusnak, vagy dioscorusnak.⁴⁸² más felől. sok követői valának, avetekedésnek vége nem szakadhatot, és a vetekedésből, gyakorta. veszekedés lett, a Clericusok, és abarátok. leg buzgobbak valának, és amidön ezek el hagyák aklastromokot. és avárosokban mentenek. hogy szollyanak az igasság mellett, olyankor minden féle erőszakot el követteknek, azt tudgya ki ki, hogy a Calcedoniai gyűlésnek ellenségi mitsoda vér ontásokot tettenek egyiptumban, és syriában.

A CSászárok, az illyen rendeletlenségeket meg akarván orvosolni, világi hatalmokkal, nagyobb rendeletlenségeket okozának. mert ha csak azon igyekeztenek volna, hogy az anyaszent egy ház végezését végben vitessék meg büntetvén az olyanokat kik ellene támadának, úgy jó lett volna, de nem, hanem még ahitnek dolgaiban árták magokat, és parantsolatokat adának ki, avetekedések meg tsendesítésire, melyek avallásnak ártalmára lének. az után ahizelkedő püspökökkel, rendelést kezdének tenni, az anyaszent egy ház rendtartásiban, vagy is inkább azt el rontani, mivel azután már nem volt más rend, hanem ami nekik tettzet

⁴⁸² dioscorusnak. [Második s (hosszú f) n-ből vagy rövid s-ből javítva.]

Noha abirodalom még egy kevesé fent tartotta magát, mind
azáltal, már nem azok arégi romaiak, se nem azok agörögök
valának, [187b:] hanem tsak anevek, és anyelvek volt meg,
már ezek elegyesek valának minden féle barbarusokkal, thrá-
ciánusokkal, illyrianusokkal, örményekkel, persákkal, scythu-
sokkal, sarmatákkal, bulgarokkal, avilág historiájában. nem látunk
olyan meg romlot nemzetet mint az utolso⁴⁸³ időkben lévő
görögöket. arégieknek minden gonoszságok benne fel talál-
tatot, de nem atudományok, mind azáltal keresztények
valának mindnyájan, és szorgalmatossággal meg tartották
külső képpen avallást mind a mái napig. 5 10

Azt el nem kerülheték hogy a törökökkel együtt ne élyenek,
amiolta ezek el foglalák anap keleti országokat, mert a
mahomet nemzettségi fel álitván ahamis vallást, akeresztény
vallást meg hagyák, az avallás tsufos vallás lévén, az okosak
azt bé nem veszik vala, nem is talált volna, annyi követőket,
hogy ha tsak atanitást, nem kezdette volna az ostoba szerezse-
nek közöt, mahomet szerencsés lévén a hadban, aprédát egy
aránt osztotta, akeresztények pedig sokáig nem szokhatának
a muszurmányokhoz.⁴⁸⁴ 15 20

De végtire meg szokának, és két száz esztendő mulva a
muszurmány⁴⁸⁵ birodalom meg erősödvén, az ő vallások sem
tették oly tsufosnak, atudatlan keresztények előtt, a maho-
met vallása már régi lévén, aminden féle fabulákkal meg vala
rakva, és az álcorán béli pompás bolondságban. [188a:] az
Istennek szent neve mindenüt fel lévén téve, az el altathatta
atudatlanokat, amely mindenüt az Istennek egyeségit tanit-
tya, és abálványozást tilttya, emlékezetet is téssen az itéletről,
a pokolról, és aparaditsomról, tisztelettel beszél mojsesről,
nagy ditséreteket ad akristusnak, 25 30

⁴⁸³ az utolso [*u*—*a*-ból javítva.]

⁴⁸⁴ muszurmányokhoz. [*musulmányokhoz*.-ből javítva. Alább még kétszer
fordul elő hasonló javítás; Mikes javítása?]

⁴⁸⁵ muszurmány [*musulmány*-ből javítva.]

A valo hogy a muszurmányok,⁴⁸⁶ sok keresztényi külső szokásokat vettek bé, mivel hogy a régi keresztények napjába. hét szer imádkoztanak, ők ött ször imádkoznak, a keresztényeknek negyven napi böjttyök vagyon., ők huszon kilentz
5 napot böjtölnek, estig se nem esznek, se nem isznak. nem is dohányoznak, a keresztények is eszerént tselekesznek vala, azokban az időkben, a keresztények vasárnapot üllik, ők pénteket, mi atemplomokban gyülekezünk az imádságra, az olvasásra, és a predikacióra, ők is imádkoznak az ő csáméjokban.
10 az ő modgyok szerént, ahol az alkoránt olvassák. és prédikálnak, ők alamisnát sokat adnak. és sok ispotályokat építének. ő köztök is vannak szerzetesek. akik együt élnek⁴⁸⁷ igen nagy sanyaruságban, mivel nintsen olyan külső sanyaruság, a melyet a jó erkölcs nélkül valo emberek ne gyakorolhas-
15 sák, a haszonért. és atekintetért, de magokot arra nem adhatták, hogy magokat el rejtven, csendeségben, és munkában tölttsék életeket, etsak egy keresztényhez illik. **[188b:]**

A mi országokat jároink, noha akereszténységben neveltetek fel, mind az által, gyakorta meg útköznek azokon a⁴⁸⁸
20 vallás béli külső szokásokon, és azokon⁴⁸⁹ az emberi jó erkölcsökön, a melyeket látnak ahitetlenek közöt. és gyakorta meg tántorodot elmével térnek viszá, el hitetven magokal, hogy a vallásbéli dolgokban, semmi külömböztetést nem kel tenni, hogy ne tántorodnának meg tehát azok az együgyü
25 keresztények. kik az ő hatalmok alat nőttek, és nevedektek fel,? és az alat is kel élniek, akik⁴⁹⁰ mindenkor nyomorgatásban voltak, és a kik látták, hogy az attyok hitét el hagyván, állapottyokot meg jobbitthatták, de azt kel tsudálni hogy mindnyájan el nem tértenek, és mi tehet valóságosab bizony-
30 ságot, az évangélium⁴⁹¹ nagy erejéről, és a mahumet vallásá-

⁴⁸⁶ muszurmányok, [*musulmányok*-ból javítva.]

⁴⁸⁷ élnek [Utána áthúzott vessző.]

⁴⁸⁸ azokon a «külső» vallás béli külső [Törlés a sor elején.]

⁴⁸⁹ azokon [*k-n*-ből javítva.]

⁴⁹⁰ akik [Szóvégi *k-n*-ből javítva.]

⁴⁹¹ az évangélium «erej» nagy erejéről,

nak erőtlenségéről, mint azok a sok számu keresztények. kik még meg maradtanak. a hitetlenek között, ezer esztendő alatt.

A mely keresztények a Constancinápolyi Császárok alatt valának. azok is meg változhatnak. a mahométanusokkal, sidokkal,⁴⁹² saracénusokkal, és más egyéb eretnekekkel való ⁵ czimborálások miatt, theoph. p.336. Cedr. p.450. mivel azt jóvallák isaurianus leó császárnak, hogy a szent képeket rontassa el, Cedr.p.499. Mihály császár fél sidó volt, az iffiu harmadik Mihály császár, az ő fajtalan életü társaival. min-
[189a:]denek láttára, tsufságokat üzött a vallás béli Ceremoni- ¹⁰ ákból, sőt még a szenttséges szent áldozatból is, egy kevés idő múlva, azt látom, hogy egy más Császár, alexander,⁴⁹³ a philosophus leónak öttse, nyilvánosságosan káromlotta a kereszténységet, és ohajtotta abálványozást, ap. baron. an.912. ¹⁵ mind ezekre való nézve kételkedem abban. hogy ha nem agörögök valánaké kezdői annak a szabados életnek., mely azután orosz országban szivárkozik. de nem gyanakodom mindnyájokról. hanem csak némely különös nagy renden lévőkről. mert mind ezekben az időkben, avallás nagy méltóságban volt az egész görög birodalomban, őt nagy doktorok. ²⁰ nagy püspökök. és nevezetes barátok valának. sőt még martyrok is, kik a szent képeket oltalmazzák.

60 Beszélgetés.

A nap nyugoti szokásokról, és a tizedik saeculumban lévő
rendeletlenségekről

Nap nyugoton ahit maga erejében meg volt, nem is gondolkodtanak arról, hogy a vallásban kételkedjenek. eretnekség ²⁵ sem volt, de atudatlanság, és abarbarismus nevedet, Carolus magnus azon igen igyekezék, hogy a tudományokat, és az anya szent egy ház rend tartását helyre állíthassa, de az utánna valok [189b:] ötöt nem követvén, az anyaszent egy házban.

⁴⁹² sidokal, «és» saracénusokkal, és

⁴⁹³ alexander [Első a—e-ből javítva.]

nagyob rendeletlenségek lettenek, a hitnek magva el vala ültetve. saxoniába, bavoriába, es az egész német országba, hogy pediglen azt meg gyarapithassa. azokban a kemeny nemzetekben. kénszeriteték fegyverel meg halgatatni a predi-
5 káciot. tehát ót eleinte, sok erőszakal valo meg térítések valanak, nem is gyakorolhatták, asok változások miat, hogy azokban az országokban. ahit gyükeret verhetet volna magá-
nak, ugyan ezekben az időkben a saracénusok. nagy rablásot követtek olosz országban, spanyol országot már annak
10 előtte száz esztendővel birták, a magyarok még akkor pogányok lévén, europának egyik részit fel nyargalták, és így a romai régi szokások egészen el töröltetének.

A. kárr nem lett volna igen nagy, hogy ha tsak amesterségek, és atudományok vesztenek volna el, és ha avallásnak
15 abban része nem lett volna, mert avallásnak, természet szerént nem lehetet meg maradni tanítás, és oktatás nélkül, amely meg tarttya atudományt, és arend tartást, mivel szükséges hogy a szent írást olvassák, tanítsák, és meg magyarázák a népnek, szükséges hogy az apostoli traditiok meg tartassanak,
20 és némelykor meg is tisztittassanak mind azoktól, amelyeket az emberek adhatták volna azokhoz, illendő hatalom nél-[190a:]kül, mind ezek igen nehezen lehetének meg azokban anyomorult időkben, a melyekről itt szollunk, leg
25 nagyob részének a világiak közül, olvasni nem tudot, se könyve nem volt., és ha az uraknak⁴⁹⁴ valamely könyvei voltak⁴⁹⁵ aladában, azokat nem értették, mert deákul voltak, és adeak nyelv akkor igen ritka volt, az Isteni szolgálat, és az olvasás deák nyelven volt. de azokat ritkán magyarázták meg.

30 Az urak, ki ki a magok kastélyokban, és várookban tartvan magokot, azért hogy gyakorta hadakoztanak egy más ellen, nem mehettének valamely püspöki városban, fő képpen. ha

⁴⁹⁴ az urak^k «köz» valamely [A második *k* betűt és a rövidítés jelét utólag írta be a fordító.]

⁴⁹⁵ voltak [Utána törölt vessző.]

még magával apüspökel hadakoztanak, azért, tsak amagok kápolnájokban jártanak az Isteni szolgálatra, vagy valamely közel lévő klastromban, de abarátoknak akoron nem vala szabadságok, a közönségesen valo predikálásra, a kilentzedik saeculumban. mar apüspökök azon panaszolkodának, hogy az urak, és agazdagok, atemplomokat nem gyakorollyák, noha arra igen íntették őket, hogy azt el ne mulassák, leg aláb a nagy innepekben, Conc.ticin.an.855. C.4. Agob. de priv sacerdot. még abban az időben is, négy nap volt esztendőben, a melyen Communicálni kellett minden kereszténynek, ugy mint, karátsonban, nagy tsörtörtökön, husvétban, és pünkösdben. [190b:]

A nemes embereknél, nem vala aközönséges nép jobban oktatta, ki veszem némely városban lévőket, a kiknek jó püspökök volt, de többire oly ritkán predikáltak., hogy olyan szabot rendeket látunk, amelyek azt hadgyák a püspököknek, hogy leg aláb a hiszek egy Istent, és a miatyánkot tanítsák⁴⁹⁶ aközönséges nyelven, Conc.troslei. C.15. az az, ahitnek leg főveb ágazatit, vagy a mint most mondgyuk.⁴⁹⁷ Catechismust, ki hinné azt el, hogy annyira ment volna atudatlanság abban a mély setettségben, hogy ha. még most is nem látnok annak jelit. a leg régieb legendakban? mivel azon időktől, az az, akilenczedik saeculumtól fogvást, kezdették többire a martyromoknak., és más szenteknek, meg hamisított actáit bé hozni, a melyeket, a helytelen valo áitatosságból találták fel. azért, hogy nagy dolgokat lehesen mondani anépnek, anagy innepekben, ugyan ezen okból, a leg nevezeteseb szenteknek. vagon. meg másolva, rend⁴⁹⁸ szerént az élettiek, azon időben faragták ki, az isodorus hamis decretalsait, amelyek igen segítették, arégi rend tartásoknak. változásit.

A papok, és a Cléricusok., nem igen valának. abban az

⁴⁹⁶ tanítsák [Utána törölt vessző.]

⁴⁹⁷ mondgyuk. a <cathec> Catechismust,

⁴⁹⁸ rend <szern> szerént

állapotban., hogy tanithassanak, kételenek lévén az akori sok hadakozásban fegyverrel oltalmazni az anyaszent. [191a:] egy ház jóságát, a melyekből ők éltenek, sokan közüllök, aszegénység miatt. magokat illetlen állapotokra adák, vagy pedig⁵ len, egyik tartományból, a másikában kelleték menniek, hogy valamely püspök, vagy ur mellet elődhessenek, hogy lehetet volna nekik tanulniok. vagy mitsoda rendet tarthatának. erkölcsökben.? azért is, tsak valamely Cathedralis Capitulumokban, vagy valamely klastromokban marada meg¹⁰ atanitás, és akeresztényi életnek rend tartása, de sőt még önnön magok. a Canonicusok. és abarátok. igen el távoztak vala a szabot rendgyektől, Conc.aquis gran an.817. Conc. trosl.praefat.3. abarbarusok, a klastromokat fel prédálák, és égeték, a barátok, és a Canonicusok meg öletének, vagy el¹⁵ szélyedének, és a világiak között kelleték lakniok.

El lehet itélni, hogy a szegények, mint el valának⁴⁹⁹ hagyatva, aban aközönségesen valo nyomoruságban, hogy segíthették volna pedig a Clericusok őket, holot magok is alig élhettek,? és hol találtak volna számokra alamisnát, olyan²⁰ időben, a melyben arettenetes éhség miatt, az ember hust is meg ették, glaber.I.II. C.9. IV.C.5. mivel abban az időben. egyik országból. amásikában semmit nem vihettek, atemplokokban, alig valának szent edények. ugyan azokban az időkben is. [191b:] tilták meg, hogy ne tarttsanak. üvegből, szaruból, fából. vagy rezből valo kelyheket, hanem tsak fejér²⁵ ónból. Conc.Calchut. in aug.787. tribur 895. C.18. de Consecr. dist.⁵⁰⁰I. C 45 valo hogy az anyaszent egy hazaknak nagy jóságok vala, de azokra szüntelen vágytanak a fejdelmek, és az urak, akiknek mindenkor fegyver volt kezekben, gyakorta³⁰ olyan emberek foglalták el erőszakoson apüspöki jószágokat. akik azokra tellyeséggel érdemetlenek valának, sokszor a szomszédságban lévő ur fegyveres kézel tette oda valamely kis fiát, hogy annak neve alát jobban pusztithassa az egy házi

⁴⁹⁹ el valának <g> hagyatva,

⁵⁰⁰ dist. <l.> I. C 45

joszágot. de sőt, még roma városának is vala része ezekben arendeletlenségekben, a szomszédságában lévő tyránusok erősebek valának, és a tizedik saeculumban, tsak asok erősza- kos választást, és le tévést láttyuk⁵⁰¹ abban az első székben amelyben mind addig, és mind azután atanyitás meg maradat 5 a maga tisztaságában.

Gyűléseket, ritkán kezdének tartani, azért hogy abban a közönségesen valo hadakozásban, nehéz volt esze gyűlni. de sőt még, egyik városbol, amásikában sem volt bátorságos menni, ez így lévén, ha az anyaszent egy ház szenvedése nagy 10 volt, az orvoslás is nehéz volt, a régi példákot el kezdék⁵⁰² felejteni, és arégi szabot rendek, lassanként [192a:] fogyni kezdének, látván a sok büntetetlen valo bünt, a bünhöz szokának, való hogy minden ember keresztény volt. de az úgy tettzet, mint ha természet szerént lett volna, és mint ha, 15 embernek, és kereszténynek lenni, egy dolog lett volna, a kereszténységet szokásban vévén, mind tsak külső állapotokra fordították, avétkekben, és ajó erkölcsökben. a keresztények meg nem különböztetnek vala a sidoktól. hanem tsak a Ceremoniákban, a melyek jobbaká nem teszik az embereket. 20

61. Beszélgetés.

A vallás meg tartásáról.

Ha akeresztényí vallás, Isten munkája nem lett volna, az ellenséginek, ellent nem álhatot volna. de azt meg mutatta, hogy anyaszent egy házának közepette vagyon. és hogy azt, semmi emberi változás meg nem mozdithattya, de sőt még tsudálatosan ki tettzet az évangyéliumnak ereje. ezekben 25 anyomorult időkben, anyi nagy tudatlanság közöt is, mivel a leg aláb valo aszony is üsmérte, és imádta az egy Istent,

⁵⁰¹ láttyuk [Utána áthúzott vessző.]

⁵⁰² el kezdék <hagyni,> felejteni,

mindeneknek teremptőjét, az⁵⁰³ atyát, afiat, és a szent lelket, és az Istennek ugyan azon egy fiát, a jesus kristust, az emberek [192b:] meg váltoját. hitte minden ember az utolso itéletet, és a más életet.

5 A vallás béli tudományoknak leg főveb részeit, jól lehet mindenek tudták, de igen rosszul követték, és noha senki azokban hibát nem talált is, de igen kevesen valának. olyanok, kik életeket, azokhoz szabták volna, mind azon által. a keresztényi tudomány, nagy hasznot mivele, még arosz keresztényekben is, a sok rosszat meg gátolá⁵⁰⁴ abarbarus nemzetekben, a kegyetlenséget meg tsendesité, és őket irgalmasabbaká tévé, ha szinte avétket el nem kerülték is, de leg aláb azt meg bánták, egy szoval akeresztényí vallás, oly bizonyos emberséget, szemérmetséget. és tisztességet hintet el avilágon, a melyet másut, fel nem találhatni.

15 A tudománynak, és a szokásoknak, tráditioja, még meg tartaték⁵⁰⁵ ezekben az időkben, amelyekben az anya szent egy ház fogyatkozásban láttzik lenni, azon időkben nagy doktorok, és szentek valának. minden féle rendekből, egész nap nyugoton. szent romuáldus akoron szerzé a Camaldulensis barátokat, és sok szent tanítványokat hagyta maga után. ugyan azon tályban. nagy szent püspökö. [193a:]köt látunk. úgy mint angliában. szent dunstánust, szent událrícust⁵⁰⁶ német országban, a tsehek apostolát, szent adalbertust, aki
25 martyrságot szenvedet,⁵⁰⁷ russiában láttyuk szent bonifacius martyrt, szent brunot prussiában, szent gerardus püspök, velenczei nemes ember lévén, magyar országban martyrságot szenvedet, és sokan meg mások, kik tanyításokkal, és tsuda tételekel. meg tarttyák vala. a szent tudományt, és az anya-
30 szent egy háznak. rend tartásit, ugyan azon saeculumban, a

⁵⁰³ az [és-ből javítva;] atyát, [ty—tty-ből javítva; először és *attyát*, volt.]

⁵⁰⁴ meg gátolá [Utána áthúzott vessző.]

⁵⁰⁵ meg tartaték [r—t-ből javítva.]

⁵⁰⁶ událrícust [d—l-ből javítva.]

⁵⁰⁷ szenvedet, [v—d-ből javítva.]

világiak között is látunk egy néhány szenteket, úgy mint szent István magyar királyt, szent imrét, az ő fiát, szent henricus Császárt, robertus királyt, ugyan ez is csinálta azt az Isteni himnust. *veni sancte spiritus, et emitte Coelitus.*

A szentek, fő képpen az olyanok, kik az ujonnan meg tért nemzetekből valának, úgy mint szent henricus, és szent István, meg mutátták hogy mitsoda. hajlandóság. valának. ajó erkölcsre, az olyan nemzetek, akiket barbarusoknak neveznek vala aromaiak, azok hajlottak az egyeneségre, tiszta életre, meg vetvén agyönyörüségeket, és a testi alkalmatosságokat, az igasságot, szállás adást, és az adakozást szerették,⁵⁰⁸ amidön pediglen ezek az igaz és bátor emberek. az évangyéliumot meg kostolák, a hoz szivek-[193b:]ből kapszolák magokat, ravaszágal nem keresték annak magyarázattát, se azon meg nem ütköztenek., a mi nehéznek lázot lenni⁵⁰⁹ nekik, való hogy az ő magok viselések nem volt mindenkor oly álhatatos, se olyan egyenlő, mint a régi görögöké, és romaiaké, de meg, nem valának olyan két színűek, és kép mutatok, mint agörögök.

Az ilyen szent emberek, szorgalmatosságok által, aközön-ségesen való bátorságot kezdék fel állítani, meg esketvén az uri rendeket az Isten frigyére. /eszerént nevezték ahadakozástól való szünést,/ mivel minden héten meg kellett szünni ahadakozásnak, szeredán estvétől fogvást, hetfün reggelig. *glab.lib. IV. C.5. lib.V.C.1.an.1041.* de a Clericusoknak, butsujárok. és szántó, vető embereknek. bátorságban kellett minden koron lenni, ezt a frigyét egy néhány Conciliumban állították fel, *ex Communicatio alat, Cap.1. extra. de trev et pa.* ugyan tsak abban az időben is kezdék fenyegetni *excommunicatioval*⁵¹⁰ az olyanokat, kik az egy háziakot⁵¹¹

⁵⁰⁸ szerették, <es> amidön

⁵⁰⁹ lenni [Utána áthúzott vessző.]

⁵¹⁰ *excommunicatioval* [*u— a—ból(?)* javítva.]

⁵¹¹ egy háziakot [*a— á—ból* javítva az ékezet áthúzásával.]

† meg talállyák ütni,

meg talállyák ütni, az első saeculumokban erről nem is gondolkodtanak. mivel ahozájok való tisztelet őket attól meg őrizte, de azokban az időkben, azok erőszak tétel között voltanak,

[194a:] 62. Beszélgetés.

Az Anya szent egy ház rend tartásának helyre állításáról.

- 5 A Normánusok. sok templomokat, rontának. és prédálának el, és atöbbit el hagyák pusztulni, mert minden ember, abban agondolatban volt, hogy az ezeredik esztendőben a vilagnak vége lészen, de amidön láták hogy az ezeredik esztendő eltölt, de avilág még is tart, mindenüt templomokat
- 10 kezdének építeni, nagy fundációkat tettek, szorgalmatossággal keresének mindenüt reliquiákat, és azokat drága kövekkel fel ékesítették, valamint azokat láttyuk a régi templomokban, egy szers mind azon is valának, hogy a tisztelettel való isteni szolgálatokat. és az énekeket, helyre állithassák, a tizen
- 15 egyedik saeculumban talál fel etruriában, egy aretiumi barát, a kotákat, a melyek a mostani musikának fundamentumi, a fellyeb említet szent fejedelmek azon igyekeztenek, hogy az Isteni szolgálatnak, tisztelettel való végben menetelet, helyre hozhassák.
- 20 Nem látok olyan saeculumot, a melyben a hoszu éneklések oly igen szokásban lettek volna mint ebben, azt láttyuk a Carthusiánusok, és más azon idő béli szerzetesek szokásiból, a Clunicumi⁵¹² barátok kezdék leg inkább gyakorlani [194b:] ahalotakért való officiumot, és aboldogságos szüz kis officiuma tsak hamar kezdődék azután, baron.martyrol.2.nov. sokan valának olyanok kik áitatoságból az egész soltáros könyvet minden nap el mondták, petr.dam. libr.VI. ep.32. az officiumokat meg szaporitván, a miséket, és az óltárokot is meg szaporították, a házaknál lévő kápolnaknak száma nem

⁵¹² Clunicumi [c—n-ből javítva.]

vala, mindenik urnak kápolnájának kellett lenni⁵¹³ a maga Castélyában, azért hogy az Isteni szolgálatra el mehessen. amidőn másuvá nem mehetet ahadakozás miat, az áitatoság közti egy kis kevélység is elegyedék, mert azt tiszteletesnek találák. hogy az udvarokban Capellanusok legyenek; és a 5 közönségesen valo templomokban nem kezdenek jární, azért hogy ótt elegyesén ne legyenek⁵¹⁴ a közönséges népel, mind azon által, lehetetlen volt hogy anyi sok féle helyeken. az Isteni szolgálat, olyan méltoságal és⁵¹⁵ tisztelettel ment volna végben, valamint azt apüspök vitte végben aclericusival. az 10 előbbeni saeculumokba lévő szokás szerént, másként is sok Ceremoniáknak. az okait el felejtették volt, noha tráditiobol azokat követték, és sok régi szokásokat el vesztettek, ugyan is azt láttyuk, hogy azon időktől fogvást, nem vigyáznak arra, ugy mint az előtt, hogy a templomokat tsen-[195a:]des helyre 15 építsék, és távul aházaktol, atemplomokban már kapun állokot nem látunk, se más aláb valo Cléricusokat, kik atisztaságra, arend tartásra, és a tsendeségre vigyáztanak⁵¹⁶ az elöt, az ilyen hivatalokat már mostanában a világiakra bizták, ugy anyira hogy az egy házi gyülekezetekben rendeletlenségek mennek végben. az urak, amagistratusok, és azután, atöb nevezetes renden lévők a chorusban a Clericusokkal esze elegyednek, és meg bontván egy szer ajó szokást, az egész nép, söt még az aszszonyok is a sanctuáriumig közelgetének,

De a tizen egyedik saeculumban, még nagyob viszá éléseket 25 kellett meg orvosolni, ugy mint a Simoniát, és a mértékletlenséget, glab.lib II. C.6. v. petr.dam.opus.VI. XVII. XVIII. atudatlanság, és a szegénység, a Cléricusokat magok hasznok keresőké tevék, tsak eppen az életről gondolkodtanak, az egy házi jóságokot közönségesen el adgyák vala, söt még apüspökségeket is, nagyob része a Clericusoknak, ágyasokat 30

⁵¹³ lenni [Utána áthúzott vessző.]

⁵¹⁴ legyenek [Utána egy megkezdett *k* betű.] a közönséges népel,

⁵¹⁵ és [Hosszú *f* betűje *t*-ből javítva; vö. 292., 295. és 442. sz. jegyz.]

⁵¹⁶ vigyáztanak [A *v* helyén más betűt, valószínűleg *t*-t kezdett.] az elöt,

tartottanak, sokan még közüllök fel támadának atörvény ellen, mely a papoknak tilttya aházáságot, az ilyen otromba, és tudatlan Cléricusok. a magok rendeket ugy tartották, mint valamely mesterséget, és ki ki magánoson. [195b:] élvén, se 5 atanulásban. se az imádságban nem foglalák magokot, hanem amajorkodtatásban, erre valo nézve, a papok házáságok ellen valo törvényt. kegyetlen törvénynek tartak lenni, ez is okozá a 7 dik⁵¹⁷ gergely pápa ellen valo indulattyokot., ezek ellen eleget ira, 9 dik⁵¹⁸ leo pápa akarattyából, szent damianus 10 péter, opusc. XXIV. et XXVII. azon időkben lévő pápák Canonicusokat rendelének, kik példát adának a Clericusoknak, az együt valo életre. és hogy a szabot rendeket. meg tarttsák. ugyan ezek közül is választtyák vala apüspökököt.

63. Beszélgetés

A penitentzia tartásban valo változtatásról.

Azon igen igyekeztenek. hogy a világiak közöt a penitentzia 15 tartást helyére állthassák, helyesnek is itélék, hogy a régi szabot rend szerént legyen, de akik leg nagyob bünösök valának, azoknak fegyver vala kezekben, és engedetlenek valának, voltanak pedig sokan olyanok, kik reá állottanak apenitentzia tartásra, de bizonyos⁵¹⁹ szabot rend szerént 20 valora, a mely nem volt oly kemény, petr.dam.opusc.VII sokan a penitentzia tartás után. jobbak nem valának, ezért is tsak a véteekben valo [196a:] esést, és a szines penitentzia tartást láthatta az ember, valo mindenik vétekek különös penitentiája volt, de így, a mely ember harmintzor eset volna 25 gyilkosságban, és annyiszor házáság törésben, egy nehany saeculumokig kellett volna annak penitentiát tartani, ezért

⁵¹⁷ 7dik [Rövidítésjellel.]

⁵¹⁸ 9dik [Rövidítésjellel.]

⁵¹⁹ bizonyos «rend» szabot rend [Törlés a sor végén.]

is adák idővel azokat az egy néhány esztendőkre való indulgentiákat, a mellyeket látunk némely bullákban.

Mint hogy az Isten lehetlent nem kíván mi töllünk, azok, akiknek holtig való., penitentziát, vagy még azontul is kellett tartani, egyebet nem tselekedhetének.⁵²⁰ hanem hogy⁵ abban tölttsék életüket, és bizonyosab voltáért, valamely klastromban zárkóznak, de némely kor a penitentziát meg változtatták, és az első helyet, más félét adtanak, valamint szent damiánus péter mondgya, hogy ezt követték az ő idejében is, vita.st.st.rod. et domin. C.8.10. abban az időben¹⁰ valának olyan szentek, akik mások helyet penitentziát tartottanak,

Leg nevezeteseb szent vala abban az időben dominicus loricatus, vagy pánczélos, így nevezetvén, mert atestén pánczél inget viselt, és azt tsak akkor vetette le. amidön magát¹⁵ disciplinázta, magát pedig olyan keményen disciplinázta, annyi sokat böjtölt, anyi sok térdet hajtot, magát annyira sanyar-[196b:]gatta, hogy ugyan az ember el rémül amikor olvassa hogy mit mond fölül szent damianus péter, a mi gyenge szoktatásunk, és természetünk, nehezen alkudhatnék²⁰ meg, az ilyen szoros, és kemény buzgoságal, mind azonáltal.⁵²¹ sok példát látunk ilyeneket.⁵²² az akori szentekben, de azt el kel hinni, hogy az Isten, azért sugarolta nekik az ilyen magok viseléseket, mert akoron ugy volt szükséges, olyan el fordult nemzetekel volt dolgok, akiket külső állapotokal²⁵ kellett meg tartoztatni, az okoskodás, és az intés semmit nem használt olyan durva és ostoba embereknél, kik avér ontáshoz, és apusztitáshoz szoktak vala, semminek is tartották volna, tsak a közép szerü sanyargatást, mivel ök hozá szoktak volt, a sok sanyarusághoz, és a nehéz fegyver viseléshez.³⁰

⁵²⁰ tselekedhetének. <hogy> hanem hogy

⁵²¹ mind azonáltal. [á-t-ből javítva; itt csak a javítás miatt van két szóba írva, másutt: *mind azon által*]

⁵²² ilyeneket. [*ilyet*, -ből javítva.]

De a midön, nagy hidegekben mezt láb látták járni egy olyan szentet mint szent bonifacius, a szent romuáldus tanítványát, meg más egy olyan szentet mint dominicus loricatus, a kin le tsorgot a vér, a disciplinázása miat, abbol 5 észre vették, hogy azok a szentek az Istent szerették, és avétket utálták, az elmével valo imádságot nem tudván mire valo, imádságnak azt tartották, amidön a soltárokokat halották mondani, egy szoval, abban nem kételkedhettek, hogy az ilyenek⁵²³ ne szerették volna. fe-[197a:]lebaráttýokot, mivel 10 másokért penitentziát tartottanak. az ilyen külső sanyargatásokon meg ütközvén, engedelmesebbeké lettenek, és halgatni kezdvén az ilyen papokot, és barátokot, kiknek életeket tsudálák, sokan meg térének, azt pedig nem kel gondolni, hogy a disciplina, avas lántz, es más egyéb test sanyargatására 15 valo eszközök, uj találmányok lettek volna, theodoretus, az ő religiosa historiájaban. az ilyenekről sok példát ád előnkben. tsak egyedül stylitus szent simon, a rettenetes sanyargatásra. elegendő példát ád, szent Colombánus régulája, a ki is ahatodik saeculumnak a vége felé élt, a barátok⁵²⁴ vétkeit, bizonyos számu disciplinázással hagyta meg büntetni, idővel ezt sok szentek követék.

A büntetésre valo tselekedetek között, a melyeket a régi penitentziák helyet adgyák vala, leg gyakortáb a nevezetes helyekre valo butsu járást hagyák, ugy mint jerusálemben. 25 romában, Compostellában. a kilentzedik saeculumban már igen panaszolkodának azon, hogy sokan elnek viszá az ilyen butsu járásal, arosz életű papok, és Clericusok., az által tisztáknak tarták lenni magokot, a fő renden lévők, huzni, vonni kezdék a szegenységet. olyan szin alatt, hogy mesze 30 földre kel nékik butsura menni, és a szegényeknek okot adot. a koldulásra, és akoborlásra, valának a többi között olyanok, kik egyik tartománybol [197b:] a másikában. koboroltanak

⁵²³ ilyenek [ek szórész beszúrás.]

⁵²⁴ a barátok [ba—utólag írta be a névelő mellé a sor végére; új sor elején: rátok]

meztelen. és vas lántz anyakokon, a kiktől mindenek irtoztanak. valo hogy a gyilkoságért, és más egyéb utálatos vetke-kért. penitentziául adták nékik. ilyen formán tölteni életeket. a butsu járások. soha nem valanak olyan nagy nevezetben.⁵²⁵ mint a tizen egyedik saeculumtól⁵²⁶ fogvást, a közönségesen ⁵ valo hadakozások meg tsendesedvén, a butsu járokot ugy tekinték, mint meg szenteltetet személyeket, és minden ember el megyen vala butsura, a szent helyekre, még a fejdelmek, és akirályokis, a püspökök könnyen el hagyák vala nyájokot. a butsu járásért, a jerusálémi butsu járást, 1033. ¹⁰ esztendőben kezdék igen gyakorlani.

64. Beszélgetés

A keresztesekről, és az indulgenciákról.

Innet eredének, akeresztesek, mivel a keresztesek, nem egyebek valának., hanem fegyveres szarándokok, abban az időben, szükségesek is valának, mivel nem vala olyan keresztény fejdelem. a ki magánosan ellene álhatot volna amahomé- ¹⁵ tánusoknak, a kik is ellenségi valának mind azoknak, kik az ő vallásokot bé nem akarják venni, ezek szabadosan pusztittyak vala olosz országot, két száz esztendőtől fogvást, siciliát birták, és spanyol országot, tsak nem egészen. a keresztesek **[198a:]** erejével hajtatanak ki, ezen részéből europának, és ²⁰ igen meg gyengülenek egyiptumban, és syriában. de fogyatkozás lett az anyaszent egy ház szokásiban, és azok ahadakozások, ámbár buzgoságból. és áitatoságból valának is, de az én ítéletem szerént. azok valának leg főveb okai, hogy azután oly szoros penitentziát nem tartának, mert abban az időben ²⁵ kezdék, a plenaria indulgentiat. az az, hogy el engedék mind azokat a büntetéseket, a melyekre kötelezték abünöst. a szabot rend szerént valo penitentziák., azt pediglen mind

⁵²⁵ nevezetben. <a> mint a

⁵²⁶ saeculumtól [t—b-ból, o—a-ból javítva.]

azoknak., akik el mentenek, az Isten szolgálattýára., eszerént nevezték azt ahadakoást, villehard.lib.1. és az ilyen rend kívül valo botsánat., viszen vala oda anyi népet, igen kedves dolog vala egy olyan nemességnek. aki tsak a vadászásban, és

5 ahadakoásban töltötte életét, a nehéz penitentziák helyet, hadi szarándokságra⁵²⁷ el menni, mivel azok apenitentziák, böjtölésekből, imádságokból, álottnak, de főképpen régen- te, még lora sem volt szabad ülni, se fegyvert viselni, kedvesé lön abban az időben apenitentzia tartás, mivel hogy let volna

10 nehéz az uti fáradság olyan embereknek. akik hozá szoktak a hadakoáshoz, de söt még a sok külömb külömb féle tartomá- nyok. amelyeken által mentenek., nékik mulattság volt. nem volt tehát nékik semmi nehezeb. hanem hogy el hagyták hazájokot, házakot. és tselédeket.

15 Mind azon által, oly hoszas, és oly nagy társaságban valo út. **[198b:]** nem igen jó orvoság vala, a bünösök, magok meg jöbbitásokra, a töredelmeség sem alkhaték meg. az utozo szorgalmatoságal, hogy pedig az út unadalmasnak ne tessék, szokás. az időt, sok féle tréfás beszédekel tölteni. azon is

20 gondolkodik ki ki, hogy mivel élyen, és mitsoda szállása legyen, és a szállásokon, sok féle dolgok történnek, atorko- ság, és atopzodás, sokszor meg történik az uton. nem lehet mértékletes és egy aránsu életet élni, azt is hozá teszem, hogy menyi féle szokásu nép közöt kellett el menni, a még a szent

25 földet érték, a sok veszekedések, és izetlenségek. minden nap meg történhetnek, anyi sok féle nemzet közöt, ugyan láttyuk is azt ahistoriákból, hogy a keresztes had, hamisab volt amás féle hadnál, joinville. pag.32. és hogy minden féle vétek volt közöttök, egy szoval azok a butsujárások, ha

30 valamely vetkeknek meg büntetésére valának, a keresztesek, nem anyira amagokét büntették meg, mint a hitetlenekét, és schismaticusokét, akikre Isten. ostorul botsátotta volt.

Sok számu püspökök, papok. és barátok a keresztet fel

⁵²⁷ szarándokságre [re rag íráshiba ra helyett;] el menni, [menni—e-je i-ből javítva.]

vevék, némelyek, valóságos buzgoságból, sokan pedig a szabad életre való nézve, mivel azt tartották, hogy szabad fegyvert viselni, ahitetlenek ellen, el lehet ítélni, hogy mitsoda fogyatkozást nem okozza arendben az ilyen szabadság, [199a:] apápák, magok kételenek valának el szenvedni egy részt, az ilyen sok roszt, látatlanná kellett tenni a különös rendelenségeket, hogy-a fel tett dolognak. anagya véghez mehesen, sokat kellett el tünni a fő tiszteknek. mind addig valamég a vallás dolgában munkálkodtanak, noha azt meg bestelenítették, rosz élettyekel, idővel az indulgentiát olyan keresztetekre is terjeszték, kik az eretnekek ellen hadakozának.

Nem tették igasságosnak lenni, hogy meg foszák⁵²⁸ ettől akegyelemtől az aszszonyokot, és az olyanokot kik fegyvert nem viselhetének, azért azoknak is indulgentiát adtanak, a midönök is adtanak ahadakozásra, azoknak, kik atemplomokra, vagy az ispotályok fundatioira adtanak, egész, vagy meg határozot indulgentiájok volt, a kik a szegényeknek adtanak, azoknak is indulgentiájok volt, ez így lévén, az elég tételek. tsak nem szabad ítéltre hagyatának, a penitentziális szabot rendeket senki sem követvén, tsak hamar elfelejték., és agyonás nehezebbé lön a penitentziánál.

65 Beszélgetés A Doctorok sokaságáról.

A tizen harmadik saeculumban kezdte el fogyni arégi rend tartás, és addig atudatlanságnak setéttségében, meg marada a [199b:] tráditio által, annak pedig nem árta egyedül annyit atudatlanság, mint az új tanítások., mert abban az időben kezdének el távozni a tiszta tanyitástól, és az okoskodásra adák magokot, aristotélest fel kapák. és nagyra kezdék betsülni a dialectikának, és a metaphysikának mélyen való

⁵²⁸ meg foszák [f—sz-ból javítva.]

vetekedésit, arégi könyvek ritkák lévén, és a nyelv változása miatt azokat nem értvén, azon időbéli auctorokat kezdék olvasni. grátianust inkább olvasák. mint sem az atyákat, az írásba inkább keresék a figurális értelmet, mint sem a betű szerént valót.

A tizen kettődik saeculumtól fogvást., többire apüspökök magokat. a prédikacioban, és az oktatásban. nem igen foglalák, a világi dolgokal magokat meg terhelék, a világiak, de fő képen a fejdelmek. tudatlanok lévén, nem lehetnek vala tanátsok⁵²⁹ nélkül, a püspökökből, vagy az apáturokból tesznek vala Canceláriusokat, és más ministereket, és ezek ítélék az egész dolgokat, noha ezeken kívül is elég dolgot ada nekik az ő világi uraságok, és nagy jóságok, gyakorta kellett hadakozni, váratok erősíteni, és hadat gyűjteni, de minden időben, nagy udvart, és sok tselédet kellett tartani, mind ennyi sok foglalatosságok közöt, a lelki dolog, a melynek elsőnek kellett volna lenni, gyakorta hátra marada, és így, a tanítások [200a:] a predikaciok, és a szentségeknek ki szolgáltatások, a doktorokra szálla, akik az universitásokban tanulának.

Az universitásokat, ugy tettik, hogy az Isten azért állítá fel, hogy az utolsó időkben, meg tartassanak atudományoknak, és arend tartásoknak tradicioi, idővel, a koldulo szerzetesek is bé vétetének az universitásokban. és nagy segítségére lettenek az anyaszent egy háznak, azokban a tudatlan időkben, de azok a szerzetesek. akár mely szentek, és buzgok valának is, de nem voltak olyan pásztorok, akiknek magános nyajok lett volna. inkább mondhatni hogy olyan missionariusok valának, kik a superiorjok parantsolattýából,⁵³⁰ egy tartományból, a másikában mennek vala., az eretnekek, és a bünösök meg téritésekre, a munkájok hasznos volt., de nem volt állandó, azért hogy sokáig egy helyben nem maradhattak,

⁵²⁹ tanátsok [*tanátyokból* javítva; az y-t hosszú f-re javította.]

⁵³⁰ parantsolattýából [Hosszú f betűje y-ból javítva.]

és meg nem gyarapíthatták a meg térőköt a jó útban,⁵³¹ és így a haszon nem lehet oly közönséges, mint mikor, mindenik püspök, és pásztor, csak a maga népének meg szentelésében foglalják vala magokat.

Egy szóval, arend szerént való hierarchiának hatalma, nem 5
vala oly igen a tudományhoz, és a szentséghez ragasztva, mint az első időkben. a secularis. vagy a regularis doktoroknak nem vala más hatalmok, hanem a melyet⁵³² ad vala né-[200b:]kik a személyek szerént való érdemek, a tanítványoknak szabad volt. olyan professort választani a mitsodás 10
tettzet, és innét jöttek bé a sok féle kérdések, vetekedések, és opiniók, thomass.discipl.4. lib 1. C.69. n.21. szabadá lön avilágiaknak is, olyan predikátort követni, a melyik nékik tettzet, és Confessariust választani magoknak, a pásztorokjon⁵³³ kívül, és így annyi sok számu papok közöt, arosz 15
keresztények, találának olyanokat., a kik csak könnyen absolválták, és az olyanok, meg térés nélkül is gyakorolják vala a szentségeket.

Sokan magok a doktorok is, sok dolgokat el hagyának,. azért, mert a régi szokásokat nem tudták. és a mely szokásokat, egy, vagy kétt saeculumtól fogvást vették volt bé, azokat tarták régieknek lenni, példának okáért, tsudálatos dolog 20
hogy szent thomás idejében arról nem emlékeztenek. hogy mi formában követték a bűntöt, az előtt való saeculumban, mivel szent bernárd azt mondgya, hogy az ő idejében, minden 25
király, fejdelem. pap, nemes ember, gazdag, és szegény, nagy bűntben, estig bűntöltenek, serm. in Cap.jejun. mind azon által. szent thomás, nem csak azt mondgya. hogy az ő idejében tovább nem bűntöltek, hanem csak nonáig, de még azt tarttya, hogy nem kell a keresztényeknek, más formában bűntölteni, és 30
hogy az estig való bűnt,⁵³⁴ az ó törvényhez illet, st thom. 2. 2q.

⁵³¹ útban, «eg» és így

⁵³² a melyet [et szórész beszúrás halványabb tintával.]

⁵³³ a pásztorokjon [pásztorjokon]

⁵³⁴ bűnt, [b—l-ből javítva.]

147. art.7. ad.1. [201a:] ugyan az Illyen tudatlanság tselekedte., hogy új dolgoknak tarták,⁵³⁵ arégi el felejtet dolgokat, azt el hitetvén magokal. hogy a mostani rend tartás, bizonyosab a régiekénél, a kikfelöl⁵³⁶ azt tartották, hogy az ő szokások 5 különböző volt a miéinktől. azt meg nem vizsgálták, hogy ha az a különbözőzés a kereszténységet illetve, vagy tsak a külső állapotokat, ugy mint aruházatot, és a nyelvet, és mint hogy, minden nap, ujab kérdéseket támasztának fel, és ujab okoskodásokat találának, végtire olyan Casuisták valának, akik 10 tanításokat inkább az emberi okoskodásra fundálták, mint sem az írásra, és atraditiona, mint ha akristus, nem tanyitot volna minket minden igasságra, és jó szokásokra, ugy valamint⁵³⁷ ahitre, vagy mint ha. arégi philosophusokra szorultunk volna,

66 Beszélgetés

Hogy a jó tanítás minden koron meg volt. és minden időkben voltanak jó példák.

Nem akarom, külön külön meg vizsgálni azokat a rendelet- 15 lenségeket, a melyek követték. a rend tartástól valo el távozást, azokat ki ki tudgya, nem is az. a szándékom. hogy arosz keresztények szokásit irjam le, hanem tsak azokat a szokásokat, a melyek a keresztényeket meg különböztetik atöbb. emberektől, az Isten pediglen. soha ugy el nem hagyta 20 az [201b:] anyaszent egy házat, hogy azok a szokások abban meg ne maradtanak volna, az anyaszent egy házat, akár kik igazgatták⁵³⁸ az el mult saeculumokban, akár magok apüspökök, akár atöllök rendeltet papok, vagy a kiket a pápák⁵³⁹ küldének, vagy akár avilági papok, vagy a barátok, arend

⁵³⁵ tarták, [tárták, -ból javítva az ékezet áthúzásával.]

⁵³⁶ akikfelöl [f-r-ből javítva.]

⁵³⁷ va. lamint [Törlés a sor elején, tollhiba miatt.]

⁵³⁸ igazgatták [Utána áthúzott vessző.]

⁵³⁹ pápák [Ékezethiba pápák helyett.]

szerént valo pásztorok, vagy az idegen missionáriusok, de minden koron avallás és a tanítás egyenlő volt, a hit amaga tisztaságában meg maradt, mindenkor azt tanították, hogy az Isten törvényit meg kel tartani, azt ugy is kel magyarázni, valamint atraditio, és a régi szent atyák magyarázták, és ⁵ hogy⁵⁴⁰ például kel vennünk azokat a szenteket, akiket az anyaszent egy ház. közönségesen tiszteli.

Minden koron valának ilyen élő példák, mindenik saeculumnak, valának apostoli, akik a hitetleneknek prédikállák ahitet, mindenik saeculumban valának martyrok, a szüzek, és ¹⁰ avalóságos penitentzia tartok sokan valának. minden koron, mivel a valóságos penitentzia tartásnak. kivánsága. hozá bé atizen egyedik saeculumtól fogvást a sok új szerzetű barátokot, szent bernárd mondása szerént, serm. de st andr. vita. st malach. az Isten helyel helyel, rend kívül embereket tamaszt ¹⁵ vala fel, akik mind a szent tudományt meg tartatták, mind az áitatoságot fel gerjesztették, ki lehet hasonlo szent bernárdhoz, nem találtatéké fel ő benne. a proféták buzgosága, az anyaszent egy ház. béli doktoroknak tudománya, és böltsesége,⁵⁴¹ aki magát ugy [202a:] sanyargatta, mint arégi remeték, ²⁰ az ő tsuda tételeit az apostolokéhoz lehet hasonlítani, sokal tartoznak. harmadik Innocentiusnak, és a több akori nagy tudos pápáknak, szent thamásnak, és másoknak, kik theologiát rendben vették. szent ferentz, külső képen is példát ada, az ²⁵ evangyéliumi betű szerént valo követésben, az ő alázatossága, és maga sanyargatása, méltó lett volna, az apostolok idéjében is, és így saeculumokrol saeculumokra, nemzetségekről. nemzetségekre. az Isten meg tartotta az ő anyaszent egy házában, a tanításnak, nem tsak a trádicioját, de sőt még a jó erkölcsök követésének is. ³⁰

Igaz tehát a, hogy a kristus ma is az, aki tegnap volt, és

⁵⁴⁰ hogy [Utána egy megkezdett hosszú szárú betű, valószínűleg *k* törölve.]
például kel

⁵⁴¹ böltsesége, [*l-r*-ből(?) javítva.]

ugyan azon⁵⁴² lészen örökkön örökké, hejában igyekeznek arosz keresztények. már régtől fogvást azon, hogy el nyomják azt a tiszteletet. , a melyel mindenkor voltak⁵⁴³ a régiséghez, és a szentek példajához, álitván azt, hogy a kereszténység első saeculumiban, az emberek más természetűek valának, erősebbek lévén, a böjtölést, és a sanyargatást inkább szenvedheték, az elme hajlandob volt a tanulásra, és a jó erkölcsök könnyebbek voltak, ha nékik azt mondgyuk, hogy szent péter. és szent pál a szegénységben. és a dologban töltötték 5 élettyeket, azt felelik reája, hogy azok apostolok voltak, de 10 szent antal, és szent marton, kemény penitentziát tartottanak, erre azt mondgyák, hogy azok szentek voltak, v. st chrys. Compunct. szent agoston mindenkor azon volt. [202b:] hogy a Cléricusi mindenkor egy társaságban élyenek, magais szegény modra élt, noha püspök volt, 15

Ugy tétettyük. mint ha tisztelnök arégi hagyásokat, noha azokat valósággal meg vettyük. ugy tekéntyük, mint tsudálatos időbéli dolgokat, kettségben esnek, azoknak követésin, azokat nem is akarják meg tanulni, mert ha tudnák, a 20 szemünkre hánnák azok rendeletlenséginket, mi azt lehetetlennek tarttyuk. , a mit erőtlenségünk miat nem követhetünk,

Azt mondgyák sokan, hogy az anyaszent egy ház iffiuságában, erejében volt, nemesi nagy jó erkölcsökel birt, de mostanában már hanyotlik, és öregségiben vagyon, olyan volt 25 mint a tavasz, és anyár, már most mint atél, de mire valok ezek a metaphorak,? azt gondollyáké, hogy az anyaszent egy háznak tartása, hasonlit az esztendő forgásához. vagy az emberi élethez,? ki merné azt mondani, hogy nem volt tekéleteségben kezdetekor, hanem idővel lett tekéletesé, 30 és hogy ugy fogy el, valamint aromlando teremtet állatok, vagy valamint az emberi munka.? de még is miben mondhatyák hogy lett változás, az evangyélium ki hirdetésétől fogvást, az emberi természetbenné,? az egész historiákban el

⁵⁴² ugyan azon <is> lészen

⁵⁴³ voltak [voltának-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

lenkezöt látunk, az Isten törvényébenné,? az ő kegyelmébenné? az ő hatalma, és jósága minden kor egy aránsu, és a kristus nem mondotta azt nekünk, hogy az ő anyaszent egy házát, az idő szerént⁵⁴⁴ külömb külömb féle. [203a:] valo rendel kellesék igazgatni. azt tudgyuk, hogy nyilvánásagosan meg volt jövendőlvé.⁵⁴⁵ az ő törvénynek változása, és a Ceremoniáknaĳ el törlése, de az évangyéliumot prédikállani kell mind az egész világon, s'mind világ végiig. nem tsak atitkokra kel tanítani, hanem a kristus parantsolatira is. ne gondollyuk azt, hogy hejában legyen az ő világ végezetiig velünk valo létele, ne hizelkedgyünk hát magunknak. hejában valo menttségel, és ha mi fogyatkozás vagyon rend tartásinkban, tsak a mi tudatlanságinknak, és gyengeséginknek tulajdonittsuk., ahetedik szent gergely pápa azt mondgya, hogy olyan veszedelmes az erkölcsöt, és a tudományt illető dolog ellen támadni. valamint ahit ellen. mert mindenikét, a traditio uttyán vettük. apolog. decretor.

67 Beszélgetés

Hogy mi formában, és mitsoda viszá élést szenvednek el.

A valo hogy az anyaszent egy ház⁵⁴⁶ némelykor a meggyükeredzet viszá élést el szenvedí, mind addig. valamég alkalmatossága lehet hogy azt ki irttsa, söt még némelykor. a kemény szivért, meg is enyhítette a régi rend tartást, a négy szer esztendőben valo Communionak. rend tartása. még fent vala a negyedik saeculumba, blesiai péter. azt mondgya. hogy az ő idejében, az az, atizen kettődik saeculumban., leg többire, tsak egy szer Com-[203b:]munikáltanak a keresztények. petr. bles. serm.16. az anyaszent egy ház, ehhez a

⁵⁴⁴ szerént <valo> külömb külömb féle. [203a:] valo rendel

⁵⁴⁵ jövendőlvé [Első e fölött hosszú ferde vonallal áthúzott vízszintes vonal van.]

⁵⁴⁶ egy ház <némelykor> némelykor

szokáshoz alkalmaztatván magát. erről rendet szaba, a láteránumi gyűlésben. Can.omn. utriusque. 1215.eszt. a meg vala tiltva, hogy a nagy misék alatt, kis miséket mondgyanak, azért hogy el távoztassák arendeletlenséget. mind azon által a szokás erőt vett a tilalman, Conc.raven.IV. 1317.eszt. rub 5 12. szent thamás idejében. úgy mint, ennek előtte négy száz esztendővel, a böjt nonáig tartot, és tsak egy szer ettenek, az az, dél után három orakor, idővel délre hátra vonák, és a Collatitot is meg engedék, st thom.2.2.q.147. a.7. azt is ide számlálom, hogy a papok akarattyára hagyá apenitentzia adásokat, ha pedig olyan gyakorta ada indulgentiákat, és ha meg könyebité holmi baráti rend tartásokat, azért. tselekedte, mert azt tartották, hogy az olyan barátok, kik nem anyira tekéletesek, mint a szabot rend kívánná, mind azon által, tsak tekéletesebbek a szerszetben.⁵⁴⁷ mint sem ha világiak maradtanak volna, és hogy a nagy böjtöt. meg kel inkább könyebíteni, mint sem azt meg engedni. hogy el hagyák, de az ilyen kedvező engedelmekre való nézve, ne gondollyuk azt, hogy mostanában ameny országnak uttya könnyeb. és 20 hogy mi boldogabbak volnánk a régieknél, se azt, hogy az utolso időkben lévő püspökök, és pápák, okosabaknak tartoták volna magokat., az elöttök valojoknál. **[204a:]**

Tsak az olyan Constitutiokot, vagy Cannokot⁵⁴⁸ olvasuk meg, a melyekben holmi engedelmeket. találunk, és meg 25 láttyuk, hogy mitsoda nehezen állot az olyanokra az anyaszent egy ház, vannak meg olyan engedelmek, a melyeket tsak a szokás állította fel, mind azon által, az anyaszent egy ház, sok olyan szokásokat tartot meg, a melyek, még⁵⁴⁹ eszünkbe juttattják arégieket, a mint is, anonák, vagy vetsernyék, 30 amelyeket énekelünk böjti napokon az étel előtt, és az ordinatioknak formuláji. még meg mutattják, hogy a régi rend tartásokat meg akarják tartani.

⁵⁴⁷ szerszetben. [*szerszetben*]

⁵⁴⁸ Cannokot [Rövidítésjellel; *Cannonusokot* vö. 417. sz. jegyz.]

⁵⁴⁹ még <meg> eszünkbe juttattják

Vannak olyan viszá valo élések, a melyekben mindenkor ellent⁵⁵⁰ tartot az anyaszent egy ház, ugy mint a szent márton, és a királyok napján valo vendégségeket, és a fársángi tobzodásokat, az apostolok, és az ő tanítványi, gondolhat-
táké, hogy még valaha,⁵⁵¹ a böjthöz, és a husvéthoz valo⁵⁵² 5
készület, olyan rendeletlen szokásá változzék.

A szentek, és a valóságos keresztények, mindenkor ellene valának, az ilyen viszá valo éléseknek, azt ki ki tudgya, hogy szent károly mitsoda buzgoságal álla ellene az ilyeneknek, atridentinumi gyűlés, nem suhajt semmi után ugy, mint az 10
ilyeneknek, el törléseket, és a szerzetesek között valo annyi sok reforma, a melyeket⁵⁵³ látunk, nem más végre valo, hanem hogy az első rendtartást hozhassák helyre, szent therésia,⁵⁵⁴ neheztelt az olyanért. [204b:] amidön, valamely helyes szín alat, el akarták fordítani, az ollyannak buzgosá- 15
gát., aki a régi szenteket akará követni, mondván, hogy azzal, sok lelket vesztenek el, és hogy az ő idejében, lévő keresztények, alkalmasok valának az első anyaszent egy ház. béli jó erköltsök követésire. vit. de st ther. C.27. in fin.

68. Beszélgetés

Hogy mi haszonra légyen ez az irás.

Az ilyen nagy bizonyos dolgokrol irván, jónak, és szüksé- 20
gesnek gondoltam lenni, hogy mindenek eleiben terjeszem⁵⁵⁵ mitsodások valának, és hogy mitsodásoknak kell lenni, a keresztények szokásinak, semmit itt olyat nem mondtam, a melyet az olvasot emberek nem tudnának,⁵⁵⁶ és azt ollyan

⁵⁵⁰ ellent [Második *e—o*-ból javítva.] tartot

⁵⁵¹ hogy még valaha, <hogy> a böjthöz, [A törlés későbbi, más színű tintával.]

⁵⁵² husvéthoz valo <sz> [?] [A két betűből álló törlés beszúrás.]

⁵⁵³ [Sor végén:] a [új sor elején:] a melyeket

⁵⁵⁴ therésia, [*thérésia*,-ból javítva az ékezet áthúzásával.]
terjeszem [*r—j*-ből javítva.]

⁵⁵⁶ nem tudná<k,> nak,

könyvekből vettem ki, a melyek közönségesek, sőt még azt is meg láthatták, hogy sokat el hagytam. de sokan vannak, a közönséges hivek között olyanok. kik ezeket ha tudnák, hasznokra fordíthatnák, azt is meg lehet látni, hogy a keresztényi vallás nem csak két vagy három tartásból áll, a mint azt sokan gondolják, hogy csak egy keveset imádkozanak reggel, s'estve. vasárnapon. egy kis misét halgassanak, a bűjtöt, csak imigyamugy tarttsák meg, a szenttsé-[205a:]gkekhez, ritkán járullynak, és akkor is csak fél készüllettel. és azután a mulattságban⁵⁵⁷ élylenek, valamint a pogányok tselekedte-
nek, nem az ilyen keresztények szokásit. igyekeztem én le írni.

Lehet az is, hogy némelylek. azok közül, kik mi töllünk el szakadtanak. a réforma színe alatt. meg fogják látni, hogy az el szakadásra. okok nem volt. hogy az első anyaszent egy ház, nem olyan volt, amint ökk gondolják. és hogy, mind más féle dolgot tanyítanak nálunk, nem olyat, a mint felöllünk tarttyák, azt is meg láttyák, hogy az ő réformátorok., csak igen könnyen, és figyelmetesség nélkül hagyatá el az ilyen régi szent szokásokat, úgy mint, az egy szin alatt való Communit, areliquiákhoz, és aképekhez való tiszteletet. a halotakért való imádságot. a bűjtöt, a tiszta életre való fogadás tételt. a szerzetes életet, és a babonaság el törlésének színe alatt. olyan durva kereszténységet hozának bé, a melyben senki nem követi az évangyéliumi⁵⁵⁸ tanátsot. se a parantsolatokat jobban végben nem viszik azoknál, mint a kiktől el szakadtanak.

Egy szoval reménlem. hogy az ilyen szent szokásokra való nézve. figyelmetesebbek léznek az olyanok. kik annyira meg vakultanak, hogy esze zavarják az igaz vallást, a hamisal, a melyet a tevelygés, vagy a világi haszon keresés hozot bé, ha [205b:] valaki az olyanok közül azt meg visgálná, hogy mitsoda nagy változásokat tett az évangyélium a nemzetek

⁵⁵⁷ a mulattságban [Utána áthúzott vessző.]

⁵⁵⁸ évangyéliumi [v—s-ből(?) javítva.]

szokásiban, és hogy mitsoda külömbözés volt. mindenkor., a valóságos keresztények, és a hitetlenek között. meg láthatná azt, hogy a kereszténységnek fundámentuma. állandóbb, mint sem arról gondolkodot. és azt el kell hinni, hogy a kereszténység., nagy tsudákal állitatot fel, sőt még a volna 5 hihetetleneb, dolog. ha egy olyan változás, tsuda nélkül lett volna meg, azok a tsudák pedig. anyira meg hatották vala az elméket, hogy tsak igen későre kezdének azokrol kételkedni.

Az uj eretnekségek, sok rosztat okozának, a vallás fundamentumirol valo vetekedések., sokakban a hitet el ronták. a 10 kik világi tekintetből, ha tsak külső képen is a Catholica vallást követék, de az eretnekek között, sokal többen valának olyanok, kik szabadságot adván magoknak, avallás béli tudományt anyira vivék, a menyire akarák. és végtire, magok sem tudták mit kellene hinni, és ugy tekinték avallást, mint a 15 világi dolgoknak egy⁵⁵⁹ részit, ez a veszedelmes tudomány hamar el terjede, az iffiak halván az atyoktól, vagy más olyanoktól kik a vallással tréfáloktanak. vagy még rosztat is mondhattanak, azt elméjekben meg tartották, és tovább nem vizgálták, azon kívül is a meg egyezet az ő hajlandóságokkal, 20 mivel a ki maga felől sokat tart. az olyan, könnyen hizelkedik ma-[206a:]gának, hogy meg külömböztesse magát, a közön-ségesektől, a resttség is kételkedésben tarttya, és bajt nem ád magának. hogy a dolgot meg vizgállya, de ökk akár mit⁵⁶⁰ mondgyanak, a miket én mondottam azok meg maradnak. és 25 mindenkor⁵⁶¹ az igaz lészen, valamint origénes mondgya Celsiusnak, hogy a kristus, reformálván a világot, bé töltötte olyan jó erkölcsökel, a melyeket. az előtt nem üsmerték.

⁵⁵⁹ egy-ik részit,

⁵⁶⁰ akár mit [*t*-olvashatatlan betűből javítva.]

⁵⁶¹ mindenkor [*e*-*o*-ból javítva;] az igaz <igaz> lészen, [a törlés későbbi, más színű tintával.]

69 Beszélgetés Bé fejezés.

Ezeket akarám tehát ki terjeszteni, az izraéliták, és a keresztények szokásairól, ez az ó, és az új⁵⁶² testamentumbéli hiveknek, külső képen való élettek, az elsőben. meg láttyuk, hogy lehesen leg jobban élni a világi jokal, és ót meg
5 tanulhattuk az életnek leg okosab módgyát, a másikában meg akartam mutatni, hogy mitsodás életet élnek azok, kik tsak a mennyei dolgokat tekintik, és akik, még atestben élvén, tsak lélek szerént élnek, a mely elet mind lelki, és mind természet felet való élet lévén, akristus Jesus kegyelmének
10 erejétől függ, boldognak mondhatnám magamot. hogy ha valaki ezen írásra való nézve, valóságosan meg vizsgálná az okos, és keresztényi életet, és azt valójában akarná követni.

vege

Légyen üdveztönk szent nevének ditseretire

⁵⁶² új [Beszúrás.]

[206b:] Ennek a könyvnek Táblája.

- Előszőr⁵⁶³ ezen könyvnek el osztásáról. pag.1. **[82a]**
2 beszélgetes Első rész. akristus Jésus eletéről. 1. **[82a]**
3 beszélgetés. ajerusálemi anyaszent egy házról. 16. **[89b]**
4 beszélgetés.⁵⁶⁴ [2. Rész] hogy mitsoda állapotban voltak
a poganyok meg térések előtt, — 22. **[92b]**
5 beszélgetés. a tanításokrol. és a kereszttségről, 27. **[95a]**
6⁵⁶⁵ beszélgetés. az imádságról. — 32 **[97b]**
7 beszélgetés. a szent irás tanulásáról. 35. **[99a]**
8 beszélgetés. a munkáról, és a hivatalról. 39 **[101a]**
9 beszélgetés. a bójtról. — 42. **[102b]**
10 beszélgetés. az ételről. — 44 **[103b]**
11 beszélgetés. a keresztények szemérmességel valo⁵⁶⁶ ma-
gok viseléséről. 47. **[105a]**
12 beszélgetés. a házasságról. 53 **[108a]**
13 beszélgetés. a keresztények egyeségéről. 55 **[109a]**
14 beszélgetés. a gyülekezetről a liturgiáról. 57. **[110a]**
15 beszélgetés hogy mitsoda titokban. tartották atitkokot.
60. **[111b]**
16 beszélgetés. a keresztények ellen valo káromlásról. 61 **[112a]**
17 beszélgetés. hogy még miket mondtak a keresztények-
ről. 65 **[114a]**
18 beszélgetés. az itéletek formájáról. a kinokrol. 70 **[116b]**
19 beszélgetés. az üldöztetésekről. 72. **[117b]**
20 beszélgetés. a martyrok tselekedetiről. 75. **[119a]**

⁵⁶³ Előszőr [Első ő—s-ből javítva.]

⁵⁶⁴ 4 beszélgetés. <2. rész.> hogy [A tévesen törölt 2.rész a 19.beszélgetés
utánra került, de visszatettük a szerkezetileg megfelelő helyre.]

⁵⁶⁵ 6 [4-ből javítva.]

⁵⁶⁶ [Sor végén:] va [új sor elején:] valo

- 21 beszélgetés. a tömlöczről. 77. **[120a]**
- 22 beszélgetés. a reliquiákrol. 79. **[121a]**
- 23 beszélgetés. a Confessorokrol. 82 **[122b]**
- 24 beszélgetés. az excommunicatorol 83. **[123a]**
- 25 beszélgetés. a penitencia tartásrol. 84 **[123b]**
- 26 beszélgetés a barátokrol. és a szüzekről. 92 **[127b]**
- 27 beszélgetés. az özvegyekről. diaconisákról. 93 **[128a]**
- 28 beszélgetés a szegényekre valo gondviselésről. 95 **[129a]**
- 29 beszélgetés. a szállás adásrol 98. **[130b]**
- 30 beszélgetés. a betegekrol. 101. **[132a]**
- 31 beszélgetés. a temetésről.⁵⁶⁷
- 32 beszélgetés. a püspökökről. 105 **[134a]**
- 33 beszélgetés a keresztények békeséges türesekrol. 116. **[139b]**
- 34 beszélgetés. 3 rész, a keresztény fejedelmekrol. 121. **[142a]**
- 35 beszélgetés. hogy mitsoda formában valának atemplomok építve. 124. **[143b]**
- 36 beszélgetés. a templomok ékeségeröl. 127. **[145a]**
- 37 beszélgetés. hogy mitsoda külömbség volt. a szent egy ház. és a pogányok temploma közöt. 130 **[146b]**
- 38 beszélgetés hogy a látható dolgok, avallásnak segítlenek. 132. **[147b]**
- 39 beszélgetés az Isteni szolgálatnak rendiröl 134 **[148b]**
- 40 beszélgetés. a prédikálásrol 138 **[150b]**
- 41 beszélgetés. a szent ruhákról. 143⁵⁶⁸ **[153a]**
- 42 beszélgetés. a szent áldozatrol. 145 **[154a]** **[207b:]**
- 43 beszélgetés. a Ceremoniaval valo Isteni szolgálatrol. 149⁵⁶⁹ **[156a]**
44. beszélgetés. az innepekről, és a butsu járásrol. 151. **[157a]**
- 45 beszélgetés. a Conciliumokrol. 154. **[158b]**
- 46 beszélgetés. a penitencia tartásokrol. 155. **[159a]**
- 47 beszélgetés. az eretnekekről. 157. **[160a]**

⁵⁶⁷ temetésről. [Mikes nem írta be utána a kézirat lapszámát: 102]

⁵⁶⁸ 143 [4–3-ból javítva.]

⁵⁶⁹ 149 [A 9 számjegy egy másik olvashatatlan számból javítva.]

- 48 beszélgetés. az egy házi renden valok szokásairól. 158 [160b]
- 49 beszélgetés a Cléricusok szegénységéről. 162 [162b]
- 50 beszélgetés. az anyaszent egy házak kintséről. 165 [164a]
- 51 beszélgetés. az ispotályokrol. 170 [166b]
- 52 beszélgetés. a klastromokrol. 172. [167b]
- 53 beszélgetés. a baráti eletről. 181 [172a]
- 54 beszélgetés. hogy mi okbol különböztetnek meg abarátok külső képen. 183 [173a]
- 55 beszélgetés. 4 rész. hogy menyire meg bomlottanak. és el távoztanak a keresztények. 188. [175b]
- 56 beszélgetés. a romaiak meg romlásokrol. 197. [180a]
- 57 beszélgetés. a barbarusok el terjedésekről. és szokásairól 201 [182a]
- 58 beszélgetés. a romaiaknak, a barbarusokkal valo esze elegyedésekről.⁵⁷⁰ [184a]
- 59 beszélgetés. a nap keleti keresztényeknek szokásairól. 210 [186b]
- 60 beszélgetés. a nap nyugoti szokásokrol. és atizedik saeculum-ban lévő rendeletlenségekről. 215 [189a]
- 61 beszélgetés a vallás meg tartásáról 221. [192a]
- 62 beszélgetés. az anyaszent egy ház rend tartásinak, helyre állításáról. 225. [194a] [208a:]
- 63 beszélgetés a penitentzia tartásban valo változtatásokrol. 228 [195b]
- 64 beszélgetés a keresztésekről és az indulgenciákról 232 [197b]
- 65 beszélgetés. a doktorok sokaságáról. 235 [199a]
- 66 beszélgetés. hogy ajó tanítás minden koron meg volt. és minden időben⁵⁷¹ voltak jó példák. 239 [201a]
- 67 beszélgetés hogy mi formában. és mitsoda viszá. élest szenvednek el. 243 [203a]
- 68 beszélgetés hogy mi haszonra légyen ez az irás 246 [204b]
- 69 beszélgetés. bé fejezés. 249. [206a]

⁵⁷⁰ elegyedésekről. [Harmadik *a—é*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

⁵⁷¹ időben *qj* voltak jó

[1a:]A SIDOK

és az Ujj
TESTÁMENTUMNAK
Historiája

[3a:] A Sidók.
és az
új Testámentumnak.
Historiája.¹

Első könyv

A Kristus Jésus Menyben menetele² után, az Aposto-
lok, és atanitványok viszá térének Jérusalemben. és
azon házhoz menének. ahová szoktak volt esze gyüle-
kezni. és fel mentenek. a leg felső ebédlo házban. a hol,
a szent. Léleknek. le szállásáig maradának, azt tarttyák.
5 hogy az a ház Máriájé volt, ajános Anyáé, akit Márknak
is nevezik., idővel³ ezt a házat. templomá változtatták,
és az [3b:] Apostolok templomának nevezték. az a ház a
Sion hegyén volt építve, közel a templomhoz, az Apos-
tolok, a szent szüzel. és atöb. szent aszszonyokal. az
10 imádságban töltötték áldozó tsütörtöktől fogva. pün-
kösdig valo időt, és a háztol. ki nem mentenek. egyéb-
kor, hanem a mikor a templomban mentenek, mind
eszeségel száz huszan valának,⁴ (a) hihető, hogy az
Aszszonyokat oda nem számlálták, a kiket, nem számlál-
15 ták az olyan számok közi.

I Rész. A kristus
eszt. 36 An.
vulg. 33.

(a) act I. 15.

Abban az időben, Péter fel kelvén. az Apostolok, és a
tanitványok közöt, mondá nekik, Atyám fiai. szükséges
hogy valamit a szent Lélek meg jövendölt judásrol. aki⁵

¹ [A cím után lapszélességű aláhúzás van a kéziratban.]

² Menyben <met> menetele

³ idővel [ö—v-ből javítva.]

⁴ valának, <b.>(a) hihető, [Mikes a margón és a szövegben zárójelet írt.]

⁵ aki<k> vezetője volt<ak> azoknak.

vezetője volt azoknak. kik Jésust meg fogák, hogy bé
tellyesedgyék, ő szintén ugy hivatot volt az Apostoli
szolgálatra valamint mi, de el árulván az urát. el vette
bérít hamiságának, ő magát fel akasztá, és ketté hasada,
5 és minden béle ki omlék, a mezöt pedig, a melyet az ő
árulásáért valo pénzen **[4a:]** vettek, Hakeldámának, az
az. vér mezejének nevezik. az is meg vagyon a soltárban
irva *Légyen pusztá az ő lako helyek, és ne legyen. aki
ps. CVIII 8. abban lakjék, és a püspökséget más vegye el.* szükséges
10 tehát. hogy azok közül a kik mi velünk voltanak., mind
azon időben. amelyben az ur Jésus mi közöttünk volt,
hogy olyan választassék a ki bizonyága légyen velünk
együt. az ő fel támadásának.

Akoron elő állítanak kettöt, Josefet. a ki Barsabásnak
15 hivatatik., kinek a vezeték neve igaz volt, és Mátyást.
Ez a két ember. mindenkor hűségel voltak a kristushoz,
és a hetven tanítványok közöt meg különböztettek.

Szent Mátyás aleg főveb. és régieb tanítváni közül
valo volt az üdvevitőnek, Alexandriai szent kelemen,
20 egy néhány⁶ mondásit írja le. ugy mint, *tsudálljad a jelen
valo dolgokot., ellene kel állani a testnek, és azt egészen
meg kel győzni, nem adván semit is meg rossz kívánsági-
nak, ellenben pedig meg kel erősíteni és nevelni alelket,
[4b:] a hit, és az üsmerettség által.*

25 A midön ezt a két embert elé állították. az egész
gyülekezet e szerént imádkozék, Uram aki az emberek
sziveit üsméred, mutasd meg nekünk. melyikét válasz-
tottad akettö közül, hogy had vegye el a szolgálatnak, és
act. I. 24. 25. 26. az Apostolságnak helyét, a melyből judás ki eset, azonal
30 sorsot vetének, és a sors Mátyásra esék, és az Apostolok
közi számláltaték.

A midön az ötven nap bé tellyesedet volna, és a
pünkösd napja el érkezet volna, egy vasárnapon 24 maji
az Apostolök mind együt lévén, egy szers mind nagy

⁶ néhány <szokot> mondásit

zugás hallaték, mint a sebes szélnek zugása, mely az égből jött, azonnal tüzes nyelveket látának le szállani mindenikére közüllök, azonal bé töltetének szent lélekel, és külömbféle nyelveken kezdének szollani, valának akoron Isten félö sidok jérusalemben, a kik minden féle országokbol oda gyülekeztenek vala. pünkösd innepére,⁷ a mellyet tartozták meg tartani,

A midön az Apostolok a szent Lelket vették volna, és a nyelvekre valo ajándékokot, a tem-[5a:]plomba felmentenek., és az a sok féle nép kik ót voltanak. halván ki ki a maga országa béli nyelven szollani öket. azon álmélkodának, és tsudálák az Isten hatalmának erejét, de meg mások tsufságal illeték öket. mondván hogy részegek volnának. akoron péter elő álván a tizen egy Apostolal, mondá nékik. hogy se ö, se az⁸ ö társai részegek nem volnának, mivel még tsak három volna az ora., ugy mint regel. kilentz orakor. holot az innep, és szombat napokon. tsak a regeli imádságok, és Ceremoniák után ettenek, a melyék délig tartottanak, azután mondá hogy amit ö benne oly igen tsudálnának, a Joel profetának. bé tellyesedése volna, aki meg igerte volt. hogy az utolso idökben., az ur el hintené lelkét minden testre, az ifiu emberekre, az ifiu leányokra, és az öreg emberekre, tsudákot mutatna az égen, és a földön, vért. tüzet. füstöt,⁹ a napnak, és aholdnak meg homályodását

[5b:]

Azután az Évagyéliumot kezdvén nékik hirdetni, mondá nékik. hogy minden igaság nélkül adták volna akristust ahamisak kezében, akik fel feszítették, hogy a kristus. az Istennek választot embere volt, és igen hires a ki mondhatatlan tsudákért, melyeket tett a nép közöt;

⁷ innépere [Ékezethiba.]

⁸ se az <a> ö társai

⁹ füstöt, <es> a napnak, és aholdnak meg homályodását [*homályodását* f betűje javítva *d*-ből.]

joeph. de
vita sua.

joel 11. 28.

A kristus eszt 36

hogy nem avétkeiért adatot volt a gonoszok kezében, hanem, az Isten rendelésinek, különös akarattából., hogy az Isten ötet fel támasztotta, és ki vitte a koporsóból. David is azt mondgya, *nem hagyod a lelkemet*
⁵ *pokolban, se meg nem engeded szentednek, rothadást látni, meg üsmértetted velem az élet utait, és bé töltesz engem vigasságal, ate ortzádal,* az után mondá, hogy ezeket a szokot nem érthetni Davidra, mivel azt mindenek¹⁰ tudgyák, hogy az ő testét koporsóban tették, és el
¹⁰ temették., de David a Jesus fel támadásáról tett emlékezetet, akit az Isten ki vette akoporsóból, ők annak minyájan bizonyági, a fel támadása után. menyekben **[6a:]** fel ment., és azután le küldötte nékik a szent lelket, a melynek láthato jelit láthattyák a nyelvek
¹⁵ ajándékiban, a melyet oly igen tsudályák. ő benne, azután meg bizonyittá az üdvezítő menyben menetelét ezen szokal. *Mondá az ur az én uramnak, üly az én jobbomra, míg az ellenségidet¹¹ sámolyá tészem lábaidnak*
²⁰ Ezek a szók meg haták az egész halgatoknak sziveket, és mondák péternek, és atöb Apostoloknak, Atyám fiai mit kellesék tselekednünk, péter felelé nékik. penitentiát tarttsatok, és hogy mindenik közülletek meg keresztelkedgyék, a kristus Jesus nevében, hogy meg
²⁵ nyerjétek bünötöknek botsánattyát, és veszitek a szent Léleeknek ajándekját, mert a mely ígéretet tett Isten. hogy szent Lelkét adgya, a titeket illet, és mind azokat a kiket hini fóg, ismét tanitván őket a kereszttségre arra inté őket, szabadullyatok meg egonosz nemzetségtől,
³⁰ valának három ezeren. akik akristus tanitványi mellé adák magokot., és akiket meg ke-**[6b:]**resztelék ugyan azon anapon, vagy más nap. mind azok pediglen. akik ahitre, és a kereszttségre állottanak vala. szorgalmato-

¹⁰ mindenek tudgyák mindenek, [Fölösleges ismétlés.]

¹¹ ellenségidet [//–n-ből javítva.]

ságal halgatták, vala az Apostolok tanításit, és hiven követték azokat, együvé gyülekeznek vala, és együt¹² ették az oltári kenyeret., a kristus testét, és vérét, mind azok akik üsmerték az ő tiszta életttyeket, tsudálák, nem lehe¹³te őket látni, félelem¹³ nélkül valo tisztelettel, az Apostolok pedig sok tsudákot tesznek vala, amelyek sokakat meg térítnek vala.

5 A¹⁴ kristus eszt 36.

II Rész. az első keresztyényekről

Mindnyájan ezeknek¹⁵ az első keresztyéneknek¹⁶ egy szivek, és egy lelkek vala. nem vala közöttök ugy mondván se szegény, se gazdag, mert minden jovokot¹⁷ közre teszik vala, azok akiknek örökös jóságok volt, azt el adták, és az árrát, az Apostolok lábaihoz teszik vala kiknek¹⁸ gondgyok volt arra. hogy kinek kinek szükségühe¹⁸ képe¹⁸st osztogasanak az el adot jóságoknak árrából, a napnak nagyob részít a templomban töltöték, egyenlő szivel és lélekel, egy szers mind ettenek, ki ki a maga házánál, és [7a:] tselédivel, vagy felesen egy társaságban. ugyan azon egy haznál, örömel, és együgyü szivel, az egész nép szerete őket, az ő tiszta, és ártatlan életttyekért, és a szegényeknek valo adakozásokért, imé eszerént adgya előnkben a szent Lélek a Jerusálemi első hiveket. akik példái valának az szerzeteseknek. kik sok idővel azután fellyeb valo te¹⁹kélleteségre igyekezének.

10

15

act. II. 42... 47.
act IV. 32. 37.

Azon időben Péter, és János fel menvén a templomba. a kilentz orakor valo imádságra, ugy mint dél után három orakor, ez¹⁹ estvéli imádság volt, a sidoknál három ora volt rendelve minden nap az imádságra,

25

¹² együt <az> ették az

¹³ félelem <el> nélkül valo [nélkül—sor fölötti beszúrás.]

¹⁴ A <eszt> kristus eszt

¹⁵ ezek [A második k utólagos sorközi beszúrás.]

¹⁶ keresztyének [A második k utólagos beírás a sor végén.]

¹⁷ jovokot <közbe> közre [Előbb a közbe alakot javította közre alakúvá, majd ezt áthúzta, és újra leírta a közre szóalakot.]

¹⁸ <a>kiknek [Törlés a sor elején.]

¹⁹ <ez> ez [Törlés tollhiba miatt, a sor végén.]

regel, délben. és estve, a mint ezt láttyuk Danielnél. vala pedig egy sántán²¹ születet ember, a kit minden nap²² a templom kapujához vitték. a melyet szép kapunak neveztek. hogy alamisnát kérhesen mind azoktól
 5 kik az ur házában mentenek, Ez az ember. látván pétert, és Jánost, a Templomba bé menni, kéré őket, hogy adnának néki valami alamisnát, [7b:] Péter mondá néki, néz reánk, a koldus reájok nézvén, gondolá hogy valamit adnának néki, de Peter mondá néki, nekem se
 10 aranyom, se ezüstöm nintsen, hanem, a mim vagyon, azt adom néked. A názareti Jesus kristusnak, nevében kely fel, és járj, és meg fogván a jobb kezét, fel álltá, és azon orában a santa lábaira álla, és jární kezdé, és bé mene vélek együtt a templomba. ugralván, és ditsérvén
 15 az Istent.

Mindenek láták azt az embert, meg üsmérék, és tsudálkozának rajta, és mint hogy pétert, és Jánost, kezeknél tarttya vala, a nép körül fogá őket a salamon folyosójában, akoron Péter mondá anépnek, hogy nem
 20 a maga erejével gyógyította volna meg azt a sántát, hanem akristus Jésusnak erejével. akit ök meg veték. pilatus kezébe adák, és halálra ítelteték, akit is az Isten meg ditsöitette, és halotaiból fel támasztotta, hogy ő maga, és atöb Apostolok annak bizonyságí volnának,
 25 mind azon által [8a:] Atyám fiai, mondá nekik, tudom, hogy ti, és a ti tanáts uraitok, azt tudatlanságból tselekedtétek, és az Isten azt meg engedte. hogy az jövendölések bé tellyesednének, a melyek meg mondoták hogy a kristus halált fog szenvedni, tarttsatok tehát
 30 penitentziát, és térjete meg, úgy hogy ati vétkeitek el töröltessenek, mivel az Isten, azért küldötte néktek az ő Fiát. és azért támasztotta fel, hogy meg térjete, és örök

²⁰ <Dan IV 8.[?]10> Dan VI.10

²¹ sántán [Első *n*—sor fölötti beszúrás, sokkal kisebb betűvel.]

²² nap [Sor fölötti beszúrás, kisebb betűvel.]

életetek legyen. „A Péter intési oly hathatosok valának. és a kegyelem oly bőséges, hogy azon alkalmatoságál. öt ezeren térének meg.

act.III. 1. 26.
act.IV. 1. 2. 3. 4.

A midön az Apostolok anépnek beszéllenek vala, oda érkezének a papok, a templom örzöknek a feje, és a sadduceusok, ezek az utolsok nem szenvedheték hogy az Apostolok. á halottak fel támadását hirdették, és hogy azt meg bizonyították a kristus személyében, akinek fel támadását erősítették. mondván hogy fel támadása után is ettenek, és ittanak véle, A sadduceusok abban az időben ígen hatalmasok valá-[8b:]nak, aleg fővöb tiszttségekben is bé vettek őket, kaifás a fő pap. sadduceus volt. az Apostolokot meg fogák, és tömlöztben tevék más napig. mint hogy már késő volt, azon anapon nem lelete esze gyűjteni a tanátsot, hihető hogy asántát is a tömlöztbe tették. mivel más nap atanáts eleiben vitték az Apostolokal együt, másnap esze gyülenek a törvény tudó doktorok, a népnek fejei, a fő papok, Annás, és kaifás, és a papok közül a leg fővöbök, az Apostolokot, a gyűlésben vitették, és mondák nékik, mitsoda hatalomal. és kinevével tseledtették azt a dolgot, akoron²³ Péter tellyes lévén szent Lélekel., felelé nékik, A názareti Jesus kristusnak nevével., a kit ti fel feszítettétek, és akit az Isten halottaiból fel támasztotta, annak nevében gyógyítatot meg ez az ember, és a ki²⁴ talpon áll előttetek, a kristus Jésus az a kö. akit ti áts mesterek, meg vetettétek, és a ki mostanában az első szegelet kö, az embereknek nem adatot más név. a mely²⁵ által üdvezülhesenek, hanem csak azö neve.

act.V. 17.

act.IV. 3.....12.

A tanáts látván nagy bátorságát Peternek, és Jánosnak, és tudván azt, hogy ezek. nem írás tudok, és tsak a

²³ akoron «sz» Péter

²⁴ ki [Sor fölötti beszúrás, kisebb betűkkel.]

²⁵ a mely [e—a-ból javítva.]

közönséges nép közül valok, el álmél-[9a:]kodának beszédeken., a meg gyógyult sánta előttök lévén, a ki több volt. negyven esztendősnél. valóságos bizonyága volt atsudának. atanáts ki küldvén őket. hogy végezhesen, mondák magok közöt, Imé ezt a tsudát az egész jerusalem tudgya, magunk sem mondhatunk semit is az ellen., mit tsinállyunk azokal az emberekkel.? tilttsuk meg nékik fenyegetéssel. hogy ezután ne beszéllyenek senkinek is a Jesus nevében. az után bé hivaták őket. és elejekben adák ezeket, de Péter, és Janos, azt felelék nékik, itéllyétek²⁶ el magatok, ha az igasságosé, hogy inkább engedelmeskedgyünk néktek, mint sem az Istennek, és ha leheté a mí töllünk, hogy bizonyóságot ne tegyünk arról. a mit láttunk. és hallottunk. azután el botsáták őket. nagy fenyegetésekel

act.IV 13...22.

A mídön viszá történek volna házokhoz, meg beszélék atöb Apostoloknak, és tanitványoknak²⁷ hogy mi történt volna vélek, akoron egy szivel lélekel. fel emelvén szovakat, imádkozának, halágot adván Istenek, hogy szolgait meg segítette, ditséretet adának az ő véghetetlen hatalmaságának, aki haszontalaná teszi a királyoknak és a hatalmasoknak ígyekezeteket. kik a kristusnak, az ő Fiának birodalma ellen akarnak állani, azon kérék azután hogy adá meg Apostolinak, az erő-[9b:]nek lelkét, hogy meg vethessék a fenyegetéseket, és a vélek²⁸ valo roszul bánásokot, amidön imádságokat el végezék, a ház a melyben valának meg rendule. és ujontában bé töltetének szent Lélekel, és uj bátorsággal kezdék hirdetni az Isten Igéit.

act.IV. 23.....31.

Josef, akit Barnabásnak is neveztek, az az, vigasztalás fiának, elévita lévén, Cyprus szigetiből valo volt, ebben az időben adá el. holmi jóságát, Cyprusban, vagy

act.IV. 36. 37.

²⁶ [Sorvégen:] itéllyé [új sor elején:] lyétek el

²⁷ tanitványoknak [nak—utólag hozzáírva a sorvégi margón.]

²⁸ vélek [k—utólag beszúrva a szóközben.]

Jerusalem mellett, és annak az arrát, az Apostolok lábaihoz tevé. sokan azt tartották a régiék közül, hogy Barnabas a kristus hetven két tanítványi közül való volt. és hogy szent Pálnak tanulo társa volt, a mint hogy igen is tartot ahöz az Apostolhoz,

Clem. Alex.
I.2. Strom. p.410.

5

III Rész

Az első hívek abban az első buzgoságban lévén, egy Ananias nevű ember, és Safira, a felesége, el adák ők is a földgyöket, Ananias pedig egy akarattal a feleségivel, meg tartá egy részit a föld árának, és atöbit az Apostolok lábaihoz tevé, de Péter azt meg tudván az Isteni sugarlásból. arol keményen meg fedde ötet. mondván, hogy nem az embereknek. hanem a szent Léleknek hazudot, semmí nem kénszerítette arra, hogy el adgya örökségit, és azután hogy el adta, szabad volt ma-[10a:]gának meg tartani egészen az árát, de nem kellett volna olyan hazugsággal meg tsalni az Anyaszent egy házat, Ananiás ezeket halván. a földre esék, és ki adá lelkét. és igen meg félemlének.²⁹ mind azok, kik ezt meg tudák, azonal holmi ifiak. a testet fel vevék. és el vivék temetni. mint egy három ora mulva, a felesége a ki semit nem tudá a történt dologban. peterhez mene., aki is kérdé. hogy tsak anyin adták volté el földgyöket, az Aszony felelé hogy tsak anyin, péter mondá néki, hogy végeztétek el együt. hogy a szent Lelket kísérttétek. imé azok. akik a te férjedet el temették. az ajto elöt vannak, hogy tégedet is eltemessenek, azon szem pillantásban holtan le esék a földre, és azok. akik Ananiást el temették,. fel vevék a testet, és el vivék temetni a férje mellé.

10

15

20

25

Azon időben az Apostolok sok tsudákat tésznek vala, és minden nap nevedék ahiveknek számok, ugy anyira hogy még apapok közül is sokan bé vették³⁰

30

act. IV. 7.

²⁹ félemlének. [m—l-ből javítva;] mint azok [fráshiba *mind azok* helyett.]

³⁰ bé vették <vala> ahitet.

ahitet. ahivek minyájan egyenlő lélekben valának, a templomban, a sala-[10b:]mon folyosolyaban esze gyülekeznek vala. senki mások közül, nem meré³¹ magát esze elegyíteni vélek, de a nép nagy ditseretet ad vala
5 nékik. atsuda tételeknek ereje igen nagy vala az Apostolokban, fő képen szent péterben. ugy anyira, hogy a betegetek kí tették az utzákra,³² hogy a midön péter őt el menne, leg aláb az ő árnyékja. had fedeze bé őket. és gyógyítsa meg, a környül lévő helyekből is Jérusálemben viszik vala abetegetek, és egészségesen térnek vala
10 visza. az ördögösök, meg szabadulnak vala agonosz lelkektől

act. V. 12....16

Akoron a fő pap kaifas, és azok a kik véle együt saducéusok valának, meg boszonkodván azon. hogy látá az Évangyéliumnak gyarapodását. meg fogaták az
15 Apostolokat, és meg kötöztették, de az ur Angyala. éttzaka ki nyitta atömlöttz ajtait. ki vivé őket atömlöttzből,³³ bé zárá az ajtokot, és mondá nékik, eredgyetek a templomban. és predikályátok bátran azt a tudományt,
20 és a mi az szövetségét illeti. atemplomban menének tehát még jó hajnalban, és predikálni kezdenék. Azonban pedig a fő pap. esze gyüjtvén atanátsot, az Apostolokért küldé atömlöttzben.³⁴ a tiszték a tömlöttzben menvén. őt nem [11a:] találák az Apostolokat. a fő
25 paphoz viszá térvén mondák néki, a tömlöttz ajtaját, jól bé zárva találtuk. az örzöket az ajto elöt. de az ajtot meg nyitván. senkit nem találtunk atömlöttzbe. a midön ezeket beszélnék, és tsudálnák hogy hová lettek volna az Apostolok. tudtára adák a fő papnak, hogy azok az
30 emberek a templomban volnának. és a népet oktatnák, akoron atemplom örző fő tiszt az örzökél a tanátsban

³¹ meré [Beszúrás.]

³² az «uty» utzákra,

³³ atömlöttzből, «és» bé zárá az ajtokot, és

³⁴ atömlöttzben. [Első ő—javítva e-ből(?)]

vivé az Apostolokot. erőszak tétel nélkül, mert tartottak a néptől, hogy meg ne köveze őket. A templom őrző fő tiszt, levita volt, aki egy sereg levitának parantsolt. a templom őrzésire. , egy romai tiszt is vigyázot arra. hogy valami zenebona ne esék a templomban. 5

Az Apostolok a tanáts eleiben érkezvén a fő pap mondá nékik, ím tiltottuké valameg³⁵ azt telleségel néktek, hogy ne tanittsatok a Jesus kristus nevében,? mind azon által bé töltöttétek avárost ati tudományotokal, és azt akarjátok el hitetni a népel. hogy az az ember igazágtalanul íteltetet volt meg, és hogy mi bünösök vagyunk az ő haláláért, Péter. és atöb Apostolok, tsak rövideden felelének meg néki, Inkáb kel [11b:] engedelmeskedni az Istennek, mint az embereknek, azt tudgyuk, hogy ami atyáinknak Istene. fel támasztotta azt a Jesust a kit ti meg ölettetek, mi bizonyági vagyunk fel támadásának, és a szent Lélek, a kít az Isten közlöt mind azokal. kik néki engedelmeskednek. bizonyásgot tészén³⁶ ugyan azon igazságrol. 10

A tanáts ezeket³⁷ halván,nagy haragra indula, és azt akarák el végezni, hogy meg ölesék őket, de egy Gamaliel nevü fariseus. törvény tudo doktor, aki tiszteletben volt anép elöt, fel kelvén. parantsolá hogy egy kevés ideig had vinnék ki az Apostolokot, és mondá agyülekezetnek, vigyázatok arra a mit akartok tselekedni ezek iránt az emberek iránt, mivel nem oly régen. egy Theodás nevü ember fel kelvén, magát nagynak akará tartani, mint egy négy száz ember. melléje adá magát. de ötet meg ölék. és mind azok kik benne hittenek, el szélyedének, és semivé lének, azután a Galileai judás fel támada, abban az időben, amelyben a népet fel számlálták, és sokan állának meléje, de mind ő, mind az ő része 20

³⁵ valameg [Értsd: *vala meg*; az *e—é*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁶ tészén <a> ugyan azon

³⁷ ezeket <a> halván,

el veszének, és el szélyedének, azt³⁸ jovallom tehát néktek, hogy ne árttsátok magatokat ezeknek dolgai-
ban., és hagyatok békit **[12a:]** nékik. mert ha ez a dolog az emberektől³⁹ jö. magában oda lészen, de ha az
5 Istentől. jö, hejában allotok ellene, az Isten tudgya azt meg segíteni ti ellenetek is, ezt a tanátsot bé vénék, és az Apostolokat bé hivaták. arra itélék őket. hogy meg ostoroztassanak, és nagyob⁴⁰ büntetéssel is fenyegetek. hogy ha azután a Jesus nevében fognak tanittani. azutan az
10 az Apostolok nagy örömel menének ki atanáts házbol., azért hogy méltoknak itélték arra, hogy valamit szenvedgyenek a Jésum kristus neviért de a tanáts, és apapok hejában tilták meg nékik, mert ok szüntelen⁴¹ predikálák a kristust. a templomban, és a házaknál

15 Abban az időben atanitványoknak száma nevedek-
vén., zugolodás támada, az olyan sido görögök közöt, a kik görögül beszéltek, és a sidok közöt,⁴² kik sidoul beszéltek. az zugolodast pedig az okozá, hogy a sido görögök. azon panaszkodának, hogy az ő özvegyek.
20 akiket az Anyaszent egy ház tartotta, meg vettetnek az eledel osztogatásában, erre valo nézve. atizen két Apostolok, esze gyűjtvén a hiveket, mondák nékik, nem igazágos. hogy el mulasuk az Isten Igéjének hir-
[12b:]detésit, hogy az aszta-
25 lotokra, és az ételnémü osztogatásra legyen gondunk, választatok tehát hetet közül-
tek. a kik igazak legyenek. tellyesek szent Lélekel, és böltseségel. akikre bizhasuk ezt a hivatalt, mi magunk, tsak az imádságban, és a prédikalásban foglallyuk magunkot. imé ezeket választák, Istvánt, filepet, proco-

atc. V. 33.....42.

act. VI..1.

A kristus eszt.37.

³⁸ azt [*a*—*A*-ból javítva.]

³⁹ emberektől [*φίλ*—sor fölötti beszúrás.]

⁴⁰ nagyob [*g*—*b*-ből javítva.]

⁴¹ szüntelen [Utolsó *n*—javítva *k*-ből.]

⁴² közöt, [Valószínűleg *közül*-ből javítva.]

rust, Nicanort, Timont. Parménást, és Miklost, Antio-
kiai jövevént.

Istvánrol, ezután fogunk szollani. azt tarttyák hogy
filip Cesáriai volt. és négy jövendölö leánya volt. ugyan
öis térített meg kándatzesnek, a szeretsenek királynéjã-
nak komornyikját, és az után a samaritanusokat, proco-
rus a görögök szerént, leg első Nicomémiái⁴³ püspök
volt atöb Diaconusokrol. igen keveset tudnak.

Miklos, az Antioikai jövevény. ígen nevezetes arégiek
közöt. és a Nicolaita⁴⁴ eretnekeknek neve. éppen gyalá-
zattyára lehet, hogy ha az igaz. amint sok historikusok
tarttyák, hogy ö adot volna álkalmatoságot. arra az az
eretnekségre. a maga rendeletlen⁴⁵ viselésivel, azt irják.
hogy igen szép felesége lévén, attol el válék. hogy a meg
türköztetésben élne, de meg nem [13a:] gyözhetvén
rosz kivánságit, viszá vévé feleségit és tsak hamar olyan
botránkoztatásokban ejté, a melyek a Nicolaita eretnek-
séget okozák., a mely meg gyalázá ami szent vallásunkot
utálatos tisztátalanságával, mind azon által sokan akik
erröl irtak. mentik Miklost ugy mint.⁴⁶

Az után. hogy a gyülekezet ezt a két személyt válasz-
totta volna, hogy gondgyok legyen az asztalokra, és a
minden napi premendára. az Apostolok imádságal. reá-
jok tevék kezeket. István pedig leg első a többi közöt,
tellyes vala szent Lélekel, és a hitel. és nagy tsudákat
teszen vala anép közöt. nemellyek pedig a libertinusok
synagogájából, hihető. hogy ezek olyan sidok valának a
kiket rabul vitték volt romában Pompeus. és sosius
idejekben, viszá váltották volt szabadságokat, és viszá
tervén Jérusálemben. különös synagogájok volt. vala-

act. XXI. 9

5

Epiphan
haeres 25

10

15

20

clem. Alex 1.3.
Strom. p. 436.
Euseb. hist
Eccl. 1.3. c.29.
Theodoret.
haeres. 1. 3. c. 1.
Aug. haeres. 5.

25

act VI. 6....8.

30

⁴³ Nicomémiái [Első *m*—*d*-ből javítva.]

⁴⁴ Nicolaita [Utána felhúzott szárú betűt kezdett, de nem fejezte be.]

⁴⁵ a maga rendeletlen *m* viselésivel,

⁴⁶ ugy mint. [Utána a felsorolás a margón.]

mint az Alexandriai, Cyreniai, Ciliciai, az Asiai sidoknak, ezekből a synagogakból való sidok vetekedvén szent Istvánal.⁴⁷ nem állhatának ellene a szent Léleknek. a ki benne szollot, akkor alatomban meg tsinált férfiakot⁵ küldének. a kik bizonyítának, hogy hallották volna ötet szollani Mojses,⁴⁸ és az Isten ellen, fel indították tehát a népet.⁴⁹ [13b:] és az írás tudokot, reája rohanának, és a tanácsba vivék, és hamis bizonyságokat allítának ellene, akik mondák. hogy szüntelen beszélene a szent hely, és a törvény ellen, és azt is hallották volna tölle. hogy az a Názarethi Jésus le rontaná atemplomot. és meg változtatná a Mojses parantsalatit.

A. kristus eszt.37.

IV Rész

act. VI....9.
..15

act. VI.1. et seq

Mind⁵⁰ azok, akik atanátsban valának, reája fügesztvén szemeket, álmélkodással láták hogy az ő ortzája fényes volt, valamint egy Angyalé, Akoron kaifás afő pap. aki első volt agyülésben, kérdé tölle, hogy ha igaz volnaé. amit mondanának felölle, szent István. a maga menttségire hoszu beszédet kezdet elő. a melyben meg mutatá rövideden a sidok historiáját, Ábrahámot fogvást Dávid királyig, Mojsesről ditséretel, és tiszteletel beszéle, hogy meg mutatná vádloínak, hogy hamisan vádolnak, hogy Mojses ellen káromkodot volna, de meg azt is meg mutatá. hogy a sídok. mindenkor engedetlenek valának Mojseshez, El nem felejté az ígéteret.²⁵ amelyet az Isten tett volt Mojses⁵¹ által, hogy olyan profétát küldene nékik a mitsodás ő volna, akinek engedelmeskedni kel, a törvényhez nagy ditséretel lön, noha azal vádolák, hogy azt el akarná rontani. [14a:] azt

⁴⁷ Istvánal. [v—javítva a-ból(?)]

⁴⁸ Mojses, [Mojes-ből javítva.]

⁴⁹ a népet. ataná [13b:] és [...] a tanácsba vivék, [ataná—nincs törölve a lap alján.]

⁵⁰ «M» Mind [Törlés töllhiba miatt.]

⁵¹ Mojses«nek» által, hogy olyan profétát [é—á-ból javítva.] küldene nékik «valamint» a mitsodás [a mitsodás «valamint» fölé írva.]

mondá, hogy a törvényt. az Isten Mojszesnek, az Angyalok által küldötte volt. és hogy mojses, az Isten parantsolattyából⁵² emelte volt fel a sátort, a pusztában, azt is meg mutatá hogy David az Isten sugarlásából volt abban a szándékban. hogy templomot építsen.⁵³ a magoságbélinek., a mely szándékot. salamon vivé végben., mind ebből ki tettik, hogy mely távul volt, roszul beszélleni az ur templomáról. mind azon által hozzá tevé, hogy az ur nem lakik az emberek kezei által tsinált épületekben, az után a sidok ellen valo szokal fejezé bé beszédit,⁵⁴ ilyen formán. kemény fejüek, környül metéletlen. szivü, és fülüek, mindenkor ellene állotok a szent Léleknék, és olyanok vagytok, valamint az atyáitok voltak, melyik proféta az, akit a tí atyáitok nem⁵⁵ üldözték volna, meg ölték azokat, a kik nékik meg jövendölték az Igaznak. el jövetelét, akit⁵⁶ a pogányok kezében adtátok volt nem régen, és a kinek gyilkosi voltatok, atörvényt, az Angyalok által. vettétek, és azt meg nem tartottátok.

Ezekre a szokra. nagy haragra indulának. és a fogokot tsikorgaták ellene, de István fel [14b:] emelvén az égre szemeit, látá az Istennek ditsöségit, és Jesust a maga felségiben, az Atyának jóbján, fel kiáltá, látom nyitva az egeket, és az Embernek Fiát. állani az Istennek jóbján. akoron az ellenségi minyájan fel kiáltának. és fülöket bé dugván. egy szers mind⁵⁷ reája rohanának. és ki vivén avárosbol. az észak felöl valo kapun, meg kövezék ötet. és a bizonyságok akik bé vádolák, és akiknek kellett a törvény szerent. leg előlször hánni

act. VII. 51

Lucian. de S.
Stepha C. 5

⁵² parantsolattyából <vonta> emelte [emelte <vonta> fölé írva.]

⁵³ építsen. [tt—javítva p-ból(?)]

⁵⁴ beszédit, [d—javítva olvashatatlan betűből.]

⁵⁵ nem <üldözöt volna,> üldözték volna,

⁵⁶ akit [t—k-ből javítva.]

⁵⁷ egy szers mind [g—f-ből javítva.]

köveket, le vetek a köntösököt hogy szabadabak lehessenek, és saul nevű ifiúnak lábaihoz tevék. akinek neve. igen nevezetese lett az Anyaszent egy házban. István eleinte fenn állva volt, és amidőn kövezik vala, a Jesust.
5 hija vala segítségül. mondván, Uram Jésum, ved magadhoz lelkemet, azután térdre esvén, kiáltá fel szóval, uram ne tulajdonítsad véteket nekik és ezeket mondván. el aluvék az urban.

act. VII.
54.....58.

Azon időben nagy üldöztetés támada a Jérusalemi
10 Anyaszent egy ház ellen. és a hivek, az Apostolokon kívül el szélyedének egy néhány részire judeának. és Samariának. némely Istenes embereknek gondgyok vala. a szent Ist-[15a:]ván el temetésire. akit is el temetik illendő tiszteletel, imé mit mond szent Gamaliel
15 lucianusnak látásban. a kinek parantsolá fel venni ennek a szent Martyrnak réliquiáit, István meg köveztetvén aváros északi kapuján kívül., a test őt marada, egy nap, és egy éttzaka a sidok parantsolattya szerént azért hogy eledelül lenne a madaraknak és a vadaknak,
20 de az Isten meg nem engedé. hogy az oktalan állatok hozzája nyulyanak, Ennek okáért, én Gamaliel⁵⁸ meg szánván a kristusnak azt a szolgálját, és részt akarván venni, annak a szent Embernek hitében, és jutalmiban, el küldék éttzaka üsmeretes, és Istenes keresztyéneket,
25 és adék nékik ami szükséges volt, hogy a testet titkoson fel vegyék, a szekeremet is oda adám nékik hogy azon vigyék az én házamhoz, Cafár Gamalában, Jerusálemhez 7 mély föld, negyven napi gyászt⁵⁹ tartottam neki, az én koporsomban tétettem őtet, a nap kelet felé való
30 pintzében és az ő temetésire adtam mindent a magaméból a mi kívántatot.

Azonban pedig Saul., akiről már szollottunk, és a ki

⁵⁸ Gamaliel [Szóvég! l—javítva olvashatatlan betűből; «m» [?] meg szánván [törlés a sor elején.]

⁵⁹ gyászt [t—utólag beírva, kisebb betűvel.]

aruhájokot. örzi vala azoknak,, kik Istvánt⁶⁰ kövezék,
 nevezetesé lön a keresztyének üldözői [15b:] közöt, E
 már maga erejében valo ifiu volt. Ciliciában születet
 sido atyától, a ki romai polgár volt, a görög nyelvet meg
 tanulta volt. Társis városában. a maga hazájában, iffiu
 korában ment volt Jérusalemben, ahol a farisaeusok
 részire álla, és a Gamaliel lábainal tanula, nagy buzgoság
 gal volt a törvényhez, és érdemesnek tartá lenni. az
 Anyaszent egy házat üldözni. az házakhoz⁶¹ bé ment.
 onnét ki vonta az embereket, és az aszszonyokot, a kik
 akristusban hittének, és a tömlöztben tétette, mind
 ezek a fő papok parantsolattyából, és engedelmeből
 mennek vala végben, aki jóvá hagyá az ilyen erőszak
 tételeket. mint hogy a sidok el vesztették volt, ameg
 öletesre valo hatalmot, egyébel nem büntetheték a
 keresztyéneket. hanem a synagogákban valo ostorozá-
 sal., de ezt gyakran tselekedék. oly kegyetlenségel
 bánnak vala ahivekel, hogy szent pál⁶² meg valya magais
 hogy sokakat a káromlásra ingerelte, és el hagyatta a
 hitet sokakal, és hogy mód nélkül üldözte. azokat, a kik
 a hitben álhatatosok valának. [16a:]

act X. 1..39.

act XXIII-3

act. VIII...3

act XXVI..2

act XXVI:10.
11. 12.

act XXII..12

Ez az üldözes nagy jóvára lön avallásnak, mivel
 ahivek közül sokan el szélyedvén atartományokban., a
 kristus Jésust hirdeték. és templomokat állittának fel,
 sokan Damaskusig mentenek, a többi közöt egy Anani-
 ás nevü tanitvány, ez⁶³ igen buzgo és szent életü ember
 volt, mások meg féniciaig, cyprus szigetéig, Antiokiáig,
 ahol a kristust prédikálák, de tsak a sidoknak, és nem a
 pogányoknak, a kiknek tsak az után prédikálák, szent⁶⁴

⁶⁰ Istvánt [Szóvégi t—utólagos beírásnak látszik.]

⁶¹ az házak <hoz> hoz [Törlés tollhiba miatt a sor elején.]

⁶² pál [Utólag beírva a sor eleji margóra.]

⁶³ <ez> ez [Törlés tollhiba miatt.]

⁶⁴ szent [z javítva.]

Aug.Serm.
CXVI.c.6.
et CCVI. c 4.

Agoston ezeket a bujdosó tanítványokat., mind anyi fáklyához hasonlítta, a kiket meg gyújtván a szent Lélek Jerusalemben. el szelyeszték őket a sídok, olyan szándékkal, hogy el oltsák. és el veszésék őket, de arra
5 nem vigyáznak, hogy azok a fáklyák meg gyujtanak az egész világon azt atüzet, a mely égette őket magokat.

V Rész

filip⁶⁵ a Diaconus, igen nevezetese tevé magát abban az időben, Samariában menvén őt az Évangéliumot hirdeté, a Kristus Jesus után. aki maga meg térítette vala
10 a samaritánusokat. a filip predikaciojival való tsuda tétetek, fel ébreszték a samaritánusokat,

act. VIII-9

A kik gyönyörüséggel halgaták őtet, [16b:] és öröme bé vevék az üdvességnek ígését, vala ugyan azon városban egy simon nevü ember a ki annak előtte ababonaságot üzte volt, és a ki anyira magához hódította a Samaritánusokat. szem fény vesztésivel, hogy minyájan őtet követik vala, az Isten erejének mondgya vala magát lenni, az az, mindenek felet való Atyának. némellyek szerint. vagy Messiásnak mások szerint. szent Hieronimus azt mondgya. hogy azal ditsekedék. hogy ő volna az Isten ígéje. a szép. a szent Lélek, a minden hato, az Istennek mindenese. hihető hogy nem mindgyárt adá ki ezeket a káromlásokat,

Iren. I. 1. c 20.
Justin Apolog. 2.

Epiphanius. Aug.
Theodoret. de
haeres.
Hier in Matth.
XXIV.

Simon magus tsudálkozik vala atsudákon, a melyeket
25 filip tselekeszik. vala, és látván hogy minyájan a samaritánusok, hinnének, az Évangéliumot bé, vennék, és meg keresztelkednének., ő maga is ahitre allot, ezt igazán tselekedteé, vagy tsak álnokságból. valamint az Atyák tarttyák., elég ahogy filip mellé adá magát. és
30 meg keresztelkedék., nem tsudálkozhaték eleget angy dolgokon amelyeket láttya vala hogy filip tselekedet a Jesus nevében. [17a:] ő pedig a tsudákot, tsak valamely babonaságnak állittá lenni, és tsak azért adá filip mellé

Iren. I. 1. c. 20
Euseb. hist
Eccles. I.
2. c 1. alii.

Chrysost. in acta
homil 18.

⁶⁵ filip [A második *i* helyén, úgy látszik, eredetileg *e*-t írt.]

magát remélvén, hogy meg tanulhattya tölle azt a titkot, hogy öis olyan tsudálatos dolgokat tselekedhesék.

Az Apostolok. kik Jérusalemben valának, meg tudván hogy a Samaritánusok bé vették volna az ur Igéjét. oda küldék Pétert, és Jánost, hogy szent Lelket adnának nekik. reájok tévén kezeket, mivel⁶⁶ a tsak az Apostolokot illeté, péter, és János, Samariába érkezvén, imádkozának reájok, hogy a szent Lelket vennék. akoron, a szent Léleknek láthato képen valo vétele közönséges volt., ugy a külső kegyelmeknek is vétele., valamint a jövendölésnek, a nyelveknek, és betegek gyógyítására valo ajándékok, Simon magus, látván mind ezeket a tsudálatos dolgokat, az Apostolokhoz. mene. és pénzt igére nékik, mondván. adgyátok nekem is azt a hatalmot, hogy a kire kezemet teszem, had vegye az is a szent Lelket, azt gondolá hogy az Apostolok. még nagyob erejü boszorkányságot tudnának mint ö, szent Péter [17b:] irtozva hallá a simon magus ígérétit. mondá néki, veszen el pénzed magadal együt. te, aki azt gondoltad. hogy az Isten ajándekját pénzen lehet meg venni, te néked részed nintsen arra a szolgálatra. se azt el nem érheted., mert ate szived nem egyenes az Isten elöt. tarts tehát penitentziát azért⁶⁷ a hamiságért. és kérjed az Istent. hogy had botsása meg ha lehet ezt a rosz gondolattyát szivednek, mert látom hogy a keserűségnek epéjében, és a hamiságnak kötelében vagy.⁶⁸ Simon mágus felelé. imádkozál magad érettem, hogy semi a meg ne történyék rajtam, valamit mondottál, Tertullianus. azt mondgya, hogy sok köny hullatásokat ejtet, ezt már régi írások is bizonyittyák, de az ö penitentziája haszontalan valo volt., mert nem volt, se alázatos. se igazán valo.

Iren.i. 1. c.20

Tertul.de
anima c.34.

⁶⁶ [Sorvégen:] mi- [új sor elején:] <a> vel a tsak

⁶⁷ azért [z-r-ből javítva.]

⁶⁸ vagy [Sor fölötti beszúrás.]

Iren.1.1. c.20.

Simon magus. nem hogy meg tért,⁶⁹ és penitentiát tartot volna, a mint szent péter jóvallá néki, de mind hihetleneb, mind meg⁷⁰ átalkodatlanabá lön, az utan még nagyobb szorgalmatoságal adá magát a babonaságra., ditsőségnek⁷¹ tartá az Apostolok ellen állani minden tehetségivel.⁷² azért hogy meg tarttssa. vagy szerezhesen hirt nevet [18a:] magának, azután samariát el hagyá, és fel járá mind azokat a helyeket, a hol a kristus nem prédikálot volt, hogy az elméket aroszra vigye Tyrusban. egy közönségesen való életü aszonyt vett pénzen, héléna nevüt, mindenüvé el vitte magával, minden utálatóságokat el követet véle.

Theodoret
hist.1.1. c.1.

justin-Apolog.
2.Aug haeres. 1.

Azal kérkedet,⁷³ hogy ő volna akristus, aki menyből le szállot, hogy meg válttsa az ő Héléneját, aki is⁷⁴ az el veszet júh, hogy helyre hozza az egész világot és meg szabadittsa az embereket.

Simon magus seminek tartotta a törvényt, és aprofétá-
kot, mondván hogy azért jöt volna el, hogy azokat el ronttssa, nem hogy azokhoz valamely engedelmeséget
let volna, de söt még halálal. és örökös kárhozatal fenyegette azokat, kik azokat meg tartanak. El⁷⁵ lehet ezekből itélni. hogy mitsoda⁷⁷ életet élt, ez a eretnek. és az ő követői., az ő élete olyan volt, hogy átallanak azt le írni. az ő követői minden féle rendeletlenségekben
éltének, magok meg vallották irásokban. hogy azok a

Euseb⁷⁶ 1.2.
c 13. hist Eccl.

⁶⁹ meg tért, <voln> és penitentiát tartot volna,

⁷⁰ meg <†> átalkodatlanabá [Utolsó a—fölrött törölt vessző.]

⁷¹ ditsőségnek [Elírás.]

⁷² tehetségivel. <vagy> azért hogy meg tarttssa. vagy [Törlés a sor végén.]

⁷³ kérkedet, [Második k—d-ből javítva.]

⁷⁴ is [Utólag beírva a sor elé.]

⁷⁵ El lehet [E—e-ből javítva.]

⁷⁶ Euseb [E—e-ből javítva.]

⁷⁷ mitsoda <ele> életet [Törlés tollhiba miatt a sor végén;] élt, ez a <heretikus> eretnek. [eretnek <heretikus> fölé írva.]

kik leg először hallanak beszélni az ő titkokról hogy azok álmétkodnak. és irtoznak attol., a leg nagyobb szemérmetlen tisztátalanság szabad volt nálok, aborsorkányságok, varáslások. és abálványozás, egy-[18b:]szóval minden féle vétkek uralkodtanak közöttök, Simon magus, sok féle tartományokat fel járván. végtire Romába mene. Cláudius császár idejében meg fogjuk látni ezután hogy őt mit tseleket,⁷⁸ és miképen esek le az áerből. a szent peter imádságára.

Péter, és János, bizonságot tévén azurol. samariában. és őt hirdetvén az ő beszédit, viszá térének Jérusálemben., és samariának egy néhány városiban prédikálák az Évangyéliumot, ugyan abban az időben küldének a sidok, a kristus ellenségi. követeket mindenüvé a hol lakos találkozot ebből anemzetből. hogy tudokra adgyák, hogy közöttök új vallás támadot volna, a mely a Názáreti Jésust. Messiásnak üsméri lenni, hogy az a Jésus Galiléából valo tsalárd volt, akit ők akerezsten meg ölették volt, de a tanítványi éttzaka el lopták atestet a koporsobol ahová tették volt. hogy az ő tanítványi mindeneket meg tsalnának, a bizonság tétel. , hogy fel támadot, és menyekben ment volna,⁷⁹ hogy annak a hitetőnek a tudománya, Istentelen. és [19a:] Szenttség töres volna, hogy az ő követői azt tanittyák hogy nints Isten, és a Mojses törvényt el rontanák, ezek a káromlások el terjedvén a sidok közöt, apogányok is azoknak helyt adának, és igen nagy gyűlölséggel kezdének lenni az első keresztyénekhez. és meg vetésel vallásokhoz, hát még az Eretnekeknek, rendeletlenségek., és esztelenségek is ingerli vala őket. az ilyen gondolatokra, mivel a leg utálatosab eretnekségek is. a

origen. lib 6.
Contra Cels.
Tertull.
praescript c 33.
alii

5

10

act VIII. 15

15

Justin. dialog cum
Triphon
pag. 234:235
Euseb. et
Hieronym.
in Isai XVIII orig
in Cels. l. 6. p 293
294.

20

25

A kristus eszt 37
An: vul. 34

30

⁷⁸ tseleket [*tselekett?* talán elírás a Mikesnél szokottabb *tselekedet* helyett.]

⁷⁹ ment volna, [v—megkezdett *m*-ből javítva.]

Tertull. apolog
c.16. idem. ibidem
p.16.
Tertull. ibid
minut. felix p.7.
Tertull. Apolog
c.42.
origen.1.3.
Contr. cels.
Tertull. Apolog
c.40. origen.
in cels. 1.6.*p 293
Tertull. Apolog
c 8. origen. in cels.
1.3.p.137. Minut
felix p.5.

keresztyéni nével fedezik vala magokat, és a pogányok nem külömböztetik vala meg őket, a valóságos hvektől

Azal vádollyák vala őket hogy a napot imádnák. vagy egy szamarnak a fejét.⁸⁰ vagy akeresztet, vagy a szemtelen., és otsmány dolgokat., azt mondgyák vala hogy a keresztyének. haszontalanok a világnak, és az emberi életre; hogy a fejdelmeknek a⁸¹ tartozando tiszteletet meg nem adnák.; és⁸² mindenek ellenségi volnának; ez így lévén akar mely rosz történt az birodalomban. tsak akeresztyéneket okozták.; Azal káromlották. hogy azö gyülekezetekben. olyan gyermeknek ették a husát, akit ö magok meg ölték; Hogy az ö vallás béli vendégségeket,⁸³ olyan rokonságal valo paráznság. követi, amely irtoztatob. az oedipusénél; Azt hányák vala szemekre.
15 [19b:] hogy az ö vallásokon lévök mind tudatlanok, és tsak aleg aláb⁸⁵ renden valok, a kiket ijesztö, de meg bizonyítás nélkül valo okokkal vonnyák magokhoz. Mind ezekre ahamis vádolásokra meg felelének nagy igazságal ami Apologistáink, akik apogányoknak elméjekre,
20 valósággal adák. a keresztyéni vallásnak mí voltát, és akeresztyéni elet tsak hamar el szélyeszté. ezeket a káromlásokat, a melyeket. a tévelygésnek elméje, és az irigység indították volt ellenek. Ezek a dolgok nem illenek egészen az időhöz a melyről it szollunk. de azt
25 gondoltuk. hogy ezekről szolhatunk mostanában is, a sidok káromlásira valo nézve, a melyek a többínek is azok valának kezdöi.

Filep Tetrárka, a⁸⁶ nagy hérodesnek fia, meg hala. Tiberúsnak huszadik esztendejében., etsendes, és mér-

A krisztus eszt 37.
An. vulg. 34.

⁸⁰ a fejét. <v> vagy [Törlés tollhiba miatt.]

⁸¹ a [Beírás a sor elé, sötétebb tintával.]

⁸² <és> és [Törlés tollhiba miatt.]

⁸³ vendégségeket, [ε— utólag beszúrva.]

⁸⁴ 6. [3.-ból javítva.] p <293> [?] 293

⁸⁵ aláb <v> renden valok, [A v helyén először felhúzott szárú betűt kezdett.]

⁸⁶ a </> nagy hérodesnek [Az a után h-t kezdett, de nem fejezte be.]

tékletes fejdelem volt, mikor vala hová ment. tsak keves
kisérei voltak, és ha valaki ígaságot kért tőlle, azonal
meg állapotodot, akár mely helyen volt, széket tétetet,
amelyet mindenkor utánna vitték, le ült, meg halgatta
mind a két részt., azonal meg ítélte avétkest, és igassá-
got tett, az ártatlannak, meg hala [20a:] Betzaidában⁸⁷
akit meg nagyobította. és meg ékesítette volt, és akit
juliadának nevezé, juliának, az Augustus leányának
nevére, ez a testvér atyafiának Herodes filepnek, és a
nevezetes Hérodriadának leányát vette volt el feleségül.
saloméát.

Joseph Antiq lib
18.c.6.7.

5

10

Ezen idő tályban küldé el pilatus Tíberiusnak, írás-
ban. hogy mitsoda törvényt láttak, és mitsoda ítéletet
tett volt a kristus Jesusra, azt tarttyák hogy szokása volt
a gubernátoroknak Romában küldeni a CSászároknak.
írásban. aleg nevezeteseb törvényeket melyeket tettek
másokra. vagy mi formában ítéltek meg másokat, és
mínd azokat ís. a mik olyas dolgok történtenek a
tartományokban. a hol parantsoltanak, sok szent aucto-
rok bizonyittyák hogy látták volna azokat az actáit
pilátusnak. apogányokat. azokra az⁸⁸ actákra szokták
vala. igazítani, mint valóságos, és igaz írásra, még
mostanában is találkoznak sok olyan írások, kik a
pilatus actáinak nevét viselik, de egyikében sem láthatni
azt a Caractert, amelyet láthattak a régiekben, A
tsudálatos dolog. hogy arégiek el hagyták veszni olyan
nagy dologrol valo írásokat. [20b:] amidön más kétsé-
geseket. és roszakot meg tartottanak, Imé a meg mara-
dot acták közül, ezek hasonlítani inkább az igazakhoz,
ezeket florentínus adgya nekünk az ő Martyrologiumjáb-
ban. p. 113. de nem ugy adom mint⁸⁹ authenticumot,
„Pilatus Tiberius CSászárnak; Tisztelet: A Jesus kris-

VI Rész

15

20

25

30

justin Apolog 2.
Tertull
Apolog c 5.
Euseb hist
Eccl.12. c 2.
Epiph haeres
50.n.1.
Chrysost. seu alius
Author homil. 7 in
pascha. l.5.edit
savil p. 942.

⁸⁷ Betzaidában <m> akit meg nagyobította.

⁸⁸ az actákra [z—c-ből javítva.]

⁸⁹ mint <authent> authenticumot,

tus, a kiről szollottam volt az utolsó levelemben, ugyan
 csak meg öletet. a sídok akarattokból. de akaratom
 ellen. bizonyos, hogy soha olyan Istenes, és egyenes
 embert senki nem látot. nem is főg látni, de a sído nép,
 5 az írás tudokal, és avénekel. el végezvén halálát. csak⁹⁰
 fel feszítették az igazságnak azt a predikátorát. valamint
 az ő profétájok, és a sybillák meg jövendölték volt,
 amidőn a keresztén⁹¹ volt, sok tsudák történetek, a
 melyek a filosofusok szerint nagy veszedelemel fenye-
 10 geté az⁹² egész világot, Annak az Embernek tanítványi.
 még meg vannak, és a kik nem hogy meg gyaláznák
 Mestereknek szentségit rendeletlen életyekel, de sőt
 meg tiszteletire vannak jó tselekedetekel, ha nem tartot-
 tam volna anépnek fel támadásától, talám még az a jó
 15 ember életben [21a:] volna, noha azt el nem követtem
 amit el követhettem volna. hogy a haláltól meg ment-
 tsem. és ellent álljak vádloinak, mind azon által. az
 akaratom ellen eset. attól is tartottam hogy valamiben
 méltóságod meg ne sértődgyék, és azért hagytam el. az
 20 emberek hamiságára. annak az Igaznak avérit, aki
 ártatlan volt mind arról a miről vádolták de a kinek az ő
 írások szerint meg kellett halni. az ő üdvességéért.
 Légy jó egészségben. 2 Aprilis.”⁹³

Vannak mind azon által olyan tudosok akik azt
 tarttyák hogy⁹⁴ soha nem voltanak pilátusnak igaz actai,
 25 és hogy azokat, a melyeket az Atyák láttak, valamely
 kereszténynek gondolták volt. nem helyes buzgoságból.

Mind azon által azokra az⁹⁵ actákra való nézve írják
 sokan arégiek közül, Hogy Tibérius látván pilátusnak

⁹⁰ csak <me>fel feszítették [Törlés a sor végén.]

⁹¹ keresztén <vo> volt, [Törlés tollhiba miatt.]

⁹² az <a> egész [Törlés a sor elején.]

⁹³ [Mikes az idézett szövegrészben a margóra minden sor elé kiteszi az idézőjelet. Ezeket elhagytuk, csak a kezdő és záró idézőjelet tartottuk meg. Az alábbiakban is így jártunk el, vö. a 251. sz. jegyz.]

⁹⁴ hogy <sok> soha

⁹⁵ az [Sor fölötti beszúrás:] azokra acták való nézve [a szöveg javítása

vide tanaq fab.1.2.
 Ep.12. vandale.
 dissert de actis
 pilat fabrici de
 Apocryp.
 N.T.p.215

Tertull. Apologet
 c.5
 Euseb.1.2. c.2.
 hist Eccles.
 Chrys.in 2 cor.
 homil.26. p.740

írását. a tanátsnak arról írá., olyan formában. a melyből meg látték hogy azt jóvá hagyná. és azt akarná, hogy meg adgyák az Isteni tiszteletet a Jesus kristusnak, de akoron a tanáts annak nem engedelmeskedék, hihető, azért hogy meg tarttssa a maga auctoritását. [21b:]⁵ mivel⁹⁶ mások meg adták volt néki. az Isteni tiszteletet. a tanáts engedeľme nélkül, a ki azt akarta, hogy tsak az ő hatalmoktól kel függeni egy Istennek, és tsak ugy legyen Isten.⁹⁷ ha ő nekik tettzik. Tiberius pedig a keresztyénekhez valo hajlandóságát meg mutatá. halálal fenyegetvén azokat, kik őket bé vádolnák, és háborgatnák.

Fel lehet erre az időre tenni a kisebbik szent Jakab Jerusalemi püspökséginek kezdetit. A kisebbik szent Jakab, Máriának. a Cleofás. vagy Alféus feleséginek fia volt, az Évagyélium ötet az ur öttének, vagy bátyjának mondgya lenni. mivel test szerént. néki atyafia volt. az annya Maria által, a ki nénye volt a szent szűznek, talám még az atya Cleofás által is. a kit némely régiek szent j Josef testvér atyafiának mondgyák lenni, Az üdvezítő fel támadása után., szent jakab a tudománynak ajándekját vevé., és a kristus különösön meg jelenék néki. a midön menyben akara fel menni, reája bizá az Annyának gyermekeit, tudni illik a Jerusalemi Anyaszent egy házat, nékie hagyá székit aföldön,²⁵ és jegyesit. hogy holta után. néki gyermekeket támaszon. [22a:] ez így lévén. el mondhatni, hogy a kristus maga választá, és rendelé ezt a szentet Jerusalemi püspöknek, mind azon által. tsak az üldöztetés után. a

10 Tertull. loco citato. Euseb. l. 2. C. 2. &c.

15 Hegesipp. apud⁹⁸ Euseb. l. 3. c. 11. hist. Eccl.

Clem. Alex. apud. Euseb. l. 2. C. 1.

20 1 Cor. XV. 7. Hieronim in galat p. 164. Epiphan haeres 78.

Bernard. de consid. l. 2. c. 8.

félbemarádtnak látszik; Mikes nyelvhasználatának megfelelően kiigazítottuk.]

⁹⁶ mivel ‹δ [?]› mások ‹mások› meg adták

⁹⁷ Istenten [Íráshiba *Isten* helyett.]

⁹⁸ ‹apud› apud

Clem Alex apud
Euseb. 1.2.c.1
hist Eccl

mely szent István halálakor támadot vala, üle a püspöki székiben., Alexandriai szent kelemen, azt tarttya, hogy szent péter, a nagy szent Jakab., és szent János Évangyélista. választák püspöknek

Epiphani
haeres. 29.

5 Szent Epiphánus azt írja. hogy ez a szent arany pléhet viselt a homlokán, valamint a sidó⁹⁹ fő papok. jelére a püspöki méltoságnak, ez a szent olyan nagy böltéségl. és áitatóságal viselé magát. hogy nem tsak, a hivek, de söt még a sidok is tisztelettel tekintették. holtig szüzeségben marada, ő Názarenius volt bort soha nem ivut. se a haját el nem nyirette, de¹⁰⁰ söt még meg sem feredet. se magát olajal meg nem kente se semmi élő állatot nem ett, semi¹⁰¹ gyapjubol valo ruhat nem viselt. hanem lenből., olyan szoros életet elt. és az ő tagjai ugy el
10 valának szaradva. mint ha nem lettek volna élő tagok, oly gyakorta le borult a földre az imádságra, hogy azö homlokán. és térdein valo bör. oly kemények valának, valamint a tevének a böre, egy szer. nagy száraságban., esöt nyert imádsági által, mind ennyi nagy jó erköltsö-
15 kért, igaznak nevezék. nem [22b:] tsak a keresztyének, de söt még a sidok is. még más vezeték nevet is adának reája, ugy mint oblia. az az. az Istennek erősege.

Epiphani
haeres. 78.
Epiphani ibid

Epiphani.
haeres. 78.

Szabadságot adtak volt néki, ámbár nem volt is papi familiából a szent helyben bé menni mikor akarta, a
25 mely olyan része volt atemplomnak, ahová minden nap egy pap ment, hogy ót ajánlyon estve, és regel. temjént., olyan nagy tisztelettel valának az ő szenttségihez, hogy kiki azon igyekezet, hogy meg érhesse az also részt köntösének,

Hieronym¹⁰²
in galat 1

⁹⁹ a sidó<k> fő papok.

¹⁰⁰ de söt [e—o-ból javítva.]

¹⁰¹ semi <len> gyapjubol valo ruhat nem viselt. hanem lenből.,

¹⁰² Hieronym [H—javítva h-ból(?)]

Azt¹⁰³ olvasák a Thalmudban. hogy egy Eligázer¹⁰⁴ nevű embert akigyó meg marván. Jakabért küldének Samna városában, hogy menne meg gyógyítani azt az embert az áts Jésus nevében, de egy Rabinus azt ellenzé, mondván. hogy Elizagernek nem kel meg engedni hogy az az ember gyógyítsa meg ötöt, a midön ezen vetekednének magok között, a méreg el fogá szívít a betegnek, és meg hala a¹⁰⁵ Rabbínus előtt. E pedig boldognak mondá azért. hogy ugy ment volna ki avilágból, hogy meg nem szegte a böltsek rendét, annak idejében fogunk be-[23a:]szélleni a szent Jakab haláláról.

5

10

Szent filep Diaconus, hihető hogy még Samariában oktatta ahiveket az Isten Igéjére., amidön az Angyal mondá néki, hogy menne dél felől való részére judéának, a Gáza városának uttyára. a mely pusztá volt, filep azonal engedelmeskedék, nem tudakozodván, hogy őt mit keresne, azon az uton elől találá egy Ethiopiai embert, aki kándaces király nenak fő komornyikja vala, Ez a komornyik hihető vagy sidó volt, vagy azá akart lenni, mivel Isaiás profetát olvasta, és Jérusalemben ment volt imádni az Istent., a szent Lélek mondá filepnek. hogy közelitene a szekérhez. és mint hogy akomornyik fent szoval olvas vala, filep kérdé tölle, ha érthené a mit olvasna, felelé néki, hogy érthetném ha valaki meg nem magyaráza.,¹⁰⁶ és mondá filepnek hogy hágna a szekére, és ülne meléje, az írásnak pedig helye melyet olvasot evala. *mint a jűh vitétet ahalálra, és mint abárány fel nem nyitotta száját. az ötöt nyiröje előtt., az alázatoságban, el vététet az ő élete, Az ő nemzésit ki beszélheti meg, mert el vététik a földről az ő élete,*¹⁰⁷ hihető hogy

VII.Rész

act VII. 26.

15

20

25

30 Isaias LIII.7.

¹⁰³ Azt [t—utólag beírva, sötétebb tintával.]

¹⁰⁴ Eligázer [r—l-ből javítva; itt alább *Elizager* alakban.]

¹⁰⁵ a [Beszúrás a szóközben.]

¹⁰⁶ magyaráza., [Második a—fölött áthúzott vessző.]

¹⁰⁷ élete, <hitő> hihető

gö-[23b:]rögül olvasta az írást, mivel a meg egyezik az Actákal, de egy kevesé különbözik a sido nyelvtől.

A komornyik¹⁰⁸ mondá filepnek, kiről akar it szollani, magárolé, vagy másrol.? Akoron filep a kristusrol¹⁰⁹ kezdé néki beszélleni, és meg mutatá néki, hogy a proféta mondásit. öreája kel érteni, az után a kereszttségnek hasznairol, és szükséges voltárol kezdé oktadni, és minek utánna egy darab ideig mentek volna együt. vizet találának, és mondá akomornyik, ihon a viz. miért nem vehetném fel akereszttséget? meg lehet felelé filep.¹¹⁰ ha hisz tellyes szivedből. hiszem mondá a komornyik. hogy a kristus Jesus az Istennek Fia, azonal le szállának mind a ketten a vizben. és filep meg keresztelé ötet,

A¹¹¹ vizből hogy ki menének, azur Angyala el ragadá filepet, és a komornyik többé ötet nem látá, de nagy örömel követé viszá felé uttyát, amidön hazájában érkezek, akristus hitét kezdé hirdetni, még mostanában is azal kérkednek az Abyssinusok hogy tölle vették a keresztvényi vallást, és¹¹² a-[24a:]mikor keresztelnek, el olvasák az ö meg térésinek historiáját. némellyek az Atyák közül azt tarttyák. hogy vette volna kereszttsége után a szent Léleknek természet felet valo ajándékit.

filep a mint meg mondok, el ragadtaték az ur Angyala által, és egy szem pillantás alat. Azotban találkozek, ahol az Évangyéliumot hirdeté. és onnét¹¹³ más helyekre mene. és veltire Cesáreában. a maga hazába érkezek, öt néki egy kis házatskája volt, és szent pál. abban a városba erkezvén a kristus eszt 58. filephez szálla, a

Hieronym. in Isai
LIII. 7.

Aug. serm
99. p. 526.

act VIII. 40.

¹⁰⁸ komornyik [y-n-ből javítva.]

¹⁰⁹ kristusrol <kez><ked>keзде

¹¹⁰ filep. <hogy> һа [һа <hogy> fölé írva.]

¹¹¹ A <vi> vizből [Tollhiba.]

¹¹² és a-[24a:] mikor [é-a-ből javítva.]

¹¹³ onnét <he> más helyekre

negyedik saeculumba az ő házát még meg lehetet látni. és az ő négy leányinak házait, akik mind szüzek, mind jövendőlok valának.

Hieronym ep.27.

act.XXI.9.

VIII Rész

act.IX. 1.2.

Azonba pedig saul. szüntelen fenyegeti vala az ur tanítványit, akiknek véreket szomjuhozta, a¹¹⁴ fő pap⁵ hoz kaifáshoz mene, hogy levelet venne tőlle a Damaszkus synagógáira, ugy hogy, ha őt valami férfiat, vagy aszonyt találna keresztyént hogy azokat fogva vihesse Jérusálembe., De a midön az uton volna.¹¹⁵ azokal kik ötet kísérnék, és a városhoz közelgetne, egy szers mind dél felé nagy világoságot láta le szállani az [24b:]égből, sokal fényesebet anapnál, amely meg környékezé ötet, és avéle valokot, mindnyájan láták azt a fényeséget. és a földre esének, és saulus szozatot halla, a mely¹¹⁶ néki mondá sidoul, Saul. Saul. miért üldösz engemet, akristus mondá néki ezeket, Saul kérdé, ki vagy te uram, és az ur mondá néki. Én vagyok a Názárethi Jesus, a kit te üldösz, igen kemény néked az ösztön ellen rugodoznod, tsak hejában igyekezel., el rontani az én Anyaszent egy házamat, Saul nagy reszketésel, és rettegésel kérdé, uram mit akarsz hogy tselekedgyem.,? Jesus mondá néki, kely fel., és meny bé avárosba, és őt meg fogják mondani hogy mit tselekedgyél. azt tarttyák. hogy ezen alkalmatoságal. olyan boldog volt, hogy látthatta a kristust, mivel a a korintiusoknak azt mondgya., Nem vagyoké Apostol. Nem láttamé akristus Jésust.

10

15

20

25

I kor. IX.1.

A még ezek lennének a saul társai nagy rémulésbe valának, azt¹¹⁷ hallották hogy saul beszéllet valakivel, de abban semit nem értettek, se azt nem látták aki véle beszéllet, vagy ha hallották is, tsak ugy halották mint

30

¹¹⁴ a [az-ból javítva.]

¹¹⁵ volna. <nak> [volna a-ja á-ból javítva az ékezet törlésével.]

¹¹⁶ a mely [Az a és az m között felhúzott szárú betűt kezdett írni.]

¹¹⁷ azt [A t betűt utólag írta be Mikes, sötétebb tintával.]

valamely zugást., vagy zengést. [25a:] szent krysostomus azt tarttya. hogy a saul társai meg nem térének. az Isten azt így meg engedé, hogy a¹¹⁸ bizonyság melyet tennének ezen lett dologrol., bizonyosab, és bé vehetőb
5 legyen, mind azon által. Saul fel kelvén a földről, és a szemei nyitván¹¹⁹ lévén semmit nem láthata. vagy azért hogy a szemeit el fogta volt anagy fényesség, vagy valamint a hályog, olyan jöt volt szemeire, kézen fogva vivék tehát avárosba. egy judás nevü ember házahoz a
10 hol¹²⁰ harmad napig se nem¹²¹ ett. se nem ivut. az imádságban¹²² töltvén ideit, keseregvén. helytelen valo buzgoságán.

Vala pedig Damaskusban egy¹²³ Ananiás nevü tanitvány., szent ember, és leg nevezeteseb a Damaskusba
15 levő keresztyének közöt., azt is tarttyák, hogy ennek avárosnak püspökje volt, az ur meg jelenék néki. és mondá. eregy az igyenes¹²⁴ uttzában. keress fel ót egy Thársiai embert, Saul nevüt, a ki imádságban vagyon, a Saul nevére Ananiás reszketni kezde, mivel avárosban
20 tudták hogy mi szándékban volna, Ananiás felelé, Uram sokaktol halottam. hogy az az ember. menyi roszat tet ate szenteidel. kik Jérusalembe vannak, de söt még levelet vett a papok fejdelmétöl. hogy meg foga-[25b:]sa azokat, kik ate nevedet segittségül hiják.
25 de az ur mondá néki. eregy hozaja, mert olyan ember. akit én választottam arra, hogy az én Nevemet a nemzetek, a királyok, és az Izrael fiai eleiben vigye, és meg mutatom ő néki., hogy menyit fog szenvedni én¹²⁵

chrysost. homil.47
in acta.

act IX. 17
XXII. 14.

¹¹⁸ a <biz> bizonyság [Tollhiba.]

¹¹⁹ nyitván [nyitvák-ból javítva az *n* beszúrásával; a *k*-t nem törölte.]

¹²⁰ a hol [*a*—utólagos beírás a sor elé.]

¹²¹ nem [*m*—beszúrás.]

¹²² az imádságban [*g*—*d*-ből javítva.]

¹²³ egy [*e*—fölött áthúzott vessző.]

¹²⁴ igyenes <or> uttzában.

¹²⁵ én [*é*—*a*-ból vagy *o*-ból javítva.]

érettem., az Isten azt is meg üsmerteté Ananiasal. hogy miképen téríté még.

Ezen idő alatt Saul. mindenkor a judas házában marada, semmit nem látván., és ő látást látá, úgy tették néki. mintha egy ember reája tette volna kezeit, és meggyógyította volna szemeit, és csak nem azon szem pillantásban érkezék Ananiás és reája tevé kezeit. mondván. Atyám fia saul. az ur Jésus a ki néked megjelent az uton, hozzád küldöt engemet., hogy megnyitassanak szemeid, és bé tellyél. szent Lélekel, azonnal. a Saul szemeiről le hullának mint a hal héjak, és látni kezde, akoron Ananiás tudtára adá néki, hogy az Isten arra rendelte volna, hogy az Évangéliumot predikálná minden emberek előtt. kely fel, mondá Ananiás, ved fel¹²⁶ akereszttséget. és mosogasd¹²⁷ meg büneidet. híjad segítségül az ur nevét, fel vevé tehát akereszttséget, és Ananiás reája¹²⁸ tevé kezeit, és vevé a [26a:] szent lelket, és azután ett, és meg erősödék, egy néhány napig még atanítványokal marada, a kik Damaskusban valának.

Act IX. 17 Hiero.
in luciferi. c. 3.

Az után predikállani kezde a synagógákban, meg bizonyítván erősen, hogy a kristus Jésus volna a Messiás, és az Isten Fia., mind azok akik tudták. hogy mit tselekedet volt Jerusalémben, és hogy mitsoda végre ment volt Damaskusba, tsudálkozásal hallák beszélleni a Messiásról., Az ő nagy tudománya., ékes beszéde, és buzgosága., új erőt adnak vala beszédinek. és igen meg hatyák vala elméjeket halgatoinak, Az Évangélium predikálására, nem volt néki szükséges hogy az emberekől tudakozodgyék. se hogy Jerusalémben menyen. hogy őt tanullyon az Apostoloktól, mivel ő a kristustól

Galat. 1. 16 17.

¹²⁶ <f> ved fel

¹²⁷ mosogasd meg [A második o–s-ből(?) javítva.]

¹²⁸ reája <reája> tevé

magától vette volt avilágoságnak tellyeségit, a melyel véghez vihesse szolgálattját.

Galat 1. 17

Damaskusban maradván egy darab ideig. szeretesen országban mene, talám a Damaskus vidékire, mivel
5 abban az időben, ez a¹²⁹ város Arétásé, a szerettsenek királyáé volt, es valami nap keletre. vagy délre eset avárosnak. Arabiának [26b:] hitták. Némellyek azt tarttyák. hogy ót predikálota az Évangyéliumot., mások meg, hogy magát oda el vonta volt. azért. hogy készül-
10 hesen a szolgálathoz a melyre Isten rendelé, szent Lukáts nem szolván ezen uttyárol szent pálnak, azt gondolhatni. hogy nem volt hoszas, vagy ót semi nevezetes dolgot nem vit végben. azután viszá tére Damaskusban. a hol három esztendeig marada.

Aug. et Chrys. in Galat 1.

Hieronym. in Galat 1.

Galat. 1. 17.

A kristus eszt. 38. An. vulg. 35.

15 Ebben az Esztendőben 35. Lucius vitelliust Tiberius syriai Gubernátorá tevé, a ki ugyan azon esztendőben Jerusálembé mene a husvéti Innepekre. és ót igen nagy tisztelettel fogadák¹³⁰ a sidók, hogy pediglen hozzáok valo háláadoságát meg mutassa, el engedé avárosnak az
20 adot, amelyet szedtek a gyümölsőkért melyeket a piatzokon árultanak, meg engedé azt is nekik. hogy az ő örzések alát légyen a fő papi ruha, és a több papi ruhák, amelyek addig a Hérodes, és Romafák örzések alát voltak az Antonia tornyában., kaifást, a fő papot le
25 tevé, Jonathást, az Annás fiát tevé helyében, azután Antiokiába mene., a mely fő városa vala a guberniumnak. [27a:]

IX Rész

Minek utánna az¹³¹ Anyaszent egy ház ellen támadot első szélvész, a szent István halálaért.¹³² meg tsendeset

¹²⁹ a város [a—beszúrás.]

¹³⁰ fogadák [Utána áthúzott vessző.]

¹³¹ az <első sz> Anyaszent egy ház ellen támadot első szélvész,

¹³² halála-<kor> ért [Második a—á-ból javítva az ékezet áthúzásával, a sor végén; ért <kor> elé írva, a sor elején.]

volna, az Anyaszent egy házak békeségben maradának az egész judeába, Galliléába. és samariába., meg szaporodának, és gyarapodának, járván az Isteni félelemben, és a szent Léleknek vigasztalásában, szent Péter aki Jerúsálembe maradt volt. mind addig valamég az üldözés tartta, Jerusalemet el hagyá. és meg látogatá a körül valo hiveket. Azt tarttyák. hogy ezen idő talyba., hagyák el az Apostolok Jerusalemet hogy az egész világra el menyenek hirdetni az Évangyéliumot. Azt nem tudgyák bizonyoson hogy mitsoda időben. vagy mi formában volt az ő el oszlások, Hanem az Atyák azt írják. hogy tsak akkor hagyák el Judeát, a midön láták hogy a sidók. meg vetnék jobbára az Isten Igéjít. amelyet nekik hirdetnek, nem hogy őket halgatnák, de még halálra keresik őket, A mi leg bizonyosab, a, hogy a midön szent pál Jerúsálemben mene, a vulgáris esztendőnek 37. más Apostolokat őt nem találá. hanem szent pétert. és akis Jakabot. [27b:]

Az Apostolok oszlások elöt, el öszták magok közöt avilágnak különböző részeit., vagy sorsot vetének azokra, vagy valamely más képen, a mint a szent Lélek adá elméjekre, Azt pedig nem kel oly szorosan érteni. hogy egy Apostol. mindenkor tsak amaga tartományában maradt volna, és tsak őt prédikállot volna, másut nem, vagy hogy viszá ne tért volna Jerúsálemben, mivel az Apostolok oda viszá tértenek némelykor. mind addig valamég egészen el nem ronták., vagy az Innepekre. vagy valamely más okokra valo nézve, A szent péter. és szent pál, Historiája lévén leg bővebben le írva, meg láttyuk abbol., hogy az ő buzgoságok. nem vala meg határozva, egy vagy két tartományba, hanem nap keletre, és nap nyugotra terjedet, és avilágnak minden részeire., Némellyek azt tanították, hogy el oszlások elöt. szent Mathé az Évangyéliumát írá, És ha az igaz, hogy pántaenus Indiában találta volna sidó nyelven. a szent Mathé Évangyéliumát. a melyet szent Bertalan

5

10

15

25

30

35

Origen. in Matt. Graec p. 225.
Chrystos. in acta homil 25. p.234.
opus imperfect. in Matt. homil 1. p.3.
Galat. 1. 18. 19

Leo. serm. 80.c:3. Rufin 1. c.9. Socrat. t. 1. c.19. Hieronym. in Isai 34.

opus imperfect. in Matth hom 1. p.3.
Baron. Cornel. à lapide.

Euseb. hist Eccl. 1.5.c.10.

vitte volt oda, azoknak tartások., a kik azt tarttyák. hogy ez az Évangyélista. az el oszlás előtt írta volna. Évangyéliumát. meg bizonyítható dolognak láttzik lenni. [28a:]

Rufinus
de symbolo p. 539

5 Azt is tarttyák, hogy az Apostolok, minek előtte, el oszlottak volna, a hiszek egy Istent szerzék, a melynek hit ágazatul kellették lenni minden hiveknek, mint olyanak. amely magában foglallya rövideden a kristus tudományát.¹³³ a bizonyos hogy ezt a symbolumot úgy

Ambros. de
Eli. t. 1. p. 546.
Fulgent. contra
Fabian.

10 tekintették a régiek, mint olyat, amelyet az Apostoloktól magoktól vettük, szent Leo, azt mondgya, hogy a tizen két Apostolnak, tizen két Sententiáját foglallya magában., Mint hogy ezt a Symbolumot írásban nem tették. meg is volt tiltva hogy írásba tegyék, valamint ezt

Aug Serm
212. p. 231 Cyrill.
Catech. Hier. Ep.
6. c. 9.

15 mondgyák sokan az Atyák közül. azért nem is volt egy aránsu mindenüt, vagy azért, hogy ahoz tettenek. bizonyos¹³⁴ Anyaszent egy házakban., az eretnekekre való nézve, vagy pedig az időnek hoszasága. és helynek mesze volta miat némely szók elegyettek köziben., a

Ruf de symbolo
p 539

20 mint a történik az olyan dolgokal amelyek nintsenek írásba téve, hanem tsak az emberek elméjiben maradnak, a mely symbolumal mostanában élünk, bőveb. mint a melyel régenten éltenek a Romai Anyaszent egy házban¹³⁵., de még az is különbözöt a Jérusálemi

Ambros. ep 7.
p 186 a. b.

25 Anyaszent egy házé-[28b:]tol. amint azt meg láthatni¹³⁶ a szent Cyrillus Cathekésésében, szent Ambrus azt tarttya. vigilius Thapsusal, hogy az ő idejekben, a Romai Anyaszent egy ház. azon symbolumal élt, amelyet az Apostoloktól vette volt. abban semi változást
30 nem tett.

¹³³ tudományát. [Szóvégi *t—s*-ből(?) javítva.]

¹³⁴ bizonyos <Ay> Anyaszent

¹³⁵ egy házban., [e—megkezdett *h*-ből javítva.]

¹³⁶ amint azt meg láthatni <amint azt meg láthatni,> a szent Cyrillus Cathekésésében, [k—s-ből javítva.]

Szent péter ki, menvén Jérusálemből, hogy az Anya-
szent egy házakot meg látogassa, lydda városában
érkezék,¹³⁷ más képen Diospolisban, ahol találá egy ina-
szakat embert, Enéás nevüt.¹³⁸ a ki nyoltz esztendeig
feküt az ágyában. magát meg nem mozdithatta, szent
péter mondá néki. Enéás, A kristus Jésus tégedet meg
gyogyit; kely fel, vesd meg az ágyadot, Enéás azonal fel
kele, az Apostol. nem várá azt hogy a beteg maga kérje
meg gyógyulását, hanem meg előzte, mert szükséges
volt. tsudák által vonni a hitre a sidokot, kik még nem
hittenek, mihent¹³⁹ ennek a tsudának ahire el terjede,
mind avaros béliek, mind akörnyül helyeken lévök a
hitre térének. [29a:]

act.IX.32

5

10

Vala ugyan azon időben jóppé városában, nem mesze
lyddától. egy tábit nevü keresztyén aszszony. /Tábit,
tészen vad ketskét./ ez igen nagy jó erköltsökel vala fel
ékesítve. ez egész életét az adakozásban. és a felebaráti
szeretetnek tselekedetiben töltötte volt el, a ki meg
betegedvén. meg hala, a testét¹⁴⁰ meg mosván, egy felső
házban ki nyujtoztaták. A tanitványok meg tudván,
hogy szent péter lydda városában volna, utánna küldé-
nek. kérvén hogy menne hozájok, szent péter oda
érkezvén. a házba fel vivék a hol a¹⁴¹ test volt, ót sok
szegény özvegy aszszonyokot találá, akik nagy sirással
körülvévék ötet. mutatván néki ruhájokot a melyeket
Tábit tsinálta volt nékik. életében. szent péternek meg
esvén a szive sirásokon. és ki küldvén mindeneket
aházból, térdre esék, imádkozék, azután mondá ahol
testnek, Tabit kely fel, Ezekre a szokra fel nyittá
szemeit. és meg látván pétert, fel üle. péter a kezét

15 Act.IX. 36. ...38.

20

25

30

¹³⁷ érkezék, [r—megkezdet k-ból javítva.]

¹³⁸ «n» nevüt. [Tollhiba.]

¹³⁹ mihent [h—n-ből javítva.]

¹⁴⁰ testét [Az utolsó t—n-ből(?) javítva.]

¹⁴¹ a [Beszúrás.] test volt, «aki» ót

nyujtván, fel segítetté kelni, és szolítván a szenteket, és az özvegyeket, életben viszá adá nékik.

szent péter egy darab ideig marada még [29b:] Joppéban. egy simon nevü szigyarthonál, tsak közel a tenger parthoz. a meg ebben avárosba volna, az Isten meg üsmérteté véle, a mint meg fogom mondani, hogy az ő akarattya avolna, hogy meg nyilnék az Évangyéliumnak kapuja. a nemzeteknek is, vala Czesarea városában, joppétol tiz mély földnire, egy kornélius nevü Romai százados, akínek seregét, olasz¹⁴² seregnek hitták, aki nem volt se sido, se környül¹⁴³ metélkedet, de a sidokal gyakorta valo léte, vagy is a szent könyveknek olvasása. meg üsmértetvén¹⁴⁴ véle az Istent, nagy tisztelettel szolgállya vala, a szegényeknek sok alamisnát ad vala, gyakorta, böjtölt, és az imádságban foglallya vala magát, az egész háza népe, az Istent szolgállya vala, söt még a sidok is bizonyságot tésznek vala az ő jó erköltsiről,

Ugy történek egykor. hogy három orakor dél utan, éhomra, és az imádságban lévén, valóságal látá egy Angyalt bé menni hozája ember képiben fényes ruhában, és aki neve szerént szollittá ötet, kornélius [30a:] meg rémulvén kérdé, uram mit kívánsz töllem? az Angyal felelé néki, ate imádságid, és ate alamisnáid fel hatottak az Istenhez. és azok kedveseké lettek ő elötte, küldgy el mostanában joppéban, és hivasd ide simon pétert, aki meg fogja néked mondani mit tselekedgyél az üdveségre, te, és ate házad, azután azt is meg mondá néki hogy simon péter hol volna szálláson, és azután. el mene, kornélius hivatá kettöt a tselédi közül, és egy Isten félö vitézt, elő beszéllé nékik, az Angyal jelenésit,

¹⁴² olasz <sz> seregnek [Törlés a sor végén.]

¹⁴³ környül [nyül—utólag beírva a sor végére, sötétebb tintával.]

¹⁴⁴ meg <üst> üsmértetvén [Törlés a sor végén; *üs* szórész sor eleji margóra írva, sötétebb tintával.]

és joppéba küldé őket szent péter után, ezek mindgyá-
rást el indulának, és más nap délre joppében érkezének,

Minek előtte oda érkezének, péter a felső házban
mene imádkozni, a még az ételit el készitenék, és őt az
elméjiben el ragadtaték, látá az eget meg nyilva, egy ⁵
nagy¹⁴⁵ abroszt le szállaní, épen hozzája, az¹⁴⁶ abrosz négy
szegelete fel voít hajtva, ez az abrosz tele volt minden
féle állatokal., mind repülő, mind tsuzso állatokal., és
szozatot halván, mondá néki, kely fel péter, öld meg és
egyél, Isten oltalmazottól. felelé péter, soha¹⁴⁷ sem ¹⁰
ettem tisz-[30b:]tátalant, de a szozat mondá. neki, ne
hidd¹⁴⁸ tisztátalannak azt, amit az Isten meg tisztított,
ugyan ezen dolog történék három szor., azután az
abroszt fel vonák az égben.

Szent péter nem tudhatá akor mindgyárt mit tenne ¹⁵
alátás, de tsak hamar meg tudá, mert a kornélius
emberei épen akoron zörgetének a kapuján, és kérdék
ha simon péter őt volna szálva, az Isten belső képen meg
jelenté péternek. hogy az ő akarattyából keresnék azok
az emberek, és semí akadályt ne tegyen el menni vélek. ²⁰
azonal le mene, és bé hívá őket, azon a napon meg nem
indula, másnap el mene vélek. pétert pedig hat jóppéi
keresztyének el kísérek, és másod napján három ora
felé dél után. Czésáréába érkezének.

kornélius minden atya fiait, és jó akaróit magához ²⁵
gyűjtvén, várá a szent péter el jövetelét, a midön meg
hallotta volna el érkezésit, eleiben mene. lábaihoz
borula földig, szent péter fel emelé, és mondá néki, Én

¹⁴⁵ nagy <lepedöt> abroszt [*abroszt*—a sorvégi <le> után írva, sötétebb tintával; <pedöt> a sor elején törölve.]

¹⁴⁶ az [z—utólag beírva, sötétebb tintával;] <lepedöt> abrosz [*abrosz*—sor végére írva, sötétebb tintával.]

¹⁴⁷ soha [*so—h-ból* javítva.]

¹⁴⁸ neki, ne hidd [A *neki* helyén először *ne h-t* kezdett írni, majd az *e* betűt összekötötte a *h*-val, és *k*-ra javította.]

is csak olyan ember vagyok mint magad, mind együtt bé
menének aházban, és szent péter őt látván anagy gyüle-
kezetet mondá, Ámbár ne légyen is szokások a sidok-
nak, [31a:] az¹⁴⁹ idegenekhez menni mind azon által ő
5 azt meg tselekedné, azért, mert az Isten meg mutatta
néki hogy semmi embert ne tartana tisztátalanak. és
ferteztetnek.

Kornélius azután elé beszéllé az Angyal meg jelenésit,
és mondá, hogy az a gyülekezet, azért volna, őt, előtte,
10 hogy meg tudhasák, az Isten mit kíván tőlök, szent
péter tsudálkozik az Istennek jóságán. a ki ugy hintené
kegyelmet anemzetekre. valamint a sidokra., az után
rövideden elejekbe adá hogy az Isten mi képpen küldöt-
te vala Jésus kristust az ő Fiát hogy békeséget hirdessen
15 Izraelbe, hogy bírája lenne az élőknek, és a holtaknak,
és hogy meg bótsása büneit mind azoknak. kik ő benne.
hisznek, hogy a sidok ígaságtalanul feszítették vala fel.
de az Isten ötöt fel támasztá és az ő tanítványí ettenek és
ittanak ő véle, fel támadása¹⁵⁰ után,

20 A még szent péter e szerént beszéllene a szent Lélek
le szálla mind azokra akik jelen valának, és külömb féle
nyelveken kezdének beszélleni., és az Istent Ditsöiteni,
ezen [31b:] igen el almlkodának a sidó¹⁵¹ hivek, kik
szent péterel mentenek volt oda, a szent Lélek azon
25 alkalmatoságal. meg előzé akereszttséget és a bérma-
lást, és a közönséges rend ellen, közlé magát azokal az
idegenekel, akiknek¹⁵² meg tisztította volt sziveket a
hittel, hogy meg mutassa Péternek, hogy az Isten ugy
meg nyitaná¹⁵³ az Évangeliumnak kapuját, a nemzetek-
30 nek, valamint a sidoknak, és hogy meg kellene keresz-

Aug Serm.
266 c 7
Serm 99. c.12.

Act.XV.9

¹⁴⁹ az [Beszúrás a lap első sora elé.]

¹⁵⁰ fel támadása [fel—beszúrás.]

¹⁵¹ sidó·k· hivek,

¹⁵² akiknek [Az a javítva.]

¹⁵³ meg nyitaná·k·

telní azokat., akik még előre el vették az éltető szent
Lelket, és minden kegyelemnek eredetít., Ugyan péter
mondá azonal, Leheté a keresztségnék vizét meg tagad-
ni azoktól. a kik már vették a szent Lelket valamint mi.
és parantsolá hogy meg keresztelnék őket a kristus ⁵
Jésusnak nevében, mert noha vették voltis a szent
Lelket., de szűkségek vala akeresztségre, hogy az
Anyaszent egy házban bé mehessenek. és hogy el
vehesék abelső képen valo meg szentelést. amely ake-
resztség által adatik nekünk, kornélius meg tartoztatá ¹⁰
magánál szent [32a:] pétert egy nehány napig, szent
péter¹⁵⁴ sem láta semmi akadályt, hogy ót ne maradna,

A kornélius meg keresztelkedésinek hire tsak hamar
el terjede a tartományban, és többire az Atyafiak, azon
mindgyárást meg botránkozának, hogy meg engedték ¹⁵
volna anemzeteknek az¹⁵⁵ Évangyéliumban részesülni,
és mihent szent Péter viszá érkezet volna Jérusalemben.
a környül metélt hivek kérdék tölle. hogy miért ment
volna a nemzetekhez. és miért ett volna vélek, de szent
péter. nem tekéntvén elsőségét, se Apostolí hatalmát. ²⁰
alázatoságal. mentegeté tselekedetít, és meg mutatá,
elő beszélvén mind azt a mi történt vala, hogy egyebet
nem tselekedet, hanem az Isten parantsolatit követte, a
kinek nem lehete nem engedelmeskedni, a Jóppé béli
hiveket. a kik jérusalemben mentek volt véle, bizonyásá- ²⁵
gul hívá tselekedetinek, A hivek halván azokat az
okokot, meg tsendesedének, és ditsöiték az Istent. a ki a
nemzeteknek is részt adot volna a penitentiában, hogy
az örök életet el erhesék. a nem láttzik hogy az Aposto-
lok is zugo-[32b:]lodtanak volna ahivekel, szent Epi-
phanus fel teszi, hogy Cerinthus, akí azután eretneksé-
get kezdé, leg első kezdöje volt. annak azugolodásnak.

³⁰ Greg. lib 9 ep. 39.
Epiphan haeres.
28 c.2

¹⁵⁴ péter<t> sem láta semmi akadályt,

¹⁵⁵ az <a> Évangyéliumban

Aristobolusnak akit az Attya, Hérodés meg öleté, egy fia marada. Agrippa nevü., ezt Romában nevelteté fel., Drusus. a Tiberius fia mellet, aki is barátságában esék ennek az iffiu fejdelemnek, és mint hogy nemesi természetel bira, el mondhatni, hogy a jóságából. nem tsak¹⁵⁶ bőséget adot, hanem ugyan el tékozolta, valo hogy azal nagy sok jó akarokat tsinála. a Tsászár udvaránál, de az is valo, hogy igen nagy adóságokban esék, ugy anyira hogy Romában betsületesen nem maradhata, a Drusus halála arra kényszerítte Tiberiust, hogy el távoztatná magától mind azokat a kik a¹⁵⁷ fiának baráti valának, mert a jelen valo létekel meg ujitották fia haláláért valo keserüségit, Agrippais, noha az adóságért, de ezen betsületes szin alatt, el távozék az udvartól, judéába viszá tére, és egy Iduméai várban bé zárkozék, ahol a szégyen, és a nyomoruság miat, **[33a:]** azt tevé fel magában. hogy magát éhel meg ölye, Cypros a felesége, Phásáelnek leánya, azon volt hogy segithese minden képen amaga jóságából. levelet is küldé Herodiádának., az Agrippa hugának, a melyben meg irá bátyjának nyomoruságban valo létit, Hérodés, a Herodiada férje. magához hivatá Agrippát a sogorát a Tiberiades városában., ahol városi tiszttséget ada neki, és pénzből álló jövedelmet is rende néki hogy élhesen, de a mely nem volt elegendő arra hogy tisztességesen lehesen. de még az a kevés jövedelem is nem tartá sokáig, Agrippa. nem szenvedheté el. hogy egy vendégségkor. Hérodés a szemére hánná és meg panaszolná néki azt a kevés adományát is.

30 Agrippa kételenítették tehát Tiberiades városát el hagyni, és magát meg vonni pomponius flaccus mellé, a syriai Gubernátor mellé, aki annak elötte néki jó akaro-

¹⁵⁶ tsak [Beszúrás sötétebb tintával.]¹⁵⁷ a [Beszúrás sötétebb tintával.]

ja volt Romában, flaccus igen jól fogadá Agrippát. annál is inkább, hogy Arístobolus, az Agrippa testvér öttse is mellette. volt. és szerette ezt akét [33b:] egy testvér atyafit, de ő magok egymást nem szerették, aristobolus igen nagy kárára igyekezék a bátyjának a 5 Gubernator előtt, mivel azal vádolá bé ötet, hogy Agrippának pénz ajándékot adtanak volna a Damaskus béliek., hogy meg nyerjék pereket flaccus előtt. a kik a sidon béliekel pereltenek holmi határ iránt, flaccus adolognak végire menvén, Agrippán fel hagyta, és ez a nyomorult 10 fejdelem, ujontában a szegénységben viszá esék, és ptolemaides városában mene ahol nem vala mivel élni,

Azután azt gondolá. hogy talám könnyebben elhetne olosz országban. és talám még őt valamely szerentsére is mehetne. de pénze nem vala az utra, mársyas¹⁵⁸ az ő hü 15 szolgálja, a Berenicza komornyikjához mene proteushoz, kervén hogy adna néki valamely summa pénzt., a melyért magát kötelezné¹⁵⁹ nékie, protéus arra rea állá, de mint hogy Agrippa még azon kívül is ados volt néki, szükséges vala, hogy marsyas huszon öt ezer dragmárol 20 valo ados levelet adgyon neki., noha abbol nem vet is fel többet huszon ket ezer öt száz dragmánál, ezal a pénzal Agrippa., Ánthédonusba mene. és már a hajora [34a:] akara ülni, a midön Érennius Capito a Tibérius tiszttye. 25 vitézekel meg fogatá, kénszeritvén arra. hogy fizetné meg a három száz ezer dragma adoságát, a mely sumát Romában kérte volt költtsön a császár pénziből, Agrippa azt fogadá hogy sohová sem menne, de éttzaka¹⁶⁰ el vágá a hajo kötelét, és Alexandriába mene,¹⁶¹ őt egy 30 sido urtol, akit Alexandernek hitták, két száz ezer

¹⁵⁸ mársyas [á—y-ból javítva.]

¹⁵⁹ kötelezné [z—d-ból javítva.]

¹⁶⁰ de éttza [Íráshiba.] el vágá

¹⁶¹ mene, «és» őt

dragmát kére költsön, Cyprosnak, a feleséginek keze-
ségire. aki addig kísérte vala ötet.

A kristus eszt 39.
Annus vulgaris 36

Agrippa olosz ország szélyire érkezvén onnét egy
levelet ira Tibériusnak. aki akoron Capré szigetiben
5 volt, hogy udvarlására jöt volna. és hogy ő neki ajánlya
szolgálattyát, és kéri azon a Császárt, hogy engedgye
meg, had mehesen udvarlására, Tiberius válaszola néki,
hogy örül el érkezésin., és hogy kedvesen látná, a mint
hogy jól is fogadá. de más nap Tiberius a Capito levelét
10 vévé, amelyben tudtára adá a Császárnak. hogy Agrippa.
judéából el szököt, hogy meg ne fizesse a három-[34b:]
száz ezer dragmát, amelyel a Császár ládájába tartozik.
Tiberius ezen ahiren meg haragudván. meg parantsolá
hogy hozája ne botsásák Agrippát, míg meg nem fizeti
15 azt a sumát, Agrippa pedig meg nem ütközék. ezen a
meg esésen, hanem Antoniahoz folyamodék, a Drusus
feleségihez. aki néki költsön ada anyira valot. hogy meg
fizetheté adóságát, és ismét Tiberius kegyelmeségiben
vevé, az után egy samaritánusra találá, aki önéki köl-
20 tsön, egy millium dragmát ada, és abbol Antoniát meg
fizeté, és költségire is marada,

Joseph. Antiq 1.
18.c.8.

Tiberiusnak maradot volt. Drusustol egy kis fiatskája,
azt is Tiberiusnak hitták, a császár, azt a kis fiát,
Agrippa gond viselése alá adá, hogy viselné gondgyát.
25 és lenne mindenkoron véle, Ágrippa pedig nagyob
hajlandoságot mutata az Antonia¹⁶² kis unokájához
kájushoz. a kit akoron mindenek szerették, kájus is
barátságát mutatá hozája, ugy történék egy kor, hogy
kájus, és Agrippa. szekéren sétálni menének, Agrippa
30 hizelkedésből [35a:] mondá kájusnak. hogy kivánna
látni azt az időt a melyben. az öreg Tibérius nékie
hagyná a helyét, és ugy boldogá lenne az egész világ, a
mi Tiberiust, a Drusus fiát illeti, azt el lehet veszteni.

¹⁶² Antonia <un> kis unokájához

Eutikus, az Agrippa szolgája ezeket a beszedekeket mind jól hallá, de akoron semmit nem szolla. hanem kevés idő mulva, hogy a Romai prefectus eleiben viteték, azért. hogy az urának holmi köntösét lopta volna el, de ő nem a lopásért valo kérdésre felele. hanem mondá a prefectusnak,¹⁶³ hogy valami nagy dolgot akarna mondani a Császárnák. a mely életében járo dolog volna, és a mely Agrippát is tekéntené. aprefectus Eutikust a császárhoz küldé, de Tiberius a ki mindenben lassu, és halogato volt. sok ideig hagyá a vasban. nem tudakozodván semit is adologrol¹⁶⁴

Egy darab idő mulva Capre¹⁶⁵ szigetiböl. freskatiban mene, négy, vagy öt mély földnire Romától, ót levén, Agrippa. sürgetni kezdé Tiberiust Antonia által., hogy halgatná meg a szolgáját, hogy had látná mit mondhatna ellene, [35b:] a Császár azt felelé rea, ha Eutikus hamisan vádolo, a fogság amelyben volt eddig, az ura meg elégedhetik véle, de hanem a,¹⁶⁶ Agrippa vigyázon magára, ne hogy a büntetést a melyet a szolgájával akarja szenvedtetni. maga abban ne esék, mint hogy eza dolog¹⁶⁷ Agrippának betsületiben járt, kezdé ujontában sürgetni ezt a dolgot hogy Tíberius el végezné, Antonia azt az időt valasztá. a melyben Tiberius ki szokot volt menni dél után szekeren. maga mulattságára, kájus. és maga Agrippa előtte mentenek, Antonia kezdé kérni a Császárt hogy had hoznak eleiben. Eutikust, én nem bánom, felelé a Császár, de az Istenek bizonyságim, hogy akaratom ellen tselekeszem. és tsak azért, hogy kívánságod bé tellyék.

Eleiben vivék tehát Eutikust, és a császár kérdé tölle.

¹⁶³ prefectusnak, hogy [Valószínűleg *h* betűt kezdett írni.]

¹⁶⁴ adologrol [rol—későbbi beírás.]

¹⁶⁵ Capre [e—fölött áthúzott vessző.]

¹⁶⁶ hanem a, [a—beszúrás.]

¹⁶⁷ eza dolog Agrippának <ez a dolog> betsületiben járt,

mit mondhatz te olyan ember ellen akinek rabja voltál,
és fel szabadított,? Eutikus elé beszéllé a Császárnak, az
Agrippa beszédit. melyeket mondot volt a szekérben
kájusnak, a császár ezeknek. hitelt ada. annál is hama-
⁵ réb, hogy látná Agríppát nagyob szorgalma-[36a:]tosá-
got mutatni kajushoz. mint sem az ifiu Tiberiushoz, erre
valo nézve. nem vizsgálván továbrá a dolgot, parantsolá
Macronnak. atest örzök kapitányának. ted lántzra ezt az
embert, meg nem nevezvén hogy kit, macron nem
¹⁰ gondolhatván azt hogy Agrippa volna az az ember, meg
várá hogy a Császár a theátrumbol ki menyen, de a
Császár még is látván Agripát. mondá Macronnak, nem
parantsoltam valaé meg. hogy lántzra ted ezt az embert,
macron. kérdé ki volna az az ember, a Császár felelé,
¹⁵ hogy Ágríppát.

Ez a nyomorult fejdelem hejában kezde könyörögni
Tiberiusnak, mivel azonal lántzot tevének. az ő bársony
palástyára. és¹⁶⁸ atöb sok rabok közü tevék kik a császár
kastélyá elöt valának, a keserüség egészen le nyomván,
²⁰ egy fának a tövire le heveredék, azonal egy bagoly az
ágára szálla. egy német rab ezt látván, hozzája mene. és
mondá néki, ez a madár jelenti ate rosz állapotodnak
jóra valo változását, de arra vigyáz. hogy ha még egy
szer olyan madarat [36b:] fogsz látni a fejed felet, továb
²⁵ nem élsz öt napnál, Agrippa ezt tsak meg neveté, mind
azon áltál¹⁶⁹ ebé tellyesedék. a mint¹⁷⁰ meg fogjuk latni.

Az igen nagy melegek, és az ő nagy keserüségben valo
léte. igen nagy szomjuságot okozának néki, kájusnak
egy rabjátol innya kérvén a ki őt vitte el avizet., a rab
³⁰ innya ada néki, olyan nagy tisztelettel., mint ha szabad-
ságban let volna, Agrippa. igen¹⁷¹ jó neven vevé azt az

¹⁶⁸ és «atömlötzbe tevék» atöb sok rabok «al, a császár háza előtt» közü tevék

¹⁶⁹ áltál [Beszúrás sötétebb tintával.]

¹⁷⁰ a mint [a—m-ből javítva.]

¹⁷¹ igen «n» jó neven

emberségit, és meg ígéré néki, hogy ha abban az állapotban lesz., jót teszen véle, és meg emlékeznék az ital vizről. a mint hogy véghez is vitte, meg nyerte szabadságát, és a maga jóságiban prefectusnak tette, ezt a rabot thomastusnak hitták, Antoninának¹⁷² meg⁵ esvén a szive, az Agrippa véletlen nyomoruságán, meg nyeré macrontof. hogy a százados a ki véle esze volt lántzolva. a Romai szokás szerént, és a¹⁷³ vitézek akik örzötték. emberségesen bánnának véle, és engedgyék had vehessen holmi segittséget ami meg engesztelleye¹⁰ rabságának sullyát, Ágrippa Roma mellet volt fogságban, a pretoriána militiának taborán, a hol hat holnapig¹⁷⁴ marada. Tiberiusnak haláláig. [37a:]

Ezen időben támada egy tsalárd ember, a kit a samaritánusok betsüleni kezdék, ez, arra vevé a közönséges népet, hogy ő véle mennének fel a Garizim hegyére, a mely hegyet szentnek tartották abban az időben; azt igérvén nékik, hogy meg mutatná a szent és drága edényeket, a melyeket ót Mojses el ásta volt, ezen hiszemben, fegyvert fogának. és addig a még minden²⁰ felől esze gyülekezzenek. hogy együt menyenek fel ahegyre, Thyratába városát meg szállák, de pilatus. azt meg halván, feléjek mene. lovas, és gyalog hadal, a Garizim hegyét el foglalá, és azokra üte, a kik avárost meg szállották volt., azokat meg veré, sokakat el foga,²⁵ és a fővebeknek. fejeket véteté

Akoron a samaritánusok. panaszra menének Vitelliushoz, a syriai Gubernatorhoz, vádolván azal pilatust. hogy reájok ütöt, és meg öletet sokat közüllök ók nélkül, és azt is mondák. hogy azok akik Thyratába³⁰ mellé gyülekeztek vala,¹⁷⁵ tsak azért volt. hogy ellent

¹⁷² <Antoniá> Antoninának

¹⁷³ a [Beszúrás.]

¹⁷⁴ holnapig [h-n-ből javítva.]

¹⁷⁵ vola, [Elírás lehet *vala* helyett.] tsak azért volt.[!]

XI Rész

Joseph Antiq 1.
18.c 5

alhassanak erőszakoskodásának, vitellius ezeket hal-
[37b:]ván, Judéába küldé Marcellus nevű jó akaróját.
hogy őt gondgya lenne. az ország dolgaira. pilátusnak
pedig azt izené. hogy menne Romába a CSászár eleiben
5 hogy őt mentené magát a miről vádolnák. pilátus. nem
mervén el halgatni ezt a parantsolatot, el hagyá judeát
tiz esztendeig való őt lakása után. és nagy siettséggel
mene Romában, a hová tsak a Tiberius halála után
érkezek., azt nem tudhatni hogy különösön őt mi ment
10 végben ellene., de azt tarttyák, hogy szam ki vetésben.
küldetet bétsbe, Galliában. holtig, de kéttségben esvén
maga állapottyárol. maga lön magának hohérja, és a
maga kardgyával ölé meg magát. az Isten meg büntetvén
még ezen avilágon, igazságtalanságát ennek a¹⁷⁶ bírónak,
15 aki amaga lelke üsmérete ellen. adá a kristust,
ellenségi keziben

Euseb hist Eccl.
lib 2 c.7.
oros. 1.7 c.5.

Joseph. Antiq
1.18.c.7.

Hérodés Antipas Agrippának attyafia., el válván, az
szeretsenek királyának, Arétásnak leányától, hogy He-
rodiást venné el, veszedelmes hadakozást okozza magá-
20 nak, a mely a Tibérius uralkodásának a vege felé¹⁷⁷
tették ki. ez a két fejdelem a Gamala határján veteke-
dének. [38a:] az ő Generalisok pedig meg hartzolván, a
herodés hadát egészen le vágák, sokan a sidok közül.
ezt a veszedelmet az Isten igazságának. tulajdonitták a
25 ki boszut állot.¹⁷⁸ keresztelő szent Jánosnak igazságtala-
nul való haláláért., Herodes tudtára adá Tiberiusnak.
szerentsétlenségit. Tiberius oly igen pártytát fogá. hogy
parantsola¹⁷⁹ vitelliusnak. a syriai Gubernatornak. hogy
hadakozást kezdgyen Aretásal. akit. vagy elevenen,

A kristus Eszt¹⁸⁰
40. An.vulg. 37.

¹⁷⁶ a [Beszúrás a szóközbe.]

¹⁷⁷ vege felé [f—v-ből javítva, sötétebb tintával.]

¹⁷⁸ boszut állot. «a szenp keresztelő szent Jánosnak

¹⁷⁹ parantsola [Először *parantsá* volt, majd az *a* betűt *o*-ra javította, és sötétebb tintával hozzáírta a *la* betűket.]

¹⁸⁰ Eszt 40. [E—f-ből javítva.]

vagy holtan küldgye el néki, vitellius a hadakozáshoz készüle, a midön meg hallá a Tiberius halálát, azt tarttyák, hogy Arétas meg jövendölte volna, hogy minden bizonyal. a Romaiak nem mennének pétra városában, és¹⁸¹ elő ször. vagy ö maga, vagy Tiberius,⁵ vagy vitellius, de meg hálnának.

A Tiberius halálának hire Romában érkeztén, Már-syás, Agrippának egy hü szolgálja, hozzája mene a fogságban. hogy azt tudtára adgya. Agrippa épen akkor a feredöben akara menni, és mondá néki sidó nyelven. az oroslány meg holt, Agrippa jól értette, és el nem titkolható örömét, a százados aki véle egy vason¹⁸² volt, azt észre vevé, és kéré hogy mondaná¹⁸³ meg min örülne, a fejdelem nem akará mindgyárt meg mondani. de [38b:] mint hogy jó akarok valának, meg mondá¹⁵ néki, ez a tiszt azon meg örüle, és mindgyárt le vevé Agrippáról alántzot, és vendégséget készítete néki, a midön asztalnál volnának, vivék hirit, hogy Tíberius még elne, a százados¹⁸⁴ azon igen meg ijede, mivel az életét el vesztette volna. ha azt meg tudták volna hogy egy¹⁸⁵ rabal ett, el is üzé azonnal az asztaltol. Agrippát., és meg lántzoltatá, és sokal keményeben örizteté, fenyegetvén azal. hogy fejével fizetné meg. arosz hirt, melyet nékie mondot. Az éttzaka nagy nyughatatlanságban telék. a mint azt könyü el gondolni., hanem más nap közönségesen hirdetek a Tiberius halálát. kájusnak levelét vévék. amelyben. tudtára adá atanátsnak. a Tiberius halálát. és más¹⁸⁶ egy levelét, a melyben. parantsolya a Romai prefectusnak, hogy¹⁸⁷ vinné Agrip-²⁵

Joseph. Antiq
I. 18. c 8.

¹⁸¹ és <egy> elő ször.

¹⁸² vason [a— fölött áthúzott vessző.]

¹⁸³ mondaná [a— fölött áthúzott vessző.]

¹⁸⁴ százados [z—sz-ból javítva.]

¹⁸⁵ egy [e—javítva olvashatatlan betűből.]

¹⁸⁶ más <el> egy levelét,

¹⁸⁷ hogy <ki> vinné [<ki>—sor fölötti beszúrás.]

pát a fogságból., az előbbeni házához, a hol egy darab ideig marada őrzés alatt, és tsak hamár. egészen szabad-dá lön.

[XII Rész]

Kájus Romába érkezék a Tiberius testével, kevés nap
5 mulva az után kájus magához hivatá Agrippát, a köntösét meg változtatá néki, és diadémát tévén a fejére, a¹⁸⁸ Filep Te-[39a:]trarkaságának királlyá tévé, és a¹⁸⁹ vas lántz helyet a melyet. hordozot, aranyat ada nékie,

Vitellius, a syriai Gubernator; a Tiberius parantsolat-
20 tyá szerént. hadakozni akarván Aretásal, a szeretse- nek¹⁹⁰ királyával, két legiot vén maga mellé, és más seregeket is a kiket a szövetségben lévő királyok adának, de mint hogy Judeán keresztül akará vinni ahadait hogy egyenesen petrának mehesen, ahol volt
15 Arétás, aleg eleje a sidoknak ptolémaidában¹⁹¹ jövének hozája eleiben adván. hogy az ő törvények nem engedi hogy az ő országokban. képet. vagy bálványt hordozanak, olyanokat. a mitsodások. a Romai¹⁹² zaszlokon vannak, kérék hogy venne más utat¹⁹³ magának, vitellius
20 rea álla kérésekre, a hadát scythopolis felé küldé. hogy ót menne által a jordán vizén. és onnét petra felé, maga pedig Herodesel. a Tetrárkával, és más jó akaroival. Jerusálem felé vevé uttyát, a hol áldozatot tet az urnak az innepekben, Jérusálemben nagy tisztelettel fogadák,
25 ót tsak három nap marada, és az alatt le tevé Jonatást. a nagy áldozo hivatalból, és Theofilust tevé helyébe.
[39b:]

vitellius Jérusálemben hallá meg a Tibérius halálát, és az új CSászárnak kájusnak,, hűségire meg eskütteté

vide philon.¹⁹⁴
in legat ad cajum

¹⁸⁸ <és> a [a— <és> fölé írva.]

¹⁸⁹ a [Beszúrás.]

¹⁹⁰ szeretsenek [ts—n-ből javítva.]

¹⁹¹ pto·m·lémaidában jövének hozája [hozája a-ja fölött áthúzott vessző.]

¹⁹² a Romai <szo> zaszlokon

¹⁹³ utat [Szóvégi t—n-ből javítva.]

¹⁹⁴ <philon> [?] philon.

anépet. Jérusalem volt az első város. nap keleten., a ki leg először meg tudta a Tiberius halálát, a ki császárnak üsmérte kájust, és a ki áldozatokat¹⁹⁵ tett az Istennek ő érette, vitellius azután az Eufrates felé vevé uttyát, hogy szövetséget tsinályon Ártabánusal. a¹⁹⁶ 5 pártusok királyával, ez a király mindenkor meg vetéssel volt Tiberiushoz, és mihent kájust Császárnak üsmerek, maga keresé a Romaiak szövetségit, vitellius, és Artabánus ki ki a maga részéről a hidra menének a melyet az Eufrátesre tsinálták vala. Artabánus imádá a zászlokon 10 valo sasokat.¹⁹⁷ az Augustus, és akájus képeit, és a békeségnek árticulusit meg tsinálák, azután Herodes Antipas. meg vendégelé Artabanust, és vitellíust. egy nagy sátor alatt, az Eufrates közepin.

A parthusok királya. viszá térvén babiloniába, és 15 vitellius Antiokiában., Herodes nagy siettséggel adá tudtára kájusnak a békeségnek [40a:] meg tsinálását, és az ő követi eléb érkezének Romában, mint sem a vitelliusé, a kinek illetet inkább meg írni ezt a hirt, ugyan ezért, a Császár vévén a vitellius levelét. azt¹⁹⁸ felelé reá. 20 hogy már mindent meg tudot volna a Herodes követitől. ez igen nehezen esék vitelliusnak., az oltától fogvást. mindenkor haragot tarta Herodes ellen. kevés idő mulva azután Artaban. Romában küldé a fiát Zálogul, sok ajándékokal, a többi közöt egy Élézász nevü sidot., 25 akit arend kívül valo magosságáért, oréásnak hitták

Tiberius császár uralkodásának avége felé, vagy is a kájusénak a kezdetin. érkezék a Thyániai Apollonius, Antiokiában. az ő okosságának. ártatlanságának. és 30 igasságának hire mindenüt el terjede, ez az ember pogány lévén, némely olyan tselekedeteket is tseleke-

¹⁹⁵ áldozatokat [l—d-ből javítva.]

¹⁹⁶ a «párták» pártusok [pártusok «párták» fölé írva.]

¹⁹⁷ sasokat. «és» az Augustus, és

¹⁹⁸ azt [t—Utólag beírva.]

det, a melyek tsudálatosoknak láttzának, és olyan
jövendöléseket is. a melyeken a pogányok álmétkodá-
nak, ugy anyira hogy az Apostolokhoz hasonlitták. söt
még a kristushoz is. az ördög előre el látván avilágon
5 valo birodalmának tsak rövid idő alatt valo el pusztulá-
sát, nem támaszta soha, se több, se veszedelmeseb
tsalárdokot mint ezekben az időkben, de az Isten [40b:]
meg nem engedé. hogy a tévelygésre vegyék az válasz-
tattakot, se hogy meg tántorítsák a hiveknek hiteket, el
10 veszté atsalárdokot, szájának leheletével, és tsak azokat
hitették el, akiknek arra kedvek volt, és akik nem akarák
valóságat meg vísgálni a tsalárdok magok viselésit,¹⁹⁹ és
tanításit, Az Évangyéliumnak fényesége, az kristus
Jesus tudományának tisztasága, az ő Isteni élete, az
15 Apostoloknak böltseséggel valo tanítási, a mely tudomá-
nyt. ők nem²⁰⁰ a tanulásal, se nem az elmélkedésel
szerzették volt magoknak, és az ő tsudatételeknek
ereje, meg némítették azokat a tsalárdokot, és meg
szégyenítették azokat, kik nekik hitelt adának.

20 Apollonius, Thyan városából valo volt kappadociá-
ban, mind régi, mind gazdág famíliából valo volt,
elméje nagy volt, és igen emlékező, ékesen szólló, és oly
igen szép., hogy mindenek gyönyörüséggel nézték, ti-
zen²⁰¹ négy esztendő korában thársis városában küldék
25 hogy őt Rhetorikát tanuljon, de a philosophiára adván
magát. a pithagorás vallását választá és tizen hat eszten-
dős korában azt gyakorolá²⁰² [41a:] az állatok husát enni
el hagyá, tsak füvet, és kerti vetemént ett, a bor italt
rosznak nem tartá. de maga nem ivék, mert meg
30 háborította az elmének tsendeségit. mezt láb járt., len²⁰³

philostat. vii
Apollon I. I. c 3.4.

¹⁹⁹ viselésit, [v—n-ből javítva.]

²⁰⁰ nem [Beszúrás a sor végén.]

²⁰¹ tizen «e» négy esztendő

²⁰² gyakorolá [gyakorolni-ből javítva; á—ni-ből javítva.]

²⁰³ «kender» len [len «kender» fölé írva.] vászonból valo

vászonból való köntöst viselt, gyapjuból valót nem akara viselni, mert a gyapjút az állatoktól veszik hoszu haját viselt, és rend szerént való maradása. az Esculap temploma volt. mondván, hogy az az Isten. kedvelli. a betegeteket meg gyógyítani az ő jelen való létiben

Joszága elegendő volt. de annak felét a bátyának adá. és amás felét. a szegény atyafiainak osztogatá, és anötelenségben akara élni, mind azon által volt gyanoság ellene atisztátalan szeretet iránt, a pitagorás tanítványit követvén, őt esztendeig nem szolla, de a héjával sokat utozot jelek által beszéllet, és némelykor írásban tette. a mit akart., mint hogy nagy tisztelettel valának hozzája. és sokat tartának az ő jó erkölcsiről, az ő jelen való léte meg tsendesitet akár mely zenebonát.

ő esztendeig tartó halgatása után, Antiokiába mene, és őt kezdé beszélteni mint olyan embereknek a kiket okosabaknak tartá lenni, meg vetvén atöbbbit, az ő beszédi. fontosok. rövidék. és hat-[41b:]hatosok valának, Én nem keresek, mint a²⁰⁴ más filosofusok, mondá, kerestem a még iffiu voltam, már most nintsen ideje akeresésnek, hanem atanitásnak, a böltsnek olyannak kel lenni mint egy törvény tsinálónak, a ki másnak azt parantsollya, a mit maga követ,

Azt tarttyák hogy ezen idő tályban mene szent péter Antiokiába, és állittá fel ennek a városnak Anyaszent egy házát. ahol hét esztendeig üle a püspöki szekiben. nem mind egy más után. hanem helyel. helyel. és különös időkben. Az Atyák azt tarttyák, hogy amidön az Apostolok el oszták magok között a tartományokat, hogy őt predikállják az Évangyeliumot, Roma városa, a Romai birodalomnak fő városa, szent péternek eset, de minek előtte oda menyen. Antiokiába mene, nap keletnek fő városában, a hová helyhezteté első püspöki szekit, mint első püspökje annak avárosnak, azt nem tudhattyuk menyi ideig marada őt, szent Chrysostomus

5

10

15

20

XIII Rész

25

Leo.serm.
80.c.3. alii.

30

Leo.serm. 80.C.5.
Euseb.in chronic
Hyeron de viris
illust.
Chrystom.
I.homil.
35 42.p 503. e.

²⁰⁴ a [Beszúrás.]

Basil. seleuc
vita S. Teclae. I.
I. p. 276. c.
Gregor. I. 6. epist
37.

Galat. I. 19.

A kristus eszt 41
An. vulg. 38

I petr. I. 1. Euseb.
I. 3. c. 1. p. 71.

Epiphani haeres.
27 c 6.

I cor IX.
5. Hieronym
in Matt. XXVII

5 azt tarttya hogy 6t sokáig marada, a Seleuciai Basilius
tészen emlékezetet a tsudákról melyeket 6t tett, és a
[42a:] nagy szent Gergely. azt mondgya. hogy azt tart-
tyák. hogy 6t hét esztendeig volt. mint püspök., az az,
5 hogy ezt az Anyaszent egy házat igazgatá, a kristus
esztendejének²⁰⁵ negyven kettőjüig, a melyben mene
Romában. de az alat más helyekre is el ment tanítani, és
gyakorta meg látogatá a jerusálemi hiveket., a mint
hogy jérusalemben találkozá. a midön szent pál oda
10 mene, a vulgaris esztendőnek harmintz hetedikében.²⁰⁶

Hihető. hogy azután mene szent péter predikállani a
sidoknak, a kik el valának szélyedve. a pontus. Galatia,
Bithinia. Cappadocia. tartományiban. nem lehet kétel-
kedni abban hogy ne let volna ezekben atartományok-
ban., az Évangéliumot hirdetni., alevél melyet nékik²⁰⁷
15 ira negyven harmadikban, azt meg bizonyította., ki
tettzik a szent pál Galatabéliekhez irt leveléből, hogy a
hamis Apostolok, a kik ellen anyira volt szent pál, a
szent péter neve alat tanítottanak, aki is predikállot
20 volt már azon tartomány béli sidoknak, és meg engedte
volt nékik tartani a törvénynek Cérémoniáit, holot
szent pál. azoknak haszontalanságát. predikállá. a nem-
zeteknek., szent Epifanius azt mondgya. hogy szent
Péter. azután, hogy [42b:] Romában mene, egy nehány
25 izben el hagyá ezt az Anyaszent egy házat. és a Bithynia-
it mene latogatni.

szent péter rend szerent tsak a sidoknak predikál
vala, 6 maga meg tartotta. atörvény béli Ceremoniákat,
és meg engedé hogy meg tarttsák a sidok is kik a hitre
30 tértenek, azt is meg engedte, hogy amidön utozot,
aszszonyok kövessék 6tet. akik vigyázanak. a szükségés
dolgokra. enem volt botránkoztato dolog, mivel rend

²⁰⁵ esztendejének <4> negyven kettőjüig,

²⁰⁶ <37> harmintz hetedikében.

²⁰⁷ nékik [Szóvégi k – utólag beírva; eredetileg *néki* volt.]

szerént való szokásban volt a sidoknál, és az Apostolok. a kik²⁰⁸ fő képen a sidoknak predikáltak, eszerent tselekesznek vala, Az Apostolok Constitutioinak könyve azt mondgya. hogy az Apostolok az Évangéliumot predikalván, külömb féle munkákban foglalák magokat, vagy azért hogy másoknak terhekre ne legyenek, vagy azért. hogy a heverést el kerüllyék, de a midön tellyeségel az predikálásban, a tanításban foglalták magokat, akor minden akadály nélkül éltek a kristustol vett hatalomal.. aki²⁰⁹ azt ha-[43a:]gyá nékik, hogy éllyenek az Évangéliumal. amelyet predikállyák, tsak épen Barnabás. és szent pál nem éltenek azal ahatalomal. azt irják hogy szent péter tsak kenyere, és olajmaggal elt, és ritkán kerti veteményel.

Constit. 1.2.C.63.
p 210.d.

5

10

1 Cor. IX.1...14.

Recognit 1.7.c 6.

Az alat amég ez az Apostol eszerént állittya vala fel az Anyaszent egy házakot atartományokban, Saul. vagy is pál Damaskusban predikálá az Évangéliumot a sidoknak, meg bizonyitván nékik az irásokbol. és erős okokkal. hogy a kristus Jésus volna az a Messiás a ki ígéletben volt az ő Atyoknak, A sidok nem szenvedhetvén tovább. az ő hathatos. és hasznos predikációit, feltevék magokban hogy meg ölnék minden törvény látás nélkül, a Damaskusi gubernátor nagy vigyázásal őrizteté akapukot, hihető hogy a sidok hamisan bé vádolták volt néki. a sidok pedig ejel napal a kapuknál voltak, a sidoknak rosz szándékjok nem lehete titokban Saulnál, és rea álla atanitványoknak akarattyokra, akik egy étzaka kosárban tevék ötet, és egy ablakon. le botsátták. a város²¹⁰ kö falán. onnét Jérusalemben mene, hogy meg látná szent pétert, az [43b:] Apostolok fejdelmét. nem azért hogy²¹¹ szüksége lett volna hogy valamely

15

20

Act IX. 23.

25

30

Act. IX. 26 Gal. 1.18.

²⁰⁸ a kik <a kik> fő képen

²⁰⁹ aki <k> azt

²¹⁰ a város [a—v-ből javítva.]

²¹¹ hogy <valamely> szüksége lett volna hogy valamely világoságot vegyen

<v> tölle

világoságot vegyen tőle avallás béli tudományra, mivel ötet maga a kristus tanította volt meg, hanem hogy tiszteletét mutassa az Apostolok fejdelmének méltóságához.

- 5 Jérusalemben érkezvén, a tanítványok mellé akará magát adni, de mindenek tartának tőle, és kerülék. nem tudván bizonyoson meg térésit, Barnabás üsmervén ötet még annak előtte. mivel tanulo tarsak voltak a Gamaliel lábainál, meg tudván magától. vagy mástol,
- 10 meg térésit, szent péterhez, és a kis Jakabhoz a jérusalemi püspökhöz²¹² vivé, mivel szent pál maga mondgya nekünk, hogy azon alkalmaságál. más Apostolokat nem látot., szent Barnabás tudtokra adá hogy mi formában tert volna meg, és hogy mit tselekedet Damaskusba,
- 15 ez így lévén, a tanítványok hittenek néki. és társaságokban vevék, tsak két hétig marada Jérusalemben, de azt a kevés időt sem tölté hejában, mivel hathatosan prédikállá akristusban valo hitet, és az idegen sidokal²¹³ sokat vetekedék a hitért. **[44a:]**

- 20 Demint hogy mindenkör gyözedelmes volt rajtok, azon anyira meg boszonkodának hogy meg akarák ölni, de ahivek azt meg sajditván, titkon ki küldék Jérusalemből, és palestina Cesareába vívék. A kristus magais meg jelent volt néki a templomban valo imádságakor. meg
- 25 parantsolván néki, hogy siettségel menne kí jérusalemből., mivel őt bé nem vennék az ígazságról valo bizonyosság tételét, és hogy mesze akarja ötet küldeni, a nemzeteknek²¹⁴ valo prédikálásra.

- 30 Cesáreából. atanítványok tharsisba küldék, hihető tengeren, hogy veszedelemben ne legyen. Ciliciába, és syriában predikállá. ilyen formában hagyá el judéát meg nem üsmértetvén magát. az oda valo Anyaszent

²¹² <püshöz> püspökhöz

²¹³ sidokal [Beszúrás.]

²¹⁴ nemzetek <hez> nek

Vide vit.
S Barnabae.

Galat. I. 18. 19.

Act. IX. 30.

Act. XXII 17. 21.

Galat. I. 22...24

egy házakal, hanem ahivek azt tudták, hogy aki annak előtte őket üldözte, az akristus²¹⁵ Jésus Évangéliumát hirdetné, és azért hálákot adnak vala Istennek, azt nem tudhatni menyi ideig marada Tharsisba, de azt el hihetni hogy egy néhány esztendőig marada ebben avárosban.⁷; és Cilicianak más részeiben, mivel tsak 43 hivatatéek viszá Antiokiába. amint ezt meg fogjuk látni ezután. [44b:]

5 Act.XV....41

A mely közt látunk az Anyaszent egy ház historiájában. szent pál Jerusálemben, és Tharsisban menetelétől fogvást, szent peternek Romában valo menetelég 42.. Abban it fel tehettyük mind azt, valamit tudunk. az Apostolokrol. szent Andrásrol. szent Janos Évangélistáról szent filepről, szent Bertalanrol, szent Mátérol. szent Tamásrol. szent judásrol, szent simonrol. szent Mátyásrol. akikről nintsen emlékezet az Apostolok tselekedetiben, mivel²¹⁶ a többiről, a kikrol szól szent lukás abban a szent könyvben, azoknak historiáját le írjuk kinek kinek a maga ideje szerént.

10

15

Szent András Galileában. Betzaida városából valo volt. Janosnak fia. és péternek testvér attyafia. eleinte mindgyárt keresztelő szent Jánosnak tanítványa volt. ámbár nem marada is szüntelen melette, mivel némelykor a maga mesterségit üzé, és életét a halászatol keresé, szent János hallotára mondván egy nap hogy a kristus az Isten Báránya volna, a ki el veszi a világ bűneit. András az üdvezítő mellé adá magát, Jánosnak egy más ta-[45a:]nitványával, és a kristus szállására menenek, őt is maradának véle azon anapon. másnap elöl találvan simont az attyafiát. mondá néki. hogy megtalálta volna a Messiást, azotától fogvást a kristus tanítványi kezdének lenni, noha el nem hagyák mesterségeket.

20

25

30

XIV Rész

szent András Ap
historiája
Joan. I. 36. 41.

²¹⁵ akristus [r—i-ből javítva; előbb *aki* volt.]

²¹⁶ mivel «azokrol» a többiről, [Törlés a sor elején.]

A krisztus eszt. 41.
An. vulg. 38.

Matth. IV. 18.

joan. XII. 22.

Theod. in psal.
CXVI

XV Rész.

szent János
Evangelista
historiája.

luk. V. 10. 11.
Mark. 111. 17.

Hieronym.
in Matt. X.

Epiphany. haeres.
73. c. 7.

Ugyan azon esztendőnek avége felé, az üdvezítő együt találván őket hogy halásztanak. maga mellé hívá őket, akik²¹⁷ el hagyván mindeneket, ötet követék, és többé el nem hagyák, Némellyek apogányok közül⁵ akarván látni a krisztust egy néhány napal szenvedése előtt, filepnek szollának. filep pedig meg mondá Andrásnak, és mind a ketten meg jelenték akristusnak. Theodoretus azt mondgya. hogy szent András vivé a Görögök közü. az Évangyéliumnak fényeségit. azt is tarttyák¹⁰ hogy ő fundálta volna a Bizanciumi Anyaszent egy házat. noha a nem bizonyos. A Moszkák azt hiszik hogy szent András prédikálott volna azö országokban. a mely hihető dolog, mivel többire arégiek ötet, a Scyták Apostolának nevezik. a Moszkák. a Scyták közü szám¹⁵ láltattak. **[45b:]**

Az ő halálának idejét nem tudgyák, hanem azon meg egyeznek hogy martyrságot szenvedet, és fel feszitetet, egy X forma keresztre, a melyet szent Andras kereszti-
nek nevezik

²⁰ Szent János Evangelista. Galiléában születet, a nagy Jakabnak öttse volt, és Zebedeusnak fia, halász mester-
séget üzöt, Jelen lévén atsudálatos halászaton amelyet
tétetet akristus szent péterrel, el hagyá.²¹⁸ ő. és a battya
mindeneket. és akristus mellé adák magokat, Ezt a két
²⁵ atyafit az után, Boánergeseknek nevezék, vagy meny
dörgés fiainak, talám azért. hogy nagy buzgoságot
mutatának. amidön a menyei tüzet le akarák szállittani
samaritának egy városára. azért hogy a krisztust bé nem
fogadá. vagy is az ő nagy hitekért. vagy is anagy
³⁰ igazságokért, a melyeket fő képen szent János üsmérte-
té meg velünk Évangyéliumában, ő mindenkor kedves
tanítványa volt az üdvezítőnek. és minden alkalmatosá-

²¹⁷ akik <egy> el hagyván [el <egy> fölél írva.]

²¹⁸ el hagyá<k>. ő. és a battya

gokban különös jelt vette szeretetének. és kedvezésinek, sokan az Atyák közül azt tartták, hogy az ő tisztasága. és szüzesége²¹⁹ voltak leg inkább okai, akris-[46a:]tus hozzája valo szeretetének, azt látjuk apassionban hogy mitsoda szabadsággal kérdé. hogy ki árulná et⁵ ötöt, némellyek az Atyák közül azt tartották hogy szent János lett volna az az iffiu. a ki tsak egy lepedővel lévén bé fedezve. követni akará a kristust amidön meg fogák az olaj fák hegyin. de aki el hagyván alepedőt, mezitelen szalada el, hogy meg akarák fogni, szent krysostomus¹⁰ azt hiszi, hogy szent János álhatatosan követé a kristust a kaifás udvarában. oda bé is ment, mert üsmeretes volt annál aháznál, és hogy öis vivé bé oda szent pétért,

A bizonyos hogy a keresztig kíséré azurát és ahoz közel állot. A Boldogságos szüzel, a midön az üdvezítő¹⁵ gond viselése alá hagyá a maga Annyát.²²⁰ meg hagyván néki, hogy úgy tekintse a szent szüzet mint Anyát., És azon időtől fogvást., a szent szüzel lakot. és gondgya volt reája, Az üdvezítő fel tamadása után. halászván szent péterel., ő üsméré meg leg hamaréb a kristust. aki²⁰ aparton volt. az után véle együt évén, az étel után szent péter kérdé akristus-[46b:]tol., hát ehová lészen. szolván szent Jánosrol, A kristus felelé néki, ha akarom hogy úgy maradgyon míg el jövök, mi közöd hozzá, te köves engemet, Ezen szokbol. sokan azt itélek. hogy²⁵ szent János meg nem halna, amint is sokáig. és sok helyeken. azt hitték hogy meg nem holt volna. és hogy élne akoporsojában, vagy is hogy valamely üsméretlen helyre ragadtatot volna el.²²¹ Noha. a kristus nem mondotta vala tellyeséggel. hogy meg nem halna, a³⁰ közönségesen valo hitel mindenkor a volt, hogy valóságosan meg holt.

Aug. de virginit.
c.49 et in joan
tract 124. p. 235.

Ambros.in
ps.XXXVI 24.
Gregor Moral.
l.14.c.23.
10 Beda. Baron.
chrysost in matth.
homil.66. et 85.
Hieron.
ep.16.Aug.
in joan. tract.113.

²¹⁹ szüzesége <okozták> voltak leg inkább okai.

²²⁰ Annyát. [t-r-ból, vagy n-ből javítva.] <h> meg hagyván

²²¹ el. <d> Noha.

Nem hozuk ismét elé amiket ide fellyeb mondottunk
 szent Jánosrol. az Apostolok tselekedetiből, se azt amit
 ezután mondhatunk ugyan azon könyvből, hanem tsak
 azokrol szollunk. amit imit amot látunk az Anyaszent
 5 egyház historiájában, és Auctoriban, Alexandriai szent
 kelemen azt mondgya. hogy akristus fel támadása után
 meg adá a tudománynak ajándekját, a kis [47a:] szent
 Jakabnak. szent Jánosnak. és szent péternek akik azt
 közlék a több Apostolokal. Azt tarttyák hogy a parthu-
 10 sok országa eset volt a szent János részire. az Évangyéli-
 um predikálására, it értik a sidokot, kik abban az
 országban valának el szélyedve, az első levelét ennek az
 Apostolnak gyakorta a parthusoknak irot levélnek ne-
 vezték, ugyan ezen titulusa is vagyon. sok régi Exempla-
 15 risokban., az Indiaiak azt tarttyák. hogy az ő országok-
 ban is predikállot volna, De a bizonyosab. hogy Asiában
 predikallott., és²²² őt álitotta fel. és ígazgatta az Anya-
 szent egy házakot valamint szent Hieronimus mondgya,
 azt tarttyák hogy őt sokáig marada, és rend szerént
 20 Éphésusban lakot, ugyan őt is holt volna meg. nem tsak
 ennek az Anyaszent egy háznak vala püspökje, hanem
 az egész Asiának, ő látogattya vala meg azokat, és
 azoknak püspököket rendel vala.

Hanem azt nehéz meg tudni. hogy mitsoda időben
 25 ment abban atartományba, szent Irénéus, Theodoretus.
 és más tobben azt tarttyák, hogy akor ment volna oda,
 amidön szent pál onnét ki ment. vagy is ennek az
 Apostolnak halála után., szent pál [47b:] Timotheust
 rendelte vala maga helyet püspöknek. a mint eki tettzik
 30 a néki irt első leveléből. A calcédoniai gyűlésben valo
 Atyák azt mondgyák, hogy Timothéus volt első püspök
 Éphésusban,

A midön szent János az Apocalypsist irá, vala egy
 püspök abban az városban. a talám szent Timotheus

²²² és <es> őt álitotta <vol> fel. [fel <vol> fölé írva.]

Clem. Alex. apud
 Euseb. 1.7. c. 1.
 p. 38.

Aug. quaest.
 Evang. 1.2. c. 34.
 vide Baron
 an. 44. 5. 30

Hieron. de viris
 Illustr.

Polycarp apud
 Euseb 1.5. c 24.
 Chrisos. in Ephes.
 hom. 1.
 Euseb. 1.3. c. 23.
 Tertull.
 in Marcio. 1.4. c. 5.

Iren. 1:3. c. 3.
 Theod. in Epist
 ad Ephes.
 prolog. p. 290 291.

Concil. tom. 4.
 p 699. c.

Apoc. II. 1. --6.

lehetet. és nem²²³ szent János, szent Epiphanius azt mondgya, hogy szent János már öreg korában ment²²³ Ephésusba, A Concilium meg azt mondgya, hogy a szent szüz Éfésusban ment, és őt is holt meg, semmiből ki nem tettik, hogy a szent szüz. abban atartománybañ ment volna. nyoltzvan., vagy nyoltzvan öt esztendős korában, amelyet meg kellene engedni, ha azt meg engednék, hogy szent János hatvan hat esztendeje után a kristusnak, ment volna Éfésusban., a mely esztendőben lett a szent pál halála.

Epiphan.haeres.
5f C2.

Concil tom.3.
p 573.

5

10

Jóbb tehát azt mondani, hogy szent János egy néhány utal volt Asiában, az első²²⁴ uttyában el vihette magával a szent szuzet. a ki is őt meg holt idővel azután, és azután ismét viszá térvén nem tsak az Efésusi Anya-**[48a:]**szent²²⁵ egy házat igazgatá. hanem az egész tartomány bélieket, meg lehet látni az Anyaszent egy ház historiájában Romában valo martyrságát, pathmos szigetiben valo szam ki vettetésit.

15

XVI Rész.

Szent filep Apostol. különbözö A Diakonus fileptől. akiről fellyeb szollottunk, Galiléába. Betzaida városából valo volt. házas lévén egy néhány leányi valának. A kristus el hagyván ahelyt a hol szent János keresztel vala, elől találá filepet parantsolá néki. hogy követné ötet. Alexandriai szent²²⁶ kelemen azt mondgya. hogy ő felelte volna az urnak, midön²²⁷ mondá néki. hogy kövesse. enged meg nékem had temessem el először az Atyámot, az üdvezítő mondá arra, had aholtakra el temetni. aholtakot, filep elől találván Náthánáelt, mondá néki, meg találtuk a Messiást, és a kristushoz vivé ötet, Egy néhányan apogányok közül akarván látni

20 Szent filep
Apostol historiája.
Euseb.I. 3.c.31.
et I.5. c 24.

joan.1.43.

Clem Alex.
I.3.strom. p. 436.

Math VIII 22.

joan I.47

²²³ ment [*mint*-ből javítva.]

²²⁴ [Sorvégen:] első [*ső*— utólag beírva; új sor elején:] <ső>

²²⁵ Anya [48a:] <A>szent

²²⁶ <szent> Alexandriai szent kelemen

²²⁷ midön [*d*—*n*-ből javítva.]

joan XII 20. ...22.

joan XIV
8.10.²³⁰

Theodoret
in ps. CXVI p. 371.

Euseb. I.3. c.31.

Chrysos. t.6.
homil 31.

Clem. Alex
strom. I.3. p 448. b.

Euseb I.5. c.24.

Clem. Alex.
strom 4. p 522:

szent Bertalan.
historiája. Rupert.
in I joan. I. Tostat.
in Matt. X.
Cornelius a lapide.

akristust. meg jelenték filepnek, filep meg mondá And-
rásnak, és mind a ketten meg jelenték a kristusnak, az
utolsó vatsorán filep²²⁸ kéré a kristust. hogy mutatná
meg néki, és a többinek. az Atyát. és az elég vol-
5 [48b:]na²²⁹ nékik. akristus felelé néki, a ki engemet lát,
az Atyámot is láttya.

Azt tarttyák hogy mind a két frigiában predikalot
volna. és Hiérapolisban²³¹ temették volna el, ahol nagy
tisztetben tartották, azt is mondgyák hogy a leányi
véle laktanak,²³² és ót is holtanak volna meg, Azt
tarttyák, hogy szent filep,²³³ mindenkor a martiusi
holdnak tizen negyedik napján tartotta a husvétot,
valamint szent János Évangyelista, a sidok példájára,
azt tarttyák, hogy szent filep sokaig élt volna. némely
actai nyolczvan hét²³⁴ esztendő korában teszük halálát,
Domitius, vagy Trájánus alatt. Mások meg azt tarttyák
hogy Hierápolisban fel feszitetet volna. és azután meg
kövezteték, de ez éppen nem bizonyos, meg mások.
hogy békeségben holt volna meg.

20 Szent Bertalan Galiléai volt valamint atöbb Aposto-
lok, az Évangyélium nem mond semmit is az ő²³⁵
hívatatásáról, se életéről, hogy ha tsak nem ő Natháná-
el. valamint ezt így tartották sokan²³⁶ atudosok, közül,
az Évangyelisták akik Bertalanról emlékeznek. semit
25 nem mondanak Náthánaélről., szent János szól Ná-
[49a:]thánaélről. és semit nem Bertalanról. Náthánaél
és filep együt vannak a szent János Évangyéliumában

²²⁸ filep <kérdé> kéré

²²⁹ [A kéziratban hibásan:] vol [48b:] nékik.

²³⁰ <joan XIV 8.10.> [Lap alján törölve, új lap elején újra leírva.]

²³¹ Hiérapolisban [ié—er-ből javítva.]

²³² laktanak, [Első k—beszúrás.]

²³³ filep, <martiusnak> mindenkor a martiusi

²³⁴ nyolczvan hét<ben> esztendő korában

²³⁵ az ő <vál> hívatatásáról,

²³⁶ sokan <t> atudosok,

valamint Bertalan és filep. atöb Évangyélistakban. ugy tettzik mint ha szent János Náthánáelt az Apostolok közü tenné. amidön azt mondgya, hogy az üdvezítő fel támadása után péter. Tamás, a zebedeus két fiai. Náthánáel, és más ket tanítványok, halaszni menvén, a kristus meg jelenék nékik. Náthánáel kánából valo volt. és némellyek azt tartják hogy az ő lakadalmában változtatá az ur avizet borá, szent Agoston, és anagy szent gergely. nem tartják hogy Nathánáel sohais Apostol lett volna. ilyen formában meg vetik azoknak tartásokot., kik egy személyé teszik Bertalant. Nathána-elel.

5
Joan XXI. 2.

Aug.in joan.homil
7.p.29.et
in ps.LXV. p.263

10
Greg.in jób l.33.
c.15.

A leg bizonyosab tartása. mind arégieknek, mind a mostaniaknak, a, hogy²³⁷ ez a szent Indiában predikál-
lot. ugyan oda is vitte el a szent Mathé Évangéliumát.
sidoul írva, szent panténus arra a földre menvén. őt
találá azt az Évangyeliumot. száz esztendő mulva. sok
féle képen irnak az ő haláláról. de a mit leg bizonyosab-
nak tarthatni. arégiék írásiból a hogy, meg nyuzták
örmény országban. **[49b:]**

15

Euseb l5. c.10.
p.175
Hiero de viris
Illustr. c.36.

20

[XVII.]
XVI Rész
szent Máthé
historiája

25

Szent Mathé publikánus volt, ez amidön avámon ülne
A kristus maga mellé hívá ötöt, és mindgyárt engedel-
meskedék, nagy vendégséget adván pedig az üdvezítő-
nek, publikánusokot is hiva a vendégségre. a fariséusok
azon meg botránkoznak, mert az ado szedő hivatal. a
sidoknál gyűlölségben volt, A kristus mondá nékik,
hogy nem az igazakot²³⁸ jöt volna hini. hanem abünösö-
köt apenitentziára. szent Máté, az ő hivatásától fog-
vást. különös alazatoságot. és szemérmeteséget mutata,
meg valván maga apublikanus hivatallyát, holot²³⁹ az,
meg alázo dolog volt., Alexándriai szent kelemen. azt

30

Clem Alex. l.2.
paedag.c.1.

²³⁷ <h> a, hogy

²³⁸ igazakot [k—javítva olvashatatlan betűből.]

²³⁹ <hogy> holot [Törlés a sor végén; *holot h*-ja más betűre írva.]

mondgya. hogy²⁴⁰ hust nem ett, hanem kerti veteményt. gyümölcstöt

paulin Carm 26.
Ambros in
ps XLV.

5 A historikusok meg nem egyeznek azon hogy mitsoda tartomány esék az ő részire a midön az Apostolok fel oszták magok közöt az országokat hogy ót predikállják az Évangéliumot, némellyek²⁴¹ azt írják hogy persiában. vagy apárthusoknak prédikála. [50a:] mások meg sok számuán. hogy Etiopiában vivé az Évangéliumot. és ót holt meg. mások²⁴² hogy persiában holt meg. sokan tarttyák hogy martyrságban holt volna meg, mások meg hogy tsendes halálal mult ki evilágbol.

Gregor in
Rex. IX p 182.

socrat l. I
c 19. hist

10 A régiek azt írják, hogy minek utánna egy darab ideig prédikállot volna szent Máté judeában. és más tartományokban akarna menni. az Évangélium írásához foga. leg előbször,²⁴³ ugy hogy a hivek, a kiktől meg kellették válni, meg tanulhasák. amire ő maga nem tanithattya őket. Jérusalemben írá sidó. vagy syriai nyelven. a mely közönséges nyelv volt., leg inkább a meg tért sidokot tekinté, a kik arra kérték vala ötöt, hogy írja le az 20 Évangéliumot a sidó nyelven lévő originálisa ennek az Évangéliumnak, sokáig meg marada az Anyaszent egyházban. de el veszet. hanem agörög nyelvre fordítot Évangéliuma nálunk meg vagyon. amelyet olyan réginék tarttyák. valamint a sido originálist.,²⁴⁴ a vulgaris esztendő szerént. 25 35 ben. vagy 36. ban írá szent Maté 25 Évangéliumát. [50b:]

Eccles. Rufin. l. X. 15
c. 9. alii.

Clem Alex
strom. l. 4. p. 502

szent Thamas
historiája.

Szent Thamas. máskent Didymus, akristusnak²⁴⁵ a leg első tanítványi közül valo. nem tudhatni az²⁴⁶ ideit az ő

²⁴⁰ hogy <so> hust nem ett,

²⁴¹ némellyek [Elírás.]

²⁴² mások [á—javítva e-ből vagy o-ból.]

²⁴³ leg előbször, <a többi közöt.> ugy

²⁴⁴ originálist., [vagy *originális.*, *ft*-ből jav. hosszú *f*, vagy *f*-ből jav. *ft*; a szövegösszefüggés mindkét olvasatot megengedi.]

²⁴⁵ [Sorvégen:] akristus [új sor elején:] <t> nak a leg első tanítványi

²⁴⁶ az <ideig> ideit

hivatatásának, amidőn a kristus lázár fel támasztására akara menni, Thamás inté arra az Apostolokat hogy oda kísérik az üdvezitőt, és ha az szükség hoza. meg is halyanak ő véle, az utolso vatsorán Thamás kérdé hogy hová menne, és hogy mitsoda uton lehet ötöt követni, ⁵ kristus felelé néki. Én vagyok az út, az igazság, és az élet. a fel támadás napján, a kristus meg jelenvén az Apostoloknak, szent Tamás távul²⁴⁷ létiben. ő nem akará hinni fel támadását, és meg mondá, hogy addig nem hinné. valamég az ujjait a sebeiben nem tenné, és a kezét az oldalában., nyoltz nap mulva az üdvezitő ujontában meg jelenék az Apostoloknak, szent Tamás is jelen volt. az üdvezitő meg mutatá néki, hogy valóságosan fel támadot volna, szent Tamás mondá, Te vagy az én uram, Istenem, Az Isten Fia. meg jelenék még ¹⁰ szent Tamásnak, és némely más Apostoloknak is a Galilea tengere mellet, és ett vélek, az irás²⁴⁸ ezeket adgya előnkben. erről a szent Apostolrol.

joan.XI 16

joan XIV 5

joan XX.
24.25.26.

15

joan.XXI. 2.

A régiek traditioja a, hogy a párthusoknak, [51a:] a Medusoknak. a persáknak, predikállá az Évangyéliumot. vannak olyanok akik azt tarttyák. hogy abban atartományban érkezvén. a hol még életben valának a Magusok. akik²⁴⁹ a böltsüben imádák akristus Jesust, ő azoknak predikállá, meg keresztelé. és az után magával együt a predikálásban foglalá. őket,

20

Author. imperf
in Matth. homil 2.
p.17.

25

nil.apud phot.cod
276.

Baron.ad ann.57.
s.15.

Szent Nilus azt tarttya. hogy szent Péter és szent pál után holt volna meg szent Tamás. ugy mint 66. után, a Martyrologiumok közönségesen azt mondgyák. hogy indiában holt volna meg, meg mások., hogy Calaminában martyrságot szenvedet volna, ezen sokan az Atyák közül meg alkuszna Némely régi eretnekek ki koholtak volt a szent Tamás neve alat. hamis Évangyéliumot. Apocalypsist, és utozásokat, azokban fel volt téve egy embernek historiája, a ki pofon tsapván ezt az Apos-

30

nil apud phot cod
276.
Asterius homil X
p.196.
Apud Aug
de serm. Domini
in monte 1. 1.
c.20 et
faust. 1.22. c 79

²⁴⁷ távul «jelen» létiben.

²⁴⁸ az irás [A két szó közt egy megkezdett betű van.]

²⁴⁹ akik «még» a böltsüben

tolt., meg átkoztaték ő tölle. és azutan egy orosz lány el szagatá. [51b:]

Eusebius írja, hogy szent Tamás kevés idő múlva, az ur menyben menetele után. jérusalemből a Mesopotámiai Édess városában küldé Thadéust. égyet a tanítványok közül, aki igen különbözik szent Thadéustól. vagy Judástól., Abgár Édess városának abban az időben királya volt, ez a fejdelem igen fajdalmas, és meg gyógyíthatatlan nyavalyában feküet, némelyek köszvénynek tarttyák. mások bél pokloságnak., meg halván akristusnak sok tsuda tételeit judeában., egy Ananiás nevü emberét küldé hozája, egy levélel, a kristusnak volt intitulálva , az üdvezítő²⁵⁰ Jésusnak, tellyes joságal, és akí Jérusalemben láttatot. A levélben kéré hogy
15 menne Édessben. meg gyógyítására, és lako helyt ígére néki avárosban. mondván, ám bár aváros kitsid legyen is. de ketten el férnek benne, mint hogy asidok tsak háborgatnák.

A kristus nem itélé szükségesnek. Edessbe valo menetetél, egy levelet ira Abgárnak. ilyen formában,²⁵¹ „boldog vagy Abgár. hogy nem láttál. és hittél én bennem, mivel rollam írják azt, hogy akik engem láttanak., azok bennem nem hisznek. és akík nem láttak, azok hinni fognak. és életet vesznek, ami a²⁵² kéréseket [52a:] illeti hogy hozád menyek, szükséges hogy véghez vigyem mind azt, a miért küldettem. és azután viszá térjek ahoz. aki engemet küldöt. a midön oda viszá térek hozád el küldöm egyikét atanítványim közül, hogy meg gyógyittson nyavalyádból,²⁵³ és életet
30 adgyon néked,²⁵⁴ és azoknak akik veled vannak” Euse-

²⁵⁰ üdvezítő [z—r-ből javítva.]

²⁵¹ [Idézőjel; alkalmazására vö. a 93. sz. jegyz.]

²⁵² a [Beszúrás a szóközbe.]

²⁵³ nyavalyádból, [Elírás.]

²⁵⁴ néked, <az> és azoknak

bius azt mondgya., hogy az Édess városának Archivum-
jából. írta le ezt a levelet, szent Agoston. szent Ephre-
mus, procopus. Evagrius, Damaskusi szent János, és
mások sokan. tudták ezt alevelét.

A mely ígéretet tett volt a kristus Abgárnak. a bé ⁵
tellesedék, szent Tamás által, aki is az Isten akarattya-
ból Edessben küldé szent Thadéust. hogy ót hirdesse a
kristust. és gyógyítsa meg Abgár királyt. Thadeus oda
érkezvén egy Tobiás nevü emberhez szálla és tsak
hamar el híresedék akristus nevében tett tsudák által. ¹⁰
ahir tsak hamar akirály fülében menvén. gondolá hogy
talám a volna az, a kit az üdvezitö meg ígérete volt. hogy
hozája küldi, azonal maga eleiben hivatá. a nagy urak
körülötte valának, mihent meg sajdítá szent Thadéust
bizonyos fényeségre valo nézve a melyet tsak ö vevé ¹⁵
észre az ortzáján. a lábaihoz borula, kérdé tölle, [52b:]
hogy ha ötet küldötte volnaé Jésus hozája, és ha ö
gyógyitanáé meg, Thadeus felelé néki, hogy ö volna az,
és ha valóságal hiszen, meg fog gyógyulni, Abgár felelé,
hogy anyira hinne a kristusban. hogy a Romaiak nélkül, ²⁰
maga le vagatta volna asidokot a kik fel feszítették.
Thadeus mondá néki, hogy a kristus meg halván. az
Attya akarattyat követte, és fel támadván, az Attyához
viszá tért. Abgar felelé, hogy hinne ö benne. és az
Attyában, Thadéus reája tevé kezeit, és azon szem ²⁵
pillantásban. meg gyógyula.

Több más tsudákat is tett elötte, és akirály kéré ötet.
hogy a kristusrol. töb különös oktatásokat is adna
nékie, Thadeus mondá néki, hogy más nap gyüjtse esze
az egész népit, akiknek elötte fog beszélteni. azért, hogy ³⁰
az életnek Igéje. használhason. sok számu személyek-
nek, A király sok aranyal kínálá. Thadeust. de a szent el
nem akará venni. mondván, ha amagunk joszágát el
hagytuk. hogy²⁵⁵ vennök el amásét, más nap a szent

²⁵⁵ hogy <el.> vennök el

kezdé tanítani anépet, és mindenek kezdék tsudálni a kristus hatalmát. a tsuda tételekben. amelyeket a szent tett szemek láttára, és azok, anépet, ahitnek bé vételére kénszerítették, Thadeus az egész várost meg keresztelé.,
5 és az²⁵⁶ Edess városa. sokáig meg tartá a kristus hitét, sokan arégiek közül ezt a Thadé-[53a:]just a ki tanitvány volt. egy személynek tartották lenni Thadeusal. az Apostolal. noha két különböző személyek voltak.

[XVIII]
XVII Rész.

szent Judas
Apostol historiája.

10 Szent Judas Apostol. más képen Thadeus, etestvér attyafia volt a kis Jakabnak. és test szerént unoka gyermek akristusal. mivel aző Anya maria. egy testvér volt a szent szüzel, ő házas volt. és gyermekei valának, az utolso²⁵⁷ vatsorán, ő kérdé az üdvezitötöl hogy miért tsak az Apostolival akarná magát meg üsmértetni, és
15 nem avilágal. Azt tarttyák hogy lybiában predikállá az Évangyéliumot, azt el hihetni. hogy Jérusálemben találkozik²⁵⁸ 62. a báttjának, a kis Jakabnak halála²⁵⁹ után, mivel az Apostolok, és a kristus atyafiai oda gyülekeztek vala, hogy helyiben valo püspököt válaszszanak, amint hogy szent simont választák, a ki felöl azt tarttyák. hogy testvér attyafia let volna szent Judásnak,

paulin Carm.26.

Euseb.1.3.
c.11.hist Eccl.

Ennek az Apostolnak egy levele meg vagyon még nálunk, a mely utolso a hét közöt, a melyeket közönségeseknek nevezik, azt a levelet fő képpen a hitre meg
25 tért sidoknak irá. és igen ellenkezik azon idő béli eretnekekel, ugy mint a Nikolaitákal, a simoniákal. és a Gnostikákal, a kik a jó [53b:] tselekedeteknek. haszontalanságát tanították. szent Judás igen vagyon ellenek, és némelykor azon szokal is él, amelyekel szent péter élt
30 ellenek a második levelében, azt gondollyák hogy Jérusálem el romlása után irá levelit, és szent péter halála

²⁵⁶ az [Beszúrás]

²⁵⁷ utolso <vag> vatsorán, [A g betüt t-re javította, majd mégis törölte.]

²⁵⁸ ta<lab>lálkozik [Törlés tollhiba miatt.]

²⁵⁹ halalála [Elírás.]

után. mivel azt írja, Emlékezetek meg arol. a mit ami urunk Jésus kristusunk Apostoli meg jövendölték én előtem

judae. vers. 17.

Azt tarttyák hogy szent Judás Edess városában. és egész Mesopotámiában prédikallot. meg erősítvén az Isten munkáját, a melyet őt szent Thadeus el kezdette vala, azt is mondgyák, hogy Judeában. Galiléában. samariában, Idumeaban, és syriaban predikállot volna, mások meg azt írják hogy persiában is predikállot. és őt is holt volna meg.

5 nicephor
l.2.c.40

fortunat l.8.c.4.
Beda.in acta.p.3.
alii.

10

Szent Simon Apostol., akit zelotesnek is nevezik. az, Évangéliumot prédikálá Egyiptusban. afrikában. Mauritiában, és lybiában. még²⁶⁰ azt is tarttyák, hogy Britaniában is el vitte volna ahitnek világosságát; meg mások azt alittyák hogy persiában holt volna meg. [54a:]

szent simon
Apostol historiája.
luk. VI.15
act.1.13.

fortunat l.8.c.4
Beda in acta c.1.
V.13

15

Szent Mátyás
apostol.historiája.

Szent Mátyás Apostol. eleinte mindgyárt a hetven tanítványok közül valo volt. az ur menyben menetele után az Apostolok közti téteték. ezeket a szavait fel jedzették önéki, hogy atest ellen kel viaskodni, és meg gyözni egészen, meg nem adván azt, amit az érzékeny-ségnek²⁶¹ rendezetlen kívánsági akarnak. ellenben pedig. nevelni, és erősíteni kel alelket a hit²⁶² és az üsmerettség által, mondgyák hogy ez is szava járása volt., Tsudálljad a jelen valo dolgokat. A melynek szép értelme lehet, mivel tsudálni kel mindenben az Istennek böltseségit, Igasságát, és rendelésit., a melyek fényeskednek, mindenben, mind egy Évangéliumot, mind más sok irásokot tulajdonittottanak néki, de az Anyaszent egy ház azokat bé nem vette. A görögök azt tarttyák. hogy Etiopiában predikállot volna, és őt öletet³⁰ volna meg, Az Auctor., aki az életét irta²⁶³ volt sidoul,

20 Clem.Alex
l.3.strom. p.436.

clem Alex
l.2.p.280.

25

30

²⁶⁰ még «is» azt is [Törlés a sor elején.]

²⁶¹ érzékenységnek [A z helyén fölfelé húzott szárú betűt kezdett.]

²⁶² a hit «alt» és az üsmerettség által. [Törlés a sor elején.]

²⁶³ «irta» irta [Törlés tollhiba miatt.]

és a melyet deákra fordította volt a tizen egyedik Saeculumban egy Treviai szent Mátyás Apaturságból való szerzetes, azt mondgya., hogy szent Mátyás Bethleemből való volt., nevezetes²⁶⁴ famaliabol., hogy pünkösöd után. palestina eset az ő részire. hogy mínek utánna Ananus meg ölette volna akis Jakabot Jérusálemben. szent Mátyást is meg fogták [54b:] Galiléában, Ananus eleiben vitetetvén, és meg kérdeztetvén a hitiről, a kövezesre itélék, és holta után fejit vették. De sokan a tudosok közül ezeket az actakat. se ezeket a traditiokot. igazaknak nem tarttyák.

15

Második könyv

A krisztus esztendejének 41. annus vulgaris 38

Meg mondók ide fellyeb. hogy kájus kaligula Császárá lévén Tiberius halála után, minden jokal, és ditsőségel bé tölté az ő baráttyát Ággrippát. és néki adá az Annya bátyjának, filepnek Tetrárkiáját.²⁶⁵ Agrippa Romában marada egy ideig kajus mellet, Ez az iffiu Császár eleinte gyönyörüsége volt a Romai népnek, és remelheték aboldogságot az ő birodalma alatt. de tsak hamar az ő rosz természete ki tették egy nehány féle esztelen tselekedetiből., kegyetlenségiből,²⁶⁶ tekozlásiból. és mértékletlen életiből, A leg nagyob bolondsága ki tették, a midön²⁶⁷ ugy akará magát imádatni mint Istent, el kezdvén azon, hogy magát azokhoz hasonlittá

I Rész.

A kajus kaligula birodalma ennek esztelenségi.

²⁶⁴ nevezetes [nevezes-ből javítva; az eredetileg szóvégi s-re t-t írt, utána az es betűket a szóközbe írta. A bekezdés végén, a *Második könyv* előtt lapszélességű kettős aláhúzás van.]

²⁶⁵ <Tetrárkiáját,> filepnek Tetrárkiáját.

²⁶⁶ [Sorvégen:] kegyetlen [új sor elején:] <leségiből,> ségiből,

²⁶⁷ [Sorvégen:] a [új sor elején:] <a> midön

a kiket a **Romaiak** fel Isteneknek nevezik **[55a:]** vala, úgy mint Hercules. Bacchus, és azutan anagyob Istenekhez, a kikhez apogányok nagyob tisztelettel valának, nevettségre viseli vala azoknak az Isteneknek jelejt. némely kor a lábaira szárnyakat kötöt. a keziben szárnyas páltzát viselt. valamint Mercuriust irják, némely kor szakál nélkül és fényes korona a fején, a bal kezében egy tekez. nyilakal együt. valamint Apollo, és némely kor valamint Martius. kardal. paisal. sisakal. és nagy szakálal. mutogattya vala magát.

Némelykor Jupiter atyafiának. és kedvesinek²⁶⁸ tartá magát, és némely kor hogy ő volna maga Jupiter, a midön meny dörgések valának, öis azokat valamiben követte. és mesterséges villámlásokot tsináltatot, a mikor a menykő le eset, követ hajigál vala az ég felé, mondván, öly meg engemet, vagy én öllek, azt akará hogy a holdat²⁶⁹ azö feleséginek tarttsák, és némely kor magához hija vala, a midön tele volt, Görög országból a leg drágáb és szebb kö képeket Romában viteté, és azokat amaga palotaiban helyhezteté. az után azoknak a fejeket le rontatá és a magáét tevé helyekben. azért hogy tsak ötet imádgják. azokban a sok féle képekben **[55b:]** kik anyi Istenségek valának, egy templomot építete a maga kastélyában, és abban magához hasonló nagyságu faragot képit téteté, meg rakva aranyal, és minden nap olyan köntöst adtanak a képre, a mitsodást maga viselt. a templomban papokot, és papnékot rendele. avárosnak az eleiből, és drágán fizetteti valameg ezt a méltoságot. kájus maga is a papjai között akara lenni, és fő papnak tevé magát. de söt még a lovát is. apapjai közö számlálá, az ő képinek pedig drága madarakot

²⁶⁸ kedvesinek [Utolsó e— a-ból javítva.]

²⁶⁹ holdat [a— fölöött áthúzott vessző.]

áldoztanak, úgy mint pávákat, fátzánokat. és más illyeneket

A városok,²⁷⁰ a népek, a nemzetek, tiszteletet adnak vala annak az új Istenségnek, és nevelék méltatlan
5 hizelkedésekkel. akevéltséget. és az esztelenséget²⁷¹ a melyeket ők magok nevétek, avárosok egyik a másiká-
ra valo nézve, óltárokot és templomokat emelnek vala néki, és az ő faragot képit. az ő Istenek képi közti
teszik²⁷² vala, A népek az ő nevére esküvének, Egy
10 szoval soha talám nagyob bolondságot egy fejdelemtől nem láttanak, se a népektől nagyob esztelenséget.²⁷³ Az
Alexándriai elsők valának. akik meg adák néki azokat atiszteleteket. amelyek [56a:] tsak az Istenhez tartozan-
dok. Egyedül a sidok nem hajthaták meg térdeket az ő bálványá előtt, ugyan ez is volt az oka hogy kájus
15 neheztele reájok, vala abban az időben Alexandriában. egy Avilius flaccus nevü Gubernator. aki tartván akájus keménységétől, tellyeséggel azon igyekezék hogy meg
nyerhesse, és meg elégítse ötet. az igasságnak kárával
20 is. mivel nagy ditséreteket teszen vala rolla, mind közönségesen. mind különösön. és méltatlan hizelkedé-
sekkel irot leveleket küld vala néki. flaccusnak azt jóvallák. hogy a sidokal. roszul bánnyék. ha annak a kevély fejdelemnek meg akarja nyerni barátságát, tud-
25 tára adák néki, hogy egyedül az a nép nem akarja kájust Istennek üsmérni, és hogy nem lehet. hogy azal ezt a fejdelmet meg ne sérttsék. és hogy az ő gyengességinek kedvit töltenék, hogy ha²⁷⁴ boszut állanának. azon a népen. aki ötet meg veti,

philo ibid. p 1015.
vide et joseph.
Antiq l. 18. c 10

²⁷⁰ <A várok.> A városok, [A városok, – az új bekezdésben levő törlés elé írva.]

²⁷¹ esztelenséget [get→sor eleji margóra írva.]

²⁷² teszik [Az i-n nincs pont; ez igen ritka Mikes kézírataiban.]

²⁷³ esztelenséget. [l–s-ből javítva.]

²⁷⁴ <hogy ha> hogy ha [Törlés a sor végén.]

A dolgok ilyen állapotban valának Alexandriában, amidőn Agrippa kéré a Császárt²⁷⁵ birodalmának második esztendejében hogy had tehetne egy fordulást Judeában.²⁷⁶ had láthatná meg országának dolgait. és azután viszá terne kájus azt meg engedé, és jovallá²⁷⁷ néki hogy 5
Egyiptum felé venné uttyát. mint leg rövideb utat. **[56b:]** Agrippa hajora üle puzol városaban, és kevés napok után Alexandria mellé érkezék, nem akarván napal bé menni avárosban. hogy a pompát el kerüllye, meg várá az estvét, De azö el érkezése tsak hamar el 10
terjede, az ö test örzöinek fényes és drága fegyverek, irigységre inditták az Alexandriaiakot, nem szenvedheték ezt az uj királyt, gyalázatos tsufságokkal illeték ötet. és illetlen verseket tsinálának ellene. mind ezekre segíté öket titkon a Gubernator flaccus. a kinem szerette a 15
sidokot. és aki²⁷⁸ irigy szemekel tekinté az Ágrippa szerentséjit. a ki is külsö képen minden féle tiszteletet ád vala néki. de titokban. tsufolá, és roszul beszélet felölle.

Joseph. Antiq I 18.
c.8. philo in flacc.
p.968

Alexandriában vala egy Carabás nevü bolond. a ki 20 philo in flaccum.
mezitelen jart az utzákon., és akivel a gyermekek jádtzottanak, a város béliek tsufságbol. a Gymnasiumba vivék, a hol sok féle játékokba foglalták az iffiak magokot., öt Carabást olyan helyre ülteték. a hol mindenek láthasák. a feje körül nád levelet tevének, a 25
hátára egy gyeként királyi palást helyet. és a királyi páltza gyanánt egy darab nádat adának keziben, ezen tsufos öltözetben. az utzá-**[57a:]**kon hordozák²⁷⁹ vala ötet. és a kik kísérték, azoknak bot volt avállakon. halabarda helyet. mint ha ezek örzöi lettek volna annak

²⁷⁵ Császárt [Az *rt* más betűre írva.]

²⁷⁶ hogy [...] Judeában. <hogy> had láthatná

²⁷⁷ jovallá <le> néki

²⁷⁸ aki <ig> irigy [Törlés a sor végén.]

²⁷⁹ hordozák [r—z-ből javítva.]

a nevettséges királynak. némellyek²⁸⁰ suplikatiokot adának néki. mások igasságot kértek tőle, mások országos dolgokrol beszéltenek néki, az után fel szóval²⁸¹ köszöntik vala ötet. és kiálták. Maris. az az ur, mint ha azt
5 mondanák Ellyen akirály. ilyen tsufságall illetik vala az Alexandriaiak az Agrippa királyságát.²⁸² gyalázatal illetvén ezt a fejedelmet, valamint a sidok gyalázatal illeték vala a kristust szenvedésekor.

Agrippa nem marada sokáig Alexandriában. bizony-
10 sága volt maga. mitsoda roszul bánik vala flaccus a sidokal, ezek is meg jelenték néki a Gubernátornak minden hozájok valo maga viselésit valamiotától fogva kajus uralkodnék, azt is tudtára adák, hogy ök irtak volt a császárnak. a melyben azt fogadták. hogy minden
15 tisztelettel léznek hozzája. valamit néki adhatnak. a törvények szerént, flaccus el olvasván ezt²⁸³ az írást jónak találá, és meg ígéré hogy el fogja küldeni, de el nem küldötte, a mely bizonyos jele volt [57b:] hozájok valo rosz akarattyának, a sidok uj levelet írának. hason-
20 lot az elsöhöz. és Agrippa kezében adák, a ki fogadá hogy el küldené a CSászárnak, és egy szers mind tudtára adná néki, a Gubernátornak. hozájok valo rosz magaviselésit.

[II Rész]

Az Alexandriaiak.²⁸⁴ látván hogy flaccus nem tsak
25 meg nem zabolázná az ő hamiságokot de söt még titkon segitené, esze gyülekezének egy kor. a théatrumban. jó regel, és kiáltani kezdék²⁸⁵ hogy faragot képeket kellene tenni a sidok synagogaiban, flaccus arra szabadságot adván, azonnal avárosbéliek seregenként menének a
30 synagógákra. némellyeket le ronták egészen. némellye-

²⁸⁰ némellyek <ins> suplikatiokot

²⁸¹ [Sorvégen:] fel szó [új sor elején:] <sz>val

²⁸² királyságát, [l—hosszú f-ből javítva.]

²⁸³ ezt <ir> az írást [az <ir> fölé írva.]

²⁸⁴ Alexandriaiak. [e—a-ból javítva.]

²⁸⁵ kezdék [dék—utólagos beírás a sor végén, sötétebb tintával.]

ket fel gyújták, és atöbbit a kiket el nem ronthatának. mert a sidók védelmeszték, azokban erővel bálványokat tevének.

A leg nagyob és főveb sinagogában a kájus faragot képit²⁸⁶ tevék. a mely nagyob lévén atöbbinél, szekére²⁸⁷ 5 tevék. amelyet négy ló vonta, ezek avárosiak minden nap fel írják valá. hogy mi történt legyen Alexandriában. és azt a CSászarnak el küldötték, kájus azt nagy ked-[58a:]vesen olvasa vala, gondolván azt, hogy az Alexandriaiak ezeket hozája valo szeretetből tselekedték. jóvá hagyván mind azt. valamit a sidok²⁸⁸ ellen tselekesznek vala, a CSászár jó akaroi, tiszttyei szüntelen valo tsufságal beszéllenek vala néki arról a nyomorult nemzetről. tudván hogy atettzék a császárnak. a töb Egyiptumi városok is követék alexandriát, és minden 10 synagóákban bé tevék a cájus képit. 15

Kevés idő mulva hogy a synagogak el rontattak, meg égetettek. vagy meg ferteztettek volna, flaccus parantsolatot ada ki, a melyben a sidokot idegeneknek hagyá lenni Alexandriában. meg fosztván őket ahazafiuságtól. 20 és hogy avarosiak közti számláltassanak, holot sok CSászároktól nyerték volt ök meg azt a szabadságot. nagy sándortól fogvást, az Alexandriai nép még ezel meg nem elégedék. látván a sidokot oltalom nélkül lenni, és hogy minden büntetés nélkül lehetne nekik azt tselekedni amit akarnának, azt gondolák hogy ideje volna 25 egészen eleget tenni gyűlölségeknek, amelyekel mindenkor voltak ahoz a nemzethez, Alexandria városa öt részre volt osztva, [58b:] a kik az öt első betüknek viselték anevit, az sidok el valának szélyedve mind az öt 30 részben., de a két résziben. több számuán valának. arra erőltették őket, hogy a városnak mind anégy részit el

²⁸⁶ képit «akarak tenni.» tevék [tevék—beszúrás.]

²⁸⁷ szekére«n» tevék. amelyet [et—beszúrás.]

²⁸⁸ a sidok «tselekesznek» ellen tselekesznek

hadnák, és az ötödik résznek. és kis résziben szorulnának, az Alexandriaiak azután az el hagyot házakban menének,²⁸⁹ és azokat fel prédálák. valamint ahadakozásban. többet négy száz háznál pusztították így el,

⁵ Ugy tekinték asidokot. mint olyanokat. a kiket a Császár, és flaccus az ő akarattyokra hagyták volna, az ő kamarájokat,²⁹⁰ bolttjokat fel verék, és amit akartak onnét el vitték, és azt nem titkon hanem nyilván mutogatván mindennek prédájokat, sőt még azok előtt a kié volt aportéka

¹⁰ A mely részire kellett a városnak a sidoknak el vonni magokat, anyi sok számúnak²⁹¹ olyan szoros és kitsid volt., hogy szállások²⁹² nem lehet, hanem a mód nélkül való sütös ferő fényen²⁹³ kellett lenni egész nap, a mely meg fojtta vala őket. és²⁹⁴ alig vehették a lélegzetet is, a városi iffiuság körül vette volt őket, meg nem engedvén hogy eledelt keresenek, akik el szá-[59a:]ladhattak, azok avárosnak más részire mentenek jó akarajokhoz kenyeret kérni, de mihent az uttzán meg üsmerték őket,

¹⁵ meg fogták. meg ölték, lábokal tapodták. az uttzákon vontzolták és el szaggatták. hasonló képen bántanak az olyan sidokal is a kik semit nem tudván adologba a városba érkeztenek., ha pedig a tengeren valamely sidó hajó érkezet, a hajot fel prédálták, és az emberekel

²⁰ együt meg égették

Sokakat egész tselédekel. egették még a magok hazokban. sokakat a füstel fojtották meg, másoknak meg kötelet kötöttek alábokra. és úgy vonták az uttzá-

²⁸⁹ menének, [Beszúrás sötétebb tintával.]

²⁹⁰ kamarájokat, [Első *k-h*-ből javítva.]

²⁹¹ sok számúnak [*a-o*-ból javítva.]

²⁹² szállások <ne> nem lehet, [Tollhiba.]

²⁹³ ferő fényen [*verő fényen*]

²⁹⁴ és <ali> alig [Tollhiba.]

kon. mind addig valamég darabokra nem szaggatták, hogy ha pedig a hóltnak valamely attyafia el akarta a tetet temetni, meg fogták, és halálíg kinozták.

Flaccus végít vethette volna ezeknek akegyetlenségeknek egy szers mind,²⁹⁵ ha akarta volna. de azokat elszenvédé. látatlanná tevé. és jóvá hagyá el.²⁹⁶ halgatásával., az eleit a sidoknak magához hivatá. mint ha meg akarta volna őket békéltetni avárosiakal, de tsak uj alkalmatoságot kerese arra hogy őket nyomorgathasa, harmintz nyoltz **[59b:]** tanáts²⁹⁷ urat meg fogata²⁹⁸ közülök, a kiket Augustus Császár rendelte volt. hogy igaságot tegyenek a magok nemzeti bélieknek, azokat meg kötözteté valamint ahalálravalokot, és kötözve viteté őket a nagy piatzon által atheatrumig, a hol a Császár születésinek napját inneplették, az innepnek nagyságáért valamely kedvezésel kelletet volna lenni a sidokhoz, de flaccus azzal nem gondola. hanem minde-
nek láttára a²⁹⁹ harmintz nyoltz tanáts urakat meg vereté³⁰⁰ olyan kegyetlenségel., hogy némelyek meg halának. és atöbbsi sokáig nyomorgottanak averés miat, atömlöztben, a melyben tették őket. és ahol tsak nem egy hólnapig maradának. és mind addig valamég magát flaccust meg nem fogák a Császár parantsolattyából.

A még a Császár innepe tartá. az³⁰¹ alat sok sidokat fogának meg, és keresztre tevék, a városiak minden regel a theátrumban esze gyülnek³⁰² vala, és a mulattságok abból allot hogy ót a sidokat kinoztak,³⁰³ verték,

²⁹⁵ egy szers mind, <de> ha akarta. de

²⁹⁶ el. halgatásával., [el. — utólag beírva a sor elejére.]

²⁹⁷ tanáts [s—z-ből(?) javítva.]

²⁹⁸ fogata [Szóvégi a—á-ból javítva.]

²⁹⁹ a <tiz> harmintz nyoltz

³⁰⁰ vereté [Első e—a-ból javítva.]

³⁰¹ az alat [z—megkezdett l-ből javítva.]

³⁰² esze gyül [Íráshiba *esze gyülnek* helyett;] vala, és a mulattyágok [elírás *mulattságok* helyett; vö. alább is a 465. sz. jegyz.]

³⁰³ kinoztak, <a> verték,

tsigára [60a:] vonták. az után fel feszítették. az ilyen kegyetlen mulattsága anépnek kilentz oráig tart vala, az után jöttek a tántzosok. a komédiások, és mulattságok, amelyek az ilyen innepekben szoktak vala lenni. ha a
5 piatzon. az utzákon valamely sidó aszszonyt találtnak. meg fogták. bestelenül, és gyalázatosan bántanak véle.

flaccus azután azt fogá reájok. hogy a sidók házai tele volnának fegyverekkel, hozzájuk küldé egy Castus nevű kapitánt Istentelen vitézettel, de semit nem találá-
10 nak. imé eszerént adgya előnkben philo a flaccus, sidók ellen való üldözését Alexandriában, ő maga bizonyosága volt ennek az üldözésnek., talám még része is lehetet benne, mind ezek anyomoruságok mint egy két holnapig tartának,

[III Rész]

15 Agrippa, amint idé fellyeb meg mondok. Alexandriában érkezvén., őt keveset mulata, mert látá. hogy mind a Gubernátor, mind a lakosok rosszul volnának hozzája, a maga országában mene, őt mindenek tsudalkozának rajta, annak³⁰⁴ előtte nyomoruságban. szegénységbe, a
20 sok [60b:] adóságban látták, akoron pedig hatalmason látták viszá terni, királyi titulusal, és a császárnak nagy kedviben, el érkezése után, leg első gondgya avolt. hogy mentől hamaréb meg segíthesse az Egyiptumi nyomoruságban lévő sidókat, kájusnak el küldé a sidók levelét,
25 amelyet flaccus nem akará el küldeni, azt könnyen el hihetni hogy azt is tudtára adá a CSászárnak, hogy mitsoda gyalázatosan fogadták volt Alexandriába. és hogy mitsoda kegyetlenségel bánnak őt a sidókkal.

A kristus eszt 42.
Annus vulgaris 39

30 A császár levelit vévén azonal egy Bassus nevű századost küldé el vitézettel,³⁰⁵ hogy flaccust meg fogatná, a százados kevés idő mulva Alexandriában érkez-

³⁰⁴ annak <el> előtte [Tollhiba.]

³⁰⁵ vitézettel, [z-l-ből javítva;] hogy flaccust meg fogatná, [fogatná t-je d-ből javítva.]

vén, az estvét meg várá, és elsőben végire mene. hogy hol volna ahadaknak feje, hogy közölhese véle parantsolattyát, és segítséget kérjen tőlle ha a szükség ugy hoza, Bassus elől találván egyet a vitézek közül. meg tudá tőlle, hogy a hadaknak fejek flaccusal vatsorálna egy Ibephán nevünél, Bassus oda küldé egy vitezit szolga köntösben, aki meg vivé néki, hogy flac-[61a:]cus tsak egy néhány tselédivel volna, és örzök nélkül, Bassus aházhoz közelgetvén, a kapukot, és az uttzát el állatá, és atöb vitezivel fel mene avatsoralo helyre, ahol flaccus volt, aki nem gondolkodván másrol hanem az italrol. eppen akara valaki egészségiert inya, a midön Bassus bé lépék a házban. flaccus meg látván. mindgyárt fel akara kelni, de a vitezek környül fogák, és látá hogy haszontalan volna magat oltalmazni, őt mindgyárt meg fogák, és Bassus el vivé magával., senki mellette nem mére fel támadni.

A midön meg mondák a sidoknak hogy flaccus fogva volna, azt gondolák hogy azal tsak meg akarnák őket tsalni, hogy azután meg nagyob nyomoruságban ejttsék őket, és tsak akor kezdének meg vidámulni,³⁰⁶ a midön bizonyoson meg tudák, hogy az ellenségek. nékik nem árthat, az Istennek hálákot adának. aki meg szánta őket. az éttzakat az imádságban, és ahálá adásban tölték, és más nap atenger parttyára menének, nem lévén synagogájok ahová esze gyülhesenek. hogy meg köszönhesék az Isten irgalmaságát. [61b:]

flaccust hajora tették hogy olosz országban vigyék. az ő uttya veszedelmes, és hoszas volt de végtire Romában érkezvén, őt ötet, Isidorus, és Lamponius vádolni kezdék, ugyan azok, akik leg inkább ingerlék asidok ellen valo gyülölségre, és üldözésre, A császár meg tudván az ő igasságtalanságit, és meg boszonkodván rosz maga viselésin, leg inkább maga volt ellene, arra is itélé, hogy

³⁰⁶ vidámulni, [m—megkezdett l-ből javítva.]

minden jószágát el veszese, és maga szám ki vetésben
menyen, az ő házi, és ládabéli portekáji a melyek
drágák, és gazdagok valának, mind el foglaltaték a
CSászár számára, az ő szám ki vettetésinek³⁰⁷ helye
5 mindgyárt eleinte Gyáres szigetiben rendelteték. a mely
leg pusztáb sziget volt a többi közöt, de a lépidus
kérésire. a³⁰⁸ kinek nagy hitele volt a CSaszárnál, meg
engedé hogy Andros szigetiben vigyék, egy néhány
holnapok mulva egy kis földet vet magának, a hol
10 egyedül lakék. de nem élt őt sokáig, mivel kájus meg
öleté a töb szám ki vettetekel együt. a midön flaccushoz
menének hogy meg [62a:] öllyék, oltalmazni akará
magát és el szaladni. de esze darabolák. és egy verembe
veték. evolt flaccus vége.

[IV Rész]

15 Hérodos Antipas aki oly meg vetésel bánék Agrippá-
val az ő atyafiával. és sogorával a midön oly szegény
állapotban volt. amint ezt meg mondók ide fellyeb, leg
inkáb báná és busula az ő fel magasztaltatásán. és viszá
térésin ő tsak a Tetrárka nevet viselte. de Agrippa
20 akirályi nevet. Herodiáda. a Hérodos felesége. Agrip-
pának huga. nem nézheté mérges irigység nélkül a
báttýának szerentséjit., addig sürgeté. és unszoló Hero-
dest.³⁰⁹ és addig beszéle néki, hogy végtire arra vevé
akarattya ellen. hogy Romában mennének. hogy őt
25 királyi nevet nyerhesen magának. el készüle tehát arra
az utra mentöl nagyob pompával lelete tölle, Herodiá-
da, gondolván. hogy talám a maga jelen valo létivel a
CSászár nagyob tekintetben veszi a férjit. reá száná
magát mind a fáradságra. mind a veszedelemre, és el
30 mene a férjivel.

Agrippa könnyen által látván a Herodes uttyának
okát. fel tevé magában, hogy meg gátollya [62b:]

³⁰⁷ szám ki vettetésinek [Az utolsó *e*—megkezdett *k*-ból javítva.]

³⁰⁸ a <nag> kinek nagy

³⁰⁹ Herodest. [*H*—*h*-ből javítva.]

igyekezetit. Romában küldé egy Fortunatus nevü szolgálját. a Császárnak valo nagy ajándékokal. és leveleket, a melyekben azal vádolá Hérodest, hogy része volt a Sejánus Tiberius ellen valo hűségtelenségiben, és hogy még mostanában is szövetségben vagyton. a birodalom⁵ ellen, Artabánal. a Párthusok királyával. hogy pedig mind ezeket meg bizonyítsa, azt erősíté acsászárnak, hogy Hérodesnek. hetven ezer embernek valo fegyvere volna el téve titokban.

Hérodés olosz országban érkezvén, a CSászárhoz mene és a midön a CSászáral leg első szemben valo létele volna Fortunatus is oda érkezék, és az Agrippa leveleit kezében adá, a császár mindgyárt olvasni kezdé a leveleket. és kérdé Hérodestől. ha igazé az, hogy anyi sok fegyvere volna készen, Herodes nem tagadhatván,¹⁵ kájus el vevé tölle a Tetrárkiáját, és holtig valo szám ki vetésben küldé franczia³¹⁰ országban lyonban. a felesége Herodiáda az Agrippa huga lévén, ő érette meg akara néki kegyelmezni. és vissza adatni a penzit. de az aszony nem akara elni ezel [63a:] akegyelemel. hanem jobban szereté az urával el menni szám ki vetésbe. és részesülni szerentsétlenségiben a³¹¹ mint hogy öis volt annak az óka.²⁰

Mind ezekre Josef tanitván minket azt mondgya más helyt. hogy kájus Spanyol országba küldé Hérodest. a mely semmiképen nem ellenkező, a meg lehet, hogy kájus aki ebben az esztendőben Galliában menvén Agrippával. lyonba marada egy darab ideig,³¹² akkor meg változtathatá a Herodes helyét. és lyonbol., spanyol országban küldheté. kájus Agrippának adá a Tetrarkiat³⁰ a³¹³ melyet Herodestől el vevé., és urává tette. minden

A kristus eszt. 42.
An. vulg. 39

Josef de bello
1.2.c.16.

³¹⁰ fraczia [Íráshiba.]

³¹¹ a [Beszúrás.]

³¹² ideig, <ve> akor

³¹³ a [Beszúrás.]

joszágának. Herodes negyven három esztendeig birta a Galileai Tetrárkaságot. Sephorist a tartomány fő városává tette volt. Tiberiadest. a Tiberius tiszteletire építette volt. juliadát pedig Julia, a Tibérius annyának tiszteletire. Ez a Herodes volt az, a kihez pilatus a kristust küldötte vala nagy penteken, és a ki viszá küldé pilatushoz. királyi palástot³¹⁴ adtván reája. tsufságbol. **[63b:]**

A kájus szándékja, hogy magát Isten gyanánt imádtassa. ujjab alkalmatoságot ada a sidok ellenséginek hogy üldözést támaszanak ellenek a CSászár résziről.³¹⁵ a magok országokban is. Jamnia városa, joppé, és accaron, ezekben avárosokban sidok, és pogányok. laktanak, és egy Capitonus nevü. akoron az egész judeának³¹⁶ fő ado szedöje vala, némelyek a jámnia béli pogányok közül. tudván akajus esztelen szándékját hogy Istennek tartaná magát, és Capitonusnak. a sidok ellen rosz indulattyát, azt gondolák egy szers mind hogy a Császárnak valamely téglá oltárt tsinályanak, tudván azt hogy asidok meg boszonkodnak azon. hogy a magok országában. a törvények ellen tselekesznek, az ellen fel kelnek. és valamely támadást fognak indítani, és azal. alkalmatoságot adnak a pogányoknak. hogy ő vélek roszul bányanak, ez így is történék mivel a sidok az oltárt leronták, Capitonus azt meg tudván, a Császárnak meg írta, de az igazságot el titkolá, és a mit a sidok ellen irhata, azt el nem³¹⁷ mulatá. **[64a:]**

kájus vévén azt a levelet, két embertől kere az íránt tanátsot, Heliconustól. és Apellestől, ezeket a leg aláb valo rendből, a leg fellyeb valokra³¹⁸ emelte volt. az egyike Egyiptiusi volt a másika Ascaloni, és minden-

Akristus eszt.43.
An.vulg. 40.

Joseph. Antiq. l.
18. c.11 philo de
legat. ad cajum. p.
1040.

[V Rész]

³¹⁴ «palás» királyi palástot

³¹⁵ CSászár résziről. «még» a magok [résziről—beszúrás.]

³¹⁶ akoron az egész judeának «akoron» fő

³¹⁷ nem [Beszúrás.]

³¹⁸ [Sorvégen:] va [új sor elején:] «va» lokra

ke³¹⁹ a sidok ellenségi, ezek azt mondák a Császárnak. hogy atégla oltár helyet. amelyet a sidok el rontották, a jerusalemi templomnak a sanctuariumában kel tétetni a maga öntöt képit. aranyal bé boritva, és meg kel parantsolni. hogy ez után aza templom a fényes kájusnak. az új Jupiternek szenteltessék, Ezt a parantsolatot publius Petroniusnak küldék, a vitellius utan lett syriai Gubernátornak,³²⁰ azt is parantsolák néki, hogy venné felit maga mellé a hadaknak. kik az Eufrátest őrzik, hogy bé töltthese az Császár akarattyát erővel is. ha a sidok nem akarnak szépen engedelmeskedni. 5
10

Petronius egy szers mind által látá, hogy mitsoda nehéz volna aparantsolatot végben vinni, mert üsmeré egy felől kájusnak, hirtelen. és erőszakos természetit, és más felől. a sidoknak., az ő törvé-[64b:]nyekhez valo ragaszkodásokat. mind azon által. engedelmeskedni akara, de mint hogy kájus nem parantsolá néki. hogy a templomban készen valo képit tegye, azért feneciából a leg jobb kép faragokot el hivatá. és parantsolá nékik hogy olyan képet tsinálnának, a mitsodást a Császár kíván. az Eufrátes mellől, két légiot hivata. Syriába, és több hadakot is gyűjte esze. mind ezeket meg irá kájusnak, a ki meg ditséré serénységit. és arra inté hogy hadakoznék a sidokra. ha nem akarnának engedelmeskedni. Ez így léven. minden hadaival ptolemaidaban jöve. judeának a széllyire. hogy ót televellyen. és közeleb lehesen a hadakozást el kezdeni tavaszal, hogy ha a sidok ellent állanának., 15
20
25

A petronius készületin a sidok meg ütközének, azt nem hitetheték el magokal., hogy ellenek akarnának hadakozni, de meg abban nem kételkedhetének., látván azokat ahadakot, a kiknek a Gubernátor maga a fejek., 30

³¹⁹ mindenike [Második *i*—*e*-ből javítva.]

³²⁰ Gubernátornak, [*nak*—beszúrás.]

Azonba petronius magához hivatván a sidok közül, a fő
renden valokot elejekben adá a CSaszár parantsolat-
tyát, és más felől, hogy mitsoda veszedelemre teszik
magokot ha [65a:] nem engedelmeskednek, azt gondolá
⁵ hogy ezel meg ijesztené őket, és reá állanának kívánsá-
gára, de semit nem nyere elméjeken. a kik mindgyárt ki
mutaták keserüéseket sirásokal. és hajok szaggatásá-
val, petroniusnak tudtára adák. hogy inkább meg hálná-
nak hogy sem a templomjokot meg fertezettve lássák.,
¹⁰ A sidok viszá térének Jerusalemben, és kájus szán-
dekjának a hire el terjedvén egész judeába. a sidok
minden parantsolat nélkül el hagyák a városokot.³²¹ és a
mezöket, noha vetésnek ideje vala, és mindegyüt felesé-
gestől, gyermekestől. ptolemaidában³²² menének, hogy
¹⁵ meg engesztelhesék³²³ Petroniust. és kénszerittsék a
Császárnak. irni. hogy vegye vissza parantsolattyát. a kik
azt a sokaságot láták leg előbször. azt gondolák³²⁴ hogy
valamely had jöne petroniusra, sietve hirt adának néki.
de a még valami rendelést tenne az iránt minden felől el
²⁰ érkezének, és el lepék atartománt valamint a felhö.,
minden fegyverek a kiáltások, és suhajtások vala, és az
ö mely veréseknek zörgése, igen mesze hallatot, ez a
sok nép, hat Clasisban vala el osztva, három egy reszről,
ahol valának. [65b:] az öregek, az ifiak, és a gyermekek,
²⁵ három a más reszről, a hol valának az öreg,³²⁵ az ifiu,
aszonyok, és a leányok, mihent ezek meszünen meg
láták Petroniust, a földre esének, nagy kiáltással. és
jajgatással, petronius mondá nékik hogy kelnének fel, és
közelitenének hozzája, amelyre nehezen veheték mago-
³⁰ kot. ugyan tsak végtire hozzája menének, hamvas fövel,

³²¹ városokot. [Az utolsó o – a-nak is olvasható.]

³²² ptolemaidában «erkezének,» menének, [Törlés a sor elején.]

³²³ engesztelhesék [Az n helyén először egy hosszú szárú betű kezdett.]

³²⁴ az gondolák [Elírás.]

³²⁵ az öreg, «asz» az ifiu, aszonyok,

nagy zokogással.³²⁶ és a kezeket hátul esze fogtak.
valamint a halálra iteltettek,

A leg eleje a sidoknak, mondák a Gubernátornak,
hogy az ő magok meg alázások. a melyben láttya őket
igen távul volna atamadásra valo akarattol., amelyről ⁵
őket vádollyák.: hogy az a sokaság azért jöt volna
eleiben. hogy vágy közönségesen meg botsásanak né-
kik, vagy mind együt meg öllýék őket. hogy a sidok a
CSászárnak, leg engedelmeseb. és³²⁷ leg hüweb jobbá-
gyi.: hogy ők voltak leg elsők az egész nap keleten. a³²⁸
kik jelit adtak örömökel, és engedelmeségekel. az ő
császárá valo letinek; hogy leg elsöben. az ő templomok-
ban tettek áldozá-[66a:]tot ő érette: leheté tehát hogy
ugyan azon templom legyen első, és egyedül valo, a
kinek meg ferteztessek szenttségít.? vegyék el töllünk ¹⁵
városinkot, házainkot, földeinket,³²⁹ valamiket birunk,
ugy tartanok mint ha azokat adnok, és el nem veszte-
nök. hogy ha meg hagyák nekünk templomunkot.
abban az állapotban. amelyben,³³⁰ azt vettük atyáinktol.
anyi saeculumoktol fogvást. hogy ha pedig azt a kegyel- ²⁰
met meg nem nyerhettyük, örömet meg halunk, tsak
meg ne lásuk azt az utolso nyomoruságot. a minket valo
meg gyözesre nem szükséges a fegyver,³³¹ a mi vallásunk
nem fegyverel oltalmazá³³² magát. hanem a szenvedése-
kel, meg halunk mint ártatlanok. és nyomorultak, nem ²⁵
tselekedvén semit is a fejdelem parantsolattya ellen, se

³²⁶ zo«g»kogásal. [Törlés a sor elején.]

³²⁷ és leg hüweb [s—t-ből javítva.]

³²⁸ a «j» kik jelit [Törlés a sor elején.]

³²⁹ földeinket, «a» valamiket

³³⁰ amely«e»ben, [b—t-ből javítva.]

³³¹ fegyver, [Elírás.]

³³² oltalmazá [Ékezethiba.]

a mi lelkünk üsmérete ellen, mi leszünk első áldozati annak az új Istenségnek, akit³³³ ami templomunkba akarják helyheztenni.

Petronius haragal felelé ezeket nekik. Hát azt gondol-
5 lyátoké hogy én a Császár parantsolattya ellen tseleke-
szem ezekben, ha adolog az én hatalmomba állana, úgy
még is. valamely okal³³⁴ [66b:] mondhatnátok nékem
azt amit mondotok, de azt tudgyátok hogy nékem
engedelmeskednem kel, valamint nektek is. Ha azt
10 tartod, felelék a sidok, hogy tartozol engedelmeskedni
a császárnak. enged meg, hogy mi is azt tarttsuk, hogy
tartozunk engedelmeskedni az Istennek, és törvényünk-
nek, mind egyike, mind a másika, méltó a tiszteletre,
nintsen olyan veszedelem, a melyre ne tegyük magun-
15 kot. azon kettőért, reméllyük hogy az Isten meg halgat-
ván kiáltásinkot, és vigyáztván³³⁵ a maga tiszteletire,
gondunkot tudgya nekünk viselni, és meg oltalmazni a
templomához való tiszteletet, az egész nép az után el
oszlék, petronius pedig, hogy jobban meg üsmerhese. a
20 tartománynak miben való állapottyát, és a sidoknak
erejít, egy néhány jó akarójival Tiberiádes városaban
mene. a mely város Agrippaé volt. ahadát pedig ptole-
maidában hagyá, ot lévén az eleit a sidoknak magához
hivatá, és a nagy számu nép is eleibe mene, ót elejekben
25 adá aveszedelmet a melyre tennék magokot. ha a
Császárnak nem engedelmeskednek, azután a kájus
fenyegetésit. a Romaiak hatalmát. és mind ezek után.
egyebet töllök nem kíván, hanem azt. a mit mindnyájan
atöb jobbágyi a Csaszárnak. már meg tselekedték volna.
30 [67a:] az ő feleletek tsak avolt, hogy petroniust³³⁶ arra
kénszerítették, hogy a törvényeket meg akarván ferteztet-

³³³ akit <a kit.> ami •

³³⁴ okal <beszél-> [66b:] mondhatnátok

³³⁵ vigyáztván [i—á-ból javítva;] a maga tiszteletire, <is> [törlés a sor elején.]

³³⁶ petroniust [Szóvégi t—utólag beírva, halványabb tintával.]

ni, őket az utolsó kénszerítésre ne tegye, Hát én nem tartozomé magam is engedelmeskednem atörvénynek, és a fejdelemnek.; mondá petronius, és én azt meg szeghetemé. életem el vesztése nélkül? de söt még az én halálom sem ment meg titeket attol, hogy azt ne tselekedgye veletek a mit akar. Erre a sidok.fel kiálták, hogy nem volná olyan halál. amelyet elne szenvedgyék törvények³³⁷ meg tartásáért, El végeztéké tehát magatokban. mondá Petronius. hogy a CSászár ellen hadakozatok? Mi minden nap áldozatot teszünk két szer felelének a CSászárért, és a Romai népért. de ha szándékját végben akarja vinni hogy a képit a templomunkba³³⁸ tegye, fejit vegye elsöben minden sidonak, mi fegyvert nem fogunk, az erő ellen. erővel nem állunk,; hanem meg hadgyuk magunkot öletni, és erre mindnyájan a földre³³⁹ esének, hogy meg öletessenek. 5

Petronius ezeket látván meg esék a szive rajtok, és a midön viszá tért volna amaga házában, Aristobolus. az Agrippa atyafia, Helcias. és más több királyi vérből való fejdelmek, a fö-[67b:]renden lévő sidokal. hozája menének, és arra kénszerítették hogy ne vetné kétttségbe anépet, hanem engedné meg nekik. hogy had külgyenek követeket a császárhoz., vagy is irjon maga. tudtára adván hogy a sidok készebek minyájan inkább meg halni, mint a képit el szenvedni templomokba, talám a császár ezeket az okokat tekintetbe veszi, és meg vizsgálja hogy mi következhetik abbol, de ha szinte mind ezek után is. a császár tellyeséggel akarná szándékját végben vitetni, a követek viszá térések után is ideje leszen a hadakozást el kezdeni. Petronius tanátsot tarta erröl a dologrol, és örömel látá hogy azok a kik mindgyárt eleinte a hadako- 10

³³⁷ törvények «a t» meg tartásáért,

³³⁸ templomunkba [ba—beszúrás.]

³³⁹ földre «esél» esének. 25

zás³⁴⁰ mellet voltak, meg tsendesettenek. és atöbbivel³⁴¹
az kegyeségre hajolnak, El tekellé tehát magában, hogy
maga írna a császárnak, noha előre látá aveszedelmet a
melyre magát tenné, meg tiltá tehát a sidoknak hogy
5 követeket küldgyenek kájushoz, A császárnak azt meg
nem írta hogy a sidok mint ellenzenék parantsolattytát, és
hogy mitsoda nagy akadályokat tésznek, néki engedel-
meskedni ebben a dologban., hanem akoron tsak azt írta
neki hogy még a képit a templomban nem tehatték,
10 mert [68a:] ahoz idő kívántatik hogy el készülyön, a³⁴²
sidokat pedig nem mérték most arra³⁴³ kénszeríteni, ne
hogy a földi munkájokat el hagyván,³⁴⁴ a föld pusztán
maradgyon. és az adot meg ne fizethesék, és hogy a
szükség, sok számu tolvajokat támasztana,³⁴⁵ A mi a
15 sidokat illeti. függöben hagyá elméjeket. és a földi
munkájokra küldé őket, semit töllök meg nem tagada,
se semit nékik meg nem ígére ebben a dologban. a³⁴⁶
mester embereket pedig a kik a képen dolgoztanak.
nem hogy sietette volna, hanem még azt izené nékik.
20 hogy elegendő időt adgyanak magoknak amunkára, és
amely munka. olyan légyen. a melyhez hasonló ne
találkozék.

Petronius siettségel el küldé Romában. a Császárnak
szólló levelét, más leveleket is küldé jó akaroinak,
25 kérvén őket arra hogy tsendesítsék meg a Császár
haragját., és igyekezzenek azon. hogy ne vigye olyan
mód nélkül valora adolgot. és ne tegye³⁴⁷ a sidokat

³⁴⁰ hadozás [Elírás; másutt *hadakozás* alakban írja Mikes.]

³⁴¹ atöbbivel [vel—beszúrás.]

³⁴² «a» a sidokat [Tollhiba.]

³⁴³ arra «kesz» kénszeríteni,

³⁴⁴ el «ha» hagyván, [Törlés tollhiba miatt.]

³⁴⁵ támasztana, [Első *t—r*-ből(?) javítva.]

³⁴⁶ a «munk» mester embereket

³⁴⁷ ne tegye «öket,» a sidokat [a *sidokat* «öket» fölé írva.]

akétségben való esésre, De Petronius akár mely mértékleteséggel. irás. és akár mint igyekezők is azon hogy haragra ne indítsa kájust, mind azon. **[68b:]** által a levele oly igen fel gerjeszté ezt akegyetlen fejdelmet, hogy mennél tovább olvasá alevellet, a méreg³⁴⁸ annál inkább fel gyulada benne., alig végezé el az olvasást., hogy ki tették sok jelekből. hogy petronius magára várhattya. az engedetlenségért való büntetést. mind azon által. el fedezé haragját. amég boszut alhatna veszedelem nélkül, mivel tartot az olyan Gubernatoroktól, a kik sok hadaknak parantsoltanak,³⁴⁹ valamint a syriai Gubernátorok, és a kik zenebonát indithattak atartományokban kevés idő mulva azt iratá petroniusnak, hogy ditsérné okoságát., de azt hagyta neki, hogy minden idő halasztás nélkül. akepit a templomba tenné. 5

Agrippa ezen közben bé mene a császárhoz köszöneti szokása szerint, nem tudván semit is a petronius levele iránt. se az annak előtte való dolgokban., mindgyárt meg üsméré a kájus rendeletlen keze mutogatásiról, és az el fordult szemeiről hogy haragban volna, De ami leg inkább az elméjít **[69a:]** kezdé haborgatni. ahogy, kájus a szemeit el nem vevé rolla, azonal. nagy és kitsid tselekedetit kezdé³⁵⁰ vizsgálni, hogy meg láthasa miben bánthatta volna meg, de semiben magát vétkesnek nem találván. egy kevesé meg bátorodék, és noha egy néhány izben akará kájustól meg kérdeni neheztelésinek okát, de magát meg tartoztatá. nehogy kérdésivel még nagyobbra ne ingerelleye, kájus által látvan az Agrippa gondolattyát., mivel senki a gondolatokat nem vizsgálhatta jobban nálánál, Akarnád tudni, mondá³⁵¹ neki kájus. haragomnak okát, mindgyárt meg mondom, A te 10

³⁴⁸ méreg [A g helyén először felhúzott szárú betűt, k-t(?) kezdett.]

³⁴⁹ parantsoltanak, [Második r—javítva olvashatatlan betűből.]

³⁵⁰ tselekedetit kezdé <tit.> vizsgálni,

³⁵¹ mondá [o—a-ból javítva.]

sidoid, azok a tsudálatos emberek. egyedül a több emberek közöt., nem akarják kájust Istennek üsmérni. ugy tettik mint ha szán szándékal. akarják magokat nyomorultaká tenni, az én parantsolatomhoz valo engedtlenségekért, Azt parantsoltam. hogy a Jupiter képit a templomokban tegyék, ök pedig. azon szin alatt hogy kérjék töllem parantsolatomnak **[69b:]** meg változtatásat, mindenüt fel támadtanak,

Agrippa ezekre a szokra olyanná lön, mint ha a meny
10 kö ütötte volna meg, a szine szüntelen változék, az ijedség el foga, minden tagjai kezdének reszketni, és el erötelenedvén el ájula, és a földre eset volna segítség nélkül, a Császár felben hagyván beszedit. a szállására vivék, a hol más nap estig ugy feküt mint a holt., akoron
15 fel nyitván egy kevesé szemeit, a mellette valokot meg tekinté. és ismet el szunyada. A harmadik napon egészen magához³⁵² tére, és azt kérdé hogy hol volna, és ha a Császár jelen volnaé, mondák néki hogy a szállásan volna, a jó akaroí, és hü tselédi közöt, a Doktorok
20 mindeneket ki küldének aházbol. hogy eröt adhassanak néki a feredő, vagy más³⁵³ egyéb orvoságok által, de egyebet nem akara, hanem egy kevés ételt., tsak épen a szükségért, mondván hogy a mitsoda nyomoruságban vagyon, az a kevés étel elég volna, azt is köny hullatásal
25 ette, mondván, hogy nem kívánna többé elni. ha nem reménlené, hogy még meg segitheti hazáját³⁵⁴ abban a keserves állapottyában. **[70a:]**

Agrippának mihent az ereje meg jöve. egy hoszu levelet ira kájusnak, a melyben fel tevé, hogy a természet szerent valo szeretet, amelyel vannak az emberek
30 hazájokhoz, és törvényekhez, kénszeritené³⁵⁵ őket arra.

³⁵² magához [*h-sz*-ből javítva.]

³⁵³ más egyéb [*á-e*-ből javítva.]

³⁵⁴ hazáj.át [*j-t*-ből javítva.]

³⁵⁵ kénszeritené [*i-e*-ből javítva.]

hogy párttyát fogná a sidoknak, akiknek az ő eleji már régtől fogvást. Királyi.³⁵⁶ és fő papjai valának, A tisztelet amelyet a Császárhoz vagyon., azt tanátsolá néki, hogy ne soval, hanem irásával szollana mellettek,; Hogy a mely jó akarattyát méltoztatta hozzája mindenkor³⁵⁷ 5 mutatni. reménséget ád néki. hogy meg nyerheti azt, a mi a CSászárnak: mindenél leg kevesebé telik, és a mit a sidók³⁵⁸ mindeneknél nagyobra fogják betsülni,; Hogy a Jerusálem városa. nem volna méltatlan kegyelmeséginek el vételére, mivel nap keleten. az a város volt első. a ki ötet Császárnak üsmeré,; Hogy annak avárosnak templomát tisztelték. Tiberius. Augustus. és Markus Agrippa. a kiknek tisztelné kájus emlékezeteket, és követni kellene példájokat.: A mi ötet magát illeti. mind azok anagy jók, amelyekel. a CSászár ötet bé 10 töltötte, terhére lennének, hogy ha tsak azt a kegyelmeségit meg nem nyerheti. a [70b:] melyre kéri,; Hogy inkább maga halálát kívánnya. tsak meg ne lássa nemzeti- nek a kegyelemből valo ki esésit, és a Templomnak meg ferteztetésit.: Hogy hazája árulonak, és a CSászár kegyelmiből ki esetnek tartanak, hogy ha ilyen állapotban. a halgatásban maradna, és meg nem nyerné kérésit: Ezt a levelet³⁵⁹ kájusnak el küldé, bé petsételve, maga pedig bé zárkozva marada szállásán., nyughatatlansággal várván aválaszt, a melyen álla az egész Impériumban lévő sidoknak szerentséjék. 20 25

Kájusnak nem hogy meg eset volna a szive az Agrippán előtte történt dolgon., de söt még annál inkább felgerjede a sidok ellen, Nézétek, el, mondgya vala, mitsoda fejések azok az emberek a magok vallásokban., 30

Az Agrippa nagy anyja az Asmonea familiából valo volt, amely familiában együt volt a királysággal. a papság.

³⁵⁶ Királyi. [K—R-ből javítva.]

³⁵⁷ mindenkor [kor—beszúrás.]

³⁵⁸ a sidók <mi> mindeneknél [Tollhiba.]

³⁵⁹ Ezt a levelet [...] <ezt a levelet.,>

mivel még Agrippa is. a kit én bé töltöttem anyi jokal, és tiszteletel, nem halhatá a szándékomot hogy a képemet Templomokban tegyék. ájulás nélkül. az Agrippa levelét olvasván eleinte mindgyárt haragra indula azért.
5 hogy ez a fejdelem ellent tartana olyan dologban. a melyet ő oly erősen [71a:] ohajttya, mind azon által a levelben³⁶⁰ fel tett okokra valo nézve meg tsendesedék, némelykor kárhoztatni kezdé magában Agrippát azért, hogy miért fogná pártytát egy olyan népnek. aki ellensége volna az ő Istenséginek, némelykor meg ditséré az ő³⁶¹ bátor szivét, a ki, ki mondatta véle szabadság gondolatit. azt pedig az ő nemesi vérinek tulajdonittá. helyesen.

Agrippa nem vevé válaszát a Császárnak. de a sok
15 volt, hogy kájus meg nem érezteté véle haragjának súlyát, Agrippa tehát a Császárt magához hívá vendégségre, avendégség. nagy pompával. és bőséggel mene végben. kájusnak az igen tették, a jó lakás, és az italközben mondá néki, hogy az igen kevés volna, amit
20 eddig aző szolgálattyáért, és hüségiért tett véle, de még azokhoz nagyobakat is akarna tenni. hogy ötet szerentsésé boldogá tegye. Agrippa felelé. hogy a haszon keresésnek nem volt része. az ő néki tet szolgálattyában,; Hogy hajlandóságbol. kötelezte magát hozzája;
25 Hogy ha pedig mind azok ajók amelyekel ötet bé töltötte.³⁶² kevesek volnának a császári Méltosághoz, azok ajók igen felyeb ha-[71b:]ladgyák mind azt, a mit valaha mért volna reménleni, kájus ezeket tsak udvari szoknak.tartván. arra sürgeté Agrippát. hogy kérne
30 valamit tölle. Agrippa akoron mondá, Uram annyit

³⁶⁰ a levelben <v> fel tett okokra valo

³⁶¹ az ő <nemesi> bátor [bátor <nemesi> fölé írva.]

³⁶² bé töltötte, <a> kevesek volnának a

jokai terheltél meg engem, hogy már többet nem kívánhatok, : De egy kegyelmeségedet meg nem vonhatod töllem. amelyért amenynek áldása léssen rajtad, és a mely valóságos bizonyosága léssen. hozám valo jó voltodnak; a mely³⁶³ nem más, hanem hogy, ted le azt a ⁵ gondolatot. hogy a Jerusálemi templomban tétessed képedet.

kájus a ki szereté Agrippát. és a³⁶⁴ ki azt fogadta volt hogy meg adná amit kérne, szégyenlé meg nem adni kerésit, meg is adá azt mindgyarást, és még inkább ¹⁰ betsüllé azért hogy nem volna haszna kereső, és nem hogy még több joszágokat kért volna³⁶⁵ tölle, hanem azal meg elegendet, hogy a nemzetének³⁶⁶ tsendeséget szerezen, és hasznot vallásának, azt pediglen életének. és szerentséjinek veszedelmével, hogy ha a császárnak ¹⁵ nem tettzet volna kérése, kájus tehát egy³⁶⁷ levelet [72a:] irata petroniusnak. a melyben ditséré szorgalmatoságát, hogy hadat gyűjtöt parantsolattyának végben vitelére, : Hogy³⁶⁸ ha pedig a képe már a Jerusalemi Templomban volna, tsak ót kel hadni, hogy ha pedig ²⁰ még ót nintsen, ne gondolkodgyál³⁶⁹ már arol, hanem küld viszá a hadakot a magok quártélyokba, és vid végben a több parantsolatimot. amelyet ennek elötte adtam volt néked, mivel ami aképet illeti, az iránt meg változtattam szándékomot, az Agrippa tekéntetiért.³⁷⁰ a ²⁵ kitöl semit meg nem vonhatok, De azt is meg irá néki,

³⁶³ [Sorvégen:] <a> [új sor elején:] a mely

³⁶⁴ a [Beszúrás.] ki

³⁶⁵ [Sorvégi margón:] vol- [sor eleji margón:] na [eredetileg kért tölle volt az állítmány.]

³⁶⁶ nemzetének <tsed> tsendeséget

³⁶⁷ egy levelet [gy—g-je megkezdett l-ből javítva.]

³⁶⁸ Hogy [H—h-ből javítva.]

³⁶⁹ gondolkodgyál [k—g-ből javítva.]

³⁷⁰ tekéntetiért. [Első e—fölyött áthúzott vessző.]

hogy ha valaki templomot, vagy faragot képet akarna néki szentelni akár mely helyen Jerúsálemen kívül, azt szabadoson meg tselekedheti, és ha találkoznék olyan vak merő sidó. a ki az ellen allana, mindgyárt meg 5 büntessék, vagy nékie el küldgyék, de az Isten meg nem engedé hogy senki is akoron néki templomot szentelyen.

A császár könyüségből. vagy más képen, tsak hamar meg báná a sidokal tett kegyelmet, és azon öntöt kép 10 helyet. a melyet sidonban el kezdték volt, mást³⁷¹ tsináltata aranyas rezből Ro-[72b:]mában, egy igen nagyot, olyan szándékal., hogy titkon el vinné magával a midön amásik esztendőben Egyiptumban menne, és akoron alatomban a Jerusálemi templomban tétesse. 15 minek előtte a sidok azt meg tudgyák, a melyért az egész sidó nemzet fel támadot volna, ha az Isten meg engedte volna végben vinni szándékját. kevés idő mulva petroniusnak meg irá, mint hogy³⁷² inkább vigyázot a sidoktól vet ajándékokra, mint sem az ő akarattyára, azért azt 20 parantsollya néki. hogy itéllye meg maga.³⁷³ magát, és büntesse meg magát. mint³⁷⁴ olyan arra érdemest, a kinek másoknak³⁷⁵ kelletet adni példát a fejdelem parantsolatihoz valo tiszteletre. ezel mint ha azt irta volna, hogy magát meg öllye. De az Isten ugy adá. hogy a kik 25 ezt a parantsolatot vivék. három holnapig maradának atengeren, és az után egy holnapal. érkezének syriában. hogy petronius vette volt már. a kajus halálának hírét

[VI Rész]

A sidok ellen valo üldözés amelyet Alexándriában láttuk volt hogy tamadot flaccus idejében, ennek a 30 Gubernátornak esetével el nem végezödék., a háboru-

³⁷¹ mást <ontete> tsináltata

³⁷² mint hogy <a> inkább [Törlés a sor elején.]

³⁷³ maga <t>. magát, [A törlés előtti a—á-ból javítva.]

³⁷⁴ mint <olyat> olyan

³⁷⁵ másoknak <példát> kelletet adni példát

ság még tartot a városban, és hogy azt le tsendesithesék. szük-[73a:]sleges vala. hogy a sidok, és a pogány városiak. kiki amaga részéről. követeket küldgyenek a császárhoz. a városiak küldék Appionust más kettővel, és a sidok philot más négy sido urakal³⁷⁶ együtt, Appionus Egyiptumi volt, és igen hires³⁷⁷ a régi tudományokban. ez igen sok könyveket ira, atöbbi közöt egyet a sidok ellen, a melyben fel tette. mind azt. a mivel káromlották őket, ezt Tiberius. a világ Cymbalmának szokta vala hini.

Joseph. Antiq. l.
18. c. 10 philo legat
ad Caïum

5

10

Philo a követeknek feje, sidó volt, papi familiából, és a nemzete közöt az főveb renden közül valo. philo sok könyveket ira, a melyek meg vannak még mostanában is, és a melyek nagy betsületben vannak. azt tarttyák hogy üsméretségben lett volna Romában szent péterel., az Alexandriai sidók azért küldék kájushoz. hogy oltalmazza avárosi polgárságnak jusát. és hogy viszá kérje a synagogájokot.

15 Euseb. 1.2.c.17.

philo idős volt amidön követségben küldék, Romában érkezvén, a Császárt őt nem találák aki galliában volt meg várák tehát a sido köve-[73b:]tek amég visza térne, azonban pediglen egy memorialist küldének a CSászárnak. a melyben fel volt téve.³⁷⁸ hogy mitsoda nyomoruságokot szenvedtetek vélek az Alexándriak. és hogy mit kérnének acsászártól. Az alexándriai követek³⁷⁹ pedig alatomban meg nyerék magoknak Heliconiust. a császár kameráriusát. ez³⁸⁰ Egyiptumi vala, és pénzt adának néki. hogy segitené dolgokot kájus előtt, A sidok meg tudván hogy az az Ember. mitsoda nagy

25

³⁷⁶ urakal [*urat.*-ból javítva világosabb tintával; Mikes a *t* betút *k*-ra javította, és a sorvégi margóra beírta az *al* betúket.]

³⁷⁷ <hi> hires [Tollhiba;] a régi tudományokban. [*m*—*d*-ből javítva.]

³⁷⁸ fel volt téve. <m> hogy mitsoda

³⁷⁹ követek <is> pedig [Törlés a sor elején.]

³⁸⁰ ez [*és*-ből javítva világosabb tintával.]

kárt tenne nékik. hamis vádlásával. csufságival. és káromlásival, meg akarák ők is nyerni. de véghez nem vihették.

A krisztus eszt...44.
An.vulg. 41

El végezék tehát magokban hogy egyenesen a császár-
5 hoz menyenek, és kezében adgyák a memorialisokot,
kájus akoron a Martius mezején volt. a Tiberis vize
mellet. és az Anya kertyéből jöt volna ki, amidön a
követek eleiben menének, vidám ábrázatal. fogadá
öket, és tiszteségesen, és keze mutogatásával. értékre
10 adá hogy örömet látná öket, meg mondatá nékik, hogy
első alkalmatosságal. meg halgatná öket.³⁸¹ ilyen kedve-
zésel nem vala a töb követekhez akik ót jelen valának,
mindenek azt gondolák, látván hogy mitsoda [74a:] jól
fogadá öket a császár. hogy a pereket meg nyérték
15 volna. De philo, akit mind az idő. mind atudomány
okosabbá tette volt atöbbinél, és aki gyanakodot a
dologban. tartá attol. hogy mi követné azt a szép
fogadást. mivel nem látá okát hogy kájus miért tenné
öket eléb atöbbinél, gyanakodék abban, hogy talám
20 már meg nyerték volna ötöt az Alexandriaiak,³⁸² és hogy
azért akarná maga öket meg halgatni, hogy jobban el
veszthesék pereket.

Azonban kájus ki mene Romából, és a tenger parton
lévő ékes³⁸³ és drága palotait mene látni, A sidó követek
25 tartván attol hogy akor ne híják a Császárhoz, amikor
meg sem gondolnák, kételenek valának utánna meni. a
mikor puzolba volnának, egy ember tudtokra adá, hogy
mitsoda veszedelemben volnának, nem az Alexandriai
dologért. hanem azért. hogy veszö félben láthattyák
30 nemzeteket, és vallásokot mivel kájus meg parantsolta,
hogy a templomba tennék a képit, jérusalemben. és

³⁸¹ öket. <igen> ilyen [ilyen <igen> fölé írva.]

³⁸² Ale<xa>xándriaiak, [Törlés a sor elején, tollhiba miatt.]

³⁸³ ékes és [k-s-ból javítva.]

amelynek historiáját ide fellyeb meg mondottuk, Illyen keserves állapotokban épen nem remélheték hogy valamely igazságot nyerhesenek. az Alexándriai sidoknak, úgy anyira hogy philo, és atársai el veszt-[74b:]vén minden reménségeket tsak viszá tértenek volna. hogy ha ameg lehetet volna betsületel. és azoknak károk nélkül. kik őket küldötték, De philo meg bátorittá őket mondván. talám ez a szélvész tsak arra valo hogy meg próbállya ami jó erköltseinket, és ami álhatatoságinkot.: Minden emberi segittségtől³⁸⁴ meg fosztattunk, azért ne nyughatatlankodgyunk; vessük egyedül az Istenben bizodalmunkot; ő száma nélkül ki vette a mi nemzetünket a veszedelemből. a melyben úgy tettzet semit nem lehetet reménleni; Ha meg kel halnunk, halyunk meg betsületesen a törvényünk meg tartásáért, az illyen halál valóságos élet. 5

Végtire audentiájok volt Romához közel. a CSászár mulato házaiban, a kiket hiták³⁸⁵ Mecenásnak, és Lámiának. mert annak elötte ezek birták., kájus nem hogy értelmes emberektől kért volna tanátsot hogy a sidok dolgát meg vizsgálhasa, hanem, a Mecenás, és lamia. két udvar házakban lévő palotáknak ajtait meg nyitató, hogy azo-[75a:]kot egyik a másik utan meg lássa. illyen foglalatosági közöt eleiben hivatá a sidokot. a kik nagy tisztelettel köszönték a Császárt, de a kiket olyan formában fogadá,, hogy mindgyárt oda³⁸⁶ lén a remenségek. adolgoknak jól ki meneteléről. de söt életek el vesztésitől³⁸⁷ is tartának, mivel mérges mosolygásal mondá nekik, Ellenségi vagytok ti hát az Isteneknek, ti nem³⁸⁸ akartok engemet Istennek üsmérni, noha minyá- 10
15
20
25
30

³⁸⁴ segittségtől [Második g—k-ból javítva.]

³⁸⁵ hiták [Sor eleji margóra írva.]

³⁸⁶ oda [o—a-ból javítva.]

³⁸⁷ el vesztésitől [A v betűt egy megkezdettt hosszú szárú betűből javította, emiatt nagyobb a többi betűnél.]

³⁸⁸ <ne> nem [Tollhiba.]

jan a töbi azt tselekeszik. és ti jobban szeretitek egy olyat imadni., akit még meg sem nevezhetitek,? akoron. fel emelvén kezeit. az ég felé, olyan káromlást monda a melyet philo nem mérte le irni.³⁸⁹

- 5 Az Alexandriai követek is jelen lévén, azt gondolák látván hogy kájus mint fogadá a sidó követeket, hogy meg nyerték pereket. el sem titkolák örömeiket. és kájusra adák minden Istenségeknek neveket, a mely tették nékie, és hogy hová tovább a sidokra ingerellyék a
- 10 Császárt. egy Isidor nevü. a követek közül. mondá. Uram, még inkább irtoznál a sidoktól, ha tudnád mint gyüölnek tégedet, mivel tsak ök egyedül nem **[75b:]** tettek áldozatot egészégedért, amidön azt minden népek meg tselekedték. ezekre. a sido követek fel kiálták,
- 15 hogy atiszta káromlás volna,; hogy három leg nagyob³⁹⁰ áldozatot tettek Istennek a szerentséjiért, Elhiszem mondá kájus hogy áldoztatok, de más Istennek, és mitsoda tiszteletemre lett a nékem, mivel nem énnekem áldoztatok, Ezekért az irtoztato szokért. az egész tes-
- 20 tünk³⁹¹ reszkete. mondá philon, és az ábrázatinkon meg láthatták indulatinkot.

Azonban pedig kájus házrol. házra futkos vala,³⁹² el járta a férfiaknak, és az aszonyoknak valo házakot. meg vizsgálta a felső és az also palotákat, és ha valami

25 fogyatkozást látot.³⁹³ arra parantsolatot adot, a sidó követek pedig kényszeritetének mindenüt utánna járni., a kiket mindenek nevelték és tsufolták, az után a Császár a sidokhoz fordula és mint ha valamely nagy okos kérdést tet volna töllök, azt kérdé, Miért nem

30 esztek diszno hust.? mind azok akik jelen valának,

³⁸⁹ le irni. [Szóvégi *i*–*a*-ból javítva.]

³⁹⁰ leg nagyob [e—olvashatatlan betűből javítva.] <al> áldozatot

³⁹¹ testünk [Beszúrás.]

³⁹² futkos vala, <meg> el járta

³⁹³ látot [Beszúrás.]

némelyek hízkelkedésből.³⁹⁴ némelyek. mert a kérdés nevettségre valo volt, nagyon kezdének [76a:] nevetni. ugy anyira hogy némely tiszték azt rosznak találák, A sidok pedig felelék, hogy minden nemzetnek volna maga szokása. és törvénye, és hogy volnának mások is.⁵ kik sok félet meg nem esznek, erre egy a jelen valok közül mondá. hogy volnának a sidok közöt is olyanok kik a bárány hust nem eszik, azt jól tselekeszik mondá kájus nevetve. mert annak ahusnak nintsen ize.

Mind ezek a bolondságok után azt kérdé töllök, mi okbol kíványák ök avarosi polgárságnak jussát, a köve-¹⁰ tek elé kezdék számlálni az okokat, de³⁹⁵ látván hogy azok igen erősek volnának, félben hagyatá beszédgyeket, és más palotában futa, ahol meg fordulván parantsolá hogy az ablakokra bizonyos köböl valot tegyenek,¹⁵ a mely világos. és olyan mint az éveg. onnét ki menvén, azt kérdé a sidoktól. egy kevesé tsendeseben, ha vagoné még véle beszédek, a mikor el akarák kezdeni beszédgyeket., kájus el fordula töllök. és más palotában mene., ahová sok szép képeket tétetet volt. a sidok nem²⁰ tud-[76b:]ván mit tenni. és³⁹⁶ látván hogy az a tsudálatos természetü fejdelem meg nem halgatná öket. az Istenhez folyamodának. és kérék hogy tsendesitené meg. dühöségít annak a nevettséges Istenségnek, meg is halgattatának, az Isten meg változtatván³⁹⁷ szivét kájusnak, végít veté az audentiának, mondván, ezek az emberek nem olyan hamisak. mint nyomorultak, és esztelenek, hogy ök azt³⁹⁸ eszekben nem vehetik hogy²⁵

³⁹⁴ hízkelkedésből. <m> némelyek. mert

³⁹⁵ de <let> látván

³⁹⁶ és [s—t-ből javítva;] látván hogy az a tsudálatos [tos szórész utólagos beírás a sorvégi margóra.]

³⁹⁷ változtatván [változván-ból javítva, tat sor fölötti beszúrásával.]

³⁹⁸ azt <az> eszekben

én Isten vagyok, Imé eszerént mene végben az audien-
tia.

Volt még más audienciájok is. amelyben Appionus
ígen³⁹⁹ illetlenül kezd a sidok fejeségek ellen beszelleni.
5 mondván. hogy tsak egyedül ök nem akarják kájust
Isteneknek üsmérni, philon erre felelni akarván, a
császár nem engedé szollani. és gyalázatosan el üzé
maga elől. fenyegetvén. hogy még roszab ís esik rajta,
Akoron philon mondá a véle lévő sidoknak, meg ne
10 ijedgyünk barátim. mert kájus ellenünk támadván. az
Istenünk gondviselésiben. bizonyosok lehetünk. sze-
rentséjek valának, hogy életben meg⁴⁰⁰ szabadulának a
keze közül, de philo nagy veszedelemben forga. [77a:]
azt nem tudgyuk⁴⁰¹ hogy a császár mitsoda igazságot tett a
15 sidoknak, se azt. hogy mitsoda kimenetele lett adolgok-
nak. hanem azt tudgyuk. hogy egész kájus idejében ez a
nemzet anyomoruságban volt., és Alexandriában min-
denkor üldöztettek.

Ezen idő tályba nagy bajban esének az Euphrátesen
20 tul valo, a Mesopotámiai, és a Babyloniai sidok, Az
Assyriai,⁴⁰² és Caldéai kiralyok alat, arabságoktol fog-
vást a sidok igen felesen valának azokban atartomá-
nyokban, de főképen sokan valának az Euphrates
mellet Nisibé, és Naharda városiban, ekét erős város
25 lévén. a pénzt ót teszik vala le, amelyet a párthusok
országában levő sidok, küldenek vala Jérusalemben.
mivel azt tudgyák mindenek, hogy minden sido tartozot
minden esztendőben egy fél siclust fizetni a templom-
nak, azt a pénzt szokot időkben viszik vala Jérusalem-
ben. és olyankor sok számuán kísérték apénzt. nehogy a

Joseph de antiq.
I. XVIII c. 10.
philo legat.
p. 1043.

A krisztus eszt. 43.
An. vulg. 40.⁴⁰³

VII Rész

két egy testvér
atyáknak.
Asineusnak. és
Anileusnak
historiajok,

Joseph. Antiq
I. 18. c. 12.

³⁹⁹ <igen> ígen [Törlés tollhiba miatt;] illetlenül [szóvégi /-s-ből javítva.]

⁴⁰⁰ meg <sz> szabadulának [Tollhiba.]

⁴⁰¹ tudgyuk [g-k-ből javítva.] hogy a <sz> császár

⁴⁰² Assyriai, [A-a-ből javítva.]

⁴⁰³ 40. [Alatta:] <ket> VII Rész két

párthusok. vagy a szeretsenek fel prédállják az uton.
két Náhárda béli sidok, Asineus. és Anileus. tesvér
atyafiai. fegyvert fogának, mert egy takáts. akinek ő
legényi valának. vélek roszul bánék, az Euphrátes víz
öt egy nehány részre sza-[77b:]kadván, egy szigetben ⁵
meg erősíték magokot, anyi sokan kezdének hozzájuk
gyülekezni. hogy még a parthusok királyi is kezdének
töllök tartani, a Babyloniai gubernátor ellenek menvén
lopva, meg verék. A parthusok királya Ártabánus.
tsudálván vitézségeket, akará őket látni, és Asinéusnak ¹⁰
adá a Babyloniai Gubernátorságot amelyet tizen öt
esztendeig bírá egész hatalma lévén az egész Mesopotá-
mián.

Aniléus az öttse.⁴⁰⁴ egy parthus urnak meg szeretvén a
feleségit. hadakozni kezdé azon ellen, meg gyöze. meg ¹⁵
ölé. és a feleségit elvevé, ez az aszony bálványozo lévén,
az Isteneit⁴⁰⁵ magával elvitte volt, és azokat imadá, a
sidok azon igen zugolodának. és Asinéus a bátyya. azt
sokáig el halgatván, de végtire nem álhatván az öttse
vétkit⁴⁰⁶ mondá néki. hogy a botránkoztatás mind addíg ²⁰
tartana, valamég el nem válna feleségitől, Aniléus arra
nem veheté magát, az aszszony tartván attól. hogy a
sidok erő szakoson viszá ne küldgyék. el tekéllé magá-
ban. hogy Asinéust el veszese. véghez ís vivé. és meg
éteté, Aniléus ilyen formában feje lön a Mesopotá- ²⁵
[78a:]miai sidoknak,

Aniléus olyan esztelen volt. hogy esze vesze a szom-
szédival,⁴⁰⁷ és főképen Mitridatesel. az Artabánus veji-
vel, ennek tartományát kezdé pusztítani, Mitridates⁴⁰⁸
hadat gyűjte. és a sidok ellen mene, de meg vereték és el ³⁰

⁴⁰⁴ öttse. <m> egy parthus urnak meg szeretvén

⁴⁰⁵ Isteneit <v> magával elvitte

⁴⁰⁶ vétkit <és> mondá

⁴⁰⁷ a szomszédival, [v – megkezdett hosszú szárú betűből javítva.]

⁴⁰⁸ Mitridates <g> hadat gyűjte.

fogatek, és Anileusnak küldék. a ki igen méltatlanul bánván véle, az után viszá botsátá, Mitridátes igen meg boszorkodék azon hogy Anileus olyan rosszul bánt volna véle.⁴⁰⁹ és a felesége még jobban fel indítván ötet,⁵ meg más hadat gyűjte, Anileus ellene mene, véle meg hartzola. de meg⁴¹⁰ vereték, és viszá kellették térni, mind azon által. még egy darab ideig oltalmazá magát. mind addig valamég a Babyloniaiak⁴¹¹ akik gyűlölték. a szigetyit éttzaka⁴¹² meg vevék. magát meg ölék minden¹⁰ embereivel együt.

Ámbár a Babyloniai sidoknak nem volt is részek. amiket a két atyafiak tselekedtenek. mind azon által a Babiloniaiak rosszul bánának vélek. ugy anyira. hogy nem lévén anyira valo erejek hogy ellenek álhasanak. se¹⁵ elegendő békeséges türesek hogy el szenvedgyék, séléuciában menének a Tigris mellé. ezt avárost.⁴¹³ se-
[78b:]leucus Nicanor epitette volt, a melyet görögök és syriaiak lakták, és ez a két nemzet. két részre volt oszolva. és avárosban szüntelen valo meg hasonlász²⁰ volt., a sidok a syriaiak részére állának. és erősebétevék, a görögök⁴¹⁴ azon valának hogy el válaszák egymástol, de véghez nem vihetek. hat esztendő mulva, ök magok is meg egyezének a syriaiakal, egy szers mind a sidokot meg ölék, többet ötven ezernél, a kik meg²⁵ maradhatának Ctesíphonba szaladának, gondolván hogy ót meg maradhatnának, mivel a párthusok kiralya, ót szokta vala atelet tölteni

De ót sem maradhatának nyugodalomban. mivel a

⁴⁰⁹ bánt volna ‹f› véle. és a felesége

⁴¹⁰ meg [Beszúrás.]

⁴¹¹ Babyloniaiak [Utolsó *a* – megkezdett *k*-ból javítva.]

⁴¹² [Sorvégen:] éttzaka [új sor elején nem folytatta.]

⁴¹³ ezt avárost. [...] ‹ezt avárost› a melyet [*a melyet* ‹ezt avárost› fölé írva, sötétebb tintával.]

⁴¹⁴ görögök [ők – beszúrás.]

syriaiak. az az a föld népe. a seleuciaí görögök el
végezzék⁴¹⁵ veszedelmeket, úgy anyira. hogy az egész
Mesopotámiában,, és Babyloniában, anyí sidokot ölén-
nek meg. hogy anyit nem olvasunk a historiában,
kénszeritetének végtire mindnyájan el hadni. az orszá-
got,⁴¹⁶ nisibe, és Nahardába menni, ezek leg erőse-
b városok valának. és ahol leg inkább oltalmazhaták mago-
kot. mert őt leg több száman va-[79a:]lának. az Isten-
nek haragja eszerént kezd le szállani avilág meg váltojá-
nak gyilkos nemzetére.

Ugyan azon időben nevezetes dolog történék⁴¹⁷ Adia-
bena országban., a mely atigris mellet vagyon. Héléna.
annak az országnak királynéja. a királynak, Monoba-
zusnak. egy szers mind. mind huga, mind felesége volt.
a kiralytól két fia volt. a nagyobik. Monobazus. a
második Izát, ezt a király leg inkább szerette. a töb fiai
közül. mivel más feleségeitől. több fiai is valának, a
királynak hozzája valo szeretete. a bátytainak öttseinek,
szivekben az irigységet fel gerjeszté, hogy pedig abbol
valamely rosz ne következék, el küldé ötet Abennericus²⁰
királyhoz A tígris mellé,

A midön azon a földön volna, őt találá egy Ananiás
nevü kereskedő sidot. aki meg tanitá ötet. és az Abenne-
ricus feleségeit, hogy mint imádgják az Istent. a sidok
szokása szerént. idővel Monobazus idősnek látván ma-
gát, és közelitvén halálához. a fia Izát után küldé. és
néki adá a Ceron nevü tartományt. josef azt mondgya
hogy még őt láthatták [79b:] a Noé bárkájából valo
darabokot., tehát az a tartomány az Ararát hegye
mellet volt, Izát viszá érkezvén. az Attya meg hala.³⁰
38.dikban.⁴¹⁸ az közönséges esztendő szerént., Helena

5

10

A kristus eszt. 44.
An.vulg. 40. 41.

VIII Rész.

15 Héléának. az
Adiabéniék
királynéjának. és
Izatnak. az ő
fiának historiája

Joseph. Antiq
l.20. c.2.

20

25 Joseph. loco cit.

⁴¹⁵ el végezzék «el rontásokat,» veszedelmeket,

⁴¹⁶ országot, «és» nisibe, és

⁴¹⁷ történék «a» Adiabena

⁴¹⁸ 38.dikban. [Rövidítésjellel.]

esze gyűjtven anagy urakot., azt⁴¹⁹ jóvallá hogy Izátot tegyék királyá. a meg holt király akarattya szerént, Héléna pedig a még Izát viszá érkeznek. a Ceron tartományából. tsak ideig, a nagyobik fiát Monobázust
5 maga meg koronázá, hihető azért. hogy anép valamely zenebonát ne inditson a még avalóságos királyok el érkeznek, Monobázus is meg hagyá magát koronáztatni, azért, hogy az öttse el érkezvén, jól bännék véle, de akár mint esék, Izát nagy siettségel. viszá érkezvén.
10 Monobázus. a koronát viszá adá néki.

Izát, az uralkodását, szép kegyelmes tselekedeten kezdé el. meg szabaditván az öttseit. a kiket mindgyárt a király halála után fogságban tették volt. hogy valamely háboruságot ne kezdgyenek az országban., de nem
15 adhatván nékik tellyes hitelt, el küldé őket mint zalogokot Artabánusnak.,⁴²⁰ a párthusok királyának, akinek ő [80a:] vazalusa volt. Monobázust egyedül maga mellet meg tartá, Az Ananiástol vet sido vallás. oly igen meg hatotta volt a szivét., hogy el nem felejtheté, Ananiást is
20 arra vevé. hogy jöne melléje Adiabénába, ugy történék. hogy az Anya Helenais. a sidó vallásra álla., valamely más sido által: ezen Izát igen meg örüle, és olyan szándékja lön, hogy nyilván gyakorollya a sidó vallást, és magát környül meteltesse, de az Anya azt nem
25 jovallá, tartván attol. hogy az a változás a népit fel ne inditssa. Ananiás is jóvá hagyá a királyné tanátsát, eleiben adván akirálynak, hogy a sidó vallás, atörvénynek meg tartásából állana., és hogy az Isten nem tekéntené bene a környül metelésnek el hagyását. mivel
30 szükségből tselekedné, és nagy veszedelemnek el kerülesiért

Egy kevés idő mulva pedig, egy Galiléai Eleázar nevü sidó, a királyt, a Mojses könyveit látván olvasni, értésire

⁴¹⁹ azt [t—utólagos beírás a szóközbe.]

⁴²⁰ Artabánusnak., [r—t-ből javítva; nak—beszúrás.]

adá, hogy atörvény parantsolatit meg nem tarthatná. a környül metelés nélkül. Izát meg fogadá, és azonal környül metelteté magát, az után az Anyának, és Ananiának. tudokra adá, tsudálák buzgoságát és attól is tartának. hogy abbol mi következhetnék, [80b:] De az Isten ugy adá hogy jó vége lenne, és Izát sok esztendőkíg uralkodék, mindenek szerették és tisztelték, monobazus az bátyya, és az öttsei az ő példájára, a sido vallásra állának, de némellyek az urak közül nem szenvedheték azt. hogy ugy elhagyák az elejek vallását, segítségekre hívák Abiát, az Arabiai királyt, meg ígervén néki, hogy a hartz alat, akirályokat el hadnák. Abia a hadával oda ment, Izátot pedig⁴²¹ sokan el hagyák, és kételeniteték. a tábor⁴²² helyit el hagyni, de más nap az Arabusokra ute. meg veré, és Ábiát⁴²³ magát meg ölé. hogy kezében ne akadgyon. Izátnak.⁴²⁴

A pártos urak azal meg nem elégedének hanem vologeshez, a párthusok királyahoz folyamodának, vologes Adiabena mellé érkezék, sok hadakal, Izát látván⁴²⁵ hogy ellene nem álhatna, az Isten eleiben a földre borula, hamvat téve fejére. és böjtöle feleségivel. és gyermekivel, és buzgoságal kére a minden hatonak segítségit, az ő imádsága meg halgattaték, vologesnek még azon éttzaka hirit vivék hogy az ő országára ütöt volna az-[81a:]ellenség. azért nagy siettségel viszá is téré. az Isten sok irgalmaságát mutatá Izáthoz. sok féle veszedelmekben. a sidó vallás abban az időben. nem vala a valóságos vallás, de az Isten meg segítti azokat,⁴²⁶ kik ő benne biznak.

⁴²¹ pedig «a maga had» sokan el hagyák, [sokan—törlés fölé írva.]

⁴²² a tábor «el» helyit el hagyni.

⁴²³ Ábiát «ot» [t«ot»—utólag írva a sor végére, sötétebb tintával.]

⁴²⁴ Izátnak. [Utólag írta be, sötétebb tintával, a sor végére és új sor elejére.]

⁴²⁵ látván [v—a-ból javítva.]

⁴²⁶ aokot, [Elírás.]

Héléna. az Izát Anyja., tsendes bóldogságba látván a fiát, Jérusálemben mene 44ben., és ót igen nevezetését. a népnek valo sok adakozásáért, az also városban volt a háza,

- 5 Izat huszon négy esztendeig uralkodék.⁴²⁷ és meg hala ötven öt esztendős korában., huszon négy fiat hagyta maga után, mind azon által azt akará hogy a bátyja lenne király utánna, a kí⁴²⁸ néki oly hűségel. meg tartotta vala akoronát, Hélena viszá tére a fia halála után. Adiábénéba és ót hala meg⁴²⁹ kevés idő mulva, Monobazánus. az Anya tsonttyait az Izátéval. Jerusalemben küldé., némellyek az Izát attyafiai és fiai közül jérusalemben valának. a midön Titus meg szállá a várost. meg nem öleté őket, hanem zálogul el vivé magával., elé beszéllök egy más után a helena. és Izat historiáját, noha sokal eléb. és utánna volt a kristus 41 esztendejének. **[81b:]**

A krístus eszt. 44.
An vulg. 41.

- Kájust, az ő kegyetlenségiért és rendeletlenségiért tovább nem szenvedheték, hanem meg ölék 41 ben. 24 januárý.⁴³⁰ fel tettük ide fellyeb valamely részit életének, de fő képpen ami azt az esztelenségit⁴³¹ illeté. hogy Istennek tartá magát. hogy meg láthasák menyire el hatot volt benne a bolondság, tsak a lovához valot kel meg látni, akit incitatusnak nevezte. akit vatsorára hija vala, meg aranyozot árpával tartotta,⁴³² arany csészéből ád vala néki bort inya., márvány köböl valo istálot tsináltatot volt neki, és a jászla éléfánt tsontbol. bársony takarodtzói. gyöngy nyakra valoja, melléje⁴³³ szolgákat

IX Rész.

A kajus halálarol.
claudiusrol.

Dio lib 59 p. 650.
et 651.
Sueton.
in caio. c 58.

⁴²⁷ uralkodék. [Szóvégi *k-s*-ből javítva.] és

⁴²⁸ a<ki>kí

⁴²⁹ hala meg <darab> kevés idő [*kevés* <darab> fölé írva, sötétebb tintával.]

⁴³⁰ januárý. [Második *a-r*-ből javítva.]

⁴³¹ esztelenségit [*le-n*-ből javítva.]

⁴³² tartotta, [Szóvégi *a-f* fölött áthúzott vessző;] arany csészéből [*ból*—ötölag beszúrva a szóközbe.]

⁴³³ melléje <szolgáko> szolgákat [*ck-j*-ből javítva.]

rende, drága házi eszközöket., hogy nagy tiszteséggel fogadgyák azokat, a kiket incitatus vatsorára hivat, az ő életére, és szerentséjire esküszik vala, és azt igéri vala neki. hogy Consulá tészti. a melyet véghez is vitte volna. ha tovább élt volna, a mely templomban magát imádtatá,⁵ azon templom béli fő papok közti volt a lovais számlálva
[82a:]

A mi az ő kegyetlenségit illeti, az⁴³⁴ leg inkább uralkodásának amásodik esztendejében tették ki. E leg tsudáb természetü, leg könyeb, leg változob ember volt atöbbi közöt, némelykor igen tekozlo. némelykor fösvény, mindenkor olyan projektumi. és szándéki valának. a melyeket nem lehete vegben vinni. ételben., köntösben bujálkodo, el fogyasztotta volt a birodalom gazdagságit és kételenítették ezer erőszak vételt követni, hogy meg elégittse esztelen költségit, négy esztendeje vala. hogy abirodalom suhajtozot. annak atsudának kegyetlensége alat, de mint. hogy kegyetlenséginek. vége nem volt, senki nem is méré. az emberi nemzetet meg szabadítani attol, mind azon által. Cassius Cheréás egyik a⁴³⁵ test örző seregnek fő tiszttye. el tekéllé magában hogy meg ölye. leg első sebet ő ejte rajta, kájus mindenkor tsufollya vala chéréást, mint olyat a kinek se szive, se batorsága nem volna, és a midön chereas estve parolátot⁴³⁶ ment venni tölle. mindenkor valamely tsuf-ságra valot ada neki hogy meg mutassa neki. hogy olyan volna mint egy aszony, tegyük ezekhez. atársai tréfájo-kot. amelyek meg annál inkább fel⁴³⁷ **[82b:]** indították. és fel tevé magában, hogy mentől hamaréb véghez vinné szándékját.³⁰

⁴³⁴ az <ok> leg inkább <a> uralkodásának amásodik

⁴³⁵ a [Beszúrás a szóközbe, sötétebb tintával.]

⁴³⁶ parolátot [ot – beszúrás a szóközbe, sötétebb tintával; alább *parolát* alakban.]

⁴³⁷ fel [82b:] fel indították.

Kájusnak játékokot komediákat kellett adni a maga udvarában. Augustus tisztességire, a melyeknek négy napig kellett tartani, az után Alexandriába akara menni, ugyan ezt az időt választák a párt ütők hogy meg
5 öllék ötet, az első három napot tsendesen hagyák el mulni, hanem anegyedik napon chéréás atöb párt ütökel egy setét sikátorban meg várak hogy őt menne el. a komedia után, chereas hozája közelgeté. és parolát⁴³⁸ kéré tölle. kájus rend szerént. tsufságost. és⁴³⁹ bestelen parolát ada néki. chéréás viszá mondá néki, és azonal nagyot vága rajta, és tsak anyak tsont tartoztatá meg, hogy a seb nem volt halálos, kájus el akara szaladni, de Cornelius sabinus egy a párt ütők közül. más vágást tet rajta, a melyért atérdeire esék, és atöbbi fel adának
10 rajta, kiáltván, kezd elől. mivel ez a szó. volt az ö jelek, ilyen vége lön kájus kaligalának, azt is tarttyuk. hogy zakarias proféta. ötet tekintette az esztelen⁴⁴⁰ pasztornak neve alat, a ki el hagyta anyáját, aki meg eszi juhainak husát, és aki addig fáraszttya. hogy meg
15 romolnak akörmök. az Isten azal fenyegeti. hogy kardot ejt a karjára, és jobb szemére, a karja meg asz, és setéttséget botsát szemeire. [83a:]

A kájus halálának hire a théátrumon el terjedvén, a hol mind anép, mind a fő renden valok voltanak, a hir
25 mindgyárt nagy ijedségben hozá őket. anép kájust szerette, mivel hozájok adakozo volt, és sok mulattságot adot néki, a tanáts urak, és a⁴⁴¹ fő renden valok utálták, a hadi renden valok hivek valának hozája, a német test örzői. nagy haragban lévén, meg ölék mind
30 azt akit találának, azután körül vévék a theatrumot

⁴³⁸ poralát [Íráshiba *parolát* helyett.]

⁴³⁹ és «p» bestelen parolát

⁴⁴⁰ esztelen [*le—n*-ből javítva.] «parszt» pasztornak

⁴⁴¹ a [Beszúrás.]

hogymeg ölnék az egész népet. de végtire meg tsendese-
dének, és ki ki házához mene. A tanáts urak esze
gyülvén azon tanátskozának. hogy ha válaszanaké⁴⁴² új
császárt, vagy ha. a szabadságot viszá állítsák, de az ő
lasuságok. és egyenetlenségek. minden végezéseket ⁵
haszontalaná tévé,

Claudius. kajúsnak közélről valo attyafia volt. ugyan
ő is lön császárá helyében, Claudius⁴⁴³ kájus mellet volt
egy kevesé annak előtte hogy meg ölték volna. de meg
tudván halálát. egy setet szegeletben el rejté magát. egy ¹⁰
superlat megj, ót sokáig marada, de némelyek⁴⁴⁴ a
vitezek közül a palotákban jarván hogy valamit el
kaphasanak, egyik a Claudius lábát meg sajditá, ezt
Gratusnak hitták. onnét erővel ki voná, és meg üsmér-
vén. a lábaihoz borula. és császárnak kiáltá. a töb társai ¹⁵
hasonlo képen tselekedének. és egy székben tévén
atábora vivék. **[83b:]** avaroson kívül anép láttára. az
egész had jól fogadá, de mint hogy félénk volt természet
szerént, nagy nyughatatlanságban tölté az egész éttza-
kát, és nem gondolá hogy császárá tennék, A tanáts ²⁰
hozája küldé Verániust, és Braccust, kik eleiben adgyák
hogy nem kellene magát erőszakal császárá tétetni,
hanem a tanátsra kellene. hagyni, a Respublika gond-
gyát, Hogy ha pedig a tanáts szándékához szabná
magát. örökös ditsőséget nyerne magának, és meg ²⁵
érdemlené egy szers mind. mind. a népnek. mind
atanátsnak ditséreteket, azért hogy nagyobra betsülte.
a Respublikának hasznát. a maga fel magasztaltatásá-
nál,: Hogy ha mind ezek után is. a birodalmat kezéhez ³⁰
akarná venni. a tanáts azt fel tette, hogy annak ellene
ályon minden erejével, az után a követek térdre esének

⁴⁴² válaszanaké <ugy> új [új <ugy> fölé írva.]

⁴⁴³ <clad> Claudius

⁴⁴⁴ némelyek [ek—beszúrás.]

alábaihoz, kénszerítvén ara, hogy Romában. ne okozon hazafiak között való hadakozást. A követek látván hogy környül volna véve. a sok vitézekel. a kik. minden féle segítséget ígérnek vala néki. arra kérék, hogy ha ugyan tsak magában el végezte hogy a birodalmot. el vegye,⁴⁴⁵ leg [84a:] aláb azt tselekedgye meg, hogy atanáts kezéből vegye el azt.

Claudius eleinte mindgyárt. a birodalmat kész vala meg vetni, és viszá adni a tanátsnak., de Ágrippa meg bátoritván ötet, és azt is meg sajditván hogy mitsoda bajban volnának atanáts urak, aköveteknek mértéklete-séggel való feleletet ada, mondván nekik. Hogy azt nem tsudállya, hogy oly igen tartanának az Egyedül uralkodo hatalmaságtol., a mint azt nem régen meg próbálták, de reménli⁴⁴⁶ meg mutatni nekik, hogy az igasságos, és arendel való. gubernium, mitsoda hasznos, A mi ötet illeti, ha a birodalmat el venné is, tsak a fejdelmi nevet viselné, és meg osztaná vélek a hatalmat.: azokba pedig adolgoz olyan állapotban volnának már most, hogy ellene nem mondhat az örökös hatalomnak, és hogy a kik azt ő reája adták, azt elnem szenvednék.

Agrippa pedig ebben a dologban magát úgy viselé. a mely illetlen vala. királyi hivatallyához, és a melyben eszének több jelit adá. mint igaz szivének. Agrippa, a ki minden szerentséjit kájusnak köszönhetette, a testét az ágyra téteté. és azt mondá hogy nem holt volna meg, hanem borbélyra volna szüksége. de mihent meg hallá. hogy Claudius a vitézek ataborokra vitték volna. nagy gyorsasággal hozája mene, meg [84b:] bátorittá. és azt tanátsolá néki. hogy élne ajó szerentséivel, és az alkal-matosággal. amelyben császárá lehet, azonban. atanáts

⁴⁴⁵ el vegye, [vegye— az utolsó sorban levő *el*, alá írva a lap aljára, sötétebb tintával.]

⁴⁴⁶ reménli «meg» meg mutatni

Agrippáért küldę. kéretvén ötet. hogy menne atanátsban. azonal magát meg fésülé. meg füstölé, és atanátsba ment. mint ha asztaltol költ volna fel, és ugy tétetvén magát mint ha semit nem tudna a dologba, azt kérdé atanáts uraktol. hogy hol volna Claudius? 5

Elé beszéllék neki egészen adolgot. noha ő azt mindennél jobban fudta. és arra kérék hogy mondaná⁴⁴⁷ meg. az akori dolgoknak állapottyárol. mit kellene tselekedni, ő pedig felelé hogy kész volna még az életét is fel áldozni atanáts ditsőségiért. és hasznáért, hogy ha magoknak viszá akarják venni az örökös hatalmat. az ő tanátsa az, hogy elsőbe visgállyák meg, ha vagyoné elegendő fegyverek, és pénzek, és hadi emberek, ha olyan nagy dologhoz akarnak fogni, a tanáts felelé neki. hogy mind ezek elegendők volnának. és szükségben. 10 sok számu rabokot. fel fegyveresithetne,⁴⁴⁸ Agrippa erre mondá. hogy igen gyenge segítség volna. az ujonan fel⁴⁴⁹ fegyveresitet rabokot arégi tanult hadak eleiben tenni, mint a kik Claudius mellet vannak, Hanem azt jovallaná, hogy küldgyenek Claudius-[85a:]hoz. kérjék 20 ötet, hogy tegye le szándékját. ő magais el fog. menni a követekel, ezt atanáts helybe hagyá, Veranius, és Braccus atáborra ki menének Agrippával. a hol⁴⁵⁰ volt Claudius, De Agrippa modot találván abban hogy Claudiusal.⁴⁵¹ különösön szolhason. meg mondá néki. 25 hogy mitsoda fel háborodásban volna atanáts, azért. azt jovallya néki, hogy ugy beszéllyen a követeknek, mint olyan fejdelem. a ki már acsászári székben vagyon, ide fellyeb meg mondok. hogy mit mondának akövetek, és hogy Claudius mit felele nékik. 30

⁴⁴⁷ mondaná meg. [Második *a*—*á*-ból javítva.]

⁴⁴⁸ fegyveresithetne, [Szóvégi *e*—föliött áthúzott vessző.]

⁴⁴⁹ fel <ve> fegyveresitet

⁴⁵⁰ a hol<v> volt [v—beszúrás sötétebb tintával.]

⁴⁵¹ Claudiusal. [Második *u*—*s*-ből javítva.]

joseph. Antiq. l.
19. c. 3. et de bello
l. 2. c. 18.
vide et sueton.
in Claudio.

Ágrippa. és a követek meg vivén aválaszt, atanáts
mondá, hogy soha magát akarattyából, a szolgálát alá
nem vetné. és hogy attol nem tartana., hogy arra
kénszerítsék. ez anyi volt, mint ha atanáts hadakozást
5 hirdetet volna, A mint hogy. Claudius meg tudván
végzéseket. hozzájuk küldé Agrippát, meg izenvén né-
kik, hogy ha ebben a szándékban meg maradnak,
kételen léssen. ellenek hadakozni. noha ő néki arra.
tellyeségel szándékja nem volna, de azon kéri a tanátsot.
10 hogy leg aláb avároson kívül mutassanak arra valo
helyt, ugy hogy az Istenek templomi meg ne feretzessenek⁴⁵² [85b:] a hazafiaknak, a hazafiak ellen fegyvert
fogot vérekel. végtire a nép tellyeségel csaszárt kíván-
ván, és többire a tanáts urak el oszolván., kételenek
15 valának Claudius. császárnak üsmérni.

A krisztus⁴⁵³
eszt 44 An vulg 41
[X Rész]

Claudius hogy meg hálállya Agrippának, ezen alkal-
matoságal tett nagy szolgálátit, ahoz adá a mit⁴⁵⁴ akoron
birt. Judéát a déli Iduméával egyut, és samariát, ugy
anyira. hogy birtoka alá esék mind a. valamit a nagy
20 Herodes, az ő nagy attya birt. még ezeken kívül. néki
adá, Abilenát. és a libanum hegyét, ugy mint. azokat
ajoszágakot a melyeket. lysaniás birta. Claudius azt
akará, hogy ezt a donatit. réz tablára írják. és a
Capitolba tennék. még ezeken kívül a császár⁴⁵⁵ szövett-
séget köte véle, a mellyet hittel petsétlék meg, a Romai
25 nagy piatzon. még ezen kívül meg adá Agrippának a
Consularis tiszteletet, hatalmat atanátsban valo me-
netelre. és hogy görögül köszönhesse meg ajándékít.
mivel rend szerént a császárnak deákul. beszéltenek.

Dio. lib
60 p 670.

30 Az Alexandriai sidok tellyeségel el levén nyomatva
kájus alat. meg bátorodának [86a:] Claudius alat, ugy

⁴⁵² meg ne feretzessenek «avérel» [85b:] a hazafiaknak, [...] vérekel.

⁴⁵³ krisztus [ri — szórész javítva.]

⁴⁵⁴ a mit «b» akoron birt.

⁴⁵⁵ a császár «kötést tsina» szövetséget köte

anyira hogy még fegyvert fogván támadást kezdének avárosba. és avárošiakal roszul bánának. a CSászár a ki magát egészen Agrippának. és Herodesnek adta volt., vagy nem tudta, vagy el halgatta ezt a támadást, ez a herodes mind testvér attyafia,⁴⁵⁶ mind veje volt Agrippának. kájus fogságban tétette vala lysimakust a philo attyafiát. de Claudius a ki szerette, meg szabaditá. A császár, a sidok mellet valo parantsolatot ada ki, a melyben a sidoknak. az Alexándriakal valo pereket. a varosi polgárságok iránt meg itélé,⁴⁵⁷ ezt a parantsolatot pedig el küldé Alexándriába. és syriába, a melyben tudtára adgya mindennek hogy a sidoknak mindenkor hasonló privilegiumok volt. valamint az Alexandriai több polgároknak,⁴⁵⁸ és minden időben volt arra hatalmok hogy magoknak egy Gubernatort válaszanak, és a magok törvénye, és vallások szerént élhesenek. és azt parantsolya hogy őket senki ne háborgassa.

Joseph. Antiq. l.
19. c. 4.

Ugyan azon esztendőben. meg más parantsolatot ada ki az egész Impériumba lévő sidok mellet, a melyben azt mondgya. hogy⁴⁵⁹ Agrippa, [86b:] és Hérodes baráttyinak tekéntetekért, az egész impériumban lévő sidoknak meg engedi.⁴⁶⁰ hogy törvények szerént éllyenek. valamint azt meg engedte az Alexandriaknak. de azt hadgya nekik. hogy ezel a szabadságal meg elégedgyenek, és az idegen vallásokrol. meg vetésel ne beszéllyenek. azt is parantsollya. hogy az olosz országi városok, söt még a fejdelmek is párját vegyék annak a parantsolatnak, és azt egy holnapig tarttsák fel fügesztve a piatzokon., ugy hogy mindenek meg tudgyák, De Claudiusnak, mind ezek a sidokhoz valo nagy hajlandosági után is. azt irják,

⁴⁵⁶ attyafia, [Első *t-f*-ből javítva.]

⁴⁵⁷ meg itélé, <a> ezt a [*a*-beszúrás.]

⁴⁵⁸ polgá·gá·rok·nak, [Törlés elválasztás után, új sor elején.]

⁴⁵⁹ hogy <az> Agrippa, [86b:] és <a> Hérodes

⁴⁶⁰ engedi. [*g-d*-ből javítva.]

Dio. lib
60 p. 669.

5 hogy meg engedvén nékik atörvények szerént élni. meg tiltá nékik a gyülekezetet, és ha Romában meg hagyá őket. azt tsak azért. hogy sok számuán valának hogy őket ki üzhese valamint ki üzettettek vala Tiberius alatt,
mind azon által Claudius is ki üzé őket idővel. amint azt meg fogjuk látni.

joseph. Antiq. I.
19 c. 5

Agrippa kevés⁴⁶¹ idő múlva. meg indula Romából., és nagy sietséggel mene az új országában. a császár levelet küldte a Gubernátoroknak valahol⁴⁶² el menne. hogy
10 tisztelettel fogadnák **[87a:]** ötöt, Mihent Jérusalemben érkezek. aháládásnak áldozatot ajánlá az Istennek, és végben vivé fogadását sokaknak el borotváltatá⁴⁶³ hajókat. akik fogadást tettek. a Nazáreuságra. mivel ha valaki részt akart venni a más fogadásának⁴⁶⁴ érdemi-
15 ben. szükséges volt, az ő meg szenteltetéséért való költséget is segiteni. Agrippa véghez vivén mind azt. valamit a törvény parancsol. A templomnak ajándékozta. az arany lántzot. amelyet annak elötte hordozta
20 fügeszteté, örök emlékezetire az emberi változásnak, és az Istennek, akirályokon való örökös hatalmának, aki fel emeli, és meg aláza őket amikor néki tettzik.

act. XXI. 23.
num. 6. 18.

Ez a fejdelem el vevé a fő papságot az Ananus fiától. Theophilustól. és a Boethus fiának adá Cantharas
25 simonak. de kevés idő múlva meg fosztá attól améltóságtól, hogy az Anna fiának adgya. Jonathásnak, a ki már birta volt azt a méltóságot Caiphas után, de jonathás nem akará el venni. mondván, hogy **[87b:]** nem volna érdemes masodszor is birni azt améltóságot.
30 meg elégszik azal. hogy olyan szerentsés volt. hogy egy szer birhatta, hanem volna egy attyafia., akit arra

⁴⁶¹ kevés <ind> idő múlva. meg indula

⁴⁶² valahol [Elötte a h kezdővonalának látszó betűrésze.] el menne. hogy

⁴⁶³ el boroltváltatá [Íráshiba(?)]

⁴⁶⁴ fogadá<sab>ának [Törlés a sor elején.]

méltonak gondollya lenni. az ő artatlan, és tiszta életi-
ért. Agrippa ditséré jó erkölsét. és az ő atyafiának
Mátyásnak adá,

Agrippa közonségesen sok buzgoságot mutata vallá-
sához. szorgalmatoságal. el kerülte, a törvény béli ⁵
tisztátalanságokat, és igen meg tartotta a törvényeket.
egy nap sem mulatá el, hogy áldozatokat ne tett volna,
ezen okból igen szerette a Jerusalemi lakást. Claudius
örökös uráva tette volt. és mindenkor őt is lakék, nagy
jóságot. és kegyelmeséget mutat vala anéphez, tartván ¹⁰
azt. hogy az, avalóságos bélyege egy fejdelemnek,
szerette a jó tételt, és azt hogy szeresék. mindenhez
adakozo volt, népinek nyomoruságán szánakodot, segi-
tette szükségekben. és mindenben pompás volt, szerette
mulattyágot⁴⁶⁵ adni a népnek, de a buzgo sidok, rosznak ¹⁵
tarták. a kardosok hartzának mulattságát., a mely egy
szer. tizen négy száz embert vesztete el, Egy Simon
nevü [88a:] ember esze gyűjtven⁴⁶⁶ a népet, nagyon
kezde beszélteni ellene, mondván, hogy nem kellene
ötet a templomba bé botsátani. avalóságos Izraelitákal. ²⁰
mivel az Attyárol. Idumeus familiából volna, Agrippa.
ezeket meg tudván. Csézáréába magához hivatá simont,
aki amidön oda érkezék. Agrippa a theátrumon lévén.
maga mellé ülteté, és kegyesen kérdé tőlle, hogy ha a
komédián, a melyen jelen volnának, nem volnaé valami ²⁵
atörvény ellen. Simon nem találvan abban semmi gán-
tsot, botsánatot kére tőlle. a király meg elégedvén. az ő
maga meg alázásán, meg ajándékozván, viszá küldé
ötet.

Agrippának, Siláshoz valo háláadatlanságát⁴⁶⁷ rosz- ³⁰
nak tarttyák, akinek ő jokal tartozot. és a kinek nagy

⁴⁶⁵ mulattyágot [Vö. a 302. sz. jegyz.]

⁴⁶⁶ gyűjtven [Másutt gyakrabban: *gyűjtven*.]

⁴⁶⁷ háláadatlanságát [*lanságát*—sorvégi margóra írva, sötétebb tintával.]

hasznos szolgálattát vette. az első szerentséjiben. Agrippa⁴⁶⁸ néki adá az egész⁴⁶⁹ hadain valo Generáliságot, De silás viszá élvén a szabadságal. melyet szolgálati adnak vala néki, Agrippával ugy bánt mint magához⁵ hasonloval. és nem ugy mint urával, szüntelen a⁴⁷⁰ szolgálattát hántorgatta. [88b:] a királynak mindenkor az első szerentsétlenségít, szegénységít hozza vala elő, Ágrippa el unván az ilyen beszédeket. el vevé tőlle a tiszttségít. és fogságba téteté, de mihent a haragja el¹⁰ mulék, és magában tért volna, Agrippa viszá akará tenni tiszttségiben. de Silás, a gyalázatért valo nagy haragjában, mindennek mondgya vala, hogy soha meg nem szünnék szemire hanni szolgálaitit. és háláadatlan-ságít., a melyekel fizette ötöt, a király is a fogságban hagyá. Herodes király aki igen gyűlölte silást. a bátyya¹⁵ Agrippa halála után, meg is öleté.

A krisztus eszt 45
An.vulg 42.

joseph Antiq
l.19 C.5

Agrippa nagy tsendeségben látván magát. az országában. azon igyekezék hogy népének⁴⁷¹ kedviben lehesen., azt könnyen véghez is vivé, és hogy jelit adgya²⁰ hozájok valo jó akarattyanak, el engedé az adot. a melyel tartozot néki mindenik ház, az után ahoz foga, hogy erős köfalal bé kerittse a házakot. a melyeket Jérusálem mellé építették volt észak felé, és ebből mint egy új várost akara tsinálni. azt a helyt Bezethának²⁵ hiták. ugy mint új vá-[89a:]rosnak, és a király, nem kiméllé, se a magáét, se a népe penzit, hogy a Császártol szabadságot nyerhesen. hogy azt meg erősittse. Claudiustol azt könnyen meg is nyerék. a mit kérenek, el is kezdék a munkát. de vibius Marsus. a ki petronius után³⁰ lön gubernator. a CSászárnak tudtára adá. hogy Agrippa mitsoda erőseget akarna tsinalni., és azt is eleiben

⁴⁶⁸ <Agg> Agrippá

⁴⁶⁹ egész [Ékezethiba.]

⁴⁷⁰ a<m> szolgálattát

⁴⁷¹ né<pik>pének kedviben

adá. hogy tarthatni attól., hogy a sidok valamely támadást ne kezdenének, erre való nézve,⁴⁷² Claudius megparantsolá hogy hadnák félben a munkát.

szent péter minek utána a kristus Jésust hirdette volna, pontusba. Galatiában. Bitiniában. és mas tartományokba, Romában mene, Az Apostolok ugyan azt ahelyt is hagyták volt leg inkább néki részül. az osztásban. azÉvangélium prédikálására., oda pedig mint egy huszon öt esztendővel mene halála előtt., a claudius uralkodásának második esztendejében. azt tarttyák. hogy 5
szent péter romában megyen
XI Rész
leo.Serm 80⁷³
10 Euseb.lib 2.c.14. Hist Eccl. Hieron.de viris illustr. c 1⁷⁴
Iren.1 3. c.1.
15
20
Euseb.1.2.c.14. Justin. Apolog.1.

szent Márk. véle lett volna. mivel arégiek azt mondgyák hogy hü tanítvá-[89b:]nya volt szent péternek, ez az Apostol., őt sok számuakat téritte meg, nem tsak a sidok⁴⁷⁵ közül, hanem apogányok közül is, és ez az Anyaszent egy ház, tsak hamar el hiresedék az egész világon. hitiért, és engedelmességiért. azt tarttyák hogy szent péter Romában, üsmerettséget tett volna⁴⁷⁶ a sido philoval., De főképen, a szent péter, Romában való menetelének az oka a volt, hogy simon magus ellen ályon.⁴⁷⁷ ki el hagyván samariát fel jarta azokat atartományokat. ahol még akristust nem hirdették vala, és végtire Romában ment Claudius császár idejében

Romában kezdé leg inkább ki mutatni azö titkos boszorkányságít, a nép előtt annyi szem fényvesztéseket tet. hogy ugy tekinték mint Istent, és Isteni tiszteleteket adnak vala néki, ha a régieknek hitelt adunk. De szent péter meg mutatá az tsalárdságít. mind beszédivel. mind valóságos tsuda tételeivel., és a midön Romából ki

25 Justin. Apolog.2. Iren.lib 1.c.20 Tertul. Apologet.⁴⁷⁸ c 13.

⁴⁷² nézve, [v-k-ból javítva.]

⁴⁷³ 80. <Euseb> [Törlés—80. alatt; lejjebb újra leírva:] Euseb

⁴⁷⁴ c 1 <Rom. 1.8.>

⁴⁷⁵ a sidok <h> közül, hanem

⁴⁷⁶ tett volna <p> a sido philoval.,

⁴⁷⁷ ellen ályon. <a> ki

⁴⁷⁸ Apologet<13>. c 13. [et—törlés utáni beírás.]

kelleték menni, feles, és virágzó Anyaszent egy házat hagyta őt. a ki el szelyezthette. a setéttséget, a melyel simon magus [90a:] akará bé borittani az Évangyélium igazságát.

- 5 Ezen esztendőben. némely Cyprusi. és cyrénei hivek, kik az Apostoloknak az első tanítványi közül valok valának, és azok közül akik a szent István üldöztetésekor el szelyedtek vala, Antiokiában menének, és prédikalni kezdének. a görögöknek. az az. a meg tért pogányoknak, a kiknek meg nyitatot vala az Évangyéliumnak kapuja, a kornélius meg térése. és meg keresztelkedése által, és sok lelkeket nyerének meg az Istennek, A lehet hogy ezek között a predikátorok között leg fővebbek valának. a Cyrenéai lukats. a fekete Simon. és
- 15 Manahem. a kikiről szó lészen ezután.

Act. XI. 21. 22.

- A jérusalemi Anyaszent egy ház. meg tudván hogy mitsoda foganatosok voltak azok a predikaciok. és hogy nevednek Antiokiába a hiveknek számok, oda küldé szent Barnabást, aki látá hogy mitsodá tsudákat tett
- 20 vala⁴⁷⁹ az Istennek kegyelme. szivekben, arra kezdé inteni azokat az új hiveket. hogy lennének hivek az ur szolgálattyában, és ő magais meg [90b:] nagyobitá számokot tanításival és jó erköltseivel. mert ő valóságosan⁴⁸⁰ jó volt, tellyes volt hittel és buzgoságal. a mások
- 25 üdveségihez, söt még jövendőlo lélek is volt benne, és az Isten, tudományal, és hathatos beszédekkel meg áldotta volt, látván azt hogy Antiokiába az aratás bö volna, de az aratok kevesen vannak. Társisba mene. fel keresni szent pált, akit annak előtte sokal üsmérte volt,
- 30 a kit fel találván Antiokiaba vivé, a hol két esztendeig maradának együt. őt⁴⁸¹ anyi sokakat meg térítének,

⁴⁷⁹ [Utólag írva a sor végéhez:] va [új sor elé:] la

⁴⁸⁰ valóságosan [an—beszúrás sötétebb tintával:] jó volt, tellyes volt [utóbbi volt—beszúrás sötétebb tintával.]

⁴⁸¹ <h> őt

hogy a hiveknek számok minden nap nevedekdén, keresztyéneknek kezdék őket nevezni, és őt kezdődék ez a név, és onnét az egész tartományokba el terjede, mivel addig akristus tanítványit másnak nem nevezték, hanem atyafiaknak, szenteknek, vagy hívőknek. 5

Az Agrippa királyi bö kézel tett tselekedetit Josef fel magasztalván., ázok közti számlállya a theatrumokat. az Amphiteátru-[91a:]mot. a feredő házakot. a folyosokot, a melyeket epitete féniciában Berythbe. az uj theátrumon. sok féle musikákat, és mulattságokat vite- 10
te végben, hogy pediglen meg mutassa a népnek. a hadakozásnak formáját. az Amphiteatrumba. tizen négy száz halálra ítéltet⁴⁸² embereket vitete. azokat két részre osztá. és egy másal hartzoltatá. az ő hartzolások olyan kemény volt hogy anyi sok számu. ember 15
közül. egy nem marada életbe.

Agrippa. Berytből. Tiberiadesben mene. és mint hogy ő nagy tekintetbe volt a szomszédtságban lévő fejedelmek elöt öt királyok menének látogatására. Ágrippa nagy 20
tiszteletnek tartván látogatásokat, királyi modra fogadá. és vendégelé ezeket a királyokot., Amidön mind együt volnának. Marsus. a syriai Gubernator, is hozzája mene Agrippa meg halván jövetelét, a Romaiakhoz 25
valo nagy tiszteletből. egy kis mélyföldnire eleibe mene,⁴⁸³ egy szekérbe lévén véle együt, mind az öt királyok. Marsusnak nem tették a királyok közöt valo eza nagy 30
egyesék. tartá attol. hogy ab-[91b:]bol mi következhének. tudtára adá mindenikének, hogy ki ki viszá térne. amaga országában, ezen Agrippa oly igen meg sértődék. hogy mindgyárt a császárnak ira. kérvén azon. hogy 30
tenné ki Marsust a Gubernátorságából. de az ő levelére a midön Marsust letevék. mar ő meg holt volt.

⁴⁸² ítéltet [Beszúrás.]

⁴⁸³ eleibe mene, [Beszúrás.]

A krisztus⁴⁸⁴ eszt 45
An.vulg.44.

XII Rész.

Act.XII.1.

Apud Euseb.
I.2.c.9. hist Eccl.

Epiphan. haeres. 20
58 c.4. p.491 492.

vide Baron
an.816. S.71.72

Kevés idő múlva Agrippa Jérusalemben mene. és a fő papságból ki tevé Mátyást, az Ananus fiát, és Elionét tevé abban a hivatalba, és mint hogy mindenben kedvt akará keresni a sidoknak. maga is buzgó lévén vallása-hoz, az Anyaszent egy házat kezdé üldözni, meg fogatá a nagy Jakabot., és fejit véteté, Alexandriai szent kelemen. azt mondgya, mint bizonyos dolgot, hogy az örzö aki meg fogá szent Jakabot, és abirák eleiben vivé, látván hogy mitsoda bátorsággal tenne vallást akrisztusrol, azon a szive ugy meg esék, hogy ő maga magát keresz-tyének vallá, és mindgyárt ötet is ahalálra itélék, a midön együt vinnék őket a halálra, az örzö uttyában botsánatot kére az Apostoltol, aki egy kevesé magában gondol-[92a:]kodván, egy szers mind. meg ölelé ötet. és 15 mondá néki, békeség legyen veled, és mind akettőnek fejit vevék, szent Jakab nem azon gondolkodék ha⁴⁸⁵ meg botsásaé neki azt. hogy meg fogta volna ötet. hanem azon., ha meg adgyaé a békeségnek tsokját⁴⁸⁶ egy ollyannak, a ki nem volt meg keresztelve, Azt tarttyák hogy szent Jakab egész életében meg tartotta volt a szüzeséget. valamint azö öttse szent János, soha ezek a hajokat meg nem nyirették. soha meg nem feredtenek.⁴⁸⁷ se hust. se halat nem ettenek. tsak vászon dolmánt. és palástot viseltenek, A spanyolok. azal 25 kérkednek. hogy szent Jakab volt az ő Apostoljok, de arra jó bizonyságok nintsen

Szent Jakab egy kevesé husvét elöt öleték meg, Agrippa látván hogy ennek a szent Embernek halála tettezenék a népnek, szent Pétert is meg fogatá. aki 30 akoron Jérusalemben találkozik, a pogátság napján fogatá meg, várván ahusvétü napok el telésit. mivel a husvétü napokban nem volt szokás valakit meg öletni,

⁴⁸⁴ krisztus [k→r-ből javítva.]

⁴⁸⁵ ha <k>[?] meg botsásaé [Törlés a sor végén.]

⁴⁸⁶ tsokját [Beszúrás.]

⁴⁸⁷ soha meg nem feredtenek. <soha> se hust.

Agrippa példát ~~akarván~~ tehát adni az Apostolok fejdel-
mének halálával, hogy az egész nép [92b:] láttára ölesse
meg, atömlöztbe téteté. két lántzal meg kötözteté ket
örzöhöz., akik szüntelen mellette valának, a töb örzök
pedig atömlözt ajtaja előtt örítették. 5

Azonban pedig az egész Jerusálemi Anyaszent egy
ház. nagy buzgóságal kéri vala Istentől, a szent Péter
meg szabadulását, azon a nap⁴⁸⁸ előtt való estve. pedig, a
melyet Agrippa rendelé az ő halálára. egy Angyal. a
tömlöztbe le szálván, és meg tasztván a péter oldalát fel
ebreszté, és mondá néki, hogy kelne fel, öltöznék fel, és
menne utánna, akoron alántzak, a melyekel. meg vala
kötözve a kezeiről le hullának, és az Angyal meg
nyitván az ajtokot, keresztül vivé az örzökön. olyan
világoságal. amelyet tsak ő látta. mind az utolsó kapuig 15
a mely vas volt, és a mely magától⁴⁸⁹ meg nyilék. már
akoron a városban valanak, az Angyal a⁴⁹⁰ még egy
uttzán végig vezetné pétert, el tűnék előtte.

Szent péter. aki adig mind ezeket tsak álomnak tártá.
észre vévé akor, hogy az Is-[93a:]ten tsudálatosan meg 20
szabadította volna ötet. a Hérodés kezéből. és a sidok
dühösegektől. akik várák látni más nap halálát, meg
üsmervén tehát a helyt a hol volna., a Mária házának
kapuját kezdé zörgetni. a ki is a Janos Márk anya volt,
és ahol⁴⁹¹ sokan a hivek bé léven zárkozva, imádkozta-
nak, egy roda nevü szolgáló a kapuhoz futván kérdé 25
hogy ki volna, és meg üsmervén⁴⁹² a péter szavát,
tsudálkozásában. és örömben,⁴⁹³ nem hogy a kaput

⁴⁸⁸ a nap<on> előtt [előt <on> fölé írva.]

⁴⁸⁹ a mely magától <me magától> meg nyilék.

⁴⁹⁰ a még [a—későbbi beírás a sor előtti margóra, sötétebb tintával;] egy
uttzán végig vezet<vén>né [né—beszúrás sötétebb tintával.]

⁴⁹¹ ahol <a hol> sokan

⁴⁹² meg üsmervén [üsvén-ből javítva, mer beszúrásával; v—n-ből(?) jav.]

⁴⁹³ örömben, <visza> [Törlés a sor végén;] [...] vissza futa. meg mondani
hogy péter [p—javítva.]

meg nyitotta volna. hanem vissza futa. meg mondani
hogy péter volna akapun, senki nem akará hinni. hanem
azt mondák hogy az ő Angyala volna, azonban pedig a
kapun zörgetvén. meg nyiták néki, és meg láták hogy ő
5 maga volna, el lehet itélni, hogy mint tsudálák, és
örülének meg szabadulásán. és hogy mitsoda siettségel.
akarák meg tudni, hogy let volna meg szabadulása,
péter pedig inté nékik hogy halgasanak, és azután elé
beszéllé nékik hogy az Isten mi formában szabadította⁴⁹⁴
10 volna meg ötet, és azután mondá nékik, hogy adatnák
tudtára a kis Jakabnak. a Jérusalemi püspöknek. és a
más töb hiveknek, [93b:]

Más nap pedig nagy zenebona let az örzök közöt, nem
tudhaták hová lett volna az ő rabjok, Ágrippa kerestet-
15 vén ötet, meg nem találák. az örzöket meg kinoztatá. de
semit nem tudhatván meg töllök, meg öleté őket.
Azután tsak hamar Agrippa Csézaréában mene, ahol
sok féle játékokot ada anépnek. a Császár tisztességére,
és a hova. minden fő renden lévő⁴⁹⁵ gyülekeztenek
20 vala, A Tyrus. és sidon városi béliek. akik meg bántot-
ták vala Agrippát, oda el menének sok szamuán, hogy
botsánatot kérnének tölle. a kiknek napot rende-
le hogy szembe lenne vélek. a rendelt napon jó idején a theat-
rumba mene. és a királyi székiben üle.,⁴⁹⁶ rajta pedig
25 ezüstből szöt palást vala. a mely tsudálatra méltó munka
vala, ugy anyira, hogy anap fel jötekor. az ő köntöseire
sütvén, oly fényeséggel tsillámlottanak, hogy ugyan féle-
lemel kellették azokra nézni. és tisztelettel, A király el
kezdé beszédit a Tyrusiaknak. és a Sidoniaknak, és
30 amidön beszéllene. a nép, és a hizelkedök, fel kiál-

Act XII. 19.
joseph de antiq.
l. 19. c 7.

⁴⁹⁴ szabadította [Második *a*—*i*-ből javítva.]

⁴⁹⁵ lévő^{ök} <oda> gyülekeztenek

⁴⁹⁶ üle., <a kin> rajta pedig [<a> sor végén törölve, *rajta*—sor eleji margóra írva; pedig <kin> fölé írva, a sor elején, sötétebb tintával.]

[94a:]ták, hogy nem⁴⁹⁷ ember, hanem Isten beszéllene. és más több ilyen ditséreteket. adának⁴⁹⁸ néki.

Agrippának igen tetzvén a népnek hozája valo szere-
tete. meg nem veté az⁴⁹⁹ ilyen Istentelen és hizelkedő
kiáltásit anépnek, ugyan azon orában, mondgya Josef a 5
feje⁵⁰⁰ felet valo sinorán a sáornak, egy baglyot láta.
esziben is juta mindgyarást neki. a jövendölés a melyet
tettek volt néki Romában fogságakor. hogy a midön
először ilyen madarat láta feje⁵⁰¹ felet, a meg szabadulá-
sát jelentené, de ha masodszor is illyet látna feje felet. 10
akor nem élne tovább öt napnál, Ágrippa meg látván
abaglyot, meg rettene, és egy szers mind az ur Angyala
meg veré ötet Mondgya⁵⁰² szent lukáts. mert nem ada⁵⁰³
ditsőséget az Istennek, és magát Istennek hagyá monda-
ni, igen nagy sziv fájást érze, és rettentő fájdalemakot 15
abéliben. Akoron mondá azoknak. akik annak előtte
egy kevesé Istennek mondák lenni, Imé ihon vagyon
akit Istennek nevezétek, halálán vagyon, láttjátok,
hogy [94b:] nem igazat mondottatok. de az Isten akarat-
tyát kel akarni, igen boldog voltam, és nem vala olyan 20
fejedelem, akinek irigyelhettem volna boldogságát, eze-
ket mondván, a fájdalemi nagyobodának, és azudvará-
ban kellették bé vinni ötet

Act. XII. 22. 23.

Tsak kevés idő mulva, oly igen roszul. lén hogy
halálán valo letinek a hire el terjede. azonnal a nép 25
sákban öltözék. meg alázá magát. és⁵⁰⁴ imádkozék ezért
a fejdelemért. tsak a sok kiáltás és sirás hallaték.

⁴⁹⁷ nem [*m* – beszúrás a szóközbe.]

⁴⁹⁸ adának [*ada*-ból javítva, *nak* beszúrásával.]

⁴⁹⁹ az <Isten> illyen Istentelen

⁵⁰⁰ a feje-<t> felet

⁵⁰¹ feje-<t> felet,

⁵⁰² Mondya [Elírás lehet a Mikesnél szokásos *mondgya* helyett.]

⁵⁰³ nem ada <há> ditsőséget [Törlés a sor végén.]

⁵⁰⁴ és [*é* – *a*-ból vagy *á*-ból javítva.]

Agrippa pediglen. a leg magosab házban feküvén. és⁵⁰⁵
a földre borulva látván anépet, köny hullatás nélkül
nem nézheté, de az ítélet ki mondatot volt reája meg is
hala öt nap mulva, rakva férgekel. Mihent meg hallák
5 halálát, a Csézárábéliek, és a Samaritánusok. örömkö-
ben egy mást vendéglék, illetlen dolgokat mivelének, az
ö emlékezete, és a leányi betsületek ellen, a melyekben
a maga vitezinek is részek volt, El lehet ítélni hogy
mitsoda keveset remélhetni az olyan néptől, a ki a
10 fejdelminek életében, mód nélkül valo tiszteletet⁵⁰⁶
szokot adni A leányinak képeket a bordély házakban
vitték. sok féle bestelenségeket követvén azokat, ame-
lyeket nem [95a:] szabad ki mondani, az utzákon
vendégeskettenek, virág koszoru lévén fejeken, káron-
nak. áldozatokat tettenek. mint egy meg hálálván néki.
15 fejdelmeknek halálát, és a pokolban valo vitelit., (ezek
mind pogányok valának.)

Az Ágrippa halálával, Judéa. ismég a Romaiak alá
esék, és a Császár tartományá tevé, és Cuspius Fádust
20 küldé Gubernátorjáva, meg tiltván a syriai Gubernátor-
nak. hogy magát semmiben ne elegyitse, azért hogy
Agrippával esze veszet volt. a császár meg hagyá Fádus-
nak. hogy keményen meg intte a Csezáréa bélieket.
és⁵⁰⁷ a Samaritánusokat, az ö illetlen tselekedetekről. a
25 melyeket követtek az Agrippa emlékezete. és a leányi
méltosági ellen., meg parantsolá azt is néki., hogy
ennek a két városnak alovass regimenteit. és gyalog
regimenteit., kik a lakosiból állottanak pontusba küld-
gye. és helyetek, syriából.⁵⁰⁸ hozason más hadakat. de
30 ez a parantsolat nem mene végbe, mivel ez a két város
követeket küldé Claudiushoz. a kik meg engesztelék, és

joseph. Antiq. l.
19. c. 7. et de
Bello l. 2. c. 19.

joseph. Antiq.
c. 1. l. XX.

⁵⁰⁵ és [Beszúrás.]

⁵⁰⁶ tiszteletet «ád» szokot adni

⁵⁰⁷ és a [é—a-ból javítva.]

⁵⁰⁸ syriából. [r—javítva o-ból.]

meg engedé hogy⁵⁰⁹ judéában maradjanak. ez is lön akezdete a nyomorusagnak a melyben esék, és a hadakozásnak szikrája. a mely kezdődék Florus Gubernátor-sága alatt. [95b:]

Azonban pedig akeresztyéni vallás igen⁵¹⁰ nevedék,^m 5
szent pál, és szent Barnabás Antiokiában igen szaporiták a hivek számát, akoron nagy éhség lön A melyet meg jövendölte vala Agabus proféta, a ki annak előtte. nem sokal. jérusalemből. Antiokiában ment volt. a
Jérusálemi hivek kik⁵¹¹ el hagyták vala jóságokat, igen 10
nagy szükségben valának, : erre⁵¹² valo nézve az Antiókiai hivek, el végezék magok között. hogy meg segítsék őket. ki ki amaga tehetsége szerént., szent pál. és szent Barnabás magokra vállalák, hogy Jérusálemben vigyék azt az alamisnát, a melyet az Anyaszent egy ház öregi 15
kezekben adák, hogy el osztogassak kinek kinek szükségighez képest. Az után szent pál. és szent Barnabás. viszá térének Antiokiában, el vivén magokkal Márk Jánost, hogy szolgálna nékik az Apostoli szolgálatba.

Valának pedig akoron az Antiokiai Anyaszent egy 20
házban. némely proféták, és némely Doktorok, ugy mint, Barnabás, simeon. vagy a fekete simon, a Cyreneai lukáts, Manahem, Saul, vagy Pál, Ezek a szentek. ki kí a maga [96a:] szolgálattyának különös hivatalyában foglallyák vala magokat, az imádságban. és a böjtölésben, a midön⁵¹³ ezekben foglalnák magokat, A szent Lélek meg jelenté nékik valamely proféta által, hogy választanák el néki pált, és Barnabást, a munkára, amelyre rendelte őket, ugy mint az Apostoli szolgálatra. és az Évangyélium prédikálására, A koron az egész 30

⁵⁰⁹ hogy «u» judéában

⁵¹⁰ igen «szap» nevedék. [Törlés a sor elején.]

⁵¹¹ kik «egy» el hagyták vala

⁵¹² erre «ne» valo nézve

⁵¹³ a midön [m – v-ből(?) javítva.]

XIII Rész

Act.XI. 27. 28.

Act.XII. 24. 25.

Act.XIII. 1.

Anyaszent egy ház, böjtöle. és imadkozik. lukáts, és Manahem a kezeket reájok tevék, és el küldék őket prédikallani, a hová a szent Lélek vezetné, őket, ezek leg inkább a Nemzettségeknek valo predikálásra rendeltetének, és az Isten gondviselése alá hagyák őket.

A kristus eszt 47.
An.vulg. 44.
2.Cor XII. 2. 3. 4.

Hihető hogy ebben az esztendőben⁵¹⁴ valának szent pálnak azok anagy látási a melyekről szól a korinthus bélieknek, hogy a harmadik égben ragadtaték, paraditsomban. ahol olyan titkokot hallot, amelyeket egy embernek nem szabad. ki mondani, és a melyeket ez⁵¹⁵ életben lévő emberek meg nem foghatták. azt maga mondgya nekünk. hogy azt nem tudhattya ha testestől. vagy tsak lélek-[96b:]ben ragadtatotté el, De abban nem lehet kételkedni. hogy bé ne lett volna⁵¹⁶ töltve, azal atellyes világoságal, tudományal, hüségel, és buzgoságal, a mellyek ki tettzenek leveleiben. némely régi eretnekek, és némely értelem nélkül valo áitatosok, azal kérkednek⁵¹⁷ vala régenten, hogy nekik olyan könyvek volna. a melyben fel volnának tévé mind azok 20 a tsudálatos dolgok, és titkok, a melyeket szent pál nem akará meg mondani a hiveknek, még azal erősítették. hogy azt a könyvet. Társysban, a szent pál házában találták volna, De ez a könyv. mostanában. a feledékenységben el temetetet, és abizonyos hogy az Anyaszent egy ház semit nem vesztet rajta, mert az a setettségnak. és nem avilágoságnak munkája volt. inkább rontot. mint épitet,

Epiphán haeres.
38. c. 2.
Aug. in Joan. tract.
98 p. 199. 200.
Sozomen. 1. 7. c 19

A midön Cuspius Fádus judéában érkezék. a jordánon tul valo sidokot fegyverben találá a filadelfi város ellen. hármat aleg fővebbiket közüllök fádus meg fogatá, aleg elsöt Annibas nevüt. meg öleté. a más kettöt ki

⁵¹⁴ esztendőben [*d*—*t*-ből vagy megkezdett *b*-ből javítva.]

⁵¹⁵ a melyeket <az> ez életben [*ez z*-je megkezdett *l*-ből javítva.]

⁵¹⁶ volna [Beszúrás.]

⁵¹⁷ kérkednek [Középső *k*—*d*-ből javítva.]

küldé az országból, meg tisztította az után Judeát. a tolvajoktól. a kik fosztogatták vala, és a leg fővebbiket közüllök⁵¹⁸ meg öleté **[97a:]**

Joseph Antiq
I.XX.c.1.

Az éhség. amely az elmúlt⁵¹⁹ esztendőben kezdődött vala, még tartá Judéában, Josef azt mondgya. hogy egy 5 néhány esztendőig nyomorgatá. Héléna, az Adiabéni királyné. akiről íde fellyeb szollottunk. Jérusálemben érkezvén, igen segített anépet. ebben a nyomoruságban. Alexándriából igen sok buzát vitete. és Cyprusból. igen sok száraz figét. és azokat ki osztogattya vala, és nagy 10 hirt. nevet szerze magának adakozásáért. A fia. Izat király meg tudván mitsoda szükségben volna Jérusálem. nagy summa pénzt küldé a polgár mestereknek. hogy meg segitenék a szegényeket

Antiq li 20.c.3.

Antiq.l. 20.c.2.

Claudius császár hogy meg mutassa. mint betsüllené 15 Agrippának. a sidok királyának emlékezetét,⁵²⁰ le tevé Mársust, a syriai Gubernátorságból. valamint arra kérte volt. halála előtt. és Cassius Longinust tevé helyében, a ki is Jérusálemben érkezvén. Magához hivatá az áldozó papokat, és a város eleit. azt hagyá nekik a császár 20 parantsolattyaól hogy a fő papi ruhákat tennék viszá az Antonia tornyában. hogy őt lenne a Romaiak őrizete⁵²¹ alatt, mint annak előtte. A papok, és a birák nem merék ellenzeni. ezt a parantsolatot. **[97b:]** nem is lett volna tanátsos, mivel a Gubernator sok hadakot vit volt 25 avárosban.

Mind azon által. a papok, és a⁵²² birák kérék arra Longinust. és Fadust. hogy engednék meg nekik, had küldgyenek követeket a császárhoz, a kik meg nyerhesék, hogy ő magok őrizék a fő papi köntöst, ezt a 30

⁵¹⁸ [Sorvégen:] kö- [új sor elején:] közüllök

⁵¹⁹ elmúlt [u — javítva, olvashatatlan betűből.]

⁵²⁰ [Sorvégen:] emléke [új sor elején:] tét,

⁵²¹ őrizete <all>alatt,

⁵²² a [Beszúrás sötétebb tintával.]

A krisztus eszt 48
An.vulg. 45

Császár nékik meg engedé, és az ifiu Agrippának kérése
ebben az dologba igen használa, e fia vala Agrippa
királynak, Romában nevelték. a császár mellet, de azt
ollyan ók alat nyerék meg, hogy a fiokot zálogul adnák,
5 a melyet örömet meg tselekedék, claudius ugyan azon
idöben 45. 28 juny azt irá fadusnak. és a sidoknak is,
hogy az ifiu Agrippának tekéntetiért meg engedi hogy ö
magok örízék a fő papi köntöst, és a koronát. valamint
azt vitellius a syriai Gubernátor. nékik meg engedte
10 vala. ennek elötte. tiz esztendővel. a koronán, azt az
arany pléhet kel érteni., a melyen az Isten neve volt
irva, és a melyet a fő pap a homlokán hordozta,

Herodes a calcidiai király, Agrip-[98a:]pának öttse,
meg nyeré acsászártól, hogy had lenne hatalma a temp-
15 lomon. az Istennek szenteltetet pénzen. és hogy had
adhassa a fő papságot. a kinek néki tettzik. ez a hatalom
a Hérodés halála után. az⁵²³ bátyya fiára, szálla, az iffiu
Agrippára.

Joseph antiq
I.XX.c.2.

A Fadus Gubernatorsága alat, egy tsalárd, vagy egy
20 varasló. Theudás nevü, aki profetának tartá magát, sok
számu sidokot tsala meg, azt jovallá nékik, hogy vennék
magokhoz minden jovokot, és mennének által véle
együt a⁵²⁴ jordán vizén, azt igérvén nékik, hogy tsak
szovával⁵²⁵ meg állitty avizet, és száraz lábál mehetnek
25 által., az illyen igeretekel. sokakat tsala maga mellé, De
Fadus lovas seregeket küldé utánnok, akik sokakat meg
ölének, és meg fogának, és a többi közöt Theudást, a
kinek fejit vevék, és Jérusalemben vivék, ennél nevezet-
eseb dolog. mondgya Josef. nem történt, a Fadus.
30 Gubernatorsága alat

[XIV Rész]

szent pál, és szent Barnabas. arra rendeltetének hogy
a Nemzeteknek menyenek⁵²⁶ predikállani az Évangyéli-

⁵²³ az <unokajára,> bátyya fiára, [A javítás a törlés fölé írva.]

⁵²⁴ a [Beszúrás.]

⁵²⁵ szovával [a—fölött áthúzott vessző.]

⁵²⁶ menyenek [nek—n-je k-ból javítva.]

umot, el indulának Antiokiából, el vivén magokal. Márk Jánost. a ki el kísérte volt őket jérusalemből, leg [98b:] előbször Séleuciaban. menének. ahol hajora ülvén, Cyprus szigetében ki szállának, és a fő városba. Salaminába menének, ahol már az Évangyélium predikaltatot volt. szent István halála után, szent pál, és szent Barnabás mind azon által. a hiveket oktatták, és meg erősítették a hitben. Salaminából páfosba menének, a más részire a szigetnek, a melyet végig járták, Cyprus szigetében vala akoron egy Romai tisztarto. sergius paulus nevü, ez okos, és értelmes ember vala. akinek elméjiben volt valamely sengéje avalóságos vallásnak, ez ohajtá hallani az üdveségnek Igéjit, magához hivatá tehát. Saul. és Barnabast. de mellette egy⁵²⁷ ördögös hamis proféta vala, Bárjesu nevü, aki ellene volt az ő predikálásoknak, és azon volt, hogy a tisztarto a hitre ne ályon,

5 Act.XIII 4. 5.

Act XIII. 8. 9.

10

15

Akoron. Saul. vagy is pál, mivel szent lukáts tsak etályban adgya reá apál nevet, mint ha Saul. a Sergius paulus meg térése után vette volna magának a pál nevet, vagy is akor vett volna magának egy deák nevet. a midön a nemzettségeknak kezde prédikallani, elég a hogy, pál mondá Bárjésunak.⁵²⁸ óh ember, aki tele vagy tsalárdságal, es hamiságal. az ördögnek fia vagy, és ellensége az igazságnak, nem szünölé meg. valaha⁵²⁹ az urnak egyenes uttyait el fordítani, az ő szandéki ellen fel kel kelni, és meg nem gátolni azokat, kik az igazság-[99a:]nak uttyára akarnának menni, de mostanában az urnak keze rajtad lészen. és meg vakulsz, bizonyos⁵³⁰

20

25

⁵²⁷ «egy» egy [Törlés a sor végén.]

⁵²⁸ Bárjésu-s-nak [Törlés a sor végén.]

⁵²⁹ valaha [ha—beszúrás.]

⁵³⁰ bizonyos [nyos—szótag utólag írva a sor végéhez, félig a margóra, bizo-mellé.]

ideig a napot meg nem látod. azonal meg setétedének az ő szemei, és mindenüvé fordula, hogy valaki nyujtaná neki kezét, a tisztarto látván ezt a tsudát. a hitre álla, és tsudalá az urnak. tudományát.

5 A tisztarto meg térése után. pál. és Barnabás el indulának Cyprusbol. és hajora ülvén a pamfiliai pergében érkezének, perge nintsen a tenger parton. de földön menének oda, akoron Márk János, a sok utozásban el fáradván. és a veszedelmes hajokázásba. el hagyá palt. és Barnabást. vizsá tére tengeren Jérusalemben., ez az álhatatlanság épen nem tették pálnak. meg is láttyuk ez után. hogy más uttyában. nem akará ötet, maga mellé venni. mind azon által. idővel maga mellé vevé, és hasznos Évangéliumi szolgáltyát vevé néki.

A kristus eszt. 48
An vulg. 45

15 Nem mulatának. pergebe. hanem a pisidiai Antiokiában menének. e fő városa annak a tartománynak, ugyan őt is kezdék el főképpen szolgáltyokot., mivel Cyprusban mint egy által me-[99b:]nöleg tanitottanak. bé menvén tehát egy szombaton a synagógában. atöbbivel
20 együt le ülének, és az olvasás után. a synagógának fejei betsülettel akarván vélek bánni, mint idegenekel, hozzájok küldének. a szokás szerént. hogy beszélhetnek a népnek, szent pál fel kelvén. és intvén akezével. hogy tsendeség legyén. Magasztalni kezdé. az Izraelhez valo
25 minden kori jószágát az Istennek, a mely jószág ki tették. a midön Egyiptumbol meg szabaditá népit, a midön el osztá néki akanaán földit, a midön birákat ada nékik, azután sault, és Davidot. ez az Istennek szive szerént valo Ember vala, akinek magvából kellették születni a
30 Messiásnak, ugyan tölle is származot a Jesus, akit a minden hato fel támasztá, hogy üdvezítője lenne Izraelnek, keresztelő szent János, a Jésusrol⁵³¹ tevé ezt a bizonyyságot. mondván, nem én vagyok az, akit vártok.

⁵³¹ Jésusrol [o—ó-ból javítva.]

más fóg utánam jöni, akinek nem vagyok méltó hogy meg öldgyam a saruit, titeket illet atyám fiai az üdveségnek ez az igéje, mivel a Jérusalem lakosi, és az ő fejedelmi. nem üsmervén Jésust **[100a:]** halálra itélék., és bé tölték nem tudva, mind azt a mit mondtok volt⁵ felölle. ő harmad napon fel támada, és a tanítványi. sok napokig látták a-kik a mái napig bizonyiságot tésznek erről az igazságról, a melyet az irások is bizonyittyák a melyek meg mutattyák, hogy a kristusnak meg kellették halni, de rothadást nem szenvedni, tsak egyedül ő¹⁰ általa, nyerhetitek büneiteknek botsánattyát, ez olyan⁵³² különös kegyelem, a mellyet,⁵³³ Mojses törvénye által. meg nem nyerhettétek volna.

Az egész gyülekezetnek oly igen meg tették a szent pál beszéde, hogy arra kéré ötet. hogy a következő szombaton is beszélene nékik azon dologról.¹⁵ És még azon a napon. sokan a sidok közül, szent. pál,⁵³⁴ és szent Barnabás mellé adák magokat, és a hitre térének. azonban⁵³⁵ pediglen szent pál és szent Barnabás oktatják vala mind azokat. a kik őket halgaták, időközben²⁰ pedig a kézi munkát gyakorolák. hogy magokat táplálhasák, mivel se szent pál, se szent Barnabás nem éltenek azal a szabadságal mint a több Apostolok hogy olyan szent **[100b:]** Aszonyokat vigyenek el magokal., a kiknek gondgyok legyen az eledelekre, holot eközönséges szokás volt a sidoknál, ök pedig tsak magok jártanak, és rend szerént olyan helyeken predikálottanak. a⁵³⁶ hol. még az Évangélium nem volt hirdetve, El lehet itélni mind ezekből. hogy mitsoda kemény életet élte-

1 Cor.IX. 1.15.
1.Thess.II. 7. 9.

1 Cor.IX. 5. 6.

Rom.XV. 20. 21.

⁵³² olyan [a—o-ból javítva.]

⁵³³ a mellyet, «a» Mojses [Az «a» helyén összefutott a tinta, így nem dönthető el pontosan, hogy törölte-e Mikes.]

⁵³⁴ szent. pál, és

⁵³⁵ [Sorvégen:] azonban [új sor elején:] ba

⁵³⁶ a «hog» hol.

nek. mitsoda fáradságal járt szolgálattyok, eleinte mindgyárt a sidokon kezdik vala el az oktatást, és ha ezek meg vetik vala az igazságot. akkor a pogányoknak prédikáltak,

- 5 A következő szombaton pedig tsak nem az egész város a synagógában gyülekezék, hogy halyák az Isten szavát, Ez a rend kívül valo gyülekezet, a sidokat irigységre, és haragra ingerlé, és káromlo szokal álnak vala ellene a szent pál beszédinek, szent pál, és szent
10 Barnabás, látván ezeket, bátorságal mondák nékik, Ti valátok elsők. a kiknek kellették hirdetni az Isten Igéjét, de mint hogy azt meg vetitek, és magatokot méltatlannoknak tartjátok az örök életre. Már mostanában. a pogányokhoz megyünk. mivel a meg vagyon irva, a
15 pogányok [101a:] vilagoságává tettelek tegedet. hogy üdvéségre légy a földnek végiig, a pogányok ezeket halván örülének, tisztelettel, és örömel halgaták az Isten Igéit, és mind azok. a kik közüllök az örök életre rendeltetek vala, a hitre állának. ugy anyira. hogy az
20 Évangyéliumnak jó hire, el terjede az egész tartományba,

- A hitetlen sidok pedig azon meg haraguván. hogy anyin térnének ahitre, aitato, és tiszteletes Aszonyokat lázasztának fel pál, és Barnabás ellen, és fel indították az
25 egész várost ellenek, akik üldözni kezdék őket, Akoron pál és Barnabás. reájok rázván alábokrol valo port, Antiokiát el hagyák,⁵³⁷ Ikoniumba menének, ez az üldöztetés, nem hogy meg tántoritotta volna, ahivekben lévő hitet. de bé tölté őket, örömel. és buzgoságal.

Ikoniumba lévén. szokások szerént. a synagógában menének, és az Isten ugy meg áldá tanításokat. hogy nagy számu sidokat térítének meg. ugy pogányokat is: ebben avárosban. sok tsudákat tének, és sokáig is mara-

⁵³⁷ el hagyák, [k—t-ből javítva.]

dának, noha a sidók [101b:] igen ellenzették,⁵³⁸ és végtire fel lázaszták ellene a pogányokat is. úgy anyira, hogy tsak nem meg kövezék őket. és kételenek valának el hagyni Ikoniumot.

Azt tarttyák. hogy Ikoniumba térített meg szent pál, szent Theclát, és jovallá néki. hogy hadná el azt, aki ötet el akarja venni, és maradna meg a szüzeségben. szent Chrysostomus azt mondgya, hogy ez a szüz minden aranyát fel áldozta, tsak hogy láthasa szent pált, a ki akoron fogva volt. azt írják felöle, hogy a fülben valoit az Annya⁵³⁹ kapun állójának adá, tsak ki botsása, és az ezüstös⁵⁴⁰ tükörét a tömlözt tartonak. hogy bé botsása szent pálhoz, Az Atyák igen nagy Ditséreteket⁵⁴¹ adtanak ennek a szent szüznek, El lehet itélni, hogy mely nevezetes volt. még az Anyaszent egy háznak a kezdetin. mivel még az Apostolok idejében. egy Asiai pap. egy⁵⁴² könyvet ira. a melyet szent pál. és szent Thecla utozásinak nevezé, de söt még szent pál munkájának tulajdonittá ezt a könyvet. de idővel meg tudák hamiságát. és a papságbol ki tevék.

Imé rövideden a szent Thecla élete. a melynek régiségit senki nem ellenzi, és a melyet az Atyák [102a:] mind helyben hagyták, szent pál. Ikoniumban érkezvén. onesiphorushoz szálla, és őt kezdé predikállani az Évangéliumot. Thecla az uttzának más részin lakván, és által ellenben a szent pál szállásával. ejel. napal halgattya vala az ő tanitasit, úgy hogy semmi arrol el nem fordithatná, Theoclia, az Annya., ezt tudtára adá Thamirysnek, a ki Theclát el akará venni, Ez az ifiu. a kinek már oda igérték volt Theclát, avaros elei közül valo volt,

5 [XV Rész]

Aug. in faust. l. 30. c. 4

Ambros. de virginib. l. 2. l. 3.

10

Chrysost homil. 30 in acta. p 272. a.

15

vide Tertull. de Baptismo

20

25

30

Epiph haeres. 78. c. 1.

⁵³⁸ ellenzették, [z—k-ból javítva.]

⁵³⁹ Annja [y—a-ból javítva.]

⁵⁴⁰ ezüstös [e—a-ból javítva.]

⁵⁴¹ Ditséreteket [D—k-ból javítva.]

⁵⁴² egy <követ> könyvet

szép termetű. gazdag. bő kezű. mindent el követe hogy
meg változtassa Theclával. a szüzeség meg tartására
való szándékját, a Thecla anyja, a tseledivel. azon volt
hogy⁵⁴³ el hagyasa szándékját. vagy ölelgetésivel, vagy
5 intésivel. vagy fenyegetésivel. de csak haszontalan volt.
látván hogy semmit nem tehetnének, a bironak bé adák.
aki atüzzre ítélé. Thecla keresztet vetvén magára. a
tűzbe mene. de a láng semit néki nem árta, a föld alatt
nagy zugás hallaték. a föld meg nyilék és egy nagy eső, a
10 tüzet el oltá.

Thecla Ikoniumot el hagyta. és szent pal. után mene,
akiis⁵⁴⁴ el szaladot vala évárosból. az Apostol Antiokia-
ba vivé. a hol Alexander, a városnak [102b:] gubernato-
ra, nagy szerelemben esek véle, de Thecla keményen
viselvén magát hozzája, arra ítelteté hogy avad állatok
köziben vettessék, egy néhány nap mulva Theclát. a
Theatrumhoz vivék. ezel az írásal. Sacrilégium. mint ha
szenttség törésben találtatot volna. az első napon, a
15 mely oroszlánt botsátanak reája hogy el szagasa, nem
hogy azt tselekedte volna. hanem még mint egy tisztelet-
ből. a labaihoz fekvék. és nyalogatni kezdé, az után
viszá vivék egy Trisina nevű aszszonyhoz, a kinek annak
előtte kevésel. meg holt volt falconilla nevű leánya,
akoron falconilla meg jelenvén az Annyának, arra kéré,
20 hogy⁵⁴⁵ kérné Theclát arra, hogy nyerné meg⁵⁴⁶ az
Istentől. had mehesen nyugodalmas helyre., Thecla.
imádkozék, és mondá. Menynek Földnek ura Istene.
kristus Jesus. ad meg falconillának az örök életet.

Más nap Theclát simét a theatrumra vivék. a nép
20 eleibe. oroszlányokat, és medvéket botsátanak reája,
de egy oroszlány a lábaihoz mene. és meg oltalmazá

⁵⁴³ hogy [Beszúrás.]

⁵⁴⁴ akiis [ekis-ből javítva.]

⁵⁴⁵ arra kéré, hogy «arr» kérné Theclát arra, [Törlés a sor elején.]

⁵⁴⁶ meg [e— a-ból javítva.]

chrystost homil 72
tom 1.

vide chrystost
ibidem

Ambros. 12. de
virginib. p 469.

vide Ambros.
loco citato

Damas. de iis qui
in fide
dormierunt. p 591

atöb állatoktol. Thecla egy darab ideig őt álván, és látván hogy őt közel egy tó volna tele vizek. belé ugrék. mondván. már ideje hogy meg mosatassam, abban a tóban tengeri bornyuk [103a:] valának, a kik nem hogy el szaggatták volna, de mind meg döglének, és egy fekete felleg környül vevé, hogy ne láthasák mezitelen. akoron a biro vad bikakhoz kötözteté, hogy négyé szakaszák,⁵⁴⁷ de a kötelek tsudálatosan el szakadozának, a fő biro magához hivatá, kérdé tölle hogy ki volna, köntöst adata reája. és szabadoson el botsátá.

Egy nehány napig még. Antiokiában marada, és meg tudván hogy szent pál Alyrében volna, férfiu köntösbe öltözék. és utánna mene. sok más férfiakal, és aszonyokal, szent pál tsudálkozék rajta hogy meg látá, de Thecla mondá néki, én meg kereszteltettem, és a ki tégedet segitet⁵⁴⁸ az Évangyélium predikálásában, engemet is segitet hogy meg kereszteltessem. azután mindeket elő beszéle néki. valamik történtek volt, és onnét a maga hazájában mene. Ikoniumba, a ki ötöt el akará venni a meg holt volt, az után azon igyekezék. hogy az Annyát meg térítse. de azt véghez nem vihethvén. a tengeren viszá ment, és Seleuciában érkezvén. őt sok személyeket meg keresztelte, ugyan őt is hala meg békesegbe. [103b:]

A szent pál tsuda tételei közöt amelyeket tett ebben az első uttyában, szent lukáts tsak egyet teszen fel, a midön listriába meg gyógyita egy Énéás nevü embert. a kinek esze lévén az inai sugorodva, születésétől fogvást sántált. ez az ember jelen lévén a szent pál prédikációján, az Apostol sokáig nézé, és látván hogy nagy bizodalma volna annak az embernek a meg gyógyulásában, mondá néki fel soval, kely fel, és ály egyenesen

⁵⁴⁷ szá<sz>kaszák,

⁵⁴⁸ segitet [Beszúrás sötétebb tintával.]

vide Tertull.
de baptismo. c.17.

act. XIV 7.

lábaidon, azonnal ugralva fel kele, és jární kezdé, a
lystriaí nép látván ezt a tsudát. nagy fel szoval kezdé
mondani, ihon vannak az Istenek, a kik ember képi-
ben mi hozánk le szálottanak. Barnabást Jupiternek neve-
5 zék, hihető azért hogy nagy⁵⁴⁹ szál ember volt, és pált,
Mercuriusnak, talám az ő ékesen valo szollásáért, és
hogy rend szerént, ő kezdí vala el a beszédet. azonban a
templom áldozó papja. bikákat, és koszorukot vive az
Apostolok szállása eleiben. hogy áldozatot⁵⁵⁰ tenne
10 nékik. a népel együt, De Barnabás. és pált. meg tudván
szándékjokot, futva menének a kapuhoz, meg szaggaták
ruhájokot, **[104a:]** és a sokaság közí menván, kiálttyák
vala. atyámfiái, mit akartok tselekedni, mi tsak embe-
rek vagyunk, valamint magatok, és olyan gyengék.
15 azért jöttünk, hogy néktek azt hirdesük hogy azok az
Istenek akiket imádtok, tsak semik, hanem térjetek
ebből a babonaságból az Élő Istenhez, aki amenyet és a
földet teremtette, a tengert. és mindeneket, a ki az el
mult időkben el hagyá a magok uttyokban a nemzete-
20 ket, mind azon által meg nem szünék⁵⁵¹ őket bé tölteni
jóvaival. és meg bizonyítani valóságos létit.

De akár menyít beszéllének. nehezen vevék le anépet
arról. hogy nékik ne áldozna, kevés idő múlva pedig
holmi sidok érkezének a pisidiai Antiokiából, és Ikoniá-
25 ból., fel lázaszták a népet az Apostol ellen, ugy anyira
hogy köveket hajigálának reája, aki is a földre esván,
ugy hagyák mint holtat, azután az városból ki vontzolák.
hogy valamely verembe vessék. De a tanítványi körül
véván. fel kele. és viszá mene a városba. és más nap el
30 indula Barnabásal, hogy Derbébe menyenek. a hol el
kezdék a tanítást, az Isten meg áldá tanításokot. és sok
tanítványokot szerének az urnak. azután viszá térének

⁵⁴⁹ nagy [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁵⁵⁰ áldozatot «n» tenne nékik.

⁵⁵¹ szünék [szünt-ből javítva.]

lystriában. [104b:] Ikoniumba.⁵⁵² és Antiokiában. meg
erősítvén mindenüt a hiveket a hitben. és inték az
álhatatoságra, az után papokat rendelének minden
városban. és azokat, az Isten gondviselése alá hagyák,
magok pedig viszá térének pámphiliában, Pergében ⁵
prédikálának, az után Attaliában menének. amely város
atenger parton vágyon, öt hajora ülvén, Seleuciában ki
szállának, és Antiokiában érének. mint egy két eszten-
deig tartá az ö⁵⁵³ utozások.

A syriai Antiokiában érkezvén, a tanítványokat esze ¹⁰
gyűjték. és elé beszéllék nekik hogy az Isten mitsoda
nagy dolgokat mivel ő általok, hogy miképen nyitotta
meg a hitnek kapuját a nemzeteknek, azután sokáig
maradának azon helyben. a tanítványokal, Azonba
pedig szent péter a maga résziről sok tartományokba. ¹⁵
prédikálá az Évangyéliumot azt el lehet hini hogy a
közönséges esztendőnek 45 dikében ír az első levelét, a
pontusí, Bithyniai, Asiai. Galatiai.⁵⁵⁴ Cappadociai meg
tért sidoknak, a levelét Babiloniából dátállya, mivel ²⁰
Romát, ezen a neven nevezi vala, alevél-[105a:]ben.
keresztyén nevet ád a hiveknek, a melyben az Apostoli
fejdelemségnek. méltán valo Felségivel beszél. abban
ahiveket. a békeséges türésre inti. az igasság, és az
ártatlanság követésire. letzkét ád a házas⁵⁵⁵ személyek-
nek, az öregeknek. és az ifiaknak, egy szoval. nintsen ²⁵
olyan rend, és hivatal. amely ebben a levélben ne
talállyon. magának oktatására, és elő menetelére valot.
Azt tarttyák. hogy szent Márk. a ki mind tanítványa.
mind tolmácsa volt., segített ezen level írásában. Ezt a
levelet sylvánus által küldé el. ³⁰

1 petr V. 13.
2 petr. IV. 16

Hieron. Ep.
150. qu. 11.

⁵⁵² Ikoniumba. [ba—beszúrás.]

⁵⁵³ az ö <utty> utozások.

⁵⁵⁴ Galatiai. [l—t-ből javítva.]

⁵⁵⁵ házas [a—fölött áthúzott vessző.]

Clem Alex apud
Euseb 1.2.c.15.

S. Athanas.
Betricid⁵⁵⁷
chronic alex.

Tertull. contra
Marcion 1.4.c.15

Josef Antiq
1.XX.c.3.
et de bello
1.2.c.19.

Act XXVI. 20

Rom XV 19.

Christos. in Rom.
hom. 19. p 372.

Ezen idő tályba írta szent Márk Évangéliumát a Romai hívek kérésekre,⁵⁵⁶ akik arra kénszerítették, hogy hadná írásban amit szent pétertől hallot volna, némelyek arégiek közül azt tartották hogy szent péter diktálta volna szent Marknak. vagy hogy maga írta volna, Tertullianus úgy tettik mint ha szent péternek tulajdonítaná de azt inkább lehet gondolni. hogy csak aprobálá, és a⁵⁵⁸ Romai híveknek adá olvasni és hogy szent Márk csak⁵⁵⁹ írta. a mit szent pétertől hallot vannak olyan régi írások. a melyek azt mondgyák hogy Deákul írta Évangéliumát. de közönségesen azt tarttyák. hogy Görögül írta. [105b:]

A judeai Gubernátor, Cuspius Fádus. meg változtatték. és Tiberius Alexánder, a sidó philon. Attya fia. tétették helyiben. ennek az embernek az elei sidók voltak. de a vallását el hagyta, volt. E judeát tsendeszen igazgatá. valamint fadus, és az ország békeségben marada egy néhány esztendőig., Tiberius Alexander keresztre vonatá Jakabot, és simont. a Galileai Judásnak a fiát. a herodianusoknak fejt, a ki annak előtte⁵⁶⁰ negyven esztendővel fel támasztotta vala anépet; hihető hogy ebben az időben prédikálta⁵⁶¹ szent pál judéában. és judeából, Illyriában vivé az Évangéliumot. Ez⁵⁶² így lévén, el terjeszté az Évangéliumnak világosságát kapadociában. pontusba, és Tráciában. És⁵⁶³ lehet hogy ezekben az utozásiban. a melyekről szent lukás semi

⁵⁵⁶ kérésekre, [Első *k-s-ből javítva.*]

⁵⁵⁷ Betricid [*e-javítva.*]

⁵⁵⁸ a [Beszúrás.]

⁵⁵⁹ csak <irta> írta. a <h> mit

⁵⁶⁰ előtte <fel> negyven esztendővel fel támasztotta

⁵⁶¹ prédikálta [*i-a-ból javítva.*]

⁵⁶² Ez [*E-e-ből javítva.*] így lévén, el <h> terjeszté

⁵⁶³ És [*É-e-ből javítva.*]

különös dolgot nem mond., hogy az Apostol. a sidoktól. 5
öt izben.⁵⁶⁴ harmintz kilentz tsapást vett., akik e szerént
szokták vala meg ostorozni a synagógában, azt akit
gondolták hogy atörvény ellen tselekedet. a Romaiaktól
is kétszer ostoroztaték meg. három szor volt hajó
törésben. egy nap, és egy étzaka atenger fenekén, mind
eze-[106a:]ket afnak előtte szenvedé. hogy a korintus
bélieknek írta volna a második levelét,

2 Cor XI. 24 25.

Hérodés a Calcidiai király. Agrippa királynak az
öttse, minek utánna el vette volna a fő papságot Joseftől,
hogy azt Ananiásnak. a Nebedeus fiának adná, meg
hala. Claudiusnak nyoltzadik esztendejében. A császár.,
az országát az ifiu Agrippának adá, a nagy Ágrippa
fiának, ezen idő tályba. ventidius, Cumanus. judéának
gubernátorá téteték, Alexandriai Tiberus helyében.
ennek idejében kezdődék a sok haboruság ebben az
országban, a mely haboruság tsak a Jérusálem el
romlásával végeződék el.

A krisztus eszt 52.
An. vulg. 49

10
joseph. Antiq. I.
20. c. 3.

15

Mint hogy a sidok. anagy innepekben. mindenünén
esze gyülekeznek vala Jerusálemben. agubernátorok-
nak szokások volt. egy néhány kompánia vitezeket
fegyverben. a templom mellet tartani. hogy valamely
rendeletlenség ne történék, ennek az esztendőnek
husvét Innepiben, a negyedik napon. egy romai vitéz.
mezítelen kezdé mutogatni mindenek elöt. a mit az
emberség. és a szemérem leg inkább el takarja. A nép
azon fel indula. és kiáltani kezdé. hogy az a gyalázatos
dolog. nem tsak őket [106b:] tekintené, hanem az Istent
magát, A kik leg inkább azon fel indulának., azok
Cumanus ellen kezdének beszélni, mondván hogy ő
parantsolta volna⁵⁶⁵ a vitéznek. azt tselekedni. a Guber-

XVI Rész

20
Cumanus
gubernator.
Jérusálemben
haboruság.

25

30

⁵⁶⁴ öt izben. {3} [Valószínűleg {4}ból javított {3}] harmintz [n-tz-ből javítva;] kilentz [k-ts-ből javítva.] tsapást vett.,

⁵⁶⁵ volna [n-t-ből javítva.]

Joseph 1.
2. de bello c.20

nátor igen meg sértődék az ilyen beszédeken. mind azon által. a békeségre. atsendeségre inté őket. de nem hogy engedelmeskedtenek volna néki. hanem még betelen szokal illeték, azért atemplom mellé viteté minden
5 hadait, az sidok azon ugy meg rémulének, hogy egy másra todulának. hogy el szaladhasanak, gondolván hogy üznék őket, és a szoros utakon a melyek atemplomban mennek, oly nagy⁵⁶⁶ szorulás volt, hogy több volt tiz ezernél. vagy harmintz ezernél, a kit vagy el
10 tapodának, vagy a szoroságban halának meg, ez igy lévén az Innepnek öröme, szomorúságra változék,

Némelyek ezek közül a kik el szaladának. elöl találván jérusálemtől öt vagy hat mély földnire a császárnak. István nevü rabját, meg foszták, és minden portéká-
15 [107a:]ját el vevék, Cumanus azt meg tudván. hadi embereket küldé utánnok., meg parantsolván hogy dullyák fel a falukot, és az eleit a falusiaknak vinnék hozzája. mint vétkeseket hogy meg nem fogták azokat atolvajokot., a midön a falukot fel prédálák. egy hadi
20 ember a Moyses⁵⁶⁷ könyveire találá. el szagatá. és meg egeté káromlásokal,⁵⁶⁸ A sidok azon mindenüt fel indulának, és Csézaréában menének Cumanushoz,⁵⁶⁹ kérvén arra hogy büntesse meg azt az embert aki a szent könyveket el szaggata volna. Cumanus meg halgatván
25 kéréseket, meg öleté szemek láttára.

Innocent 1.Ep.ad 30
Decent. initio.

Szent péter minek utánna Romában maradot volna egy darab ideig, Judeában mene. a közonséges eszten-dőnek 50 dikében azt el lehet hinni hogy olosz országban. és más helyekre el küldé tanítványit. mivel azt bizonyosnak tarták a következő saeculumokban,

⁵⁶⁶ nagy szorqság szorulás

⁵⁶⁷ Mojes [Elírás.]

⁵⁶⁸ káromlásokal, [a—o-ból javítva.]

⁵⁶⁹ Cumanushoz, [u—a-ból javítva.]

hogy olosz országban, Galliában. spanyol országban. Afrikában. és siciliában. és más szigetekben, hogy szent péter, az ő tanítványi, vagy utánna valói, fundálák azokat⁵⁷⁰ az Anya-[107b:]szent egy házakot, és noha ez atraditio a melyet meg tarttyák még mostanában is arégi^{~5} Anyaszent egy házakban. ne légyen is tellyeségel bizonyos, de azt nem lehet tagadni, hogy azok az Anyaszent egy házak ne vették volna eredeteket szent pétertől. vagy azoktól. akiket ő, vagy az utánna valói oda küldötteknek predikállani. mivel azokat úgy tartották mint szent pétertől küldötteket. noha szent péter már meg holt volt, annak előtte sok idővel.

szent Márkot szent péter küldé Egyiptumba, hogy a kristust hirdesse, és az Alexandriai Anyaszent egy ház. úgy tekinté⁵⁷¹ mindenkor ötet, mint fővebb Apostolát. a mely Évangeliumot irt, azt oda vitte. és azt tarttyák. hogy ő előtte. senki még abban az országban. nem predikalotta volt ahitet. a mely ország el vala merülve ababonaságban. leg előb ször mindgyárt Cyrénea városában szalla ki, ahol. sokakat meg terite. és sok tsudakat tett, onnét más egyéb részeibe mene lybiának, és végtire Egyiptumban,⁵⁷² és Thebaidban., mivel azt tarttyák hogy mind ezek atartományok' tölle vették az üdve-[108a:]ségnek üsmerettségit.

Leg utolyára mene Alexándriába. és minek utánna arra az Isten parantsolattyát vette volna, hajora ülven két nap mulva Alexándriában ére, azt irják. hogy amidön avárosban ére. a saruja el szakada, és egy vargának oda adá hogy meg foldoza, avarga a kit Annianusnak hitták. a mint foldozta volna a keziben ütötte az árrat, és a fájdalomban. fel kiáltá. óh én Istenem, szent Mark, ezt jó jelnek tartá. hogy az uttya hasznos lészen; Ezek a szók pedig alkalmatóságot adá-

⁵⁷⁰ azokat [ot—beszúrás sötétebb tintával.]

⁵⁷¹ tekinté [e—fözlött áthúzott vessző.]

⁵⁷² Egyiptumban. [E—e-ből javítva.]

Epiphan haeres.51
c.6. Gelas. papae.
decret Concil. t.4.
p. 1262. Euseb. l.2.
c 16.

Chronic orient
p 109. et seq.

A kristus eszt 64
An vulg. 61

nak néki hogy arról az Istenről beszéllyen Anniásnak,⁵⁷³ a kit segítségül hívá, noha nem üsmérné, És a kristusrol az ő Fiáról, a kinek érdemi. és hatalma által remélheti sebének meg gyógyulását,

⁵ Annianus ezeket tsendesen halgatá, és szent Mark egy kevés sárt tsinalván. anyálával, meg kené a sebet, az urat segítségül hívá, és azonnal. az Anniás keze meg gyógyula, ennek az embernek a tsuda meg hatván a szivét, arra kéré szent Márkot. hogy menne hozzája
¹⁰ szálni, az után. ételt ada néki, és sok féle kérdéseket **[108b:]** tett néki, a tudományrol. melyet tanitot, elegendő képen meg tanulvan tehát mind azt, ami szükséges volt, meg keresztelkedék. az egész házával együt, sok féle személyeket., szent Márknak. az élettje, tsuda
¹⁵ tételei, és tanitási,⁵⁷⁴ ahitre téritének, Ezeknek az Alexandriai első keresztyéneknek, abuzgoságok. olyan volt, hogy sokan közüllök mindennek ellene mondanak, hogy követhesék. a leg tekélteseb rendit akeresztyéni vallásnak, sokan arégiek közül azt tartották, hogy a
²⁰ Therapeütusok, a kiket le írja philo az elmékedésről valo könyvében, nem mások, hanem a szent Márk tanítványi, philo. tiszteletet akara adni nemzetinek, és vallásának,⁵⁷⁵ ezeket atekéltetes tanítványival. akristus Jésusnak, mert tsak nem minyájan születet sidok valónak és tsak nem minyájan követék a törvény Cérémoniáit.

Azt tartották hogy a Thérápötusok, leg első kezdői valónak a szerzetesi életnek, A bizonyos hogy azok a barátok akik régenten.⁵⁷⁶ oly hiresek valónak, sokakban
³⁰ követték a Therapötusokat. és az Esseniánusokat, de

⁵⁷³ Anniásnak, [A—*a*-ból javítva.]

⁵⁷⁴ tanitási, [Első *i—*a**-ból javítva.]

⁵⁷⁵ vallásának, [*sá* szórész utólag írva a sor előtti margóra, elvlasztás után; eredetileg *vallának* alakban írta Mikes.]

⁵⁷⁶ akik régenten. < *kik* > oly [*a* sor végén, < *kik* > új sor elején.]

Euseb. I. 2. c. 17.

Epiphan
haeres. 29.

Hieron. de viris
Illustr. c. 8. et alii.

XVII Rész.

A Therapötusokrol. Cassian.
I. 2. c. 5. Sozom. I. 1. 25
Hist Eccl. c. 12.

azt nem mondhatni el tellyeségel, hogy a Thérápötu-
 [109a:]sok és az Esséniánusok,⁵⁷⁷ szerzették volna. a
 szerzetes életet, hanem tsak első példái valának. valosá-
 gal mondván. Egyiptumban. tsak aharmadik saeculum-
 ban kezdének. barátokat látni. már beszéllettünk az ~⁵
 Esséniánusokrol, szükséges it egy szót mondani a The-
 rapötusokrol is, ebben akönyvben., természet szerint
 valo⁵⁷⁸ helyek vagon. akár ugy mint sidoknak, akár
 mint keresztyéneknek, mivel arra köteleztük it magun-
 kot hogy a sidoknak, és az Anyaszent egy ház kezdeti¹⁰
 nek historiajit le irjam, A mi szandékunk nem a, hogy
 elő hozam mind azokat avetekedéseket a mellyek voltak
 és vannak ezen dolog iránt. és melyen még mostanában
 sem egyeznek meg a tudosok.

A Thérápötus név⁵⁷⁹ Görögul. egy doktort téssen,¹⁵
 vagy egy szolgát, vagy egy imádot. az Istennek egy
 szolgáját, Azok a kik Egyiptumban ezt a nevet viselték.
 fő képen az elmélkedő életben foglallyák vala magokat,
 valamint az Essenianusok. a munkálodo életben, igen
 sok számuán valának a Therapötusok. mind a férfiak.²⁰
 mind az Aszszonyok résziről. abban az országban. de
 főkép-[109b:]pen⁵⁸⁰ Alexandria vidékin, az ő társaságok
 más⁵⁸¹ egyéb reszeire is el hatt vala avilágnak, Azok a
 kik erre az életre adgyák magokat. mondgya philo. nem
 szokásbol. se nem valaki kérésire, vagy unszolására²⁵
 tselekeszik, hanem⁵⁸² tsak a buzgoságokbol, természet
 felet valo sugarlásbol., és abbol az égő kivánságbol, a
 melyel ohajtyák az örök, és boldog életet, ugy tekintvén

philo de vita
 Contempla.
 p.892 D.

philo de vita
 Contempl. p.891

⁵⁷⁷ Esséniánusok, [E—javítva egy megkezdett betűből;] szerzették volna.
 a <sz> szerzetes [törlés tollhiba miatt, a sor végén.]

⁵⁷⁸ valo [a—o-ból javítva.]

⁵⁷⁹ név [v—m-ből javítva.]

⁵⁸⁰ főkép-[109b:] Alexandria

⁵⁸¹ más <egyéb> egyéb [Törlés a sor végén.]

⁵⁸² hanem <a> tsak a

már magokat mint meg holtakat avilágnak, a gyermekeknek, atya fioknak, vagy ha atyafiok nintsen, ajó akarojoknak hadgyák még éltekben valamit aföldön birtak. hogy a boldog szegénységben élhesenek, Ellene
5 mondanak. nemzettségeknak, szokásoknak, atyafioknak. hazájoknak, és magokat el rejtik avárosokon kívül, akertekben.⁵⁸³ vagy távul valo helyekben, hogy ót éllyenek minden emberi társaság nélkül.

A legg tekéltesebbek a Térapötusok közül egy
10 dombot választának magoknak a Méris toja mellett, a hol sok számuán laknak együt (:ezeket⁵⁸⁴ philo beszélí felöllök:) fő képen azért választották magoknak ezt a helyt. mert az Áer tiszta, a hely maganos, és **[110a:]** azért is, hogy ót nem tarthatnak atolvajoktól, mivel egy
15 felöl a Meris toja őket oltalmazta, más felöl pedig a sok faluk, és majorok valának, az ő házok távul vagyon egyik amásikától építve, hogy inkább különöseben lehesenek. de ígen távul sintsenek egy mástól. azért hogy
20 szükségben egy mást oltalmazhasák atolvajoktól. és egy társaságban élhessenek, azok a házak. parasztosok és szegények, tsak épen ami szükségre valo hogy magokat meg oltalmazhasák ahidégtől, és amelegtől. a házokban maradnak egész héten, se ki nem mennek. se tsak ki sem néznek, anyira foglalatások, mindenik Therapötus-
25 nak, imádkozo helyevagyon. a melyet ők nevezik semnejonak, vagy Monasterionak, a melyben ők a lelki életnek foglalatóságában töltik az időt. oda ők nem visznek semi étel némüt, se semi testi szükségre valo dolgot. abban ők a törvényről., a profétakrol elmélkednek, és szent énekeket énekelnek, az ő elméjek minden-
30 kor az Istenről foglalatoskodik., de söt még álmokban sem felejtik el, ugy anyira hogy vannak olyanok a⁵⁸⁵

philo de vita
Contempl.
p.892.E.

philo.de vita
Contempl. p.893

⁵⁸³ akertekben. [*t—j*-ből javítva.]

⁵⁸⁴ ezeket [*et*—beszúrás sötétebb tintával.]

⁵⁸⁵ a [110b:] a kiknek

[110b:] kiknek az Isten. álmokban nagy igazságokat nyilatkoztat ki.

Napjában kétszer imádkoznak, regel. és estve, regel, nap fel jötekor, arra kérik az Istent, hogy töltsse bé őket világoságával. és szerentsés napot adgyon nékik, estve⁵ pedig. arra kérik, hogy azö elméjek meg menekedvén a nem szükséges gondtol. és az érzékenységi figyelmetlenségtől, tsendesen foglalhasák magokat az igazságnak tanulásában. a regeltől esvélig valo idő az olvasásban. és az elmélkedésben foglaltatik. 10

Ök énekeket tsinálnak. sok féle kótákra, de azok mind áitatos énekek,⁵⁸⁶ szombat napon együvé gyülekeznek a közönséges orátoriumba, amely egy kö fallal két részre vagyon osztva, úgy hogy az aszszonyok el legyenek rekesztve a férfiaktol. de az oktatásokat halhassák. noha őket ne láthassák, ót rendbe ülnek, az öregebbek elöl. azután az ifiak, mind közönséges ruhákban, akezeket el takarjak. a jób kezeket a melyekre teszik a szakállok alá. és abalt. az oldalra, aleg régiebb és a leg tanultab közöttök, közébbe megyen. és nékik²⁰ beszél, az ő beszéde fontos, de nem tzifrázot, mindenek nagy tsendeségben halgattyák.

philo de
contempl. p.894

A mértékleteséget nálok, ajó erköltsök fundámen-
[111a:]tumānak tarttyák, senki semi eledelel nem él nap le menetele elöt. adván a napot alélek gondgyára. és atanulásra.⁵⁸⁷ és az éttzakát atesti gondra, de még annak is⁵⁸⁸ tsak egy kevés részit adgyák atestnek, vannak olyanok a kik harmad napban tsak egy szer esznek, mások⁵⁸⁹ akik hat napban egy szer. A szombat nap nálok nagy tiszteletben vagyon, minden testi munkát azon³⁰

⁵⁸⁶ énekek, <szob> szombat [A törlésben nek csak a szárát írta le.]

⁵⁸⁷ atanulásra. [ta szórészt utólag írta be a sor végére, sötétebb tintával, az a mellé, elválasztás után.]

⁵⁸⁸ is [Utólag beírva a sor végére, sötétebb tintával.]

⁵⁸⁹ mások [o—i-ből javítva.] akik

félben hagynak, de azon anapon esznek, ugy bánván atestekel. valamint egy oktalan által. akinek eni adnak. a munka után. Az ő eledetek tsak közönséges. és kevésből áll, tsak száraz kenyeret esznek sóval, és vizet
5 isznak, A leg kényeseb. Isopot teszen a kenyérhez. Egy szoval tsak anyit isznak. hogy szomjuhal meg ne halyanak, és anyit esznek. hogy a gyengesség, és az éhség⁵⁹⁰ le ne nyomja őket., az ő köntösök igen közönséges. tsak épen hogy magokat bé takarják, ahidég vagy a nagy
10 melegek ellen., télben vastag posztobol valo palástot viselnek. nyárban len⁵⁹¹ vásznat hordoznak. mindenben a szemérmeteséget követik. mint az igazságnak leányát, és kerülük a hejábanvalóságot. és a szükségesen felyül valot. mint a hazugságnak leányit.

p.8.99.B

15 A hét szám közöttök nagy tiszteletben vagon, **[111b:]** nem tsak meg nyugosznak. minden hetedik napon. ugy mint, minden szombaton, de az ő fő Innepek, hét hét mulva esik, tudni illik a Pünkösöd, azon a napon mind esze gyűlnek, fejr köntösben. hogy imádkozanak, és
20 egyenek örömel, Az ebédlö házban léven. mind fent álva. sorjában, fel emelik kezeket. és szemeket. az ég felé, és azon kéri az Istent hogy áldgya meg az eledeleket, meg engedik hogy az Aszonyok őt jelen legyenek, de azok mind szüzek, és idősök többire, a kik
25 szabad akaratbol adták magokat a szüzeségre, az imádság után, az asztalhoz ülnek, a kik a szerzetben leg régiebbek. azok elöl ülnek. azutan az ujjabbak, mivel ő közöttök nem vigyáznak az öregségre. hanem a szerzetben valo régiségre., az asztalnál a férfiak jobb kéz felöl
30 ülnek, az Aszonyok bal kéz felöl, ők az asztalnál. nem ülnek, hanem feküsznek a régi szokás szerént. gyékényeken, Az asztalnál oly nagy tsendeség vagon, hogy

ibid p. 900.

⁵⁹⁰ éhség <el ny> le ne nyomja

⁵⁹¹ len [e—o-ból javítva.] vásznat

még a lélegzetet is lassan kel venni, Azokat, a kik asztalnál szolgálnak. a leg iffiabbak, és leg jobb erkölcsű-
ebek közül választtyák, mivel közöttök nintsen szolgálja,
azok örömel szolgálnak, [112a:] sőt még azon igyekez-
nek. hogy meg előzék kinek kinek. szükségít, hogy⁵
semit ne kellesék kérni. Azok a kik szolgálnak, ugy
tekentik az asztalnál valokot mint Attyokot, és fiui
szeretettel. és tisztelettel vannak hozájok, ót bort, vagy
más részegítő italt nem isznak, se hus, se semmi gyenge
eledel ót nintsen. hanem az öregeknek, és a gyengék-
nek. meleg vizet adnak, és hideget a többinek, A kenyér
mellé, semit mást egyebet nem tesznek a sónál, hanem a
kényesebbek, tehet Isopot a kenyér mellé, Imé ilyenek
az ő leg nagyob vendégségek

Az ebéd alat valamelyik a szent írásból valamely¹⁵ kérdést teszen. amelyet vagy maga. vagy másnak hagyja
meg fejteni, azt pedig rövid, és értelmes beszédekkel, A
jelen valok. azt nagy tsendeséggel halgattyák, és valamely
jel által. értésire adgyák. hogy meg értették amit mon-
dot, abeszédnek vége léven., minden ditséretet ad néki²⁰
örömel, és aki beszéllet, fel kél, és az Isten ditséretire
valo éneket énekel, a többi is mind fel kelnek és
figyelmeteséggel halgattyák, és avége⁵⁹² felé mind reája
felelnek. az Aszszonyok, valamint a férfiak.

Az után az ifiak. akik szolgáltanak, az asztalt a²⁵
melyről szó volt. elé viszik. a melyen vagon A szent
eledel,⁵⁹³ [112b:] ameg költ kenyér., a só, és az Isop.,
emlékezetire annak a szent asztalnak a mely a szent
helyben vagon, Azok akik azt tarttyák hogy a Thera-
pötusok keresztyének lettek volna, azt akarják, hogy az³⁰
az asztal, és az a szenttséges eledel. az Eucharistia lett

⁵⁹² avége [e—későbbi beírás a szóközbe, sötétebb tintával.]

⁵⁹³ A szent eledel, [Az utolsó sor alá írva a lap jobb oldalára, de nem
örszóként; mellette kb. 2 cm hosszú vízszintes vonal van.]

volna. A melyről philo oly homalyoson szollot., mivel az első hivek nehezen beszélének vala az idegenek előtt, arrol atitokrol; philo azután azt mondgya, hogy az étel után. az éttzakát szent foglalatoságokban töltik, ezt⁵ is az első keresztyéneknek gyülekezetekre lehet szabni. a kik gyakorta virasztottanak egész éttzaka.

A férfiak, és az Aszonyok fel kelvén tehát, a közepin a vatsoráló⁵⁹⁴ haznak, két részre oszolnak, egy részre. a férfiak. másra⁵⁹⁵ az aszszonyok. és mindenik résznek az¹⁰ előtte valoja, olyan személy. a melyik leg tiszteleteseb, és aki leg jobb énekes, ezek külömb féle⁵⁹⁶ énekeket énekelnek az Isten tiszteletire. némelykor mind egy szers mind énekelnek, némelykor külön külön, azután. minek utánna sokaig tántzolt volna akét rész külön¹⁵ külön, mind a két rész esze elegyedik., mint valamely szent el ragadtatásból, ugy anyira hogy az férfiakból, és az Aszonyokból álló, két Chorus, egy Chorusá lészen., annak atántznak követésire, **[113a:]** a mely volt averes tengeren valo által menetel után. a hol Mojses tantzolt.²⁰ a férfiakal, és Mária ahuga az Aszonyokal, A férfiaknak vastag szovok, esze elegyedvén. az Aszonyoknak vékony szavokal. gyönyörködtető zengést okoznak, E szerént töltik el a pünkösöd éttzakáját. ugy anyira hogy más nap reggel. még frisebbek. mint mikor esze gyülekeztek vala.²⁵

Mihent a nap kezd fel tettzeni, minyájan nap keletre fordulnak, és fel emelvén kezeket az ég felé kéri az Istent. hogy szerentsés napot adgyon nékik, hogy üsmértesse meg vélek az igazságot, és értelmes lelket³⁰ adgyon nékik. Ezek az imádságok után, kiki a maga lako helyében megyen. és a rend szerént valo foglalato-

⁵⁹⁴ vatsoráló [^ˈv—e-ből javítva.]

⁵⁹⁵ másra [s—r-ből javítva.]

⁵⁹⁶ féle <es> énekeket

ságokat követik. Illyen vala a Térapötusok élete, a kik Egyiptumba éltenek philo idejében, a ki is Alexandriában élt. abban az időben. a melyben szent Márk őt fundálá a keresztyéni Anyaszent egy házat

A sok számu hivek, a kiket szent Márk a hitre térítette 5
vala Alexandriában, fel serkeszték⁵⁹⁷ a bálványozo papokot. és a buzgó pogányokat, fel lázaszták az egész várost szent Márk ellen, és fel tevék magok között hogy meg öllék, Szent Márk, [113b:] pedig, hogy oly ók nélkül a halálra magát ne tegye, azt gondolá hogy magát 10
valahová el vonnya, de nem akarván az Anyaszent egy házat pásztor nélkül hagyni. Anianust választá arra, a kit leg először meg térítette volt, és⁵⁹⁸ Alexandriai püspöknek szentelé. Ez igazgatá leg előb ször ezt az Anyaszent egy házat Szent Márk után, Azt mondgyák. 15
hogy szent Márk. három papot, és hét diakonust ada melléje, és ezeken⁵⁹⁹ kívül. tizen egy személyeket. a kik segitték. maga pediglen viszá tére pentapolisba, ahol két esztendeig marada, onnét viszá jöt Alexandriába, és örömel látá. hogy a hivek meg szaporodtak. mind a 20
számba, mind a lelki kegyelmekben. ujontába el hagyá Alexandriát, és talám Romában mene. mivel az Orientalisi Chronica. azt tarttya. hogy jelen volt, amidön őt szent Péter, és szent Pál meg öletének, a közönséges eszt 66 dikában 25

Azonban pedig szent pál, és szent Barnabás Antiokiában valának, a midön némellyek Judeából érkezvén. azt akarák el hitetni., hogy a környül metelés nélkül. nem lehet üdvezülni azoknak pedig nem vala semi parantso-
latok az Apostoloktól. hogy ezeket tanítsák, némellyek 30
az [114a:] Atyák közül azt tarttyák, hogy az eretnek

10 A kristus eszt. 64.
An vulg. 61

vide chronic
orient Euseb. l.
15 1. c. 24.

25

XVIII Rész.

Act XV. 1

30 Epiphan
haeres 28. c 4

⁵⁹⁷ fel serkeszték [Szóvégi k utólag beszúrva a szóközbe.]

⁵⁹⁸ és <püs> Alexandriai püspöknek

⁵⁹⁹ ezeken [k – n-ből javítva.]

A krisztus eszt 54.
An.vulg. 51

Cerinthus és az ő követői akarák tanítani, hogy a törvénynek Céremoniai szükségesek az üdvéségre. Pál és Barnabás, fel kelvén az Évangéliumi szabadság mellett., azt el végezzék, hogy ők. meg más Atyafiakal

5 Jérusalemben mennének az Apostolokhoz és az régiekhez, hogy vélek közöllyék ezt a dolgot. az Isten magais meg jelenté nékik hogy oda el mennének. Pál. és Barnabás el indulának tehát Antiokiából, Titus el mene vélek. és talám még mások is, által menvén Phenicián,

10 és samarián. meg beszéllik vala mentekben a hiveknek, hogy az ur mitsoda kegyelmeségit mutattya apogányokhoz is. a hitre híván őket. Jérusalemben érkezvén pedig szerentsésen,⁶⁰⁰ igen jól fogadák őket, De ez az Anyaszent egy ház is, tsak nem olyan bajban volt, valamint az

15 Ántiokiai, a törvénybéli Ceremoniák iránt, mivel némely keresztyének, akik farisaeusok. valának, azt akarák, hogy a meg tért pogányokat, a környül metélésre, és atörvény meg tartására kel kénszeríteni,

Galat.XI 2.

A jerusalemi
gyűlés.

Az Apostolok,⁶⁰¹ és az öregek, gyűlést tartának, szent

20 péter. szent János, és a kis Jakab, valának elsők a gyűlésben, lehet hogy mások is vol-[114b:]tak⁶⁰² az Apostolok közül. nem számlálván szent pált. és szent Barnabást, egy szóval. a gyűlésben valának mind azok. akik a Jérusalemi Anyaszent egy házba elsőbbek valának,

25 Minek utánna mindent jól meg vizsgáltnak volna, szent péter fel kele, és monda, Atyám fiai, azt tudgyátok, hogy az Isten már régen választot engemet arra, hogy anemzetek az én számbol. halgasák az ő Igéjit. (it a kornélius meg térésit érti:) és a hitre vezese őket. Az

30 Isten a ki a sziveket üsméri. bizonyóságot tett rollok, és meg előzte itéletünket, szent lelkét adván a nemzetek-

Act XV

⁶⁰⁰ szerentsésen, [Második s (hosszú f) g-ből javítva.]

⁶⁰¹ [Új bekezdésben:] «Les» Az Apostolok,

⁶⁰² vol-[114b:] voltak

nek, valamint minékünk., semi külömbséget nem tet közöttök és közöttünk, meg tisztiván sziveket ahit által, Miért akarják tehát mostanában az Istent kísérteni, olyan jármat adván atanitványokra, a melyet se mi, se a mi Atyáink nem viselhettük. Es mi azt hiszük, hogy az Isten kegyelme által.⁶⁰³ szintén ugy üdvezülnek, valamint mi.

Az egész gyülekezet erre semit nem mondá, hanem azt halgaták. hogy pál és Barnabás elé beszéllék.⁶⁰⁴ hogy az Isten mitsoda tsudákot tett volna általok. a nemzetek között, azt hogy el végezék, Szent Jakab. a Jérusalemi püspök, erősité mind azt, a mit szent péter monda, ezekel a szokal, hogy az Isten előre meg mondatván a nemzeteknek meg térésit. és hivatását ahitre, bé is tölti munkáját, és [115a:] véghez viszi szándékját; annak okáért, mondá, én azt itélem, hogy nem kel háborgatni azokat akik a nemzetek közül meg térnek, hanem tsak arra kel őket kötelezni, óhják magakot abálványozástol. a paráznságtol. a fojtot hustol, és avértöl.: Mert Mojsesnek régi idóktól fogva⁶⁰⁵ vannak minden városokban kik ötet hirdesék a synagogakban. ahol minden szombaton olvastatik.

A koron az Apostolok, az öregek. az egész Anyaszent egy hazal. el végezék. hogy valakit Antiokiában küldenének pálal. és Barnabásal, aki oda el vinné a gyülésnek végezésit,

választák tehát Judást, a kit Barabásnak⁶⁰⁶ is nevezték, és silást, ezek fővebbek⁶⁰⁷ valának az Atyafiaik közül. a kiknek egy levelet adának kezekben. a melybe⁶⁰⁸ evala irva. „Az Apostolok, az öregek. és a Jérusa-

⁶⁰³ [Sorvégen:] ál- [új sor előtti margón:] tal.

⁶⁰⁴ elé beszéllék. [*be e-je é-ből* javítva.]

⁶⁰⁵ fova [Íráshiba *fogva* helyett.]

⁶⁰⁶ Barabásnak [*r-s-ből* javítva; másutt *Barnabás* alakban írja Mikes.]

⁶⁰⁷ fővebbek [Első *b-k-ből* javítva.]

⁶⁰⁸ a melybe [*be*—beszúrás sötétebb tintával.]

lemi Atyafiak, azoknak a pogányságból való meg tért atyafiaknak, kik Antiokiában. syriába, és ciliciába vannak köszönetünket, Hallottuk, hogy némellyek közülünk meg háborítottak titeket. fel háborították lelkeiteket. kiknek nem volt arra parantsolatok, Tettzet nékünk egybe gyűlteknek, hogy férfiakot válaszunk, és hozátok küldgyük a mi szerelmesinkel. Barnabásal. és pálal, oly emberekkel. kik az ő lelkeket. a mi Urunk Jésus kristus nevéért adták. **[115b:]** küldöttük azért Judást, és silást, kik magok is azokat meg beszéllik néktek szoval, Mert tettzet a szent Léleknek és nékünk, hogy semi töb terhet reátok ne tegyünk, hanem ez szükségeseket, hogy meg tartoztassátok magatokat abálványoknak áldoztattaktól, avértől, a fojtot hustól, és aparáznságtól, melyektől meg örizvén magatokat, jól tselekesztek. legyetek egésségben.”⁶⁰⁹

A kristus eszt 54. 10
An vulg. 51

Galat:XI 2.

Szent pál ebben az uttyában, a hivek, és az Apostolok eleiben terjeszté közönségesen. atudományt a melyet a nemzeteknek prédikálá, és arrol különösön tanátsot tartot a főveb rendüekel, Barnabás, és Titus Jelen létekbén, nem azért hogy szükségé lett volna arra hogy magát bizonyosá tegye a tudománynak igaz voltárol. a melyet prédikál vala, vagy hogy szüksége lett⁶¹⁰ volna annak atudománynak arra. hogy mások jóvá hagyak, meg erősítsék mivel ő azt, a kristustól, magától vette volt, de szükséges volt, bizonyosá tenni másokat. predikálásának igazságos voltárol. meg mutatván azt. hogy semit olyat nem tanit. a mit minyájan az Apostolok jónak⁶¹¹ ne hagynák, szent péter, szent Jakab, és szent János, a kikel az iránt. végeze. semi fogyatkozást nem találának, se ahoz nem tettek, ezek örömel láták

Chrys. homil in
Galat.p. 803.d.e

⁶⁰⁹ [Idézőjel; alkalmazására vö. a 93. sz. jegyz.]

⁶¹⁰ lett <vola> volna

⁶¹¹ [Sorvégen:] jó- [új sor előtti margón, sötétebb tintával:] nak

akegyelmet. a melyet az Isten tett volt véle, és által láták, hogy az Isten ötöt a Nemzetek Apostolává rendelte volna, valamint szent péter a sidóké volt, Erre [116a:] valo nézve meg egyesülének véle, és Barnabással, keze-
ket is nyujták nékik az egyeségnek, és a szövetségnek
jelül, hanem a szegényekre valo gondviselést hagyák
nekik, ugy mint, hogy a pogányságból meg tért hiveket
arra inttsék hogy segittséggel legyenek ajerusálemi at-
tyokfiaihoz, mivel ezek eleinte mindgyárt, minden jo-
szágokat eladván. és azt közre tévén, igen nagy szegény-
ségre jutottak vala, az után hogy az sidok üldözni
kezdék őket, és ki fosztani őket még abból akevésből. a
mi még maradot volt nékik, szent pál örömetst véghez
vivé ezt a dolgot, és meg fogják látni. ebben ahistoriá-
ban. hogy mit tselekedék. a jérusálemi szegényekért.

5

10

15

Hebr.X. 34.

Titus, a kit szent pál Jérusalemben vitte vala el magával. pogány szüléi valának, és a hitre tévén, szent pál nem itélé szükségesnek hogy a környül metélésre kényszerítse,. Azok⁶¹² akik azt tarták hogy szükséges volna az Anyaszent egy házba meg tartani a törvénynek Cérémoniáit, igen kezdék arra eröltetni szent pált hogy Titust környül metéltesse, azért hogy el mondhasák hogy magais szükségesnek itélné a környül metélést. de pál nem akara soha is arra állani, a több Apostolok sem kényszerítették arra; nem azért hogy⁶¹³ az Apostol. kárhöz-
tatta volna a környül metélést, holot kevés idővel azután. [116b:] még maga metélé környül szent Timotheust, hanem nem akará semmiben is meg sérteni az Évangéliumi szabadságot, nem tudgyuk Titusnak se hazáját, se kik voltak az ő szüléi, se hogy mi formában
volt az ő meg térése, hanem azt tudgyuk hogy szent

Galat.XI. 1. 2. 3.

20

25

30

⁶¹² A <z> zok [Tollhiba.]

⁶¹³ hogy <k> az Apostol. kárhöz-tatta [A törlésben csak a <k> kezdővonalát írta le.]

Hier.on. Ep.150
qu.11.

pálhoz mindenkor hűségelt volt, a régiek azt mondgyák, hogy az ő tolmácsa, és secretariusus volt. ő rolla gyakorta léssen szó ebben ahistoriában.

Act.XV. 22. 32.

Judás, és Silás. a kiket a Jérusalemi gyűlés Antiokiába
5 küldötte vala, mind a ketten proféták valának, és elsők, a Jérusalemi atyafiak között. és lehet, hogy a hetven tanítványok közül voltak, A historia nem mond nekünk semit is a judás életéről, a kít Barsabásnak is nevezték, hanem silás eleinte mindgyárt szent péterhez adá magát.
10 ugyan ő is vivé el alevellet, amelyet ez az Apostol ira az Ásiai hiveknek. a pontusi, Galatiai. és a Bythíniaiaknak, a Jérusalemi gyűlésnek is levelét. egyik ő vivé Antiokiában. a hol mulata, és azután, egészen szent pál mellé adá magát, és akit elsem hagyá többé se utozásiban. se predikálásiba. aző neve. gyakorta emlékezetbe
15 vagon. ennek az Apostolnak leveleibe.

act.XV. 27.....30

A Jérusalemi gyűlésnek követi Antiokiába érkezvén, a tanítványokat esze gyűjték. és alevellet [117a:]
meg adák nekik. a melyet atemplomba el olvasván. igen
20 nagy örömet. és vigasztalást ada ahiveknek. Judás, és silás, tellyesek lévén ömagok a szent lelekel, és a jövendölésnek, és a beszédnek ajándékja lévén benne, meg vigasztalák. és meg erősíték az atyafiakot beszédel, és minek utanna egy darab ideig maradtanak volna
25 Antiokiában. a hivek viszá küldék őket Jerusálemben., de silás jobban szereté őt maradni, hanem judás viszá tere jérusálemben az Apostolokhoz. pál és Barnabás még őt maradának egy ideig, szent péter maga is oda mene. a keresztyének látogatásokra,⁶¹⁴ és hogy maga meg lass mitsoda rendbe volna az az Anyaszent egy ház. a kinek
30 ő volt a fővebb fundátora.

Galat.⁶¹⁵ 11. 12. 13.

Ez az Apostol eleinte mindgyárt. apogányságból meg tért hivek közü elegyité magát. és ett vélek. valamint a

⁶¹⁴ látogatásokra, [Második *t-s*-ből javítva.]

⁶¹⁵ Galat. <XI.> 11 [11 <XI> fölé írva.]

sidokal., nem is vigyáza atörvénytől meg tiltatot husokra. ebben, ahoz akará magát szabni. a mit maga végezet vala el a Jerusálemi gyűlésben. de holmi keresztyén sidok Ántiokiaban erkezhén jërusaleméből., az Apostol el kezdé magát vonni a pogányságból. meg tért hivektől.⁵ nem akarván vélek enni, mint egy tettetésből, és emberi tekintetből. a jërusaleméből jöt sidokra **[117b:]** való nézve, a mely tselekedetből. azt gondolhatták. hogy a törvénybéli Cérémoniáknak meg tartását szükségesnek tartaná leg aláb a sidoknak, és hogy azok alá akarná vetni még anemzeteket is. Ez így lévén meg sérténé a Gyűlésnek hatalmát, a melyet maga tartotta. és meg mozditaná az Anyaszent egy háznak rend tartását,

A szent péter. példája. arra vivé az Antiokiai keresztyén sidokot, hogy ők is tettetésből, és emberi tekintetből. el vonák magokat a meg tért pogányoktól. akikkel. adig a hitnek szabadságába élének, nem kötelezhén magokat. a törvénybéli tartásokra, de söt még Barnabás is a példát kezdé követni, szent pál pedig látván hogy nem egyenesen járnának, és nem az Evangyéliumnak igazsága szerént. Meg feddé szent pëtert, és szemben állá véle, mindenek hallottára, mondván néki, hogy nem jól tselekeszik, a maga példájával arra kötelezi⁶¹⁶ a nemzeteket hogy a sidok törvénye szerént élyenek A mint is hogy, ha a szent péter példáját követték volna,²⁵ szükséges let volna a nemzeteknek. a⁶¹⁷ törvény Cereconiáit meg tartani, és a hiv sidoknak, nem kellett volna. oly igen esze⁶¹⁸ elegyíteni magokat ameg **[118a:]** tért pogányokkal, valamint azt el kezdették volt, a miolta a nemzeteknek egy szer meg nyitatók a hitnek kapuja³⁰ szent péter, alázatoságal, és tsendeségel vevé a pál

⁶¹⁶ kötelezi [*kötelezné*-ből javítva.]

⁶¹⁷ a [Fölötte áthúzott vessző.]

⁶¹⁸ esze <egy> elegyíteni

feddésit. és a semmiben meg nem kisebbité az egymás-
hoz való betsületet. és szeretetet. mivel ők egyebet
nem⁶¹⁹ kerestek, hanem az igazságot, és az Anyaszent
egy háznak épületit.

5 Idövel az után pál mondá Barnabásnak, hogy szüksé-
ges volna meg látogatni az Anyaszent egy házakot. a
melyek fundáltak volt Asiában., és másut, had látnák
meg mitsoda állapotban volnának., Barnabás arra reá
állá, de akará magával vinni Mark Jánost. akí is amint
10 ide fellyeb meg láttuk volt el hagyta vala őket az első
utozásokban. tsak könnyen, pál kéré arra. hogy gondol-
ná meg⁶²¹ azt, hogy nem volna⁶²² helyes viszá venni
magok mellé azt. a ki őket el hagyta vala pámfiliában, és
a ki őket nem akará követni a szolgálatban, szent
15 Barnabás nem álhatván a szent pál mondására. akor⁶²³
meg válának egy mástol,. mind azon által a tekéletes
szeretetnek kötele meg marada közöttök., Barnabás
maga mellé vevé Márk Jánost. és Cyprus szigetiben
mene, ahol meg erősítte a hiveket ahitbe,

20 szent pál pedig maga mellé vévén silást, el in-
[118b:]dula hogy meg latogassa a syriai, és a Ciliciai
Anyaszent egy házakot, mindenüt ahol. el mene, azt
hagyá a hiveknek. hogy meg tartanak mind azt, valamit.
a Jérusalemi gyűlés parantsolna, és erősíti vala az
25 Anyaszent egyházakot ahitben intésivel, ugy anyira
hogy a hiveknek számok minden nap nevededik vala,
ilyen formában Derben érkezék, azután Lystriában.
ahol egy Timotheus nevü tanítványra találá, ennek az
Annya sidó aszony lévén. akeresztyenségre tért volt. az
30 Attya pediglen meg maradot volt. abálványozásba,

Act.XV.36.
XIX Rész⁶²⁰

A krisztus eszt 55.
An.vulg 52

Act.XVI. 1. 2.

⁶¹⁹ nem <kereset> kerestek

⁶²⁰ <T> [vagy, megkezdett <R>(?)] XIX Rész

⁶²¹ meg [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁶²² volna [n-t-ből javítva.]

⁶²³ akor <egy szer> meg válának

Timotheus még gyermek korában meg tanulta vala ahit agazatit. aző Anyától Eunicatol, és meg más atya fiától Loidától, akik mind aketten idején a hitre állottak vala, szent pal. Timotheusban. sok tudományt, buzgoságot, és ártatlanságot látván. maga mellé vevé, és⁶²⁴ környül metélteté, nem azért hogy azt szukségesnek tartotta volna lenni, hanem azért. hogy asidok⁶²⁵ azon meg ne ütközenek, akik nem társalkodhattak. az olyanal. aki nem volt környül metélve. szent pál pedig mindenkor a sidokon kezdí vala el a prédikalást, a midön valamely városba megyen vala, a tartományban lévő sidok pedig minyájan tudgyák vala, hogy a Timotheus atya bálványozó lévén, nem volt környül metélve a nyoltzadik napon mint a sidok, azt is el gondolhatni. hogy ako-
[119a:]ron már az ő Attya⁶²⁶ meg holt volt, mivel szent pál környül metélteté. minden akadály nélkül. Timotheus sem ellenzé, tudván hogy szent pál azt jó okért tselekedné.

Act.XV. 6. 7.

A midön pál, silás. és Timotheus keresztül mentek volna, frigián, Galatián, A szent lélek nékik meg tiltá
hirdetni az Isten Igéjét Ásiában. és Mysiában menvén, által akarának menni Bitiniában, de a Jésus lelke. azt nékik meg nem⁶²⁷ engedé. ez így lévén Troádba menének, szent pálnak ebben avárosba látása volt. a melyben egy olyan embert láta. a kit mind nyelvéről, mind
köntöséről Mácédoniainak⁶²⁸ tartá lenni, az az. ember arra kéré ötet. hogy menne által Macedoniában, hogy azt meg segitené, Azt tarttyák, hogy az az Macedoniai ember., a gond viselő Angyala volt Macedoniának.

⁶²⁴ és <me> környül metélteté.

⁶²⁵ asidok [s—z-ből javítva.]

⁶²⁶ már az ő Attya <már> meg holt volt,

⁶²⁷ nem [e fölött áthúzott vessző van.]

⁶²⁸ Mácédoniainak [Első i—n-ből javítva.]

kérvén arra szent pált. hogy vinné oda a hitnek világosságát.

Szent lukáts
historiaja

Más nap. pediglen *el készülénk*⁶²⁹ *hogy Mácédoniában által menyünk*, Mondgya szent lukáts. aki az Apostolok tselekedetét írta, *nem kételkedvén abban. hogy az Isten minket oda ne hina. az Évangyélium predikálására.* Azt el hihettyük, hogy szent lukáts még akkor adá magát szent pál mellé. akit azután el sem hagyá, szent lukáts syriában lévő Antiochiai volt. és minek előtte a hitre nem tért volna, pogány valláson volt. **[119b:]** az ő mestersége doktori mesterség volt. azt tarttyák hogy nem volt házas. sem különös dolgot nem tudnak az ő meg téréseről, szent Hieronimus, ötöt, szent pál lelki fiának nevezi, ezel mint ha azt adná értésünkre. hogy az Apostol térítette volna meg, szent lukáts az Apostolokot igen gyakorolta, és szorgalmatosággal esze gyűjtötte mind azt, amit hallot volt tőlök a kristus tsuda tételeiről, és tudományáról, az is ki tettzik írásiból, hogy üsméretes let volna a szent szüzel.⁶³¹ a kiről sok különös dolgot ad előnkben Évangyéliumában, azt tarttyák hogy az Apostolok tselekedetét, szent pálal, Romában való létiben írta. ezekről beszélünk ez után.

Hieron de viris
Illustr. c

luk.⁶³⁰. 1. 2.

szent pál, silás, Timotheus és lukáts hajora ülének, hogy Troádból. Mácédoniában menyenek, leg először, Sámotraca szigetét érék más nap neapolisban érének, a mely atenger parton való városa Mácédoniának. és onnét filippiben. efő városa Mácédoniának, a Romaiak birták, őt maradának egy néhány napokig. szombat napon pedig ki menének a városból. a folyo viz mellé. ahol vala a proseuquium. vagy is az oratorium, a hol⁶³²

⁶²⁹ készülénk, [sz hosszú / betűje /-ből javítva.]

⁶³⁰ luk [Fölötte törölve:] <Act.>

⁶³¹ szüzel. <mivel> a kiről [a kiről <mivel> fölé írva.]

⁶³² a hol [a— későbbi beírás a szöközbe.]

rend szerént imádkoztanak, a sidok,⁶³³ mivel a filippi sidoknak hihető hogy **[120a:]** nem vala synagogájok se avárosba. se avároson kívül. hanem proseuquiumok vala. eszerént nevezik vala. az oratoriumokat. a hová gyülekeznek vala ímádkozni. Ezek a proseuquiumok⁷ nagy keritet helyek valának. a mezőben. theátrum formára. de fedetlen.

act. XVI.
12 Epiphan
haeres. 80.

Addig amég a sidok azon helyre gyülekeztenek volna, pál atársaival le üle, és beszéleni kezde az aszszonyoknak akik őt jelen valának, akristus Jésusrol, vala atöbbi között egy lydia nevü aszony,⁶³⁴ Thyatiratiabol valo, bársonyt árult, e nem volt sido nemzet, hanem a sido vallásra állot volt, és az Istent szolgálta, a ki halgatván a szent pál beszédit az Isten meg nyitá szivit. és a hitre álla, és meg keresztelteték az egész tselédivel, azután arra kénszerité az Apostolokat hogy hozája⁶³⁵ mennének szállásra, a kik meg nem vetheték kérésit.

Ugy történék egy más szombaton, hogy pál atársaival. a imádkozo helyre menvén. egy rab leányt találának elől. ez ördögös volt, aki jó szerentsét vagy jóvendőt mondatot véle, és azért, agazdájának nagy hasznot kereset, ez a leány kiáltani kezde, szent pál, és a társai után, mondván, ezek az Emberek a magóság béli Istennek a szolgálai. a kik néktek az üdve-**[120b:]**ségnek uttyát hirdetik, egy nehány napokig meg nem szünék ezeket kiáltani. Az ördög ez által. azt keresé, hogy szent pál ellen vagy üldözést indittson ha ötet ki üzi a leánybol. vagy⁶³⁶ magának még nagyob hitelt tsinályon, hogy ha szent pál a leányba szenvedt ötet. De szent pál nem szenvedhetvén azokat⁶³⁷ a ditséreteket. a leányhoz

⁶³³ a sidok, [Utolsó sor alatti beszúrás, a lap alján.]

⁶³⁴ aszony, <Th> Thyatiratiabol [Törlés a sor végén; *Thyatiratiabol* második *ti* szótagja *cz*-ből(?) javítva;] valo. [*a*—*o*-ből javítva.]

⁶³⁵ hazája [íráshiba *hozája* helyett.]

⁶³⁶ vagy <va> magának

⁶³⁷ azokat [*azo*—*eze*-ből javítva.]

fordulva, és mondá az ördögnek. A kristus Jesus nevében parantsolom néked meny ki ebből a leányból. és az ördög azonnal el hagyá.

A gazdái pedig ennek aleánynak látván hogy meg
5 fosztattak anyereségtől, meg fogák pált. és silást. és a birák eleibe vivék, vádolván azal őket. hogy a várost fel háboritanák. új vallást, és szokást akarván fel állítani., a melyek ellenkeznek a Romai törvényel, és hogy aző városokat sok Romaiak lakják, Anép arra fel lázadván,
10 kiáltani kezde ellenek. A birák pediglen meg nem vizsgálván adolgot. se időt nem adván nekik a magok menttségére. a köntösököt el szaggattaták, és mindenek láttára meg ostoroztaták az ő hátokat, és vállokat, az ilyen állapotban. akit meg ostoroztak. a köntösit lenem
15 vették rolla, hanem el szagatták, a verés után szent pált, és silást a tömlötzbe küldék. meg parantsolván atömlötztar-[121a:]tonak. hogy vigyázással lenne reájok. a ki is atömlötzben tévén őket. a labokot kalodában tevé, a kiknek. a sebes hátokon kellették fekünni.

20 Pál, és silas éjfél tályban. imádkozni kezdének, és az Isten ditséretire valo énekeket éneklének, akoron egy szers mind nagy föld indulás lön, ugy anyira. hogy aháznak fundamentumi meg mozgának, a tömlötznek minden ajtoi meg nyilának, és a foglyokon valo lántzok.
25 el szakadozának, A tömlötz tarto. fel serkenvén. és látván atömlötznek minden ajtait nyitva. ki huzá akardgyát.⁶³⁸ hogy magát meg ölye, gondolván. hogy arabok mind el szaladtanak volna, anéki életében járó dolog volt. De pál nagyon kiáltá néki. meg ne ölyed magadot.
30 mivel minyájan it vagyunk. A koron a⁶³⁹ tömlötz tarto gyertyát hozatván, bé mene atömlötzbe, és a lábaihoz borulván pálnak, és silásnak, ki vivé atömlötzből, és a

⁶³⁸ akadgyát. [Íráshiba *akardgyát* helyett; a. m. a kardját]

⁶³⁹ a [Beszúrás sötétebb tintával.]

maga hazához vivé⁶⁴⁰ őket. és mondá nékik, uraim. mit tselekedgyem hogy üdvezülhesek. felelék néki. hidgy az ur Jésusban. és üdvezülsz mint te. mind az házad népe, azután az ur Igéjét hirdeté néki, a⁶⁴¹ tömlözt tarto hitt az egész háza népével. meg is kereszteltetének ugyan **[121b:]** azon étzaka, a tömlözt tarto meg mosá aző sebjekeit.⁶⁴² eniek ada, és nagy örömbe vala az egész háza népével. akegyelemért. hogy azurban hiszen

Más nap regel abirák meg izenék atömlözt tartonak hogy botsátaná⁶⁴³ el pált és silást, atömlözt tarto mindigárást mene a⁶⁴⁴ város szolgálival. pálhoz és siláshoz. akik viszá mentenek vala atömlöztbe. hogy meg mondaná nékik a parantsolatot, De pál mondá aváros szolgálinak. Minek utánna minket mindenek láttára meg ostromoztak volna minden törvény nélkül, mí akik Romai polgárok vagyunk, és minek utanna a tömlöztbe tettek volna. már mostanában titkon akarnak el botsátani. az ugy nem léssen. Hanem jöjjenek ő magok⁶⁴⁵ meg szabadítani minket, „ Azt közönségesen tarttyák. hogy pál Romai polgár let volna. de hogy silás alet volna. a nem bizonyos. törvény nélkül pedig egy Romai polgárt. se meg nem verhették. se atömlöztben. nem tehették.

A város szolgálai viszá térvén tehát a birokhoz, meg mondák apál válaszát. akik meg ijedvén hozzája menének botsánatot kérni. és minek után-**[122a:]**na a tömlöztből ki vették volna őket. arra kérék hogy a városbol mennének ki, ne hogy a sidok. vagy a filippí béli pogányok ujab erőszakot ne tegyenek rajtok, ki menvén tehát atömlöztből., a gazda aszszonyokhoz lydiahoz

⁶⁴⁰ vivé [Első *v*—*n*-ből vagy megkezdett *m*-ből javítva.]

⁶⁴¹ a <tol> tömlözt

⁶⁴² sebjekeit. [*j*—*e*-ből javítva.]

⁶⁴³ botsátaná [Második *t*—*n*-ből javítva.]

⁶⁴⁴ a <bir> város szolgálival.

⁶⁴⁵ magok [*a*—*e*-ből javítva.] meg szabadítani

2 Cor. XI 9.
philipp. IV. 16.
philipp.
IV 9.14 18.

menének, és őt találván az atyafiakat meg vigasztalák⁶⁴⁶ őket. és azután el indulának Az oltától fogvást a filippi béli hívek mindenkor nagy szeretettel valának szent pálhoz. és minden alkalmatoságokban. meg mutatták 5 valójában. hozzája valo hálá adóságokat. küldvén néki pénzből álló segítséget, és más egyebet, pénzt küldöttek néki korintusban. kétszer Thessálonikában, és Romában.

XX Rész

Sz. pál
thessalonikába
megyen.
Act XVII 1. 2.

Szent pál atársaival. el hagyván filippit. Amphipolisba 10 menének. ez a város közel vagy on atengerhez, és onnét Thessálonikában érkezének, Macedoniának fő városa., a sidoknak őt egy synagógájok volt, pál szokása szerént oda mene egy szombaton., és a szent Irásokból beszéle nekik azon anapon, és a következő ket szombaton, 15 meg mutatván nekik hogy a kristus Jesus volt az a Messiás akit aproféták meg jövendöltek volt, a kinek mind szenvedni. mind fel támadni kellett. némellyek a sidok kö-[122b:]zül hittének, pál és silás mellé adák magokat. a nemzetek közül pedig sok számuán Isten 20 félok. nagy renden lévő aszonyokal. a hitre állának, az Isten sok tsuda tételekel erősíté meg a pál prédikatioit. és a szent Léleknek egy néhány féle hatalmával. Ezen város béli hívek idővel sokat szenvedenek amagok felekezetektől. ugy anyira. hogy szent pál őket a több 25 híveknek. például adgya, ajó erköltsben., és abékeséges türésben

1 Thess. 1. 5.

1 Thess.
I.6.7.9.11.
türésben.

2 Thess. XI 5.

Szent Jáson nevü keresztyénél volt szálláson, ahol az Apostoli munkák nem tartoztaták hogy kézi munkat is ne dolgoznék, azért hogy senkinek terhére ne lenne. és 30 azért is hogy példát adna a munkás életre. akristus tanitványinak, Egy napon, a Thessalonikai sidok nem igazán valo buzgoságból. magok mellé vévén holmi hamis alá valo embereket. avárost fel lazaszták. nagy seregel menének a Jáson házára. hogy onnét ki vonnák 35 pált, és silást, és a piatzra vinnék anép eleiben, de őket

⁶⁴⁶ vigasztalák [A g helyén először egy hosszú szárú betűt kezdett.]

nem találván. Jąsont és más keresztyéneket a birák eleiben vivék. kiáltván. ihon ezek há-[123a:]boríttják fel avároست, Jáson szállást adot nékik, ezek tsak háborúság indítottok, a kik fel akarják támasztani a föld népit, bizonyítván azt. hogy az a Jésus a kit predikállanak, az a 5
valóságos király akinek kel engedelmeskedni, az ilyen kiáltásokal. fel indították a népet. és a birákot, akik halgaták őket. de Jáson. és a többi kezest állítván és fogadván hogy pált, és silást elé állíttják ha a szükség hoza. el botsáták őket, és azon éttzaka. lopva ki vivék 10
pált. és silást avárosbol, hogy Béréa városában mene. a Thessálonika béliek. pedig nem látván többé őket. Jásonst sem kényszerítették semire. az után

Béréa nem mesze vagyon Thessálonikához, és a Béréai⁶⁴⁷ sídok sokal emberségesebek, és tsendesebek 15
valának a Thessálonikai sídoknál. szent pál a synagógában menván. a sídok kedvesen. és buzgoságal halgaták ötet. meg vizsgálván az írásokat. hogy⁶⁴⁸ ha a mit pál mond, igazaké. és hogy ha meg egyezneké a profétákal 20
mind azok, a mit Jésusrol mondanak, sokan a sídok közül meg győzetetvén az igazságtol. a hitre állának. sőt feles számu pogány férfiak, és elő kellő aszonyok a⁶⁴⁹ keresztséget fel vevék, De a midön a Thessalonikai sídok meg tudák hogy pál Béréában predikálna. oda 25
menének, és a né-[123b:]pet fel indították ellene, az atyafiak nagy siettséggel ki vivék pált a városbol. silás, és Timotheus ót maradának, hogy meg erősítenék az új hiveket.

szent pál. hajora ülván. Béréába,⁶⁵⁰ Áthénesbe érkezék. azokal. akiket melléje adták volt hogy oda kísérjék. 30
Athénes. abban az időben. leg hireseb város vala. mind

Act. XVII 14. 15.

⁶⁴⁷ Béréai [Második é—á-ból javítva; a—fölötte áthúzott vessző.]

⁶⁴⁸ hogy <ig> ha a mit pál mond, igazaké. [Törlés a sor elején.]

⁶⁴⁹ a [Beszúrás.]

⁶⁵⁰ Béréába, [Béréában] Áthénesbe érkezék.

atudományokra. mind a filozofiára, mind az ékesen szollásra valo nézve. az egész Imperiumbol. oda mennek vala tanulni. minden féle szép dolgokat. De a babonaság oly nagy volt ót, hogy minden féle Isteneket
5 imádnak vala. nem is választhata szent pál szeb theátrumot akristus Jésust predikálására, az Isten oda vezetvén ötöt Béréában viszá küldé azokat akik el kísérték vala ötöt, meg izenvén silásnak. és timothéusnak, hogy mentől hamaréb Athenásba jöjenek, A még pedig oda.
10 érkeznének szent pálnak fel indula a lelke benne, látván. hogy egy olyan város, aki oly tudos, még is oly el merült a bálványozásba, minden nap beszélget vala a piatzon a filozofusokkal, a sinagogában is el megyen vala beszélenni a sidoknak és azoknak kik az Istent félik vala,
15 némely Epicurius, és stoikus filozofusok. veteked-
[124a:]vén véle, szó szaporitonak. szofia beszédünek tarták lenni, vagy olyanak aki új Istenséget akarna fel állítani. mivel ök azt gondolták. hogy a kristus Jésus akiről szent pál beszél vala nékik. olyan Isten volna,
20 valamint az ő hamis Istenek., vagy egy olyan új Isten. a ki judéában mutatta meg magát, vagy tsak talám pál találómánya.

Meg fogák ötöt. és az Areopagusba vivék mondván néki, meg tudhatnoké mi azt te tölled hogy mitsoda új
25 tudomány. az. a⁶⁵¹ melyet te hirdesz.,? nem vala szabad egy különös embernek, magától új Isteneket bé venni, az a hatalom, az Areopagusba lévő birákokot illetve. szent pált pedig arról vádollyák vala, az Athénás béliek pedig. és az idegenek. kik közöttök laktanak, az időt tsak
30 abban töltötték. hogy hireket mondgyanak. és halyanak, evala az ő leg nagyob⁶⁵² foglalatosagok Ez okáért, azt nem lehet tsudálni, hogy szent pál aki oly rend kívül

⁶⁵¹ a<k> melyet

⁶⁵² leg nagyob <az indulattyok,> foglalatosagok [*foglalatosagok* – törlés fölé írva, sötétebb tintával.]

valo dolgot hirdetet nékik, ha a fel indította elméjeket,
és ha a bírák eleiben vitték az olyan dolgot. a mely a
vallások fundámentumát illetné. pál a birak előtt lévén
tehát. mondá nékik. Athenás béli urák. úgy tettik hogy
felette szorgalmatosok vagytok az Istenek szolgálata- 5
tyá.[124b:]ba, mivel meg vizsgálván faragot képeit Iste-
niteknek, egy olyan oltárt láttam. a melyen avagyon
irva. Az üsméretlen Istennek. ugyan⁶⁵³ azt az Istent
hirdetem tehát én ma néktek, akit ti imádgjátok és nem
üsméritek, Azután a menynek foldnek Istenéről beszél- 10
le nékik. aki nem lakozik az emberi kéz által tsinált
templomokban. önintsen mesze egyiküktől is. mivel ő
benne élünk. és ő általa élünk, és mozgunk.: Az Isten
öröktől fogva. és tiszta lélek lévén. nem lehet néki
semmi testi formát adni: ő mindnyájunkot a penitentzia- 15
ra hi, és egy nap meg fogja itelni az eleveneket, és a
holtakat, a kristus Jesus által. akit minden embereknek
birájává tette. és a kit fel támasztotta. aholtak közül.

Ezekre a szokra, félben hagyaták beszédit. némelyek
meg neveték a halottak fel támadását. némelyek mon- 20
dák, mászor meg halgatunk erről adologrol. szent pál
ezek után az Areopágusból ki mene. mind azon által az
ő beszéde nem vala haszontalan. mivel némelyek a
halgatok közül melléje adák magokat. atöbbsi közöt.
egy Dénes nevü tanáts ur, es egy Damaris nevü Asz- 25
szony., és más többek, némelyek arégiek közül azt
tartották, hogy ez az aszony, a Dénes felesége [125a:]
let volna. Dénes volt leg első Athenasi püspök. marty-
ságot szenvedet, és semi különös dolgot nem tudnak
életeről. 30

Szent Timotheus szent pál mellé érkezék Athénás-
ban. de silás oda nem mene, noha az Apostol várta,
talám a Macédoniai Anyaszent egy háznak szorgos

Christos
dc sacerdot
1.4. c.7.

A kristus eszt 56.
An vulg. 53

1 Thessa. XI. 1.2.

⁶⁵³ ugyan [Elötte egy megkezdett hosszú szárú betű.]

dolgai nem engedték., vagy egészségének meg változása, Timotheus egészen eleiben adá, hogy a⁶⁵⁴ Béréai. és a Thessalonikai Anyaszent egy házak mitsoda rendben volnának, tudtára adá azt is. hogy a Thessalonikai hivek. üldöztetnének. a magok felekezetektől. szent pál 5 örömet el ment volna látni őket, hogy meg erősítse. és vigasztallya őket., de tsak Timotheust küldé viszá hozá-jok, meg fosztván magát társaságától, és segittségítől, hogy meg seghese jó akaroit. és kedves tanitványit azokban. az első. és kemény próbákban.

Act.XVIII 1. 2.

Idövel az után szent pál el hagyá Athénást, és korinthusba érkezék. ákájának fő városában, a leg szebb, és gazdagab városában görög órszágnak, de azt is el mondhatni. hogy a⁶⁵⁵ leg meg romlottab, és fesletteb város atöbbi közöt. atudomá-[125b:]nyok betsületben 15 valának. noha nem anyira mint Áthénásban, mert korintusban a⁶⁵⁶ lakosok inkab foglalatoskodnak vala akereskedésben szent pál, ót egy Áquila nevü sidonal vala szálva, a feleségit priscillának hitták, ezek nem 20 régen érkeztenek vala Romából. mivel Claudius meg parantsolá a sidoknak. hogy mennének ki Romából, Aquila pedig sátor tsináló volt. a hadi embereknek bör sátorokot tsinált, szent pálnak is azon mestersége volt, és együt dolgozot véle, hogy senkinék terhére ne lenne, 25 de a mellet, meg nem szünek az Isten Igéjét hirdetni. és nagy buzgoságal munkálodni. akorintus béliek üdveségin, hirdetvén nékik akristust. és igyekezvén azon, hogy el hitethese, mind a sidokal, mind apogányokal, hogy a kristus Jésus egyedül valo üdvezítője, és meg váltoja az 30 emberi nemzetnek. tizen nyoltz holnapíg marada korinthusba

⁶⁵⁴ a [Utólag írva a sorvégi margóra, sötétebb tintával.]

⁶⁵⁵ a [Beszúrás.]

⁶⁵⁶ a «nép» lakosok

A mi a sidok, Romából való ki üzetéseket illeti. Claudius császártól, és amelyről szent lukás tesz emlékeztet, azt el hihetni hogy ebben az esztendőben történt volt, vagy az előbbeni esztendőbe mivel Aquila, és priscilla tsak kevés idővel annak előtte. érkeztek volt korintusba, se Josef, se Tacitus [126a:] erről nem szólnak. talám azért hogy ez a ki üzetés nem tart sokáig. a mint is hogy. a sidok hamar meg nyerek a viszá térést. Suetonius azt mondgya nekünk, hogy a sidok ki üzetéseknél oka avolt, hogy szüntelen való zenebonát indítottak.⁶⁵⁷ egy bizonyos Chrestnek ingerlésire. ez a pogány auctor. eszerént teszi fel, a ki azt gondolta. hogy a Chrest. vagy a Christus. olyan fő volt a sidok között. aki őket. a háborúságra, és a fel támadásra ingerlette. de azt inkább el lehet hinni. hogy avolosagos oka annak a zenebonának. nem más volt. hanem hogy a hitetlen⁶⁵⁸ sidok. üldözék az olyan sidokot. kik a kristusban hittek. A császár tartván attól. hogy vallásbéli⁶⁵⁹ vetekedés valamely támadásra. ne változék⁶⁶⁰ a sidok között akik igen felesen valának avárosban., a császár azért helyesnek találá, meg előzni a rosztat, ki hajtván Romából a sidokot. még a keresztyéneket is, akiket úgy tekintették akoron., mint a sido vallástól el szakadtakat.

A midön ezek adolgoz. Romában mennek vala⁶⁶¹ vegben. judeában a sidok is háborgattatnak vala a szomszéditól., Nemely Galliléaiak samarián menvén keresztül hogy jérusalemben mennyenek, a samaritánusok beléjek veszének. és meg is ölé-[126b:]nek egyet közülök, azon meg boszorkodván a több haza béli társai. meg verekedének a samaritánusokkal. mind a két részről felesen elesének, A Gubernátort Cumanust, a

Act. XVIII 2.

XXI Rész

A sidok Romából ki üzetnek.

5

Sueton.in Claudio seu.1.5. c.25.

10

15

25

A kristus eszt 55
An vulg. 52.
joseph de antiq
1.20 c 5.
et de bello. 1.2. c21

30

⁶⁵⁷ indottak. [Elírás.]

⁶⁵⁸ hi>he>tetlen sidók. [Ékezethiba.]

⁶⁵⁹ vallásbéli [li—beszúrás sötétebb tintával.]

⁶⁶⁰ ne változék <a nép> a sidok [a sidok <a nép> fölé írva.]

⁶⁶¹ <va> vala [Tollhiba a sor elején.]

samaritánusok meg tsinálván apénzel, tsak el halgatá a sidok panaszt. amelyeket néki tettenek, ez annál inkább fel boszontá a Galiléa bélieket, a kik azon kívül is hajlandok valának a⁶⁶² fel támadásra, ugy anyira, hogy⁵ fegyvert fogván, és segittséget véven Jérusalemből. a samaritánusok tartományara ütének, sok falukot fel prédálanak, sok embereket is meg ölenek, más kapitányok nem vala, hanem egy Éléázár nevü a tolvayoknak feje, és egy bizonyos Alexander nevü. mivel az eleje a¹⁰ nemzetnek. igen ellenzé ezt a fegyverkezést.

Cumánus a tartománynak Gubernátora ellenek mene. a samaritánus hadal, meg ölé egy részit ezeknek a pusztitoknak, és atöbit el szélyeszté. A sidok hová tovább jobban meg boszonkodván fel tevék hogy ujontában samariara üsenek, de a népnek az elei, hamuval, és¹⁵ sákal takarván bé magokot. arra kénszeritték öket hogy magokot meg tartoztatnák, és ne hozanak hadakozást hazájokban, mivel az el romlására lenne Jérusá-[127a:]lemnek. és a templomnak. végtire el hagyák²⁰ szándéjkjokot. de ameg nem menté az országot. hogy a nyughatatlan elmék, és a kik a tolvajsághoz szoktanak, hogy el ne szélyedgyenek atartományokban. és ót ne kövesenek véghetetlen lopásokot. és huzás vonásokot, a sidok. és a samaritánusok, mindenkor egymás ellenségi, lévén, mindenkor volt valamely kis tsatályok egymásal,²⁵ egy másnak lest hánynak vala, és némelykor kis hartzok is vala⁶⁶³ egymásal, eleinte mindgyárt tsak kevésbe tarták ezt a kis hadakozást. de söt még segiteték kéz alatt. A Cumánus, és felix Gubernátorok, a kik a koron atartományban valának, és akiknek részek volt a prédában, De Cumanus tartván attol. hogy a dolognak ne lenne rosz ki menetele,. regularis hadakot küldé

Tacit. Annal.
XII c 54.

⁶⁶² a [Beszúrás.]

⁶⁶³ [Sorvégen:] va [új sor elején:] <el> la egymásal, eleinte

ellenek, de annak egy reszit meg ölek a partolkodok, és
abbol közönségesen valo hadakozás let volna, A syriai
Gubernator. Numidius quadratus nélkül. akinek segitt-
ségét kérék a samaritánusok, Tyrusban.

joseph. antiq
I.20 c 5

A sidok pedig⁶⁶⁴ a magok részéről oda küldék 5
Jonathást, a fő pap Annásnak fiát, és más több eleit
Jérusalemnek, ezek minden rosztat a samaritánusoknak
tulajdonították. és Cumánusnak, Quadratus, akinek a
CSászár hatalmat adot volt. hogy meg büntethese még
[127b:] a Gubernátorokot is ha vétkesek lesznek, nem 10
akara semmit is végezni akoron. hanem kevés idő mulva
samariában menván., hogy meg ijesze azokat, akik
Cumánus, és felix Gubernátorokot akarnák vádolni,
felixet az ítélő bírák közti tevé. kedvezvén néki mert
ennek az atyafia, igen hatalmas volt, Claudius Császár 15
mellet. el végezzék tehát hogy a samaritánusok voltak
kezdői azenebonának, de azt is meg mutaták. hogy
sokan a sidok közül apártolkodásra hajlandok volná-
nak, Quadratus fel fesziteté mind azokat a sidokot a 20
kiket Cumanus rabbá tette volt és akik fegyvert fogtak
volt, a Romaiak ellen., és liddába menván. őt meg
visgálá Cumanus dolgát, és meg halgatá az ellene⁶⁶⁵ tett
panaszokot. azután. arra itélé őtet. és egy Celer nevű
tribunust, hogy Romába menének. számot adni tseleke-
detekről a Császárnak, és az erőszak tételekről. melye- 25
ket⁶⁶⁶ követtek, ugyan azon városba. fejét véteté őt
sidonak. kik a népet atámadásra ingerlék.

Tacit Annal.
I.XII. c 54

Quadratus a sidoknak, és a samaritánusoknak eleit
Romába küldé lántzolva, hogy őt ítéltesenek meg. az
sidok közül valának, Jonathás. az Annás fia, Ananiás a 30
fő pap. és a fia Ananus. a templom örző léviták⁶⁶⁷ feje.

⁶⁶⁴ pedig [g—k-ból javítva.]

⁶⁶⁵ ellene [Szóvégi e—későbbi beírás.]

⁶⁶⁶ melyeket [et—beszúrás.]

⁶⁶⁷ léviták «a» feje. A samaritánusok,

A samaritánusok, és Cumánus Romában érkezvén. meg egyezének egy másal, [128a:] mert az ő perek közönséges volt. és sok párt fogokot találának az udvarnál, fő képen a szabadosok párt yokot fogák. Azt jó meg tudni hogy kik legyenek azok a szabadosok, a Romaiaknál. közönséges volt, valamint a törököknél, rabokat szolgáltatni magokot de azok. olyan rabok. akiket a hadakozásban fogták el, azok közül. a kik érdemesek voltak, vagy a kik tudták a Császároknak. vagy az uraknak kedvet keresni., az olyanokat fel szabadították. és szabadosoknak hitták, A sidokot pedig igen segítetté Aggrippa. a Calcidai király, ugy anyira. hogy a Császár, meg halgatván. mind a két részt. a samaritánusokat halálra ítélé. mivel ők kezdettek volt el⁶⁶⁸ a veszekedést, a sidokot pedig viszá ereszté békeségl, Cumánust szám ki vetésbe küldé. és parantsolá hogy a tribunus Celer, viszá vitetnék Jérusalembe, a sidok keziben adasék. a városon meg hurtzoltasék. és az után meg ölesék

XXII Rész

felix judéának
gubernatorja

20 Quadratus Judéában lévén, Jérusalembe mene ahusvét Innepire, őt mindent tsendeséglben találván. viszá tére Antiokiaba., ilyen formában. a békeségl viszá helyhezteték Judéában egy darab [128b:] ideig, felix. a ki attyafia⁶⁶⁹ vala pallásnak, a CSászár szabadosának. 25 judeában volt. Cumanust pedig hogy le⁶⁷⁰ tevék, a sidok ötöt kérék Gubernátorjoknak, aki királyi hatalomal igazgatá. azt a tartományt,⁶⁷¹ mondá tacitus. de rabhoz illendő észel. nintsen olyan, kegyetlenség. se huzás vonás. a melyet el nem követe a sidokon gondolván 30 hogy minden szabad a pallás atyafiának, tegyük ezekhez anyomoruságokhoz. aprédálásokat. gyilkóságokat. és

A kristus észel 56
An vulg 53.
joseph antiq 1 20.
c.5.6.

⁶⁶⁸ el [és-ből javítva.]

⁶⁶⁹ attyafia <vall> vala pallásnak,

⁶⁷⁰ le [Beszúrás.]

⁶⁷¹ tartományt, [to szótag m-ből javítva.]

tolvajságokat. a melyeket sok számu tolvajok követik
vala, kik az országot pusztíták. felix kergetni⁶⁷² kezdé
öket, és fel akasztata benne véghetetlen számuakat,
Éléázár, a Dineus fia aki husz esztendőől fogva pusztitotta
a tartományt egy sereg tolvajjal, felixnek meg adá
magát parolára, hogy semi bántása nem léssen., lántzra
tétetek, és Romában küldék más sokakal,

Ezeknek atolvajoknak, kik az utozokot meg foszták,
következének agyilkosok, ezek meg más féle tolvajok
valának, ezek rövid két élü kést hordoztak aruhájok
alat, a töb emberek közü elegyedtenek. és fenyes napal
meg szurták azt akit akartanak. úgy hogy senki nem
láthata. hogy ki tselekedte, sőt még ök kiáltották leg
előbször, hogy fogják meg agyilkost, e szerént bánnak
vala a [129a:] magok ellenségekel, és azoknak ellenségi-
vel. kik öket meg fizették, hogy azokat meg öllyék, fő
képen anagy innepekben, vásáros napokon, vagy a nagy
szoroságba tselekeszik vala agyilkóságokat, ezek mara-
déki valának. a Gallileai Judásnak. aki annak előtte
negyven esztendővel. a követőinek, a párt ütést. és a
senkitől nem függést jóvallá, ezek a gyilkosok idővel
azelator nevet⁶⁷³ vevék magokra. méltán tulajdonittyák
nékik, hogy ök voltak leg főveb okai a hazájok el
pusztulásának,

Meg más nyomoruság is uralkodik vala judéában. a
melyet meg jövendölte volt az ur. sok idővel annak
előtte. azok valának ahitetők. és a hamis proféták. a kik
meg tsallyák vala anépet rend kívül valo dolgokat
mondván néki. és úgy tétetvén. mint ha az Isten sugarla-
ná nékik, a pusztában viszik vala anépet, hogy meg
mutassák néki az Istennek tsudálatos lathato gondvise-
lésit rajtok,⁶⁷⁴ biztatván hejában valo szabadságat, ke-

Joseph. Antiq. I
XX c. 6. 7.
de bello
I. 2. c. 23.

Matth. XXIV. 11.
Joseph. Antiq. I.
20 c. 6.

⁶⁷² kergetni kezdé [t—é-ből javítva.]

⁶⁷³ nevet [t—n-ből javítva.]

⁶⁷⁴ rajtok, «hiz» biztatván hejában

szítvén ilyen formában az ő elméjeket a szabadosagra, és a párt ütésre, felix ezekből sokakat el veszte. lovas. és gyalog. hadat küldvén ellenek, mind ezek jelenték. az elméknek közönségesen való hajlandóságát a fel támadásra. a mely or-[129b:]voságokkal akarák ezeket a nyomoruságokat meg orvoslani, azok egy ideig meg tartoztaták, de a gyükér csak meg marada,

Jonathás a ki fő pap vala. 36 ban. leg többet munkálodék abban. hogy felix Gubernátora lenne Judeának, leg inkáb az ő kérésire adá azt meg császár, ez így lévén, azt gondolá. hogy ha csak valamiben is. ő adna számot a félix maga viselésiről. az okáért, tanátsot kezdé néki adni, hogy miképen igazgassa atartományt; a Gubernátor végtire azt helytelenségnek tartá lenni. fel is tevé magában. hogy annak végít⁶⁷⁵ vetne, egy Dorás nevű embert pénzel el tsinála. és arra vevé hogy Jonathást meg ölye. Jonathásnak pedig egész hitele volt abban az emberben., Ez a gyilkosság büntetetlen marada. mivel annak volt része benne, akinek. boszut kellett volna állani. ez a büntetlenség meg bátorítá a gyilkosokat. és bé tölté a tartományt⁶⁷⁶ gyilkosággal. és gyilkosokkal.

Claudius császár, az ifiu Aggripának adta volt a Calcidus országot, de négy esztendő múlva. viszá vevé, és helyében. a Tetrarchiát adá, a mely fileppé volt, a Hérodés fiáé. Néro [130a:] idővel ezt meg szaporítá valamivel ez az ország nagyobb is volt a Calcidus országnál. Agrippának három hugai valának. úgy mint. Berenitza. Máriamna, és Drusila.

Berenitza. férjhez mene Herodeshez. az atya testvér atyafiához. ez a fejdelem meg halván. sokáig marada özvegyen, végtire a pontusi királyhoz polemonhoz mene ferjhez. hogy le tsendesítse a rossz beszédet mely volt

⁶⁷⁵ végít [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁶⁷⁶ tartományt [ny fölött áthúzott vessző van.]

Joseph. Antiq. l.
20 C 6.

Antiq. l. 20. c. 5.

Antiq. l. 19. c. 7.

felölle, és a mely. a bátyára eset, de tsak hamar el válék a férjítöl. ezel meg erősíté a rosz gondolatot a melyel valának⁶⁷⁷ maga viselése felöl., hogy inkább szeretné. a bátyyát a férjínél polemon is el hagyá a sidó vallást. a melyre tsak a felesége kedviért állot volt. 5

Mariámna. meg mátkásodot volt még idején Archélausal, de attol el válék. és Demetriushoz mene férjhez ez Alexandriában. leg első. és leg gazdagab volt a sidok közöt.

Drusilát meg mátkásitták Epiphanus királyal. a ki meg ígerte vala hogy a sidó vallásra fog állani, de nem akarván magát környül meteltetni.⁶⁷⁸ Agrippa sem akará néki adni a hugát. 53.ban. az Emesiai királynak Aziznak.adá férj-[130b:]hez, a kí mind a környül metelésre, mind a sidó vallásra rea álla. de ez a Fejdelem aszony keves esztendőök mulva el válék tölle, és felixhez. Judeának Gubernátorához mene. egy pogányhoz. 10 15

Azonba pedig szent pál korinthusba vala, a hol tsudálatos buzgoságál; békeséges türesem és hűségel predikálá mind a sidoknak, mind a pogányoknak. az Isten országának titkait., meg téríté őt Stephánt, vagy Istvánt. az egész tselédivel, meg is keresztelé őket, azt mondgya hogy azok ákájának első sengéji, az után meg keresztelé Crispust, a synagogának fejt. és Cajust. atöbbit. a kik meg térének, nem ő keresztelé meg, mert nem azért küldetet volt. hogy keresztelyen. hanem hogy prédikályon, Timothéus, és silas korinthusba jövének hozzája, és⁶⁷⁹ tudtára adák, hogy mitsoda állapotban hagyták a Mácedoniai Anyaszent egy házat, és fő képen a Thessalónikait. szent pál akoron sok szükségeket. és fáradságokot szenvede, igen kívánta volna, maga meg 20

Joseph. Antiq. I
XX c 5.

Szent pál
korinthusból írja
első levelét.
Thessalóniaknak

Cor. XVI 15

25

Cor. XVI. 17.

30 Act. XVIII. 5. 6.
1 Thessal.
III. 7. ...9.
1 cor. II. 3.

⁶⁷⁷ valának [*nak*—későbbi beírás a sorvégi margóra, sötétebb tintával.]

⁶⁷⁸ meteltetni [*mételtetni*-ből] javítva.]

⁶⁷⁹ et [Íráshiba és helyett.]

látogatni. és meg vigasztalni az Anyaszent egy házakot, de más el mulathatatlan⁶⁸⁰ foglalatóságai. nem engedék azt meg néki, onnét írta a leg első levelét a Thessá- [131a:]loniaiakhoz, és a⁶⁸¹ mely első. a töb levelei között.

A krisztus eszt.56: 5
An vulg. 53.

A levélnek a kezdetin fel teszi a silás és a Timotheus neveit a magáéval együtt., ditseri a Thessaloniaknak buzgoságokat. álhatatoságokat az üldöztetésekben., az ő adakozásokat⁶⁸² a Mácédoniai hivekhez, Arra inti őket, hogy szentül élyenek aházáságal., kerülyék el atunyaságot, kézi munkat mivelyenek. és ne adgyák magokat a mód nélkül valo keserüségre az attyokfia haláláért, a kik a hitben hálnak meg, és a fel támadásnak reménségiben, a világ végiről beszél nékik, és tanátsot ad nékik. hogy az Ante krisztus meg ne lepje őket, ez a levél korintusbol. a krisztus esztendejének. 53 dikában iratot.

Egy néhány holnapok mulva. szent pál meg tudván. hogy az első levelét roszul magyarázták volt.⁶⁸³ holmi részeiben, némely rosz szándékba lévök, a kik azt akarák el hitetni a Thessáloniakal hogy az Apostol. azt mondotta volna, hogy az urnak napja közel volna. és akik még hamis levelet is tsináltak volt az Apostol neve alatt. hogy a sziveket meg ijeszék., és pénzt vonyanak rajtok. Az Apostol hogy meg tsendesittse őket, ezt a levelét írta. a [131b:] melynek kezdetén. nevezi silást, és Timothéust, és a melyben⁶⁸⁴ arra inti őket. hogy erősen meg maradgyanak a traditiok mellet melyeket tolle vettenek. és álhatatoságal szenvedgyék az üldözéseket. meg fedgyék keményen azokat, a kik élettyeket a heverésben töltik Azt akarja hogy az olyan személyek

Második levele
szent pálnak a
Thessáloniakhoz

2 Thessal. XI.1 3.

⁶⁸⁰ mulathatatlan [*lan* szótag beszúrás sötétebb tintával.]

⁶⁸¹ a mely [*a*—beszúrás.]

⁶⁸² adakozásokat [*d*—*k*-ból javítva.]

⁶⁸³ magyarázták volt. «némely» holmi részeiben, némely [*holmi* «némely» fölé írva sötétebb tintával.]

⁶⁸⁴ a melyben [*a*—sor előtti margóra írva.]

jegyesek legyenek, magokra hagyák. úgy hogy leg aláb a szégyen követesse vélek, kötelességeket. Azt mondgya, hogy a hamiságnak titka már is munkálodik, de nem nyilatkoztattya ki még olyan hamar magát. végtire a veszedelemnek fia magát meg mutattya, aki mindenél⁵ felyeb magasztalya magát. az Isten templomában is fog ülni. de végtire el rontatik az Igének fuvallása által. és fel forditatik az ur jelen valo létinek fényesége által, végtire arra kéri a Thessaloniakot, hogy vigyázanak jól az ő keze írására. nehogy valaki hamis levelet írjon az ő neve alatt. azt el lehet hinni hogy rend szerént másal iratta alevelleit. hanem maga, tsak anevét irta fel.

szent pál sok⁶⁸⁵ ideig prédikalván akorintus béli sidoknak, és látván.⁶⁸⁶ nem hogy hasznokra fordították volna oktatásit, hanem még elle-[132a:]ne volnának. káromló¹⁵ beszédeket, reájok ráza a köntösét. mondván. Ati fejetekre esék a ti véretek, én azért ártatlan vagyok, én ezután a Nemzetek közüi megyek, ezen okból az Aquila házát el hagyá, a ki sidó volt, és justushoz mene szállani, a ki a pogányságból. keresztyéné let volt, úgy tettzik a Romaiakhoz irt leveléből, hogy kájusnál is volt szálvá, a kit meg keresztelte vala, és a ki az egész Anyaszent egy háznak gazdája volt. úgy mint az olyan hiveknek kik masunan jöttek, és akiket jó szivel fogadta, ez a kájus pogany volt. minek előtte meg tért volna.²⁰

Act.XVIII.5. 6.

Rom.XVI.23.

Minek utánna szent pál meg vált volna ilyen formában a sidoktól, sokan apogányok közül. a kik már oktatást vettek volt. ahitre állának, és meg kereszteltetének. silás, és Timotheus segittik vala ötet. mind anyi sok hamisági, és ellenzési után⁶⁸⁷ is a sidoknak, mind anyi nyomorusági, és szegénységi után is. amelyekben³⁰ volt. félbe nem hagyá munkájit. A kristus Jésus meg

I cor.XI.3. 2 cor. XI. 9.

⁶⁸⁵ sok<áig> ideig

⁶⁸⁶ látván <hogy>. nem hogy

⁶⁸⁷ után <n> is [Törlés a sor elején:] a sidoknak, mind anyi [anyi—beszúrás.]

jelenvén néki étzaka hogy meg vigasztallya, mondá
nékie, ne fély, hanem beszély szüntelen., mert veled
vagyok,⁶⁸⁸ senki ellened nem álhat. mert sok népem
vayon ebben avárosba, Ezek a szok ujjab bátorság
5 tölték meg szent pált, és a néki, nagy kedvére lön. látván
hasznát prédikálásanak, [132b:] mivel sok számu
térének meg, mind korintusba, mind a körül lévő
tartományba, mivel abban nem lehet kételkedni, hogy
tizen nyoltz holnapig maradván korinthusba, hogy a
10 körül valo helyekben is ne predikallot volna

Akájának vala abban az időben Novatus nevü tisztar-
toja, senekának attyafia, a ki fogadot fiaságbol a Gal-
lio⁶⁸⁹ familiaban vétetvén. a Gallio nevet vette magára,
Ez okos, kegyes, és kelemetes ember volt. és épen nem
15 kegyetlen, A korintus béli sidok egyenlő akaratbol fel
kelének egy nap pál ellen, és a Gallio széke eleibe vivék,
mondván, Ez azt akarja el hitetni az emberekkel., hogy
az Istent a mi törvényünkkel ellenkező képen kel imádni,
Ez se nem sidó, se nem pogány, és ez, se a Romaiak. se
20 a Mojses törvényit nem követi. pál készen lévén. hogy
magát menttse, A tisztarto mondá a sidoknak; Hogy ha
it olyan⁶⁹⁰ dologrol volna kérdés amely ellenkeznék a mi
törvényinkkel,⁶⁹¹ vagy az igazágal., kötelesnek tartanam
magamot titeket meg halgatni tsendeséggel, de mint
25 hogy a vetekedés tsak a szoról. és a törvényetekről
vayon osztozátok⁶⁹² el magatok között amint értitek.
mert annak adolognak birája. nem akarok lenni. [133a:]
az után el küldé maga elől a sidokat., a kik meg fogák
sosténezt a synagoga fejdelmét. gyalázatosan bánának

A kristus eszt 57
An vulg 54
Tacit. Annal I.
15. senec lib 4.
natur quaest.
Act. XVIII 12.

⁶⁸⁸ vagyok, [A g helyén először egy hosszú szárú betűt kezdett.]

⁶⁸⁹ Gallio <n> familiaban

⁶⁹⁰ olyan [a—o-ból javítva.]

⁶⁹¹ törvényinkkel, [Második n — beszúrás; alig észrevehető, kicsi betű.]

⁶⁹² osztozátok <meg> el [el <meg> fölé írva.]

véle, sőt még Gallio láttára, azt hiszük, hogy sosténes jó akarója volt szent pálnak

Az Apostol még jó darab időt tölte korintusba, de végtire. tizen nyoltz holnapig ót valo maradása után korintust el hagyá, és Czenkrisbe hajora üle, hogy⁵ syriába és Jerusálembe menne. hogy ót tölthetné a pünkösd Innepét, de minek előtte meg indula Czenkrisből, a haját el nyireté, mivel Názaraeus fogadást tett volt, a mely fogadás abból állot. hogy se bort. se semi részegítő⁶⁹³ italt nem kellett inya, és a haját meg nem nyirni, mind adig még a fogadás tartot.,⁶⁹⁴ azt el hihetni hogy a fogadásnak vége. volt. a midön hajora üle, mivel czenkrisbe nyireté el ahaját. de Jerusalemben kellett lenni, hogy a templomba tölthések bé a fogadást. áldozatokat tévén a törvény szerint¹⁵

Czenkrisből meg indulván Aquilával, és priscillával. Ephesusba érkezék, a hol el hagyá őket, A synagógában menvén, beszélgete a sidokal, a kik arra kérék hogy maradna töb ideig Ephesusba. de mint hogy siete Jerusálembe menni. el butsuzék töllök, mondván, hogy még viszá terne látogatásokra, hogy **[133b:]** ha a volna az Isten akarattya. hajora ülvén, szerentsésen Csezaréában érkezék. és onnét Jérusalembe, ót veghez vivé fogadását, köszönté a hiveket, azután Antiokiaban mene, a hol egy darabig mulatván hihető hogy földön mene Galatiába, és frigiába oktatván mindenüt atanitványokat:²⁵

Szent⁶⁹⁵ pálnak ezen uttyában, és egy kevés idővel. Ephesusból valo el menetele után érkezék oda egy Apollo nevü sidó, ez Alexándriai volt, ékesen szollo³⁰ férfiu, és hatalmas az irásokban., ez üsmérte a kristust, és buzgoságál prédikálya vala hogy ő volna a Messias,

⁶⁹³ részegítő «i» italt [Tollhiba.]

⁶⁹⁴ tarto, t., [tarta,-ból javítva.]

⁶⁹⁵ Szent [Előtte egy tollhiba miatt vastagon írt S betű, félbehagyva.]

de ő még csak Cathecumenus volt, mivel csak a szent Janos keresztelésit vette volt, a tsudalatos dolog, hogy az üdvezítő halála után husz esztendővel, valának még olyanok egyiptumban, akik nem üsmerék akristus kereszttségit, és hogy Apollo, egy olyan meg világositat buzgo tanítványa az urnak, és aki tudta tudományát, de sőt még másoknak is prédikálotta, hogy nem⁶⁹⁶ tudta mitsoda szükséges az üdveségre a kristus kereszttsége, mind azon által, a nintsen más képen., és meg fogják ezután latni, hogy szent pál olyan tanítványokat találá Efesusba. a kik csak a szent János kereszttségit vették volt. és [134a:] a kik anevét sem⁶⁹⁷ tudták a szent Lélekeknek.

Act.XIX. 1.

Apollo bátorsággal, és szabadosan kezde beszélni a synagógában. erősítvén. hogy a kristus Jésum volna a Messiás. Aquila. és priscilla a felesége, ezek meg tért sidok valának, Apollot a magok házokhoz⁶⁹⁸ vivék, és böveb oktatást, adának néki, az ur uttyárol,⁶⁹⁹ Apollo az után, Ákájában, és korintusba akara menni, a tanítványok arra fel biztaták, és azt igen tanátsolak, és amidön látnák hogy állandó volna szándékjában, Aquila, és priscilla, akik nem régen jöttek volt abbol atartománybol. levelet íranak az ót lévő tanítványoknak, a melyben nagy ditséretel. íranak Apollo felöl., a ki is korintusba érkezvén, igen nagy hasznára let a hiveknek, a sidokot mindenek hallottára meg gyözte, és meg mutatta nékik az írásokbol. és más erős okokbol hogy Jésum volna valósággal a Messiás

Act.XVIII 26. 27. 15

Szent pál fel járván a kis Ásiának tartományit, Efesusba érkezék. ahol három esztendeig marada., Azonba pedig Claudius Császár meg hala hatvan négy esztendő

Act XIX 1. 2.

30

⁶⁹⁶ nem «üsm» tudta

⁶⁹⁷ sem «sem» tudták

⁶⁹⁸ házokhoz [á—o-ból javítva.]

⁶⁹⁹ uttyá·ban·rol,

korában, ezt a felesége Agrippina éteté meg. a fiáért Néróért. a ki is. a mostoha apja után Császárá téteté. **[134b:]** Néró sok szép tartományokkal nagyobita meg az ifiu Agrippának országát, felix is meg marada. a Gubernátorságában

Claudius császár meg hal.

Joseph Antiq. 1.20. c 5

5

Néró alat támada Judéába egy hamis proféta, ez Egyiptumi fi volt. de sido vallásu, epálestinában men-
vén, harmintz ezer embert gyújte maga mellé a pusztá-
ban, a kiket meg tsalá varáslásival, babonaságival,
ennek az Egyiptiusnak. atanitványi közöt négy ezer
gyilkosok valának, a kik mindenkor készen valának
meg halni emellet a tsalárd hitetö mellet, a kinek
szándéka a volt, hogy⁷⁰⁰ minden követöit az olajfák
hegyére vigye, hogy onnét meg lássák a Jérusalemi
falaknak le dölésit. mivel azoknak le kellettök omlani.
tsak az ö egy⁷⁰¹ szavára, azután erö szakosan akara
avarosban menni. a Romai hadat onnét ki üzni, és fel
álitani a maga uralkodását. De felix a ki akoron jérusá-
lemben vala, meg előzé ötet, ellene mene a Romai
hadakal, és a Jérusálemi sidokal., meg hartzola véle,
négy száz emberit le vágatá, két százat el fogata, és a
többit el szélyeszté, az Egyiptius el szalada, és többé
hirét nem hallák. mind azon által a Romaiak. azt igen
bánták. **[135a:]** mivel, egy nehány esztendő mulva,
midön szent pált meg fogák Jérusálemben a Romai
tiszt. azt kérdé tölle, hanem ö volnaé azaz. Egyiptius.

Joseph. de bello. 12 c 23.

10

Act XXI 38.

15

20

25

De valamint a szokot lenni, hogy anyavalyás testben.
aki tele vagyon rosz nedveségekel, hogy egy nyavalya,
más nyavalyát okoz, és hogy az orvoságok ki nem
gyökerezhetik a nyavalyáknak eredetit, ugy Judéa is.
alig szabadult meg egy nyomoruságtol, hogy a másiká-
ban eset. A sok nép tsalok, a hamis proféták, a

Joseph Antiq. 1.20
c 6. de bello
1.2. c 23

30

⁷⁰⁰ hogy <m> minden [Tollhiba.]

⁷⁰¹ egy [Beszúrás.]

támadások. egyik a másikat követte, úgy tettzet, mint ha egyik. amásikából vette volna eredetét. őt seregestől látták atolvajokot, és a boszorkányokot. akik nyilván kezdék anépet, a Romaiak ellen valo támadásra erőltetni, fenyegetvén, halálal, és pusztításal.⁷⁰² azokat. a kik nékik engedelmeskedni akarnak, és a szabadság keresése alat, a gazdagokat meg ölék, ajószágokat el prédálák, a falukot fel égeték. és bé tölték a hazát. kegyetlenségeknek jeleivel. ezek közöt az ellenségek közöt, legveszedelmesebbek valának a gyilkosok. a kik a szabadság szeretetinek⁷⁰³ és a közönséges jónak szép színe alat, minden féle gyilkosságokat. és rendeletlenségeket követnek vala el. **[135b:]**

1 Cor. XI. 5. 6. 15 Apollo a mint meg mondok. ákájában menvén és korintusban érkezvén. őt meg öntözé a mit szent pál elvetet volt. predikálván a synagogákban közönségesen, és különösön aházakban, meg mutatván az írásokbol, hogy a kristus Jésus az az üdvezítő akit a proféták megígérték volt. Az Apollo beszédire valo nézve, a korintusi 20 Anyaszent egy házba oszlás kezdődék, némelyek pál pártjára állának, nemelyek, az Apolloéra, némellyek Cepháséra, vagy a szent péterére, akinek hihető valának valamely tanítványi korintusba, ezeknek az Apostoloknak, mindenikének valának tanítványi, szent Hieronimus azt mondgya, hogy Apollo oly igen meg szomordék azon hogy láta⁷⁰⁴ iránta valo fel haborodást korintusban. hogy kréta⁷⁰⁵ szigetében mene. egy Zenus nevű törvény tudo⁷⁰⁶ doktoral, a háboruság pedig meg tsendesevén a szent pál levelére, a melyet ira akorintus

Hieronym. in Tit.
111.

⁷⁰² pusztitátasal. [Elírás.]

⁷⁰³ szeretetinek <szép színe.alat.> és a közönséges jónak szép színe alat, [Törlés a sor elején.] ,

⁷⁰⁴ láta <az ő> iránta valo

⁷⁰⁵ kréta [r-v-ből(?) javítva.]

⁷⁰⁶ tudo <k> doktoral,

bélieknek. ezen dolog iránt, Apollo viszá téré korintus-
ba. de ebben vagyon valamely nehézség, szent pál.⁷⁰⁷
korintusbéliekhez irt első levelében. melyet Éfésusból
irá a kristus esztendejének 59 dikében, és a közönséges
esztendőnek 56 dikában. azt mond-[136a:]gya nekünk,
hogy Apollo minden bizonyal Éfésusban⁷⁰⁸ volt. és hogy
az Apostol arra⁷⁰⁹ kéré Apollot hogy menne korintusban
az atyafiakal a kik⁷¹⁰ által a levelét küldi, de arra nem
veheté, mind azon által meg igéré. hogy oda el menne
mihent ideje leszen

1 Cor. XVI. 12.

5

10

Az alat a még szent pál Éfésusban vala,⁷¹¹ a Jérusálemi
uttyától fogvást, ő véle valának Gájus, és Áristárkus,
ezek Mácédonaiak⁷¹² valának, Timothéus, Erastus, Ti-
tus, szent lukás, és Apollo, ezek külömb⁷¹³ külömb féle
idökben mentenek oda, ahárom esztendő alat, amelye-
ket Éfésusban tölté az Apostol. Illyen formában Ásiá-
nak ennek a fővárosában⁷¹⁴ annyi munkás találkozik
amenyi kívántaték hogy viaskodgyanak ababonaság, és
abálványozás ellen. és hogy ót fundamentumot vesse-
nek. akeresztyéni vallásnak, szent pál amidön Éfésus-
ban érkezék. ót egy néhány tanítványokat találá, és
kérdé tőlök: vettéteké a szent Lelket.? a miolta a hitre
állottatok.? azt felelék nekik. Mi tsak azt sem hallottuk.
ha vagyoné szent Lélek. az után kérdé töllök. mitsoda
kereszttséget vettetek fel tehát, azok felelék A jánosét,
A koron pál. elejekbe adá, hogy mitso-[136b:]da⁷¹⁵

XXIV Rész

szent pál viszá tér
Éfésusba

15

20

Act. XIX. 1. 2.

25

⁷⁰⁷ szent pál. «akorisn» korintusbéliekhez [Törlés a sor végén.]

⁷⁰⁸ [Sorvégén:] Éfé«s» [új sor elején:] susban volt.

⁷⁰⁹ arra [Szóvégi a fölött áthúzott ékezet;] kéré «a» Apollot

⁷¹⁰ a kik «a» által a

⁷¹¹ vala, [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁷¹² Mácédo«nai»-naiak [Az első «i»-t «a»-ra javította Mikes.]

⁷¹³ külömb «f» külömb féle [Törlés a sor elején.]

⁷¹⁴ fővárosában [ó—íráshiba ö helyett; o—a-ból javítva.]

⁷¹⁵ mitsö [136b:] da külömbség [Ékezethiba.]

külömbőség volna. a két kereszttség között, a szent jános, és a krisztus kereszttsége között. azután meg kereszttele őket az ur Jésus nevében, és a kezeit reájok tévén. a szent Lélek le szálla reájok. külömb féle nyelveken⁵ szollának. és jövendölének, ezek a hivek tizen ketten valának.

Az után pál a sidok synagogáját⁷¹⁶ gyakorolá három holnapig. nagy bátorsággal beszélvén és vetekedvén vélek, az irásokat meg magyaráza valanékik. a melyek¹⁰ meg bizonyítták hogy a krisztus Jésus volna a Messiás. De látván hogy némely sidok oktatásit nem hogy hasznokra fordítanák, de még inkább meg⁷¹⁷ keményednének, és gyaláznák a krisztus vallását. el távozék tőlök. és a tanítványit is el választá tőlök Azután tanítani kezde minden nap. egy tsendes, és alkalmas helyben., a melyet egy Tyranus. vagy Tirannius nevü ember adanéki. ugyan őt is tartá. mint egy Iskola formát. a hová mentenek. mind azok, akik akarának tölle tanulni; az ilyen tanítást. két esztendeig gyakorolá. úgy anyira²⁰ hogy mind azok akik Asiában laknak vala, vagy sidok.⁷¹⁸ vagy [137a:] pogányok, az ur Igéjét hallják vala, hogy pediglen az ő predikálási fogatosabbak legyenek. Az Isten rend kívül valo tsudakot teszen vala a pál keze által, úgy anyira. hogy a keszkenök, és a⁷¹⁹ ruhák.²⁵ melyek az ő testéhez értenek. a beteget meg gyógyították. és a gonosz lelkek ki mennek vala az emberekből., a kikhez értették ruhájit.

A krisztus eszt 58.
An vulg. 55.

Abban az időben valának olyan sidó Exorcisták. kik városrol. városra mennek vala Exorcizálni., Ezek Éfesusba menvén, hogy őt is ördögököt üznének, azt merék próbálni. hogy az ur Jésus Nevét hívák segittségül az³⁰

⁷¹⁶ synagogáját [o—a-ból javítva.]

⁷¹⁷ meg <keny> keményednének,

⁷¹⁸ sidok. [d—k-ból javítva.]

⁷¹⁹ a [Beszúrás.]

ördögösre. mondván néki. mi tégedet kénszerítettünk
arra a Jésusra., akit pál hirdet, akik ezeket tselekeszik
vala, heten valának mind sidok, A papok fejdelmének.
Scívának fiai, De a gonosz lélek⁷²⁰ felelé nékik. én
üsmerem a Jésust, és tudom ki légyen pál. de ti kik
vagytok, azonnal az ördögös ember. az Exorcistákra
rohana, akik keften valának. és oly rutul bánék vélek.
hogy ki kellett szaladniok aházbol. ahol valának.
sebesen. és mezitelen. ezt a dolgot meg tudván az
Éfesusba lako sidok, [137b:] és pogányok, meg rémulé-
nek, és ditsőséget adának. az üdveztö nevének.

Sokan azok közül akik hittenek, és keresztelve valá-
nak. meg látván abbol. hogy mitsoda vetkes ababona-
ság. és amás titkos mesterség. oly közönséges Éfesus-
ban. meg vallyák vala tett vétkeket., és mind azt valamit
meg térések előtt tselekedtek volt., sokan pedig azok
közül. a kik a titkos mesterségeket követték, a könyve-
ket. mindenek láttára meg égeték. azoknak a babonás.
és ördögös könyveknek pedig számok. oly nagy vala,
hogy ötven ezer ezüst pénzre betsüllék azokat akönyve-
ket, Az Isten Igéje, ilyen formában. igen terjed vala
abban a tartományba.

5
10
15
20
25
30
35
40
45
50
55
60
65
70
75
80
85
90
95
100
105
110
115
120
125
130
135
140
145
150
155
160
165
170
175
180
185
190
195
200
205
210
215
220
225
230
235
240
245
250
255
260
265
270
275
280
285
290
295
300
305
310
315
320
325
330
335
340
345
350
355
360
365
370
375
380
385
390
395
400
405
410
415
420
425
430
435
440
445
450
455
460
465
470
475
480
485
490
495
500
505
510
515
520
525
530
535
540
545
550
555
560
565
570
575
580
585
590
595
600
605
610
615
620
625
630
635
640
645
650
655
660
665
670
675
680
685
690
695
700
705
710
715
720
725
730
735
740
745
750
755
760
765
770
775
780
785
790
795
800
805
810
815
820
825
830
835
840
845
850
855
860
865
870
875
880
885
890
895
900
905
910
915
920
925
930
935
940
945
950
955
960
965
970
975
980
985
990
995

ugy mint 12 ezer
német forintra

Szolhatunk itt tsak rövideden. a sidó Exorcistákról.,
azt láttyuk az Évangyéliumban. hogy a sidok között
valának olyan emberek. kik azt a hivatalt üzték, hogy
ördögököt üzenek, *Ha én az ördögököt a Belsebub*
nevében üzöm ki. mondá akristus, *hát⁷²¹ ati fiaitok ki*
nevében üzik ki. Némellyek azt tartottak⁷²² hogy a
Jehova. nevében üzik valaki. Josef azt mondgya, hogy
Judeában [138a:] bizonyos fü terem, a melyet Bárásnak
nevezik. és a melynek ereje vagon az ördögöt ki üzni.

Matth. XII 27.

⁷²⁰ lélek «reájok» [Törlés a sor elején:] felelé nékik. én üsmerem [ümerem-
ből javítva.]

⁷²¹ hát [ha-ból javítva világosabb tintával:] ati [i—e-ből javítva.]

⁷²² tartottak [Szóvégi a—o-ból javítva.]

másut meg azt mondgya, hogy egy bizonyos Élázár nevü sidó az ördögösököt egy gyűrűvel gyógyítja vala meg. a gyűrűben olyan gyükér volt foglalva, a melyet Salamon nyilatkoztatta volna ki; a gyűrűt az ördögösnek az órra alá⁷²³ tették, és a szagjától. a földre eset. akoron az Exorcista. arra kényszerítette. az ördögöt, hogy többé viszá ne térjen annak az embernek testében. elegyítvén a kényszerítésiben a Salamon nevét.

A mi az Éfésiusi titkos mesterségeket illeti. az Éfésiusoknak, bizonyos babonás betűi valának, és olyan bizonyos barbarus szók, amelyek felől azt tartották, hogy természet felet valo ereji vannak, azokat pedig el mondatták vala⁷²⁴ az ördögösökkel hogy meg gyógyuljanak, Imé azok a szók, *Askion, kataskion, Dix, Tetras. és Damnameneus.* Az⁷²⁵ Éfésiusok azt tartották. hogy ezek a szók a veszedelemtől meg mentették őket. és a gyözedelmet bizonyosá tették.

Az alat amég szent pál Éfesusba valo-[138b:]ságos tsudákat teszen vala, őt a hitnek világóságát el terjeszté, és őt ki akará irtani ababonaságot. és a boszorkányságot, a Tiani Apollo oda érkezék. 54 ben, mint ha az ördög meg irigyelvén az Évangéliumnak el terjedésit. és a szokásoknak meg jobbitását, akart volna a kristus Jésusnak. és az Apostolinak olyan ellenkezöt tamasztani a Tyani Apollo személyiben, a ki kéttéségesé tegye tsuda tételeknek valóságát., ugy hogy akik ötet tsudálatos embernek tartanak, meg maradgyanak abálványozásba. Apollo Efesusban érkezvén tehát. Indiából valo visza jövele után. Görög órszágnak a leg hireseb jövendölöi az ő ditséretire valo énekeket énekelnek vala, és ugy tekinték mint egy fél Istent. mindenek

⁷²³ alá [Sorvégi margóra írva, sötétebb tintával.]

⁷²⁴ vala [Beszúrás, sötétebb tintával.]

⁷²⁵ Az [a-ra írva, sötétebb tintával.]

követék ötet, a városok követeket küldenek vala hozzája,
kérvén barátságát, és tanattsát. a leg nagyobb dolgok-
ban, Éfesus városa abban az időben elmerült vala a
mulattságokban. játékokban. tántzokban. musikákban.
A hejában valóság. tuncaság. bujalkodás őt uralkodá-
nak, Azt tarttyák, hogy ez a filosofus. [139a:] elhagyatá
vélek, ezeket a külső rossz szokásokat. és rendeseb
életre vivé őket.

Ugy történének egy szer. hogy a midőn avárosbélieket
intené hogy egy más segittsék, közre tévén jóságokat. 10
vagy is leg aláb közönségesen segittsék a szegényeket,
közel a helyhez a hol⁷²⁶ tanított. bokrok valának, és a
bokrokon kis madaratskák., egy más madár közikben
repüle, és éneklésivel mint ha valami jó hirt hirdetet
volna nekik, azonal. a többi is énekléssel felelvén neki, 15
minyájan elrepülének, Apollonius félbe hagyván beszé-
dít mondá. egy ember. buzát vivén a hátán. ilyen
uttzában le eset. és a buzának egy részit elontotta. ez a
kis madár azt látván, idejött hogy hirt adgyon atöbinek.
hogy ők is részesüllyenek a jó szerentsében. az után 20
követvén beszédit. és a madarak példáját adá elejekben.
hogy a halgatojinak jóvallya. hogy egymással közöllyék
jóságjokat. nagy siettségel futának az uttzára a melyet
nevezet vala, és a dolgot mondása szerént találák.
[139b:] 25

A ki az Apollonius életét írta, azt tarttya hogy
Mésopotámiában tanulta volna meg, a madarak szavát
megérteni, Abban nintsen kétség. hogy⁷²⁷ az állatok-
nak. ne légyen bizonyos kiáltások, bizonyos szavok,
amelyek által. meg⁷²⁸ értetnek bizonyos dolgokat a 30

philostat. l. 1. c. 14.

⁷²⁶ a hol <volt>. tanított [tanított <volt> fölé írva.]

⁷²⁷ hogy <minden> az [Törlés a sor elején; az—törlés elé írva, a sor eleji
margóra;] állatoknak, <vagyon> ne légyen [ne légyen <vagyon> fölé írva,
sötétebb tintával.]

⁷²⁸ meg [g—r-ből javítva.] értetnek

magokhoz hasonlók. és aki azt jól meg tanulná. talám sokára meg tudhatná hogy mit jelentnek azok a szok. és kiáltások. de esztelenség volna azt tartani. hogy az állatoknak magok között olyan nyelvek. volna. a mely

5 által egy másal meg⁷²⁹ értethetik gondolattyokot. az ördög tudtára ádhatta Apolloniusnak mind a buzás embernek adolgtát. mind a madarak él repülését.

philostrat 1.3. c 3.

Éfésusból ez a tsalárd Smirnában ment, onnet Athénásba, ahol anépet látván hogy igen szorgalmatos az

10 áldozatokra, azért arravalo rendet is ada neki, a tántzokot el hagyatá véle. és a kardosok mulattságát végít szakasztá, Athénásba lévén,. a midön magyarázná. az áldozatok Cérémoniáinak titkos okait. egy ifiu ót lévén nevetni kezdé, hogy mitsoda okokat adna, De Apollonius

15 mondá hogy ördögös volna. a mint is jeleit adá. Apollonius parantsolá az ördögnek [140a:] hogy menne ki az ifiuból. és bizonyságul. egy kö képet forditana fel. az ördög engedelmeskedék., és az ifiu Apolloniushoz adá magát. A tellyeségel nem hihetetlen dolog, hogy

20 egy olyan nagy babonás ember mint Apollonius., a kinek szövetség⁷³⁰ volt az ördögökkel. a mint ezt a pogányok is hirdették, ne értet volna egyet az ördögel., hogy az emberekbemenyen. és ki menyen mikor parantsolni fogja. De mi nem felelünk mind azokrol, a mit

25 Apolloniusrol mondanak. atudni valo dolog. philostrates aki az életét írta. tele vagyon fabulákal. és hazugságok.

A kristus eszt 64
An vulg. 61

philostrat 1.3.c 16.

Apollonius jelen volt az olympiai játékokon. az után Romában mene. de onnet ki kellett menni mivel Néror császár ki üzé onnet a filosofusokot. onnet spanyol országban mene Cádixba. hogy ujjab boszorkányságot tanulhason, kevés idő mulva az Éfésiusok. viszá hiva-

⁷²⁹ meg <érthet> értethe<tnek>tik [tik <tnek> fölé írva sötétebb tintával.]

⁷³⁰ szövetség [ö – v-ból(?) javítva.]

ták. hogy a pestistől szabaditaná meg őket. oda érkez-
vén. esze gyűjté a várost, és mondá, ne félyetek, ma
meg szabaditalak titeket attol abetegségtől.⁷³¹ azután a
theátrumra vivé őket. ót egy szegény rongyos öreg
embert látván a ki alamisnát kért, Mondá a népnek. ezt
össétek.,⁷³² [140b:] ezt az Istenek ellenségit kövezétek
meg. avárosiak nem akarák meg kövezni. szánakodván
rajta, az öreg ember is esedezék nékik hogy ne bánta-
nák, de Apollonius adig sürgeté őket, hogy meg köve-
zék és nagy rakás kö alá temeték, egy kis idő mulva
Apollonius mondá nékik. hányátok el rolla a köveket,
és meg láttyátok mitsoda állatot öltetek meg, a köveket
hogy el hányák. az öreg ember helyet. egy nagy komon-
dort találának., akkor senki nem kételkedek abban hogy
az öreg ember, kísértet. és gonosz lélek ne let volna.

Térjünk viszá szent pálhoz, akí akkor Éfésusban volt.
vagy a körül való helyekben., azt adgya előnkbe. hogy
abban avárosban avad állatok közü vettetet volt. az
emberek szerént. valamint ezt sokan a veszedelmekre
értik. a melyekre tétetet volt az emberektől,⁷³³ a sidok-
tol, és a pogányoktól., De meg mások betü szerént
értik. és azt tarttyák. hogy ugyan valóságál a vad állatok
közü vettetet volt. az Amphitheátrumba.. és hogy onnét
az Istennek tsudálatosan való hatalma által szabadula
meg. De a bizonyos, hogy az Apostol szüntelen való
veszedelemben volt. az életét el veszteni.

Azt el lehet hinni, hogy a még Éfésusba lakék, a
[141a:] szomszédtságban lévő Anyaszent egy házakot is
meg látogatá. azt tarttyák, hogy korintusban is el mene.
és a mitsodá rendeletlenségeket ót találá, anéki nem
tették., azokat meg orvosolá, de azok néki valóságos
keserüséget okozának, a második levelében azal fenye-

5

10

15

A Kristus
eszt 58.59.
An vulg. 55.56.

1 Cor XV. 32.

20

Chrystos
in corinth
XV. homil 40 p 454

25 1 Cor XV. 30. 31

2 Cor. XII 13. 14.

30

1 cor XII. 21.

⁷³¹ abetegségtől. [s-t-ből javítva.]

⁷³² össétek., <m> [140b:] ezt [...] kövezétek meg.

⁷³³ az emberek <szerént> <től> től, [<től> – beszúrás.]

2 Cor XII 13 14.

geti a korintus bélieket, hogy ha harmadik szor vizzá tér hozájok meg nem⁷³⁴ botsát többé azoknak. a kik vétkeznek.

Galat. IV. 15.

5 Szent pál Éfesusbol⁷³⁵ ira egy levelet a Gálata bélieknek, Ezt a népet. szent pál térítette vala ahitre. ugy halgatá az Apostolt., valamint az Isten⁷³⁶ Angyalát, valamínt a kristust magát, ugy annyira. hogy ha lehetet volna a szemeket ki vájták volna. és örömetst nékie adták volna. ezek sokat szenvedének ahitért, és erősen futnak vala az Isten uttyán, és az igazságnak engedelmeségiben: de némely olyan hamis Apostolok fel háborították őket akik ellenségi valának a kristus kereszttyének, a kik el akarván kerülni a sidok, és a pogányok üldöztetésit, azt taníták., hogy a hiveknek, meg kellene tartani a Mojses törvényinek Cérémoniáit.; esze⁷³⁷ elegyítvén ilyen formában. akeresztyenséget, a sidóságat., és el törölvén azt a szabadságot, a melyet a kristus Jésus nyert nekünk vére árrán, Illyen képen **[141b:]**⁷³⁸ azok ahamis Apostolok a pogányok közöt sidoknak tartatának. a kiket nem merék háborgatni, mivel a sido vallást mindenüt el szenvedték. a Császárok parantsolattyából. a sidok pedig nem ellenzettek olyan tanítást, a mely a sidoságnak előmenetelére volt, és a mely le nyomná⁷³⁹ az üdvezítő keresztének botránkoztatását. fel állitván. 25 szükséges voltát. atörvény béli környülmételésnek,

Hieron.in Galat prolog.

A Galatabéliek. Galliából eredtenek, szent pál előtt sok idővel telepedtenek vala meg Ásiába de még meg tarttyák vala, az ő régi otrombaságokat. olyan együgyü-

⁷³⁴ nem <fog> botsát többé <botsátani> azoknak. [*botsát* <fog> fölé írva, sötétebb tintával.]

⁷³⁵ Éfesusbal [*bal*—íráshiba *bol* (ritkábban *ból*) helyett.]

⁷³⁶ az Isten<t> Angyalát,

⁷³⁷ <es> esze [Tollhiba.] elegyítvén

⁷³⁸ [141b:] <ap> azok ahamis Apostolok a pogányok

⁷³⁹ le nyomná [*l*—*n*-ből javítva.]

ek valának. hogy meg hagyák magokat tsalatni ahamis tanitoktól. a kikiről szent pál keményen ír., A hitet felyeb magasztallya a tselekedeteknél. Meg mutattya hogy az Istentől vette az Apostolságát, és a kristustol atudományát. Es mint hogy sokan tsak a szent péter⁵ nevént emlegetik vala. aki is atörvényt meg tartotta, és rend szerént tsak a sidoknak prédikállot, a kik meg térések után is meg tartották atörvenyt. mint annak előtte., szent pál meg mutattya hogy semiben nem aláb valo a több Apostoloknál a kik semit nem találtnak¹⁰ öbenne. mivel ö egy értelemben vagyon péterrel. Jaka-bal. és Janosal. a [142a:] kik az Anyaszent egy háznak oszlopai. ezt a levelet egészen a maga kezével ír., hogy meg mutatná. hogy az ö szivit meg hatotta. a dolog, a melyről ír nékik

Galat. VI 11

15

Az alat a még szent pál Efesusba tanit vala, az egyenetlenség, a melyről már szóllottunk., még tart vala korintusba. Az oda valo hivek. talám azt gondolák. hogy a keresztyeni Anyaszent egy házban ugy volna valamint a filosofusoknál. sok féle iskola, és hogy²⁰ Céphás, Apollo, és pál. külömb féle vallásoknak volná-nak kezdői. és hogy mindenikének külömb tanitványi volnának., A korintus béliek igen nagyra betsüllik vala még a világi tudományokat. és ékesen valo szollásokot, a hejában valóságot. még el nem hagyták vala, és sokan²⁵ közüllök fel magasztallyák vala magokat a természet felet valo ajándékokért, rendeletlenségek is valának az gyülekezetekben., meg hasonlás. és perlekedés vala közöttök. a pogány bírák elöt perlekedtenek., egy Efésiusi keresztyén, a mostoha anyával vétkezék. hogy³⁰ az ur vatsorája elöt, a magok vatsoráját eszik meg. és hogy agazdagok. abö vatsorájokból a szegényeket nem részeltetik., némellyek közüllök [142b:] tagadák a fel támadást. szent pál pedig mind ezeket a kloes házából

A kristus eszt 59
An vulg. 56

1 levele szent
pálnak. a korintus
béliekhez

Chrysost
Argum⁷⁴⁰
in Epist ad Corinth

1 Cor. I. 1.

⁷⁴⁰ Argum <ad> in

valoktól tudá meg. és a kik levelet is vittek volt néki
Éfésiusba. akorintusbéliektől. a kik tanátsát kérik vala
sok Dolgokrol. ugy mint a tisztaságról, aházaságról. és a
bálványoknak ajánlot husrol.

1 Cor VII. 8.

5 Szent pálnak szándekja avolt, hogy a más esztendő-
nek pünkösdye után Éfésiusbol⁷⁴¹ meg indulyon, máce-
donia által, korinthusba⁷⁴² menyen, a hol sok ideig
kellték maradni, és talám még atelet ís⁷⁴³ ót tölteni,
hogy azután Jérusalembe vigye az alamisnát melyet
gyűjtöt volt, de amég ezt a szándékját véghez vihethé.⁷⁴⁴
10 akorinthus bélieknek írâ az első levelét. a melyet step-
han, fortunatus, és ákáiakus által küldé el, sosthésesnek
anevét fel teszi alevelében. aki véle volt Éfésiusba. és
aki talám ugyan az, aki érette szenvedet volt korinthusba.

1 Cor. XVI 5. 6.

15 Meg aláza őket levelébe egyenetlenségekért, és meg
mutattya nékik hogy még testiek, mivel, nem hogy tsak
egyedül a kristushoz ragaszkodnának, hanem még azal
ditsekednek némellyek. hogy pâl tanitványi. némellyek.
péteré. meg mások Apolloé, mint ha [143a:] akristust el
20 lehetne osztani. vagy mint ha az Apostolokban kellene
hinni. és reménleni, feddi őket, a paráznaért, a ki a
mostoha anyával vétkezet, és azt mondgya. hogy ha
távul vagyon is. de meg itéli azt a vétkest, és a sátának
adgya atestét, hogy meg menthese a lelkét., abban az
25 időben közönséges dolog volt., hogy akiket ki rekesztet-
tek a gyülekezetből. azokban az ördög ment. vagy
nyavalyákban estenek.

act. XVIII 17.

Az Apostol. azt akarja. hogy se ne egyenek se semi
barátságai közösködések ne legyen az olyan hivel. a
30 kik abálványozásban, tisztátalanságban. vagy fösveny-
ségben⁷⁴⁵ esnek, vagy valamely olyan rendeletlenség-

⁷⁴¹ Éfésiusbol [*iu* szórész *us*-ból javítva.]

⁷⁴² korinthusba [*ba* — beszúrás, sötétebb tintával]

⁷⁴³ ís <el> ót tölteni,

⁷⁴⁴ véghez vihethé. [Íráshiba *vihethé* helyett.]

⁷⁴⁵ fösvenységben [Első *e* — fölött áthúzott vessző.]

ben, a mely ellenkezik a keresztyénségnek szenttségivel. az ilyen⁷⁴⁶ el tiltás. akis ex Communicationak formájavolt. Azt mondgya, hogy már arosz. akinek perlekedési vannak, jobb volna inkább valamely igazságtalanságot vagy kárt szenvedni, azt kívánja. hogy ha valamely perlekedések vagyon egy másal. azt valamely keresztyénel igazításák el., azt mondgya hogy a leg aláb valo ahivek között., elegendő jó [143b:] arra, hogy ítéletet tegyen az olyan kis dolgokrol, és sokal jobb. mint sem egy pogány., az ilyen ítélet, tettzés szerént valo ítélet volt, de az elegendő volt, sokáig is volt az, az Anyaszent egy házban., hogy nem perlekedtenek. a pogány birák előtt.

Constit Apost. I. 2.
c 45. 46.

A mi aházáságot illeti. azt akarja. hogy a házások meg adgyák, amivel egymásnak tartoznak, és ha meg tartoztattyák is magokot. a kevés ideig legyen. és egyenlő akaratbol., hogy az imádságban foglalhasák magokot, azt mondgya hogy a házáság kötelét nem lehet meg oldani. és ha a férfiu, vagy az aszszony el válik. ugy kel maradniok., mert másokal. meg nem hazasodhatnak. jovallya a szüzeséget, és a meg tartozkodást. azoknak. kik nintsenek a házáságban, de arra senkit nem kényszerit, az ilyen tudományt nem igen üsmerték korintusba mivel görög országban nem volt ennél meg romlottab város, a szemérmetlenség ót mint egy tiszteletben volt, volt ebben a városban egy templom venus aszonnynak szentelve, a mely templomhoz ezer rab leányok tartoztanak, ezek közönségesek valának, és ezeket mások adgyák vala ajándékba ennek az Isten aszonnynak. hogy az ő szolgálattýára lenné-[144a:]nek⁷⁴⁷ szentelve. a nagy dolgokba ezekhez folyamodtanak. hogy az egész nép-

15
1 Cor. VII

25

30

⁷⁴⁶ ilyen [i—e-ből javítva.]

⁷⁴⁷ lenné-[144a:] szentelve.

nek nevében kérjék segítségit ennek az Isten aszonymak akinek volt szentelve⁷⁴⁸ korintus városa.

1 Cor. VIII 4. 5. 6.
IX. X. 20.

A mi abálványoknak ajánlot eledelt illeti, arra tanit hogy a bálvány semi, és hogy amely hust annak ajánlanak,⁷⁴⁹ a se meg nem szenteltetet, se meg nem ferteztetet; de azt akarja, hogy felebaráti szeretetből attol az ételtől meg tartoztasák magokat, ne⁷⁵⁰ hogy apogány azt látván. azt ne gondolya. hogy valamely tisztelettel vannak a bálványhoz, vagy ha a hivek. azon meg botránkoznának,⁷⁵¹ nem tudván menyire terjed a szabadság. melyet a kristus nyert nekünk halálával mivel nem csak azt kel tekénteni. a mi szabad, hanem a mi hasznos. Tilttya a férfiaknak hogy fedet fővel imádkozanak. vagy beszéllyenek atemplomba, a hoszu hajat is tilttya nekik, Az aszonymoknak pedig azt parantsollya. hogy fedet fővel imádkozanak a templomba, és hoszu hajat viselleyenek. ami atemplomban valo vatsorát illeti. azt akarja. hogy egy mást meg várják. a gazdagok részletesék abbol a szegényeket. a gazdagok. és a szegények együt egyenek, azt akarja. hogy ki ki meg próbállya magát. minek [144b:] előtte a kristus testét. és vérét vegye, hogy azt érdemetlenül ne vegye, Azt mondgya. hogy a ki méltatlanul eszik abol. akenyerből., vagy iszik abbol apohárbol, vétkezik, és itéletet eszik és iszik., nem külömböztetvén meg akristus testet.⁷⁵² ugyan améltatlan kommuniokért vagy az a büntetés. hogy közöttetek sok betegek vannak és alusznak sokan
A szent Léleknek természet. felet valo ajándéki oly

1 Cor. XI.

act XI. 20

⁷⁴⁸ szentelve [t—v-ből javítva.]

⁷⁴⁹ ajánlanak, [Második a—fölött áthúzott vessző.] a<m> se meg nem szenteltetet,

⁷⁵⁰ ne [Beszúrás sötétebb tintával;] hogy <ha> apogány azt látván. azt ne [ne—beszúrás sötétebb tintával;] gondolya. [gondolná-ból javítva.]

⁷⁵¹ botránkoznának, [ná szótag beszúrás sötétebb tintával.]

⁷⁵² testet. [s—t-ből javítva.]

közönségesek valának ahivek közöt. hogy nemellyekben maga hittségét okozának, ugy anyira hogy szent pál. kénszeriteték arrol rendelést tenni, Azok az ajándékok közöt a leg fővebbek ezek valának A böltseségnek ajándékja. Atudománynak⁷⁵³ ajándékja, A hitnek, és⁵ atsuda tételnek ajándékja. A betegek meg gyógyításának ajándékja, A jövendölésnek ajándékja, azaz, a⁷⁵⁴ beszédnek, az oktatásnak, atemplomban valo prédikálásnak., és még ajövendőnek meg mondása. A külömb féle nyelveknek ajándékja, A magyarázásnak ajándékja. a lelkek meg választásának ajándékja, hogy meg tudhasák., ha jó vagy gonosz lélek beszélle valakiböl., mivel, a pogányoknak is [145a:] vala olyan hamis profétájok. akik követik vala azokat, akikben valóságosan vala az Isten lelke. szent pál meg⁷⁵⁵ mutattya. hogy mind ezek az ajándékok. ugyan azon szent Léleknek. lévén ingyen valo ajándékji, és hogy a hivek tagjai⁷⁵⁶ lévén ugyan azon egy testnek, senkínek nem kel magát azért el hini ha töb, és főveb ajándékokot vett másoknál. se azon nem kel szomorkodni ha azokat nem vette.:

20 Mind azokat, a közönséges haszonra kel fordítani. és az Anyaszent egy háznak épületire, továbbá, azt is parantsollya. hogy a gyülekezetekben, avet ajándékokal ugy élyenek. hogy épületre lehesenek, és hogy ki ki amaga sorjában beszélyen., tsendesen. rendeletlenség⁷⁵⁷ nélkül, Az aszonyok atemplomban ne beszélyenek, és ha valamit meg akarnak. tudni. azt kérdgyék meg férjektöl. különösön. Ez igy lévén, azokban a gyülekezetekbe. a szent Irásokot olvasták. azokat magyarázták, a soltáro-

30 kot. és más lelki énekeket éneklettenek. és az után. a

⁷⁵³ Atudománynak [A — a-ból javítva.]

⁷⁵⁴ a <ſ> beszédnek,

⁷⁵⁵ meg [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁷⁵⁶ tagjai [g — j-ből javítva.]

⁷⁵⁷ <ṛ> rendeletlenség nélkül, [A nélkül ejtett alak is lehet!]

szent asztalnál. a kristus Jésus testében. és vérében. részesültenek.

1 cor.XV

Azután meg bizonyította a fel támadásnak hit ágazat-
tyát., a kristus Jésus fel támadása-[145b:]val, a melyet
5 nem lehet kétségsbe venni. és a melyet sok olyan
bizonyosságok bizonyították. akik még akoron életben
valának. Azt meg vallyá, hogy látta maga is akristus
Jésust: Hogy ha pedig akristus Jésus fel nem támadot. és
ha nekünk⁷⁵⁸ sem kel fel támadnunk. a mi hitünk. és
10 remenségünk hejába valok. Hogy az Apostolok. nem
csak leg nyomorultabbak. hanem még mindennél leg
hamisabbak, mivel szán szándékal⁷⁵⁹ bizonyították a
hamiságot, és hogy minden féle nyomoruságra adgyák
magokat minden haszon nélkül., ezt is hozá teszi, Mit⁷⁶⁰
15 fognak mivelní azok. akik a holtakért kereszteltetik
meg magokat. ebből láthatni, hogy abban az időben
valának olyanok, kik meg kereszteltetik vala magokat a
holtak üdveségiért. vagy könyebségekért., ezt a szokást
ugy tettik hogy szent pál sem hagyta jónak.

1 cor XVI

20 szent pál alevelének vége felé. inti a korintus⁷⁶¹
bélieket hogy el ne mulasák az alamisnát. melyet szed-
nek⁷⁶² vala a Jérusálemi szegények számokra, ezt a
dolgot az Apostol magára válalta volt., a Jérusálemi
gyűléskor. Mindenik a hivek közül amit akart adni, azt
25 minden vasárnap félre tette, és amidön az Apostol.,
vagy akit maga helyében küldöt. oda érkeztenek. apénzt
esze gyűj-[146a:]tötték, és Jérusálemben küldötték⁷⁶³

Galat XI 10

1 Cor. XV. 2.

⁷⁵⁸ nekünk sem [Első *k—m*-ből javítva.]

⁷⁵⁹ szándékal [*n—d*-ből javítva.]

⁷⁶⁰ <m> Mit

⁷⁶¹ korintus [*n—s*-ből javítva, sötétebb tintával.]

⁷⁶² szednek [*d—n*-ből javítva.]

⁷⁶³ küldötték <biz> meg hit

meg hit emberektől., vagy az Apostol maga vitte el ha
ugy kívántat az után köszönti őket az Asiai Anyaszent
egy házak részéről. és különösen az Aquila. és priscilla
nevekel., akiknél volt szálva, és akik igen üsméretesek
voltak korintusba azt hagyá nekik hogy egy más kö-⁵
szöntsék a szent tsokal. Imé a veleje a szent pál korin-
thus béliekhez irt első levelének.

Az Apostol. annak előtte egy kevés idővel Timothé-
ust Mácédoniában küldötte vala. a honnét korintusba
kellék menni. akit is. a korinthusbélieknek ajánlya,¹⁰
mint hü szolgát. meg más egy tanítványal, akit. meg
nem nevezi, szent Titust, a korinthusbéliek tisztelettel.
és mint egy félelemel. és rettegéssel fogadák bizonyága
is volt annak, hogy őt mitsoda tsudálatos hasznót okozta
a szent pál levele, A mely, azokba a kik valamely
véteken estenek vala, hasznos szomorúságot, és szé-
gyent szerze, valóságos töredelmeséget, szent nehézsé-
get azok ellen. akik őt botránkozást okoztak vala,¹⁵
igazán való akaratot, eleget tenni az Istennek. a peni-
tentiával, és szent⁷⁶⁵ pálnak, arendeseb maga viseléssel,²⁰
Mindenek fel kelének a mostoha anyával paráználkodo
ellen, és gyalázatal illeték, amely gyalázatot szent pál,
ele-[146b:]gendőnek itélé, a vétkiért való botsánatra
Titus pedig semit nem akara el veni a korinthus béliek-
től. akarván követni az Apostolt. és nyomdokába járni,²⁵
mesterének

Éfésusba egy olyan támadás történek, amely kénszeri-
rité szent pál, hamaréb el hagyni ezt avárost. mint sem
szándékába volt. Az Éfésumi Diána temploma,, a
világnak egyik tsudája volt, sok királyok, és városok.
négy száz esztendeig nagy költségeket tettek hogy
azt a templomot meg építhesék. és fel ékesíthesék, A
templomnak hosza négy száz huszon ött lábni volt, a
szélyesége, két száz. husz lábni, a templomot belől. száz

Act. XIX 22 1. cor
4. 17.

1 cor. XVI 11

2 Cor XII 18.

15 2 cor. VII 8.9.10.
11. 12.

A kristus eszt 60.
An. vulg. 57.

30 XXVI. Rész

szent pál
kénszerítetik
Éfésust el hagyni
macedoniaba
megyen

⁷⁶⁴ vala, <és> igazán

⁷⁶⁵ szent <szent> pálnak,

huszon hét oszlopok tartották, az oszlopok, hatvan lábni magoságuak valanak, a melyeket száz huszon hét királyok ajándékozták, a szaru fák. Cedrus fábol valának, és az ajtok Cyprus fábol. A Diána képe igen kitsid⁵ volt, némelyek azt tarttyák. hogy hébénum fábol volt,⁷⁶⁶ némelyek meg. hogy szöllő fábol, de enem a vadász Diána volt, a ki tegezel. és nyilal. irják le, hanem a sok tsitsü Diánna, mivel ennek aképe. a melyitől fogvást. alábáig. rakva volt tsitsekel. a mely kövön pedig akép állot. azon kutya fejek, [147a:] ökör fejek. és szarvas fejek valanak ki faragva, ilyen vala tehát. az Éfésumi Diánna, mindenünét elmentenek látni azt ahires templomot, hogy tisztellyék azt a hamis Istenséget. Az idegenek pedig arra igen vigyáztak, hogy magokal. el¹⁰ vigyék atemplomnak formáját. ugy a Diana képinek is formáját, ezüsből ki tsinálva.

Act.XIX 24

Egy Demetrius nevü ötves, tsinállya vala azokat a kis templomtskákat ezüsből, a mely munka meg gazdagittya vala ötet. sok mester legényeket is tartot., a kiket²⁰ egy szer esze gyűjtvén töb ötves legényekkel együt. akiknek elejekbe adá, hogy a pál predikálasi el rontanák a kereskedést. mivel azaz ember. azt taníttya, hogy az embereknek kézü munkáji nem Istenek, hogy már sokakat meg nyert volna, nem tsak Éfésusban. hanem²⁵ az egész Ásiába, sok tanitványi volnának, akik mind ellene volnának, az Istenekhez valo tiszteletnek, szerentsések lesztek. hameg nem láttjátok. esetit. mind mesterségteknek, mind nyereségteknek, de söt még hogy meg ne vessék a nagy Isten aszonynak templomát.³⁰ a melyet. Éfésus, és az egész Ásia tiszteli. Az ötvesek ezeket halván. haragra gerjedének, és kiálta-[147b:]ni kezdék. éllyen az Éfésiusok Dianája, azonal az egész város fel zendüle. és a nép futva mene ajátékos piatzra,

⁷⁶⁶ volt, «m» némelyek meg.

a hová szoktak volt esze gyülni, meg fogván Gájust, és Aristarkust, apál tarsait, pál magais a piatzra akara menni, hogy meg tsendesittse a népet, De a tanitványi nem engedék, sőt a pogány fő papok is kéreték hogy a nép közü ne menne, és ne tenné veszedelemre magát. 5

Azonban pedig. némellyek egy képen kiáltoznak vala. mások még más képen, mivel az egész nép nagy zenebonába volt, és felesem tudta hogy mibe van adolog. akkor egy Alexander nevü sido a nép közü akara menni, hogy szollyon. de a nép látván hogy sidó volna. 10 kiáltani kezdé. tsak nem két oráig. Élyen az Efesusok Diánája, az után az⁷⁶⁷ város iró Déákja. meg tsendesitvén. mondá,⁷⁶⁸ Éfesusok, vagyoné valaki aki azt ne tudná hogy Éfesus varosa. különös⁷⁶⁹ tiszteletet ad a nagy Diánának, a jupiter leányának, mint hogy meg 15 vallyák, tsendeségbe kellene néktek maradni és semmit nem tselekedni gondolatlanul, mert a kiket ide hoztatok. azok se nem szenttség török. senem káromlok, az Isten [148a:] Aszonyotok ellen. hogy ha pediglen. Demetriusnak, és atársainak valamely panaszok vagyon 20 valaki ellen. itélő gyülések vannak. tisztartok vannak, azok meg halgatnak titeket,⁷⁷⁰ hogy ha pedig más peretek vagyon., atörvény szerént valo gyülesbe el végezhetitek. mivel tarthatunk hogy bé ne vádolyanak azendülésért, és hogy ilyen zenebonával gyültünk esze 25 ók nélkül, ezeket mondván. a népet el botsátá, és ez a nagy zendülés. tsak hejában valo volt.

Mind azon által. szent pál nem tartá helyyesnek hogy tovább maradna Éfesusba, annak okáért esze gyüjté atanitványokat, akiket, a békeséges türesre, és az álha- 30

Act. XX. 1.
2. et seq

⁷⁶⁷ az «iró Déák.» város iró Déákja.

⁷⁶⁸ mondá, [n—beszúrás.]

⁷⁶⁹ különös [k—t-ből javítva;] tisztelet ad [elírás.]

⁷⁷⁰ titeket, [Első e—i-ből javítva a-pont meghagyásával.]

2 Cor.⁷²11 12. 13.

tatoságra inté, el butszuzván⁷⁷¹ töllök. Mácédonia felé
indula, Timothéust maga mellé vevé, de hajora nem üle
Efesusba, hanem Troásba mene. olyan szándékba hogy
5 ót prédikálaná az Évangyéliumot, Az Isten ót nékie
kivánatos utat nyitot volt. De az elméje ót helyén nem⁷⁷³
volt. mert ót nem találá Titust., akit korinthusba küldöt-
te vala, a mint azt meg mondók, és azt szerette volna
tölle meg tudni, hogy az ő első levele mit okozot a
korinthus béliek elméjiben Ez okáért. tsak hamar el
10 butszuzék az Atyafiaktól kik ót valának. és Macédoniá-
ban mene. ót marada egy⁷⁷⁴ [148b:] néhány holnapokig
meg látogatvan az⁷⁷⁵ Eklésiákat a melyeket az első
uttyaban fundálta vala, és intvén a hiveket a⁷⁷⁶ nyomoru-
ságokban való húségre, és a jó tselekedetbe való álhata-
15 toságra⁷⁷⁷

Act.XX:2.

2 Cor VII
5.6.et seq.

De sokat szenvede ebben az uttyában, mivel viaskod-
ni kellett apogányokkal. és nyughatatlanságban lenni a
hivekért. a kik közül sokan még gyengék valának, test
szerént ót semi nyugodalma⁷⁷⁸ nem vala, De az Isten aki
20 meg vigasztallya az alázatosokat. és akcseredetteket.
meg vigasztalá a Titus el érkezésivel, akitől meg tudá a
korinthusi Anyaszent egy háznak. jó rendbe való voltát.
és hogy mitsoda szent változást okozot alevelle, mivel
ahivek parantsolattya szerént mindnyájjan el távoztak
25 volt aparáznás embertől. és hogy az az. ember. magát
meg jobbitotta, A korinthus⁷⁷⁹ béliek szent Timotheus, és

⁷⁷¹ el butszuzván [s—z-ből javítva.]

⁷⁷² 2 Cor. [C megkezdett k-ből javítva.]

⁷⁷³ nem [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁷⁷⁴ egy [148b:] egy néhány

⁷⁷⁵ az «E» Eklésiákat [Tollhiba a sor végén.]

⁷⁷⁶ a «húségre,» nyomorúságokban való húségre,

⁷⁷⁷ álhatatoságra [ta szótag — beszúrás.]

⁷⁷⁸ nyugodalma [g—d-ből javítva.]

⁷⁷⁹ korinthus [Íráshiba; másutt *korinthus* vagy *korintus* alakban írja Mikes.]

szent Titus által, arra kérték volt szent pált, hogy botsáson meg annak az embernek. Titus tudtára adá azt is, hogy az alamisna a melyet akorintus béliek akarnak adni. a Jérusalemi szegényeknek. készen vagyon. Erre valo nézve szent pál kezdé a Macédoniai hiveknek 5 javasolni. hogy ok is tartanak készen az övéket. a melyet végben vívék. olyan buzgoság, amely,⁷⁸⁰ felyül haladá tehetségüket. [149a:]

Az Apostol. meg örülvén a jó hirnek. melyet Titus vit volt néki korintusból. arra kéré Titust. hogy térne viszá 10 még oda, és vinné el még egy más levelét, a melyet akarna irni nekik, Titus öröme st. rea álla., és szent pál néki adá ezt a második levelét. a mely, a korintusbélieknek, és az Ákájába lévő hiveknek szollot, hasonlot kel mondani. a szent pál több leveleiről is. a melyeket a fő 15 városoknak ír, mivel azok nem tsak azokat avárosokat illették. hanem a környékbe lévő hiveket is, és a tartományba lévő városokat

Ebben alevelbe, elejekben adgya hogy mit szenvedet Ásiába, és hogy meg változtatta szándékját, és ha 20 hozájok nem megyen, amint azt meg ígerte volt az első levelében, azt nem álhatatlanságból. se nem emberi tekintetből tselekeszi., hanem azért, hogy se őket, se magát meg ne szomorítsa. meg intvén azokat. a kik vétkekért valo penitentziát nem tarottak, meg botsáttya 25 vétkit a mostoha anyával vétkezet embernek, mert töredelmeséggel volt vétkiért, és hogy a korintusi Anya-szent egy ház is. arrol meg feddete volt

Valának abban az időben sok álnok sidó Apostolok. atartományokba el szélyedve, akik. akristust predikál- 30 ván, a törvény céréoniáinak, és a kör-[149b:]nyúl metelésnek szükséges voltát tanították, amellyeket szent pál ellenzette. Ezek a hamis munkások korintusba menvén. azon igyekezének hogy bé vétethesék tanitáso-

Második levele szent pálnak a korinthus béliekhez

2 Cor. 1.

2 Cor. 11.

⁷⁸⁰ amely, <et> felyül haladá

2 Cor. X. 10. kot az oda valo hivekel, az Apostol. a⁷⁸¹ második levelének nagy részibe, azon vagyon hogy fel magasztal-
 2 Cor XI. 5. ta szolgálattját, és meg mutassa mitsoda külömbség vagyon. ő közte, és azok⁷⁸² az álnok doktorok között., a kik tsak amagok hasznokért, és emberi tekéntetből prédikáltak, a kik azt mondgyák vala felölle. hogy az ő levelei sulyosak, és kemények, de az ő jelen valo léte, és beszéde, meg vetni valok., Azt felelé ezekre. hogy a mi ötet illeti. ő nem keresi a kérkedést,⁷⁸³ hanem a korintusiakot veszi bizonyságul., hogy mitsoda haszna volt közöttök prédikálásának, és hogy mint viselte nálok magát., elő számlállyá mitsoda nyomoruságokat szenvedet. és mitsoda veszedelmekben volt, ezekről dítsekedik többet, ezekhez teszi, amunkát, a fáradságot, avirrasztásokat. az éhséget, szomjuságot, a böjtöléseket, ahideget, mezitelenséget, az ő szüntelen valo foglalatoságát az Eklésiák igazgatásában. Azt akarja. hogy ugy tekinttsék mind azt. valamit maga felöl mond, mint esztelenséget, mivel nem illik se az alázatosághoz, se egy Apostolnak szemér-[150a:]meteségehez. hogy maga magát ditsérje.

Act 2 Cor XII Azután a látásiról,⁷⁸⁴ és el ragadtatásiról beszél., atitkokról. és a magóság béli igazságokról. amelyeket az Isten nékie ki nyilatkoztatta., De azonal viszá tér a maga gyengeségeire. és azt mondgya, hogy azok a nagy dolgok ötet fel ne emellyék, tehát testi ösztön adatot néki, és a sátának egy Angyala. artzul tsapdoz engemet, a mely, vagy a testi kísértetet teszi. vagy a hivalkodást, az után mondgya. hogy három szor kértem az urat hogy attól szabadítson meg engem, De azt felelte rea, Elég néked az én kegyelmem, mivel az én hatalmom. atest-

781 a [Beszúrás.]

782 azok «közöt» az álnok doktorok között.,

783 kérkedést, [Második *k—d*-ből javítva.]

784 látásiról, [Először *látásit.* volt; *r—t*-ből javítva, *ol—*szóközi beszúrás.]

nek gyengeségiben fényeskedik leg inkább, azután menti magát a korintusiak előtt. hogy semit nem akara⁷⁸⁵ töllök el venni, nem azért hogy nem szeretné, őket. hanem azért. hogy nem⁷⁸⁶ a jószágokat keresi, ha nem magokat, büntetéssel fenyegeti azokat, a kiket a rendeletlenségben⁵ fogja találni. nem fog kedvezéssel báni vélek, hanem ahatalom szerént ítéli meg. a mely adatot⁷⁸⁷ neki. és meg bünteti azokat. a kiket. aversengésben. irigységben. viszá vonásba. ragalmazásba talállya. De azon kéri az Istent, hogy ne kényszeritessék ahatalomal⁷⁸⁸ élni a¹⁰ melyet vett tőlle. az építésre. és nem arontásra Imé a korintusiakhoz irt második levelnek a veleje. **[150b:]**

szent pál nem csak egyedül küldé el Titus korintusba, ket társat ada melléje, akiket meg nem nevezi, hogy fel vegyék az alaminát. amelyet az Akajai hivek küldenek¹⁵ palestinában, kevés idő mulva magais korintusba mene harmadikszor, Azt valójába hogy őt mit vit végben, nem tudgyuk.⁷⁸⁹ szent Agoston azt tarttya, hogy őt rendbe²⁰ vevé mind azt, valami a szent Aldozatot illeti, és hogy mi modon kel azt ajánlani, különösön. hogy éhomra²⁰ vegyék⁷⁹¹ akristus testét, és vérét a melyeket, a templomba valo vatsorakor⁷⁹² veszik vala akoron, amely szokásba volt abban az időben, a melyben⁷⁹³ szent pál irá az első levelét a mint már azt lattuk.

2 Cor⁷⁹⁰ VIII.10.

Act. XX. 2.
2 Cor. XII.
14. Aug.
Ep. CXVIII. c 6.

⁷⁸⁵ akara [ra—beszúrás.]

⁷⁸⁶ nem «a» a jószágokat [Törlés a sor végén:] keresi, [második e—i-ből javítva, a pont meghagyásával.]

⁷⁸⁷ adatot [Második a—o-ból javítva.]

⁷⁸⁸ ahatalomal [h—r-ből(?) javítva.]

⁷⁸⁹ nem tudgyuk. [Sor fölötti beírás, sötétebb tintával.]

⁷⁹⁰ 2 Cor VIII.10. [Fölötte törölve a margón:] «A kristus eszt 61 An vulg. 58 XXVII Rész szent pál Romaiakhoz irt levele.» [a törölt margószöveget alább, a következő bekezdés elé újra leírta Mikes.]

⁷⁹¹ vegyék [e—javítva o-ból vagy a-ból.]

⁷⁹² vatsorakor [va—beszúrás sötétebb tintával.]

⁷⁹³ a «melyben» a melyben

Szent pál minek előtte korintusbol Jérusálembe iadul-
lyon., levelét a Romaiaknak meg írá. Ez a levél noha
nelégyen is régieb atöbbinél, mind azon által. a szent pál
levelei közöt., leg előbb tétetet. mind az Anyaszent egy
5 háznak, mind a Romai városnak. elsőségekre valo
nézve, vagy is. mind a dolgoknak. és az oktatásoknak
nagyságokra valo nézve. Az Apostolnak. sok idővel.
annak előtte szandékja vala Romába menni. azt tudta
hogy abban az Anyaszent egy házba. sok számu hivek
10 valának, akiknek hitek, hires volt mindenüt, mindenüt
hirdették [151a:] az ő tudományokat. felebaráti szerete-
teket. és engedelmeségeket, Azt tudtára adták volt.
hogy a hamis Apostolok., haborgattyák vala azt az
Eklésiát. az ő veszedelmes tanításokal., tanítván. hogy
15 a környül metélés nélkül, és a törvénynek Ceremoniális
tselekedeti nélkül. üdvezülni nem lehet. A környül
metélt sidok. ezeket a tanításokat erősítettik vala, és
ditsekedének⁷⁹⁴ sok olyan első jusokal. amelyek., azt
gondolák. hogy őket fellyebbeké tészik. apogányoknál.
20 mint ha meg érdemlették volna az Évangyéliumnak,⁷⁹⁵
és a hitnek kegyelmét. az ő előbbeni jó tselekedetek
által, A pogányok pedig, az Istennek ingyen valo
irgalmaságából hivattak ahitre

Ellenben pedig apogányok meg tanitatván a szabad-
25 ságra. amelyet a krisztus nyert nekünk, és a környül
metélésnek. és a törvény béli Ceremoniális tselekede-
teknek haszontalanságokra, Azt felelik vala, hogy ha
törvényt nem vettek az Istentől. azt meg sem szegték. se
meg nem vetették. valamint a sidok tselekedének,
30 hogy⁷⁹⁶ a pogány tudosok. és filosofusok az Istent
üsmérték. és a külső jó erköltsöknek törvényit olyan

⁷⁹⁴ erősítettik vala, és ditsekedének <vala.> sok

⁷⁹⁵ az Évangyéliumnak, <kegyelmét.> és a hitnek kegyelmét.

⁷⁹⁶ hogy a <tudos> pogány tudosok.

hiven követték ~~valamint~~ magok a sidok.: Hogy ha a kristus Jésus a sidok⁷⁹⁷ közti jöt volt el, a sidok ötet meg ve-[151b:]tették, és fel feszítették, ellenben pedig apogányok ötet bé fogadták, és imádták, és ilyen formába, a sidoknak⁷⁹⁸ nintsen semmi is olyan jusok, ami őket, 5 náloknál felyeb tehesse, és a mivel ditsekedhesenek.

Szent pál, a Rómaiakhoz irt levelében. meg aláza. mind a meg tért pogányokat, mind a sidokot, és meg mutattya, hogy fogyatkozás vagyon abban. a mit magok felöl tartanak, előre meg aláza apogányok hivalkodásit, 10 és meg mutattya, hogy a pogány böltsek, és filosofusok, az Isten igazságát. az igazságtalanságnak⁷⁹⁹ fogságában tartották, mivel az Istent meg üsmervén ötet nem ditsötítették amint kellett⁸⁰⁰ volna, és azal tartoztanak, ez igy lévén, az ő nagy elméjek tsak arra valo volt, hogy 15 őket még vétkesebbeké tegyék, az elmének vakságában. és a bálványozásba estenek, Hogy ezekért avétkekért meg büntettessenek, az Isten el hagyá őket. az ő rosz hajlandóságokban., amelyek vélek olyan utálatoságokot követtettek, hogy a természetnek gyalázattyára 20 vannak.

Rom. 1.

Azután a sidokhoz tér. és meg mutattya nekik az ő kevélységeket. fejeségeket. és meg keményedéseket, ők atörvényt vették. volt, de azt nem követték, vagy ha követték is annak Cérémoniáit. azért ditsekedtenek. és 25 a ditsőséget magoknak adták. holot azt. az Isten-[152a:]nek kellett volna adni. Ez igy lévén. semi őket az érdembe felyeb nem tészti a pogányoknál., egyik a másikanál jobban meg nem érdemlette az Évagyélium-nak kegyelmét. mindnyájan. egyenlő vétkesek valának. 30

Rom XI. 17.

⁷⁹⁷ a sidok «közöt» közti

⁷⁹⁸ [Sorvégen:] a sidok- [sor eleji margón sötétebb tintával:] nak

⁷⁹⁹ igazságtalanság-~~na~~-nak [Tollhiba.]

⁸⁰⁰ kellett volna, [Elírás.]

az Isten hatalmára egyaránsu szükségek vala. hogy meg
 igazitassanak akegyelem által, a kristus Jésumban valo
 hitekért.. meg mutattya azután. hogy a sidoknak nem
 kel meg vetni apogányokat, se a pogányoknak a sidokat,
 5 A pogányok a kik követői az Ábrahám. hitének. és
 engedelmeségének. azok az igaz fiai Ábrahámnak. és
 Rom IV. valóságos örökösi. a pátriárkáknak tett ígéreteknek, A
 test szerént valo sidok. a kik nem lélek szerént valo fiai
 Ábrahámnak, nintsen apogányoknál több érdemek,
 10 Ámbár közönségesen a sidó nemzet meg vettette legyen
 is, mind azon által ez a nemzet gyükere annak a fának
 Rom XI. 18. 19 amelyben óltattak ameg tért pogányok. A gyükérnek
 nem kel meg vetni az ágakat, se az ágaknak a gyükeret
 A Romaiaknak hasonlo rendet szab. mint a melyet
 Rom XIV 15 szabot volt. a korintusbélieknek a bálványoknak ajánlot
 hus iránt, azt akarja hogy abban okoságal járjanak, hogy
 meg ne botránkoztassák a gyengéket. és a tudatlanokat,
 Azt⁸⁰¹ hagyta nékik. hogy engedelmes-[152b:]kedgyenek
 Rom.XIII avilági hatalmasoknak., hogy jora fordítsák a profétiát,
 Rom.XII 20 és a lelki ajándékokot, azt mondgya nékik hogy az
 Rom.XV.19 Évagyéliumot prédikalotta. a tenger szélyin lévő he-
 lyeken. Jerusalemtől fogvást Illiriáig, nem is épitet a
 más fundámentumára, hanem fő képen azoknak prédi-
 kálót, akik még nem hallottak volt beszélleni a kristus
 25 felől, Tudtokra adgya. hogy kevés idő alatt, jérusálembe
 mégyen. hogy a szenteknek vigye. a segittséget., melyet
 a Macedoniai, és az Ákájai hivek küldenek nékik.:
 Reménli hogy ezen uttya után. véghez vihethi a régen fel
 tett szándékját, hogy Romába mennyen. és spanyol
 30 országban is. kéri segittségit a Romaiak könyörgésinek,
 hogy az Isten menttse meg ötet a sidok⁸⁰² töretől. a
 melytől tart. és hogy azö szolgálattya, vagy az alamis-

⁸⁰¹ Azt [A—a-ból javítva.]

⁸⁰² sidók [Ékezethiba; l. 658. sz. jegyz. is.]

na⁸⁰³ melyet fog vinni. kedves ajándék lehesen a Jéru-
lemi szentek előtt.

szent pál el végezvén alevelét. Romában lévő sok
személyeket köszönt. a kiket. görög országba. vagy
Ásiába üsmerte volt. Ajánlya nékik fébét. a Diakonis-
sát. ki tzenkrisbe vagyon korintushoz közel, köszönti
Priskát. és Aquílát, a kik viszá tértek vala Romába,
köszönti azö házok béli gyülekezetet is, köszönti Epené-
tust, első sengéjét Asiának a kristusban. Máriát. aki
sokat munkálodot Romába, Andronikust, és Juniát, a
rokonit. a kik régieb keresztyének nálánál.⁸⁰⁴ [153a:] és
a kik fogságba voltanak véle együt, köszönti az Aristo-
bolus házábol valokot, ugy a Narcissus házábol valokot
is. talám azt a hires Narcissust a Claudius szabadosát. a
kit Agripina meg öleté, végtire köszönti Hermest. 15
ezeken kívül még sokakat köszöntet, a kik hihető hogy
leg fővebbek. és leg szentebbek valának a Romai Anya
szent egy házban

köszönti azután öket⁸⁰⁵ Timothéusnak. segítőjinek
nevében, lutziusnak, jasonak, és sosipaternek. a maga
rokonának nevekbe, Tertius. a ki irodeákja volt szent
pálnak.⁸⁰⁶ végtire köszönti öket a gazdája. kájus nevé-
vel. Erástus, a korintusi kints tartonak. és a Quartus
nevekel., Azt tarttyák hogy a Romaiaknak irot levelet
fébé vitte volna el, a kit ajánlya a Romaiaknak. hogy
ugy fogadgyák. a mint illik fogadni a szenteket., és
legyenek hozzája⁸⁰⁷ mindenbe segittségel. valamint hogy
öis sokakat meg segitet. és még magát az Apostolt is.

⁸⁰³ alamisna [m—s-ből javítva.]

⁸⁰⁴ nálánál. «és a kik» [153a:] és a kik

⁸⁰⁵ öket «a» Timothéusnak [éu szórész ás-ből javítva.] segítőjinek «v»
nevében,

⁸⁰⁶ pálnak. «köszönti öket.» végtire köszönti öket [...] a «vár» korintusi
kints tartonak. és a [a névelő beszúrás.]

⁸⁰⁷ hozzája [zá szótagot utólag írta a sorvégi margóra, sötétebb tintával; ja
szótag a következő sor elején.]

szent pál minek utánna három holnapot mulatot volna. görög országba. és macédoniába fel tévé magában hogy pálestinában menne. oda vinni az alamisnát., az első szándekja avolt hogy oda tengeren menyen. de
 5 meg tudván hogy a sidok el állottak volna az uttyát. azért jobban szereté Macedonia felé veni utyát. és onnet ál-[153b:]tal menni Ásiába, ót hajora ülyön. és pálestinában menyen, eszerént is tselekedék sosipater,⁸⁰⁸ Aristarkus. Secundus, Gajus. Timoteus, Tysikus, és Trofimus. filippiig kísérek szent pált. és onnet előre el küldé őket Troásba, ahol meg várák⁸⁰⁹ ötet, szent pál pedig filippibe marada szent lukátsal, és ót tölté akovasztalanon napjait. és a husvét Innepét., a mely a kristus esztendejének ötven nyoltzadikában volt, szombaton
 15 huszon ötödik martý szent pál hajora ülvén öt nap mulva Troásba érkezék atöbihez. és nyolcz napig ót marada,

Vasárnap a Troásba lévő hivek. esze gyülekezének. a kenyér szegésre. úgy mint az ur vatsorájára., a gyülekezet pedig a harmadik felső⁸¹⁰ rend házba volt, a hol szent pál éféliig tanita, mert más nap meg akara indulni és mint hogy a szent pál tanítása sokáig tarta. egy Eutikus nevü iffiu az⁸¹¹ ablakba ülvén. el aluvék. és a harmadik rend hazbol. le esék. és holtan marada, szent pál nagy
 25 siettségel. le szalada és a holtra borulván meg ölelé, és mondá azoknak kik ót valának. meg ne háborodgyatok. mert áll. azután fel menvén. az iffiat is fel vivék. és mindenek meg vigasztalodának, [154a:] szent pál a kenyeret meg szegvén. és évén az atyafiakkal, ismét
 30 vírattig beszéle nékik.

⁸⁰⁸ sopater, {Elírás a 153 rectón is előforduló *sosipater* helyett.}

⁸⁰⁹ várák [Első *a—o*-ból javítva.]

⁸¹⁰ felső [Beszúrás sötétebb tintával.]

⁸¹¹ <az> az [Törlés a sor végén.]

szent pál Troasbol. Assonba mene földön, a több társait pedig a tengeren küldé oda, Assonba szent pál hajora üle a többivel. és mitelenbe érkezének. más nap Xio mellet menének el. más nap Sámosba érkezének. azután valo nap Miletumba. Miletumba lévén, szent pálnak nem vala kedve Éfésusba menni. a mely város tizen két. vagy tizen öt mély földnire vagyon Miletumhoz,⁸¹² még izené az Éfésumi papoknak és püspököknek. hogy jönének Miletumba., szent Timoteus a koron szent pál mellet volt. hihető hogy valamely más püspök volt a koron helyében Éfésusba

5 Act. XX 17.
Iren. I. 9. c. 14.
vide Chrisost
homil 44. in acta
initio

A midön oda érkezének mondá nékik. Tudgyátok mint viseltem magamot. mind azon idő alatt. amég veletek voltam, Az első naptól fogvást melyben Ásiában jöttem, Én az urat nagy alázatosággal, és köny hullatással szolgáltam. a kísértetek között a melyekbe voltam. a sidok leselkedések miat. semit néktek el nem titkoltam., amihasznokra⁸¹³ lehetet, és semi meg nem tartoztatot, hogy titeket ne oktasalak mind nyilván. mind különösön. prédikalván a sidok-[154b:]nak. valamint apogányoknak. az Istenhez való penitentziát, és a kristus Jésusba való hitet. Mostanában meg kötöztetvén a szent Lélek által. Jérusálembe⁸¹⁴ mégyek, nem tudván hogy ót mi fog történni rajtam, hanem hogy, valahol el mégyek, a szent Lélek tsak a lánttzokot. és keserüségeket adgya tudtomra hogy következnek reám., De ezektől én nem tartok, És kész vagyok a veszedelemre tenni életemet, tsak el végezhesem futásomot. és bé tölthesem szolgálatomot, a melyet a mi urunk Jésustól vettem, a mely a, hogy prédikályam az Isten kegyelmének Évangéliumát., Azt tudom hogy az én szímet többé

25
Act XX.

⁸¹² Miletum <tol.> hoz, [Törlés a sor végén.]

⁸¹³ amihasz <t> notokra

⁸¹⁴ <J> Jérusálembe [Tollhiba.]

meg nem láttyátok, ti mindnyájan. kik közöt által mentem. prédikálván az Isten országát,. tudtotokra adom tehát a mái napon hogy ártatlan vagyok ati véretekért, mert az Istennek semi akarattyát tölletek el
5 nem titkoltam vigyázatok⁸¹⁵ tehát magatokra, és anyá-
ra, a melyre az szent Lélek titeket püspökökké tett, hogy igazgassátok az Isten Anya szent egy házát, a melyet amaga vérivel nyerte meg, mert tudom, hogy az én távul valo létemkor, közitekben ragadozo farkasok
10 jönnek, kik anyáját nem fogják kimélleni, Es⁸¹⁶ hogy ti közülletek olyanok fognak támadni, kik meg romlot tudo-[155a:]mányokot fognak hirdetni. hogy tanítvá-
nyokot⁸¹⁷ tsalhasanak magok mellé., az okáért szüntelen vigyázatok, és azt⁸¹⁸ tudgyátok hogy három esztendő
15 alat, meg nem szüntem, se napal, se éttzaka, könyves szemel inteni mindenikét közülletek. Mostanában az Istennek ajánlak titeket, és az ő malasztya⁸¹⁹ Igéjének, hogy végeze el az Epületet. amelyet el kezdette, és hogy minden szentekel. részesittsen titeket amaga örökségi-
20 ben. senkitől nem vettem se aranyat. se ezüstöt. se ruházatot, és azt tudgyátok. hogy ezek akezek akiket láttok. szerzették meg nékem a szükségre valokot. és azoknak a kik velem voltanak, mindenekben példát mutattam néktek, és meg mutattam néktek, hogy segíte-
25 ni kel a gyengéket a munkával, és meg kel emlékezni az urnak ezen szavairol. hogy nagyob boldogság adni, mint venni.

Ezeket el végezvén. térdre esék. és imádkozék atöb-
vel, akik azonal nagy zokogással kezdének sirni, és a pál
30 nyakára borulván, tsokollyák vala ötet. az ő leg nagyob

⁸¹⁵ vigyázatok [z—t-ből javítva.]

⁸¹⁶ Es [E—e-ből javítva.]

⁸¹⁷ tanítványokot [ot—beszúrás sötétebb tintával.]

⁸¹⁸ azt <meg> tudgyátok

⁸¹⁹ malasztya [malattya-ból javítva, sötétebb tintával, az sz beszúrásával.]

keserőségek avolt. mert azt mondotta vala nékik hogy
többé ötet meg nem láttyák. az után a hajójg kísérék
ötet, és nehezen válának meg tölle. pál hajora ülven
atársaival [155b:] együt. egyenesen a kos szigetében
menének, más nap Rodusba, és onnét patarában., őt
olyan hajora üle, a melynek Tyrusba kelletek ki rakodni.
Cyprus mellet eř menvén. Tyrusba érkezék, őt tanitvá-
nyokat találván, hét nap marada vélek. a szent Lélek
mindenüt azt adatta tudtára pálnak, hogy Jérusalemben.
fogságban esik, ahivek is hozája valo szeretetekből, azt
jovallyák vala néki hogy oda ne menyen. de semmi meg
nem tartoztathatá ötet.

Act. XXI 1. 2.

Minek utánna hét napot töltöt volna Tyrusba. a
hivek., feleségekel. és gyermekekel. ki kísérék ötet
avaroson kívül. őt atenger parton, mindnyájan térdre
esvén. imádkozának. és meg ölelvén egy mást. el
butsuzának, szent pál atársaival hajora üle. ahivek
pedig viszá térének házokhoz. pál ptomaisba érkezvén
őt marada egy nap atanitványokal., onnét földön meg
indulván. Czezáréaban érkezék. és az Évangyelista
filephez szálla ez egyik volt. ahét⁸²⁰ diákonusok közül.,
ennek négy szüz leánya lévén. mindenik jövendölö volt
a három. vagy négy napok alatt. a melyeket Czezáréaban
tölté szent pál, érkezék Jérusalemből egy Agabus nevü
keresztyén proféta. a ki szent pálhoz mene. el vévén az
övit tölle. a maga lába-[156a:]it, és kezeit azal meg
kötözé. és mondá imé mit mond. a szent Lélek. Az
ember, akié ez az öv. e szerént kötöztetik meg, a
Jérusálemi sidoktol., és a pogányok keziben adgyák
ötet.

30

XXVIII Rész

szent pál
jérusálemben
érkezik

Mindnyájan ajelen lévő⁸²¹ hivek. kik hallák ezeket a
beszédeket, kényszeríteni kezdék szent pált hogy vesze-

⁸²⁰ ahét <tanitványok> diákonusok [diákonusok <tanitványok> fölé írva,
sötétebb tintával;] közül., ennek <négy> négy [törlés a sor végén.]

⁸²¹ lévő <kik> hivek. kik

delemre ne tenné magát. és ne menne Jérusalembe, De pál felelé nekik, Mit sirtok, és miért sanyargattátok szivemet. tudgyátok meg, hogy kész vagyok Jérusálemben. nem tsak fogságot szenvedni hanem még halált is az ur Jésus neviért, atanitványok látván szándekját. nem kénszerítették többet. hanem mondák, legyen meg az Isten akarattya, egy nehány napok mulva meg indulának. és pünkösdre Jérusálemben érének. a mely abban az esztendőben. vasárnap volt. 14 maji. Az Atyafiak. nagy örömel fogadák őket. és más nap. szent Jakabhoz. a Jérusálemi püspökhöz⁸²² menének. hihető hogy abban avárosban. tsak egyedül ő volt jelen az Apostolok közül. A jérusalemi öregek, és keresztyén papok. minnyájan oda⁸²³ gyülekezének. és szent pál kezekbe adá az alamisnákot. melyeket gyűjtöt vala. és tudtokra adá mind-[156b:] azt, valamit az Isten tselekedet az ő szolgálattya által. a pogányok között.

Meg halván mind ezeket. minnyájan ditsöítették az Istent. és mondák néki, látod atyám fia. menyi sok ezer sidok állottak ahitre, mind azon által. mindnyájan buzgoságal tarttyák meg. atörvénynek Céremóniáit. azt mondották pedig nékik hogy atartományokban lévő sidoknak azt prédikálottad., hogy hagynák el. a Moyses⁸²⁴ törvényit, a gyermekeket környül ne metéllyék. és ne élyenek a sidok szokása szerint hanem tselekedgyed azt a mit jovallunk néked, végy négy férfiakot magad mellé. szenteld meg magadot vélek együt, és fizes érettek, mutasd meg ez által. hogy a törvény szerint jársz. A meg szentelés, amelyet it szent páltól kívánnak. nem az. hogy a haját el nyirese. sem hogy olyan fogadást tgyen vala mint Názáréusok. hanem hogy meg tisztul-

⁸²² püspökhöz «mene» menének. [Törlés tollhiba miatt.]

⁸²³ oda gyülekezének. [A két szó közt egy megkezdett *k* van.]

⁸²⁴ Moyses [*Mojes*-ből javítva.]

lyon és abban az állapotban lehesen hogy ajánlhassa az áldozatokat, amelyekhez nagy tisztaság kívántatott.

A Jerúsálemi Anyaszent egy háznak vénei mondták, A mi ameg tért pogányokat illeti, mi azt nem kívánjuk hogy a törvénynek Ceremoniái alá **[157a:]** vettessenek, ~ 5 mi tsak azt parantsoltuk nékik hogy tartoztassák⁸²⁵ meg magokat a bálványoknak áldozot hustol. avértől. a fojtot hustol. és a paráznaságtól. szent pál könnyen meg fogadván amit kívánának tőlle, maga mellé vévé a négy férfiakot, meg tisztula vélek. és más nap a templomba mene, tudtára adá a papoknak. mitsoda napon végeződ- 10 nék el fogadása. és hogy mitsoda napon kellettnek ajánlani érettek az ajándékokot, és az áldozatokat. Azok az ajándékok ezek valának, egy kosár kovásztalan kenyér. olajal meg kenve, pogátság, és bór az öntözésre. 15 Az áldozat ebből állot. egy bárányt áldoztanak, egy juhot. a vétekért, és egy kost. háláadásul.

Num. VII 14.

Act XXI 27

De el érkezésinek a hetedik napján, némely Asiai sidok, meg látván ötet atemplomba. fel lázaszták az egész népet, meg fogák. kiáltván. segítségre Izraéliták, Imé ez, a ki mindenüt a törvény, és a szent hely ellen tanit, és aki magával pogányokat vit bé atemplomba. és meg fertezettette azt a szent helyt, Ezeket azért mondták, mert szent palt a városon együt látták Trofimusal. a ki meg tért pogány vala, azt gondolák hogy ezt szent pál 25 atemplomba vitte volna. azonal az egész város fel zudula és nagy todulás lön a nép közöt. szent pált meg fogák a templombol ki vivék. és a kapukot bé zárák.

A tisztarto Lysias, a ki a város örzésire **[157b:]** rendeltetet Romai seregnek parantsolt, és akinek mindenkor készen valának vitézi fegyverben atemplom körül. fő képen a nagy Innepekbe. hogy meg ne enged- 30 gyék azenebonát, meg halván a kiátásokat. nagy siettség-

⁸²⁵ tartoztassák [tártoztassák-ból javítva, az ékezet áthúzásával.]

gel oda mene avitézivel, hogy meg láták, meg tsendese-
dének azok a kik szent pált verék. és meg akarák ölni.
Lysias ki ragadá kezeiből. és lántzra téteté. Azután
látván hogy minden tsak azt kiáltaná hogy meg kellene
5 ötet ölni, és semmi bizonyost ki nem tanulhatván felöle,
se az okát annak azenebonának., parantsolá hogy vin-
nék ötet. az Antonia erőségibe. a midön pedig szent pál
a grábitsokon volt, a vitézeknek kelleték ötet vinni. a
népnek erőszak tételiért, mivel nagy sokaság kíséri vala
10 ötet. kiáltván, öld meg ötet, pál az erőség elöt lévén.
mondá Lysiásnak. leheté az a szabadságom hogy vala-
mit mondgyak néked Lysiás felelé, tudtzé görögül, nem
te vagyé az az Egyiptiai. aki anapokban négy ezer
gyilkosokat vit magával a pusztában. pál felelé néki,
15 abban bizonyos légy, hogy én sido vagyok. Ciliciába.
Társisba születtem. oda valo is vagyok, kérlek enged-
meg, had szollyak a népnek, Lysiás azt meg engedé, pál
a graditsokon lévén. inte kezével a népnek, és nagy
tsendeség lön, és ilyen formába be-[158a:]széle nékik
20 sidoul,⁸²⁶ Atyám fiai. kérlek hogy halgasátok meg. a mit
magam menttségire mondok néktek

A midön sidoul hallák beszélleni. még annal jobban
kezdék halgatni., mondá tehát nékik, hogy Ciliciában.
Tarsiai volna, Jérusalembe. a Gamaliel lábainál nevelte-
25 tet,⁸²⁷ az atyai törvénynek igasságára oktattatot, buzgo
volt a Ceremoniák meg tartásiban. üldözteis azokat
akik akeresztyéni vallást tartották. az után elő beszéllé
nékik. mi formaban volt meg térése mikor Damaskus-
ban menne, azt is mondá nékik hogy jérusálemben
30 menvén. egy néhány esztendök mulva, és imádkozván
atemplomba, az elméjiben el ragadtaték, és akristust
látván.⁸²⁸ aki mondá neki, meny ki szaporán Jérusálem-

⁸²⁶ sidoul, <k> Atyám fiai. kérlek

⁸²⁷ neveltetet, <és> az

⁸²⁸ látván. <m> aki mondá

ből. mert bé nem veszik a bizonytságot melyet tész felölem nékik., de el küdelek mesze., hogy predikály a pogányoknak, a sidok mind eddig tsendesen halgatván ötet, fel zudulának. kialtván. vedd ki evilágbol ezt ahamisat, és azonal. el kezdék hánni köntösöket., és a port az ég felé vetni, 5

A tisztarto látván hogy a nép oly igen volna⁸²⁹ szent pál ellen, és nem tudhatván az okát. az erőségbe vivé, és le fekteté a földre., hogy mind addig verese.⁸³⁰ a még vallani fog.magára. de a [158b:] lántzal együt. hogy le fektették volna ötet. monda egy századosnak, szabadé néked meg ostorozni egy Romai polgárt, a kit meg nem ítétek. a százados ezt tudtára adá atisztartanak, a ki mindgyárást pálhoz mene. és kérdé tölle. Romai polgár vagyé tehát? aki felelé a vagyok, A tisztarto mondá néki, énnekem⁸³¹ a sokba tölt hogy azá lehettem., Én pedig abban születtem felelé szent pál. akik kinozni akarák ötet. azonnal el hagyák. és lysias fel oldatá. ötet., de a nem láztik hogy a lántzot le vétette volna rola, amint kellett volna a Romai törvény szerint, a mely⁸³² tilttya. hogy egy Romai polgárt lántzra tegyék Más nap meg akarván tudni valóságal hogy a sidok mivel vádolnák, esze gyüjteté apapokot. és az egész tanátsot, és levétetvén alántzot szent párol elejekbe vivé. 20 25

Act XXIII

Szent pál eszerént kezdé beszédit, Atyám fiai. mind eddig az oráig a magam lelke⁸³³ üsmérete szerint viseltem magamot az Isten elöt, Erre a szora a fő pap Ananias parantsolá hogy tsapnak artzul, A koron szent pál mondá néki. Az Isten tégedet is meg ver, fejeritet 30

⁸²⁹ volna «ellene.» szent pál ellen,

⁸³⁰ verese. «verese» a még

⁸³¹ énnekem a «pedig» sokba tölt

⁸³² a mely «h» tilttya. hogy

⁸³³ lelke [Beszúrás sötétebb tintával.]

5 fal, azért ülsz it. hogy a törvény szerént itély. mind azon által. atörvény ellen azt parantsolod hogy engem meg tsap-[159a:]janak,⁸³⁴ a fejeritet falon. szent pál érté, a főpap két színüségit. és a fenyegetés a melyet tett néki. hogy az Isten ötet is meg veri, ez olyan jövendölés volt, a mely bé tellyesedék ezen dolog után nyoltz esztendővel. mivel a sidok magok ölék meg, a maga fia volt elől járojjok.

10 Azok pedig a kik jelen valának mondák pálnak, hogy mered átkozni a fő papot. pál felelé nékik, nem tudtam atyám fiai. hogy ő legyen a fő pap. mivel a meg vagyon irva., hogy ne gyalázzad szoval. a népednek fejdelmét. Az igen lehető dolog volt. hogy szent pál nem tudható ki volt akoron. a fő pap. mind azért, mert akoron a fő
15 papok nem voltak örökösök. se rendel egy más után nem következtenek mint annak előtte. gyakran változtatták. és le tették őket. mind pedig azért is hogy huszon öt esztendőtol fogvást szent pál Jérusálemben nem lakot. és hogy négy esztendőtol⁸³⁵ fogvást tellyeséggel öt
20 nem volt. és ha tudta volna is hogy Ananiás a fő pap. személyiben nem üsmérhette.

szent pál pedig tudván hogy egy része azoknak a kik jelen voltak, Saducéusok valának. a más része pedig farisaeusok, nagy szoval mondá a gyűlésbe. atyám fiai.
25 én farisaeus vagyok, és farisaeusnak fia. és a más életnek reménségiért. és a holtak [159b:] fel támadásáért kárhozzatnak engem amái napon, A bizonyos, hogy a sidoknak leg főveb ellene valo gyűlölségeknek. oka⁸³⁶ azért. volt. hogy a kristusnak halotaiból valo fel támadását hirdette. hogy néki a templomba meg jelent. és hogy apogányok közü küldötte predikállani. A Saducéusok

⁸³⁴ meg tsap⟨ja⟩ [159a:] janak,

⁸³⁵ esztendőtol [d—t-ból javítva.]

⁸³⁶ oka [Beszúrás.]

akik nagy tekintetbe valának a gyűlésbe, tellyeséggel tagadák a holtak fel támadását. A fariseusok pedig azt tartották, de tagadták a kristus fel támadását, szent pál nem tartozék ki mondani a sidoknak mind azt amit gondola, és lehele néki olyan mesterséggel élni, hogy a 5 biráit egy más ellen támasza, és hasonlást okozon. amint is hogy, mihent eszerént kezd beszélni, a farisaeusok, és a Saducéusok közöt nagy vetekedés támadá, és a gyűlés meg oszlék. Némely farisaeusok mondák, mí semi rosztat nem látunk ebben az emberben. 10 mit tudunk mi abban. ha egy lélek. vagy egy Angyal nem beszéletté néki, azonba pedig azenebona nagyobodván, a tisztarto tartá attol. hogy pált esze ne szaggatnák. azért parantsolá avitézeknek. hogy vinnék ki a gyűlésből és vinnék viszá az erőségbe. 15

A következő északán az ur meg jelenék szent pálnak. és mondá. légy bátor, mert valamint bizonyágot tettél rollam Jérusálemben. ugy Romában bizonyágot kel tenned én rolam. Más nap némely [160a:] sidok esze beszéllének hogy pált meg ölyék, ezek töben 20 valának negyvenél, meg is esküttek volt. hogy addig se nem esznek, se nem isznak. valamég meg nem ölik ezek pedig tudtára adák a papok fejdelminek, és a tanáts uraknak szándékjokot. és mondák nékik, tselekedgyétek azt, hogy a tanáts nevével kérjétek arra a tisztartot. 25 hogy holnap küldgye elötökbe pált. mint ha még az ö dolgát jobban meg akarnátok tudni, és mi meg ölyük. minek elötte hozátok érkezék. De a szent pál hugának a fia meg tudván a sidok szándékjokot, szent pálnak meg jelenté, pál pedig a tisztartohoz küldé ezt az ifiat. akinek 30 titkon. mindeneket meg monda. a tisztarto. pedig, meg hagyá az ifiunak., hogy senkinek ne mondaná hogy ö néki tudtára adta volna adolgot. azonba pedig magához két századost hivata., és mondá nékik. az éttzakának harmadik oráján. (. ugy mint kilentz ora felé estve.:) 35 tartsatok készen száz gyalogot., hetven lovást. és két

Act. XXIII 11. 12.

száz nyilast, hogy Czézáréában vigyék azt az embert. azt is meg parantsolá hogy tarttsanak készen egy lovat pál alá. és vinék vigyázásal. Claudius felix gubernátorhoz, a ki rend szerént Czézáréába lakot. Lysiás tartta attol.
5 hogy asidok az uton el ne ragadnák. és meg ne ölnék és azután azal vádolnák. hogy a si-[160b:]doknak pénzért adta volna kezekbe.

A kristus eszt 61
An vulg. 58.

Lysiás meg irá felixnek, hogy az embert a sidok kezekből ki vévén., a Romai polgár volna, azt meg nem tudhatta hogy miről vádolnák. hanem tsak azt mondgyák felöle., hogy valamit tselekedet volna a sidok törvénye ellen, meg tudván hogy halálára igyekeznének. azért helyesnek itéltem hogy hozád küldgyem. avádlok-
10 nak is tudokra adtam. hogy hozád menyenek. A
15 vitézek el indulván tehát étzaka szent pálal., más nap regel Antipatrisba érkezének, a honét a gyalogok viszá térének Jérusálembe. a lovasok pedig követék uttyokot. és azon a napon Czezáréába érkezének., félix kérdez-
20 kedvén szent páltol., mondá. néki, hogy meg fogja
vizgálni a dolgát, mihent avádloi el érkeznek. és parantsolá. hogy vinnék szent pált fogságba. azudvar házba. melyet Hérodés épitetet vala Czézáréában

XXIX Resz

szent pált félix
gubernátorhoz
viszik

Act.XXIV 1.

öt nap mulva érkezék oda a fő pap Ananias egy néhány tanáts urakal. és egy Tertullus nevü prokátoral,
25 a kinek pál ellen kelleték perlekedni, Tertullus el kezdvén beszédit félixhez valo hizelkedő ditséretekel, szent pál is félix elöt lévén. Tertullus mondá, hogy pált. azt a veszedelmes embert, ugy találták. hogy mindenüt nagy támadásokat tet a sidok ellen. feje volna a Názáré-
30 nusok szakadásának, de söt [161a:] még meg akarta ferteztetni a templomot. a sidok pedig meg fogván ötet. és a Mojses⁸³⁷ törvénye szerént akarván ötet meg itélni, Lysiás oda érkezvén. erőszakoson vette ki kezekből., a Jelen lévő sidok. erősítették a Tertullus vádolását.

⁸³⁷ Mojses [Első s – e-ből javítva.]

A koron a Gubernátor inté szent pálnak. hogy⁸³⁸
menttse magát, pál mondá. jó szivel mentem maga-
mat,⁸³⁹ tudván azt. hogy már egy néhány esztendőktől
fogvást. vagy bírāja ennek a nemzetnek. mivel azt meg
tudhatod., hogy nintsen több tizen két napjánál hogy ⁵
Jerúsálembe érkeztem. azért hogy eleget tegyek ama-
gam áitatoságanak. azt néked meg vallom. hogy az
Istent a vallás szerént szolgálom, a melyet a Názáre-
sok eretnekséginek tarttyák. lenni. Hiszem a törvényt,
és a profétákat., És⁸⁴⁰ reménlem. a holtak fel támadását. ¹⁰
sok esztendők mulva mentem Jerúsálemben, és a nem-
zetemnek alamisnákot vittem. Engemet tisztulva talál-
tanak atemplomba. senkivel nem vetekedtem. se a
népet esze nem gyűjtöttem. se semi zenebonát nem
okoztam. Imé ebből ál adolog, és többet nem bizonyít-
hatnak ellenem. A zenebonának kezdői és a kikről
panaszolkodhatnám. azok némely Asiai sidok., a kik
engem azal vádolának hogy pogányokat vittem volna bé
atemplomba, azokat kelletet volna tehát elődbe hozni.,
ha let volna valamit mondaniok ellenem. **[161b:]** ²⁰

felix meg halgatván mind ezeket abeszédeket, a pál
vádoloit viszá küldé. mondván. hogy akor fog ítéletet
tenni, a midön ki tanulhattya jobban a dolgot. és a
midön maga lysiás meg fogja néki mondani. a mikor
Czézaréába fog jöni. szent pált pedig egy századosnak ²⁵
az örzése alá adá, meg hagyván mind azon által néki.
hogy elegendő szabadságot adgyon néki, és az övéit ne
tiltsa el tőlle. felix egy néhány nap mulva. egy kevés
fordulást tévén. viszá tére Czézaréába a feleségivel
Drusillával, az ifiu Agrippának hugával. a ki a mint már ³⁰
meg mondok. el⁸⁴¹ vált vala az Aziz királytól. és felixhez

⁸³⁸ <hogy> hogy [Törlés a sor végén.]

⁸³⁹ magamat, <m> tudván azt. hogy már

⁸⁴⁰ És [É—é-ből javítva.]

⁸⁴¹ [Sor végén:] el- [új sor elején:] el vált vala

ment vala, Ez az Aszony sidoné lévén, látni akará szent pált, felix az⁸⁴² felesége eleibe hivatá ötet, szent pál. szokása szerént valo kemény, és buzgo beszédekel szolván. a kristusban valo hitről, az igazságról., atisztaságról. és az utolso itéletről. felix azon meg rémulván. 5 mondá néki, már mostanában elég., tsak⁸⁴³ menyel. amidön idöm lészen meg halgatlak. és mint hogy azt várta hogy szent pál pénzt adgyon néki, azért sok izbe hivatta magához. és beszélgetet véle. Es noha látta 10 artatlanságát., de el nem botsátá ötet. hanem két esztendeig tartá fogságba Czézáréában. [162a:]

An. vulg 58

Ebben az esztendőbe az ifiu Agrippa ki tévé afő papságbol. Ananiást, és Ismaelt tevé helyében, abban az időben a letet fő papok, meg tarttyák vala mind a 15 nevet. mind a fő papsághoz tartozando hatalmat, a közönséges papokal., és a Jérusálemben lévő fő rendekel. esze veszének. ezek a fő papok fegyveres emberekel kísértetik vala magokat akiket anép közül választtyák vala. és akik leg hamisabbak. leg veszekedőbbek valának. ezek a veszekedést az egy más ellen valo szitkon kezdik vala el. és akő hajigáláson végezék., és senki nem áll vala ellene ennek arendeletlenségnek, mint ha Jérusálem, rend nélkül. és magistratus nélkül valo város let volna, ahol mindent szabadoson tselekedettek, Azt 25 könnyen el lehet hinni. hogy ezeket a veszekedéseket, a tizednek ki osztogatása okozá. A⁸⁴⁴ rend szerént valo szokás a volt. hogy a léviták. fel szedték⁸⁴⁵ mind atizedet, azután a papoknak abbol ki adták atizedet, olyan formában. hogy a fő papnak, abbol., az ő méltóságához 30 illendő resze volt. A fő papok a kik abban ahivatalban

Joseph. antiq.
l 20. c 6

levit. XXVII.30.

⁸⁴² az <ferje> felesége [A javítás a törlés fölé írva, sötétebb tintával.]

⁸⁴³ tsak [*t*— megkezdett *m*-ből javítva.] menyel.

⁸⁴⁴ A [*a*-ből javítva.]

⁸⁴⁵ fel szedték <a> mind atizedet,

valának, azt kívánták. hogy a letételek után is anyi részt vegyenek atizedből valamint annak, előtte, de látván hogy nem követnék kívánságokat, az embereket, a kö-[162b:]zönséges papoknak tsürjökbe küldék, és elviteték a dézmát. a mely ezeké volt. ugy anyira, hogy azok a kik nem valának. gazdagok éhel meg halának azoknak a fő papoknak kegyetlenségeért.

Hihető hogy ezen veszekedéseknek alkalmatoságával tétete lántzra felix egy néhány papokat tsak kérés dologért, és Romába küldé őket, hogy számot adgyanak tselekedeteikről. a Császárnak, akik ót maradának fog-ságban mind addig valamég. josef a historikus. Romában nem mene hogy meg szabadittsa őket⁸⁴⁶ 62. vagy 63 dikban. amint hogy azt véghez is vivé Poppéa segítségivel., ez a Néro császár felesége vala. és a sidokhoz sok jó akaratal volt., Ez a historikus, ditséri ezeknek apapoknak áitatoságokat, a kik hogy a pogányok ételekből ne egyenek, tsak dioval. és figével táplályák vala magokot.

Mint hogy Josefről kezdettünk beszélteni. a ki is ebben a historiában mind végig. nagy nevezetben lé-szen., és a kinek sokal tartozunk., mind azért valamit tudunk a Makabéusoktól fogvast a sidokrol, az igazságos dolog. hogy meg üsmértesük ötet, és le írjuk rövideden az életét, ő Jérusálemi fi volt. papi familiából, Matthatiásnak fia, A szüle Attya, az Asmoneusok familiájokból⁸⁴⁷ valo fő pap-[163a:]nak Jonathásnak. vette volt el aleányát. az Anya, ugyan azon familiabol valo volt, ő a kájus uralkodásának első esztendőjében születék. tizen négy esztendős korában már olyan tudos volt., hogy a fő papok tudakozottak tőlle a törvény dolgáról, tizen hat esztendős korában. egy Banus nevű remetének, akeze alá adá magát. és a pusztában marada

joseph. de vita sua

A historikus
Josefnek
20 historiája.

⁸⁴⁶ őket [Utána áthúzott vessző van.]

⁸⁴⁷ familiájokból

véle. tizen kilentz esztendös koráig. őt valajában igye-
kezőn meg üsmerni a három féle szakadást mely
akoron a sidok között vala, a fariseusokét választá
magának, tizen kilentz⁸⁴⁸ esztendös korában. Jérusálem-
5 be viszá tére, és a közönséges dolgokban kezdé magát
foglalni, tizen három esztendő⁸⁴⁹ mulva. Romába mene,
hogy meg segíthesse némely papokat jó akaroit., akiket
felix küldötte vala oda, a mint már ezt meg mondottuk,
őt is marada mint egy három esztendeig. a sidok közöt
10 valo támadás. már el kezdödöt volt. meg fogjuk látni
ezután. hogy mitsoda része volt az akori időben valo
dolgokban

Josef nekünk négy nevezetes munkát hagyot A sidok-
nak, a Romaiak ellen valo hadakozásoknak historiáját.
15 A sidoságnak régiségit. A⁸⁵⁰ maga életet, és Appionus
ellen két könyvet. A hadakozásrol valo historiáját
Romában irá. vespasiá-[163b:]nus Császár alatt irá.
eleinte mindgyárt sidó nyelven irá. és az elterjede
mindenüvé valahol sidok valának, Azután azt tevél
20 magában hogy görög nyelven is le írja ugyan azon
historiát. azt véghez is vivél, fel menván agörög királyo-
kig. és a Makabeusokig, Azután a historiáját. Vespasia-
nusnak, Titusnak, és Agrippának bé mutatá. akik nagy
ditséretet adának néki, Titus meg nem elégedék azal.
25 hogy mindenek eleiben ki botsásák, hanem még azt
akará, hogy olyan bibliotékában tegyék., ahol minde-
nek olvashasák, és a maga⁸⁵¹ keze irásával meg petséte-
lé. hogy meg⁸⁵² bizonyítsa annak igaz voltát, ahasznára
volt ami vallásunknak., hogy azt a hadakozást, amelyet
30 meg jövendölte volt az üdvezítő, és amely irtoztato

⁸⁴⁸ tizen kilent [Íráshiba a Mikesnél szokásos *kilentz* helyett.]

⁸⁴⁹ esztendő [*d*→*t*-ből javítva.]

⁸⁵⁰ A maga [*A*→*a*-ból javítva.]

⁸⁵¹ mága [Íráshiba *maga* helyett.]

⁸⁵² meg <bizonyositts> bizonyította

boszu állása volt, az Istennek, egy olyan nemzeten, a ki gyilkosa volt Fiának, egy olyan bizonyság írja le. akiben nem kételkedhetni. és amelyet igaznak⁸⁵³ találták, mind a sidok, mind apogányok

Az után a maga nemzetének. közönséges historiájához foga. avilág kezdetitől fogvást a Néro uralkodásának tizen kettő esztendejéig. a melyben kezdődék a sidok fel támadások. [164a:] azt tarttya hogy ebben a historiában. se semit nem tett, se elnem vett, azokból. amik meg vannak az ó testamentum béli szent könyvekben, de még is találunk abban valamely hűségtelenséget, és el hagyásokat, némely kor. el titkol bizonyos tsudálatos dolgokat, ugyan ebben a historiájában tészén fő bizonyságot akristus Jésusnak. szenttséges voltárol. és tsuda tételeiről. De az Isten nem adta néki azt a kegyelmet, hogy ötet meg üsmérje. és ötet imádgya⁸⁵⁴ úgy mint Istent, és úgy mint Messiást

A több munkáihoz akará foglalni. a maga életének historiáját, mivel akoron sokan valának olyanok. akik meg hazutolhatták volna. ha el távozot volna az igazságtól. A Diocletianus halála előtt kezdé el. le is írja egészen., hogy mit tselekedet Galiléai Gubernátorságában. minek előtte vespasianus hadakozni ment volna abban atartományba

Mint hogy sokan kételkedének a sido nemzetnek régiségiről. mondván, hogy ha a sidó nemzet olyan régi volna, valamint⁸⁵⁵ josef mondgya, tehát az idegen historikusok. arról irtanak volna. Erre való nézve josef két könyvet írta Appionus ellen a ki leg nagyobb ellensége vala a sidoknak. amelyek [164b:]ben⁸⁵⁶ meg mutattya apogány auctorokból is. nemzetének régiségit. és a

⁸⁵³ igaznak [z—n-ből javítva.]

⁸⁵⁴ imádgya [á—o-ból javítva.]

⁸⁵⁵ valamint «n» josef mondgya, [Megkezdett «m»(?)]

⁸⁵⁶ amelyek [164b:] meg mutattya apogány auctorokból [k—b-ből javítva.]

5

10

15 Antiq. l. 1. c. 4.

20

25 Appionus ellen.
l. 1.

30

Hier. de vir Illustr.
c. 13.

melyekben lehet tsudálni az ő mély tudományát. Illyen
vala tehát Josef, és illyenek valának az ő irási, hihető,
hogy a Domitiánus uralkodásának, avége felé hala meg.

XXX Rész.

A sidok meg
oszlások
cezáréában.
An.vulg. 58. és 59.

Térjünk viszá a historiankra. amelyet félbe szakasz-
5 tottuk vala. Az alat amég szent pál fogságban vala
Cezáréába. ebben avárosba nagy oszlás történek a
sidok, és a pogány lakosok közöt. mivel Hérodes a
midön épített, templomokat is építte. és bálvány képeket
álitta fel. valamint egy pogány városba, és meg telepítetté
10 sidokal, és syriaiakal, Ez a két nép mindenkor ellene
volt egy másnak, és szüntelen azon vetekedének. hogy
melyike elsőb adolgok igazgatásában. A sidok őt leg
erősebbek. és leg gazdagabbak valának, de⁸⁵⁷ a Romai
presidium. akinek őt volt maradása, többire syriai. és
15 samaritanus vitézekből állot. és kedvezet a syriaiaknak.
sok szor avetekedéseket. veszekedések. és verekedések
követték. ugy anyira. hogy az őt lako⁸⁵⁸ Gubernátornak.
leg nagyob gondgya vala az, hogy meg zaboláza mind
hatalmával. mind büntetésekkel. azokat kik fegyvert
20 akarnának fogni. és aközönséges tsendeséget fel habori-
tani. [165a:]

A kristus eszt
61. és 62.

Antiq l. 20. c. 6.
de bello l. 2. c. 23.

Ugy történek egy szer, hogy a sidok fegyvere kezdék
hini a syriaiakot. és egy kis hartz⁸⁵⁹ lön közöttök. a
melyen sokan sebbe esének. és mások meg öletének, a
25 győzedelem pedig a sidok részin tették lenni. a midön
felix közikbe mene. és parantsolá nekik hogy házokhoz
mennének, de ők meg neveték. mind parantsolattyát,
mind fenyegetesit. ugy anyira hogy kénszeriteték. oda
hivatni egy néhány sereg vitézeket.⁸⁶⁰ a kik sok sidokot
30 meg ölenek, és prédálni kezdék aházakot, és még
roszabat is tselekedtenek volna, hogy ha az okosabbak,

⁸⁵⁷ de de [Sor végén és új sor elején.]

⁸⁵⁸ lako [Az o betű utólagos beszúrás a szóközbe, sötétebb tintával.]

⁸⁵⁹ hartz [z – utólagos beírás, sötétebb tintával.]

⁸⁶⁰ vitézeket. [z – k-ból javítva.]

és a leg fövebbek a sidok küzül,⁸⁶¹ nem mentenek volna kérni a felix kegyelmit. és azt. hogy küldgye viszá a seregeket.

Mint hogy az egyenetlenség mindenkor tsak tarta a sidok, és a syriaiak közöt, félif Romában küldé akéř 5
részén valo fellyeb valokot. hogy kérjenek acsászártol olyan parantsolátot a mely, el rendellye közöttök kíván-
ságokot. és bizonyosá tegye. hogy mi formában kelles-
sék folytatni a város dolgait. De a sidok nem nyerék azt
meg a mit kívánának, Beryllus, a Nero császár iro 10
Deákja. és preceptora, akit meg nyerték volt a syriaiak. Antiq 1.20 c. 7.
olyan rendelést adata ki acsászáral., amely meg fosztá a
sidokot. a Czezaréai polgarságtol, és a syriaiaknak itélé
aváros ígazgatásának.⁸⁶² minden tiszteletét.

15

[165b:] Harmadik könyv

A krisztus eszt.63.
An vulg.60.⁸⁶³

Két esztendővel azután hogy pált meg fogák Jérusá-
lembe. Nero Császár. Porcius festust pálestinába küldé. 20
hogy Gubernátor lenne. félif helyébe. aki Gubernátor-
ságának avége felé. azon igyekezék hogy kedvit nyerhe-
se a sidoknak, ugyan ezen okbol is tartá fogságba olyan
sokáig szent pált Czézáréában, De a sidok azt nem te-
kintvén, az eleje közüllök, panaszra menének ellene a
császárhoz, az ígasságtalanságokért. amelyeket tseleke-
det anemzetekel. el sem kerülté volna. az erőszaktétele-
iért valo büntetést, abáttya. pallás nélkül. akinek nagy
hitele volt a császárnál,⁸⁶⁵ és aki nagy kérelem után
nyere kegyelmet félifnek,

20 porcius Festus
Judeába
gubernátorá
tétetik
Antiq 1.20 c 7.⁸⁶⁴

act.XXIV 27.

25

Antiq 1.20 c 7.

30

⁸⁶¹ küzül,. [közül]

⁸⁶² ígazgatásának. [Második g—t-ból javítva.]

⁸⁶³ An vult.60. [Íráshiba a szokott vulg. rövidítés helyett.]

⁸⁶⁴ Antiq 1. 20 c 7. [Alatta törölve:] <Antiq. 1.>

⁸⁶⁵ császárnál. [l—k-ból javítva.]

Harmad nap mulva hogy festus Czézáréába érkezék. Jérusalemben mene, a hol a fő pap. a főrenden lévőök. és anép. nagy kiáltással kérék ötet, hogy itélné meg pált, akinek vérit, és halálát kívának, De festus azt felelé⁵ nékik hogy a Romaiak szokása a volna hogy minek előtte meg itéllyenek valakit. meg halgattyák, a bizonyságok, és avádlok elöt,⁸⁶⁶ az után arra kérék. hogy leg aláb hozasa Jérusalemben. az itéletre. mert az ő szándékjok avala hogy meg öllýék az uton., festus pedig¹⁰ vagy azért hogy által látá szándékjokot, vagy igaságbol. meg [166a:] nem halgatá kéréseket. hanem azt felelé nékik. hogy Czezáréába menne, ahol pál is ot volna, és akik vádolni⁸⁶⁷ akarják. oda el mehetnek, és ót meg halgattya őket. festus nyolcz vagy tiz napot⁸⁶⁸ mulatván¹⁵ Jérusalemben onnét meg indula. és a sidok véle együt érkezének Czézáréába, más nap⁸⁶⁹ Cérémoniaával szembe let vélek., pált is oda hozatá, a sidok sok vétkekröl kezdék vádolni., de egyet sem bizonyithatának meg, szent pál pedig magát menti vala, mondván. Én semit²⁰ nem tselekedtem. se a sidok törvények ellen, se a templom ellen. se a Császár ellen
festus kedvezni akarván a sidoknak, mondá pálnak. akarszé Jérusalemben jöni, hogy ót előttem meg itéllyenek. mind azokról amelyekél tégedet vádolnak, pál²⁵ felelé néki. Én it a Császár ítélő szeke előtt vagyok, ugyan ót is kel meg itéltetnem. ha olyan vétket tseleked-

paul. recepta sentent 1.5.tit. 26. lege julia de vit publica.damnatur qui aliqua potestate praeditus civem Romanum ad Imperatorem appellentem necarit.

tem amely halált érdemel, kész vagyok ahalálra. de ha az ellenem való vádolások nem igazak, senki engem

*

⁸⁶⁶ elöt, [t—k-ból javítva.]

⁸⁶⁷ vádolni [á—o-ból javítva.]

⁸⁶⁸ napot [ot szórész beszúrás.]

⁸⁶⁹ <m> [?] más nap [Tollhiba; a törölt betűnek csak az első szarát írta le.]

kezekbe nem adhat., Én it a Császár örzése⁸⁷⁰ alat
vagyok. A császár eleiben is hívok, A Romai törvények
tilták abiráknak, és más tiszteknek meg itélni, meg
veretetni. vagy tömlötzbe tenni egy olyan Romai pol-
gárt. a ki a Császár eleiben appellált, A koron festus a
tanátsival végezvén. mondá. A császárhoz appelláltál.
elis mégy acsászár eleibe. [166b:]

Egy nehány napok mulva Agrippa király, és ahuga
Berenitza Czezáréába menének, hogy köszönttsék fes-
tust., meg mondottuk vala ide fellyeb hogy Berenitza el
vált volt polémon királytól. és a bátyya Agrippa mellet
lakot. Agrippa és Bérénitza sokáig mulatván Czezáré-
ba, festus elő hozá a királynak apál dolgát. mondván
néki, it vagyon⁸⁷¹ egy olyan ember. akit felix rabságba
hagyot. és a kit a sido papok. és tanáts urak, vádolák
előttem midön Jérusalembe volnék, kérvén arra enge-
met. hogy halálra itélném. de azt felelém nékik hogy a
Romai szokás szerént senkit meg nem itélnék a vádolok
szovára, hanem annak is jelen kel lenni akit vádolnak,
és szabadságot adnak néki a maga menttségire A vádo-
lok hogy ide jöttek volna, pált elejekbe hozatám. de
semiről olyanrol nem vádolák a melyről vártam hogy
vádollyák, hanem tsak valamely bizonyos vetélkedésért
törnek reája. amely az ő babonaságokat illeti, és egy
bizonyos Jézusért. aki meg holt, és pal. azt erősitti hogy
életbe vagyon., Nem tudván tehát mit végezni ezen
dolog iránt, meg kérdettem tőlle, hogy ha akaré Jérusá-
lemben menni. hogy ót itéllyék meg adolgot. amelyről
vádollyák., de ő a Császára⁸⁷² híván. és azt akarván hogy

⁸⁷⁰ örzése [r—z-ből javítva.]

⁸⁷¹ [Sor végén:] va [új sor elején:] vagyon

⁸⁷² Császára [C—t-ből javítva.]

az ő dolga a Császár eleiben menyen., meg parantsoltam⁸⁷³ hogy [167a:] addig őrizék, amég Romában küldhetem.

Agrippa mondá festusnak, már régen kívánom hogy
5 halhassam beszédit⁸⁷⁴ annak az embernek, holnap meg halhatod mondá festus. Más nap tehát Agrippa és Berenitza, nagy pompával. menének festushoz, és bé menvén egy nagy palotában. a hová gyülekezének a Romai fő tisztek, és avárosnak eleji. pált à festus
10 parantsolattyából a gyülekezetbe vivék, és festus mondá Agrippának. ó Agrippa király, és ti mindnyájan kik jelen vagytok, láttyátok ezt az embert. a ki ellen a sidok nékem nagy panaszt tettek, mondván, nem méltó hogy tovább éllyen, de ötet meg vizsgálván. és nem
15 találván semit olyat öbenne a miért méltó volna ahalálra. de mint hogy ő maga a Császár eleiben appellál. fel tettem magamba. hogy oda el küldöm. Mind azon által., mint hogy nintsen semmi olyan bizonyos dolog a mit irhasak a Császárnak felölle. azért hozattam. agyülekezet eleiben, és fő képen elődbe ó Agrippa király. hogy minek utánna meg visgaltad volna az ő dolgát., hadd tudhasak mit irni felölle, mert nem lehet egy rabot el küldeni, és azt fel nem tenni, hogy mivel vádollyák

Act. XXVI 2.

A koron Agrippa mondá⁸⁷⁵ palnak. meg engedik hogy
25 szoly a magad menttségire, pál azonál ki terjesztvén kezeit, eszerént kezdé magát menteni, szeren-[167b:]tsésnek⁸⁷⁶ tartom magamot ó Agrippa király hogy a mái napon magamot menthetem előtted. mind

⁸⁷³ meg parantsoltam [Szóvégi a—á-ból javítva.]

⁸⁷⁴ beszédit [d—t-ből(?) javítva.]

⁸⁷⁵ modá [Íráshiba.]

⁸⁷⁶ szerentsésnek [Első s—c-ből vagy e-ből javítva.]

azokrol. amelyeket a sidok engemet vádolnak, mert te egészen tudod a sidoknak minden szokását, és mind azokat a kérdéseket. melyek közöttök vannak, Azután szent pál. menté a különösön valo maga viselésit, mondván. hogy meg fedhetetlenül élt, a farisaeusok⁵ szakadásába, a melyet leg jóbnak tarttyák asido vallásba, atöbbsiről amit ellenem mondanak, abból áll hogy remélek az ígéletbe a melyet az Isten tett a pátriárkák-
nak, és a profétáknak, a fel támadás iránt, Azután Agrippához fordítván beszédit.: hihetetlen dolognak¹⁰ tettziké anéked. hogy az Isten fel támasza a holtakat, Én azt gondolám mindgyárt eleinte, hogy mindent kellene el követnem a Názárethi Jésus ellen. üldöztem azokat Jerúsálembe a kik benne hitenek, azokat a tömlöttzbe tétettem. a papok nékem adot hatalomal,¹⁵ jonak tartottam halálokat. és kinezásokat. fel kerestem őket. még a synagogákban is., arra kénszeritettem őket. a kinokal,⁸⁷⁷ hogy káromlást mondottak, anyira vit az ellenek valo döhöségem. hogy még az idegen városokba is el mentem őket üldözni.²⁰

Egyszer hogy Damaskusba mentem volna ugyan ezen [168a:] avégre, a papi fejdelmeknek hatalmával. és szabadságával, a midön utba volnék óh király. délbe. nagy fényeséget láték az égen., amely fényeseb vala anapnál, a mely engem körül véve. és mind azokat kik²⁵ engem kísérének. és a földre esvén. egy szozatot hallék. a mely mondá nékem sidoul, saul saul, miért üldösz engemet.? igen nehéz néked. az ösztön ellen rugodoznod. Én mondám ezekre. ki vagy uram. És az ur mondá nékem, Én vagyok a JEsus a kit üldösz., kely fel, és³⁰ predikálljad. a dolgokat a melyeket láttál. és a melyeket néked meg mutatok., a nemzetekhez foglak küldeni, hogy meg térjenek, és fel nyisák szemeket az igazságnak

⁸⁷⁷ a a kinokal, [a—ismételve, sor végén és új sor elején.]

világosságára. nem állék tehát ellene. a menyei látásnak
óh Agrippa király., hanem Damaskusba menék., és ki
hirdetém a mit láttam vala, azután Jérusalembe menék.
és fel jártam az egész judeát. predikalván a sidoknak. és
5 apogányoknak, hogy penitentiát tartssanak, és térje-
nek az Istenhez, Imé ezen okból fogának meg enge-
met⁸⁷⁸ a sidok a templomban, és igyekezének azon hogy
meg öllyenek, de az Isten segítségével mind a máj napig
életbe maradtam, bizonytságot tévén mindennek., hogy
10 Jésus bé töltötte mind azt. valamit a Messiásról, mon-
[168b:]dottak⁸⁷⁹ Mojses, és aproféták, aki halált szenved-
det, fel támadot,⁸⁸⁰ és aki el hozta avilágosságot. a
sidoknak, és a nemzeteknek.

A midön pál ezeket mondá, festus fel kiáltá. esztelen
15 vagy pál, és ate nagy tudományod. esztelenné téssen
téged, Esztelen nem vagyok. jó festus, felelé pál. mert a
miket mondok, az igazságnak. és az okoságnak szavai.
tudom hogy akirály aki előtt beszéllek. tudgya amit
mondok, mivel mind ezek a dolgok. nem titokban
20 mentek végbe, óh Agrippa király⁸⁸¹ hiszé a profétáknak.
tudom hogy hisz, A koron Agrippa mondá pálnak. tsak
alig hogy el nem hiteted⁸⁸² velem hogy keresztyéné
legyek, pál felelé adná Isten. hogy leg kiseb akadály se
volna. hogy mind magad. mind azok akik engemet
25 halgatnak. olyanok ne lennének mint én vagyok. a
köteleken kívül, A király. a Gubernátor.⁸⁸³ Berenitza,
és mindenek fel kelvén helyekből mondák magok között.
ez az ember se ahalált. se a rabságot nem érdemli.

⁸⁷⁸ engemet [Első *e*–*a*-ból javítva.]

⁸⁷⁹ mon-[168b:]dottak

⁸⁸⁰ <fel> fel támadot,

⁸⁸¹ király [*r*–*egy* megkezdettt hosszú szárú betűből javítva; *ly*–*l* betűje
hosszú *f*-ből javítva.]

⁸⁸² hiteted [Második *t*–*d*-ből javítva.]

⁸⁸³ a Gubernátor, <és> Berenitza, és

Agrippa mondá festusnak. el lehetne ötöt botsátani. ha a Császára nem apellált volna.

Minek utánna el végezték volna hogy pál Romába küldések, atöb rabokat együt, Julius nevü százados gondviselése aláadák, aki az Augustus serégé-[169a:]⁵ből való tiszt volt, szent lukáts, és Aristarkus el kísérek ötöt, és meg sem válának tölle. a rabokat Adrumétumi hajora tevék fenicia széllyire tartának. hogy az után az Ásiai partok mellet menyenek el.⁸⁸⁴ és onnét olosz országba valamely más hajon., más nap sidonában érkezének, és a hajos kapitány. a ki nagy emberségel vala szent pálhoz, meg engedé néki hogy avárosba mehetne. a jó akarojhoz, és utra valot is vegyen magának. meg indulvan sidonából, és Cyprus szigetén alol vevék⁸⁸⁵ utyokot. mert a szél ellenkezö volt és minek utánna által¹⁵ mentenek volna a Ciliciai. és pámfiliai tengeren. lystrában érkezének, A százados Julius. ót egy hajot találván. a ki olosz országban igyekeznék. a rabokat arra ahajora téteté, sok napi⁸⁸⁶ lassu hajokázások után. Gnidus szigete mellé érkezének nagy nehezen., és onnét kréta⁸⁸⁷ szigete mellet mentenek el Sálmona felé, és boniportus nevü helyre érkezének Thálássá varosa melle. mint hogy a Mediterráneum tengerén⁸⁸⁸ valo hajokázásnak a vége közelgetet, és hogy veszedelmesé kezde lenni ahajokázás., mivel mar a sidok böjtyének is vege volt. a mely Septembernek a vége felé kezdödik, pál ezt a tanátsot adá a hajos kapitánynak.. és a hajosoknak. Barátim. látom hogy a hajokázásunk. igen [169b:] veszedelmes, nem tsak ahajojért. és a terhiért, hanem még mi magunkért. és ami életünkért, is. de a százados³⁰

Act. XXVI

A kristus eszt. 64.
An vulg. 61

⁸⁸⁴ menyek el. [Íráshiba *menyenek*, azaz *menjenek* helyett.]

⁸⁸⁵ <ve>vevék

⁸⁸⁶ sok napi <ha> lassu hajokázások

⁸⁸⁷ kréta [*r*—javítva *e*-ből(?)]

⁸⁸⁸ tengerén [Első *n*—*r*-ből javítva.]

Julius, inkább hitt a hajos kapitánynak, és a hajosoknak.
mint sem apál mondásinak., és mint hogy az a portus
nem arra valo volt, hogy ót töltsék atelet, tsak nem
minyájan azt jóvallák, hogy elhagynák, és ha lehetne
5 feniceába menyenek. amely portus. kréta szigetének
dél felől valo részire esik. hogy ót teelnének,⁸⁸⁹

A déli szél fel kelvén, a vas matskát is fel vonák, és
apartol el indulván. kréta szigetének a nap keleti részín
menének el, de lassanként olyan nagy szélvész támada,
10 a melyel a hajo nem bira. és el kellették botsátani a hajot
a szélnek, a mely kauda szigete mellé vivé, A koron
nagy bajal fel vonák a tsonakot ahajoban. és a hajosok
meg kötözék ahajot vastag kötelekel, és lántzokal.
tartván attol hogy valamely fővenyre ne vesse ahajot.,
15 Azután le vevék az árbutz fát. és el hagyák magokot a
haboknak, És mint hogy a szélvész tsak tartot. más nap
a tengerbe hányák a kereskedésre valo portékákat.
három nap mulva. oda hányák ahajohoz valo eszközö-
köt, se anapot, se a tsillagokot nem láthatták egy
20 nehány napokig. és a szélvész olyan nagy volt, hogy már
minden reménségek oda volt [170a:] a meg szabadulás-
ra, De mint hogy jó darab ideje volt hogy senki az ételről
sem gondolkodot, pál fel álla közöttök. és mondá
nékik. Minden bizonyal barátim. jobban tselekedtétek
25 volna. szavamnak engedni. és krétából meg nem indul-
ni; mind azon által⁸⁹⁰ arra intelek. hogy legyetek bátrak,
mivel senki közüllünk el nem vész. és tsak a hajo fog el
veszni,⁸⁹¹ mivel ezen éttzaka az Istennek Angyala, a kié
én vagyok. és akit szolgálók nekem meg jelent, és azt
30 mondotta, pál ne fély. mert a Császár eleibe kel mened,
és azt tudodra. adom. hogy az Isten néked ajándékozta

⁸⁸⁹ teelnének, [t—b-ből javítva.]

⁸⁹⁰ által <le> arra intelek. hogy legyetek [Törlés a sor elején.]

⁸⁹¹ el veszni. <v> mivel ezen éttza [sor végén, éttzaka helyett.]

mind azokat. a kik veled a hajóba vannak, Erre való nézve legyetek barátim bátrak, mert én bizom abban hogy a mit nekem mondtok, bé is tellyesedik. hanem bizonyos sziget mellé vettetünk.

A tizen negyedik éttzakán, a midön az Adriaticum tengerén,⁸⁹² vagy is a sicilia tengerén volnának, éjjél tályba. a hajosok azt gondolák, hogy valamely föld mellé közelitenének. és le vetvén a fenék méröt. husz ölni vizet találának, és egy kevesé továbbá. tizen öt ölet találának, A koron tartván attol. hogy valamely kö sziklához ne ütközenek, négy vas matskát vetének le. a hajo faránál nagy nyughatatlanságal várván a napot. mint hogy [170b:] pedig ahajosok azt keresék hogy ki szabadulhasanak a hajobol.,⁸⁹³ a hajobol le botsáták atsonakot. olyan szin alat hogy a vas matskákot tennék más helyre. pál mondá a századosnak, és a vitézeknek, ha azok a hajosok ahajoban nem maradnak. ti meg nem szabadulhattok, akoron a vitézek el vágák a tsonak kötelit, és atengerbe hagyák esni, viradta felé. pál arra inte mindeneket. hogy ennének. mondván ma tizen negyedik napja. hogy rend szerént nem ettetek, és ugy mondván éhomra vagytok, várván a szélvésznek végit, de arra intelek hogy egyetek, és eröt vehesetek, mivel tsak egy haj szálatok sem vész el, azonba kenyeret vévén akezében. mindenek láttára hálákot ada az Istennek, meg szegé és evék, az ő példájára mindenek meg bátorodván. enni kezdének.,

A hajoban két száz hetven hat ember vala mindenestől fogva, és a midön jól laktanak volna, ahajot meg könnyebítették⁸⁹⁴ abuzát atengerben veték mikor meg világosodot volna, nem üsmérheték meg hogy mitsoda

[II Rész]

⁸⁹² tegerén, [Íráshiba.]

⁸⁹³ a hajobol., «és» a hajobol

⁸⁹⁴ meg könnyebítették «e» abuzát

szigethez volnának oly közel: de egy tenger szakadékot látván. amelynek partya vala, el végezzék. hogy ót a hajot el sülyesztenék, fel vonák tehát a vasmatskákot,⁸⁹⁵ és meg botsáták a kormány köteleit, és el hagyván⁵ magokat a tengernek. ket öszve⁸⁹⁶ szaka-[171a:]do tengernek. a parttyánál. a hajo el sülyede, ugy anyira hogy ahajonak⁸⁹⁷ az orra, meg mozdulhatatlan vala, de a hajo farát. a habok el ronták, a vitézek azon valának hogy a rabokot meg ölyék. nehogy ki uszván. el ne szaladgyanak. De a százados Julius meg akarván tartani pált. meg parantsolá hogy azok akik uszhatnak, menyenek ki előre a partra. A többi deszkákra ültenek., vagy hajo⁸⁹⁸ darabokra. és így minyájan a partra érének. és meg szabadulának.

Act. ⁸⁹⁹ 28

¹⁵ A földre hogy ki jutának. meg tudák, hogy a szigetet Máltának hinák, alakosok, pedig. akik. se deákul, se görögül nem tudtanak. és akiket azért. szent lukás Barbarusoknak nevezi. jól fogadák őket.⁹⁰⁰ alehet, hogy azok abarbarusok leg régieb lakosi valának a szigetnek. ²⁰ a kik feneciai nyelven beszélttenek. vagy Áfrikai nyelven. mivel Máltát. a kárthágobéliek birták. minek előtte, a Romaiak el vették volna tőlök. Azok alakosok tehát minden féle segittségel valának hozájok. nagy tüzet tsináltak nekik. mivel. mind hideg volt. mind az ²⁵ eső eset, pál pediglen sok venikét gyüjtvén esze. a tüzre hányá, a melyből a meleg miat egy vipera kigyó. a pál kezére ugrék. a midön azok abarbarusok apál kezén látán fügeni [171b:] a kigyot. mondák egy más közöt, kétség nélkül ez az ember valamely gyilkos lehet. mivel

⁸⁹⁵ vasmatskákot, [sm betűk ts-ből javítva.]

⁸⁹⁶ öszve [ö—e-ből javítva.]

⁸⁹⁷ ahajonak [Elírás.]

⁸⁹⁸ hajo [h—á-ból javítva.]

⁸⁹⁹ Act. <X> 28

⁹⁰⁰ őket. [k—t-ből javítva.]

meg szabadulván a veszedelemből. az Isten boszu állása,
it is rajta vagyon. és nem akarja hogy tovább élyen. De
pál a kigyot atüzbe rázván. semi gondgya nem volt, A
barbarusok pedig tsak azt varák. hogy meg dagadozña.
vagy egy szers mind halva le esnék, de minek utánna ⁵
sokáig várták volna. és látván hogy semi baja nintsen.,
akoron más képen itélének felöle, és Istennek mondák
lenni. Az óltától fogvást bizonyoson mondgyák. hogy
Málta szigetiben semi mérges állat nintsen, söt hamásu-
nan visznek is oda valamely mérges állatot, tsak hamar ¹⁰
meg döglük.⁹⁰¹ fő képen azon ahelyen a hol pált meg
marta vala akigyó., az a hely pedig egy barlang,⁹⁰² a
honnét most is minden nap., földet. és követ vesznek ki
orvoságul. a mérges állatok marása ellen. vagy azért.
hogy el üzék őket. ahol sok vagyon. azt pedig a szent pál ¹⁵
imádságának. és áldásának tulajdonittyák aki azt tart-
tyák. hogy azt a kegyelmet⁹⁰³ az egész szigetnek nyerte
volna meg. ahol annak elötte a mérges állatok igen
közönségesek valának, a mint eki tettzik⁹⁰⁴ a mint
történék szent pálal. [172a:] ²⁰

Publius pedig. a Romaiak részéről valo Máltai Guber-
nátor, meg tudván ahajo törést. igen emberségesen
fogadá mind azokat a kik a hajoban valának, és harmad
napig mind szálásal. mind étel meg vendégelé őket. a
Publius attya pedig mind hideg lelésbe. mind vér hasba ²⁵
feküt. páل hozzája menvén. imádkozék. a kezeit reája
tévén. meg gyógyula, Ezen tsuda után, mind azok akik
betegek valának a szigetbe. hozzája menének. és meg
gyógyulának igen nagy tisztelettel valának hozzája. és az
ö tekintetiért. a midön onnét el indulának. mind pálnak. ³⁰
mind a társainak elegendöt adának mindent, ami szük-

⁹⁰¹ meg döglük. fő képen azon ahelyen [*ahelyen*—első *e*-je *a*-ból javítva.]

⁹⁰² egy barlang, <vala,> a honnét [Törlés a sor végén.]

⁹⁰³ azt kegyelmet [Elírás;] az egész [*é*—*y*-ból javítva.]

⁹⁰⁴ tettzik <hogy> a [*a* <hogy> fölé írva.] mint

séges volt az utra. Azt tarttyák. hogy szent pál három holnapig maradván abban a szigetbe., az alat. nagyob része a szigetieknek meg térének.

Három holnap mulva egy Alexandriai hajóban ülnek, a mely hajo máltában töltötte vala atelet., és a mely Castor. és pollux Czimereket viselte, ezeket az Isteneket igen hiják vala segittségül a szélvészkor a pogányok, és a hajosok nagy áitatoságal valának hozajok, a fabula, azt tarttya. hogy ezek egy hasal let fiai valának Jupiternek, és Ledának; syrákusba érkezvén tehát.ót maradának harmad napig. ez a város [172b:] igen nevezetes Siciliában. onnét meg indulván Rhegiumba értenek. olosz ország⁹⁰⁵ szelyire. kálábriában, és másod napján érkezőnek puteolisba, ez a város kámpániába vagon.
15 Neapolistol. nyolcz mély földnire., pál. és a társai. ót keresztyéneket találának, a kik kérék. hogy maradvánállok vagy hét napig., azután Roma felé vevék uttyokot:, meg lelete látni aszent pál uttyának historiájából, hogy mitsoda keveset tudtanak abban az időben a
20 tengeren valo járáshoz, és hogy leg kiseb által⁹⁰⁶ meneteleért. mitsoda sok kerületeket tettek. a hajosok ugy mondván nem merték el venni szemeket a tenger szélyiröl., hanem tsak apartok mellet jártak.

A midön Romában lévő keresztyének meg hallák a
25 szent pál érkezésit. eleiben menének, az Appius piatzáig, és ahárom tabernákig, *ad tres tabernas.* a három vendég fogadokig. pál hogy meg látá őket. hálákot ada az Istennek. és nagy bizodalomal lön. a midön Romában érkezék. meg engedék néki, hogy ót⁹⁰⁷ lakhatnék. a hol
30 akarná a vitézel. a ki ötet örizte, és akinek örzése alá adták volt. még mikor ahajobol ki szállot, a töb rabokot,

⁹⁰⁵ ország <szesz> szelyire.

⁹⁰⁶ [Sor végén:] ál- [törlés tollhiba miatt;] által [ál szótag sor eleji margóra írva.]

⁹⁰⁷ ót <m> lakhatnék.

Julius százados a prefectusnak Afranius Burrusnak kezébe adá, azt el le-[173a:]het hinni, hogy a százados nyéré meg szent palnak hogy a városon maradhatna., és nem arend szerént valo tömlöztbe. de ugy mind azon által. hogy a jobb kezín lántz lévén, a lántznak a más vége, a vitéznek a ki ötöt orizte. a bal. kezín volt., és ennek felelni kellett rolla. A Romaiak, eszerént bannak vala az ilyen féle rabok mint szent pál volt

Harmad nap mulva, szent pál arra kéré az eleit a sidoknak, hogy mennének hozzája, mivel nem volt szabad ki menni szálásáról, és amidön oda mentenek volna. mondá nékik Atyam fiai, ámbár semit nem tselekedtem is a nép ellen, se ami Atyáinknak szokási ellen. de Jérusalemben meg fogának, és a Romaiak kezében adának, a kik engemet meg vizsgálván. szabadságban akarának tenni. mert semi halálra valo vétket nem találának bennem, de a sidok. abban ellent tartván. kénszeritetém a Császára appellálni. nem lévén mind azon által arra semmi szándékom., hogy valakit a magam felekezeti közül bé vádollyak, Erre az okra valo nézve kértelek bennetek hogy ide jöjjetek, azért hogy veletek beszélhesek. mivel az Izrael reménségiért vagyok ebben a lántzba. A sidok felelék néki., te rollad semi levelet nem vettünk Jérusalemből. se senki abbol az ország-[173b:]bol olyan nem jöt. aki rosztat mondot⁹⁰⁸ volna felöled. De mi azt akarnok meg tudni, hogy magad mondanád meg amagad gondolatját: mert mi tsak⁹⁰⁹ azt tudgyuk a keresztyéni szakadásról. hogy azt mindenüt üldözik.

Szent pál napot adván nékik, sok számuan menének hozzája, és az Isten országát prédikállá nékik. meg erősítvén mondásit sok bizonyságokkal. és regeltől fogva

⁹⁰⁸ mondot <mondot> volna

⁹⁰⁹ mi tsak <azt> azt [Törlés a sor elején.]

estig. azon igyekezék hogy el hitesse vélek a kristusba
 valo hitet a Mojses törvényéből, és a profétákból,
 némellyek bé vevék mondasit, mások meg veték, és
 nem egyezhetvén meg magok között, el oszlának, Erre
 5 valo nézve mondá pál nékik. Igen nagy okból mondatá a
 szent Lélek Isaiásal, Eredgy⁹¹⁰ mond meg annak anép-
 nek, fülel halyátok. és nem értitek, látni fogtok, és által
 nem láttyátok, mert meg nehezedet aszive ennek anép-
 nek, és a fülel meg süketült, és magokot meg vakitot-
 10 ták. hogy szemekel ne lásanak, és fülel ne halyanak,
 és szívekel ne érttsenek, és hogy meg térvén, meg ne
 gyógyittsam őket. tudgyátok meg azt, hogy az üdveség-
 nek uttya, meg nyitatot a Nemzeteknek, én hozzájuk
 küldtettem. meg is halgatnak engemet, amidön ezeket
 15 mondá, a sidok el menének. és igen nagy⁹¹¹ vetekedések
 valának közöttök. [174a:] pál pedig két egész esztendeig
 marada a szállásán. és magához fogadgya vala mind
 azokat. a kik ötet latni mentenek. predikálván az Isten
 országát, és hirdetvén akristus Jésust egész szabadságal.
 20 és ötet attol. semi meg nem tartoztatá. se a lántz a
 melyet hordozot. se a vitéz a ki örzötte, se a sidoktol
 valo félelem

Joseph. antiq.⁹¹²
 l.20 C.7.

Azonban pedig festus, a judeába valo Gubernátor,
 azt a tartományt. siralomra méltó állapotba találá, a
 25 mitsoda nyomoruságokat követnek vala ót el a tolvajok,
 szabadoson pusztitnak. égetnek vala mindenüt, A gyil-
 kosok, akiknek számok minden nap nevedik vala,
 mindenüvé el terjeszték gyilkosságokat. A népel, a ki
 mindenünét Jérusálemben megyen vala, esze elegyed-

⁹¹⁰ Eredgy [E – I-ből(?) javítva.] «mond» mond meg

⁹¹¹ nagy «kérdézkedések» vetekedések [vetekedések – az utolsó sorba a lap
 aljára írva, «kérdézkedések» alá:] valának [nak – szintén utolsó sor alatti
 beszúrás.]

⁹¹² antiq. «l» l. 20 C. 7.

vén, azt ölték. meg, a ki nekik tettzet., de söt még fegyveresen mennek vala a falukra, a melyeket fel prédálták,⁹¹³ fel égették. és meg ölték. akikre haragudtanak, Egy ámitó, aki boszorkányságot is üzöt. sok számu embereket. el ámitván. a pusztába vivé. azt igéré⁵ nékik. hogy minden féle nyomoruságoktól meg mentené őket, festus. mind gyalog, mind lovas⁹¹⁴ hadat küldé ellenek, akik el szélyeszték őket

Azon⁹¹⁵ idő tályba. Agrippa király, aki gyakorta mégyen vala Jérusalembé, és a kinek atemplom mellet¹⁰ volt a háza, uj házakot epitete a királyi udvarháznak. tornáztához közél, onnét meg lehete látni, az [174b:] egész várost. és amezöt, és akirály láthatta, amaga házából mind azt a mit tselekedtenek atemplomba söt még az áldozat tételeket is. Ez a dolog. a sidoknak eleit¹⁵ igen meg sérté, mivel az ő törvények. azt meg nem engedé hogy kívül nézenek bé a templomba hogy ót mit tsinálnak, fő képen az áldozatnak Cerémoniáit. A templomnak belső résziben lévő házakon⁹¹⁶ felyül, nap nyugot felé, olyan magos kö falat emelének, a mely el²⁰ vevé a templomnak belső résziben valo látást, nem tsak akirály házából, de még a Romai örzök sem láthatának oda bé. akik az innepekben., a templom tornáztára⁹¹⁷ valának helyheztetve. Azok avitezek atemplom tornáztaira azért valanak helyheztetve. hogy lássák⁹¹⁸ onnét²⁵ mit tsinálnak a templomba. hogy ha valami zenebona tamadna. hogy oda futhassanak. nem tsak nap nyugot

Joseph. Antiq.
I. 20 c. 7.

⁹¹³ fel prédálták, <és> fel 'égették. és

⁹¹⁴ lovas [lovás-ból javítva, az ékezet áthúzásával.]

⁹¹⁵ Azon [z és o—r-ből javítva; úgy látszik, Arra szót kezdett írni.]

⁹¹⁶ házakon [on—utólag írva a sor végéhez;] <nak nap felib> felyül, nap nyugot [törlés a sor elején.]

⁹¹⁷ tornáztára

⁹¹⁸ lássák [ss—n-ből javítva;] onnét mit tsinálnak [tsinálnak—i-je á-ból javítva.]

felöl valanak örzök hanem még a templomnak. körös körül lévő folyosoin.

Agrippa király. és festus Gubernátor ugy tekinték a sidoknak azt a tselekedeteket. mint nékik tett gyalázatot., és el végezék magok között hogy le rontassák a falat., festus parantsolatot is ada az iránt de a sidok. arra kérék. hogy ne banná ha követet küldenek a CSászár-hoz. mondván hogy ahalált örö-[175a:]mesteb el veszik. tsak azt meg ne lássák, hogy atemplomnak valamely részit le ronttsák, festus azt nékik meg engedé, a városnak eleiből, tiz követeket küldének Romában. a nagy áldozo papal, Ismaelex, és a szent kints örzőjével. selciásal. A császár meg halgatá öket, meg botsáta nékik. és meg engedé hogy a köfal fent maradna, a Császárnénak poppéának kérésére, a ki áitatos volt. mondgya josef. poppéa. a⁹¹⁹ kinek josef anyira ditséri áitatoságát., a maga seculumában, leg fertelmeteseb,⁹²⁰ és leg mértékletleneb aszszony vala, A kit Néro meg szeretvén. sok számu gyilkoságra vivé ezt a fejdelmet.,²⁰ és kegyetlenségre, az Imperiumba lévő fő urakhoz. poppéa arra kénszeritté Nerot, hogy válnék el Octáviától. küldené el⁹²¹ mesze valahová. és öletné meg, hogy ő lenne helyébe. ennek az aszszonynak volt valamely hajlandosága a sidokhoz, és talám a hiteté el josefel hogy²⁵ áitatos volna, ez a historikus. azt mondgya. hogy poppéa viszá küldé a tiz követeket, Jérusalembe, és meg tartá. Ismaelt, és seltiást. mint egy zálagul.

Agrippa idővel le tevé Ismaelt. a fő áldozo papságból. hogy boszut állana rajta. a buzgoságért. mellyet ellene mutatot ebben adoloban. és ezt a méltósá-[175b:]got Josefre adá, akinek vezeték neve. kabis vala, Ismaelt nem tudgyák hová let. hanem Josef mondgya felölle,

⁹¹⁹ a a kinek [a—ismételve új sor elején.]

⁹²⁰ leg fertelmeteseb, [leg—beszúrás.]

⁹²¹ küldené el «valamely» mesze valahová. [Törlés a sor elején.]

hogy Cyrenában, fejit vették volna, de nem teszi fel se az időt, se az okát halálának.

Joseph. de bello.
1.7.c.9.

Az alat amég szent pál vasban vala Romába, akristus Jesus vallása, igen nevedék azö munkája által, A⁹²² pál név. nevezetesé let még a Néro udvarában is. ahol feles keresztyének valának, Az ö bátorságal valo predikálása az Évangyéliumot.⁹²³ okozá. hogy azt mások is prédikallák. Noha azt némelyek, az irigységnek lelkével tselekedék, és azért. hogy a Nero dühössége fel gerjedgyen. látván szaporodását. a keresztyénségnek, Azt tarttyák. hogy rabságakor. üsmerettséget tett volna. a filosofus Sénékával. akinek, abban az időben nagy hitele volt. a Császár udvarába söt még olyan leveleket is láthatni. mint ha szent pál írta volna Senekának. és seneka szent pálnak. ugy tettzik, mint ha szent Hieronimus. és szent Agoston. azokat valóságosoknak tartották volna, de mostanában, azok iránt más gondolatba vagyon az egész világ.

5 filipp. IV. 22.

filipp 1. 14. 18.

10

15 Hier. de viris
Illustr. c.12. Aug
Ep. 152 c 5. n.14.

Mácédoniába. a filippibéli keresztyének mindenkor nagy szeretettel lévén szent pálnak. és akik sokszor meg mutatták vala. hozzája valo adakozásokat. a melyet meg ujiták ezen alkalmatoságal is. Mivel meg tudván **[176a:]** Romába, fogságba valo létit, hozzája küldék Epafroditust. pénzből álló segittségel, és aki néki sokat szolgálta rabságában, söt még nagy veszedelmekre is tette érette magát., de veszedelmes nyavalyában esvén, kényszeríték sokáig Romában maradni.

20

filipp 1.12.13.

25

A filippi béliek meg tudván betegségit. azon igen meg szomorodának, Erre valo nézve. mihent meg gyógyula, szent pál siettségel küldé viszá. és a filippi bélieknek. egy levelet küldé általa, a melyből tudgyuk mind ezeket a különös dolgokat, szent pál a levelében nagy szeretetet⁹²⁵ mutat az oda valo Anyaszent egy házba lévő

A kristus eszt 65.
An. vulg. 62.

30

III Rész⁹²⁴

Szent pálnak
a filippi béliekhez
valo levele.

⁹²² A [Javítva a-ból.]

⁹²³ Évangyéliumot. <h> okozá. hogy

⁹²⁴ <sen> III Rész. szent

⁹²⁵ szeretetet [Szóvégi et – beszúrás.]

hivékhez, és noha ditsérje is adakozásokat. és jó sziveket. de azt tudokra adgya. hogy meg szokta a szegénységet. és hogy tudgya magát alkalmaztatni. minden féle rendhez, a melyben az Isten ötet tézsi, és hogy ajó

5 tételben. melyet véle téznek, nem tekénti⁹²⁶ anyira a maga hasznát, mint az övékét. és a jutalmat. melyet azért érdemlenek Isten előtt. keményen beszél. a sidó hamis doktorok ellen. a kiket, a kristus Jesus keresztye. ellenséginek nevezi, a kiknek vége ahalál, a kiknek a

10 hasok az Istenek. akik tsak a földi dolgokat kíványák. akik olyanban ditsekednek. a melynek gyalázattokra kellene lenni, Inti a filippieket a békeségre, az alázatosságra. a békeséges türesre., hogy a kristus Jésust kö-

[176b:]vesék, a ki magát meg alázza. akeresztnek haláláig.

15

filip IV. 18.19.

Híhető. hogy a filippi Anyaszent egy házba. valamely egyenetlenség vala ezen két személyek között úgy mint Evodia⁹²⁷ és syntikas között, ezek nevezetesek valának a jó tselekedetekbe. részek is volt. a⁹²⁸ szent pál Évangéliumi munkáiban., aki is arra kér valakit a fők közül., hogy békéltese meg őket, azt igéri a filippi bélieknek, hogy rövid idő alatt, hozzájuk küldi Timothéust., aki mellette volt Romába és azt a remenséget is adgya nekik. hogy még magais el mégyen látogatásokra,

25 amidön az Isten ki veszi a fogságból.

filip IV. 2. 3.

szent pál Romában lévő rabságában.⁹²⁹ téríté meg onesimust. philémonak arabját, onesimus minnek utánna⁹³⁰ meg lopta volna az urát, Colossusbol frigiába szalada, onnét Romába mene. meg tudván hogy szent

Szent pál meg téríti onesimust

⁹²⁶ tékenti [Ékezetthiba.] [A margón:] filip XI. [IV. helyett] 18.19.

⁹²⁷ Evodia<s> és syntikas [a—e-ből javítva.]

⁹²⁸ a a szent pál [a—ismételve új sor elején.]

⁹²⁹ rabságában. [ban—javítva;] téríté<té> meg [Törlés a sor elején.]

⁹³⁰ utánna<a> [?]

pál az urának jo akaraja Romába volna. fel keresé ötet. melléje adá magát. meg vallá néki tselekedetit. és meg esvén a szive. az Apostolnak intesin. és oktatásin. meg téré. és meg keresztelkedék, szent pál kivánta volna maga mellet meg tartani. hogy szolgálattját vegye, ⁵ melyet még magais filemon meg tselekedte volna, de jobban sze[177a:]reté viszá küldeni, és egy levelet küldé általa filémonak. a melyből láttyuk mind ezeket., azt írja néki hogy reménli rövid idő alatt. meg látni ötet kolossusba, és arra kéri hogy készítsen szállást, köszön-¹⁰ ti Appiát a feleségit. és Arkippust. aki valamely egy házi szolgálatba volt kolossusba, szent pál mellet valának akoron. Timotheus, Epafrás, Aristárkus. Demás lukáts. és⁹¹ Márk., filémon az Apostol levelét vévén. viszá küldé néki onésimust, hogy szolgállyá ötet. a mint is¹⁵ hogy, szent pál sok hasznát vevé. mint⁹² hü szolgának. és mint Évangéliumi méltó szolgának. azt tarttyák. hogy az Apostol. püspöké tette volna ötet Mácédoniába Beréába. és hogy onésimus, őt Mártirság által végezte volna el életét.²⁰

Const Apost I.
7.c.46.

A mi pedig filemont illeti. szent pál ditseri az ő hitét, a szentekhez való nagy szeretetét.⁹³ adakozását, nagy jó erköltsit. azt mondgya. hogy a házábol szent egy házat tsinált volt. vagy azért hogy a hivek oda gyűljenek a szent Aldozatra, vagy pedig azért. hogy minden tselédi²⁵ a hitre tértenek volt. és úgy éltének aházánál. valamint egy templomba, azt mondgya még szent pál felöle, hogy a háza, minden szegényeknek szállása volt. Theodoretus idejében, még meg volt a háza kolossusba, azt is mondgyák. hogy ugyan őt. [177b:] szent filemon mar-³⁰

⁹¹ és [Beszúrás.]

⁹² mint [r-d-ből javítva.]

⁹³ szeretét. [Mikesnél többször is előforduló (íráshibás?) alak; a. m. szeretetét.]

Theodoret. praes.
in Ep ad philem.

tyrságot szenvedet volna. a feleségivel Appiaval, Nero Császár idejében

Szent pál levele a
kolossa béliekhez.

5 Szent pál meg értvén némely levelekből⁹³⁴ melyeket onésimus vitte vala néki. láodicéabol. és Épafrásból. aki akoron⁹³⁵ véle volt rabságban Romában. hogy némely hamis Apostolok meg akarnák rontani a kolossabéli hiveknek hiteket. egy levelet ira nékik, hogy meg gyarapithasa őket a hitben. a melyet⁹³⁶ az ő Apostoloktól., Epafrástól vették vala, kolossus. frigiai város vala,
10 és laodicéának szomszédságában. szent pál nem prédikálót abban a tartományba, de az ő buzgosága minden Anyaszent egy házakra el hatván, el nem titkolható aveszedelmet⁹³⁷ a melyben valának a⁹³⁸ kolossa béliek. a miolta meg tudta annak az Anyaszent egy háznak meg
15 térésit. szüntelen imádkozot érette. az ellenséges ember, őt ajó mag közü konkojt hintet volt. A hamis Apostolok. azt tartották hogy az Istenhez nem kel akristus által folyamodnunk, mert igen felyeb valónálunknál, hanem az Angyalok által, a kiket. mondgyák
20 vala, hogy ők a mi közben járóink.⁹³⁹ a sidó tar-[178a:]tásokra ís akarják vala kötelezni a kolosabélieket. és új jármat akarának reájok tenni.

Hogy meg torkolya azokat a veszedelmes Doktorokat. és eleit vegye. tanítások el terjedésinek, az Apostol.
25 egy levelet ira a kolosa⁹⁴⁰ bélieknek, a melyet Tikikus. és onésimus által küldé el. A melyben. fel magasztallya nagyságát. és felségit a kristusnak, a ki az Atyának

⁹³⁴ levelekből «a» melyeket

⁹³⁵ akoron [k—javítva r-ból.]

⁹³⁶ a melyet «Épa» [Törlés a sor végén;] az ő [ö—beszúrás.] Apostoloktól.,

Epafrástól

⁹³⁷ aveszélmét [Elírás.]

⁹³⁸ a [Utólagos beírás a szóközbe.]

⁹³⁹ járóink. [i—n-ből javítva.]

⁹⁴⁰ a kolosa «s» bélieknek, a melyet Tikikus. [T—k-ből javítva.]

képe, az Anyaszent egy háznak feje, a ki elhinti minden tagjaiba. az életet. és alelket, a ki az Istenel valo⁹⁴¹ közben jaroja. és meg békéltetöje az embereknek, inti arra, akolosabélieket, hogy álhatatosan meg maradgynak ahitben melyet Épafrástol⁹⁴² vették, és ne halgasák⁵ a hitetöket, a kik tsak atévelygésben akarják öket vetni, igen szép rendet ad nékik. a magok viselésire., azt hagyá nékik hogy a laodicéai hiveknek is olvastásák el levelét. akik szomszédtságokban valának. azt is akarja hogy el olvasák a kolosabélieknek. a levelet, a melyet a laodicea béliek irtak volt néki 10

A midön szent pál ezt a levelet írta Romából. akolosabélieknek, akoron mellette valának, Timotheus. Aris-tarkus. Márk. Jésum, az igaz. szent lukás, Démás. és Epafrás; köszönté öket. ezeknek [178b:] nevel, és 15 nagy ditséretet téssen Epafrásról, azt tarttyák hogy Epafras Collosusba⁹⁴³ püspök volt, és ugyan öt martyrságot szenvedet volna, a Martyrologiumba 19 júly. vagyon fel téve az Innepeje.

Senki arégiek közül tudtunkra nem adgya, hogy mi formába szabadult meg szent pál a fogságból, se maga nékünk aról nem szol. hanem tsak azt tudgyuk. hogy szabadságba tették, minek utanna. mint egy két eszten-deig maradt volna avasba., a szabadulása. vagy azért volt, hogy a sidok nem vádolták a Császár elöt, vagy 25 azért, hogy a birák meg üsmerték ártatlanságát szent pál. még olász országba volt. vagy is talám Romában, a⁹⁴⁴ midön a sidoknak írta levelét., de minek elötte meg vizsgállyuk azt a levelet, szükséges elöször. egy kis fordulást tenni Judeéába, ugy hogy, meg tekénttsük 30

Hebr XIII 24.

⁹⁴¹ valo <m> közben jaroja. és meg békéltetöje

⁹⁴² <E> Épafrástol [Elöször *Efrástol* volt; *Épa* szórészét <E> fölé írta Mikes.]

⁹⁴³ Collosusba [*C*—*E*-ből javítva.]

⁹⁴⁴ a <midoknak> midön a sidoknak [*a* névelö beszúrás.]

mitsoda állapotba vagy az őt való Anyaszent egy ház, akinek írja levelét.

IV Rész.

A kis szent
Jakobot meg ölik

5 Festus a Judéai Gubernátor 62⁹⁴⁵ esztendőnek a kezdetin. meg hala. abban az országba. Néro azt meg tudván. Abbinust küldé helyébe,⁹⁴⁶ azon idő tályba, Agrippa király. el vevé a [179a:] fő papságot Joseftől. Ananusnak adá. az Annás fiának. aki oly nevezetes az

10 Évangéliumba, Ezt az Annást mondgya Josef. ugy tekintették mint leg boldogab embert avilágon., mivel ez addig maradván a fő papságban. a még nékie tettzet az ő ött fia mindenik birta a fő papságot, ő utánna, a mely soha meg nem történt soha másal. Ananus a kiröl vagy a szó. ötödik fia volt Annásnak, Ez igen bátor. és mérész ember volt. mondgya Josef. ez a Sadducéusok

15 vallásán volt. ezek igen kemények valának az ítélet tételbe. Ez a festus halála után. minek előtte Albinus el érkeznek. atanátsot esze gyűjté. és oda hivatá a kis Jakobot a kristus Jésus attya fiát. a Jérusálemi püspököt. és még⁹⁴⁷ másokot is. hogy törvényt látnának reájok, azért. mert a Mojses törvényit el hagyták volt. Jakobot, és a többit arra ítélek hogy meg köveznék., epedig tellyeségel nem tették az Isten félő embereknek. és azoknak. kik atörvényt és avallást szerették. Ezt Josef mondgya nekünk.

Antiq XX. c 8.

Euseb. I. 2.
hist Eccl. c. 23.

25 De Eusébius Hégésippus után. a szent Jakab haláláról. sokal bővebben beszél nekünk [179b:] azt mondgya tehát. hogy a Doktorok, a farisaéusok. és más több sidok. a kristus Jésus vallásának el terjedésin igen meg háborodván, a szentet mindenek eleibe hivaták. és

30 mondák néki. hogy az egész nép tévelygesbe volna a jésus iránt. anyiban hogy kristusnak tartanak. néked kel tehát. mondák néki. abbol atévelygésből ki venni. mivel

⁹⁴⁵ <6> 62 esztendőnek [Tollhiba.]

⁹⁴⁶ helyébe, [be, — új sor előtti margóra írva, elvlasztás után.]

⁹⁴⁷ még másokot [é—á-ból javítva.]

mindenek azt fogják hinni. a mit te⁹⁴⁸ fogsz mondani; Ez a dolog husvét tályba volt, a mely időben. végphetetlen sidok valának Jérusálemben., avilágnak minden részeiről., egy toronyra, vagy is atemplom tornáztára. fel hagaták szent Jakabot., és fel kiálták neki. mond meg⁵ nekünk Igaz ember., hogy mit kellesék hinnünk a Jesusrol.,⁹⁴⁹ a kié meg feszitettek, mert mi bé veszük a te bizonyságodot azt felelé fel szoval. az egész népnek. Jesus, az Ember Fia akiről beszéltek. mostanában az örökös Felségnek. a jóbján üll. mint Istennek Fia. és a¹⁰ menyei félhöken fog még egy nap el jöni.

Sokan akik jelen valának ezeket halván asziveket meghatá, ditsöitték a Jésust, és kiáltani kezdék, osánna a Dávid fiának.,⁹⁵⁰ De [180a:] az irás tudok, és a farisaeusok. meg boszonkodván ezen abizonyság tételen,⁹⁵¹ el¹⁵ végezék hogy el veszesék az igazat. kiáltani kezdék. hát az igaz is el tévelyedik; és fel menván a helyre ahol volt. le taszitották amagos köfalrol. a völgybe, az esésbe meg nem hala, hanem térdre álván imádkozék ellenségiért, és⁹⁵² botsánatot kére üldözőinek, a kik látván még²⁰ életbe., telyeségel meg akarák ölni. köveket hajigálának hozzája, de mint hogy távul volt tollök. semi halálos sebet nem ejthetének rajta. egy Rékabita ót jelen lévően. szemekre hányá kegyetlenségeket. hogy az igazat meg²⁵ akarják ölni, aki ő érettek imádkozik, végtire egy ványolo a fejét bé töré, aposztó ványolo botyával. és meg ölé. Ez a szent, a Jérusálemi Anyaszent egy házat. huszon nyoltz esztendeig igazgatá, a kristus menybe menetelétől fogvást, a kristus 62 dik esztendejének husvéttyáig, a templom hegyén temeték el, ugyan azon³⁰

⁹⁴⁸ te <m> fogsz mondani;

⁹⁴⁹ Jesusrol., [Második s—r-ből javítva.]

⁹⁵⁰ fiának., <mas> De

⁹⁵¹ tételen, <kial> el végezék hogy el veszesék [veszessék] az igazat. kiáltani

⁹⁵² és <botsánat> botsánatot [Törlés tollhiba miatt.] mitsoda [m—javítva.]

a helyen, a hol meg ölék, és őt köből való épületet tsinálának, a mely fent volt. mind addig, amég a romaiak el nem ronták atemplomot, és avárost.

Közönségesen a sidók. a mitsoda hiszemben valának
5 a szent Jakab szenttsége iránt., a leg oko-[180b:]sabakal közülök, azt el hiteté., hogy az ő halála okozá mind azokat a nyomoruságokat, a melyek reájok szállának, A jérusálemi lakosok közül némelyek. Albinus eleiben menének, aki már meg indult volt Alexandriából, és
10 panaszt tettenek neki az Ananus erőszak tételiről. és hogy mitsoda⁹⁵³ igazágtalanul ölette meg szent Jakabot. eleiben adák. hogy Ananusnak nem volt hatalma esze gyűjteni a tanátsot az ő engedelme nélkül. Albinus haragal ira Ananusnak. büntetéssel fenyegetvén ötet.
15 Agrippa látván Albinusnak ellene valo haragját. le tevé afő papságbol. a melyben tsak négy holnapig birta vala, és azt a méltoságot, Jésusnak, a Damneus fiának adá.

A Jérusálemi szék üresen⁹⁵⁴ maradván. a szent Jakab halála után, az Apostolok, a Tanitványok, és a kristus attya fiai, a kik közül még egy néhányan valának életbe, esze gyülének hogy szent Jakab helyében mást válaszanak. mindnyájan egy szóval⁹⁵⁵ szent Simeont választák Simeon a Cleofás fia volt, és Máriáé, a szent szüz nényié. ez igy lévén akristus Jesusal unoka gyermek
25 volt. test szerént,; és test vér attyafia a kis jakabnak, a kinek helyében választák szent Épifanus azt mondgya, hogy a midön a sidok köve-[181a:]zik vala. szent jakabot., siméon az öttse. szemekre hányá kegyetlenségeket, A siméon választását, szakadás követé. a Jérusálemi Anyaszent egy házba, egy Thebuthus nevü meg neheztelvén azon. hogy miért ötet nem választották.,

orige.in Cels.1.1.
p. 55

Euseb.hist Eccl.1.
3. c.11.

Epiphan.
haeres.78. c 14.

Euseb.ex
Hegesippo:
1.4. c 22.

⁹⁵³ igazágtalanul [á—e-ből vagy é-ből javítva.]

⁹⁵⁴ üresen [en—beszúrás.]

⁹⁵⁵ szóval [l—n-ből javítva.]

boszut állá, ellenkező dolgokat kezdvén⁹⁵⁶ tanítani abban az Anyaszent egy házban. a mely mind addig szüzen maradt volt, és semi eretnkséggel meg nem ferteztetet volt

szent Jakabnak egy levele vagyon, a mely első ahét⁵ közönséges levelek között, szent jakab ezt a levelet⁹⁵⁷ az egész lévő még tért sidoknak írta. azt nem tudgyák mitsoda időben írta.: De úgy tettzik hogy a szándékja főképen avolt., hogy azoknak, ellent állyon, a kik azt tanították hogy a hit egyedül elegendő a meg igazulásra,¹⁰ a jó tselekedetek nélkül. és a kik viszá élnek vala a szent pál szavaival. a ki egy néhány helyt a leveleiben. azt erősíti. hogy a törvénynek tselekedeti. hit nélkül. haszontalanok, és hogy a szeretet által való munkálodo hit. igazit meg minket., szent Jakab meg mutattya.,¹⁵ hogy a magtalan hit. haszontalan. hogy a meg holt. és jó tselekedetek nélkül való hit, nem avalóságos keresztyéni hit. sok szép jó erkölcsökre való lettékét ad. a [181b:] hiveknek, nem vigyáztván igen arra, hogy a mondásit esze foglallya., igen hadgya a felebaráti szeretetet. az egyeséget., abékeséget, a békeséges türeést, beszél arosz gazdagok ellen. és azok ellen. akik a gyülekezetekben igazágtalanul⁹⁵⁸ személy válogatok voltak., hogy a gyónást. az imádságot. és a betegeket. az olajal való meg kenést. mind a testnek, mind a léleknek.²⁵ meg gyógyulásokra

Szent pál meg tudván hogy a hivek Jérusálemben, és pálestinában, üldöztetnének ameg keményedet hamis sidoktól., és hogy mitsoda szánakodással voltak rajta. rabságában, egy levelet írta nekik olosz országból. mi-³⁰hent meg szabadula Ebben⁹⁵⁹ alevelbe való szándékja a,

A krisztus eszt 66.
An.vulg. 63.

V. Rész

szent pál levele
a sidokhoz,
Hebr.X:32 33.34.
Hebr.X 34
Hebr.XIII 24.

⁹⁵⁶ kezdvén [zd betüket a sorvégi margóra írta, nyilván utólag.]

⁹⁵⁷ levelet <a> az egész [az egész <a> fölé írva.] világon

⁹⁵⁸ igazágtalanul [ul—beszúrás világosabb tintával.]

⁹⁵⁹ Ebben [E—e-ből javítva.]

hogy meg mutassa, hogy a valóságos igasság, nem a törvénytől vagyón., hanem a krisztus Jésus adgya azt nékünk a hit, és alelke által, alevélben. nagyon fel magasztallya a krisztus Jésust az Angyalok, és Mojses⁵ felet, meg bizonyityta az üdvevitő áldozattyának. erejét., és az ő⁹⁶⁰ Papságának felségét, a honnét ki hozza, az Aaron papságának el töröltetésit, és az ő általa fel álitatot áldozatokat. szent pál fel nem teszi anevét. ennek alevélnek se a kezdetin, se **[182a:]** semi resziben,¹⁰ se nem emlékezik Apostolságáról. talám az olyan keresztényekre valo nézve. akik még a sidó vallást is követték., és a kik gyanakodtanak ellene. mint ha el akarná rontani a Mojses törvényt.

Ebben alevélbe szent pál írja a sidoknak. hogy¹⁵ Timotheus meg szabadult a fogságból. azt igéri nékik, hogy ha rövid idő alatt viszá tér judéába, véle együt meg látogattya őket. ezt véghez is vivé. amint ezt ezután meg láthatni. sokan a régiek közül azt tartották hogy szent pál Romából spanyol országba ment volna, és hogy²⁰ mentiben Gallián ment volna által. A bizonyos hogy ennek az Apostolnak szándéka volt spanyol országba menni, minek utánna Romában ment volna. valamint maga írja a Romaiaknak.: De azt bizonyoson nem tudhatni. hogy őt let volna. hanem azt tudgyák. hogy²⁵ viszá tére nap keletre, és lehet hogy kréta szigetibe mene, ahol fel álitván az Anyaszent egy házat őt püspöké tevé Titust, meg parantsolván néki. hogy minden városokba. papokat püspököket tégyen., a mint már a szükséges lészen ahiveknek.

*

Tit 1.5 Hieron.
Theodoret. et
Chrysost in Epist.
ad Titum. Tit 1.5.

Athanas. ad Dracont. Chrysost. ad hebr. praefat p 696 Greg. Mag. in Job. l. 31 c 22. Baron. ad an. 61 S. 1 Boll. 1 febr. Rom XV. 28.

•

⁹⁶⁰ az ő <fel> Papságának felségét, [Törlés a sor végén.]

Albinus judéának Gubernatorja, Jerúsálembe érkez-
 vén. leg első gondgya avala, hogy tsen-[182b:]deségbe
 tehese atartományt, meg fogatván. és meg büntetvén,
 sok számu tolvajokat, és gyilkosokat. kik azt pusztitot-
 ták., A gyilkosok pedig a magok részéről. azon valá-
 nak hogy meg maradhasanak., Egy innep napon. ezek
 éttzaka Jerúsálembe menvén, meg fogák Élézárnak a
 templom kapitányának az irodeákját. aki⁹⁶¹ Ananiás-
 nak., a fő papnak fia vala a gyilkosok. meg mondot-
 ták.⁹⁶² hogy addig azt az embert ki nem adgyák.,¹⁰
 valamég az ő társokat. a kik fogságban vannak a
 varosan. el nem botsátták. Ananiás pedig olyan ember
 volt, a ki mind nagy tiszteletbe, mind adakozo⁹⁶³ volt,
 ugy anyira, hogy a sok ajándekokal. magához hodittá
 Albinust., és azt is véghez vivé, a fia szabadulásáért,¹⁵
 hogy el botsátanak a fogságba lévő gyilkosokat. Albinus
 azt könnyen meg engedé, De ez a könnyűség. igen
 veszedelmes dolgokat okozta az országba, mert agyilko-
 sok az olyan alkalmatoságokba., soha sem mulattták
 vala el. Ananiásnak valamely attyafiát meg fogni, hogy²⁰
 a magok közül valokot rajta ki válthasák. ez is okozá
 hogy azok avesztettek. anyira el szaporodának, és meg
 bátorodának. Albinus magais sokakat botsáta el⁹⁶⁴
 apénzért. Illyen for-[183a:]mában a szabadság mindent
 tselekedni, és a melyet könnyen lehet meg venni ettől a²⁵
 Gubernátortól. bé tölté Jerusalemet és az egész országot
 pártolással. és vétkekel. Albinus maga. is huzta bitang-
 lotta. predálta mindennek ajószágát. az országot a sok
 ado alá vetette, és azok meg érzették haragjának sulyát,
 a kik bé nem tölthették az ő fősvénységit.³⁰

⁹⁶¹ aki Ananiás <fia vala.>nak., a fő papnak fia vala

⁹⁶² meg mondották. [*d—o*-ból javítva.]

⁹⁶³ adakozo [*d—k*-ból javítva.]

⁹⁶⁴ botsáta el [*el*—beszúrás;] apénzért. Illyen formában [ékezethiba.]

Azon időben az egyenetlenség, a fő papok közi is el terjede, Agrippa, el vévén a fő papságot Jesustol. a Damnéus fiától. Jésusnak, a Gamaliel fiának adá. a közöttök igen nagy veszekedést okozta, Ez a két fő pap, 5 olyan sereg Isten nélkül való emberekkel kísérteték magokat, akik, a midőn esze találkoztanak. egy más szitták. és averekedésen végeztek. Ananiásnak, a kiről már szollottunk,, valának⁹⁶⁵ néki is különös pártosi. ennek. a szolgálai el mennek vala. a mezőn lévő szérőkre 10 a hol abuzát tsépelték., és erővel veszik vala el. apapoknak való dézmát., úgy anyira hogy sokan a papok éhségre jutának, Más felől pedig, kostobárnak. és saulnak. kik királyi familiából valának, sok hadi emberei valának a kikért tartottanak töllök az országba., úgy 15 annyira. hogy a köz nép. úgy volt, mint prédára [183b:] való, anyi sok féle rész közöt. a kik készen voltak. mindenkor, erőszakot tenni. a szegényeken. és az⁹⁶⁶ erőtelenenek. mind ezek elöl járói valának, a sido nemzet el romlásának.

20 Azonba pedig Ágrippa. magát⁹⁶⁷ igen gyűlölteté a maga népivel, mivel sok suma pénzt veszen vala rajtok. és a sok szükség nélkül való költésiért, a melyet tett, mind ben, mind kívül. az országán, meg nagyobitá Csézarea filippít. és nerodiádesnek nevezé. Néró tisztességire. Berit városában is igen szép theátrumot építete, 25 a hol minden esztendőben a népnek sok féle mulattságokat⁹⁶⁸ ad vala. alakosoknak pedig buzát, és olajat osztogattata, és hogy fel ékesítse ezt a várost, a mi leg ritkáb. és nevezeteseb volt az országába. oda vitette, úgy a sok 30 drága kö képeket is. az ilyen dolog tellyeséggel nem tették a népnek, aki nem szenvedheté. hogy meg fosza

Joseph.
Antiq. I. 20. c 8.
et de bello
I. 2. C. 24.

⁹⁶⁵ valának néki [v—n-ből javítva.]

⁹⁶⁶ az <gyen> erőtelenenek. [az—z-je utólag írva a törlés elé.]

⁹⁶⁷ magát <igy> igen [igen <igy> fölé írva.]

⁹⁶⁸ mulattságokat [mulattyágokat-ból javítva.]

városokat. az ő leg drágáb ékeségektől. és azokkal idegen⁹⁶⁹ várost gazdagítson fel.

A Léviták pedig arra rendeltetvén. hogy a templomba énekelyenek, mind addig olyan ruhát viseltek valamint avilágiak, Mojses az iránt semi rendelest nem tett. Arra kérék tehát Agrippát, hogy had legyen szabad nékik. atem-[184a:]plombá, lenből való palástot viselni., valamint a papok hordozták, azt az Agrippa tanátsi, nékik meg engedék., Ez a fejdelem gondolá. hogy az ő uralkodásának a ditsőségire volna, hogy ha magát meg különböztetné⁹⁷⁰ olyan nevezetes változtatásal. mint avala, A több léviták pedig a kik atemplomba más egyéb hivatalokba. és foglalatóságokba valának, a papok parantsolatok alat, meg nyerék ök is a szabadságot. hogy énekelni tanulhasanak. és ök is len palástot viselhesenek, valamint a töb társai. E pediglen ellenkezet. az Isten törvényével. mondgya Josef. és azt soha meg nem szegték büntetetlenül.

A templomhoz való munkák. el végezödvén, tizen nyoltz ezer mester ember dolog nélkül marada, Erre való nézve. a Jerusálemi lakosok. dologt akarván nékik adni., és⁹⁷¹ hasznosra fordítani a szent kintsnek. pénzit, ne hogy a Romaiak azon kívül is el ne vigyék, azt tanátsolák Agrippának, hogy tsináltassa meg a folyosot a mely kívül volt a templomon⁹⁷² nap nyugot felöl, és a mely romlando félben volt. A falak négy száz könyökni magoságuak [184b:] valának. négy szegeletü, és igen fejr kövekből állottak, egy könek a hoszasága husz könyökni volt, és a vastagsága hat. Agrippa meg gondolván mitsoda nagy dolog volna ahoz fogni. és mitsoda iszonyu költtségel kellene azt véghez vinni, hogy olyan

⁹⁶⁹ igeden [Elírás *idegen* helyett.]

⁹⁷⁰ különböztetné [*k* – javítva *b-ből*(?)]

⁹⁷¹ és <arra> hasznosra [Törlés a sor elején.]

⁹⁷² a templomon <ny> nap nyugot

nagy munkát könyü volna le rontani. de nehéz fel építeni. nem itelé helyesnek kérésekre állani., hanem azt meg engedé. hogy ha akarják. pádimentumoztasák⁹⁷³ meg avárost fejeér kövekel.

Joseph de bello I.
2.c.24.

⁵ Negy esztendővel előtte⁹⁷⁴ a Romaiaknak a sidok ellen valo⁹⁷⁵ hadakozásoknak, és hét esztendővel. ött holnapal. Jérusálem meg szállása előtt, amidön még ez a város tsendeségbe, és jó állapottyában vala, egy Jesus nevü paraszt ember, Ananusnak fia. a sátoros Innepek-
¹⁰ re menvén. egy szers mind kiáltani kezdé. Jaj a Templomnak,. Jaj a Templomnak,: szózat nap kelet felöl, szózat nap nyugot felöl, szozat a négy szelek felöl; szozat Jérusálem ellen, és a Templom ellen,: szozat a házas férfiak. és aszonyok ellen; szozat az egész nép
¹⁵ ellen: ez az ember meg nem szünt az uttzákon jární. és ezeket kiáltani. mind napal, mind éttzaka, E nem tettzvén némely városi fő renden lévőeknek. meg fogaták. és meg vereték. ő pediglen se egy szoival⁹⁷⁶ [185a:] magát nem menté. se a versébe nem jajgata. mint ha
²⁰ semit nem érzet volna. és mindenkor azon dolgot kiáltotta.

A koron a birák. gondolván hogy az Isteni dolog volna, a mint hogy az is volt. a Gubernátorhoz Albinus-hoz vivék., a ki mind addig veszözteté. a még a
²⁵ tsonttyait látták. de mind ezek után is egy szót sem vehetének ki belölle, se egy tsep könyvet nem ejtet, söt még minden⁹⁷⁷ ütés után. keserves szóval kiáltá, Jaj Jérusálemen. És a midön Albinus kérdé tölle. hogy honnét valo volna, és miért kiáltozna olyan formában.
³⁰ semi szot ki nem vehete belölle.⁹⁷⁸ hanem tsak minden-

⁹⁷³ pádimentumoztasák [Első á – é-ből javítva.]

⁹⁷⁴ előtte [Beszúrás.]

⁹⁷⁵ valo [a – o-ból javítva;] hadakozásoknak, [ok szórész beszúrás;] és [beszúrás.] hét esztendővel. <és> ött holnapal. <a> Jérusálem

⁹⁷⁶ szoival <nem> [185a:] magát nem menté.

⁹⁷⁷ minden [en – beszúrás a sor alatt.]

⁹⁷⁸ belölle. [Első e – o-ból javítva.]

kor JERUSALEM ellen kiáltozott. a Gubernator ezt látván,
el bocsátá mint egy esztelent. Mind azon idő forgása
alatt, a még a sidok hadakozása el kezdődék a Romaiak
ellen. soha azt az embert nem látták senkivel is beszélle-
ni. hanem szüntelen csak azt kiáltoza vala, Jaj, Jaj, 5
JERUSALEMEN, se soha meg nem haragudot arra a ki meg
ütötte. se soha még nem köszönte. ha enni adtak, soha
egyéb beszédet tőle nem hallottanak. hanem a miket
mondánk. az Innepekben pedig az ő szava. mind erősebb.
mind hangosabb vala, [185b:] 10

E szerint gyakorolá tehát szüntelen való kiáltásit.
mind addig valamég JERUSALEMET nem kezdék vini. az ő
szava. pedig se meg nem erőtelenedék. se bé nem
rekedé, és mind addig a még nem⁹⁷⁹ látá jövődölésinek
kezdéit., mivel aváros kö falait körül járván, még 15
erősebben kezdé kiáltani. Jaj. Jaj, a városan. Jaj ané-
pen. Jaj a templomon. azután hozá tévé. Jaj én rajtam
is. azonal. a midőn ezeket mondaná. egy kö a mellyet a
városra löttének meg tanálá. és meg ölé

szent pál el hagyá olosz országot. a mint azt láttuk, és 20 VI Rész.
judeában mene, amint azt meg ígérte vala a sidoknak,
anékik irt levelében. Asiában is volt, és a midőn onnét
ki mene, szent Timothéust Éphésusba hagyá. hogy
gondot viselne. az őt lévő Anyaszent egy házra. Azután
Macedoniába vevé uttyátt, hogy eleget tenne a filippibé-
lieknek tett ígéretnék, hogy látogatásokra el mégyen. 25
Azt tarttyák, hogy Mácédoniából írá Timotheusnak az
első levelét. A melyben azt írja,⁹⁸¹ hogy reménli rövid
idő alatt hozája mégyen, de mint hogy az el mulhatot.
azért igen fő oktatásokat ad néki. hogy mi-[186a:]for- 30
mában viselje magát az Isten házában, és az Anyaszent
egy házba. a melynek ő a püspökje. arra inti hogy

A Kristus eszt 67.
An vulg. 64.

25 Hebr. XIII 19. 23.
2 Tim. IV 13.
1 Tim. I. 3.⁹⁸⁰
filip. XI 24.

szent pál
Timothéusnak
irt első levele

30 1 Tim. IV 2.
1 Tim. I. 19. 20

⁹⁷⁹ nem ϣ látá jövődölésinek

⁹⁸⁰ filip. [Fölötte törölve:] ϣfilip [ennek második i-je beszúrás.]

⁹⁸¹ írja, [i — a-ból javítva.] hogy reménli ϣhogy rövid

- vigyázon ahamis Apostolokra, akik új tudományt hintenek vala el. Éfésusba,⁹⁸² és akik mély tudományokkal, és okoságokkal. tévelygéseket tanítottanak a hívek között, Igen hasznos oktatásokat ad néki, a püspökök, papok,⁵ és Diakonusok meg választásokra. hogy mi formában igazgasa az özvegyeket és minden féle személyeknek magok viseléséről. azt tudtára adgya hogy Hymenéus és Alexander a hit hajójából ki estenek, és a sátánnak adta,⁹⁸³
- ¹⁰ Azt akarja, hogy könyörgések legyenek akirályokért. és améltóságban lévökért úgy hogy az ő igazgatások alatt. tsendes. áitatos. és tisztességes életet élhesünk. Hogy a férfiak minden helyen könyörögjenek, harag, és vetekedés nélkül., az Aszonyok is hasonló képen könyörögjenek. tisztességes öltözetben. fel ékesítvén magokat. szemérmeséggel. tisztasággal, és jó tselekedetekkel, és nem hejában való ékeséggel. és fodorított hajjal, nem akarja hogy az Aszszonyok tanítsanak a templomban, hanem hogy tsendeségben halgasák az oktatásokat. és engedelmesek legyenek férjekhez, **[186b:]**
- Hogy a mely püspököket fog tenni. azok egy feleségűek legyenek. és akiknek tsak egy feleség volt. püspökségek előtt, a kik jó gondgyát viséltek tselédeknek, akik nem ujak a kereszttségbe. Hogy a Diákonusok. tiszták,²⁵ igazak. jozanak. és ne fősvények legyenek, akik a vallásnak titkát, a tiszta lelki üsméretbe meg tarttsák., meg fedhetetlenek legyenek, elsöben meg próbállyák, minek előtte a szent szolgálatra vegyék őket., a kik tsak egy feleségűek. és akik tisztességesen igazgatták tselédeket.⁹⁸⁴ Hogy Diákonisák. tiszták és mértékletesek legyenek.³⁰ ⁹⁸⁴ Hogy Diákonisák. tiszták és mértékletesek legyenek. jozanok,⁹⁸⁵ nem rágalmazok, és hívek mindenben.

⁹⁸² Éfésusba, [É—e-ből javítva.]

⁹⁸³ adta, <m.>

⁹⁸⁴ tselédeket. [d—k-ből javítva.]

⁹⁸⁵ jozonak, [Elírás *jozanok*, helyett.]

Azt hagyja Timothéusnak, hogy olyan formába élyen, hogy senki ötét meg ne vethesse, ifiúságára valo nézve, hanem légyen példája nyájának, követvén minden féle jó erköltsöket, gyakorollya az olvasást, az intést, az oktatást, rendet szab néki. hogy miképen viselje magát⁵ az özvegyekhez, az öregekhez. és az ifiakhoz. Azt akarja, hogy⁹⁸⁶ a mely özvegy Aszonyt választanak az egyház szolgálattárára, leg aláb hatvan esztendős legyen,⁹⁸⁷ kinek tsak egy férje volt, a kinek jó⁹⁸⁸ [187a:] tselekedeteiről bizonytságot tésznek. a kik gazdálkodok¹⁰ voltanak., a kik a szentek lábait meg mosták, a kik a keseredeteket meg segítették., akik gyermekeket⁹⁸⁹ jól nevelték. de tiltya hogy erre a hivatalra vegyék az ifiu özvegy aszonyokat., a kik minek utánna lágy életet éltenek volna. a kristus szolgálattárában. ujontában¹⁵ férjhez akarnának menni.: Hogy a papok, akik jól igazgattyak a⁹⁹⁰ községet, dupla tiszteletet vegyenek. vagy meg jutalmaztassanak., fő képen az olyanak, a kik prédikálnak, és tanítanak, Azt hagyja Timotheusnak. hogy egy pap ellen valo vádolást. tsak két. vagy három bizonytságnak a szovára vegye⁹⁹¹ bé. Azt hagyja néki. hogy tsak könnyen. a kezeit senkire ne tegye, ne hogy részt vegyen a mások vétkeibe. fedgye meg nyilván a vétkeket, azért hogy a többi is tartalékba legyenek, azt is hagyja néki. hogy tsak aviz italt ne gyakorollya.²⁵ hanem élyen kevés boral is. a gyomrának gyengeségiért., és más egyéb nyavalyáiért. végtire arra inti Timotheust. hogy a nála letett hitet meg őrizze, távoztassa el

⁹⁸⁶ hogy a mely [h—a-ból javítva.]

⁹⁸⁷ legyen, «a» kinek

⁹⁸⁸ jó- [187a:] jó tselekedeteiről

⁹⁸⁹ gyermekeket [gyermeket-ből javítva; az első *ke* szótagot utólag írta a sorvégi margóra, világosabb tintával; *ket*—sor elején.]

⁹⁹⁰ a [Beszúrás.]

⁹⁹¹ vegye bé. [Első *e*—beszúrás a szóközbe.]

beszédiben a hejában valo ujtásokot, és a hamis nevü tudományak ellen vetésit., Imé ezek a főveb részei az oktatásnak, melyet látunk a Timotheusnak irot levélbe. [187b:]

szent pál Titusnak irot levele. Tit. XI. 1 2. Hieronym in Tit.

5 szent pál Macédoniában lévén, fel tevé magában. hogy Nicopolisba⁹⁹² menne telelni., vagy is talám már ebben avárosba volt. a midön azt irá Titusnak. hogy hozája jöne azután hogy krétába küldené⁹⁹³ Tikikust. vagy Artemást aki az alat igazgasa a szigetbe lévő

10 hiveket. Mint hogy Titusnak aleg főveb hivatallya kréta⁹⁹⁴ szigetében avolt. hogy ót püspököket rendelyen. Szent pál eleiben adgya hogy mitsodásnak kell lenni egy püspöknek. A ki meg fedhetetlen. és egy feleségü légyen. mivel ő az Isten házának az első szolgálja, a

15 kinek a fiai hivek.⁹⁹⁶ és jó erköltsüek legyenek. maga haragos ne légyen. se részeges. se erőszakos. se ne szerese a gyalázatos nyereséget. szerese a szállás adást, legyen józan, nyájas. szent, igaz. mértékletes. kaptsollya magát ahitnek igazságihoz, úgy hogy alkalmazatos

20 legyen a hiveket inteni, és meg gyözni a meg átalkodtakot. kik az igazság ellen állanak,

szent pál arra inti Titust, hogy a⁹⁹⁷ krétaiakon sok hatalmat vegyen. keményen bányék vélek, és keményen fedgye meg őket. mivel azon sziget béliek felöl azt

25 tartották. hogy rend szerent hazugok, hamisak. restek. torkosok, Egy néhány [188a:] féle oktatást ád néki az öregekröl. az öreg Aszszonyokrol. a két részröl valo ifiakrol. és arabokrol. Mint hogy abban a szigetbe sok

Tit. I. 5. ⁹⁹⁵

⁹⁹² Nicopolisba [is—y-ból javítva.]

⁹⁹³ küldené <Tisikiust> Tikikust. [Tikikust—törlés fölé írva.] vagy Artemást aki<k>

⁹⁹⁴ kréta [r—e-ből(?) javítva.]

⁹⁹⁵ Tit. 1. 5. [Alatta törölve:] <Tit. XI. 12.>

⁹⁹⁶ hivek. <hivek.>

⁹⁹⁷ a [Beszúrás.]

meg tért sidok valának, a kik⁹⁹⁸ mindenkor tsak a fejekbe tartották a régi Céremoniákat. szent pál azt⁹⁹⁹ akarja, hogy Titus arra intse őket. hogy azokat vessék ki a fejből. hagyák el. a sidó fabulákat., és az emberi hagyásokat, tanítsa őket arra, hogy az ételbe való⁵ válogatás már el töröltetet. hogy minden tiszta., atisztáknak, Azt hagyá még Titusnak. hogy távozzék el, egy eretnektől. az első. vagy a másod intése után, és oktassa ahiveket a békeségre. és a földi hatalmasokhoz való engedelmeségre. Azt is hagyá néki. hogy Zénást. és¹⁰ Apollot szorgalmatosan előre el küldgye. és semi fogyatkozások ne legyen Ezekből áll. a Titusnak irt levél.

Agrippa, elvevé a fő papságot Jesustól. a Gamaliel fiától. és Matthiásnak. a Theophilus fiának adá. a kinek főpapsága alatt kezdődék el két esztendő mulva ahada-¹⁵kozás. úgy mint a közönséges esztendőnek, 66. kában. Álbinus minek utánna két esztendeig let volna Gubernátorja sidó országnak, Néro ötöt viszá hivatá. és helyében Gessius Florust küldé., a ki Cleopátra nevű feleségit is el vivé magával. ugyan a felesége is [188b:]²⁰ nyereté meg néki azt a Gubernatorságot., mivel poppéánál kedvesébe volt. Albinus meg tudván hogy Gessius Florus helyében jöné, hogy anépnek kedvét talállya, meg öleté az olyan rabokot. a kik tellyeséggel meg érdemlék ahalált, iszonyu vétkekért, szabadságot ada²⁵ pedig az olyan tolvajoknak. és gyilkosoknak, akik eleget tehetének fősvénységinek, a fogságban hagyá pedig az olyanokot, akik néki pénzt nem adhatának,

Gessius Florus a maga Gubernátorságába érkezvén, olyan kevés maga meg türköztetéssel viselé magát. és a³⁰ maga hatalmával, oly rendeletlenül viszá éle, hogy az előtte valójának vétkeit el felejteté, és tsak nem meg bánatá el menetelét. mivel Albinus,¹⁰⁰⁰ a rosztat leg aláb

⁹⁹⁸ a kik<nek>

⁹⁹⁹ azt [arr-ból javítva.] akarja, hogy Titus arra intse őket.

¹⁰⁰⁰ Albinus, [A – a-ból javítva;] <le> a rosztat leg aláb [aláb – beszúrás.]

titkoson tselekedé. de Florus. még azal ditsekedék, benne nem volt. se emberség. se szégyen, minden féle nyereség. nagy, kitsid, titkos. nyilvánságos. néki mind jó volt, meg nyomorittya vala avárosokat. és a tartományokot, a tolvajokal meg osztozot, és azö vétkeknek büntetetlenységét. pénzért adgya vala el nékik nem ugy viselé magát. mint olyan bíró a kit anép igazgatá-
⁵ [189a:]sára küldöték¹⁰⁰¹ volt. hanem mint egy olyan hohér, akit¹⁰⁰² a vétkesek büntetésire küldenek
¹⁰ Ez igy lévén. azt¹⁰⁰³ nem tsudálhatni. ha a sidok anyi nyomoruságokkal szorongattatván., végtire a Romaiak ellen támadának, sokan közüllök el hagyák az országot. és más tartományokba menének lakni. pusztán hagyván sok helyeket az országba A többi pediglen. nyilván
¹⁵ kezdének a Romai uralkodásnak¹⁰⁰⁴ ellent állani, de florus, nem hogy a párt ütésnek eleit vette volna, és azt kezdetekor le tsendesitette volna, hanem még azon volt hogy kénszerittse őket a fegyver fogásra, azt pedig vagy azért tselekedé, hogy örömel látta volna őket mind egy
²⁰ szers mind el veszni. vagy pediglen azért. hogy más utat nem láta. hogy magát meg menthese.¹⁰⁰⁵ a sok vétkeiért valo büntetéstől.

Azon időben, amelyben sidó országban nagy háboruság, volt, és minden készen volt. apárt ütésre, Néro
²⁵ Császára, igen gyanakodának, hogy ő gyujtata volna fel Roma városát, az éges tizen nyoltzadik july kezdődék. ugyan azon anapon. a melyen. annak előtte sokal. a Gallusok Romát meg égették volt, Az égés hat napig. és hét [189b:] éttzakáig tarta, A város tizen négy részre
³⁰ lévén osztva, a három része. egészen el ége. és a töb hét

[VII Rész]

vide Dion. l.62.
 Tacit Annal.l.15
 c.37.38.39.
 sueton in Neron.

¹⁰⁰¹ küldöték [ö—e-ből javítva.]

¹⁰⁰² «a» akit [Törlés a sor végén.]

¹⁰⁰³ azt [zt—beszúrás a szóközbe.]

¹⁰⁰⁴ uralkodásnak [l—r-ből javítva.]

¹⁰⁰⁵ meg(t) menthese. [g—n-ből javítva.]

részeiben, tsak imit amot maradának meg egy néhány házak, és minek utánna a tüzet meg tartoztatták volna, le rontván sok házakot, az égés ujontában el kezdődék, és mind egészen kilentz napig tartta, igen sok számuak veszének el, és akik el szaladhatának, a tzintermekben. ~ 5 és aváronon kívül valo rosz házakban keresének szállást. Azt pediglen sokan észre vevék, hogy avitézek, a kiket a tűz oltásra szoktak olyan alkalmatoságokban rendelni, és a Császár tisztei. fenyegeték. és nem engedék azokat munkalodni kik a tüzet el akarják vala oltani, de söt még 10 ő magok gyujtogaták, Néro császár akoron Antiumba volt. Romához egy napi földre. és tsak akkor tére viszá, a mikor meg hallá hogy a tűz közelgetne az udvar házához, noha az is elége. A koron egy magos toronyba fel 15 menván, ahonét egészen ki láthatá az égést, és őt musikás köntösben., a maga tsinált verseit kezdé énekelni. a Troja városának el égéséről.

Mind ezen tselekedetit, akik jól meg visgá-[190a:]lák, könnyen el hiteték magokal. hogy ő maga volna a kezdője annak az égésnek. azt pedig vagy oktalanságból 20 tselekedé. vagy azért hogy olyan rendkívül valo dolgot láthason. vagy hivalkodásból tselekedé, hogy nevezete fent maradgyon., hogy Roma városát fel építette. és szebbé tette., minden tehetségivel azon volt. hogy mindenel el hitesse. hogy semi része nem volt. az 25 égésbe, abban munkalodék. hogy a népet meg segítse,¹⁰⁰⁶ el szállítsa. és avárost meg építte, magára válalá hogy meg tisztittattya az utzákat. és az el éget házaknak helyeit. mind ezek után is. a Romai nép. tsak néki tulajdonittá az égést, Néro pedig haszontalanul igyekez 30 zék azon, hogy akeresztyéneket okozák, mivel még azok is a kik akeresztyéneket nem szereték. szánakodással tekinték őket, mint olyanokat, a kik a Néro kegyet-

¹⁰⁰⁶ meg segítse, «és» el szállítsa. és

lenséginek. áldozatra valoi. és akik olyan vétekért szenvednek, amelyhez semi közök nintsen.

Ez a kegyetlen¹⁰⁰⁷ Császár meg fogatá azokat, a kik nyilván valo keresztyének valának., és azoktól, más sokakra is. találának, akiket mind meg itélék. nem anyira ugy mint az égésért valo vétkeseket, hanem mint az emberi nemzet¹⁰⁰⁸ gyűlölséginek áldozatra valoit. mondgya Tacitus. [190b:] ilyen¹⁰⁰⁹ hamis itélettel valának a pogányok, a keresztyének felöl, nékik is tulajdonnityák vala. a leg nagyob vétkeket. és a leg utálatosab tselekedeteket, holtok után is tsufságal¹⁰¹⁰ illeték őket. Némelyeket, valamely állatnak a bőriben takarák, és ugy szagattaták el a kutyákal. másokat keresztre vonták, némelyek atüz langja által veszének el, meg égetvén őket éttzaka. hogy fákyák helyet vilagosittsanak, mind ezek a Néro kerttyeiben menek vala végben. a ki magais őt volt. kotsis köntösbe. és szekereket futtatot

Hihető, hogy a keresztyéneket az égetéssel¹⁰¹¹ valo vádolásnak alkalmaságával., tsinalák a törvényeket. és adának ki parantsolatokat. a melyek. tilták a keresztyén vallásra valo állást, és azt nem tsak Romában. hanem az egész birodalomba. sok Martyrokot számlálnak, akik ebben az üldözésben szenvedének, ugy mint, szent Paulinus. a ki pisa városaba szenvede, szent Románus. szent Gervasius. és szent Protasius. Ravenában pedig ugyan azon időben szent Vitalius. és szent váléria. Atyok. és Anyok. szent Gervásiusnak. és protásiusnak., és még többek.

Azonba pedig sido országban igen ké-[191a:]szülnek vala a hadakozáshoz, és azt a nyomoruságot sok féle

¹⁰⁰⁷ kegyetlen [len – beszúrás.]

¹⁰⁰⁸ nemzet <nek> gyűlölséginek

¹⁰⁰⁹ <ib> ilyen [Tollhiba.]

¹⁰¹⁰ tsufságal [g – s-ból javítva.]

¹⁰¹¹ az égetés <nek> sel

tsudák jelenték meg, a melyekről szól Josef. azok a tsudák husvét napján történének, ahadakozás előtt, esztendővel, három ora tályba. éjfel után a templom olyan világóságban láttzot lenni, valamint fényes napal, eztet az okosak arra magyarázák, hogy a¹⁰¹² világóság tüzet jelentene., a mely meg is emészté egy nehány esztendők mulvá, ugyan azon innepen, egy réz kapu, a mely a templom belső részét zárta bé, és a mely olyan nehéz volt. hogy husz ember. nehezen zárja vala bé minden estve. éjfél tályba, meg nyilék magától, azt itélék abbol, hogy az Isten meg nyitaná templomát ellenségeinek

A kristus eszt. 68.
An vulg. 65
josef de bello.
l.6. c 31

5

josef de bello.l.6.
c.6.

10

A következő Májusnak. huszon egyedik napján. egy kevésé nap lemenetele elöt. az érbe hadi szekereket láttanak, minden tartományokba. és mint nagy sereg vitézeket kik a felhöken által menvén. a városokat környül fogák., mint ha meg akarták volna szállani. Pünkösd Innepében. ugyan azon Májusnak huszon nyoltzadik napján A papok a szokás szerént, a templomnak a belső résziben menvén éttzaka, hogy a szolgálatyokat végben vigyék. hihető. hogy a lámpásokat meg gyujtsák. és füstölököt ajánlyanak. valamint aföld indulásnak a zugását kezdék hallani és olyan zudulást mint mikor tolyongással sietnek ki menni valamely hely-**[191b:]**ről, és azután. szozatot hallának. a mely hirtelenségel kiáltá; *Menyünk ki innét* Azt tarttyák. hogy azok Angyalok valának, a kik el hagyásal fenyegeték azt a szent helyet, és hogy el hagynák a sidokot is. ha az urhoz meg nem térnének.

15

20

25

Chrysost. in Joan.
homil.64.

30

Josef de bello.l.6.
c 31

Josef azt mondgya, hogy olyan üstökös tsillag is láttzot. a mely esztendeig tartta, és hogy Jérusálem felet olyan rend kívül valo fényeséget lattak, a melynek kard formája volt. De a sidok, meg keményedések, és vaksá-

¹⁰¹² a < t > világóság tüzet jelentene., a mely [*mely—meg*-ből javítva.] meg is emészté

gok. olyan. vala. hogy mind ezek meg nem lágyították sziveket. Meg tsalák őket a sok. hitegetők., akik hizelkednek vala. rossz indulattal, azért is mind a magok hasznokra magyarázzák ezeket a jeleket. hizelkedvén azal magoknak, hogy a mely rosszat azok jelentenek. a mind az ellenségekre fordul. De a min leg inkább meg tsalatoznak, mondgya Josef. és a mi leg inkább vivé őket arra. hogy fegyvert fogjanak, és meg szabadítsák magokat a Romaiak járma alól., az Irásnak ígéreti valának., amely azt ígéré nekik hogy abban az időben. olyan fejedelem támad azö nemzetek közül, aki az egész világot fogja birni, Ez a historikus. ezt vespasiánusra akará szabni. De ezek a jövődölések már egészen bétellyesedtenek vala a kristus Jesus személyében. akinek birodalma. már akoron el kezdődöt vala. el terjedni [192a:] az egész világra, ugy anyira. hogy tsak hamarjába véghetetlen imádói valának, kik a hitnek jármát felvevék, avilágnak mind részeiben

2 petr. I. 14. 15.

Azon idő tályba, az Isten meg jelenté szent péternek, hogy halálának ideje közelgetne, és hogy követné rövid idő mulva. akristus Jesust az ö Mesterét. Ez a szent Apostol. tudván tehát hogy rövid idő mulva. el hagyná halando testét. haszonra akará fordítani azt a kevés időt, és fel¹⁰¹³ ébreszteni a hivekben az igazságokat., a melyekre őket tanította vala, ugy hogy holta után az elméjékbe tarttsák, a miket tsak rövideden írásban hágy nekik, erre valo nézve is ír a második levelét, a melyet azon hiveknek ír a kiknek írta¹⁰¹⁴ volt az elsöt, valamint ki tettzik ezekből a szokból. *Imé a második levél. a melyet irok néktek. Az*¹⁰¹⁵ első levelét tehát ír a hivek-

2. petr. XI 1.

¹⁰¹³ fel[...] lyekre [...] elméje[...] [Ezeket a szövegrészeket egy ferde irányú, három sort érintő tintafolt miatt Mikes újra leírta. A *fel* és *lyekre* részeket a margóra, a harmadikat a sorban.]

¹⁰¹⁴ írta [*t-n-ből*(?) javítva.]

¹⁰¹⁵ <Az> Az [Tollhiba.]

nek. kik el valának szélyedve. pontusba Galatziába. kapadociában, Asiában. és Bythiniában. a levelében. fő képen. a keresztyénségre meg tért sidoknak beszél.

Azt hiszük. hogy Romából írta ezt a levelét. és talám, a jelenés után, melyet látot amidön Romából ki akara menni a Néro¹⁰¹⁶ üldözése elől. a mi-[192b:]dön Roma kapujában let vólna. a kristus meg jelenék néki. szent péter el álmelkdván. kérdé. *Uram hová mégy.*, a kristus felelé néki, *En Romában jöttem. hogy it ismét fel fészitessem.* szent péter ezen szokbol. meg érté hogy tsak hamar el kellene végezni az áldozattyát., és bé tölteni amit az üdvezítő mondott volt neki, *Mostanában nem követhetz engemet, de mászor fogsz engemet követni,* És meg másut. *Amidön ifiu voltál. magad övedzed vala magadot. és oda mentél a hová akartál, de amidön meg öregszel. más fóg fel övedzeni, és oda viszen. ahová nem akarnád.* tudtára adván, hogy mitsoda féle halált fog szenvedni, ugyan ezért is mondá szent péter a levelében. hogy kész el hagyni evilágot, ugy valamint a kristus azt néki ki nyilatkoztatta.

Ebben alevélbe meg mutattya a jó tselekedeteknek szükségit az üdveségre. ahiveket arra inti, hogy vigyáznak ahamis Doktorokra kik meg ronttyák vala a szent tudományt., és bovánkoztaták az Anyaszent egy házat. rossz példa adásokkal. inti arra is őket. hogy legyenek. álhatatosok. az Apostolok tanításában, azt tarttyák. hogy leg inkább a simon magus tanítványira, és a Nicoláitakra tzeloz, akiket ugy írja le, mint [193a:] olyanokat akik tsak azt keresték. hogy másokat el amittsanak, a kik tsak a rossz kívánságokat követték. a kik tagadák a fel támadást, az Istennek ígéretit, és ítéletit.,¹⁰¹⁷ nagy ditséretet téssen szent párol. és aleveleiről, a melyekbe.

origen.G.L.
in joan. t 21 p. 218.
Ambros. Serm.68.

joan.XIII 36.

15 joan.XXI 18. 19.

20

25

2 petr. XI 3.4.

30

¹⁰¹⁶ Néro [ro szótag beszúrás a szóközbe.]

¹⁰¹⁷ ítéletit., [Első i—e-ből javítva.]

2.petr.XI.15. 16.
Hieronym de viris
Illustr. c 1.
Greg.Mag.
in Ezech. homil 18
Euseb. hist Eccl.
13.c.3.

Jud.V.17. 18.2
petr. XI. 5.

VIII Rész

szent pál Romába
méggyen utol szor.
1 Tim XI. 14.
2 Tim IV. 13.
2 Tim 1.4.
2 Tim. IV. 20.
Euseb.1.2. c 25

chrysost in
acta. homil 46.

azt mondgya hogy vannak olyan dolgok. amelyeket nehéz meg érteni, a melyeket a rossz elméjük viszá élnek. valamint atöb irásokal., hogy a magok tévelygéseket meg erősítsék. némellyek az Atyák közül kételkedtek abban¹⁰¹⁸ hogy ez a levél szent péteré lett volna., de a leg régiebbek úgy tartották, mint Isteni irást. szent judás maga alevelében olyan verseket hoz elé, a melyeket a mi urunk Jesus kristusunknak Apostoli mondták.

- 10 Azon idő tályba szent pál is Romában mene, Asián mene által, valamint meg ígérte vala Timotheusnak. Troadesbe érkezven. karpus nevühoz szálla., ahol hagyá a palásttyát. és az irásit Éfesusba meg látogató Timothéust., Milétumba érkezvén. ahol Trofimust beteggen hagyá. onnét korintusba. mene, és őt hagyá Erasmust. egyikét atanitványi közül, végtire Romában érkezék, ahol szent pétert találá, mind egyike, mind a másika. ujjab buzgoságal kezdék hirdetni a kristus Jésust. a sidoknak és a pogányoknak, az Isten olyan ál-[193b:]dását hinté az ő tanításokra. hogy sokakat meg térítének. a többi közöt Néronak egy ágyását teszik fel., akit szent pál térített meg., és aki el hagyá az előbbeni életét. A császár nem szenvedhetvén a keresztényeni vallásnak Romában valo¹⁰¹⁹ elterjedésit. a tömlözt-be téteté a két Apostolt.

- 20 Sokan a regiek közül azt tartották,¹⁰²⁰ hogy a két Apostolnak meg fogatása. és meg oletése.¹⁰²¹ azért volt. hogy gyözedelmesek voltak simon Máguson. Ez az Istentelen kristusnak tartván magát. és meg akarván mutatni, hogy valamint a kristus Jesus, öis fel mehet a menyekben. fel emelteté azért magát az áerbe két

¹⁰¹⁸ abban <h> hogy

¹⁰¹⁹ valo <meg sza> elterjedésit.

¹⁰²⁰ azt tartották, <a> hogy a két

¹⁰²¹ meg oletése. [s—t-ből javítva; ékezethiba.]

ördögel. tüzes szekérben. a mely boszorkányos szekér volt. a sok nép aki jelen volt, már ötet úgy tekinté mint Istent, és nagy kiáltásokal. néz vala fel felé utánna, De a két Apostol. szent péter, és szent pál. az imádsághoz fogván, a tsalardot az ördögök el hagyák. és a földre esék. a lábait el töré. onnét fel emelék. és a városnak Brunda nevü helyére vivék, a hol bánván, és szégyenelven esetét. a háza tetejéről¹⁰²² le ugrék. és nyomorultul meg hala., sokan akik ezt láták meg térének. mások pedig meg maradának vakságokba [194a:]

Azt tarttyák. hogy Néro is jelen let volna ezen az eseten. és bizonyosága volt. a simon gyalázattyának. a kinek kedvez vala. Suetonius is azt mondgya, hogy a közönségesen valo játékokba egy ember a CSászár láttára repülni akara, de tsak hamar le esék a földre., és a vére a székig fitskánkozék a hol a Császár ült hogy néze,

A Simon mágus halála után tevék tehát szent péttert. és szent palt egy tömlöztbe, a hol sokakat meg térítének., nyoltz holnapja volt fogságoknak. a midön meg téríték. szent Processust, és szent Martinianust, ezek valának az ö leg főveb örzői, és más negyven személyeket. kik mind martyrságot szenvedének. szent pál a Timotheusnak. Romából irt¹⁰²³ második levelében. azt mondgya. hogy az első meg igazulásakor, mindenek el hagyák. de az Isten meg segíté, és meg erősitté ötet, azért hogy ö általa az igazságnak ki hirdetése. el terjedgyen apogányok közöt. és hogy az ur¹⁰²⁴ meg szabadította az oroszánynak torkából., az az, a Néro haragjától. de tellyeségel., még azért. meg nem menekédék aveszedelemtől., az Isten tsak azért halasztá halálát. hogy meg nagyobitaná érdemét [194b:]

¹⁰²² tetejéről [A második e—é-ből javítva;] le ügrék. [ékezethiba.]

¹⁰²³ irt <levelében.> második levelében.

¹⁰²⁴ az ur <ur> [Törlés a sor elején.]

5
10
15
20
25
30
philastr. c 29.

Sueton in
Nerone c 19.

vide Bolland.
14. mart p. 343.
Surius. 2. jul.

2 Tim IV. 16.

Chrysost contra
vituperat vitae
Mon I. c 4.

1 Tim 1.20.

2 Tim 4.14.

2 Tim.1.15.

2 Tim 1.16.

szent pál levele az
Éfésiusokhoz

Basil.I.2. advers.
Eunom.vide. et
Hieronym.in
Ephes.1.

vide Tertull.
l.5. Contr.
marcion. c 17.

A fogság. meg nem gyengithető az ő buzgóságát. a néro ágyasát akiről szollánk. meg nem szünék oktatni, és ennek a CSászárnak. egy inya adóját meg téríté. Alexander. aréz mives, talám ugyan az. akit exCommunikálta volt annak előtte való idővel, ellene volt. és sok bajt okozta néki. Az Ásiaiak kik Romában valának. nem hogy segítették volna., de tölle el távoznak, az Isten pedig meg vigasztalá ötet. hozzája küldvén Onesiforust, aki Ásiából érkezvén. minek utánna sokáig kereste volna ötet, végtire reája találta. és minden tehetségivel segítetté ötet.

Az Apostol., azon idő tályba irá alevelét az Éfésiusokhoz., azt tarttyák elegendő jó ókból, hogy ez a levél nem tsak egy városnak. hanem. az egész Ásiában lévő Anyaszent egy háznak szollot, mivel azt irják, hogy a régi Exemplarisokban avárosnak a neve a melynek kelletet volna küldeni. nem volt fel téve. hanem tsak eszerént volt, pál. akristus Jesus Apostola — — — a szenteknek. a kik. — — — és a hiveknek... &x Az Apostol. eleinte mindgyárt ditséri a hivek.¹⁰²⁵ hitét. és felebaráti szeretetét, elejekbe teszi egészen aváltságunknak¹⁰²⁶ és a meg igazulásunknak titkait. a kristus Jesus érdemi által, fel teszi nekik a [195a:] predestinatiót, és a pogányoknak, ahitre való hivatásokat, a sidoknak, és apogányoknak egy testbe való meg egyezéseket. a mely testnek, a kristus a feje., ennek az Isteni főnek a ditsősége, és fel magasztaltatása, fellyeb való minden lelki, és testi teremtet állatoknál., az olyan sidokra, és keresztyénekre támad, akik atörvény béli Cérémoniákra adták mod nélkül magokat, azután beszél a simon Mágus tanítványi ellen, és azon idő béli¹⁰²⁷ eretnekek ellen., a kiket

¹⁰²⁵ hivek. [v—i-ből javítva.] hitét.

¹⁰²⁶ aváltságunknak <titkait.> és a meg igazulásunknak titkait.

¹⁰²⁷ idő béli <tanítványok> eretnekek [eretnekek—törlés fölé írva.]

Gnostikusoknak nevezték. végtire igen szép letzkét ad az Éfésiusoknak, hogy mi képen éllyenek keresztyéni életet minden féle hivatalba. el végezvén levelét, arra kéri őket, hogy imádkozanak érte, hogy az Isten adgyon néki bátorságot. erőt. és szabadságot, az Évan-⁵gyélium prédikálására. a hamisak ellenzések. és üldöz-
tetések ellen is. levelet Tikikus¹⁰²⁸ által küldé el. akit kedves atyafiának nevezi. az ur hü szolgájának, és az Isten szolgálattjában való társának,

Kevés idővel az után ír¹⁰²⁹ szent pál. amásodik levelét szent Timothéusnak, Az Apostol fogságban volt abban az időben, és olyan bizonyosnak tartotta Martyr-
ságát., hogy magát úgy tekinté., mint [195b:] olyan áldozatra valót, aki készen volt. hogy fel áldozák. szent Chrysostomus ezt a levelet úgy tekénti mint szent pálnak testámentumját. szent Timotheus Asiában volt, vagy is Éfésusba. amidön szent pál arra kéré levelében, hogy sietve menne hozzája. és még a tél előtt. vegye maga mellé Márkot is. és köntösit¹⁰³⁰ a könyveivel vigye el. amelyeket karpusnál hagyta volt

Azután a Demas eseteröl ir neki., aki a világ szeretete-
tére adván magát. el hagyta ötét. és Tessálonikában ment., az után hogy Himeneus, és filétus. a hitet el hagyták., és sokakat. azal. hitegették, hogy a fel táma-
dás már meg volt, emlékezetet tészén azután a Timoteus nagy anyárol. loisbéröl, és az Anyárol Euniczéröl. a kik azt a kedves tanitványt. az áítatoságban. és a szent tudományban nevelték volt Arra inti, hogy nevellye magában a szent Léleknek kegyelmét, amelyet vette volt fel szenteltetésekör, egy néhány féle tanátsot ad néki a hamis Doktorok iránt, és azon idő béli Eretnekek

10 Timotheushoz
való második
levele.

2 Tim. IV. 6 8. 18.

15

Chrysost hom
IX. in 2. Tim. p.
615.

20

25

30

¹⁰²⁸ Tiki-kost [?] kus által [kus – törlés fölé írva.]

¹⁰²⁹ ír [Beszúrás.]

¹⁰³⁰ köntösit [i – t-ből(?) javítva.]

íránt. arra inti, hogy soha el ne feletkezék arról. amit
tőlle tanult, azon meg ne ütközék, ha némelyek el
távoznak az igazságtól.¹⁰³¹ [196a:] hanem azt keményen
prédikálja, álljon ellene annak, aki az¹⁰³² ellen támad,
5 és aki csak az ujságot keresi, a mely csak a fülnek. és
arosz kívánságnak hizelkedik. a levélnek avégin köszön-
ti szent Timotheust¹⁰³³ Eubulus, pudens. linus. és klau-
dia nevékel., ezek régi Romai keresztyének valának., a
kiket Timotheus üsmérhette, Romában valo létekor 62
esztendőben.

A kristus eszt 69.
An.vulg.66.

10

Végtire. Szent Péter. és szent pal Apostolok, ditsősé-
ges Martyrságal. koronázák meg élettyeket. és munká-
jokot. mind a kettő Romában, és egy napon, ugy mint
29 juny, azt tarttyák. hogy meg ölettetések előtt. meg
15 veszözék őket. még mostanában is mutattyák Romában
az oszlopokat. a melyekhez mondgyák. hogy valának
kötözve, együt vitték ki őket avárosbol. az Ostia kapu-
ján, Prudentius azt mondgya hogy ugyan egy¹⁰³⁴ helyt
szenvedék ahalált., a Tiberis vize mellet valo tónál,
20 szent pétert fel feszíték. fővel alá, valamint maga kérte
volt arra a hohérokot, Ezt azért tselekedé hogy a
fájdalom még nagyob legyen, vagy azért hogy nem
tartotta magát méltonak arra hogy ugy feszitessék fel
mint akristus, fővel fel., azon [196b:] helyre temeték. a
25 melyet¹⁰³⁵ vaticánumnak nevezik

prudent de martyr
12. p. 144.
Euseb. 1.3. c. 1.
prudent. Aster.
Chrysost. alii
Ambros. in ps. 118.
Aug. serm 203.

20

25

Szent pál A Salviána vizeinél öleték meg, nekie fejt
vevék. és az ostia uttya mellet temeték el. A nagy szent
Gergely azt mondgya, mint bizonyos dolgot, hogy
minek utánna akét Apostolt meg ölték volna, némely
30 nap keleti keresztyének a hazájokban akarák vinni

Greg. mag. 1.12
Ep 9. Euseb. 1.2.
c 25 Hieronym. de
viris illustr. c. 5.

Greg. Mag.
1.3. Ep. 30.

30

¹⁰³¹ igazságtól. [tol. — a sor alá írva utólag, a lap alján.]

¹⁰³² azt <† ellen

¹⁰³³ Timotheust [h—e-ből javítva.]

¹⁰³⁴ egy [Utólagos beírás a sor végére, sötétebb tintával.]

¹⁰³⁵ a melyet [Az et szórészt utólag szúrta be a szóközbe.]

atesteket, de a midön ket mély földnire lettek volna Romától, tovább nem viheték arettentő villámlás és meny kövek miat., A koron a Romai keresztyének ki menvén avárosbol., viszá hozák a testeket., a szent péterét. a vaticánumba temeték, és a szent pálét, az Ostia uttya mellé. még mostanában is láthatni az ő temető helyeket a melyekhez minden időkben mind a romai. mind az egész világon lévő hivek. nagy tisztelettel voltak.

szent Péter után következék a Romai székben. szent kelemen, a kiről emlékezik szent pál. a filippi béliekhez irt levelében, és akinek azt mondgya. hogy aneve. az élet könyvébe vagyon irva., szent péter és pál. midön életbe valának. sok szor kénszeritetének Romából ki meni az Anya szent egy ház hasznáért. olyankor, helyettek, vagy [197a:] püspököket.,¹⁰³⁶ vagy vicegerenseket rendelnek vala a kik az ő távul valo léteknben igazgattyák. és oktattyák vala azt az Anyaszent egy házat, szent linust, azt tarttyák, hogy szent pál rendelé., szent kelement pedig szent péter, szent Cletust, vagy Anacletust is az Apostolok rendelék. és igazgatá azt az Anya szent egy házat., De az Apostolok halálok után, a hatalmat, tsak egy személyre kelletek adni, hogy a meg hasonlás el távoztassék, Erre valo nézve szent péter, hogy eleit vegye. a meg hasonlásnak, halála elöt szent kelement rendelé hogy helyébe¹⁰³⁷ légyen székiben.

De ez a szent pápa., vagy alázatoságbol. vagy valamely más okbol., amelyet nem tudhatunk, nem vevé kezéhez valójában az Anyaszent egy ház igazgatását, hanem tsak szent linus., és szent Cletus. vagy Anacletus halálok után., szent linust a régiek mindgyárást szent péter utánvalonak üsmerték a Romai székben Azt tarttyák hogy szent linusrol. téssen emlékezetet szent

5

10 [IX Rész]

Filipp. IV 3.

15

Epiphan haeres. 27. c 6. Beda Baron. & Constit Apost 1.7. c 46. Epiphan haeres. 27. c 6. Tertull. praescript. c 32. Baron. an. 69.

20

Rufin. Recog. p. 398.

25

Epiphan haeres. 27. c. 6. Iren 1.3. c 3. Euseb. 1.2. c. 2.

30

2 Tim. IV. 21

¹⁰³⁶ püspököket., [Első k-p-ből javítva.]

¹⁰³⁷ helyébe <n> légyen székiben.

pál. a Timothéushoz írott levelében. szent linus tizen két esztendeig és egy néhány holnapokig igazgató az Anyaszent egy házat., az ő pápasága alatt let a Jeruzsálem elrontása, a melyről fogunk [197b:] beszélni, a kristus esztendejének 78 dikában hál meg, a deákok huszonharmadik¹⁰³⁸ szeptemberben teszik az innepét, a Görögök pedig ötödik novemberben.

A Simon mágus eretneksége az ő esetével el nem szélyede. mivel ötet, nem csak élteben, hanem még holta után is. Isten gyanánt imadgyák vala. szent Justinus azt mondgya hogy a második Saeculumnak a közepén, a samaritánusok. és más tartományokban, ötet. az Istenek közöt. leg nagyobnak tartották, a Romaiak, sőt még atanás is, valamint a régiek írják. Isteni tiszteletet adnak vala néki. és kö képet emelének néki a Tiberis szigetében a melyre reá volt írva. Simoni¹⁰³⁹ Sancto, Deo., Alexandriai szent kelemen. azt mondgya, hogy az ő követői. imadgyák vala ötet. az ő idejében.

Menandrius a simon magus tanítványa. samariai fi volt. emég az Apostolok idejébe kezdte tanítani, hasonlita. vagy is felyül haladá mesterét az ördögi tudományba, valamit simon magának tulajdonit vala, manandrius is magának tulajdonitá, mind azon által nem tartá magát örökös erőnek lenni. mint simon, hanem [198a:] azal ditsekedék, hogy a minden hato ötet küldötte volna el az emberek váltságára., azt tanittá. hogy az¹⁰⁴⁰ Angyalokot az Isteni értelem nemzette volna, hogy a világot. és az ember testét. ők teremtették volna, a mi ötet illeti. ő ugy jöt el mint meg váltó, hogy adgyon az embereknek az ő ördögi mestersége által. elegendő tudománt arra, hogy meg gyözhesék. az Angyalokot, kik a világot teremtették. a kiket ugy lehet meg gyözni. ha azó

¹⁰³⁸ harmadik <tes> szeptemberben teszik

¹⁰³⁹ Simoni Sancto, [i— a-ból javítva.]

¹⁰⁴⁰ az Angyalokot

Justin. Apol
2.p.69.

Justin. Apol.
2.p.69.
Tertul. Apol. c.13.

Justin. Tertull.

Clem Alex.
Strom.1.2. p.383.

Iren 1.1. c 21.
Justin. Apolog.2.
Euseb.1. 3. c 16.
Tertull.
praescript c 46

boszorkányságát meg tanullyák, és ha aző nevében valo kereszttséget fel veszik.

Azt tanítá. hogy az ő kereszttsége. fel támadás volna, és akik azt felvenék. se meg ne hálnának, se meg nem rohdhánának,¹⁰⁴¹ se soha meg nem vénülnének, de mind⁵ ezekre az ígéretekre, . igen kevesen vevék azt fel., senki nem meré magáfnak ígérni a meg halhatatlanságot Menandrius leg több tanítványokat. Antiokiába szerze magának. ezek kereszttyéneknek hivatattyák vala magokot. és így gyalázák vala meg akereszttyéni vallást.¹⁰⁴² 10 apogányok közöt. akik nem tudgyák vala meg külömböztetni, avalóságos kereszttyéneket. ahamisaktol., azok a kik leg inkább üsmérék,¹⁰⁴³ a Menandrius tanítványit. Menandriánistaknak híják vala., a leg hireseb tanítványi Menandriusnak., saturnius. és Basilides valának ezekről még lehet emlékezet¹⁰⁴⁴ másut **[198b:]** 15

A Thiáni Apollonius. Romában mene. a simon mágus halálának idejében., Musonius, stoiciánus filosofus¹⁰⁴⁵ is ót volt. rabságban, és nem akará hogy Apollonius látogatására menyen., filolaus, más filosofus.,¹⁰⁴⁶ elől találván Apollonius Romától hat mély földnire, azon vala, hogy Apollonius ne menne Romában, mondván. hogy ót nem volna meg maradás., az Apollonius tanítványi. a kik harmintz négyen valának. ezen meg ijedének. tsak nyoltzan maradának melette. atöbbi. viszá térének, 25 Apollonius pedig még inkább meg bátorodván, bé mene avárosba, mondván. meg mutattya. hogy egy valóságos filosofus. semitől¹⁰⁴⁷ nem tart, Apollonius Romába lé-

¹⁰⁴¹ rohdhánának, [Első *d-t*-ből javítva.]

¹⁰⁴² vallást. [*v-a*-ból javítva.]

¹⁰⁴³ üsmérék, [*r-g*-ből javítva.]

¹⁰⁴⁴ emlékezet [Utolsó *e-t*-ből javítva.]

¹⁰⁴⁵ filosofus [Íráshiba;] is ót volt [ót—beszúrás.]

¹⁰⁴⁶ filosofus., [Első *o-i*-ből javítva.]

¹⁰⁴⁷ semitől [*semi-sime*-ből javítva.]

- vén. Télésinus. egyik a Consulok közül magához hivatá., tudakozodék tölle. mind köntöse felöl. mind¹⁰⁴⁸ hivatalyárol., mind pedig arrol., hogy mi formában könyörög az Isteneknek, tudosnak találván avallásba,
- ⁵ meg engedé néki. hogy meg látogathasa a templomokat, és meg parantsolá az áldozo papoknak. hogy jól fogadgyák. Apollonius egyik templombol. amásikában menvén. mondá hogy az igasságos, hogy mindenik Istenhez valo köteleséginek eleget tegyen [199a:]
- ¹⁰ Tigellinus¹⁰⁴⁹ Néronak leg kedveseb embere, vala gyanakodásba esvén Apolloniusrol., nagy szorgalmato-ságat. vigyáztata minden tselekedetire, és beszédire. azon időben anapban fogyátkozás lön, és meny dörgés egy szers mind, Apollonius az égre tekintvén mondá,
- ¹⁵ Valamely nagy dolog fog lenni, és nem fog leni, azt tarták hogy azt akará meg jövendölni a mi harmad nap után történék. mivel Néró asztalnál lévén, a meny kö az asztalra esék. és a Császár el ejté a pohárt a kezéből a melyből inya akart., ha szinte figyelmeteséget vigyazais
- ²⁰ Apollonius a maga beszédire, mind azon által olyan tréfa szokot ejte a melyekért Trigellinus bé vádola, mint olyan szókért, a melyek a Császárhoz illendő tiszteletet meg sértették. De a könyvet a melyben a vádolás volt irva. fel nyitván, a papirosat fejéren találá. az irás oda
- ²⁵ volt. Trigellinus gondolá hogy¹⁰⁵⁰ azördögi mesterség volna. azután kérdé titkon Apolloniustol., hogy mit tartana az ördögi jelenésekről, valamit, a gyilkosok, és az Istentelenek felöl tartok felelé Apollonius. szemire hányván ezeket avétkeket alatomba Trigellinusnak.
- ³⁰ Még Romában valo létiben., egy nagy familiából valo leány ugy tettzet, mint ha meg holt vol-[199b:]na, a

¹⁰⁴⁸ mind [*d*–*t*-ből javítva.]

¹⁰⁴⁹ Tigellinus [Alább többször: *Trigellinus*]

¹⁰⁵⁰ hogy [*h*–*a*-ból javítva.] azördögi

leány férjhez menőleg volt. a leányt temetni vitték a szokás szerent egy ágyon ki nyujtoztatva. és ki takarattalan., a mátkája siránkozva kiserte, Apollonius az uttán találkozáván. mondá, tegyétekle az ágyat a földre. a sirastoknak végit szakasztom., kérdé a leánynak anevét,⁵ meg illeté. és holmi szokot monda suttozva. akoron a leány fel serkene, szolni kezde, és viszá tére az Attya házahoz, a szüléi nagy summa pénzt akarának adni. Apolloniusnak. de el nem vevé, hanem aleánynak adá., jegy ruhára. még azok is a kik jelen valának. meg¹⁰ nem¹⁰⁵¹ merék bizonyítani., hogy a leány valóságal meg holt volna.

Mind azon által. Néró Császárnak, kegyetlenségi, és üldözési. ellen. a tsalárd boszorkányok ellen, és a filosofusoknak. sok beszédi ellen is, a keresztyéni vallás. inkább inkább terjed vala, szent János Évangyélista. minek utánna egy néhány izbe let volna annak elotte akis Ásiába, végtire oda mene. hogy ót lenne rend szerént valo maradása, 66 esztendőben, Az igen meg lehető. hogy Mária Magdolna.,¹⁰⁵² a ki felől mondgyák hogy Éfésusba holt volna meg, Szent Jánost oda kíséré, és mellette volt. valamint a kristus mellet volt, mivel, szent pálon. és szent Barnabáson [200a:] kívül. a töb Apostolok aszonyokot tartottak magok mellet. akik az ételekre viseltek gondot., szent János tehát Éfésusba helyezteté maradását, a mely városnak szent Timothéust rendelte vala püspöknek szent pál, De szent Jánost inkább kel ugy tekintenünk mint Apostolt, és az Anyaszent egy házaknak Mesterét, mint sem különös Anyaszent egy háznak püspökjét, Eusébius azt mondgya. hogy az utolso öregségiig. az Ásiai tartományokot fel járja vala, hogy ót püspökököt rendelyen.

X Rész.

szent János
Évangyélista
Éfésusba megyen

15 Euseb.l.5. c.22.

Chrystos in Ephes
homil.1.

20 Phot.cod. 275.

1 Cor.IX. 15.

25 Hieronym.
de viris Illustr. c.9.
Tertul.in Marcion
l.4.c.5.

Euseb.hist
Eccl.3. c.23.

30

Epiphan.
haeres. 51.

¹⁰⁵¹ nem [Beszúrás sötétebb tintával.]

¹⁰⁵² Magdolna., [l—d-ből javítva.]

Epiphan haeres.
36. c 24. Iren. 1.3.
c 3. Euseb
1.3. c 28.

Abban atartományba pedig, a szent léleknek különösen való vezérléséből mene, hogy őt viaskodgyék a Cerinthianusok, és Ebioniták eretnekek ellen, akik azt tarták. hogy a krisztus Jésum tsak tisztan Ember lett volna, Azt írják ez iránt, hogy ez az Apostol., aki soha nem feredet. egy szer oda mene, vagy különös sugarlásból., vagy egészének valamely változásáért, de meg tudván hogy Cerinthus a feredőben volna, tsak hamarjában viszá tére, tartván attol mondá, hogy a feredő le ne esék, az Istennek, és az igazságnak, annak az ellenségiért. szent¹⁰⁵³ Iréneus azt mondgya. hogy ezt a dolgot, szent Polikárpustol hallották, a ki is szent János tanítványa volt

Mint hogy Cerinthusrol kezdénk beszélleni. **[200b:]**
szükséges it fel tenni az ő historiáját. és rövideden az ő tévelygésit, ugy az azon idő béli Eretnekekét¹⁰⁵⁴ is. valamint a Nicoláitakot. a kikről szol szent¹⁰⁵⁵ János látásában. és atobbit, a kik ezektől veszik eredeteket és¹⁰⁵⁶ kiket azután, közönségesen, a Gnostikusok neve alatt üsmerték., Az Ebioniták.¹⁰⁵⁷ és a Nazareanusok más időhöz tartoznak. ezek Jérusalem el romlása után támadának, Theodoretus fel teszi közönségesen.¹⁰⁵⁸ hogy az Anyaszent egy házat, még kezdetében, két¹⁰⁵⁹ egymással ellenkező Eretnekség háboritá meg, a mely mindenike közüllök. sok szakadásokra. vagy ágakra terjede, Az egyike erede a Samaritanusoktol. Simon magus által. és a másika. a sidoktol. Cerinthus által, a¹⁰⁶⁰

Theodoret'
haeretic.

¹⁰⁵³ szent [s — a-ból javítva.] Iréneus azt

¹⁰⁵⁴ Eret·ke·nekekét [E — e-ből javítva.]

¹⁰⁵⁵ szent [Beszúrás.]

¹⁰⁵⁶ és «a» kiket

¹⁰⁵⁷ Ebioniták. [io — on-ból javítva.]

¹⁰⁵⁸ közönségesen. [közönségesen. -ből javítva, az ékezet áthúzásával.]

¹⁰⁵⁹ két «Eretnekség háboritá meg.» egymással ellenkező Eretnekség háboritá meg,

¹⁰⁶⁰ a [Szóközi beszúrás.]

simon leg főveb hit ágazattya a, hogy két Isten vagyon. a teremtő, és meg más felyeb valo., azt tanitá., hogy a kristus nem valóságos ember volt. se a halála nem volt valóságos. Cerinthus ellenben. hitte az Istennek egyeségét. és egy kezdetét, az emberi természetnek valóságát⁵ a kristus Jésusba, életének halálának igazságát. De tagadá Istenségit: tsak tisztán Embernek tartván ötet, A törvény béli Ceremoniákat igen tartá, a melyeknek meg tartását. szükségesnek hívé lenni az üdveségre.

Cerinthus sidó nemzet lévén. Egyiptumba so-
[201a:]káig lakék, a hol meg tanuló atudományokat, és a filozofiát. azután Asiában mene, a hol kezdé a Cérinthiánus vallást, azt tarttyák, hogy még az Apostolok idejében és az Anyaszent egy háznak kezdetekor kezde tanítani, és hogy ő ingerlette volna fel a sidókat hogy zugolodgyanak szent péter ellen. azért hogy meg keresztelte volna kornéliust., hogy az ő társai valának azok, akik Antiokiába a környül metélésnek. szükséges voltát¹⁰⁶¹ predikálák mondván, hogy a nélkül, a hitre meg tért pogányok nem üdvezülhetnek, a mely haborúságot okozza az Anyaszent egy házba., és¹⁰⁶² okot ada arra. hogy Jérusálemben gyűlést tarttsanak. a melyben a Cerinthus tartásit, meg veték, és kárhoztaták, az igen lehető, hogy a hamis Apostolok. és a gonosz munkások, akikről oly gyakorta panaszolkodik szent pál¹⁰⁶³ a leveleibe., a kik el akarják vala rontani az Évangéliumi szabadságot, fel álltván a törvény Ceremoniáinak szükséges voltát. hogy azok a Cerinthus tanítványi valának,

Az keresztyéni¹⁰⁶⁴ Anyaszent egy ház. nem kárhoztattya vala tellyeséggel. a törvény béli Cere-[201b:]moniák-³⁰

Epiphan
haeres. 28.

Act XV. 1.

¹⁰⁶¹ voltát <prédalák.> predikálák

¹⁰⁶² és <alkalmat> okot

¹⁰⁶³ pál [Beszúrás.]

¹⁰⁶⁴ Az keresztyéni Anyaszent [k—A-ból javítva; Az—z-jét nem törölte.]

Iren.13. c.12

Justin. dial.Cum
Tryphone
p.263.266.

sulpit sev. 13.hist
p.149,

orig.in Cels.1.2.
p56.

Epihan
haeres.28. c.2.
Iren 11. c25.

nak¹⁰⁶⁵ követésit, meg is engedé a meg tért sidoknak
hogy meg maradgyanak szokásokban ha akarják, szent
péter, szent János, szent jakab Apostolok keményen
meg tarták a törvényt, szent Justinus martyr., a második
5 saeculumnak a közepe felé. még azt tarttya vala, hogy a
sidó Cérémoniak. semiben nem ellenkeztek az üdveségel.,
sulpitius severus. azt tarttya. hogy Adriánus alat. a
sidoknak egészen valo el pusztulásokig, a keresztyén-
ségre meg tért sidok. a törvénynek meg tartása alat.
10 imádák az Istent., Origénes azt mondgya. hogy az ő
idejében. valának olyanok a sidok közöt. akik egészen
el hagyták volt. a törvény Cérémoniaíait. de meg valának
olyanok akik szorosan meg tartották., a Cerinthus
eretneksége, nem abban álla tehát tellyeségel., hogy a
15 törvényt meg tarttsák, hanem abban. hogy kénszeríteni
akará közönségesen. mind a meg tért pogányokot és
sidokot. atörvény béli Cérémoniaákra, mert más képen
nem lehetne üdvezülni., az ilyen tanitást. kárhoztatá
mindenkor az Anyaszent egy ház.
20 Cerinthus, el hagyván sido országot. [202a:] Ásiába
mene lakni, szent János Évangyelista. utánna mene.
hogy ellene ályon. Az első tévelygési ennek az eretnek-
nek., mint egy első graditsa vala esetének. Azt tanitá,
hogy a mojses törvényének a kezdöje. gonosz volt.
25 Hogy tsak egy¹⁰⁶⁶ világ Istene vagyon. de az az Isten nem
volt teremtö, Hogy a világ sokal aláb valo hatalom által
teremtetet. a láthatatlan lételeknél, a kinek vélek nin-
tsen semi közösülése. és akinek nintsen semi üsmerett-
sége az Istenről, Ennek a teremtönek egy fiat is adot, de
30 a ki időben születet, és különbözöt az Igétöl., sokan az
Atyák közül. Tertullianus. szent Epifánus. szent Agos-
ton. és Theodorétus. azt mondgyák. hogy Cerinthus a
világ teremtésit. az Angyaloknak. és egy néhány féle

¹⁰⁶⁵ Ceremoniák<ot,>nak

¹⁰⁶⁶ egy <Isten vagyon> világ Istene vagyon.

aláb valo hatalmasoknak tulajdonittá. és hogy ezektől jöttek a törvény. és a proféták: Hogy a sidok¹⁰⁶⁷ Istene tsak egy Angyal. volt az is gonosz Angyal, ha szent Epifanius mondásának hiszünk.

Mind¹⁰⁶⁸ ezek után nehez volna el hinni. hogy a Cerinthianusok., hitték volna atörvénynek **[202b:]** szükséges voltát.¹⁰⁶⁹ és hogy ők azt. hiven követték volna, a lehető, hogy tsak külsőképen követték, és hogy tsak azért akarták követetni., mert tartotak attol. hogy őket is ne üldözék a sidok. és a pogányok. valamint akeresztyéneket., ugyan is szent pál a hamis Doktorok felől azt mondgya hogy a törvényt meg nem tarttyák, és amit tselekesznek, tsak arra valo. hogy ditsekedhesenek a székben. akiknek predikálanak, és hogy el kerülhesék az üldözést., szent János a maga látásában, fel kel az olyan káromlok ellen. a kik magokot sidoknak tarttyák, és nem azok, hanem a sátán sinagogái. veltire, szent Ignátz Martyr. azt mondgya. hogy sokan valának olyanok. a kik a sidóságot tanították, de nem valának környül metélve.

A mi, a mi urunkot illeti, Cerinthus, meg választtya vala a Jésust, valamint szent János mondgya. el választtya vala Jésust, a kristustol. azt tanítottá, hogy Jésus tsak tisztan Ember volt. joseftől,¹⁰⁷⁰ és Mariától születet. valamint mások, de minden emberek felet valo igassága és böltsesége volt: Hogy Jesus meg kereszteltetvén. **[203a:]** az örökös Istennek a kristusa. tudni illik, a szent Lélek, le szálla reája Galamb képében. és ki nyilatkozatta néki az Atyát, a ki még üsméretlen volt: Hogy a kristusnak erejével, tselekedte Jésus atsudákat.: Hogy Jésus halált szenvedet, és fel támadot: de a kristus el

¹⁰⁶⁷ a sidok <Angyala> Istene tsak egy Angyal. [*Istene <Angyala> fölé írva.*]

¹⁰⁶⁸ Mind <ez> <ez> ezek [Tollhiba miatti törlések.]

¹⁰⁶⁹ szükséges voltak. [Elírás.]

¹⁰⁷⁰ jeseftől, [Íráshiba *joseftől*, helyett.]

5

10

Galat VI. 12. 13.

Galat.V. 11.

15

Apoc.XI 9.

Ignat Ep.
ad philipp.

20

I joan IV 3.

25

30

hagyta volt szenvedésekor, és viszá tért a maga tellyeségében szenvedetlenül.

Iren.13. c.11.

Epiphan
haeres.28.

2 Cor.XV. 29.

Euseb.13. c.28.

Ez a tellyeség., a Cerinthianusok titka vala, valamint ahalgatás. a mélység, a láthatatlan¹⁰⁷¹ és ki mondhatatlan lételek. a teremő felet.: ezek nagy szók., de tsak arra valok. hogy el bodittsák atudatlanokat, Azt tarttyák hogy némely Cerinthianusok tagadák a fel támadást és hogy ő felölök mondgya szent pál, a korinthus bélieknek. hogy meg kereszteltették magokat a halotakért. szent János leg inkább ezeket az Eretnekeket tekinté hogy ellenek állyon az Évangyéliumában, és leveleibe. Cerinthus leg első kezdője a Millenárius Eretnekségnek, a kik azt tartották hogy a kristus ezer esztendeig fog uralkodni a földön. a fel támadás után.
15 [203b:]

Iren.1.1. c.2.
Epiphan.
haeres.25.
August. haeres.5.

Ennek előtte már szolottunk Nicolausrol, a vulgaris esztendőnek, 33 kában.¹⁰⁷² A nicoláisták azal ditsekédének. talám nem hamisan. hogy Nicolaus let volna aző fejek., ezek azt taniták, hogy avilágot nem az Isten teremtette volna. hanem bizonyos felső hatalmaságnak a munkája, A házáság töres. és a balványoknak¹⁰⁷³ áldozot eledel., közöttök tsekély dolog volt. az olyan eledeleket meg exorcizálták. azután belölle ettenek. a házáság töröt, nyoltz¹⁰⁷⁴ nap mulva fel szabadították, minden féle szabados és fertelmes elet, és hogy az
25 aszonyok közösök legyenek, nálok meg volt engedve. A pogányok babonaságit. széltiben követték, bizonyos szokot találtak fel., ugy mint Angyal. és hatalmaság. hogy a halgatojok tsudálkozanak rajtok. és el bodittsák
30 az együgyüeket valamely rosz könyvből tanítottanak,

¹⁰⁷¹ a láthatatlan «lételek» és ki mondhatatlan lételek.

¹⁰⁷² 33 kában. [k—d-ből javítva.]

¹⁰⁷³ balványoknak [nak—sor eleji margóra írva, sötétebb tintával.]

¹⁰⁷⁴ nyoltz [o—l-ből javítva.]

amelyet talám Cerinthus tsinálta volt. Alexandriai szent kelemen. hozelő némely szokot abbol a könyvből, a melyekből ki tettzik. hogy az Istennek tulajdonították fertelmeségeket [204a:]

Clem Alex
strom.1.3.
p 437:438.

A nicolaiták nem sokáig tartának, a kainistust eretnekeket, esze elegyedének., a kiket is úgy tekintették, mint a valentinianusoknak egy ágát A Nicolaiták, egy olyan erőt vallottak, aki fellyeb valo¹⁰⁷⁵ a teremtő erőnél, az elsőt nevezték böltességnek. a másikat felső erőnek, Azt tartották hogy azok, akiket az¹⁰⁷⁶ ó testamentum gonoszoknak tarttya lenni. úgy mint. kaint, Esaut, korét, a sodomitákat és még judást is, hogy ezek a bölcsességhez tartoznak., és hogy azok, akik felől ditséretet¹⁰⁷⁷ téssen, azok a teremtőhöz tartoznak úgy mint Abrahám, Isák, jákob, Josef., Hogy a teremtő hejában támadot az¹⁰⁷⁸ első ellen. akiket soha meg nem győzhette. mert a böltesség segítette őket, és magához vette őket, Hogy tsak egyedül judás tudta ezeket a titkokot, és ugyan azért is adá el a kristus Jésust. Akarván avilágnak szerezni azokat a nagy jókót. a melyeket annak szerze a kristus halála és akarván meg gátolni, hogy a kristus meg ne rönttsa az igazságot., káromlák a törvényt, és a törvénynek Istenét. a fel támadást tagadák. [204b:]

5 Euseb:l.3 c 29.
Tertull praescrpt
c. 33

10 Iren.1.1. c 35
Epiphan
haeres.38.

Az erköltsökről valo tanítások szintén olyan¹⁰⁷⁹ meg romlot volt valamint ahit ágazattyok, azt tanították, hogy az üdveségért. minden féle tselekedetet kel mivelni. A világóságban tselekedték a setéttségnek tselekedetít., a melyet a szemérmetség¹⁰⁸⁰ nem engedi hogy fel

¹⁰⁷⁵ fellyeb valo [a—o-ból javítva.] a teremtő<nél.> erőnél,

¹⁰⁷⁶ az <Íra> ó testamentum

¹⁰⁷⁷ ditséretet [Szóvégi et utólagos beírás a szóközbe, sötétebb tintával.]

¹⁰⁷⁸ az [Utána nagyobb szöközt hagy Mikes tintafolt miatt; alább még kétszer fordul elő tintafolt miatti nagyobb hézag.]

¹⁰⁷⁹ ollya [Íráshiba.]

¹⁰⁸⁰ szemérmetség [Törlés a sor elején.]

tegyék, Azt¹⁰⁸¹ tanították. hogy mindenik tselekedetnek különös Angyala vagyon, aki akor jelen vagyon., és azt az Angyált. segítségül hitták atselekedetkor, olyan könyvből tanítottanak, amelyet, a judás Évangyéliumának neveztek, és még egy olyanból, a¹⁰⁸² melyet a szent pál menybe menetelének hitták., ez a két könyv tele volt fertelmes tanításokkal, és tsak arra valok valának, hogy az embereket inttsék. a teremtő munkáját el rontani.

A gnostikus eretnekekről.

10 A Gnostikusok, nem valának anyiban különösön valo Eretnekek, mivel az első két vagy három saeculumokban., tsak nem mindnyájan az Eretnekek. az ő neveket viselik vala, hogy a többtől meg különböztesenek, mint tudosabbak. mivel görögül ez a szó *Gnostikus*.
15 *tudost* tészén, azt el lehet hinni. hogy szent pál ezekről akara szollani. a midőn ezt írta Timo-[205a:]theusnak. *tarsd meg a mi nálad levagyon téve, úgy mint a hit. és kerüld el arosz uj beszédeket., és minden tudományt, a mely hamisan viseli a tudos nevet:* A Gnostikusok, az ő
20 vallásokat simontol. Menandrustol, saturninustol, Basilidestől, Carpocratestől és valentinustól vették volt. Eusebius azt¹⁰⁸³ mondgya. hogy Carpocrates volt az Attya ennek a szakadásnak, hihető hogy ő szaporította meg a tévelygéseket, A valentiniánusokat. közönségesen a Gnostikus név alatt nevezték., szent Iréneus..
25 ugyan olyan formában is ira ellenek

Tim VI. 20.

Euseb.1.4. c.7.
Hist Eccl.

Epiphan
haeres.26.

Iren 1.3. c 4.

Aug.et Theod.de
haeres.

A Gnostikusok. két kezdetet tartottanak, az egyikét úgy mint jót. amásikát rosztat, azt tartották, hogy nyoltz ég vagyon. és mindenik égben. egy fejdelmet tettenek. aki azt igazgasa, A felső hetedik égnek a fejdelve. *Sabaoh*. aki teremtője volt az égnek. és a földnek, és az alatta valo hat egeknek, és a sidok törvénye kezdőjének.

1081 <Az> Azt [Tollhiba.]

1082 a <k> [?] melyet, [A törölt betűnek csak a szárát írta le.]

1083 az [Íráshiba azt helyett.]

akiről azt mondták. hogy számár. vagy sertés formája
vagyon. A nyoltzadik leg felső égben volt az ő Bárbelo-
jok, a kinek aszony haját adnak vala. és akit némelykor.
avilág Attyának, némelykor Annyának¹⁰⁸⁴ nevezék, a
kristusrol valo sok féle tartások közöt. azon meg egyez-
tek, hogy tagadák. az Igének meg tes-[205b:]tesülésit,
azt mondták. hogy az Isten Igéje, és a kristus, a földre
jöt volt. de meg nem testesült. nem születet evilágon, se
valójában nem szenvedet, hanem tsak tettzet mint ha
szenvedet volna

Némellyek közüllök. élnek vala az ó, és az uj testá-
mentum könyveivel. a mi nékik azokban ellenkező
volt., azt avilági elmének tulajdonitták, a mit pedig
gondolták hogy nékik kedvez, azt az igazság lelkének
tulajdonitták., de nagyob része közüllök. meg vetik
vala. a törvényt, és a profétákat, és azoknak kezdőjét,
káromlásal valának az ó testámentum Istenéhez, és
mind azokhoz, akikről ditséretet téssen. az ó testámen-
tum. ugy mint. Ábrahámrol. Mojsesről. Illyésről: azt
tanították. hogy a mi lelkünk egy az Isten lelkével,
közöttök az Aszszonyok. közösök valának. és oly gyalá-
zatban valának az ő fertelmes. és szemtelenségekért.
hogy mások¹⁰⁸⁵ enni sem akartanak vélek. hihető. hogy
ellenek irá szent péter az első levelét, ezek nem hitték se
a fel támadást. se az ítéletet., hanem azt tartották. hogy
egy olyannak a lelke, ki nem az ő vallásokon vagyon.
valamely élő allatban megyen holta után [206a:]

Ezeknek sok hamis Évangéliumok vala, némely
Apostoloknak nevek alat, olvasák vala az Ádam kí
gondolt jelentésit. és más könyveket. seth. neve alat. és
a Noria könyvét. a Noé feleségit eszerént nevezék.
végtire. a *Bár-cabás* nevü könyvet. az az, a syriai

¹⁰⁸⁴ Annyának [a—á-ból javítva.]

¹⁰⁸⁵ mások [Beszúrás, sötétebb tintával.]

plotin I 18. p.203

Epiphán haeres. I.
26 c 14. Hier. in
vigilant c 2.

XI Rész

szent márk
mártírságot
szenved
Alexandriába
68. eszt.

Chronic
orient p 110

Beda. Martyrol.
25 apr.

nyelven. tisztátalanságnak fia, ezekben a könyvekben.,
mind nevettségre, mind utálatoságra való dolgok valá-
nak, Ezek ellen ira Plotinus a harmadik saeculumban.,
és meg mutatá. hogy minden tudományokat plátobol
5 vették volt. hanem holmi új szokot tettek volt hozzája, és
abbol formálták az új szakadást. A Gnostikusok még
fent valának a negyedik saeculumban. szent Epiphánus.
és szent Hiéronimus írások szerint.

Szent Márk¹⁰⁸⁶ Évangyélista jelen lévén amint mond-
gyák, a szent péter. és szent pál halálakon. viszá tére
10 Alexandriában. mint hogy pedig őt sok tsudákot tett, és
sokakat meg téríte. a keresztyenek is tsufolván a bálvá-
nyokot. azért a pogányok el végezék. hogy el veszesék
szent Márkot, és kezdék kiáltani hogy boszorkány
15 volna, az Isten el rejté egy darab ideig, de végtire, a
midőn a¹⁰⁸⁷ pogányok a serapis innepét tartották volna.
némellyek közüllök el menének keresni a szentet. akit
ugy találák **[206b:]** hogy az Istennek ajánlya vala az
imádságnak ajándékát, vagy is a szent áldozatot.,¹⁰⁸⁸
20 mivel vasárnap volt, meg fogák tehát ötöt. és egy kötelet
kötvén anyakára. és hurtzolni kezdék. kiáltván. hogy
ezt az ökröt a Bukolhoz kellene vinni, az a¹⁰⁸⁹ Bukol
pedig a tenger mellet való hely volt. ahol igen magos kö
sziklák valának. a még így vontolták volna, regeltől
25 fogva estig. és az utzákot meg festette volna vérivel, a
szent áldgya vala az Istent. és hálákot ad vala néki azért.
hogy érdemesé tette. neviért szenvedni

Estve pediglen a tömlőtzebe tevék. addig a még el
végeznék magokba hogy mitsoda félehalálal ölnék meg.
30 azon ettzaka, a szentnek két látása volt, az első egy
Angyal volt. aki atömlőtzebe menvén nagy föld indulást

¹⁰⁸⁶ Márk [*M*—*m*-ből javítva.]

¹⁰⁸⁷ a <p> pogányok [Tollhiba.]

¹⁰⁸⁸ áldozatot., [Szóvégi *t*—*n*-ből javítva.]

¹⁰⁸⁹ a [Beszúrás.]

tsinált, és mondá a szentnek. hogy a neve. az élők könyviben iratot. a második látás. a kristus Jéhus megjelenék néki. amidön hálakot ád vala. az első megjelenésért. az üdvezítő olyan formában jelenék meg néki, a mitsoda formában volt a földön, és mondá néki. ~ 5
Békeség legyen veled. Más nap a pogányok ismét vontzolni kezdék. mind addig még alelkét ki nem adá., 25 aprilis let halála. 68 eszt a mint gondollyák. A pogányok meg égeték [207a:] a testét, de nagy¹⁰⁹⁰ zápor eső támadván. ki ki el szélyede, a keresztyének a tüztől meg maradot darab részeit esze szedék. és a Bukol mellet el temeték. ót is volt helye. az ő gyülekezeteknek., ennek a szent Évangyelistának a palásttyát sokáig meg tarták Alexandriában., a hol még a hatodik saeculumba az új püspökre adgyák vala. a szent Márk. palásttyát, és úgy ültették székibe, Szent Márk után Anianus. a kiről már volt szó. let püspöké.

Térjünk viszá már mostanában. és nézük meg mitsoda állapotban vagyon sido ország, ahol. azür zavar. hová tovább nagyobra szaporodék Lactántius azt mondgya. 20
hogy szent péter, és szent pál, Romában, kevés idővel holtok előtt., meg jövendölték vala, hogy az Isten rövid¹⁰⁹¹ idő alatt olyan fejedelmet küldene el. a ki meg gyözné a sidokot, a városokot le rontaná, és minek utanna sok nyomoruságot szenvedtetne vélek. egészen 25
maga igája alá vetné őket. és azt büntetésül azért. hogy olyan gyalázatosan bántanak az Isten Fiával A vespasianus ellenek való hadakozása. egy nehány esztendővel az után, meg bizonyítá. ezeket a jövendöléseket. [207b:]

Florus még Gubernátora vala Judéának,¹⁰⁹² mindenkor tsak követé a sidokal való rosszul bánást, Cestius 30

¹⁰⁹⁰ nagy ⟨f⟩ zápor eső

¹⁰⁹¹ rövid [v—d-ből javítva.]

¹⁰⁹² Judéának, ⟨és⟩ mindenkor [Törlés a sor végén.]

liberat.
c 20. p. 142.

lactan. Instit.
l. 4. c 21.

Gallus, a syriai Gubernator, Jérusalemben mene ebben az esztendőben, a husvét Innepét is ót tölté, a mely Innepre. véghetetlen sidok gyülekeztenek vala a világnak minden részeiről. Cestius. tsak a tudásnak kedviért, 5 a sidoknak számát. kik akor Jérusálemben valának meg akará tudni, azért is, hogy meg mutassa a Császárnak, hogy ez a nemzet nem volna olyan meg vető, a mint gondollya. arra kéré tehát az áldozo papokot, hogy számlálnák meg. menyi sido volna akoron Jérusálemben 10 hogy azt véghez vihesék, a bárányokot olvasák meg, akiket a templomba ajánlották husvetra, az Innep előtt valo napon. tsak a sidoknak vala szabad bárányt ajánlani, és a sidók¹⁰⁹⁴ közül is. azoknak., a kik a törvény béli tisztaságban valának., egy bárányhoz némelykor husz 15 személy volt, de soha sem keveseb tiznél, meg olvasák tehát abárányokot. és két száz, ötven öt ezer, hat százat találának, egy bárányhoz tsak tiz embert számlálván., a tészen két millium öt száz ötven ezer személyt, Josef azt tarttya hogy valának ót akor háram millium személyek 20 A sidok régtől fogvast¹⁰⁹⁵ boszonzkodván Florus ellen, [208a:] Cestius¹⁰⁹⁶ Gallus eleiben terjeszték panaszokat. ugyan jérusalemben., aki meg halgatván rövidségeket, reménséget ada nekik hogy Florus jobban fog vélek bänni. de eza Gubernátor nem hajtván az ellene tet 25 panaszra. Césáriáig kisére cestius Gallust. meg tsinalá előtte adolgát. és viszá térvén Jérusálemben. ujra kezdé a sidokal valo roszul bánást. azért hogy fel támadásra kénszerittse őket., tudván azt, hogy tsak azal amodal kerülheti el a sidoknak, ellene valo panaszokat. azt 30 pediglen könnyen véghez vihette. a mitsoda állapotban

¹⁰⁹³ joph. [Íráshiba a *joseph* (azaz Josephus Flavius) helyett.]

¹⁰⁹⁴ sidók [Többször előforduló ékezethiba.] közül

¹⁰⁹⁵ fogvast [fogvan-ból javítva.]

¹⁰⁹⁶ Cestius <Florus> Gallus [*Gallus* <Florus> fölé írva.]

valának akoron adolgok., és a mitsoda¹⁰⁹⁷ keszen vala arra a sidok elméje már régtől fogvást

A Csezáriai sidok el vesztvén a pereket a város lakosival. a mint ide fellyeb meg mondok, azotától fogvást. ahaboruság nem szünék közöttök. azon időben egy olyan dolog történék. amely még inkább meg boszontá a sidokot, egy syriai, egy olyan épületet tsinála az ő synagogájok mellé. a mely nékik nagy alkalmatlanságokra vala, egy néhányan a sidok közül., hogy azt az épületet meg ne engedgyék.¹⁰⁹⁸ Gallusnak nyoltz tálentumot igérének. ugy mint kilentz ezer hat száz forintot.¹⁰⁹⁹ Gallus a pénzt el vevé. mindent meg igere, **[208b:]** de czezáreából samariában menvén. nem gondolkodék igéretit meg tartani. sem arrol hogy mi követheti még ezt adolgot,

Mindgyárt más nap. a mely szombat nap vala, az alat amég a sidok a synagogában valának, egy avárosbol valo pogány., a synagoga ajtajánál. egy föld fazakat felforditván a fenékén madarakot áldoza fel., A sidok ezt a tselekedetet nem tsak ugy tekinték mint ellenek tet besteléséget, hanem még mint vallások ellen valo gyalázatot., Az okosabbak, és a mértékletesebek, azt tanátsolák, hogy azért a városi tiszteteknek kellene panaszt tenni. hogy igasságot tegyenek., de az ifiak, meg nem tartoztathatván magokot, tsak hamar averekedéshez fogának, Jucundus. egy sereg lovasnak a kapitánya és akit azért hagyták volt avárosban., hogy arendeletlenséget meg ne engedgye. a fazakat mindgyárt el véteté. az ajto elől. és azon volt hogy a zenebonát le tsendesitt-

XII Rész.

haboruság
Cesareába.
és Jerusálembe.
josef antiq.
I.20.c7

¹⁰⁹⁷ a mitsoda [Az első a—beszúrás; a kérdő-vonatkozó értelmű névmást vonatkozóra javította.]

¹⁰⁹⁸ meg ne engedgyék. <Florusnak> Gallusnak [A javítás a törlés fölé írva, sötétebb tintával.]

¹⁰⁹⁹ forintot. <Florus> Gallus [*Gallus* <Florus> alá írva, sötétebb tintával, az utolsó sor alatt, lap alján.]

se. de semit nem tehete. a sok számu syriaiak ellen, a sidok pedig érezvén erőtlen voltokot, kételenek¹¹⁰⁰ valának, nárbatában vonni magokot. el vivén magokal. a törvénynek könyveit, a mely város czézariához. tsak
5 három mély föld, tizen¹¹⁰¹ kettő az eleje a sidoknak samariában [209a:] mene¹¹⁰² Gallushoz panaszra. atörtént dolog iránt. remélvén. hogy párttyokot fogja. atöllök fel vett pénzért, de semit nem hajta reájok, sőt még a tömlöztbe téteté őket, vétkül tulajdonitván azt
10 nékik. hogy miért vitték volna el atörvény könyveit.

A Jérusalemi sidok. mód nélkül meg boszonkodának a Cezariai lakosoknak tselekedetin, és még inkább a Florusén, de a mi őket. leg inkább fel háborította. ahogy,¹¹⁰³ Florus. ki vétete a Templom¹¹⁰⁴ kintséből. tizen hét
15 táalentumot. úgy mint husz ezer négy száz forintot, mondván hogy azt a Császár szolgálattýára fordítaná. A nép azon fel zudala. a templomba futván nagy kiáltásal., a Császár nevét hija vala segítségül. a Florus kegyetlen-ségi ellen., de még gyalázatos szokot is mondanak
20 ellene,¹¹⁰⁵ valának olyanok., akik még hogy jobban meg gyalázzák, egy erszényt tartottak kezekbe és alamisnát kértenek számára, Florus pedig örülvén annak hogy okot adtanak néki nagy siettségel Jérusálembé mene., nem gondolván azal. hogy Cezáriában menyen., ahol
25 tudta. hogy háboruság vagyon, a Jérusalemi nép tartván attol hogy mi következhetik abból. a mi történt volt [209b:] avaroson kívül. a Gubernator eleiben mene. tiszteletnek okáért, de ötven elől járo lovas viszá üzé

¹¹⁰⁰ kételenek <v> valának [Tollhiba.]

¹¹⁰¹ tizen <ke> kettő [Tollhiba.]

¹¹⁰² mene <Florushez.> Gallushoz [A javítás a törlés fölé írva, sötétebb tintával.]

¹¹⁰³ a, hogy, [a,-ból javítva, hogy, hozzáírásával.]

¹¹⁰⁴ Templom [T-t-ből javítva.]

¹¹⁰⁵ de még [...] <de még> valának

anépet, mondván hogy Florusnak nem volna szüksége tiszteletekre. a gyalázat után., amelyel illették.

Florus a királyi udvar házhhoz szálla. és másnap a székiben üle, a fő áldozó papok. és a város fő renden lévői eleiben menének, azokat kéré töllök, a kik beste⁵ lenségeket mondotnak felöle. Azt felelék néki. hogy olyan nagy városban lehetetlen hogy embertelenek ne találkozanak, akiket nehéz volna meg választani atöbbitől., de közönségesen anép nem ohajt egyebet hanem tsak a¹¹⁰⁶ békeséget, hanem azon kéri hogy felejtene el embertelenségit kevés számu vétkeseknek, anyi sok ártatlanoknak tekintetiért akik ötet arra kerik De semi menttséget nem akarván bé venni. parantsolá a vitézinek. hogy mennének fel prédalni a felső piatzot, és ölnék meg, akiket öt találnak, A vitézek többet is¹¹⁰⁷ tselekedének mint a parantsolattyok. mivel közel három ezer, hat száz embert ölének meg. nem tekintvén. se az Aszonyokat. se a gyermekeket sok fő renden lévőket meg fogának, akik közöt valának olyan sidok. kik a Romai lovas titu-[210a:]lust¹¹⁰⁸ viselték. Florus semi tiszteletel nem lévén hozájok. meg veszözteté őket a széke előtt. és azután a keresztre vonatá.

Ezen időben. Ágrippa király Alexandriába ment volt Tiberius Alexánderhez. a ki unokája volt a sidó filonak. Ez a Tiberius Alexánder el hagyta vala a sidó vallást, és pogány vallásra álla. Nero Császár Egyiptumi préfectusnak tette. ebben az esztendőbe 66. Agrippa tehát ennek ment volt látogatására Alexandriában, a midön ezek a dolgok mennek vala végben, Berenicza, a huga. Jerusálemben lévén., mindent el követe hogy meg tsendesítene Florust. egy néhány szor küldé hozája a maga tiszteit.,¹¹⁰⁹ kérvén arra, hogy ne követne. olyan erősz-

Joseph de bello.
l.2. c 26

¹¹⁰⁶ a [Beszúrás.]

¹¹⁰⁷ is [Beszúrás.]

¹¹⁰⁸ titu [210a:] <Flor·dust> lust viselték. Florus

¹¹⁰⁹ tiszteit., <hogy> kérvén arra, hogy

koskodást. és ne engedné. hogy anyi vért onttsanak. de Florust meg vakitván a fősvénység. nem hajta a kérésire., de söt még veszedelemben is forga élete, és kényszerítették. nagy siettségel viszá térni a maga udvar házához,
5 más nap tizen hatodik maji, meg esvén a szive anyi nyomoruságon. Florushoz mene meztláb, akit a szekiben találta. és kéré a népért. de Florus semi tiszteletet nem **[210b:]** ada néki, söt még az élete veszedelemben is volt. Ez a Fejdelem Aszony. holmi vallás béli fogadásert
10 maradt volt Jérusálembe.

Más nap a nép esze gyülekezek a felső piatzon, nagy jaggatásal. szánakodván anyi meg holt személyeken. De az áldozó papok,¹¹¹⁰ és a fő renden lévőek, oda menének nagy siettségel. szakadozot köntösbe. kérvén, és kényszeritvén,
15 hogy ne tenné magát ujjab veszedelemre. Florus pedig¹¹¹¹ egyebet nem kerese tsak a zürzavart. és egyebet nem ohajta tsak a támadást, mondá a városi fő renden valoknak, hogy ha a nép engedelmeségit akarja hozzá mutatni., menne eleiben a két sereg gyalognak. a
20 kinek Czézáriából jérusálembe kel jöni. A nép arra igen nehezen állta, és a templomba esze kellett gyűjteni. és őt az áldozó papok. és a léviták. fogván a szent edényeket. és a musikákat. hamvas, fővel és szakadozot ruhában, a nép lábaihoz borulának,¹¹¹² kényszeritvén
25 arra hogy ne vetnék utolsó nyomoruságra hazájokot., hanem mennének előttök ki a városból, a Romai had eleiben **[211a:]**

Florus pedig meg parantsolta vala a¹¹¹³ tiszteknek, hogy semi köszönetet ne adgyanak a sidoknak a midőn
30 elejekbe mennek, és üsenek reájok hogy ha azért meg haraguszna. vagy morgolodna, A dolog úgy történék

¹¹¹⁰ papok, [*pápok*-ból javítva, az ékezet áthúzásával;] és a [*a*—beszúrás.]

¹¹¹¹ pedig «ellenbe,» egyebet

¹¹¹² borulának, [*borunak*,-ból javítva, *lá*—beszúrásával.]

¹¹¹³ a [*Beszúrás.*]

a mint meg gondolta volt, mivel a nép közül a háboruságot¹¹¹⁴ szerzőbbek: látván hogy meg nem felelnének az ő emberségeknek, kiáltani kezdének Florus ellen. és a vitézek a kik tsak azt várták. hogy reájok rohayanak. botozni kezdék őket. és igen sok¹¹¹⁵ számuán veszének. el. vagy averésben. vagy a szaladásban., mert a sok nép egy másra tódulván egy mást tapodta a nagy szorulásba. fő képen a város végén, a midőn láták hogy a lovas had üzné őket., a ki előre akart volna bé menni a Bezéta kapuján. hogy a templomot el foglalhasa. 5 10

Florus akoron ki menván a királyi udvarházból. a maga hadaival., olyan szándékal hogy az erőseget el foglallyá, de a nép ellene kezdvén allani. a házak tetejére méne, és onnét meg állittá a florus hadát. köveket hajigalván reája. florus kénszeriteték viszá 15 tért a több seregekhez a kik a királyi udvar háznál valának, Azon idő[211b:]ben, a nép tartván attól., hogy Florus el ne foglallyá a templomot az Antonia erőségivel, nagy siettségel le ronták a folyosót a mely ezen erőség,¹¹¹⁶ és atemplom között volt, Florus látván az 20 által. hogy oda a remenség, a melybe volt. hogy a templom kintsét fel predálhasa, Florus azt ígéré atanáts uraknak, és a fő áldozó papoknak, hogy a városból ki menne, de úgy hogy a városba egy néhány sereget hagyna őrzésire. azt felelék¹¹¹⁷ reá, hogy egy sereg 25 elegendő volna, hanem arra, kerik.¹¹¹⁸ hogy az a sereg ne legyen azok közül való, akik oly rosszul bántak anépel, erre reá álla. és Czézáréába mene.

Florus Czézáréában érkezvén.egy levelet ira Cestius Gallusnak. syriai Gubernátornak. a kitől. függöt mint Judaeának Gubernátora. a mely a sidokot okozá min-

XIII Rész

30 Cestius Gallus judeaba küld. hogy meg vizsgálják a florus tselekedetét. De bello. I.2.c.28.

¹¹¹⁴ háboruságot [ot szórészt utólag írta be a szóközbe.]

¹¹¹⁵ sok [Beszúrás, sötétebb tintával.]

¹¹¹⁶ erőség, <a> és atemplom

¹¹¹⁷ felelék [Második l—k-ból javítva.]

¹¹¹⁸ kerik. [i—e-ből javítva.]

den rozszol. ami történt volna, A¹¹¹⁹ sidok is a magok
részezról., és Berenicza királyné, tudtára adák Cestius-
nak. a Florus kegyetlenségít. és erőszak tételeit. Cestius
nem tudván mitsoda itéletet tenni. Antiokiából. judaeá-
5 ban. küldé egy Neapolitánus nevü Tribunust, hogy
[212a:] végire mene a dolognak. Ez a tiszt Jámniába
találá Agrippa királyt. aki akor tért viszá Egyiptumbol.
és a királyal a Jérusalemi fő renden valokot a kik a király
eleiben jöttek volt Jámniaba, ezek Jérusálemben mené-
10 nek. ahol a nép elejekbe menván, segítségéket¹¹²⁰ kéri
vala Florus ellen, Neápolitánus meg vizsgálá az egész¹¹²¹
várost, és bizonyása lön a pusztításnak. a melyet a
Florus emberei tselekedtenek. azután fel mene a Temp-
lomba és a népet oda gyűjteté. sokáig beszélle. néki.
15 meg valván, hogy meg elégednék hűségékel., inté arra,
hogy lennének hivek a Romaiakhoz, és minek utána¹¹²²
az Istent imádtá volna. nem menván atemplomba bel-
lyeb, tsak a mint a törvény azt néki meg engedte, viszá
tére Antiokiában, hogy Cestiusnak meg beszéllyen
20 mindeneket

Ennek el menetele után. az Áldozo papok. és a nép
arra kérék Agrippát. hogy engedné meg had küldgyenek
követeket Nérohoz. akik eleiben tegyék Florus ellen
valo panaszokot. De Ágrippa aki jól üsmérte a császárt.
25 nem álla kérésekre, hanem a népet esze gyűjteté. a
kinek [212b:] hoszu beszédivel. el akará fordítani az
elméjit a hadakozásról, a melyet sok pártolkodok ohaj-
tották. ellenbe az okosok abékeséget kivánták. Agrippa
elejekbe adá hogy a hadakozást mitsoda¹¹²³ nyomorusá-
30 gok követik., meg mutatá nékik a Romai birodalomnak

¹¹¹⁹ A sidok [A — a-ból javítva.]

¹¹²⁰ segítségéket. [k — t-ből javítva.]

¹¹²¹ az egész *hval* várost, és bizonyása [ga — beszúrás.]

¹¹²² utána [a — utólagos beírás a sorvégi margóra, sötétebb tintával.]

¹¹²³ mitso [Sorvégi elválasztás után nem folytatta az új sor elején.]

rettentő nagyságát. és erejít, hogy mitsoda lehetetlen volna ellenek állani. hogy a hadakozás. a melyre akarjak magokat adni. az egész nemzetet a veszedelemre fogja vinni. Az Agrippa beszédi foganatosak valának anyiban, hogy meg tartoztaták egy darab ideig a benne való 5. kivánságot, hogy nyakokrol le vesék a Romai igát erre való nézve fel építék. az Antonia erősege, és atemplom között való folyosot, és hamarjában esze szedék¹¹²⁴ az adot a melyel még tartoznak vala a Romaiaknak.

De a midön Agrippa azt akará nékik jovallani hogy engedelmeskedgyenek Florusnak adig a még a CSászár 10 de bello 1.2.c.29 más Gubernátort küld nékik, erre a nép oly igen fel háborodék, hogy gyalázatos szokal ki üzé avárosbol. és némellyek köveket is vetének utánna. Agrippa pedig a maga országaba mene. és a sidok [213a:] az után tsak a 15 hadokozásrol gondolkodának. némely partosok. a gyilkosok közül, titkon a Masáda kastélyába menven. a mely közel vagyon Jérusálemhez, a Romai örzököt ót mind meg ölék., és magoknak el foglalák. Azon időben Élázár.¹¹²⁵ a templom kapitánya azt jóvállá azoknak 20 akiknek gondok volt az áldozatokra, hogy az idegenektől elne vennének semi áldozatra valot. se semi ajándékot, és így ki akarák rekeszteni az áldozatra valokot a melyeket mind adig szokták volt ajánlani a császárért. és jele volt. hogy hadakozást hirdetnek néki 25

A papok, a farisaeusok. és mind azok a kik a békeséget ohajtják. minden tehetségekel ellent állának. ennek az uj dolognak, de látván hogy semit nem tehetnek, Florushoz. és Agrippához küldének kérni segítséget. hogy ellent alhasanak apártosoknak, Florus nem 30 küldé, hanem Agrippa három ezer embert küldé. a kik a felső városba szállának. A partosok pedig az also varost

¹¹²⁴ szedék [Beszúrás, sötétebb tintával.]

¹¹²⁵ Élázár. [a—z-ből javítva.]

tartották. még a Templomot is. A koron a sidok köveket. és nyilakat. kezdének egy más ellen verekedni. és gyakorta esze is elegyedének. A pártosok bátrabbak valának. de az Agrippa vitézi., inkább tudták averekedésnek **[213b:]** modgyát., a veszedelem egyaransu volt mind akét részről. mind addig amég hét nap mulva. sok számu gyilkosok a partosok részire álván, a felső¹¹²⁶ városra ütének Az a nap xylophoria napja vala. a mely Innenben a sidok igen sok fát szoktak vinni a templomba a holocaustum oltárán szüntelen valo égő tüzre., A pártosok nem akarák meg engedni hogy a nép végbe vigye azt a kötelességit. és azokra rohanván kik a templomba akarának menni, viszá üzék őket. akirály vitézi pedig kevesen lévén. kételenek valának nekik el
15 hagyni a felső várost

A pártosok fel gyujták a fő pap Ananiás házát, a ki Attya vala Élélázárnak. a magok fejinek, azután az Agrippa, és a Berenitza udvar házát. Az után körül vették. és fel égették az épületet a hol aváros leveleit¹¹²⁷
20 szokták volt tartani., hogy el égesék. a Contractusokat, és az adoságról valo leveleket amelyek ót valának, azért hogy a magok részire hodítsák az adosokat. akiknek adoságit. eszerént fizetik vala meg., Akoron az Agrippa vitézi a felső udvar házba menének. a fő papal. Anániással. a többi a pintzékbe, rejték el magokat. Más nap.
25 ugy mint tizen ötödik **[214a:]** Augusti, az Antonia tornyát környül vevék, két nap mulva meg vevék. és fel égeték, azután meg szállák a felső udvarházat. és hatodik septembris meg hágák., A Romai vitézek nem
30 remélvén semi engedelmet a sidoktól., a Hippik, fázáel,

¹¹²⁶ felső «ro» városra ütének [Törlés a sor végén.]

¹¹²⁷ leveleit [Beszúrás.]

és Mariamna ~~te~~nyaiába szaladának, A sidok,¹¹²⁸ és az Agrippa vitezi meg esküvének hogy az életeket meg hagyák nékik. a partosok pedig bé menvén az udvarházba valakit őt találának meg ölék, a Romaiak tábor¹¹²⁹ helyét fel égeték, a fő papot Anániást, egy más atyafiával. a rejték helybe. meg találván az udvar háznál. meg ölék.

Mánahem, a Hérodianusoknak a fejek. akikről már másut szollotunk. ez elől jároja volt egy sereg tolvajnak, akik Zélátoroknak vagy zelozusoknak nevezték magokat, és akik az Istenen kívül más királytól nem akartak fügteni., Ez a Manahem akor¹¹³⁰ érkezék Jérusálembe a maga népivel a midön az erőseget ostromlották. és a meg vételt igen segíté, azért is a pártosok. fejeknek üsmerték lenni. de hamar¹¹³¹ [214b:] meg bánák, mivel Manahem egy nap királyi köntösbe menvén a Templomba, Eléázár és a töb pártosok reája rohanván. és atöb Zélátorokra. még a templomba, sokakat meg ölének Manahem egy nehányad magával el szalada, de kevés idő mulva meg fogák és meg ölék. Eléázár a Manahem unokaja, esze gyűjtván a meg maradot Zélátorokat, a Masáda várába mene vélek. és őt marada egy darab ideig a gyilkosokal. a kik őt valának.

A Romaiak pedig azonban környül valának véve a tornyokba, a nép azon volt hogy hagyák nyugalomba őket, de a partosok még annál inkább szorongaták őket, ugy anyira hogy a Romaiak kételenek valának azt kérni, hogy tsak az¹¹³² életyeket hagyák meg nékik, és el

de bello I.2.c.32

¹¹²⁸ sidok, [A k betűt utólag írta be Mikes a szóközbe;] és az Agrippa vitezi <hitre ki menének> meg esküvének [a javítás a törlés fölé írva; nek n-je k-ból javítva.]

¹¹²⁹ tóbor [Íráshiba *tábor* helyett.]

¹¹³⁰ akor [o – a-ból javítva.]

¹¹³¹ de hamar <Mana> [214b:] meg bánák, mivel Manahem

¹¹³² az <ely> életyeket hagyák meg nékik, <és> és [<és> – sor végén.]

hagyák fegyvereket. és amijek vagyon, meg ígérék kéréseket. de mihent a fegyvereket le tevék, Elázár. a partosok feje. mind meg öleté őket. noha szombat napja vala, és tsak Métellust a fő tiszttyeket hagyák életben.
5 mert e meg ígérte volt hogy sidó vallásra fog állani,¹¹³³ Egy ilyen tselekedet után,¹¹³⁴ az okosa az sidoknak, előre el láták, hogy már nem volna reménség [215a:] a békeséghez, és hogy a Romaiak boszut fognak állani. az egész sido nemzetén. az ilyen hit szegésért. és kegyetlenségért.
10

[XIV Rész]

Joseph. de bello.
I.2 c 33

Ugyan azon anapon azon az orában, a melyben a jerusalemi sidok meg ölék a Romai város örzöket, a Cezariiai pogányok nyakokat¹¹³⁵ szegék a nálok lakozo sidoknak, mint egy husz ezeren veszének el, a kik pedig meg szabadulhatának., azokat Florus a gályákra küldé, A szomszédságban lévő sidok.¹¹³⁶ meg boszongodván ilyen nagy kegyetlenségen. ök is amagok résziről fel kezdék gyujtogatni prédálni. pusztítani a körül valo pogány városokat. úgy mint filadelfiát, Gerását. pellát.
20 Gázát, Ascalont, és meg másokat., sok károkat tettek ptolomaida, és Cezaria körül, samariát is fel égeték, és valakit meg ölhetének meg ölék, A syriaiakis hogy boszut állyanak a sidokat nem kiméllék. akik avárosokban laknak vala, Ez így lévén, syria. és pálestina, ket részre oszlék. és az olyan helyeken ahol a sidok és a syriaiak egyaransu számuak valának. éjel, napal készen valának egymást meg ölni, és mindenkor nyughatatlanságba és tartalékba kelleték lenniék, akár mely féle mént [215b:] az ember, tsak a sok vér ontást, gyilkoságot. pusztitást láthatta,
30

¹¹³³ fog állani, [á—o-ból javítva.]

¹¹³⁴ után, [u—e-ből(?) javítva.]

¹¹³⁵ nyakokat [Első k—g-ből javítva.] szegék a a nálok [a—új sor elején ismételve.]

¹¹³⁶ sidok. <azon> meg boszongodván <ige> ilyen

Scythopolis város, ebben a belső és egymás ellen való hadakozásba. még nagyobb¹¹³⁷ kegyetlenséget mivele mint sem atöbbi, a midön a körül való sidok avárosra ütének, hogy azal is ugy bányanak mint atöbбивel., a városba lakozo sidok., a töb pogány lakosok mellé adák magokot., hogy vélek együt meg örizék avároost a magok felekezetektől, azért fegyvert fogának,¹¹³⁸ és bátran meg verekedének akün lévő sidokal, mind azon által a scythopolisi¹¹³⁹ pogányok nem hihetének nekik. tartván attol. hogy éttzaka avároost el ne foglalyák. és a töb sidoknak kezekbe ne adgyák. azt mondák tehát nekik, hogy ha meg akarják hozájok való húségeket bizonyítani, menyenek ki egy néhány napra. minden tselédekel. aváros mellet lévő erdőben., a sidok arra reá állanak, és tsendeségel töltének el őt két napot., a harmadik éttzakán., avárosi pogányok rajtok menének, és tsak nem mind aluva találván őket., mind a tizen három ezeret meg ölék és jószágokot fel prédálák.

Egy simon nevü sidó ezen alkalmazoságal [216a:] hiressé tevé magát dühössége által, E nevezetes familiából való volt. látván hogy az erdőben a scythopolisiak mint ölnék, vagdálnák a sidokot, szánakodo és el fordult dühöségel való szemekel nézvén¹¹⁴⁰ a szüléit, és tselédit. kik körülötte valának, meg fogá az Attyának a haját. egy tsapásal meg ölé, az Anyával hasonló képen bánék. azután feleségit. gyermekeit mind meg ölé, ezek pedig örömel veszik vala el a halalt keziből. tsak az ellenségek keziben ne esenek, az után a rakás testekre fel menvén. és fel emelvén akarját. hogy mindenek láthasák., magát által üté a fegyverével.

¹¹³⁷ nagyobb [b—k-ból javítva.] kegyetlenséget

¹¹³⁸ fogának, [Sor előtti margóra írva.]

¹¹³⁹ scythopolisi [Szóvégi i utólagos beírás sötétebb tintával.]

¹¹⁴⁰ nézvén <a> a szüléit,

Ezen idő tályba a Makeronta nevű vár. a jordanon¹¹⁴¹ tul, fel adá magát a sidoknak. a Romaiak tartván az ostromtól. a pártosok meg vevék még a Cypros. és Jériko kastélyit. és meg ölék a benne való vitézeket. és⁵ el ronták a kastélyokat., Alexandria varosa. a sidoknak mindenkor ellensége léven, belejek vesze tsak kevés dologért., Az Alexandriaiak esze gyülekezének., hogy követeket küldgyenek Nérohoz. a magok dolgaiba, sokan a sidok kö-[216b:]zül, ök is közikbe elegyedének.
¹⁰ mint avarosnak polgári, Azonal a Görögök reájok rohanának. kiáltván hogy ugy jötenek volna mint ellenségek, és hogy a dolgokat el ronttsák. a sidok el szaladának, és hármat meg fogának közüllök, és hirtolni kezdék. mint ha meg akarnák őket égetni, A sidok mindnyájan oda futának hogy ki vegyék őket akezekből, és köveket¹¹⁴² hajigálának a Görögökre, és tüzet vévén kezekben., azal fenyegeték. hogy mind meg égetnék őket a theátrumba, ha viszá nem adnák nekik a sidokat.
²⁰ Tibérius Alexander. aváros Gubernátora, az sidokat inté és azon igyekezék hogy meg tsendesitené a zenebonát. de látván hogy szépen semire sem megyen., két Romai légiot küld reájok. és más féle öt ezer embert, meg parantsolván hogy ölnek meg a kik nyakaskodnának, a házakot prédállják¹¹⁴³ és égesék fel, a sidok fegyvert fogván. sokáig oltalmazák magokat., de végtére¹¹⁴⁴ el nyomatának, és el szaladának, ötven ezer embert olvasának el veszni azon a napon. vagy fegyver, vagy tűz által, egy sido [217a:] sem szaladot volna el, ha
³⁰ Tibérius Alexander, meg nem tartoztatta volna, a vitézi kegyetlenségit. de az Alexándriai népet, aki kegyetle-

¹¹⁴¹ jordanon [Szóvégi *n*—*l*-ből javítva.] tul

¹¹⁴² köveket [*et*—beszúrás, sötétebb tintával a szóközbe.]

¹¹⁴³ prédállják <fel> és égesék fel,

¹¹⁴⁴ végtére [*e*—*i*-ből javítva.]

neb volt a vitézeknél. nehezeben lehet meg tartoztatni az ölésben,

A sidoknak számok akik el veszének a más több városokban. igen sokra megyen., az Ascaloniak két ezer, öt százat ölenek meg. A ptolemaidak két ezeret, A több syriai városok, ahhoz képest bánának vélek. a mint vagy a gyűlölségek, vagy a tartalékjok volt hozzájuk,¹¹⁴⁵ Antiokia. sidona, Gerasa. és Apámé városai valának egyedül. a kik nem háborgaták őket, Az Agrippa orszaga, a mely Trachonitába terjedet, és más helyekre a jordanon túl, nem vala ment aháboruságtól, Ez a fejdelem Cestius Gallushoz menvén Cezaréaban., várust hagyá maga helyet Gubernatornak, A Bathanéa tartománya követeket küldé hozzája, arra kérvén hogy küldene hozzájuk. valamely hadat, a mely a pártosokat félelemben tartsa, nem hogy a követeket el fogadta volna, vagy kéréseket meg halgatta volna, hanem ézaka elejekbe küldé, és meg öleté őket [217b:]

Cestius Gallus a syriai Gubernator., meg tudván hogy mint folynának adolgozok Judéába. Antiokiából. a hol lakot rend szerént, oda mene nagy siettségel, a tizen kettődik¹¹⁴⁶ légioval. a légiokból ki választot két ezer emberel, három ezer hat száz más féle gyalogal, és négy ezer lovasal, még¹¹⁴⁷ ezen kívül a szomszédságban lévő királyok¹¹⁴⁸ hadat adának melléje. az¹¹⁴⁹ Antiokiai király három ezer gyalogot, és két ezer lovast, Agrippa király ezer lovast, és három ezer gyalogot, Soémé király, négy ezer embert, a kinek két harmadgya lovas volt, Ez az ármáda több volt husz ezer gyalognál, és¹¹⁵⁰ közel öt ezer

5 de bello lib 2, c 35

10

15

25 de bello. l.2.c 37

XV.Rész.

20 Cestius Gallus
judéába megyen.

¹¹⁴⁵ hozzájuk, [Szóvégi o—á-ból javítva.]

¹¹⁴⁶ kettődik [ik szórészes beszúrás a szóközbe, sötétebb tintával.]

¹¹⁴⁷ még <ez> ezen [Tollhiba.]

¹¹⁴⁸ királyok [ok szórészes beszúrás a szóközbe, sötétebb tintával.]

¹¹⁴⁹ az [Beszúrás.]

¹¹⁵⁰ és <mint> közel

lovasnál., Cestius ezel ahadal. ptolémaidába mene, és onnet a Zabulon városa ellen., a mely város Galiléába vagyon, a lakosok pedig mind a hegyekbe szaladának, a Gubernátor fel prédáltatá avárost, és azután meg égeté., a körülvalo helyeket el pusztitá és a falukot fel gyujtá. az utan viszá tére ptolémaidában, ez a viszá valo térés, meg bátoritá a sidokot,. és többet ölének meg két ezernél olyanokot. a kik el maradoztak volt a prédálásért, **[218a:]**

¹⁰ Cestius Galiléában küldé Gallust, atizen kettödik légyionak a fő kapitányát, hogy ezt a tartományt meg hodoltassa, sephoris, a leg erősebb város, a kapuit néki meg nyitá, és ennek példájára a több városok is azt tselekedék, némelyek a pártosok közül az Amazon hegyére menének. Gallus utannok menvén, ezeret le vága közüllök. a többi más erős helyekre szaladának, Gallus látván hogy Galiléában többet nem tselekedhetik, a Cestius Gallus táborára visza tére. a ki Cezaréában volt, Cestius hadat küldé joppéhoz, aki meg vévén ²⁰ avárost, fel égeté, nyoltz ezer. négy száz lakosokot meg ölének. és avárost fel prédálák, Cestius Jerusálem felé vevé uttyát. Antipátridán mene keresztül, őt meg tudván. hogy sok számu sidok volnának valamely erősebbe, a melyet áfek tornyának nevezték, hadat küldé ellenek, ²⁵ de a sidok meg nem merék várni, és a Romaiak. fel prédálván az erőseget, fel is égeték.

Anti pátridából. Cestius lyddában mene, ahol tsak ötven lakosokot találá, a többi Jerusálemben mentek volt. a satoros Innepre, avárost fel égeté, és a sidokot a ³⁰ kiket őt találá. meg öleté. **[218b:]** azután eléb mene egész Gabaonig, a hol táborba szállá, Gabaon pedig Jerusálemhez tsak két mély föld. A sidok olyan közel látván a Romaiakot a fő városokhoz, el hagyák az Innepet. a Ceremoniákat. még a szombatot is. fegyvert ³⁵ kapának. és nagy sebeséggel Cestiusra rohanának, úgy anyira hogy meg tántorították a Romai hadat., és meg is

bontották volna a rendeket. hogy ha a lovasa nem ment volna segítségére a gyalognak, a sidok ezen ahartzon, tsak huszon két embert vesztének, a Romaiak pedig öt száz tizen öt embert, gyalogot, vagy lovast, Cestius Bethoronba vivé a hadát. Giorás, a simon fia. egy néhány vitezit meg ölé., és egy néhány szekereit el nyéré.

A Romai had, három nap marada azon a helyen., de a sidok, akik a dombokon valának, körül vették volt, fenyegetvén hogy reájok ütnek. ha meg indulnának, De Agrippa király a sidokhoz. küldvén. és meg izenvén nekik hogy meg botsátták pártolásokat. tsak a fegyvert tegyék le, enagy hasonlást okozta közöttök. Cestius élvén az alkalmatoságal., oly keményen üte reájok. hogy el szaladának. és bé menének Jérusalemben. Cestius táborba szálla nyoltz száz. ötven lépésnire a várostol. [219a:] scopos nevü helyre, és öt marada harmad napig tsendeségbe, abban areménségben lévén, hogy azon alat. a sidok magokban térhetnek. A negyedik napon ugy mint¹¹⁵¹ 30 octobris. a hadát egészen ki rendelé., és Jérusálemhez közelgete. A sidok azon oly igen meg rémulének, hogy atemplomban rekeszkédének és avárosnak az utolso kerítésiben, Cestiusnak hagyván atöb részeit avárosnak. aki is fel égeté. és a felsö városba szálla, a királyi udvarház mellé.

Josef azt erösitti, hogy ha Cestius mindgyárást ostromlani kezdette volna a várost, meg vehette volna, és el végezte volna ahadakozást., De a fő tiszttyei közül arrol le verék. a kiket Florus pénzel el tsinálta volt, söt még a kö falakon valának Ananus, és némely elei avárosnak, akik¹¹⁵² azal kinálák Cestiust. hogy meg nyittyák a kapukot néki, de nem mére nekik hinni. és.

5

10

joseph.de bello.
l.2. C 38.

De bello l.2.c 39.

15

20

25

30

¹¹⁵¹ mint [Beszúrás, sötétebb tintával.]

¹¹⁵² akik <azal> azal [Törlés a sor végén.]

meg veté kínálásokot, a pártosok pedig meg sajdítván.
 az Ananus. és atöbbinek szándékját. köveket hajigálá-
 nak utannok. és ketelenek valának le ugrándozni a kö
 falrol. Cestius öt napig mind azt keresé. hogy mitsoda
 5 helyt vehetne el a sidoktol. de a sidok mindenüt oly nagy
 vigyázásba valának hogy nem találhata¹¹⁵³ semi alkalma-
 toságot., A hatodik **[219b:]** napon, a Templomnak
 észak felöl valo egyik kaput¹¹⁵⁴ erősen kezdé ostromol-
 tatni, A sidok pedig anyi sidát kezdének le hajigálni a
 10 kapu felül a Romai vitezekre. hogy kételenek valának
 hátráb menni, egy nehány izbe, De a Romaiak. bé
 fedvén magokot a paisokal, /a mint ök nevezik vala./
 valamint a tekenös béka, se a sida, se anyil nékik nem
 árthata., és veszedelem nélkül kezdének munkálodni a
 15 fal rontásán, és azon hogy meg gyujtsák¹¹⁵⁵ a templom
 kapuját. ezen oly igen meg rémulének apártosok., hogy
 sokan ki szaladának avárosbol., és ha az ostrom még
 egy darab ideig tartot volna., a nép már készen volt a
 kaput meg nyitani. és Cestiust bé fogadni De az Istennek
 20 haragja igen nagy volt. ezek a pártosok ellen., hogy meg
 engedhese. a hadakozásnak oly könnyen valo el végezésit
 Cestius pediglen nem tudván igazán abé rekesztettek
 szándékít. és dolgait, az ostromot félbe hagyatá, és a
 scopos tábor helyére mene. a pártosok ezt látván. igen
 25 meg bátorodának, és a hátul járo seregből, sokakot meg
 ölének, Cestius más nap fel szedé atáborát, és Gabaon
 mellé szálla., a sidok pediglen mindenüt anyomában
[220a:] hol odalt, hol hátul, ölík vala a sok számu
 vitézit, és prédálták a szekereit, Cestius két nap mulata
 30 Gabaonba, nem tudván mitsoda tanátsot adni magának.
 végtire aharmadik napon, ugy mint 8 novembris, látván

¹¹⁵³ találhata [Szóvégi^{ta}—beszúrás, sötétebb tintával.]

¹¹⁵⁴ kaput [put—sor előtti margóra írva, sötétebb tintával; a szöveg értelme szerint kapuját kellett volna írni.]

¹¹⁵⁵ [Sorvégen:] gyuj- [új sor elején:]<tt>tsák [<tt> második t-je s-ből javítva.]

hogy a sidok hová tovább szaporodnának, utra indula, el hagyván a szekereket, és meg öletven az ökröket. lovakot. akik terhet vontak. vagy vittek. és tsak azokat hagyá meg a kik avár viváshoz valo Machinákot¹¹⁵⁶ vitték. és a sidákat, a sidok kergették de tartozkodva,⁵ hanem a midön a Romai hadnak le kellették Bethoronba menni a keskeny és vallus uton, akoron minden felöl reája ütének, a Romai hād senem hartzolhata, se magat nem oltalmazhatá. és egészen el veszet¹¹⁵⁷ volna, hanem az ettzaka¹¹⁵⁸ segitté meg, hogy Betoronba bé mehete,¹⁰ Cestius azon alkalmasógal. négy ezer gyalogját, és négy száz lovasát veszté el,

A sidok el állák Bethoron körül mindenüt az utakot. hogy Cestius onnét ki ne mehesen, de ugyan azon éttzaka onnét el indula az egész hadával. nagy tsendesé-¹⁵ gel, hanem avárosba négy száz választot vitézeket hagyta, meg parantsolván nékik hogy a házak tetején kiálttsák erősen, ki jár ót. va-[220b:]lamint a strásák szokták kiáltani, hogy a sidokal el hitethese hogy az egész had ót volna, a Machinákot is ot hagyá. amelyek-²⁰ nek nagy hasznát vevék a sidok, a midön jérusálemet meg szállák, Cestius olyan siettségel ment. hogy amidön a sidok észre vevék el menetelét, már négy mély földnire volt avárostol, a sidok a városban maradot négy száz embert könnyen meg ölék. az után Cestius után²⁵ menének. egész Antipatridáig. de ötet ót nem érvén, viszá térének Jérusálembé nagy gyözedelmesen. Tacitus,¹¹⁵⁹ és suetonius tesznek emlékezetet Cestiusnak errol a meg veretetésiröl. és azt is fel teszik, hogy azon alkalmasógal el vesztette a légioknak egy sasát.³⁰

Tacit. l. 5 c. 10. hist. sueton. in vespas. c. 4.

¹¹⁵⁶ Machinákot [a—i-ből javítva.]

¹¹⁵⁷ el veszet [t—s-ből javítva.]

¹¹⁵⁸ ettzaka <menté> segitté [segitté <menté> fölé írva.]

¹¹⁵⁹ Tacitus [c—t-ből javítva;] és suetonius [a to szótag javítva.]

De bello 1.2. c 42. Ez a győzelem a pártosokat kevélyeké tevő, és areménségeket fel emelő, de az okosa a sidoknak előre el láták. hogy azután nem lehetne békeséget remélni, és hogy a Romaiak vissza térnek Jérusálemre, és boszut

5 fognak állani az egész nemzetben a Cestiuson tett gyalá-
 zatért. ugyan is sokan avárosnak elei közül, el hagyák avárost, valamint ki szaladnak az el merülő hajoból., A keresztyének hasonló képen tselekedének. ők meg tudták volt az üdvezitőtől, hogy a midőn Jérusálemet

Euseb.1.3 C 5

10 ahadak körül veszik **[221a:]** ahegyekre szaladgyanak, A¹¹⁶⁰ régiek nekünk azt mondgyák hogy az Isten ezt nekik meg parantsolá még az hadakozás elöt., meg jelentvén ezen akarattyát némellyeknek a Jérusálemi hivek közül de sőt még egy Angyal által. akit hozzájok

15 küldé, szent Epifánus szerént aki meg hagyá nekik. hogy a jordánon¹¹⁶¹ tul. pella nevü városba menyének, a mely város az Agrippa¹¹⁶² országában volt, a melyben a hadakozás el nem terjede, azt nem lehet valójában tudni, hogy mitsoda időben hagyák el Jérusálemet

Epiphán haeres. 29
 c. 7. et haeres. 30
 c. 2.

20 akeresztyének hanem azt el lehet hinni hogy ebben az időben sokan pella városában menének., és amidőn Titus meg szállá Jérusálemet, akik még avárosba valának, hogy onnét másuvá menének

XVI Rész.

25 Cestius meg menekedvén aveszedelemtől Nérohoz. a ki akoron ákjában volt. követeket küldé olyan elő kellő sidokot¹¹⁶⁴ a kik hivek valának a Romaiakhoz. arra avégre. hogy egészen tudtára adnák a CSászárnak hogy a dolgok. mitsoda állapotba volnának, és hogy Florust okoznák mindenről Néro jól által látá hogy ezt ahadako-

vespasianust¹¹⁶³
 küldi Néro a sidok
 ellen

¹¹⁶⁰ A régiek [A — a-ból javítva.]

¹¹⁶¹ jordánon [á — o-ból javítva.]

¹¹⁶² az Agrippa «nevü» országában [Törlés a sor elején.]

¹¹⁶³ vespasianus [Íráshiba *vespasianust* helyett.]

¹¹⁶⁴ sidokot [Utána áthúzott vessző.] «a kik» a kik

zást mi követheti. és hogy ehez ahadakozáshoz,¹¹⁶⁵ olyan fő kivántatik a ki értelmes, és bátor légyen., Néro vespásiánusra [221b:] veté szemeit. aki mindenkor hires, és szerentsés Generalis volt. Enem volt. se olyan rendből. se olyan familiából való a kitől a Császár⁵ valamit tarthatot volna, vespasiánus azon időben nem vala kedvében á Császárnak, mert nem tsudálta az éneklésit. és tsak ahalált várja vala magára, a midön a syriai hadnak Generálisává téteték. és a sidok ellen való hadakozást reája bizák¹⁰

A Damaskus béliek meg tudván hogy a¹¹⁶⁶ Romai hadat meg verték volna. el végezék magok közöt, hogy a nálok lako sidokot mind el veszesék, de mint hogy jobbára a városi aszonyok a sido vallásra állottak vala. azért igen el titkolák előttök szándékjokot, ugy történék¹⁵ tehát, hogy egy nap a sidok mindnyájan a piatzon a játékos helyre gyülekezvén., a városiak reájok rohanának, és tiz ezeret meg ölének minden védelmezés nélkül

A sidok a kik Cestius után mentek volt, viszá térének Jérusálembe. és minden képen azon valának hogy²⁰ magokhoz hodithasák azokat is a kik még a Romaiakhoz tartottanak, nagyob része hozzájuk hodola. vagy szabad akaratból. és [222a:] hajlandóságból, vagy kételességből. A templomba nagy tanátsot tartának, és egyenlő akaratból fő tiszteket választanak, akik mind²⁵ Jérusálembe, mind a több tartományokba parantsolyanak. Josefet, a Gorion fiát. és a fő papot Ananust, a város fejejivé tevék. Élézárt az Ananiás fiát. és a pártolásnak kezdőjét. hogy Idumeába parantsolna. Josef a historikus. a Matthiás fia. pedig a két Galiléában.³⁰ Ezeken kívül meg más Gubernatorokot is küldének az

De bello 1.2.c 42

¹¹⁶⁵ ahadakozáshoz, [*ahadazáshoz*-ból javítva, *ko* beszúrásával; harmadik *a—o*-ból javítva.]

¹¹⁶⁶ a [Beszúrás.]

erőségekben, Ezek a Gubernátorok a magok rendelt helyekre érkezvén. ki ki azon igyekezék hogy a Romaiakal meg ütközhesék. vagy is leg aláb magát oltalmazhasa ha reájok ütnek.

- 5 Josef ahistorikus. Galiléában érkezvén, atartományba¹¹⁶⁷ valo fő renden lévőeknek barátságokat magának meg nyeré. közölvén vélek hatalmát, ezekből akik leg értelmesebbek valának, hetvent választá, ezeket mint egy atartomány Administrátorinak rendelé, és egy szers
- 10 mind. mint egy zálogok is valának¹¹⁶⁸ mellette. a Galiléaiak hűségekért. de még minden városba hét birot rendelete, a kik a **[222b:]** kis dolgokat itéllyék, mivel a nagy dolgokat magának meg tartá., mindenek felet azon igyekezék hogy a tartomány békeségben legyen, és
- 15 a tolvajokal a fegyvert le tétese, akiknek atartományal olyan fizetést adata, valamint a vitézeknek, ő maga az igazság ki szolgáltatásáért, se pénzt, se ajándékot nem vet, és ezen okért. a Galiléaiak. mind betsületel, mind bizodalomal valának hozzája. El látván pedig előre, hogy
- 20 a Romaiak fegyveres kézel fognak bé menni az országba. azon igyekezék. hogy meg erősítse az also Galiléának fő városit. ugy mint Tárisét. Tiberiadest, Totapát. Beersabét, Salamaimot, Peresét, Jafát, Sigofot. és¹¹⁶⁹ az Ithaburiust, vagy is aThabor hegyét, és még a Genezáreth toja mellet lévő barlangokat. A mi a felső Galiléát
- 25 illeti, ót is meg erősíté Petrát, Sefetet, Jamnitot. és Mérot, és Golanita tartományában Séluciát, Sogánt. és Gamalát, a Séforisi lakosoknak pedig meg engedé hogy a várost kö falal bé keritenék. mert ezek gazdagok
- 30 és hadakozok valának, igen nehéz is volt. ezeket igazgatni. **[223a:]**

¹¹⁶⁷ atartományba <lévő> valo fő renden lévőeknek [valo <lévő> fölé írva.]

¹¹⁶⁸ valá [Elírás *valának* helyett.]

¹¹⁶⁹ és és az Ithaburius, t. [Szóvégi t, — utólagos beírás, világosabb tintával.]

Azután Galiléába többet száz ezer embernél fegyverise fel, akik között azon igyekezék hogy fel állítsa, az engedelmeséget. és a hadi rendet., a mellyek tették a Romaiakat. oly győzhetetlenek; és hogy őket hadi embereké tehesse, mint olyanokat. a kiknek, hadakozni⁵ kellett. avilágon lévő leg vitéz, és¹¹⁷⁰ leg jobb hadakozó nemzettségel. Ezt a hadat a városok tartották, avárosok lakosinak fele a¹¹⁷¹ hadba volt, a más fele pedig azokat tartotta. Josef pedig hat száz hű, és válogatot vitézeket tartot maga mellett., Az¹¹⁷² alatt amég atartomány dolgainak el rendelésiben foglalatoskodék, Giskalai János. aki igen tsalárd ravasz, nagyra vágyó, és hazug ember vala, négy száz tolvajokat gyűjtöt vala esze, és ezekkel prédálni kezdé Galiléát, az után Josef szolgálattára ajánlá magát, és szabadságot kére tőle, ¹⁵ hogy had erősítse meg Giskalát, Josef azt néki meg engedé. nem gyanakodván semit felőle, erre amunkára pedig János sok pénzt huza ki avárosiaktól, de még többet nyere az olaj kereskedésen. mivel azt igen **[223b:]** oltsan meg vévén, drágán adá el, látván hogy ²⁰ sok pénze volna, azal hízkedék magának. hogy talám még Josefet ki foszthattya a Galiléai Gubernátorságból.¹¹⁷³ hogy pedig azt el érhesse. azt gondola hogy szükséges volna fel zavarni a tartományt, úgy hogy Josefet meg ölhese. ha az ellen akarna állani, vagy is meg ²⁵ utáltasa ötöt¹¹⁷⁴ a népel, és le tétesse. ha tiszttséginek hivatallyát el mulattya, De még annak előtte. azt hirdette volt, hogy Josefnek a volna a szándékja, hogy a Romaiak kezében adgya a Galiléai tartományt.

Egy sereg iffiuság az Ágrippa és Berenicza királyné- ³⁰

¹¹⁷⁰ et [Íráshiba és helyett.]

¹¹⁷¹ fele a <fele> hadba volt, a más fele

¹¹⁷² Az <all> alatt amég atartomány [mány – utólag írva a sorvégi margóra.]

¹¹⁷³ Guber<ber>nátorságból. [Törlés a sor elején.]

¹¹⁷⁴ ötöt [Első t – k-ból javítva.]

nak a tiszteikre¹¹⁷⁵ ütvén. a szekereket a melyek vélek¹¹⁷⁶
 valának fel prédalák, a szekereken pedig drága köntö-
 sök. ezüst mivek, valának és ezeken kívül hat száz
 arany. ezek atolvajok, nem rejthetvén elanyi sok drága
⁵ portékát, Josefnek tudtára¹¹⁷⁷ adák., a ki akoron Tárisé-
 ben léven. igen rosznak találá tselekedeteket, és paran-
 tsolóa nékik, hogy valamit el vettek. azt mind a város
 eleinek a keziben adnák. azok az ifiak meg boszonkod-
 ván azon. hogy leg aláb egy részt a prédájoknak nékik
¹⁰ nem adgyák. azt kezdék **[224a:]** hirdetni hogy Josef
 árulo volna.; ugy anyira hogy másnap regel, száz ezer
 fegyveres ember gyülekezék Tarisé mellé. némelylek
 azt kiálttyák vala, hogy meg kellene Josefet kövezni.
¹⁵ mások¹¹⁷⁸ hogy meg kellene égetni, az ő jó akaroi. és
 örzöi, oly igen meg ijedének. hogy mind el hagyák ötet
 négyen kívül. akoron pedig Josef aluszik vala amaga
 szállásán., és már fel akarák gyujtani a midön fel
 ébrede, azt jovallák neki szaladna el. de ő meg nem
²⁰ ijedvén., annak a sokaságnak eleiben¹¹⁷⁹ mene, szakado-
 zot ruhában, hamvas fővel, a kezei hátra kötve, és a
 kardgya. anyakán függöbe, A Tárisé lakosi így látván
 ötet, nagy szánakodásal. valának hozzája, de a körül valo
 paraszt emberek. kiáltani kezdék hogy adgya viszá az el
 vett pénzt, és vallya meg árulását. Josefnek a vala a
²⁵ szándéka., hogy közöttök valamely oszlást mivelyen,
 azért is mondá asokaságnak, hogy semi szándékja nem
 volna, Ágrippának viszá adni a pénzt a melyről vagyon a
 szó. se magának azt meg tartani., hanem Tárisé városát
 akarná azal meg erősíteni aki egészen **[224b:]** nyitva

¹¹⁷⁵ tiszteikre [Második *i*—beszúrás halványabb tintával *e* és *k* közé.]

¹¹⁷⁶ vélek [*k*—beszúrás halványabb tintával a szóközbe.]

¹¹⁷⁷ tudtára [Az *a* betű szárát felhúzza, *k*-t kezdett írni.] adák.,

¹¹⁷⁸ mások <meg> hogy meg kellene égetni,

¹¹⁷⁹ eleiben [Az *i* betűt utólag írta Mikes a sorvégi margóra; *ben*—új sor elején.]

vagyon. hogy ha pedig ezt a szándékját nem talállyák
jonak. apénzel azt tselekedhetik a mit akarnak.

A koron a Tarisé lakosi nagy ditséretet adának néki,
mint hogy pedig ezek valának leg aláb negyven ezeren.³
Josef ezeket kotzodni hagyá, a töb városoknak lakosi-⁵
val, a kik nem akarák hogy tsak Tárisé vegye hasznát
annak a pénznek, minek utánna josef meg ígérte volna
hogy szándékja volna a több városokat is meg erősíteni.
a sokaság el oszlék¹¹⁸⁰ de a midön a szállására viszá tert
volna, két ezer ember. a kik leg inkább valának ellene. a¹⁰
szállását körül vévé, ezek kiáltozni kezdének reája,
Josef hogy a veszedelmet elkerülhese. a háza tetejére fel
mene., és onnét kezével intvén nékik, mondá. hogy
anyi sok zaj közöt. nem tudhatná kívánságokat.: hanem
ha akarják, küldgyenek hozzája olyanokat., akiktől¹¹⁸¹ ¹⁵
meg tudhasa szándékjokot. és eleget teszen nékik. azok
tehát hozzája küldék. a magok közöt valo eléb valokot.
Jo-[225a:]sef azokot meg fogatá. es a háznál lévő leg
titkosab helyre viteté, és őt addig el vereté., a még az
oldalok tsonttya. meg láttzék, az után el botsáttá őket. ²⁰
A többi látván ezeket oly véresen, meg ijedének, és el
szaladának.

Giskálai János betegé tevén magát, és levelet ira
Josefnek. hogy engedné meg., had menne Tiberiádes-
be. vizet inya., két nap mulva hogy oda érkezék, a város ²⁵
fő tiszteit el tsinálá. kit pénzel, kit tsalárdságival. és¹¹⁸²
arra akará őket venni. hogy Josefet hadnák el. silás
pedig az ő jó akaroja. tudtára adá ezt néki. Josef
mindgyárt meg indula. és egész éttzaka menvén. jó
regel Tiberiadesbe érkezék. Az egész nép, azokon kívül ³⁰
akiket János magához hodította vala. eleiben menének.

¹¹⁸⁰ el oszlék [é—á-ból javítva.]

¹¹⁸¹ akiktől [Második k—beszúrás.]

¹¹⁸² és <akará><arra> arra akará [<arra> beszúrás.]

János hozája küldé. követetvén. hogy betegsége miat hozája nem mehetne. meg tudván hogy jusef esze gyűjtötte volna anépet a piatzra, János fegyveres embereket küldé oda. hogy Josefet meg ölnék a midön a nép⁵ látná hogy fegyvert huznának, kiáltani kezde, jusef hátra tekinté. és látván öket szaporán a tó part-**[225b:]**tyához sieté. és egy tsónakba ugordék tsak harmad magával ahadi emberei pedig fegyvert akarván fogni hogy meg büntessék azokat a gyilkosokat. jusef¹⁰ nem engedé, tartván avárosi hadakozástol.

Giskálai János. látván hogy a szándékát véghez nem viheté, tudván azt is hogy atartomány béli had gyülekez-
nék. és reája készülne. nagy siettségel. Giskálába mene, Josef¹¹⁸³ pedig meg elégedék azal. hogy szám ki vetés-
¹⁵be¹¹⁸⁴ küldgye azokat, akik meg akarák ölni. azt is ki hirdetteté. hogy jószágokat. el foglalják, házokat. és tselédeket fel égetnék. mind azoknak. akik ött nap mulva el nem hagynák azt az árulot, ez a parantsolat olyan foganatos vala. hogy három ezeren Jánost el²⁰ hagyák, és fegyvereket a Josef lábaihoz veték. János pedig el hagyá Giskálát, és félre el voná magát két ezer gyülevészekel. Titkon pedig Jérusálembé küldé. azal vádolván Josefet, hogy sok hadat gyűjtöt esze, olyan szándékal. hogy azt a fő várost magáévá tegye, hogy ha²⁵ eleit nem veszik; a Jérusálemi **[226a:]** nép erre avádolás-
ra semit nem hajta. mert már tudta. hogy mitsoda dolgok történtek volt. mind azon által. némellyek aváros elei közül. pénzt küldének Jánosnak. hogy gyűjtsön hadat. és hadakozék Josef ellen., akinek parantsolatot³⁰ küldének. hogy a mellette lévő hadnak ne parantsollyon, és négy Jérusálemi nevezetes embereket küldének két ezer, ött száz emberel., hogy Josefet kénszerittsék.

¹¹⁸³ Jusef [Íráshiba *Josef* helyett.]

¹¹⁸⁴ szám ki vetés«be» [?] be [be – törlés fölé írva, sötétebb tintával.]

engedelmeskedni ennek aparantsolatnak., és hogy a Galiléákat tölle el idegenittsék. Ezek Galiléában érkezének, olyan szándékal. hogy Josefet erőszakoson is kénszerittsék. ha nem akarna engedelmeskedni., ha pedig engedelmeskedik, szabadosan hagyák vélek együt ⁵ Jérusálembe meni. hogy öt számot adgyon a maga viselésiröl

Josefnek¹¹⁸⁵ Jérusálemben lévő jó akaroi tudtára adák, hogy hadi embereket küldenének hozzája, de töbrről nem tudosithaták. mert igen titokba volt adolog. ¹⁰ Minek előtte pedig josef rendelést tehetet volna, azok ahadi emberek ellen. Gamá-[226b:]la, Scytopolis. Giskála, és Tiberiades ellene támadának, Josef azokat¹¹⁸⁶ erőszak nélkül le tsendesitvén, négyet a fejek közül meg fogatá, ugy az eleit is azoknak. kik fegyvert fogtanak ¹⁵ volt ellene, ezeket Jérusálembe küldé. a hol kevésbe mult el, hogy a nép meg nem kövezte őket

A Tiberiades lakosi azt fogadák Agrippának hogy keziben adgyák avárost, de ez a fejedelem oda nem mene a fel tet napra. hanem tsak egy néhány Romai lovasokot küldé hozzájok, akik oda érkezvén, aváros Josef ellen támada, a ki Terisében volt. amidön ezt a hirt meg vivék néki, de akoron nem lévén semi had mellette, hanem mesterséggel akará meg tsalni a Tibériades lakosit, két száz harmintz kis hajotskát gyüjtte esze ²⁵ atón, azokba mindenikébe négy embert tett. ezekel igen jó regel Tibériades felé indula. és meg állittá a hajotskákot még mikor mesze volt a várostol., a honét tsak nehezen láthaták ötet, meg parantsolván ahajosoknak. hogy a vizet verjék a lapátyokal. ő pediglen maga ³⁰ hét vitézivel fegyver nélkül. a városhoz közelite. tsak anyira hogy ötet meg üsmerhették, [227a:] a városiak

¹¹⁸⁵ Josefnek «a» Jérusálemben

¹¹⁸⁶ azokat [ot szórészt utólag írta be a szóközbe.]

pedig látván megszire azt a sok számu hajotskát, a fegyvereket le tevék. és kegyelmeségihez folyamodának, mondá nékik. hogy küldgyenek követeket hozája a kik ötöt meg kövessék, küldének mindgyarást hozája tizet avárosnak eleiből, Josef azokat egy hajoban téteté. ⁵ és el küldé mesze avárostol., az után azt kíváná. hogy ötvent aváros tanátsi közül adnák kezében, ameg lévén, mind addig szaporitá kérésit. valamég a városnak minden tanatsit a kezében nem adák, a kik hat százan ¹⁰ valának, két ezeret pedig atöb lakosok közül. és ezeket mind egy más után fogva Tárisében küldé, Akoron az egész nép kezdé kiáltani, hogy Clitus volna az oka atámadásnak, Josef egyet avitézi közül a partra küldé hogy messe el neki a kezeit. de meg irtozván végben ¹⁵ nem viheté parantsolattyát. Josef azt látván ugy téteté. mint ha maga akarna ki szállani a partra, hogy maga messe el. Clitus arra kéré. hogy leg aláb tsak az egyik kezét messék el. Josef azt meg engedé. de ugy hogy maga messe el magának a kezét. Clitus azonal. ki ²⁰ [227b:] huzá a kardgyát. és el vágá¹¹⁸⁷ amaga bal kezét. Josef ilyen formában szerzé viszá Tiberiades városát

Cestius viszá érkezvén syriába. Ptolémaidában küldé egy Placidus nevü kapitánt, hogy pusztításokat tenne Galiléába. Sэфoris városa Cestiushoz küldé segittséget ²⁵ kérni. ezt¹¹⁸⁸ hogy meg tudák a több Galiléaiak., nagy számuan menének¹¹⁸⁹ a Sэфorisiak ellen. avárost meg vevék, és elis pusztitották volna, hogy ha Josef szán szándékal. azt a hirt nem hirdette volna. hogy Romaiak tsak hamar el érkeznének. a mint hogy valójában el ³⁰ érkezének, keves idő mulva, Josef¹¹⁹⁰ meg ütközék

Joseph. de vita sua

¹¹⁸⁷ el vágá <a> amaga [amaga <a> fölé írva, sötétebb tintával;] bal kezét. Josef ilyen formában <terité> szerzé viszá [szerzé <terité> fölé írva.]

¹¹⁸⁸ ezt <meg> hogy meg tudák

¹¹⁸⁹ menének <ek> [k—n-ből javítva; először *menéne*-et írt.]

¹¹⁹⁰ Josef <vélek,> meg ütközék vélek,

vélek, eleinte mindigárt az emberei jól viselék magakat, de végtire viszá kelleték nyomulni vesztésel., Ezen időtől fogvást a historia nem téssen többé emlékezetet Cestiusrol, aki nem sokáig vivé agyalázatot. a melyet tettek volt rajta a Jérusálemi sidok

5

Azonba pediglen. valóságál készülnek vala Jérusálembe ahadakozáshoz, siettségel erősittik vala akő falakot. és tsinállyák vala a [228a:] sok számu fegyvereket., az ifiúság pedig abban foglalatoskodék. hogy azal jól tudgyon bánni, ót minden nyughatatlanságban. és mozgásban volt. Az okosa pedig előre el látván a nyomorúságokat a melyek hazájokat fenyegeték., a sziveket akeserőség meg hatotta vala. és meg nem tartoztathatták köny hulatásokot. Ellenben pedig, akik ahadakozásnak tüzét gerjesztik vala., hejában valo reménségel. táplálák magokat. Ananusnak. avala a szándékja., hogy félben hagyasa egy darab ideig mind ezeket akészületeket. hogy hadd változtathasa meg az elméjeket apártosoknak. akik Zélátoroknak nevezik vala magokat, és hogy okosab szándékra térithese őket, de semit nem vihete végbe

10

15

20

A kristus eszt 69.
An vulg. 66¹¹⁹¹

XVII Rész

Jerusálem
a Romaiak ellen
valo hadakozáshoz
készül

de bello.
1.2. C.44.

Azon időtályba, Simon. a Giorás fia. akiről ezután sok szor lészen emlékezet., az Idumea¹¹⁹² Ácrabatánába volt. ahol sok számu pártosokat gyűjtöt volt maga mellé.¹¹⁹³ a kikel a gazdagok jószágig prédállya vala, és meg öli vala mind azokat. a kik kezében estenek. Ananus hadat küldé abban a tartományba, a mely a Massáda várában kényszerité vonni magát, a mely várat meg más párto-[228b:]sok birták, a honnét Iduméában jártak¹¹⁹⁴ pusztítani. ugyan ót is marada az Ananus haláláig.

25

30

¹¹⁹¹ 66 [Alatta:] «Jerus» XVII Rész Jerusálem

¹¹⁹² Idumea [I—i-ből javítva;] Ácrabatánába [első a fölött áthúzott vessző.]

¹¹⁹³ mellé. [mellé-ből javítva, az ékezet áthúzásával.]

¹¹⁹⁴ jártak [ak — utólag beszúrva, sötétebb tintával a szóközbe.]

Vespásiánus Néró mellet volt. Ákájában a midön a syriai hadnak fő Generálisává téteték. és a sidok ellen valo hadakozás reája bizataték, mihent ezt a parantsolatot vevé, Titust, a fiát Alexandriában küldé, hogy onnét
5 az ötödik, és a tizedik légiot judéában vinné néki, maga pedig syriában mene. ahol mind esze gyüjté a Romai erőt. és az Auxiliáris hadakat. a melyeket a körül valo királyok adának nékie. a hadait pedig igen szoros rendbe tartá. a melyért atartományok. nagy tisztelet
10 valának hozája.

de bello 1.3 C 2.

Azon időben a Jérusálemi sidok Ascalon városa ellen menének, a melyet kevés számu Romaiak őrzötték, ezeknek Antal nevü kapitanyok., értelmes. és próbált tiszt volt, A sidok pedig igen sok számuan valának, de
15 rend, és hadi tudomány nélkül. Antal meg tudván jöveleteket, Ascálonbol a lovasival ki mene. és bátran várá őket, Mínek utánna az első ütközettyeket el várta volna, reájok üte, meg bontá¹¹⁹⁵ [229a:] őket, meg szalasztá. és tiz ezer sidot le vágata, kevés idő mulva. a
20 sidok viszá menének Ascálon ellen. sokal több számuan mint előbször, Antal pedig lest hányván nekik az uton. reájok üte, és időt nem adván nekik arra hogy rendbe vegyék magokat. nyoltz ezeret le vágata közüllök. Niger, a sidok feje. egy toronyba szalada, Antal fel
25 gyujtatá a tornyot. gondolván hogy el veszne mind azokal a kik véle valának., Niger pedig le ugordván a toronybol. egy pintzébe esék harmad nap mulva. a sidok. a kik a¹¹⁹⁶ holt testeket mentek volt el temetni. még életbe találák

Titus
vespásiánushoz
érkezék¹¹⁹⁷
ptolémaidaba
de bello. 1.3. c 3.

30 Vespásiánus Antiokiában érkezhén., őt találá Ágripa királyt. a maga hadával, onnét együt meg indulván. ptolemaidában érkezhének, A Sephorisi lakosok, a kik a

¹¹⁹⁵ meg bontá [tá→utólag írva *bon-* alá sötétebb tintával, a lap alján.]

[229a:] őket, «és» meg szalasztá. és

¹¹⁹⁶ a [Beszúrás.]

¹¹⁹⁷ [A kéziratban:] érke

Romaiakhoz mindenkor hűséget valának, oda követeket küldének, segítséget kérvén a több Galiléai sidok ellen. séforis városa igen hasznos volt. nem csak a maga erősiégért¹¹⁹⁸ és nagyságáért, hanem még azért is hogy leg főveb oltalma volt Galiléának, vespásiánus Placidust küldé oda hat ezer gyalogal., és ezer lovasal., Titus vespásiánushoz érkezik ptolemaidába, két legioval. [229b:] vespásiánusal vala még egy harmadik légio, vala még véle huszon három Cohort, tiz pedig ezekből, mindenike ezer emberből állot, a többi hat száz gyalogbol. és¹¹⁹⁹ száz husz lovasbol., Ágrippa. meg más két királyok, mindenike két két ezer gyalogot. és ezer lovast küldének néki. Málcus, az Arabiai király. ezer lovast. és öt ezer gyalogot küldé, ezek mind nyilasok valának, ez az Ármáda fel ment hatvan ezer embere, nem számlálván¹²⁰⁰ a szolgálót. a kik mind hadi emberek valának, életeket aveszedelemben. és a hadban töltöték

5

A kristus eszt 70.
An vulg. 67.

10

15

Ezel az erővel vespásiánus. Galiléába érkezék, ezen a tartományon akarván szán szándékal el kezdeni a hadakozást. azért hogy időt adgyon Jérusalemnek. és Judéának. hogy magában szállyon. és meg bányá tselekedetit, az egész tartomány nagy rémülésbe esék, Josefet pedig mindenek el hagyák. és kényszeriteték Tiberiádesbe szaladni. onnét meg irá Jérusalembe adolognak mi voltát., értékre adván. hogy ha a Romaiakal. kötest akarnak tsinálni. küldgyék el néki hamarjában, hogy ha pediglen nem, és hadakozni akarnak, küldgyenek néki erőt, a melyel¹²⁰¹ [230a:] ellene álhason az ellenségnek.

25

de bello 1.3.C.9

Vespásiánus el végezé magában. hogy leg előbször¹²⁰²

30

¹¹⁹⁸ erősiégért [Első *é*–*i*-ből javítva.]

¹¹⁹⁹ és *sz* száz husz [Tollhiba.]

¹²⁰⁰ számlálván [*m*–*l*-ből javítva.]

¹²⁰¹ a melyel [*a*–*m*-ből javítva.]

¹²⁰² előbször [*b*–hosszú *f*-ből javítva; az alatta levő sorban: *először*]

is Jotapat alá menyen., e Galiléának leg erőseb vára volt. de leg először az oda vivő utakat meg egyenesíteté.¹²⁰³ mivel a gyalognak igen nehéz utak valanak, a lovas pedig azokon el nem mehetet, Azon idő alatt.

⁵ vespasianus meg vevé Gadarát. és fel égeté, mind a körül valo falukal együt, ez a város tsak két mély földnire volt jotapáthoz. Josef meg tudván avespásiánus szándékját. Jotapátba zárkozáék. 21 maji. Vespásiánus azon örüle. gondolván. hogy ha Josefet meg foghattya,

¹⁰ ura lesz az egész Galiléának. Josef sokat beszélvén Jotapátrol. meg nem mondgya hogy mely tályon volt az avár. Mihent vespásiánus meg tudá hogy Josef jotapátba volna két vitéz. és értelmes kapitant küldé alája. ugy mint Placidust. és Ebutiust. ezek minden felöl körül

¹⁵ vénék avárost. másnap maga is alája mene az egész hadával, és az után valo nap vini kezdé. a mely egész nap tarta, a Romaiak tizen három embert vesztének el. és sok sebbe esék közülök, a sidok pedig tizen hét embert., és hat százan sebe esé-[230b:]nek, a következő öt

²⁰ napon hasonló ostromok valának. egy aránsu győzedelemel mind a két részről. A város magos kösziklán feküt. és sohult ahoz nem férhetek, hanem észak felöl. de Josef még azt a részt is az erőséghez foglalta volt, ugy hogy az erőséghez tellyeségel ne lehesen férni.

²⁵ Vespásiánus látván hogy a sidok keményen tartanáék magokot. igen magos állásokot emeltete fel. a városnak olyan felire amelyet könnyeben lelete ostromlani, azon pedig egy nehány napokig ki mondhatatlan siettségel munkálódnak, a sidok magok resziröl, minden tehettiségekel azon valának hogy a munkát késedelmeztessek, és félbe hagyatathasák, de nem álhatának ellene az erőnek, és a sokaságnak, Josef igen nagy siettségel más

¹²⁰³ egyenesíteté. [Harmadik *e—i*-ből javítva;] mivel a «Gay» gyalognak [gyaloknak-ból javítva.]

kőfalt emeltete a város kö falán belől, a mely sokal magosab volt. a Romaiak állásánál, hogy pediglen a munkásokot meg lehesen oltalmazni a kik a falt tsinálák. Josef az uj köfal eleiben gerendákat verete a földbe. távul egy másdol., és¹²⁰⁴ mindenik gerenda **[231a:]** közü. ~ 5 akoron öletet ökröknek a böreit a gerendákra fügeszteté tsak logolag, miért hogy pedig a bőrök tsak logoban valának fel akasztva, anyilak, és a dárdák nem árthatának, a sidoknak, söt még a köveknek erejét amelyeket reájok löttének. meg gyengitette, atüz sem árthata 10 anedves bőröknek, Azon kívül a sidok gyakorta ki ütnek vala az ellenségre, és nyertesén térnek vala viszá; ugy anyira. hogy Vespásiánus el végezé hogy éhséggel venné meg avárat, vagy szomjuságál., mivel azt tudta. hogy a viz szük volt avárosba.¹²⁰⁵ Josef pedig hogy meg 15 mutassa nekik hogy a hejában valo reménség., sok vizes köntösököt teritete a kö falra. a melyekből. a viz le tsorgot., ezen aromaiak, mind tsudálkozának, mind meg szomorodának, meg nem foghatván hogy olyan emberek akiknél ha szük volna aviz, hogy olyan kiméletlen bännának véle Ez igy lévén el végezzék. hogy erővel 20 kellene meg venni avárost

Josef látván akoron hogy nem volna már semi reménség, tanátsot tarta a fő tiszteivel, hogy¹²⁰⁶ mimodon lehetne avárosbol ki szökni, a nép ezt **[231b:]** meg 25 tudván. esze gyülekezék. és arra kéré hogy elne hagyná öket., Josef meg gyözetetvén. mind kérések, mind sirások által, tsak azon gondolkodék. hogy keményen oltalmazhasa avárat., az ellenségre egy néhány szor ki ütének a sidok, amely valamely hasznokra tsak¹²⁰⁷ lett, 30 vespásiánus pedig meg gondolván hogy kétséggben eset

¹²⁰⁴ és [é—i-ből javítva.]

¹²⁰⁵ avárosba. [v—r-ből javítva.]

¹²⁰⁶ hogy <h> mimodon [Törlés a sor elején.]

¹²⁰⁷ tsak lett, [a—e-ből javítva.]

népel volna dolga, meg parantsolá ahadának, hogy a midön a sidok ki ütnek, esze ne eleyedgyenek vélek hanem tsak löjenek reájok, A midön pedig a padlásokot fel emelék a fal magoságáig, vespásiánus el végezé hogy
 5 kosokal. rontassa a falat. Josef pedig hogy meg gyengittse annak arettentő kosnak az erejit. sok szalma sákot botsátata le a kö falon, hogy a kos a szálmát üsse. ne a falat. de a Romaiak kaszákal el vágák a köteleket. és a Josef találmánya haszontalanná let. végtire Josef sok
 10 égető¹²⁰⁸ eszközt gyűjtete esze. azt meg gyujtá, és a Romaiak munkájokra,¹²⁰⁹ vár vevő szerszámokra hányatá., a melyek mind el¹²¹⁰ égének. és a Romaiak meg nem mentheték

Vespasiánus pedig, a midön a kosokal rontatná a
 15 falakot. a sorkában¹²¹¹ nyilat löttének, a mely [232a:] tsak kevés sebet tsinála. a hadgya pediglen. hogy sebesen látá, fel zudula, és ostromnak mene, sok sidok el is veszének, de mint hogy a fal egész volt. az ostrom a mely sokáig tartta. egyebre nem szolgált. hanem hogy el
 20 fárasza. mind aben. mind a kün lévőket. más nap hajnalba, a falat nagy darab helyt le ronták, de a sidok, azt hamarjában meg tsinálák minek előtte a Romaiak ahidat meg tsinálák, a melyen aváros falára mehesenek,

Más nap regel. minek utánna az egész had egy kevesé
 25 meg nyugodot volna. anagy fáradtságok és munkák után. vespásiánus közönségesen valo ostromot tétete, az ostrom egy szers mind három felöl volt., és körül véteté az egész várost, ugy hogy senki abbol ki ne szaladhason, Josef rendelést tén a falak örzések iránt,
 30 maga pedig a meg tsorbásitot falnak örzésit válalá

¹²⁰⁸ égető ‹porjékat› eszközt [eszközt ‹portékat› fölé írva.]

¹²⁰⁹ munkájokra. ‹m› vár vevő

¹²¹⁰ el [Beszúrás, sötétebb tintával.]

¹²¹¹ sorkában [sarkában helyett.]

magára a leg veszedelmeseb hely volt. keményen is állá
ellene az ellenségnek, de latván hogy a sokaság majd le
nyomná, igen sok forró olajat öntete azokra akik ostrom-
molták, a kénszeríté őket el szélyedni. és viszá térti,
estve felé pedig vespásianus jelt adata. hogy ki ki viszá ⁵
takarodgyék., ez az [232b:] ostrom 20 juny volt., a
következendő napokon pedig a Romaiak, aváros körül
valo állásokon. és más munkákon dolgozának,

Azonban pedig vespásianus el küldé Trajanust egy
legionak fő kapitanyat. talám ugyan azt, aki azután ¹⁰
CSaszara let, hogy Jafa városát a mely jotapathoz közel
volt, meg vegye, a lakosok ki menvén Trajanusra
utenek., de meg veretetének, és az uzésbe, vélek együt
bé mene a városnak első kerületében. A kik pedig a
varosba maradtanak. vala. azok a második kerületnek a ¹⁵
kapuit bé zárak, a magok felekezeteket ki zárak, és az
ellenség keziben hagyák. a két kerület kozi szorulva.
ezek tizen két ezeren valának, A várost pedig meg vevé
Titus a vespásianus fia., akit Trajanus hitta volt, oda,
hogy néki engedné agyözedelemnek ditsoségit. a férfia- ²⁰
kot mind le vágák, az aszszonyokot, és a gyermeke-
ket.¹²¹² rabságba vivék

A samaritánusok. a Garizim hegyén. az o szent
hegyeken, esze gyülekezvén. és okot adván arra, hogy
ők is akarnának valamit kezdeni., vespasiánus, hogy ²⁵
annak eleit vegye ellenek küldé Cerealist, az ötödik
legionak [233a:] Tribunusat. hat száz lovasal., és három
ezer gyalogal. Cerealis a samaritanusokot a hegyen
santzal bé keríté. a melyet keményen ozítetté. kevés
nap mulva nyomoruságban esének, aviznek nem volta ³⁰
miat. sokan szomjuan meg halának. mások Cerealis
kezében adák magokot. Azok pedig akik nem akarák

de bello. I.3. c 21

de bello. I.3. c 22.

¹²¹² gyermekek.et. [gyermeket.-bol javítva, írás közben; második k—t-bol
javítva.]

magokat fel adni., le vágatának. 27 juny és a tizen egy ezer hat száz közül. egy sem szalada el.

A Jotapáti lakosokat el nyomta volt a fáradság. és a városnak olyan hoszas oltalmazása egészen el.gyengítette vala, vespásiánusnak egy szököt sidó tudtára adá, hogy az ostromnak leg jobb ideje jó hajnalba volna, mert akor mindnyájan avárosba mély álomba vannak., vespásiánus hive az sidó szavának, és el küldé a Tribunust, Domitius sabinust választot vitézekel,¹²¹³ a kik a strását meg ölvén a városba bé menének. senki elejekbe nem álla, azután ezeket követé a seregivel Ceréalís, és placidus, ugy anyira hogy aváros meg vala véve. minek előtte a lakosok. fel ébredének. és észre vevék, valakit találának mind meg ölék személy válogatás nélkül. a várost 1 july vevék meg, negyvén hét napig valo vivás után, negyven ezer sidot ölének meg., ezeken kívül [233b:] tizen két száz rabot vivének ki avárosbol. hihető hogy ezek. aszonyok. és gyermekek valának.

Josef¹²¹⁴ pediglen egy titkos barlangba szalada, a melyet egy igen mély kut mellé ásták volt, oda szaladván, negyven embereit őt találá, akiknek egy nehány¹²¹⁵ naprá valo élések volt. ot marad vala rejtékben. napal. étzaka pedig onnét ki mégyen vala. meg vizgálni az ellenség örzöit. és ha valami képen el szaladhatnának, de abban modot nem találván viszá tér vala abarlangba, harmad napján pedig egy aszony. el árulá, vespásiánus akarván ötet látni., hozája küldé¹²¹⁶ két Tribunust. paulinust. és Gallicánust, hogy ezek jovallyák meg néki a ki jövetelt, meg izenvén azt is hogy semi bántása nem léssen, de Josef nem mért neki hinni, vespasianus egy

¹²¹³ vitézekel, [z—megkezdett hosszú szárú betűből, talán k-ból(?) javítva.]

¹²¹⁴ Jesef [Íráshiba *Josef* helyett.]

¹²¹⁵ nehány [e—a-ból javítva.] naprá

¹²¹⁶ küldé [küldé-ből javítva, az ékezet áthúzásával.]

Nicanor nevű Tribunust küldte hozzája, ez üsmerettségre volt josefel. de nem akara ennek is ajovallására állani, A vitézek fel akarák égetni a barlangot. de vespásiánus nem engedé. mert azt akará. hogy elevenen juthason kezihez, Azonba Josef. látván hogy sürgetik. és üsmer- 5
vén azt is hogy mitsoda nagy [234a:] veszedelemben volna, maga észiben juttatá arégi álmajit, és a régi¹²¹⁷ profétáknak jövendölésit amelyeket olvasta volt, az Istent bizonyságul hívá a hazájához valo hüségiröl. és¹²¹⁸ Nicánornak azt fogadá hogy magát meg adgya. 10

A koron a kik véle valának a barlangba körül fogák, szemire hányák båtortalanságát. és ki huzván. kardgyo-
kot¹²¹⁹ fenyegetni kezdék ölésel. ha magát meg adgya a Romaiaknak, Josef igen szép beszédet akará vélek azt el 15
hitetni, hogy nem szabad egy embernek. magát meg ölni. hogy aki magát meg öli. a nem nemesi tselekedet. hanem gyengeség. Mind ezek az okok, az ő elméjeket meg nem haták. más egyéb modot nem találá, hanem azt tanátsolá nékik hogy sorsot¹²²⁰ vessenek, mondván nékik, mint hogy meg akartok halni. vessünk sorsot, 20
hogy ki¹²²¹ ölesék meg előbször az által. aki utánna következik. és kövesük a sors vetést mind végig. úgy hogy senki közüllünk magát meg ne ölye, hanem a más keze által halyon meg, erre atanátsra. mindnyájan örömel reá állának. nem kételked-[234b:]vén abban. 25
hogy Josefre is ne esnék tsak hamarjában a sórs, és hogy jobban szeretnék az életnél az olyan. ahalált, amelyben.része lenne néki is vélek együt.

Ez így lévén sorsot vetének., a kire esék a sors. az a gégéjít nyutá annak hogy meg ölye, a ki utánna követke- 30

¹²¹⁷ régi [Elötte a p kezdővonala.] profétáknak

¹²¹⁸ és «Na» Nicánornak

¹²¹⁹ kardgyokot [Beszúrás.]

¹²²⁰ sorsot [Beszúrás.]

¹²²¹ hogy ki «h» ölesék meg

zék. ez aharmadikának, és így mind végig, valamég tsak Josef marada másod magával. az Istennek különösön valo rendelésiből, Josef pedig tsak könnyen el hiteté atársával hogy jób volna élni mint meg halni, Josef¹²²²
5 meg szabadulván ebből a nagy veszedelemből, fel adá magát Nicánornak. aki vespásiánus eleibe vivé., az egész tábor nagy siettségel oda gyülekezék hogy láthasa ötet. vespásiánus ötet. Néro császárnak akará küldeni.

Josef meg tudván szándékját, azt izené néki, hogy
10 különös beszédgye volna véle. vespásiánus eleibe vitetvén. mondá néki, Uram, az Isten parantsolatlyából jövök elődbe., hogy néked olyan dolgot adgyak tudtadra. a mely tégedet [235a:] illet, Nérohoz akarsz engemet küldeni. miért küldesz engemet hozzája, mivel ő, és azok
15 a kik utánna következnek.igen kevesé fognak élni, Tégedet egyedül kel úgy tekéntenem. mint császárt. és Titust a te fiadot utánnad. mert mind a kettőtök a Császári székben fog ülni. őriztess engemet úgy a mint néked tettik. de úgy mint a magad rabját. és nem úgy
20 mint amását., Én tiéd vagyok a hadi hatalom által, és te rövid idő mulva ura lész a birodalomnak. ahatalom által, a melyet az Isten fog néked adni, Az után bányál úgy én velem mint a leg gonoszab. és¹²²³ leg vakmerőb emberel; ha az időnek ki menetele meg nem¹²²⁴ fogja
25 mutatni hogy viszá éltem az Istennek nevével, azért.hogy kényszerittselek hitelt adni egy tsalárdnak, vespásiánus hitelt ada a Josef jövendölésinek, annál is inkább, a midön meg tudá, hogy meg jövendölte volt. hogy jotapátot negyven nap mulva meg veszik., és ő
30 maga a Romaiak kezében fog esni. vespasiánus meg

¹²²² Jesef [Íráshiba *Josef* helyett; többször előforduló íráshiba, l. az előbbi jegyzeteket is.]

¹²²³ el [Elírás és helyett.]

¹²²⁴ nem [Beszúrás.]

változtatá tehát szándékját. és nem küldé ötet Nérohoz. és kegyesen kezdék véle bánni. fő képen a Titus tekintetiért, a ki nagy barátságában kezdé ötet venni, mind azon által, erős öri-[235b:]zet¹²²⁵ alatt tartatá. mert gondolá hogy még hasznát veheti valamely alkalmatóságba, suetonus. és Dionus fel teszik. hogy Josef meg jövendölte volt a birodalmat vespásiusnak.¹²²⁶

5 Sueton in vespas.
c.5. Dio.160

A jotapát meg vételének hire igen nagy keserüséget okozta Jérusalembe, mint hogy pedig a hire a volt hogy Josefis őt el veszet volna., az egész város oly igen szomorkodék rajta, hogy minden ház népe, mint ha gyászba let volna érette., harmintz napig siraták ötet, és ez a gyász olyan nagy volt. hogy ki ki azon igyekezék. hogy musikásokat találhason. akik keserves énekeket énekelyenek az ő emlékezetire, De amidön meg hallák hogy még életbe volna az ellenség keziben, és hogy jól bánnak véle. akoron a szeretet gyűlölségre változék, úgy anyira hogy mindenüt tsak a sok bestelenséget hallák felöle. némelyek félénknek mondák. némelyek áru lonak tarták lenni.

de bello.1.3.c.30.

10

15

20

Jotapátot, első Julý vevék meg. vespásiánus pedig negyedik viszá tére ptolemaidaba. és onnét csezáréába mene. és a hadát avárosokra oszta. hogy a sok fáradságok után meg nyugodnának, csészáréába két legiot hagyta, és más kettőt scythopolisba küldé. A csészáréabeliek nagy kiáltással kérik vala vespásiánust hogy öletné meg jofefet, de semit nem felele kérésekre. azután hol-[236a:]mi hadat küldé Joppé ellen, a melyet kevés idővel annak előtte Cestius el pusztította vala, azután holmi¹²²⁷ gyülevész sidok őt meg telepedének, és a tolvajságot üzék minden felé. a várost könnyen meg

de bello 1.3. c.28.

25

de bello 1.3.29

30

¹²²⁵ öri-[235b:]alat

¹²²⁶ vespásiusnak. [Nyilván íráshiba; általában *vespásiánus* alakban írja.]

¹²²⁷ holmi «gy» gyülevész sidok [Törlés a sor elején.]

vevék. és a lakosok a hajokba futának. hogy el szaladhasanak tselédekkel együtt. de rettentő szélvesz támadván a tengeren. a parttól. el nem távazhatának., se a partra ki nem szállhatának. a Romaiak azt meg nem engedék
5 nekik, a habok a kösziklákhoz tsapván hajójokot mind el töredeznének és el sülyedének, nagy keserves kiáltásokkal., nyomorultul négy ezeren atengerbe veszének

de bello. 1.31.c.32.

Agrippa kéré vespásiánust hogy jöne hozzája az ő országába. vespásiánus hogy meg mutassa hozzája való barátságát, a pálesztinai Csézáréából meg indula. Agrippához mene filippi Csézáréába,¹²²⁸ amely város a jordán forrása mellet vagy on marada husz¹²²⁹ napig a hadával. meg tudván pediglen hogy Agrippa országában lévő két város. úgy mint Tarisé, és Tibériades fel
15 támadtanak volna, azokat meg vevé. s' le tsendesité. Tibériades városa két részre volt oszolva, az egyik rész a békeségre hajlot. a másika tsak a háboruságot kereste. vespásiánus az **[236b:]** egész hadával avaroshoz közelítvén, egy tisztet küldé egy néhány vitezekel. a lakosok-
20 hoz. hogy tennék le a fegyvert., és térnének viszá köteleségekre. de apártosok nem hogy a tiszt intésire hajoltanak volna. a ki is le szállot volt a lovárol mind azokal kik véle valának hogy vélek beszéllyen. ellene menének. meg szalaszták. és a lovakot el nyerék vespásiánus az egész várost el akará pusztítani,¹²³⁰ hanem avárosiak kérék, hogy az ártatlanokat ne büntetné meg. abünösökért Agrippais a kié volt aváros. esedezék érettek. vespásiánus meg¹²³¹ engede nékik. hanem a városnak falában. egy darab részt le rontata,

de bello. 1.3.c.32.
33. 34

30 Vespásiánus Tibériadesből Tarisé mellé mene, a hova gyülekeztenek való¹²³² atartomány béli fő partosok,

¹²²⁸ mene filippi Csézáréába, <mene.> amely

¹²²⁹ husz [*u* – *o*-ból javítva.]

¹²³⁰ az egész várost el akará pusztítani, <az egész várost,> hanem

¹²³¹ <meg> vespásiánus meg engede nékik. [Törlés a sor elején.]

¹²³² való [Íráshiba *vala* helyett.]

akiknek egy Jesus nevü volt a fejek, Ez a város egy
 hegyen feküt. egy részt a Tiberiádes tója oltalmazta. a
 más részt erős köfalak. eleség¹²³³ pedig elegendő volt
 benne, A pártosok látván hogy a Romaiak atábor hely-
 erősítésében foglalatoskodnának. ki ütének reájok avá-
 rosbol. de a Romaiak viszá üzvén őket. a tón lévő
 hajokba futának. Azon időben, vespásiánus a fiát Ti-
 tust. egy sereg. sido ellen küldé., akik avárosnak **[237a:]**
 más részin valának, Titus ezekre üte. meg szélyeszté, és
 meg szalasztá. nagyob része. el vesze vagy az ütközetbe.
 vagy a szaladásba, a többi avárosba vevék magokat,
 akoron avárosba nagy oszlás lön, a városiak közöt. kik a
 békeséget akarták. és a partosok közöt, kik a haborusá-
 got okozák. Titus észre vévén a városban valo nagy
 kiáltásokbol. az ő egyenetlenségeket, ato¹²³⁴ felöl valo
 részt a városnak. kezdé ostromlani, és maga mene bé
 először a seregi elöt, a pártosok meg réműlvén olyan
 bátorságon, el szaladának amint lehete, némellyek a tó
 parton találván hajokot azokban szökdösének, néme-
 lyek meg uszva menének azok után akik már ahajokba
 valának hogy bé érijék, mások meg. a mezöre szaladán-
 nak, mind ezekből sok számuakat ölének meg.

Vespásiánus körül véteté az egész várost hogy senki el
 ne szaladhatna, más nap pedig sok számu hajot tsinálta-
 ta, hogy azok ellen menne. akik atón volnának, mihent
 a hajok el készülének, a hajokra üle anyi vitezekel, a
 meny¹²³⁵ elegendő volt hogy a pártosokot meg gyözh-
 se. nem is vala nehéz dolog meg gyözni azokat, akik
 tsak halász **[237b:]** hajokban valának, és a kik magokot
 sem tudák oltalmazni, ugyan azért sem szalada el egy is
 közüllök, a tó veres volt a vértől, és apartyai rakva holt
 testekel, azután vespasiánus viszá tére Tarisébe, és

de bello l.3.c.36.

¹²³³ eleség [*elesék*-ből javítva.]

¹²³⁴ ato [*o*— fölött áthúzott vessző.]

¹²³⁵ a meny *<elegok>* elegendő

tanátsot tarta a fő tisztetekel., hogy ha meg hadgyaé életben apártosokot. és az idegeneket kik a városba volnának. és akik fő okai a hadakozásnak

Mindnyájan azt tanátsolák. hogy öletné meg őket,
5 mivel azok soha¹²³⁶ tsendeségbe nem maradnának, ha szabadá hagyná¹²³⁷ őket, Tiberiádesbe viteté tehát őket., a midön oda érkezének a piatzra viteté őket, és ót meg öleté mind az öreg embereket. és azokat a kik fegyvert nem foghatának, ezeknek a számok tizen két száz vala,
10 hat ezeret pedig a kik leg erősebbek valának. Nérónak küldé. hogy a nagy munkákra tennék őket. a többit pediglen a kik harmintz ezer. négy százan valának, pénzen el adá őket

de bello. 1.4.c.1. 15 Tarisé meg vételével. aRomainiak az egész Galiléát magokévá tevék, ki vévén Gamalát. a Tábor hegyét. és Giskálát. Gamala. Tarisének által ellenébe volt. a jordanon tul. igen erős helyen., Agrippa a kié volt ez a város. hét holnapig vitatá [238a:] de hejában. vespasiánus alája mene az egész hadával: és meg szállá. Ágrippa
20 a város melle mene hogy a bene valokot arra intse hogy magokot meg¹²³⁸ adgyák. de köveket hajigálának hozzája. meg is sebesítették a jób karját, A Romainiak., utat tsinalván¹²³⁹ akö falon. három felöl ostromlák. és meg vevék avároost, alakosok¹²⁴⁰ pedig avárosnak a leg felsőb
25 részire menének. a Romainiak utánnok akarván meni. igen sokan veszének el közüllök. mert az utza meredek, keskeny. és sikos lévén., a Romainiak nem oltalmazhaták magokot a lakosok ellen. akik nyilakal. kövekel ölték őket. hogy pediglen. magokot oltalmazhasák,¹²⁴¹ seregel

¹²³⁶ azok soha <azok> tsendeségbe

¹²³⁷ hagyná [gy – g-je d-ből javítva.]

¹²³⁸ meg adgyák. de [meg és de – beszúrások.]

¹²³⁹ tsinalván [Íráshiba a szokott tsinalván helyett.]

¹²⁴⁰ alakosok [Második a – o-ból javítva.]

¹²⁴¹ oltalmazhasák, [sák, szótag a sorvégi margóra írva.]

mentenek a házakba, ahazak pedig igen meredék helyre
 lévén építve. se olyan erősen hogy anyi embert el
 birhason, az aláb valo házakra dölnek¹²⁴² vala. azok meg
 az aláb valokot döjtik vala, le,¹²⁴³ és ilyen formában sok
 Romaiakra dölének aházak, a többi viszá térének a 5
 táborba másnap 22 octobris, három romai vitézek akik
 strásán valának. éttzaka. aváros leg magosab tornya alá
 lopák magokot, a kik a toronyba valának észre nem
 vevék őket, ök pedig a torony fundámentumából ött
 nagy köveket ki vevének. **[238b:]** és nagy hamarságal 10
 viszá szaladának, atorony tsak hamar le dőle. igen nagy
 zörgésel. és mind azok a kik benne valának el veszének,
 másnap Titus lovas. és gyalog seregel. be mene városba.
 valakit találhattak azt mind meg ölték sokan alakosok
 közül a felső várba szaladának, feleségestől gyermekes- 15
 től. vespásiánus¹²⁴⁴ a felső vár ellen mene ahadával. a
 felső vár pedig igen magos kö sziklán feküt. ugy anyira
 hogy a Romaiak nyila¹²⁴⁵ nem mehete anyira fel. az alat
 irtoztato fergeteg támada. a mely a Romaiak nyilait a
 sidokra vivék. és a sidok nyilait viszá taszitotta ő 20
 magokra, és a fergeteg miat. nem is láthaták a Romaia-
 kot. se magokot, a Romaiak pedig körül vevén avárat.
 bé menének, és valakit találának férfiat, aszonyt, gyer-
 meket. ölni kezdék, atöbbsi azt látván hogy nintsen
 reménség, le veték a kö sziklákra feleségeket gyermeke- 25
 ket. és azután magok is utánnok ugrándozának. és
 ilyen formába ött ezer személyek veszének el. a romai-
 ak fegyverek által pedig négy ezeren. és senki életbe
 nem marada avárba ilyen formába vevék meg aromaiak.
 Gamalát 30

¹²⁴² dölnek [*nek* szótag beszúrás.]

¹²⁴³ le, [Beszúrás.]

¹²⁴⁴ vespásiánus [*e—a*-ból javítva.]

¹²⁴⁵ nyila <*m*> nem mehete

de bello 1.4.c.6

Az alat. a még ezt a várost vitták, vespásiánus el küldé Plácidust hat száz lovasal. **[239a:]** nagy sereg sidok ellen. a kik a Tabor hegyén bé santzolták vala magokot, ez a hegy nagy térségnek¹²⁴⁶ a közepin vagyon. a hegy teteje pedig nagy tágas térhely, a hosza több három ezer lépesnél placidusal nem lévén elegendő had. hogy a sidok ellen mehesen a hegyre., sok szép szokal le tsalogatá őket ahegyről., és amidön le mentenek volna, meg kezde szaladni előttök, és a midön látá hogy mesze volnának a hegytől, viszá fordula, el vágá az uttyokot. és meg ölé őket

de bello 1.4.c.8.9.

Gamala¹²⁴⁷ meg vétele után. vespásiánus ezer embert ada Titus mellé és Giscála városa ellen küldé, ennek avárosnak a lakosi abékeséget ohajták, de János. a lévi fia. egy sereg tolvajnak a feje, a támadásra sürgeti vala őket, Titus inté őket hogy maradnának tsendeségbe, János felelé néki hogy reá áll abékeségre, és el veszi a gratiát melyet ígér nekik, hanem tsak arra kéri.¹²⁴⁸ mint hogy azon anapon szombat volna, hogy adgyon nékik más napig valo időt. Titus nem üsmervén ezt a tsalárdot, meg engedé néki azt az időt, János pediglen. éttzaka. a maga seregével és sok lakosokkal. ki mene avárosbol. és Jérusalem felé vevé uttyát **[239b:]**

Titus másnap avároshoz közelgetvén. alakosok eleiben menének. és meg beszéllek néki hogy János mi formában szaladot volna el, és kérek. hogy az ártatlanokot ne büntetné avétkesekel., Titus azonnal. lovasokot küldé a szaladok után. János pedig a seregével Jérusalembe érkezék. minek előtte. a Romaiak bé érhatték volna, hanem avéle szaladokbol. hat ezeret le vágának, és viszá hozának három ezer aszonyt vagy gyermeket

¹²⁴⁶ térségsegnek [Nyilván íráshiba *térségnek* helyett.]

¹²⁴⁷ <E> Gamala

¹²⁴⁸ kéri. <hogy> mint hogy

kik el maradoztak volt. Titus bé menvén avárosba,¹²⁴⁹ egy darab részt a falaknak le rontatá. és örzököt hagyta benne. kik a varost tsendeségbe tarttsák¹²⁵⁰ emeg lévén az egész Galiléa le tsendesíteték

Titus azután vespásiánushoz mene Csézéreába, vespásiánus atizedik legiot scythopolisba küldötte vala., a más két legio mága mellet vala, időt akarván nékik adni a nyugalomra, a sok fáradságok után, hogy azután a Jérusálem meg szálásához kezdhesen nagyob erővel, mivel abban nem kételkedék. hogy sok munkában ne tellyék néki az aváros., mind azon által nem marada sokáig tsendeségbe csézéreában., hanem onnét el indula hogy Jámniát, és Ázotot¹²⁵¹ meg vegye. akikben örzököt hagyta [240a:]

A sidok látván hová tovább közelgetni¹²⁵² a veszedelmet, és a Romai hadat készen őket el lepni, sok féle szándék kezdé őket háborgatni, a meg oszlás közöttök közönséges vala, az el terjedet vala a városokra. és az egész tartományokra, Némelyek a hadakozást akarták. mások a békeséget ohajtották. és mindenik rész meg egyezvén amaga részín valokal, fegyvert fogának, és egymást kezdék prédálni, valamint ahadakozásba., Azt jó meg tudni, hogy mind azok, a kik jérusálemet fogják oltalmazni, azok. mind olyan tolvajok valának. akik a tartományokat, prédálták. pusztították. ezek egy nehany¹²⁵³ részre, seregre, vagy társaságra valanak osztva magok, közöt. mindenik résznek, vagy társaságnak különös feje volt. a kik egy mástol nem fügötenek, ezek a külömb külömb féle sereg tolvajok. már a tartományban többet nem prédálhatának, Jérusálem oltalmára

5

10

de bello.
I.4.c 10.11.

15

A kristus eszt.70.
An vulg. 67.

XIX Rész

jérusalembé nagy
haboruság és meg
oszlás vagon

20

25

30

¹²⁴⁹ avárosba, [ba, – beszúrás.]

¹²⁵⁰ tarttsák emeg lévén [Tollhiba.]

¹²⁵¹ Ázotot [Á – a-ból javítva.]

¹²⁵² közelgetni <közelgetni> a veszedelmet,

¹²⁵³ nehany [e – a-ból javítva.]

menének hogy már a Romaiak ellen. meg más sereg
tolvajok akik judeát el pusztíták. azok is oda menének.,
és zélátoroknak nevezteték magokat, (: a hazához való
buzgoknak.) Giscálai János a mint ide fellyeb meg
5 mondok. öis oda [240b:] szaladot vala, és nagy meg vető
szokal beszél vala a Romaiak felöl., és bátorittya vala az
ifiuságot, a ki azon kívül is sokat tarta maga felöl, Az¹²⁵⁴
öregék és az értelmesebek. előre el látván anyomorusá-
got, mint egy el veszteknek tarták magokat. Jérusálem
10 anyi reszre el osztot pártosok közöt, tsak nem olyan volt
mint az ellenségtől már meg¹²⁵⁵ vétetett. és fel prédálta-
tot város, a sok számu idegen sidok. akik mindenünén
oda gyülekeztenek vala, ót nagy nyomoruságokat oko-
zának, a mellyek okozák végtire veszedelmét., először
15 az éhséget. el költvén az előre el tétetet volt gabonát,
azután, a meg hasonlást, mivel ezek is külömb, külömb
féle részt tsinálának

de bello l.4.c 11

A zélátorok pedig el kezdék követni erő szak tételeket
Antipás ellen, aki a közönséges kintsnek örzője volt,
20 azután Léviás, és sofás ellen, ezek királyi vérből valok
valának, és más fő renden valok ellen, ezeket a tömlőtz-
be tevék, és kevés idő mulva. ugyan ót, meg is ölék őket.
mondván hogy ezek a Romaiak kezében akarták adni
avárost. A nép ezen a mérészségen meg ütközék.
25 apártosok [241a:] még annál kevélyebbek levének.
ezek atemplomba menvén. azt hadi erőségé tsinálák, és
azt meg fertezteték ezer képen. tisztátalan és véresen
menvén olyan. helyekbe, ahová tsak a papok, és atisza
személyek mehettének, Azon időben Mátyás. a Theo-
philus fia vala a fő pap. ezt Ágrippa tette volt fő pappá
30 annak előtte egy nehány esztendővel

de bello l 6. c 15¹²⁵⁶

¹²⁵⁴ Az [A – a-ból javítva.]

¹²⁵⁵ meg <vett,> vétetett. [Törlés a sor végén.]

¹²⁵⁶ de bello l 6. c 15 [Alatta:] <de bello>

A pártosok akik a templomot el foglalak. magoknak azt a hatalmat is tulajdoníták hogy fő papot tegyenek a sors vetésel, olyan szin alatt. hogy az előtt is ugy. volt. Az ő szándékjuk. tsuda volt., mivel¹²⁵⁷ fő papot nem tettek soha sors vetésel.

De bello I 4 c 12

5

Nem gondolván tehát a papi első ágakal. ahonnét tették mind adig a fő papokat, sorsot vetvén tehát, a sors egy Phanniás nevűre esék. a samuel fiára. aki noha papi familiából¹²⁵⁸ volt is. de nem a fő papok. nemzettségéből., etelyeséggel érdemetlen vala arra a nagy méltóságra ez Aftási nevű városba lakván. onnét bé vitették. és a papi ruhákat reája adák, és meg tanították arra. hogy mint vigye végbe szolgálattját, aki inkább hasonlitta atheátrumon valo egy actorhoz, mint sem egy fő paphoz. A papok irtozva **[241b:]** nézék¹²⁵⁹ az ilyen meg ferteztetést, de apártosok ezt mind játéknak tarták., anép pedig igen meg boszongodék ellenek, és tsak azon gondolkodék. hogy mi formában menekedhesék meg kegyetlenségek közül.

paral. XXIV.7.

10

15

Ananus. a ki annak előtte hat, vagy hét esztendővel a fő papságot bírá. és aki. nagy idős koráért a hazája béliek között. nagy hatalmat szerzet vala magának. a városban valo fő¹²⁶⁰ rendenségiért, és akit mindenek böltsnek tartották, A népet esze gyűjté., és segítvén ötöt Gorion, a Josef fia, simon, a Gamaliel fia, és Jesus. a Gamala fia. a kik leg nevezetesebbek valának a városba, olyan hathatosan beszéle a népnek, hogy a fegyver fogásra vevé őket, meg szabaditván magokat abuzgok nyomorgatások alól, A buzgok pedig meg tudván agyülésben valo végezést. ők kezdének¹²⁶¹ leg

de bello I.4.c.13.

25

30 de bello I.4.c.14.

¹²⁵⁷ mivel <a> fő papot

¹²⁵⁸ familiából [Első *i* – *a*-ból javítva.]

¹²⁵⁹ irtozva [241b:] <nem> nézék

¹²⁶⁰ a városban valo fő <renden va> rendenségiért,

¹²⁶¹ kezdének <leg> leg elsőben [Törlés a sor végén.]

elsőben a népre menni, A hartz atemplom mellet volt. a mely kö hajigálásból állot, a lakos sebeseket a magok házokhoz vitték, a Zélátorok pedig amagok sebesit atemplomba vitték, nem [242a:] tartván a szent helynek. meg ferteztetésitől, apártosok eleinte mindgyárt gyözedelmesek valának, de végtire a népnek sokasága miat, kénszeritetének atemplomban viszá térni, a nép az első kerületiből is ki üzé atemplomnak, és a második kerületbe kelleték meniek. Ananus a szent helyhez valo

10 tiszteletből nem akará hogy oda is reájok menyenek, hanem ezer embert rendeale atornáztokra, a kiket. más ezer embernek kelleték fel váltani, ugy hogy a Zélátorokot rekesztve tarttsák., és meg ne engedgyék őket onnét ki jöni.

15 János, a lévi fia, a ki Giskálából el szaladot vala, amint ide felyeb meg mondok. és aki Jerusálemben ment vala. a maga seregével, eleinte mindgyárt nagy buzgoságot mutata a nép részihez, mindenkor Ananus mellet volt, és jelen volt minden végezésbe. noha¹²⁶² oda nem

20 hitták. alatomban pedig mindeneket tudtára ad vala azélátoroknak, tsak hamar gyanóságba kezdék venni. de azt gondolák, hogy elegendő volna ötet arra meg esküttetni. hogy titokba fogja tartani a végezéseket. hogy a néphez hü léssen. és hogy minden tehetségivel

25 fogja őket segiteni, János mindgyárt [242b:] meg esküvék mindenre, azután azt gondolák hogy egész bizodalomal lehetnek hozzája. és ötet a Zélátorokhoz küldék. hogy talállyon valami modot abban hogy le tsendesittse őket. tartván igen attol., hogy atemplomnak¹²⁶³ szenttsége meg ne ferteztetnék a sidoknak vérekel., jános mihent azélátorokhoz mene. nem hogy a békeségre hajtotta volna őket, hanem még jobban Ananus ellen

¹²⁶² † noha

¹²⁶³ atemplom † [?]nak szenttsége

gerjeszté őket, **mondván** nékik, hogy meg izente volna vespásiánusnak. hogy kezében adgya a várost. hanem abban más mód nintsen hogy a veszedelemből meg szabadulyanak. mint hogy a népet magokra haragitot-
ták. hanem hogy valamely idegen segittséghez folya-
modgyanak, nem mondá meg mindgyárt nékik. hogy ki
volna az a segittség, de elégé meg érteté vélek. hogy az
Iduméusokra¹²⁶⁴ tzéložna.

El végezék tehát, hogy el küldenének érettek, hogy
jöjenek a közönségesen valo hazának segittsegire, mivel
a miotától fogvást az Idumeusok. bé vették vala a
környül metélést. és a sidok törvényit Hirkanus János
idejében, az oltától fogvást őket ugy tekintették mint
sidokot. [243a:] azon kívül is az Idumeus nemzet igen
háborúság szerető volt. nyughatatlan. mindenkor kész
volt fegyvert fogni. és olyan örömel mentek az ütközet-
re. valamint mások avendégségre, fegyvert fogának
tehát nagy siettséggel, és jérusálemhez közelgetének
husz ezeren, Ananus látván el érkezéseket. a kapukot
bé zárátá. és örzököt rendele akö falakra, a kik viszá
üznék őket. hogy ha meg akarnák hágni avárost. nem
akara vélek ugy bánni mint ellenségel. hanem okosan
akará őket le tsendesíteni. Jésus, a Gamala fia. a ki
mindgyárt Ananus elöt vala fő pap. és a ki anép részit
tartá. egy toronybol., inteni kezdé őket arra, hogy
tennék le a fegyvert. mivel mind az. valamit nékik
mondottanak. tsak hamiség., Az Iduméusok pedig már
haragban lévén azért. hogy a kapukot bé zárták volt
előttök. azon még inkább meg boszonkodának hogy a
fegyver le tételit tanátsolák nékik

A következő étzakán, rettentő nagy zápor eső
volt, az Zélatorok. vagy is buzgok., a szél, és a meny
dörgés közben a kapuknak sarkait, és zárjait el törék, és

XX Rész.

10 Az iduméusok
Jérusálemben
mennek.

15

20

25

30

de bello l. 4. c 17.

¹²⁶⁴ Iduméusokra [I—i-ből javítva.]

oly titkon menének ki atemplom-[243b:]ból, hogy senki észre nem vevé, azután aváros kapujához menének. azt is meg nyitták, az Iduméusokat avárosba bé vivék. azután a templomba, akoron. egy felöl az Iduméusok¹²⁶⁵

5 más felöl aZélátorok ugyan azon éttzaka, a sidok örzöire ütének, a kik a Zélátorokat tárták bé zárva atemplomba, azokat mindgyárt meg ölék akiket aluva találának, atöbbinek kiáltásira pedig a nép fel zudula. és fegyvert foga, de észre vévén hogy az Idumeusok

10 avárosba volnának,¹²⁶⁶ nagyob része el szélyede, és nagy félelem fogá el az egész várost. Az Iduméusok természet szerént valo kegyetlenek lévén. másként is meg boszonkodtak vala azon hogy avárosba bé nem botsáták, valakit találának, azokat mind meg¹²⁶⁷ ölék. viradtakor.,

15 nyolcz ezer öt száz holt testeket találának az uttzákon, az Iduméusok akoron prédálni kezdének, és az öléstől meg nem szünének, Ananust és Jesust. a Gamala fiát¹²⁶⁸ meg találván. ezeket gyalázatosan meg ölék, és azt akarák hogy ezeknek avadak. és a ma-[244a:]darak.

20 legyenek temető helyek. noha a sidok akár mely véte kért meg öletet embernek atestét el temetik meg nap le mente előtt., ez az Ananus., fia volt annak az Annásnak. akiről emlékezik az Évangyélium. ugyan ez az Ananus öleté meg jakabot az ur Attya fiát, Ez is volt

25 egyedül a sidok közöt, a ki az ő dolgokat jó rendbe hozhatta volna, le tsendesitvén a békeség ellenségít, és meg tsinálván a békeséget a Romaiakal.

A Jésus, és Ananus halálok után. az Iduméusok, és buzgok, meg nem szünének az alá valo népel kegyetlenségel bänni. akikből. irtoztato mészár széket tsináltak, A fő renden lévőket, és az ifiakot a kik fegyvert

30

¹²⁶⁵ egy felöl az Iduméusok <egy felöl,> más felöl [Törlés a sor elején]

¹²⁶⁶ volná<k>nak, [Megkezdett <k>; á—javítva.]

¹²⁶⁷ meg <meg> ölék.

¹²⁶⁸ fiát <kön> meg találván.

foghattanak, ezeket atömlöztbe tették., remélvén hogy ezek még azö részekre állanak, mind azon által nem találkozik egy is olyan. a ki jobban ne szerette volna halált szenvedni. mint sem azoknak agonoszoknak részire állani a hazájok veszedelmire, az Idumeusok pedig⁵ hogy boszut ályanak¹²⁶⁹ az ö álhatatoságokért. kinos halálal ölik¹²⁷⁰ vála meg. A nép közöt arémülés olyan nagy vala. hogy senki nem mére. se sirni, se attyafiát el temetni. nem vala szabad keserü-[244b:]sége¹⁰t mutatni, avétkes dolog lett volna ezek előtt a kegyetlenek előtt, E szerént veszének el tizen ket ezer fő renden lévő urak, akik még erejekbe lévén, oltalmazhatták volna hazájokot,

Az Iduméusok, és a buzgok., el unván a sok vér ontást. ugy téteték mint ha valamely igasságos rendet¹⁵ akarnának tartani, szándékjukba a volt hogy halálra ítéltesék Zakariást, a Baruk fiát, sokan azt gondolák hogy elet volna az a Zakariás, a Baraki fia, akiröl a kristus szol az Évangyéliumba. vádolván az sidokot azal. hogy a Templom, és az oltár közöt ölték volna²⁰ meg. zakariás a Baruk fia, nevezetes familiából¹²⁷¹ valo, hires az ö jó erköltsiért. az emberséges emberekhez valo szeretetiért, és agonoszokot valo gyűlölségiért. ennek gazdagságára a Buzgok vágyának, a kik a nép közül hetven embert választának. hogy ötöt meg ítéllyék,²⁵ vádolván azal. hogy vespásiánushoz. küldöt. és avárost keziben akarja adni, Zakariás észre vévé jól. hogy mind a tsak arra valo volna hogy el fedezék az igasságtalanságot, magát keményen kezdé menteni ellenségeinek vádolásit semivé tévé, és olyan vétkekröl [245a:] kezdé öket³⁰ vádolni a melyekért valóságal vétkesek valának. és beszédit, a hazájának nyomoruságos voltán végezé el.

¹²⁶⁹ ályanak [y—l-ból javítva.]

¹²⁷⁰ ölik [l—k-ból javítva.]

¹²⁷¹ familiából [Második i—a-ból javítva.]

Ez a beszéd még inkább fel indította a¹²⁷² Zélátorokat. akoron mindgyárt fel darabolták volna. de két színüsből, a törvénynek valamely igazságos formát akarának adni. akoron mondák ahétven bírának, hogy mondanák ki reája a sententiát de a bírák mindnyájan megvallák hogy ártatlan volna., jobban szeretvén magokat aveszedelemre tenni, mint sem lelkek üsmerete ellen egy jó embert halálra ítélni, Ezen a sententián a Zélátorok meg ütközének, és nagy dühöségel kezdének kiáltani a bírák ellen. akoron kettő a leg Istentelenebek közöttök. meg fogák Zakariást, és meg ölék a Templom közepin. mondván néki. vedd el tölünk ezt a fel oldást. a mely bizonyosab. a bírákénál, a testet a templom mellett valo völgyben veték. a bírákot pedig kard lapjával üzék ki a templombol.

Az Iduméusok végtire anyi sok kegyetlenségek után. fel nyiták szemeket. és meg kezdék bálni oda valo meneteleket. azt tudták. hogy valamit Ana-[245b:]nusról mondottanak, tsak káromlás volt, ez így lévén elvégezék magok közöt hogy viszá térjenek, és két ezer lakost, fel szabadítának. a Buzgok pedig azon igen örülének. hogy azután tsak ök egyedül fognak uralkodni Jérusálemben, a kik egész szabadságba követik vala kegyetlenségeket, el veszték mind azokat, akik nekik nem tettzhetének. és tsak. az alá valo népet hagyák meg, A lakosok közül a kiktől lehet. a Romaiakhoz szaladának, de az nagy veszedelemel lehet meg, mert a Zélátorok az utakat őriztették. és meg ölék mint¹²⁷³ az árulokot, a kiket meg kaphatának, hogy ha tsak nagy suma pénzt nem adának nekik, és meg nem fizetéki menetelre valo szabadságot.

de bello. 1.4.c 22. 30

¹²⁷² a [Beszúrás.]

¹²⁷³ mint <al> árulokot, a kiket

Niger Péraitust. aki a Romaiak ellen való hadakozás-
ba. magát nevezetése tette vala, a Zélátorok fel áldozák
a magok dühöséginek, meg fogván ötöt gyalázatosan
hurtzolák avárosan keresztül. és amidön ki vitték volna
akapukon. látá. hogy semi reménsége nem lehetne. arra
kényszerítte őket. hogy leg aláb holta után temetessék el
a testét, látván hogy azt sem akarják meg tselekedni.,
átkozni kezdé őket, ohajtván [246a:] hogy a Romaiak
jöjjenek el, és ályanak boszut az ő vériért, A pedig
halálra méltó vétek volt, ha valakit el temettek volna
azok közül., a kiket ezek a gonoszok öletének meg. ugy
tették, mint ha fel akarták volna fordítani az Isten. és a
természet torvényit.

de bello 1.3 C 2.
de bello 1.4. c 20

5

10

A Romai tiszték. látván nagy egyenetlenségit a sidok-
nak, arra surgeték vespásiánust, hogy menne hamarjá-
ban ellenek, addig, amég meg nem egyeznek egy másal.
de ez a bölts Generalis azt felelé nékik. hogy még várni
kellene, és az Istenre kel hagyni. a ki győzedelmet
akarna adni a Romaiaknak. nagy munka, és vér ontás
nélkül., mentől továbbra halasztanak., annál inkább neve-
kednék¹²⁷⁴ azö bátorságok, és egyenetlenségek. és men-
től inkább magokat fogyasztanak., annál könyebé tennék
a győzedelmet. idővel bé is tellyesedék vespásiánusnak
ezek a szavai, minden nap sok számu sidok jönnek vala
azö taborára, akik a Buzgok. kegyetlenségek elöt sza-
ladnak vala el, Ezek a gonoszok. vivék végben. mond-
gya Josef. a mi annak előtte régen. meg vala jövendölve,
hogy Jérusálem. és a templom el égettetik azután, hogy
a városba az egyenetlenség léssen., és hogy azok, a
kiknek leg inkább kellett volna [246b:] tisztelni az ur
házát, ugyan azok azt meg fogják ferteztetni Istentelen-
ségekel. Meg lehet látni Zakariasnak XI. XIII és XIV
részeit. a melyekre it, ugy tettik hogy Josef figyelmez

de bello 1.4. c 21

15

20

25

de bello 1.4. c 22.

30

¹²⁷⁴ nevedeknék <az> azö bátorságok,

Giskálai János. a mint már azt láttuk, a zélátorok közibe adta vala magát, és azt akará hogy ő parantsollyon nékik, de a több fők, mind irigységből. mind tartván attol is hogy olyan kegyetlen., és nagyra vagyó
 5 ember parantsollyon nékik mint János, azért meg oszlának magok közöt, Jánosnak meg marada a maga serege, és a¹²⁷⁵ töb fők. azoknak parantsolának., akik őket fejeknek üsmerék lenni., ez¹²⁷⁶ a két rész mindenkor tartalékba volt egyik amásikától., de ritkán verekedének egy másal., hanem minden erejeket a nép ellen fordították. a volt jóbb a ki inkább prédálható

A krisztus eszt 71 an. vulg 68.

[XXI Rész]

Az alat a még a sidok öldöklék egy mást Jérusálembé, és vespásiánus halogatásba vala. hogy őket jobban meg gyözhese, Néro császár meg hala, és az ő halála igen nagy meg oszlásba veté a birodalmat, ezt a fejdelmet a Romai nép meg utálta vala kegyetlenségiért, és bolondságiért [247a:] még élt. amidön tudtára adák. hogy vindex galliába. ellene támadot volna. Gálba pedig spanyol országba, a Gálba része tsak hamar meg erősödék. közönségesen. a Gubernátorok. és anap¹²⁷⁷ nyugoti hadak meléje állának, ki vévén Clodius Macert. az Afrikai Gubernatort. és verginius Rufust. a felső német országnak Gubernátorát.¹²⁷⁸ verginius meg veré vindexet. és a maga hada ötet Császárnak kiáltá. de ő
 25 tellyeséggel fel nem akará venni ezt a méltoságot, mind ezek a támadások nagy ijedségbe veték Nérot, a szándekja a vala hogy Egyiptumba menyen. Nymphidius sabinus a pretoriana militiának prefectusa. arra vevé a maga seregit. hogy hagyának el a Néro részit és üsmernék
 30 Gálbát császárjoknak. Trigellinus maga. a ki kezdöje

plutarch. in neron. suet. l.6. Tacit. hist l.1.

¹²⁷⁵ a [Beszúrás világosabb tintával.]

¹²⁷⁶ <e> ez [Tollhiba.]

¹²⁷⁷ anap·ju· nyugoti

¹²⁷⁸ Gubernátorát [G—g-ből javítva.] .

volt mind azoknak avétkeknek. a melyekért Nérot gyűlölték. ötet el hagyá és el árulá,

Nérot pediglen. fel ébredvén éjjél tályba. meg ijede azon. hogy a test örzői el hagyták volna. ötet. és hogy már prédálnák a házát. fel kelvén egy néhány kapurá⁵ mene zörgetni. de senki meg nem nyittá néki, azután olyat kerese valakit. a ki ötet meg ölné. de senkit olyat nem találá, el-[247b:] vették volt tőlle még a skatulyát is a melybe méreg volt. azt is gondolá hogy a Tiberis viziben ugordgyék. végtire azt választá magának hogy valahová el rejtse magát., és anyi időt sem adván magának hogy fel öltözék, egy¹²⁷⁹ ó köpenyeget veve magára, egy rosz lora fel üle. és Romából ki mene, az ábrázattyát bé takarván egy keszkenővel, a kíséroi pedig négy szabadosiból állottanak, a midőn pediglen a¹⁵ szabadosának faonusnak¹²⁸⁰ a házához közel volnának, a lovokrol le szállának. és a nagy utat el hagyván, tsipkés és bokros ösvenyen¹²⁸¹ kellették menni a házig. a ház fala mellé érkezvén. faonus arra kéré. hogy bunék egy gödörbe, a honnét fővenyet huztak volt ki, de nero²⁰ felelé. hogy nem akarná magát el temetni még éltiben, a nádak közü rejté magát és a földre le fekvék hogy észre nevegyék. addig a még a ház falán egy lyukat tsinálnának. a még lévén, azon a lyukon bé vivék, és a leg közeleb való házba tevék. a hol tölté az éttzakát. es a²⁵ más napot a mely 11 juny volt

Azonba pedig a tanáts Romában esze gyűl-[248a:]vén, Gálbát CSászárnak üsmeré lenni, Nérot pediglen mindenek ellenséginek kiálták, a tanáts azt parantsolá, hogy a régi szokás szerént büntetnék¹²⁸² 30 meg, az az, hogy a piatzra vontzólnák mezitelen. a fejít

¹²⁷⁹ egy «régi» ó köpenyeget [ó «régi» fölé írva.] veve magára, «és» egy

¹²⁸⁰ faonusnak [o—u-ból(?) javítva.]

¹²⁸¹ ösvenyen «kel» kellették [Tollhiba.]

¹²⁸² büntet«meg,»nék meg,

egy fa oszlophoz kötnék és addig korbátsolnák amég
élné. ahol testet a Capitolium kö sziklájáról le vetnék.
azután egy horogal a folyo vizig vonnák. és avizbe
vetnék, tsak hamar meg tudák hogy hol volna, egy
5 századost küldének el vitézekel. hogy fogná meg eleve-
nen, Néro meg tudván hogy atanáts mire ítélte volna, ki
huza két nagy kést. és ismét viszá tevé. mondván hogy
volna még ideje. Azután parantsolá hogy egy sirt ásná-
nak néki, vizet készittsenek. hogy meg mosák ötet. és
10 fát hogy meg égesék., azt hagyá mindenek felet. hogy ne
hagyák a fejit el vinni., mind ezeket sirva parantsolá.,
mondván gyakorta. hogy kel ilyen jó musikásnak el
veszni! végtire meg tudván. hogy tsak hamarjában meg
fognak ötet. egy kést üte amaga torkába., segítvén arra
15 amaga író deákja, még életben vala amidön a százados
el érkezék hogy meg fogja, ez atiszt ugy téteté mint
[248b:] ha segítségire ment¹²⁸³ volna. de Néro rettentő
szemeket vetvén reája. mondá néki, már késő.hogy
vaygon a hit. amelyet nékem fogadtál. és ezel ki mula a
20 világbol., harmintz egy esztendös korában. uralkodásá-
nak tizen negyedik esztendejében

Vespásiánus azonban, a Jérusálem meg vételéhez
készül vala. de elsőbe¹²⁸⁴ a körül valo erősegeket.
magáévá akará tenni., a Gadára béliek hozá küldének
25 titkon, arra igérvén magokat, hogy a kapukot meg
nyittyák néki, negyedik martý bé mene avárosba. a
pártosok pedig a kik benne valának. tsak akor vevék
észre. amidön a Romaiakot laták. mind azon által vala
anyi idejék. hogy meg ölheték Dolesust. a ki¹²⁸⁵ a
30 Romaiakert küldöt volt, és avarosbol ki szaladhasanak,
de placidus utánnok menvén, egy faluban sokakat le

¹²⁸³ ment </> volna.

¹²⁸⁴ elsőbe [be—beszúrás sötétebb tintával.]

¹²⁸⁵ a ki a<R> Romaikert

vága benne, a többi pediglen a jordánon által akarván
meni. sok¹²⁸⁶ számu más sidokal., a viznek nagyon valo
meg áradása. meg tartoztatá őket., placidus pedig
utánok lévén. tizen öt ezeret levágata benne, nem
számlálván sok számuakat olyanokat. kik a jordánban 5
veszének. placidus azután fel jár a egész tartományt.
és az engedelmesség alá hajtá., meg tudván pedig azt.
hogy sok számu sidok [249a:] volnának hajokon a meg
holt tengeren, reájok mene. és fel darabolá őket.,
azután egy néhány városokat meg vevé. és olyan sidokat 10
teve azokba hogy őrizék, akik szabad akaratbol adák
magokat a Romaiak mellé.

Vespasiánus viszá tervén Csézareába. azon vala hogy
meg erősítte a körül valo helyeket., és azokba hadat
tegyen, A husvét innepében, amely ebben az esztendő- 15
ben hetfőn. negyedik aprilis esék. agyilkosok. a kik
Massáda kastélyában¹²⁸⁷ valának. Engaddi kis városra
ütének, és közel hét száz személyt meg ölének, többire
aszonyok., és gyermekek valának, a ferfiaknak¹²⁸⁸ nem
lévén anyi idejek hogy fegyvert foghasának. el szaladá- 20
nak, agyilkosok avárost fel prédálák, ugy akörül valo
helyeket is, az ő számok. minden nap nevedék, Judéa
minden féle prédálás alat vala, az meg oszlás mely
Jerúsálemben uralkodék, minden tartományokra el ha-
ta, szintén ugy. valamint az emberi testben., amidön 25
valamely fő résziben nyavalya támad. az el hatt atöbb
részekreis, atolvajok afalukat el pusztitván, a pusztában
esze gyülekeznek vala., és egy néhány seregekből álván,
a városokban is menek vala prédálni a honnét siettségel
ki mentenek,¹²⁸⁹ még minek előtte a lako-[249b:]sok. 30
ellenek¹²⁹⁰ fegyvert foghattanak.

¹²⁸⁶ sok <más> számu más sidokal., [más – beszúrás.]

¹²⁸⁷ kastélyában [Elírás.]

¹²⁸⁸ ferfiaknak [Második *f-r*-ből javítva.]

¹²⁸⁹ mentenek, [*t-n*-ből javítva.]

¹²⁹⁰ ellenek [*k*-utólag beszúrva a szóközbe.]

de bello 14. c 26.
et 28.

Az esztendőnek vége felé. vespásiánus meg tudván, a
 vindex pártolását. spanyol országba, és atöb tartomá-
 nyokba valo háboruságokat., és előre el látván, hogy
 mind ezeket atámadásokat¹²⁹¹ más többek fogják követ-
 5 ni, táborba szálla. és olyan rendelkezéseket tön, hogy
 mentöl hamaréb el végezhesse ahadakozást., de atél
 ellenkezvén szándékával., akis varosokba. örzököt té-
 ve, A¹²⁹² tavasznak kezdetin Antipátridában mene.,
 akörül valo helyeket fel prédáltatá, és fel égeteté.
 10 hasonló képen bánék Thamna körül., azután lidda. és
 jamnia ellen mene. ez a két erőség magokat fel adák, az
 ötödik légiot Emmausba tévé. és ot egy tábor helyt, meg
 erősíte kő falal., ez aváros tsak három mély földnire volt
 Jérusalemtöl. harmadik juny pedig Jérikoban érkezék.
 de bello I.4. c 27. 15 hét mély földnire Jérusalemtöl, avárost tsak nem pusz-
 tán talalván., oda is örzöket tevé, azután Idumeában¹²⁹³
 menván. ót prédáltata, holmi erősegeket meg veve. és
 egy nehány sereget hagyta ót. hogy élödgyenek, nyere-
 kedgyenek,
 20 Vespásiánus minek utánna az egész Judeát, és Galile-
 át maga alá tette volna csézárezába vi-[250a:]jszá¹²⁹⁴ tére.
 de bello I.4 c 29 hogy készülhesen az egész erejével. Jérusálem ellen
 meni. De a Néro halálának hírét meg tudván. a meg
 tartoztatá, meg akará látni hogy annak mitsoda ki
 25 menetele lene, és nem akara semit kezdeni, új parantso-
 lat nélkül., Ez így lévén, a sidoknak egész esztendő
 adaték ahadakozáshoz¹²⁹⁵ valo készületre, vagy a Roma-
 iak kegyelmeségihez valo folyamodásra. de nem hogy
 azt az időt jóvókra fordították volna, hanem arra fordí-

¹²⁹¹ atámadásokat [Utána törölt vessző.]

¹²⁹² A [a-ból javítva.]

¹²⁹³ Idumeában [d—u-ból javítva.]

¹²⁹⁴ vi-[250a:]viszá tére.

¹²⁹⁵ ahadakozáshoz [hoz—ra-ból javítva.]

ták. hogy magokat fogyaszák ronttsák. és abban a fő városba. ujab részekre oszollyanak.

XXII Rész.

simon judeát
pusztította

5 De bello I.4.c 30

Simon a Giorás fia. ifiu, és bátor lévén, ha anyi tsalárdság nem volt is benne, mint a Giskálai Jánosban. de vakmerőb volt. és leg aláb olyan kegyetlen. Ez igen meg különböztette vala magát a Cestiusal valo verekedésekbe. és prédálni kezdvén az Iduméai tartományt, Ananus mindenüt kergeté, és arra kényszerité hogy a Massáda kastélyába zárkozzék. De a tolvajok akik azt a kastélyt birták. tsak a kastélynak az also részibe fogadák bé., nem merének nékie hinni, Ananus halála után, néki különös hada volt, akivel min-[250b:]denüt¹²⁹⁶ fosztot prédált, a prédát pediglen a fáran patakának barlangjiban zárja vala, az¹²⁹⁷ ő leg nagyob szándékja avolt, hogy Jérusálemet magáévá tehese. A zélátorok pedig tartván tőle, meg akarák előzni. és hartzot állának véle, a melyet el vesztvén. Jérusalemig kergeté őket, de simonak nem lévén több husz ezer emberinél. nem meré avarost meg szálani

10

15

Azt gondolá. hogy elsöben magáéva tegye Iduméát. ellene¹²⁹⁸ mene tehát az egész hadával. az Idumeusok. eleiben menének, és a hartz regeltől fogva. estig tartá. a gyözedelem egy aránsu volt közöttök. simon Náim városában mene, a melyet meg erősítette vala. az Idumeusok pedig a magok házokhoz viszá térének. kevés idő mulva simon viszá tére nagyob erővel, és táborba szála. Thékúé város mellé, Élézárt pedig a Herodion kastélyában küldé, hogy tanátsollya a benne valoknak. hogy adnák keziben a kastélyt, Élézárt eleinte mindgyárt jól fogadák. mert nem tudták okát követtséginek. de mihent meg tudák,¹²⁹⁹ a kastélyba

25

30

¹²⁹⁶ min[250b:] fosztot [A csonkán maradt *min* kiegészítve: *mindenüt*]

¹²⁹⁷ az <az> ő [ő <az> fölé írva.]

¹²⁹⁸ ellene<k> mene

¹²⁹⁹ meg tudák, [*meg tudók*, -ből javítva.]

valo őrzök fegyvert vonának hogy ötet meg ölyék. mint hogy pe-[251a:]dig el nem szaladhata. a kö falrol¹³⁰⁰ le ugrég a völgybe és meg hala,

Az Iduméusok meg akarván igazán tudni a simon
5 hadának számát, erre valo nézve olur városából a hol az Idumeusok tabora vala. Jakabot. egyikét a fejek közül simonhoz küldék. a ki azt igéré simonak. hogy a hazáját keziben adná. tsak hogy tiszteletben tarttsa ötet. simon sok ajándékot ada néki. és viszá küldé, a ki viszá
10 érkezvén a fő tisztekel azt kezdé el hitetni, hogy a simon hada sokal feleséb mint sem ök gondolyák. azután atöb aláb valo Iduméusoknak. azt jovallá, hogy sokal¹³⁰¹ hasznosab volna a nemzetnek. neki meg hodolni mint sem bizonytalan gyözedelmü hartzot állani, meg izené
15 simonak. hogy miben volna adolog, és hogy ideje volna közelíteni. simon mihent meg mutatá magát az Idumeusoknak, Jakab a maga seregivel el szalada, ez anyira el remité az egész tábort, hogy minnyájan szaladni kezdének.

de bello 1.4. c 31

20 Simon ilyen formában ura léven az egész Iduméának. egyenesen Hebronba mene. ahol igen sok élést találá. azután keresztül mene az egész Iduméán, a hol igen sok pusztításokat vit végbe. mível.¹³⁰² [251b:] a maga hadán kívül. negyven ezer ember vala véle, ezek mindenüt
25 prédáltak. égettek, és ugy tettzik. hogy a rosztselekedetben gyönyörködtek, A zélatorok igen nehezen tekinték. simonnak mind anyi szerentséit: de nem mérének nyilván hadakozni véle, hanem tsak leseket¹³⁰³ hánnak vala néki, és így el fogák feleségit. és sok tselédit. és
30 gyözedelemel vivék Jérusálembe. Simon nagy siettségel oda mene, de meg nem vehetvén avárost. a kiket

de bello 1.4. c 32.

¹³⁰⁰ falrol [Szóvégi l—r-ből javítva.]

¹³⁰¹ sokal [k—h-ből javítva.] hasznosab

¹³⁰² mível. [vel. — utólagos beírás a sorvégi margóra, lap alján.]

¹³⁰³ leseket ‹t› [t—n-ből javítva; először *leseként* volt.]

kaphatá azokat mind¹³⁰⁴ le fogá. száz féle képen kinoztatá őket, némelyeket meg ölete. némelyeknek¹³⁰⁵ kezeit el vágatá. és Jérusalembe viszá küldé, meg esküvén hogy a szerént fog bánni Jérusálemnek minden lakosival. hogy ha a feleségit viszá nem küldik. a nép, és a zélatorok¹³⁰⁶ ezen fenyegetéstől meg ijedvén. a feleségit viszá küldék. azután eltávozék Jérusálem tályékárol, és Idumeában viszá tére, hogy el végeze. ami még őt prédálásra maradot volt.

Vespásiánus meg tudván a Néro halálát. és hogy Gálbát tették volna helyében Császárnak. a fiát Titust hozá küldé. hogy venné parantsola[252a:]tit. a sidokal valo hadakozás iránt. és hogy köszöntené nevével., Agrippa király is el mene véle. hogy köszöntené az új császárt. de mint hogy tél volt. és nagy hajokon valának. Ákáját még el nem haladták vala, a midön meg hallák Gálba öletésit. hét holnap, és het nap után valo uralkodásának. és hogy Othont tették volna helyében., Agrippa nem hajtván erre a változásra. követé uttyát mind Romáig.: de Titus. mint¹³⁰⁸ egy menyei sugarlásbol., viszá tére azonal. az Attyához.¹³⁰⁹ Csézáreába,

Vespasiánus meg indula Csézáreából, hogy mind egészen meg hodittsa. a Jérusalem körül valo helyeket és meg vevé Bethelt. és Efremet., azokban örzöket¹³¹⁰ hagyta. és az után Jérusalemhez közelgete. és ezen uttyában, igen sok számu sidokot ölete. vagy fogata

¹³⁰⁴ mind <el> le fogá. [*le* a sor eleji törlés elé írva a margóra.]

¹³⁰⁵ némelyek^k

¹³⁰⁶ a zélatorok <en> ezen

¹³⁰⁷ meg halvan. <ot> othon

¹³⁰⁸ mint <ha> egy [Törlés a sor elején; egy—sorvégi margóra írva; előtte tévedésből egy sorral lejjebb is beírta.]

¹³⁰⁹ [Sor végén:] az Attyá <egy> [új sor elején:] hoz. [<egy>—sorvégi margón tévedésből beírva.]

¹³¹⁰ örzöket [*z—r*-ből javítva.]

5

10 de bello I 4. c 29

Galba meg
halvan.¹³⁰⁷ othon
lesz helyibe

15

20

25

meg, Ceréális. egyik a fő tiszttyei közül, nagy pusztító-
kot teszen vala a felső Idumeában., a ki meg vevé. és fel
égeté a hires Hebron városát., ilyen formában az egész
Judea. a Romaiaké volt. ki vévén Jérusalemet. Massá-
5 da. Herodion. és Makeronta¹³¹¹ kastélyit

A kristus eszt 72.
An vulg. 69

Vespásiánus meg hodoltatván Jérusálem körül valo
helyeket. Csézareában viszá tére. ahol meg vivék néki a
hírét, hogy Othon a Császárságra emeltetvén vitellius
ellen mene, a kit is császárnak tettek volt. a¹³¹² országban
10 valo légiok, Othon pedig nagy siet-[252b:]tségl adván
hartzot vitelliusnak, ahartzot el vesztette, és azután
magát is meg ölte. és hogy vitellius egyedül valo CSászár-
ra volna abirodalomnak, Mucianus. a syriai Guberna-
tor. és magais vespasianus ötet Császárnak¹³¹³ üsmerék
15 valamint mások. és a légiokal is letéteték néki ahitet,
Josef pedig azt erősitti, hogy vespasiánus igen nehezen
üsmeré Császárijának, szomorúan látá hogy vitellius
magának foglalta volna el abirodalmat, mint ha azt. el
foglalhatná akinek tettzik., keserüségel látá hazáját
20 abban az állapotban., azért is nem gondolkodhaték
semi más dologrol., nagy kedve lett volna. meg segíteni
hazáját, de mind atávuval valo léte. mind atélnek ideje.
meg nem engedék néki hogy véghez vihese. azon kívül is
nagy változások. történhetének, minek előtte olosz
25 országban érkeznék.

Tacit.hist
l.2.c.73. 74.

de bello. l.4.c.36

A kristus eszt 72.
An vulg. 69.

Azonban¹³¹⁴ pedig a vespasiánus hada, szabadoson
beszélnek vala magok közöt az ország dolgárol. egy más
szemére hányák vala késedelmeségeket. és hidegsége-
ket. mint ha nékik nem volna anyi hatalmok hogy
30 Császárt¹³¹⁵ tegyenek magoknak., valamint anémet or-
szági légiok. vagy mint ha. vespásiánus nem ér-

XXIII Rész

vespasiánust
császárra teszik

¹³¹¹ Makeronta [k—r-ből javítva.]

¹³¹² a «német» országban

¹³¹³ Császr(a)nak [nak—beszúrás.]

¹³¹⁴ Aonban [Íráshiba.]

¹³¹⁵ Császárt [sz—r-ből javítva.]

[253a:] demlené meg sokkal jobban azt a tiszteletet, mint othon., és vitellius. ilyen formában beszélgetnek vala a Cezáreába való vitézek. de meg előzék őket az Alexandriába lévők., mivel vespásiánust Császárnak kiálták. első julý, a maga hada pedig harmadik julý ötlet Császárnak üsmeré., tizen ötödik julý pedig az egész syria CSászárnak üsmeré, Muciánus. a syriai Gubernátor, és a több fő tisztjei, arra kérék. hogy vitellius.¹³¹⁶ ellen vinné őket, de elsőben bizonyos akara lenni. az Egyiptumiak. és az Alexandriaik hűségiben., ezért is levelet írt Tibérius Alexandernek., a ki Gubernátor volt, és a ki mindgyárt hűségire esketék a légiókat, és a népet. ennek az új császárnak, végtire az egész nap kelet Császárnak üsmeré nagy örömel.

Tacit hist 1.2.c 79

5

de bello 1.4.c 37

10

Kevés idő múlva. vespasianus Berythbe ment. a hová sok tartomány béli követek menének hozzája, koronával., és engedelmes leveleket írtak, őt nagy gyűlést tartat., és minnek utána dicsőítet adot volna a Josef bátorságának. és elé beszéltet volna. mi módon jövedölte meg neki a birodalmat. még Néro életében, fel szabadított ötlet, Titus jelen lévén. és kedvezvén Josefnek, mondá vespásiánusnak, Hogy ha a Josef fel szabadítása. az ő jószágához való méltó tselekedet. a meg. az¹³¹⁷ [253b:] igazságához való méltó tselekedet volna, meg adni neki a betsületet is. el rontván a lántzait. hogy abban az állapotban legyen, mint a melybe volt rabsága előtt. mivel el szokták volt rontani a lántzát annak, akit igazgtalanul tették volt lántzra, vespasianus jóvá hagyá ezt a tanácsot és mindgyarást el törék az ő lántzait.

15 de bello 1.4.c.38.
Tacit. 1.2.c 81

20

25

Mind ezek a nagy változások alatt, a sidok egy más ellen hadakoznak vala, és az ő belső meg oszlások fogyaszttya vala őket. Simon a Giorás¹³¹⁸ fia, jérusalem

30

¹³¹⁶ vitellius [u—i-ből javítva elvlasztás után, a sor elején.]

¹³¹⁷ az [253b:] «ö» igazságához

¹³¹⁸ [Sor végén:] Gio [új sor elején:] rás fia, [rás—a margóra írva.]

vidékin nagy pusztításokat viszen vala végben, A zélátok pedig avárosba mindenre szabadságot adnak vala magoknak, A Giskálai János, a ki az ő részeken volt. még többet teszen vala, ezeknek rossz tselekedetekhez, ezek bé tölték avárost prédálással, gyalázatal. erő szakal., Ezek. a leg gyalázatosab, és oktalan állati tselekedetektől is. mulattságot. és játékot inditanak vala,¹³¹⁹ Ezek aszony köntöst vesznek vala magokra, magokat fel ékesittik, és meg festik vala, valamint az aszonyok.,¹⁰ úgy tették mint ha Jérusalem. az utálatoságnak. és a¹³²⁰ ferteztetésnek helyévé vált volna

végtere a meg oszlás közikbe szivárkozóék, **[254a:]** mivel némely Idumeusok a kik a János részin valának irigylvén hatalmát. és nem szenvedhetvén kegyetlenségit.,¹⁵ ellene támadának., meg verekedének a népivel a kik közül sokakat meg ölenek., a töbit az udvarházig¹³²¹ üzék, a melyben Janos lakot. onnét ki verék őket. a templomig üzék, azután viszá térének, és fel prédálák az udvarházat., A buzgok, a kik akoron el valának szélyedve a városon. a jános vitézi mellé állanak. akik a templomba vették vala magokat, János pedig készül vala., hogy a népre ki üssön. de véghez nem vivé szándékját

Azonban pedig a nép tartván attól. hogy János ki ne ütne reájok a templomból., és fel égese varost. erre való nézve esze gyülekezék az áldozó papokal, had¹³²² láthasák. mit kellesék tselekedni, az Isten meg engedé. hogy ebben a gyűlésbe. olyan orvosághoz fogának, a mely veszedelmeseb volt anyavalyánál, azt végezvén el, hogy³⁰ simonért. a Giorás fiáért küldgyenek. a ki ötöt meg segítte János ellen, a fő pap Matthias., jonak tartá ezt a

¹³¹⁹ inditanak vala, [vala—valo-ból javítva.]

¹³²⁰ a [Beszúrás.]

¹³²¹ udvarházig [a—á-ból javítva.]

¹³²² had <class> láthasák.

tanátsot, meg ~~nem~~ látván előre. hogy még mik követhetik, és ötet küldék követtségbe simonhoz, Simon kevélyen felele nékik. és úgy mint urok, mondván, hogy meg adná [254b:] kéréseket., és azonal bé mene avarosba. anép nagy örömel fogadván., ez Aprilisbe volt. Simon erősebb lévén a nép segittségivel, tsak hamar meg akará venni a Templómot. a hol János. és a¹³²³ buzgok valának, de viszá üzék ötet nagy vesztésel.

Simon tsak hamar ki nyilatkoztatá kegyetlenségit a Jérusálemiak ellen. a kik a varosokba fogadták vala, és a kik szabadok lévén, rabság alá adák magokat. Az Atyafiság, barátság.¹³²⁴ és más kötelességek. a melyek egymáshoz kötelezdzik az embereket, meg nem tartoztathaták ötet attol. hogy meg ne véreze kezeit. A közönséges vétkek, és rend szerént valo¹³²⁵ gonoszságok, a közönséges, és az üsméretlenekel. valo gyalázatal és bestelenségel valo bánás, és mind ezeket az elméjiben, tsak félénk. és bátortalan gonoszságnak tartá lenni, ő olyan dolgot kívánt. a mi égre kiálto legyen, lábai alá akará tapodni a természetnek, barátságának. és az egyeségnek kötelességit.

Vespasiánus Berythből Antiokiában mene, és Muciánust hadal olosz országba küldé vitellius ellen. Más felől pedig Primus, a Mésiai Gubernátor vespasiánus részire álván. olosz ország felé indula a hadával. meg veré a Cecina hadát, a kit vitellius eleiben küldötte vala Romá-[255a:]ban mene. vitelliust meg gyöze, és vespásiust¹³²⁶ császárnak kiáltaná, Más nap Mucianus is avarosba érkezék. meg tartoztatá a primus vitézinek kegyetlenségit, akik meg akarák ölni mind azokat, kik vitéllius részin voltak., az után a nép eleiben vivé Domitiá-

¹³²³ a [Beszúrás.]

¹³²⁴ barátság. [*barátság*.-ból javítva.]

¹³²⁵ valo [Beszúrás.]

¹³²⁶ vespásiust [L. az 1226. sz. jegyz.]

nust, a vespasiánus fiát. és keziben adá a birodalomnak igazgatását. amég az Attya a császár el érkeznék. Ez így lévén az¹³²⁷ egész birodalom Császárnak üsmeré vespasiánust, és a békeség viszá tére Romában. és atöbb tartományokba, tsak éppen sido ország marada a pártolásba.

de bello 1.4 c. ult.

Antiokiából¹³²⁸ vespasiánus Alexandriába mene, a hol minden tartományokból valo követek köszönték ötet. Az alat a meg olosz országba készülne. és Titust a fiát rendelné hogy Jérusálemet meg szállya. a sidok dolga. hová továb inkább fel zavarodék. Élélázár, a simon fia. papi ágból valo. értelmes és bátor ember vala. ez leg első renden valo volt a buzgok közöt, a még a Giskálai János meg nem egyezet volna vélek, akoron egy harmadik részt igyekezék fel állítani Jérusalembé, erre valo nézve egy részit a zélátoroknak magához hoditá. és el foglalá a templomnak belső részit, az az. a papok¹³²⁹ rekesztésit., [255b:] Jánost. és a Zélátorokat, az Izrael¹³³⁰ udvarában szoritá, és mindenüvé örzöket teve. és a kapukra rakatá a népinek fegyvereit. hogy szükségbe el távoztassa azokat. kik a jános részin valának, mind azon által bé fogadgya vala mind azokat kik az áldozatra mentenek. mivel leg inkább. az ajándékokból., és a templomba talált eleségekből élödtenek,

de bello 1.6 c 1.

Élélázár látván hogy keveseb számu hada volna, nem mére Jánosra ütni. aki erősebb volt. Jánosnak ha felesebb hada valais, de nem örömet akara meg verekedni. Élélázáral. a ki erősebb helyt volt. mivel a papok udvara vagy rekesztése. felyebb volt, a nép rekesztésinél, mind

Jeruzsálem három részre oszlik

¹³²⁷ az <egy> egész

¹³²⁸ Antiokiából [Első *i*—javítva *o*-ból.]

¹³²⁹ a papok <folyosolyát>., rekesztésit [*rekesztésit*—törlés fölé írva a sor végén, lap alján.]

¹³³⁰ az Izrael <folyosolyába rekeszté> udvarában szoritá, [Javítások a törlések fölé írva.]

azon¹³³¹ által az ő bátorsága nem engedé hogy nyugodalomba maradna, gyakorta meg verekedék az Éléazár seregivel. és a templom minden nap meg fertezteték a halotak vérivel. Más felől. Simon aki a felső várost és az alsót is birta. annál is bátrabban ostromlá jánost. mert e¹³³² középbbe lévén. Éléazárnak is meg kellették felelni. Azonba pediglén. János. anyival erőseb helyt volt Simonál. a menyivel Éléazár erőseb helyt volt jánosnál. mivel a templom felyeb volt avarosnál. valamint a templomnak belső része. felyeb volt. a külső kerületinél Ez így lévén. ez a három rész. mindenkor vigyázot egy másra. Éléazárnak nem volt több, [256a:] két ezer négy száz vitézinél, Jánosnak hat ezer vala, és simonak tiz ezer. öt ezer Iduméusokal együt. Simon nem volt szükségbe az élés iránt. mivel a varost ő birta. János magának szerzet a népet prédalván. Éléazár pedig parantsolván az ajándékokbol. a melyeket ajánlanak vala a templomnak. azokbol részelteté a maga embereit. akik gyakorta meg részegedtenek.

de bello 1.6.

15 de bello 1.6.c.3.

A midön Jánost, mind simon. mind Éléazár egy szers mind ostromlák, akkor a hadát két részre oszttya vala hogy ellene ályon mind egyikének mind a másikának. A midön pedig csak simonal volt dolga. olyan kor sokad magával üt vala avárosra. és a menyit eleséget el vihetet. el vitte, és el égette. a mit el nem vihetet. simon pedig hogy Jánost ki fogyasza minden eleségből., fel égeté az élés házakot, mint ha esze beszéltenek volna hogy a várost éhséggel ölyék meg, el vesztvén a sok eleséget, a mely elegendő let volna egy néhány esztendőkre, Anyi ellenség közöt. a Jérusálemi nép olyan volt mint egy olyan martalék, a melyet. egy néhány vad állatok szaggattyák, ki ki a maga részire.

¹³³¹ azon [o—ö-ből javítva, az ékezet áthúzásával.] által az ő

¹³³² e «kop» középbbe [középb «kop» fölé írva.]

de bello 1.6.c 5

János abban a szándékba lévén hogy el fog-[256b:]lallya a templomnak belső részit, a melyben Éléazár volt, el végezé magában hogy meg ostromolya, erre való nézve fa tornyokot akara tsináltatni a Cedrus fábol való gerendákból. a melyeket Agrippa király hozatta vala nagy munkával és költségel atemplom számára. János a tornyokból akará rontatni a templom belső falait. de az Isten meg nem engedé hogy véghez vigye szándékját. mivel a Romaiak meg szállák avárost minek előtte a tornyok el készülhesenek.

XXIV Rész.

Titus jérusálem ellen indul de bello 1.4. c ult.

Azon időben, a melyben vespasiánus meg indula Alexandriából olosz ország felé a tavasz kezdetin., Titust onnét el küldé aleg jobb hadaival. hogy Jérusálemet meg vegye. és el pusztitaná. Titus meg indulván Alexandriából, egy nehány napokig tarto nehéz utozása után csézareában érkezék, ahol még uj hadakat vára magához

de bello 1.5.c 6. Tacit.1. 5. c 1.

A három legion kívül a kik vespasiánus alat szolgálta-
nak. még a tizen kettödik legio is mellette volt. ezel a sidok igen roszul bántanak vala Cestius idejében. azért igen kivanták hogy boszut alhasanak rajtok. Titus az ötödik légiot Emmáus felé küldé. és a tizedikét Jérikó felé. [257a:] és maga meg indula a más két legioval., ezeken kívül husz gyalog, és nyoltz lovas regimentek követék ötet, ezeket a szövetségbe lévő királyok adák melléje. két királyok is kísérek ötet. Agrippa volt az egyik., igen sok szeretsenek is valának véle., és sok olosz országi fő renden lévök. akik Titus láttára. hirt, nevet akarának magoknak szerezni.

A kristus eszt 73 An vulg 70

Imé¹³³³ mitsoda rendet tarta a Romai had az uttyában. Elöl jároba az idegen hadak mentenek, ezeket követé egy sereg ásoval, kapával. és féjszivel. ezek az utakat egyenesítették.¹³³⁴ és szélyesítették. ezek után mentenek

¹³³³ Imé «m» mitsoda [Tollhiba.]

¹³³⁴ egyenesítették. [Harmadik e—i-ből javítva.]

a tábortestés, és utannok a fő tiszték székerei, terhes lovai. a kísérel. Ezek után ment Titus a test őrzök, és más több válogatot vitézekel, utánna ment egy sereg lovas. a vár vivo eszközök és szerszámok elöt, a melyekét követék a Tribunusok, és a Cohorsok fő tiszttyei válogatot vitézekel. Ezek után vitték a sasos zaszlot. környül véve a légiok zászloival, és trombitások elötte. Ezeket követek a légiok,¹³³⁵ egy sorjába hat hat vitéz, utánok mentenek a légiok szolgálai abágásiával. leg utollyára amarkotányosok. a mester emberek valának az öket őrzö [257b:] seregekkel, Titus ilyen rendel érkezék Gofnába, és más nap Gabaába. három mely föld, és hat száz lépésnire Jérusálemhez. mind ezeket joseftől tudgyuk, a kinek vespásiánus meg parantsolta vala, hogy Titus mellet legyen.

Ez Aprilisnak az elein volt. ahusvét Innepe közelitet. erre valo nézve. véghetetlen¹³³⁶ idegen sidok gyülekeztek vala Jérusálembe. avilágnak minden résziröl. fő képen az Eufrátesen tul valok, mivel a sidoknak elei oda küldöttek vala segittséget kérni, gondolván hogy anap keleti sidok fegyvert fognak mellettek a Romaiak ellen, ez így lévén az Isten meg engedé azö igasságos boszu állásából. hogy tsak nem az egész sido nemzet Jérusálembe gyülekezék, mint egy tömlötzbe, a husvéti Innepre, amelyben harmintz hét esztendővel annak elötte meg ölették vala a kristus Jésust. Az a rettentö sok ember. akikel tele vala aváros, tsak hamar. éhséget. és dög halált okozza, el lehet itélni annak sokaságát. amidön josef azt mondgya hogy amég avároost vitták tizen egy száz ezer¹³³⁷ ember holt meg. [258a:]

de bello I.5 c 11

de bello I 6 c 34.

¹³³⁵ légiok, «hat lineaban», egy sorjába hat hat vitéz utánok [Javítás törlés fölé írva.]

¹³³⁶ véghetetlen [len—beszúrás.]

¹³³⁷ ezer [Beszúrás.]

de bello I.5.c.25

A sidoknak fegyverek elég volt. sőt olyan lövő
eszköziis valának. a melyeket Cestiustol nyerték vala,
Josef azt mondgya hogy volt nékik töb három száz
balistanál, a melyekel nyilakot. és dárdákat löttének, és
5 negyven olyan szerszám, a melyekel köveket löttének.
de tsak igen kevésbé tudtanak ezeket élni. Eleségek
anyivolt hogy sokáig bé érhatték volna ha magok el nem
égették volna az élés házakot., halhattuk¹³³⁸ ide fellyeb
hogy simonak. Jánosnak., és Eléazárnak mitsoda hadai
10 valának avárosba. A nép pedig mind bátor, mind hü
vala, de tudatlan volt a hadi dologba, A maga életiért.
szabadságáért, Templomáért. feleségiért. gyermekiért
hadakozot, A feleség, a kétttségben valo esés. meg
vetteté véle a veszedelmet. nap keleten erősebb¹³³⁹ város
15 nem volt Jérusálemnél. aváros két hegyen feküt, anak
az ő fő erősegi. három kö falai. a templom. az Antonia
tornya. a kástély. mind ezek anyi erősegek valának.
amelyek igen meg bátorították a benne valokot. és ugy
tekinték avárost, mint olyat. amelyet nehez volna meg
20 venni.

de bello I.5.c.7

Titus Jérusálem eleiben érkezvén, meg akará maga
vizsgálni avárost. hat száz lovasal. **[258b:]** még tsak a
sisakját sem akará fel tenni. vagy egy paist venni,
gondolván, hogy mihent ötöt meg láttyák, a nép aki
25 abékeséget ohajttya, a pártosok ellen támadna, és néki
meg nyitaná akapukot. A mint avároshoz közelitene
szoros, tövises bokros. és gödrös uton. egy szers mind
sok számu sidok rohanának reája, és el választák tölle a
lovasait, és nem engedék hogy azok a kik hátul volná-
30 nak. az elsőbek után siethesenek, Illyen formában Titus
igen kevesed magával marada. el lévén rekesztve a

A kristus eszt 73
An vulg. 70

Titus Jérusálem
eleibe érkezik

¹³³⁸ halhattuk [*hal-* — sorvégi *margōra* írva; *hattuk*—új sor elején; *a-ja*
á-ból javítva.]

¹³³⁹ erősebb [*Második e*—megkezdett hosszú szárú betűből javítva.]

seregitől. se elé, se hátra nem meheti, a kísérei hátra¹³⁴⁰
lévén nem tudták hogy mitsoda veszedelembé volna.
gondolák hogy talám viszá tért volna, ő magok is viszá
térének. ilyen nagy veszedelembé Titus gondolván
hogy a meg szabadulásnak reménsége az ő bátorságán⁵
állana. alovát az ellenség közü ugrattya, és magának utat
tsinál a kardgyával. és kiálttya a többinek hogy ötöt
kövesék. ha szinte nem vala is fegyverbe öltözve. és tsak
kevesed magával., de meg ölé mind azokat kik hozzája
közelitének. és keresztül ment azokon a sok sidokon,¹⁰
kik környül vették vala. Az Istennek látható gond
viselése¹³⁴¹ volt rajta. meg [259a:] nem engedvén hogy a
rettentő sok nyil, és dárda melyeket reája löttének meg
talállya ötöt, és a táborára leg kiseb seb nélkül tére
viszá. és tsak két¹³⁴² emberit veszté el¹⁵

Ez a kis győzedelmetske fel emelé az sidok bátorsá-
gát, és olyan reménséget ada nékik. a mely veszedel-
mekre fordula. mivel még jobban meg keményité őket
szándékjokba, A következő éttzakán az Emmausba
lévő légio el érkezvén. Titus jó hajnalba scoposig közel-²⁰
gete.¹³⁴³ nyoltz száz ötven lépésnire a városhoz. ót meg
szálitta két legiot, vagy is tizen két ezer embert, meg
parantsolván nékik, hogy munkálodgyanak atábor he-
lyeken, a harmadik legiot pedig a ki Emmausból érke-
zet. avárostopól még három száz lépésnél tovább hagyá,²⁵
mert e fárat¹³⁴⁴ lévén. had szálhason meg tsendeségben.
és¹³⁴⁵ az ellenség ne haborgasa a munkájában. mert a
Romai szokás avolt. hogy mihent a had meg szállot. a
tábor helyt mindgyárt meg erősítete, ha szinte tsak¹³⁴⁶

de bello 15.c.7

¹³⁴⁰ hátra <lé> lévén [Törlés a sor végén.]

¹³⁴¹ gond viselesé [Ékezethiba.]

¹³⁴² két <ember> emberit [Törlés tollhiba miatt.]

¹³⁴³ közelgete. <noltz> nyoltz

¹³⁴⁴ fárat [f—d-ből javítva.]

¹³⁴⁵ és <had> az ellenség

¹³⁴⁶ tsak [Beszúrás.]

egy nap maradt is azon a helyen. Ez a három legio mihent meg szálla, a tizedik légio is el érkezék Jérikobol. Titus ezt az olaj fák hegyére szállította. a mely hegyet a Cedron pataka [259b:] választotta el avárostol.

- 5 A városba lévő három rész.látván aveszedelemet. meg¹³⁴⁷ egyezének. és nagy dühöségel menének erre az utolsó legiora, az alatt a még a tábor helyén munkálódik vala az olaj fák hegyén,¹³⁴⁸ nagy rendeletlenségbe hozzák. a lineáin kívül üzék. és fel is adtanak volna egészen rajtok, ha Titus oda nem szaladott volna. és vissza nem üzte volna az ellenséget avárosba. A Romaiak pedig alig kezdék el ujontában a munkát. hogy az ellenség ujontába ki üte reájok, és meg szalaszták az örzöket, a kik arra rendeltettek vala, hogy őrizék azokat kik a tábor helyen munkálódtanak. Titus egy darab ideig meg tartoztatá az ellenséget., a legio a ki mindgyárt szélyedni kezdte. esze vevé magát. és Titus segítségire mene, a koron engedni kellették a sidoknak, és vissza térni avárosba, Hihető hogy Tacitus ezekről az ütközetekről szól.
- 10
- 15
- 20 amidőn azt mondgya, hogy minek¹³⁴⁹ előtte avárost valójában meg szalották volna, egy néhány ütközet volt a Jérusálem falai és kapui mellett. a győzedelem kétséges volt a sidok és a Romaiak között, de végtire a sidoknak vissza kellették törni. és valójában, azután
- 25 kezdék avárost vini. [260a:]

Egy kevés ideig a külső ütközetek meg szünnvén, a városba ben új hadakozás támada.¹³⁵⁰ 14 Aprilis. husvét napja előtt, Élázár meg nyitató a Templom belső kapuját., hogy a nép bé mehesen az Istent imádni.

30 Giskálai jános pedig sokakat a maga emberei közül a

¹³⁴⁷ meg<y> egyezének.

¹³⁴⁸ hegyén, </> nagy

¹³⁴⁹ minek <ut> előtte

¹³⁵⁰ támada. [Ékezetthiba.]

kik nem valának igen üsméretesek, és a¹³⁵¹ kiknek fegyverek volt a köntösök alatt. a nép között bé tsuztatá. akik mihent a belső udvarba érkezének fegyvert vonának. a nép¹³⁵² igen meg ijede. gondolván hogy őket akarnák meg ölni. és mindnyájan az oltár, és a sanctuárium mellé vonák magokat, de ezek csak az Éléázár embereit kezdék vagdalni, a kik a kapukot örzötték el szaladának, a János emberei pedig sok más ártatlanokat is meg ölének a Templomba. ilyen formában. a papok kerítése. és a sanctuárium mellett való helyek tele valának holt testekkel.

Ezen időtől fogvást az Éléázár része meg egyezék a jánoséval. az el szaladot vitézek is viszá térének. és a fejekel. Éléázáral. a János részire állának. mind azon által Éléázár meg tartá magának a két ezer. négy száz buzgokon való tiszttségit. de János parantsolattya alatt. Ez így lévén. a három rész. a kik uralkodnak vala a városba [260b:] két részre szálla. ez a két részis meg egyezik vala egy másal, egy néhány órákig. a midőn a Romaiak ellen kellett hartzolni, de annak vége lévén, egy másra fordították vala fegyvereket, a nép pedig¹³⁵³ úgy volt. mint akét rész között való préda, János egyedül bírta. mind a belső. mind a külső részit a templomnak, a többi mind simoné volt., a Templom, és a város között vala bizonyos pusztaság ahol aházak el égtenek volt, ez olyan hartz hely vala, a¹³⁵⁴ hol a két rész gyakorta meg verekedék egy másal,

Titus. a hadat, a mely scoposba vala Jérusálemhez közöleb akarván hozni, meg egyenesíteté a földet mely a város falaig terjede, a kertek kerületeit, abokrokot, a fákot le vágatá, a kö sziklákot el daraboltatá. az árkokot

5

10

de bello l.5.c 16

15

20

25

XXV Rész

Titus békeséget hirdet a sidoknak

30

1351 a [Beszúrás.]

1352 nép [é—á-ból javítva.]

1353 pedig <olyan> úgy volt. [ugy <olyan> fölé írva.]

1354 a [Beszúrás.]

bé tölteté. és meg tisztítatá a helyt scopostol fogvást a Hérodés temető helyéig. és akigyok tovább a melyet az elöt Betharának nevezték, mind ezek a munkák négy nap alatt véghez menének. Azután Titus a hadának egy részivel két száz lépésnire meg szállá avárost, azon a helyen ahol a falak eszakrol. nap nyugotra fordultanak, és a több hadat¹³⁵⁵ a Hippika tor-[261a:]nyának által ellenibe szálítá, csak egyedül atizedik légiot hagyá azolaj fák hegyén. hét száz lépésnire a várostol. Ezen készület közben, Titus békeséget ígére a sidoknak Josef által, de ők hallani sem akarák. Más nap a sidok úgy téteték mint ha fel akarnák adni¹³⁵⁶ magokat, sokan közüllök a kö falrol a Romaiakot kezdék hini. úgy tétetvén mint ha a kapukot és a várost kezekbe akarnák adni. a mint hogy némelyek a Romaiak közül híven nékik. olyan balgatógok valanak hogy utánnok bé menének a kapukon Titus parantsolattya ellen, és midön bent volnának. egy szers mind a sidok körül fogák őket, és nagy nehezen szaladhatának ki a kapukon., Titus keményen meg akará őket 20 büntetni engedetlenségéekért, de atisztek. és avitezek addig kérék, hogy meg kegyelmeze nekik

Minek előtte¹³⁵⁷ az ostromokot el kezdgyék. Titus meg kerülé a várost, valogatot sereg lovasal. hogy meg lássa az ostromra valo alkalmas helyeket, azt találá, 25 hogy a leg alkalmasab hely az ostromra, a fő pap Janos temetője¹³⁵⁸ iránt volna, mert ót a fal leg alatonab volna, és az első falat, a második nem oltalmazná., és hogy azt a helyt. nem igyekeztek volt meg erősíteni. mert az új város. nem vala még elegendő népes. ezen 30 [261b:] kívül még aharmadik falt is el lehetne azon ahelyen¹³⁵⁹ foglalni. a felső várossal együt, és azután az

¹³⁵⁵ hadat. <ugyan anyira.> a Hippika

¹³⁵⁶ adni [Sörvégi margóra írva.]

¹³⁵⁷ előtte [Beszúrás.]

¹³⁵⁸ temetője <f> iránt

¹³⁵⁹ ahelyen <el> foglalni.

Antonia erősegivel a Templomot is, Ezen idő alatt. Nicanor, egy a Titus jó akarói közül aváros falaihoz közelgetvén Josefel., hogy a sidokot a békeségre hajtáná. akínek¹³⁶⁰ egy nyilal meg sebesíték a bal vállát, Titus ezt látván fel tévé magában hogy az erejít forditaná 5 ellenek. azután meg engedé a vitézinek hogy a külső várost el ronttsák., a gerendákból. a deszkákból állásokat tsinallyanak,¹³⁶¹ a melyekre a lövő szerszámokat tegyék. ezen a munkán az egész had dolgozék, ki mondhatatlan siettségel., a lövő szerszámok¹³⁶² pedig 10 szüntelen löttenek a sidokra és sokan is vesznek vala el közülök. atöbbi közöt el vesze az a Jésus. a kiröl ide felyeb szollánk. és aki hét esztendötöl fogvást szüntelen jövendölte a sidoknak veszedelmeket

de bello 1.5 c 31

A sidok is amagok résziröl a falakra rakták vala az ö 15 lövő szerszámokat. a melyeket Cestiustól nyerték volt. de mint hogy nem tudták jól azoknak amesterségit, sok hasznokot sem veheték. nékik pedig hasznosab volt. mikor a Romaiakra ki ütöttek. ezt pedig gyakran tselekedék, de a Romaiak mindenkor¹³⁶³ viszá üzik 20 [262a:] vala. mindenik légio előtt voltak lövő szerszámok. A tizen kettödik legio¹³⁶⁴ előtt valanak a leg veszedelmesebbek. mivel ezekből sokal nagyobb köveket löttenek, a melyek oly mesze szolgáltanak. hogy nem tsak azokat ölik vala meg. kik a városból ki jöttenek. 25 hanem még azokat.is. kik a város falain valanak, a leg kisebbik kö. száz huszon öt fontos vala. mindenik két száz ötven lépésnire el szolgált. az ő erejek pedig olyan nagy volt. hogy fel fordították azokat. kik az első, vagy a második rendbe voltak, de a sidok gyakarta el 30

de bello 1.5. c 18

¹³⁶⁰ akínek [nek — beszúrás.]

¹³⁶¹ tsinallyanak, [Második n — k-ből javítva.]

¹³⁶² szerszámok [Második sz — m-ből javítva.]

¹³⁶³ mindenkor [kor — beszúrás.]

¹³⁶⁴ legio előtt

vonák el vonák magokat előttök. meg halván az áerben
zugását. mint hogy pediglen azok akövek igen fejérek
valának. még meszire meg lehete látni olyankor sok
szor el kerülték, de még a sidok vigyázokot is tettek vala
5 atornyokba. akik mihent látták hogy a lövö szerszámok-
bol löttének. tudtokra adgyák vala nékik. kiáltván
sidoul. *Bar-ba:* A fiu jö. erre a jelre a földre estenek. és
a kövek feleték el mentenek., A Romaiak ezt észre
vévén a köveket meg feketítették., és az után több sidok
10 veszének el. ugy anyira hogy egy kö egy néhány sidot ölt
meg.

Dionus azt írja. hogy Jérusálemben sok olyan [262b:]
fold alatt való utak¹³⁶⁵ valának, a melyek a falak alatt
mentenek el. és aki menetelek, mesze volt a mezőben, a
15 sidok azokon szoktak volt ki járni, és ha Romaiakot
találtak a táboron kívül meg ölték. de veztire Titus
azokat azutakot bé záratá. Azonba pediglen a Romaiak
aző munkájokot követik vala. és amidön el végezték
volna. egy kötel végire kötven egy darab onnot. aváros
20 faláig hajították. hogy meg tudhasák menyire volna aző
állások, a város falától. más képen meg nem mérheték a
sidok nyilaitól dárdáitól., látván hogy a kosok el érné-
nek a falig. a rontáshoz kezdének, a több lövö szerszá-
mokat is közelebb vettek, és Titus három helyt kezdé
25 rontatni a falakat. A bé rekesztet sidok látván a vesze-
delmet., meg egyezének, simon meg izené Jánosnak,
hogy a templomból aváros segítségire jöhetne, A sidok
minden erejével azon voltak hogy el égethesék a lövö
szerszámokat., és az állásokat., és hogy el távoztathasák
30 a Romaiakot., Titusnak igen nehéz vala mind ezeket
meg oltalmazni. mivel a sidok nagy vakmerőséggel ütöt-
tek ki gyakorta a Ro-[263a:]maiakra.

Titus az állásokra, három fa tornyot tsinaltatott volt,
mindentik ötven könyöknyi magosága volt, ezek mago-

¹³⁶⁵ utak «utak» valának,

Dio.lib 66

de bello l.5.c 20

a Romaiak az első
kerítést
meg veszik

sabbak voltak a falaknál, és a bastyáknál. mint éj fél
tályba az egyik torony magától le esvén. annak nagy
zörgése az egész tábort fel indította. mert azt gondolák.
hogy a sidok ütöttek volna ki. azonnal mindnyájan
fegyverhez kapának, és nem tudván miben volna adol- 5
log, mindenik várja a Titus parantsolattyát de Titus hogy
meg tudá mibeñ volna adolog, tudtára adatá az egész
tábornak, és ki ki meg tsendesedék. A sidok pedig a
toronyokat fel nem égetheték. mert vasal valának bé
boritva. se a dárdáknak. és nyilaknak a melyeket 10
szüntelen a toronyokból löttének ellenek nem álhatának.
kételenek valának meszeb távozni, akoron a kosal
bizvást törhetvén a falat. nagy rést is tsinála. és a
Romaiak bé menének avárosba, nem nagy erőszakal.,
mivel a sidok nem igen akarák oltalmazni azt a falat mert 15
még kettő maradot vala nékik, ez így lévén az első
kerítést aváros meg szállása után tizen öt napal vevék
meg. 28 aprilis **[263b:]**

de bello 15.c 20

5

10

15

Titus a városba szálla, és tsak egy nyíl lövésnire lévén
de bello a második falhoz, el végezé hogy ostromlatni 20
fogja, A sidok pedig el oszták magokat, hogy könye-
ben¹³⁶⁶ oltalmazhasák, János az Antonia erőségiben
verekedék. és a Templomnak tornátszi felet. Simon
pedig a falnak egy nagy¹³⁶⁷ darab részit oltalmazá., ezek
gyakorta ki ütnek vala a Romaiakra. és meg verekednek 25
vala vélek. de mindenkor vesztesel térnek vala viszá.,
hanem mikor a Romaiak ostromlották őket. akkor inkább
valának nyertesek, leg inkább ugyan akkor mutattyák vala
meg nagy buzgo bátorságokat.

de bello 15 c 21

20

25

Titus parantsolá hogy az eszak felől valo toronynak a
közepe felé tennék kost, a torony tsak hamar meg
mozdula. a sidok a kik benne valának, érezvén a

30 de bello 15.c 23

¹³⁶⁶ könyeben [ö—e-ből javítva.]

¹³⁶⁷ nagy [gy—g-je p-ből javítva.]

mozdulását, úgy téteték mint ha fel akarnak adni magokat Titusnak, azonban simonhoz küldének. tudtára adván néki hogy mint akarnák meg jadtzatni az Romaiakot., Titus pedig félben hagyatá a fal verést, és

⁵ békeséget ígére nekik tsak valójában kíván-[264a:]nyák azt, de tsak hamar észre vevén az ő mesterségeket, ujontában el kezdeté akosal veretni. a sidok akik benne valának fel gyujták. és atüzbe ugrándozának, A torony le esvén utat nyitta a Romaiaknak, hogy bé mehesenek

¹⁰ a második kerületben is. öt nap mulva hogy az elsöt meg vették volna, Titus bé mene tehát két ezer emberel. és mint hogy kíváná meg tartani a varost., nem akará le rontatni se a falat, se aházakot. söt meg békeséget ígére a sidoknak,¹³⁶⁸ ha meg adnák magokat. de nem hogy azt

¹⁵ el vették volna. hanem még reája ütének nagy vakmerőségel. és sok Romaiakot meg ölének, mivel az utzák keskenyek. és egyenetlenek lévén. a¹³⁶⁹ helyeket is üsmerték, mind ezek nékik sokat szolgáltak. azon kívül is aréss keskeny lévén a Romaiak azon sokan egy szers

²⁰ mind ki nem mehettek., a sidok pedig minden felöl reájok ütvén, nehezen szaladhatának el.és ilyen formában el kellették hagyni a második kerületet tsak nem mindgyárt hogy meg vették volt. A Romaiak ujontában ostro-[264b:]molni kezdék a második kerítést. három

²⁵ nap egy más után. de semit nem tehetének, hanem a negyedik napon Titus olyan nagy erővel ostromoltatá., hogy végtire másodsor viszá vevé, és azonal le rontatá az észak¹³⁷⁰ felé valo részit, és örzöket teve a¹³⁷¹ dél felöl valo tornyokba,

³⁰ Azonba pediglen az éhség nagyobodék avárosba. apártosok kegyetlenül prédállják vala aközönségés né-

XXVI Rész

nagy éhség
jérusálemben.

¹³⁶⁸ a sidokk.,

¹³⁶⁹ a <neki a> helyeket

¹³⁷⁰ észak [Ékezetliba.]

¹³⁷¹ a [Beszúrás.]

pet, a kik egy darab időtől fogvást. úgy mondván tsak magokban elődtek. eledel nélkül,¹³⁷² Titus minek előtte aharmadik falnak ostromához kezdgyen., időt akara adni a sidoknak hogy magokban. és köteleségekre térjenek, meg is akará nékik mutatni az egész hadát hogy a meg ijeszze őket. erre valo nézve. ahostátokba olyan helyen a hová avárosbol jól láthattak., az egész hadát ki rendelé valamint a hartzra, és meg fizetete az egész hadnak, és élést osztogattata nékik, az egész város ki falakra. ki házakra¹³⁷³ szaladot vala hogy láthasa ahadat. A¹³⁷⁴ pártosok magok is azon meg ijedének Josef azt tarttya, hogy talám magokat¹³⁷⁵ fel adták volna, ha remélhették volna hogy botsánatot nyerhetnek a sok gonoszságért melyeket követtek. ez a [265a:] mustra pedig négy napig tarta. Titus látván hogy a sidok nem kapnának a békeségen. két részre osztá a hadát. hogy két helyt ostromolnák avároost az Antonia tornya részin, ezen a két helyen, két két állásokat¹³⁷⁶ emeltete. és mindenikén egy légio dolgozék Az alat amég azokon dolgozának, Titus aki meg akará tartani avarost. és a Templomot a vakmerő partosok. ellenzések ellen is. hozájok küldé jusefet hogy jovallaná nékik hogy ne kíványák olyan nyakaságal oltalmazni avarost. a melyet úgy kellene nékik tekinteni mint meg vett várost.

Josef tehát meg kerülván avároost., és egy magos helyre álván. a hová a nyil nem szolgálhata, és a honnet a sidok. meg halhaták beszédit, Arra kezdé őket inteni., hogy lennének szánakodásal magokon. a Templomon, és ahazájokon, és ne legyenek ezekhez, a melyeket oly

de bello I.5.c 25

5

10

15 12 majusig

20

25

de bello I 5 c 26.

¹³⁷² nélkül, [Íráshibás ejtett alak; l. a 757. sz. jegyz. is.]

¹³⁷³ hazákra [Ékezethiba *házakra* helyett.]

¹³⁷⁴ A [a-ból javítva.]

¹³⁷⁵ magokat [*magát*-ból javítva.]

¹³⁷⁶ állásokat állásokat [Íráshibából eredő szóismétlés.]

kedvesnek kellene tartaniok. nagyobb kegyetlenséggel.
mint sem az idegenek, a kik ezeket meg akarják tartani,
azt ígéré nékik, hogy mindent remélhetnek a Romaiak.
kegyelmeségitől., Elejekbe adá, hogy lehetetlen volna
5 nékik ellenek állani, és hogy mit várhatnak magokra. ha
avárost erővel veszik meg, Ha szint elegenden volnának is.
elegendő hadi tudomá-[265b:]nyok, bátorságok volna-
is. de rövid idő alatt az éhség meg emészti őket.: Hogy
nem kellene magoknak hízni oly ok nélkül az Isten
10 segítségivel, minek utánna őket meg bántották volna
gonoszságokkal.: Hogy a nem csak egy szer történt meg,
hogy az Isten meg boszorkodván népnek hamiságán,
az idegenek kezében adta a szent várost., és a Templo-
mot,: ök magok tudhatták hogy mi történt Sédécias
15 idejében: Hogy ök nem volnának aláb való gonoszok az
Isten szemei előtt. mint az akori sidok: Hogy az Isten
ugy mondván kedvez a Romaiaknak, mivel a siloé
tsorgója. és a város körül a¹³⁷⁷ több vizek. igen meg
apadtak volt aprilisig. noha természet szerint addig
20 kellett volna leg bővebbnek lenni, a mióta pedig a
Romaiak meg szállották a várost, avizek bőséggel foly-
nak; Ez a tsuda meg történt volt akkor is. a midőn a
kaldéusok meg vevék a várost Nabugodonozor idejében
Sokan azok közül kik a bástyákról halgatták a jősef
25 beszédit., meg tsufolák őket, mások bestelenséggel ille-
ték, némelyek meg dárdákat hajigálnak hozzája, öpe-
dig még ezek után. [266a:] nagyobb indulattal követé
beszédit, mint annak előtte:, de mind ezekre meg nem
hajóla a sidok elméje. hanem a nép közül sokan aváros-
30 bol ki menének. és Titusnak meg adák magokat, sokan
a mi leg drágább jóságok vala el adák valamely kevés
aranyon. a mely aranyat el nyelék., ne hogy a pártosok
el vegyék tőlök. és a midőn avároson kívül voltak,

¹³⁷⁷ a [Beszúrás.]

tudták hol keresni az el nyelt aranyat. Titus meg engedé
nékik hogy oda menyenek ahová nékik tettzik. minden
bántódás nélkül, apártosok pedig azt meg tudván. és
gyanoságba esvén. örzököt rendelének akapukra. meg
parantsolván hogy senkit ki ne botsásanak, meg ölik⁵
vala mind azokat akikre leg kisebb gyanoságok¹³⁷⁸ volt
hogy el akarnának szökni Gyakorta a szökéssel vádolák
a gazdagokat és a fő renden lévőket,¹³⁷⁹ noha arra leg
kiseb okot nem adának, és egy hamis bizonyoságnak
vádolására, jános el veszi vala jóságát. azután Simon-
hoz küldé hogy fosztaná ki mindeniből. , mivel e szerént
oszttyák vala fel magok között a mások jóságát. és mint
egy jádzanak vala a nép életével. és vérivel. **[266b:]**

de bello 1.5.c 27

10

de bello 1.5.c 28

A szegények, a kiknek sok tselédgyek vala, és a kik¹³⁸⁰
nem szaladhatának ki avárosbol. feleségekel. és gyer-
mekekel. kételenek valának őt maradni, és nem szen-
vedhetvén az éhséget amely őket emésztette. éttzaka ki
mennek¹³⁸¹ vala a völgyekbe a hova atábor el nem
terjedet volt, hogy holmi füvet, és gyükeret szedgyenek
eledelekre, Titus ezt meg tudván. és hogy még aváros²⁰
béli hadi emberek is mennének ki atöbivel., azokba a
helyekbe lovasokat tett lesbe. akik napjába öt százat is
el fognak vala benek, és némelykor töbet is, a szükség,
és kinzástol valo¹³⁸² félelem arra kényszeríté némelykor
azokat a nyomorultakat. hogy magokat oltalmazák,²⁵
olyankor pedig nem vala abban mód hogy szabadon
botsásák az olyanokat a kiket erővel fogtanak meg, azis
nehéz vala hogy anyi rabot tarttsanak, Titus tehát hogy
meg ijeszze a sidokat. meg ostoroztattya. és fel fesziteti

¹³⁷⁸ gyanoságok <h> volt hogy

¹³⁷⁹ lévőket, <is.,> noha arra leg kisebb okot nem adának, <is.> és

¹³⁸⁰ a kik <el> nem

¹³⁸¹ ki mennek <a> vala a

¹³⁸² valo [o—a-ból javítva.]

vala őket aváros láttára,, a Romai vitézek pedig ezekhez több kinokot is tesznek vala, ugy anyira sok volt a számok azoknak a kiket el fogdosnak vala, hogy alig győzték keresztet tsinálni nékik,, és helyt találni a hová
5 a kereszteteket fel állítsák [267a:]

A pártosok mind ezekre. még nagyobb dühöségel kezdének lenni, és azt hitették el a népel. hogy a Romaiak, mind ugy bának azokkal, a kik hozzájuk szaladnak.¹³⁸³ azután azoknak atyafiait a kik ki szalataak volt. a
10 falokra vivék. hogy had lasák magok mint kinoznak attyok fiait. amint hogy azoknak akiknek szándékjuk vala az el szaladásra. egy darab ideig meg maradának a kinzásra valo nézve. és a partosok beszedire. De Titus hogy meg mutassa simonak, és Janosnak. hogy a kiket
15 olyan formában büntetné. nem olyan szököt emberek volnának. akik magok akarattyokból adták volna fel magokot. hanem olyanok a kiket fegyveresen fogták el.¹³⁸⁴ egy nehánynak a kezeit el vágatá és viszá küldé a városba, hogy meg mondanák atöbinek az igazságot.,
20 ez így lévén anép ismét kezdé kí szökni titokba. és a Romaiak táborára menének.

de bello I 5. c 30

Végtime az állások. és más egyéb munkák el készülé-
nek tizen két nap alatt. a lövő szerszámokat az állásokra
tevék. és el kezdék a falt rontani.: De jános a¹³⁸⁵ két
25 állások alatt a melye-[267b:]ken valának a lövő szerszámok és a kos, a földet meg ásatá pintze formára, és hogy a föld mindgyárt le ne esék. gerendákkal fel támasztatá. azután sok száraz fát vitetvén apintzébé. és a gerendákat meg kenetvén szurokkal. meg gyujtatá. a gerendák ame-
30 lyek a pintzét tartották el égvén. a pintze le omlék. a föld a melyre volt építve a két állás le omolván. a két

¹³⁸³ szaladnak. <azok> azután azoknak

¹³⁸⁴ fogták el. <azut> egy nehánynak

¹³⁸⁵ a [Beszúrás.] két állások<ot> alatt

állások is le dőlnek igen nagy zörgéssel, két nap mulva simon a más két állást akará el rontani a maga hadával, a melyeken a kos már rajta volt. és el is kezdték volt már a falt rontatni., De három sidó mindenik egy égő fáklyával, az ellenségen rettentő vakmerőséggel által verék magokat, és meg gyújták az állásokat. a Romaiak oda futának hogy a tüzet el olttsák. és leg aláb a kosokat meg menttsék a tüztől. de haszontalanul., mivel a sidok oly bátorsággal oltalmazák atüzet hogy kételenek valának el hagyni mind kosokat., mind állásokat, a melyeket atüz meg emészté

A¹³⁸⁶ sidok fel fuvalkodván szerentséjeken nagy vakmerő sebeséggel. menének a Romaiak strásaira, a kiket kénszerítették viszá nyomulni a tábor [268a:] felé. Titus azon időben az Antonia erőségihez ment vala. hogy valamely olyan alkalmas helyt találhason a hová ujjab állásokat tsinálhasanak, a táborba nyargala, és oldalt mene a sidok ellen, a kik mint a kéttségben esettek. oltalmazák vala magokat. és sokáig verekedének a Romai had ereje¹³⁸⁷ ellen. végtire visza térének. ditsekedvén, hogy egy kevés idő alatt el rontották volna a Romaiak munkáját. a mely nekik anyi sok fáradságba és költségbe tölt.

Mind ezek a szerentsétlen esetek tsak alig hogy a Romaiak batorságát el nem lankaszták egészen, sokan is közöttök. el kezdék magokkal hitetni. hogy az emberi erőnek nem lehet jérusálemet meg venni, közönségesen ezt mondgyák vala, Dio azt mondgya, hogy a Romaiaknak nem vala elegendő vizek. és hogy mesze kelletet vizért menni. de még ugy sem találtak jót, mert a sidok titkon meg rontottak volt. sőt még valának olyan

Dio I.66

¹³⁸⁶ A [Előtte tollhiba miatt félbemaradt A betű; csak a szárát írta le.]

¹³⁸⁷ [Sorvégi margón:] ere- [új sor elején:] je-rö- [a j betűt a törlés után írta az e elé; először had erő volt.]

Romaiak a kik el szökének és a sidok közi menének, a kiket nagy győzelemmel fogadák., és noha nagy éhség vala is a városba. de bőséggel vendégelék őket. ugyan [268b:] ezek a szökötek is taníták meg a sidokot. hogy mi képen éllyenek. a lövő szerszámokkal.

XXVII Rész.

A Romaiak körül veszik falal jérusalemet

de bello I.5.c 31

A dolog ilyen állapotban lévén, Titus esze gyűjteté. a fő tiszteket. és nagy tanátsot tarta vélek. A tanáts sok féle volt., némelyek azt tanátsolák, hogy az egész hadal kellene ostromnak menni. Mások akik okosabak valának, azt jóvallák. hogy új állásokot kellene tsinálni. Mások azt mondák. hogy éhséggel kellene avarost meg venni, mivel mint egy lehetetlen meg győzni olyan népet. aki tsak ahalált ohajtya, azon kívül is haszontalan volna vélek verekedni. mivel ők magok fogyaszttyák magokot. A Titus tanátsa pedig a vala. hogy a várost bé kerittsék falakal. hogy senki se bé. seki ne jöhesen. és hogy az elrontot munkákat helyre állítsák, Azonal a munkát el oszták. és az egész tábor dolgozók azon olyan nagy serénységel., hogy három nap alatt el végezék, a mely hihetetlen dolognak láttzanék. hogy ha igaz bizonyságok nem bizonyítanak. mivel a kerület négy ezer,¹³⁸⁸ nyoltz száz hetven lépés volt., a mely tsak nem két mély földet teszen. a falakot pedig tizen három [269a:] erősséggel erősíték meg. az után azokat az erősségeket meg rakák örzökel, ugy anyira, hogy a kristus Jésus jövendölese szerént avarost bé keríték santzokkal. bé rekeszték és meg szoriták minden felöl.

luk.XIX 43.

de bello I.5.c 32.

A sidok eszerént bé zárva a várokba tellyeséggel kétttségbe esének meg szabadulások felöl. Az éhség egész haz népeket¹³⁸⁹ emészt vala meg.

A házak tele valának az aszszonyok és agyermekek holt testekkel. és az uttzák az öregek testekkel. Az ifiak

¹³⁸⁸ ezer, [ezer,-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹³⁸⁹ népeket [k—javítva t-ből(?)]

mint erősebek, a piatzokra mennek vala fel puvadva, és tántorogva, és akik inkább hasonlítanak aholtakhoz, mint az előkhöz. senkinek nem vala anyi ereje hogy el temethese aholtakot, Az éhség. és anagy keserűség meg fojtá benne a sirást. és a jajgatást, A gonosz pártosok pedig a kik okai valának azoknak a nyomoruságoknak. a házakot fel járták. és¹³⁹⁰ a holt testeket meg fosztyták vala, a haldoklokot szidalomal illeték. és a kik még életben valának. azokat által ütik vala fegyverekkel. hogy meg próbályák ha élesé a fegyverek, de meg más ellenkező kegyetlenségből, meg nem akarák ölni azokat akik arra kérék. vagy fegyvereket oda adni hogy magokat [269b:] meg ölyék. és meg menekedhesenek anyi nyomoruságotól., A haldoklok¹³⁹¹ haltokor, a templom felé fordítyák vala fejeket mint ha boszu állást kértek volna azokra a gonoszokra. mint hogy pedig nem gyözték atesteket el temetni, a falokon hányák vala által avölgyekbe, Titus azt irtozva nézé. és nagy suhajtásal. a kezeit az Ég felé emelvén, az Istent bizonyságul hitta hogy nem volna annak óka

Az éhség pedig nevededvén, ugy tettzet mint ha apártosok kegyetlenségeis nevededék, mint hogy pedig már buza nem vala, erővel mennek vala bé aházakba, buzát keresni, ha találtanak, meg verték azokat akiknél találtak. hogy miért nem adták nékik tudtokra hogy vagyon buzájok. hogy ha pedig nem találtak. azal vádolták hogy el rejtette. és meg kinozták hogy adgya elé, ha valakit láttak olyat akiben még valamely kevés erőtske volt, azt gyanóságba vették. hogy buzát rejtet el, sokan a gazdagok nagy titkon el adák jóságjokot, valamely¹³⁹² kevés buzáért. mások meg valamely kevés

de bello | 5. C 27

¹³⁹⁰ és «meg» a holt testeket meg fosztyták vala,

¹³⁹¹ haldoklok «meg» haltokor. [*haltokor.* — *a*-ja és *t*-je javítva.]

¹³⁹² vala kevés buzáért. [*vala* — sorvégi elválasztás után nem folytatta.]

A fiát a tsetstöl¹³⁹⁷ el voná. és ezen szokot mondá néki. szerentsétlen gyermek, én tégedet. a hadakozás, az éhség. és ahazám romlása közöt hozta-[271b:]lak evilágra. mire tarttsalak tégedet., Arraé¹³⁹⁸ hogy a
 5 Romaiak rabja légy? de az ehség el veszi életünket, minek előtte kezekbe eshesünk, Arraé, hogy azoknak a kegyetleneknek azoknak agonoszoknak kezekbe hagyalak, a kik anyakunkra tették labokot, akik kegyetlenebek a Romaiaknál. és még az éhségnél? nem jobbé hogy
 10 kezem által haly meg. és eledelem légy. hogy boszondogyanak azok atigrisek, hogy az utánnunk valok tsudálkozanak ilyen veszedelmes tselekedeten, mivel tsak¹³⁹⁹ evagyon hátra, hogy bé tellyék anyomoruságoknak mértékje, a melyek mostanában¹⁴⁰⁰ a sidokot leg nyomorultab népé tészik evilágon., ezeket el végezvén,
 15 a fiát meg ölé, meg főzé. és egy darab részit meg evé, és atöbbit el rejté.

Azok aragadozo farkasok, a kik tsak a ragadomány után¹⁴⁰¹ éltenek, mindgyárt a házához menének, és meg
 20 érezvén a szagját annak az utálatos ételnek, ölesel kezdék fenyegetni,¹⁴⁰² hogy ha elé nem adná a főztit, az aszony meg mutatá nékik a fiának még maradot keserves részeit, azok pedig azt látván tsak el bámulának.: de az aszony nagy mérgiben ezeket mondá nékik. Igen is ez
 25 az én fiam a kit láttok, én magam öltem meg. tiis ehettek belöle, mivel leg először én ettem belöle, nin-[272a:]tse né anyi bátorságtok. mint egy aszonynak, vagy szánakodobbak vagytoké ti egy anyánál.? hogy ha valamely áitatoságbol meg nem akarjátok kostolni. én mind meg

¹³⁹⁷ tsehtöl [Elírás(?) *tsetstöl* helyett.]

¹³⁹⁸ Arraé [*A* – *a*-ból javítva.]

¹³⁹⁹ tsak <e>evagyon [Tollhiba.]

¹⁴⁰⁰ mostanában <leg> a sidokot leg nyomorultab

¹⁴⁰¹ után <elte> éltenek,

¹⁴⁰² fenyegetni. [*t* – *n*-ből javítva.]

eszem. azok pedig reszketve menének ki aházból, és oda hagyák. azt az irtoztato eledelt. annak anyomorult anyának: Illyen halálos tselekedetnek a hire az egész városon el terjede, ki ki irtozásal hallá. A kik leg inkább valának az éhségben, azok ígen ohajták hogy hamar el végezhesék élettyeket. és had láthasák végit anyi nyomoruságoknak. 5

A Romaiak hogy meg hallák ezt a rettentő dolgot. némelyek nem akarák el hinni. némelyek nagy szánakodással valának, mások meg annál inkább kezdék gyűlölni a sidokot Titus hogy ez iránt magát menttse az Isten előtt. mindenek hallottára meg esküvék hogy meg ígérte volna a sidoknak hogy minden el mult dolog nékik meg botsátatik, de jobban szerették apártolást az engedelmeségnél, a hadakozást, a békeségnél. az éhséget. a bőségnél. hogy mar is el kezdték a magok kezekel égetni a templomot, de mint hogy meg tetézték gonoszságokat olyan fertelmes tselekedetel., öis el fogja temetni azt az irtoztato tselekedetet, az ő fő város[272b:] soknak romlása alá. azért hogy a nap ne kénszeritessék el fedezni sugárit. irtozván látni olyan várost. ahol az anyák a gyermekek husával táplállyák magokat. és ahol az emberek még kegyetlenebbek. ne akarják le tenni a fegyvert. hogy végit vessék anyi nyomoruságoknak, Az aszonymak¹⁴⁰³ ez a historiája juliusnak avégin történék, a midön a sidok¹⁴⁰⁴ el égetek a folyosokot a melyek az Antonia tornya, és a Templom közöt valának, tartván attol. hogy a Romaiak atoronyból. a Templomba ne menyenek. atornyot pedig a Romaiak már birták. It mind egészen le irtuk a mi az éhséget illeti. azért félbe ne szakaszuk a historiát. 30

¹⁴⁰³ Az aszonymak [Íráshiba.]

¹⁴⁰⁴ a sidok a sidok [Íráshibából eredő szóismétlés.]

A Romaiak pedig körül vevén falal Jérusalemet. attol nem tartanak hogy a sidok ki üsenek. tsendeségben maradának, és atáborokban bőségben élnek vala, mivel syriából. és a több tartományokból., minden féle ele-
 5 gendő élést visznek vala nékik, a bé zárkoztak pedig jól láthatták azt a bőséget, mert szán szándékal. ugy rakták ki hogy ök jól láthassák¹⁴⁰⁵ a falakrol, a pedig nagyobitá keserüségeket. és boszontá éhségeket. Titus hogy meg szabadítsa leg aláb egy részit annak anyomorult népnek.
 10 a kit avárosba látá el veszni, új állásokat kezdé tsináltatni, hogy sietesse jérusalem meg vételit., de nem dolgozhatának [273a:] azokon olyan siettséggel mint eleinte, tizedik juny kezdék el, és tsak a végin készülének el, mert a mik azokhoz kívántatának és közel voltanak,
 15 azokat atüz meg emesztette. a vitezeknek tehát egy fertály mély földnire kellették menni avárostol. hogy hozanak a mi azokhoz kívántatot. leg inkább vastag fákot. ugy anyira hogy avaros körül valo helyek. a melyek annak előtte ékesek¹⁴⁰⁶ valának a szép fákal, és
 20 kertekel. és kiesek valának, pusztán maradának, meg fosztatva arégi szépségektől., mind azon által a négy állásokat¹⁴⁰⁷ fel tsinálák. az Antonia tornya felé, a melyek nagyobak valának. az előbenieknél., De mind ezek apartosok elméjit meg nem változtaták. mivel
 25 semit nem tehetvén a Romaiak ellen, minden dühöségeket a nép ellen fordittyák vala.

Simon, a kit a fő pap Matthias a városba¹⁴⁰⁸ bé botsátatta vala, olyan formában amint ezt ennek előtte meg mondok, rettentő hálá adatlansággal fizeté meg néki
 30 azt a jó akarattyát., mivel gyanakodván Matyás ellen.

¹⁴⁰⁵ láthassák [ss—tt-ből javítva.]

¹⁴⁰⁶ ékesek [Első k→s-ből javítva.]

¹⁴⁰⁷ állásokat <meg> fel tsinálák. [fel <meg> fölé írva.] <am> az Antonia tornya felé, a melyek

¹⁴⁰⁸ a város< / >ba [Tollhiba a sor elején.]

hogy a romaiakhoz hajolna, meg fogatá. és meg kinozta-
tá három fiaival együtt., semi időt nem adván nékik a
magok mentségekre.¹⁴⁰⁹ halálra ítélé őket., Ez a tisztelte-
tes öreg [273b:] ember, Simontól tsak azt a¹⁴¹⁰ kegyelmet
kéré, hogy hadd öletné meg ötet először, és azután a
fiat, de simon azt a kegyelmet¹⁴¹¹ meg nem engedé néki.
és még nagy kegyetlenségből. atesteket temetetlen ha-
gyák. más tizen hét fő renden valokal. hasonló képen
bánék. a historikus Josefnek. az anyát is a tömlöztbe
tették, trombita szonál meg tilták nagy fenyegetés és
büntetés alatt, hogy sokan együvé ne gyűjenek,¹⁴¹² tart-
ván hogy valamely áruulás ne legyen avárosba. mihent
pedig egy nehányat együtt láttak sirni, azokat mindgyárt
meg ölték minden irgalmaság nélkül.

5

de bello l.5. c.33.

10

Egy judás nevü sidó a Romaiak kezében akarván adni
a tornyot a mely¹⁴¹³ őrzése alatt volt tudokra adá nékik.,
eleinte mindgyárt nem hittenek néki, azután hozzája
küldének. de már késő volt. mivel simon azt meg
sajditván. meg előzé a Romaiakot. judást meg ölé, és
véle együtt atiz vitézeket kik véle egyet értenek., és
atesteket a kö falon által vetteté. Josef pedig meg nem
szünék a népnek jovallani hogy adgyák fel avárost a
Romaiaknak, avárost a melyet már tovább nem oltalmaz-
hattyák. ugy történék hogy egy kor a falakhoz igen
közel talált közelíteni. a honnét egy kövel meg sebesíték
a fejit. és le [274a:] esvén el ájula, a sidok mindgyárt oda
futának hogy el kapják, de Titus vitézeket küldvén
segítségire el ragadák töllök és el vivék még ájulva. a
hire el terjedvén avárosba hogy meg holt volna, az igen

15

de bello l.5. c.34

20

de bello l.5 c.35

25

¹⁴⁰⁹ mentségekre. [mentyégekre-ből javítva.]

¹⁴¹⁰ a [Beszúrás.]

¹⁴¹¹ kegyelmet [t—g-ből javítva.]

¹⁴¹² gyűjenek, [j—n-ből javítva.]

¹⁴¹³ a mely [ly—l-je s-ből javítva.]

meg keseríté az anyát aki fogva volt. de söt még alakasokot is, mivel hozzája folyamodnak vala. a midön alkalmaságot találtnak az el szaladásra. A pártosok pedig halálan igen örülének, de Josef tsak hamar meg
5 gyogyulván, meg kezdé magát mutatni. és anépet inteni mint annak előtte, hogy hajollyanak abékeségre.

XXVIII Rész

Josefre
gyanakodnak
mind a sidok mind
a Romaiak.

Josef akár mint igyekezék is azon hogy meg mutassa a sidoknak hogy az ő jovokot keresné. és akar mely figyelmeteséggel volt is azon hogy meg mutassa hűségít a
10 Romaiakhoz. mind azon által mind egyik, mind¹⁴¹⁴ a másik fél benne gyanakodának, A sidok ötet ugy tekinték, mint hazája arulot. A Romaiak pedig néki tulajdonnityák vala. akár mely szerentsétlenségéket, és sok panaszt tettek ellene Titusnak, vádolván azal. hogy el
15 árullya őket ugy anyira hogy sokszor veszedelembe vala élete., és azt elsem kerülte volna. a Titus oltalmazása nélkül. [274b:]

Josef de vita sua.

A nyomoruságok. a melyekben avárosiak valának. és az éhség a mely emészté. sokakat arra vivé hogy onnét
20 ki szökjenek., és inkább minden féle veszedelemre tegyek magok, hogy sem olyan nyomorultul el vesznek, Nemellyek a falokon botsátták vala le magokot, mások pedig köveket fogának mint ha a Romaiakra¹⁴¹⁵ vetnék. és azután fel adgyák vala magokot, De az éhséget el
25 akarván¹⁴¹⁶ kerülni gyakorta a bőségben és az ételbe lett halálok, mivel fel lévén puvadva. mint aviz korságosok. mértékletlenül és mohon akarának enni. és tsak nem azon órában meg fokadoznak vala, az okosabbak pedig közöttök, eleinte mindgyárt¹⁴¹⁷ tsak keveset ettenek,

¹⁴¹⁴ mind [*ra*—*a*-ból javítva.] a másik

¹⁴¹⁵ Romaiakra [*ra*—beszúrás].

¹⁴¹⁶ el akarván [ti. *kerülni*]

¹⁴¹⁷ mindgyárt [*i*—*e*-ből javítva.]

hogy a gyomrokot. lassan. lassan az emésztéshez szoktassák.

Azt mondok ide fellyeb hogy a sidok közül¹⁴¹⁸ sokan el adgyák vala amijek volt, egy néhány aranyért és hogy el ne vegyék töllök az aranyat el nyelik vala, és azután a Romaiakhoz szöknek vala, de a táboron azt észre vevek hogy ők hol kéresgélék az el nyelt aranyat. atáboron mindgyárt el futamodék ahir hogy a szököt sidok tele volnának aranyal. A syriaiak. a szeretsenek. és még némely Romaiak is éttzaka sokaknak fel hasogaták ahasokot. hogy aranyat keresenek a bélekbe., egy éttzaka [275a:] el is vesze¹⁴¹⁹ ilyen formába. mint egy két ezerig valo szököt sidó, Titus olyan irtozásal hallá meg ezt a dolgot. hogy magában fel tevé. hogy a gyilkosokot környül véteti a lovasokal. és dárdákal meg öleteti., a melyet véghez vitte volna hogy ha a vétkesek száma. sokal fellyeb nem halatta volna a holtak számát. Erre valo nézve esze gyűjteté az idegen hadaknak fejeit, és még a légioknak is tiszteit. és meg tilta az egész hadnak élete el vesztése alat. többé olyan dolgot tselekedni De ezek a fenyegetések azt véghez nem viheték, hogy sokan a syriaiak. és a szeretsenek közül. sok olyan sidoknak ahasokot fel ne hasittsák. akik kezekbe akadtak.

Az alat amég a sidok ilyen nyomoruságokat szenvednek vala. avároson kívül, a városba minden nap nagy számuan hálnak vala meg alakosok, a pártosok eleinte mindgyárt a varos költségín temetetik vala el aholtakat, hogy meg menekedhesenek a bűdöségtől. de látván hogy a holtak száma minden nap nevedeknék. a falakon vettetik vala le az árkokba. Egy Manné nevü ember. alázár fia. a ki arra rendeltetet vala hogy egyik kapunál

de bello 16. c 32

30

¹⁴¹⁸ kö-> zül sokan el adgyák vala amijek <egy> volt, egy néhány

¹⁴¹⁹ el is vesze <mint> ilyen formába. mint egy

De bello 1.5. c 37.

meg fizese azokat kik a városbol ki vetették a holt testeket, Titusnak azt mondá. hogy 14 aprilis [275b:]től fogvást. első juliusig, száz tizen öt ezer, nyoltz száz nyoltzvan¹⁴²⁰ holt testért fizetet volna, azokat nem számlálta,¹⁴²¹ akiket mások temetettek el a magok költtsegin Mások azt mondgyák. hogy a kapukon hat száz ezer szegényeknek atesteket vetették volna ki a kapukon., és hogy a többit meg nem számlálhatták., és végtire mint hogy nem gyözhatték atesteket ki vetni, ketelenek voltak, a nagy házaknál. rakásba tenni atesteket., és azután bé zárták aházakat, Anyí rettentő holt testnek rakáson mind belöl. mind kívül a varoson. irtoztato bűdöséget kellett okozni, de még dög halált is. De azt tarttyák hogy a meleg országokba. a holt testeknek bűdösége. nem olyan veszedelmes. mint ami tartományinkba.

de bello 1.6. c 42. 10

15

A pártosok olyan állapotra jutatták vala már a népet. hogy semije nem volt amiből ki foszthatták volna. János a Templomot birván el kezdé a prédálást, és magáénak tartani a drága ajándékokot, a melyek az Urnak valának szenteltetve., el olvasztatá a pohárokot, tálakat. és más edényeket, a melyek az áldozatokhoz¹⁴²² tartoztanak, El vevé az arany edényeket is amelyeket Augustus császár, és livia a felesége adtanak vala a Templomnak, és azt mondgya vala a maga hiveinek, hogy bátran élhetnek és a magok szükségekre fordihattyák mind azokat a mi az [276a:] Istené. mivel az Istenért hadakoznának, minden tartalék nélkül el vevé a bort, és az olajat., is a melyek a templom belső résziben valának, és a melyeket az áldozatokra tartották., azokat a maga hivei közöt el osztá. akik minden tartalék nélkül meg is részegednek vala,

de bello 1.5 c 37.

20

25

30

¹⁴²⁰ nyoltz [t—z-ből javítva;] száz nyoltzvan [íráshiba.]

¹⁴²¹ számlálta, [m—l-ből javítva.]

¹⁴²² áldozatokhoz [k—z-ből javítva.]

Mind enyi nyomoruságok közöt is. a sidok hejában
 valo remenségekel hizelkednek vala magoknak, nem
 hitethetvén el magokal. hogy az Isten el hagyja a szent
 városát. és a Templomot. és az ellenségi kezében adgya,
 A pártosok hogy a népet el fordítsák a ki szökéstől,
 hamis profétákat támasztának. a kik nékik tsak hamar
 idő alat valo segítséget ígérének. A nép könnyen hívén.
 hitelt ad vala azoknak atsalárdoknak. és meg marada
 avárosba, várván az ígéretnék bé tellyesedésit, nem
 figyelmeztvén arra, hogy azö vétkek már tetézve volt, és
 hogy az Istennek haragja ki nyilatkozattatta vala magát
 rajtok véghetetlen képen. De söt még senki nem folya-
 modék ahoz az egyedül valo módhoz hogy azokat a
 nyomoruságokat el fordithasa, és az Isten haragját meg
 engesztelhese. a mely mód alet volna, hogy meg térje-
 nek, élettyeket meg változtasák. és hidgyenek a kristus
 Jéusba.

A négy uj állások a melyeket a Romaiak [276b:]
 kezdették volt tsinálni¹⁴²³ 10 juny. tizen hét nap mulva el
 készülvén. A sidok avárosbol ki ütének. első july olyan
 szándékal hogy azokat fel égeség,¹⁴²⁴ mínek előtte a
 kosokot azokra tegyék, de mint hogy keveseb rendel. és
 bátorságal menének ki. mint sem rend szerént. a Romai-
 ak is vigyázobbak levén, és nagyob készüllettel fogadván
 őket., meg is veretetének. és viszá kellették térniek
 avárosba tsak haszontalanul. a Romaiak azonal az
 állásokra tevék a kosokot, és másnap az Antonia erőse-
 git kezdék törni, de látván hogy a kos semit nem
 törhetne, a fundamentumát kezdék ásni, négy követ
 meg is¹⁴²⁵ mozdítának afundámentumába, ugyan azon

de bello 1.6.c 1.
2. 3.

¹⁴²³ kezdették volt tsinál [Íráshiba *tsinálni* helyett.]

¹⁴²⁴ fel égeség, [*fel égesék*]

¹⁴²⁵ meg is «moz» mozdítának [Tollhiba.]

helyt találták volt meg ásní, a melyet János meg ásta
vala, amidön a két állásokot el égeté, a¹⁴²⁶ fal pedig
éttzaka le döle, de a sidok azon belől más falt tsináltak
vala,¹⁴²⁷ A Romaiak pedig el unván már a sok munkát,
5 nem akarának ostromnak menni. ámbár Titus minden
erejével arra intivala is őket, hanem tsak tizen két vitéz
ajánlá magát hogy ostromnak mene, és a kik fel is
menének arésen, arettentő sok dárda, és nyíl közöt
melyeket reájok löttének, Az¹⁴²⁸ ő nagy bátorságok meg
10 ijeszté asidokot, azt is gondolák, hogy talám még
többen volnának, [277a:] azért arést el is hagyák. De
sabinus aki első volt a tizen kettő közöt, elől menván.
egy köben meg botlék. s' el esék., az zörgésre a sidok
viszá fordulának, reája menének., nyilakal meg ölék, és
15 még más hármát is véle együt a résen, atöb nyoltzat a
Romaiak meg szabadíták de mind sebesek valának. és a
tábora vivék őket, ez a dolog. harmadik júly történék

Két nap mulva, husz Romai vitéz akik örzök valanak,
az ötödik legiobol egy Zászlót vevének., két lovast, és
20 egy trombitást, éj fél tályba a romlot köfalon fel mené-
nek. nagy tsendeségel. az Antonia erősegiig, ót a sidó
örzöket aluva¹⁴³⁰ találván. azokat meg ölék, a fal már
övék lévén. a trombitás trombitálni kezdé. atöb sidó
örzök azt gondolván hogy a Romaiak sokan volnának.
25 el szaladának. Titus pedig ezt hogy meg tudá oda futa
aleg bátrab vitézivel. A sidok pedig mind a simon, mind
a János reszéről esze gyülének, tartván attól. hogy a
Romaiak meg ne vegyék¹⁴³¹ a Templomot, és annak a
szent helynek kapuji előtt. nagy hartz lön. a mely tiz

¹⁴²⁶ a <torony> fal [fal <torony> fölél írva.]

¹⁴²⁷ tsináltak vala, <de> A Romaiak

¹⁴²⁸ Az [az-ból javítva.]

¹⁴²⁹ de bello [de fölött tollhibából félbemaradt d vonala látszik.]

¹⁴³⁰ a <la>luva [Törlés a sor végén.]

¹⁴³¹ [Sor végén:] ve [új sor elején:] vegyék

oráig tarta, végére a Romaiaknak el kellett hagyni a hartz helyt. és meg elégedni azal, azon anapon, hogy az [277b:] Antonia tornyát el nyerék Egy julianus nevű Romai kapitány. ebben állapotban tsudálatra méltó bátorságot mutata, Azután hogy a Romaiak viszá térének, tsak maga egyedül a sidok közben mene, el távoztatá. és el szélyeszté őket, és arra kényszeríté hogy a templom szegeletéhez¹⁴³² vonnák magokat. de amint nagy sebeséggel kergette volna őket akő pádimentumon., a szegek miat. a melyekel a tzipelüse talpa meg vala rakva. az akori hadi embereknek szokások szerint. meg sikamodék, és el esék, a sidok pedig reája rohanván minden felől..meg ölék, noha igen igyekezék hogy kelhesen.

de bello I 6 c 7.

Titus hogy a hada könnyen mehesen az Antonia tornyában. annak egy darab részit le rontatá. úgy hogy onnét nagyob erővel ostromolhasa a templomot. a rontásra hét nap kívántaték. tizen hetedik Julý pedig a¹⁴³³ mindenkori áldozat, a mellyet minden nap kellett ajánlani este, és reggel a templomba. meg szünek. mivel senki nem találkozik olyan aki azt véghez vihesse. Titus azt meg tudván hogy a nép azon igen meg keseredet volna, azt izené Josef által Jánosnak, hogy ha olyan nagy kedve¹⁴³⁴ vagyon a verekedésre., jöjjön ki an-[278a:]nyi számú vitézivel. amenyi nekí tettzik. tsak a Templom meg fertesztetéstől szünyék meg, és ne kívánja azt a szent helyt, és a várost, magával együtt el veszteni., Azonba pedig ő meg nem gátollya, hogy a rend szerént való áldozatokat ne ajánlyák¹⁴³⁵ az urnak. de sőt még reája hadgya. hogy válaszon azokbol., a kik

15 XXIX Rész

Az estvéli és a regeli áldozatok meg szünek a templomba.

de bello I 6. c 8.

¹⁴³² szegeletéhez [hez – beszúrás.]

¹⁴³³ a <sz> mindenkori

¹⁴³⁴ kedve [d – v-ből javítva.]

¹⁴³⁵ ajánlyák [j – hosszú f-ből(?) javítva.]

azokat ajánlották Josef nem Jánosnak beszélle sidoul.
hanem mind azoknak.is. akik halgatni akarák.

János pedig szitokal bestelenségel. felele a Josef
beszédire. mondván hogy semit nem félne, mivel Jéru-
5 sálem az urnak szölöje lévén, emberi kéz azt meg nem
veheti. Josef felelé ezekre, Épen hozád illik a városnak.
és a Templomnak szenttségihez támaszkodnod, te aki
minek utánna meg motskoltad volna mindenikét avérel.
mellyet¹⁴³⁶ azokban ki ontottál oly méltatlanul, és min-
10 den nap meg fertezteted azt a szent helyet. kitsoda ne
tudná azt, hogy a proféták meg jövendölték hogy
Jerúsálemet meg veszik a midön a sidok egy más vérit
fogják ki ontani, Nem tsak aváros de még a Templom is.
nintseneké tele holt testekel. akiket fel daraboltál,
15 hihető hogy Josef Zakariásnak a XI Részire figyelme-
zet. [278b:]

de bello l.6. c 9

Josefnek ezek a beszédi igen meg haták a népet, és
sokan a fő renden lévök közül a Romaiakhoz szökének,
a többi josef kabi, és Jesus, a Damneus fia, ezek mind a
20 ketten a fő papságot viselték volt. Titus igen jól fogadá
öket. és Gofna városában küldé öket. hogy ót lennének
a még ahadakozás tartana, De mint hogy a pártosok azt
kezdék hirdetni hogy a Romaiak meg ölették volna
de bello l.6.c 10
öket, Titus azután viszá hozatá, hogy a nép had lassa
25 meg. hogy tsak káromlás volt. Mint¹⁴³⁷ hogy pedig Titus
minden erejével azon¹⁴³⁸ igyekezet hogy meg tarthasa a
Templomot, apártosoknak maga kezde beszélleni, hogy
meg probállya, ha nem fordithatnáé öket abékeségre.
és leg aláb arra. hogy legyenek tisztelettel ahoz a szent
30 helyhez. mivel azt magok láttyák. hogy tsak hamar meg
veszik, és a vitézek meg ferteztetik., Azok a dühöse

¹⁴³⁶ mellyet et [t—k-ból javítva; *mellyeket* volt.]

¹⁴³⁷ Mint hogy [t—d-ből javítva.]

¹⁴³⁸ minden erejével az igyekezet [az—íráshiba azon helyett.]

nem hogy bé vették volna az ilyen hasznos tanátsot.
hanem még abátortalanságnak tulajdonították, és még
kevélyebbeké lének, Titus pedig látván hogy erővel
kellene vélek bánni, ahadának egy részivel a Templom-
mot ostromoltatá éj fél tályba, gondolván hogy a sidok
alunának., de abban meg tsalá magát., ahartz nyoltz
oráig tarta, mind [279a:] a két részről, egy aránsu
bátorságal, és nem lehte tudni melyik részen volt a
gyözedelem,

de bello l. 6.
C. 21. 22.

Titus azután¹⁴³⁹ le rontatá a tornyot, vagy is az
Antonia erősegit. és nagy egyenes utat tsináltata a
Templomig, Az után a légioknak parantsolá hogy négy
állásokot tsináyanak, hogy a Templom első kerítésit
ostromolhasák, De ezeken a munkákon nehezen dol-
gozhatának, mivel a Romaiáknak öt mély földnire
kellték meni¹⁴⁴⁰ avárostol fáért. A munkához 12 julý
kezdének, a kos pedig tsak nyoltzadik Augusti kezde a
töréshez, De amég azon munkálodának. a Templomnak
az első kerületit meg vevék. amint ezt meg fogjuk
mondani. egy nap a pártosok el végezék hogy a Romai
örzökre üsenek akik az olaj fák hegyén valának., este
négy ora tályba, remélvén hogy meg lophattják őket,
De a Romaiak észre vévén ki meneteleket igen kemé-
nyen fogadák, és viszá üzék őket avárosba,

10 de bello l. 6. C. 13.

A sidok 22 julý látván hogy hová tovább inkább szoron-
gatnák őket, azon igyekezének hogy a Romaiak neme-
hesenek a Templomba, ö magok fel gyujták a két
folyosot. amelyék az¹⁴⁴¹ Antonia erősegihez valanak
ragasztva, és abból le [279b:] rontának mint egy husz
könynyökknit.¹⁴⁴² két nap mulva a Romaiak. meg gyujták

¹⁴³⁹ azután <meg> le rontatá

¹⁴⁴⁰ meni <fa> avárostol fáért.

¹⁴⁴¹ az Az [Íráshibából eredő szóismétlés.]

¹⁴⁴² könynyökknit. [nyny – nyilván íráshiba a Mikesnél szokásos ny helyett;
alább:] könyyokni

ugyan azon folyosokot., tizen négy könyökni el ége
 belöle, A sidok pedig le ronták a fedelit a folyosonak, és
 le ronták mind azt. valami közösülhetet az Antonia
 erősigivel., ilyen formában, nem hogy a tüzet óltották
⁵ volna, hanem ö magok gyujtogatták., és le ronták azt.,
 amit atüz meg nem emészte. 27 julý, a sidok meg tölték
 atornáztba az üreséget a mely volt agerendák, és fedele
 közöt, fával, büdös kövel, és szurokal, és ugy téteték
 mint ha el szaladnának.¹⁴⁴³ és el hagynák a tornáztot., a
¹⁰ Romaiak kozül aleg vakmerőbbek lajtorjákon fel mene-
 nek, és amidön atornázt tele volna vitézekel., a sidok
 titkon meg gyujták a fakot, és azonal. a láng el¹⁴⁴⁴ lépé a
 Romaiakot és meg emeszté őket, és száz féle képen
 veszének el, némelyek¹⁴⁴⁵ atüzbe ugrának, némelyek le
¹⁵ ugrándozának, és magokot meg ölék az esésbe, mások
 meg. által szurták magokot a magok fegyverekel., tsak
 éppen egy Artorius nevü szabaditá meg magát mestersé-
 gesen mivel alat látván egy lucius nevü társát, szollittá.
 és mondá néki, hogy minden jószágát néki adgya tsak
²⁰ segittsen néki mikor le ugrik., lucius reája álla [280a:] és
 oda futamodék. hogy meg tarttsa az esésbe, de anagy
 terh reája esvén meg ölé, és meg tartá életét Ártoriusnak
 A Romaiak 28 julý meg gyujták a folyosot a mely a
 templomon kívül vala. az Antonia tornyától fogvást a
²⁵ Cedron völgyiig. ilyen formában a külső keritést¹⁴⁴⁶
 ahová anép szokot volt gyülni. egészen el nyerek, ugy
 anyira hogy a sidoknak. tsak a belső kerítés, vagy is
 apapok udvara marada, valóságal szolván atemplomal
 együt., ugy mint. a szent., és a sanctuárium. a házak, és
³⁰ a folyosok melyek ezen szent hely körül valának, Titus a

¹⁴⁴³ el szaladnának. [Első *a—e*-ből javítva.]

¹⁴⁴⁴ el <fogá> lépé

¹⁴⁴⁵ <ne> némelyek [Tollhibá.]

¹⁴⁴⁶ keritést [Elírás; *k—a*-ból javítva.] ahová

még az állások el készülnének, hat egész nap vereté amásodik kerítést. vagy is apapok udvarának kerítésit. egy Éléopolis nevü machinával., de semire nem mehető. 8 Augusti pedig a két állások el készülvén. reájok téteté¹⁴⁴⁷ a kosokot. hogy rontasa ugyan azon kerítést.⁷ és egy szers mind a vitézekel¹⁴⁴⁸ a fundámentumát is kezdé ásatni. *

Mint hogy pedig se akosokal., se az ásásal nem tehetének semit a falnak. el végezék hogy lajtorjakon meg hagyják a falt., A sidok akik arrol nem gondolkodtak vala, meg hagyják a Romaiakot hogy a lajtorjákat a falhoz tamaszak, fel menyenek egészen a folyosokig. és a zászlojokot fel tegyék. De akoron [280b:] nagy sebeséggel reájok rohanának viszá nyomák, a lajtorjákat vitézekel együtt le döjték, és egészen el üzék őket, söt zászlokokot is nyereének.

Titus látván hogy a templom meg tartásának szándékja miat, anyi sok Romaiak vesztik vala el élettyeket, el végezé hogy fel gyujtasa a tornázcokot. előre a kapukot gyujták meg. a melyek ezüst pléhekel valának bé boritva, a tűz meg gyulván a fákot el égeté, az ezüstöt el olvasztá, és fel hata a folyosok padlására, atüz egész nap, és éttzaka tartá., A sidok pedig tsak el réműlvén, nem vala anyi bátorságok hogy atüz oltásán munkálodhasanak, atornázcok hogy égtének. tsak nézék. meg sem mozdulának. azal bé érék, hogy átkot mondgyanak a Romaiak ellen.

Más nap kilentzedik¹⁴⁴⁹ Augusti. Titus parantsolá hogy oltanák el atüzet, és utat tsinályanak a folyosok mellet. a légiok számára azon pedig tanátsot tartá. a generalisal., Tibérius Alexanderel. a légiok Colonelusival. hogy el végezék. ha a Templomot el égeséké vagy

¹⁴⁴⁷ téteté [té—beszúrás.]

¹⁴⁴⁸ vitézekel [z—k-ból javítva.]

¹⁴⁴⁹ kilentzedik [k—9-ből(?) javítva.]

sem. úgy mint azt a részit a mely fedél alatt. és¹⁴⁵⁰ második kerítésen belől volt. a hol a szent., és a sanctuárium vala. Többire mind azt¹⁴⁵¹ jóvallák. hogy **[281a:]** el kellene égetni, mondván. hogy a már nem volna templom. hanem hadakozó hely. és a még a fent állana. a sidok adig békeségben nem maradnának., Titus pedig értékre adván. hogy nem az épület. hanem az emberek ellen hadakozik., és hogy soha arra nem áll. hogy olyan tsudálatra méltó épületet fel égessenek. a töb fő tiszték is a Titus¹⁴⁵² akarattyára hajlának. és parantsolá hogy azon a napon, és amásikán a hadat nyugosztallyák, hogy tizen egyedik közönségesen való ostromot adhason.

de bello I 6. c 25 15 Más nap tizedik Augusti regel hét ora tályba A sidok anap keleti kapun ki ütének, és nagy hartzolást kezdének, eleinte mindgyárt nyertesek valának a sokaság miat, Titus pedig az Antonia tornyából segítségire futván amaga nepinek. viszá nyomá a sidokot. a hartz négy oráig tartá, azután viszá tére az Antonia tornyában 20 hogy nyugodnék a hadával. mivel más nap közönségesen való ostromot akara adni, A sidok ahartz után meg masodszor is ki ütének. és a Romaiak viszá üzék egészen a belső kerítésig. és a Templomig. a mely valóságosan a Templom volt, ennél már **[281b:]** egyebet 25 nem is birtak a sidok. a Templomnál¹⁴⁵³ a melyet valóságosan mondhatni Templomnak, az Isten házának. a kerítéseknek¹⁴⁵⁴ közepete volt., ahoz képest kis épület¹⁴⁵⁵ volt, a sidoknak abban nem volt szabad bé

A kristus eszt. 73.
An vulg. 70

¹⁴⁵⁰ és [é—a-ból javítva.]

¹⁴⁵¹ az jóvallák. [az — nyilván elírás azt helyett.]

¹⁴⁵² a Titus [T—t-ből javítva.]

¹⁴⁵³ Templomnál [nál szótag beszúrás.]

¹⁴⁵⁴ kerítéseknek [t—s-ből javítva.]

¹⁴⁵⁵ épület<ben.> volt, [volt, <ben.> fölé írva.]

lépni, ők pediglen mind atöb kerítéseket is.¹⁴⁵⁶ vagy ugy mondván. az egész kastélyt. Templomnak hitták

A koron egy Romai vitéz. minden parantsolat nélkül, és mint egy természet felet valo indulatbol. egy égö üszöget vévén a keziben, és atársaival magát fel emeltetvén, egy háznak az ablakán bé veté. a Templom körül pedig házak valának építve.¹⁴⁵⁷ a melyek a Templomhoz valának ragasztva, és körül fogták. észak, és nap¹⁴⁵⁸ nyugot felöl. azok aházak pedig három sorjában valának egy másra építve. A tűz mindgyárt meg gyulada nagy sebeségel. A sidok azt látván rettentö képen kezdének kiáltozni, és oda futának hogy ha lehetne el oltani, nem tekintvén aveszedelmet. se nem tartván a Romaiaktol. akik körülöttek valának, a mint meg mondok. etizedik Augusti törtenek a mely nap veszedelmes napja vala a Jérusalemi Templomnak

Titus akoron nyugszik vala a maga sátorában. de mihent meg érté hogy miben [282a:] volna adolog azonal oda futamodék. hogy atüzet el oltassa, és az egész had utánna mene nagy kiáltásal. és rendeletlenségel, Titus minden erejiböl kialtani kezdé és a kezivel inté. hogy oltanák el a tüzet., de a rettentö zajba nem halhatták kiáltását. azon kívül is a vitézek nagy haragjokba. nem figyelmeznéek az intésire. Azok akik atáborol oda érkeznek vala.hasonlo indulatba lévén, seregel és sebeségel mennek vala bé. nem azért hogy atüzet olttsák, hanem még nagyobittsák,. noha Titus parantsollya vala nékik hogy el olttsák. de nem halhatak a sok kiáltozásba. Az alat pedig hogy atüz hová tovább nagyobodék a Romaiak üzik. vágják. ölik vala a sidokot, ugy anyira, hogy a papok. udvarában, az oltár körül, a szent helyen. tsak holt testeket. és vért lehete látni

XXX Rész.

Egy Romai vitéz a templomot fel gyujtja

¹⁴⁵⁶ kerítéseket [Első t—s-ből javítva.]

¹⁴⁵⁷ építve. [t—d-ből javítva.]

¹⁴⁵⁸ nap </> nyugot

Titus látván hogy minden igyekezete haszontalan volna hogy meg tarthasa¹⁴⁵⁹ a Templomot., a szent helybe bé mene., azután a sánctuáriumba a hol olyan gazdagságokat. és szépségeket láta, a¹⁴⁶⁰ melyek sokal
5 felyeb halatták mind azt, a mit a sidok azok felől mondtak, A szent helybe va-[282b:]Ila a hét águ arany gyerttya tarto, az asztal a melyen a kenyerek állottak, és az füstölő oltár, mind ezek aranybol valának, A sanctuáriumba. ahová tsak a fő papnak egyedül volt szabad
10 meni. azt is tsak egy szer esztendőben, josef idejében semi nem volt. hanem salamon idejében ót vala a szekrény, a törvény táblái. és kérubimok.

de bello 15. c 14

Mint hogy pedig a házak a melyek a templomhoz valának ragasztva. és a¹⁴⁶¹ melyeket meg gyutották
15 vala., nem valának olyan magosan építve mint a templom. és hogy a tűz még el nem hatot volt a szent helybe. se a sanctuáriumba. Titus¹⁴⁶² azt ohajtá hogy a templomnak leg aláb azt a részit meg tarthasa, A szent helyből ki menvén kéré a vitezeket hogy oltanak atüzet., söt még
20 parantsolá egy kapitánynak liberalis nevünek. hogy verné meg azokat, kik nem akarnának engedelmeskedni. de a vitezek süketek, valának, és nem hajtának mind ezekre. Mihent pedig Titus ki mene atemplombol., egy azok közül a kik bé mentek volt véle. titkon tüzet vete
25 az ajto meg. a mely egy szers mind meg gyulván nagy lángot vete, ugy anyira hogy azok a kik még atemplomba maradtak volt nagy siettséggel szaladának ki, Azután nem [283a:] gondolkodának atüz oltásárol, látván hogy nem lehetne semit is meg menteni., A vitezek. le huzák
30 szagaták. az arany, és az ezüst pléheket, a mint tölök

¹⁴⁵⁹ tarthasa [sa—beszúrás.]

¹⁴⁶⁰ a a melyek^r [a—ismételve, új sor elején.]

¹⁴⁶¹ a [Beszúrás.]

¹⁴⁶² Ti [Sorvégi elválasztás után nem folytatja.]

lehető, azután el ragadák¹⁴⁶³ és el ronták az ezüst. arany edényeket., asztölokokot, úgy anyira hogy egy sem volt.. a ki meg ne gazdagodot volna.

de bello l.5.
c. 28. 32.

A sidok akik avárosnak olyan részein valának a melyeket még a pártosok birták., látván az égést,⁷ keservesen kiáltozának, akik pedig a Templomba bé valának zárva, azokat le vagdalák minden irgalmaság nélkül. és minden válogatás nélkül. öreget, vagy aszonyt, hanem egy része azoknak, a Romaiakon által vágák magokot., és avárosnak arra a részire menének amelyet még nem birta az ellenség., Némellyek az áldozó papok közül, nem dárdákal., hanem nyársakal menek vala a Romaiak ellen. és a kövek helyet, darab onokal halygigáják vala, mivel aző székek. ön székek valának, De látván hogy a meg nem menthetné őket, és a tűz tsak terjedne. a tornázt falára szaladának, a mely falnak szélyesége nyoltz könyökni volt., és egy darab ideig ót maradának. kettő közülök tsak magok akarattyok-**[283b:]**bol., atüzbe ugrék,¹⁴⁶⁴ a többi öt napig maradának a falon. azután mind az éhség mind a szomjuság arra kénszerité hogy meg adnák magokot, Titustol gratiát kérenek, a ki is azt felelé, hogy az irgalmaságnak ideje el mult, és mint hogy a Templom oda vagyon áldozó papra sintsen szükség, és hogy szégyen volna nékik. ha a Templomal együtt el nem vesznének., meg is öleté őket.

10 de bello l.5 c 28

de bello l.5. c 29

15

de bello l.5. c 33.

20

25

A nép közül hat ezeren., mind esze. férfiu. aszony, és gyermek., a Templom külső folyosojára szalattanak vala, a mely még egészen volt, de a vitezek nagy haragjokba Titus parantsolattya nélkül meg gyujták., és ez a sokaság mind el vesze., némellyek azért mert olyan magos helyekről le ugrándozának, a többit atüz meg emészté. Ezeknek anyomorultaknak pedig veszedelme-

de bello l.5. c 29
et 30

30

¹⁴⁶³ el ragadák <az> és el ronták az ezüst. [ezüst. z-je d-ből javítva.]

¹⁴⁶⁴ ügrék, [Ékezethiba.]

ket. egy hamis jövendő okozá, a kik avárosbol a templomba tsak azért mentenek volt fel., mert azt igerte vala nékik, hogy azon a napon.¹⁴⁶⁵ tsudálatosan valo segittségit vennék Istennek.

- 5 A Romaiak el égetvén a Templomot, semit nem akarának meg tartani. abbol a mi körülötte volt, még tsak a kints tarto házakot sem. a mellyek tele valának gazdagságokkal. sok drága [284a:] köntösökkel, aranyal. ezüstel., a gazdag sidok., azokba tették volt le a leg
10 drágáb joszágjokot., a Romaiak tehát mindent fel gyutogatának., hanem akoron tsak két kaput hagyának meg, és azt a keritést., ahová az Aszonyok szoktak vala gyülekezni. A sidok még mostanában is sirattyák mind az első, mind a második Templomot, az elsöt,¹⁴⁶⁶ a
15 káldéusok rontották vala el., és nagy böjtöt tartanak az Ab. holnapjoknak kilentzedik napján a mely Augustusba esik.

XXXI Rész

a Romaiak
áldozatot
tesznek¹⁴⁶⁷ aváros 20
meg vételiért.

de bello 1.6 c 32

A midön ilyen formába atemplomot el égeték, és apártosokat meg ölék, azokon kívül kik avárosba szaladhatnak. a Romaiak a Zászlojokot fel tevék a Templom belső udvarában, és áldozatokat tévén az ő Isteneknek, Titusnak az Imperator nevet adák nagy örömel valo kiáltással, mind azon által ez a fejdelem maga meg vallá hogy az Isten hartzolt volna érette ezen vár vivás
25 alat, hogy nem ő tselekedte volna mind ezeket., mivel ő tsak a karját adta volt a Minden ható, sidok ellen valo haragjának. és boszu állásának,

- A pártosok két elől járojk. Janos. és simon. a Templombol. avárosnak dél felől valo¹⁴⁶⁸ részére szaladának, amely rész még az övék volt., Ezek arra kérék
30 Titust, hogy had szolhatnának véle. azt meg. [284b:]

¹⁴⁶⁵ a napon, <h> tsudálatosan

¹⁴⁶⁶ elsöt, [l-s-ből javítva.]

¹⁴⁶⁷ tesznek <av> aváros [Tollhiba.]

¹⁴⁶⁸ valo részére [l-r-ből javítva.]

engedé nékik, és hogy meg nyerhese őket. maga kezdé
el a beszédet, és sok intési után, szemekre hánya a sok
nyomorúságokat. a melyekre vetették a magok nemze-
teket, és azokat., a melyekre ötet kénszerítették nékik
tenni. Ti magatok gyujtottátok meg a Templomot, 5
mondá nékik, és mostanában velem akartok kötést
tsinálni. mint ha még a ti hatalmatokba volna meg
tartani azt. amit, ati Istentelenségtek nem félt el rontani,
és mint ha annak a Templomnak el rontása, nem tenne
titeket méltatlanoká minden botsánatra, de söt még 10
ilyen utolso állapotokban, és amidön ugy tétetitek
mint hogy könyörögni jöttetek volna még is fegyveresen
mertek előmbe jöni. Ti nyomorultak.¹⁴⁶⁹ mitsoda remén-
sége epititek tehat ati merészségteket. A hadakozás. az
éhség, ati irtoztato kegyetlenségtek., az egész népet el 15
vesztette, A Templom oda vagyon. aváros az enyim: ati
életetek kezem közöt vagyon. még is mind ezek után,
azt gondollyátok hogy rajtatok áll, életeteket betsülete-
sen el végezni., Nem méltoztatom hogy hoszab beszédel
előtökbe tegyem bolondságtokot., hanem tegyétek le a 20
fegyvert., hadgyátok az én kegyelmeségemre magato-
kot, az életeteket meg hagyom., a többit magamra
hagyom, [285a:] hogy ugy tselekedgyem mint olyan jó
ur, a kí aleg nagyob vétket is nehezen bünteti meg. A
pártosok felelék néki, hogy fogadást tettek magok 25
közöt, hogy soha magokat¹⁴⁷⁰ fel nem adgyák, hanem,
ha meg engedik nékik hogy apusztában mehesenek.
feleségekel. gyermekekel., ugy a várost fel adgyák,
Titus igen meg haraguvék. azö vakmerőségeken. azért
mindgyárt ki kiáltatá, hogy a sidok. ugy oltalmazák 30
magokot., hogy egynek sem kegyelmezne meg, mind
azon által ugyan a napon meg engede az Izát király

¹⁴⁶⁹ nyomorultak. <mire> mitsoda

¹⁴⁷⁰ magokot <ne> fel nem adgyák,

fiainak,¹⁴⁷¹ attya fiainak és más töb fő renden valoknak, a kik magokat fel adák, mind azon által fogságba tartá őket.

de bello l.6. c 35

5 Titus azután a mely részit a városnak birta avitézeknek adá, a kik fel gyujták, és azon anapon a tűz nagyobb részit meg emészté, mas nap fel égeték a helyt ahol aleveléket szokták volt tartani. és ahol törvényt tettek, az égés a Héléna királyné udvar házáig el hatván, meg emeszté mind a házakot, a melyek rakva valának holt
10 testekel. A pártosok pedig a mi joszágok volt avárosba., azt mind a királyi udvar házba vivék, a Romaiakot onnét ki üzék, anép aki oda szaladot vala, mind meg ölék, mint egy nyoltz ezer. négy százig valo embert, ezeknek a mi joszágok marada fel prédalák **[285b:]**

de bello l.6. c 38

15 Más nap a Romaiak, a pártosokot ki üzék az also városbol., és mindent fel égetének. egészen a siloé tsorgojáig, de semit nem prédálhatának mert a pártosok mindent el vivének magokal. a felső városba, Josef pedig minden tehetségivel azon vala, hogy meg tarthasa
20 annak anyomorult¹⁴⁷² városnak valamely szomoru¹⁴⁷³ maradekját. azokáért, azon vala hogy lehetne meg utáltassa azokal a pártosokal azö Istentelenségeket, és gonoszságokot., arra inté őket. hogy adnák fel magokot, és ne vesztenék el azt a keveset is a mi még meg
25 maradot, de ök tsufságal illeték ötet, nem is akarák hallani azt. hogy Romaiaknak fel adgyák magokot, mert meg esküttenek vala. hogy soha azt nem tselekeszik. abban az állapotban sem valának hogy verekedhénének vélek. mivel körül valának véve., oly igen meg
30 szokták vala a gyilkoságot., hogy tsak az ember ölést keresték. avaroson el rejtik vala magokot. és a kiket láttak hogy Romaiakhoz akarnak szaladni. azokot meg

¹⁴⁷¹ fiainak, «és» attya fiainak és

¹⁴⁷² [Sor végén:] anyo- [új sor elején:] rult

¹⁴⁷³ szomaru [Az a betű nyilván íráshiba o helyett.]

ölik vala, azt könnyen véghez viheték., mivel azok anyomorult emberek, az éhség miat olyan gyengeségbe¹⁴⁷⁴ valának. hogy ahalál kedvesebnek tették nekik¹⁴⁷⁵ az életnél., nem vala az egész városon olyan hely, amely rakva nelet [286a:] volna holt testekel, és mind azok ahelyek meg mutaták, hogy az éhség. és apartosoknak dühösegek, mitsoda hihetetlen nyomorusagba vetették azt a szegény népet., Azal hizelkedének magoknak azok a gonoszok. hogy magokat el rejthetik apintzékbe, és más föld alatt való rejték helyekbe. aváros meg vétele után őt maradnak mind addig amég a Romaiak el nem takarodnak, erre való nézve. élést kezdének gyűjteni azokba ahelyekbe. de etsak hejában való volt mert el nem rejtheték magokat az Isten igassága., és a Romaiak vigyázása elől

5

de bello l.6. c 39

10

15

A Romaiak hogy a felső várost meg vehesék, kételenek valának új állásokat tsinalni, amely igen nehéz munka vala, amely munkát huszadik Augusti kezdék el, és hetedik septememberben végezék el. fő képen akirályi udvar házat kellett meg venni. a melyben apártosok valának, nap nyugot felől kezdék ostromlani. Azonban pedig az Idumeusok meg akarának válni simontol., és őt követeket küldének Titushoz. kérvén hogy fogadná el őket Titus meg ígéré nekik a botsánatot, de simon meg sajditván szándékjokot, meg fogatá. és a tömlöztbe téteté a fő tiszttyeket, és meg öleté az [286b:] őt követeket, és nagy vigyázással volt atöbire, noha sokan el szaladának közüllök. ha szinte sokat meg ölete is közüllök. de még többen szaladának el, Titus kegyelmesen fogadá őket. desöt még szabadságot ada. negyven ezer városiaknak, hogy oda menének ahová tettik., atöb aláb való népet, amelynek véghetetlen vala száma,

20

25

30

de bello l.6. c 40

¹⁴⁷⁴ gyenségbe [Elírás.]

¹⁴⁷⁵ ahalál kedvesebnek tették nekik az «halál» életnél., [az — z-jét a törlés után írta be a mellé.]

el adák igen oltson, de ha oltson adták is. kevesen valának a vévök.

de bello 16. C 41.

Két áldozó papok. az egyik maga adta vala meg magát. a másikat el fogták volt, azt ígérék Titusnak, 5 hogy sok gazdagságokat adnának elé. ha meg ígéri¹⁴⁷⁶ nékik hogy meg nem öleti, meg ígervén nékik, adának neki két gyertyya tartot. asztalokot. pohárokot. és más egyéb edényeket mind aranybol., és igen nehezek valának. ezeken kívül, köves papi ruhakot. drága superlatokot. sok fü szerszámokot, és más sok drága portéká- 10 kot.

Az utolsó kerületet meg veszik János, és simon el rejtik magokot

de bello L. 6. c. 42.

Az állások el készülvén, a kosokot reájok tevék, és hetedik septembris. törni kezdék avárosnak az utolsó kerületit, ugyan azon anapon egy nagy darabját a falnak 15 le ronták, egy néhány tornyokal együt., akik atornyokot őrizték el szala-[287a:]dának, János, és simon azt látván. meg minek előtte a Romaiak a réshez közelitettek volna. ők el szaladának, és azután nem gondolkodának többé. semmi oltalomrol., Ezek agonoszoknak, aretten- 20 tő kevélységek egy szers mind nagy ijedségé változék, hogy ugyan lehete tsudálni azt a mód nélkül való változást, Az ő szándekjok avala, hogy az örzőkre üsenek, akik a falat őrizték. amelyet a Romaiak tsináltak vala aváros körül, és hogy azon el szaladgyanak, de 25 elhagyták vala őket azok a vitézek akik annak előtte oly hivek valának hozájok. mindenik el szaladot volt. ahová lehetet. mint hogy pedig a félelem¹⁴⁷⁷ az elmét, meg háborittya. és más képen mutattya a dolgot. mint sem a mint vagyon., ezek is anagy ijedségekben nem tudván 30 hová lenni, a földre borulának. és egy más szemire hányák vala bolondságokot. és mint ha a meny kö eset volna reájok,¹⁴⁷⁸ tsak el bámulának, és nem tudák

A kristus eszt. 73 An. vulg. 70.

de bello 1.6. c 42

¹⁴⁷⁶ ígéri < / > nékik hogy

¹⁴⁷⁷ félelem < meg > az elmét, meg háborittya.

¹⁴⁷⁸ reájok, < nem > tsak el bámulának, és nem

mitsoda tanátset adni magoknak, világosan ki tették akoron az Isten hatalmának ereje, mivel ezek akegyetlenek. meg bódulván. el hagyák. a Hippios, Pházáel. és a Mariámna tornyait, a melyekbe tsak az éhségtől tarthattak volna. a Romaiak tsak könnyen jutá-[287b:]nak ezekhez¹⁴⁷⁹ atsudálatos tornyokhoz, a melyek olyan erősek valának. hogy soha a kosokkal meg sem mozdíthaták volna, azután hogy János. és simon azokat el hagyák, vagy ugy mondván. az Isten őket ki hajta. A siloé völgyében menének, és aváros körül valo falt kezdék ostromlani, de mint hogy nem az előbbeni vakmerőségekben valának, azért vissza is üzék őket. és el szaladának. ki egy felé. ki más¹⁴⁸⁰

A Romaiak látván hogy azok atornyok birtokok alá estenek volna, zászlokot tevének reájok. nagy örömel valo kiáltásal, mivel a sok szenvedések és fáradságok után valo győzedelem még nagyobb örömet indította be nek, a Romaiak el szélyedvén avárosban. minden valogatás nélkül meg ölik vala akit tanálnak,¹⁴⁸¹ és fel égetik vala aházakot mind azokat. a kik benne valának. és mind¹⁴⁸² olyan házakot. amelyek tele valának holt testekkel. arakás holt testekkel pedig az uttzák dugva valának, napal. a sok ölés. etzaka a sok tűz.

Titus avárosba bé menvén nyoltzadik septembris, tsudálkozék az erősegeken, de főképen. a három tornyoknak nagy ropantságokon, és szépségeken, a melyekben. nagy. és sok szép paloták valának, meg visgalá figyelmeteséggel., a tornyoknak magoságit, szélyeségit. a rend kívül valo nagy köveket, és hogy azok. mitsoda mesterséggel valának esze [288a:] foglalva egy másal.,

de bello L. 6. C. 43.

25

A kristus eszt. 73.
An vulg. 70

30

¹⁴⁷⁹ ezekhez [ezeket-ből javítva.]

¹⁴⁸⁰ ki egy felé. ki más [Ti. felé; a befejezetlen kifejezés sor végén és bekezdés végén van.]

¹⁴⁸¹ tanálak, [Nyilván íráshiba *tanálnak*, esetleg *tanáltak* helyett.]

¹⁴⁸² mind az<on> olyan

mint ha az egész torony egy köből állot volna, nagy álmétkodásában fel kiálta, mondván, Igazán ki tettzik hogy az Isten hartzolt érettünk, és ő hajtotta ki a sidokot ezekből atornyokbol, mivel se emberi erővel, se más
5 egyéb eszközökkel őket azokbol ki nem lehetet volna venni, az után fel szabaditá mind azokat a kik azokba rabok valának, azután mindent el rontata, tsak épen azokat a tsudálatra méltó tornyokot hagyatá meg, hogy a következő emberek¹⁴⁸³ meg emlékezenek az ő
10 szerentsés voltárol, a mely nélkül, soha azokat atornyokot meg nem vehette volna.

de bello l.6. c 44.

Mint hogy a Romaiak már el fáradtak volt a sok ölésbe. és hogy még sok számuan valának életbe a nép közül. Titus meg parantsolá. hogy tsak azokat ölnék
15 meg. akik magokot oltalmaznák. de a vitézek parantso-lattya ellen is meg ölék az öregeket, és akik gyenge állapotba valának az éhség miat, és meg hagyák azokat akik erősek, és¹⁴⁸⁴ szolgálatra valok valának,¹⁴⁸⁵ Titus ezeket a szabadosa Frontonius keze alá adá, hogy ugy
20 bányék vélek¹⁴⁸⁶ a mint neki tettzik, Frontonius meg öleté atolvajokot és apartosokot. a kik egy mást vádolák, és meg tartá **[288b:]** a triumphusra aleg erősebeket. és termetüeket, el küldé pedig meg lántzolva Egyiptumba azokat a kik. a¹⁴⁸⁷ tizen hét esztendőt meg haladák.
25 hogy ót dolgozanak, a tizen hét esztendönél aláb valokot pedig el adák, Titus sok számu rabokot osztogata el atartományokban., a kik amulattságokban kardosok legyenek, és avad állatokal küszködgyenek

Mind ezek aválasztások, el osztogatások egy ne-
30 hány¹⁴⁸⁸ napokig tartának, amelyek alat tizen egy ezeren

¹⁴⁸³ emberek<nek> meg emlékezenek

¹⁴⁸⁴ és <sz> szolgálatra [Törlés a sor végén.]

¹⁴⁸⁵ valának, [n – megkezdett k-ból javítva.]

¹⁴⁸⁶ vélek [k – utólagos beszúrás a szóközbe.]

¹⁴⁸⁷ a [Beszúrás.]

¹⁴⁸⁸ néhány [Beszúrás.]

halának meg¹⁴⁸⁹ ezekből arabokból, némellyek mert nem adnak vala enni nékiek, mások. mert nem akarának enni. Josef sok raboknak nyere szabadságot., Titus meg engedé néki, hogy választhat magának azokból, amit találnak aromlások alatt. de ő tsak a szent könyvet kéré tőlle. és egy nehány rabokat. Az ötsit Mátyást hogy el fogák, Títus az ő kéresire fel szabaditá, és meg más ötvent a jó akaroi közül, száz nyoltzvan üsmerőinek meg nyeré szabadságokat minden sartz nélkül, arabok között is a kiket fel feszítették vala. harmat látván az üsmerői közül. Titushoz menvén. gratiát kére nékik. Titus parantsolá hogy hamarjában le venék a keresztről. és hogy orvosolnák, de tsak egyike marada meg közülök. [289a:]

Josef nékünk azt mondgya, hogy ebben ahadakozásban kilentzvéen hét ezer rabot fogtanak el. jérusálemben pedig. az oltától fogvást, amikor a Romaiak meg szállák a várost. mind a még meg vevék¹⁴⁹⁰ és el ronták egy millium, száz ezer ember hala meg. vagy a fegyver, pestis. vagy az éhség miat mind ezek noha sidok. valának is. de leg nagyob része, nem sidó országban születet volt, hanem más órszágokrol gyülekeztenek vala Jérusálemben a husvét innepére, a Romaiak meg szálván avarost. bent rekedének mint fogságba. mint hogy pediglen anyi sok¹⁴⁹¹ népnek nem vala elegendő szállások, apestis közikbe szálla, és tsak hamar az éhség is követé., hogy ha pedig hihetetlennek láttzik, hogy az a nagy város oly igen népes let volna, hogy szállást nem adhatot volna elegendőt az idegen sidoknak. ebből a példából meg láthatni. a mely Cestius idejében történek, mivel ez a Gubernator. meg akarván mutatni Néronnak, a ki meg veti vala a sidokot. hogy mitsoda nagy erő

15 XXXII Resz
arabok, és halottak
számokrol.
de bello I 6. c 45

¹⁴⁸⁹ meg [Beszúrás.]

¹⁴⁹⁰ meg <ve>vevék

¹⁴⁹¹ anyi sok </> népnek

volna Jérusálemben. arra kéré az áldozó papokat hogy talállyanak valami modot [289b:] hogy meg lehesen tudni számát a népnek, arra pedig husvét napját választák, a melyben kilentz órától fogvást tizen egyik¹⁴⁹²
5 szüntelen ölték az áldozatokat. egy bárányhoz tiz személy kívántaték. de nemely kor huszan is valának. ugy találkozték. hogy két száz ötven öt ezer, hat száz bárányt öltének meg, minden bárányhoz tsak tiz személyt szám-lálván, két millium. öt száz ötven hat ezer. személyre
10 megyen nem kel tehát tsudálni, ha anyi rettentő nép vesze el avárosba.

de bello I 6. c 46

A Romaiak egy néhány napokat abban töltének hogy a várost egészen el égesék,¹⁴⁹³ a falakat le ronttsák, apintzékben, és más föld alatt való rejték helyekbe.
15 keresgélyenek. a hová a sidok sok gazdagságokat rejtettek vala el., azokba a helyekbe többet két ezer holt testeknél találának. azon kívül sok sidokat életbe, akiket mind meg ölék, rabokat is találának ót, a kiket azok a kegyetlenek¹⁴⁹⁴ rekesztették volt oda. a kiknek
20 talám szabadságot adának. valamint tselekedének atőb rabokal.

A két kegyetlenek pedig János és simon a föld alatt való rejték helyekbe buttak vala. de Jánost az éhség tsak hamar arra kényszeríté hogy onnét ki jöne, és grátiát
25 kérne a Romaiaktól, akik azt meg adák, de ugy hogy holtig való rabságba lenne. Simonnak pedig több élése lévén, tovább marada, és [290a:] octobernek avéigiig vala rejtékbe. de akoron¹⁴⁹⁵ nem lévén mivel élni kényszeríték a föld alatt ki bujni, feje ruhában, és királyi palástba
30 mutatá meg magát, gondolván hogy azal a Romaiakot meg ijeszti, a mint is hogy egy kevesé meg ütközének

¹⁴⁹² tizen egyik [tizez egyik]

¹⁴⁹³ el égesék, [Ékezethiba.] a falakat le ronttsák, «és» apintzékben, és

¹⁴⁹⁴ kegyetlenek «t» rekesztették volt oda. [d—megkezdett k-ból javítva.]

¹⁴⁹⁵ akoron «m» nem lévén mivel

rajta a midön meg láták, és kérdék tölle hogy ki volna, de a nevét nem akarván meg mondani. arra kéré hogy hinák hozája¹⁴⁹⁶ a fő tisztet, a fő tiszt pedig Terentius Rufus vala, mivel Titus nem vala Jérusálembe. Terentius hozája menván. és meg tudván hogy ki volna, lántzra téteté, és Titushoz küldé Csézareába. Titus azután Romába vivé. és őt meg ölék.

5
de bello | 7. c 18.

Azután hogy már a Romaiak el fáradtak vala a sok ölésbe, és prédálásba. Titus le rontatá vélek a Templo mot egész Fundámentumig Akoron meg láthaták a kristus Jövendölésinek. egészen valo bé tellyesedésit, hogy ugy le rontanák azt a szép és drága épületet. hogy a kö, a kövön meg nem maradna. hasonlot tselekedének avárosal is. a mi még maradot volt, tsak épen a Hippicos. pházáel, és Máriámna három tornyait hagyatá meg, hogy a maradékok meg láthasák, mitsoda erő kívánták aváros meg vételihez. nap nyugot résziről valo falt is meg tartá, hogy a tizedik légiónak tábor he-[290b:]lye lenne, a városnak a töb kerületit mind le rontatá, ugy anyira, hogy alig lehete meg üsmérni hogy azon a helyen valaha város lett volna, a sidok azt tarttyák. hogy az ekét, Céremóniával vontatták által avárosan., vagy is leg aláb a templom helyén, a mely jele volt atellyeséggel valo el rontásnak, a Romai törvény tiltá leg kiseb épületet tenni az olyan. helyen, ahol ezt a Céremóniát végben vitték,

de bello | 7. c 1
10
Matth. XXIV. 2.

15
20
In¹⁴⁹⁷ Euseb
Chronic. p. 2112.

25
de bello | 7. c 3.

Titus meg parantsolá a tiszteteknek hogy adnák bé néki aneveket mind azoknak. kik valamely nevezetes dolgot tselekedtenek, amelyek meg külömböztesék őket atöbitől, azután nevek szerént szollitá őket. nagy ditséreteket ada nékik, mondván hogy az ő ditsőségeken¹⁴⁹⁸ anyiba örülne valamint a magáén. azután maga tén

30

¹⁴⁹⁶ hozája [á—o-ból javítva.]

¹⁴⁹⁷ In Euseb [Tollhiba.]

¹⁴⁹⁸ ditsőségeken [k—n-ből javítva.]

mindenkének a fejére egy arany koronát, arany lántzot
ada nékik. sidákat ada nékik, a melyeknek a végin vas
helyet., arany volt, pénzt, és drága köntösöket osztoga-
tata nékik. úgy anyira hogy nem vala egy is aki bőséges
5 adakozását ne vette, volna, és hogy mindeneket meg
jutalmaztatot volna érdemek szerént, a székiből le
szálla, az egész had. nagy kiáltással kivána néki ditsősé-
get., és szerentset, azután áldozatokat ajánla az Istenek-
nek meg öletvén sok számu ökrököt. a kik a husokot
10 avitézinek osztogatatá, és afő tiszteit, harmad napig
vendégelé. [291a:]

A kristus eszt 74.
An.vulg. 71

Titus egy néhány városokot fel járván addig amég az
idő meg engedné hogy Romában mehesen. Alexandriá-
ban akarván menni, jérusálemen mene által, de a midőn
15 meg látá avárost abban a keserves állapottyában meg
nem tartoztathatá magát, hogy könyves szemekel ne
nézné, el romlását, egy olyan, nagy., hatalmas és kevély
városnak, meg is átkozá azokat, a kik kezdői valanak a
pártolásnak, akik ötet arra kényszeríték. hogy oly kemé-
nyen bányon avárosal. a vitézeket pedig még úgy találá,
20 hogy keresgélnek vala a pintzékbe. gödrökbe, a hol még
pártosokot találnak vala, és sok el rejtet gazdagságokot.

de bello l.7. c 15

XXXIII Resz

Vespásianus es¹⁴⁹⁹
Titus triumphusal
menek bé
romaban.

Titus Jerusálemből Alexándriában mene. és onnét
Romában. ahová egy néhány napok mulva, nagy tri-
umphusal mene bé. vespasiánusal az attyával. ebben a
25 Ceremoniában a drága nyereségek közöt ezek valának
leg fővebek, és a Templombol valok, Az arany asztal. a
mely sok talentumokot nyomot, A hét águ gyertya
tarto, amely oly igen szép munka volt, A sidok törvénye,
30 pergamenan irva. és drágán bé takarva, eztet leg utollyá-
ra vitek, mint leg drágábat. és leg tiszteletesebet a
nyereségek közöt. vespasiánus¹⁵⁰⁰ sok templom béli

de bello l.7. c 17.

¹⁴⁹⁹ es [Eredetileg *et* volt; *s* (hosszú *f*) – *t*-ből javítva.]

¹⁵⁰⁰ vespasiánus [iá szórész *án* betűkből javítva; második *e* íráshiba *a* helyett.]

ékeségeket tétete a békeségnek templomában, a melyet maga építette vala. Romában még most is láthatni avespasiá-[291b:]nus, és a Titus triumphusát. a kövön ki metzve.

Baron. An. 73.

Három erőség vala még sido országba. a sidok kezi⁵ ben. úgy mint Herodion, és Massáda, a jordanon innét, ezek nem valának mesze Jérusálemtől, és Makeronta, a jordanon túl, Lucilius Bassust küldék Romából úgy mint vicé Gubernátornak judeában. a ki tsak hamar meg vevé Hérodiontot, Az után esze¹⁵⁰¹ gyüjté minden hadát és Mákeronta alá mene, amely igen¹⁵⁰² erős vár volt, de mihent egy Eleázár nevü vitéz embert el fogák, akinek sok¹⁵⁰³ elő kelö atyafiai valának avárba. hogy az életit meg tarttsák, és meg menttsék. a kereszten valo haláltol. avárat fel adák, és szabadá hagyák őket, hogy oda mehetnek. ahová akarják ök pediglen¹⁵⁰⁴ más pártos sidok közü adák magokot. akik¹⁵⁰⁵ egy erdőben laktanak, A Romaiak rajtok menének, és egy igen kemény hartz után, meg gyözeék, és le vágák mind őket. az elő járojokal judásal együt aki is Jerusálemből szököt volt ki.²⁰

10 De bello I 7. c.20.
25. 26.

Bassus meg halván kevés idő mulva az után. Fulvius Silva következék helyiben [292a:] akí a Massáda várát meg szállá. Éléázár. a jair fia vala fejek a gyilkosoknak avárba, avár igen magos kö sziklás hegyen feküt. A Romaiak körül vevék a hegyet falal. hogy senki el ne szaladhason. azután két száz könyökni magosagu állásokat tsinálának,¹⁵⁰⁶ a melyekről a kosál a falt kezdé töretni, nagy darabot le is töre, de avár béliek, a kö

An.vulg. 72.

¹⁵⁰¹ esze <e>gyüjté

¹⁵⁰² igen [g-n-ből javítva.]

¹⁵⁰³ sok [Beszúrás.]

¹⁵⁰⁴ pediglen [d-p-ből javítva.]

¹⁵⁰⁵ akik egy [a-e-ből javítva.]

¹⁵⁰⁶ tsinálának, [i-a-ből javítva.]

falon belől. más falt tsináltakak vala nagy gerendákból. ugy anyira hogy a kos annak semit nem tehete. sylv látván hogy semire nem mehetne más képen. hanem tsak tüzel, avitézekel igen sok égő üszöget hánya a fa
5 falra. a mely nagy sebeségel meg gyulván, a szél a lángot a Romaiakra fordítá. a kik, amidön kétségbe estenek vala. hogy meg nem szabadithattyák. se az állásokat. se a kost. és mint ha magokra gyujtották volna meg tüzet. egy szers mind a szél meg fordula¹⁵⁰⁷ a lángot aváros felé
10 vivé, és a fal egészen el ége. ezt a tsudát Eléázár magais észre vette¹⁵⁰⁸ hogy az Isten munkája, azután a Romaiak viszá terének a taborra, olyan szándékal., hogy más nap jó regel meg ostromolyák avárat. ,

Eléázár pedig látván hogy a fal el éget volna¹⁵⁰⁹ és nem
15 lévén már más reménsége a meg szabadu-[292b:]lásra. nem hogy az Istenhez folyamodot volna. hanem rég rettentő szándékba vala. esze gyujte tehát mindeneket, a kiknek sok hoszu beszédekel, elejekben adá a hazának el pusztulását, atemplomnak. Jérusálemnek porá valo
20 létit. a Romaiak kegyetlenségit. és hogy ditsőségeseb volna nékik ahalál. mint sem feleségeket gyermeket. rabságokra tenni, azután mindeneket a vár¹⁵¹⁰ közepire hordák. ki ki meg ölelé, feleségit. gyermekeit. és minde-
nik meg ölé feleségit, és gyermekeit., e meg lévén. tizet
25 választának magok közül. a kik meg ölnék mind a töbit. mikor már töb nem maradot volna tsak akilentz, azok is sorsot vetének. hogy melyike ölné meg akilentzet. a melyikére a sor esék hogy utolyára maradgyon. a meg ölé akilentzet, és amidön tsak egyedül maradot volna. !
30 mindent fel gyujta. és arakás testek mellé menvén. magat is meg ölé, a holt testeknek számok, férfiu.

A kristus eszt 75
An vulg. 72.

¹⁵⁰⁷ meg fordula <és> a lángot aváros felé vivé, és

¹⁵⁰⁸ észre [Utáha kimaradt az igei állítmány.]

¹⁵⁰⁹ volna <n> és nem

¹⁵¹⁰ a vár <os> közepire

aszony gyermek. kilentz száz. hatvan vala., etizen ötödik aprilis történek. mind ezek közül. két aszsony. és öt gyermek szabadulának meg. ezek még előre el rejtették vala magokat.

Más nap jó regel a Romaiak¹⁵¹¹ nagy [293a:] készület⁵ tel menének ostromra, a falt kezdék törni, de azon tsudalkozni kezdének hogy senki magát ki nem mutatná, a házak égtenek, de nem tudhaták mitől volna ez a nagy tsendeség. kiáltozni kezdének. hogy valaki felellyen nékik, akoron a két aszsonyok ki menének a¹⁵¹² 10 rejték helyekből. és elő beszéllék nékik. mint történt volna adolog. a Romaiaknak ez a rend kívül valo dolog. oly hihetetlennek látték leni. hogy nehezen adának hitelt az aszsonyok beszedinek., azután bé menének a várban. a tüzet kezdék oltani,¹⁵¹³ és mint el tsudálkozának 15 amidön meg láták arakás holt testeket. de nem hogy örültek volna, ellenségek halálán hanem eleget nem tsudálhaták. hogy anyi¹⁵¹⁴ nép úgy meg vetette volna ahalált. hogy oly rettentő dologra adta magát.

Hetven egyedik esztendőben., vespásiánus parantsolatot küldöt vala Bassusnak. hogy adgya el a földit mind azoknak. a kik meg holtak, vagy rabságban vannak, mivel azok ötet illetnék magának el foglalá mind azoknak ajövedelmit. A tartományokba lévő városokat meg nem építeté, az Emmaus kis városát. nyoltz száz öreg 25 vi-[293b:]tézeknek¹⁵¹⁵ adá, hogy ót meg telepedgyenek, az oltától fogvást, az a város. a Nicopolis nevet hordozá, a Császár azt is parantsolá, hogy minden sidó a Capitoliumnak két dragmát fizetne, valamint szokták volt annak 30 előtte fizetni a Jérusalemi Templomnak,

Dio I.66.

¹⁵¹¹ jó regel a Romaiak «jó régel.» nagy

¹⁵¹² a «j» rejték helyekből.

¹⁵¹³ a tüzet kezdék olt, [Íráshiba *oltani* helyett;] és mint el tsudálkoznak [első *a* fölött törölt vessző.]

¹⁵¹⁴ anyi«ra» nép

¹⁵¹⁵ vi-[293b:]vitézeknek

Sokan a gyilkosok közül Egyiptumba szaladának, a kiket Alexandriába. atöb sidok jól fogadják. a pártolásra való szándékot. oda is el vivék magokat, és azon igyekezének. hogy a többivel. közöllyék. de a leg okosabja, és a leg előb valoja anemzetnek. tudván a nyomoruságos példát.¹⁵¹⁷ a mely Jérusalemel történt. kevés idővel annak előtte. nem akarának vélek¹⁵¹⁷ közöszülni, és az egész sidok esze gyűlvén. azt végezzék. hogy a Romaiak kezekbe adnák őket. amint is hat százat a gyilkosok közül meg fogának, sokan el szaladának. de mind viszá hozák őket. ezek a gyilkosok, inkább szereték minden féle kinokot el szenvedni. mint sem a Császárt uroknak mondani., ilyen formában kergeté az Isteni boszu állás ezeket anyomorultakat. mivel még Egyiptumban is ahová szaladtak vala, meg találák a magok gonoszságokért való büntetést. [294a:]

Azt már láttuk másut, hogy a sidok egy templomot építtettek vala Egyiptumba, a kristus születése előtt mint egy száz ötven esztendővel. Heliopolis tályékan. kilentz mély földnire Memfishez. a Romaiak tartván attól., hogy a Jérusálemi templom el romlása után, a sidok ebben ne gyülekezzenek, és mind együtt lévén. valamely új támadást ismét ne kezdgyenek, lupus. az Alexándriai Gubernátor. tudtára adván vespásiánusnak. hogy mi dolog történt légyen a gyilkosokkal. parantsolattyát vévé. hogy le rontatná azt templomot. lupus egyebet nem tselekedék. hanem csak bé záratá. de paulinus. a ki helyében következék, minden ékeségeket, gazdagságokat belöle ki vitete., a kapukot bé záratá. és meg nem engedé.¹⁵¹⁸ hogy őt valamely vallásbéli szolgálatot tselekedgyenek.

Egy Jonathás nevü gyilkos, el szaladván Judéából.,

¹⁵¹⁶ példát. <tör> a mely Jérusalemel történt. kevés <id> idővel

¹⁵¹⁷ vélek [é—más betűből javítva.]

¹⁵¹⁸ engedé. [é—a-ból javítva.]

lybiába mene, őt magát profétának tevé, két ezer szegény sidot el ámitván. arra vevé hogy ötet apusztában kövesék., igérvén hogy tsudákat tenne, Az elei a sidoknak tudtára adák Catullusnak. a tartomány béli tisztartónak, a ki holmi hadat küldé jonathás után. tsak hamar bé érék aző seregit., és könnyen le is-[294b:] vágák, rabulis sokat fogának el, jonathás pedig el szalada, de fel keresék. meg fogák, és Catullusnak vivék. a kinek a leg gazdagab sidokot bé vádolá, mondván hogy¹⁵¹⁹ azok vették volt arra amit tselekedet. Catullus örömel halgatá ezeket¹⁵²⁰ a vádlásokot, meg fogatá a sidokot akiket Jonathás neki neveze. és a gazdagjából három ezeret meg ölete. és a jóságjokot el foglalá a Császár neve alatt.

Catullus még ezel meg nem elégedék. hanem Jonathással vádoltatni kezdé a fő renden lévő sidokot a kik akoron Romában. és Alexándriában valának, Josef a historikus a ki Romában vala. oda számláltaték, Jonathás azt állittá. hogy Josef mind pénzt. mind fegyvert küldöt volna néki. Catullust, Jonathással együt. Romában hivaták, vespásiánus meg vizsgálván jól ezt a dolgot, jonathást káromlonak találá leni, és az égetésre itélé, és a bé vádoltakot., ártatlanoknak mondá leni. Cátullusnak¹⁵²¹ meg botsata. de az Isten igasága meg bünteté, olyan íjedséget., hogy szüntelen a szemei előtt gondolá lenni azokat¹⁵²² a kiket meg ölette volt ártatlanul, és olyan [295a:] rettentő belső forroság jöt rea. hogy orditot. abelső égetés miat. a mely tűz meg is emésztette.

A sidok hadakozása, és Jérusálem meg vétele után. vespásiánus fel keresteté mind azokat akik David maradéki valának, nem akarván. hogy senki is maradjon

¹⁵¹⁹ mondván hogy [h—m-ből javítva.]

¹⁵²⁰ ezeket [et szórész beszúrás.]

¹⁵²¹ Cátullusnak <h> meg botsata.

¹⁵²² [Sor végén:] azo [új sor elején:] a kiket

5

de bello 1.7 c 38

10

15

20

25

30

Euseb. 1.3. Hist
Eccl. c 12 ex
Hegesippo

abol a szent familiából, hihető meg hallotta volt. azt, hogy a sidok egy meg váltot várnak a David házabol. és hogy tsak azokat tartanák valóságos királyoknak, a kik a David nemzetségéből valok. hogy pedig végit vesse atámadásra való minden álkalmatoságnak a sidok között, fel tevé magában hogy el törölné egészen a David nemzetségit, De véghez nem viheté, ha szinte véghez vitte volna is. mit tehete a Dávid nemzetségéből való Jesus kristus ellen, avilág meg váltoja ellen. a ki már 10 abban az időben el jöt volt., a kinek birodalma. nem avilágból való volt., és akinek Anyaszent egy háza a sok üldöztetések között is minden nap terjed vala,

E szerént végezödék el tehát a Romaiaknak, a sidok ellen való hadakozások, ugyan azon is végezők el az ó 15 testámentumnak Historiá-[295b:]ját,¹⁵²³ mert ám bár a kristus Jésus halála tellyesité bé a régi szövetséget, és kezdé el az ujat. mind azon által. valamég a templom fent álla, a meg tért sidó hivek., többire oda járnak vala¹⁵²⁴ a vallás béli tselekedeteknek gyakorlására. és 20 nem tekinték ugy a Ceremoniának törvényit mint tellyeséggel el töröltetettet. A synagoga¹⁵²⁵ le esésének ideje. és a sidok Cérémoniainak egészen való el végezése, a templom el rontásakor lett. A kristus fel támadásakor. atörvény meg hala, de az el temetése, atemplom el 25 romlásával lett.

Az üdvezítő, és utánna az Apostolok,¹⁵²⁶ oly gyakorta, és oly világosan fel tették volt. az Istennek. azt a rettentő boszu állását. hogy helyyesnek itéltük¹⁵²⁷ fel tenni elegendő böséggel annak historiáját. Ez a historia minden kételkedés nélkül meg bizonyittya a mi vallá-

Chrysost. in act. homil 5. in Rom. homil 25. in Matth. homil. 77. Hieronym. et Beda. in Marth XXIV.

¹⁵²³ Historiá[295b:]ját,

¹⁵²⁴ való [Íráshiba *vala* helyett.] a vallás béli «té» tselekedeteknek

¹⁵²⁵ A [Javítva;] synagoga-*nak* [szóvégi *a* fölött törölt vessző.]

¹⁵²⁶ Apostok, [Elírás.]

¹⁵²⁷ itéltük «lenni» fel tenni

sunkot. az üdvezítő fenyegetésinek. tellyeségel valo bé telésivel, meg bizonyittyá. az ő második el jövetelét, az utolso itéletet. és apokolbéli szenvedéseket, A melyeknek.¹⁵²⁸ Jérusálem el romlása, és a sidok el veszése, példája, bizonyysága. és zálogja. Ezt a historiát pedig. a⁵ historikus joseftől tarttyuk. aki [296a:] minden okokra valo nézve. leg álkalmatosab volt¹⁵²⁹ hogy minket arra meg taníttson. mivel ő születet sido¹⁵³⁰ volt. fő renden valo, a ki tellyeségel tudta, és látta mind azt. amik a koron mentenek végben, magának is azokba része volt,¹⁰ az ő írása bizonyysága. annál is inkább tiszteletre méltobak. hogy mind a sidok. a pogányok. és akeresztyének meg vallották. hogy ezt a hadakozást. leg igazábban leg hiveben írta volna le atöbinél.

A kristus eszt 75
An.vulg. 72.

vide chrysost in
judaeos. homil 3.
quae est primi
tom. p.430.b.

A sidok, és az uj Testamentum historiájának.¹⁵

Vége

¹⁵²⁸ A melyeknek. <a> Jérusálem

¹⁵²⁹ volt <arra.> hogy minket arra

¹⁵³⁰ sidot [Íráshiba *sido* helyett.]

JEGYZETEK

Mikes összes művei VI. kötetének kritikai kiadásáról

A *Mikes ÖM VI.* befejező kötete az eddigiekben alkalmazott kiadási elvek és az előző kötetekben bevált szövegkiadási gyakorlat alapján készült. A betűhív szövegközlés alapjául a szerző által keltezetlenül hagyott autográf kéziratok, kiadatlan Mikes-művek szolgáltak. A szövegek sajtó alá rendezését a korábbi technikai megoldások alkalmazásával végeztük. A főszöveg kéziratlevél-számozásának és lapkezdetének jelölésére itt is a kéziratári levélszámozást használtuk, s szögletes zárójelben a recto/verso (a/b) oldalt is jelöltük. A nyomtatott szöveg sorait paginánként ötöszével számoztuk. Ha a főszövegben idegen kéz nyoma, tollvonása látszik, a Mikesétől eltérő betűkre vagy írásrészekre a lapalji szövegkritikai jegyzetben hívjuk föl a figyelmet, akkor is, ha némely esetben nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy idegen tollvonásról van-e szó. Mikes aláhúzásait a szövegben kurzíváltuk: a szerkesztési rendeltetésű lapszélességű aláhúzásokat elhagytuk, de a jegyzetben erről jelzést adtunk. Fokozottan ügyeltünk mindarra, ami a fordító kiejtése, hangjelölése szempontjából tanulságos lehet. Ritkán, s csak azt javítottuk a főszövegben, ami az érthetőség szempontjából föltétlenül szükségesnek látszott, de az eredeti szövegrész minden ilyen esetben lapalji szövegkritikai jegyzetbe került.

A tárgyi jegyzetekbe foglalt tömör magyarázatok kiterjedtek olyan esetekre és jelenségekre, amelyek a fordító nyelvi kifejezőmódja s az író stilizálása szemszögéből figyelemre méltóak. Mindez teljesebbé teszi azt a hiteles vizsgálódási anyagot, amely támaszt nyújt az író és fordító nyelvi és stilisztikai szempontú tanulmányozásához, helyesírásának és írásmódjának fejlődéstörténeti értelmezéséhez, továbbá fordítói munkásságának jobb megértéséhez, valamint kiadatlan fordításainak immár teljes áttekintéséhez. A bibliai idézetekre és részletekre, a franciából szabadon áttüzetett szövegrészekre vagy a Káldi-biblia segítségével történő átvételekre s átalakításokra vonatkozólag az előző kötetekben jelzett módon igyekeztünk eljárni, és utalni ilyen jellegzetes esetekre. Az egyes fordítások és a francia forrásművek összevetésekor lehetőség szerint igyekeztünk ízelítőt adni a hazai könyvtári gyűjteményekben ritkán vagy egyáltalán nem elérhető, az OSzK — Eötvös-könyvtár útján nemzetközi kölcsönzés keretében meghozatott eredeti kiadások szövegéből. A takarékosan idézett francia szövegrészeket, kifejezéseket vagy szavakat a használt kiadás régi helyesírása szerint, idézőjelben közöljük a lapszám (p.) megjelölésével, anélkül, hogy esetenként bővebben kitérnénk Mikes fordítói módszerének behatóbb elemzésére.

Mikes Kelemen összes művei kritikai kiadásának terve két és fél évtizeddel ezelőtt vetődött fel a MTA Irodalomtudományi Intézete Régi Magyar Irodalmi

Osztályán. Ösztönzőleg hatott akkori erdélyi tanulmányutunk alatt Jancsó Elemér, Márton Gyula, Szabédi László, Szabó T. Attila és Szigeti József, irodalomtörténészek és nyelvészek baráti biztatása. A régi forráskutatások kritikai felülvizsgálását és megalapozását elősegítő franciaországi tanulmányutunk idején kézbe vettük a Mikes fordításai alapjául szolgáló valamennyi francia eredeti mű különféle hozzáférhető korabeli kiadásait. Igaz, később nehézségekbe ütközött a megfelelő vagy megközelítőleg alkalmas kiadás elérése nemzetközi kölcsönzés útján. A VI. kötet az intézet XVIII. századi osztálya kutatási programja keretében készült, sajtó alá rendezése a szerkesztési feladatokkal együtt 1985-ben fejeződött be. A Mikes-kiadás befejező szakaszában továbbra is törekedtünk érvényesíteni az előző kötetekre vonatkozó kritikai észrevételek felhasználható tanulságait, szóbeli megjegyzéseket és tanácsokat. A kiadás tökéletesítését célzó bírálatokért ez alkalommal is köszönettel tartozunk. Sokat köszönhetünk a kritikai kiadás időközben elhunyt lektorainak, Zolnai Bélának, aki régóta szorgalmazta Mikes kéziratának nyilvánosságra bocsátását, valamint Kelemen József nyelvi lektornak. Az ő gondos és alapos lektori munkája sokban hozzájárult a betűhív szöveg és a kapcsolódó szövegkritikai jegyzetapparátus sokévi munkával történő előállításához. A befejező kötet jegyzetanyagának lektorálásáért Bíró Ferencnek tartozunk köszönettel. Azt is meg kell mondanunk, hogy az Irodalomtudományi Intézet által biztosított munkalehetőség és az Akadémiai Kiadó megértő támogatása nélkül e nagyon régi adósság törlesztése, a Mikes-kiadás nem valósulhatott volna meg.

Kézirathagyomány

A befejező kötetbe került három keltezés nélküli kézirat leírását közlésük sorrendjében adjuk. E kéziratok mikrofilmje is megtalálható Mikes neve alatt az OSzK, az MTAK Mikrofilmtárában, valamint a kolozsvári EK gyűjteményében.

Az idő Jól el Töltésének Módgya Minden féle rendben

A kávébarna színű, egészbdőr-kötésű 4° rét kézirat Mikes lapszámozásában 213 oldal. A kéziratári ceruzával írt lapszámozás az első laptól az utolsóig terjed, és 112 levelet jelöl. Az első lap rectóján, fölül, Mikes háromsoros verse és latin beírása található. Alul, a bal sarokban, évszám nélküli dátum van: *26 aug.* E lap versóján fölül számjegy található: *38.* –; tintaszíne egyezik a kézirat szövegének tintaszínével. A lap alján beírás: „Farkas Lajos könyvtárából 1873. December 10-én.” A fedőlapot követő első levelet, a címlapot és az utána következő *Elöl járo beszéd.*-et, valamint az ezt követő üres 4ab levelet és a kézirat végén lévő *Táblát* Mikes nem számozta. A szerző lapszámozása az 5a-n kezdődik; 120 után tévesen 122-t írt, majd törölte, és alája 121-et írt. Az egész kézirat szabályosan szerkesztett, egyenletes sorközzel, de nem nagy margóval; a javítás viszonylag kevés benne. A papír állapota jó; alaptintaszíne egyenletesen barna, szövege

elég jól olvasható. A kézirat jellege szerzői tisztázat. Több utólagos javítás és beírás esetében Mikesétől eltérő betűtípusok (z, d) találhatóak a kéziratban, néhol valamivel sötétebb, máshol hasonlóknak látszó tintaszínnel: idegen kéz nyomai!

Lelőhelye és jelzete: OSzK Quart. Hung. 1091.

Az Izraeliták Szokásáról. — A Keresztényeknek Szokásáról

A kávébarna színű, újabb keletű egészbor-kötésre rá van ragasztva a régi sötétbarna, töredékes, rongált bőrfelület. A címlap alján beírás: „Farkas Lajos könyvtárából 1873. December 10-én.” A 2a-n a papír belső széle a kötésnél a lap aljáig ragasztva van, ezért a sorok kezdőbetűi hiányoznak. A 8a-n a sorok a kézirat belső lapjának szélén (öt sor kezdőbetűi) ragasztásnál eltolódtak. A 4° kézirat két részből áll. Az első rész címe: *Az Izraeliták Szokásáról*; ez Mikes lapszámolásában 151 oldal. A befejező részt, vagyis a *Táblát* és az ezt követő üres 78b-79ab-80ab leveleket a szerző nem számozta. A kézirat második része a 81a-n kezdődik; ennek címe: *A Keresztényeknek Szokásáról*. Ez a rész Mikes lapszámolásában 249 oldal; a végén lévő *Táblát* nem számozta. A *Tábla* után még egy üres levél van, versója felső szélén Mikes tollpróbáival. A kéziratári lapszámolás folyamatos, és 208 levelet jelöl. Mikes lapszámolása az első részben a 2a-n, a második részben a 82a-n kezdődik. Az első rész vége felé 145 után tévedésből 156-ot írt, majd áthúzta, és fölé írta a 146-ot. A második részben 53 után 44-et írt, majd áthúzta, és föléje írta az 54-et; az 55 helyett először 456-ot írt, majd ezt törölte, és eléje írta a helyes számot. Az 56-ot 57-ből javította, vagyis a hetesből hatost csinált. 70 után tévedésből 72-öt írt, majd a kettést egyesre javította. 148 után 19-et írt, majd a kilencet négyesre javítva, kijavította 149-re. A kézirat tintaszíne egyenletesen barna, a szöveg jól olvasható. Az egész kézirat szabályosan szerkesztett; a javítás viszonylag kevés benne. A rendezett sorok lapszámig terjednek; ebben a kéziratban Mikes nem hagyott szabályos, nagy margót. A kézirat jellege szerzői tisztázat.

Lelőhelye és jelzete: OSzK Quart. Hung. 1098.

A Sidók és az Ujj Testámentumnak Historiája

A vöröses színű, egészbor-kötésű, 4° alakú kézirat Mikes lapszámolásában 589 oldal. A kötés belső támlájára ragasztott papíron beírás: „Farkas Lajos könyvtárából 1873. December 10-én.” A pirossal írt cím Kelemen József lektori jelentésében kifejtett megállapítása szerint „nyilván későbbi kéz írása”. (Vö. a szöveg előtt, a 3. rectón megismételt címet: *A Sidók. és az új Testámentumnak. Historiája.*) A jelenlegi címlap az eredeti címlevélnél kb. 2 cm-es csfkjához van ragasztva. De nem látunk eltérést a kézirat egész papírállományához viszonyítva. Az eredeti címlevél megmaradt részén csak a *TESTÁMENTUM* szó *TE* része látszik. A kéziratári levélszámolás a címlapon kezdődik, és 296 levelet jelöl. A címlapot és az utána következő üres 2ab levelet, valamint a végén lévő s a kéziratáros által ceruzával számozott négy üres lapot a szerző nem számozta.

Mikes lapszámozása a 3a-n kezdődik. A 325 szám ötösét valószínűleg hatosból javította. 412 után eltévesztette a lapszámozást, és 413 helyett 415-öt írt; a hibát nem vette észre, és így folytatta tovább. Az 513-as számnál az egyest nullából javította. 535 után tévesen 537-et írt, majd a hetest hatosra javította; 538-at úgy javította 537-re, hogy áthúzta a nyolcast, és mellé írta a hetest. Az egész kézirat szabályosan szerkesztett, egyenletes nagy margóval ellátva; tintaszíne barna. A javítás viszonylag kevés benne, szövege jól olvasható. A kézirat jellege szerzői tisztázat.

Lelőhelye és jelzete: OSzK Quart. Hung. 1100.

A kéziratok sorsa

A kritikai kiadás utolsó kötetében közölt fordításkéziratok sorsa, hazakerülése és fölfedezése beletartozik a Mikes-kéziratok történetéről a II. kötetben adott összefoglaló képbe (907-910-914). Ezúttal csak arra utalunk, hogy az e kéziratokban olvasható bejegyzés szerint 1873 decemberében kerültek a Nemzeti Múzeum Könyvtára állományába Losonczy Farkas Lajos hagyatékával, az igen értékes magángyűjtemény lajstromozatlan kéziratai közt. Az utókor tiszteletét kiérdemlő jeles könyvgyűjtő följegyzése szerint „Néhai Kulcsár István könyvei árverésén” szerezte meg őket könyvritkaság-gyűjteménye gazdagítására. Pulszky Ferenc, az NMK akkori igazgatója adott hírt róluk először, aki Toldy Ferencsel együtt megállapította hitelességüket. Fölfedezésük óta többen javasolták kiadásukat, de nyomtatásban nem jelentek meg.

Keletkezéstörténet és források

Mikes fordítói munkásságát jellemezve, keltezett fordításai kiadása kapcsán már jeleztük, hogy szerzőnknek 1724-ben *Az Ifjak Kalauzával* megkezdett, de ezután csak *Az Epistoláknak és Evangéliumoknak Magyarázattya* 1741-gyel datált kéziratával folytatódó fordítói tevékenysége a negyvenes években különösen erőteljessé vált. Szinte minden évre jut egy újabb évszámmal ellátott kézirat: a *Kalauz* új dátummal jelzett átjavítása 1744-ben; a *Catechismus* 1744; *Mulatságos napok* 1745; *A Keresztnek királyi utya* 1747; *Keresztényi Gondolatok* 1747; *Krisztus Jésus Életének Historiája* 1748; *A Valóságos Keresztényeknek Tüköre* 1749; majd a *Kalauz* végső változata 1751-ben; utána a *Catechismus Formájára való közönséges Oktatások* második átdolgozása az 1752–54-re tehető években. A megfeszített fordítói munka láttán nem gondoljuk, hogy a *Leveleskönyv* tanúsága szerint 1753 derekától szembajával küzdő, csaknem megvakult, s csak 1754 végére gyógyult (190–193. levél) rodostói író mindhárom keltezetlen munkáját ezután ültette volna át.

Ha figyelembe vesszük, hogy Mikes fordításai kedvelt olvasmányai közül

kerültek ki, s ezeknek a levélfrónál föllelhető nyomait összevetjük a keltezetlen fordításokkal, fölmerülhet az 1724 és 1740 közti mintegy másfél évtized számbavétele. Ebből is inkább az első évtizedre terjedő időszak, mivel a Rákóczi halálát (1735) követő Rodostóból történt hosszabb eltávozás (1737–1740) miatt ezek az esztendők aligha jöhetnek számításba.

Megjegyzendő, hogy a három keltezetlen fordítás francia forrása Rákóczi rodostói könyvtárából való. Az egyik témája, a viselkedés illetmánya és a kulturált időtöltés téfnakörébe vágó könyv, *Az idő Jól el Töltésének Módgya...*, amely címirata szerint *Idegen országban idegen nyelvből fordítatott Magyarra* – célzatában sok rokonság van *Az Ifjak Kalauza* tematikájával. Ez utóbbi „előjáró beszédében” a levélíró első éveinek a „restsége” és a „heverésre” panaszkodó leveleire emlékeztetve írja Mikes: *Ez a könyv nem kíván hoszu elől járo beszédet, mivel midön idegen nyelvből magyarra akartam fordítani Szándékom nem egyéb vala hanem hogy ... az iffiaknak lelki hasznokra légyen: az Istennek szent kegyelme és az bujdosásomnak ideje adván alkalmaságot erre, hogy szomorúsággal muló időmet haszontalanul ne tölteném, és egyszer mind ezen munkám magam oktatására is fordulna* Ajánlásában előrebocsátotta: *adgy kegyelmet nékem, hogy ezen előtted érdemtelen munkám és azon idő mellyet abban töltök, légyen kegyes jesusom dicsőségedre.* (ÖM IV. 385–386.) Az időtöltés súlyos problémaként jelentkezett az átmenetinek vélt törökországi tartózkodás első éveiben, még a serény levélírás mellett is. De még inkább azzá vált a huszas évek dereka után egyre unalmasabbá váló rodostói élet s lankadó levélírói kedv esztendeiben.

Ezért *Az idő Jól el Töltésének Módgya...* tematikája teljes egészében beleillik a fiatal levélíró ekkortájt állandóan foglalkoztató gondolatkörbe. Rákóczi maga is föl hívhatta udvari embereinek figyelmét azokra az általa talán már olvasott, könyvtárában meglevő könyvekre, amelyek tanácsul szolgálhattak a hasznos időtöltés különféle módozataira. Mikes e munkájának „Elöl járo beszéd”-e foglalkozik a *lelki nyavalyák* egyik legveszedelmesebbjével, a *restséggel*. A gyógy módot kis könyvében foglalja össze, s mint a *Kalauzban*, ebben is hangsúlyozza a saját magára is vonatkoztatható tanulságokat: *Ugyan azért is neveztem ezeket, az idő jól el töltése modgyának, mert minden féle rendü, és mesterségü emberek vehetnek magoknak valamely oktatást, és meg láthatyák ezekből, mint kel az időt meg kimélleni, és hogy mitsoda jó erkölcsel kell az embereknek gyermekségekőtől fogvást, ellene állani a restségnek, úgy hogy egész életekben nem fognak időt találni a henylésre.* S a végén a *Kalauz* ajánlására emlékeztetve még hozzáfűzi: *Ajánlom Édes jesusom, azt az időt mellyet ezen írásban töltöttem, és adgyad hogy mind nékem, mind azoknak. kik ezt fogják olvasni lelki hasznokra légyen...* Nézetünk szerint reálisabbnak látszik az a föltételezés, hogy e munka Mikes ifjú évtizedeiben saját lelki és szellemi igényeivel összefüggésben keltetkezett. Erre vallanak bizonyos gondolatpárhuzamok és a tárgyi jegyzetekben kiemelt részletek s motívumok, amelyek a *Leveleskönyv* viszonylatában fölmerülhetnek.

A másik két kézírral kapcsolatban az ilyen föltételezésre alkalmat nyújtó összefüggések korlátozottabbak. Csak a *Leveleskönyv* forráskutatásával összefüggő olvasmányelemekre s ezek révén bizonyos történeti kritikai-szemléleti vonatkozásokra támaszkodhatunk, elsősorban *Az Izraeliták Szokásáról* és *A Keresztényeknek Szokásáról* c. kézirat esetében. További s többoldalú kutatások szükségesek e keltezetlen kéziratok keletkezési idejének közelebbi meghatározására.

Az alábbiakban egyenként foglalkozunk a kötetbe került keltezetlen kéziratok forrásaival és francia szerzőik irodalmi munkásságával. Jellemezzük Mikes fordításait, és összegezzük a rájuk vonatkozó gyér szakirodalom tanulságait. Az általános, ismertető, összefoglaló jellegű írásokat, bibliográfiai, könyvészeti ismereteket is nyújtó kézikönyveket, amelyek tudnivalókat tartalmaznak az itt közölt munkákról is, ezúttal nem soroljuk föl újra, vö. róluk *ÖM* III. 953–954. Az alább említendő cikkek hozzájárultak a szóban forgó kéziratos munkák forrásainak tisztázásához, keletkezésük megvilágításához vagy önállóbb értékeléséhez, illetve nyelvi-stilustörténeti jelentőségük értelmezéséhez; a továbbiakban jobbra ezekre hivatkozunk.

Pulszky Ferenc: *Mikes Kelemen kéziratai*. Fővárosi Lapok 1874. XI. 144. sz. jún. 26. 630–631. [Első híradás a NMK-ban fölfedezett ismeretlen Mikes-fordításokról.] Uő: *Mikes Ferenc* [helyesen Kelemen] ismeretlen kéziratairól. A Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam X. 1874/1875. 155–160.

P. Szathmáry Károly: *Mikes Kelemen két műve*. Hon 1875. 95. sz. 92–93. [Az egyik: *Az idő Jöll el Töltésének Mődgya...*]

Abafi Lajos: *Mikes Kelemen*. Bp. 1878. 124–128, 151.

Szilasi Móricz: *Mikes Kelemen két fordítása*. EPHK 1880. 334–336. [Az *Izraeliták Szokásáról* és *A Keresztényeknek Szokásáról* forrásának megállapítása Cl. Fleury művében, valamint *A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiája* és *Az idő Jöll el Töltésének Mődgya...* forráskutatása.]

Kohn Ármin: *Mikes Kelemen két munkája*. Magyar Zsidó Szemle 1891. VIII. 543–544. [Nem ismerve Szilasi cikkét, ő is Fleury munkájában látja Mikes forrását.]

Schwarzenberg József: *Mikes Kelemen két munkája*. Magyar Zsidó Szemle 1891. VIII. 500–501. [Szilasi cikkét nem ismerve, a források érintése nélkül ír a zsidó vonatkozású művekről.]

Papp Endre: *Mikes Kelemen kiadatlan kéziratai*. Bp. 1895. 4, 7, 9, 23, 25–32, 40–45. [Mikes keltezetlen fordításaira vonatkozó megfigyelések.]

Dézi Lajos: *Mikes fordításairól*. ItK 1904. 177–182. [Az idő Jöll el Töltésének Mődgya... forrásmegjelölése: A. Courtin.]

Nagy József: *Fleury Kolos*. Bp. Magyar Pedag. Bp. 1906. 28. (Klny.)

Kürty Menyhért: *Mikes Kelemen kiadatlan munkái*. Egri Róm. Kat. Főgimn. Értesítő 1906–1907. 5, 11, 19–20, 23, 26–31, 44–50, 54–57.

Riedl Frigyes: *A magyar irodalom története Zrínyi halálától Bessenyei*

felleptéig. Bp. 1908, 298–300. [Egyetemi jegyzetében szól Mikes említett fordításáról is.]

Király György: *Mikes Kelemen fordításai*. EPhK 1912. 27–28. [Az eddigi eredmények összefoglalása és *A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiája* forrásának megállapítása A. Calmet művében.]

Zolnai Béla: *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*. Bp. 1926. 12–13, 21, 26–27. (Klny.) [Mikes három keltezetlen fordításának francia forrásai.]

Zsoldos Jenő: *A biblia, a midras és a zsidó Mikes Törökországi Leveleiben*. Magyar Zsidó Szemle 1930–1931. Bp. 1931. 3. (Klny.)

Madácsy László: *Clement Mikes et les sources françaises de ses Lettres de Turquie. Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz*. Szeged 1937. Études françaises 16.

Zolnai Béla: *Mikes eszményei. (Király György emlékezetére.)* Minerva Bp. 1937. 21, 43, 45. [Mikes olvasmányai és fordításai.]

Zolnai Béla: *A janzenizmus kutatása Középeurópában*. Kolozsvár. Acta Philosophica 4. 1944, 27–28, 75, 77, 95, 117, 131. [Főleg Fleury műveire vonatkozó utalások.]

Hopp Lajos: *Mikes Kelemen, a műfordító. (Zolnai Béla emlékére.)* ItK 1969. 648, 651. – Uő: *Mikes és világa*. Bukarest 1973. 86, 100, 247, 261, 325, 469, 472, 499, 501.

A francia szerzőkre s műveikre vonatkozólag:

Bibliographie de la littérature française du XVIIe siècle, par Alexandre Cioranescu. Paris, C. N. R. S. 1965. T. I; 1966. T. II; 1967. T. III et Index.

Bibliographie de la littérature française du XVIIIe siècle, par A. Cioranescu. Paris, C. N. R. S. 1969. T. I, II, III.

Biographie universelle ancienne et moderne. Nouvelle éd. publié sous la direction de M. Michaud. (Ouvrage rédigé par une société de gens de lettres et de savants.) Paris 1843–1857 etc. 1–45 tomes.

Dictionnaire des lettres françaises, publié sous la direction du G. Greente. *Le dix-septième siècle*. Paris 1954.

Dictionnaire des lettres françaises, publié sous la direction du G. Greente. *Le dix-huitième siècle*. Paris 1960. T. I–II.

Dictionnaire de biographie française, sous la direction de M. Prevost et R. d'Amat. Paris 1956. T. VII (Calmet); 1961. T. IX (Courtin); 1979. T. XIV (Fleury).

Dictionnaire historique par Louis Moréri. Paris 1673. Vol. 1; 1681. Vol. II. etc. en 1718 à V vol. in-fol. – *Le grand dictionnaire historique*. Paris 1759. X volt. (Ez utóbbi használtak.)

Nouveau dictionnaire historique, par Louis Chandon. Avignon 1766. 4 vol. in-8. Réédité maintes fois et amélioré par Antoine-François Delandine: *Nouveau dictionnaire historique*. Lyon 1804–1805. Vol. 13 in-8.

Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos

jours, avec les renseignements bibliographiques et l'indication des sources à consulter. 1—46 tomes. Publié par MM. Firmin Didot-Frères, sous la direction de M. Hoefer. Paris 1862—1877.

Az idő Jöll el Töltésének Módgya...

Mikes fordításának francia nyelvű forrása Antoine de Courtin (1622—1685) diplomata és moralista szerző műve. Az író Riom en Auvergne-ben született, pénzügyekkel foglalkozó főtisztviselői családból. Ifjú éveiben kitűnt szorgalommal és sikerrel végzett tanulmányaival s tehetségével. 1645-ben külföldi útra is alkalma nyílt, amikor Pierre Chanu rezidenssel, majd Krisztina királynő mellé rendelt francia követtel együtt Svédországba ment. Szerencséjére hamar megnyerte a királynő tetszését, aki bizalmába fogadta, megtette udvari titkárának, s később ilyen minőségben került az ő révén Károly Gusztáv, a korona várományosa, az idő tájt a német földön állomásozó svéd seregek főparancsnoka mellé. Ezután újra visszakerült a királynő közelébe, aki kegyeltjét 1651-ben svéd nemessé tette földesúri birtokadományjal. A királynő meghívására időközben Descartes is a svéd udvarban tartózkodott; ottlétét Duménil képe (Musée de Versailles) is megörökítette: Krisztina királynő tudósok társaságában, amint asztalánál éppen Descartes-tal társalog. Korábbi elgondolásának megfelelően Descartes itt írta meg értekezését a helyes életvitel művészetéről a lélek szenvedélyeiről szóló fejtegetéseiben (Traité des passions de l'âme. Stockholm 1649). Ez lett utolsó műve, mivel a következő év elején, 1650 februárjában meghalt. Courtin a királynő belső embereként föltehetőleg személyesen ismerte, s Descartes műveit bizonyára olvasta, megismerhette értekező műfajait.

Kevés idő múltán Courtinnek vissza kellett térnie Franciaországba hazai ügyeinek intézése végett. De amikor a lemondott Krisztina királynő helyébe Károly Gusztáv került a svéd trónra, az ismét maga mellé hívta. Courtin elkísérte az uralkodót Lengyelországba, s követte őt a katonai expedíciók alatt is. Károly király bizalmával tüntette ki, s rendkívüli franciaországi megbízottjának nevezte ki. Diplomáciai karrierje a svéd király 1660-ban bekövetkezett halála után sem tört meg, mert Colbert megbízásából Franciaország főrezidenseként működött az északi hatalmak mellett, 1662-ben pedig a Dunkerque visszaadására vonatkozó, Angliával folytatott alkudozásokban vett részt.

Courtin negyvenéves múlt, amidőn diplomáciai funkciói alól elismeréssel és tisztességgel fölmentették; visszatért Párizsba, ahol jámborságban töltött két évtized alatt könyvek írására adta fejét. Itt is halt meg, miután néhány munkája megjelent egy párizsi kiadónál.

Irodalmi működésére elsősorban az udvari ember életmódjával, viselkedésével és a kulturált időtöltéssel kapcsolatos, kellemes értekező műfajban írott munkák jellemzőek. A „civilité” hazai és külföldi udvari körökben egyaránt időszerű témája sokat foglalkoztatta a diplomáciai életpálya során személyes tapasztalatokat gyűjtő, s ezeket olvasmányjaiból erkölcsi céllal feldolgozó

művelt szerzőt. Kötetlen műfaja: a divatos „traité” egyéniségének megfelelő irodalmi keretül szolgáló moralizáló gondolatainak formába öntésére. A „traité de la civilité” sokrétű témaköréből a hatvanas évek előkészületei után több kötet jelent meg. Alábbi XVII. századi őskiadásait franciaországi tanulmányutunk idején a Bibliothèque Nationale, a párizsi Arsenal, valamint a Bibliothèque de la Ville de Troyes gyűjteményében vettük kézbe.

Nouveau traité de la civilité qui se pratique en France parmi les honnestes gens, par... Paris. H. Josset. 1671. In-12°, XII-175 p. (1695-ben már a 8. kiadásnál tart, 1728-ig meghaladta 10. kiadását. — Megvolt Rákóczi rodostói könyvtárában is.)

Traité de la jalousie, ou Moyens d'entretenir la paix dans le mariage... par... Paris 1674. In-12°, VIII-191 p.

Suite de la civilité française, ou Traité du point-d'honneur et des règles pour converser et se conduire sagement avec les incivils et les fâcheux, par... Paris 1675. In-12°, XVI-357 p. (1717-ig az 5. kiadást érte el.)

Időközben került sor a bennünket elsősorban érdeklő mű kiadására: *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le temps, en forme d'entretiens*, par A. de Courtin. Paris. H. Josset. 1673. In-12°, VIII-191 p. (Bibliothèque Nationale, Catalogue général... Paris 1908. Jelzete: R.21172. — Bibl. Troyes, 5346. K.197233.)

Második kiadása Michaud szerint: Amsterdam 1674. In-12°.

A harmadik: Paris 1677. Ibid. 1 tom. en 2 vol. In-12°. (BN Cat. gén. 1908. Jelzete: R.21173-21174.) Az *Avertissement*-ban a szerző utal a témakörbe tartozó egyéb értekezéseire is, mondván, hogy ezek gondolati s tematikai egységet alkotnak: „on a accompagné cet Ouvrage de trois autres Traitez, qui tous ensemble donnent en general des preceptes pour tous les temps de la vie civile ... Ces quatre Traitez ne sont qu'un Ouvrage divisé en quatre parties, dont l'une ne doit point estre separée de l'autre.” (Bibl. Arsenal, 8° S.2575.)

Teljes címe: *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le Temps en toute sorte de conditions*. A Paris. H. Josset. 1677. Corrigée et augmentée, 2 vol. In-12°, p. 221+259. BN, új jelzete: 14323 55 [8° Z. Le Senne. 7190] Privilège du Roy 10 Octobre 1674. Régistré 13 Decembre 1674. Achevé le 15 Mars 1677.

Ugyanezzel a hivatalos jelzésű (Privilege, Fait, Achevé) keltezéssel jelent meg a következő évben is: *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le Temps en toute sorte de conditions*. A Paris, Chez Helie Josset. 1678. 2 vol. In-12°, p. 634 (1. vol. p. 294; 2. vol. folytatólagos lapszámozással). Lelőhelye: OSzK 321314 jelzet alatt.

A szerző halála után fél évszázad múltán jelent meg: *Traité de la paresse, ou ...* 4e édition. Paris. J. — F. Josset. 1743. 2 vol. In-12°. [Acq. 4349—56] vagy [16° Z. 6951] Troyes.] Ezt a kötetet Michaud is említi, mondván, hogy a harmadik kiadás „est épuisée depuis longtemps...”, és egy negyedik „augmentée” publiee avec la vie de l'auteur, par l'abbé Goujet”. (Paris. 1743. In-12°. Bibl. Arsenal, 8° S.2576.) Claude-Pierre Goujet (1697—1767), Courtin biográfusa személyének jellemzésekor kiemeli „janséniste ardent” voltát és „son antipathie contre les

jésuites”, valamint rigorista irodalomszemléletét s előítéletét a szerelmi költészettel szemben. (Vö. *Dictionnaire des lettres françaises*, XVIIIe siècle.) Goujet részt vett Cl. Fleury az *Histoire ecclésiastique...* c. műve folytatásául szolgáló kiadványsorozat (Paris 1721–1738) kiadásában is; életrajzi jegyzeteket írt a Boileau-kiadás (Paris 1735 és 1740) kötetéhez is. Jeles könyvészeti munkája: *Bibliothèque française, ou histoire de la littérature française*. Paris 1741–1756. 12°, 18 vol.

A kora leghaladottabb polgári jogfelfogását, a természetjogot, a háború és béke jogát megismerő szerző lefordította Hugo Grotius (Hugo de Groot) *De jure belli et pacis* c., Európa-szerte ismert művét: *Le droit de la guerre et de la paix...* par Paris 1687. 2 vol. In-4°. Van posztumusz kiadású kegyességi munkája is: *L'Esprit du saint sacrifice de l'autel*. Paris 1688. In-12°, III-615 p. — Egy másik munkája sokáig kiadatlanul maradt: *L'art de devenir éloquent*, publié par Kamal Farid. Revue Caire XX. 1958.

Az általunk is jelzett, Michaud által számon tartott Courtin-műve kiadására vö. *Bibliographie de la littérature française du XVIIe siècle*. T. I. 651. A nyelvi és stílusról i. D. Bouhours: *Remarques nouvelles sur la langue française*. Paris 1675. 12°, XX-558 p. Az életrajzi vonatkozásokhoz i. Michaud; Chandon—Delandine; *Mémoires Académie Clermont, I* (1859). 494. Munkáira i. V. B. Heltzel: *The rules of civility* (1671) and its French source. Modern Language Notes XLIII(1928). 17–22; K. Farid: *A. de Courtin*. Revue Caire XX(1958). 83–109, 197–222, 293–313; K. Farid *Sources idéologiques de l'oeuvre de Courtin*. Revue Caire XX. 387–400, 486–507; Idem: *A. de Courtin*(1622–1685). *Étude critique. Thèse... de l'Université de Paris*. 1969. 309

Mikes fordítása forrásának kérdésével Pulszky fölfedező közleménye (1874) után kezdtek foglalkozni. A kézirat címszövegében — *Az idő Jól el Töltésének Módgya Minden féle rendben. Idegen országban idegen nyelvből fordítatott Magyar* — a fordító, szokásához híven, nem utal forrására. P. Szathmáry Károly megelégszik a hat didaktikai és erkölcsi célzatú párbeszéd címének felsorolásával és „eredeti magyar” nyelvének dicséretével; Pulszky kezdeményezését megismételve, kiadásra javasolja a rodostói író kéziratot munkáját (Hon 1875. 95. sz. 92–93). A fordítás kéziratát Mikes többi munkájával együtt ismertető Abafi Lajos közlése (1878. 124–128) után Szilasi Móricz próbálkozott a francia forrás megjelölésével. Az a gyanúja, hogy Mikes forrása Cl. Fleury *Traité du devoir des maitres et des domestiques* c. művének fordítása, de a francia forrásmű hiányában erről nem győződhetett meg (EPHK 1880. 336). Érdemben még Papp Endre megfigyelése említhető, hogy e munka „a vallás-erkölcsi fejtegetésnek és az erkölcsi elbeszélésnek mintegy a mesgyéjén áll, sőt élénk, népies, mindenek fölött magyaros előadása majdnem arra utal, hogy a szépirodalom körébe sorozzuk” (1895. 45). Ő is kiadásra javasolja.

Dézi Lajos először Szilasi nyomán indult el, összevetve Fleury említett művét a Mikes-fordítással. Így jutott arra a megállapításra, hogy a kézirat eredetije nem Fleury rokon témájú könyve. Mikes forrását „A. de Courtin:

Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le temps en toutes sortes de conditions. Tome 1. 2. Paris, 1667" c. munkájában jelölte meg. Ez az elsőnek tartott kiadás nem volt a kezében, s mivel mi sem találtunk 1667-ből valót, föltehetőleg itt az 1677-es 1 tom. en 2 vol." párizsi kiadásról lehet szó. Dézsi a forrásmű azonosításához a 4. kiadást (1743) használta a müncheni Egyetemi Könyvtárból, de nem döntötte el, hogy Mikes végül is melyikből fordított (ItK 1904. 178–182.) Ennek eldöntésére Zolnai sem vállalkozott; megjegyzése a rodostói könyvtár listájához a következő: „100. [L'art d'employer le temps 1 tome 8°.] Antoine de Courtin, Traité de la paresse ou l'art de bien employer le temps en forme d'entretiens, Paris, 1667, 2 vol. 8°; 1673, 1 vol. 12°, Mikes lefordította.” Ő sem jelzi, hogy az a bizonyos 1667-es kiadás a kezében volt-e; lehetséges, hogy Dézsitől vette át (1926. 12, 26–27).

Pulszky a kézirat címlapja előtti levél rectóján található szerzői beírás, *Azt el vesztettem a mit el költöttem...*, a háromsoros bölcs mondás és a *Leveleskönyv* 166. levelében (1742) talált egyező szöveg alapján 1742-i keletkezésre gondolt (1874/1875. 157). Utána erre többen is hivatkoztak, legfőljebb kérdőjellel (1742?). A dolog azonban nem ilyen egyszerű, mivel a jelzett szövegrész másutt is előfordul. Időrendben először a 109. levélben (1735) olvasható az adakozó ember koporsófeliratának egyik változata; a következő szövegváltozat a 166. levélben (1742), vö. Mikes *ÖM* I. 669–670. Csaknem azonos vele a *Keresztények Tüköre* (1749) kéziratban a címlap versóján szintén előforduló szövegrész, vö. Mikes *ÖM* III. 929, 1104.

Abafi a Mikes-kéziratok időrendjének vízjegyek alapján végzett meghatározásakor, Pulszky nézetét módosítva, e kézirat keletkezési dátumára 1751-et javasolt (1878. 127–128). A kéziratok vízjelének összehasonlító vizsgálata önmagában meglehetősen problematikus, amire más vonatkozásban rámutattunk (*ÖM* I. 377–378, 385), s így nem adhat hiteles alapot kétségbevonhatatlan következtetések levonására.

Biztosabb fogódzót nyújtana a *Leveleskönyv* viszonylatában fölmerülő forrásoknak és a Mikes-kéziratok írásmódjának az író összes műveire kiterjedő elemzése, összekötve a vízjegyek vizsgálatának revíziójával, nem feledkezve meg arról, hogy e szerzői tisztázat jellegű keltezetlen kéziratoknak is lehetett (elvesztett) korábbi szerzői piszkozati példányuk, A probléma régóta foglalkoztatta Kelemen Józsefet, a Mikes-kiadás nyelvi lektorát, de 1982-ben bekötvetkezett halála miatt nem jutott hozzá megoldásához.

Az ismert kiadásoknak a fordítás kéziratához viszonyított szerkezeti rendjéből következtetni lehet Mikes forrására. Az őskiadás négy fejezete később hat *Entretien*-re bővült; Mikes kézírata is hat *Beszélgést* tartalmaz.

Mivel a javított és bővített, szerkezet és szöveg szerint egyező kiadások felelnek meg Mikes forrásának, nem szükséges annak részletezése, hogy miben térnek el az 1673-as kiadástól. Röviden megjegyezhető, hogy az első kiadás *Avertissement*-ja p. 4-ről p. 8-ra bővült; a régi I–IV. *Entretien* szövege és a folyamatos számozású XXXI alfejezet szerkezeti felosztása is megváltozott; az V–VI.

Kiadás	Entretien						
1673	IV:	I.	II.	III.	IV.		
1677	VI:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1678	Ua.						
1743	Ua.						

Kézirat	Beszélgetés						
	VI:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.

Entretien révén az alfejezetek száma XXXVII-re szaporodott, *Entretien*-enként újra számozva (I–VI; I–XIII; I–III; I–V; I–VII). A fordítás alapjául szolgáló 12° formátumú kötet a rodostói könyvtár jegyzékében az „octav” alakú könyvek között szerepel.

A módszeresen dolgozó francia szerző *traité*-szerűen építette föl munkáját, amelynek az *Avertissement* gondolatait követő analitikus *Table des Entretiens, et des Matières contenue dans ce livre*-je híven tükrözi az író gondolatmenetét, világosan csoportosítja a moralista tételeit, általános elveit, erkölcsi normáit. A könyv tartalomjegyzékét helyettesítő, lényegre figyelmeztető *Table des Entretiens...* alfejezetekre tagolt, áttekinthető rendszerével olvasója elé tárja a szerzői mondanivaló egészének legfőbb vonásait. Ezek az alfejezetcímek — figyelemfelkeltő céllal — a folyamatos szöveg megfelelő helyeit kísérve a lapszéli margón is feltűnnek a kiadásban. A fordítás kéziratában a *Tábla* csupán a hat beszélgetés fő témáit jelzi, s az alfejezetcímek a szövegben is elmaradnak.

A fordító már az *Elöl járó beszéd* megfogalmazásában is önállóan járt el. A könyv témájának megjelölésével egyidejűleg merővidíti a francia bevezetést, nem veszi át Courtin retorikussá emelkedő hangnemét, de osztja szerzői reményeit, mondván, *lehet tehát remélni, hogy az értelmesek kedvesen veszik. és olvasak. ezeket abeszélgetéseket.* Majd az erkölcsoktató munka magyar olvasóira gondolva zárja bevezető sorait: *...és adgyad, hogy mind nékem, mind azoknak. kik ezt fogják olvasni lelki hasznokra légyen. és a te ditsőséges szent nevednek ditséretire.* Ennek megfelelően dolgozta át a bizonyára kedves olvasmányának számító francia könyvecskét.

A francia kiadásokban az *Avertissement* után következik a *Table des Matières...*, Mikes a *Táblát* a kézirat végére helyezte. Igaz, hogy egészen rövidített formában, a következőképpen.

Ennek a könyvnek Táblája.

Első napon valo beszélgetés.

A resttségéről. és annak eredetéről.

Második napon valo beszélgetés.

Hogy külső ~~képen~~ mit viszen végbe.aresttség. és avilágiaknak tunya életek.

Harmadik napon való beszélgetés.

Hogy a munka, természet szerént. minden renden levő személyeket illeti.

Negyedik napon. való beszélgetés.

Hogy mi képpen lehessen a restséget el hagyni.

Ötödik napon való beszélgetés.

A tselédes gazdáknak kötelesegeiről.

Hatodik napon való beszélgetés.

Hogy atselédes gazdák, tartoznak gondot viselni tselédgyekre.

Ennek a munkának bé fejezése.

Amelybe meg láttzik. az eddig való beszélgetésnek.

hasznos volta. és ezeknek a resteknek meg térések.

Az erkölcsnevelő könyv tárgyát, mondanivalójának lényegét a szerző az első beszélgetésben fejt ki. Mielőtt a restség fogalmát meghatározná, a főrendi társasági életben lejátszódó cselekményen keresztül rávilágít a rest életmód keresztényi morállal ellenkező voltára, hogy a restség definíciója után rámutasson káros lelki hatására. Íme, Courtin gondolatmenete:

I. Entretien.

„Ce que c'est que la Paresse;
son Origine, et ses effets intérieurs.”

I. Abus des Ruëllés et des Toilettes.

II. Des divertissemens qu'on prend par coûtume.

III. D'où vient la vie relâchée.

IV. Tableau de la Paresse.

V. Definition de la Paresse.

VI. Effets intérieurs de la Paresse.

A bevezetőben a szerző a restséget a „lelki nyavalyák” („maladies de l'âme”) közé sorolta, s a legveszedelmesebb véteknek nevezte. A súlyos baj eredetére bibliai passzusok segítségével világít rá, forrását a kevelységgel párosult „magunkhoz való szeretet”-ben („l'amour de nous — un amour corrompu”) vagy „megromlott szeretet”-ben jelölve meg. A restség definiálásának és erkölcsromboló „belső” hatásának leírásakor a továbbiakban gyakran idézett Szent Pál leveleire, a keresztény morál egyik legnagyobb auktorának tartott Aquinói Szent Tamásra és a középkori skolasztikussal jól megférő görög filozófia klasszikusának, Arisztotelésznek *Ethica*-jára hivatkozik. A rest életmód, a tunyaság és henyélés vallás erkölcsi szempontból vétkes, a „világi élet” és társadalom szemszögéből pedig haszontalan. Az orvosság: a kulturált viselkedés, illetve az idő eltöltésének dicséretes módja. A fordító nyomon követi a francia moralista pontokba foglalt fejtegetéseit, viszonylag alig rövidítve az első napi

beszélgetés szövegén. De már itt is nyoma van a párbeszédben kedvét leelőfordító szépírói törekvésének, hogy megkurtyítja a terjedelmesnek tűnő moralizáló monológot. Az értekező tónus kötetlenebb elbeszélő prózává oldása következtében a francia klasszikus hagyományokon alapuló „traité”-értekezés szerkezeti, műfaji s nyelvi formája a fordításban a szépprózai előadáshoz került közelebb.

A fordítói önállóság nyilvánul meg a cselekmény megindulásakor jelen lévő társaság bemutatását és a személyek csoportosítását szolgáló írói jellemzésben. *Diánna, Angyélika, Páter Dénes és Télámon* a francia Mme de Philargie, Demoiselle de Philargie nommée Angelique, l'Abbé Theotée és Zeroandre elkeresztelése. (Diánna és Télámon egyébként a Mikes-levelekben is előfordul egy *Journées amusantes*-ből fordított részletben Lisimond és Mélise neve helyett, 99. lev. 1733. *ÖM* I, 183, 653.) Az, hogy Diánna *mint egy negyven esztendő korában* maradt özvegyen, csupán fordítói ötlet; hasonlóképpen rest életmódjára adott társadalmi magyarázata is, olyan asszony ő, *akinek a nagy jóság modot adot mindenre*. Angyélika, *aki mint egy husz esztendő leány lévén*, egyedüli *szép* jelzőjével szemben a francia jellemzés finomabb s részletesebb, életkorát is megmondja: „vingt-deux ans.” Télámon a franciában csak „jeune homme de qualité”, a magyarban *huszon három vagy huszon négy esztendő iffiu lévén* — éppen Angyélikához illő.

Van egy lényeges eltérő mozzanat az eredeti könyvhöz viszonyítva. Courtin úgy adja elő, mintha ő is jelen volna a társaságban, ahol a főrangú szereplőkkel találkozott. Sőt, a későbbi beszélgetések folyamán magában írói megjegyzéseket fűz a hallottakhoz, látottakhoz. Mikes a szerzői jelenlétet kiiktatja, s elhagyja a személyes szerzői véleménynyilvánítást. Így a végén elmaradt Courtin utolsó írói megnyilatkozása is, hogy úgy igyekezett fölidézni emlékezetében ezt a hasznos társalgást, hogy semmit ne hagyjon el belőle, és ne is tegyen hozzá, inkább a beszélgetőkre, főleg a derék páterre bízva gondolataik kifejtését. A fordító ehelyett a társalgás személyek erkölcsi megújulását teszi szemléletesebbé.

A folytonos társalgás színtere a „ruelle” A XVII. századi francia előkelő társadalmi s irodalmi életben divatba jött fogalom, amely szó szerint a „ruelle du lit” — a fal és az ágy közti kis teret jelenti, s a női lakosztályban folyó „alkóvi szalonélet” és annak sajátos stílusa, „style de ruelle”, „alkóvi (korábban précieuse) stílus” jelölésére szolgál. (Gravure de F. Chauveau. B. N. Imp.) A népszerű s vonzó helyszínen indul s folyik majd megszakításokkal a cselekményt alkotó moralista célú társasági beszélgetés, hogy mindez ne tűnjék elvont okoskodásnak. A szereplők jelenetszerűen tűnnek föl s távoznak, majd újra összegyűlnek, szolgálók jönnek s mennek, mint egy színpadon, ezzel is élénkítve az előadást. Az özvegy Diánna ágya egy kis asztalkával s székekkel a „díszlet” állandó elemei.

Diánna, aki minden ürügyet felhoz, hogy a délelőttöket heverve töltsse, még ágyban fekszik, amikor Angyélika és Télámon valamin civódni kezdenek. Már javában vitatkoznak, amikor tíz óra tájban belép a Diánna fölkelésére hiába

várakozó Páter Dénes, hogy rábeszélje Diánnát egy általa régóta halogatott ügy, egy börtönbe került szegény ördög kiszabadításának előmozdítására. De úgy látja, hogy az asszony lusta életmódja miatt kár az idejét vesztegetni. Diánna heverője mellé ülteti, s kérdi tőle, hogy miért nem ment már be hozzá. A jámbor Páter azt feleli neki, *hogy nem illik az én rendemhez olyankor menni az aszszonyokhoz, mikor még ágyban vannak, vagy öltöznek.* Téliámon jót nevet a Páter aggályoskodásán, mire emez, elhatárolva magát a „szalonpapocskák” („abbé de ruelle”) szokásától, kijelenti: *soha sem szerettem olyankor menni az aszszonyokhoz, amidön öltöznek.* Szavaiból Diánna kieri vendége neheztelését, ám lelki nyugalmát megőrizve ironizál: *Bezzeg páter uram... Hát azért jött kegyelmed ide, hogy nekünk prédikállyon?* Angyélika siet a főasszony szavain megütköző Páter segítségére, és az igazság kimondására biztatja őt. Téliámon viszont, Diánna védelmére kelve, ellenvetéseivel szítja a hirtelen fellángolt szócsatát. A Páter nem kíméli délig ágyban hempergő, kényeskedő vendéglátóját: *veszedelembe kerül az olyan aszony, a ki egyebet nem tselekeszik, tsak eszik, iszik, aluszik, magát mulattya és czifrázza...* — az ilyen asszony üdvösségét teszi kockára. Angyélika, aki Téliámont vette célba, melléjük teszi *a haszontalan beszédü udvarlókat* is, ami fölszítja veszekedésüket. A Páterre várna, hogy igazságot tegyen köztük. Keresztényi életre inti őket. A dámát bosszantják intelmei, s kitor belőle: *Páter uram, kegyelmed igen kemény, nem akarnám, hogy kegyelmed volna az én gyontato papom.* Erre már ez is indulatba jön, s kijelenti: *Nem is olyan szándékal jöttem ide, hogy cáthezikállyak...* S az emberbaráti cselekedet végbevitelére, bizonyos — a francia forrásban nem említett — levelek előkeresésére sürgeti őt. Diánna ismét holnapra akarja halasztani. *Ezen el hülvén a Páter...*, majd az asszony mentetegetőzése és a szókimondó Páter panaszkodása közepette — Mikes helyzetteremtő ötlete nyomán — ebédhez fognak a Diánna ágya mellett megterített asztalnál. Azután Angyélika Nientilde márkiné inasát bocsátja be. *Nó te kis tsutak, mondá Diánna, mint vagyon a Grófné. Igen frisen, felelé az inas, és az aszonyt köszöntetvén, tudakoztattya az aszszonynak egéssége mint szolgál, és hogy ha volnaé aszszonynak kedve a városra menni sétálásnak kedviért.* A népnyelvi szóhasználatra emlékeztető „kis csutak” („Te voila donc, Petit-pied...”) Mikes gyermeknyelvi emlékeiből jöhetett a fordító tollára. A magát hirtelen jobban érző dáma örömmel küldi beleegyező válaszát: *köszöntsed fiam az aszszonyodat... és ide el várom.* („Mon enfant...”)

A párizsi sétakocsizás fölmerülése kapcsán a Páter egész kis prédikációt rögtönöz a keresztényektől elvárható életmódról. Angyélika biztatja, csak oktassa őket: „Hé dites Monsieur, ajoúta-t’elle, voila de belles ames à gagner” — *a vasat nem kell hagyni, hogy meg hülyön, amit ezúttal Mikes saját szóláskészletéből tett hozzá. A magunkhoz valo szeretet és Ádám vétke (Ádám almája) összefüggésében tárja föl a megromlott szeretet vétkes következményeit; ez a gyökere minden rosznak.* Erkölcsmesítő szándékkal sorolja föl a fő vétkeket, a tisztátalanságot, a torkosságot, a restséget, továbbá a fősvénységet és a kevélységet, amelyek a *rendeletlen szeretetet* táplálják, *valamint hogy a lámpásban valo*

tüzet az olaj táplállya... — „que de mesme que l’huile nourrit le feu d’une lampe...” A jó erkölcsöket elrontó restséget kárhoztatja: *a restség olyan betegség, a mely el rejti magát a szívnek mélységében, és láthatatlanná teszi magát olyankor is, a midőn minden tselekedetinkben észre lehetne ötet venni.* Az elmét eltompítja, elvon a dolgos élettől, mert *valamint utálja a dolgot, a nyugodalmat úgy szereti.* A rossz erkölcsök legfőbb okozójával szemben Szent Pál szavaival inti a jelenlévőket: *ne legyetek restek...* Az erkölcsi oktatásra fordult társalgást a Grófné érkezése szakítja meg, s félben hagyatja a páterel beszédét. Diánna is fölkelvén, elbocsátja a társaságot, a folytatást és az ügyek intézését *mint hogy sétálni kell menni, azért más napra lehet hagyni.* Ezzel a dáma magatartását jellemző fordulattal az első nap erkölcsi leckéje be is fejeződik. Ám amíg Courtin az „entretien” szabályaihoz illően megszólaltatja még a másik kettőt is, pl. Zeroandre késznek mutatkozik a további filozofálásra („...et nous philosophons encore ensemble”), Angelique pedig igen alkalmasnak tartja a témát a folytatásra („...jamais sujet ne fut plus à propos”), Mikes Diánna szavaival zárja a jelenetet.

Ebben az egyszerű, színpadias keretben folytatódik a párbeszédes cselekmény a franciában négy, a magyarban hat napon keresztül. Az irodalmi indítás „ruelle”-jelenete, amely a továbbiakban is a beszélgetések helyszíne marad, francia kortünet. Saint-Amant már Courtin előtt megverselte s gúnyolta az ágyukban hempergőket, „le paresseux vautre dans son lit...” A preciosité ironikussá vált nagyvilági típusa eléggé elterjedt volt ahhoz, hogy irodalmi feldolgozásban hatásos erkölcskritika tárgyát alkossa. Ezt Mikes is tapasztalhatta olvasás és fordítás közben. Ch. Gobinet is külön fejezetet írt róla, amelyet rodostói olvasója teljes egészében lefordított (*Instruction de la jeunesse... — Az Ifjak kalauza... Harmadik könyv. 7. Rész. Vö. ŐM IV. 162—165*). A katekizmusok különösképpen ostromozták, mint F.-Aimé Pouget is az un. *Catechisme de Montpellier*-ben, illetve magyar fordításában (*Instructions generales, en forme de Catechisme... — Catechismus Formájára való közönséges Oktatások... Második könyv. II. Rész 7. Art. A restségről. Vö. ŐM V*). Az erkölcsstani irodalom előszeretettel foglalkozott a francia előkelők életmódja révén különösen időszerűvé vált témával; így eshetett rá a világi moralista Courtin választása is.

Az újra összegyűlt társaság másnap délelőtt kiegészült Diánna sétakedvelő barátjánőjével, a már említett Nientilde grófnővel, aki Mikestől *Mariánna* (v. *Máriánna*) nevet nyert. Az őt ide kísérő Télámontól értesült az elmemozdító találkozóóról, s szívesen csatlakozott hozzájuk; jellemzése frappáns: *ez a fő aszszony igen okos, de mód nélkül szerette a kártyát...* Télámon kötekedik a Páterrel: azért hozta el a grófnőt, hadd hallgassa ő is a *Catechismust*... Némi szerénykedés után kialakul a sokfelé ágazó beszélgetés, hiszen „a világiak tunya élete” számtalan példát kínál a restség „külső” megjelenéséről. Menete s tárgyköre röviden áttekinthető: „II. Entretien — Effets extérieurs de la Paresse, vie, et occupation paresseuse des gens du monde” Mikes által elhagyott analitikus felosztásból.

- I. Dormir paresseux et ce que c'est que le sommeil.
- II. Devotions paresseuses.
- III. Occupations inutiles.
- IV. Travail et peines inutiles des occupations paresseuses.
- V. De la precipitation.
- VI. Gens qui passent leur vie à jouer.
- VII. Gens qui passent leur vie à apprendre, et à debiter des nouvelles.
- VIII. Gens qui passent leur vie à faire des visites.
- IX. Gens qui passent leur vie à inventer des habits, des modes, et des emmeublemens.
- X. Curieux qui passent leur vie à troquer.
- XI. Gens qui passent leur vie sur les livres, ou à en faire.
- XII. Gens qui passent leur vie à faire les Amoureux.
- XIII. Gens d'Eglise occupez à autre chose qu'à leur profession.

Bizonyos esetekben (I., V., XI.) öt-hat kérdés vagy alpont, másutt (VI., VII., XIII.) két-három hasonló kurzív jelzés ad részletesebb útbaigazítást az olvasónak. Courtin értekezése legterjedelmesebb beszélgetésében szóba kerül a lustaság, az alvás és az álom, a lanyha vallásosság, a haszontalan foglalatosság és a léha időtöltés, a munka kerülése, a hebehurgyaság válfajait megtestesítők viselkedése, szó van olyan közismert típusokról, mint a szerencsejátékosok, hírhordozók, a szüntelen vizitben járók, a divatmajmolók, a cseberberélők, a pennarágók, a dilettáns könyvfabrikálók és a szórakozott könyvmolyok, a szerelem bolondjai, a világi dolgokba keveredő egyháziak s társaik.

Vitapartnerei meggyőzése érdekében a Páter egyre sűrűbben bocsátkozik hosszadalmas fejtegetésekbe, tudálékos magyarázatokba és terjengős erkölcs-prédikációkba. Fordítója pedig a társalgás látszatának megmentésére éppen ezeket próbálja összevonni, rövidíteni vagy elhagyni eddig nem tapasztalt mértékben. A hat beszélgetésben elhagyott mintegy 150 nyomtatott lapból csaknem 100 lap esik a másodikra.

A népszerűségnek örvendő korabeli szalontémákról, az alvásról és az álmatlanságról, az álomról és az ébredésről, az ásitásról, a szervezet rejtett működéséről összehordott körülményes, tudálékos, műszavakkal operáló dilettáns magyarázatokat Mikes tolla ugyancsak megkritikotta. *A mi pedig a dolgosokot illeti* — „Et pour les gens de travail...” — egészen más a helyzet; a korán kelő *szegény dolgosok* („ces bonnes gens”) a munka után jól alszanak, s nem árt szervezetüknek, ha megfogyatkozott „erejük pótlására” *sok bort, és sok éget bort isznak*... De a sokat éjszakázó resteknek minden megárt, ezek viselkedése ellenkezik a természetes életmóddal, nappal is csak az időt fecsérelik. A világ és a természet rendje szerint kell élni: *a nap pedig feljötekor az egész természetet hija a munkára, de főképpen az embert*. A biológiai, természeti és társadalmi okok egyaránt alátámasztják ezt. Az égítetet is bevonja a délig ágyban heverő rest elítélésébe, *mint ha azt mondaná, hogy nem azért gyujtyák meg a fáklyát, hogy a világánál alugyanak*... — átvéve a kiadás erasmusi fordulatát: „Il semble vous

dire que l'on n'allume pas un flambeau pour dormir à sa lumière." Mikes ilyenkor minden gondolati elemet megőrizve fordít, hűen átültetve, vagy magyar olvasójára különös tekintettel alakítja a szöveget. A későn ébredő, ágyban evő s órákig öltözködő francia előkelők déli fölkeléséről írva, Courtin — „se levant neanmoins à onze heures, ou à midy...” — nem túloz. Erdélyi fordítója azonban ezt túlzásnak tartja hazai viszonylatban, és kissé módosítva ülteti át; nem keresztényül élnek, *kik jó egészségben lévén, még kilentz, tiz orakor kelnek fel, sött még az után...* A kelletlen és figyelmetlen templomba járó dámák jellemzésekor is tekintettel van az otthoni vallási, művelődési és kulturális állapotokra, ami némi bővítéséből és érthető rövidítéséből is kiderül. *De még a templomban is hogy töltik azt a fél óracska? ugy hogy másokat tekéngetnek, hogy őket is tekéngessék, de még őt is köntösököt, tsipkéjeket szüntelen igazgattyák, tsinogattyák. A reggelt tehát eképpen töltik el, de hát még ebéd után.* — „...elles s'y en iron parées magnifiquement, pour se faire regarder, et se servir de l'Eglise comme un rendez-vous, ou d'un Theatre, où elles viennent étaler en public leur visage et leur pompe. Voila pour le matin.” Courtin hangsúlya a templomot színháznak néző úriasszonyok világias szokására esik, míg Mikes a hölgyek illetlen viselkedését részletezi.

Mínthogy a kiadás beszélgetés közben a társaság is eltöltötte a délelőttöt, *Angyélika félben hagyatván a páterel beszédét, mondá, hogy az ebéd utánra valot, ebéd utánra kell hagyni, mivel az étket fel adták. Az ebédöt fel kelvén mondá a páter:* — ezt a megszakító mozzanatot Mikes tartotta szükségesnek beiktatni; a francia forrásban megszakítatlanul folyik a társalgás: „L'apres-disnée...” — *Az ebéd után valo időt...* udvarlásban, hivalkodó látogatásban, játékban, emberszólásban, sétálásban — a franciában még sokféle intrikákban, komédiákban, estebédeken, bálokon — töltik el. Előhossa *az esztelen szüzek példáját... akiknek esztelenségek leg inkább restségekben állot...* Az ilyenek képtelenek valami hasznosat cselekedni, lám, ő is hiába jár ide azért a „bizonyos levélért”, amelyet az asszony elmulaszt megkeresni. Hiába, a restség a jó erkölcsrel nemigen alkuszik, céloz Diánna magatartására. Angyélika és Mariánna helyeslése, Télámon ellenvetése közben rámutat a restség, a kapkodás és hirtelenkedés összefüggésére, csak a restek *sápolodnak szüntelen, oh'mitsoda siető dolgom vagyon, el kel mennem, oh' Istenem mikor érhetem végít, engem várnak...* — csupa zűrzavar az ilyenek élete. „I'ay haste: Laissez-moy aller, mon Dieu ie n'auray iamais achevé, quelle heure est-il? on m'attendra, le coche sera party, etc.” Mindent ímmel-ámmal, hebehurgyán cselekednek; tetteiket nem az akarat és az okosság irányítja. Mert *a mint egy filosofus mondgya, hogy az eszeség a jelen valo dolgokat el rendeli, a jövődöbelieket előre el láttya, és meg emlékezik a multakrol, ő is igazgattyá az elmét és a tanácsot.* A kiadásban kurzivált Seneca-idézet, „...ou nostre raison mesme, ou une lumiere qui éclairant nostre raison...” — ismét alkalom a rosszul elvégzett munka, *a sok beszédü emberek* („ces grands parleurs”) és a meggondolatlanul fecsegők, mindenben gáncsot találók elmarasztalására. Angyélika segít a Páternek felsorolásukban. Ilyenek az

utcán és a házban nagy sietséggel közlekedők, akik mindenkor olyan sebeséggel járnak, mint ha mindenkor üznék őket... Télámon ismer egyet a házban, igen jó szolgáló, de rettenetes szeles — „une femme de charge, fort bonne enfant, mais brouïllonne, vive, et turbulante s'il en fut jamais”. A szeleburdi „Esvet” a fordításban *Ilona* néven jelenik meg. Mariánna azért haragszik, hogy vendégségben, a jó helyek elfoglalása reményében, tizen is egyszerre akarnak beférni az ajtón, a Páter meg azon csodálkozik, hogy kifelé hasonlóképpen tülekednek. A folyton jövők s menők, a „szorgos” télenek is közéjük tartoznak. A „semmittevő” Télámon *a mester embereket* („les ouvriers”) is hajlandó volna hozzájuk keverni, mondván, úzhetnének többféle mesterséget, mire a Páter válaszol: csak akkor restek, *ha henylők*.

Angyélika hallotta valakitől, *a ki is volt idegen országokban, hogy kivált török országban a közönséges, hogy mester ember egy házat egészen fel épít...* — Az egzotikus tapasztalatszerzés — „kivált török országban” — természetesen Mikes közbevetése.

Kisebb-nagyobb összevonásokkal folyik a restség megnyilvánulásait feltáró beszélgetés, a Páter pedig alkalmanként szókimondó erkölcsbírónak bizonyul. A természet szégyenére van az olyan férfi vagy asszony, aki *szüntelen valo tunyaságban tölti életét...*, s a bibliai passzust idézi: *hogy az ember úgy teremtetett a munkára, valamint a madár a repülésre.* — „Que l'homme est naturellement fait pour le travail, comme l'oiseau pour voler.” Mikes itt is figyelmesen követi a francia megfogalmazást. „Je vous avoüe qu'il n'y a rien de plus monstrueux que cette paresse: et ie ne sçais comment ces personnes ne font pas scrupule de manger du pain qui couste tant de sueur aux autres, et de se servir du travail et de la peine de toute la société civile pour tous leurs besoins, sans y rien contribuer...” Az „irtóztató restség” társadalmi szemszögből elfogadhatatlan: *Nem tudom, hogy engedheti meg az olyanoknak lelkek üsméreti, hogy olyan kenyeret egyenek, a melyért anyit izadtak mások, és hogy fordíthatták a magok szükségekre a mások munkáját, holot ök ahoz semmi munkát nem tesznek...* Ha tudnák, milyen ítélettel vannak a bölcsek a restség iránt, például Szókratész, akit a kiadás Cicero „az istenek természetéről” szóló munkájára hivatkozva idéz. A restséggel párosuló haszontalan időtöltés, a szerencsejáték is előkerül, amiben különösen a „kártyás” Mariánna érdekelt. Akit a játékszenvedély elragad, csak a nyereségre céloz, miközben eladósodik, fúnek-fának tartozik, mindene zálogba kerül, családját a tönk szélére juttatja. A nyeresztkedési vágy nem annyira *a közönséges rendet* („les petites gens”) jellemzi, *inkáb illeti a gazdagokat, mint sem a szegényeket.* „...ie parle des riches plustost que des pauvres...” Eltékozolt vagyon, elrontott élet: *Illyen a vége a játékosoknak...* A társadalmi és erkölcsi következmények egyaránt kiábrándítóak. De idővel bajba sodródóknak a „játéknézők” maguk is, a házaknál lebzselők („on court les ruelles...”), a híreken, újságokon kapók, hírhozók és hírferdítők, beteglátogatók, hozományvadászok. Egyik olyan rest, mint a másik, *mint a ki házrol, házra hordozza haszontalan ábrázattát* — „il n'y a presque point de faineantise pareille à celle

d'un homme, ou d'une femme, qui porte de maison en maison un visage inutile..." *A betegnek az ágyát úgy körül veszik, mint ha valamely régi koporsót mentenek volna látni, de még miről beszélnek őt, semmiről... — „...assemble comme autour de quelque tombeau antique que l'on viendrait voir par rareté..."* Az egész nagybójtói prédikálásra telne ebből a „matériából” — mondja a Páternek Angyélika.

Közben ismét feltűnik egy sajátos mikesi mozzanat a hírhozás kapcsán. *Példának okáért, hát a honnét vagyon, hogy ma érkezék valaki ide, és beszéllye elé, hogy mint vette meg a török fejér várt... Ahányan hallották, annyiképpen adják tovább, s az a hír kézről kézre menvén, a végén azt híresztelik, hogy nem fejérvárt vették meg, hanem föld várt... Mikes hazai példát helyettesít a francia („la nouvelle de la prise de l'Isle”) esemény helyébe magyar olvasói számára, talán éppen az osztrák—török háború idejéből (1739).*

A könyveket ritkán forgató Télámon rosszmájú kérdése új irányba tereli a mindentudó Páter oktató érvelését. *Azt kérдем pater uram, hogy mit mond kegyelmed az olyanok felől, a kik minden dolgokat el hagyák az olvasásért? A moralista irodalom egyik sokat emlegetett témája kerül ezzel szóba, a hasznos időtöltés, tanulás, művelődés, szórakozás, a jó és a rossz könyvek olvasásának erkölcsi megítélése, a dilettáns „könyvcsinálók” és az ízlésrontó pennarágók kritikája, a talentummal megáldott auktorok dicsérete. Itéllye el kegyelmed, mitsoda tudatlanság nem volna a világon, hogy ha könyvek nem volnának? Azért is mondhatni, hogy a könyv lelke az elmének... Nem szollok azokrol a nagy elmékről, kik ékességi voltanak a világnak és az anyaszent egyháznak, hanem...* — „Jugez-en un peu vous-mesme,...il n'y a personne, quelque leger teinture des lettres qu'il ait, qui ne voye que le monde seroit un chaos terrible s'il n'y avoit point de Livres; on les peut appeler en un sens l'ame de l'Esprit... Je laisse les Philosophes qui se devoüoient à l'Estude, ie ne dis rien de tant de grands hommes, qui on esté ou sont aujourd'huy les lumieres et l'ornement de leur siecle, et mesme de l'Englise; il faut...” S a franciában Justus Lipsius- és Seneca-utalással kísért összевont sorokhoz a szembeállítás: *De az olyanok, kik ujjokat, pennájokat harapják, midön valamely fabulákat, haszontalan historiákat tsinálnak, a melyek nem egyebre valok, hanem hogy az időt vesztesék, az olyanok vétkesek, mind a magok restségekért, mind a melyet okoznak másoknak.* — „Mais de se mordre les ongles, comme vous dites, et de manger ses gans pour empoisonner le monde de Livres inutiles, de Fables, et de Romans, qui ne servent qu'à allumer des passions criminelles dans l'ame; qui ne servent qu'à corrompre l'esprit au lieu de l'instruire; qui ne servent enfin qu'à faire perdre le temps...” A fordító enyhített a francia fogalmazáson, amelyhez külön margószöveg járul: „Dangereux effets des mauvais Livres, inutilité de ceux que l'on ne fait que par vanité.” Mikes is olvasott regényes históriákat, a levélíró ismert gáláns regényeket, francia szépirodalmat, s a fordító találkozott másutt is az olvasásukra vonatkozó tilalakkal (pl. *ÖM* II. 956; III. 1056; IV. 743—745; V 2. könyv stb.). A könyvek után Mikes elhagyott egy Angyélika által előhozott polemikus

részt a francia nyelvről; egy terjedelmes összefüggő szöveget a nyelv tisztaságáról, nyelvtani kérdésekről, udvarias társalgási formákról, a nyelvhasználat különféle területeiről, „les Bourgeois et la populace” beszédmódjáról, retorikáról, különös tekintettel a „bon françois” és a „Civilté” követelményeire. A Páter a „Souverin Legislatteur de la Langue”-nak vélt Vaugelas nézeteit visszhangozó idézett munkákkal szemben Pascal helyesnek tartott gondolataira hivatkozik. (Az itt elhagyott szöveg mintegy 50 nyomtatott lapra tehető.)

Miközben Angyélika dicséri a Páter észjárását, aki Télámon közbeszólásaira a keresztényi életről és a felebaráti szeretetről kezd beszélni, Diánna is megszólal az ágyból; egyszóval a részvétel megélnéül, a Páter kezd belendülni. *Valaki az ájton zörgetvén, Diánna mondá Angyélikáának, hogy nézné meg kitsoda. — Angyélika azonnal viszá tére, és mondá, hogy a vatsorának ideje volna. Diánna meg marasztván Máriánnát, együtt vatsorálnak.* Ez azonban Mikes ötlete nyomán alakult így. A franciában Angelique a kopogó Potacry, az asszony orvosa jövetelét közli, mire Diánna elbocsátja a társaságot, Mariánnával együtt kérve a Pátert a holnapi folytatásra.

Courtin erkölcsi elveinek alátámasztására — a Biblia mellett — itt is szívesen folyamodik tekintélyes auctorokhoz. A szentatyák közül ismét Szent Tamásra hivatkozott. Modern szerzők közül Du Hamel, Erasmus, Lipsius, Pascal, Vaugelas műveire utalt. Nagyobb a görög és latin auctorok száma: Seneca, Xenophón, Plautus, Boetius, Tacitus, továbbá Plinius, Cicero és Szókratész. Az elhagyások és margóutalások elmaradása következtében Mikes kézírata csupán ez utóbbi három nevét őrizte meg ebben a beszélgetésben.

A restség belső és külső jegyeinek a mindennapi életből merített gyakorlatias példákon s gyarló emberi megnyilvánulásokon keresztül történt érzékeltetése után egy eddig is hangoztatott elv: a munka társadalmi jellege és erkölcsileg kötelező volta kerül megfogalmazásra. A francia eszmefuttatás szerzői vázlata a III. Entretien elején olvasható: „Le travail et l'action regardent naturellement toutes sortes de personnes, chacune selon sa condition: et s'en dispenser, c'est attirer de grands maux sur soy-même et sur les autres.” A „Table”-ban részletezve: „I. Toute la nature est dans l'action et ne subsiste que par l'action. II. Sensualité de la plupart du monde à l'égard d'eux-mêmes. III. Incommoditez et maux que cause aux autres cette sensualité molle.”

A harmadik napi beszélgetés módot ad a szerzőnek s fordítónak általános érvényű elvek rögzítésére. Ezeket a teocentrikus világnézet, az isteni és természeti törvények alapján a Páter fogalmazza meg. A teremtő rendelése és alkotása szerint minden mozgásban van; a restség sem dacolhat az Úr akaratával. *Az ég, a föld, a tenger, a fák, a füvek és az állatok, mindezek szüntelen mozgásban vannak. — „...sont dans un travail continuel.” Ez így lévén, meg kellene szegyenletében halni a restnek, látván, hogy ezek szüntelen mozgásban vannak, és tsak ő marad egyedül vesztég haszontalanul... — „...un paresseux ne doit-il pas mourir de honte de se voir au milieu de toutes ces choses qui sont en un mouvement perpetuel, qui vont et viennent sans cesse, et d'estre luy seul*

immobile, inutile, et comme perclus de tous ses membres.” A világmindenség mozgása és a mozdulatlan rest szembeállítására biblikus elemmel párosul; *a ki nem akar dolgozni, annak nem kell enni adni...* — idézi Szent Pál szavait. — „Que celui qui ne veut point travailler, ne doit point manger.”

Télámon másképpen gondolkodik, mert hogy kívánhatja a Páter, *hogy a fő renden lévők úgy dolgozzanak, mint a nap számosok?* — „Est-ce donc que vous voudriez que les personnes de qualité allassent travailler à la journée?” Nem ilyen szándékkal mondta, hangzik a válasz, *hanem azt akarnám, hogy a restséget ne fedezzék el azal a fő rendi titulusal. Mint ha a fő rendűség szabadságot adna a hanyélsésre, holot még azért kellene leg inkább munkálodni, holot az uraságban valo létel mind több okot, mind több modot ad arra.* — „...mais ie voudrois bien que l'on ne se servit pas de ce mot *de qualité*, pour couvrir sa Paresse: comme si la qualité nous donnoit privilege de ne rien faire; au contraire, elle nous oblige de travailler avec plus d'application, et...” *A jó erkölcsnek uttya munkával jár...* hangzik a Szent Bernát és Szent Tamás moralista ítéletével fűszerezett főrangúakkal szembeni társadalombírálat. (Ami emlékeztet a fordító Ch. Gobinet nyomán írt társadalomkritikájára, *ÖM* IV. 754–755, 767–768.)

A főrendűség erkölcskritikája kiterjed a kényes dámákra is, amiben Angyélika csevegése — Diánna életmódjára célozgatva — nagy segítségére van az asszonyi dolgokban kevésbé jártas Páternek. Órákig ülnek mozdulatlanul, *valamint a kö bálványok* („des Idoles”), miközben öltöztetik őket, s körülöttük zajlik az élet a házban; húszlépésnyire is hintóval mennek a templomba, s utána alig vonszolják fel magukat a lépcsőn; az asztalnál még elvárják, *hogy a szájokban tegyék a falatot.* — „...porter la main à la bouche pour manger...” Az előkelő lusta dáma úzi-hajtja szolgálóit *mit járkálsz itt futáza, a gyomrom emésztésit meg háborítod.. Ilona, ad ide... Panna, ály hátam megé, és tartasad a fejemet...* — „Arrestez-vous, du Perche, vous empechez ma digestion... Pigremont, venez me faire des deux mentons... Mets-toy derriere moy, la Vitesse, soûtiens-moy la teste...” Cselédeinek munkájával mindenkor elégedetlen. Amikor este lefektetik, s mozdulatlan testét s tagjait ágyba helyezik, az egész ceremónia úgy fest, mint egy temetés.

Az anekdotikus részletekkel tarkított beszélgetésbe Angyélika irodalmi elemet vegyít, a népszerű gáláns költő, Tristan l'Hermite verssorait idézi a restségről („d'üne Paresse tres-bien peinte”). A francia versike lusta hőse: „Colin pour tout mestier, ronfle, baille et s'alonge...” Mikes ismert „versgyaluló” mesterséggel ülteti át: *Mátyásnak nints egyéb dolga...* — talán Mátyás három lustájára gondolva Colin elkeresztelésekor. Az ügyes-bajos házi dolgok, a famíliákat ért károk, a perlekedők, a tunya *uri aszonyok* és a „munka-ebéden” elalvó *uri emberek*, az egymásnak és másoknak okozott bajok — minderről főleg Mariánna és Angyélika hoz példát a Páter igazának bizonyítására. Estefelé éppen ez utóbbi tartja szóval a társaságot... *Itt a vatsorának ideje lévén, a beszélgetést is félbe hagyák.* Ez Mikes lezáró fordulata. Courtin szövegében újra kopog valaki, mire Angélique nyit ismét ajtót; egy „Gentil-homme” érkezik.

Diánna azzal vonul félre a hölgyekkel „cabinet”-jébe, hogy visszatérve folytatják: „...nous ne serons qu’un moment.”

A viszonylag élénk beszélgetés folyamán aránylag csekély a fordítói rövidítés; egy esetben maradt el két nyomtatott lapnyi szöveg, néhányszor több sor, összevonásokkal pedig pár sornyi francia szövegrész. Összesen csupán mintegy 100 sorra, kb. 4-5 lapra tehető a Mikes által ebben a beszélgetésben elhagyott terjedelem.

A francia szövegnek megfelelően a társalgás még a harmadik napon, Mikesnél már a negyedik napon folytatódik. Az előbbiben a „Gentil-homme” távoztával; a kéziratban pedig másnap délelőtt. A IV. Entretien tárgya: „Préceptes généraux contre la Paresse.” Mikes *hogy mi képpen lehessen a reststéget el hagyni* alcímet adta neki. Courtin ezúttal is megadja értekező szempontjait: „I. Qu’il faut faire promptement bien. II. Qu’il faut avant toutes choses avoir de bons sentimens de la Religion pour se porter à la vertu, et quels sont ce sentimens.” S ehhez még három gondolat: „Que meme la nature seule donne la connoissance de Dieu. — L’Écriture sainte nous confirme cette connoissance... — La Religion ne doit point estre oisive; mais toujours dans l’action.” „III. Qu’il faut conformer ses actions à la condition.”

Amíg az előzőkben a restség egyik legjobb orvosságáról, a munkáról mint isteni rendelésű természeti, társadalmi s emberi kötelességről volt szó, a negyedik napi beszélgetésben mindezt megerősítve a valláserkölcsi követelmény lép előtérbe. Már az elején jelzi a példabeszédekből idéző Angyélika, aki Salamon mondását ajánlja az érdeklődést tanúsító Télámon figyelembe: *eredgy oh rest a hangyához, visgáld meg annak tselekedetét...* — „Allez à la Fourmi, ô Paresseux; considerez sa conduite, et apprenez d’elle à devenir sage...” Ezután a Páter veszi át a szót, s abból kiindulva, *hogy a restség a magunkhoz valo szeretetnek leánya*, jut el a következtetésig, hogy legyőzése erkölcsi kötelesség. Halogatás, de hirtelenkedés nélkül, az értelem („la prudence”) szerint okosan („sagement”) kell jót és hasznosat cselekedni. S ha a második napon egy filozófus mondását idézte, hogy *nintsen semmi drágáb az időnél...*, most Démoszthenészt, a görög klasszikus kori ékesszólás mesterét szólaltatja meg: *az időre igen kel vigyázni...* Majd francia bekezdésvegek elhagyásával elmaradt Sallustius-, Livius- és Thuküdidész-utalások után a *restes lassuságtól* („cette lenteur paresseuse”) származó viselkedést a római történetíróval, Tacitusszal ítéli el: *A hejában valo halogatásban tölttyük azt az időt, mely szükséges a munkára, és a munkára valo időt a beszédben tölttyük.* — „Nous perdons par d’inutiles delais le temps qui est necessaire pour agir. Nous perdons en paroles le temps destiné aux actions.” Az antik auktorok után a Páter a keresztényi tanításra hivatkozva int a jó cselekedetre és az önzetlenségre; a vallás megismer-teti velünk a jó erkölcsöt, és segít a rossz elkerülésében.

Télámon egyre biztatja a prédikálásra hajlamos Páttert, mondván, hogy most beszéljen, mert *nintsen mindenkor időm arra, hogy a predikatoria el mehessek.* Magyarazza meg neki a *hitnek, reménségnek és szeretetnek tselekedetét*, mert

sohasem tudta, hogy micsoda cselekedetek ezek. A Páter kapott a kérdésen, amely a három jó erkölcs („Foy, Esperance, Charité”) egybefoglalása révén az egész vallást érinti, és egészen belemelegszik az oktatásba. A szeretet a legnagyobb a három között, s megmarad örökké. Istent kell szeretni („l’amour de Dieu”) és felebarátainkat, amint a parancsolatok előírják. A rest önző, az önzés pedig kiöli az emberek szívéből a felebaráti szeretetet. Sem a vallás, sem a szeretet nem lehet „henyélő” („ne doit point estre oisive”). A mindenható Isten nagyságáról üdvös elmélkedni, *belső elmélkedésekkel* kell a lelket táplálni: az *imádságok, imádságok, fohászzkodások, az elme maga meg alázása, a léleknek tselekedeti... Ebből áll a belső élet, és az elmélkedő élet.* — „...car les adorations, les regards, les prieres, les desirs, les gemissemens, les aneantissemens de l’esprit devant Dieu, sont les actions de l’ame; ... la vie contemplative des Chrestiens.” A belső lelki életet *az embernek külső tselekedeti*, a jó cselekedetek fejezik ki. *Ezt nevezik munkálodo életnek* („la vie active”), *ugyan csak erről is vagy on a mi beszélgetésünk... „...et celle proprement qui est de nôtre sujet.”* A Szent Pálra támaszkodó újabb fejtegetés magvas tanulsága: *A tehát bizonyos, hogy a vallás a szeretetben áll, és a szeretet a jó tselekedetekben.* — „...notre religion consiste en charité ou en amour, et cet amour en bonnes actions.” Az eleinte közbeszólással megtűzdelt, látszólag dialogizált szöveg immár monológgá, prédikációvá alakult.

A Páter érzi, hogy kissé belemerült a szónoklásba, röviden akar végezni: *szoval, hogy el végezem beszédemet, a mely feletté is hoszu volt, csak azt mondom... — „Enfin pour racourcir encore davantage cette Doctrine, sur laquelle je n’ay peut-estre esté déja que trop long: ayez cette vérité fortement gravée et...”* De Téliámon jóakarató kérdésére újra visszatér a társadalmi szempontra a keresztény életmód kialakításában: *kinek kinek kell magának rendet szabni, vizsgálja meg elsöben ki ki a maga állapotját, és mitsoda rendbe vagy on, hogy ha függé valakitöl vagy nem füg, hogy ha gazdagé vagy szegény... — „...chacun doit le faire lui-méme, et considerer premierement ce qu’il est, et de quelle condition il est, s’il est dépendant de quelqu’un, ou indépendant; s’il est riche ou pauvre, etc.”* De akármilyen társadalmi állapotban legyünk, *senki e világon ment nem lehet valamely dologtol, és hogy az Isten meg kívánnya tölünk a mi rendünkhöz illendö dolgot.* — „...car c’est ce grand principe que nous avons étably dans tous ces entretiens, que personne dans le monde n’est exempt de l’obligation d’agir et de faire quelque chose, et que Dieu veut ces actions-là de chacun de nous dans la condition où il nous a mis.” Aki e világra jött, bármilyen rendbe került, lehet *szegény vagy egy közönséges renden lévő* („à un pauvre, et à un homme de mediocre condition”), születhetett *nagynak vagy szegénynek* („aux grands — aux mediocres”), egyaránt vonatkozhat rá a bibliai kérdés: *meddig fogsz alunni oh! rest? mikor fogsz fel ébredni álmodbol... — „Jusqu’à quand dormirez-vous ô paresseux? quand vous reveillerez-vous de vôtre sommeil...”* Angyélika közbeszólására az oktatás teljessé válik, *mert az ilyen közönségesen valo letzkék, mint ezek, az aszonyokat ugy tekintik, valamint a férfiakat.* — „...car les principes generaux, comme sont ceux-cy, regardent en leur maniere

aussi-bien les femmes que les hommes.” De még mindig nincs vége, mert a Páter most az asszonyok dolgáról kezd értekezni: *Először...* — „Premierement...” De a mérték betelt, megismétlődik az ajtós jelenet, Angyélika a grófné egyik lakáját találja ott, aki asszonyáért jött. Mariánna elbúcsúzik, de másnapra is szívesen látják, s a szerénykedő Páter is vállalja a folytatást, ezúttal Téliámon ösztönzésére is. *Jó szível el várom mondá Diánna. El jövök tehát, mondá Mariánna.* A mikesi egyszerűséggel és kedvességgel színezett befejezés csupán árnyalatokban és az utolsó nyomtatott lap némi összevonásában különbözik a mindenkit újra megszólaltató francia forrástól. A rövidítés és összevonás módja és mértéke egyébként (kb. 100 sor) hasonló a megelőző beszélgetésben tapasztalt fordítói eljárásához.

A két utolsó beszélgetés összetartozása és fölépítése jobban kiviláglik a francia forrásmű rendszeréből. Az V. és VI. Entretien lényegében egy nagyobb gyakorlatias témakörnek: „Devoir des Chefs de Famille” két elkülönülő része. „Premiere Partie. Où il est parlé de l’éducation des enfans.” (V.) „Seconde Partie. Où il est parlé des Chefs de famille, et de la conduite domestique.” (VI.) Mikes is ezt a felosztást követi, s kéziratában is az a gondolatmenet érvényesül, amelyet a francia „Table” részletezése tükröz. Először az V. Entretien. „I. Que les Meres doivent avoir soin de leurs enfans, et les nourrir elles-memes si elles le peuvent.” Ezen belül három mozzanat: a rossz táplálkozás lerontja a testet, ami a szellem megromlását eredményezi; némely anyák embertelensége gyermekük iránt; s hogy a gyermekek nevelése a szülőkre tartozik, de különbözőképpen érinti a férjet és az asszonyt.

„II. Ce que c’est que l’éducation des enfans, qu’elle se divise en trois temps.”

„III. Temps qui regarde la femme dans l’éducation d’un enfant.” Ebben öt gondolati elem van: a gyermeknevelés értelmi, szellemi fejlődésüket szolgálja; oktatás, érzelem, hajlam a nevelésben; a példa ereje a gyermeki lélekre; oktatás és a latin nyelv tanulásának módja; a gyermekek testi nevelése; a dorgálás és fenyítés mikéntje.

„IV. Temps de l’éducation des enfans qui regarde le mary.” Ez hat mozzanattól áll: a preceptor képzettsége és kötelessége; az ifjú tanulási feladatai; testkultúra; utazás; a leánynevelés — AngeliQUE beszámol a sajátjáról; nem kell egy leányt hajlama ellenére zárdába kényszeríteni.

„V. Temps qui regarde l’enfant memes.” Négy gondolat jegyében: meg kell jutalmazni a preceptorokat; az ifjú bevezetése a világi foglalkozásokba, s nem kell erőltetni, hogy egyházi pályára lépjen; a kívánalmakat a személyiséghez kell szabni, s hogy lehetnek ezek a szegények hasznára; a gyermekek kötelessége atyjuk és anyjuk iránt.

Az immár ismerős jelenet, a még mindig ágyában „gyengélkedő” Diánna körül helyet foglaló társaság ott folytatja, ahol előző nap abbahagyta. Angyélika antik irodalmi példával idézi föl azt a tsuda állatot, a ki szüntelen ostromol minket. „...ce monstre si terrible qui incessamment nous assiege.” Az asszonyokat különösképpen ostromló restség legyőzőre vár. *Erről jut eszembe az*

Andromédes historiája... — „Il me suivent à ce sujet de la Fable d'Andromède...” A tengerparti kősziklához láncolt szép királyleányt a sárkánytól megszabadító vitéz Perszeusz mitológiai meséje görög tragédiák témája volt, de írt róla Ovidius is. A nemes feladat most a Páterre vár, aki fáradhatatlan a leckéztetésben. Téliámon megrökönyödésére a főasszonyokat kezdi hibáztatni, hogy dajkaságba adják gyermeküket. A természet törvénye szerint — „selon la loy naturelle” — kell élni. *Nintszen olyan állat, aki ne táplálná az ő kisedét...* Az anyai kötelességek elmulasztása az *uri aszonyok* restségéből fakad, a dajkák mulasztása miatt károsodik a gyermek egészsége. Az előkelő dámák ezt szégyenlik a társaságban, mert félnek, hogy *vénebeknek* látják őket, de mily szeretettel vannak *kényesen* nevelt *kis kutyájokhoz*, a *kinek is különös gondviselője és asztala* vagyon..., s ha el találna veszni, vagy megdöglik, *oh! akkor az aszony meg vigasztalhatatlan*. Egy ilyen *uri aszszony* házában járt Angyélika látogatóban, amikor *nagy sirással bé futa egy leány, és mondá: oh! aszszonyom, ihon haldoklik a szegény kis leányka, jöjjön... Oh! Ersok, felelé az aszony hogy mennyek én fel a felső házba? Ersok...* — „Madame... Ho, l'Epine... que ie monte à une seconde chambre?” S miközben szolgálója kérleli az anyát, a gyermek meghal az emeleti szobában. A lelkiismeretlen anyák viselkedése erkölcsi ítéletre ragadtatja a Pátert: *Oh! utálatos restség, aki fel fordítod a természetnek törvényét...* — „Abominable parette, qui renverse les loix de la nature!” S az isteni törvényt is megsérti, amire Szent Pál szavait idézi, s az intelmet az atyákra is kiterjeszti.

De erről már csak — a Mikes által közbeiktatott ebédszünet után esik szó. Erkölcsös, vallásos, *emberséges embert* („honneste homme”) kell belőlük nevelni, hogy ne csak „a maguk hasznát” keressék. A nevelés kihat az ember egész életére. *Mit mondgyak? Ugyan attól is származik egy országnak boldogsága vagy romlása...* — „Que dis-je? c'est de là mesme d'où vient le bon-heur, et le mal-heure des Estats...” A gondolat hasonló a levélíróéhoz: *egy országnak a boldogsága, az iffiakot valo jó neveltetésekből áll.* (62. lev. 1725. ÓM I. 106.) Társadalmi összehasonlítást tesz, amikor a *finyásságra* szoktatott *zablodó és kényes*, válogató, beteges úri csemetékkel szembeállítja az *alacsonyrendűeket*. *Noha nem látom, hogy a paraszt embernek gyermeke, akit nem kényeztetnek, hogy azért betegebb légyen, sőt még azok kövérek, izmosok, vidámok.* — „Quoy que mesme, s'il faut dire la verité, ie ne voye pas que les enfans des paisans, que l'on nourrit sans façon, en soient plus infirmes: Au contraire, ils sont gros, gras, gais, robustes...” A betűk tanulására a fordítónak saját receptje van. *Annak könnyeb modgya nem lehet, mint a jádzo kártyyákra írni a betűket, a gyermek azon kívül is kap a kártyán, mindenik kártyát ugy kel el nevezni, valamitsoda betű vagyon rajta; a gyermek észre sem veszi, hogy meg üsméri a betűket, és hogy oly hasznosan meg tsallják ötet.* A sokféle tanulnivalót a gyermek értelméhez kell mérni; ahogy növekszik, *lehet valamely nyelvre tanítani, főképen a deák nyelvre.* Courtin meg is indokolja a javaslatot: „...et particulièrement du Latin comme la plus necessaire, et de celle qui est une espece de vehicule pour les autres

sciences...” alkalmasa legjobb szerzők tolmácsolására, mivel egyetemes jellegű nyelv. Szó van más nyelvek (héber, német, spanyol) tanulásáról is, de ezeket Mikes elhagyta; az írás mellől az ortográfiát érintő sorok is elmaradtak, valamivel rövidült a reáliák oktatásáról szóló bekezdés is. A leányok nevelése kiegészül a szabás-varrás, rajzolás, csipkekötés stb. (*retze* — „dentellé”) tanulásával, s mindazzal, amit Angyélika életéről és neveltetéséről elmesél. A *verő fényen* futkosás, játék, multság is gyermeki szórakozás, a nagyobbaknak némelykor a tánc is megengedhető. A francia „joüer à la paume, au volant, aux quilles...” játékokból Mikes csak a *tekét* tartotta meg. A kislány az anyja kezén marad, de a fiúgyermeket, a *kis tsemétét* az atya gondjára kell bízni. Modern nevelési alapelv, hogy *jól meg kell üsmérni a gyermek természetét és hajlandóságát*, s a nevelőnek *tudni kell követni a természetnek hajlandóságát...* — „...de suivre le penchant de la nature...” Így jobban meg lehet ítélni, milyen pályára alkalmas. Az otthoni és iskolai nevelés, illetve tanulás eredményeképpen egy becsületes, egyenes, ájtatos, jó hitű, igazságos ifjú áll előttünk, akivel azt is megtanultatták, *hogy hejában ne hordozza a nagy titulus. Egy szoval a jó erkölcs által lehet valaki emberséges ember...* — „Que c'est enfin par ces vertus que l'on est ce que l'on appelle honneste homme...”

A tanulásnak van még egy gyakorlati oldala: kézi foglalatosságok elsajátítása. *A mi a mesterségeket illeti, az iffiat valamelyre kell taníttatni hajlandósága szerint, még a fő renden lévőknek is ezt jóvallani kellene.* A franciában ez a gondolat — a korabeli divatos felfogásnak megfelelően — a főnemesek szórakoztató, unaloműző időtöltéseként jelenik meg. „Pour tous les autres Arts, qui servent plus au divertissement qu'à l'usage, il les faut laisser à l'inclination, ainsi que nous avons dit, et ne l'y appliquer que pour le desennuyer.” Angyélika szerint így sokféle dolgot ő maga is megcsinálhat, amit különben szolgája vagy valamely mesterember („des valets ou ouvriers”) vinne végbe. Azt hallotta, hogy *más idegen országban a nagy urak, sőt még a fejedelmek is tanulnak valamely mesterséget.* — „J-ay oüi dire que dans les païs étrangers, les gens de qualité et plusieurs Princes memes, scavent toujours travailler quelque mestier, et méme en perfection.” A folytatódó mozzanatban egy mikesi élmény is megfogalmazódott. *ÉN esztergában tsinált szép munkáit láttam egy nagy fejedelemnek.* — „J-ay veu des ouvrages d'yvoire faits au tour par un Prince, qui étoient des chefs-d'oeuvres.” A fordítás csak abban tér el forrásától, ami számunkra kézenfekvő: Mikes Rákóczira gondol, akiről levélíróként is följegyezte: *ebédig az olvasásban és az írásban tölti az időt, ebéd után pedig aki látná azt mondhatná, hogy valamely mester ember, vagy fur, vagy farag, vagy az esztergában dolgozik, és az ő gyönyörű szakálla sokszor tele forgácsol, hogy maga is neveti magát, és úgy izzad, mint ha munkája után kellene enni kenyérét...* (ÓM I. 88. lev. 1728. 161, 630.) Az említett „mesterségek” közé tartozott a rajzolás, festegetés, kertészkedés, építgetés, barkácsolás, bútoresztergálás, tehát a testi fáradtsággal járó fizikai munka is.

A hasznos kézi s házi foglalatosságok egyébként, mint láttuk, a leányok neveléséhez is hozzátartoztak. Angyélika azt is elárulta, hogy nemcsak ezekhez

ért, hanem a zenéhez is. *Egy keveset a kép íráshoz is tudok.* — „Je sais aussi un peu peindre en miniature pour me divertir, et voila le portrait de Madame, montrant celuy Philargie, qui est de ma façon.” Tehát megfestette miniatúrában Diánna arcképét, amely a „ruelle” falán díszeleg. Mariánna meg is dicséri: „Je le sais, Mademoiselle, dit Nientilde. Il y a long-temps que je le vois dans cette ruelle: Il est fort beau et bien ressemblant.” Mikes beérte Angyélika ügyességének és tanulási kedvének jellemzésével. Annak hangsúlyozása is ide tartozik, hogy atyja házában a jó társaságtól többet tanult, mint a könyvekből. Korán elhunyt anyjának is köszönettel tartozik, mert mindenkor rajta volt a szeme, és *soha hejában heverni nem hagyot...* — „...de ne me laisser jamais sans rien faire.”

A szülők s nevelők által elültetett magot öntözni kell, s a szüntelen tanulás megérleli gyümölcsét. Ám hozzáfűzi: *kinek kinek a maga rendéhez kel szabni, a mit a neveltetésről mondtam.* A gazdagok mellett *szegények* is („qui n’ont pas tant de biens de fortune”) alkalmazhatják magukra, törekedjenek, hogy gyermekeik gazdagok legyenek jó erkölcsben. Minden rendre érvényes a nevelési alapelv, amely a restség legyőzését célozza. Erre figyelmeztet a bibliai bölcs meg a pogány hét bölcsnek egyike, *valamint Solon mondotta: A halálhoz fuotok, s’szüntelen tanulok.* — „J’avance vers la mort en ne cessant d’apprendre.” Jóllehet a Páteren volt a beszéd sora, de előtte a többiek is élénken részt vettek az eszmecsereben.

Ezúttal Mariánna hagyatja félbe a Páterrel a leckét, *holnapra* halasztva a többi. *Tsak valami hasznát láthassam, felelé emez, örömet beszélek, de talám az aszonyok unták meg hoszas beszédemet.* Mire a társaság feloszlik, s Télámon elkíséri Mariánnát. Ez a mikesi verzió.

A franciában ismétlődik az egyhangú kopogási jelenet, amire a márkiné figyel föl, s újra Angeliqve az ajtónyitó. „Monsieur le Maistre”, érdeklődik, hol terítsenek? A fekvő dáma természetesen az ágya mellé parancsolja a terítéket. Kéri a szobalányt, s fölkéri a grófnét, kísérje közben vendégeit egy kis kerti sétára.

A szerző az előző beszélgetésekhez képest növelte forrásutalásainak számát. A latin egyházi írók közül Firmianus Lactantiust említi; újra hivatkozik Arisztotélészre, Szókratészre, s ezekkel együtt a Mikes által már többször elhagyott, ezúttal idézett késő klasszikus kori görög történetíróra, Courtin kedvelt forrására, Xenophónra, s végül Szolónra. A kéziratból azonban hiányoznak olyan szerzők, akiktől a kiadásban idézetek — Mikes által lefordított sorok — is előfordulnak, vagy a kihagyott lapokon található, mint Erasmus, Pascal, Grotius, Lipsius. Továbbá antik szerzők, a nyomtatott szöveg rendjében Tacitus, Ezópus, (Aiszóposz), Phaedrus, Plutarkhosz, Seneca, Quintilianus, Platon, Anaxagórasz. Helyenként szólásszerű fordulatok emlékeztetnek szerzőikre: nem kell a rosszban másokat követni; *...ha a világ rosszul tselekeszik, nem kell rosztat tselekedni,* — a kiadásban latin margóidézettel kísért erasmusi mondás — „Le monde est dans l’extravagance, donc il faut extravaguer.” Másutt arról van szó, hogy a túlzásba vitt evés ostobává teszi a gyermekeket, *ha*

Aristotélésnek akarunk hinni, el oltya az elmének friseségét, valamint a kevés tűz meg fojtódik a sok fa alatt. — „...comme si on étouffoit un petit feu en jettant dessus trop de bois.” Sokrátés azt mondgya hogy a ki másoknak parantsol, annak szükséges hogy tudgya szenvedni az éhséget, szomjuságot, hideget, meleget, másként hivatallyát jól végben nem viszi. — „Il faut, dit Socrate, qu'un homme qui est destiné au commandement, sçache supporter la faim, la soif, le chaud, le froid, les veilles, ou bien il ne reüssira jamais.” (Margóutalás: Ex Xenoph. mem. II.) A holttestről beszélve így ír: Tisztelettel is kell ahoz lenni...kik az Isten kegyelmében holtanak meg. — „...nous devons l'honorer...ceux qui sont morts en la grace de Dieu.” (A kiadás margóutalása: Pensées de M. Pascal.) Courtin maga is használ beszélt nyelvi szemléltető fordulatokat, pl. „c'est lors que la plante est tendre... qu'il faut la redresser...” — a mikesi hasonlat: a mikor még az ág gyenge, hogy ugy mondgyam, addig kel meg hajtani... A neveléssel kapcsolatban a levélírónak is van egy hasonló magyaros népnyelvi szólása: már a nád szál kezd vastagodni, és nehezeben hajol. (82. lev. 1727. ÓM I. 150.)

A nyomtatott lapterjedelmet tekintve a harmadikhoz hasonló ötödik beszélgetés rövidítése sokkal nagyobb mértékű. Az 1–2 lapos, egyszer 5 lapos elhagyásból kb. 17 nyomtatott lap, a gyakori többsornyi elhagyás és bekezdések összevonása, rövidítése révén kb. 6–7 lap, összesen mintegy 20–25 lapnyi szöveg fordítása maradt el a kéziratban. A dialogizált próza ezzel vesztt elérkező jellegéből, párbeszédes előadásmódja viszont élénkebbé vált.

A *tseléses gazdák* („chefs de famille”) kötelességeiről tartott erkölcsi lecke befejező része az utolsó, VI. Entretienbe került. Gondolatmenete ugyanolyan részletező, mint az előző beszélgetésé.

„I. Les femmes ne sont point exemptes du soin et de la conduite de la maison.

II. Defence du titre de ce livre.

III. Ce que c'est que l'oconomie, et quel est le partage du mary dans le gouvernement domestique.”

Íme, a társalgás gondolati fonala: a család és a családfő gondoskodása; a családfő biztosítja a belső békességet a família összetartása és a házi rendtartás révén s a rendbontók fegyelmezésével; ő teremti elő a szükségeseket; a családfő jellemvonásai; a gazdasági és házi alkalmazottak tulajdonságai; mindenki rendjének megfelelően keresse javai gyarapításának eszközeit és járja gazdagodásának „törvényes” útját.

„IV. Partage de la femme dans le gouvernement domestique.” A ház asszonyára háruló feladatok is hat mozzanatban kerültek megfogalmazásra: a férjnek mindjárt a házasság után oktatnia kell asszonyát a háztartásra; mi a háztartás; rend és hasznosság; mi a házirend ékessége; e szabályok a szegényekre és gazdagokra alkalmazhatók; hogyan fest egy igazi háziasszony: ehhez alpon-tokba foglalt előírások és maximák tartoznak: a jövedelem elosztásáról, költség, alamizsna, adósság, tartalék; vásárlás és eladás kicsiben és nagyban; a házvezető-nő kiválasztása; a dolgok igazságos elosztása; a pazarlás és a haszontalan kiadások megelőzése; az épületek elrendezése és alkalmatossága; egyöntetűség a takarékossgban; mindenre rendszeresen kell ügyelni.

„V. Ouvrage des mains.” A szentírás tanúsága, hogy a kézi munka és a háztartás természetes feladatai az „emberséges asszony”-nak.

„VI. Distribution du temps; ce que c'est que le temps, et combien il est précieux.” Egy megjegyzéssel az időbeosztásról: „Comment on peut regler son temps.”

„VII. Des divertissemens.” A megengedett határok között: „Comment les divertissemens sont permis.”

A *tselédés gazdák, emberséges emberek és emberséges asszonyok* házi dolgainak fenti részletezése az előbbiekhöz hasonló társadalmi keretet nyújt általános elvek és gyakorlati tanácsok elmondására, erkölcskritikai észrevételekre, az erkölcsös családfő és háziasszony dicséretére s a rossz erkölcsűek elmarasztalására. A *hatodik napon* a kéziratban *más nap* délelőtt, a franciában még aznap ebéd után ül össze ismét a társaság; a Páter is így kezdi: *...eleget beszélénk tegnap...* — míg Theotée csupán: „Nous avons assez parlé...” Előjáróban a lelki és anyagi javak közti különbségtételre int; a gyermekáldás és gyermeknevelés a szülők legfőbb hivatala, *és ez olyan nagy dolog, hogy jobb volna a háznak fenékel fel fordulni, mint sem azt el mulatni.* A szerző az *iffiu aszonyi állapotokat* külön is figyelmezteti Szent Pál szavaival s egy Mikes által elhagyott Arisztotelész-utalással.

A párbeszéd ezúttal is ellentmondó nézetekkel kezdődik; Télámon nem tartja *fő asszonyokhoz és fő renden lévőkhöz* illőnek a házi gondviseléssel és rendtartással járó gondokat. A Páter ismét elemében van, ahogy cáfolatába fog. Nincs Isten áldása a henyélő és tunya atyák és anyák familiáján; a sok jószág eltűnik, s utódaiknak *csak a haszontalan ur név marad a nyakokon...* — „...ne leur restant pour toutes choses que cette idole ou cette qualité...” A megrontó restséget el kell úzni, s meg kell tanulni a kormányzás helyes módját. *Egy ház népe tehát olyan, mint egy kis ország, ahol a nép őt is különb féle renden vagyon...* A gyermekek, a cselédek és a szegények alkotják az első, második és harmadik rendet. — „Une maison est donc un petit Estat; et les sujets...” Mindegyiket foglalkoztatni, dolgoztatni, segíteni kell.

A *természetnek törvénye* nem engedi, hogy egyik ember szükségben hagyja a másikat; *az Isten törvénye* pedig azt parancsolja, hogy a gazdagoknak a szegényeket részesíteni kell javaikban. S amint egy fejedelemnek is arra kell törekednie, hogy népe békességben és egyezségben éljen, a *tselédés gazdának* is meg kell teremtenie a belső békességet („la paix interieure”), ne legyen megoszlás, irigység, veszekedés, az ellenkezések okozói *szó hordások, a sok temonda.* (Erről Mikes másutt is értekezett, *ÖM* III. 556—560, 1062—63; IV. 759—760; I. 423.) A személyes gondviselés a *jó rendet, fenyítéket és a jó erkölcsöt* fenntartja, *mondgya Socrates,* s hozzáfűzi, *a példa beszéd szerént, a gazda szemé hizlallya a lovat...* — „selon le Proverbe, l'oeil du Maistre engraisse le cheval...”, a xenophóni citátumot folytatva. Télámon nem hisz a Páter ideális családrájának. *Látom... hogy kegyelmed olyan respublicat akarna fel állítani, valamint Pláto. De hól fogja kegyelmed találni azokat az engedelmeseket, tsendeseket? A*

görög filozófia klasszikus államelméleti munkájára való hivatkozást *egy filozofus* (Xenophón) gondolata egészíti ki. A továbbiakban ő lesz az író fő forrása, s már „nostre Philosophe”-ként emlegeti. S amikor a Páter hosszasan idézgeti őt, akinek szavait példának veheti mindenki, *fő képpen egy nemes ember* — „qui peut servir de modele à tous les honnestes gens, et particulièrement à des Gentils-hommes” —, Téliamon félbeszakítja *Ihon mondá...egy pogálynak imádsága.* — „Voilà...une priere toute payenne.” A Páttert azonban ez nem zavarja, s kifejti, hogy pogány filozófustól is lehet jó erkölcsöt tanulni. De nem mulasztja el a bibliai passzusokat sem.

Az okos és gondos, értelmes gazdálkodás kizárja a telhetetlen vagyonszerzést és harácsolást; *inkább legyünk a leg nagyobb szegénységbe, mint sem törvénytelenül szerezzünk valamely jóságot, mivel az ilyen kereset átkot hozna a házhoz...* Ez az erkölcsi intelem is társadalmi kritikai élű. Ami csak erősödik a fősvény bírálatával. *Tartsuk meg tehát tisztán szivünket és kezeinket, és távozzunk el a fősvénységtől, a mely a földi jóknak rendeleiten kívánsága...* — „...contre l'avarice, qui est un desir démesuré de bien...” A fősvények szüntelen gyűjtenek, de akármely *gazdagok*, csak meghalnak, s fölhangzik a bibliai kérdés, *hogy kié léssen a mit gyűjtöttél?* (A levélíró Mikes is használja a világszemléletével egyező moralista fordulatot: *ilyen a világ, és mit gyűjtöttél kié léssen?* 145. lev. 1738. *ÖM I. 235, 714.*) A fősvény gazdagsága a lélek elvesztése. *Valamint egy közönséges példa beszéd mondgya, hogy boldog fiu az, a kinek az atya el kárhozot.* Ez Mikes betoldása, de a levélíró francia eredetűnek mondta: *a francia példa beszéd bé nem tölt rajta, a mely azt mondgya, hogy boldog fiu az, akinek az apja elkárhozot, érvén olyan apát, aki sok hamis keresetel valo jóságot hádgy a fiára...* (118. lev. 1735. *ÖM I. 210, 685.*) A korabeli fősvénység ostorozása, a fősvény (*L'Avare*, 1668) Molière által is megörökített típusának kemény erkölcsi ítélete Szent Pál gazdagellenes megnyilatkozásával párosul: *minden gonosságnak gyökere a pénz szerelme...* — „Car l'amour du bien est la racine de tous les maux, et...”

Szorgalmas munkával is lehet javakat szerezni, csak *nem kell mindenkor ülni, hanem munkálodni...* — „...il falloit ne se pas tenir toujourn assise; mais agir...” Egy *emberséges aszony* ne festéssel pirosítsa magát; egészségesebb volna, ha maga is dolgozna, akkor *az orczája fris piros posgás és jó színbe volna.* — „...elle...seroit fraische, et auroit toujourn bon tein et bonne couleur.” Mikes egyéni nyelvi színekkel fordít. A természetes szépség *az igazán valo szépség, nem a festékel valo.* Ez nem ellenkezik a keresztényi életfelfogással, de *a bizonyos, hogy nem a szépség ád bövséget a háznál, hanem a jó erkölcs.* A franciában a legmagasabb rangúakra is kiterjedő moralista intelem a fordításban összevonással folytatódik. A rendre, tisztaságra, csinos házi öltözködésre, egyszerűen mindenre figyelő *gazdasszonynak meg kell a házat czirkálni, valamint egy Comendánsnak a várat, mint egy királynénak...* — „Elle doit faire la ronde dans sa maison, comme un Gouverneur autour de sa place...” Az udvari s udvarházi életforma eddigi tanulságait összegezi a Páter, mondván, *nintsen se szeb, se hasznosab a világon a rend tartásnál,* — „il n'y a donc rien dans le monde ni de

plus beau, ni de plus utile que l'ordre." Egyébként a levélíró is ezt vallja a rendtartásról. (37. lev. 1720; 124. lev. 1737. *ÖM* I. 57, 215, 491.)

A rendtartás és a gazdálkodás haszna valójában *a nagy uraknak* javára van, mert akinek nincs miből gazdálkodni, annak nincs szüksége rendtartásra. Ezt Télámonnak magyarázza a Páter, amihez Angyélika jelképesen hozzátesszi: *A gazdag mikor teutzik ebédelhet. A szegény pediglen tsak amikor lehet.* — „Le riche quand il vouloit: Le pauvre quand il l'avoit.” Hasonlóképpen a levélírónál is, de más stilizálással: *de a gazdag akor eszik mikor akarja, és a szegény mikor kaphattya...* (160. lev. 1740. *ÖM* I. 252, 728.) Télámon a Páterrel ingerkedve kérdi, milyen rendet szabna annak, akinek ezer tallér jövedelme volna. Angyélika meg akarja kímélni a két órája beszélő, lélegzethez alig jutó Páttert, s vállalja helyette a válaszadást. A következő megszakító mozzanat Mikes szerkesztői betoldása. *Tsak ebéd utánra kel hagyni Angyélika, mondá Diánna, és eregy mond meg, had terittsek meg az asztalt. Ebédétől fel kelvén,* s itt folytatódik a lélegzetvételnél szünetet jelző francia szöveget beolvasztó fordítás.

Angyélika, már eddig is jó néhány epizodikus részlet elbeszélője *a tiszteletes gazdaszonyt* — „cette Illustre ménagere” — eleveníti meg, s vállalkozik a gazdálkodásra az ezer tallérnyi jövedelemből. A lényegre tapintó hasonlattal kezdett előadás máris a restség ellen irányul: *a gazdaszony olyan egy háznál, valamint az anya méh egy kosárban, ez el nem szenvedí, hogy a több méhek henyéllyenek, hanem ki küldi őket a munkára... az apro mehetskéket fel nevelvén...mint egy királyné...* — „...ce que la maistresse Abeille est dans une Ruche...les jeunes Essains qui naissent...” Mindent az adottságokhoz fog szabni, mert nem akar *ingo fővényre építeni*, „pour ne pas bâtir ma tour sur le sable mouvant...” Ha túllépi a költséget, segít rajta: *hát egykevesé meg huzom a gyepőt, és rövidebben fogom.* Télámon sokallja a szegényeknek szánt alamizsnát, mire Angyélika szentírási példával, a Páter pedig Szent Bernát és Chrysostomus intelmével válaszol. Kerülni kell az adósságot, mert a gazdaság romlásához vezet. *Azt gyakran halottam egy okos és értelmes embertől, hogy az adosság ugy mégyen a házhoz, valamint a farkas a juh akolban...* — „car ainsi que l'ay oüy dire à un homme de bon sens; dés que les debtes entrent dans une maison, c'est le Loup qui entre dans la bergerie...” A gazdaság tudománya távol áll a jószág lelketlen szeretetétől, *és azt ne kívánnjuk gyűjteni valamely rut sobrák és fősvény hajlandósággal, a mely igasságtalan volna...* — „...que par une inclination avare et sordide...” A szükséges, megfontolt költekezés *minden nyughatatlanság és sopánkodás nélkül mehet végbe.* — „...sans rien dire, sans m'inquieter, sans apprehender...” Meg kell tanulnia jól vásárolni, *más képpen nagy vakságba vezetí a ház gondgyát.* — „...autrement c'est un Pilote aveugle qui se mesle de gouverner un Vaisseau.” Időben jó gondolkodni a *kézi munkáról* („des Manufactures”), hogy *a mester ember* („l'ouvrier”) ne drágán végezze a sürgős munkát. Igaz, *sok olyan nehezen teszi az erszényben a kezét,* hogy elvesztegeti az időt, s kárát vallja a halogatásnak. A vevő és a csalárd eladó viszonyáról a már említett Lactantiustól hoz példát a Páter, de Chrysostomus és Szent Isidorus is az

igazságos ár szakértőjének bizonyul. Az áruért fizetni is kell, bár sokan nem fizetnek időben *se a mézsárosnak, se a sütőnek, se a mester embereknek...* — „...qui ne payent, ni Boucher, ni Boulanger, ni Ouvrier, et... ces pauvres gens...” Ilyenekért szenvednek ezek a szegény emberek; az igazság azt tartja, hogy a ki későbbre fizet, kevesebbet ad. — „...car une des maximes de l'équité estant, que qui paye plus tard paye moins...”

A háziasszony valamely jó gondos aszonyt vegyen maga mellé; ez a gondviselő aszony („femme de charge”) az italt ne szeresse, álmos és rest ne legyen, a férfiakal való trétsélést ne kedvelje... — „...et moins encore aimer la conversation des hommes.” A cselédekkel szemben humanusnak mutatkozott Angyélika ezúttal az uraságban elterjedt nézetet visszhangozza, mert ha sokat adnak a tselédnek, annyi mint ha el veszet volna, még annál inkább zörgölődik. A tömörítő fordítással kifejezett nemesi felfogáshoz Télámon is csatlakozik, mert a mely lonak sok abrakot adnak, az el kapja az urát. — „... un cheval à qui on donne trop d'avoine devient fougueux.” A kisasszony jóváhagyólag egy spanyol példabeszédet — „ce proverbe Espagnol” — idéz, a mely azt mondgya, no hartes tus criados de pan, y no te pedirā queso, ne adgy elegendő kenyeret tselédidnek, és nem fognak tölled kérni sajtot. — „Ne donne pas à tes valets leur saoul de pain, et ils ne te demanderont point de fromage.” A mértékkel s takarékosan változtatott étkek közé magyaros ételek keverednek: ma téhén hust... holnap császár madarát... káposztát... borsót... ha sült vagyon, holnap kaszás lév legyen... piazos kenyeret... („du pain de cuisson” — a. m. házikenyer.) Mikes magyar közmondással összegezi a silány áruk vásárlásának tanulságát: az ölttsu husnak híg a leve. Télámon nem méltányolja Angyélika nézeteit, s gúnyosan megjegyzi: Látom, hogy már Angyélika fel találta a philosophusok követ. — „...ie crois, Angeli que, que c'est là la pierre philosophale de tout le ménage.” De emez megfelel neki: ennyi pénzből nem lehet még hintót is tartani s cifrán öltöztetni az uraságot; a mely gazdaszornyságot prédikálok kegyelmednek, ahoz nem kell szem fény vesztés. — „...et c'est cette magie que le ménage que ie vous préche icy n'entend pas.” Semmiből nem lehet valamit csinálni, ha tsak a János pap országában nem megyünk... — ami a levélíró Mikesnél is a lehetetlenség kifejezésére szolgált. (96. lev. 1731. ÖM I. 175, 646.) Ha szerényen is, de tisztességgel kell eltartani a családot. Mondám tisztességesen, mert a sóbrákságot nem tartom jó gazdaságnak. — „Je dis honnestement; car ie n'appelle point ménage ce qui est sordide.” Házi eseményekkel világít rá a fősvénységgel járó bajokra; a szomszédasszony is megjárta, mert sajnálta a gyertyát szolgálójától, aki a setétben le veré, és el töré száz forint érő fíncsáit és kristály edényit. De az olyan szobrák háznál („dans ces maisons inhumaines et sordides”) nem lehet elkerülni, hogy a cselédek ne lopjanak és pazaroljanak. A tékozlás megelőzésére és emberiségéből is igazságosnak kell lenni, és jó szívűnek... — „Comme il faut estre iuste et humain...”

A nemesi udvarházi épületekről, Xenophón nyomán szólva, az úri dámák szemére hányja, hogy rangjukhoz méltatlannak tartják a konyhára járást vagy a pincébe menetelt. Igen féltik meg szirozni szoknyájukat, és meg szennyezni a

pompás fő asszonyi titulust. — „...et de gaster le titre auguste de Dames de qualité.” Nem tartozhatnak a jó erkölcsű asszonyok közé, *ha el nem hagyják az ilyen finnyásságot.* — „...si elles ne surmontent cette fausse delicatesse.” *A nagy urak se fordulnak meg szívesen a dolog színterén, ahová másokat küldenek, de ha maga is el menne, azal nem volna aláb valo nagy ur, mivel nem a hely teszi ötet fő emberré...* A ház urának és asszonyának jelenléte a jó háztartás biztosítéka. Vannak olyanok, akik egyfelől tékozlók, másfelől fősvények, *mint azon kártyás asszony, aki száz forintot („cinquant pistolles”) elvesztvén a kártyán, szolgálóját szidja, ha két gyertyát éget a házban; cifrán öltöznek, de a konyhájok igen sovány.* Úgy kell élni és gazdálkodni, hogy mindenre jusson.

Ihon ez a gazdaszonsyágnak törvénye... — „Voilà les loix du ménage, et...” Angyélika elnyerte Mariánna dicséretét, de Télámon közbeszólására fölmerül: *illiké a fő asszonyokhoz a dolog?* Ami itt a kézzel való foglalatosságra („l'ouvrage des mains” vagy „le travail des mains”) vonatkozik. Az ifjú főnemes válasza nemleges. *Nékem úgy tétzik...hogy nem igen nagy ékesség egy fő asszony kezében a gusaly.* — „A la verité... ie ne trouverois pas une Dame de qualité trop bien parée d'une quenouille.” A Péter szerint jó erkölcsre vall, ha egy főasszony dolgozik, noha nincs rászorulva. Télámon mesének tartja, amit *Penelopé vásznáról* régebben olvasott, *Immár mese, vagy nem — felelé a péter, elég a hogy az a régi auctor, Homerus, előnkbe adgya...* — „Contes ou non... car quoy qu'il employe beaucoup de fables et d'allegories dans ses Poëmes...” *S ha szinte sok fabulát elegyit is verseibe... nem szötemé Penelopét, egy királynak feleségét... ha az ő idejében a leg fővebb renden lévő asszonyok nem szoktak volna kézi munkát végezni.* Erre másutt is akad példa az Iliásban, meglátszik, *mi formában beszélteti ez a poéta Hectort...* — „...quand il fait parler Hector et Andromague sa femme.” A táborba távozó hős azt mondja búcsúzáskor feleségének, *hogy tsak a gusalyrol gondolkogyal...*, aki később Hector halálhírére *a vetöllöt („la navet”) ki ejté a kezéből...* Homérosz eposza kortörténeti tanúság. „Mais laissons la Fable, si vous voulez, et venons à l'Histoire.” *Hagyuk el a mesét, és mennyünk a historiára...* — fordítja Mikes, elősorolva néhány esetet Justus Lipsius példatárából. *Augustus* császár legszívesebben abban a köntösben járt, amelyet *felesége, huga, leánya* csinált neki. De van keresztény példa is. *Azt írják, hogy az a nagy spanyol királyné, Isabella* maga ékesítette a templomokat, és leányaival papi öltözeteket varrt; *Ferdinandusal, az ő urával* együtt viselte az ország gondját, mégis talált magának időt a munkára. Az uralkodópár ismert a levélfíró és fordító más munkáiból is (53. lev. 1724. ÖM I. 528—531; III. 21—29, 599). *Izabella leánya, Mária, Emmánuel portugál király felesége* is anyjához méltóan szorgoskodott. *Ám újabban az úri hölgyek nem vesznek tút a kezükbe, mondván, hogy ök nem varro asszonyok.* Angyélika ismer *egy fő renden lévő asszonyt, aki ugyan egészséges, de e soha sem jádzik, soha nem dolgozik, soha sem olvas. Talállya ki kegyelmeték az okát; azért hogy pápa szemet kellene fel tenni és azt tarttya, hogy egy fő asszonynak nem illik azt fel tenni.* „...parce qu'il luy faudroit des lunettes, et...” (A levélfíró egyik motívuma emlékeztet erre a

dámára. 146. lev. 1739. ÖM I. 237.) „Voilà qui est plaisant” — felel rá Zeroandre. Mikes Téliámonja a fordító betoldását mondja: *az a te fő asszonyod nem tudgya, hogy spanyol országban még a nagy betsület, és csak a nagy uraknak és asszonyoknak szabad pápa szemet fel tenni, mikor másoknál vannak, vagy az uttzán mennek.*

A világi példák sora újra a bibliai forráshoz vezet, mivel keresztény erkölcsi megalapozás szükséges a restség és a rossz szokás elűzését szolgáló dolgok életmód elfogadtatásához. A Páter művelt segítőtársához, Angyélikához fordul, *adgya ide kegyelmed a kis könyvecskéjét, melybe a Salamon példa beszédi vannak, hogy bemutassa kegyes, szép erkölcsű asszonyeszményét.* „Je vous prie, Mademoiselle... d'avoir la bonté de me donner vos Proverbes de Salomon, que je vois sur cette tablette.” A bölcs Salamon Szentlélek sugallta passzusait, igazi asszonyi erényeket magasztaló sorait hosszasan idézgető Páter elérkezettnek látja a pillanatot, hogy Téliámont nyílt színvallásra készítse. *Akarjaé kegyelmed meg hazudtatni a régi időt, a historiát — „...voudriez-vous donner un démenty à l'antiquité, à l'Histoire...”*, a régi idők szokását, az okosságot és bölcsességet. *Nem bírok a kegyelmed erejével páter uram, mondá Téliámon, kegyelmed igen erős.* — „Vous estes trop fort pour moy, Monsieur l'Abbé, répondit Zeroandre.” Íme, az erkölcsi tanítás eredménye.

A Páter nem is mulasztja el, hogy az egész társaság számára összegezze — a szerző által a könyv címébe foglalt — tanulságot, s elméjükbe s szívükbe írja a restség elleni orvosság bevált receptjét. Újra emlékeztet, hogy a filozófusok mennyit foglalkoznak az idővel, a tudósok a szüntelen mozgásban lévő természettel, mások az időszámítással, a csillagok, planéták, a föld forgásával, az idő sebes járásával. *Ezért is mondgyák, hogy az idő drága, a mint hogy igen drága, mert azon kívül, hogy soha meg nem állapodik, ha egyszer el mégyen, többé viszá nem tér.* — „Et c'est ce qui fait dire que le temps est précieux. Il l'est en effet extrêmement; car outre qu'il ne s'arreste jamais; c'est qu'apres qu'il est passé, il ne revient plus.” (Hasonló a levélíró szólásszerű megnyilatkozása: *tölttyük azt a drága időnket... az el töltöt idő pedig soha viszá nem jö.* 85. lev. 1727. ÖM I. 155, 617.) Mindenhez idő kell, s az élet bármely területén, az országban, a családban, a gazdaságban mindent időben kell cselekedni, sorolja Xenophón nyomán. A hiába elvesztegetett időt az Isten is számon kéri világiaktól és egyháziaktól egyaránt. A jó időbeosztás, a napirend, a rendtartás tartalmassá teszi életünket, „par l'habitude que l'on s'y formeroit, que cette vie, quoy que laborieuse et active, deviendroit un jeu et un plaisir”. A francia bekezdésből elmaradnak bizonyos mozzanatok, mint a szokásos jótékonykodás, ispotályok és börtönök fölkeresése stb. A fordításban részletezett napi rendtartás mozzanataiban emlékeztet a rodostói udvartartás rendjére. (Vö. 37. lev. 1720. ÖM I. 57, 491.) A fordító fogalmazása arra vall, hogy Mikes magukra gondol: *Ezen modon egészen bé lehetne töltteni a napot, és üresség nem volna az unadalomra és a resttségre, és ez a külömb külömb féle foglalatosság mint egy kedvessé tenné ezt a nyomorult életet.* A mikesi befejezés forrásától eltérő egyéni jelzős szerkezet.

A szívesen moralizáló Páttert Télámon azzal téríti más irányba, hogy mindenről eleget beszélt, de a munka mellett elfelejtette a mulatságot. *Ollyannak kellene lenni annak, mint egy Mizántropus, a ki tiltaná a tisztességes mulatságot, fő képpen az aszonyoknak...* — tiltakozik amaz — „...c'est faire le Misanthropie, et blesser la charité, que de deffendre entierement les divertissement...”, ami a Molière által megtestesített típustól (Le Misanthrope, 1666) való szándékos elhatárolódást fejez ki. A különféle játékok részletezését elkerülő, az egyik bekezdést rövidítő, a másikat elhagyó fordító az utolsó bekezdés legutolsó mondatát megtartva fejezi be: *tsak a mint mondam, hogy a mulatság a hivatalunkat el ne mulatassa velünk, és a mulatás az értelem igazgassa.*

Az utolsó napi beszélgetés a hat közül a leghosszabbá vált, mivel néhány 2–3 nyomtatott lapos elhagyás és az előbbihez hasonló többsoros rövidítés és bekezdések gyakori összevonása következtében csupán kb. 15 lap fordítása maradt el. Némelykor viszont Mikes saját betoldásaival bővítette a kézirat szövegét.

Ennek a Munkának bé fejezése. „Conclusion de ce traité.” A Mikes alcímének megfelelő szöveggel: „Effet des ces avis et conversion de ces paresseux.” A beszélgetések, érvelések, intelmek, példák hatására sorra kezdenek „megtérni” a társaság többé-kevésbé érintett tagjai, Télámon, *aki holmit kezdze érezni magában*, Diánna, aki mentegetőzve fogadkozik, s a „kártyás” Mariánna is a javulás útjára akar térni. *Oh! e már nem tréfa, mondá tsak magában Angyélika, ilyen szokot lenni a meg térésnek kezdete.* — „Tout de bon, Madame, s'écria Angelique, voila le commencement d'une conversion.” És jól ismerve őket, ironizál, hogy mire a Páter legközelebb hozzájuk jön, *tsak szenteket talál.* A szerző egy Mikes által ismét elhagyott arisztotelészi etikai idézettel és a jól kiaknázott Xenophónból vett utalással támasztja alá a Páter buzdítását, aki kétszeres hasznot remél jövetelétől. *Ez így lévén, már most bizhatom abban, hogy azon szegény nyomorultaknak a leveleket az aszony kezemhez fogja adni.* — „Et cela estant, Madame, continua Theotée, ie veux esperer aussi que nostre pauvre prisonnier verra bien-tost la fin de son extrême misere.” Ez visszatérés a kezdőmotívumhoz, de a francia szöveg itt sem említi *leveleket*, amelyeket Mikes kezdettől fogva kerestet a Páterrel. A dáma sem említi jóakarátú válaszában: „Allez, Monsieur l'Abbé, répondit la Dame, il ne couchera pas demain où il est, si Dieu me donne la santé.” Mikes mégis ezt mondatja vele: *Ha Isten egésséget ad, felelé Diánna, holnap oda adom, és magam is abban munkálodni fogok.* Mire a Páter biblikus szellemű köszönettel adózik Diánnának.

E képpen lett vége a hat napig tarto beszélgetésnek. — „Ainsi finirent ces entretiens, dont on a veu depuis des fruits merveilleux.” A hat nap említése nélkül így kezdődik az utolsó francia bekezdés is, de aztán egészen másról van szó, mint Mikes önálló szövegalkításában. Az átdolgozásban Diánna feleségül adja Angyélikát Télámonnak, s Mariánna is elhagyta a-kártyát. A forrásműben a szerző első személyben szól arról, hogy hitelesen igyekezett elmondani, amit ez a derék Abbé véghez vitt, hasznos és üdvös erkölcsi útmutatásaival együtt.

„Fin du Traité de la Paresse.” A francia kiadás végét jelzi. A kéziratban egyszerűen: *Vége*. Előtte azonban a fordító hálaadó zárómondata: *Ditséret adassék az Istennek, a ki áldását adgya azokra, kik hozzája meg térnek.*

Courtin dialogizált értekező prózája, példák, históriák, epizódok, az életből vett hétköznapi események beleszövésére alkalmas előadásmódja s a „beszélgetés” műfaji kerete jó lehetőséget kínál a fordítónak levélíró énje szabadabb megnyilatkozására. Elsősorban nyelvi, stílusbeli megnyilvánulásokra, a társalgás fordulatainak, beszélt nyelvi elemeinek alkalmazására, inkább irodalmi leveleiben, mint fordításaiban megismert hajlékonyabb nyelvezetére, kötetlenebb, színesebb egyéni kifejezőmódjára gondolunk. Még nagyobb mértékben, mint azt szépirodalmi munkájában, a *Mulatságos napok* átdolgozásában érzékelhettük. A francia szöveg erre lehetőséget nyújtott, de értekező jellegével járó — didaktikai célzatával párosult monologizálás — helyenkénti hosszadalmassága akadályozta is benne. Az a fordítói műhelymunka, amely több ezer sor, csaknem százötven nyomtatott lapnyi forrásszöveg elhagyását eredményezte, a legtöbbet Mikes más fordításaihoz viszonyítva, azt tanúsítja, hogy a rodostói író folyamatosan küzdött a társalgó prózai előadás egyensúlyának visszaállításáért. A franciának megfelelő értekező, társalgó nyelvi fordulatok és udvarias nyelvi kifejezések mellett feltűnnek a levélírótól ismert, Mikes szavajárására jellemző előadásszövevény stílusfordulatok is. Ismerősek tűnnek: *valamint történt a minap... — rendes példa történt... — mikor eszembe jut, mindenkor kell nevetnem... — lehetetlen, hogy ne nevessek... — e már nem tréfa... — egy néhány vers jutott eszemben... — valamint történék egy ifjú fejdelemel... — hogy el végezem beszédemet... — ha kegyelmed prédikállani akarna... — a valo hogy... — erről jut eszemben...historiája... — de nem erről vagyon itt a kérdés... — itéllye el már kegyelmetek... — ez így lévén... — ugy tettzik... eleget beszélénk... — szollyunk már a... — nézzük meg már mostanában... — arra is kell vigyázni... — és az ilyenekhez hasonló, egyszerűen, spontánul, természetesen ható, személyes hangnemet éreztető nyelvi fordulatok, mint *gondolom, hogy... — azt meg vallom, hogy... — én nem tudom, hogy lehet a... — én azt nem tartom... — én azt tartom... — hadd szollyak már... — azt nem mondhatni, hogy... — azt is hozá tesztem... — és hogy rövideden meg mondgyam... — hát az honnét vagyon... — az attol vagyon... — az ugy vagyon... — mit mondgyak... — nekem ugy tettzik... — erre is reá állok... — ihon mondá... — no már... — az időtöl kell várni... — egészen a Leveleskönyv jellegzetes „beszélgetését” idéző sajátos kifejezésekig: *kérem kegyelmedet... — kedvesen veszik... — a melyért botosánatot is kérek az aszonytol... — engedelmeskedem hát az aszszonynak...***

A személyes jellegű prózai előadás írói lehetősége élenkséget visz Mikes fordításába, a párbeszédes forma pedig elősegíti a rövid mondatok használatát, a többszörösen összetett francia mondat szerkezetek egyszerűsítését, összevonását, szükség szerinti rövidítését. A szövegkritikai jegyzetek a fordító stilisztikai igényességét tanúsítják, Mikes nyelvi önállóságára, alakító készségére vallanak.

Szépirodalmi vonásait, moralista társadalomkritikai értékeit és eszmetörténeti összefüggéseit tekintve az átdolgozott munka a fordító legjobb teljesítményei közé tartozik.

Az Izraéliták Szokásáról
A Keresztényeknek Szokásairól

Claude Fleury 1640 decemberében született Párizsban. Atyja normandiai (Rouen) származású párizsi ügyvéd (avocat au Conseil privé) volt, aki gyermekét Collège de Clermont-ba, a jezsuiták iskolájába küldte, ahol a francia előkelőség fiai nevelkedtek. S mivel atyja ügyvédi pályára szánta, hat kollégiumi iskolaév után Cl. Fleury a polgári jog és jogtörténet tanulásába fogott; emellett az irodalom volt egyik fő kedvtelése. Még nem töltötte be 18. évét, amikor parlamenti ügyvéddé fogadták (1658); csaknem tíz esztendeig tevékenykedett itt. Jogi tanulmányait M. de Gaumont, „conseiller au parlement” irányításával folytatta. Látogatta M. de Montmor, tudós törvényszéki bíró szalonját. Szívesen látta őt Guillaume de Lamoignon, „premier président du parlement”, akinek fogadásain olyan jeles személyiségekkel találkozhatott, mint Bourdaloue, Bossuet, Boileau, Pellisson, Rapin... Ügyvédi jogi tevékenységével párhuzamosan érdeklődése kiterjedt a történelemre, az irodalomra, az antik kultúrákra. Kutató hajlama és a magány kedvelése már ifjúkorában a könyvekben való elmélyülésre inspirálták. Atyja halála (1667) után egy életre szóló elhatározás kezdett érelődni benne, amit összefüggésbe hoznak Bourdaloue és Bossuet személyes hatásával is. Elhivatottságot érezvén az egyházi pályára, tanulmányait kiterjesztette a teológia, az egyháztörténet, a patrisztika és a kánonjog területére is. Az ígéretes világi pályát a papi hivatás vállalásával cserélte föl. 1669 júniusában a csaknem harmincéves Cl. Fleuryt pappá szentelték.

Első „sermó”-ját egy év múltán, 1670 júliusában mondta el. Ebben az évben írta az ún. Académie de M. de Lamoignon számára a „Discours (ou Lettre) sur Platon”-t, amelyben Szókratész filozófiája és az evangéliumi erkölcs összefüggéséről értekezett. A felkészült pap, Bossuet, Fénelon s mások társaságában, részt vett a „petit concile” tudós kör munkájában, amely az egyházatyák, az egyháztörténet s a gyakorlati teológia kérdéseinek tanulmányozására irányult. 1672-ben kitüntető megbízásban részesült: királyi rendeletre Armand de Conti herceg – Dauphin mellett nevelődő – két árvájának preceptora (prêtre et sous-précepteur) lett. A tisztségre Bossuet, a Dauphin nevelője ajánlotta s jelölte ki. A rábízott ifjak számára írta a *Traité du choix et de la methode des Etudes* (1675, megj. 1686), *et de l’Institution au Droit françois* című munkáját. Bossuet hívének s tanítványának munkássága elismerést váltott ki az udvarban s mesterében egyaránt. Gyakran sétáltak együtt társalogni Cordemoy, La Bruyère és mások kíséretében a versailles-i park egyik sétányán, amelyet „Allée de Philosophes”-nak neveztek el róluk. Ezekről az eszmecserékről némely korabeli följegyzés is fennmaradt. Ekkortájt készültek Fleury *Histoire du Droit françois*

(1674) és *Institution au Droit ecclésiastique de France* (1677), továbbá egy később megjelent könyvének kézírata, az udvari társadalmi viszonyokat érintő – a Dauphin által kulcsfontosságúnak ítélt – *Les Devoirs des maîtres et des domestiques* (kiad. 1688). Amikor Conti herceg fiainak nevelése befejeződött, Bossuet új feladatra szelteme ki. A király kegyét elnyerve, 1680-ban De Vermandois herceg, XIV. Lajos Mlle de La Vallière-től született, törvényesített tizenhárom esztendő fia nevelője lett. A királyi gyermek elhalálózása (1683) után a Napkirály udvari könyvtárosának nevezte ki Fleuryt, immár „királyi pensió”-val.

Cl. Fleury újabb életrajzi összefoglalásában ezek a jellemző sorok olvashatók: „Bien qu'il eût été, pendant toute sa vie, fort occupé par des fonctions de pédagogue qu'il prenait très au sérieux, bien qu'il eût été mêlé, dans l'ombre, à toutes les grandes discussions religieuses de son temps: gallicanisme (il assista à l'assemblée de 1682), quiétisme et jansénisme, Cl. Fleury a beaucoup écrit...” (1979. T. XIV, 36. hasáb). Valóban a sokat alkotó szerzők közé tartozott, de műveit erudícióval és írói kifejezés- és stílusműveléssel hozta létre. Említett első értekezéseit gyakorlati nevelő munkája hívta életre. A gondjaira bízott főrangú tanítványoknak szánta a nyolcvanas évek elején írt könyveit is.

Ezek közé tartozott a Rákóczi rodostói könyvtárában meglévő, Mikes által lefordított munka is. A negyvenéves szerző egymást követően három könyvet publikált: *Les Moeurs des Israélites* (1681) – *Les Moeurs des Chrétiens* (1682) – *Catéchisme historique* (1683). E három műben, Fleury szerzői s gyakorlati nevelői elgondolása szerint, a *Traité du choix et de la méthode des Études* kéziratában korábban kifejtett vallás erkölcsi nevelési rendszer alkalmazására került sor. A *Traité* megírására egyébként egy olyan személy ösztönzésére vállalkozott („par l'ordre d'une personne à qui il devoit obéir”), akinek engedelmeskednie kellett. Ez a személy valószínűleg Bossuet volt, s óhaja találkozott Fleury alkotó szelleméből s oktatói tapasztalataiból fakadó írói szándékával. A *Traité*ben összegezett elvek alapján az értekezés Fleury említett írásai kulcsának tekinthető. A XVII. századi francia oktatási rendszerről adott kritikája egy új oktatási program alapjainak kifejtésével párosul benne; kézírata az előbb jelzett három könyv megjelenése után került kinyomtatásra. (Ez is megvolt Rákóczi könyvtárában.)

Az első kettő – *Les Moeurs des Israélites* és *Les Moeurs des Chrétiens* – a bibliai történések és épületes példák feldolgozása, antik auktorok és modern szerzők felhasználása révén történeti tablót nyújt a zsidókról, Jézus Krisztus életéről s az első keresztényekről. *Az Izraéliták...* első kiadásában ez áll: „Approbation de Messire Jacques Benigne Bossuet, ancien Evêque de Condom, premier Aumônier de Madame la Dauphine. Donné au Chasteau Royal de Saint-Germain en Laye le 13. I Janvier 1681.” Utána: „Approbation de Monsieur Pirot, Docteur et Professeur de Sorbonne. En Sorbonne le 16 Novembre 1680.” *A Keresztényeknek...* első kiadásában pedig „Approbation de Monseigneur l'Evêque de Meaux. Donné à Paris 28. Février 1682. J. Benigne,

E.de Meaux.” Alatta: „Approbation de Monsieur Pirot, Docteur et Professeur de Sorbonne. En Sorbonne le 18. Février 1682.” A két könyv összetartozását hangsúlyozandó, a XVIII. század elejétől együttes kiadásba foglalták őket, hiszen az utóbbi az előző téma folytatásának tekinthető.

A nyolcvanas évek derekán Fleury abbét egy apátságban (l'abbaye de Loc-Dieu, dans le diocèse de Rhodéz, ordre de Cîteaux) találjuk. 1684-től királyi kinevezéssel tartózkodik itt; 1685-től a király neki adományozta. Újra találkozik a fiatal Fénelon abbéval, Meaux püspökével, akivel együtt járja az egyházmegyét, és segítségére van hivatalában. A nantes-i ediktum visszavonása (1685) után csatlakozik hozzá s megosztja vele gondjait, amelyek új püspöki megbízatásával, Saintonge és Poitou misszióinak irányításával támadtak. Térítők munkájukat a keresztényi szeretet jegyében végezték; keresztényi lelkiülettel enyhíteni igyekeztek e provinciák lakóinak helyzetét, amely a vallási türelmetlenség és vérengzéssel kísért erőszakos térítés (dragonnades) következtében válságosra fordult. Egymás iránt tanúsított megbecsülésük és barátságuk megmaradt köztük nehéz „missziójuk” végeztével is. Fénelon jutalmul a „précepteur des enfants de France” tisztet nyerte el; Fleuryt is sikerült hasonló királyi nevelői tisztségbe („sous-précepteur des petits-fils du roi – les ducs de Bourgogne, d'Anjou et de Berry”) helyeztetnie az udvarban (1689). Az új pedagógiai feladatokból fakadó eszmecserek, írói-nevelői gondolatok szorosabbra fűzték a köztük lévő baráti, szellemi kötelékeket.

Cl. Fleury másfél évtizedet töltött ebben a minőségében az udvarban. Azt tartják róla, hogy ezalatt szerény és könyvek közé visszavonult munkás életet élt, mint korábban kedves apátságában. A gallikanizmus vitájában ő is hallatta szavát, 1690-ben írta *Discours sur les libertés de l'Église gallicane...* című fejtegetését a francia nemzeti egyház kiépítését célzó mozgalom ügyében. Minden idejét a nagy erudícióval tervezett *Histoire ecclésiastique* előkészítésére szentelte, amelynek első húsz kötete az ő nevéhez fűződik. Egyháztörténetének I. kötete 1691-ben jelent meg; kiadása 1720-ig folytatódott Mabillon, Bernard de Montfaucon, Dom Ruinart, Dom Calmet, Lenain de Tillemont közreműködésével. 1696-ban az Académie française negyven tagja közé került, La Bruyère megüresedett helyére. Bossuet titkára, Ledieu abbé egy levele szerint még ebben az évben kinevezhették volna Montpellier püspökének, de az ügy halasztódott. A kvietizmus pöre (la querelle du quietisme) csakhamar megrendítette Fleury helyzetét. Nem azért, mintha osztozott volna Mme Guyon tévesnek ítélt tanaiban, hanem Fénelonhoz fűződő barátsága miatt, mivel az ekkori combray-i püspök kegyvesztettsége baráti körére is kiterjedt. Bossuet közbenjárására Fleury udvari pozíciója megszilárdult (1698). A királyi hercegek nevelése néhány év múlva véget ért (1706). Bossuet ekkor a gazdag „prieuré d'Argenteuil” kolostort adta Fleurynek, aki Loc-Dieu apátságát visszaadta a királynak. A hivatalos udvari kötöttségektől mentesen, a hetven éve felé közeledő tudós író munkájába temetkezett.

XIV. Lajos halála (1716) után a régens az idős papot visszahívta az udvarba az

ifjú XV. Lajos gyónatójának. Kinevezésekor az orléans-i herceg állítólag így nyilatkozott: „Je vous ai choisi parce que vous n'êtes ni janséniste, ni moliniste, ni ultramontain.” Fleury 1722-ben vált meg — magas korára tekintettel — utolsó udvari megbízatásától. A következő évben, 1723. július közepén halt meg.

Cl. Fleury a munkásságának első két évtizedét (1670—1690) követő harminc (1690—1723) évet főműve létrehozásának szentelte. A korabeli forrásokból különféle véleményeket idéznek a szerző életművének megítélésével kapcsolatban. „C'est la meillëure histoire de l'Église qu'on ait jamais faite...” — írja Voltaire, főleg a *Discours préliminaires* tartalmára célozva. Számos kritikus (l'abbé Lenglet, Lonquerne, La Harpe) úgy véli, hogy nem annyira történeti műről van szó, hanem inkább az ilyen összegezés alapjául szolgáló forrásanyagok gyűjteményéről, amely a szerző gondosságáról és tárgyilagosságáról, a tények mérlegeléséről tanúskodik. (Az *Histoire ecclésiastique*, a *Discours sur l'histoire ecclésiastique*, továbbá a *Catéchisme historique* és az *Institution au Droit ecclésiastique de France* szintén megvolt a rostosói könyvtárban. Zolnai, i. m. 1926. 5.)

Ami Fleury stílusát illeti, La Harpe szerint, „simple, clair et naturel; il a un caractère de candeur qui va, s'il est permis de dire, jusqu'à une sorte bonhomie affectueuse, qui ne rabaisse point l'écrivain, et qui fait estimer l'homme.” Desfontaines abbé: „...Le style est simple, quelquefois négligé, mais presque toujours pur, élégant, concis...” Írói magatartását jellemezve Lemaître de Claville hangsúlyozza: „Jamais homme ne fut plus savant et plus simple, plus humble et plus élevé...” (*Traité du vrai mérite.*) M. Adam, az Académie Française-ben Fleury megüresedett székét elfoglalva, az alkalomhoz illő emlékbeszédet mondott róla 1723 december 2-án: „Que de qualités estimables réunis dans un seul homme... Un esprit excellent, cultivé par un travail infini, une science profonde, un coeur plein de droiture, des moeurs innocentes, une vie simple, labourieuse, édifiante, une modestie sincère, un désintéressement admirable, une régularité qui ne s'est jamais démentie, une fidélité parfaite à tous ses devoirs; en un mot, l'assemblage de tous les talents et de toutes les vertus qui font le savant, l'honnête homme et le chrétien.” Cl. Fleury több évtizedes munkássága alatt levelezésben állt tudós kortásaival, akikkel a becses forrásanyag bizonyossága szerint eszmecsereket és polémiákat folytatott főleg egyháztörténeti kérdésekben és pedagógiai, valláserkölcsi tárgykörökben.

Posztumusz kiadású munkái közül megemlítünk néhányat. *Discours sur la poésie des Hébreux* (1731), *Discours sur l'Écriture Sainte* (1731) s az 1690-ben írt *Discours sur les libertés de l'Église gallicane...* („elle est accompagnée de notes violentes dirigées surtout contre les papes”, ezek szerzőjének és a mű kiadójának abbé Débonnaire ex-oratorien-t vélik, első kiadásai: 1724 és 1733). A hetvenesnyolcvanas években: *Le soldat chrétien* (1772), *Opuscules* (1780—83) et *Nouveaux opuscules de M. l'abbé Fleury* (1807), valamint *Traité du choix et de la méthode des études par M. l'abbé F. Nouvelle édition, revue, corrigée et augmentée de plus d'un tiers [avec un Discours sur Platon]. Nîmes 1784 — tehát a szerző első „sermo”-jának kiadásával.*

Flcury halála után a huszas-harmincas években, műveinek folytatódó újrajromása évtizedeiben számos kritikai írás látott napvilágot. Az *Histoire ecclésiastique* korábbi méltatását (Journal des Savants 1691, 1693, 1696, 1703—1705, 1708—1709; Journal littéraire 1721) követően terjedelmes bírálatok jelennek meg, pl. Le P. Honoré de Sainte-Marie, *Observations sur l'Histoire ecclésiastique de l'abbé Fleury*. (Malines 1726. 102 p.) A polémia felfogásbeli és írói módszerbeli, forrásinterpretációs kérdésekre is kiterjedt: B. de Houst, *La mauvaise foi de M. de Fleury prouvée par plusieurs passages des saints Pères, des conciles et d'autres auteurs ecclésiastiques qu'il a omis, tronqués ou infidèlement traduits dans son histoire*. (Malines 1734. XXIV-192 p.) Két év múlva kiadós válasz jelent meg, Osmont du Sellier, *Justification du Discours et de l'Histoire ecclésiastique de M. l'abbé de Fleury, contre les reproches et les calomnies de quelque religieux flamands contre cet historien, principalement au sujet de la doctrine du clergé de France*. (Nancy 1736. XXVI-356 p.) A vita azonban folytatódott a Bibliothèque raisonnée (XVIII, 1737 p. 5—37) cikkével, amire szintén Osmont du Sellier felelt meg, védelmére kelve a megtámadott szerzőnek; *Justification des Discours et de l'Histoire ecclésiastique*. Tome II, où l'on répond aux reproches de l'auteur de la Bibliothèque raisonnée. (Nancy 1738. XLVIII-350 p.) Mire a vitapartner újra reflektált (Bibliothèque raisonnée XXIII. 1739. p. 243—296; XXIV. 1750. p. 74—120). Másutt is közöltek polemikus írásokat a vitatott múróól, P.-Fr. Lantheaume, *Observations théologiques, historiques, critiques, etc. sur l'Histoire ecclésiastique de feu M. l'abbé Fleury*. (Avignon 1736—1737. 2 vol.) Itt még évtizedek múlva is folytatták a küzdelmet Fleury sokat támadott nézeteivel szemben. A különféle olasz vitairatok (Milan 1749; Bologne 1781—1783 etc.) közül egyet le is fordítottak, A. Muzzarelli, *Remarques sur l'Histoire ecclésiastique, spécialement contre les discours de Fleury*. Traduit de l'italien. (Avignon 1826.) A tudós francia szerző gallikán nézeteire különös hangsúlyt vető polémiáról azért szóltunk bővebben, mivel érintett művei közül több Rákóczi és Mikes olvasmánya volt, s beletartoztak a korabeli politikai, eszmetörténeti viták áramába. Vö. Louis Genay, *Un pédagogue oublié du XVIIe siècle. L'abbé Fleury*. Paris 1879. 65 p. — Abbé Fr. Gaquère, *La vie et les ouvrages de Cl. Fleury (1640—1723)*. Thèse. Paris 1925. 515 p. — J. Lassailly, *La vie et l'oeuvre de Cl. Fleury*. Vieil Argenteuil 1930. p. 23—30.

A Rákóczi rodostói könyvtárában olvasott, és a fejedelem kamarása által fordításra kiválasztott munka őskiadása: *Les Moeurs des Israélites*, où l'on voit le modèle d'une politique simple et sincère pour le gouvernement des états et la réforme des moeurs, par M. Fleury... Paris, Vme G. Clouzier, 1681. In-8°. VIII-348 p. (BN H. 7289) — *Les Moeurs des chrestiens*, par M. Fleury... Paris, Vme G. Clouzier, 1682. In-12°. XII—492 p. (H. 7315) S az első együttes (éditions collectives) kiadás: *Les Moeurs des Israélites et des chrestiens*, par M. l'abbé Fleury... Paris 1700. In-12°. 2 vol. — egy másik: Bruxelles 1701. p. 204 és p. 255. (Arsenal 8° H. 18419 és 18420.)

Flcury két könyve külön-külön és együttesen sokszor megjelent: *Les Moeurs des Israélites...* (Suivant la Copie imprimée à Paris en 1681.) La Haye 1682. A. Moetjens. In-12°. IV-175 p. (a lapszámozás eltérése az apró betűs nyomásból adódik — H. 7290)

A második párizsi kiadás bővített és javított formában jelent meg: Paris 1682. Vve de G. Clouzier. In-8°, corrigée et augmentée, VIII-399 p. (H. 7291)

A harmadik kiadás: Paris 1690. P. Aubouyn, P. Emery, Ch. Clauzier. In-8°, dernière ed. IV-428 p. (H. 7292) Ez is bővített, illetve tovább bővült egy fejezettel, a XVIII. fejj. szétválása folytán.

A további kiadások: 1700 (ibid.), 1701 (ibid.), 1712 (ibid.), 1732 (Émery), 1739 (ibid.), 1754 (J.-T. Hérisant), 1754 (Hérisant, ibid, VIII-364 p., itt a lapszámbeli különbség a szélesebb tükör és kisebb betűtípus következménye), valamint utánnomások, lényegében azonos lapszámmal és formátummal. (Sorrendben: H. 7293—7298.) A „Nouvelles éditions” sora még a következő században is (1847, 1853, 1860) folytatódott; s egy szemelvényes kiadása a régi remekművek sorozatában is fennmaradt: *Les Moeurs des Israélites*. Extraits précédés d'une notice par Albert Chérel. Paris 1912. Bloud et cie, 64 p. (Science et Religion. N° 629. Chefs d' oeuvre de la littérature religieuse.) Vö. BN Cat. Gén. 1913. 670.)

Hasonlóképpen sok kiadást ért meg a másik könyv is; még párizsi megjelenése évében: *Les Moeurs des chrestiens* (Suivant la Copie imprimée à Paris en 1682). La Haye 1682. A. Moetjens. In-16°, VIII-256 p. (H. 7316), — kisebb formátum és kisebb betűjű nyomás.

Második párizsi kiadása szintén javított és bővített: Paris 1683. Vve de G. Clouzier. In-12°, corrigée et augmentée, XII-420 p. (H. 7317), — itt a lapszám az elsődöz viszonyítva kevesebb, mivel azt nagyobb betűtípussal nyomták.

Harmadik kiadása: Paris 1694. P. Aubouyn... In-8°, VIII-424 p. (H. 7318), — jelzése szerint Dernière éd. corr. et augmentée, a második kiadáshoz képest is.

Következő kiadásai: Paris 1701. P. Émery... In-8°, VIII-426 p. (továbbra is Dernière éd. corr. et augm., egyező lapszámmal). 1701 (Aubouyn), 1712 (Émery), 1712 (Émery), 1713 (J. Mariette), 1754 (Hérisant, VIII-555 p. más nyomással.) Jelzetük: H. 7319—7325. S később is (1847, 1852, 1853) a következő században.

Az együttes kiadások 1700-ban megindított sorát folytatta: 1701 (Bruxelles); ezek szövege az 1682-es és 1683-as bővített és javított kiadásokból való, az 1701-es lapszáma 204 p. és 255 p. (Bibl. Arsenal H. 18419).

A következő ismert közös kötet két évtized múlva jelent meg: Paris 1720. Émery père, Émery fils, Saugrin l'aîné, P. Martin. In-12°, VI-381 és 3 p. — Paris 1720. J. Mariette. In-12°, 381 és 5 p. (mindegyik az 1690, ill. 1694. évi külön kiadások tovább bővített szövegével). Jelzetük H.7330 és H.8212. Az alaplapszám marad az alábbiakban is, a plusz lapszámok különbsége abból adódik, hogy a Table, Approbation, Privilège előre- vagy hátravetése és beszámozása eltérő. Paris 1727 (Ibid. 381 és 11 p.), Paris 1727 (Émery, Saugrin, Martin. 381 és 11 p.),

1735 (ibid.), 1739 (G. Martin. Idem p.), 1746 (P.-J. Mariette. Idem p.), 1754 (Hérissant. 406 pl.), 1755 (Idem.), 1760 (Idem.) Jelzetük sorrendben: H.7331—7338. S tovább 1765-től a következő század derekáig több mint harminc kiadásban.

Népszerűségéhez hozzájárult, hogy iskolai, líceumi tankönyvül is használták: *Moeurs des Israélites et des Chrétiens*, par... Ouvrage adopté par la Commission d'Instruction publique à l'usage des lycées et des écoles secondaires. Paris 1804; 1806; Avignon 1813; Tours 1832; 1842 stb. Fleury érdeklődést ébresztett kortörténeti szempontból is, vö. *Oeuvres de l'abbé Cl. F. pour faire suite aux oeuvres de Fénelon*. Précédées d'un essai sur la vie et les ouvrages de Cl. F. par Aimé-Martin. Paris 1837. 4°, V—XLIII-630 p. (Panthéon littéraire. Illustrations religieuses du siècle de Louis XIV.) S végül: *Moeurs des Israélites et des chrétiens*, par l'abbé Fleury. Édition classique, revue et annotée par M. l'abbé de Valette. Paris 1853. In-16°, VIII-304 p. Ugyanebben az évben másik gondozója is akadt, Nouvelle édition, revue par l'abbé Legravereng. Paris 1853. In-16°, 352 p. De voltak külföldi kiadások, fordítások is: latin, spanyol (1734), angol, olasz (1773), német (1744, 1774), lengyel (1783, 1811, 1815), magyar (1801-2), mind az egyes, mind az együttes kötetekből.

A fordítások közül megemlítünk néhányat: *Costumbres de los Israelitas*, trad. en el idioma castellano por D. Juan Bautista Josef de Barry. Paris 1734. In-12°, 414 p. — Cl. F. *Costumi Dei Israeliti, né quali vedesi il Modello di una semplice e sincera Politica per lo Governo degli Stati, e per la Riforma dei Costumi...* Venezia 1773. — *Die Sitten der Israeliten und diejenigen der Christen*. Ausburg 1774. In-8°. — *Obyczaje Izraelitow przez Xiędza Fleurego z języka francuzkiego napisana*. Supraśliskiey J. K. Mci u XX Bazylionów. 1783. 8°, 438 p. — *Obyczaje dawnych chrześcian, z francuzkiego na polski ięzyk przełożone przez...* Szymona Bielskiego... Na klanę 4, Warszawa 1811, w druk. Xięży Piarów 16°, 246 p. — Ibid. 1815. 240 p. — Magyarra (Mikes után) Kopácsy József, későbbi veszprémi püspök fordította le: *Az izraeliták és a keresztények szokásai*. Veszprém 1801—1802.

Mikes e kéziratának eredetijét is Pulszky fölfedezése (1874) s Abafi ismertető közleménye (1878. 124—125) után kezdték kutatni. Már az első forrástörténeti dolgozat szerzője, Szilasi Móricz rámutatott a Mikes-fordítás francia alapművére, Fleury, *Moeurs des Israélites* (1681) és *Moeurs des Chrétiens* (1682) könyveire hivatkozva (EPHk 1880. 335). Ő utal első ízben arra, hogy a század végén Kopácsy József is lefordította és kiadta (Veszprém 1801—1802). A kettőt összevetve arra a következtetésre jutott, hogy Mikes kéziratban munkája meghaladja Kopácsy fordítását. Egy évtized múlva Schwarzenberg József — Szilasi cikkének ismerete nélkül — tartalmi ismertetést ad az *Izraelitákról*, forrásutalás nélkül (MZsidóSz 1891. 500). Ennek alapján Kohn Ármín újra kiderítette Mikes forrását (MZsidóSz 1891. 543). Úgy látszik, hogy ő sem olvasta Szilasi írását, mert Fleury első (1681) kiadására célozva, egy német fordítás (1744) alapján tételezte föl Fleury szerzőségét. A század végén Papp Endre, összefoglalva az

eddig közölt ismereteket, Fleury írói tudósi erőit hangsúlyozza; XIV. Lajos kora egyik legtevékenyebb egyházi írójának tartja a francia szerzőt. Különösen „egyszerű és vonzó előadását” dicséri. Utánanézett annak is, hogy Fleury művei közül „egyk-másik gallicán szelleme miatt »index«-be, az egyházilag tiltott olvasmányok lajstromába került”. Könyvcímet nem említ, de ilyen pl. katekiz-musa (Reusch. 589) vagy a *Sur les libertés de l'église gallicane*, Discours 9e (Patouillet. I. 450) és az *Institution au Droit ecclésiastique de France*. Mikes fordításáról főleg azt jegyzi meg, hogy „minden lényegesebb változtatás nélkül” fordította le; „...egyszerűsít, a közbevetett mondatokból, a felhozott példák-ból egyet-mást elhagy...” A rodostói író vonzó nyelvi köntösbe öltöztette a művelődéstörténeti érdekű francia munkát. „Kár azonban, hogy ez a keresetlenség a mondatfűzéseiben is érvényesül s előadása helyel-helyel pongyolává válik.” Mikes híven fordít, de nem törődik sokat a mű tudományos jellegével, pl. nem törekszik a margószéli bibliai hivatkozások és forrásutalások teljes visszaadásá-ra, mint később Kopácsy (1895. 4, 23, 27–32).

Egy évtized múlva Dézsi a meghatározott forrásmunka rögzítésére szorítko-zik (ItK 1904. 177). Kürty Menyhért tartalmi beszámolója mellett nem csupán Fleury történeti érzékére és a munka művelődéstörténeti jellegére hívja föl a figyelmet, hanem arra is, hogy Mikes fordításában a francia auctor művelődés-történeti példáit magyar vonatkozásokkal szaporítja. Szemléletében történeti módszer követésére neveli olvasóját; a szakások viszonylagosságának megérté-sére, a történeti időrend szem előtt tartására, a különböző felfogások kritikai vizsgálatára, összevetésének hasznára tanít. Kürty joggal föltételezi, hogy Fleury munkája Mikes „kedves olvasmánya” lehetett, és egyik fő forrásul szolgálhatott *Leveleskönyve* ilyen elemekkel, témákkal tarkított vonatkozásai-hoz. A Mikes-fordítások kéziratának fölfedezése után két évtizeddel új problé-mák, a levélíró és fordító munkájának közös vonásai, az irodalmi levelek és fordítások összefüggései, a forráskutatás kibővülésének szellemi irányai, újabb nyelvi és stilisztikai kérdések kezdtek foglalkoztatni a szakembereket. „Ísmét egy kérdés — írja Kürty —, mely épenugy várja még a feleletet, mint az a sok más, melyek e kéziratok művek körül végzett vizsgálódásaim közben lépésről-lé-pésre feltűnedeztek. Talán eljön az idő, mikor az irodalom elrejtett kincsei iránt érdeklődők ezekre nézve is kielégítő felvilágosítást kaphatnak, mikor Mikesnek, egyik legnagyobb stilsztánknak, a Törökországi Leveleken kívül e művek alapján is összefoglalják írói sajtáságait s megállapítják nyelvének szabályait.” (1906. 7, 55—57.) S bár a Mikes-kutatás azóta sok mindent fölszínre hozott, a szerző reményei csak részben teljesültek, mivel Mikes kiadatlan munkáinak napfényre kerülése csak az utóbbi két-három évtizedben valósulhatott meg. A század elején Király György összegezi e fordításokkal kapcsolatos forráskutatá-sok értékelhető eredményeit (EPhK 1912. 27—28).

Új irányba terelte a forráskutatók érdeklődését Zolnai Béla Rákóczi rodostói könyvtáráról szóló közleménye. A Thaly által kiadott Césár de Saussure iratainak függelékében közölt „Rákóczi rodostói ingóságainak jegyzéke, 1736” a

fejedelem könyvtárának jegyzékét is tartalmazta: „Catalogue des Livres de la Bibliothèque.” (Bp. 1909. 365—368.) Zolnai a Rákóczi halála után készült listát szemügyre véve, a nyolcadrétű könyvek között rábukkant az érintett francia forrásmunkára; a könyvlista általa számozott rendjében így azonosította:

105. „[Moeurs des chrétiens 1 tome 8°.] Claude Fleury: Moeurs des Chrétiens, Paris, 1682, 1 vol. 12°. Mikes lefordította, vö. Király György, Egyet. Phil. Közl. 1912. 28. 1.”

106. „[Moeurs des Israelites 1 tome 8°.] Claude Fleury: Les Moeurs des Israélites, Paris, 1681, 8°. Több kiadása van. Mikes lefordította. 1801-ben Veszpremben is megjelent egy magyar fordítása (Bpesti egyet. könyvt. »Aa 3010«).” Minthogy Zolnai több Mikes-fordítás francia forrására utalt nagy erudíción alapuló bibliofil közleményében (1926. 27), föltárult a levélíró és fordító olvasmányainak tárháza, Rákóczi rodostói könyvtára. Pár év múlva Zsoldos Jenő foglalta össze a forráskutatások eddigi eredményeit, különös tekintettel a bibliai, a midras és a zsidó elemekre Mikes *Törökországi Levelei*-ben. (MZsidóSz 1930. 109 stb. Klny. Bp. 1931. 3.) Még egy mozzanat érdemel figyelmet Mikes és Fleury kapcsán. Zolnai újabb tanulmányában föleleveníti a gallicanizmust, mivel hozzátartozott Fleury szellemtörténeti képéhez. De túlzásnak tekinthető, hogy történeti kritikai módszerének reális értékelése mellett a főnti műveket is a janzenista szellemű fordítások közé sorolja. (*Mikes eszményei*. Minerva 1937. 20—21; vö. *A janzenizmus kutatása középeurópában*. I. Bp. 1944. 117 stb.) A kiadatlan fordítások forráskutatásával végeredményben le is csillapodott a kevesek kezén megfordult kézirat iránti érdeklődés.

Az Izraéliták Szokásáról történeti időrenden megírt értekező munka. Az izraeliták életéről, szokásairól nyújt olvasmányos ismereteket Ábrahámtól Jeruzsálem pusztulásáig. A kétezer esztendőt magába foglaló áttekintést a szerző három nagy részre osztotta: az első a pátriárkák ideje, „a kezdetek” leírása; a második Izrael népének Egyitomból való kimenetelétől babiloni fogságáig tart, mely évszázadok az izraeliták „boldog állapotját” mutatják; a harmadik pedig a zsidók rabságból való megszabadulásától az evangélium prédikálásáig a hanyatlás, „lefelé való fordulás” idejé. E fő részek között „nagy különbözést” látunk. Különösen a középső szakasz, a fölemelkedés ismertetésére szánt (5—28. fejj.) terjedelmes anyag tanúsítja ezt a kezdetek (2—4. fejj.) és a hanyatlás (29—35. fejj.) bemutatására szolgáló szerkezeti arányokkal szemben. Az izraeliták rítusos életmódja az egykorú népekkel történő összehasonlítás folytán párhuzamba állítható a görög, római, perzsa, egyiptomi viszonyokkal, s a szomszéd népektől eltérő szokások jellemzése tovább szélesíti a munka művelődéstörténeti kitekintésének határait.

A Keresztényeknek Szokásairól c. könyv az előzményekre utalva, a „valóságos izraeliták” és az első keresztények idejétől indul. Négy részből áll: az első az őskeresztények szokásairól, Krisztus Jézus életéről, a keresztényi rendtartásról szól Jeruzsálem pusztulásáig; a második az üldöztetéseket, a „három első

saeculum alatt való időt” írja le; a harmadik az anyaszentegyháznak „szabadságban való létit” adja elő Nagy Konstantintól; a negyedik a változások okait keresi, amelyek „az óltától fogvást lettenek”, ti. kikezdték a keresztények szoros életmódját, ősi erkölceit és bevett szokásait. Az első részt két *beszélgetés* (2–3.) alkotja, a másodikat harminc (4–33.), a harmadikat huszonegy (34–54.), a negyediket tizennégy (55–68.). Erről a felosztásról az első *beszélgetés* tájékoztat. Az utolsó (69.) a *Bé* fejezés.

A befejezésben mindkét könyvet egybefoglalva írja, hogy munkája az izraeliták és a keresztények szokásairól, az ó- és újtestamentumbéli hívek életéről szól. *Az első könyvben meg látjuk — fordítja Mikes Fleury nyomán —, hogy lehessen leg jobban élni a világi jókkal, és ott meg tanulhatjuk az életnek leg okosabb módját. A másodikban meg akartam mutatni, hogy kicsodás életet élnek azok, kik csak lélek szerént élnek, amely élet mind lelki és mind természet felett való élet lévén, a Krisztus Jézus kegyelmének erejétől függ.* A „külsőképpen való élet” és a belső „lélek szerint való élet” bemutatását jámbor szerzői óhaj követi: *Boldognak mondhatnám magamot, hogy ha valaki ezen írásra való nézve, valóságosan meg vizsgálná az okos és keresztényi életet, és azt valójában akarná követni.* Az írói célkitűzés és moralista szándék tömör összegezése mintegy magyarázatul szolgál a két könyv egybefoglalására.

Az Izraeliták... és A Keresztények... eredeti forrása a külön-külön s együttesen megjelent francia kötetek előbb már felsorolt s kézbe vett példányai alapján meghatározható.

Les Moeurs des Israélites

Kiadás	Chap. eltérése	Chap. számozása	Szövegtelérés
1681 in 8°	XXXIV	XVIII. Deuil. XIX. Religion. XX. Jeunes. Voeux. XXI. Prophetes. XXII. Idolatrie.	Chap. XXXIV „S. Zacharie, le S. vieillard Simeon, le S. Docteur Gamaliel, et tant d'autres...” XXXIV, p. 342.
1682 in 8° Corrigée et augmentée.	XXXIV	ugyanaz: XVIII. XIX. XX. XXI. XXII.	„S. Zacharie, et saint Elizabeth son épouse, S. Joseph, le S. vieillard Simeon, Anne la prophetesse, Nathanael le S. docteur Gamaliel et tant d'autres...” XXXIV, p. 398.

Kiadás	Chap. eltérése	Chap. számozása	Szövegeeltérés
1690 in 8° Derniere éd.	XXXIV+I valójában XXXV	eltérő: XVIII. Deuil. XIX. <i>Funerailles</i> . XXI. Religion. XX. Jeunes. Voeux. XXI. Prophetes. XXII. Idolatrie.	Itt is a már bővített szöveggel, XXXIV (va- lójában XXXV), p. 415.
1700 in 8° 1701 1712 1732 1754 *	XXXIV+I valójában XXXV	XVIII. Deuil. XIX. <i>Funerailles</i> . XX. Religion. XXI. Jeunes. Voeux. XXI. Prophetes. XXII. Idolatrie.	Ugyanaz, p. 415.
Közös kiadás 1700 in 12° 1701 in 12°	XXXIII	XV. Religion. XVI. Jeunes. XVII. Prophetes.	Ugyanaz.
1720 in 12° 1727 * * 1735 1739 1746 1754	XXXIV+I valójában XXXV	XVIII. Deuil. XIX. <i>Funerailles</i> . XX. Religion. XXI. Jeunes. Voeux. XXI. Prophetes. XXII. Idolatrie.	Ugyanaz, p. 151.
Mikes	XXXV	Táblája számozás nélkül, a részek sorrendjében: XVIII. Gyász. XIX. <i>Temetés</i> . XX. Vallás.	Ugyanaz, tehát a bővebb szöveggel.

* Az 1700, 1701, 1712, 1732, 1754. kiad. Chap. számozása egyaránt XX. XXI. XXI. XXII. etc.

Van még egy 1754-es kiadás más betűtípussal: XX. XXI. XXII. XXII. XXIII. etc. számozással is.

* * Az 1720-as közös kiadás után 1727-től csupán a számozás eltérő: XX., XXI., XXII., XXII., XXIII. etc. az 1735., 1739., 1746. évi kiadásokban.

Az Izraeliták... esetében a *Les Moeurs des Israélites* kiadásai közül a fordításnak megfelelő kötet az 1690-es típusú 8° (mint a vele azonos 1700-, 1701-, 1712-, 1732-, 1754-es); a közös kiadások közül megfelelne az 1720-as 12° (valamint a vele azonos szövegű 1727-, 1735-, 1739-, 1746-os kiadás), bár a rodostói könyvtári jegyzék szerint a kötet az „in octavo” példányok között szerepel, s külön kötetként volt fölvéve a leltárban. Igaz, van rá példa, hogy más 12° formátumú kötetek is az „in octavo” csoportba kerültek.

A megfelelő kiadások a nyomtatott szöveg margóján és a „Table des titres”-ben a Chap. I. „Dessein de ce Traité” — Mikesnél: *Első Rész. Hogy mi végre vagy on tsinálva ez a könyv* után három nagyobb egységre tagolják a könyvet: Chap. II. Ire Partie. Patriarches. „Leur noblesse.” Chap. V. II. Partie. Israélites. „Leur noblesse.” Chap. XXVIII. (valójában XXIX.) III. Partie. Juifs. „Captivité.”

A fordításban Mikes sem a lap szélén, sem a *Táblában* nem jelöli e felosztást. A szövegben az elsőtől a 35. részig számoz, de a *Táblában* elhagyja a számozást. A felosztásról az első rész utolsó bekezdésében szól a francia szöveg alapján. Ábrahámtól s az izraeliták „boldog” állapotjától a jeruzsálemi templom pusztulásáig a pátriárkák idején, Izrael népének babiloni fogságán és a zsidók megszabadulásán keresztül vezet az út a „valóságos izraeliták” megjelenéséig. A fordító elegendőnek tartotta ezt az útbaigazítást a bevezetőként szolgáló első részben.

A könyv célkitűzéséről és szerzője szándékairól előrebocsátott fejtegetés önmagában is egy kis értekezés. Tömörségére és fontosságára való tekintettel a fordító — a későbbiekhez képest — alig rövidített rajta. Isten választott népének története a krisztusi evangélium prédikálásáig az emberiség történetének tanulságos példája. Az izraeliták szokásai, foglalatossága, társadalmuk igazgatása, mindezek ismerete hasznos lehet az erkölcs („la morale”) mellett a gazdaság („l’oeconomique”) és az országbéli rendtartások („la politique”) szemszögéből is. Lehet, hogy visszatetszést kelt bennünk a régi és új közti társadalmi különbözőség, mert az izraeliták között nem fogunk látni *anyi nemesi titulust, se anyi sok tiszttségeket, se annyi sok külömb külömb féle renden valokot, mint miközöttünk, ő közöttök tsak munkás embereket és parasztokot fogunk látni, mindnyájan a kézi munkában foglalták magokat...* A nagy különbség ellenére sem lehet úgy vélekednünk, hogy ez a nép *tudatlan és balgatag* lett volna, s hogy szokásaikat inkább megvetni, mintsem követni kellene. Kevesen és kevés haszonnal olvassák az ótestamentumot, s *bal títélettel* vannak Izrael népe iránt. Ám mindez csak előítélet. *De ha az izraeliták szokásait a romaiak, a görögök és az egyiptom béliek szokásaihoz hasonlítjuk, akoron az olyan bal útéletek füstben mennek.* Az összehasonlítás az izraeliták szokásai és életmódja tanulságos volta mellett szól, jóllehet megkülönböztetjük, ami jó s ami változott a régi időktől, mi tetszik s mi nem a régebbi s újabb szokások viszonylatában.

S ami nem tetszik — véli a szerző —, onnan is lehet, *hogy a mi szokásink meg vannak romolva*, nem attól, hogy a kereszténység megvilágosított volna bennünket, *hanem attól* — folytatja —, *hogy keveseb okoságunk vagy on, mivel nem a*

kereszténység hozta bé a sok külömb külömb féle rendeket („cette grande inégalité de conditions”!), a kézi munkának meg vetését, a sok féle játékot, a férfiak és az aszszonyok között valo nagy szabadságot, a sok féle ételekel meg rakot hoszu asztalokot; mind ezek igen meg külömböztetnek minket a régiektől és azokbol a parasztokból és munkásokból, akiknél a pénz ritka volt, és akik nem vágytanak az előmenetelekre, könnyebben lehetet volna azokból jó keresztényeket tsinálni, mint sem a mi udvariainkból, és a vármegyék biráiból és tiszteiből, akik vagy a nagy szorgalmatosságban vagy a nagy henyélésben töltik életeket. A korabeli társadalom moralista kritikája után a szerző a valóságnak megfelelő hiteles történeti előadást ígér, mint egy idegen országba utazó, aki a jó és rossz dolgokról egyaránt beszámol.

Arra kéri olvasóját, legyen figyelemmel, *mitsoda időben és mitsoda helyen („les circonstances des temps et des lieux”) laktanak az izraéliták és mitsoda népek valának szomszédtságokban, és aszerént itéllyen azután szokásokrol. A történeti szemlélet jegyében érthetővé válik a szokások különbözősége és viszonylagossága. Nem tudhattya az olyan a historiákok, aki nem tudgya, hogy mitsoda nagy külömböztést okoz az időnek és a helynek mesze volta („la distance des temps et des lieux”) a szokásokban. S nemcsak az egyes nemzetek között, hanem a népek évezredes vagy évszázados múltja s jelene között is. Akik a historiát nem tudgyák — értekezik Mikes a francia szerzőt követve, azt gondolják, hogy régen az emberek tudatlanabbak voltak a mostaniaknál, s hogy most a világ sokkal okosab. Az egyszerű ősi életviszonyokat az akkori nemzetek anyagi és erkölcsi világa összevetéséből s a változásokkal együtt lehet megítélni évezredek távlatából. A nemzetek életében vannak kezdetek, változások, a szegénység és nyomorúság vagy tudatlanság idejét gazdagság, boldogság és tudomány válthatja fel, majd a boldog állapotot a le felé való fordulás követi. Például a görögök leg nagyob dűtsőségeken nagy Sándor alatt valának, a romaiak Augustus alatt, az izraéliták Salamon alatt. Ezek Fleury történeti vizsgálódási módszerének vonásai, amelyeket Mikes fordításában pontosan jellemez. Ez a szemlélet az alapja a könyv anyaga három részre osztásának s a történeti időrendet követő tárgyalásnak. Az összehasonlító szempont érvényesítése, az izraéliták szokásainak a görög, római, perzsa, egyiptomi viszonyokra való kitekintéssel történt előadása egyetemes művelődési jelleget kölcsönöz a munkának.*

Ennek megfelelően látja el a tudós francia szerző a szöveget alátámasztandó forrásutalásokkal. Természetes az ószövetségi hivatkozások nagy száma; e bibliai margóutalások töméntelen volta következtében a fordító egyszerűen elhagyta őket. Találhatók a Talmudra vonatkozó utalások is. Összességében jelentős a zsidó, görög, római, keresztény auktorokra történő hivatkozások száma is, jóllehet a fordítás bizonyos elhagyásai és rövidítései következtében egyesek hiányoznak a kéziratban a kiadáshoz viszonyítva. Pl. Origenész, Szent Ágoston és Szent Jeromos; ilyenek a klasszikus kori Démoszthenész, a hellén Theokritosz; a római archaikus korból Terentius, az Augustus kori Sztrabón, a

császárkori és az utáni görög prózaírók, mint Plutarkhosz, a szofista Philosztratosz, a pergamoni Galénosz, s a művelődéstörténeti elemeket kedvelő latin Suetonius, a régiségek iránt érdeklődő Gellius és az ókori latin széppróza utolsó klasszikusa, Apuleius. Az antik világ számos Fleury által említett szerzője azonban megtalálható a fordításban. A könyv első részében csak Homérosz; a másodikban vele együtt Cato, Xenophón, Josephus Flavius, Eustathius, ill. Tertullianus és Alexandriai Szent Kelemen. A harmadik részben ez utóbbi mellett Szent Justinus s a már említett zsidó József. De az antik szerzők itt is többségben vannak: Hérodotosz, Szólón, Püthagorasz, Platón, Szókratész, Arisztotelész, Horatius, Tacitus, Philón. Egészében gazdag forrásanyag; jellemző Fleury széles körű olvasottságára és klasszikus irodalmi-történeti műveltségére, de a tudós módszerére is, ahogy elárasztotta írásművét forrásutalásokkal, ami alább következő másik írásában csak fokozódott (s arányaiban is megváltozik az újszövetség és a patrisztika javára); ez Mikes fordításában is tükröződik.

Nemcsak a forrásutalások túltengése, de a tudós értekező próza és a hosszadalmas fejtegetések helyenként unalmassá váló tudálékos előadásmódja is terhére volt a fordítónak. Kiutat keresve az általa kedvelt, élénkebb előadásfűzés irányába, szemmel láthatólag folytonosan rövidíti a francia szöveget. Fordítói munkáját figyelemmel kísérve megállapítható, hogy a gyakori összevonások, rövidítések során több mint félszáz esetben hagyta el egyes hosszú mondatok első vagy második felét; innen erednek félsoros, egy- vagy kétsoros rövidítései. A többsoros elhagyások egyes bekezdések vagy szövegrészek átalakításával, összevonásával, többször a bekezdés végének elhagyásával függenek össze, s kb. tizenöt esetben féllapnyi szövegre, mintegy tíz alkalommal pedig jobbra egy, illetve 1–3 nyomtatott lapig terjednek. Összességében Mikes rövidítési törekvése mintegy 700–800 nyomtatott sor elhagyásához vezetett, ami ismert fordítói gyakorlatát s a könyv terjedelmét tekintve igen jelentősnek mondható.

De Mikes kéziratában nemcsak elhagyások, hanem rövid betoldások is vannak, ezek részben magyar vonatkozásúak, másrészt életrajzi körülményeivel kapcsolatosak. Egy ilyen passzus olvasható mindjárt a bevezető részben: *mi azt az országot birjuk, amelyet a pannonusok és a romaiak birták, mind azon által mennyire vagyunk szokásoktól; mitsoda nagy különbség nintsen a mi szokásunk között és azok a magyarok szokási között. kik ennek előtte hat száz esztendővel éltenek? még mostanában is mely nagy különbség vagyon a törökök és a kínaiak szokási között és a mi szokásink között? nem kel tehát tsudálni...* A fordító szokása szerint a magyarokat szötte bele az összevetésbe, amint az kiderül a kiadás szövegéből. „Nous habitons le même país, qu'ont habité les Gaules, et ensuite les Romains. Combien sommes nous éloignés, de la maniere de viure des uns et des autres: et même de celle des François, qui vivoient il y a sept ou huit cens ans? Et dans ce siecle où nous sommes, quel rapport y a-t-il entre nos moeurs, et celles des Turcs, des Indiens, ou des Chinois? Donc...” Másutt van egy betoldás a kínai császárról, ami nincs meg a francia kiadásokban. Mikesnek voltak olvasmányai

Indiáról, Kínáról, levélíróként is emleget kínai motívumokat. Ezúttal így fogalmaz a 6. részben: *azt tudjuk, hogy kínában még most is szokás, hogy a tszászár a szántásnak idejekor nagy pompával mégyen udvarával az arra rendeltetett földet meg szántani maga, és ugyan bé vetni, és azután szabadul fel a szántás, ezel jó példát akarván adni az országban lévő gazda embereknek.* Ezzel szemben csupán ez áll a francia forrásban: „Enfin l’histoire de la Chine nous apprend que l’agriculture y étoit aussi fort estimée dans les temps les plus anciens et les meilleurs.” (Chap. VI. Leurs occupations. Agriculture.) A 10. részben az izraeliták ruházódása kapcsán ez olvasható: *főképpen meg mosták gyakorta a lábokat. mivel olyan forma kalapodiát viselének, valamint nálunk a barátok.* Mikes megjegyzése gyermekkori hazai emlékein alapul, hiszen a francia szövegben csak arról van szó, hogy a zsidók „parce que ne portant que des sandales...” (Chap. X. Leurs habits.)

Személyes motívum, de már törökországi tapasztalatain alapul a 13. rész következő mondata, amely a francia alapszöveg átalakítása: *még mái napon is a törököknek sok ilyen szokások vagyon, egy irás tudó, áitatos török, egy kereszténynek a házában nem menne pénteken.* — „Encore aujourd’hui les Mahometans ont plusieurs pratiques semblables: mais ceux qui en ont plus, et qui y sont attachez avec le plus de superstitions, sont les Indiens.” (Chap. XIII. Purifications.) Hogy mennyire személyes megfigyelésről van szó, arról a levélíró tanúskodik (pl. 4. lev. 1717; 37. lev. 1720; 42. lev. 1721 stb., 181. lev. 1750). Ez utóbbiban hivatkozik egy esetre a török vallásról s ünnepekről írva: *A törökök tisztelik a pénteket... azon a napon... egy áitatos török, a keresztény házában sem menne, a mint e velem meg történt.*

S végül még egy rendkívül érdekes török—magyar történeti vonatkozású betoldás egészen más összefüggésben, de föltehetően személyes élmény alapján. A 15. rész „a gyermekek neveltetéséről, foglalatosságokról és tanulásokról” szól. Az izraeliták nevelési szokásairól, könyveiről, a nyelv, az írás, olvasás, muzsika tanulásáról az egyiptomi, a régi görög, római iskolázással összehasonlítva számol be. A tanítás módszeréről szólva egy sajátos módszerről tudósít: *a valo, hogy az tanítások köziben vagy példa beszédeket, vagy meséket elegyítettek, amelyek valamely valóságos dolgokat jelentettek. A szokás volt a régi tudosok közöti, hogy egymásnak meséket tsináltak, amelyek mély dolgokat jelentettek, és nehezek valának a meg fejezésre. erről példát látunk Samsonrol és az ethiopiai királynérol. Azok a példa beszédek rend szerént versekre valának tsinálva, és azokat éneklették, ebből gondolom, hogy az izraeliták tanulták a musikát is, valamint a görögök, kik mind a musikára, mind az éneklésre tanították a gyermekeket. Valamég annyi könyveket nem írának, addig tsak az énekekben marada fent a nagy dolgoknak emlékezetek.* A Mikes által összevont francia szövegben is olvashatók a lényegi mozzanatok: „Les Grecs nous racontent la même chose de leurs premiers sages. [A margón: Plutarch. comm. sept. Sap.] Ils usoient aussi de ses fables à la maniere d’Esophe, dont la fiction est si manifeste, qu’elle... Ces paraboles étoient d’ordinaire exprimées en vers, et les vers étoient

faits pour chanter: ainsi je croy que les Israélites apprennent aussi la musique... Avant l'usage des lettres, la mémoire des grandes choses se conservait par les chansons." S folytatólag a múltból a jelenbe fordul: „Les Gaulois et les Germains en usoient encore ainsi du temps des Romains: et la même coutume s'est conservée jusques à present chez les peuples de l'Amerique.” (Chap. XV. Education des enfans. Exercices. Etudes.) A fordító viszont így alakította a bekezdés végét: *régenten e szokás volt a németeknél. még mostanában is magyar országban; a törökél való hadakozásokat versekre tsinálták, és azokat éneklük, való hogy tsak debretzenbe a koldusok.* Mikes a magyar históriás énekekre tereli a szót, a hazai irodalmi hagyomány fennmaradására a XVIII. század elején. Látott s hallott dolgokra utalhat, amikor a kuruc fejedelem új apródjaként Kolozsvárról Szerencsre tartó Rákóczival Debrecenben járt 1707. május 4–6-án. Gondolattársítása az énekművészt magyar hagyományára, a történelmi tárgyú énekszerzés, Tinódi és Ilosvai énekművész örökségének szóbeli közvetítéssel történő továbbélésére utal.

A könyv végén: „Fin”. — a kéziratban *vége*. — jelzi a munka befejezését. Mikes megtoldotta egy záró fohással: *Ditsértessék az Izrael Istenének szent neve.* Hasonló jámbor tónusú záróakkord másutt is előfordul, például következő fordítása végén is.

Az izraeliták szokásairól, életmódjáról szólva Fleury fogalmazásával, célzásaival kora társadalmának visszasságaira is utal. Biblikus moralista kritikai szemlélete lépten-nyomon megnyilvánul, s úgy látszik, hogy fordítója ezeket híven s vele a legnagyobb egyetértésben tolmácsolja. Ez a társadalomkritika a munka, a munka kerülése, ill. a munkás életmód, a szegény-gazdag ellentéte körül forog, s általában a gazdagok, a nemesség bírálatát váltja ki. A pátriárkák jószágairól, foglalatosságairól s eledelükről szóló 3. és 4. részben például azt írja: „Avec toutes ces richesses, ils étoient fort laborieux, toujourn...” (Chap. III. Leurs biens et leurs occupations.) „Leurs valers servoient à les aider, non pas à les dispenser du travail.” (Chap. IV. Leur frugalité.) Mikes: *De ha szinte ökk ilyen gazdagok valának is, hejában nem hevertének, hanem mindenkor dolgoztanak, ... mert ök a tselédet segítségül tartották, és nem azért, hogy magokat meg menttsék a munkától... Azt el lehet hinni, hogy az ilyen egyaránsu és munkás élet vala az oka, hogy oly nagy öregségeket érhatték, és... — „C'est sans doute cette vie simple et laborieuse qui les faisoit arriver à une si grande vieillesse, et mourir si doucement.” (Chap. IV.)*

Különösen azt emeli ki a 6. részben, hogy az izraeliták különbség nélkül szabadon dolgoztak, Dávidot is a mezőn találák, midőn Sámuel érte küldött, hogy királynak kenné föl. De akik a régi dolgokat nem ismerik, megütköznek a régi szokásokon; *a dolgozókról, munkásokról és a pasztorokról* azt gondolják, *hogy azok ostoba paraszt emberek* voltak, akik nyomorúságban és szegénységben éltek. A francia jellemzés még erőteljesebb: „Quant on leur parle de laboureurs et de bergers, ils se figurent des païsans grossiers, menant une vie penible et triste dans la pauvreté et le mépris, sans coeur, sans esprit, sans éducation.” Ezzel

szemben nem gondolnak a mai állapotokra. Azt pedig meg nem gondolják, hogy közönségesen azért nyomorultak a mi paraszt embereink, hogy a több embereknek szolgai és mint egy rabjai, kik nem csak magoknak munkálnak, hanem még mind azoknak, kik fellyeb valo renden vannak. A paraszt ember táplállya a városit, a birákokot, a nemes embereket és az egyháziakat... — „Car c'est le païsan qui nourrit les bourgeois, les officiers de justice, et de finance, les gentilshommes, les ecclésiastiques...” Mikes szinte minden rövidítés nélkül követi Fleury gondolatmenetét abban is, hogy az izraeliták munkás társadalma leírásának éle a mai nemesi társadalom erkölcse ellen irányul. Tömören foglalja össze a szembeállítást a következő bekezdés. *De gondollyunk el egy olyan országot, amelyben a rendek között nintsen olyan nagy különbség, ahol a nemesi élet nem abból áll, hogy semmit ne munkálodgyanak, hanem hogy szorgalmatossággal meg tarttsák a szabadságot, azaz hogy tsak a törvény alatt legyenek, a magokébol éllyenek, mástol ne fügjenek, és inkább kevéssel meg elégedgyenek, hogy sem mint rosz modal vagy hizelkedés által gazdagullyanak meg, amely országban meg vetik a henyélést, és tudgyák mi szükséges az élethez, és ahol nagyobra betsüllik az egésséget és az erőt a gyönyörűségnel; az olyan országban tehát sokal betsületeseb a földet mivelni vagy a juhokot őrizni, mint sem az egész életet a játékban és a sétálásban tölteni. Nem kell azért a Plato republikájában menni, hogy illyen emberekre talállyunk, mivel a világnak nagyob része eszerént élt tsak nem négy ezer esztendeig.* Fleury eszményi állama az izraeliták országa, „ou vivre noblement ne fût pas vivre sans rien faire, ...et se contenter de peu plûtôt que de faire quelque bassesse pour s'enrichir: un païs où l'on méprisât l'oïsveté, ... Or il ne faut point recourir à la republique de Platon pour trouver des hommes en cet état...” Az iraeliták pásztori életéről és a mezei munkáról mondott dicséretet alátámasztja a görögök és régi rómaiak dolgos életmódja is, *mint hogy minden embernek keze és a munkára termet teste vagyon, azt tartották, hogy azzal dolgozni kell...* De nemcsak ők, az egyiptomiak és a perzsák is nagy becsben tartották a mezei munkát. Összegezőképpen még egy szembeállítás: „Au lieu de nos villages, où nous voyons d'un côté des châteaux et des maisons de plaisir, et de l'autre de miserables chaumieres: figurons-nous ces grandes fermes que les Romains appelloient villes, qui... Ces esclaves étoient la plûpart plus heureux que nos païsans: bien nourris bien vêtus, sans aucun soin de leurs femmes ny de leurs enfans.” A rabszolgák állapotának idealizálásával még szembetünöbbé teszi a jelenkori parasztok nyomorúságát. *Hadgyuk el tehát az illyen gyermeksé-güinktől fogvást valo gondolatokat, és a mi faluink helyet, ahol egy felöl egy kastélyt, más felöl holmi nyomorult házakot látunk, tekénttsük meg a romaiak nagy major házakot... a rabok házeit, azok a rabok pedig jobb állapotban valának a mi paraszt embereinknél...* A gazdagság és szegénység állapota új jelenség, mutat rá a régi idők szokásainak ismerője; a mezei munka megvetése pedig általánossá kezd válni, ami sok családi baj okozója. *De mostanában az a rosz, hogy a nemeseket és a gazdagokat a többi is akarja követni... azért is gondolnak ki minden nap ujab ujab mesterségeket, hogy egyik erszényből a másikában menyen*

a pénz; csak az Isten tudja, hogy ha ártatlan az ilyen modal való kereset... Nem kell tehát megvetni a dolgos izraeliták szokásait, *ők azt tudták, hogy a munkára téteték az ember a földi paraditsomban...* — „Ils savoient que l’homme avoit été mis dans le paradis terrestre pour y travailler...” (Chap. VI.) A bibliai alapelv hangsúlyozása erkölcsi nyomatékuul szolgál a szerző társadalmi kritikái fejtegetéseinek. Fordító és levélíró munkásságának valamint jól ismert morális kritikái szemléletének is jellemző vonása.

Amíg a munka megvetése és a könnyebb pényszerzés vágya a familiák romlásához vezet, a munka szeretete az emberi kötelekek szorosabbá fűzését eredményezi. Az izraeliták mulatságairól szóló 17. részben ezt azzal vezeti be, *hogy a munka nem engedé nékik, hogy minden nap vendégeskedhessenek, valamint tselekesznek mostanában a gazdagok, de...* — „L’application au travail de la campagne ne permettoit pas de faire tous les jours des festins, et... comme font aujourd’hui la plúpart des riches, mais...” *De a magok mulatására elegendő idejek vala, ugy mint szombatokon és a törvény szerént való innepeken, de még ezeken kívül a lakadalmakkor, a midön a juhokot nyirték, aratáskor, szüretkor, és amidön kalákában mentenek egy másnak dolgozni...* — ezek voltak a kölcsönös segítség napjai „où les voisins s’assembloient pour s’aider les uns les autres...” (Chap. XVII. Plaisirs.); a dolgos gyülekezetek a kerti mulatságok alkalmául is szolgáltak.

Még az izraeliták életének árnyoldalai sem adnak okot a jelenkor magasztalására. Az igazság kiszolgáltatásáról értekező 26. részben a zsidók városi élete kapcsán az emberi megromlással járó gonoszságról olvashatunk. *David ki szaladván jérusalemből, az Absolon fel támadásakor, előnkbe adgya, hogy a harag és az egyenletlenség a jérusalem falain sétálnak szüntelen, a varosban pedig a nyomorúság és az igazágtalanság, az utzáin az usora és a tsalárdság, de azt el hihetni, hogy se annyi perlekedések, de azok olyan közönségesek nem valának közöttök mint mi közöttünk.* — „David fuyant de Jerusalem... dans ses ruës l’usure et la tromperie... Seulement on ne peut croire que ces maux estoient moins frequens que chez nous...” (Chap. XXV. — valójában XXVI. Administration de la justice.) Fleury ezúttal is a XVII. század végi franciaországi társadalomban tapasztalt káros jelenségekre céloz; Mikes pedig egyszerűen átveszi magyar vonatkozásúvá módosított fordításában.

A könyv művészi, irodalmi szemlélete is a moralista nézőpont függvénye. Csak a jámbor izraeliták naiv pásztorköltészetét illeti elismerés, *akik marhaórzés közben idő töltésnek kedviért, mulatságra való énekeket tsináltak.* (3. rész.) „...les poësies pastorales n’ont point d’autre fondement... et qui dans le grand loisir de cette espece de vie, et la belle humeur que ces beaux païs inspirent, faisoient des chansons fort naïves et fort agreables.” (Chap. III.) *Dávid maga is nagy poéta és fő musikás vala...* — „David lui-même étoit grand poëte et grand musicien...” A zsidók írtak könyveket is, *hogy megismerjék Isten törvényét, a világ históriáját, az izraeliták geneológiáját, királyaik életét. Ám idegen könyveket nem olvastak, mivel a nékik veszedelmes olvasás lett volna, mert azokból meg*

tanulták volna a pogányok helytelen és istentelen fabuláit... — „...puisqu'ils y eussent appris les fables impies et extravagantes qui faisoient la théologie des idolâtres.” Az írástudók művelték a tudományt, *de csak a papok és a proféták irnak vala historiákat... akik a dolgokat jól tudták*, hiszen okos és értelmes öreg emberek voltak. „Les prêtres et les prophètes étoient les seuls qui se mêloient de composer, surtout les histoires.” A zsidó historikusok dicsérettel jellemezte Fleurynél a görög történetírók elmarasztalására irányul, ami enyhül a Mikes által kissé összevont részletben: *az ő írásokban nem láthatni se hejában valóságot, se hízkelést, se elme mutogatást; ők a magok neveket fel nem tették, se el nem titkolták a királyokban vagy a királynéokban való fogvatkozásokat; akik a Dávid historiáját írták, szintén úgy leírták egészen az ő véteiket, valamint más egyéb szép tselekedeteit. Ők nem szoktak vala elől járó beszédekkel élni, hanem a dolgokat kimondották, mentől világosabban lehetet, és semmit ahoz magoktól nem tettek... nagy böltséggel válogatták meg a dolgot, a melyről irtanak... (15. rész.)* — „Ils ne font ny preface ny transitions: ce ne sont que des faits racontez... et mettent l'action devant les yeux du lecteur, par une narration tres-vive... Les Hebreux n'écrivoient pas moins bien dans tous les autres genres. Les loix sont écrits avec clarté et breveté.” (Chap. XV.) Más műfajokat is műveltek, de nem voltak zsidó komédiáírók és tragédiáírók, mint a bálványimádó görögöknél, akik a vallással kereskedtek, s a gyönyörűségnek szeretetű forgó komédiák és a tragédiák a szüretkor való vigasságát kezdetének a bacchus tisztességére... (23. rész. A bálványozásról.) — „La comedie et la tragedie commencerent par les réjouissances des vendages en l'honneur de Bacchus...” (Chap. XXII. — valójában XXIII. Idolatrie.)

Míg a zsidók a lelki dolgokra, a jó erkölcsre törekedtek, a görögök a testi ékességet és az érzékenységeket részesítették előnyben, amikor a kép írásokban, kép faragásokban és a mesterséges építésekben foglalták magokat, a muzikában igen gyönyörködtenek, és azt jól tudták; minden törvények, tudományok, csak a földi dolgokat tekintették... azt ki ki tudja, hogy a görögök mely nagyra vitték vala a szemérmelenséget, úgy annyira, hogy a nálok nem csak szokásban, de még betsületben vala. — „La peinture, la sculpture et l'architecture regardent le plaisir des yeux... Aussi on sçait à quel point de dissolution les Grecs arriverent par ces beaux moyens: les impudicitez les plus abominables étoient chez eux, non seulement en usage, mais en honneur.” (Chap. XXIII.) Az antik görög képzőművészetek elfogult jellemzése párosult a testi kultúra elmarasztalásával; a fordításban erősen összevont szövegrész a kiadásban a muzsika és a költészet hasonló szempontú negatív megítélésével folytatódik. Visszatér a témára később, hogy micsoda állapotban valának a zsidók a görögök birodalma alatt, a 31. részben. Ezek összeelegyedvén amazokkal, megismerték egymás kultúráját; a görög tudósok lefordították a zsidók szent könyveit, csodálták templomaik szépségét. A zsidók megismerték az erkölcsről nagy kiáltással disputáló görög filozófusokat s a magukat a fő mesterségekben foglalkozó neves embereket; némelyek közülök a rethoricára adták magokat, némelyek a vers tsinálásra, a

kép írok, képfaragó, az áts mesterek nagy betsületben valának közöttök, mások a geometriában, ástronomiában foglalatoskodának... — „Tout le reste des Grecs étoit possédé de la curiosité et de l'amour des beaux arts: l'un s'appliquoit à la rethorique, l'autre à la poësie, l'autre à la musique: les peintres, les sculpteurs, les architectes étoient fort considerez.” De a görögök tudatlannak, barbarusoknak tartották a zsidókat, s mivel nem tanúsítottak érdeklődést profán művészeik iránt, Tacitus is elmarasztalta őket. *Tegyük azt is hozzája, hogy a sidok irtozván a bálványozástól, meg vetették a kép írást és a kép faragást, amely mesterségek igen kedveségen valának a görögöknél; a sidok pedig semminek tarták a köből faragot képeket, mint olyan haszontalan munkákat, amelyek tsak nevétesre valok, és amelyek tsak a heverő embernek munkáji: ettől is vagyon, hogy az írás sok helyt a bálványokat hejában valóságnak nevezi...* — „Ajoütez à cela, que l'horreur de l'idolatrie, faisoit rejeter aux Juifs la sculpture et la peinture, ces arts si chers des Grecs. Ils méprisoient les statués, comme des ouvrages inutiles et dignes de risée; qui ne pouvoient être que l'effet d'une grande oisiveté...” *Azt is el mondhatjuk, hogy a sidok nem halhatták irtozás nélkül az utálatos fabulákat, amelyekel tele valának a görög poéták; ezért is igen gyűlölték őket a gramatisták, akik a fabulákat magyarázák vala, és mind azok akik a versek éneklése után élödenek, vagy akik betsületeket azok által keresék... egy görög gramatista mtsoda haragal nem halgatá az olyan sidot, aki a profétiákból szollot a bálványok ellen, aki Homérust tsalárd és hamis profétának mondá lenni, aki az istenek geneologyiát és szerelmit utálatosnak tartotta? aki az ő komédiájokat és Ceremoniájokat utálta, egy szoval, tsak a maga Istenét vallotta igazán valo Istennek lenni...* — „Par la même raison, les Juifs ne pouvoient ouïr sans horreur, les fables impies, dont les poëtes Grecs étoient remplis... tous les autres, dont la subsistance et la reputation étoit fondée, sur la poësie et la fausse theologie...” A pogány filozófusok nem hitték el a zsidók csodáit; a görögök örömet hallgatták a főnciaiaik, az egyiptomiak és a zsidók más ellenségeinek gyalázkodásait, *ebből származának azok a hazug fabulák, a melyeket ir Tacitus a sidok eredetéről...* — „Les Grecs ainsi disposez écouterent volontiers les calomnies... Et de-là vinrent ces fables impertinentes, que Tacite debít si serieusement, quand il veut expliquer l'origine des Juifs, et faire le sçavant historien...” (Chap. XXX — valójában XXXI. Etat des Juifs sous les Macedoniens.) Fleury természetesen a zsidó forrásoknak ad igazat, és védelmébe veszi a zsidó nemzetet a görög s római támadásokkal szemben. Sőt az üldözések idejére utalva, a keresztény mártírok előképének tartja az áldozatokat: *leg első példa az egész világ historiájában, kik a hitért holtanak volna meg, azon idő előtt nem látunk egy pogányt is, se egy filosofhust, aki valamely kint vagy halált szenvedet volna a maga vallásáért...* (31. rész.) S amint az utolsó időkből lévő zsidóknak szokásairól és a zsidók sokféle vallásáról és babonáságairól szóló utolsó (33. és 34.) részekben megtudjuk, sokan a görög nyelv tanulására *adták vala magukat*, s más népekkel együttélve, változtak erkölceik. *De azt tsak meg kell vallani, hogy ezen utolsó időkből lévő sidoknak szokások igen meg romlottak vala... példa erről a Kristus, akit kinos*

halálal ölénék meg... — Mind azon által, ilyen nép között marada meg a jó erkölcs, a tudomány és a vallás... le szálván tehát az evangéliumnak kegyelme ilyen szent állapotban lévő személyekre, könnyen tekkéletes keresztényeké tévé ezeket a valóságos izraélitákat. (35. rész.) Ez a konkluzió megfelel Fleury könyve célkitűzésének, illetve ezt követő írása bevezető mondanivalójának.

Az izraéliták korabeli és modern ábrázolásával kapcsolatban érdekes megjegyzések olvashatók Mikes fordításában. A szerző abból indul ki, hogy bizonyosat nem lehet tudni, mivel a zsidóknak tiltott volt a „képfírás” és a „képfaragás”, s így a görögök munkáira vagyunk utalva. *Nem szóllok a mostani kép irokrol, mivel annak nagyobb része ugy írja le... valamint mostanában viselik a köntöst, ki veszem a hires Raphaelt és más ilyeneket, kik jól tudták a régi szokásokat... Már hozzászoktattak bennünket ahhoz, hogy a pátriárkáknak tsalmát (turbans) tésznek a fejekre és övig valo szakálal írják le... (10. rész.)* — jobb volna igazán s fogvatkozás nélkül leírni a régi dolgokat. „Je parle des ouvrages des plus grands peintres, excepté Rafaël, Poussin, et quelque peu d'autres, qui ont bien étudie l'antique et les moeurs de chaque temps, ou comme ils disent, le costume...” De nem kell oly messzire menni a múltban, mert ha valaki meg láttya a nagy attya képit tsak nem szár középig erő dolmányban, azt meg neveti, mivel nem szokot hozzá... — „voyant les portraits de leurs grands-peres, avec des habillemens, dont tout le ridicule paroît, parce que...” (Chap. X.) De az is furcsa, ahogy a musikás Dávidot ábrázolják, *a kép irok hárfát adnak a Dávid kezében, nem tudgyuk miért, mivel nem tudgyuk azt, hogy mitsoda féle musikás volt. (15. rész)* — „Ainsi nous quand nous donnons une harpe à David, ce n'est que par conjecture...” (Chap. XV.) Mikes átveszi Fleury képfírásra vonatkozó bíráló észrevételeit.

Az *Izraéliták Szokásáról* c. kézirat keletkezése valószínűleg azzal függ össze, hogy Fleury munkája nemcsak Mikes tanulságos olvasmánya volt, hanem forrásul is felhasználta irodalmi leveleinek írása közben (vö. *ÖM* I. 1718–1727 stb. jegyz.). A levéllíró utazásai és törökországi életkörülményei folytán is foglalkozik a szokások viszonylagosságával, mind a korabeli eltérések megfigyelésével, mind történeti összefüggésben, amihez személyes élményei és olvasmányai egyaránt hozzájárultak, s amire Fleury könyveinek olvasása is ösztönözhetette.

Les Moeurs des chrestiens

Kiadás	Chap. száma	Partie I—IV
1682 in 12°	LVII	I. Division de ce Traité. II. Eglise de Jerusalem. Première Partie.
1683 in 12° Corrigée et augmantée.	LVII	III. Temps des persecutions. Seconde Partie. IV. Instruction. Baptême. V. Vie chrestienne. Prière. VI. Etude de l'Ecriture Sainte.

Kiadás	Chap. száma	Partie I—IV
		<p>XXVII. Troisième Partie.</p> <p>XLIV. Quatrième Partie.</p>
1694 in 8° Dernière éd. corr. et. augm. 1701 1712 1713 1754	LXVIII +I = * LXIX	<p>I. Division de ce Traité.</p> <p>II. <i>Vie de Jesus Christ</i>. Première Partie.</p> <p>III. Eglise de Jerusalem.</p> <p>IV. Temps des persecutions. Seconde Partie.</p> <p>V. Instruction. Baptême.</p> <p>VI. Prière.</p> <p>VII. Etude de l'Ecritures Sainte.</p> <p>XXXIV. Troisième Partie.</p> <p>LV. Quatrième Partie.</p>
Közös kiadás 1700 in 12 1701 in 12	LVII LVII	Ua., mint 1682, 1683. kiad.
1720 in 12 1727 1735 1739 1746	LXVIII +I LXIX*	Ua. mint 1694, 1701, 1712, 1713, 1754. kiad.
Mikes	LXIX	<p>1. Ezen könyvnek el osztásáról.</p> <p>2. Második beszélgetés. Első Rész.</p> <p>3. Harmadik beszélgetés.</p> <p>4. Negyedik beszélgetés. [Második Rész.]</p> <p>Ua. mint 1694 etc. 1720 etc.</p> <p>34. Harmadik Rész</p> <p>55. Negyedik Rész</p>

* I=Valójában a jelzett francia kiadásokban is LXIX Chap. van. Igaz, hogy ezek szövege végén is LXVIII az utolsó Chapitre jelzése, s a Table des Titres is ezzel végződik. De itt is, ott is téves számozás következtében; az alábbi módon: LXV. Chap. Multitude des docteurs (p. 401).

A folyamatos szövegben kétféle ismétlődő számozás fordul elő:

1694: LXV. Chap. LXVI. LXVI. LXVII. LXVIII.

1701: LXIV. Chap. LXV. LXV. LXVI. LXVII. LXVIII.

1712: LXIV. Chap. LXV. LXV. LXVI. LXVII. LXVIII.

1713: LXIV. Chap. LXV. LXV. LXVI. LXVII. LXVIII.

1754: LXV. Chap. LXVI. LXVI. LXVII. LXVIII.

Közös

1720: LXIV. Chap. LXV. LXV. LXVI. LXVII. LXVIII. (mint 1701, 1712, 1713)

1727, 1735, 1739, 1746, 1755, 1760: mint az 1720-as kiadás. Mikes kéziratában a számozás folyamatos az elsőtől a 69-ig. A Table des Titres számozásában más zavar mutatkozik: Chap. LV. után kimaradt a következő (a szövegben Chap. LVI-tal jelzett Corruption des Romains) Chapitre. Innen kezdve a Table e hiány miatt eggyel kevesebbet mutat a LXVIII-ig tartó számozásban, minden említett kiadásban.

A Table a kötet elején van (1694, 1701 etc.); hátul helyezkedik el (1720 etc.) a közös kiadásokban; Mikesnél is. A kiadások szerkezeti áttekintéséből adódó, Mikes fordítására vonatkoztatható tanulságokat alátámasztják a szövegeltérések.

1682 in 12°	„La vanité y trouve son compte; on croit par là se distinguer...” Chap. LVI. p. 490.	„Peut-être aussi que...entendre.” LVI.p.486.
1683 in 12°	„La vanité fait que l’on croit par là se distinguer...” LVI. p. 419.	Ua. LVI. p. 417.
1694 in 8°	„On se flatte par la vanité de se distinguer...” Chap. LXVII. p. 423.	Peut-être aussi que...entendre. + kb. 11 sor: „Ils verront que leurs réformateurs ont ...dont ils se sont separez.”
1701	Ua. Chap. LXVII. p. 423.	
1712	Ua. Chap. LXVII. p. 423.	
1713	Ua. Chap. LXVII. p. 423.	
1754	Ua. Chap. LXVII. p. 546.	

65. Beszélgetés. A Doctorok sokaságáról.

LXV. Chap. [!] Succession de saine doctrine et de bons... (p. 410).

66. Beszélgetés. Hogy a jó tanítás minden koron meg volt. és...

LXVI. Chap. Quels abus tolerez, et comment (p. 416).

67. Beszélgetés. Hogy η i formában, és mitsoda viszá élest... S az eltérő számozás így folytatódik végig:

LXVII. Chap. — 68. Beszélgetés.

LXVIII. Chap. — 69. Beszélgetés.

		LXVII. p. 420. Ua. 1701. p. 421. 1712. p. 421. 1713. p. 421. 1754 ^r p. 543.
Közös kiadás 1700 in 12° 1701 in 12°	Ua., mint 1682, 1683	Nincs „Peut-être aussi que...”
1720 in 12° 1727 1737 1739 1746	Ua., mint 1694 etc. LXVII. p. 381. Ua., „ <i>On se flatte par la vanité</i> Ua., „ <i>de se distinguer...</i> ” Ua., Ua.,	Ua. 1694 etc. LXVII. p. 379. „ <i>Ils verront... se sont separez.</i> ”
Mikes	<i>az olyan, könnyen hizelkedik magának, hogy meg különböztesse magát... 68. beszélgetés.</i>	<i>ezt is meg láttyák, hogy az ő refor- mátoruk tsak igen... mint a kiktől el sza- kadtanak. 68. be- szélgetés.</i>

Az előbbieken tapasztalt szövegeltérések alapján a Mikes-fordítás valószínűsíthető forrása az 1694 8° típusú (1701, 1712, 1713, 1754) francia kiadás; szöveg szerint igen, de formátumra nézve nem felel meg az 1720 12° típusú (1727, 1735, 1739, 1746) közös kiadás.

A 68. beszélgetésben jelzett két szövegrész nincs meg az első (1682) és második (1683) kiadásban; csak 1694-től kezdve fordulnak elő a szövegben, kivéve az előbbieken alapuló első két közös (1700, 1701) kiadást. Van még egy mondat e könyv elején, az első beszélgetésben, amely arra vall, hogy a fordító kizárólag 1691. utáni kiadású szöveget használhatott. Fleury: „... et ceux qui voudront en voir les preuves, les trouveront dans les deux premiers volumes de mon histoire ecclesiastique.” (1694. p. 1–2.) Mikes: *és akik erről bizonyóságot kívannak, azok meg olvashatják az anyaszent egy ház historiáit*, — kerülve a francia szerző megfogalmazását, aki az egyháztörténetet sajátjaként említi. Mivel az *Histoire ecclesiastique* c. összefoglalás (Tom. I–XX) első kötetei 1691-től jelentek meg, a Mikes által használt kötet nem lehet ez előtti kiadás. A korábbiakból (1682, 1683 és az ezekből készült közös kiadások) ez a mondat hiányzik.

De az 1691 utáni francia kiadások differenciálására is akad néhány további szövegrészlet. „Comme il nous étoit semblable en tout, hors le péché; il... et rien

ne pouvoit être déreglé dans un corps conduit par la sagesse même.” (1701. p. 24. II. Vie de Jesus Christ. Première P.) Mikes: *mint hogy pedig mindenben hasonló volt hozánk a véteken kívül, ... akit maga a bölcsesség igazgatót.* (2. Beszélgetés.) Mintegy féloldalmi nyomtatott szöveg nincs meg az 1694-es kiadásban, csak az 1701, 1712, p. 24. 1713, p. 24. 1754-esben, valamint az 1720, p. 167. 1727, p. 167. 1735, p. 167. 1739, p. 167. 1746, p. 167. 1755, p. 176. 1760, p. 176. közös kiadásokban.

Hasonlóképpen: XL. Sermon. 40. Beszélgetés. *A prédikállásrol.* — végén levő rövid bekezdés kb. négy sora nincs meg az 1694-es kiadásban; csak az 1701, p. 256. etc. és az 1720, p. 289. etc. közös kiadásokban.

Ilyen eset: XLV. Conciles. 45. Beszélgetés. *A Conciliumokrol.* — végén a bekezdést záró sorok: „On voit en détail la forme de tenir des Conciles dans le quatrième Concile de Toledé.” Tom. 5. Conc. p. 1702. Nincs meg az 1694-es kiadásban csak 1701, p. 278. etc. és az 1720, p. 300. etc. Mikes: *atoletumi negyedik Conciliumbol, meg lehet látni, miképpen, és mi formában kel tartani a Conciliumokat. tom. 5.* S folytatólag egy utalás: Mikesnél *euseb. V. hist. C. 34.* ugyanígy az 1720-as kiadásban, *Eus. V. hist. c. 34. (p. 302).* — Az 1694-es és 1701-es kiadásban *Eus. VI. hist. c. 34. (p. 280).* Hasonló apróság, de az előbbiekkal együtt említendő az LII. Monasteres. 52. beszélgetés. *A klastromokrol.* szövegében: *De meg ellenben, ... bekezdés ugyanígy új bekezdés „Aussi...”* 1720, p. 321. — Nem új bekezdés, hanem folytatódó szöveg, „Aussi...” (1694, 1701, p. 314.) Jóllehet Mikes fordítói gyakorlatában előfordul, hogy új bekezdést ír folyamatos francia szövegből, vagy új bekezdést olvaszt be folyó szövegbe.

Míndezek figyelembevételével a Mikes-fordítás alapjául szolgáló forrásmű az 1701 8° (és azonos lapszámú 1712, 1713) típusú különálló kiadás lehetett; szöveg szerint változatlanul fennáll a kisebb formátumú 1720 12° (1727, 1735, 1739, etc.) közös kiadás lehetősége is.

A közös kiadások (éditions collectives) ellen szól, hogy a rodostói könyvtár jegyzékében Fleury munkája nem együtt, hanem két egymás után következő egységben van fölvéve: in octavo jelzés alatt.

	Tomes
[105.] Moeurs des chrétiens	1
[106.] Moeurs des Israelites	1

Ha itt valóban két külön kötetről van szó, akkor a fentiek alapján szóba jöhető kiadások:

A 1701 in 8° (és 1712, 1713) Les Moeurs des chrestiens.

B 1690 in 8° (és 1700, 1701, 1712, 1732) Les Moeurs des Israélites.

Amennyiben az in 8° alakú könyvek között voltak in 12° alakú kötetek is (vö. pl. Courtin: *Traité de la paresse...* előbb tárgyalt művét), s Fleury közös kiadású könyvét a benne közölt két mű címe szerint vették jegyzékbe, olyan együttes kiadásról lehet csak szó, amelyet az előbbi A és B típusú szövegkiadás valamelyikéből szerkesztettek össze: 1720 in 12° (és 1727, 1735, 1739) Les Moeurs des Israélites et des chrestiens, éditions collectives. A rodostói könyv-

jegyzék egyébként három csoportból áll: In folio — In quarto — In octavo. Az ívrétű, negyedretű s nyolcadrétű kötetcsoportok jól elkülöníthetők egymástól. A 8° és 12° formátum között már nincs ilyen nagy különbség, s így föltehetőleg nem választották szét, vagy így csoportosították őket a leltár fölvételekor.

A fordító helyel-közzel saját megjegyzéseivel toldja meg a francia szerző szövegét. A házasságról szóló 12. beszélgetésben például a gyűrűs pecsétnyomó régi használatával kapcsolatosan hozzáfűzi, *valamint most is a törököknél*. Alább A temetésről 31. beszélgetésben említi az éneklést, imádságot követő őskeresztény lakomát, *amely vendéglést nevezék agapesnek*, eddig a francia szöveg, de Mikes hozzát teszi, *ezt nevezik a mi nyelvünkön tornak*. Érdekesek az 57. beszélgetés ilyen vonatkozásai: *A barbarusok el terjedésekről és szokásokról*. (LVII. Incursions des Barbares et leurs moeurs.) Fleurynél: „Il est vrai que les barbares se convertirent. Les Francs se firent Chrétiens: Les..” *A valo hogy a barbarusok meg térének, a magyarok keresztényeké levének, a gotusok, lombardusok...* Mikes szokása szerint a magyarokkal helyettesíti a franciákat, illetve őseiket, de ezúttal tévesen ír magyarokról a IV. század frankjai, a gótok és a lombardok társaságában. Az amerikai vademberekről szól a további francia szöveg: „...il a esté tres-difficile jusques à present d'en faire des Chrétiens; sinon de ceux qui ont esté dès l'enfance aprivoisez et éleveez parmi les François.” Mikes: *mostanáig is nehéz belőlök keresztényt csinálni, hanem az olyanokból, kik a francziák, vagy a spanyolok között nevededtenek fel...* A fordító és levélíró Mikesnek voltak más olvasmányai is a vademberekről, és a *spanyolok* így kerültek ide. A beszélgetés a vad és barbár népekre utalva fejeződik be. „Je ne veux pas dire que les Francs et les autres peuples vainqueurs des Romains fussent encore en cet état. Mais...” *Nem mondom azt, hogy a hunnusok, vagy az akori nemzetségek ilyenek lettenek volna, de...* — ahol hunok kerültek a frankok helyére.

Másutt Fleury is beszél magyar vonatkozásokról. *A nap nyugoti szokásokról és a tizedik saeculumban lévő rendeletlenségekről* írott 60. beszélgetés (LX. Moeurs de l'Occident. Desordres du dixième siecle.) első bekezdésének témája az európai részek pusztítása: „...l'empire François... les Normands encore payens le pillerent et le desolerent de tous côtez; les Hongrois aussi payens coururent l'Italie; les Sarrasins...” Mikes összevonással írja: *az időkben a saracenusok nagy rablásokat követtek orosz országban, spanyol országot már annak előtte száz esztendővel birták, a magyarok még akkor pogányok lévén, Európának egyik részit fel nyargalták, és...* A következő, A vallás megtartásáról készült 61. beszélgetés — LXI. Conservation de la religion fejtegetései közben olvasható: „S. Gerard noble Venetien évêque et martyr en Hongrie, son... S. Gerand Comte d'Aurillac, S. Etienne roi de Hongrie, S. Emeric son fils, l'empereur S. Henry, le roi Robert.” Mikes: *szent Gerardus püspök, velencei nemes ember lévén, magyar országban martyrságot szenvedet... a világiak között is látunk egy néhány szenteket, úgy mint szent István magyar királyt, szent Imrét, az ő fiát, szent Henricus császárt, Robertus királyt, s a folytatást már ő fűzte hozzá a*

62. beszélgetés egyik bekezdése végéről: *ugyan ezis tsinálta azt az Isteni hymnust, veni sancie spiritus, et emitte Coelitus*. Mikes alkalmi bővítései és a szöveg magyar vonatkozásai összességükben sajátos színt adnak e fordításnak.

Fordítói eljárására itt is az a jellemző, hogy a francia szöveget átültetve, Mikes a szerkezeti rendet megőrizve, tömöríti Fleury művének tartalmát. Mintegy másfélszáz sort hagyott el, mondatok, sorok, bekezdések összevonásával, kihagyásával, nyomtatott lapok megrövidítésével, ami jóval kevesebb, mint az előző kéziratban. Ugyanakkor a forrásutalások túlzott mértékben megszaporodtak, a bibliai hivatkozások aránya pedig az újszövetség javára tolódott el. Nyelvi-stilisztikai szemszögből továbbra is rendkívüli erőpróba volt a francia klasszicizmus fejlett értekező prózájának, Fleury csiszolt egyéni nyelvezetének és sajátos történeti elbeszélő oktató prózájának magyarra fordítása.

A munka egyik gondolati alapvonása a krisztusi őskereszténység szegénységének hangsúlyozása. *A bizonyos, hogy mindenkor nagy szegénységben élt...* — „En effet il vécut toujourns dans une grande pauvreté...” — emeli ki a Krisztus Jézus életéről szóló 2. beszélgetésben (Chap. II. Vie de J. C.). Az őskeresztény közösség, amelyben a híveknek *egy szívek vala és egy lelkek*, azon elv alapján formálódott, hogy *nem lehet addig a közönséges társaság tekkettes, valamég az emberek azt mondgyak, ez a tiéd, ez az enyim...* — „Ils voyoient bien que pour faire une société parfaite, il falloit ôter le tien et le mien, et tous les intérêts particuliers...” (3. Beszélgetés. A jeruzsálemi anyaszentegyházról. — Chap. III. Eglise de Jerusalem.) A keresztény erkölcsi intellem régóta érvényes: *Leg inkább a gazdagoknak jóvallyák vala, hogy szorgalmatossággal olvasnák a szent írást, azért hogy el kerüllyék a henyélést... a predálást, huzást, vonást ne kövessék...* — „C'étoit particulièrement aux riches que l'on recommanoit de lire assidément l'écriture, pour éviter l'oisiveté et la curiosité... et ne point faire de concussions ni de fraudes...” (8. Beszélgetés. A munkáról és a hivatalról. — Chap. VIII. Travail. Professions.) Visszatérő moralista témakör a szegények és gazdagok életmódjának a munka és egészség révén történő szembeállítására: *azt láttyuk a közönséges nép között, hogy a mulattságot nem keresi, hanem a munkát, és a test mindenkor jó egészséges erőben vagyon. A mulattságot pedig tsak a gazdagok és a henyélők keresik, hogy még is enyhíttessék a henyélésben valo magok meg unásokot.* — „On le voit par l'exemple des pauvres et de tout le peuple, qui travaillent continuellement. Ce sont les riches et les gens de loisir, qui cherchent les divertissemens, pour diminuer l'ennui de leur oisiveté.” (11. Beszélgetés. A keresztények szemérmességel való magokviselésekről. Chap. XI. Modestie et sérieux des Chrétiens.) A keresztény egyházi közösségek kezdetben igen szegényesek voltak, a hívek ajándékaiból tartották fenn magukat, segítették a mártírok árvaít és a szegényeket; *jószáguk mind inkább ingo bingo jóvakból állot, eledel némüből, köntösöklől és kész pénzből...* — „Ces biens communs des eglises pendant les trois premiers siecles ne consistoient quere qu'en meubles, en provisions de bouche, en habits, en argent comptant, qui...” (28. Beszélgetés. A szegényekre való gondviselésről. — Chap. XXVIII. Soin des pauvres.) Nemcsak

a hívek, papjaik is kevéssel beérték. *A püspökök és a több egy háziak igen szegényül élének... valamint a köz renden valok...* — „Tous les clercs jusques aux évêques, vivoient pauvrement, ou du moins simplement, comme des gens du commun...” (32. Beszélgetés. A püspökökről és más egyháziakról. — Chap. XXXII. Evêques. Clergé.) Néhány évszázad múltán romlottak az erkölcsök: nem lehetett megakadályozni, *hogy annyi sok számu új keresztények közben ne szivárkozzék olyan állapot, a melyet a világi haszon keresés okozot... a buza mindenkor elegyes völt a konkolyal... a gyönyörűséghez való szeretet, a fősvénység és a nagyra vágyás fel serkenének, a világ ha keresztény lett is, azal tsak világ marada, lassan, lassan, külömböztetni kezdék a keresztényeket...* A természetnek meg romlása mindent meg ront, *viszá kezdének élni azal, ami addig jonak láttot lenni...* — „C'est cette decadence qui me reste à expliquer... Voici donc en general que a esté le progrès du relâchement... Il y avoit toujours de la zizanie mêlée avec le froment... Le monde devenu Chrétien ne laissoit pas d'être monde... La corruption de la nature empoisonne tout.” (4. Rész. 55. Beszélgetés. Hogy mennyire megbomlottanak és eltávoztanak a keresztények. — IV. Partie. Chap. LV. Relâchement des Chrétiens.) A befolyásos egyháziak a jó erkölcsök visszaállítására, az eretnkségek megszüntetésére törekedtek. *A fejedelmek előtt valo tiszteleteket és hiteleket a püspökök arra fordították, hogy a népen valo huzást, vonást és az igazságtalanságokat meg gátolják... azt meg kell vallani, hogy mihent a világi uraságokat eszekeverték a papi rendel, az anyaszent egy ház rend tartásiban nagy fogyatkozások lettenek.* — „Les évêques... pour empêcher les injustices et les oppressions...” (58. Beszélgetés. A rómaiaknak a barbarusokkal való eszeelegyedésekről. — Chap. LVIII. Mélange des Romains et des Barbares.) Később a keresztény társadalomban súlyosodtak a bajok: *a fő renden lévök huzni, vonni kezdék a szegénységet...* — „Les seigneurs en prenoient occasion de faire des exactions sur leurs sujets, pour fournir...” (63. Beszélgetés. A penitenziatartásban való változtatásról. — Chap. LXIII. Changement dans la penitence.)

A vallás erkölcsi szemponttal párosult biblikus társadalombírálat nemcsak a kereszténység, hanem az antikvitás, a pogányok viszonylatában is érvényesül. Mint a zsidók-görögök ószövetségi tárgykörében már szó volt a bálványozók káros befolyásáról, itt keresztény—római összefüggésben emeli ki a szerző: *A pogányoknak szines jó erkölcsök oly tör volt, a melyben könnyen estenek a gyenge keresztények...* — „Les vertus aparentes des Payens étoient un autre piege pour les foibles.” (55. rész. — Chap. LV.) A jó erkölcsű keresztények azonban ellenálltak a pogány római nemzetségnek, melyet *rosz erkölcsök vitt a romlás útjára, bűneik pohára meg telvén, az Isten példás igazságot tett rajtok... a barbarusok... fel prédálák roma városát...* A kérdés egyetemes történeti jelentősége következtében kialakult polémiát idéző moralista álláspont szerint fogalmazódik meg az egyháztörténeti érdekű megállapítás: *e tehát a valóságos oka a romai birodalom elesésének, és nem a keresztényi vallásnak fel állítása okozá azt, a mint tartották a koron a pogányok, és* — fűzi hozzá indulattal — *amint*

Machiavélus és más egyéb istentelenek merék azt mondani az utolsó időkben. (56. Beszélgetés. A rómaiak megromlásokról.) „Voilà les vrais causes de la chute de l'empire Romaine,... — et comme Machiavel et les autres politiques impies et ignorans ont osé dire dans les derniers temps.” (Chap. LVI. Corruption des Romains.) Fleury könyve megjelenését követő mintegy fél évszázad múltán, Mikes fordítása keletkezése körüli időszakban látott napvilágot Montesquieu: *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734) c. műve. Elmékedéseiben a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól összefoglalja a korabeli vitákat, és elmondja, hogyan vezetett a szabadság és a republikánus erények eltűnése a Római Birodalom bukásához.

A rómaiaknak a barbarusokkal való összekegyedéséről írt s említett 58. beszélgetésben sok szó esik a háborús évszázadokról, a galliai, németországi, itáliai részeken dúló harcokról, pusztításokról. A kereszténység ekkor is a békesség *fundamentuma* és a *felebaráti szeretet* hirdetője volt: *a valo, hogy a keresztényekhez nem illik ugy az országokat valo hódítás, mivel azok a nagy hódítások és országok nyerése nem más, hanem nevezetes és emlékezetes tolvajságok...* — „Il est vrai que les Chrétiens ne sont pas si propres à devenir des conquerans, parce que les grandes conquêtes ne sont la plûpart que d'illustres brigandages.” (Chap. LVIII.) Fleury háborúellenes álláspontját olyan időben fogalmazta meg, amikor a két európai keresztény királyság, a Bourbon-dinasztia és a Habsburg-ház uralkodói kölcsönösen hódító háborúkkal voltak elfoglalva. A fordító Mikesnek pedig már voltak történelmi ismeretei a XVII. és XVIII. század fordulójára körüli háborúkról.

Visszatérve a barbár időkre, előfordult, hogy *az anyaszent egy ház jóságát* is oltalmazni kellett különféle ellenségektől; *valo hogy az anyaszent egy hazaknak nagy jóságok vala, de azokra szüntelen vágytanak a féjdelmek és az urak, akiknek mindenkor fegyver volt kezekben...* De nem hiányzott a fegyver a nagy térítő kezéből sem: *Carolus magnus* idejében törekedtek az egyház tekintélyét helyreállítani, *a hitnek magva el vala ültetve saxoniába, bavariába es az egész német országba, hogy pediglen azt meg gyarapithassa azokban a kemény nemzetekben, kényszeríték fegyverrel meg halgatni a predikációt. Tehát ót eleinte sok erőszakal valo meg térítések valanak...* „dans la Saxe, dans la Baviere, et dans tout le reste de la Germanie; mais pour l'affermir chez ces nations indomptables, Charlemagne avoit esté obligé de soutenir la prédication par le fer et par les supplices.” (60. Beszélgetés. A napnyugoti szokásokról, és a tizedik saeculumban lévő rendeletlenségekről. — Chap. LX. Moeurs de l'Occident. Desordres du dixième siecle.) Ilyen körülmények között a hit aligha gyökeresedett meg ezekben az országokban, amelyek később az eretnkség, a reformáció fészkévé váltak.

Van a hadakozásnak még egy sajátos területe, a *fegyveres szarándokok* vagy a *keresztések* muzulmánok elleni hadakozása. A hitetlenek elleni háború sok lelki jót ígért és testi, anyagi haszonnal járt, de még több erkölcsi visszasságot okozott. Fleury is magáévá teszi a korabeli jogos kritikát: „Aussi est-il certain

par les historiens, que les armées des croisez étoient non-seulement comme les autres armées, mais encore pire; que toutes sortes de vices y regnoient, et...” (Chap. LXIV. Croisades et Indulgence.) Mikes szintén elfogadta a kritikai motivációt: *ugyan láttuk is azt a historiákból, hogy a keresztes had hamisab volt a más féle hadnál... és hogy minden féle vétek volt közöttök...* (64. Beszélgetés. A keresztesekről és az indulgenciákról.) A levélírónak voltak erről különféle olvasmányai, de erkölcsi konklúziója hasonló: *akik erről írnak, nyilván fel teszik, hogy a keresztes hadnál el fajultab had nem lehetet mindenben, és nem kel csudálni, ha az Isten egyszersem áldotta meg a keresztes hadat...* (80. lev. 1727. ÖM I. 146–148, 606–607.)

A moralista nézőpont érvényesül a patrisztika olyan retorikai s filológiai kérdéseiben is, mint a szentatyák szentírásmagyarázó munkásságának értékelése. Ezek a régi *szent predikátorok* röviden, „együgyűen” prédikáltak, beszédeikben, írásaikban nincsenek „haszontalan okoskodások”, kerülték a „haszontalan versenglést”, *nem igyekeztenek az ékesen valo szolláson, vagy hogy peroratiokot tsindlyanak... azért is nevezik az ő predikaciojokot homéliáknak, az az nyájas beszélgetésnek, oktatásnak...* — „Il est vrai; ces saints évêques ne prétendoient point être orateurs, ni faire de harangues; ils prétendoient parler familièrement,... homelies en grec, et en latin sermons; c’est-à-dire entretiens familiers.” Szent Ágoston munkái között *a predikacioi leg együgyűbbek, azoknak stilussa könnyeb, mint sem a leveleknek, mert tekintettel volt hallgatóságára, egy kis városkában prédikált hajósoknak, munkásoknak és kereskedőknek. Mások viszont, mint Szent Cyprianus, Szent Ambrus és Szent Leó nagyvárosi hallgatóság előtt prédikáltak, ezeknek predikaciojok pompásab és ékeseb...* — „Les sermons de S. Augustin... le stile en est bien plus coupé et plus facile que celui de ses lettres; parce qu’il prêchoit...” *Sokan a mi predikatorink közül mind más féle gondolatbñ voltanak az atyák predikacioi iránt, ...nem kel azokra a fogyatkozásokra vigyázni, a melyeket a mostani humanisták tulajdonítanak az atyáknak, tudni illik, hogy tisztán nem beszéletenek deákul, hogy beszédeket tsak gyengén bizonyíttyák, némelykor jádzo beszédekel éltenek. Ezeket az időnek kel tulajdonítani, a melyben éltenek, ha Cicero vagy Terentius idejében éltenek volna, ők is ugy beszéltenek volna valamint azok...* — „...que les humanistes modernes reprochent aux peres...” (40. Beszélgetés. A prédikállásról. — Chap. XL. Sermon.) A humanista filológusok latin stíluskritikájával szemben a szerző védelmébe vette a szentatyák írásait.

A kolostoralapítás és templomépítészet kapcsán két említésre méltó mozzanatot emelünk ki. A régi s újabb viszonyok közti összefüggésre utalva Fleury a remetéskedő barátok lakásáról írja: „Les celles ou cellules chez les premiers moines habitans des deserts, étoient autant de cabanes ou petites maisons separées, comme celles des Chartreux et des Camaldules.” Mikes, aki Rákóczi-val együtt korábban Grosbois-ban (Yerres) a kamaldúliak kolostorában lakott (1715–1717), ismerte az ilyen kolostori települési formát: *a pusztában lakozo barátok Cellái, kalyibák vagy egy mástol mesze valo kis házatskák valának, valamint mostanában a Cartusiánusok vagy a Camaldulok Cellái...* (54. Beszélge-

tés. — Chap. LIV.) Alább a rendalapításokról szóló részben is említi őket: „En France la discipline monastique commença à se relever, par la fondation du fameux monastere de Cluny, dont... En Italie S. Romuald fonda le monastere de Camaldoli et...” — Mikes csak a kamaldúliakat hagyta meg, talán mert személyesen is jól ismerte utódaikat: *szent romuáldus akoron szerzé a Camaldulensis barátokat, és sok szent tanítványokat hagyta maga után...* (61. Beszélgetés. — Chap. LXI.) Ismeretes, hogy Rákóczi Rodostón is levelezett a grosbois-i kamaldúliakkal.

Az antikizáló francia barokk és klasszicista egyházi építészeti formák forrásait kutatva Fleury saját megfigyelései alapján antik mintákra figyel, „comme il étoit aux maisons antiques”, *Egy szoval úgy tettik, hogy még mostanában is fel találok a klastromokban a régi romai házaknak formájokat, valamint azokat le írják Vitruvius és Palladius...* Marcus Vitruvius Pollio és A. Palladius római építészek; Palladius nevének említésével a régi maradó emlékek megbecsülésére emlékezteti az olvasót. „Et comme les plus savans architectes étudient avec soin ci qui reste des bâtimens antiques, sachant que leur art ne s'est relevé dans les derniers temps, que sur ces excellens modelles...” Mikes hasonlóképpen: *valamint hogy mostanában tsudálljuk azokat a régi épületeket, a melyek annyi saeculumtól fogvást meg maradtak, és valamint hogy mostanában is a tudos építő mesterek tanulják azoknak a régi épületeknek formájokat, tudván azt, hogy az ő mesterségeket azok a fő példák vitték anyira, hasonló képen...* — folytatja a kolostori régiségekre térve — *a klastromok a régi dolgoknak kints tarto helyei, a leg régieb kéz irások ott talattak fel... mostanában is találunk ott minden nap...* — „On découvre tous les jours dans les usages écrits des anciens monasteres, des antiquitez ecclesiastiques tres-curieuses.” (54. Beszélgetés. — Chap. LIV.) Amivel a szerző a XVII. század második felében megélnékült egyháztörténeti kutatásokra célzó.

Mikes fordítói munkájával, rövidítő, tömörítő eljárásával kapcsolatba hozható Fleurynek egy olyan szerzői megnyilatkozása, amely saját módszerére vet fényt: „Je n'ai rien dit ici qui ne soit familier eux gens de lettres, et tiré des livres qu'ils ont entre les mains; ils verront même que j'en ai beaucoup omis.” *Az ilyen nagy bizonyos dolgokrol irván... semmit itt olyat nem mondtam, a melyet az olvasot emberek nem tudnának, és azt olyan könyvekből vettem ki, a melyek közönségesek, sőt még azt is meg láthatják, hogy sokat el is hagyam...* (68. Beszélgetés. Hogy mi haszonra légyen ez az írás. — Chap LXVII. — valójában LXVIII. Usage de cet écrit.) Mikes figyelemmel kísérhette a szöveg és a források összefüggését, és ő is élt a Fleury által követett módszerrel, s önállóságát tanúsítandó, saját meggondolása szerint hagyott el a francia szövegből, bár ezúttal jóval kevesebbet, mint Fleury előző könyve fordításakor.

Mikes az utolsó beszélgetésben hűen követi Fleury rövidre fogott befejező szavait. (69. Beszélgetés. Befejezés. — Chap. LXVIII. — valójában LXIX. Conclusion.) *A vége — „Fin.”* után itt is a könyv tartalmához illő fohással — *Légyen üdveztünk szent nevének ditseretire* — zárja le kéziratát.

A Mikes-fordítás alapjául szolgáló francia forrásmű szerzője, Antoine Calmet 1672 februárjában született a lotaringiai Commercyhez közeli Mésnil-La-Horgne-ban. Atyja, Barthélemy Calmet (maréchal-ferrant) jó nevelésben igyekezett részesíteni tanulásra fogékony gyermekét. Iskoláit egy kis vidéki kollégiumban kezdte, amelyet a Szent Mór-kongregáció alapított a Commercy melletti Breuil kolostorban. A humaniórák végeztével retorikai tanulmányait Pont-à-Mousson egyetemén folytatta. Kiváló tanuló lévén, a jezsuiták szerették volna magukhoz vonni, de a jeles diák a benediktínus rendet választotta; 1689-ben a Toul külvárosában lévő S. Mansuy (S. Benoît) apátság novícius lett. Új tantárggyal bővítették tanulmányait, amikor vezetői S. Epvre-be küldték, ahol Descartes alapján oktatták a filozófiát. Ezután az elzászi Münsterben a teológia következett; a münsteri apátságban kezdett hozzá a szentírás tanulmányozásához, s a latin után görög s héber nyelvet tanult. Minthogy alapos felkészültségről tett bizonyosságot, pappá szentelése (1696) után (új nevén Dom Augustin Calmet) Moyon-Moutier-be irányították, hogy elmélyítse a szentírással kapcsolatos ismereteit, és társainak oktassa, magyarázza. Hat esztendeig munkálkodott itt, írt néhány értekezést, és előkészítette az ószövetségről írt kommentárjainak latin kéziratát. A filozófia és a teológia tanáraként távozott ebből az apátságból, ahonnan a münsteri közösségbe tért vissza (1704), s ott folytatta oktató-nevelő munkáját ifjú egyháziak körében.

Calmet elmúlt harmincéves, amikor 1706-ban Párizsba ment, hogy kiadót keressen az Ó- és Újszövetségről készült kommentárjainak. Mabillon és Duguet abbé arra bátorították, hogy fordítsa franciára kommentárjait, amit Calmet el is végzett. Munkája, *Commentaire littéral sur tous les livres de l'Ancien et du Nouveau Testament* címmel a következő évtized alatt (1707–1716) jelent meg. Párizsi időzése alatt egy olyan apátság (l'abbaye des Blancs-Manteaux) lakója volt, amelyet a janzenizmus egyik leplezett fészkeként tartottak. Innen Lorraine-be ment 1707 végén, mad a kiadási munka miatt a következő évben visszatért a fővárosba. Ezután 1709-től S. Mihielben találjuk, ahol munkatársai segítségével nagy munkája befejezésén dolgozik. Közben Párizsba szólítják a 23 kötetre terjedő kiadás munkálatai. Vitába száll a Genezisről szóló kommentárjainak bírálójával: *Lettres de l'auteur du Commentaire littéral sur la Genèse, pour servir de réponse à la critique de M. Fourmont contre cet ouvrage* (Paris 1710). Megjelenteti az előbbivel összefüggő ötkötetes munkáját: *Discours et dissertations sur tous les livres de l'Ancien [et du Nouveau] Testament* (Paris 1715).

Az egyházi tudományok mesterévé érett Calmet negyvenéves, amikor új vállalkozásba kezd. Lorraine (Lotaringia) történetének megírása foglalkoztatja; elsősorban erre vonatkozólag folytat kiterjedt anyaggyűjtést. Bejárja Normandiát (1712), majd Artois, Picardia, Flandria könyvtárai következnek (1714). Gyűlnek a kéziratmásolatok, az oklevelek kópiái, gyűjtik a francia királyi, püspöki, kolostori, apátsági könyvtárak ritkaságait, átkutatják Lotaringia és

Elzász gyűjteményeit. Végleges lotaringiai megtelepedésekor (1716) ifjúkori tanulmányainak színhelyét, az abbaye de Moyon-Moutier-t választja, amelynek rendkívül gazdag könyvtára jó munkahelyül kínálkozott. Itt hozta létre számos újabb munkáját: *Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament* (Paris 1718); *Histoire de la vie et des miracles de Jesus-Christ* (Paris 1720); *Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique et littéral de la Bible* (Paris 1720-21) — latinul is (1726, 1729) —, *Trésor d'antiquitéz sacrées et profanes*, tirées des Commentaires du Au. Calmet sur l'Écriture sainte... (Amsterdam 1723). Az *Histoire de Lorraine* megírására 1723-ban kapott hivatalos megbízást a duc de Lorraine-től, s a széles körű anyaggyűjtésen alapuló, háromkötetes, folio alakú forrásmunka néhány év múlva meg is jelent: *Histoire ecclésiastique et civile de Lorraine...* (Nancy 1728). *Histoire de Lorraine*. Nouvelle éd. revue, corrigée et augmentée par l'auteur (Nancy 1745—1757), fol. 7 vol. A tudós papot hamarosan Senones apátjának választották. XIII. Benedek pápa felruházta volna püspöki (l'évêque in partibus) címmel is, de ő visszautasította a felajánlott püspökséget. Senones-ban folytatta munkásságát; három évtizeden át vezette a gondjára bízott apátságot, könyvtárát igen értékes gyűjteménnyé fejlesztette. Megírta történetét is — *Histoire de l'abbaye de Senones* —, de kézírata hasonló jellegű írásaival együtt (*Histoire de l'abbaye de Munster*; *Histoire du prieur de Laye*) csak a XIX. század második felében került kiadásra. A harmincas, negyvenes években különféle művei láttak napvilágot, köztük: *Traité de la confession général* (Toul 1731); *Abregé de l'histoire de Lorraine* (Nancy 1734); *Brevis chronologia, seu rationarium temporum ecclesiasticae ac civilis historiae, a mundo condito ad annum Christi 1734* (Strasbourg 1734); *Commentaire littéral, historique et moral sur la règle de saint Benoît* (Paris 1734); *Dissertation historique et chronologique sur la suite des médailles des ducs et duchesses de la maison royale de Lorraine* (1736), amelynek folytatása — *Suite des portraits des duc et duchesses de Lorraine* — csak halála után jelent meg (1762—1763). Van egy furcsa témájú, részben magyar vonatkozású könyve is: *Dissertations sur les apparitions des anges, des démons et des esprits, et sur les revenants et vampires de Hongrie, de Bohême, de Moravie et de Silésie* (Paris 1746); vö. B. Köpeczi: *Les vampires de Hongrie: un scandale des Lumières*. Artes Populaires 1981. 7. 87—105.

A következő évben fejeződik be nyolckötetes összefoglalása: *Histoire universelle sacrée et profane, depuis le commencement du monde jusqu'à nos jours* (Strasbourg 1735—1747). Vitája támadt a *Bibliothèque Lorraine, ou histoire des hommes illustres qui ont fleuri en Lorraine, dans les Trois-Évêchés, dans l'archevêché de Trèves, dans le duché de Luxembourg, etc.* (Nancy 1751) megjelenése után, vö. *Réponse de D. C. aux attaques dirigées contre la Bibliothèque lorraine dans les Mémoires de Chévrier* [publié par Gillet]. (Nancy 1860)

A tudós szerző társadalmi tevékenységével enyhíteni igyekezett a paraszток nyomorúságát, segítette a kórházat, szegény gyermekek tanításával foglalko-

zott, támogatta a szegényebb rétegek művelődését. Közben az ország tudósaival levelezett, de kortörténeti fontosságú levelezése csupán részben került kiadásra. Néhány, életében elszórtan megjelent levele mellett a XIX. század második felétől (1859, 1873, 1874; 1900, 1956) közzétett levelei ismeretesekek (*Documents inédits... lettres... correspondances.*)

A. Augustin Dom Calmet 1757 októberében halt meg Senones-ban. (Vö. *Éloge sur la mort de Dom Calmet*, par Stanislas Duplessis (1757). Szerénysége és egyszerűsége jellemzésére idézik a saját maga által írt epitáfiumát:

Frater Augustinus Calmet
Natione Gallus, religione catholico-romanus,
Professione monachus, nomine abbas,
Multum Legit, scripsit, oravit
Utinam bene!

Unokaöccse és örököse néhány év múlva már közreadta életrajzát, nyomtatott s kéziratos műveinek jegyzékével együtt: *Vie du très-révérend P.D.A. Calmet*, abbé de Senones, avec un catalogue raisonné de tous ses ouvrages, tant imprimés que manuscrits, auquel on a joint plusieurs pièces qui ont rapport à cette vie, par Dom Aug. Fangé. (Senones 1762. VIII—518. p.) Halálát követően számos posztumusz kiadású műve vált ismertté, például *Jérusalem au temps de N.—S. Jésus-Christ. Légende topographique et historique de la carte de Jérusalem...* (1857) vagy *Publication des oeuvres inédites de...* (1877—1878. 2 vol.).

S. Vanne Benedek-rendi kongregációjának tudós teológusa és lorraine-i historikusa a francia benediktinusok egyik legkiemelkedőbb alakja. Voltaire megörökítette kis négy soros versében:

Des oracles sacrés que Dieu daigna nous rendre
Son travail assidu perça l'obscurité.
Il fit plus, il les crut avec simplicité,
Et fut, par ses vertus, digne de les entendre.

De egy másik „quatrain”-t is írt Calmet személyére célozva

Ses antiques fratries ne sont pas inutiles,
Il faut des passetemps de toutes les façons,
Et l'on peut quelquefois supporter les Varrons,
Quoiqu'on adore les Virgiles. (1757)

Voltaire használta Calmet műveit saját munkái (*Histoire générale és Essai sur les mœurs des nations*) megírásakor. Mielőtt fölkereste a jámbor egyháztudóst Senones-ban, levelet írt neki: „Je préfère monsieur, la retraite à la cour, et les grands hommes aux sots... Je veux m'instruire avec celui dont les livres m'ont

formé, et aller puiser à la source... Je serai un de vos moines. Ce sera Paul qui ira visiter Antoine..." etc. (1748). Voltaire látogatására csak 1754-ben került sor. Hat hétig dolgozott a tudós rendkívül gazdag könyvtárában, Calmet útbaigazítására is támaszkodva a források olvasásakor. Senones-ból Plombières-be távozva írta vendéglátójának: „Je prendrai les eaux en n’y croyant pas, comme j’ai lu les Pères.” Majd Plombières-ből: „Je trouvais chez vous bien plus de secours pour mon âme que je n’en trouve à Plombières pour mon corps. Vos ouvrages et votre bibliothéque m’instruisaient plus que les eaux de Plombières ne me soulagent” etc. — A jelek szerint nagyobb tiszteletet tanúsított a tudós papi személye iránt, mint Calmet halálát követően. (Michaud, p. 423.)

Munkái közül szentíráskommentárjait tartják — a korabeli szinthez mérve — a legértékesebbeknek. A bibliai antikvitás magyarázataiban azonban hiányolják a keleti nyelvek s következőképpen ilyen antik források ismeretét, főleg a zsidó forrásanyag (sources rabbiniques) elhanyagolását. Bibliai szótára igen hasznosnak bizonyult, többször kiadták, és számos nyelvre lefordították; katolikusok és protestánsok egyaránt használták. Az *Histoire de l’Ancien et du Nouveau Testament et des Juifs* nem olyan egyedülálló munka, mint kommentárjai. Voltak ilyenféle históriák előtte is, utána is; Calmet históriáját többször kiadták, s több nyelvre lefordították. Munkásságát méltatták a következő században is: L.-E. Maggiolo, *Éloge historique de D.A. Calmet, abbé de Senones*. (Nancy 1839. 131 p.) Munkáinak s kiadásainak teljesebb jegyzékét tartalmazza: *Notice biographique et littéraire sur Dom A. Calmet*, par Aug. Digot. (Nancy 1860. 157 p.) Kőpeczi B.: *Magyarok és franciák*. Bp. 1986. 337—352.

Calmet nevezetes munkájának kiadásai:

Histoire de l’Ancien et du Nouveau Testament, par le R.P.D. Augustin Calmet... Paris, Émery, 1718. 2 vol. in-4°. (BN Cat. gén. 1905. H. 2373—74.)

Histoire de l’Ancien et du Nouveau Testament et des Juifs, pour servir d’introduction à l’Histoire Ecclésiastique de M. l’abbé Fleury. Par ... dom Aug. Calmet... Paris, Émery, 1719. 2 vol. in-4°.

Histoire... Paris, Émery fils, 1725. (Jelzete: H. 5200—01.) Tome I—VII. in-12°.

Histoire... Paris, G. Martin, 1737. 4 vol. in-4°. Nouvelle édition corrigée. (H. 5202—05.)

Histoire... Paris, G. Martin, 1742. 5 vol. in-12°.

Histoire... Paris, 1770. 5 vol. in-12°.

A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiájáról Pulszky (1874) és Abafi (1878, 128) közlése után Szilasi úgy vélte, hogy eredetije Cl. Fleury munkájának, az *Histoire ecclésiastique* első két kötetének külön kiadása, némi kihagyásokkal. De a francia mű nem volt Rézében (1880. 335—336). Egy évtized múltán Schwarczenberg is fölfedezte Mikes fordítását, anélkül, hogy Szilasi cikkét ismerte volna. Forrására nem utal, de vissza fog térni rá (MZsidóSz 1891. VIII.

500–501). Az ő nyomán Kohn Ármin Szilasi közleményének ismerete nélkül másodsor „derítette ki” Fleury szerzőségét (MZsid6Sz VIII. 543), amit Dézsi szóvá is tett később (ItK 1904. 177). Papp Endre a fordítás keletkezési idejét Abafi nyomán 1754-es évszámmal jelzi, s föltételezése szerint a forrás Fleury említett művének első kötete (1895. 4, 25). A Szilasilól kezdve pontatlanul meghatározott forrásmű kérdésében Kürthy csupán összegezte a korábbi nézeteket (1906–1907. 4, 26, 55). A tévedést Király György igazította helyre. Helyes megállapítása szerint az *Histoire de l’Ancien et du Nouveau Testament...* szerzője nem Fleury, hanem Dom Augustin Calmet, akinek könyve Fleury húszkötetes munkájához bevezetésül készült. Hivatkozik első (Paris 1718) kiadására is (EPHK 1912. 27). Zolnai Rákóczi rodostói könyvtára listájában a nagydedrétű könyvek között találta meg:

„15. »[Histoire de l’ancien et de nouveau Testament par le pere Calmet 2 tomes 4°.]« A Bibl. Nationale katalógusában: Histoire de l’Ancien et du Nouveau Testament. Paris 1718. 2 vol. 4° (»H 2373–2374« jelz.). Dom Augustin Calmet-nak ez a műve bevezetésül készült Fleury Hist.ecclesiastique c. nagy munkájához. Vö. a 20. számot is.”

A jelzett szám alatt ez áll:

„20. »[Histoire ecclesiastique par l’abbé Fleury 28 tomes 4°.]« (Vö. a 15. számot.) Claude Fleury abbé nagy egyháztörténete több példányban megvan a budapesti Egyet. Könyvtárban. Egy példánya az Akadémiában (»Tört. Qu. 277«) és a kismartoni Esterházy-könyvtárban (»176« jelz.).” (1926. 21–22.) Zolnai itt jelzi azt is, hogy Calmet bibliai szótára is megvolt Rákóczi könyvtárában: „1. »[Dictionnaire de la Bible du Pere Calmet 4 tomes 2°.]« Dom Augustin Calmet (1672–1757) Dictionnaire historique et critique de la Bible. Paris 1730. 4 vol. in-fol. (Brunet). Az első kiadás: Paris 1722. 2 vol. in-fol.; supplément: Paris 1728. 2 vol. in-fol. A budapesti Egyet. Kvtár példánya: Genève 1730. »Aa 4° 89« jelz.” (1926. 4, 20.)

Más összefüggésben Thaly már régebben hírt adott arról, hogy Rákóczi fejedelem halála előtt néhány évvel könyveket, köztük „Calmet-műveket” ajándékozott a konstantinápolyi Saint-Benoît egyház könyvtárának. Az egykori hivatalos leltár szerint: „Son Altesse Sérénissime Monseigneur le Prince Ragocki se trouve parmi les bienfaiteurs de la bibliothèque. Il a donné, sous le R.P.Gresset (1730–31) Dom Calmet en 27 volumes... (la valeur)... 400 p.” A négy száz piaszterre becsült nagy értékű ajándékot nyilvántartó adományozók lajstromában foglaltakat megerősíti az akkori jezsuita könyvtáros bejegyzése: „Ex Dono Celsissimi ac Serenissimi Principis Transilvaniae, Domini D. Francisci Ragoczi.”

Thaly a következőket fűzte hozzá a Rákóczi bőkezű könyvadományozását tanúsító, rendkívül értékes sorokhoz: „Calmetnek az ő- és új-szövetségi könyvek és a zsidók történetéről írott s Fleury bfbornok költségén díszesen, gazdag illusztrációkkal s térképekkel Párisban kiadott 27 vasok kötetből álló nagyszerű munkáját” ajándékozta a könyvtárnak „francia, aranyozott barna bőrkötések-

ben”. A kötetek kézbevételeét követően megjegyezte: „A nagy 8-ad réthen kiállított munka címe: *Histoire de l'ancien et du nouveau Testament et des Juifs.* — Par le R.P.D. Augustin Calmet, Religieux Benedictin. Az első kötet 1719-ben, az utolsó 1730-ban nyomtatott, némely kötetek azonban az elsónél jóval előbb készülének el, s már 1712, 1713, 1715-ben kerültek ki a sajtó alól (pl. a 14-ik, stb.). E korábbi köteteket Rákóczi nyilván még Franciaországból vivé 1717-ben magával Rodostóba... következtethetjük adományából, hogy Rodostóban is rendezett volt be magának könyvtárt.” (*Rákóczi- emlékek Törökországban.* Bp. 1893. 150—151, 162.)

A Thaly által teljes egészében Calmet munkájának tulajdonított sorozat valószínűleg Fleury már említett *Histoire ecclésiastique*-ja..., amelyhez Calmet jelzett könyve (1719) csupán bevezetésül szolgált. Az egyes kötetek kiadási dátumainak említése is ezt támasztja alá. A húszkötetes (1691—1720) egyháztörténeti széria ugyanis Fleury halála után is folytatódott: *Histoire ecclésiastique, pour servir de continuation à celle de M. l'abbé Fleury* (par le P. J. —C. Fabre et l'abbé Goujet). Paris 1721—1738. 4°. 16 vol. Tehát az 1691—1738 közti időszakban összesen 36 kötet jelent meg folyamatosan. Így válik érthetővé Thaly 1730-as hivatkozása. A jelek szerint a Mikes fordítását is tartalmazó francia forrásmunka: Calmet, *Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament et des Juifs, pour servir d'introduction à l'Histoire Ecclésiastique de M. l'abbé Fleury*... két példányban is megvolt Rodostóban. Calmet könyvét a Rákóczi halála után készült rodostói könyvtárjegyzék külön is számon tartja. (Zolnai, i. m. 1926. 21.) De Thaly művelődéstörténeti értékű közlésére ő sem hivatkozik. (Itt jegyezzük meg, hogy törökországi tanulmányutunk idején — 1972 — a galatai Saint-Benoît mai intézményében sem a kollégium könyvtárosa, Mr. Duchemin, sem igazgatója, Jean Bertrand nem tudott felvilágosítást adni a Rákóczi által adományozott kötetek hollétéről.) A Thaly által szerencsésen megtalált régi bejegyzés és följegyzés hiteles bizonyosság arra, hogy Mikes Franciaországból török földre érkezése után is hozzájuthatott a rodostói könyvtárban vagy Rákóczi környezetében olyan könyvekhez, amelyek 1717 után jelentek meg párizsi vagy más kiadóknál. Ezek közé tartozott az általa lefordított francia forrásmű is. Zolnai után már alig foglalkoztak vele. Mikes művei zsidó vonatkozásainak összefoglalásakor Zsoldos *A Sidok és az Ujj Testámenturnak Historiája* forrására is kitért az ismert irodalom alapján (MZsidóSz 1930—31. Klny. Bp. 1931. 3). A harmincas éveket követő közleményekben a forrásmű kérdésében új mozzanat nem merült fel.

Calmet biblianépszerűsítő munkája Jézus mennybemenetelétől történeti sorrendben mondja el a zsidóknak a kereszténység megalakulása idején viselt dolgait; beleszövi a rómaiak históriáját is Vespasianusig, fölhasználva a klasszikus forrásokat és különféle auktorokat (Schwarczenberg, 1891. 500—501). Főleg az Apostolok cselekedeteire támaszkodva, az Újszövetség könyvei nyomán, s végül a „histórikus József” könyvéből merítve hosszasan írja le a történeteket. Az első könyv a jeruzsálemi eseményekről, az egyháztörténet

kezdeteiről s az apostolok eloszlásáról szól. A második könyv Cajus Caligula „esztelenségeit”, az alexandriai zsidók üldöztetését, Péter és Pál térítéseit és viszontagságos életét adja elő, hivatkozva leveleikre. A harmadik könyvben Péter és Pál személye még jobban előtérbe kerül, majd az előbbi halála után következő Kelemenről s János és Márk evangélistákról emlékezik meg; végül Jeruzsálem pusztulásának részletezésével fejezi be. A laza szerkezetű munka előadása helyenként szinte meseszerű, előadásmódja pedig hosszadalmasnak tűnik. A Fleurynél tápasztalt kritikai szemlélet nem jellemző Calmet szóban forgó bibliai históriájára. (Papp, 1895. 25–27; Kürthy, 1906–1907. 55.) Csupán elszórt jelei vannak a szerző kritikai törekvésének; ezekre a tárgyi jegyzetekben utalunk.

A pontosabb forrásmeghatározás céljából sorra vesszük az említett francia kiadásokat.

Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament, par le R.P.D. Augustin Calmet, Religieux Benedictin de la Congrégation de S. Vanne et de S. Hydulphe, Abbé de S. Leopold de Nancy. A Paris, Chez Emery, Pere et Fils, M.DCC.XVIII. Tome I—II. In-4°.

(BN Cat. gen .H.2373—2374.)

A következő évben megjelent második kiadás címében új, fontos, eltérő jelzést tartalmaz az elsőhöz képest: *Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament, et des Juifs*. Pour servir d'introduction à Histoire Ecclésiastique de M^r l'Abbé Fleury. Par le R.P.D. Augustin Calmet,... A Paris, Chez Emery, Pere — Emery Fils, Saugrain l'aîné, Pierre Martin, M.DCC.XIX. Tome I—II. In-4°.

(BN H.5200—5201.)

Ez a két kiadás azonos tükörrel és szedéssel készült, lapszáma is azonos; a margószéli és lapalji forrásutalások is megfelelőek. A képek is azonosak. A Tome I. címlapja, tartalma ugyanaz. A Mikes fordításának forrásszövegét is tartalmazó Tome II. címlapja után előbb a Table chronologique de l'histoire de l'Ancien Testament (I—XXII. p.), majd Table chronologique de Monarchie des Grecs en orient (XXIII—XXVIII. p.), mindkét kiadásban azonos számozással. Utána 1-gyes lapszámmal: Histoire de l'Ancien Testament folytatása, Livre VI., VII., VIII. p. 475. Fin de l'Ancien Testament. Ezzel eljutottunk kb. a Tome II. közepéig.

A tome II. p. 476: Histoire du Nouveau Testament kezdete. Livre I. Chapitre I—XLVIII (p. 476—682). Mindkét kiadásban. Livre II. Chapitre I—XXXIII (valójában* XXXIV! p. 683—836).

* Ismétlődő számozás miatt: Chap. IX., Chap. X., Chap. X., Chap. XI. Table des matieres p. 837—867. Mindkét kiadásban.

Az első két kiadás követően, mintegy fél évtized múlva, szövegbeli eltérések nélkül, bizonyos formai, szerkezeti módosulással jelent meg a harmadik kiadás: *Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, et des Juifs*. Pour servir d'introduction à l'Histoire Ecclésiastique de M. l'Abbé Fleury. Enrichie de Cartes

Géographiques, et de Figures en Taille-douce. Par le R.P.D. Augustin Calmet, Religieux Bénédictin, Abbé de S. Léopold de Nancy. A Paris Chez Emery Fils, Saugrain, Pierre Martin, M.DCC.XXV. In-12°. Tome I—VII. (Arsenal 8°H 18547 — BN 8°H 1652 ez csak egy kötet, Tome second.)

Az 1725-ös kiadás első négy kötete — az *Histoire de l'ancien Testament* — a Mikes által nem fordított szövegrészt tartalmazza. A hetedik kötet a fordításban szintén elhagyott *Table chronologique de l'Histoire... Dissertation sur l'excellence de l'Histoire des Hebreux. Table general des matieres I—VII. vol.-ból áll.*

A Mikes fordításának megfelelő forrásanyag:

Tome V. p. 362—497. Livre I. Chap. XVII. (Valójában XVIII., mivel a fejezetek számozásában a XVI. ismétlődik: XV., XVI., XVI., XVII.)

Tome VI. p. 1—262. Livre II. Chap. XXX.

262—553. Livre III. Chap. XXXIII. (Valójában XXXIV., mert a számozásban a Chap. X. kétszer fordul elő; IX., X., X., XI...)

Az új szerkezet szövegbeli kialakítására vö. az 1737-i kiadás alább következő leírását.

Egy évtized elteltével visszatértek a negyedretű formátumhoz az új s javított kiadással: *Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament et des Juifs, pour servir... Par le R.P.D. Aug. Calmet, Religieux Bénédictin, Abbé de Senones. A Paris Chez Gabriel Martin, Jean Baptiste Coignard, Pierre-Jean Mariette, Hyppolite-Louis Guerin, MDCC.LXXXVII. In-4°. Nouvelle Edition corrigée. Tom I—IV. (BN H.5202—5205; egy másik példány H.5206—5209.)* A szintén negyedretű első két kiadáshoz viszonyítva megnövekedett terjedelem abból adódik, hogy szövegét nagyobb betűvel nyomták.

Az 1737-es kiadás első három kötete a Mikes által elhagyott összefüggő részt tartalmazza. Tome I [Preface, *Table chronologique... et des Juifs, Dissertation ou... Livre premier — deuxième — troisième (vége p. 516)*]. Tome II [*Livre (suite) troisième — quatrième.*] Tome III [*Livre septième — huitième — neuvième — dixième.*] Ez a Livre X felel meg az 1718 és 1719-es kiadás Livre VIII jelzésű könyvének, de csupán szerkezeti elosztásról van szó, nem a szöveg bővüléséről. A Livre X vége egyezik az említett Livre VIII utolsó előtti bekezdésének végső szavaival: „...et porte son nom.” (Livre X, p. 676) A Livre VIII. Chap. XLIII utolsó bekezdése itt nincs meg, mivel azzal kezdődik a Tome IV. Chap. I. Ugyanúgy fennáll itt is a szöveg szerkezeti elkülönítése, mint az 1725-ös kiadásban.

Az átalakítás a margószövegben is megfigyelhető:

1718—1719 (p. 475)

Histoire de l'Ancien...

Livre VIII. Chap. XLIII.

Margó

Les Apôtres reviennent

à Jerusalem, et sont

témoins de l'Ascen-

1737 (p. 1)

Histoire du Nouveau Testament...

Livre I. Chap. I.

Margó

Les Apôtres de retour

à Jerusalem, l'an du

M. 4036 de J. C. 36.

sion du Sauveur.

de l'Ere vulg. 33.

An du Monde MMMM

XXXVI de J.C. 36.

de l'Ere vulg. 33.

Az 1718–1719-es kiadásban ezután kezdődik az Histoire du Nouveau Testament... (p. 476) szövege.

Margó Livre I.

Margó

Chap. I. Election de
S. Matthias en la place
de Judas le traître.

Election de S. Matthias... (p.2)

p. 480:

p. 8:

Chap. II.

Chap. II

Vie des premiers

Vie des premiers

Chrétiens.

Chrétiens.

A Tome IV felosztása a következő:

Histoire des Juifs, et du Nouveau Testament.

Livre I. Chap. I–XVII (p. 100). Valójában XVIII, mivel* téves a számozás:
Chap. XVI – Chap XVI – Chap. XVII.

Livre II. Chap. I–XXX (p. 293). Vö.* * *

Livre III. Chap. I–XXXIV (p. 513).

Fin de l'histoire des Juifs et du Nouveau Testament. Table generale des matieres
(514–660), Mikes elhagyta. Permission, Approbation, Privilège du Roy, Errata
(p. 661–665).

Az 1742-es – az 1725-ös kisebb formátumú kiadáshoz hasonlóan – 12°
alakban jelent meg, s mivel kisebb szedésű, csupán öt kötetben: Nouvelle
Edition, revûe et corrigée. Paris chez G. Martin etc. Tom. I–V. A Mikes
kéziratának megfelelő szövegrész a Tom. IV–V-ben található. A Bibliothèque
Nationale-ban három példány is van belőle: BN H.1843–1844; H.13219–
13220; H.6931–6932; ez utóbbit használtuk.

Tome IV. p. 241: itt fejeződik be a Livre IX–X előzmény.

p. 242: Histoire des Juifs, et du nouveau Testament.

Livre I – p. 330. Chap. XVIII

Livre II p. 504. Chap. XXX

* Chap. XVI. Histoire de saint Philippe Apôtre (p. 85).

Chap. XVI. Histoire de saint Matthieu (p. 89). [XVII helyett.]

Chap. XVII. Histoire de saint Jude Apôtre (p. 97). [XVIII.]

* * Chap. I. Regne de Caius Caligula... (p. 100) az 1718–1719-es kiadásban a
szerkezetileg folytatódó Chap. XIX-nek felel meg, amely így indul: „Reprenons
à présent le fil de nôtre histoire. On a vû cidevant que Caius...” Az 1725-ös és
1737-es kiadásokban csak ez áll: „Nous avons vû ci-devant que Caius...”
(Mikesnél is: *Meg mondók ide felyeb. hogy kájus kaligula...*)

Tome V. Livre III. p. 126. Chap. XVIII (ez eltérő, de)
Livre IV p. 216. Chap. XVI (összesen XXXIV)

Table generale des matieres p. 217–512, folytatólag következnek.

Az előző kiadások és a kézirat beosztásától különbözik az utolsó könyv kettéosztása, ennek következtében a harmincnégy fejezet a Livre III és Livre IV-ben oszlik meg.

Az általunk megvizsgált kiadások beosztása tehát a következő:

1718 4°	I Livre 1–48 Chapitre	II Livre 30 Ch.	II Livre 34 Ch.
1719 4°	I Livre 1–48 Chapitre	II Livre 30 Ch.	II Livre 34 Ch.
1725 12°	I Livre 18 Chap.	II Livre 30 Ch.	III Livre 34 Ch.
1737 4°	I Livre 18 Chap.		III Livre 34 Ch.
1742 12°	I Livre 18 Chap.		III Livre 18 Ch. IV Livre 16 Ch.
Kézirat	I. Könyv 18 rész	II. Könyv 30 rész	III. Könyv 34 rész

Mikes kézírata az 1725-ös és 1737-es kiadás szerkezeti fölépítését tükrözi mind a könyvek, mind a fejezetek tekintetében. Abban is egyezik a két kiadás előbb jelzett beosztásával, hogy az I. Könyvnél a XVI. rész ismétlődése következtében Mikes is XVII-et ír XVIII. helyett. A III. Könyvnél pedig azért van csak XXXIII rész, mivel a fordító az utolsó XXXIV. részt nem írta ki a kéziratban.

A fordítás szövegének kezdete úgy viszonylik az 1718–1719-es kiadásokéhoz, mint az 1725-ös és 1737-es kiadás eleje. Mikesnél az *Első könyv I. Rész* kezdete szintén megfelel az 1718–1719. kiadás Histoire de l’Ancien Testament Livre VIII. Chap. XLIII. utolsó lapja utolsó bekezdésének; illetve s folytatólag az I. Rész második bekezdése ugyancsak azonos e kiadások Histoire de Nouveau Testament Livre I. Chap. I. első bekezdésével.

Összegezőképpen megállapítható, hogy a Mikes-fordítás a megvizsgált kiadások közül szerkezeti szempontból az 1725-ös és 1737-es kiadás szerkezetével azonos. S mivel a rodostói könyvtár említett példányai negyedréteűek, az 1725-ös pedig 12° formátumú, Mikes forrása az 1737 4° kiadásban határozható meg. De hangsúlyozzuk, hogy az 1718-as és 1719-es 4° kiadások szövege — szerkezeti módosulás mellett is — lényegében azonos a harmadik és negyedik kiadás szövegével.

Előfordul egy margóutalás, amely arra vall, hogy a fordító az 1737-es kiadást követve, annak pontatlan utalását írta ki. 650. lap: Act. XXVI. — 1737. kiad.: Act. XXVI. 1. 2. etc., (p. 300). — Míg az 1718–1719-es kiadásban helyesen Act. XXVII. 1. 2. etc. (p. 688).

Más esetben a fordítás szintén az 1737-es kiadással egyezik: 1718 — 1719-es kiad.: Livre III. Chap. II. Naufrage de S. Paul. Il arrive à Malté. (p. 690.) Ez a jelzés nincs meg az 1737-es kiadás margóján, s Mikes kéziratából is hiányzik a Harmadik könyvben a [II. Rész] lapszélén.

Ami a fordító módszerét illeti, röviden jellemezhető. Mikes megőrzi francia forrása szövegének szerkezeti fölépítését. A lapszél nem zsúfolja annyira tele margóutalásokkal; s általában elhagyja az események tartalmi jelzését szolgáló marginális tájékoztató mondatokat. A szöveg alatti forrásjelzéseket megszüntetve, a margón helyezte el őket. Szövegrészek elhagyásával, mondatok, sorok összevonásával, tömörítésével, bekezdések összevonásával folytonosan rövidített. A mintegy két-háromszáz sort is kitevő elhagyott szöveg jobbra 2–3–6–10 soros részletekből tevődik össze, de többször előfordul 10–20 sornyi rövidítés is. Ez a törekvés az előadásszövegre alkalmas próza gördülékenyebbé tételét szolgálja; igyekszik nyesegetni a kissé terjengős értekező próza oldalhajtságait, hogy az előadás fonalat egyenletesebben szőhesse, s olvasását megkönnyítse a didaktikus célú ismétlődő passzusok elhagyásával is. Bizonyos esetekben saját megjegyzéseivel egyszerűsít, amikor például a kiadás hosszasan utal valamire. Máskor, a francia szerző helyenkénti magyarázataihoz hasonlóan, önálló magyarázó megjegyzést fűz egyes szövegrészekhez. Sőt, a Harmadik könyv vége felé a jeruzsálemi templom pusztulásakor kibővíti Titus beszédét, sorokat told be az utolsó napok eseményeiről szóló részletekbe; saját beiktatott bekezdéséhez Josephus Flavius *De bello Judaico* c. — a kiadásban és a fordításban egyébként gyakran említett — művére külön utalást is ad. Ezeket a fordító önállóságára valló eseteket a tárgyi jegyzetekben rögzítjük. Azt is jelezzük, ha néhány sor klasszikus auctorokat (Plinius, Sztrabón) vagy modern szerzőket (Grotius. Janson, Tillemont: *Ruine des Juifs*), egyéb forrásokat hagy el a kiadás utalásai közül.

A forráskutató francia szerző szokásához híven Mikes is szól bizonyos egyháztörténeti témák kapcsán a szentatyák nézetkülönbségeiről. Lefordítja az olyan kritikai megjegyzéseket, hogy a tudósok közül sokan nem tartanak igaznak némely „tradíciókat” vagy régi „aktákat”, s hogy vannak olyan kérdések, amelyekben „még mostanában sem egyeznek meg a tudósok”. A sokat használt forrásmű, a zsidó történetíró József munkáinak méltató jellemzésébe is vegyülnek bíráló megjegyzések. A fordításban is érződik Calmet kutató, forrásokat összevető, mérlegelő szemléletének hatása, de a naiv színezetű historizáló francia előadásmód írói ösztönzése is.

A kéziratokban előforduló bibliai rövidítések

A biblia könyveinek száma és rendi (Káldi, 1626)

Az ószövetség könyvei

genes.	Genesis vagy Mózes I. könyve.
exod.	Exodus — Mózes II. könyve.
lev. levit.	Leviticus — Mózes III. könyve.

num. Num.	Numeri — Mózes IV. könyve.
Jud.	Iudicum — Bírák könyve.
paral,	I. Paralipomenon — Királyi Krónikának I. könyve.
jób jób.	Iob — Jób.
ps. pasal.	Psalter. Davidic — Dávid Zsoltári.
prov prov.	Parabola seu Proverbia — Példabeszédek.
eccl. eccl. Eccl Eccl. eccli	Ecclesiasticus — Jésus Sírak fia könyve.
eccles. Eccles.	Ecclesiastes — Prédikátor könyve.
isa. Isai	Isaias — Isaias Profétálása.
ézékiel	Ezechiel — Ezekiel Profétálása.
Dan	Daniel Profétálása.
joël	Ioël — Joël Profétálása.
zak	Zacharias — Zakarias Profétálása.
2 macc.	II. Machabaeor — Makabaeusok II. könyve.

Az újszövetség könyvei

Matt. matth. Matth Matth.	Evangelium secundum Matthaëum — Máté Evangeliuma.
Mark.	Evangelium sec. Marcum — Márk Evangeliuma.
luk. luc.	Evangelium sec. Lucam — Lukách Evangeliuma.
joan joan. Joan	Evangelium sec. Ioannem — János Evangeliuma.
act act. Act Act.	Acta Apostolorum — Apostolok cselekedetei.
rom. Rom Rom.	Epistola Pauli Ad Romanos — Pál levele a Rómaiakhoz.
1 cor 1 cor. kor. 1 Cor	Epistola I. ad Corinthios — a Korintusiakhoz I.
1 Cor. 1 Kor.	Epistola II. ad Corinthios — a Korintusiakhoz II.
2 cor. 2 Cor 2 Cor. 2. Cor.	Epistola Pauli ad Galatas — a Galateiaiakhoz.
Gal. galat Galat Galat. Galat:	Epistola ad Ephesios — az Efezusiakhoz.
eph. Ephes.	Epistola ad Philippenienses — a Filippiekhez.
phi. philipp. filip filip.	

Colos.	Epistola ad Colossenenses — a Kolossaiakhoz.
1 Thess. 1 Thessa. 1 Thessal.	Epistola I. ad Thessalonicenses — a Thessalonikaiakhoz I.
2 Thess. 2 Thessal.	Epistola II. ad Thessalonicenses — a Thessalonikaiakhoz II.
1 tim. 1 Tim 1 Tim. Tim	Epistola I. ad Timotheum — Timóteushoz I.
2 tim. 2 Tim. 2. Tim. 2 Tim	Epistola II. ad Timotheum — Timóteushoz II.
tit tit. Tit Tit.	Epistola ad Titum — Títushoz.
Hebr Hebr.	Epistola ad Hebraeos — a Zsidókhoz.
petr. 1 petr 1 petr.	Epistola I. Petri — Péter I. Levele.
2 petr 2 petr. 2.petr.	Epistola II. Petri — Péter II. Levele.
judae.	Epistola Judae — Judás Levele.
1 joan 1 joan.	Epistola I. Ioannis — János I. Levele.
apoc. Apoc.	Apocalypsis, Ioannis — János Jelenése

A bibliai, ókori vonatkozások (személyek, helynevek, események stb.) jegyzetelését szükség szerint végeztük, s általában a szöveg közérthetőségét tartottuk szem előtt. Részletesebb történeti, földrajzi, patrisztikai stb. magyarázatot s az idézett auktorkok műveire vonatkozó további felvilágosítást igénylők figyelmét fölhívjuk a *Mikes ÖM I–V.* kötetének jegyzeteire és az alábbi segédkönyvekre.

Irodalom

Szótárak, kézikönyvek, enciklopédiák

- Atlas Geographiae Biblicae.* A. Grammatica. Bergomi. 1921.
- Atlas Scripturae Sacrae.* R. Riess. — L. de Heidet. Friburgi Br. 1924.
- Bibliai atlasz.* Bartha T. előszavával; Tóth K. kortörténeti bevezetésével. Bp. 1972.
- Bildatlas der frühchristlichen Welt.* Van der Meer — Ch. Mohrmann. 1959.
- Bildatlas zur Bibel.* L. H. Grollenberg. 1959.³
- Bibel-theologisches Wörterbuch.* J. B. Bauer. 1962.
- Bibliai képszótár.* (Eredeti címe: *Bijbels beeldwoordenboek.*) A. Van Deursen. J. de Vries rajzaival. [H. n.] 1968.⁴
- Biblius teológiai szótár.* Szerk. Szabó F. és Nagy F. Róma 1974. Francia eredetije: *Vocabulaire de théologie biblique.* Sous réd. Xavier Léon-Dufor et J. Duplacy, A. George, P. Grelot, J. Guillet, M. — F. Lacan. Paris 1970.²
- Biblisches Reallexikon.* E. Kalt. Paderborn 1937—1939.
- Biblichhistorisches Handwörterbuch.* B. Reicke — L. Rost. 1962—1966.

Bibliographia Patristica. Internationale Patristische Bibliographie. Unter Mitarbeit zahlreicher Fachgelehrter herausg. von W. Schneemelcher. Berlin 1956—1969, Band I-Bd. X.

Dictionnaire archéologique de la Bible. Sous la dir. A. Negev. Jerusalem-Paris 1970.

Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine. Par P. Grimal. Préf. de Ch. Picard. Paris 1964.⁴

A Dictionary of the Bible. 5 vol. J. Hastings. Edinburgh 1898—1904.

Dictionnaire de la langue philosophique, par P. Foulquié et R. Saint-Jean. Paris 1962.

Dictionnaire de théologie catholique. A. Vacant et E. Mangenot. Paris Coll. 1895—1968.

Dictionnaire de la Bible. I—IV. F. Vigouroux.—L. Pirot. Paris 1895/1912. Supplement I—IV. 1928—1952.

Dictionnaire portatif, historique, théologique, géographique, critique... I—VI. P. Barral. Paris 1758—1759.

Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques. I—IV. Ed. A. Baudrillart. Paris 1912/14, 1925 etc.

Dictionnaire de Nouveau Testament. Ouvrages de X. L.-Dufour. Paris 1975.

Encyclopaedia Italiana di scienze, lettere ed arti. I—XXXV. Roma 1929—1937. Appendice 1938.

Encyclopaedia Judaica. I—III. I. Klatzkin, I. Ellbogen, Charlottenburg 1928—29.

Filozófiai kislexikon. Bp. 1970. (Az 1964-es 2., átdolgozott kiadása bibliográfiával.)

Herders Theologisches Taschenlexikon. Freiburg im Breisgau 1972—73. Band 1—8.

Jöcher, Ch. G.: *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*. 4 Bde.-Leipzig 1750/51, und. Suppl.

Katolikus Lexikon. I—IV. Bp. 1931.

Kleines Stuttgarter Bibellexikon. Red. K. Vogt. Stuttgart 1970² — *Stuttgarter Bibliai Kislexikon*. Ford. Sántha M. Eisenstadt 1973.

Lexikon biblicum. Tom. 3. Ed. M. Hagen. Paris 1905/11.

Lexikon für Theologie und Kirche. Zweite, neubearbeitete Auflage des kirchlichen Handlexikons, herausgegeben von M. Buchberger. I—X. Freiburg im Breisgau 1930—38.

Ókori Lexikon. I—II. Pecz V. Bp. 1902—1904.

Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearb. von G. Wissowa (und W. Kroll, K. Ziegler). Stuttgart 1893—1957.

Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud. I—III. Abt. I. Hamburger. 1866/70 etc.

Reallexikon für Antike und Christentum. I—IV. Herausg. von t. Klauser. Stuttgart 1950—66.

- Repertorium biblicum medii aevi*, I—VII. Fr. Stegmüller. 1940—61.
- Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Bd. 8. G. Kittel- G. Friedrich. 1933 etc.
- Tusculum-Lexikon. Griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*. Von W. Buchwald, A. Hohlweg und O. Prinz. München 1963.
- Vallástörténeti kislexikon*. Irta Gece G. Szerk. Lakatos Gy. Bp. 1971. 1975.³
- Világirodalmi kisenciklopédia*. I—II. Szerk. Köpeczi B. és Pók L. Bp. 1976.
- Világirodalmi lexikon*. I—IX. Főszerk. Király I. Bp. 1970.
- Wetzer und Weltes Kirchenlexikon*. 12 vol. Von J. Hergenröther und Fr. Kaulen. Freiburg i. Br. 1882—1903. 1905.
- Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments*. W. Bauer. Berlin—New York. (Első kiad. 1958.) 1971.⁵
- Zorell, Fr.: *Novi Testamenti Lexicon Graecum (Cursus Scripturae Sacrae)*. Paris 1931.

Bibliai kiadások és tanulmányok

A Mikes-fordításokban sokat idézett biblia magyar vonatkozásaihoz: az első nyomtatásban magyarul megjelent szentírásfordítás Erazmus bibliakiadása (1516) és jegyzetei nyomán készült, Komjáti Benedek, *Az Zeenth Paal levelei magyar nyelven*. Krakkó 1533 (RMNy I. 13). Szintén erasmusi hatást mutat Pesti Mizsér Gábor, *Négy evangélium*. Bécs 1536 (RMNy I. 16). Görög s latin szöveg alapján filológiai felkészültséggel dolgozott a humanista tudós a teljes újszövetség fordításán: Erdősi Sylvester János, *Uj Testamentum*. Újsziget 1541 (RMNy I. 49). Hasonmás kiadása megjelent a Bibliotheca Hungarica Antiqua faksimilesorozatban (Bp. 1960) Varjas Béla kísérő tanulmányával. Az egész ószövetség és újszövetség első teljes fordítását Károli Gáspár (Vizsoly 1590), illetve Káldi György (Bécs 1626) végezte el.

Régi magyarországi nyomtatványok 1473—1600, I. Bp. Szerk. Borsa G., Hervay F., Holl B., Käfer I., Kelecsényi Á. Bp. 1971.

Bottyán J.: *A magyar biblia évszázadai*. Bp. 1982.

Károlyi Gáspár Vizsolyi bibliája. Hasonmás kiad. Szerk. Szabó A., tipográfia Szántó T. Magyar Helikon, 1981.

A biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Bp. 1973.

Káldi György: *A Szent Biblia*. Bécs 1626. (Némelly zsidó, görög és egyéb idegen nyelven-való igéknek és neveknek megmagyarázása. — A Bibliára-való Laistrom...)

Károli Gáspár: *Szent Biblia*. Amstelodámban 1685. M. Tótfalusi Kis Miklós betűivel.

La bible de Jérusalem. La Sainte Bible. Trad. en français sous la direction de l'école biblique de Jérusalem. Paris 1975.

Nouveau Testament. Traduction Oecuménique de la Bible. Édition intégrale. Avec les Conseillers et Collaborateurs. Paris 1979.

Vulgata — Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V. et Clementis Pont. Max. auctoritate recognita. 5 ed. 1-2. tom. Venetiis 1758. Remondinianus. (Teljes modern kritikai kiadása 1954-ben készült el Oxfordban, 4 kötetben, F. Wordsworth és H. J. Sparks gondozásában.)

Synopsis Quattor Evangeliorum. K. Aland. 1965.

Concordantia librorum biblicorum. Venetiis 1770.

Bouyer, L.: *La Bible et l'Évangile, le sens de l'Écriture.* Paris 1962.

J. F. Charles,: *Le Milieu biblique avant J. Christ.* 3 vol. Paris 1922, 1923, 1936.

Jaroslavszkij, J.: *Biblia hívőknek és hitetleneknek.* Uzshorod 1960.

Kézikönyv a vallásról. (Mátray L. előszavával; oroszból ford. Szepesy Gy.) Bp. 1961. (A bibliai könyvek eredetéről, a biblia mint történeti forrás; tudomány és vallás stb.)

Kosidowski, Z.: *Opowieści biblijne.* Warszawa 1963. Magyarul: *Bibliai történetek.* Ford. Varsányi I. Bp. 1968.

Kriveljov, I.: *Könyv a Bibliáról.* (Ford. Hetényi P.) Bp. 1960.

Az evangéliumi legendákról. Bp. 1960. (Az ó- és újszövetségi könyvek keletkezése és tartalma, bibliamagyarzatok és bibliakritika stb.)

Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. 6 k. 1956.² H. L. Strack — P. Billerbeck. München (1922—1961).

Ory, G.: *Les Citations de l'Ancien Testament dans le Nouveau.* Paris 1962.

Pernot, H.: *Etudes sur la langue des Evangiles.* Paris 1927.

Réau, L.: *Iconographie de l'art chrétien.* I. Paris 1955. (Tom II. 1956. Iconographie de la Bible; tom. III. 1958/59.)

Bucaille, M.: *La Bible, le Coran et la science. Les Ecritures saintes examinées à la lumière des connaissances modernes.* Paris 1976.

Spinoza, Baruch (Benedictus): *Teológiai-politikai tanulmány.* Bp. Akadémiai Kiadó. 1963. (Spinoza 1670-ben megjelent műveivel indult meg a tudományos bibliakritika.)

Arbeiten zur Neutestamentlichen Textforschung. Herausg. von K. Aland. Berlin. Bd. I. 1963; II. 1967; III. 1969; IV. 1972.

Barett, C. K. — Colpe, C.: *Die Umwelt des Neuen Testaments.* 1959.

Cotoni, M. H.: *L'exegese du Nouveau Testament dans la philosophie française du XVIIIe siècle.* Oxford 1984. (49: La position des jansénistes.)

Simon—Prado: *Praelectiones Biblicae.* Torino 1950—53.

Sizoo, A.: *Die antike Welt und das Neue Testament.* 1955.

Szörényi A.: *A Biblia világa.* Az Újszövetség. Bp. 1966.

Tóth K.: *A régészet és a biblia.* Bp. 1982.

Wright, G. E.: *Biblische Archäologie.* 1957.

Általános érdekű munkák a vallás és társadalom történetéhez

- Alfaric, P.: *Origines sociales du Christianisme*. Editions rationalistes. Paris 1959. — *A kereszténység társadalmi gyökerei*. Ford. Nyilas V. Bp. 1966.
A marxista filozófia alapjai. Bp. 1963.
- Czarnecki, Z. J.: *Filozoficzny rodowód marksistowskiej teorii religii*. PWN Warszawa 1971. — *A marxista valláselmélet genezise*. Ford. Pfeifer D. Bp. 1975.
Bevezetés a vallástörténetbe és a valláskritikába. Bp. Tankönyvkiadó 1967.
- Donini, A.: *Korok, vallások istenek*. Ford. Nyilas V. Bp. 1961.
Filozófiatörténeti szöveggyűjtemény. I. *Az ókortól a XVII. század végéig*. II. *A XVII. század végétől Marxig*. Szerk. Simon E. Az előszót írta Mátrai L. Bp. 1966.
- Hainchelin, Ch.: *Les origines de la religion*. Nouvelle éd. Paris 1950.
Magyarul: *A vallás eredete*. Bp. 1954.
- Hartmann, N.: *Theologisches Denken*. — *Theológiai gondolkodás*. Bp. 1970.
Ford. és bev. Redl K.
- Jóri J.: *A vallás kialakulásának kezdetei*. Bp. 1970. Filozófiai tanulmányok 5.
- Kanapa, J.: *La doctrine sociale de l'église et le marxisme*. Paris 1962 — *Az egyház társadalmi tanítása és a marxizmus*. Ford. Gellért Gy. Bp. 1964.
- Lencman, J. A.: *A kereszténység eredete*. Ford. Meggyeri J. Bp. 1960.
- Levada, J.: *A vallás társadalmi természetete*. Ford. Józsa P. Bp. Kossuth K. 1969.
- Pigler, A.: *Barockthemen. Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des 17. und 18. Jahrhunderts*. Bd. I—II. Bp. 1956.
- Plehanov, G. V.: *A vallásról*. (Válogatott írások.) Ford. Nyilas V. és Zalai E. Bp. 1960.
- Trencsényi—Waldapfel I.: *Vallástörténeti tanulmányok*. Bp. 1960.
Vallás és történelem. Írta Sz. A. Tokarjev. Ford. Siklósi M. Bp. 1966.

Antik görög, római, zsidó, keresztény biblikus vonatkozások

- De l'antiquité au monde médiéval*. Par R. Folz, avec la coll. de A. Guillou, L. Musset, D. Sourdel, Paris 1972. „Peuples et Civilisations” 4 s., t. V.
- Gaudemet, J.: *Institutions de l'antiquité*. Paris 1982.²
- Falus R.: *Az antik világ irodalmi*. Bp. 1976.
- Leipoldt, J.: *Die Frau in der antiken Welt und im Urchristentum*. 1955.²
- Thierfelder, H.: *Unbekannte antike Welt*. 1963.
- Tronszkij, J. M.: *Az antik irodalom története*. Bp. 1953.
- Bardtke, H.: *Die Handschriftenfunde am Toten Meer*. I—III. 1960.
- Burrows, M.: *A holt-tengeri tekercsek*. Ford. Csaba J. 1961.
- Miről vallanak a papiruszok?* I. e. IV. — i. sz. VIII. sz. Szerk. Moravcsik Gy. Bp. 1961.
- Világtörténet*. II. Zsukov, J. E. Mihajlovics. Ford. Borzsák I. Bp. 1962. (Ókori történet.)

Zamarovsky, V.: *Istenek és hősök a görög–római mondavilágban*. A–Z. Bp. 1970.

A görög irodalom világa. Szerk. Borzsák I. Bp. 1966.

A görög művészet világa. A görög képzőművészetek archaikus és klasszikus korának tört forrásaiból. I–II. Szerk. Szilágyi J. Gy. Bp. 1962.

A II. századi görög apológiák. Szerk., előszó és bev. Vanyó L. Bp. 1984.

Görög vallás, görög istenek. Szerk. Sarkady J. Bp. 1974.

Fontes historiae mysteriorum aevi hellenistici. N. Turchi. 1923.

Kovács K.: *Hellenizmus – Róma – Zsidóság*. Köln–Bécs 1969.

A római művészet világa. Szerk. Castiglione L. Bp. 1974.

Bignone, E.: *Storia della letteratura Latina*. I–II. Firenze 1942–1945.

Bayet, J.: *Histoire politique et psychologique de la religion romaine*. Paris 1957.

Carcopino, J.: *Aspects mystiques de la Rome païenne*. Paris 1942.

Baron, S. W.: *Histoire d'Israel, vie sociale et religieuse*. Paris 1957.

Dubnow, S.: *Weltgeschichte des jüdischen Volkes*. 10 k. 1925 etc. — Uő: *A zsidóság története az ókortól napjainkig*. 5. kiad. Bp.

Fohrer, G.: *Geschichte der israelitischen Religion*. Berlin 1969.

Grayzel, S.: *Histoire du peuple juif*. Trad. fr. par Madeleine Touati. Paris 1967 (ered. New York 1947), t. I, 1–13 (Introduction), 17–243 (Le second temple) etc.

Le peuple juif quatre mille ans de survivance, par M. Wurmbrand en coll. avec. C. Roth. Trad. de R. Albeck. Paris 1976², 5–84 (utolsó fej.: *Après la destruction du temple*).

Sachar, A. L.: *Histoire des Juifs*. Trad. de l'anglais par Benoit Braun. Paris. 1973⁵, 7–169 (I^e partie: „...au Christianisme”).

Schlatter, A.: *Geschichte Israels von Alexander dem Grossen bis Hadrian*. 1925.³

Scholem, G. G.: *Les grands courants de la mystique juive..* Paris 1950.

Lagrange, M. J.: *Le Judaïsme avant Jesus Christ*. 1931.

Schwab, M.: *Le Talmud de Jérusalem*. 11 vol. Paris 1878–90.

Stauffer, E.: *Jerusalem und Rom im Zeitalter Jesu Christi*. 1957.

Festugière, A. J.—P. Fabre.: *Le Monde gréco-romain au temps de Notre-Seigneur*. I. *Le Cadre temporel*. Paris 1935.

Richer, J.: *Géographie sacrée dans le monde romain*. Paris 1985.

Vértanúakták és szenvedéstörténetek. Előszó, szerk. Vanyó L. Bp. 1984. Gellért Gy. Bp. 1956.

Jeremias, J.: *Jerusalem zur Zeit Jesu*. 1962.³

Dalman, G.: *Jerusalem und sein Gelände*. 1930.

Dressaire, L.: *Jérusalem à travers les siècles. Histoire, Archéologie, Sanctuaires*. Paris 1931.

Renan, E.: *Histoire des origines du christianisme*. Paris 1864–1881. (A

kereszténység eredetének története — első kötete Vie de Jésus. 1864. Izrael népének története: 5. k.)

Bultmann, R.: *Das Christentum im Rahmen der Antiken Religion*. Zürich 1949.

Volz, P.: *Die Eschatologie der jüdischen Gemeinde im neutestamentlichen Zeitalter*. 1934.

Religionsgeschichtliches Handbuch den Raum der altchristlichen Umwelt. H. Prümm. 1943.

Marx – Engels: *A vallásról*. Bp. 1961.

Abel, F.-M.: *Géographie de la Palestine*. I–II. 1933–1938. — Uó: *Histoire de la Palestine*. I–II. 1952.

Stapfer, E.: *La Palestine au temps de J. Christ*. Paris [1908].

Watzinger, C.: *Denkmäler Palestinas*. I–II. 1933–1935.

Haenchen, E.: *Der Weg Jesu*. Berlin 1968.

Altauer, B.: *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. 1960.

Apostoli atyák. Szerk. Vanyó L. Bp. 1980.

Artner E.: *Ókeresztény egyház- és dogmatörténet*. Bp. 1946.

Bardenhewer, O.: *Geschichte der altkirchlichen Literatur*. 6 Bde, Freiburg i. Br. 1912–32.

Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis. Ed. Socii Bollandiani. I–II. 1898, 1901; Suppl. (1911).

Ceillier, R.: *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*. Tom. 23, Paris 1729/64. Table des matières de Rondet et Drouet, tom. 2. 1782.

Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum. Hrsg. von der Österr. Akademie der Wissenschaften in Wien (1866-tól; eddig 76 kötet).

Kittel, G.: *Die Religionsgeschichte und das Urchristentum*. 1931.

Lietzmann, H.: *Geschichte der alten Kirche*. I–IV. Berlin 1961.

Ókeresztény írók — sorozat, szerk. Vanyó L. 1–11. k. Bp. 1980–1986.

Scriptorum ecclesiasticorum historia literaria, Tom. 2. W. Cave, London 1688/98.

Szántó K.: *A katolikus egyház története*. I. — II. Bp. 1983, 1985.

Tableau des saints. P. H. Holbach. Londres 1770. — *Szentek képtára*. Ford. Gellért Gy. Bp. 1966.

Thesaurus antiquitatum sacrarum. 34 vol. Bl. Uginus, Venetiis 1744–1769.

Vanyó L.: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Bp. 1980.

Weisbender, J.: *Heilige des Regionalkalenders*. Leipzig 1978. — *A szentek élete*. Szerk. Diós I. Bp. 1984.

*

Abraham Bosse et la société française au XVIIe siècle. Par A. Blum, préface de G. Hanotaux. Paris 1924.

Bénichou, P.: *Morales du Grand Siècle.* Paris 1948.

Chevalier, J.: *Histoire de la pensée.* (III. La pensée moderne, de Descartes à Kant.) Paris 1961.

Hardy, G.: *Le cardinal Fleury et le mouvement janséniste.* Paris 1925.

Lacroix, P.: *Le XVIIe siècle. Institutions, usages et costumes.* Paris 1891.

Patouillet, N.: *Dictionnaire des livres jansénistes ou qui favorisent le jansénisme.* Anvers 1755.

Reusch, F. H.: *Der Index der verbotenen Bücher.* 2 Bde, Bonn 1883/85.

Zolnai Béla: *A gallikanizmus magyarországi visszhangja.* Minerva Könyvtár 1935.

*

Helyesírási tanácsadó szótár (Szerk. Deme László és Fábíán Pál). Bp. 1961. A magyar helyesírás szabályai 10. kiadásában felsorolt, s a jegyzetekben is előforduló állandó rövidítéseket külön nem jelöltük. Vö. még *A magyar helyesírás rendszere.* Írta Deme L., Fábíán P., Benczély J. Bp. 1966. Nyelvtudományi Értekezések 54. sz. — Kniezsa István: *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig.* Bp. 1952. — Fábíán P.: *Az akadémiai helyesírás előzményei (1722–1832 között).* Bp. 1967.

A magyar nyelv története. Bárczi G., Benkő L. Berrár J. Bp. 1967. — *A mai magyar nyelv.* Benczély J., Fábíán P., Rácz E., Velcsov Mártonné. Bp. 1968. — Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza.* Bp. 1963. Uő: *A magyar nyelv múltja és jelene.* Bp. 1980. — Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában.* Bp. 1960. — Szathmári István: *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk.* Bp. 1968. — *A mai magyar nyelv rendszere. Letró nyelvtan.* I–II. Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetében, Szerk. Tompa J. Bp. 1961, 1962. — Imre S.: *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Bp. 1971. — *Fejezetek a magyar letró hangtanból.* Szerk. Bolla K. Bp. 1982. — Szabó T. A.: *Anyanyelvünk életéből.* Válogatott tanulmányok, cikkek. Bukarest 1970. I. és II.; 1971. III.; 1972. IV.; 1980. V.

A Mikesnél előforduló szavak, szólások, közmondások értelmezéséhez vö. *Magyar Nyelvtörténeti Szótár.* I–III. (Szarvas G., Simonyi Zs.) Bp. 1890–93. — *Magyar Tájszótár.* Szerk. Szinnyi J. Bp. I. 1893–96; II. 1897–1901. — *A magyar nyelv értelmező szótára.* I–VII. Szerk. az MTA Nyelvtudományi Intézete. Bp. 1959–1962. — *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* I–III. Készült az MTA Nyelvtudományi Intézete és az ELTE I. sz. Magyar Nyelvészeti Tanszékének közös munkájaként. Főszerk. Benkő L. Bp. 1967,

1970, 1976. Mutató; 1984. — O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Bp. 1966. — *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Szerk. Juhász J., Szőke I., O. Nagy G., Kovalovszky M. Bp. 1972. — *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Anyagát gyűjtötte és szerk. Szabó T. A. Bukarest 1975. I.; 1978. II.; 1982. III.; 1984. IV.

Stilisztikai vonatkozásúak: *A magyar stilisztika vázlata*. Fábián P., Szathmári I., Terestyéni F. Bp. 1958, 1981.⁵ — *A magyar stilisztika útja*. Szerk. Szathmári I. (Fordítás és stilisztika, bibliográfiai útmutató 560–62. l.) Bp. 1961. — Szabó Zoltán: *Kis magyar stílustörténet*. Bukarest 1970. — Kovalovszky Miklós: *Nyelvfejlődés – Nyelvhelyesség*. Bp. 1977.

TÁRGYI JEGYZETEK

Az idő Jól el Töltésének Módgya Minden féle rendben

7. lap. *Elöl járo beszéd.* — Az *Avertissement*-nal összevetve úgy látszik, hogy Mikes itt is önállóan járt el a bevezető megfogalmazásában. A harmadik bekezdéstől elhagyta a retorikusan szárnyaló folytatást; elmaradt a munka első kiadására utaló negyedik, valamint folytatólag a *Traité* javított és bővített kiadására vonatkozó bekezdés. A fordító ezekben tudomást szerzett a francia szerző más munkáiról, valamint arról a szerzői elgondolásról is, hogy a *Traité de la paresse...* tulajdonképpen egy tágabb tematikához fűződő, másik három traktátussal egységet alkotó erkölcsnevelő könyvecske.

hogy a ki a nyavalyát nem üsméri, azt meg sem gyógyithattya, — Mikes önálló magyaros mondatszerkesztéssel és nyelvi stilizálással ülteti át a francia szöveget; vö. alább az *Avertissement* elejét.

vagy hogy jobban mondgyam, — fr. „ou pour mieux dire,” 1. személyű ige az általános francia fordulat helyett.

...el rabolta, — fr. „ravage” jelen időben, a. m. elpusztítja, tönkreteszi.

mint a virág alatt el rejtet kigyó. — fr. „un vice caché, ... un serpent caché sous des fleurs, ...”; a francia barokk költészet kedvelt motívuma.

hogy meg akarják éteni, — meg akarják mérgezni, vö. itt alább a fr. szövegrész; a régies igét a fordító és levélíró egyaránt használja.

az értelmesek — fr. „les gens raisonnables” *kedvesen veszik. és olvasak. ezeket abeszélgetéseket.* Innen az *Avertissement* erős összevonásával folytatódik Mikes *Elöl járo beszéde.*

minden féle rendü, és mesterségü. emberek. — fr. „Toutes sortes de personnes; tous les etats; toutes les conditions; toutes les professions...” Mikes másik erkölcsoktató munkája, *Az Ifjak kalauza* (ÖM IV) is ilyen társadalmi tendenciával s célkitűzéssel tágítja olvasói körét. A francia szerző ezután a gondolat után tér rá másik három *Traité*jének ismertetésére, és ezzel be is fejezi; vö. az *Avertissement* itt idézendő szövegét.

8 Ajánlom... — Ezek a fordító saját szavai; Mikes magyar olvasóira gondol, könyve címe után is hangsúlyozza: *Idegen országban idegen nyelvből fordítatott Magyará.* Íme, az *Avertissement* összefüggő szövege.

„Avertissement

Si c'est une maxime constante à l'égard des maladies du corps, que pour les guerir il faut les connoistre, et que de les connoistre c'est presque leur guerison; cette maxime n'est pas moins veritable pour les maladies de l'Ame; car il est tres-assuré qu'il y a une infinité de personnes, qui avec le fond de bon naturel

qu'elles ont, ne manquoient pas de demander à Dieu, qu'il leur fist la grace de les guerir de leurs foiblesses, si elles connoissoient le peril où elles les jettent.

La Paresse est un de ces maux, ou pour mieux dire, est le plus dangereux de tous. C'est un vice caché, qui cependant ravage toute la terre. Autant qu'il est inconnu, autant est-il commun et ordinaire. Il n'y a guere de personnes qui ne trouvent de la Paresse en elles, les unes plus, les autres moins, si elles veulent s'examiner, un peu serieusement: et il n'y en a presque point qui ne croient en mesme temps en estre exemptes; tant il est vray qu'elle est comme un serpent caché sous des fleurs, ou un demon sous un beau visage.

C'est pourquoy, comme il n'y a personne si ennemy de luy-mesme, qui ne dust se sentir extrêmement obligé à un homme qui l'avertiroit des embûches mortelles qu'on luy auroit dressées, ou qui lui donneroit moyen de se garantir d'un poison qu'on luy auroit appresté; on espere aussi que les gens raisonnable recevront en bonne part un Traité, qui arrache le masque à ce detestable enchanteur; qui rompt le charme d'une magie dont tout le monde est ensorcelé et aveuglé; et qui pour ainsi dire, porte un flambeau à la lumiere duquel les bonnes ames peuvent se rennoistre, et se dégager de ces tenebres.

On n'abat pas, d'un premier coup un monstre puissant comme celuy-cy, et il faut que la vertu s'arme de toute sa force pour cette victoire. C'est pour ce sujet que les efforts, que l'on avoit faits dans la premiere Edition de cet Ouvrage, où on n'avoit traité les matieres qu'en abreyé, n'ayant comme servi qu'à l'irriter, on a jugé à propos cette seconde fois, de donner à ces matieres toute leur estenduë.

On trouvera donc ce Traité augmenté en toutes ses parties de maximes, de preceptes, d'exemples: Et ce qui sembloit auparavant n'estre qu'une regle contre des paresseux, qui se croient, s'il faut ainsi dire, en droit de l'estre, en sera une à present contre ceux-mesmes, qui s'imaginent mal-à-propos, estre les plus laborieux.

Toutes sortes de personnes; tous les estats; toutes les conditions, toutes les professions, y trouveront des avis qui les concernent. Bien plus, on y donne les moyens d'inspirer aux hommes dès le berceau la vertu opposée à ce vice, et de s'y accoutumer dans tous les temps, si bien qu'en tout le cours de la vie ils ne trouveront iamais le loisir d'avoir du loisir, ou plutôt d'estre dans l'oisiveté, et de se relâcher du travail, ce devoir si indispensable que Dieu leur imposé.

Afin mesme de contribuer à la perfection des hommes dans tous les estats où ils peuvent se trouver, on a accompagné cet Ouvrage de trois autres Traitez, qui tous ensemble donnent en general des preceptes pour tous les temps de la vie civile.

Le premier est celuy qui explique les regles de la bien-seance, pour vivre civilement avec les honnestes gens, sous le nom de *Nouveau Traité de la Civilité, qui se pratique en France parmy les honnestes gens.*

Le second est celuy qui propose les maximes de bien vivre avec les gens fâcheux, dont le titre est: *Suite de la Civilité Française, ou Traité du Point d'Honneur.*

Et le troisième, qui fait voir aux personnes mariées ce qu'il faut observer pour nourrir la paix entr'elles, est intitulé, *Traité de la Jalousie*, ou *Moyen d'entretenir la paix dans le mariage*.

L'homme qui est dans la société civile a à converser avec les autres hommes: il a outre cela quelque employ ou quelque charge à exercer; ou enfin il a à vivre avec une femme pour la conduite d'une famille; et il est certain qu'il ne sera point honneste homme, si sa vertu qui doit estre uniforme par tout, se dément en quelqu'un de ces estats.

Ces quatre Traitez ne sont donc qu'un Ouvrage divisé en quatre parties, dont l'une ne doit estre separée de l'autre."

9 *Első Napon*. — Premier Entretien. (p 1.)

A restségröl, és annak eredetéről. való beszélgetés. „Ce que c'est que la Paresse: son Origine, et ses effets intérieurs.” A kérdés saját élettapasztalatán keresztül is foglalkoztatta a fordítót s levélíró, vö. *Leveleskönyvét*, ÖM I. 480.

Gondolom. hogy... — Mikes önálló indítására vö. itt alább Courtin előadását; *azok a beszélgetések csak hat napig tartottanak*, — ezt a keretet a hat „entretien” alapján formálja meg.

hogy kik legyenek azok a személyek. — Diánna, Angyélika, Páter Dénes és Télámon, illetve Mme de Philargie, Demoiselle de Philargie nommée Angélique, l'Abbé Theotée és Zeroandre elkeresztelése, bemutatása és a személyek csoportosítása a fordító ötlete. Hasonlóan járt el a *Mulattóság napok* átültetésekor is a szereplők jellemzésekor. Mikes önálló eljárására vö. a következőképpen kezdődő francia szöveget:

„On ne sçauroit mieux représenter les desordres de la Paresse, ny proposer de meilleurs moyens pour la connoistre et la vaincre, que de rapporter exactement quelques conversations qui se sont faites sur ce sujet chez une Dame de qualité et du beau monde, où je me suis trouvé.

Nous appellerons cette Dame *Philargie*; c'est une veuve qui peut passer, pour un Portrait naïf de ces personnes qui menent une vie voluptueuse et inutile. J'y rencontray *Zeroandre*, jeune homme de qualité, et qui est de cette sorte de gens qui comme dit le Comique:

Sont en tout fort sçavans, mesme
sans rien apprendre.

Je le trouvay en contestation avec le Demoiselle de Philargie nommée *Angélique*; c'est une belle personne, noble par sa naissance; mais encore beaucoup plus par son mérite. Elle est bien élevée, fort vertueuse, et d'une humeur bien opposée à celle de la Dame. Elle a l'esprit enjoué, agreable, bien tourné, juste, et éclairé par la connoissance de quantité de belles choses, quoy qu'elle n'ait que vingt-deux ans. *Zeroandre* avec qui elle est familiere, se plaignoit de ce qu'elle s'étoit mal acquitée d'une commission qu'il luy avoit donnée; et *Angélique* se justifiait jusqu'à luy faire voir qu'il avoit tort, luy-mesme de se plaindre de la

sorte. La dispute auoit pû s'échauffer entr'eux, si la visite de *Theotée*, qui entra, n'eust, remis le calme dans la conversation. C'est un Abbé qui est de qualité, qui a beaucoup d'érudition et de piété. Il a habitude dans la maison, et je crois mesme, qu'il est parent ou allié Philargie. Elle, qui estoit sur son lit, luy fit donner un siege, et le commencement de l'entretien se passa en complimens; mais comme il est fort ouvert, il ne put pas s'empescher de mesler quelques reproches parmi ses civilités. Il luy dit qu'il estoit, déjà venu plusieurs fois, et que si l'oeuvre qu'il luy avoit proposée et à laquelle elle s'étoit offerte ne s'accomplissoit, il ne pourroit pas s'empescher de regretter tant de temps et de pas perdus." (p. 1–3.)

Diánna mint egy negyven esztendő korában maradt özvegyen — ez csak Mikes fikciója; a francia dáma haszontalan életmódja okául fúzi hozzá kissé pongyola módon mint olyan. akinek a nagy jóság, modot adot mindenre — saját írói társadalmi magyarázatát.

Angyélika szép jelzőjével szemben a francia jellemzés finoman részletező; mint egy husz esztendő leány lévén, fr. pontosabban „vingt-deux ans”.

Télámon koráról, hogy huszon három, vagy huszon négy esztendő iffju lévén, csak Mikes ír; tíz ora tájban. ezt is ő teszi hozzá.

10 idején az ajtomon volt. — fr. „il est vray que vous m'estes venu chercher, on me l'a dit...” (p. 3) tömör s találó szóhasználat.

hogy igen köszöni emberségét. — fr. „Theotée luy repartit qu'il estoit bien obligé à sa civilité.” (p. 4) de igen bánám... nem illik az én rendemhez, olyankor menni az aszszonyokhoz, mikor még ágyban vannak. vagy öltöznek, Mikes tapintatos, találó fordításában, fr. „Mais, ajoûta-t'il, j'auois peur, Madame, de vous importuner; et il me semble mesme qu'un homme de ma robe est un objet peu édifiant à la toilette ou à la ruelle d'une Dame.” (p. 4)

igen nehéz, és akadályos természetü volna, — fr. „que Monsieur l'Abbé estoit scrupuleux, et qu'il avoit la veüe tendre,” (p. 4)

erre felelé a páter, — A feleletként új bekezdésben következő francia szöveg margóján ez áll: „I. Abus des ruëles et des toilettes.” (p. 4)

10 soha sem szerettem olyankor menni az aszszonyokhoz amidön öltöznek, — fr. „je n'ay jamais aymé à parler aux Dames à ces heures-là;” (p. 4) egyháziak a világi életben, korabeli moralista irodalmi téma; hogy ha szinte ne szollyak is arrol ahejában valo véghetetlen csinogatósról, „que sans parler de la vanité de ces ajustemens sans fin dont elles s'occupent,” (p. 4) moralista nézőpont a „csinogató” elterjedt divatjáról. Mikes más fordításaiban is előforduló erkölcs-nemesítő kritikai téma; az asszonyok öltözködéséről ír még ÖM III. 1056 (*Keresztényi Gondolatok*).

Bezzeg páter uram... — Frappáns, tömör fordítás; fr. „Vrayment Monsieur l'Abbé, s'écria Philargie, vous prenez les choses bien au criminel! Estes-vous donc venu pour nous prescher?” (p. 5)

a melyért, bótánatot is kérek az aszszonytól. — fr. „Je vous en demande pardon, Madame.” (p. 5) Ez itt szokványos francia udvarias fordulat; a Mikes-levelekben is előfordulnak hasonló udvariaskodó célzatú stílusfordulatok.

Angyélika látván... — A franciában van egy mozzanat előtte: „Theotée s'estant tû, et Angélique voyant bien...” (p. 5)

Hogy lehetne a páter uram. hát... fr. „Que veut donc dire cela, Monsieur l'Abbé? à vostre compte toutes les femmes de qualité seroient damnées.” (p. 5) *Egy kevesé tsak lassan...* fr. „Tout doucement, Monsieur, répondit Theotée,” (p. 5) Mikes egyéni dialogizáló fordulata.

11 *az ő frajczimerei* — fr. „leurs Demoiselles” (p. 6) Mikes elterjedt németes udvari szóhasználatl él; *három vagy negy oráig a tükör előtt*, fr. „six heures”. A részletező, mozzanatos leíráshoz: „... que les tiennent six heures au miroir à les farder et à les friser, qui contribuënt tant à cette vanité, qui les impatientent et les mettent en colere en ne tournant pas bien cette boucle de cheveux, en attachant ce mouchoir de travers: ces Demoiselles, dis-je, ne seront-elles pas damnées aussi?” (p. 6)

Angyélika vévén észre... — Mikes a párbeszéd kiemelésére új bekezdésbe teszi; fr. „Angélique qui voyoit bien que...” (p. 6) a szövegben folytatólag; *mi esze veszünk egy másal.* — „nous sommes brouillez ensemble.” (p. 6) *esze* — össze, a levélírónál is, ÖM I. 429.

Oh! mint örülök ezen... mondá tsak lassan... mint ha a szivemben nézhetne. — fr. „Je suis ravie, me dit tout bas Angélique, d'entendre Monsieur d'Abbé: il lit dans mon coeur.” (p. 7) *De mit susoksz te magadban...* — *susoksz* ejtés utáni változata; fr. „Mais, interrompit Zeroandre, tu parles entre tes dents, Angélique: que dis-tu?” (p. 7)

azok a sok haszontalan beszédü legények. — fr. „ces Messieurs les diseurs de rien,” (p. 7) *három oráig* — fr. „quatre heures”. Eleven s szemléletes a kurtizánok rövidebbre fogott jellemzése: „qui sont quatre heures à la Toilette d'une Dame à épiloguer sur une cadenette, sur une piece de brocard, sur un point, sur une guipure; à railler l'un, à piller l'autre, à faire perdre-la Messe à nos Dames, ou à nous reduire là, que si nous l'entendons, c'est apres avoir couru tout Paris pour trouver de ces Messes de paresseuses, qui nous servent de Messes et de Vespres, et que l'on entend bien souvent avec ces memes causeurs, qui prennent pretexte de donner la main à Madame, pour avoir occasion de la cajoler dans l'Eglise, où la Demoiselle est éloignée de sa Maistresse?” (p. 7–8) A végén a határozó mellékmondatot Mikes külön mondatban oldja föl.

12 *Lassan. lassan anyélika, mondá diánna.* — fr. „Tout beau, tout beau Angélique, cria Philargie.” (p. 8) Az előbeszéd előbb is használt fordulatai; *Jól mondog, anyélika, mondá télamon.* „Tu a raison, Angélique, dit Zeroandre,...” helyenként a francia központozás és tagolás követésével; *leg aláb ha te el kárhozol. mi is ót leszünk.* „au moins si tu es damnée, nous le serons de la compagnie.” (p. 8) Ez a korabeli vallási viták egyik témája; Télámon-Zeroandre könnyelmű vélekedésével szemben került sor az üdvözülés és elkárhozás moralista szempontú fölhasználására, a *keresztényi életre* nevelés érdekében.

Páter uram... nem akarnám. hogy kegyelmed volna az én gyontato papom. — fr. „Vous estes trop severe, Monsieur l'Abbé, dit encore une fois Philargie. Je ne

voudrais pas que vous fussiez mon Confesseur.” (p. 8) A gyóntató szigora is korabeli probléma; a janzenista gyóntatásokat túlzott szigorúság jellemezte az általuk lazának tartott jezsuitákkal szemben. Az itt keménynek tartott Dénes abbéról nem derül ki, hogy túl szigorú lett volna.

arrol a dologrol — Mikes itt „levelek” előkereséséről beszél, amiről forrása nem szól, csak egy szegény bebörtönzött megmentésének dolgáról ír, „... à vous parler de l’affaire de ce pauvre prisonnier,” (p. 9), amelyet a Madame rábizott; *akinek három gyermeke nagyon* — fr. „Cinq petits enfans”-t (p. 10) említ alább.

Ezen el hülvén apáter, — fr. „Surquoy Theotée faisant l’étonné; Quoy, Madame, s’écria-t-il, vous estes indisposée? Je suis un mauvais Courtisan: ie vous prie de m’excuser,…” (p. 9)

13 *Mi jól üsméri az aszonyt, ...de tsak lassan.* — fr. „Il connoist la Dame, me dit tout bas Angelique.” (p. 9) *oh’ Istenem...* — „Mais mon Dieu,…” (p. 10) itt új bekezdésben.

avállát vonitván, — Ez mikesi mozzanat; fr. „J’en suis fâché, Madame, reprit Theotée: car il ne s’agit que de faire…” (p. 10)

már egy holnaptól fogvast... — fr. „depuis trois mois” (p. 10) *...holmijit zálogban adta.* Ezt is Mikes tette hozzá, fr. „pendant que sa femme et cinq petits enfans meurent de faim.” (p. 10)

reménlem hogy az aszony el nem felelkezik rollok. — Mikes egyszerű magyaros átültetése; fr. „J’espere donc, Madame, que vous aurez la bonté de vous en souvenir.” (p. 10–11)

a diánna ágya mellé asztalt teritének, és... — A dáma lusta életmódját jellemző ebédelési mozzanatot a fordító toldotta bele; fr. „Là dessus quelqu’un ayant graté à la porte, la Dame interrompit l’Abbé, et parce qu’on avoit fait retirer les Laquais pour avoir plus de liberté, dit à Angelique de voir qui c’étoit: Angelique alla, et revenant; c’est, dit-elle, le Laquais de Madame la Marquise^{xxx} (p. 11).

nó te kis tsutak... — Megszólítás mikesi közvetlenséggel; fr. „Te voila donc, Petit-pied, dit Philargie, comment porte Madame la Marquise?” (p. 11) *...sétálásnak kedviért.* — fr. „elle viendrait vous prendre pour aller ensemble au Cours.” (p. 11) NySz: Csuta, csutak, csutka; MTSz I, 372: Csutak; csutak ember: törpe ember; EMSzT II, 232: csutak; vezetéknevként is Székelyföldön (Csutak Uram, Csutak András stb.).

14 *Diánna, egy kevesé gondolkodván, monda,*... — Mikes egyéni stilizálása; fr. „Philargie se radoucissant; Mon enfant, répondit-elle, tu luy diras que ie luy suis bien obligée, que ie me trouve un peu mieux, et que ie l’attendray.” (p. 11) *köszöntsed az aszonyt szomal,* — fr. „Laquais, dit-il, fais mes baisers-mains à Madame la Marquise, et...” (p. 11)

nem gondolom pater uram, monda nevetve, hogy... — fr. Télámon e szavai a kiadásban új bekezdést nyitnak; a margón: „II. Des divertissemens qu’on prend par coütumes.” (p. 12)

Ihon az én szentem... én Istenem... meg mosnák a fejét, mert... — fr. „Voila de mes Saints, Monsieur l’Abbé, s’écria aussi-tost Angelique. Dieu! qu’ils auroient

bon besoin d'une forte remontrance, tout est innocent à leur compte." (p. 12)
Ihon használatára példák: *ÖM* I. 436; III. 1043, 1077 stb.

mivel jól tudja a mit kellene tudni. — fr. „il sçait mieux qu'il ne dit." (p. 12)

de avároson valo sok sétálás, tsak... — A franciában jobban részletezve: „mais parce que le Cours, comme on en use, est devenu un mestier, ie n'ajoute pas qu'il est mesme souvent le rendé-vous de gens qui y cherchent occasion de mal faire.”

(p. 13)

meg ütköztem én egy kevesé azon. — fr. „En verité ie suis un peu embarassé.”

(p. 13)

15 *Kérem kegyelmedet...* — fr. „Et Angélique secondant sa Maistresse: Hé dites, Monsieur, ajoûta-t'elle, voila de belles ames à gagner.” (p. 13) *a vasat nem kell hagyni hogy meg hülyön,* Mikes beleszövése; a fordító és levélíró gyakran alkalmaz szólásokat és közmondásokat átültetett és eredeti prózájában, vö. *ÖM* I. 422.

Bizonyára, mondá apáter, nem gondolom... — fr. „En effet, continua Theotée, je...” (p. 14) Itt a margón: „III. D'ou vient la vie relaschée.”

16 *a magunkhoz valo szeretet, meg romlot szeretet.* — fr. „et cet amour de nous — mesmes n'est plus qu'un amour corrompu, si Dieu ne nous donne sa grace pour le rétablir dans la pureté qu'il doit avoir.” (p. 16) Az „amour propre” interpretációjához vö. Mikes más műveiben előforduló passzusokat; a *Leveles-könyvben* egy egész levelet szentelt a témának (99. lev. 1733. *ÖM* I. 652; vö. még II. 952; III. 1094. Rákóczi is foglalkozik vele Vallomásaiban és Meditációiban.

...rosz kívánságnak, — A francia szövegben „...les noms de cupidité et de concupiscence,” (p. 16) két szóval.

I. tm. 6. 10. — Ezek az utalások a kiadásban a margón vannak, s az idézettel együtt kurzív szedésűek. Mikes nem mindig jelzi ezt aláhúzással.

a gyönyörködtetésnek szereteti... avilági jognak szereteti... az elő menetelnek szereteti, — fr. „l'amour du plaisir... l'amour du bien... l'amour des grandeurs.” (p. 16) *a test kívánságának, a szem bujálkodásának, és az élet kevélységének.* — „Concupiscence de la chair, concupiscence des yeux, et orgueil de la vie.” (p. 16) Káldinál: „a'test kívánsága, és a' szemek kívánsága, és az élet kevélysége” *I joan. 2. 16.*

az első vétektől fogvást, — „Ádám vétke” és következményei; alább is szól róla a negyedik napi beszélgetésben; ismert téma Mikes írásaiban: *ÖM* I. 532—533; V. (1. könyv).

S. thom. 2. 2. qu. 77. art 4. — Az ehhez tartozó kurzívált idézetet Mikes rövidítve beolvasztotta a szövegbe. A kiadásban az auktorra vonatkozó utalás a margón van (p. 17). Aquinói Szent Tamás (1225?—1274) *Questiones quodlibetales* (v. disputatae), alább többször említett forrásmű; a jeles skolasztikus egyházdoktor munkáira vö, Mikes *ÖM* II. 950.

17 *Másodszor,* — A kiadásban folytatólag; *valamint hogy a lámpásban valo tüzet az olaj táplallya,* — „...que de mesme que l'huile nourrit le feu d'une lampe,...” (p. 17)

értem, azt a kevélységet, amely... — fr. „Je dis par l'orgueil, et j'entens un orgueil interieur qui...” (p. 18) Mikes egyszerűsíti a francia értekező fordulatokat.

ecclesiast. — A fr. margón „*Ecclesiasti.*” (p. 18) A hozzá fűződő idézet a kiadásban kurzivált.

hogy hoszu beszédél... — fr. „et ainsi il n'est pas besoin d'un long discours pour faire voir combien ce vice est pernicieux, et...” (p. 18) A beszélgetés hosszadalmasnak tűnő erkölcsi fejtegetését mentegető fordulat az abbé részéről.

mert a kevélység mindent erővel tselekeszik., és... — Ez új mondat a kiadásban is, fr. „Celuy-lá fait tout avec éclat, ou en se faisant, comme je viens de dire, tellement sentir en nous-mesmes, que...” (p. 18)

Ezért mondotta olyan okosan, egy nagy elméjü, hogy... — fr. „De-la vient qu'un grand esprit a dit avec autant d'éloquence que de raison:” (p. 19) A kiadás margóján: „IV. Tableau de la Paresse.” Alatta a fordításban erősen összevont kurzivált idézethez „*Reflex. mor. 289. et 290.*” Így az 1678-as kiadásban is. Mikes a mintegy lapnyi citátumnak az elejét és a végét tartotta meg, utalással zárva, *reflex.mor.290.*

18 mitsoda boldogság... az igazán valo boldogságot. — fr. „Mon Dieu! quelle beatitude qui nous fait perdre la véritable félicité, pour laquelle nous sommes au monde!” (p. 20) Mikes e bekezdésből néhány sort elhagyott, továbbá a belemelegedő Theotée-t csillapító „Fort bien, Monsieur Abbé” Zeroandre közbeszólását is, s összevonta az ismétlődő gondolatokat hangoztató fejtegetések végét.

E tettik nékem e fél kiálta anygelika. — A kettőzött régies, kopott (e'—ez) szóalak kissé póriás a választékos francia stílusfordulathoz képest, „Voila qui me plaist, s'écria Angelique.” (p. 21)

A restség mondá apáter,... — Itt a kiadás margóján: „V. Definition de la Paresse.” (p. 21) A kurzivált idézetet Mikes lefordította; *st.thom. 2.2.qu. 35.art.2:* a nyomtatásban még hozzá *Ib. q.35. art.3.* a már előbb idézett műből.

valamint utállya a dolgot, — a munkát, fr. „le travail” (p. 21)

A restség meg utáltatya velünk a jó erkölcsöt, — fr. „Elle nous fait repugner à la vertu, et...” (p. 22) A margón: „VI. Effets interieurs de la Paresse.” Alatta ismét e bekezdésben kiaknázott auktorra utal: „*S.Tom. 2.2.q.35. art.4.*” amit Mikes a fordítás mellől elhagyott.

olyan lankadságot — fr. „un engourdissement” (p. 22).

19 atunyaság... szunyadás...imel, ámal,... fr. „De cet engourdissement procede l'oisiveté par laquelle on ne fait rien du tout; et un certain assoupissement qui nous fait faire lâchement et negligemment le peu que nous faisons.” (p. 23) Ehhez a kiadás két — Mikes által elhagyott — latin idézetet ad a margón s utalást: „*Prov. 19.15*” és *S.Thom. 2.2. q.4.art.2.*”

ne legyetek restek,... rom.12.11. — A bibliai passzus a kiadás szövege (p. 23) nyomán szabadon.

olyan rendeletlenséget okoz, — fr. „Cette Paresse cause aussi la dissipation et

une certaine évaporation d'esprit, qui..." (p. 23) *arist. eth. 8.c. 5. et 6.* Az utalás és az idézett latin sor a kiadásban a margón áll. Arisztotelészre (i. e. 384–322), a görög filozófia klasszikusának írására hivatkozik, vö. még *ŐM IV. 750.*

az a sok véghetetlen hejában való beszélgetés,... — fr. „De là viennent encore ces vaines conversations sans fin...” (p. 23) A korabeli francia társasági életre s a szalonokban szokásos szenvedélyes szócsatákra jellemző tünet. A Courtin saját tapasztalataira is támaszkodik e téma kapcsán. A bekezdés végén újra „*S. Thom. 2.2.q.35. art.4.*” (p. 24)

tekintvén télámonra,... — Ezt Mikes tette hozzá.

kétt dolgoal bé fejezni, — fr. „Il est facile après cela, continuë Theotée, de tirer deux conclusions de ce que j'ay avancé.” (p. 24) A következtetések levonása az „entretien” folyamán bőbeszédűvé vált páter részéről.

20 hogy az egész világi élet, mely a restségen forog. és... — fr. „que toute cette vie mondaine qui roule sur la Paresse, et...” (p. 24) Nemcsak moralista intés, hanem erkölcsi szempontú társadalomkritika is a párizsi nagyvilági életről. A sommás ítéllettel szemben Télámon tiltakozik.

egy nagy szentnek, a ki... st.thom. 2.2.qu. 54. art.3. — Ismét Szent Tamás, akit a francia szerző itt „un des principaux Maîtres de la Morale Chrestienne”-nek (p. 25) nevez; a tőle való francia idézet kurzív.

a melyben tett kit kit, — ti. „sa Providence” (p. 25).

prov. 19. 16. — A kurzív francia idézetnél kissé bővebb, Káldi szövegére is emlékeztető fordítás.

meg követé a páttert mondván, — Diánna fr. „elle se leva aussi-tost de son lit, et fit ce compliment à Theotée: Vous m'excuserez, Monsieur, pour aujourd'huy; mais demain sans faute, nous travaillerons à l'affaire que vous avez si fort à coeur. Au moins ne manquez pas de venir, je vous attendray: et moy, Madame, reprend Theotée, j'auray l'honneur de me rendre icy, puisque vous me l'ordonnez.” (p. 25–26) A francia író az „entretien” keretét visszaállítva fejezi be a beszélgetést, megszólaltatva még a másik két résztvevőt is. „Je m'y trouveray aussi, dit Zeroandre, et nous Philosopherons encore ensemble.” — mondja kedvelt korabeli szóhasználattal a páterrel ellenkező világfí. Mire a szolid leányzó hozzáfűzi: „Ne croyez pas vous mocquer, dit Angélique, il faut que Monsieur l'Abbé acheve: Car je voy bien où il eu veut venir, et jamais sujet ne fut plus à propos.” (p. 26) Mikes Diánna szavai után zárja az első napi beszélgetést, nem tartván szükségesnek a forrásában utána leírt mozzanatokot.

Második Napon. — II. Entretien. (p. 27) Az egyik legterjedelmesebb része a nyomtatott könyvnek.

a kit is nevezek Máriánának, — fr. „que nous appellerons Nientilde,” *elébeszélte volt.* — „avoit fait recit de la conversation du jour précédent.” *ez a fő aszszony, igen. okos, de mód nélkül szerette akárttyát,* „est une Dame d'esprit, mais passionnée pour le jeu;” (p. 27) a francia jelzős szerkezet igei fordítása.

21 a kit is még az ágyban találá, — Mikesnél csaknem általános a vonatkozó

névmás utáni tárgyaz igeragozás ŐMI. 412, 464; *egy kevesé azon meg ütközék.* — fr. „il en fut un peu surpris, neantmoins s'approchant civilement.” (p. 27)

de az el mulik. — fr. „mais ce ne sera rien.” (p. 28) *ugy is elegen vannak it...* — „aussi bien vous avez compagnie.”

hogy halgassa a Catechismust. — fr. „c'est une Dame que j'ay amenée au Catechisme.” (p. 28) Ironikus éllel. *a mit tegnap mondot.* — „comment vous prouverez ce Paradoxe.” A beszélgetés fonala az előző konklúziójához fűződik.

Ugyan is kérem-kegyelmedet... — A kiadásban a margón: „I. Dormir paresseux, et ce que c'est que le sommeil.” (p. 29) A francia szövegben is kipontozva. „que de” vö. utána Télámon közbeszólását: „Tout doucement, M. l'Abbé, interrompt Zeroandre. Vous exagerez. (p. 29)

22 Nám ki találám... — fr. „N'ay-je pas deviné, reprit Angeliq.” (p. 29) A régies *nám* használatára vö. ŐMI. 450.

abban nem kel kételkedni... — fr. „Sans doutes, répond Zeroandre.” (p. 30)

plinius — A kiadásban „Pline; *Si vivre c'est veiller,*” utalás nélkül; a római történetíró, kora hétköznapi életének krónikása, Caius Plinius Caecilius Secundus (61–114?) *az álom, ahalál képe.* — „Aussi dit-on ordinairement que le sommeil est l'image de la mort.” (p. 30) Utána elmaradt egy közbevetés: „Les Poëtes, interrompit Angeliq, feignent qu'il vient des enfers, et qu'il est le frere de la mort.” (p. 30) Népszerű korabeli szalontéma: *hogy mi légyen az álom.* „dites-nous un peu ce que c'est que ce dormir.” (p. 30)

23 A mely auctor... — fr. „Un Auteur moderne...” (p. 31) A margón *Du Hamel De corpore animato. Lib. 3. cap.6.* Mikes erősen lerövidíti a tudalékos magyarázatot. *mit gondol az iránt.* után még fr. „la matiere est curieuse” (p. 31)

...meg mutatni atudományt. — fr. „et pourtant dans la difficulté qu'il faut paroistre homme.” (p. 32)

az álom nem egyéb, hanem... — A fenti forrásra támaszkodó, körülményes, műszavakkal operáló dilettáns szöveggel Mikes nehezen birkózik meg; *azok aváporok, (vagy párák.)* — „des vapeurs.” (p. 32) *az agyvelő gyomrának,* — „...le Ventricule du Cerveau, comme on diroit l'Estomach du Cerveau,” (p. 33) innen többlapnyi elhagyás (p. 33–41), főleg az álmatlanságról és az álomról, az ébredésről szóló oldalak.

24 A fáradtság honnét vagon? — A fordító itt tér vissza a folytatáshoz: „Pour revenir au sommeil, continua...” (p. 41)

...lankadságot érez? — fr. „et tous les membres sans vigueur?” (p. 42) *a sok ásitást. a szem könyvezést. az or fuvást. a pökést.* — „on baaille pour donner passage à ces vapeurs, les yeux pleurent, on crache, on se mouche; on s'etend pour faciliter le cours aux esprits qui ont peine à se faire jour.” (p. 42)

25 ett. és ivut. — A levélíró és fordító egyaránt így használja e székelyes igealakokat, ŐMI. 537, 572, 615, 701; III. 1036, 1070, 1099.

...nem egészséges pór tubákat szini? — fr. „D'où vient qu'il est mal sain de prendre continuellement du tabac en poudre par le nez?” (p. 43) *pór tubákat a. m. por tubákat. E kegyelmedet illeti...* — „voila qui vous regarde”.

Ugyan azon szokást... — Ez a bekezdés kb. egy lapnyi francia szöveg (p. 43–44) összevonásából jött létre.

kik sokat dolgoznak. — fr. „ceux qui font un travail pénible;” (p. 44)

Kegyelmed ezt helyesen mondgya. — fr. „Vous objectez fort juste, Monsieur, répondit...” (p. 45) Beszélt nyelvi fordulatok; *azt tudgya kegyelmed, hogy* — „Vous sçavez, qu’il...”

25 és más egyéb fluxiókat. — fr. „et autres fluxions” (p. 45) fluxion a. m. vérömleny, gennyesedés; fluxion de poitrine: tüdőgyulladás; *az inakban* — fr. „les nerfs” (p. 46) inakban vagy idegekben: *gutta ütést okozz.* — „et cause la paralisie” (p. 46)

A mi pedig adolgosokot illeti, — fr. „Et pour les gens de travail, il est aisé de voir qu’estant toujours obligé à de grands efforts, et...” (p. 47) *a szegény dolgosok pediglen...* — „ces bonnes gens au contraire...” *sok bort, és sok éget bort isznak,* — „...Aussi boivent-ils beaucoup de vin et d’eau de vie, sans que cela leur fasse mal, parce qu’ils ont besoin à toute heure de choses qui reparent et reproduisent les esprits qu’ils consomment, et...” (p. 47–48)

27 A déli átom — „meridianum” fr. „la Meridiane” (p. 48).

28 a gyengeség, és az álmatlanság. — A fordító ezután elhagyott néhány oldalt (p. 49–54). *Végezetre, nem az itt akérdés, hogy...* — fr. „Mais il n’est proprement pas question icy, de sçavoir comment...” (p. 54)

valamint másut meg mondottuk,... — fr. „comme nous avons dit;” után a bekezdés (p. 55–56) rövidítése.

De hogy még erről többet mondgyak, — fr. „Mais pour pousser la chose plus loin,...” (p. 56) Önálló magyaros fordulat; hasonlóképpen Télámon válasza: *Ugy tettzik...* — „Il me semble, répondit Zeroandre, qu’il n’y a rien au monde que ie ne luy donnasse pour cela.” (p. 56)

minden babonaság nélkül, — fr. „ny d’aucune magie,” (p. 56)

idejébben — fr. „plus matin” (p. 56)

28 E valójában így vagyon — fr. „Il n’y a rien de plus vray, dit Angélique, et ie commence à m’appercevoir que...” (p. 56) *a resztség* — másutt s gyakrabban *resttség* alakban írja Mikes.

a szokás természeté válik, — fr. „la coutume est une autre nature.” (p. 57) A szokás és a természet ilyen összefüggéséről ír Mikes másutt is, pl. *ÖM I.* 518, 822 (1760. évi misszilisében) és *A Keresztnek királyi uttya* (1747) fordításában, *ÖM III.* 344; vö. *Consuetudo (est) quasi altera natura* (Cicero: *De finibus* libr. 5). Természeté válik a szokás — erdélyi közmondásként is előfordul, vö. *Háromszéki magyar népköltészet.* Szerksa Samu gyűjteménye. Szerk. és bev. Faragó J. Marosvásárhely 1958. 499.

En nem tartok abban ellent, — fr. „Je ne dis pas le contraire,...” (p. 57) *egy filosofus mondása szerint, nintsen. semmi drágáb az időnél,* — „Comme disoit un Philosophe, de plus précieux que le temps;” (p. 58) Alább Démoszthenész idézi az idővel kapcsolatban, 62. 1. (p. II. 9).

29 a romai törvény azt parantsolta. a hadi embereknek; — fr. „nous voyons

dans les regles de la discipline des Romains, qui font nos Maîtres pour la Prudence civile,...” (p. 59) A mondat franciákra vonatkozó részét Mikes elhagyta; a puritán katonai étkezésből levont túlzó s naiv állítást átvette; *valamint egy romai tanács ur?* – „qu’un Senateur Romain” (p. 60).

Mert az ollyanok. mint ő kegyelme. mondá... – fr. „C’est, disent ces Messieurs, ajoûta Angeliq̃ue, que le sommeil engresse.” (p. 60)

30 *hogy pediglen viszá térjek arra. amit fellyeb mondék. – fr. „Pour revenir à ce que ie disois, il est certain..”* (p. 60) Értekező stílusfordulat a párbeszédben.

a világnak közönségesen valo rende más szokáson forogván,... – fr. „Car quoy qu’il y ait plusieurs personnes qui en usent comme vous, et que se levant tard: neanmoins l’ordre general du monde, et pour ainsi dire la masse de la nature roulant sur d’autres principes, il faut de necessité s’y conformer et suivre cet ordre,... et le Soleil quand il se leve rappelle à l’action toute la nature, et particulièrement l’homme.” (p. 61) *az egész természetet hija a munkára. de főképpen az embert.* A biológiai és természeti okok mellett társadalmi magyarázattal is szolgál a kiváltságos életmódot folytatók erkölcsi befolyásolására.

mint ha azt mondaná, hogy nem azért gyujtyák meg a fáklyát, hogy a világánál alugyanak, – fr. „Il semble vous dire que l’on n’allume pas un flambeau pour dormir à sa lumiere.” A kiadásban a margón: „*Ex Erasm. coll. diluc.*” (p. 62)

és mondá,... én pedig felelé afejdelem. – A kapcsolódó párbeszéd a kiadásban kurzív. A fordító másutt is a sajátos *fejdelem* alakot használja, vö. Mikes ŐM I. 409; más munkáiban néha előfordul „fejdelem” alakban is.

31 *Annak a fejdelemnek volt esze... – fr. „Ce Prince avoit de l’esprit,...”* (p. 62) A *Leveleskönyv* tanúsága szerint Rákóczi fejdelem és kamarása is a korán kelők közé tartozott, ŐM I. 491.

...mint a munkások? – fr. „...que les personnes de qualité, et particuliere-ment les Dames, se levassent aussi matin que des Manoeuvres?” (p. 62) *kinek kinek, meg kel üsmérni magát, – „chacun doit se connoistre.”* (p. 63)

ollyan regel – fr. „aussi matin” (p. 62) *ollyan jó regel valo fel kelöket, – „certains matineux,” ezek a jó regel kelők – „ces esprits vigilans”* (p. 62)

Azt tarttyák... elég hét óráig alunni, – fr. „On dit, interrompit Angeliq̃ue, que c’est assez de dormir sept heures, quelque âge que l’on ait.” (p. 63) A régi római közmondás szerint „Sex horas dormire satis est juvenique senique.”

kilentz, tiz orakor kelnek fel, sött még az után, – Mikes korábbra tette magyar olvasóinak a késői fölkelést jelző időt, „se levant neanmoins à onze heures, ou à midy,...” (p. 64)

vagy magokat festik. vagy magokon pepetsélnek, – fr. ... s’en vont devant le miroir pour y estre deux heures, ou plus, à se parer, et à entendre dans l’occasion cent discours dangereux comme nous le disions en une autre conversation.” (p. 64) Mikes a befejező mozzanatot elhagyva, az új bekezdésben következő s a margón „II. Devotions paresseuses” jelzéssel kísért részt kissé rövidítve, folytatólag hozzákapcsolja, *az alat a misének ideje lévén, akoron... másokat tekéngetnek, hogy öket is tekéngessék, de még őt is köntösököt,*

tsipkéjeket, szüntelen igazgattyák, tsinogattyák,... — „elles s'y en ironit parées magnifiquement, pour se faire regarder, et se servir de l'Eglise comme d'un rendez-vous, ou d'un Theatre, où elles viennent étaler en public leur visage et leur pompe. Voila pour le matin.” (p. 64–65) A Mikes által érzékletesen átültetett részlethez vö. a figyelmetlen templomba járó jellemzését *Az Ifjak Kalauzában. ÖM IV. 746–747, 759.*

32 *Angyélika félben hagyatván a páterel...* — Ezt a mozzanatot Mikes tette bele azzal a fordulattal, *hogy az ebéd utánra valót, ebéd utánra kell hagyni,...* E kis bekezdést követő kérdésben a fordító a kiadásban a „III. Occupations inutiles.” margójegyzettel kísért bekezdést s abból eredő kérdést vont össze. Az is érdekes, amiből Mikes kivonta a nagyvilági társasági életre jellemző kérdés tartalmát; fr. „L'après disnée s'employe à recevoir où rendre des visites inutiles, à ioïer, si elles aiment le ieu, y passant souvent non seulement les iours, mais les nuits; à se méler de cent choses vaines, de cent affaires, de cent intrigues; à faire cadeaux et collations, à aller à la Comédie, à la promnade; et apres avoir soupé sur les dix ou onze heures, à courrir les assemblées et le bal, pour ne rien dire de plus criminel.” (p. 65) Mikes ismerte az itt elítélt párizsi életformát, hiszen egykori apródtársa, Szathmári Király Ádám naplójában följegyezte Rákóczi udvari s városi időtöltését a franciaországi évek (1713–1717) alatt, s mindez az inkognitóban élő fejedelem s legszűkebb kísérete akkori életmódjának tartozéka volt. Rákóczi *Vallomásai* 2. könyvében ír erről.

tunya életet — fr. „une vie de molesse” (p. 65) alább is *atunya életben*. — „dans cet estat de vie paresseuse,” (p. 66)

hivalkodok lévén, ...tsátságok haszontalan dolgokrol. 1 t. 5. 13. — fr. „1 Thimo. C.V.13.” (p. 65) Káldira is emlékeztető, nem szó szerinti fordítása a francia idézetnek (p. 65) Utána egy rövid bekezdés elmaradt a kiadáshoz (p. 66) viszonyítva.

33 *Ezeket bővebben...* — fr. „Je pourrois vous faire comprendre ces veritez bien au long...” (p. 67) A kiadás margóján: „IV. Travail et peines inutiles des occupations paresseuses.” *csak az esztelen szüzek példáját hozom elé,...* — „mais pour me rendre plus intelligible, ie ne vous rapporteray qu'un exemple sensible, et assez connu; c'est celuy des vierges folles de l'Evangile,...” (p. 67) A fordító másutt is találkozott „balga szüzek” irodalmi példájával, *ÖM III. 1043, 1052, 1078, 1099.*

bizony mondom néktek. nem üsmérlek titeket. — A kiadásban kurzivált sor mellett a margón: „Matt. 25.12.” (p. 68) *st thom. qu. 35. art. 4* — a szerző többször idézett moralista forrása; *atsak vétek.* — „elle ne laisse pas d'estre peché.” (p. 69)

34 *Nem értem jól ezt a theologiát...* — fr. „Je n'entends pas bien cette Theologie, dit Zeroandre.” (p. 69) Az abbé társadalmi életből hoz gyakorlati példát; *egy levelet fel keresen.* a kiadás itt sem említ a fogoly kiszabadítását szolgáló levelet, csak a Madame közbenjárásáról szól.

35 *...sak haszontalan, és arestségtől jö,* — A kiadásban itt a fordításban kissé

összevont bekezdés melletti margón a már idézett „*S. Thom. 2. 2. q. 35*” (p. 71) *ha a hinto el törvén.* „son carosse venant à rompre,” (p. 71)

Igy szeretem hogy beszéllyenek. — fr. „Cela est solide, s'écria Angelique.” (p. 71)

Engedelmeskedem hát az aszszonynak. — fr. „Je vous obeiray Madame, continua...” (p. 72) A levélíró is használ hasonló udvarias fordulatokat „nénjének” írt irodalmi leveleiben (ÖM I. 261).

36 hogy miért sápolodnak szüntelen, oh' mitsoda... — NySz Sápolód-ik, számos régi nyelvtörténeti adattal; a sopánkodás mozzanatos fordításához vö. a kurzívált fr. szöveget: „*L'ay haste: Laissez-moy aller, mon Dieu ie n'auray iamais achevé, quelle heure est-il? on m'attendra, le coche sera party, etc.*” (p. 72) *Az ilyen szorgalmatoskodás,...* — Cét emprossement est comme un vent qui pousse tumultuairement la pluspart des gens,...” (p. 79)

Veszem észre... — fr. „Je vois, Monsieur, reprit...” A kiadás margóján: „V. De la precipitation.” (p. 73)

immet álmal hebehurgyán... — fr. „faire lâchement les choses que notre devoir demande de nous, et les faire tumultuairement et toujours dans le desordre: mais...” (p. 73) *két képpen* „eu deux manieres:” (p. 74)

37 vagy ugyan maga az okosság, vagy olyan világosság, mely... — A kiadásban kurzívált sorok: „ou nostre raison mesme, ou une lumiere qui éclairant nostre raison...” (p. 74)

mint egy filosofus mondgya, hogy az eszesség.a... — A francia szövegben kurzívált idézet mellett „Senec. sive Auctor lib.IV.virtutum. (p. 75)

prudencia speculativa, ... prudentia activa, — fr. „la prudence speculative, ... la prudence active, ou simplement la prudence.” (p. 75) *aresttség, és ahirtelenkedés.* Ez a mondat a kiadás következő kb. egy lapnyi bekezdésének (p. 75–76) elhagyásával került ide.

atürhetetlenségtől vagon. — fr. „est un effet d'impatience,” (p. 76) az előtte lévő sor a kiadásban kurzív szedésű.

asok beszédű emberekben, — fr. „Vous en pouvez voir des exemples en tous ces grands parleurs, dont les paroles luttent dans leur bouche à qui sortira la premiere, comme disoit un fort agreable esprit; ou mesmes en ceux qui...” (p. 77)

38 semmi előttök rejtékben nem marad, — fr. „Rien n'échape à leur arrogante critique,...” (p. 78)

kik az ország dolgát forgattyák. — fr. „ceux qui iugent des affaires publiques.” (p. 79) A meg gondolatlan ítélkezők eleven stílusú jellemzése.

39 nagy területet kel véle tenni. — nagy kerülőt; fr. „il faut luy faire prendre de grands circuits, pour le conduire...” (p. 79)

mint ha mindenkör üznék őket. — Az utcai közlekedésre vonatkozó rövidített bekezdés után kimaradt kb. két oldalnyi, ezt részletező dialogizált szöveg (p. 80–81), majd a házi dolgokról szemléletesen szóló Angyélika beszédével folytatja: *vannak is itt aháznál olyanok. kik...* emiatt törnek-zúznak.

egy szoval a mi házunk... — Az előtte levő sorokhoz a kiadásban a margón:

„Certa paupertas est, quum alicujus indigeas, uti eo non posse. *Xenoph. memor. Lib. 5.*” (p. 82)

temploma lehetne a jó erkölcsnek, — fr. „sa Maison est capable d'être le temple de la vertu?” (p. 82) Mikes utána mintegy féloldalnyi nyomtatott szöveget (p. 82–83) elhagyott.

de rettenetes szeles, — fr. mais broüillone, vive, et turbulante” (p. 83) Mikes kitűnő összevont szerkezete.

a jó historikus ugy tselekeszik. — fr. „C'est ce qu'un bon Historien doit faire,...” (p. 83) Van benne némi irónia is.

40 *Ilona. Ilona*, — fr. „l'Esvent” (p. 84) *egy gyermeket* — „un petit laquais”; *mondgya tsak lassan. a pintzében, a pintzében*. — „elle dit entre ses dents à la cave, à la cave,...” (p. 84) A következő kurta bekezdés egy kissé hosszabb rész (p. 85) összevonása; a szerző ugyanis arról kezd beszélni, hogy a franciák mintha hajlanának az ilyen természetre: „Il me semble mesme que nostre nation ait cela en partage plus que les autres.” (p. 85)

41 *Hát mit mond kegyelmed páter uram*. — fr. „Que dites-vous, Monsieur, dit Angelique, de ceux qui s'agitent sans cesse, qui vont et viennent, qui...” (p. 85–86) Ez is frappáns jellemzés a „szorgos” tételekről.

az a reststégtől nagyon. — Utána Mikes ismét elhagyott néhány oldalt (p. 86–93) arról, hogy nem jó mindenbe belekeveredni; típus: a sokféle üzletbe fogó s tönkremenő kereskedő.

még a mester embereket is... — fr. „car par exemple, tous les Ouvriers le sont.” (p. 93) Ez itt kijelentés a világi részéről; a páter csak *ha henyélők*. „si ce sont des faineants.” *miért nem üz egy néhány féle mesterséget...* — A semmittevő Téliamon kérdését Mikes rövidebbre fogta; „Pourquoy un mesme homme ne fera't'il pas un chapeau, un habit, des bas, des souliers, de la toile, et le reste? (p. 93)

42 *kivált török országban*. — Ezt Mikes írta bele; *a közönséges, hogy...* általános, elterjedt; a fordító a házépítésbe az általa látottak alapján több elemet visz bele, mint forrása (p. 94), amely viszont utána valamivel jobban részletezi a mesterségeket.

még az özőn viz előtt valo emberekről... — fr. „que j'entens parler du temps de la Creation du monde, où...” (p. 94) *mikor nintsen más mester ember...* — „quand on manque d'Ouvriers.” *de közönségesen azt tarttyák. hogy...* „Mais la plus commune opinion est, que...” (p. 94)

...és jobban megyen végben. — A kiadásban itt a margón rövid latin idézet utalással: „*Xenoph. memor. 5.*” (p. 95) az ott már idézett auktorra; utána a francia bekezdés vége és további oldalak (p. 95–100) az emberek és állatok falánksága közti különbségtételről, a franciák katonai erényeiről stb. *Végezetre azt mondom. hogy...* — „Or nous devons éviter...” (p. 100–102) mintegy két nyomtatott lap összevonásával a bekezdés végéig, *és serényen szolgállyunk néki*. — „il faut alors s'y porter avec vigueur,...” (p. 101)

43 *...hogy tunyán, vagy szelességgel munkálodgyanak*. — fr. „mais elle ne veut

pas que l'on agisse avec molesse, on à l'étourdie." (p. 102) *Igen is ugy vagyon felelé apáter.* — „C'est cela iustement, Madame, répondit, Theotée." (p. 102)

...*magát vizsgálni.* — Utána elmaradt a bekezdés utolsó mondata (p. 102), továbbá a következő rövid, idézeteket (Seneca, Plautus, Boëtius) tartalmazó kurzivált bekezdés (p. 103).

vagy a mikor éppen hejában ülnek. — fr. „qu de garder la chambre sans rien faire." (p. 103) *szüntelen valo tunyaságban* „dans une oisiveté continue" (p. 103).

43 *az ember ugy teremtetett a munkára, valamint a madár arepülésre.* jób.C.5. — A kiadás szövege kurzív: „Que l'homme est naturellement fait pour le travail, comme l'oiseau pour voler." A margón: *lob.ch.5.* (p. 103)

Azt meg vallom.hogy... — Ez a részlet erős társadalomkritikát tartalmaz; *hogy olyan kenyeret egyenek, a melyért, anyit izadtak mások. és hogy fordíthatják a magok szükségekre a mások munkáját, holot ök ahoz semmi munkát nem tesznek.* — fr. „Je vous avoüe qu'il n'y a rien de plus monstrueux que cette paresse: et ie ne sçais comment ces personnes ne font pas scrupule de manger du pain qui couste tant de sueur aux autres, et de se servir du travail et de la peine de toute la société civile pour tous leurs besoins, sans y rien contribuer..." (p. 103—104)

azt mondgya socrates, ...Ci 2. de nat.deor. — A kiadásban kurzív (p. 104). A margón levő *Cic.lib.2. de nat.deor.* az idézet előtti mondat ...*ha semmit sem munkalodik*, utáni jelzés egy rövid latin margóidézettel „Mihi enim qui nihil agit esse omnino non videtur." A kiadásban még a margón „*Xenoph. memor.5*" (p. 104) Szókratész (i. e. 469—399) — alább ismételtlen idézi a klasszikus kori görög filozófust.

Az ugy vagyon... hát az után.? — fr. „Il est vray, répond Angelique, et bien?" (p. 105) Társalgó fordulatok; *Bezzeg mely gondolat e,* — „Oüy, répondit Angelique, mais..." (p. 105)

45 *Mit gondol kegyelmed...* — A kiadás margóján itt a beszélgetés újabb témakörét jelzi a szerző: „VI. Gens qui passent leur vie a ioüer." (p. 106)

mikor az aszony egész nap jádzot,... — A francia szöveg szerencsejátékról szól: „Lors que Madame a passé tout jour à ioüer, elle ne fait que ioüer en dormant: *Vostre point ne vaut rien, i'ay la main sur vous etc.* elle me fait mourir, de rire." (p. 106)

Azt értem azon... — fr. „Je veux dire,..." (p. 106) A szerencsejáték szenvedélyéről szóló befejező mondatok (p. 106—107) elmaradtak a bekezdés végén.

46 *valaki száz forintot nyer.* — fr. „...vous a gagné cinquante pistoles, vous ne sçauriez le regarder de bon oeil, et que vous ne scaurez en bien parler?" (p. 107)

és azért vétkes. — Utána néhány nyomtatott lap (p. 107—112) kimaradt a házardjátékról. *Hát még mennyi...* ennek a bekezdésnek az eleje és vége (p. 113) is elmaradt; *minden féle törvény szerént...* — „qu'ils sont obligez par les loix civiles et naturelles de faire subsister,..." a forrás itt „polgári és természeti törvények" megjelölést használ.

...*hogy csak a közönséges rendet illeti.* — fr. „...est pour les petites [!] gens, et à leur égard vous avez raison.” (p. 113) *Követem az aszszonyt, ... sőt még inkább illeti agazdagokat, mint sem a szegényeket.* — „Vous me pardonneriez, Madame, reprit Theotée, ie parle des riches plustost que des pauvres car...” (p. 113) *tsak hamar nyomoruságra jutnak.* „on se ruine”. (p. 114) Mikes kissé összevontan fordította e bekezdést.

olyan fő renden lévőt — fr. „un Cavalier de qualité,” (p. 114)

46 *Illyen avége ajátékosoknak...* — A szerencsejáték társadalmi és erkölcsi következményei kiábrándítóak. „Et c'est la bien souvent la mal-heureuse suite de cette miserable passion,...” (p. 115) A francia kiadás folytatólag szól a családi életben okozott súlyos bajokról, példát hoz az udvari életből a játék veszélyeiről (p. 115–122), amit Mikes elhagyott, s néhány lappal odébb folytatja, egy bekezdésbe vonva össze a játéknézőket is elmarasztaló részletet (p. 122). Vö. Mikes *ÖM IV.* 762, ahol Ch. Gobinet fordításakor szól a hazárdjáték ellen.

atunyaságban maradnak. — fr. „sont dans une paresse et une faineantise inexcusable.” (p. 123)

hát az olyanokrol mit mondhatni, kik csak ahireket halgattyák, a hirekről beszélnek,... — A kiadásban a bekezdés melletti margón új témajelzés: „VII. Gens qui passent leur vie à apprendre, et à debiter des nouvelles.” (p. 123)

négy vagy öt száz mély földnre... — fr. „...qui arrivent à plus de quatre cent lieux du país...” (p. 123) mélyföld a. m. mérföld, a fordító és levélíró által használt régies szó. *ÖM I.* 410.

47 *az ország dolgát,...* — fr. „des affaires de l'Etat” (p. 124) *olyan jó fejedelmet adot.* E bekezdés erősen összevont a franciához (p. 124–125) képest, beolvasztva egy Seneca-idézetet is, *Senec.cons.ad Pol.* (p. 125) Utána elmaradt kb. 2 lapnyi nyomtatott szöveg egy kisebb Tacitus-idézettel (p. 125–126).

Példának okáért, ...hogy ma érkezék valaki ide, és beszéllye elé hogy mint vette meg atörök fejér várt,... — Nándorfehérvár első bevétele 1521-ben volt, de Mikes francia szövegbe helyettesített saját példája közel egykorú eseményre utalhat. Az ausztriai–török háború folyamán a Rodostóból kimozdult levélíró maga is beszámolt a hírről, Belgrád megvételéről (151. lev. Jász. 23 aug. 1739. *ÖM I.* 242); fr. „mais ce qui m'estonne, est de voir qu'un homme vienne de l'armée; qu'il apporte par exemple la nouvelle de la prise de l'Isle, et qu'il en fasse le recit tout d'un coup à quatre ou cinq personnes,...” (p. 126–127) Zeroandre vele történt esetet hoz föl; Mikes rövidíti. *én nem tudom hogy lehet a?* — „i' ignore d'où cela vient.” (p. 127) Erősen összevont *Az attol vagyon...* Angyélika megjegyzése, sőt a páter *A nintsen külömben...* magyarázata is (p. 128).

...nem érti hogy fejérvárt vették meg, hanem föld várt. — Íme, a francia változat: „Un homme qui à haste en rencontre un autre, il luy crie: *loye, joye, le Roy a pris l'Isle;* cela dit, il s'enfuit aussi-tost. Celuy-cy qui en trouve un autre ne se donnant pas la peine de penser à ce qu'il dit, ou s'estant interieurement preoccupé aussi, quand il entendoit cette prise, dit: Si vous voulez que le Roy a

pris Anvers au lieu de l'Isle; ce dernier en dit autant à un autre, ainsi une pauvre nouvelle se trouve si fort défigurée parmy le peuple, qu'elle n'est plus reconnoissable une heure après." (p. 128–129) Anvers~l'Isle helyett Fejérvár~Földvár. Mikesnek talán a Zágonghoz közeli Olt menti Földvár jutott eszébe.

48 *Én azt nem tartom, ...* — fr. „Je ne suis pas de ce sentiment...” (p. 129) *nagy tuncyaság* „une grande lacheté”, eddig különféle rokon jelentésű francia kifejezéseket fordított így Mikes; utána egy bekezdés elmaradt a „Gazette” híreinek (p. 129–130) olvasásáról.

Mint hogy páter uram.... — A kiadásban az új bekezdést kísérő margón: „VIII. Gens qui passent leur vie à faire des visites.” (p. 130)

mint a ki házrol, házra hordozza haszontalan ábrázattját. — fr. „il n'y a presque point de faineantise pareille à celle d'un homme, ou d'une femme, qui porte de maison en maison un visage inutile...” (p. 131)

49 *valamely régi koporsót* — fr. „assemble comme autour de quelque tombeau antique que l'on viendroit voir par rareté,” (p. 131) *semmiről*. Utána Mikes elhagyott egy lapot a könyvből (p. 132), s folytatólag fordítja a következő „IX. Gens qui passent leur vie à inventer des habits, des modes et des emmeublemens.” (p. 132) elejét, de némi összevonással; *ha kegyelmed prédikálani akarna, ...* — „que s'il vouloit precher un Caresme contre les visits, ie luy fournirois matiere pour cela sans sortir de mon sujet,...regardant Zeroandre.” (p. 133) A prédikálással, prédikációval kapcsolatos tréfás népnyelvi fordulatra vö. már az első beszélgetés elejét is; a fordító és levélíró számos hasonló megnyilatkozására vö. Mikes *ÖM* I. 437–438; II. 974; III. 1027 (*A Keresznek királyi uttya*) stb.

Azt is szeretném tudni, mondá... — Az egész divatról szóló bekezdés kb. a felére összevonva; *ujjab tziffiraságot* — fr. „...qu'à inventer des modes, des habits, des garnitures... de nouveaux ajustemens; et de certaines Dames qui sans cesse s'appliqueront à trouver de nouvelles jupes et de nouvelles coiffures, de nouvelles manieres de meubles, et à ne faire enfin rien au monde que cela; ...on court les ruelles pour l'aller montrer...” (p. 133–134)

tsak a hejában valóságban kapnak. — Utána elmaradt ennek a résznek a vége (p. 134–136), valamint a következő rövid rész: „X. Curieux qui passent leur vie à troquer.” (p. 137)

Hadd szollyák már én is... — fr. „Je retiens à parler, dit...” Itt a lap alján a margón ismét újabb részt jelez a kiadás: „XI. Gens qui passent leur vie sur les livres, ou à en faire.” (p. 137)

A kik nem tsak a könyvekbe vannak. hanem még könyveket is tsinálnak, ... — fr. „Qui sont sans cesse, continua-t'il, non seulement sur les livres, mais à faire des livres; qui sont des songe-creux, toujourns distraits, et qui vous répondent *Non*, quand il faut dire *Oüy*, qui pour trouver quelque belle pensée se mordent les ongles et mangent le bout de leurs gans; ie veux, dis-ie, vous demander Monsieur, à quoy ces sortes de gens-là sont bons?” (p. 138) A dilettáns

„könyvcsinálók” s pusztán szórakozásból olvasók kritikáját az erkölcsi haszon, tanulás szemszögéből hasznos könyvek dicsérete követi.

50 *De hogy ha azért olvas valaki,...* — A kiadásban a margón megjegyzés: „Excellence et utilité des belles Lettres et des bons Livres.” (p. 139) *valamely hasznos munkát...* a francia szerző felsorolja „ou enfin si on a quelque talent particulier pour mettre au iour des Ouvrages qui servent à établir ou à deffendre la verité, à instruire le prochain pour la conduite des moeurs, ou à cultiver les beaux Arts, il n’y a rien si louable.” (p. 139) *ítéllye el kegyelmed, mitsoda tudatlanság nem volna.avilágon.hogy ha könyvek nem volnának?* Mikes a kiadásban következő bekezdést is ide vonta. „Jugez-en un peu vous-mesme, ...il n’y a personne, quelque legere teinture des lettres qu’il ait, qui ne voye que le monde seroit un chaos terrible s’il n’y avoit point de Livres; on les peut appeler en un sens l’ame de l’Esprit...” (p. 139) A folytatódó francia szöveg végének rövidítése után következő *nem szollok azokrol a nagy elmékről, kik ékességi voltanak avilágnak,...* egy újabb bekezdés elejének összevonása. „Je laisse les Philosophes qui se devuioient à l’Estude, ie ne dis rien de tant de grands hommes, qui ont esté ou sont aujord’huy les lumieres et l’ornement de leur siecle, et mesme de l’Eglise; il faut vous faire admirer des Empereurs, qui au milieu des agitations publiques ont fait des Livres... d’Antonin... de Cesar...” etc. (p. 139–140) Az elmaradt francia szövegrészben Iustus Lipsius-utalás (*Iust. Lips. Monit. et Ex. Pol. lib. I. cap. 8.*) és Seneca-idézet is volt.

De az olyanok, kik ujjokat.pennájokat harapják, midön valamely fabulákat, haszontalan historiákat tsinálnak. a melyek... — fr. „...pour empoisonner le monde de Livres inutiles, de Fables, et de Romans, qui ne servent qu’à allumer des passions criminelles dans l’ame; qui ne servent qu’à corrompre l’esprit au lieu de l’instruire; qui ne servent enfin qu’à faire perdre le temps...” (p. 142) A bekezdés mellett a kiadásban megjegyzés: „*Dangereux effets des mauvais Livres inutilité de ceux que l’on ne fait que par vanité.*” Közöttük főleg a regényes történeteket és gáláns regényeket kárhoztatja, amelyeket a levélíró kedvtelve olvasgatott. A „rossz könyvek”-ről a fordító másutt részletesebben olvasott és írt, vö. *ÖM* I. 469; II. 956; III. 1056 (*Keresztényi Gondolatok*); IV. 743–745; V. (2. könyv) stb.

A továbbiakban egy nagyobb összefüggő részt hagyott el Mikes a kiadásból; új bekezdésben következik egy terjedelmesebb rész a francia nyelvről, amelyet Angyélika így vezet be: „Je ne sçais donc pas, dit Angélique, quelle Morale suit un certain Auteur, dont on m’envoya il y a quelque temps en grand secret la copie manuscrite.” (p. 142) Címe: *Remarques nouvelles sur la Langue Française. Ezzel polemizál Theotée az „Estat present de la Langue Française, et quelles Regles il faut observer pour en bien juger, et pour bien écrire.”* margómegjegyzéssel következő lapokon (p. 143–195). Nem fogadja el a Vaugelas-ba takarózó szerzőt, mint „Souverin Legislatteur de la Langue” munkáit sorra véve, elmondja róluk elmarasztaló nézeteit. A nyelv tisztaságáról, nyelvtani értelmezésekről folytatott vitában saját érvelésében hivatkozik egy író helyes ítéleteire, „*Pensées*

de M. Pascal" margójelzéssel, elutasítva Vaugelas-ra hivatkozó „son Compagnard” megfellebbezhetetlennek mondott ítéleteit; az „Avertissement”-ből vett nyelvi, kifejezésbeli példákkal foglalkozik a társaság, keresve a helyes nyelvtani megoldásokat, az udvarias kifejezésmódot és az udvari társalgás formáit, kitérve „les Bourgeois et la populace” nyelvhasználatára is. Hivatkoznak a Retorikára s a francia nyelv, a „bon François” s a „Civilité” követelményeire. A kritikai megjegyzések összegezésével fejeződik be az elhagyott, de Mikes által bizonyára olvasott nyelvi szempontú polemikus rész. Az egész egyébként csak a bővített kiadásokban (1677, 1678) van meg.

Kérem kegyelmedet... az olyan szerelmesek felől... — A kiadásban a margón: „XII. Gens qui passent leur vie à faire les amoureux.” (p. 195) *akik házról házra járnak., ahol...* „qui vont par toutes les maisons où il y a quelque riche party, comme...” (p. 196)

51 *az olyanok csak szokásból szerelmesek.* — A korabeli szűkebb francia arisztokráciában divatos szerelmi színlelés; a szalonélet libertínusaira jellemző, szerelmi becsvágytól sarkallt szerelmesek sorozatos hódítása időszerű téma; Molière Don Juanjában (1665) céloz rájuk.

...hogya legezőt tartssák. hogya tsipkét, és a szoknyát ditsérjék,... — fr. „ils y vivent et y meurent sans qu'on leur ait iamais vû faire autre chose que tenir un Ecran, ou un Evantail, ny parler que de tours blonds, de Juppes à la Psyché, de Points de Paris, ou de France.” (p. 196)

Én is akarok kegyelmedtől egyet kérdeni. — fr. „Je veux aussi, Monsieur l'Abbé,... vous faire une question à mon tour.” (p. 197) Ehhez a bekezdéshez a kiadásban a margón: „XIII. Gens d'Eglise occupez à autre chose qu'à leur profession.” Egyházkritikai éllel fogalmazott kérdés és válasz; *egy zászló alá* — „sous un mesme Drapeau” *bezzeg* — „En verité.” (p. 197).

52 *Gyönyörűség a pátert halgatni.* — fr. „Il y a plasir, reprint Angelique, Monsieur l'Abbé ne biaise point.” (p. 198) *a szent pál hagyásitol. 2 tim. 4.5.* — „...de suivre les preceptes que donne sur cela saint Paul.” *a Conciliumokban.* az idézett passzus a kiadásban kurzív, a margón bővebben: „*Conc. Tolet. can.6. Afric. can.6.*” (p. 198)

Oh! e már sok monda az úgyból diánna. — fr. „Ho! cela est un peu fort, Monsieur, commença à dire Philargie.” (p. 198)

ugyan az a felebaráti szeretet... — fr. „C'est cette Charité qui... (p. 199) A páter válaszához a kiadás margóján: „En quel sens les Personnes d'Eglise se peuvent mesler des affaires du monde.”

53 *az illyen, jövés. s'menés.de...* — fr. „...i'ay moy-mesme assez de repugnance à toutes ces allées et venues: mais...” (p. 200)

jaj annak, és énnekem. — fr. „malheur à eux et à moy.” (p. 200)

hogya a vatsorának ideje volna. diánna meg marasztván máriánát. együtt vatsorálának. Ez Mikes helyzetteremtése. A kiadásban következő befejező mozzanatok: „...Madame, dit-elle; c'est Monsieur Potacry votre Medecin, qui vient pour vous voir.” Erre Diánna: „Excusez-moy donc, Monsieur l'Abbé, dit

Philargie pour aujourd'hui; mais à demain sans faute, j'espère de me mieux porter." Ezután Nientilde fejezi ki köszönetét, s reméli, hogy találkoznak. A páter szerénykedve búcsúzik: „J'y viendray, Madame, répondit Theotée, pour obeïr à vos ordres; mais non pas pour recevoir des louanges que ie ne merite point.” (p. 201) Ezzel fejeződik be a „II. Entretien”.

54 Harmadik.Napon valo beszélgetés. — III. Entretien. (p. 202) *Hogy a munka, természet szerént, minden renden lévőket illeti.* — „Le travail et l'action regardent naturellement toutes sortes de personnes, chacune selon sa condition...” Ez a téma más munkáiban is foglalkoztatja a fordítót és levélíró, vö. Mikes ÖM I. 569; II. 142; III. 513, 927, 1055; IV. 164, 741—742, 752, 780.

54 és egy mást köszöntvén, ki ki le üle. — fr. „et s'estant placé apres les civilitez ordinaires;” (p. 202)

54 valakik itt tanácsi székünkben ülünk, — fr. „tout ce que nous sommes icy qui composons cét Auguste Senat,” (p. 202).

Én azt tartom. mondá... — fr. „Pour moi, répondit...” (p. 203) A kiadásban a margón: „I. Toute la nature est dans l'action, et ne subsiste que par l'action. „mind ezek szüntelen valo mozgásban vannak.sont dans un travail continuel.” (p. 203) Utána elmarad a bekezdés vége, s a fordítás ez így lévén, ... — „Et cela estant, ...” újabb bekezdés beolvasztásával folytatódik. Érdekes a világmindenség mozgása és a mozdulatlan rest szembeállítás; és csak ő marad egyedül veszteg haszontalanul, ... — „un paresseux ne doit-il pas mourir de honte de se voir au milieu de toutes ces choses qui sont en un mouvement perpetuel, qui vont et viennent sans cesse, et d'estre luy seul immobile, inutile, et comme perclus de tous ses members.” (p. 204) Utána több sor elmaradt az emberi test mozgásáról.

hogy veritékével egye kenyerét. — A kiadásban kurzív és „Genes.cap.3. a margón (p. 204) hogy a ki nem akar dolgozni, annak nem kell enni adni, mert... ez is kurzív a nyomtatásban, „Que celuy qui ne veut point travailler, ne doit point manger.” Káldinál: „hogy a' ki nem akar munkálodni, ne is egyék.” S folytatólag a fenti magyarázatok bibliai megtámasztása következik Szent Pál idézésével. 2 thess.3.11. — Az idézett sorok Káldihoz viszonyítva a francia szöveg szabad követésére vallanak. A kiadásban utána még van egy kis bekezdés idézettel s hozzá a margón „1. Thess.cap.4.2.” (p. 205)

...hogy a fő rendben lévők. ugy dolgoznak mint a nap számosok.? — fr. „Est-ce donc que vous voudriez que les personnes de qualité allassent travailler à la journée? (p. 205)

55 hogy a resttséget ne fedeznék el.azal. a fő rendü titulusal. mint ha a fő rendiség. szabadságot adna a henyélésre, holot... — fr. „... mais ie voudrois bien que l'on ne se servit pas de ce mot de qualité, pour couvrir sa Paresse: comme si la qualité nous donnoit privilege de ne rien faire; au contraire, elle nous oblige de travailler avec plus d'application, et...” (p. 205) A bekezdés végénél latin idézet és utalás a margón a már idézett műre: „S. Thom. 2. 2.q.133.art.2. A. Courtin

társadalomkritikája. Ch. Gobinet társadalombírálatára emlékeztet, vö. Mikes *ÖM* III. 1027, 1076; IV. 754–755, 767–768.

valamint szent Bernárd mondgya. — Mikes a kiadás margóján levő latin idézetet és utalást beemelte saját szövegébe; *super Cant. serm. 85.* Szent Bernát (1090–1153) Sermones. In *Cantica Canticorum*; vö. *ÖM* IV. 734. *mondgya szent tamás*, az előbbi műben (p. 205–206)

A bizonyos mondá... — fr. „Il est bien vray, dit...” (p. 206) Itt a kiadás margóján: „II. Sensuálité de la pluspart du monde à l’égard d’eux-mesmes.” (p. 206) ...*kik asszonyi életet élnek*,... — „que souvent ie suis interieurement en colere de voir des hommes mener, une vie de femme, et...” *az ő haszontalan voltokhoz.* A kiadásban utána van még pár sor a bekezdés végéig.

De hogy szól angyélika. az... — fr. „Tu n’as garde, reprit Zeroandre en riant, de parler des femmes.” (p. 206)

56 *valamint a kö bálványok.* — A semmittevő, lusta asszonyok szemléletes jellemzése; „comme si elle estoient des Idoles. Quand ie coëffe. et que j’habille Madame, ie crois quelquefois estre un Sculpteur qui travaille à une Statuë qu’il taille et tourne comme il veut, avec cette différence toutefois, que nos Statuës parlent et grondent toujours, et que celles des Sculpteurs ne disent mot.” (p. 207) *a mi tsont képeink* Mikes humoros képalkotása.

hogy a szájokban tegyék a falatot. — fr. „...porter la main à la bouche pour manger;” (p. 208) itt a kiadásban latin idézettel kísért utalás „*Prov. cap. 26*” Utána a kérdés „*voulez-vous, Madame, que ie vous serve de quelque chose?*” és a válasz *ie ne sçais si i’ay fait.*” is kurzív.

Diánna ezért... — fr. „Philargie s’émut un peu en cét endroit, et dit d’un ton dédaigneux, ce que vous-dites-là Angelique, me semble un peu familier.” (p. 208) Alatta Angyelika válasza kissé rövidített a fordításban.

valamint történék. egy iffiu fejdelemel., — Zeroandre történetét Mikes a franciához hasonló tömörséggel adja elő. „...qu’il arriva il y a quelques années, qu’un jeune Seigneur de la premiere qualité allant à la promenade, surpris par la pluye se tourna vers son Gouverneur, et luy dit comme en pleurant: *il me pleut dans la bouche:* L’autre luy répondit, *fermez-là Monsieur.*” (p. 208–209) Angyelika következő megjegyzése után Zeroandre rövid válasza (p. 209) elmaradt, s a fordításban újra a hölgy folytatja.

57 *egy néhány vers jutot eszemben. egy bizonyos reströl;*... — fr. „Cela me fait souvenir, reprit Angelique, d’une Paresse tres-bien peinte, et qui vient fort à propos icy.” (p. 209) *Mátyásnak nints egyéb dolga,* A francia versike lusta hőse Colin.

Colin pour tout mestier, ronfle, baille et s’alonge,

Il étend peu le bras, si ce n’est quand il boit:

Il est si paresseux, que s’il se souvenoit

D’avoir par un hazard, pris quelque peine en songe,

Ce seroit malgré luy si iamais il dormoit.

A kiadás margóján: *Tristan l'Hermite*. (p. 209) A francia gáláns költő, François l'Hermite, sieur Du Solier, dit Tristan l'Hermite (1601–1655) névvel Mikes találkozott a *Journées amusantes* fordításakor is (ÖM III. 981, vö. hozzá IV. 744). A verses átültetés hasonló a fordító és levélíró ismert „versgyaluló” s rímfaragó teljesítményéhez, ÖM I. 503; III. 251, 270, 303, 343, 359, 447, 1021, 1024–5, 1030, 1033–4, 1043–4.

mikor le fektettyük őket, mint ha el temetnők... — fr. „Quand nous les couchons, c'est comme si nous les enterriions.” (p. 209) Mikes a következő bekezdést (p. 210) is ide vonja a sok mozzanattal tarkított eleven „temetési” jelenetbe.

Ezen mindnyájan nevetni kezdenek, — fr. „Là toute la Compagnie ne put s'empêcher de rire.” (p. 210) *de angyélika. ismét monda,*... — Ez a kiadásban már a következő bekezdés; *egyik a leányok közül a franciában egyszerűen „sa Demoiselle”;* *mít járkálsz it fudáza, a gyomrom...* — A kiadásban kurzív: „Arrestez-vous, du Perche, vous empêchez ma digestion.” (p. 210) *fudáza* vö. MTsz I. 640: fudáz, fudázó, fudáza (‘szeles, szeleburdi, hóbortos, féleszű’), a Székelyföldről idézi. A francia „la perche” a. m. ‘rúd, pózna; langaléta, égimeszelő, hórihorgas’. Kriza J. (szerk.): Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kolozsvárt 1863. 499: „Fudázó, futri: szeleskedő, háborgó (Hsz.) Fudáza (Hsz.) Futri Kati.”

58 két óráig kel néki a talpát dörgölni... — fr. „...il faut l'endormir, en luy frottant deux heures durant la plante des pieds avec des linges chauds.” (p. 211) Mikes új bekezdésbe teszi a kiadásban folytatólag következő „altató” részlet összevont sorait.

egy grófné ilona, ad ide a vállamot, oh! — fr. „une Duchesse...” egy hercegnő; a felkiáltás kurzív „*Pigremont, venez me faire mes deux mentons...*” *Que cette Dame est tuante avec ses visites! il faudra que ie me tienne droite.*” (p. 211)

Még etsak semmi, de... — fr. „Mais cela n'est que plaisant...” (p. 211) A kiadásban a margón „III. Incommoditez et maux que cause aux autres cette sensualité mole.” Ez is már az első kiadást bővítő részhez tartozik; *a szolgálójának mondgya. panna. ály hátam megé, és...* — fr. „...disent à un Laquais: *Mets-toy derriere moy, la Vitesse, soûtiens-moy la teste.*” (p. 211) *a kementze pedig füstöl,* — „fume de tous cotez,” (p. 212) itt csak a tűzről („le feu”) van szó, Mikes írta „kemencé”-nek. Az előkelő lusta dáma embertelen cselédeivel szemben; ez is társadalomkritika.

olyan tulajdonsága nagyon, hogy... — fr. „le propre de la paresse et des paresseux, est de n'aimer qu'eux-mêmes, de n'être nais que pour eux, et de croire que tout le genre humain, et toute la nature ne soit faite que pour eux; et comme cela est tout à fait contraire à la charité, ils sont responsables en l'autre monde de toutes les tyrannies qu'ils exercent en celuy-cy sur les autres.” (p. 212) A kemény moralista bíráló társadalmi szempontú kritikával párosul.

59 sok szegény legény... — fr. más fogalmazásban „...c'est une chose louable,

puisque c'est exercez la charité envers les pauvres, qui n'auoient pas sans cela de quoy vivre, ny de quoy apprendre mestier." (p. 212) *ne hogy hejában töltsek az időt,...* — „pour ne les pas laisser vivre dans la paresse, qui est le lit de repos du Diable,..." (p. 213) teszi hozzá a francia szerző.

Hanem azt mondom, hogy... — A francia kiadás egy hosszabb és egy rövidebb bekezdéséből (p. 213) összevont intelem.

Én azt magam tudom. mondá mariánna, hogy... — fr. „Je le sçais par experience, dit..." (p. 213) *holot nem hiszem hogy napjában két órát dolgoznék,* — „il n'y a peut-estre pas pour deux heures d'ouvrage." (p. 214) *a familia igen nagy kárban maradna.* — „cela jetteroit nos familles dans des embarras terribles, et pourroit les ruiner sans ressource." A bővebb francia bekezdést a fordító kissé rövidebbre fogta.

Mert ihon az aszony, mutatván diánnára,... — fr. „Madame, parlant de Philargie, a donné de certains titres et papiers à un homme pour en faire des copies, on ne sçauroit les retirer de ses mains. Voila..." (p. 214) *nem gondol semmivel* — „Et comme c'est un homme fort negligent," (p. 214)

60 valamint történék a minap... — A levélírónál is használt előadásszövvő fordulat; fr. „comme il arriva ces iours passez à une Dame, qui se papillota les cheveux d'une promesse que son mary laissa traîner avec sa boëtte à tabac: elle la prenoit, dit-elle, pour un papier mal écrit et qui ne servoit de rien." (p. 215) Mikes elhagyta a bonyodalmakkal járó eset részleteit tartalmazó következő bekezdést és Theotée újabb bekezdésnyi megjegyzését.

aki már régen perlekedik,... *az igen emberséges ember, de a munkát kerüli.* — fr. „a un procez que ie puis appeller le procez éternel, parce que ie ne voy pas qu'il finisse. Il ne se plaint d'autre chose, que de ce qu'il a un Rapporteur à la verité fort honneste homme et bon Juge, mais qui fuit le travail." (p. 216) Utána mintegy két nyomtatott oldal (p. 216–217) elmaradt Theotée, Zeroandre, Nientilde közbeszólásából és Angelique kis történetet előadó szövegéből.

Hát még az olyanok, mondá... — fr. „Bien davantage, ajoûta Angélique,..." *mikor eszembe jut, mindenkor kel nevetnem,...* a levélíró Mikes gyakran él ilyen fordulattal, *ÖM I. 95, 97, 446, 541 stb.*; „Il me prend toûjours envie de rire, continua-t'elle, quand ie me souviens d'une pareille rencontre." (p. 218) A. Courtin számos tömören előadott históriát szó különféle stílusfordulatokkal előadásába, a társalgás élénkítésére s példái gyarapítására.

az ásitás el nyomá. az után a szunnyadás, és az álom. — A „munkaebéd" vége. „L'autre apres avoir donné un peu d'attantion, baaille, s'assoupit, et s'endort." (p. 218) *nó már mind a ketten alusznak. de...* — Ismert elbeszélő fordulat a levélírónál. „Les voila donc tous deux endormis, et dans un si profond sommeil,..." (p. 219) *a külső házakban.* — „dans l'anti-chambre."

61 Itt a vatsorának ideje lévén. a beszélgetést is félbe hagyák. — Ez Mikes lezárása; Courtin szerint ismét érkezik valaki az ajtóhoz, s Philargie visszavonul a hölgyekkel. „On heurte, interrompit Philargie; et Angélique revenant de la porte, c'est, dit-elle, ce Gentil-homme." Mire a Dáma: „Passons dans mon

cabinet, Madame, dit Philargie à Nientilde, Monsieur l'Abbé et ces Messieurs auront bien la bonté de s'entretenir ensemble, nous ne serons qu'un moment." (p. 220) A lap közepén: „*Fin du premier Volume du Traité de la Paresse.*” Az 1678-as kiadásban is így (p. 294). Az első kiadásban pedig tovább folytatódik a negyedik (befejező) beszélgetéssel.

Negyedik napon való beszélgetes. — fr. „Quatrieme entretien.” (II. p. 3) *Hogy miképpen. lehessen a restséget el hagyni.* — „Préceptes generaux contre la Paresse.” Az említett két bővített kiadásban előtte még „*Traité de la Paresse, ou l'Art de bien employer le Temps en toute sorte de conditions. Volume second.*” A lapszámozás az 1677-i kiadásban újrakezdődik, az 1678-asban pedig folytatódik.

Más nap... — fr. eltérő kezdő mozzanattal „Le Gentil-homme estant sorti, et tout le monde s'estant remis en sa place, Zeroandre commença le discours en ces termes.” (p. 3) *igen jó tanácsot* — „un admirable conseil” (p. 4)

62 *Én egyebet nem mondok.* — fr. „Je n'ay qu'à parler comme Salomon,...” (p. 4) *eredgy oh rest. a hangyához...* — „Allez à Fourmi, ô Paresseux; considerez sa conduite, et apprenez d'elle à devenir sage;” Mikesnél idegenszerűen *és tanuly tölle okos lenni*, Káldinál „és tanully bölcheséget” A kiadásban a margón utalás „*Prov. c.6.6.7.8.*” A bekezdéssel együtt a margón: „I.Qu'il faut faire promptement bien.”

de hogy kegyelmednek kedvit töltsem... — fr. „mais pour ne vous rien refuser, ie me hazarderey de vous dire mon sentiment sur ce sujet.” (p. 5) *Még eleinte mondottam vala...* Ez s a következő kis bekezdés két hosszabb francia bekezdés (p. 5–6) lerövidítése; utána még elmaradt kb. két nyomtatott lap (p. 7–8) lefordítása a témát érintő okoskodásból.

az értelemhez kel folyamodni... fr. „C'est donc la prudence qui donne les regles, tant pour deliberer sagement, et...” (p. 8)

63 *mondgya demosthénés, hogy az időre igen kel vigyázni, és...* — A kiadásban a margón a kurzivált idézethez, „*Philip.*” (p. 9) A késő görög klasszikus kori ékesszólás mestere, Démoszthenész (i. e. 384–322).

a jó helyet, — a jó helyett, „...le mal pour le bien”, (p. 9) *meg elözteti velünk* — „nous porte à prevenir, et à hâter ce temps...” Utána elmaradt a bekezdés vége egy idézettel és utalással „*Sallust.ad Caes.*” (p. 9–10)

de sött el rontaná. — Utána ismét elhagyta a fordító a francia bekezdés végét, amelyben idézetek („*Liv.1.22. Thucyd. lib.3. Liv.1.31.*”) is voltak.

a restes lassúságtól vagyon., — rest, restes, mikesi szóalkotás; fr. „cette lenteur paresseuse.” (p. 10) A bekezdés eleje kissé összevont a francia szöveghez képest; *mondá demosthénés.* a franciában „reprochoit” szemére vetette; a szövegben utána következő idézet *tacit. 3 hist.* a kiadás margóján is. A korai római császárkor történetírója, Publius Cornelius Tacitus (55?–120?), *Historiarum libri III. némely hig, és lágy elmékbe.* — „dans certains Esprits si mous, et pour ainsi dire, si liquides, qu'ils ne sçauroient s'arrester ny se fixer à rien.” (p. 11) A bekezdés vége felé is rövidített Mikes.

64 *mint a nyirkas papiros. vagy mint az árnyék ora*, — fr. „Ce sont des hommes de papier mouillé,... ils sont comme des Cadrans au Soleil, qui servent de quelque chose, sans pourtant travailler ny rien faire. Aussi tout se perd et s'aneantit entre leurs mains.” (p. 12)

két hintos lovat — fr. „deux chevaux de carosse” (p. 12).

hogy ha szükséges mondtám. — fr. „S'il faut, dis-je,” (p. 13) kissé rövidítve a „prédikációs” bekezdés.

65 *prov 26*. — A fordító a kiadás margószéli utalását és a latin passzust is bevette a nyomtatást követő magyar szöveg végére.

65 *az időtől kel várni*,... — a levélíró Mikes is többször hangoztatta; fr. „il faut attendre que le temps les ait préparées...” (p. 15) *nem is szükséges*... Ez már a következő bekezdés vége, amelynek elejét a fordító elhagyta.

De hogy lehessen azt... — fr. „Mais comment connaitre ce bien, interrompt Zeroandre.” (p. 16) Mellette a kiadás margóján: „II. Qu'il faut avant toutes choses avoir de bons sentimens de la religion pour se porter à la vertu, et quels sont ce sentimens.”

65 *ezeket aboldog szokot*,... — A kiadásban kurzivált bibliai idézethez a margón „*Matth.25.31. nintsen mindenkor idöm arra, hogy a predikatoria el mehessenek*. — „car pour moy ie n'ay pas toujours le loisir ce dont il d'aller au Sermon.” (p. 16) Ezzel az abbé várható prédikációs oktató válaszeit készíti elő.

Nem, nem páter uram... — fr. „Non, non, Monsieur l'Abbé, repliqua Zeroandre, vous parlez des choses franchement, et c'est ce que j'aime.” (p. 16)

Ha nem mondaná is el hinném, mondá erre tsak lassan anyélika. — Ezt Mikes vetette közbe, a kiadásban mindjárt a páter következik Télámon után (p. 17).

67 *és a nem más hanem az Isten*. — A kiadásban itt utalás a margón latin idézettel „*Ad. Rom. I.20*” (p. 18)

az elmélkedő üsmeretség, a munkálkodo üsmerettségre vezet. — „Aussi ces notions speculatives nous portent à des notions actives...” (p. 19)

68 *ádám esetitől fogvást*,... — fr. „après le peché d'Adam.” (p. 20) Már az első napi beszélgetésben szó volt róla.

ő az út, az igasság, és az élet. — fr. „...qu'il est la voye, la verité et la vie.” (p. 21) A margón utalással „*Ioan. 14.6.*”

68 *egy társaságot tsinálván*, — fr. „faisant de tous ceux qui on crú en luy un corps de fidelles, qui...” (p. 21) A bekezdés végén a kiadás margóján „*Matth.27.*”, de a szöveg folytatódik (p. 21–22) az „Eglise Triomphante” és „Eglise Militante” szerepéről.

ahárom között. — fr. „estant la plus excellente des trois,” (p. 23) és utalás hozzá a kiadás margóján „*Cor.13.13*” s a Mikes által elhagyott pár sorhoz a bekezdés végén „*Ad Col. 3.14*”

Erről a szeretetről... fr. „Aussi de cette Charité...” (p. 23) A kiadás a margón a bekezdés tartalmi magjára utal: „*La Religion ne doit point estre oisive; mais toujours dans l'action.*” *atörvény. az ő parantsolatit. és az ő szeretetiben maradot*, — E három helyhez a kiadásban utalás a margón: „*Matth. 23.37 et*

suivantes.” „*Ioan.14.13.21.23.24.*” (p. 23) „*Ioan 15.10*” (p. 24) az ő szeretetiben itt „dans son amour.”

69 *Azt nem mondhatni. hogy... azt nem mondhatni mondám. hogy...* — fr. „Ce n'est pas que de considerer... Ce n'est pas, dis-je, que de...” (p. 24) Értekező fordulatok az oktató prózába váltó beszélgetésben.

mivel az imádságok, imádságok, fohászok; az elme maga meg alázása, a léleknek tselekedeti... — fr. bővebben sorolja föl a lelki tevékenység elemeit „car les adorations, les regards, les prieres, les desirs, les gemissemens, les aneantissemens de l'esprit devant Dieu, sont des actions de l'ame;” ...és az *elmélkedő élet.* — „la vie contemplative des Chrestiens.” (p. 24) A könyv Rákóczi rodostói könyvtárából való, amelyben számos „meditációs” jellegű munka volt.

ezt nevezik munkálodo életnek. ugyan tsak erről is vagyon. a mi beszélgetésünk. — A könyv francia szerzője világi ember és gyakorlati moralista: „Il veut que nous mettions en pratique par de bonnes oeuvres l'amour dont nous ayons Dieu et nostre prochain, et c'est là la vie active, et celle proprement qui est de nôtre sujet.” (p. 25) Ez időben különösen a janzenisták hangsúlyozták, hogy az erős hit mellett jócselekedet, az elmélyült belső lelki élet mellett külső keresztényi cselekedet is szükséges az üdvösséghez. *Ezek olyan szükségesek avalláshoz, hogy...* — „Elle est en effet tellement essentielle à la Religion, que...” (p. 25) A fordításban a bekezdés rövidített; Mikes folytatólag hozzávonta a nyomtatásban következő bekezdést is, amelyben a bibliai passzusok kurziváltak.

70 *rom.13.8.9.10.* — A francia szöveg nyomán készült Szent Pál-idézet; *hogy mások tselekednének velünk,* — A kiadásban kurzivált passzushoz utalás a margón „*Matth. 7.12.*” (p. 27)

és hogy rövideden meg mondgyam. — fr. „et dont nous avons dit un mot;” (p. 27).

71 *gal.5.* — Ez is a nyomtatott forrás (p. 27) alapján fogalmazott újszövetségi részlet.

egy szoval hogy el végezem beszédemet a mely feletté is hoszu volt. tsak azt mondom. — fr. „Enfin pour racourcir encore davantage cette Doctrine, sur laquelle je n'ay peusteste esté déjà que trop long: ayez cette vérité fortement gravée et toujours presente dans l'esprit, que vous devez mourir...” (p. 28) A bekezdés végi latin idézet a kiadásban a margón „*Eccl.*”

Ezt már meg értem... fr. „Je le comprends maintenant, dit Zeroandre; mais...” (p. 28) A bekezdés mellett a kiadásban a margón: „III Qu'il faut conformer ses actions à sa condition.”

mert a kegyelmed tanítása, kezd nekem tenni. — fr. „car ie commence d'entrer dans vos principes.” (p. 28)

hogy ha gazdagé, vagy szegény. — fr. „s'il est riche ou pauvre, etc.” (p. 29) Társadalmi szempont a keresztényi életmód egyéni kialakításában; *másokhoz pedig nem illenek.* utána elmaradt pár sor a nyomtatáshoz viszonyítva a bekezdés végéről.

mert a mint már meg mondtuk,... — fr. „car c'est ce grand principe que nous avons éably dans tous ces entretiens, que personne dans le monde n'est exempt de l'obligation d'agir et de faire quelque chose; et que Dieu veut ces actions-là de chacun de nous dans la condition où il nous a mis.” (p. 29–30) Tömör erkölcsi és társadalmi állásfoglalás a parazita életmód ellen.

72 egy szegénynek. vagy egy közönséges renden lévőnek, — fr. „Que si on peut donc dire à un pauvre, et à un homme de mediocre condition,...” (p. 30) *meddig fogsz alunni oh! rest,...* *prov.7.9.20.21.* A kiadásban még hozzá „*Prov.ch.7.9.10.11. Ib.ch.20.4. 21.5.*” s az elhagyott bekezdés végén „*Ib.25.26. 20.13.*” (p. 31) Káldi *Prov. 6.9.* „Meddig aluszol ő rest? mikor kelsz-fel álmodból? Egy kevéssé aluszol. ...” Mikes a passzus francia fordításának szövegét követi.

se a nagynak, se a kicsinynek. — fr., n'y aux grands ny aux mediocres.” (p. 32) *az ilyen közönségesen való letzkék, mint ezek.* — „car les principes generaux, comme sont ceux-cy, regardent en leur maniere aussi-bien les femmes que les hommes.” (p. 32)

73 először. fr. „La premiere.....” (p. 32) itt is kipontozva.

Máriánna fel kelvén. — A nyomtatásban előtte még egy mozzanat: „C'est un Laquais de Madame la Marquise, dit Angelique, qui demande à luy parler.” (p. 32)

Jó szível el várom mondá diánna.

El jövök tehát, mondá máriánna.

A kiadásban ez a mikesi egyszerűséggel és kedvességgel alkotott befejező mozzanat a következőképpen szól:

„De bon coeur, répondit Philargie.

Et Nientilde prenant la parole: Voilà qui est fait, Madame, dit-elle, ie répond pour toute la troupe: Mais ce sera sans façon.

Pour moy, Madame, repliqua Theotée, ie ne.....

Vous n'avez pas le mot à dire, interrompit Zeroandre, vous ne voudriez pas démantir Madame la Marquise.

Et bien, il faudra donc obeir, répondit honnestement Theotée.” (p. 33)

Ötödik napon való beszélgetés. — V. Entretien. (p.. 34) *A tselédes gazdáknak kötelességekről.* — „Devoir des Chefs de Famille.” I. Partie. „Où il est parlé de l'éducation des Enfans.” Mikes erről másutt is olvasott, írt s fordított; a „cselédes gazda” kapcsolatra l. *ÖM I. 573; II. 943, V. (3. könyv)* stb.

és angélyika mondá apáternek. — A francia szövegben még ebben a bekezdésben: „Reprenons le fil de nôtre discours, Monsieur.” (p. 34) A bővített kiadás új (V.) beszélgetési témája kapcsán a folytonosság fenntartására utaló francia fordulat.

azt atsuda állatot. a ki szüntelen ostromol minket. — fr. „ce monstre si terrible qui incessamment nous assiege.” *erről jut eszembe az andromédes historiája,...* — „Il me souvient à ce sujet de la Fable d'Andromede;” (p. 34) Mikes levélírással

közben is él ilyen gondolatkapcsolással, epizódok gördülékeny beleszövésére. Androméda és Perzeusz mitológiai meséje több görög tragédia témája, írt róla Ovidius is (*Metam.* IV. és V.). A barokk kedvelt hérosza; Benvenuto Cellini (1500–1571) híres Perzeusz bronzszobra; Peter Paul Rubens (1577–1640) olajfestménye is megörökítette.

74 *szárnyas lovon* — fr. „...sur un cheval qui avoit des aisles,” (p. 35).

arra reá emlékezem. mikor mondtam tegnap, hogy... — „Je me souviens que ie vous disois, qu'il y avoit...” (p. 35)

Először, hogy... fr. „La premiere est...” (p. 36) E beszélgetésen belül öt kisebb rész következik; ezeket jelzi a nyomtatott tartalomjegyzék, de szokás szerint a margón is adja a kiadás. „I. Que les meres doivent avoir soin de leurs enfans, et les nourrir elles-memes si elles le peuvent.” *midön még kisededek.* — „lors qu'ils sont dans le bas âge.” (p. 36) alább az állatokra vonatkozólag *az ő kisedét,* — „leurs petits.”

ha avilág roszul tselekeszik, nem kell roszat tselekedni, — fr. „Le monde est dans l'extravagance, donc il faut extravaguer.” A kiadásban utána latin idézettel kísért utalás a margón „*Erasm. col. puerp.*” (p. 30)

75 *Oh péter uram... az irtoztato.* — fr. „...une chose qui fait peur.” (p. 37) *Igen is irtoztato...* — „Et c'est,... pour nous donner de l'horreur de cette conduite.”

Nem engedhetem meg kegyelmednek. ezt a filosofiát monda. — fr. „Je ne vous pardonneray pas cette Philosophie. interrompit...” (p. 38)

hogy ha azok az organumok meg romlottak. — fr. „si ces organes sont corrompus.” (p. 38) A kiadásban hozzá a margón latin idézettel kísért előbbi utalás „*Erasm. col. puerp. hogy ha szemek fájosok.* — „si les yeux sont malades,” (p. 38) *a tapasztalást,* — „par l'attouchement” az érintésen, tapintáson keresztül.

76 *Mindgyárt meg mutatom kegyelmednek...* — fr. „Vous l'allez voir, Monsieur,...” (p. 39) *példának okáért.* — „par exemple,” (p. 39)

valamint az égetbor főzés. — fr. „comme dans un alambic” (p. 40) alambic a. m. lombik, lepárló készülék; a második napi beszélgetésben elhangzott vulgáris természettudományos fejtegetések folytatása, *mivel azt tudgyuk. hogy...*

Hát a honnét vagyon, hogy akik részegesek,... fr. „Et c'est d'où vient que ceux qui sont sujets au vin, par exemple, ont mauvaise memoire, qu'une trop grande repletion cause l'apoplexie, et...” (p. 40)

77 *ha aristotélesnek akarunk hinni,...* — Arisztotelészre már az első beszélgetésben hivatkozott; *valamint a kevés tűz. meg fojtodik a sok fa alatt.* — „comme si on étouffoit un petit feu en jettant dessus trop de bois.” (p. 40) Hasonló formában előfordult a *Iffjak Kalauzában* is, *ÖM IV.* 736.

Már most kezdem meg fogni. — fr. „Je commence à comprendre, interrompit Zeroandre.” (p. 40)

a dajkák gondviseletlenségek miat. — A kiadásban ehhez a margón a már többször idézett utalás: „*Erasm. coll. puerp.*” (p. 41)

a természet. törvénye szerint, — fr. „selon la loy naturelle.” (p. 41)

Értem mit akar kegyelmed mondani — fr. „Je vous entends, dit Zeroandre, vous est de l'opinion de ceux qui...” (p. 42)

78 *anyjának, vagy mamának hija meg...édes anyocskám,* — fr. „Elles ont pour cela si grand peur, qu'ils les appellent leur mere, ou maman, que quand cela leur arrive, elles leur donnent le fouët; il faut les appeller ma *menone*;...” (p. 42) *ha el vakarodik a házbol. és meg sem mutattya magát.* — „s'aller cacher” jó egyéni átültetése; „elvakarodik” *ÖM I.* 416.

oh! akkor az aszony meg vigasztalhatatlan. — A francia dáma és kiskutyája, „la Dame et son petit chien”, ez is társadalombírálat, enyhe mikesi iróniával fűszerezve. *A minap egy uri aszonymál voltam...* — „J'allay voir dernièrement une Dame, interrompit Angélique, qui est justement l'original d'une pareille copie.” (p. 43) Mikes egyszerűen így fordítja: *a ki éppen illyen természetű.*

a ki is igen hamis és ugato. — A francia szövegben sokkal erősebb jelzőkkel, „car c'est bien la plus méchante petite beste que l'on puisse voir, toujours grondant, toujours aboyant, iusqu'à faire perdre patience.” (p. 44)

79 *az aszszony... némelykor meg inté akis kutyát. mondván, halgas kis hamiska. de a hamiska. mint hogy...* — fr. „la Dame cependant étendüe dans son fauteüil, se contentoit de dire de temps en temps d'un ton grave, *Taisez-vous, fripon:* Et le fripon qui est élevé en enfant gaté, aboyoit toujours; ie pensay mourir de rire.” (p. 44)

De hogy ismét viszá térjek. az én... — fr. „Mais pour revenir à mon histoire lugubre,....” (p. 45)

oh aszszonyom ihon...oh! ersok. — fr. „Madame...Ho, l'Epine,....” (p. 45) a kiadásban végig kurzív; *a felső házba,* — „...que ie monte à une seconde chambre?”

80 *Oh! Utálatos restség, aki fel fordítod a természetnek. törvényét,...* — fr. „Abominable paresse, qui renverse les loix de la nature! s'écria...” (p. 46) A társadalmi példa természeti és isteni törvényre mutató háttere, bibliai idézettel, Szent Pál szavaival, ezeket a kiadás kurzívan adja; Mikes egy idézett passzust elhagyott, s két bekezdést (p. 47) összevont itt. *I tim. 2.15.* majd *I tim.5.4.* Mikes fordítása a kiadást követi; alább *eph. 6.4.* részben Káldira emlékeztet.

81 *Nem hogy tehát azt mondanám. hogy...* — fr. „Bien loin donc de dire que...” (p. 48) *a férfiu. és az aszony között,* ehhez latin idézettel kísért utalás a kiadás margóján a nyomtatásban többször idézett szerzőtől, „*Xenoph. memor.5.*” (p. 48)

az után a férfiunak kel keze alá venni. — A Mikes által kissé rövidített bekezdés végén a kiadásban latin idézettel utalás a margón, „*Erasm. coll. puerp.*” (p. 49) alább *tacit.11.ann.* Tacitusra a 4. beszélgetésben utalt, itt *Annaleseire* hivatkozik.

mondgya aristotéles, de curra rei fam.C.3 — Röviden latinul is a kiadás margóján, „*Huius id. Uxoris est educatio, illius Id. Viri, institutio. Arist. de cura viri fam. c.3.* (p. 49–50) Az 1678-as kiadásban: *Arist. de cura rei fam. c.3.* (p. 357)

82 *...ket óráig is el veszekedet egy almáért.* — fr. „il se battoit deux heures pour une pomme.” (p. 50) Csak a kiadásban kurzív.

a mikor még az ág gyenge, hogy úgy mondgyam. addig kel meg hajtani, mert... — „c'est lors que la plante est tendre, pour me servir de la comparaison ordinaire mais juste, qu'il faut la redresser; parce que si on attend... de mesme qu'un arbre, qui rompt plustost qu'il ne ploye.” (p. 51) A francia szerző többször él beszélt nyelvi fordulatokkal, szemléltető hasonlatokkal, szólásokkal és közmondásszerű tömörítéssel; Mikesnek mindig van rá hasonló vagy saját magyaros szóképe, népnyelvi szólása, mondása. A fentihez hasonló értelmű szólást említ a levélíró: *már a nád szál kezd vastagodni. és nehezeben hajol,* (82. lev. 1727. *ÖM* I. 50.)

A páter felelni akarván erre, ... Ebéd után... — Ez az ebédelési mozzanat is mikesi betoldás, amit előzőleg a napi beszélgetések végénél vagy hosszúra nyúlt témánál alkalmazott; itt az ötödik napi társalgás következő újabb témája sugalmazhatta e motiválást. *Az attol vagyon. mert...* Itt a kiadásban az új bekezdés mellett a margón: „II. Ce que c'est que l'education des enfans qu'elle se divise en trois temps.” (p. 51)

83 *...egész életében,* — A francia kiadásban ehhez utalás a margón, „*Xenoph. mem. II.*” (p. 52) *mit mondgyak.? ugyan attol is származik egy országnak boldogsága, vagy romlása, mivel...* — „Que dis-je? c'est de là mesme d'où vient le bon-heur, et le mal-heure des Estats, puis que l'un ou l'autre dépend de la vertu, ou du déreglement des Citoyens.” (p. 52) Vö. a levélírónak ezzel rokon gondolatát az ifjak neveléséről *egy országnak, aboldogsága, az iffiakot valo jó neveltetésekből áll.* (62. lev. 1725. *ÖM* I. 106.)

mondgya xenophon. ...in Cyr. I. — A kiadásban a margón „*Ex Xenoph. Inst. Cyr. I.*” (p. 52) Az 1678-as kiadásban: *Ex Xenoph. I. Cyr. I.* (p. 361) A kiadásban eddig többször idézett késő klasszikus kori görög történetíróra Mikes itt hivatkozik először; Xenophón (i. e. 430?–354) Kúrosz neveltetése c. műve kapcsán; alább egy másik munkájára utal. A fordító másutt is találkozott nevével. *ÖM* III. 980.

még a csecs szopo gyermekeket is... — fr. „instruire des enfans qui sont à la mamelle?” (p. 53)

84 *...hogy jól neveltethessék.* — Mikes ezt a bekezdést (p. 53–54) kissé összevonta.

hogy emberséges ember legyen. — fr. „qu'il soit honneste homme,” (p. 54) Hogy ezt meg lehessen érteni. — „Pour y parvenir, il est à propos de sçavoir, que...”

85 *Az Anyát illetvén tehát...* — A kiadásban az új bekezdésnél a margón „III. Temps qui regarde la femme dans l'education d'un enfant.” (p. 55) Itt az elején Mikes elhagyott egy kis versikét. „Dans le partage de la femme vient donc ce premier temps, qui est tout animal selon ces Vers d'Aeschile:

Comme une beste dans l'enfance,
On a besoin de la prudence,
Et de la conduit d'autruy,
Pour son guide et pour son appuy.” (p. 55)

akisdedeket; ...a fiokat. — fr. „leurs petits...leurs petits.” (p. 56) *Ugyan gyönyörűséggel nézem némelykor. mondá angyélika, a madarakot.* — „J'ay quelquefois plaisir, dit Angelique, de voir des oiseaux, qui apres avoir élevé...” (p. 56)

86 és ajó erkölcsnek. sengéjét adgyák beléje, — fr. „et luy donnez ta premiere teinture de la vertu.” (p. 57)

socrátes azt mondgya. — A kiadásban Szókratész szavai után a margón: „Ex Xenoph.mem.II.” (p. 57) A bekezdés elején a kéziratban van bizonyos összevonás.

Arra is kell vigyázni,... — fr. „Il faut de plus avoir égard à...” (p. 58) *a finyásságra... zablodó és kényes* — „et ne le point accoustumer à mille friandises, qui dans la suite le rendent gourmand, delicat, et sujet à son ventre,...” (p. 58) E bekezdés is kissé rövidített a fordításban.

a paraszt emberek gyermeke, akít nem kényeztetnek. — fr. „Quoy que mesme, s'il faut dire la verité, ie ne voye pas que les enfans des païsans, que l'on nourrit sans façon, en soient plus infirmes: Au contraire, ils sont gros, gras, gais, robustes, et c'est ce qu'on doit particulièrement rechercher dans cet âge, où comme nous disions, il ne s'agit presque que de la vie animale.” (p. 59) Itt is elhagyta Mikes a bekezdés végét.

87 A gyermeket nem kel igen tzifrázni,... — fr. „Il faut de plus prendre garde de ne pas tenir les enfans trop braves: car quand ils se voyent mieux parez que les autres, ils...” (p. 59) A fordításban a bekezdés rövidítése a lényeg megtartásával; elmaradt a következő rövid bekezdés is (p. 59—60), amelyben a francia szerző a felnőtteket is óvta az ilyen gyermekbetegségtől.

annak könnyeb modgya nem lehet, mint a jádzo kárttyákra irni abetüket, ...és hogy oly hasznoson. meg tsallyák ötet, — A betűk tanulásának ez a módja Mikes betoldása; a francia bekezdés vége (p. 60) elmaradt az emlékezet („la mémoire”) szerepéről.

én már hét esztendő koromba. jól olvastam. — fr. „On m'a dit, interrompit Angelique, que ie lisois dès l'âge de six ans, et que ie lisois mesme pour estudier et pour me divertir.” (p. 60) *A nem tsuda...* — „Cela n'est pas surprenant, Mademoiselle, reprit Theotée, et...” (p. 60) A fordításban itt két bekezdés is (p. 60—62) össze van vonva a teocentrikus világnézet alapelemeinek oktatásáról.

88 mert azok ki munkáldnak., — A kiadásban előtte „Car comme disoit Cyrus, suivant les preceptes qu'il avoit receu de son pere; ceux qui travaillent profitent de la benediction de Dieu, et non pas ceux qui vivent dans la paresse. Et il est inutile, par exemple, de demander la victoire si on ne veut combattre... de demander une bonne moisson si on ne prend la peine de semer...” (p. 63) Kúrosz szavaihoz utalás a kiadás margóján „Ex Xenoph. Cyropaed. Lib.I.” Az ez után következő részt a bekezdés végéig Mikes lerövidítette.

...az eget, és a tsillagokat. — fr. „il faut leur faire remarquer la nature, la structure de l'Univers, les Cieux, les Planettes, la revolution des saisons.” (p. 63—64) A fordítás e bekezdése a kiadás két kisebb bekezdésének összevonásából készült.

89 *midön a gyermek anapot nézi, ... fr. „Quand un enfant void le Soleil, ...”* (p. 64) A kiadásban ez már a következő bekezdés, amelyet a fordító az előző megrövidített bekezdéshez kapcsolt.

*meg bátorítja a gyermeket, — Ez eddig a francia bekezdés (p. 65) összevonása; a fordítás folytatása a kiadásban újabb bekezdés (p. 65–66). *ilyesztöröl,holt testről, babonaságról, étzaka járo lelkekröl, ... — „Et c'est pour ce sujet qu'il faut empecher qu'on ne leur donne jamais de terreurs paniques, de frayeur d'esprits, de fantomes, de loups garous, de corps morts, d'une nuit sombre, et le reste. Il faut leur faire voir le peu de fondement de toutes ces choses, la vanité de la magie, la foiblesse et l'impuissance des Demons, qui sont des creatures rebelles et maudites...”* (p. 66)*

90 *mondám hogy szeretni kell, ... — Ez a kiadásban már a következő bekezdés (p. 66–67), amelyet a fordító folytatólag ide kapcsolt; *tisztelettel is kell ahöz lenni, ... holtanak meg, A nyomtatásban ez a pár sor kissé bővebb, s időzőjelben van, a margón utalás: „Pensées de M. Pascal. T.28.et 30. Mikes Pascal Gondolatok c. művének részletét fordítja! ...hogy valamit látnak étzaka. Az ijesztő álmokról és éjszakai látomásokról szóló bekezdés (p. 67) vége a kéziratban erősen rövidített, akárcsak a következő bekezdés (p. 67–68), amelyben a francia szerző a „la Morale Chrestienne et civile” elvei oktatásának fontosságáról beszél, megjegyezve, hogy sok könyv („une infinité de bons livres”) áll rendelkezésre.**

kik a kristusnak képít viselik. — A kiadásban következő bekezdés a királyoknak való engedelmességről szól: „Il faut ensuite leur faire entendre que le Roy tient la place de Dieu, pour nous favoriser dans le bien, et nous punir dans le mal: que c'est luy qui nous fait iouïr de tous les biens dont nous iouïssons, et qu'ainsi nous devons l'aimer, le respecter, et luy obeïr comme à Dieu mesme, ...” (p. 68) Magyar olvasóknak szóló munkában ez a téma elmaradt.

eccles.3.8. — A kiadásban „Ecclesiast.3.8.” (az 1678-asban pontatlanul 3.1.) és alatta „Ibid.9.10.” (p. 69) kurzív; az utóbbi passzus a fordításban nincs meg. Mikes fogalmazása a kiadást követi. Utána elmaradt egy bekezdés a témával kapcsolatos oktató könyvekről (a Biblia, Krisztus élete, Esopus és Phedrus meséi stb. (p. 69).

Az után az emberségre kel tanítani. — fr. „Il faudra leur apprendre aussi, comme nous avons déjà dit, les principes de la Civilité, dont on a donné des Traitéz à part, ...” Courtin francia bevezetőjében említett munkájára utal. (p. 69–70) *ez a letzke igen hasznos, ...* A kiadásban a margón utalással kísért példa is van az előző sorban „comme faisoit Cyrus, ...” (p. 70) „*Xenoph. Cyrop.I.*” már idézett munka; az összevont bekezdéshez Mikes hozzávette a következő lerövidített bekezdést is, a végén *ihon ezekre lehet oktatni agyermekeket lassanként.*

91 *mivel a gyermek olyan mint a majom, ... — fr. „Aussi est-il vray que les enfans sont, comme on dit, de petits singes, ils contrefont tout ce qu'ils voyent faire.”* (p. 75) Az előtte rövidített s elhagyott sorokhoz a kiadásban utalás a margón „*Xenoph.instit.Cyr.I.*” *ezert igen kell arra vigyázni.* Ez a nyomtatásban

már a következő bekezdés, Mikes ezt is rövidíti; *hogy jó szokásuak legyenek.* — „Il faut avoir soin que les domestiques qui les approchent soient bien reglez...” (p. 71) A kiadásban folytatólag jövő bekezdés (p. 71–72) a kéziratban elmaradt. *lehet valamely nyelvre tanítani, főképen, adeák nyelvre.* A francia bekezdés lényege; ott meg is okolja a szerző „...et particulièrement du Latin comme la plus necessaire, et de celle qui est une espece de vehicule pour les autres sciences, l'interprete des meilleurs Auteurs et le bien commun presque de tous les habitans du mondé.” (p. 72) egyetemes hasznosságát hangsúlyozva. Mikes másutt is olvasott és írt a nyelvtanulásról és a latin nyelvről, *ÖM I.* 39, 108–109 (27. és 62. lev.), 318, 827 (1761. évi misszilis).

valamint a magyar szót tanulják... — fr. „comme ils apprennent le François,” (p. 72) Mikes ismert fordítói módszere, a francia vonatkozás magyarral történő behelyettesítése.

és olyan léssen mint aköz nép, — fr. „ils tombent dans l'inconvenient du menu peuple, qui est de ne pouvoir iamais rendre raison de ce qu'ils disent.” (p. 73) ...*valamely más nyelvet meg tanulni,* Itt az összevont francia bekezdés (p. 73–74) vége; utána elmaradt kb. kétlapnyi szöveg (p. 74–75) a héber, a német, a spanyol nyelv tanulásával kapcsolatban fölmerült általános szabályokról, majd egy újabb bekezdés közepétől folytatódik, *az írást pedig el nem kel vélek mulatani,* — „On doit aussi leur montrer à écrire, et il est bon quand ils le sçavent un peu, de leur faire coppier quelque chose d'un Livre imprimé, pour leur apprendre l'Ortographe, et à distinguer le discours par points et par virgules.” (p. 76) Az írásmódot is érintő francia szöveg a fordításnál bővebb. Ebbe a bekezdésbe olvasztotta be Mikes a következő két kisebb francia bekezdést is (p. 76–77), az egyik az elhanyagolt „Arithmetique et la Musique”, a másik a „Geographie”, valamint az „Astrologie” és az „Anatomie” s más hasznos tudnivalók (p. 77). A reáliák oktatásának szükségességét a levélíró Mikes is hangsúlyozza, *ÖM I.* 106–108, 553–555 (62. lev.).

91 *Hát a leány gyermekekről. mit mond kegyelmed,*... — Vö. a levélíró Mikes a lányok neveléséről, *ÖM I.* 39–40, 106, 109, 467–469, 558 (27. és 62. lev.); l. itt alább is e beszélgetés vége felé.

minden féle varrásra. rajszolásra. tsipke kötésre,... — fr. „comme la coùture, à dessiner, à faire des dentelles, de la tapisserie.” (p. 77) *nagy alakot* — „Elle m'achetoit des poupées toutes mués, et me les donnoit à habiller, et elle me les achetoit grandes;” (p. 77) Mikes utána elhagyta a páter dicséroró választát, majd övele folytatja a gyermekek multságairól szóló szövegrésszel.

a verő fényen. — fr. „...au Soleil,” *had jatzodgyenek tekét,*... a fr. szöveg több játékot említ, „jöüer à la paume, au volant, aux quilles, cela les fortifie et les endureit”. (p. 78) *a tántzot is meg lehet nékiek engedni némelykor.* Erre a páter csak Télámon kérésére tér ki, nem javallva a leánygyermekeknek, s a fiúknak is csak mérséklettel ajánlja, csakúgy, mint a zeneszerszámokat, a Mikes által elhagyott sorokban (p. 78)

92 *hogu úgy mondgyam.* — fr. „pour ainsi dire,” (p. 79) utána kissé rövidítve a francia bekezdés vége.

prov. 22.15.23.13. — Ugyenez a kiadásban a margón a kurzivált sorokhoz; és a végén még „Prov.13.24.” (p. 80) A kézirat fogalmazása e passzus franciára fordított szövegét követi.

mondgya lactencius, — A kiadásban utalás a margón „Lib.6. cap.19.” a bekezdés végén is kurzív bibliai passzushoz pedig a kéziratban elmaradt „Prov.10.1.” (p. 81) Lucius Coelius Firmianus Lactantius (260?–340?) latin egyházi író.

93 *sőt még avétket is meg kell néki engedni*, — fr. „iusque mesme à leur pardonner le mal qu'ils avoient.” (p. 81) inkább „megbocsátani” a francia szöveg szerint. A szerző modern nevelési elveket hangoztat.

szán szándékal valok. — Mikes másutt is így írja; fr. „les choses involontaires.” (p. 82)

94 *epedig, rendeletlen keménység*, — fr. „et c'est une grande inhumanite.” (p. 82)

a kisdedeket. ...ezt a kis tsemetét, — fr. „ces petits naturels,... cette ieune plante” (p. 84).

Gondolom hogy... — A fordító az összegező bekezdés „Voilà ce que l'on peut dire pour cette premiere ébauche: mais...” (p. 84) előtt két francia bekezdést (p. 83–84) vont egybe; közben a kiadás megszokott utalása a margón „Xenoph. Cyp. I.” rövid latin idézet.

94 *Mostanában már hogy meg mondgyam, rövideden...* — fr. „Pour dire maintenant en peu de mots quelle conduite doit tenir ce pere de famille envers cét enfans, ...” (p. 84) A kiadásban mellette a margón. „IV. Temps de l'education d'un enfant qui regard de mary.”

tudni kell követni a természetek hajlandóságát, — fr. „...de suivre le penchant de la nature,...” (p. 85) A szerző modern nevelési elvei itt is megmutatkoznak.

Ítélye el kegyelmetek. hogy ... a mire adgya magát az ember, — fr. „Jugez, ie vous prie, quel desordre arrive tous les jours d'un Directeur à qui on a persuadé,...” (p. 86) A kéziratban a bekezdés után kimaradt egy rövid bekezdés a gyermek kollégiumba küldéséről és egy hosszabb külön nevelő („un Precepteur”) fogadásának lehetőségéről (p. 86–87). A fordító és levélíró szava járása *ítéllye el ~ el ítélheti* a. m. *ítélje meg*, Mikes ŐMI. 417, 458.

95 *Haszontalan volna itt arról szólnom. hogy mit kell az iffiunak tanulni. mivel az iskolákban. az iránt rend vagyon*. — fr. „Il ne serviroit de rien de dire icy ce que nostre ieune homme doit apprendre. L'ordre en est tout estably dans les Colleges: mais...” (p. 87) *oktassad fiadat mondgya abölcs, és vigasztalásodra leszen. és gyönyörűségére lelkednek; prov. 29 17*. A kiadás nyomán Kálditól eltérő fogalmazással. A levélíró is foglalkozott a kollégiumi tanulással, ŐM I. 107, 109, 468, 551, 556 (62. lev.).

De mindennek előtte, azon kell igyekezni. hogy... — fr. „On pourroit avant toutes choses cultiver la teinture que nous luy avons donnée de la morale,...” (p. 88) A fordító ebben két kisebb bekezdést vont össze; a francia szerző ezekben a

biblia és a szentírás mellett filozofikus munkákat is ajánl, említi Plutarkhoszt és Senecát, s a végén egy latin margóidézettel kísért utalást is ad, „*Quint. lib. cap. 3.*”

egy szoval ajó erkölcs által lehet valaki emberséges ember, ... — fr. „*Que c'est enfin par ces vertus que l'on est ce que l'on appelle honneste homme, et...*” (p. 89) Az „emberséges ember” megjelölést a fordító és levélíró egyaránt használja.

96 *szüntelen az elméjében kell azt verni...* — fr. „*Il faut donc ne iamais cesser d'inculquer d'insinuer dans l'esprit de nostre ieune homme...*” (p. 89)

Még ezen kívül szükséges hogy... — Mikes az ismétlődést elkerülendő, e kis bekezdésben több lapot (p. 89–94) vont össze. A kiadás először újra a nyelvekről szól, kiemelve a latint, majd a logikáról („*l'art de penser*”), a retorikáról s poétikáról beszél, érintve a zenét is közben. A *historiákot* a fordító egészen rövidre fogja „*La Politique et l'Histoire contribuë visiblement à la prudence: Celle-là peut s'apprendre dans la Politique d'Aristote, auquel ie voudrois ajoüter les Loix et la Republique de Platon, le Cyrus de Xenophon; et pour les modernes, la Politique de Iuste Lipse.*” A szerző a továbbiakban csak jó historikusokat ajánl. A földrajz előtt még visszatér a fizikára és az asztrológiára, Plutarkhoszból idézi Anaxagorasz Periklészhez intézett szavait. A földrajz után a geometria és a jog következik. A Courtin itt is a „reáliák” oktatását propagálja.

afő városokat. — fr. „*les principales villes,*” (p. 93). Ismeretes, hogy még Faludi is gondot fektetett arra, hogy a világföldrajzban járatlan magyar nemesek, olvasók megismerjék a világ fővárosait: Téli éjszakák vagy is a téli est időnek unalmait enyhítő beszédek. Kiad. Rupp Kornél. Bp. 1900. 160 (a párizsi leírás utáni beszélgetés), Hopp L.: Faludi prózája a XVIII. században. ItK 1981, 437.

voxot kért tollünk, ... — fr. „*et mon pere nous demandoit nostre sentiment, et...*” (p. 94) E bekezdés a francia szöveghez képest kissé összevont; alább *arra voxolt.* — „*les autres donnoient leurs avis, et...*” (p. 95) itt is némi rövidítéssel.

97 *...magának tsináltatta volt.* — Az ifjú Cyrus törvénykezéséhez a kiadás forrást is ad. „*Xenoph. Cyr. pred. l. 1.*” A kéziratban elmaradt az eset további kommentálása (p. 96), valamint a törvényekről szóló könyvek ajánlása, a végén „*On peut donc faire apprendre à nostre Escolier quelque chose de Loix. Les Instituts, comme on fait, en sont l'abregé, et le Livre de Grotius du droit de la guerre et de la paix, en est comme un précis achevé pour des personnes d'Etat.*” (p. 97) E mű egyébként ismert volt már Rákóczi kancelláriáján a szabadságharc éveiben is. Mikes az ilyen természetű könyvekre történő utalásokkal nem terhelte irodalmi igényű prózáját.

A mí pedig a mulattságot illeti, ... — Az egyes mozzanatok részletezését (pl. a vadászat) elhagyva, rövidített bekezdés; a kiadás itt is az említett auktorra hivatkozik, „*Xenoph. Inst. Cyr. lib. 1.*” (p. 98), mérsékletet ajánlva.

98 *az olyan jáva gyermekeket, akik...* — fr. „*ces enfans dorlotez, qui vieillissent sans savoir autre chose que peigner leur perruque devant un miroir.*” (p. 98) Mikes önállóan, saját hazai ismeretei szerint ülteti át; dorloter a. m. kényeztet, babusgat. Mikes jelzője talán a ‚gyáva’ korabeli régies jelentésárnyalata, pl. gyámoltalan értelemben; szótárakban nem találtuk.

én esztergában tsinált. szép munkáit láttam egy nagy fejedelemnek,... — fr. „J'ay veu des ouvrages d'yoivre faits au tour par un Prince, qui estoient des chefs-d'oeuvres.” (p. 98) A fordító Rákóczira gondol, akiről levélíróként is megemlékezett, hogy az „esztergában” dolgozik, *ÖM I.* 161, 630.

Pater uram,... *ha az iskolából ki veszi.* — Előtte elmaradt egy rövid bekezdés (p. 99) a kollégiumba zárt diákról. Az erdélyi iskolából vagy kollégiumból való kijövetelről a levélíró is ír (62. lev.). *tizen hét esztendő, vagy tizen nyolcz.* a franciában csak „et supposons qu'il ait dix-sept ans.” (p. 99) Rövidítve, főleg a bekezdés vége (p. 100).

de halgass, miért hagyatod félbe apáterel beszédét. — fr. „Mais n'interrompez pas davantage Monsieur l'Abbé.” (p. 101) Előtte Mikes erősen lerövidítette kettőjük párbeszédét (p. 100–101).

99 mint egy preceptor. — fr. „Precepteur ou Gouverneur” (p. 101). A kiadás erről hosszabban szól, főleg a „preceptor” személyének megválasztásáról. *Az idegen országba való menetel...* Ezt a bekezdést Mikes kettőből (p. 102–103) vonta össze, utána pedig elhagyott több mint két lapot (p. 103–105); ezekben a francia szerző tovább részletezi a külföldi „voyage” hasznát, amit ő is tapasztalt diplomata korában (s fordítója is európai utazása során).

Ugy tettzik hogy már lehetne valamit mondanom aledányok neveltetésekről is. — fr. „Et pour dire quelque chose de l'éducation des filles, continua Theotée.” (p. 106) Mikes más mondat szerkesztéssel vezeti be az előbb is érintett témát. A nőnevelés a XVII. század derekától a legtöbbit vitatott erkölcsi problémák közé tartozott; Molière, Bossuet, Fleury, La Bruyère s mások mellett említhető Fénelon értekezése, *Traité de l'éducation des filles* (1687), amelyben általános kérdéseken kívül gyakorlati dolgokról is ír (“Remarques sur les défauts des jeunes filles et sur les devoirs des femmes” IX–XIII). *az ő neveltetését is adom például másoknak.* — „vous avez un model de toutes les bonnes maximes que le pourrois vous donner sur ce sujet.” (p. 106) A kézirat e bekezdése két nyomtatott bekezdés összevonása.

100 Ne vonogassad magadot... — fr. „Contentez la compagnie, Angelique, cria Philargie.” (p. 107) Mikes magyaros ízzel fordítja; alább is: *igen kedves dolgot is tselekeszik kegyelmed nékem* — „vous m'obligerez sensiblement.” *Nohát, engedelmesskedned kell.* — „Et bien donc, repliqua Angelique, il faut obeir; mais ie pourrois commencer comme Aenéé: *Vous me commandez, Reyne, un recit bien funeste.* (p. 107) Mikes ez utóbbi mozzanatot elhagyta. A francia szerző élő alakot szólaltat meg a kedvelt s modern felfogás alapján fejtegetett társasági témáról.

deákul pedig meg tanultam. — fr. „J'ay appris le Latin comme en me divertissant, et... avec cela l'Italien et l'Espagnol presque de moy-mesme.” (p. 108) Mikes ezt már túlzásnak tartotta volna a hazai viszonyok szemszögéből, ezért elhagyta; *minden féle varrásra... csipkére, retzére,...* — „Le plus grand soin de ma mere est appliqué à me faire apprendre à coudre, à tricoter, à broder, à faire toutes sortes de points, de dantelle, de guipures, de tapisserie.” *egy keveset*

akép íráshoz is tudok, — „Je sais aussi un peu peindre en mignature...” s kiderül, hogy Philargie-t is megörökítette, Mme Nientilde is látta a képet „dans cette ruelle” (p. 109).

Isak történetből tanultam meg, — fr. „par occasion” (p. 109) a. m. alkalmosszerűen; *ami haszontalan*. ilyennek mondja a francia szerző a latint is egy leánynak, mert nem használja semmire.

azoktól többet tanultam mint akár mely könyvből, — fr. „... que i'ay plus appris qu'avec tous mes Livres.” (p. 110) A művelt jó társaság haszna; e mondat előtti részletező előadást Mikes jól megrövidítette, s az anyára vonatkozó új bekezdést folytatólag ide vonta.

101 én voltam aháznál... — fr. „le Lieutenant, le Secretaire, le Lecteur, la Tresoriere, la dépençiere,...” (p. 110)

...szerettyük, és betsüllyük, — fr. „et nous vous en aymons et estimons tous.” (p. 111) Utána elmaradt Angeliqve köszönete e szép dicséretért.

azért is mondgya azírás. — Mikes ebben az egy bekezdésben hármat vont össze, elhagyva a bibliai idézet előtti részletekből (p. 111–113); *eccle. 7.26.* a kiadásban a margón „Ecclesi.7.26.” s alatta még „Ibid.” jelölései a megrövidített nyomtatott szöveg további kurzív idézetéhez (p. 113).

102 a tridentinum Concilium..., *Sess. 25. Cap. 15.* — A fordító a bekezdés elejét összevonta, a végét (p. 114–115) elhagyta; a tridenti egyetemes zsinat (1545–1563) dekrétumai; vö. *ÖM* II. 945; III. 1054.

romában volt, a pápát nem látta. — fr. „jamais beste ny homme n'amenda pour aller à Rome.” (p. 115) A mondás Mikesnél másutt is előfordul (158. lev. 1740. *ÖM* I. 725). A kiadásban a bekezdés mellett a margón: „V. Temps qui regarde l'enfant mesme.” (p. 115)

...ha jól vitte végben hivatallyát. — Mikes e bekezdésbe kb. kétlapnyi nyomtatott (p. 115–117) szöveg négy bekezdését vonta össze, az elejéről kevesebbet, a végéről többet elhagyva, benne a „preceptor” megjutalmazásáról szóló idézetet, „*Xenoph. inst. Cyr. lib. I.*”

hogy a leg aláb valo tiszttségen kezdgye el. — A franciában szellemes ellentéttel: „le rendant digne des plus hautes, par le merite qu'il aura témoigné dans les plus basses.” (p. 117) *Ha atörvényes dolgokhoz vagyon kedve*. — fr. „S'il est né pour la Robe, il faut le consacrer à la iurisprudence, et...”

103 Itéllye el már kegyelmetek, hogy... — fr. „Tout cela cependant vous doit faire juger, que...” (p. 118) *valamint Solon mondotta. A halálhoz fuotok. s'szüntelen tanulok.* „*J'avance vers la mort en ne cessant d'apprendre.*” (p. 119) Mikes másutt is hivatkozik a „hét bölcsek” közé tartozó Szolón mondásaira, *ÖM* I. 466, 559.

104 az atyák. és az anyák. ha szinte szegények is. de... — Ez már a következő bekezdés közepe, amelynek az elejét (p. 119) a fordító elhagyta; arról volt benne szó, hogy egy „Peintre” vagy „Sculpteur” menjen el Olaszországba, vagy Észak-Németországba stb. A „szegény szülők” „qui n'ont pas tant de biens de fortune” (p. 120).

...és meg különböztetést nem tehet. — A fr. világosabban „lors qu'il n'a pas le jugement formé, c'est à dire, lorsqu'il n'a pas encore comme l'exprime Aristote, cette vertu electrice, qui sert à nous faire faire le choix et le discernement des choses,...” (p. 120) A kiadásban mellette utalás a margón „*Nico. 4.3.*” (p. 120)

abölcs azt mondgya,... — A kiadásban a kurzivált sorokhoz utalás a margón „*Prov.19.26.*” alatta „*Ecclesiastic. 3.5.*” „*Ibid.6.*” „*Ecclesiastic. 3.7.*” a következő bekezdésben a kéziratban *Eccles. 3.* a kiadásban „*Ibid. 14.15.18.*” (p. 121) A passzusok fordítása a francia szöveget követi Káldihoz viszonyítva.

104 *Ugy tettzik mondá máriánna, hogy...* Ettől kezdve a három kis bekezdés Mikes saját szövegalkítása; a kiadásban unalmasan ismétlődő kopogási jelene-
teket elhagyva, változatosabbá igyekezett tenni a beszélgetések végét. Íme, a francia „entretien” vége:

„Il me semble, dit Nientilde, que i'entens gratter à la porte.

Ne bougez, ie vous supplie, Madame, répondit Angelique en se levant promptement, cela me regarde. J'aime mieux avoir la peine d'aller à la porte que laisser icy des Laquais, qui ne nous font que du bruit. C'est Monsieur le Maistre, revint-elle dire à Philargie, qui demande Madame s'il vous plaist, qu'on mette le couvert, et où.

On n'a reparti Philargie, qu'à la mettre prés de mon lit. Et cependant Madame la Marquise aura la bonté d'aller faire un tour de jardin avec ces Messieurs.

C'est bien dit, répondit Nientilde, allons Messieurs.

Angelique, aioûta Philargie, faites-moy venir une femme de chambre, et accompagnez Madame.” (p. 122)

Hatodik napon. valo beszélgetés. — VI. Entretien. II. Partie. (p. 123) *Más nap. a szokot órában. és...* — Ez is eltérő, hiszen a francia szövegben ebéd után folytatódik a befejező beszélgetés: „Après le disné qu'Angelique remplit de gayeté et de bons mots, aux dépens de Zeroandre, qui s'estoit embarassé à faire le Naturaliste sur les viandes, chacun s'estant remis en place.” (p. 123)

Ugy tettzik... eleget beszélénk tegnap... — fr. „Nous avons assez parlé, commença Theotée,...” (p. 123) A kiadásban a bekezdés mellett a margón e rész első témajelzése: „I. Les femmes ne sont point exemptes du soin et de la conduite de la maison.”

105 *jóbb volna a háznak fenékel fel fordulni. mint sem azt el mulatni.* — fr. „qu'il vaudroit mieux que la maison renversast de fond en comble, que d'y avoir manqué.” (p. 124)

tit 2. — fr. a margón „*Ad.tit.2.4.5.*” Káldinál: „az ifiu aszszonyokat,...” a kéziratban *az iffiu aszszonyi állapotokat.* A nyomtatást követő szabad fordítás.

a mit a férje kereset, — A kiadásban ehhez utalás a margón: „*Arist. de cura rei fam. c.3.*” már idézett műve (p. 125). Mikes a bekezdés utolsó mondatát elhagyta. Az 1678-as kiadásban is „...*rei fam.c.3.*” (p. 456)

106 *és tsak a haszontalan ur név marad anyakokon,* — fr. „ne leur restant pour toutes choses que cette idole ou cette qualité,” (p. 126).

Ne mennyünk arra...nem is kel arrol szólunk. — fr. „Passons, passons, replique Zeroandre, cela n'est pas nostre sujet.” (p. 126) A kiadásban itt a margón: „II. Defence du titre de ce livre.” *valamit eddig mondottunk a restségről, vagy...* — „car puisque ce que nous avons dit jusqu'icy est veritablement un *Traite de paresse, ou l'Art de bien employer le temps*, nous n'ẽ... Theotée s'arresta là tout court, regardant Zeroandre qui rioit en hochant la teste.” (p. 126)

108 *ehez nem kell nagyobb magyarázat, se...* — fr. „Cela s'entend de soy-mesme, et on n'a pas besoin de circollocution.” (p. 128) Innen elmaradt a francia bekezdés példákra utaló folytatása, a fordító csak a végét (p. 129) tartja meg.

De mint hogy az idő rövid,... — fr. „Mais je poursuis, puisque le temps nous presse, et...” (p. 129)

A gazdaság... — fr. „L'oeconomie est proprement le *gouvernement, ou la conduite d'une maison ou d'une famille*,” (p. 129) A kiadásban mellette a margón a következő témakör: „III. *Ce que c'est que l'oeconomie, et quel est le partage du mary dans le gouvernement domestique.*” egy háznál lévő tseléd. a. m. család.

109 *az aszony az ő vicéje,* — fr. „la femme est comme son Viceroy, ou son Lieutenant” (p. 130).

mondgya. Socrates, memorab. libr. 5. — A kiadás szövege még hozzáteszi „dit Socrate dans Xenophon”, utalva rá a margón; (p. 130) de az idézett részlet nincs kurziválva. Xenophón, Emlékezések Szókratészre c. munkáját a kiadás többször idézte; Mikes első ízben említi.

Egy ház népe...ahol a nép... — fr. „Une maison est donc un petit Estat; et les sujets...” (p. 130)

110 *ugyan arrol is fognak tölle számot kérni.* — A gazdag és a szegény gondolatkörhöz hasonló biblikus felfogás jellemző Mikes más olvasmányaira és fordításaira is; a szegény ~ gazdag ellentétpár, a gazdag segítse a szegényt stb. vö. *ÖM I*, 512; II. 945, 956, 960; III. 1047, 1052–53 (*Keresztényi Gondolatok*), 1076, 1090, 1096–99 (*A Kristus Jéus Életének Historiaja*); IV, 763, V. (2. könyv).

a mi atársaságnak jóvára lehet, — fr. „parce que c'est la nature mesme qui ordonne ce qui sert au bien de la societé.” (p. 132)

szó hordások, a sok temonda, — Mikes másutt is szól ezekről, *ÖM I*. 423; IV. 759–760; a *Keresztényi Gondolatok* függelékében egész önálló fejezetet írt *A szó hordásról*. III. 556–560, 1062–63. *A te monda v. temonda* erdélyi tájnyelvi szó, a. m. mendemonda, pletyka.

110 *a törvénykedések.* — fr. „et les guerres étrangères sont les procez.” (p. 133) „perlekedések”, „ítélkezések” értelemben.

A mi pedig a belső békeséget illeti, — fr. „Pour la paix interieure,...” (p. 133) némileg összevont bekezdés; a „belső békesség” dolga a levélíró szerint a rodostói háznál időszerű volt (96. lev. 1731.) *ÖM I*. 175–176, 641, 647; később is, 687, 690, 729.

noha tartozunk mindenikét segíteni. — A bekezdés elejének némi összevonása után a végén elmaradt két bekezdés (p. 135) a keresztényi alamizsnáról és könyörületességéről.

111 *mondgya Socrates... Xenoph.memor.5. a gazda szeme hizlallya a lovat.* — fr. „selon le Proverbe, l'oeil du Maistre engraisse le cheval;” (p. 136)

olylan respublicat... valamint pláto. — fr. „...vous nous faites icy une Republique de Platon: Et où trouver ces gens dociles, ces gens respectueux? Vous voulez donc fonder un Convent?” (p. 136) Platón (427–347), a görög filozófia klasszikusa államelméleti munkájára (Állam) utal. *egy klastrom... egy klastromban.* — „un Convent... dans un Monestere.”

aprolék, és akarat ellen valo fogyatkozásit. — fr. „les fautes legeres, ou involontaires,” (p. 137) *aprolék*; NySz és MTsz is idézi, ÉrtSz (I. 234) is magyarázza értelmét, ahogy például Mikes 113. levelében is előfordul; itt képletesen használja a fordítót.

mondgya egy filosofus. — Ez is az előbbi auktor: „*Xenoph.memor.5.*” (p. 137) a kiadásban.

a férfiu tseledet... a fejér népet — fr. „les valets éloignez des servantes” (p. 137).

112 *mert sok szerentsétlenség. történhetik.* — fr. „car il arrive sans cela de grands mal-heurs.” (p. 138) Mikes kissé rövidített a bekezdésben.

Colos. 4.1. — eph.6.9. — Mikes megfordította a mindkét kiadás margóján „*Ephes.6.9.*” alatta „*Coloss.4.1.*” fölcserélt utalásokat.

Szollyunk már a bőségről. — fr. „Venons maintenant à l'abondance, c'est à dire, au soin que l'on doit avoir de tirer sa famille de la necessité.” (p. 139) A kiadásban Szókratészre hivatkozó utalás is van hozzá: „*Xenoph.memor.5.*” a margón.

Eszünkbe juthat mit mondánk ide fellyebb. hogy... fr. „Pour retoucher maintenant ce que nous avons déjà dit en passant, et savoir...” (p. 139) *meg láttyuk, hogy...* — „Nous voyons que...” A kiadásban ettől kezdve Téliamon kérdéséig idézőjelben van a páter szövege, a margón ismét „*Ex. Xenoph. memor.5.*” (p. 141) *A második része* kezdetű bekezdés a kéziratban néhány sorral rövidebb, mint a nyomtatásban.

113 *a félelem, és a gyanakodás...az aszony félékenyeb, és gyanakodób a férfiunál.* — fr. „Dieu qui savoit que la crainte et la défiance sont propres pour bien garder les choses, a fait les femmes plus craintives que les hommes.” (p. 140) *Ebből láttyuk hogy a szokás és atiszteesség meg egyezik a természettel, mivel...* — „En quoy nous voyons que l'usage et la bien-seance seconde la nature: car...”

mint sem a hegyeket, és az erdőket járja. — Mikes szabad fordítása, vö. „il est plus honneste que les femmes se tiennent dans la maison, que de courir les ruës:comme...” (p. 141)

egy kevésé haragosan, — fr. „un peu brusquement,” (p. 141).

114 *...mint az, aki ott maradna dolog nélkül.* — fr. „comme un autre seroit à

blasmer de s'y tenir-pour n'y rien faire.” (p. 141) A következő rövid bekezdés második mondata a kiadásban újra idézőjelben van; vö. itt alább is.

ehéz nagy értelem is kívántatik, — fr. „et demande de grandes qualitez;” (p. 142)

atudatlanság az egyik akadály, mivel... — fr. „L'ignorance est un de ces obstacles: car...” *egy értelmes ember* „un homme qui sçaura les choses...” (p. 142) A kiadásban a bekezdésnek ez a része idézőjelben van, s a végén ismét a margón „*Ex. Xenoph. memor. 5.*” (p. 143)

egy filosofus. — fr. „nostre Philosophe”, akire a kiadás előbb utalt; Mikes a kurzivált sorok után említi *xenoph. memor. 5. a szövegben; fő képpen egy nemes ember.* — „qui peut servir de modele à tous les honnestes gens, et particulièrement à des Gentils-hommes.” (p. 143)

115 *Ihon mondá télámon, egy pogánynak imádsága.* — A fr. jelzős szerkezettel: „Voilà, interrompit Zeroandre, une priere toute payenne.” (p. 143)

egy emberséges emberhez... ez az emberséges ember, — fr. „d'un honneste homme, ...ce galant homme, dont i'ay voulu apprendre toutes les belles maximes par coeur.” (p. 144) Mikes itt rövidített a kurzivált részlet előtt; az „emberséges ember” előfordulására vö. Mikes ŐMI. 511; *hazámot.* „*ma patrie*” *hazámot.* Alább a *házamat* „*ma maison*”

116 *hogy ékesen szolhassak, mivel...* — fr. „*le m'applique à l'étude, et particulièrement à l'éloquence, comme à celle qui est la plus necessaire pour tout le commerce de la vie.*” (p. 145)

hogy tudgyon jól parantsolni, mert... — Mikes összevonta az ettől kezdve idézőjelben levő francia bekezdés középső részét (p. 145).

ugy hogy azok is emberséges emberek legyenek. — A fordításban ezután kimaradt a kiadásban következő, jobbára idézőjelbe tett bekezdés (p. 146), s a kéziratban folytatódó bekezdés vége már a nyomtatásban következő újabb bekezdés (p. 146–147) összevonása.

Szükséges hogy gondosok legyenek. de... — Ez a kiadásban idézőjelben folytatódó új bekezdés (p. 147) összevonása. *a sok aluvok.* — fr. „Ceux de mesme qui ayment à dormir,...” *az aszonyosok,* — „Ceux pareillement qui sont addonnez aux femmes sont...” (p. 147) Mikes jellemző kifejezései tömörek a francia igés szerkezetekhez képest.

mint az olyan doktor, a ki... — fr. „que seroit un Medecin... qui ne manqueroit pas de visiter ses malades matin et soir, mais qui ne sçauroit pas leur ordonner ce qui pourroit les guerir.” (p. 148) A mondásszerű részlet önálló mikesi átültetése.

meg büntetven anyakasokat. — fr. „et c'est en usant de chatiment contre les refractaires,...” (p. 148) *az emberségeseket,* — „les honnestes gens,” Mikes összevont bekezdése a kiadásban (p. 148–149) idézőjelben van (Xenophón).

117 *Az ugy vagyon...* — fr. „Il est vray, Madame,...” (p. 149) Mikes általában egyszerűsíti az ilyen udvarias francia formulát.

hogy a jó erkölcs, érdemel jutalmat. — Utána elmaradt néhány idézőjeles sor

(p. 150) e bekezdés végéről. *Végezetre,...* — „La cinquieme et derniere qualite que doit avoir l'homme, dont nous faisons icy la description, est la fidelite, elle doit comme couronner toutes les autres: car...” (p. 150) Ez a bekezdés is idézőjelben van a kiadásban.

118 *kik mások alatt vannak*, — fr. „ceux qui sont nez pour obeir...” (p. 150) *amit ez iránt mondhatunk*. — „tout ce qui se peut dire sur ce sujet.”

sz.luk.3.14. — Mindkét kiadásban a margón tévesen „*Luc.30, 14.*” (p. 151 és p. 491) a kéziratban alatta *eph.6.5.6.7.8.* kiad. „*Ephes. 6. 5,6,7,8.*” és a bekezdés végén a fordításban *tít. 2.9.* „*Tít. 2. 9,10.*” (p. 151 és p. 492) A kiadásban ez a passzus is kurzív, s még egy utalás is van hozzá „*1 Tim. 6.1,2.*” (p. 151) Káldira is részben emlékeztető Mikes itteni fogalmazása és szóhasználata.

Ugy a tselédeket. mondá erre télámon.? — fr. „Oüy à des valets, interrompit Zeroandre.” (p. 152) A társadalmi differenciálás szándékával; mire a páter a társadalmi s állami hierarchia szabályaira hivatkozik. *Én mindenről szollok.* — „Je dis à tout le monde,...” *egy társaságban — „en societé,” minden engedelmessékedik.* — „Ainsi tout le monde obeit: Les valets obeissent aux particuliers, les particuliers obeissent au Souverain, le Souverain obeit à Dieu: et...” (p. 152)

119 *...egy tselédes gazdának*, — fr. „d'un bon pere de famille.” (p. 152) *de maga láttya kegyelmetek. hogy...* — „mais vous voyez bien qu'il est impossible de donner des regles à un chacun pour gagner sa vie.” (p. 153) *inkáb legyünk aleg nagyob szegénységbe, mint sem...* — „Il faut seulement se faire une Loy inviolable, de souffrir plütost la derniere necessité, que d'acquérir du bien par des voyes illegitimes;...” (p. 153) A francia bekezdés helyenkénti megrövidítésével. Ez az erkölcsi intelem is társadalmi tartalmú s kritikai élű.

Tartssuk meg tehát tisztán szívünket, és kezeinket, és távozzunk el a fősvénységtől. a mely... — „Il faut donc se conserver le coeur et les mains nettes, et se retrancher d'autant plus soigneusement contre l'avarice, qui est un *desir démesuré de biens*, que c'est icy le champ où elle déploie toutes ses forces et tous ses stratagemes, pour perdre et surprendre les hommes.” (p. 154) A fősvény korabeli típusát Molière is megörökítette: *L'Avare* (1668). Vö. Mikes *ÖM III. 1028; IV. 762.*

120 *ez iránt nagy tusakodást látunk...* — fr. „C'est icy où nous voyons de rudes combats dans certains esprits: car...” (p. 154) *és azért szüntelen gyűjtenek*, — „ils ne cessent d'amasser et d'accumuler: Et...” *se enni, se inya*, másutt is így, fr. „ny boire ny manger”; *szüntelen ketsegtetik magokat*, — „Ils se flattent sans cesse de cette esperance: ils se disent par avance selon la parabole: *Que feray-je de tant de biens, car...*” (p. 154) a francia szöveg nyomán, Káldira csak emlékeztetve; *és a melyeket gyűjtöttél, kiei lesznek. luk.12.17.* Mikes *Leveleiben* is használja ezt a világnézetével s társadalomszemléletével egyező bibliai fordulatot (145. lev. 1738. *ÖM I. 714; és ÖM III, 1052 (Keresztényi Gondolatok).*

121 *mondván,...* — fr. „disent-ils,” (p. 155) a kiadásban ez a pár sor kurzív.

a ki lételt ád valakinek,... — fr. „qui donne la forme ou l'estre, doit aussi donner les choses qui servent à la conservation de cét estre.” (p. 156) *az atyai*

joszágot, — „el patrimoine”; *mondgya pláto*. előtte néhány sornyi összevonás; a Platón-idézet a kiadásban kurzív (p. 156).

nem hasadnaé meg egy atyának a szive,... — fr. „car comme il n’y a point de plus cruel supplice à un pere, que de voir...” (p. 157) Ez is kifejező s önálló mikesi átültetése a francia nyelvi szerkezetnek; *valamint egy közönséges példa beszéd mondgya, hogy boldog fiu az a kinek az atya el kárhozot*. — Ez Mikes betoldása; a mondással találkozunk *Leveleskönyvében* (118. lev. 1735. ÖM I. 685).

121 *minden gonosságnak gyökere a pénz szerelme*,... — fr. „Car l’amour du bien est la racine de tous maux, et...” (p. 158) A kiadást követő, de helyenként Káldira is emlékeztető fordítás. *tim.6.6*. A kiadás margóján: „*Tim.6.6.7.8.9.10.*” (p. 158) A kéziratban a következő bekezdésben *luk.1.* után elmaradt egy néhány soros mondat, s a következő eleje is, így a kéziratban a bekezdés utolsó mondatának második felével ér véget a fordítás.

Nézük meg már mostanában. a háznál lévő gazdaságot,... — fr. „Passons maintenant à l’administration interieure de la maison.” (p. 159) E bekezdéssel egy vonalban a kiadás margóján az újabb téma jelzése: „IV. Partage de la femme dans le gouvernement domestique.” (p. 159) *hogy azal jól élhessünk*. A kiadásban e kurzívált passzushoz utalás a margón. „*Ecclesiastic 6.1. egy emberséges aszony* — „une honneste femme” ettől a mondattól a nyomtatásban idézőjel van a bekezdés végéig, s ott a margón az ismert auktor, „*Ex Xenoph. mem.5.*” (p. 159)

Ítéllye el kegyelmetek hogy... — fr. „Jugez donc, ie vous prie, quelle vertu, quelles qualitez doit avoir une femme pour estre bonne ménagere.” (p. 159) A következő mondat a kiadásban új bekezdés, amely így kezdődik: „Aussi nostre Philosophe veut que ce soit le mary...” *arégi bölcsek* — „ces sages” (p. 159).

122 *közönséges embereket... anagy renden lévőek*,... *nagy urakrol... rab, ugy mint tseléd*, — fr. „comme venant de gens de basse condition, et qui ne puissent pas servir d’exemple aux personnes de qualitez: c’estoit des Princes ou des grands Seigneurs, qui avoient des deux ou trois cens Esclaves pour leur domestique, et il estoit mesme des mediocres.” (p. 160) Alább a „nagy ur” válasza a kiadásban kurzív; *fejér festéket tenne az orczájára, hogy... és vereset... a kissé összevont bekezdésvég a nyomtatásban érthetőbb: „Aussi-tost, continuë-t’il, que j’eus épousé ma femme, ie m’apperçus qu’elle se mettoit du blanc pour paroistre plus blanche qu’elle n’estoit; qu’elle se mettoit du rouge pour paroistre plus vermeille, et mettoit des souliers hauts pour paroistre plus grande.”* (p. 161) Ez az utolsó mozzanat is elmaradt a fordításban a divatos cipőviselésről.

akik kendőznek, nám... — fr. „Vous condamniez tant les toilettes, les ajustemens, et vous voyez cependant, que dés ce temps-là mesme les Dames se fardoient. Il n’y a rien de plus ancien ny de plus autorisé.” (p. 162) *nám* Mikes ismert régies szóhasználata, a. m. lám.

123 *de egy kevesé várakozon kegyelmed*... — fr. „mais donnez-vous un peu de patience, et vous verrez s’il n’y a rien de plus autorisé. *Voyant cela*, poursuit

nostre honneste homme, ie...” (p. 162) Mikes csak az aláhúzással jelzi, hogy ismét a „nagy ur” szavai következnek, igaz, hogy előbb nem húzta alá őket; *tsak fejér onat a. m. ónt* (fr. étain), „*qui ne fût pourtant que de l'Antimoine,*” (p. 162) *valamely tsonka. vagy bennaságot a. m. bénaságot;* „...*vous n'eussiez trouvé qu'un corps infect et difforme.*” (p. 162) *az ilyen szem fény vesztés,* — „*tous ces artifices*” (p. 163) *nem kell mindenkor ülni, hanem munkálodni,*... — „*il falloit ne se pas tenir toûjours assise; mais agir,*...” — ez a példa lényege.

kegyelmed fő aszszonyai — fr. „vos Dames de qualité?” (p. 163)

124 *erre is inté a feleségét, hogy...* A kiadásban innen a bekezdés végéig kurzív (p. 164) *és az orczája fris piros posgás és jó színbe volna,* Mikes egyéni nyelvi színekkel fordít, „...*elle auroit toûjours bon appetit, se porteroit bien, seroit fraische, et auroit toûjours bon tein et bonne couleur.*” A könyvben itt a margón újra „*Ex Xenoph. memor.5.*” (p. 164)

Ez a valóságos kendőzés — fr. „Voilà un veritable fard, s'écria Angelique.” (p. 164) „fard” a. m. arcfesték.

Nohát... tsak irjad fel a kapudra,... — fr. „Tu n'auras, Angelique, interrompit Zeroandre, qu'à afficher, comme font les déstillateurs. Pour la beauté, et mettre que tu fais un admirable secret pour rendre belle, et que ce secret est de paîtrir; toutes les Dames curieuses viendront en foule t'apportez leur argent.” (p. 164) Mikes ura a nyelvnek, természetesen és hűen fordít a francia forrás átültetésé-
kor.

a bizonyos hogy nem a szépség ád bövséget aháznál, hanem ajó erkölcs; — fr. „il est certain que ce n'est pas la beauté, mais la vertu même parmy les personnes de la plus haute qualité, qui fait prosperer leur maison.” (p. 165) Ez az erkölcsi tanítás a legfelsőbb társadalmi rétegekre is kiterjed a francia szövegben, amely innen idézőjelben folytatódik csaknem a bekezdés végéig, amelyet Mikes kissé összevont; *meg kell aházat czirkálni.* — „Elle doit faire la ronde dans sa maison, comme un Gouverneur autour de sa place.” S ami elmaradt: „Elle y doit faire reveuë, ainsi qu'un General d'Armée fait de son Infanterie et de sa Cavalerie.” (p. 165) Alább a megrövidített bekezdés utolsó mondata után a fordító elhagyta a következő rövid bekezdést (p. 166)

125 *Az ékességen értem inkább...* — fr. „Par l'ornement on entend plûstot...” (p. 167) A fordításban e bekezdés közepe kissé összevont; *és a sok mester embernek. munkát és kenyeret ád,* — „...mais donne en mesme-temps du travail et du pain à une infinité de pauvres ouvriers, à qui la charité ordonne de subvenir, et...” a kereskedés föllendítése („fait rouler le commerce”) mellett a munka hasznára is figyelmeztet a polgári érdekű megjegyzés; *atsinoságon pedig értem.* — „Or quand nous parlons de la propreté, nous entendons qu'elle soit generale....” (p. 167)

...oly tisztátalan, hogy tsqk reájok sem lehet nézni. — fr. „...et le linge font mal au coeur?” (p. 168)

126 *A szora nem kell vigyáznunk...* — fr. „Les noms n'y font rien, Monsieur,....” (p. 169)

nyirkas helyt, — fr. „et celles qui veulent estre fraîchement dans des lieux frais.” (p. 169) előbb (vö. 63. l.) *nyirkas papiros* — „papier mouillé”.

a magok szokot helyeken volnának. — A Mikes által megrövidített s a következő kis bekezdéssel összevont bekezdés szövege a kiadásban idézőjelben van, s mellette a margón ismét „*Ex Xenoph. memor. 5.*” (p. 169)

E nintsen különbe felelé apáter. — fr. „Fort bien, Madame...” (p. 170) másként. az előtte lévő pár sor a kiadásban kurzív (p. 171), az utána következő példázat pedig idézőjelben van, s hozzá a margón „*Xenoph. ibid.*” (p. 171) az *ollyan ember,* — „un païsan” parasztember.

127 nintsen se szeb, se hasznosab avilágon. a rend tartásnál, — fr. „il n’y a donc rien dans le monde ni de plus beau, ni de plus utile que l’ordre.” (p. 171) Ezt a levélíró Mikes is vallja (37. lev. 1720. 124. lev. 1737. ÖM I. 57, 215, 491).

és mindent. haszonra fordítani. — fr. „...qui est de détourner la perte et de tourner tout à profit: car selon les paroles de Socrates: *Quand nous voyons...*” Mikes elhagyta az itt következő rövid idézetet, amelynek a végén a kiadásban a margón „*Xenoph. memor. 5.*” (p. 172)

kik tsak naprol napra élnek,... — fr. „des gens qui vivent au jour la journée, comme on dit, ou qui n’ont rien à ménager.” (p. 172)

128 A gazdagnak mikor. tettzik ebédelhet. A szegény pediglen. tsak amikor lehet. — fr. „Le riche quand il vouloit: Le pauvre quand il l’avoit.” (p. 173) Hasonló mondás Mikesnél másutt is előfordul (160. lev. 1740. ÖM I. 728).

tézi ezt a hasonlítást egy régi filosofus, — fr. „et c’est ce que le mesme Philosophe, dont nous parlons depuis si long-temps, entendoit par cette comparaison: *Comment...*” (p. 173) *flautázni.* — „*iouër de la flûte,*” a hasonlat a kiadásban kurzív, Xenophóntól való; a bekezdés után a fordításban elmaradt egy újabb rövid bekezdés (p. 173).

ezer tallér — fr. „mille écus” (p. 174).

a páter helyet. — fr. még egy célhatározói mellékmondatral zárja, „afin de luy laisser un peu prendre halaine.” (p. 174)

Tsak ebéd utánra kel hagyni,... *Ebédöt fel kelvén.* — Ez a mozzanat Mikes betoldása.

azt a tiszteletes gazdaszonyt, — fr. „cette Illustre ménagere,” (p. 174).

129 valamint az anya méh egy kosárban,... *az apró mehetskéket...* — fr. „...ce que la maistresse Abeille est dans une Ruche.” Ez inkább kas.vagy kaptár, mint kosár; „les jeunes Essains qui naissent”; a méhekről szóló hasonlat a kiadásban idézőjelben van, s a végén a margón, „*Xenoph. memor. 5.*” (p. 175) *ihon eszerént...* Ez a nyomtatásban már a következő bekezdés, amelyet Mikes kissé összevont a közepén, „Voilà en peu de paroles l’office de nôtre ménagere; elle est...” (p. 175—176)

le ülvén meg számlálom a költséget. s a végén luk. 14.28. — A kiadásban a bibliai idézet kurzív. „*le m’asseois, et ie suppute toute la dépense...*” „*Luc.14.28.29.*” (p. 176) Mikes mondatszerkesztése a kiadás szövegére vall, de mozzanataiban Káldira is emlékeztet.

130 *akár mint mosolyogjon réám a szerentse, de reája sem nézek, ne hogy ingo fővényre építtsem a tornyot, és...* — fr. „quelque soû-ris que me fasse la fortune. Je la bannis, dis-ie, pour ne pas bâtir ma tour sur le sable mouvant: et...” *ha el tudunk lenni a nélkül a mink nintsen.* — „que la veritable épargne est, de savoir se passer de ce qui nous manque. (p. 177) A befejező szentencia a kiadásban kurzív.

Tegyük fel hát. hogy... — fr. „Supposons donc que i'aye une année entiere de mon revenu devant moy.” (p. 178) Ez egy bekezdés utolsó mondata, a többieket Mikes elhagyta.

az ezer tallérnak tizedikét — tizedét, fr. „le dixième de mes mil écus, et les mets à part pour donner aux pauvres:...” (p. 178) *hogy a szolgál. ur, és a szolgáló. aszszony lesz a háznál.* — „ensorte que la servante devient la Maistresse.” (p. 178)

131 *alkalmasint által látom...* — fr. „Je vois à peu pres...” *mostan úgy beszéllek, mint egy gyermekes aszony,* — „car ie parle icy en mere de famille;” (p. 179)

En pediglen laistromot fogok tartani,... — fr. „ie tiens un registre exact, et mets tout en recepte et dépense.” (p. 179) *hát egy kevesé meg huzom a gyeplőt, és rövidebben fogom.* — „afin qu'en ce cas-là on tienne les resnes du gouvernement domestique en peu plus courtes, elle est d'une utilité incroyable.” (p. 180)

132 *Kitsoda volna olyan együgyü...* — fr. „Et qui seroit si simple que de le donner, repliqua Zeroandre;” (p. 180) *luk. 19.8. az idézet a kiadásban kurzív. uram. ímé minden jóságomnak felét. a szegényeknek adom.* Káldi: „Uram, ímé felét az én javaimnak a' szegényeknek adom;” fr. „Seigneur, je m'en vais donner la moitié de mon bien aux pauvres.” (p. 180)

valamint szent bernárd mondgya,... — A kiadásban következő sorok kurzívák (p. 181); *értvén azt, hogy az ilyen takargatás vétkes,...* — „Il entend, Monsieur, que toutes ces reserves inhumaines sont criminelles: et...” *egy szent atya szerént* — „C'est selon la pensée d'un Pere de l'Eglise,...” (p. 181) *mondgya ez a szent,* — „C'est donc aïoûte ce saint Homme,...” (p. 182) a nyomtatásban ez új bekezdés. *Chrysost. hom. 11. ad tim. cap 4.* Aranyszájú Szent János (Chrysostomus) konstantinápolyi pátriárka (347–407) egyike a négy nagy keleti egyházatyának. A fordító Chrysostomus Homiliáit másutt is idézte, *ÖM II. 948; IV. 762* és az V. kötet (könyveiben).

133 *a melyet meg akarják előzni.* — fr. „...contre laquelle ils se veulent précautionner.” (p. 182) Ez a bekezdés Angyélika közbevetése.

...ate okoskodásod sántit, — fr. „Tu vois donc bien, Angelique, que ta Morale cloche, et que ton ménage tient de la profusion de l'avarice, contre tout ce qu'il a dit Monsieur l'Abbé.” (p. 183)

A mi pedig a fősvénységet illeti,... — fr. „Maintenant pour ce qui regarde l'avarice...” (p. 184) Előbb a fősvénység bírálata volt a téma, most arról beszélnek, ami nem az; *a közönséges társaság bírják,* — „ils le possèdent par leur communauté, et...” (p. 184)

134 *nem fősvénységből*, — fr. „non par un motif d’avarice,” (p. 185).

egy okos, és értelmes embertől, — fr. „car, ainsi que l’ay oüy dire à un homme de bon sens;” (p. 185) ...*valamint a farkas a juh akolban*. — „dés que les debtes entrent dans une maison, c’est le Loup qui entre dans la bergerie; ou pour le dire plus clairement...” (p. 185)

135 *a kölcsön adó* — fr. „un creancier” (p. 186) *csak meg kéri az adósságot*, — „...et vent qu’on luy fasse raison à quelque prix que ce soit.” (p. 186) A hitelező, az adós és az adósság témakörét folytatva zajlik a beszélgetés e bekezdés után; Mikes mintegy kétlapnyi szöveget (p. 186—188) elhagyva, benne két utalást (Rom.13.1.2.6.7. és Tacit. 4.hist.), egy bekezdés közepétől folytatja új bekezdésben: *E tehát igazdaságnak, aleg főveb tudomannya*,... — „C’est donc là une maxime essentielle de la veritable oeconomie, que tous bons ménagers doivent inviolablement observer de ne point faire des debtes, ou de les prevenir.” (p. 189)

az eszesség. — fr. „c’est un effet de prudence:” (p. 189) *ezt már meg mutattuk*, — „Nous l’avons déjà fait voir, et que...” ...*hanem az életet keresni*. — „à passer une partie de la vie, non à vivre, pour ainsi dire, mais à gagner de quoy vivre.” (p. 189)

136 *valamely rut sobrák és fősvény hajlandoságal*, — fr. „que par une inclination avare et sordide;” (p. 190) NySz Zsobrák, sobrák; alább *zsobrák* alakban is írja Mikes.

hat esztendő forgása alatt... exod. 23.10. lev.25.3.4. és 20. 21., ha töllem azt kérditek... — A kiadásban e bibliai idézetek kurzívák (p. 190—191); a fordítás ennek nyomán készült, de Káldira emlékeztető szóhasználat is előfordul benne.

Látya hát kegyelmetek. — fr. „Vous voyez donc là, Monsieur, qu’il...” (p. 191) *holmit* — „quelque chose”; *el is mondhatni erre, hogy...* — „et il en faut conclure que...” (p. 191)

137 ...*a gabonás házban*. — fr. „...si comme font la plupart des gens avares, on mettoit son blé en grenier, l’accumulant d’année en année...” (p. 191)

...*avérek árrán adgyák el buzájokot*. — fr. „Qu’on attende la dernière necessité pour leur vendre la blé au prix de leur sang?” (p. 192)

amint ezt másoktól halottam, és... — fr. „comme i’ay entendu conter?” (p. 192)

138 *nem tudom hogy gázol ki kegyelmed ebből?* — fr. „Vous voylà pris, Monsieur l’Abbé” (p. 193) A kiadásban Télámon közbevetése után külön sorban; Mikes kötetlenül fordítja a francia nyelvi fordulatot; az abbé válaszában is: *Igen könnyen felelé apáter*. — „Pas trop, répondit Theotée, car...” *közönséges arron* — „à un prix raisonnable,” *mondgyuk tehát azt egyszer mindenkorá. hogy...* — „Disons donc une fois pour toutes, qu’il faut avoir devant les yeux cette maxime, que... la charité est la Loy dominante et inviolable, que Jesus-Christ est venu établir.” (p. 193)

és hogy azon. a közép uon foly, a melyen kell lenni. — fr. „qu’il est au contraire dans le juste milieu de ces deux extremités, c’est à dire, au point où doit estre la vertu oeconomique.” (p. 194) Mikes a mondat végét elhagyta Angyélika szavaiból.

Ismét elő kezdem. mondá... emeg lévén. — fr. „Je reprends donc maintenant mon calcul, continuë... Cela déduit, ie me sers...” (p. 194) *az az,* — „ie veux dire...”

138 *és itt meg állapodom,* — fr. „et c'est là le point;” (p. 194) *minden nyughatatlanság, és sopánkodás nélkül,* — „sans rien dire, sans m'inquieter, sans apprehender que terre me manque, comme certaines gens, si dans le courant de ma dépense ie demeure en deça, ou si ie vais au delà de la ligne, qui est ma route.” (p. 195) Mikes fordítása ennek önálló összevonása; *azután egy laistromba irom...* — „Bien davantage, ie fais un memoire de toutes les choses que...” *otsub,* alább *otsun... óltsu... ótsubb,* ritkán előforduló mikesi tájszó, vö. *ÖM I.* 490.

más képpen, nagy vakságba vezeti aház gondgyát. — fr. „autrement c'est un Pilote aveugle qui se mesle de gouverner un Vaisseau.” (p. 195) Ez is teljesen önálló nyelvi s kifejezésbeli mondatszerkesztés.

hogy tudgyon alkuni, mivel... — fr. „...de se débattre du prix: car il dépend de la volonté de ceux qui vendent, de vendre autant qu'ils veulent.” (p. 196)

eszerént kell gondolkodni akézi munkárol, a mester ember is kételen drágábbért dolgozni. — fr. „Il est de mesme des Manufactures, si ce sont choses qui demandent beaucoup de temps pour les faire, elles sont cheres; parce que l'ouvrier doit reprendre sur leur valeur sa nourriture et son entretenement pour tout ce temps-là: Cette nourriture croît aussi rabaisse, selon la cherté des vivres. Voilà...” (p. 196–197) Mikes kissé lerövidítette az „árképződés”-ről szóló érdekes korabeli fejtegetést.

139 *Azután arra kel vigyázní,* — fr. „Pour les autres circonstances: comme s'il arrive que...” (p. 197) Ez a bekezdés is erősen összevont a nyomtatott sorokhoz képest.

ezt is mondom én minden nap az aszonymak,... — fr. „Et c'est justement le combat que l'ay tous les iours avec Madame, designant Philargie.” (p. 198) Mikes enyhébb fogalmazásban és másképpen fejezi ki Angyélika bajoskodását Diánnával; *sok olyan nehezen teszi az erszényben a kezét, hogy...* — „La repugnance que l'on a à mettre la main à la bourse, ou à laisser sortir l'argent de ses mains, fait que l'on accepte les choses au double de ce qu'elles valent...” (p. 198) A fordításban a francia bekezdés vége elmaradt.

mint hogy a vevés, és az eladás, olyan mint egy kötés, a vevő, és az eladó között. — fr. „Car l'achapt, et la vente estant une espece de Contract entre un vendeur et un acheteur...” (p. 199) *ha valamiben meg tsalná magát,* — A kiadásban utána: „C'est ce que dit Lactance en ces termes: *Un acheteur, qui...*” a kurzivált részletet megrövidítve, Mikes csak a példát említi, elhagyva a rabszolgáról szólót belőle: „*vendant par exemple, un Esclave, ou une maison, que l'Esclave est fugitive, ou la maison infectée de peste,...*” (p. 199) *lactentius. libr.5.* az előző beszélgetésben is említett Lactantius.

140 *Az igasság azt is kívánnya, hogy...* — Ez már a nyomtatásban következő bekezdés (p. 199) második mondata: „...cette égalité veut que l'on ne force point

l'acheteur à acheter: Et en troisième lieu, que l'on n'en demande que le prix juste et raisonnable." (p. 200) Utána a fordításban pár sor elmaradt a kurzivált francia idézetig; *versenkedünk*, – „*nous disputons*”; *oltsubban* – „qu'on luy avoit fait moins qu'elle ne valoit,” (p. 200) a bekezdés vége kissé összevont; *szent Chrysostomus*. idézete kurzív; *olvassuk az szent Isidorus életében*, Szt. Isidor (360?–435) görög egyházi íróra utalhat.

140 *Ez az árúnak, és a vételnek rendi*,... – fr. „Voilà les regles de la vente et de l'achat: Que doit-on dire après cela de certains gens, qui non seulement marchandent,...” (p. 200) Az ésszerű háztartás előírásainak ismertetése közben a páter külön fejtegetésbe bocsátkozott egy a társaságot érdeklő anyagiasság témáról; *az árust*, „un homme à vendre,” ...*tsak nem ajándékon oda engedni*. – „...et donner son bien presque pour rien.” (p. 201) Mikes kissé összevonta a francia bekezdés közepét.

se a mézárósnak, se a sütőnek, se a mester embereknek, ...ezek a szegény emberek... – fr. „Il faut mettre dans le mesme rang ceux qui ne payent, ni Boucher, ni Boulanger, ni Ouvrier, et... ces pauvres gens...” *a ki későbbre fizet, kevesebbet ad*, – „car une des maximes de l'équité estant, que qui paye plus tard paye moins,...” (p. 201) a polgári életből vett gyakorlati példák, közmondással fűszerezve.

ismét el kezdem. – Angyélika újra átveszi a szót háztartási tapasztalatait újabb témával folytatva.

141 *a mi el nem álhat*, – Mikes ez után elhagyta a francia bekezdés kb. kétharmadát (p. 202); *az után fel vetem. hogy...* ez már a következő bekezdés a kiadásban: „Avec cela ie suppute combien de...” a „gyertya” után még „de beurre, de charbon” (p. 203), ezt a fordító szintén megrövidítette; *arra is vigyázon*, ez is már egy újabb bekezdés a nyomtatásban, amely előtt a páter helyesel („C'est là la veritable regle, reprend Theotée.”) Angyélikának, akinek szavait a kiadás idézőjelben adja (p. 203)

kezében adván annak... – fr. „Elle doit luy remettre toutes choses entre les mains: j'entens tout ce qui se met en reserve et sous la clef, pour la bouche, et pour autre usage: Elle doit les luy compter, et luy montrer le lieu...” (p. 204) Ez is idézőjelben van a kiadásban a Mikes által kissé összevont bekezdés végéig.

Nézük meg már mitsodásnak kell lenni... – fr. Pour les qualitez que doit avoir cette femme de charge, voicy à peu près celles que ie me souviens que cét honneste homme me marquoit.” Utána ismét idézőjel s a bekezdés végén utalás a kiadás margóján. „*Ex Xenoph. mem.5.*” (p. 205) *a férfiakal való trétsélést ne kedvellye*, – „...et moins encore aimer la conversation des hommes.” Mikes saját szava járásával fordítja; *a trétselésre vö. másutt is, ÖM IV. 746.*

erre kell vigyázni, – fr. „Et c'est là une maxime dautant plus important, que si vous donnez trop à vos gens pour les choses qui ne regardent pas la bouche, c'est autant de perdu; et que si vous leur en donnez trop pour celles qui se mangent, c'est les rendre aussi mécontens, comme si vous ne leur en donniez pas assez.” (p. 205) *még annál inkább zörgölődik*. Mikes kifejező tömörítő fordítása.

142 a mely lonak sok abrakot adnak, az el kapja az urát. — „un cheval à qui on donne trop d'avoine devient fougueux.” (p. 205)

egy spanyol példa beszédét, — fr. „ce proverbe Espagnol: „*Ne donne pas à tes valets leur saoul de pain, et ils ne te demanderont point de fromage.*” (p. 205) A kiadásban ez kurzív s a margón van spanyolul; Mikes rövidítette a francia bekezdés végét.

ma tehén hust, holnap császár madarát, — fr. „car ie ne pretens pas donner, par exemple, aujourd'huy de Boeuf, et demain des Perdrix; mais i'entens que si ie fais mettre aujourd'huy des choux dans le pot, i'y feray mettre demain des herbes: si ie fais rostir aujourd'huy ma viande, ie la feray demain mettre en ragoût.” (p. 207) *kaszás lév* „olyan léből készült savanyú leves, melyben füstölt disznóhúst főztek” ÉrtSz III. 777.

143 *piatzos kenyeret* — fr. „du pain de cuisson,” (p. 207) *az ólttsu husnak híg aleve*. Mikes magyar közmondással tömöríti a francia bekezdést (p. 208).

...a filosofusok követ. — fr. „ie crois, Angelique, que c'est là la pierre philosophale de tout le ménage.” (p. 208) A fordító más, de találó mondatszerkesztéssel ülteti át.

ahoz nem kell szem fény vestés, — fr. „et c'est cette magie que le ménage que ie vous préche icy n'entend pas.” (p. 209) A bekezdés közepének némi összevonásával.

Ugyan drága leány ez az angyelika... — „Cette Angelique est agreable, dit Nientilde, en me regardant.” (p. 209) Mikes Máriánna kedves stílusú megnyilatkozása után teljesen kiiktatja ezt a társaságban hallgatólagosan jelen levő személyt, az író, aki ilyen mozzanatokkal érzékelteti jelenlétét.

hogy én kegyelmedet Czifrán ruházam, — fr. „que ie vous entretinsse d'habits en broderie, de points à la mode,...” (p. 209) *ha tsak ajános pap országában nem megyünk*, ezt Mikes fűzte bele a francia bekezdés végéhez (p. 210) érve, a tőle ismert mondással (ÖM I. 646) a dolog lehetetlenségét fejezve ki.

144 *Éppen ezt akarám mondani,...* — fr. „C'est là iustement ce que ie veux dire, Madame,...” (p. 210) Ez is társalgó nyelvi fordulat. *erről a vegről vagyón tehát itt akérdés. és nem a dologrol.* — „C'est donc de la fin, et non pas de la chose dont il s'agit icy.” Utalás a föntebbi bekezdés végére: „J'entends donc dire que ie feray une moindre dépense pour la mesme fin, non pas pour la mesme chose.” (p. 209—210)

mert a sóbrakságot nem tartom jó gazdaságnak, — fr. „Je dis honnestement; car ie n'appelle point ménage ce qui est sordide.” (p. 210) *de szükséges hogy a hus jó legyen.* — „Mais il faut pour cela que les choses soient bonnes: Car si...” (p. 211) Ez a kiadásban már a következő bekezdés, amelyet Mikes oda vont a rövidített előző bekezdés végéhez.

145 *Rendes példa történet itt a háznál. nem régen* — fr. „Nous en avons eü un exemple plaisant dans la maison de ceans.” (p. 212) A levélíró Mikes előadászövézéséhez hasonló gördülékeny hangnemben; *száraz fát... nyers fát* — „le bois sec... le bois verd”; *sött még böjti napokon is. mivel...ollyankor rántnak leg*

többet, — „et même en Caresme où il y a beaucoup de fritures et de court-bouillons à faire, et...” (p. 213) *elég a hogy, ... a Leveleskönyvből* jól ismert mikesi közbevetés (ÖM I. 7, 9, 407, 410 stb.) *én abban kezdék kételkedni*, — „ie voulus un peu penetrer la chose, et l’observay...” *hát el hülék belé. Ez is hasonlít a levélíró stílusfestésére; hát a nem jó kiméllésé?* — „N’est-ce pas là bien reüssir en épargne?” (p. 213) A fordításban utána elmaradt két nyomtatott bekezdés (p. 213–214).

A mi szomszéd aszonyunk, meg fizeté a fősvénységet... — fr. „Il en arriva chez une de nos voisines, le desastre que chacun peut s’imaginer; elle envoya un Laquais dans une chambre sans lumiere querir quelque chose, il fit tomber et casser pour plus de cent francs de porcelaine;” (p. 214) *Mikesnél fincsáit, és kristály edényit.*

146 az olyan ZSobrák háznál, — fr. „dans ces maisons inhumaines et sordides.” (p. 214) *vö. előbb sorbrák; el pazérolni.* mikesi tájszó „et font une dissipation generale de toutes choses.” (p. 214)

igasságosnak kell lenni, és jó szívünek, — fr. „Comme il faut estre iuste et humain...” (p. 215) *és abbol a szegenyeknek is kell adatni,* — „ou qu’on la donne aux pauvres.”

Azt el ne felejtsük, hogy... — fr. „Il ne faut pas oublier non plus que...” (p. 215) *a liktárium tsinalást,* — „Pour cela elles doivent sçavoir faire ou ordonner toutes sortes de confitures,...” (p. 216) *a liktáriumra vö. a Leveleskönyvből* (ÖM I. 698).

Ezt is hozzá teszem. hogy... — fr. „Et generalement parlant il faut qu’elle...” (p. 216) E bekezdések beszélt nyelvi fordulatokkal kezdődnek.

147 Itt szólhatnak az épületről. — fr. „On pourroit mettre en cet endroit la disposition du bastiment.” (p. 216) Utána a francia bekezdés bizonyos összevonása; *olyan formán... aki bé jó. vagy ki menyen.*, A kiadásban ez a rész idézőjelben van, a margón ismét „*Ex Xenoph. memor.5.*” (p. 217)

De mi haszna. hogy én ezt mondom. mivel... — fr. „Mais à quoy sert de dire cela: Il y a des Dames qui se croyent deshonorées d’entrer dans une cuisine,...” (p. 217) *és meg szennyezni a pompás fő aszonyi titulust,* — „et de gaster le titre auguste de Dames de qualité.” *az illyen finnyásságot.* — „...si elles ne surmontent cette fausse delicatessen.” (p. 217)

En azt tartom. hogy... — fr. „Je trouve donc, sauf meilleur avis, qu’il n’y a rien de si absurde...” (p. 218) *erre azt mondhatná valaki, hogy...* a franciában közbevetéssel és kurziválással: „*On fait trop de bonit dans ma cuisine, dira-t’on, cela rompt la teste. Il y sent trop mauvais, cela est incommode.*” (p. 218) *a sir szag a. m. a zsírszag; hogy ha pedig közelebb volna,* — „au lieu que s’ils estoient sous la main, et si on visitoit souvent ces lieux-là,...” (p. 218)

De nékem úgy tettik. — fr. „Mais il me semble,...” (p. 218) Mikes gyakori elbeszélő fordulatára vö. ÖM I. 8, 10, 28, 91, 448 stb.

148 Erre is reá allok. — „Je le veux, Monsieur,...” (p. 218) A beszélgetést élénkítő nyelvi fordulatok; *nem a hely tézsi ötet fő emberré.* — „puisque ce n’est

pas le lieu qui fait l'homme de qualité; mais les prerogatives et les qualitez personnels..." (p. 219) Mikes a francia bekezdés ezt követő részét erősen összevonta; majd elhagyott kb. háromlapnyi (p. 219–222) szöveget a tisztá konyháról és együttes étkezéstről, a konyháról és a gazdaságos fűtésről stb.

olyan aszonyt üsmérek,... fr. „Une Dame de nostre connoissance est de ce nombre.” (p. 222) *a ki sajnál pénzt adni...* A francia szövegben nem *egy zár*, hanem „ablakok” pótlásáról van szó, s arról, hogy a huzat miatt gyorsabban égett és fogyott a tüzelőfa. „Pour épargner de faire refaire des vitres à la cuisine, elle brûloit trois voyes de bois davantage par an qu'elle n'auroit fait; car...” (p. 222–223) Ehelyett Mikes a *kamarájában* garázdálkodó *kutyák*-ról rögtönzött példát.

egy szép mentét — fr. „un habit” (p. 223) *csak azért, hogy tizen négy, vagy tizen ött viseltes gombjainak hasznát vehesse*, — „et sans autre raison que pour employer une douzaine de boutons qu'on auroit de reste, afin que rien ne se perde.” A franciától eltérő önálló szerkezettel átültetett részlet; a kiadásban a bekezdés végén a margón latin idézettel kísért utalás: „*Ex Xenoph. mem. 5.*”

Igen közelgetek. agazdaszonyságomnak vége felé, — fr. „J'approche de la fin de mon entreprise, continua Angelique, et il ne me reste plus qu'une maxime à expliquer.” (p. 223) *mint azon kártyás aszony*. — „ny faire comme certaines ioieuses, qui apres avoir perdu au ieu cinquaint pistoles,...” Mikesnél *száz forintot* vesztett; *nagyon kezdé szidni a szolgálóit*, — „jettent feu et flâme à leur retour chez elle, parce qu'elles trouveront deux chandelles allumées.” A fordításban enyhébben, a fr. szerint „tüzet és lángot szórnak”

azt mondhatnák erre, hogy... — fr. „Vous me direz peut-estre, qu'il est toujours bon d'épargner d'un costé ce que l'on dépense de l'autre.” (p. 224) Előtte némi rövidítés a bekezdés közepén.

148 *A valo hogy...* — Mikes ezt a bekezdést is (p. 224) összevonta; „a'valo” — az való, hogy... a fordító és levélfíró rendszerint ezzel az ismert megengedő kötőszós kifejezéssel kezdi a megengedést, *ÖM* I. 10, 14–15, 27, 413, 421, 437 stb.

Ihon ez a gazdaszonyságnak. törvénye,... — fr. „Voila les loix du ménage, et en voila l'éclaircissement autant qu'une personne qui...” (p. 224)

...királynéjává teszi örökségének. — fr. Heureux sera le Souverain, qui vous fera la Reyne de son ménage.” (p. 225)

erről maszor is szólhatunk. — fr. „Cela viendra à propos une autre fois.” (p. 225) Mikes a francia bekezdés közepét lerövidítette, a végét elhagyta; következő mondata a kiadásban új bekezdés.

illiké a fő aszonyokhoz adolog? — Az újabb bekezdés margóján a kiadás a beszélgetés következő részét jelzi: „V. Ouvrage des mains” (p. 225)

Nékem úgy tetszik, ...hogy nem igen nagy ékesség, egy fő aszszony kezében a gusaly. — fr. „A la verité, répondit Zeroandre, ie ne trouvererois pas une Dame de qualité trop bien parée d'une quenouille.” (p. 226)

mint a kézi munka, — fr. „que le travail des mains.” (p. 226)

150 *Immár vagy mese, vagy nem, ... az a régi auctor homérus*, fr. „Contes, ou non, ...” (p. 227) A kiadásban a margón: „Homere.” *sok fabulát* — „car quoy qu'il employe beaucoup de fables et d'allegories dans ses Poëmes, ...” Homérosz (i. e. VIII. sz. dereka) Iliász c. eposzát idézi a kiadás.

mi formában beszélteti ez a poeta hectort, — fr. „quand il fait parler Hector et Andromague sa femme.” (p. 227) *hom. illiad* a kiadásban ez a margón van (p. 228); *a vetöllöt* — „la navet” vetéllöt; *...igy beszélni feleségének*. Mikes a bekezdés végét lerövidítette; a régi szokások ilyen értelmezéséről a levélírónál számos példa akad az asszonyokról. *ÖM I.* 480—481, 543 stb.

150 *Hagyuk el a mesét. és mennyünk a historiára*, — fr. „Mais laissons la Fable, si vous voulez, et venons à l'Histoire.” (p. 228) A bekezdés vége a kiadásban kurzív; *just. lib. mon. et exemp. pol. libr. 11. C 15.* A nyomtatott margón is tévesen „*Iust. Lib. Mon. et Exemp. Pol. lib. 11. c. 15.*” Az 1718-as (p. 595) és az 1743-as kiadásban helyesen: „*Iust. Lips.*” etc. (p. 286) Justus Lipsiust a kiadás már a második és ötödik beszélgetésben is idézte; Mikes csak itt, a hatodik könyv végén írja le a ráutaló hivatkozást. J. L. a humanista újsztoikus iskola képviselője (1547—1606), politikaelméleti írása a *Politica* (Leyden 1589), történeti-politikai példatára a *Monita et exempla politica* (Antwerpen 1606). Mindkettő Magyarországon is megjelent, az utóbbi Nagyszombatban (1698, 1700, 1723 stb.), az előbbi is (uo. 1724), Laskai János fordításában (A polgári társaság tudományáról. Bártfa 1640). Latin kiadásuk megtalálható Rákóczi ifjúkori olvasmányai között.

de nem eről vagyon itt akérdés, ... — fr. „mais ce n'est pas de quoy il est question: elle...” (p. 229) *azert hogy pápa szemet kellene fel tenni*. — „parce qu'il luy faudroit des lunettes, et...” Mikes *Leveleskönyvének* egy részlete emlékeztet erre a dámára (146. lev. 1739. *ÖM I.* 237, 715).

Angyélika mondá télámon. — r. „Voila qui est plaisant, répond Zeroandre.” (p. 229) A kiadásban csak ennyi; a többi Mikes betoldása; vö. a levélíró a asszonyok szokásairól (*ÖM I.* 480, 543).

151 *a régi fő asszonyok*. — fr. „ces anciennes Dames” (p. 229). Utána elmaradt a bekezdés folytatása, amely a „Dames Chrestiennes”-ről szól egy „Chronique de la vie de Charlemagne” alapján (p. 230); *azt írják*. — „L'Histoire dit de mesme de cette grande Isabelle Reyne d'Espagne, qu'elle...” (p. 230) *aza nagy spanyol királyné. Isabella*. A kiadásban ez már új bekezdés, s a munkájáról szóló sorok kurzívak; *ferdinandusal. az ő urával. ez is egy újabb bekezdésben van a nyomtatásban*. Az uralkodópár ismert a levélíró és fordító munkáiban. Mikes először Don Antonio históriájában írt a Spanyolország egyesítését (1479) végrehajtó Izabella kasztíliai királynő és Ferdinánd aragóniai király személyéről (53. lev. 1724. *ÖM I.* 528—530); forrása Mme de Gomez: *Journées amusantes c. regényciklusa* (III. 21—29) volt, vö. *ÖM I.* 531; III. 599.

azt mondgya rola. egy auctor. — fr. „dit un Escrivain” (p. 231). Szavai a kiadásban kurzíváltak, a margón: „*I. Lips. Monit. et ex Pol. Lib. 11. c. 17.*” (p. 231)

Még több példat is hozhaték elé kegyelmeteknek. ezeknél ujabbakat is. — fr. „Je pourrais vous rapporter encore d'autres exemples, et mesme plus modernes, si vous...” (p. 231)

...jó erkölcsűnek, :(erre figyelmezen kegyelmeitek:). — fr. „...qui ayent passé pour vertueuses: Remarquez ce mot, ie vous prie, qui n'ayent travaillé des mains d'une façon ou d'autre.” (p. 232)

152 *hogy bé foghassam szájokat...* — fr. „ie veux finir cette contestation, par une autorité qui fermera la bouche à tous ces Esprits forts, qui...” (p. 232)

de az esettől fogvást, — ti. a bűnbeesés óta; a francia bekezdés elejének (p. 233) némi rövidítésével.

153 *halgassuk mit mond erről rövideden a szent lélek.* — fr. „Voicy l'endroit dont ie vais vous faire l'abregé.” (p. 234) A Mikesnél következő aláhúzott sorok a kiadásban két-három helyen meg vannak szakítva a szerző ném kurzivált magyarázó soraival, amelyeket a fordító elhagyott, s így a kurzív részletek a kéziratban egybekerültek.

a bölts azt mondgya. — fr. „dit le Sage,” (p. 235); a kiadásban a kurzivált sorok végén a margón „*Proverb.31.*” (p. 236) A közbeszótt sorok elhagyásával rövidített bibliai passzus Káldihoz viszonyítva a nyomtatott sorokat követi.

akarjae kegyelmed meg hazudtatni a régi időt, a historiát... — fr. „voudriez-vous donner un démenty à l'antiquité, à l'Histoire, à l'usage de tout les temps, à la raison, et mesme à la sagesse, qui nous presche...” (p. 236)

154 *Nem bírok a kegyelmed erejével páter uram.* — fr. „Vous estes trop fort pour moy, Monsieur l'Abbé, répondit Zeroandre.” (p. 236)

E tehát közönségesen... — fr. „Voilà donc en general, reprit...” A kiadás margóján a következő rész jelzése: „VI. Distribution du temps.” (p. 136)

a filosofusok azt meg nem magyarázhatták, — fr. „... que les Philosophes se trouvent fort empêchez à le définir. On dit que c'est qui designe la mesure ou la durée de quelque chose: Ou que...” (p. 237)

az egész természet szüntelen valo mozgásba vagyon... fr. „La verité est, que toute la nature est dans un mouvement continuel, les Cieux, la Terre, les Elemens, enfin tout ce qui vit, et ce qui ne vit pas.” (p. 237) Erről már szó volt a könyv elején.

nevezvén inkább időnek, mint sem napnak, — fr. „Et on a appellé cette division le Temps, se servant de ce mot Temps au lieu de celui du Soleil.” (p. 238)

155 *lelki képen* — fr. „spirituellement” (p. 238) inkább szellemesen; *a tsudálatos dolog,* — „Cependant, chose admirable!” (p. 239)

valamint mondgya. egy nagy filosofus. — fr. „comme dit un grand Philosophe...” (p. 239) A kiadásban innentől idézőjel a következő bekezdés végéig; *Xenoph.memor 5.* a kéziratban mindkét bekezdés kissé összevont (p. 239–240).

156 *Igen drága dolog tehát az idő...* — fr. „Le temps est donc une chose infiniment precieuse; et...” (p. 240) A kéziratban a francia bekezdés vége (p. 241) kissé rövidített.

...meg lehet az időt el rendelni. mivel... — fr. „C'est peut-estre,...la raison pourquoy on dit qu'il faut regler son temps, car cela ne peut regarder que des Religieux et des gens d'Eglise, qui n'ont que les affaires qu'ils se donnent.” (p. 241) Mikes fordítása itt elég nehézkes.

Lehetetlen, hogy ne nevessek... — fr. „Je ne puis m’empêcher de rire, repliqua Angélique,...” *egy betsületes ember*, — „un honneste homme” (p. 241); *világi ember*, — „un homme du monde,” (p. 242)

157 *a romai szokást követik*, — fr. „Communément on suit la maniere des Romains.” *városi nap*. — „le iour Civil”; *természet szerént valo nap* — „le iour naturel” (p. 242). *A sidok, az anyaszent egy ház,*... — „Les Hebreux, que l’Eglise suit,...” (p. 243)

Számlállya fel kégyelmed. — fr. „Comptez bien, Monsieur, continua-t’-elle,...” (p. 243)

158 *de fel merném fogadni...* — fr. „Mais ie gage qu’à vostre égard tout roule sur deux poincts, dont voicy le compte exact.” (p. 244) Ironizáló dialógus a beszélgetés vége felé.

mind a sidok, mind a romaiak. és mind a restek. számlálások szerént. — Mikes a franciákat elhagyta: „Judaïques, Romaines, Françoises, paresseuses et telles enfin qu’il vous plaira.” (p. 244)

(hogy meg alkudtathassa őket:) — fr. „pour les mettre d’accord faisoit un partage assez juste.” (p. 244) Mikes zárójelei nélkül.

az idejeket el rendelni? — fr. „...püssent regler leur temps?” (p. 245) Az időbeosztásról, napi rendtartásról van szó. *minden dolognak ideje nagyon.* — „Toutes choses ont leur temps: et encore qu’il y ait certaines occasions,...” a bibliai mondás a kiadásban kurzív.

159 *Először,*... Mikes elhagyta az itt felsorolt gazdasági tevékenység részletezését (p. 245–246); *másodszor* ez a kiadásban következő bekezdés, amelyet a fordító idevonva kissé rövidített; *harmadszor*, a nyomtatásban ez is új bekezdés (p. 246); *utolszor*. ennek az újabb bekezdésnek is elmaradt kb. kétharmad (p. 246–247).

mint egy kedvessé tenné, ezt a nyomorult életet. — fr. másképpen, „par l’habitude que l’on s’y formeroit, que cette vie, quoy que laborieuse et active, deviendroit un jeu et un plaisir.” (p. 247) Mikes magukra gondol; a francia bekezdésből elmaradnak bizonyos mozzanatok (pl. szokásos jótékonykodás, a szegények táplálása, ispotályok látogatása, börtönök felkeresése), s kialakul a napi rendtartás, amely bizonyos mozzanataiban emlékeztet Rákóczi rodostói udvartartásának rendjére, vö. 37. lev. ŐM I. 57.

160 *és ezek szerént tenni minden rendelést.* — Mikes elhagyta az összegező, de ismétlésnek tűnő francia bekezdés végét (p. 248).

Elég talám már pater uram. — fr. „En voilà bien. Monsieur l’Abbé, s’écria Zeroandre; mais enfin il faudra donc toujours estre comme à la charnè; sans iamais avoir de divertissement.” (p. 248) Ezzel a beszélgetés utolsóinak hagyott témájára utal, amelyet a kiadás margója is jelez: „VII. Des divertissemens.”

mint egy mizántropus. a ki tiltaná... — fr. „c’est faire le *Misanthrope*, et blesser la charité, que de deffendre entierement les divertissemens, et particulièrement aux femmes, qui estant d’une constitution delicate, et sujette à de frequentes indispositions, se doivent un peu plus d’indulgence que les hommes. Seulement

faut-il observer, que ces divertissemens soient honnestes et convenables à des Chrétiens, et..." (p. 249) A Misanthrope-ra történő hivatkozás Molière darabját idézi föl, aki ezt a típust komédiájában megtestesítette: *Le Misanthrope* (1666).

De ha a kártyát meg tilttya...tekézni kell hát nékiek. — fr. „Mais à quels jeux jouer, Monsieur l'Abbé, reprit Zeroandre? il faudra que les femmes iouent à la Paume, puisque vous deffendez les jeux de hazard.” (p. 249–250) Mikes némileg másképpen fordítja Téliámon kérdését. *a ragaszkodás. és a mód nélkül való* — „l'attachement et l'excez” (p. 250) *példának okáért.* Ez a kiadásban új bekezdés. „Car par exemple, il y a des jeux d'exercice, et des jeux sedentaires. On sçait que les jeux d'exercice... Parmi les jeux sedentaires, il y en a...” Mikes nem tér vissza a hazardjáték elmarasztalására, hanem a bekezdést lerövidítve, a következőt (p. 251) elhagyva, s az utolsó bekezdésből a legutolsó mondatot megtartva fejezi be. „Il faut donc que la prudence regle les divertissemens, aussi bien que les choses serieuses.” (p. 251)

161 *Ennek a Munkának bé fejezése.* — „Conclusion de ce traité.” „*Effet des ces avis et conversion de ces paresseux.*” A kiadásban új oldalon (p. 252).

aki holmit kezdé érezni magában. — fr. „qui se sentoit toucher, il ne se peut rien de mieux.” (p. 252) Az erkölcsi hatás kedvéért ezt Téliámon mondja.

Oh! e már nem tréfa, mondá tsak magában... — fr. „Tout de bon, Madame, s'écria Angelique, voila le commencement d'une conversion.” (p. 253) Mikes másként motiválja Angyélika felkiáltását.

...a mint gondollyák. — A kiadásban itt egy kurzivált passzus következik. „*C'est lâcheté et bassesse de coeur de se deffier de ses forces.*” Utalással a margón „*Arist. Eth. 4.c.3.*” (p. 253) *hogy az egésségre,* ti. vigyázzon, vö. fr. más szerkesztéssel: „Mais je vous y convie, Madame, par vôtre propre santé, qui est, ou doit être vôtre unique objet pour le corps, aussi bien que vôtre salut au regard de l'ame qui ne meurt point.”

162 *...alelki és testi betegségek.* — fr. „...la source la plus ordinaire de toutes les maladies du corps et de l'ame:...” (p. 254) A kiadásban ehhez latin margóidézettel kísért utalás „*Xenoph.lib.2.mem.*” Erre gyakran hivatkozott a szerző.

162 *az én tanátsom tehát igen jó, az egésség meg tartására.* — Mikes önálló fordításához vö. fr. „Prenez donc, Madame, ce conseil pour un regime de santé.” (p. 254)

hogy az ide való jövedelem haszonra fordulna, — Mikes utána elhagyta e bekezdés folytatását és Zeroandre rövid közbeszólását (p. 254), s a következő bekezdést (p. 255) idevonva folytatja.

163 *azt arest lágyságot,*... — fr. „cette langueur paresseuse,” (p. 256) *el kell szaladni areststégtől,* és... → „il faut fuir genereusement... cette mole oisiveté, et suivre la vertu.”

a szívem gondolattját, — fr. „ce que mon coeur pense;” (p. 256) a francia igés szerkezet helyett magyaros kifejezéssel.

ujjonnan fogok születni. — fr. „ie m'en vais renaistre.” (p. 256) Rövid közbeszólásokkal („s'écria... dit... reprit... répondit... ajoûta... continua... dit...”) élénkített befejező társalgás; Mikes leggyakrabban a *mondá... felelé* egyhangúbb nyelvi megoldást alkalmazza.

Ez így lévén. már most... — fr. „Et cela estant, Madame, continua-Theotée, ie veux esperer aussi que nostre pauvre prisonnier verra bien-tost la fin de son extrême misere.” (p. 257) Visszatérés a kezdő motívumhoz, de a kiadás itt sem említ *leveleket*, amelyekről Mikes kezdettől fogva beszél. Philargie válaszában sem: „Allez, Monsieur l'Abbé, répondit la Dame, il ne couchera pas demain où il est, si Dieu me donne la santé.” (p. 257) Mikes itt is azt mondatja vele: *holnap oda adom.*

mert a ki a szegényeknek szolgál, ö néki szolgál. — A kiadásban kurzív: „car c'est à luy à qui vous la ferez.” hozzá utalás a margón „Math. 25.” (p. 257)

E képpen lett vége, ahat napig tartó beszélgetésnek. — fr. „Ainsi finirent ces entretiens, dont on a veu depuis des fruits merveilleux.” (p. 257) Így kezdődik az utolsó francia bekezdés is, de utána egész másról van szó, mint Mikes önálló szövegalakításában. Az átdolgozásban Diánna feleségül adta Angyélikát Télámonnak, s a kártyás Mariánna is a javulás útjára tért. Összevetésként, íme, az eredeti folytatódó szövege:

„J'ay tâché de ne rien obmettre de ce qui en estoit de plus important, et mesme i'ay en recours à ce pieux Abbé pour m'en rafraîchir la memoire. J'ay voulu seulement supprimer ce que i'avois contribué aussi de ma part à cette conversation, pour laisser parler tout seul ce digne Ecclesiastique, dont Dieu à qui la gloire en est deuë, voulut bien alors se servir pour donner des avis et des preceptes si solides et si salutaires.” (p. 257) Alatta: „*Fin du second Volume du Traité de la Paresse.* Az 1678-as kiadásban: „*Fin du Traité de la Paresse.*”

164 *Ditséret adassék. az Istennek. a ki áldását adgya azokra. kik hozzája meg térnek.* Ez a fordító hálaadó záró monda; utána lapközépen: *Vége.*

165 *Ennek a könyvnek Táblája.* — Vö. a francia kiadás részletesebb „*Table des entretiens*”-jét.

Az Izraéliták Szokásáról

169 *Első Rész. Hogy mi végre vagyon tsinálva ez akönyv.* — fr. „I. Desein de ce Traité.” (p. 1) *az emberi életnek legg fővebb példája, inkább is meg egyezik atermészettel.* — fr. „est un excellent modele de la vie humaine, la plus conforme à la nature.” (p. 1) *...és az egy társaságban valo életett, ...és az ország béli rend tartást is.* — „Nous voyons dans les moeurs, les manieres les plus raisonnables de subsister, de s'occuper, de vivre en Societé: nous y pouvons apprendre, non seulement la morale, mais encore l'oeconomique et la politique.” (p. 1—2) Mikes „la politique” fordítása megfelel a szó korabeli szélesebb fogalmi jelentésének.

...viszá fognak tettzeni, — fr. „...elles nous choquent.” (p. 2) *nem fogunk látni anyi nemesi titlust. se... tsak munkás embereket, és parasztkot...* — „Nous ne voyons chez les Israélites, ni ces titres de noblesse, ni cette multitude d'offices, ni cette diversité de conditions, qui se trouve parmi nous; Ce ne sont que des laboureurs et des bergers; tous travaillans de leurs mains, tous...” (p. 2) a „berger” pásztor, juhász, 'földi munkával foglalkozó' értelemben; a régi és az új társadalmi rétegződés közti különbség hangsúlyozása Fleury nyomán; *...előttünk nem kedvesek.* — fr. „les sacrifices sanglans nous dégoûtent.” (p. 3) Mikesnél erősebb kifejezéssel és más mondattani megoldásban.

170 *Ettől vagyon jobbára hogy...* — fr. „De là vient en partie que...” (p. 3) *...az elméjek rakva vagyon bal itélettel.* — „Les bons Chrêtiens, qui ne se sont pas encore défaits de ces préjugés,...” (p. 4) Mikes önállóan, érzékletes stílusban fordítja az előítéletek elleni sorokat; a bekezdés végén Fleury a terjedő bibliavulgarizálást és téves értelmezést marasztalja el.

De ha az izraéliták szokásit, aromaiak, agörögök, és az égyptum béliek szokásihoz hasonlittyuk, akoron az olyan bal itéletek füstben mennek, — fr. „Mais quand on compare les moeurs des Israélites avec celles des Romains, des Grecs, des Egyptiens, et des autres peuples de l'antiquité, que nous estimons le plus; ces preventions s'évanoüissent.” (p. 5) Mikes a szokások viszonylagosságáról szóló rész elején tömörítve fordít, képletes magyaros kifejezéssel élve.

Ezeket meg vizsgálván, — fr. „On apprend alors à distinguer,...” (p. 5—6) A franciához viszonyítva, önálló értekező stílusfordulat; bár szó van az „időnek és a helynek messze voltá”-ról, a szerző a különbségeket nem a társadalmi fejlődés szemszögéből magyarázza, hanem moralista alapon, a keresztényi erkölcs megromlásával; ugyanakkor biblikus erkölcskritikával illeti az általa említett változásokat, hangsúlyozva, hogy mindennek nem a kereszténység az oka. Érdemes összevetni a francia szöveggel a fordító eljárását és kifejezőkészletét: „Ce n'est pas le Christianisme, qui a introduit cette grande inégalité de conditions, ce mépris du travail, cet amour du jeu, cette autorité des femmes et des jeunes gens, cette aversion de la vie simple et frugale; qui nous rend si differens des anciens. De ces pasteurs et de ces laboureurs, que nous voyons dans leurs histoires, chez qui l'argent étoit de si peu d'usage, et les grandes fortunes si

rares; on en eût fait plus aisément de bons Chrétiens que de nos courtisans, de nos praticiens, de nos financiers; et de tant de gens, qui passent leur vie dans une pauvreté oisive et inquiète.” (p. 6–7) Mikes *külömb külömb féle rendeket*, Fleury „cette grande inégalité de conditions”-t ír a korabeli magyar- és franciaországi társadalmi viszonyoknak megfelelően; a *munkás embereket és parasztokat* előbb „des laboureurs et des bergers”, itt „laboureurs et pasteurs” jelenti; vö. alább is; a *mi udvariainkból*, (fr. „de nos courtisans”) és a *vármegyék biráiból. és tiszteiből, akik...* („praticiens” a. m. jogászember, ügyvéd; „financiers” a. m. pénzember, bankár) a franciától eltérő magyar fogalmi átültetésben. Az idézett részt követőleg a fordításban elmaradt a kiadásokban (1681, 1682, 1690, 1720) folytatódó szerzői utalás a bekezdés végéről: „C’est ce qui paroitra mieux, par le portrait que je feray des moeurs des Chrétiens, après avoir décrit celles des Israélites.” (p. 7)

171 *Mind azon által. én nem kívánok itt hoszu beszédel valo ditséreteket tenni...* — fr. „Au reste je ne prétends point ici faire un panegyrique, mais une relation tres-simple;” (p. 7) Mikes a francia szerző nyomán a valóságnak megfelelő, hiteles történeti előadást ígér, de kéri az „idő” („les circonstances des temps et des lieux”) és „hely” szem előtt tartását; az *utozok*, („des voyageurs”) ismert, székelyes írásmóddal; *szomszédságokban*. — ejtés utáni írásváltozat, ts=cs.

Nem tudhatta az olyan ahistoriakot., aki nem tudja... — Az első két kiadásban (1681, 1682) nem új bekezdés; az 1690-esben és 1720-asban (p. 8 és p. 4) igen; a történeti szempont (historizmus) figyelembevételére szükséges a szokások különbözőségének összehasonlító megítéléséhez, illetve megértéséhez. A levélíró is foglalkozik a szokások viszonylagosságával, mind történeti összefüggésben, mind korabeli különbségek megfigyelésével, amihez élményei és olvasmányai egyaránt hozzájárulhattak, vö. Mikes *ÖM* I. 3–6. lev. (1717), 19. lev. (1718), 23., 30. lev. (1719), 33., 37. lev. (1720), 40. lev. (1721), 50. lev. (1723), 57., 58. lev. (1724), 59. lev. (1725), 65., 68. lev. (1725), 74. lev. (1726), 78., 80., 83. lev. (1727), 96. lev. (1731), 108. lev. (1734), 185–187. lev. (1752) *apannosok, és a romaikak... a magyarok... a törökök, és a kinaik szokási... a kik pálestinában élének...* Mikes a franciák helyett a magyarokat szötte bele az összevetésbe, ami a kiadás szövegének említett bekezdéséből is kiderül. Alább idézzük az ezt követő összevont bekezdéssel együtt.

„Car il faut ignorer tout-à-fait l’histoire, pour ne pas voir la grande difference qu’apporte dans les moeurs la distance des temps et des lieux. Nous habitons le même país, qu’ont habité les Gaulois, et ensuite les Romains. Combien sommes nous éloignés, de la maniere de viure des uns et des autres: et même de celle des François, qui vivoient il y a sept ou huit cens ans? Et dans ce siecle où nous sommes, quel rapport y a-t-il entre nos moeurs, et celles des Turcs, des Indiens, ou des Chinois? Donc si nous joignons les deux especes d’éloignement, nous n’aurons garde de nous étonner, que les hommes qui vivoient en Palestine, il y a trois mille ans, eussent des moeurs differentes des nôtres; nous admirerons plûtôt, ce que nous trouverons conforme.

Il ne faut pas toutefois s'imaginer, que ces changemens soient réglés, et suivent un progrès toujours égal. Souvent des païs fort proches sont fort differens, par la diversité des religions et des dominations: comme aujourd'huy l'Espagne et l'Afrique, qui sous l'empire Romain étoient uniformes. Au contraire, il y a aujourd'huy grande relation entre l'Espagne et l'Allemagne; qui n'en avoient aucune du temps des Romains. Il en est de même à proportion de la difference des temps. Ceux qui ne savent pas l'histoire, ayant oüy dire, que les hommes des siecles passés étoient plus simples que nous, supposent que le monde va toujours se raffinant; et que plus on remonte dans l'antiquité, plus on trouve les hommes grossiers et ignorans.

Il n'en est pourtant pas ainsi, dans les païs, qui ont été habités successivement par diverses nations: les revolutions qui y sont arrivées, y ont amené de temps en temps la misere et l'ignorance, après la prosperité et la politesse. Ainsi l'Italie est en bien meilleur état, qu'elle n'étoit il y a huit cens ans: mais huit cens ans auparavant, sous les premiers Cesars, elle étoit plus heureuse et plus magnifique qu'aujourd'huy. Il est vray qu'à remonter encore huit cens ans, vers le temps de la fondation de Rome; on trouveroit la même Italie beaucoup moins riche et moins polie, quoi que deslors fort peuplée: et plus on iroit au delà, plus on la verroit pauvre et sauvage. Les nations ont leur âge, à proportion, comme les hommes. L'état le plus florissant des Grecs, est sous Alexandre; des Romains, sous Auguste; des Israélites, sous Salamon.

Il faut donc distinguer en chaque peuple ses commencemens, sa plus grande prosperité et son déclin. Nous considererons aussi les Israélites, dans toute l'étenduë du temps où ils ont subsisté, depuis la vocation d'Abraham, jusqu'à la dernière ruïne de Jerusalem. C'est un espace de plus de deux mille ans, que je partage en trois, suivant trois états bien differens de ce peuple: le premier, des Patriarches: le second, des Israélites, depuis la sortie d'Egypte, jusqu'à la captivité de Babylone: le troisiéme, des Juifs, depuis le retour de la captivité, jusqu'à la predication de l'évangile." (p. 8—13)

172 *Hát még az olyan országokban.* — Az első két kiadásban (1681, 1682) „Il n'en est pourtant pas ainsi, dans les païs qui...” (p. 11) nem új bekezdés; *aváltozások*, — fr. „les revolutions” (p. 11) *a mely idő tályba roma fel épüle*, — „vers le temps de la fondation de Rome; on trouveroit la même Italie beaucoup moins riche et moins polie, quoi que deslors fort peuplée: et plus on iroit au delà, plus on la verroit pauvre et sauvage.” (p. 12) Mikes itt rövidített; *mivel a nemzeteknek ugy vagyon bizonyos idejek amelyben el mulnak. valamint egy különös embernek.* — A franciában szabatosan: „Les nations ont leur âge, à proportion, comme les hommes.” (p. 12) E szemléletnek megfelelően szól a következő s befejező bekezdésben az izraelitákról. *nagy Sándor, ... augustus* — Nagy Sándor (336—323); Augustus, C. Julius Caesar Octavianus (i. e. 63— i. sz. 14) 31-től római császár. *amelyet három részre osztok.*, — A „három részre osztás”-t a kiadások kezdettől fogva jelölik a margó szélén és a „Table des titres”-ben, Mikes sem a margón, sem a „Táblá”-ban nem jelzi ezt. A kiadások-

ban római számokkal jelzett fejezeteket a fordító betűvel írt, majd arab számmal kísért „Rész” megjelöléssel tünteti föl; de ez nem azonos a fenti „három rész” beosztással. A kiadásban a II. alatt jelzi a „Premiere Partie”-t; a V. alatt a „Seconde Partie”-t (p. 37); a XXVIII. alatt a „Troisième Partie”-t (p. 350).

173 *Masodik Rész. Először a patriárkákrol és azö Nemesi voltokrol.* — fr. „II. Ire Part. Patriarches. Leur noblesse.” (p. 13) a margón.

...*hogy a gyermekeket jól nevelhessék.* — fr. folytatólag: „et de les rendre de bonne heure solides et serieux.” (p. 14) Ez a fordításban elmaradt; *mind azon által nehéznek látzik lenni. hogy...* — „Toutefois il semble difficile que...” (p. 16)

ádtámtol fogvást... abárkának mértékjét, — A kiadásokban a margón e sorokhoz kurzivált utalás is van: *Gen. V. VII. 11. VIII. 13. VI. 15.* s alább: *hogy az irás még az özön víz előtt találtatot fel.*, után fr. „aussi bien que les instrumens de musique, qui n'étoient pas si necessaires.” *Gen. IV. 22.* (p. 16) a fordításban elmaradt. Mikes nem írja ki a bibliai utalásokat a kéziratban. Az első két kiadásban (az 1682-es javított és bővítettben is) itt végződik a bekezdés; a további sorok csak a következőkben (1690, 1720) vannak meg.

174 *ábrahámnak., jákób rákel az Isák historiája.* — A francia forrásban utalások is: *Gen. XII. 8. XIII. 18. XXVIII. 18. XXX. 48. XXVI. 18.* etc. (p. 17) Mikes a bekezdés végéről elhagyott néhány — görögökre és rómaiakra utaló — sort (p. 18). *A patriárkáknak.* — Ezt a bekezdést a fordító kissé összevonta a franciához képest (p. 18–19). ...*az Isák barátságát.* fr. még „et Ismaël, Jacob et Esaü se conserverent dans la même independance.” és hozzá utalás a margón *Gen. XXVI. 26. 28.* (p. 19–20) *és más segítségel együt,* — fr. még *Gen. XXIV.* (p. 20)

175 *ahistorikusok.* — Ez is jó példa Mikes tömörítő fordítói eljárására; fr. „Tout ce que nous avons d'histoires dignes de foy, ne nous fait voir en ces temps-là que de fort petits royaumes, même en Orient; et dans les autres païs, nous les trouvons encore fort petits long-temps aprés.” (p. 20–21)

3. *Rész A pátriárkák jóságairol. és foglalatosságairol.* — fr. „III. Leurs biens et leurs occupations.” (p. 21) Erről a témáról Mikes *Leveleskönyvében* is olvashatunk: *ÖMI. 19. lev. (1718), 74. lev. (1726) és 450., 590. l. jegyz.*

de lovat, se sertés marhát nem tartottak. — fr. „Il n'y avoit ny chevaux ny porcs.” (p. 21) ...*akutakra,* — „...les puits et les citernes” (p. 22) a bekezdéshez utalások a kiadás margóján *Gen. XIII. 6. XXXII. 16. etc.* (p. 21)

mennyi sok gyermek. aszszony... — fr. „des enfans, des vieillards, des femmes, et des esclaves achetez.” (p. 22) *az arany peretzek, és fülben valok* — „Les bracelets et les pendans d'oreilles” (p. 22) *fél fontot nyomtanak,* — „étoient de six onces d'or” (p. 22) és a margón *Gen. XIV. 14. XIII. 2. XXIV. 22. XXIII. 16. XXVII. 27.* „once” — uncia (kb. 30 g).

176 *hejában nem hevertenek.* — A levélírótól ismert mikesi nyelvi fordulat; fr. „Avec toutes ces richesses, ils étoient fort laborieux, toujours...” (p. 23) *gyakorta kellett meg indulni. és meg szállani, és gyakorta ide s'tová. menni, és*

utban lenni, mivel... — „souvent occupez à camper et à décamper, et souvent en marche; car...” (p. 23) vö. az ilyen „sátoros életről” Mikes első leveleit, amelyekben sajátos gondolatkapcsolás folytán, vándorló életükről szólva, az izraeliták életmódja jut eszébe, bibliai ismerete és olvasmányai alapján. *ÖM I.* 18, 19. lev. (1718), 28. lev. (1719), 61. lev. (1725), 74. lev. (1726) és 448., 550., 592. l. jegyz. A kiadás utalásai e bekezdéshez: *Heb. XI.9.13. Gen.IV.17. X.10.* (p. 24) alább is utalás a következő bekezdésnél *Gen. XLIII.3.*

a pásztori élet. annál éléb való. — fr. „Quelque innocente que soit l’agriculture, la vie pastorale est plus parfaite; la premiere fut le partage de Caïn, et l’autre d’Abel.” (p. 25) Mikes elhagyta a bekezdés végéről a „pásztori élet” dicséretét: „Elle a quelque chose de plus simple et de plus noble: elle est moins penible, elle attache moins à la terre, et toutefois elle est d’un plus grand profit. Le vieux Caton mettoit les nourritures, mêmes mediocres, avant le labourage, qu’il preferoit aux autres moyens de s’enrichir.” (p. 25) *De re rust. init.n.* margóutalással. Összevetésképpen l. a levélíró (74. lev.) vallásos és világi gondolatokból szőtt megnyilatkozását: *édes néném, ha volna egy pásztorném. ugy szeretném az olyan pásztori életet, mert...* (*ÖM I.* 132)

Jákobnak, alábánnal való vetekedése. — fr. „Les justes reproches que Jacob faisoit à Laban...” (p. 26) Az első két kiadásban nem új bekezdés; *én tégedet... félben hadtam.* a kiadásban utalás a margón *Gen. XXXI.40.* (p. 26) Káldinál: „Ezért voltam-e húsz esztendeig veled? ...éjjel és nappal hévség és hideg süt vala, és el-távozik vala az álom szemeimtől. És így húsz esztendeig szolgáltam néked házadnál,...” Mikes a fordítás szövegét követte. *rebeka. rákel.,* a könyvben utalás: *Gen. XXIV.15. XXIX.9.* (p. 26)

177 homérus... — fr. „Homere en fournit par tout des exemples; [s még egy sor, ami Mikesnél elmaradt] et les poésies pastorales n’ont point d’autre fondement.” (p. 27) *és akik idő töltésnek kedviért, mulattságra való énekeket tsináltak.* — „et qui dans le grand loisir de cette espece de vie, et la belle humeur que ces beaux país inspirent faisoient des chansons fort naïves et fort agreables.” (p. 27) Homéroszra, az archaikus kor eposzírójára többször utal az Iliász és a régebben neki tulajdonított Odüsszeia c. történeti eposz kapcsán.

4. Rész Az Eledelről. — fr. „IV. Leur frugalité.” (p. 27) *és három mértékni lisztből. pogátsát süttete,* — fr. „avec le pain de trois mesures de farine, qui...” (p. 28) előtte van még pár sor Rebeka Izsáknak készített ragujáról, de Mikes elhagyta s egybevonta az Ábrahám vendégségéről szóló sorokat; utána ismét elhagyott néhány sort a „nagyevőkről” s görögökről; *homérus arégieket nagy ehetőknek mondgya lenni,* — „et Homere les fait grands mangeurs.” (p. 29) *Odys.14.* a margón, Mikesnél *odiss.14.* a szöveg végén.

...és nem azért. hogy magokat meg mentssék amunkától, — fr. „Leurs valers servoient à les aider, non pas à les dispenser du travail.” (p. 30) Jákob és József gyaloglására vonatkozó s a fordításban kissé rövidített részekhez a kiadásban utalás: *Gen. XXXII.11. XXXVII.15. kétt száz mely földnire.* — „un voyage de plus de deux cens lieuës, car...” (p. 30) „lieue” — mérföld.

178 *Azt el lehet hinni, hogy...* — fr. „C'étoit sans doute cette vie simple et laborieuse qui les faisoit arriver à une si grande vieillesse, et mourir si doucement.” (p. 31) A bekezdés végéhez utalás a kiadásban: *Gen. L.2.* (p. 32) Mikes *Leveleiben* is foglalkozik a *munkás élet, az egészség és az öregség összefüggésével*, *ÖM I.* 64. lev. (1725), 83. lev. (1727) és 568–569. l. jegyz.

Az aszszonyok iránt valo meg tükröztetések... — fr. „Je n'admire moins la moderation des patriarches à l'égard des femmes, quand je considere la liberté d'en avoir plusieurs, et...” (p. 32) Abrahámhoz, Sárához, Izsákhhoz, Rebekához a kiadásban utalások a margón: *v. August. XVI. Civit. 25.* és *Gen. XV.2. XVI.10. XVIII.11. V.20. Gen. 46.* (p. 32–33)

179 *rákelt ... liát,* — fr. utalások hozzá *Gen. 29. Gen. 30.* (p. 34) áttérve a római számokkal való jelölésről az arab számokra; *a szolgálóját engedvén az urának.* Mikes innen elhagyta a bekezdés végét, amelyben egy Jákobra vonatkozó ágostoni idézet is volt utalással (*18. Civit. 38.*) — *akiket az írás igazaknak nevezí,* — fr. „ceux que l'écriture met au rang des Saints: car au reste les hommes n'étoient dés lors que trop corrompus.” (p. 36) vonatkozó névmási tárgyias alak utáni sajátos mikesi tárgyias ragozás, vö. *ÖM I.* 3., 25. lev. és 412., 464. l. jegyz. Júda históriájához a kiadásban utalás: *Gen. 38.* (p. 36)

Illye rendben vala tehát az Isten népe abban az időben, — fr. „Tel fut donc en general le premier état du peuple de Dieu.” (p. 36) Mikes a bekezdés végén az *Isten népének második rendét. tudni illik, az Izraéliták.* helyzetét fogja jellemezni, — „Venons maintenant au second état: qui et celuy des Israélites, depuis...” (p. 37) a végén elmaradt a fordításban „et la plus grande partie des livres sacrez s'y rapporte.” (p. 37)

180 *5 Rész Az Izraélitákról. és az ő nemességekről.* — fr. „V. II. Part. Israélites. Leur noblesse.” (p. 37)

igen Jeles — fr. „tres-nombreux” (p. 37) *nem valának még meg elegendve,* — „n'étoient point encore méléz;” (p. 37) a bekezdésben s a végén a fordító némileg rövidített, itt-ott elhagyott valamit a francia (p. 38) szövegből.

Az Izraéliták. Ez a bekezdés is rövidített; az elején utalás a kiadás margóján: *Gen. 25. 16.* (p. 38) *aromai nép* előtt pár sor kimaradt a görögökről hivatkozás (Xenophón és Démoszthenész) kíséretében (p. 39); a bekezdés vége is kissé összevont a franciához viszonyítva (p. 40); *atyafiosok valának,* — „ils étoient veritablement freres, c'est à dire parens, suivant le langage des orientaux, et veritablement nobles, s'il y a jamais eu des hommes nobles sur la terre.” (p. 40)

181 *kevés talalkoznék illyen Európában.* — fr. „Il y a peu de seigneurs dans l'Europe qui pussent en prouver autant.” (p. 41) A bekezdés elején a „Chanaan” nemzetiséggel való házasság tilalmához utalás a kiadás margóján: *Ex. 34. 16. Deut. 7. 3.* (p. 41)

hogy ők nem éltek olyan nemesi titulusokkal, mint mi élünk, — fr. „Ce qui nous trompe, c'est que nous ne voyons point chez les Israélites, des titres semblables à ceux de notre noblesse.” (p. 41) A bekezdés végéről elmaradt néhány hasonló jellegű francia sor (p. 42–43) fordítása.

Illyen neveket tartunk mi barbarus neveknek,... ami nemeseink. — fr. „Voila quels sont ces noms que l'ignorance de la langue Hebraïque nous fait paroître si barbares. Ne valent-ils pas bien ceux des châteaux et des villages, dont se pare nôtre noblesse?” (p. 43)

182 *némelykor vezetéik névül adták.* — fr. „Quelque fois on donnoit pour surnom le nom de la mere;” (p. 44) előtte és utána elmaradt pár sor a fordításban; a kiadásban utalás is „Joab” és „Sarvia” körüli részhez: *1. Par. 2. 16.* alatta *Jerem. XL. s. Gre.* (p. 45) *a mely unadalmas előttünk.* — „Et voila la raison de ces suites de noms qui nous paroissent ennuyeuses, car...” (p. 45) a bekezdés végéig folytatódó néhány sornyi francia szöveg nincs lefordítva.

az atyok neve, — fr. még hozzá „...ou de leur pais.” (p. 45) *de amidön kötés levelet tsináltanak,* — „mais dans les actes publics...” (p. 46) a bekezdés fordítása némi összevonással.

atizedit, és a sengéjit — fr. „...que les dîmes et les premisses qu'elle recevoit des autres tribus.” (p. 47) alább többször is *sengéjét* jav. nélkül, a. m. zsengejit ~ zsengejét. *ajákob jóvendölése szerént.* — fr. utalás a margón: *Gen. 49. 10.* (p. 48) Saulhoz is *1. Reg. 9. 21.* a kurzivált idézethez; Káldi: „Felevén pedig Saul, mondá: Nem-de nem Jemini fia vagyok-e én, Israhélnak leg-kissebb nemzetségéből, és a' rokonságom leg-utólsobb a' Benjamin nemzetségének minden chelédei között?” Mikes itt is a francia idézet alapján fordít; a bekezdés végének néhány sorát (p. 48–49) elhagyta.

183 *6 Rész Az ő foglalatosságokrol. a földi munkárol.* — fr. „VI. Leurs occupations. Agriculture.” (p. 49)

munkások, és pásztorok — fr. „laboureurs et pasteurs”, (p. 49) vö. alább is.

hogy musikálna előtte, — fr. „pour jouër de la harpe” (p. 50).

az irás tele vagyon illyen példákal. — fr. „L'écriture est pleine de pareils exemples.” (p. 50) Mikes kissé összevonta a bekezdés végét; a kiadásban a felsorolt példákhoz utalás a margón: *Jud. 19. 16. Jud. 6. 11. 1. Reg. 14. 5; 16. 11; 17. 15. 2. Reg. 23. 13. 4. Reg. 19. 19. 3. Reg. 4. 18.* (p. 49–50)

184 *adolgosokrol, munkásokrol, és apasztorokrol...* — fr. „Quant on leur parle de laboureurs et de bergers, ils se figurent des paisans grossiers, menant une vie penible et triste dans la pauvreté et la mépris, sans coeur, sans esprit, sans éducation.” *aparaszt ember táplállya avárosit, abirákot, anemes embereket. és az egyháziakat,...* — „Car c'est le paisan qui nourrit les bourgeois, les officiers de justice, et de finance, les gentilshommes, les ecclésiastiques: et...” (p. 51–52) Fleury moralista természetű megjegyzései és korabeli viszonyításai társadalomkritikát is tartalmaznak, akárcsak a következő bekezdés gondolatai egy olyan országról, *ahol anemesi élet. nem abból áll. hogy semmit ne munkálodgyanak,...* — „où vivre noblement ne fût pas vivre sans rien faire, ...et se contenter de peu plûtôt que de faire quelque bassesse pour s'enrichir: un país où l'on méprisât l'oisiveté,...” (p. 53) Mikes mindezt pontosan követi a fordításban, szinte minden rövidítés nélkül; a nemesség bírálata összevág a levélíró s fordító kritikusi társadalmi gondolkodásával.

nem kell azért. aplato respublikájában menni. hogy... — fr. „Or il ne faut point recourir à la republique de Platon pour trouver des hommes en cet état;” (p. 53—54) Platón (i. e. 427—347) „eszményi” államára, a 370-es évek közepén írt Állam c. főművére utal.

homérusban... — A kéziratban a bekezdés vége után kimaradt csaknem egy lapnyi folytatódó francia szöveg fordítása, amelyben Homérosz után másokra (Hésziodosz, Xenophón) is hivatkozik a szerző (p. 54—55).

185 nem látjuké azt közöttök. hogy... ismét viszá tért az ekéje mellé. — Ez egy egész lap összevonása, ahol a szöveg „Caton le censeur” példáját részletezi (p. 56—57); Mikes *Leveleiben* hivatkozik ilyen „régí rómaiaknál” történt példára, vö. *ÖM I.* 65. lev. (1725) és 574. l. jegyz.

a mezei munka — fr. „le travail de la campagne” (p. 58), előbb a mezei munkában fr. megfelelője „au ménage de la campagne” (p. 55) volt, vö. itt alább is; *...nehezen hagyák el.* — „...et demeurerent dans leur ancienne ignorance; dont ils se sont fait honneur avec le temps, et y ont attaché une idée de noblesse, dont nous avons peine à nous défaire.” (p. 59) jelenre utaló fogalmazással.

186 sokal jobb, avad állatok. után valo fáradozásnál. — fr. „le travail...vaut bien celui qui ne tend qu'à prendre des bêtes sauvages,....” (p. 60) és folytatólag kb. féllapnyi lefordítatlan szöveg a bekezdés végéig.

amezei munka, — fr. „l'agriculture” (p. 61) vö. előbb is a különböző francia kifejezéseket, alább a *mezei munkára* — „à la culture des terres” (p. 61) vö. még a 16. Részben előforduló újabb francia kifejezést is; *valamint asidoknál,* utána kimaradt pár sor a karthágóiakról és a föníciaiakról; Kúroszhoz utalás a margón: *Xenoph.oecon.* (p. 61) Kúrosz (ur. i. e. 559—529) az óperzsa birodalom megalapítója. Babilonhoz is: *Herod.1.* (p. 62) Kináról az általunk ismert kiadásokban csak ez áll: „Enfin l'histoire de la Chine nous apprend que l'agriculture y étoit aussi fort estimée dans les temps les plus anciens et les meilleurs.” Utána egy más jellegű mondat is van a francia szövegben a bekezdés végén (p. 62). A kínai császárral kapcsolatos sorok Mikes betoldásának látszanak.

egy felöl. egy kastélyt, más felöl holmi nyomorult házakot látunk, — fr. „Au lieu de nos villages, où nous voyons d'un côté des châteaux et des maisons de plaisir, et de l'autre de miserables chaumières: figurons-nous ces grandes fermes que les Romains appelloient villes, qui...” a margón *Villas* (p. 62) *azok arabok pedig jobb állapotban valának a mi paraszt embereinknél,* — fr. „Ces esclaves étoient la plûpart plus heureux que nos païsans: bien nourris bien vêtus, sans aucun soin de leurs femmes ny de leurs enfans.” (p. 63) A rabszolgák állapotának idealizálásával szembenőbbé teszi a jelenkori parasztok nyomorúságát; *xenophontusban.*, a francia kiadásban a margón *Xenoph. oecon.* (p. 63) Xenophón (i. e. 430?—354); a kiadás előbb is utalt rá a Mikes által elhagyott részekben. *meg vizsgálta adolgosit,* — „visitant ses ouvriers”, (p. 63) *és amaga hasznáért,* után még van egy féllapnyi Ciceróra utaló részlet marginális jegyzettel *Lib.4. in. Verr. sign.* (p. 64)

187 *Végtire vallyuk meg...* — fr. „Enfin il faut reconnoître...” (p. 64) *keveseb familia romlot meg*, ti. ment tönkre, „il y avoit moins de procez, de ventes de biens, de renversemens de familles...” (p. 65)

188 *a munkára téteték az ember*, — fr. „Ils savoient que l'homme avoit été mis dans le paradis terrestre pour y travailler: et...” (p. 67) *Gen. 2.15; Ibíd. 3.17.* ez a bibliai alapelv Mikes más fordításaiban is előfordul, vö. e kötetben előbb *Az idő Jöll el töltésének Módgya...* jegyzeteit. *esete után.*, a m. bűnbeesése után „après son peché,” Salamon könyveihez utalások a kiadásban *Prov. 10.4. Ibíd. 5; 20.4.13.* (p. 67) *ismét ezeket mondgya*, előtte elmaradt egy féloldalmi szöveg (p. 67—68) lefordítása; a kiadásban kurzivált idézethez utalás a margón *Prov. 24.27.* (p. 68) Káldinál másképpen: „Készítsd-el kívül a' te dolgodat, és szorgalmason miveld a' te szántó-földedet: hogy az-után meg-építsed a' te házadat.”

a Cáto mondása is meg egyezik ezel. — Marcus Porcius (i. e. 234—149), a kiadás már előbb utalt rá egy Mikes által elhagyott részben (p. 25).

A példa beszédek, és... — Mikes a bekezdés első felét lefordította, a másikat (p. 69) egy mondat híján elhagyta.

7. *Rész A szent földről. és annak termékenységéről.* — fr. „VII Qualité de la terre sainte et sa fertilité.” (p. 70)

189 *igen kies a szemnek*, — fr. „fait des paysages tres-agréables à la vuë,” (p. 72)

a historikusokból tudhatjuk meg... — fr. „consulter les anciens auteurs...” (p. 73)

főképpen, josef. — Josephus Flavius (37—95); a fordításban A zsidó háborúra való hivatkozás nélkül, fr. utalások a margón: *Ios. 3. bell. c. 2. p. 832. etc. 2. bell. c. 4. p. 783. Num. 13.24.* Mikes utána elhagyott kb. féloldalmi részt (p. 73—74), amely a francia- és olaszországi szőlő s gyümölcs összevetéséről szól a bekezdés végéig.

igen sok buzájok... az ő tiszta buzájok, — fr. „quantité de bled et d'orge, et le pur froment...” és utalás: *Ezech. 27.17.* (p. 74) *ajuda. és az ephraim hegyei,...* *ajeriko tartományban.* — A kiadásban utalások *Ios. 1. bell. c. 5. p. 719. Plin. lib. 13. c. 4.* (p. 74)

190 *Ha meg tekéntyük...* — A számszerű adatokhoz bibliai utalások a kiadás margóján: *Num. 11.32. Jud. XX.15.17. I. Reg. XV. 4. 1. Paral. XXVII. 2. Reg. XXIV. 9. 2. Paralip. XVII. 14. 15. etc.* (p. 75—76)

ahistoriákban; — fr. „dans les histoires profanes.” (p. 76) *égyptumban,...* a margón: *Tacit. 2. annal.* (p. 76) *roma városában*, — „A Rome au premier cens de Servius Tullius, l'an 188. de sa fondation,...” s hozzá: *Liv. I. c. 24.* (p. 77)

191 *azért is mondgya abölcS,...* — fr. a kurzivált sorokhoz utalás: *Prov. XIV. 28.* (p. 77)

...de azt mutasd meg nekünk,... — fr. „Ces maximes sont belles, dira quelqu'un; mais revenons au fait particulier: montrez-nous comment il est

possible... Pour le voir, il se faut donner la patience de calculer, et ne pas dédaigner d'entrer dans le dernier détail, sans quoy il n'y a point de preuve solide." (p. 78–79) Mikes kissé nehézkesen ülteti át a hosszadalmas előadás élénkítésére szánt fordulatokat.

Josef... ahecatés abderites... aki is nagy sandor idejében élt, — fr. „Joseph nous a conservé un fragment précieux d'Hecatée Abderite, qui vivoit du temps d'Alexandre le Grand...” a margón: *Ios.cont.App.lib.1. p.1048. alatta Ib. p.1049.* (p. 79) J. Flavius Apion ellen írt munkájára utal a kiadás.

eustathius szerént. egy arura... — fr. „L'arure, selon Eustathius, étoit de cent coudées, c'est à dire, de cent cinquante pieds [Mikesnél tévedésből kétszázötven áll], qui multipliez en quarré en font vingt-deux mille cinq cens.” (p. 79–80) a margón: *Eustath. ex Hom. s folytatólag:* „Or nôtre arpent de cent perches contient quarante mille pieds quarez, à ne compter la perche que de vingt pieds: ainsi neuf de nos arpens font seize arures.” Mikesnél némileg eltérően. „coudée” — lat. cubitus, kb. 50 cm. — „pied” — szintén régi mértékegység kb. 33 cm. *a francia mérték szerént.* — fr. „mesure de Paris”. (p. 80) *két font. és hat onczia kenyeret* — „deux livres six onces de pain,” (p. 80) *egy gomorni* — „un gomor par tête,” hozzá utalás *Exod. 16. 16. ibid. 18.2.* (p. 81) „livre” — kb. fél kiló.

192 *sok kívántatott.* — fr. még egy mondat a bekezdés végén: „De plus, il étoit necessaire, suivant la loy, de laisser reposer la terre tous les sept ans.” (p. 82–83)

De már azt kell meg tekinteni. hogy... — fr. „Mais il faut remarquer que...” (p. 83) az első kiadásban (1681) nem új bekezdés, a másodiktól (1682) igen; *a mappák szerént.* — „suivant nos cartes,” *egy gradus* — „un degré” *négy szegeletű frantzia földet,* — „arpens quarez,” a kiadás margóján számjeggyel is kiírva: 2. 930.259. alatta: 14.651.298. (p. 83) Mikesnél ez utóbbi a szöveg végén *...kiletzven nyolcz* áll, bizonyára a margó alapján, mivel mindegyik fr. szövegben „...quatre-vingts-quinze arpens.” (vagyis 14.651.295 van betűvel kiírva; az első két kiadásban (1681, 1682) nincs semmi a margón; az 1690, 1732, 1754: ...95; 1700, 1701, 1712: ...98; közös: 1727, 1735, 1739, 1746, 1755, 1760: ...95; az 1720. közös kiadásban van ...98 a margón! *sok füvelő hely* — fr. „les pâturages;” a bekezdés végén utalás a margón *2. Par. 17.11.* (p. 84)

193 *és akertyek tele vala gyümölcs fákal.* — fr. „On void par le cantique de Solomon, que les jardins étoient pleins d'arbres fruitiers ou de plantes aromatiques.” (p. 85) S még néhány sor folytatólag a francia bekezdés végéig.

8.Rész. Az Izraéliták jóságairol. — fr. „VIII. Les biens des Israélites.” (p. 85) *minden ötvenedik esztendőben,* *a törvény is csak ezt kívánta,* — fr. utalás a margón: *Levit. 25. 10.11. etc.* alatta *Ios. 3. antiq. cap.10. in fi. p.96.* alább *Deut.15.4.* (p. 86)

194 *náboth...Samuel* — fr. utalás is *3.Reg. 21.3.* és *1.Reg. 8.15.* (p. 87) *mint sellérek,* — „Aussi la loy dit, qu'ils n'étoient que les usufruitiers de leurs terres, ou plûtôt les fermiers de Dieu qui en étoit le veritable propriétaire.” *Levit. 25.23.*

(p. 87) A „fermiers”, — *sellérek ~ zsellérek* értelmezéshez, fermier a. m. bérlő, gazdálkodó.

a törvény tiltván nékik aherélést, — fr. „car la loy défendoit de les couper. (p. 88—89) Utalás a margón: *Levit. 12.24.* (p. 89) *közönségesen, mind gazdag, mind szegény, számaron járt.* — „Les ânes étoient la monture ordinaire; même des riches.” Mikes egyéni mondatszerkesztésű fordítása; hozzá utalás a kiadás margóján: *Iud. 10.4.* alatta *Iud.12.14.* s alább *Iud. 5.10.* (p. 89) de az utóbbiak már a fordításban elhagyott Abdon bíró és a Debora által említett izraeliták járására vonatkoznak.

195 *az usora meg volt tiltva...* — fr. „L’usure étoit défenduë entre les Israélites, et permise avec les étrangers: mais...” e sorokhoz utalások *Levit. 25.8. Deut.15.13. Levit.25.36. etc. Deut.23.19.* s a bekezdés végén ismételt passzushoz, *2.Par. 2.17.* (p. 91)

tsendesen való aluvást. — fr. „un sommeil tranquille,” előtte és utána utalás a margón: *Levit. 26.3. etc.* alább *Deut. 28.4.* (p. 91—92)

9Rész *A Kézi Mesterségekről.* — fr. „IX. Arts et métiers.” (p. 92)

akézi mesterségek, és a kereskedések... — fr. „Les Egyptiens et les Syriens y joignent les manufactures, la navigation et le commerce.” (p. 93) *atenger mellett...* a kiadás margóján: *Ios. 1.cont. App. p.1038.* Mikes elhagyta a bekezdés végéről a kivételképpen kereskedő „Zabulon” nemzetséggel foglalkozó sorokat (p. 94) utalással: *Gen. 49.13.* és *Deut. 33. 19.* együtt. *Leveleskönyvében* éppen ilyen szempontból említi őket, vö. *ÖM I. 9.lev. (1718), 429. l. jegyz.*

196 *aki tettzik hogy* — fr. „et il paroît que...” (p. 94) *jo mester emberek* — „d’exellens ouvriers.” *kik a frigy ládáját tsinálák*, — „qui firent le tabernacle,” a kiadás margóján: *Ex 31. 4.5.* és *36.37.etc.* (p. 94) *minden féle métallumból tudtak dolgozni*, — „Ils sçavoient fondre et fabriquer les métaux: ils sçavoient tailler et graver les pierres precieuses, ils étoient menuisiers, tapissiers, brodeurs et parfumeurs.” (p. 95)

a ládán lévő Chérubimok — fr. „tels qu’étoient les cherubins de l’arche et le veau d’or” hozzá utalás *Ex.32.4.* (p. 95). Mikes elhagyott egy jó féloldalnyi részletet a francia bekezdés végéről (p. 95—96), amely folytatja a mesterségek jellemzését.

olyan mester emberek lettek volna. — fr. „il y ait eu des Israélites artisans de profession, qui travaillassent pour le public.” (p. 96) Saul uralkodásához utalás a margón: *1.Reg. 13.19.* alább Dávidhoz is *1.Reg.XXII.9.* (p. 97) *aszánto vasakat... meg fennyék*, — „pour aiguiser les outils qui servent au labourage.” (p. 97) Mikes a bekezdés végét kissé összevontan fordította.

197 *Az is ki tettzik, hogy* — fr. „Il y a apparence aussi que..” a kenyérsütéssel kapcsolatos további féloldalnyi részlet (p. 98) a fordításban elmaradt.

Ha a mesterségeket meg vizsgállyuk egyenként. — fr. „Entrant dans le détail des métiers, on trouveroit que...” (p. 99) a bekezdés közepén kis összevonással.

Homerus azt mondgya nékünk, hogy... — fr. „Homere décrit...” hozzá a már

előfordult hivatkozás *Odyss.14.* alatta *Odyss.23.* alább *Odyss.5.* a Kalüpszóval kapcsolatos sorokhoz (p. 100), amelyeket Mikes elhagyott: *kis ásiában.* — „vers la côte de l'Asie mineure” s erre utalás *Marm. Arundel.* (p. 101)

198 *Ámbár ne szollyunk is arégieb időkről, de* — fr. „Mais quoy qu'il en soit des temps precedens, il est certain que...” alább utalás is *1.Par.22.15.* (p. 101) s a bekezdés végéig *3.Reg. V.13. ibid.6.* és végül *3.Reg. 7.13.* (p. 102)

anép holmin inkább kapván, — fr. „le luxe étant augmenté...” (p. 102) Mikes sajátos nyelvi átültetése; Júdához és Jeruzsálemhez utalás a kiadás margóján: *2.Par. 4.14. 22. 23. Isa. 3.3. 4.Reg. 29.14.* (p. 103) utána mintegy féloldalnyi részlet elmaradt a bekezdés végéről (p. 103—104).

de azt jó meg tudni, hogy... — fr. „c'est à dire.” (p. 104) Mikes *Leveleiből* ismert fordulat, pl. *ÖM I. 27, 36, 38, 50. lev. jerem. 7.13.* a kiadásban csak a margón *2.Paral. 36. 15. Ierem. 7. 13. 11.7. 35.14.* (p. 105)

199 *10 Rész Az Izraéliták ruhájirol.* — fr. „X.Leurs habits.” (p. 105)

ki veszem ahires raphaelt, és más illyeneket, — fr. „je parle des ouvrages des plus grands peintres, excepté Rafaël, Poussin, et quelque peu d'autres, qui ont bien étudié l'antique et les moeurs de chaque temps, ou comme ils disent le costume.” (p. 106) a fordítás némi összevonással folytatódik; Raffaello Santi (1483—1520) az olasz reneszánsz egyik legkiválóbb mestere. *tsalmát* — „des turbans” (p. 107) Mikes a turbán jelölésére török szót használ, mint *Leveleiben,* *ÖM I. 14, 177, 182. lev.*

a frantziák hoszu köntöst viseltek, — fr. „...comme nous-même en France,” (p. 108) Mikes itt meghagyja a franciákat, de mintegy róluk szólva, Fleury „nous-même”-jével szemben; *az izraélitáknak. volt olyan osztovátájok.* — „Ils avoient même l'art de faire sur le métier, des robes à manches tout d'une piece sans couture, comme la tunique de Jesus-Christ.” *Ioan. 19.23.* (p. 109) *ilyen vala akristus ruhája* — Krisztus „varrás nélküli” köntösére vö. a *Leveleskönyvben* is, *ÖM I. 95. lev. és 640. l. jegyz. osztovátájok* NySz egy 1666-i adattal: osztováta, észtováta; textoria tabula; weberstuhl PPB. „Az esztováta mellé ülven...” (II. 1891).

200 *Semmi uj szokást...mire valo az a sok féle változtatás, azt nem kellene többé meg változtatni.* — fr. „Les modes ne changeoient point, comme... il n'y a point de raison à cette prodigieuse variété d'habits, et à ces changemens si frequens, ausquels nous sommes accoutumés...” a folytatódó rész kissé összevontan készült fordításra, csak a bekezdés utolsó mondata maradt meg: „Mais quand on a une fois trouvé le commode et le beau, on ne devoit jamais changer.” (p. 109—110)

az ujságot, az aszszonyok, és az iffiak szokták bé hozni, — fr. „ce sont les femmes et les jeunes gens, aidez par des marchands et des ouvriers ignorant, qui n'ont autre vûe que leur intérêt...” utána pár sornyi rövidítés; elmaradt pl. „C'est une source continuelle de querelles entre les vieilles gens et les jeunes...” (p. 111) *tsak nem szár középig érő dolmányban., azt meg neveti,* — „voyant les portraits

de leurs grands-peres, avec des habillemens, dont tout le ridicule paroît, parce que...” a bekezdés végéről (p. 112) elmaradt néhány sor a fordításban; *szár középig* a. m. a felső lábszár közepéig, a levélíró is így (ÖM I. 11. lev. 1718, 432. l. jegy.) írja NySz Közép: szár-közép.

a lucullus köntösös hazában, — fr. „dans la garderobe de Lucullus cinq mille chlamydes, qui étoit une espece de manteaux de guerre: on peut juger par lá du reste.” *Horat. lib. I. Epist. 6.* (p. 112) *rend szerént*... ez már az idevont következő bekezdés elejéről (p. 113) való összevont mondat. Valószínűleg L. Lic. Lucullus (megh. i. e. 56) római konzul fényűző életmódjára céloz; a levélíró is emlegette, ÖM I. 56. lev. (1724).

A selyem eresztő bogarat... — fr. „Pour nôtre soye de vers, elle étoit encore inconnüe du temps des Israélites: et...” (p. 113) Mikes *Leveleskönyvében* is szó van róla, vö. ÖM I, 60—61. lev. (1725) és 447—550 l. jegyz.

201 viola színü purpura, — fr. „la pourpre...” (p. 114) *Eccl. 9. 8.* a kiadásban a margón, s nem a szövegben; Józsefhez és Dávidhoz is utalás *Gen. 37. 23. 2 Reg. 13. 18.* (p. 115)

A köntösök tzifrasága... — fr. „Les ornemens des habits étoient des franges ou des bordures de pourpre ou de broderie; et...” (p. 115) a bekezdés végéről az utolsó mondat (p. 116) elmaradt a kéziratban.

abelső dolmányrol, és apalástrol. — fr. „la tunique et le manteau” után némi összevonás; *övezd fel magadot, etc.* hozzá utalás a kiadásban *Num. 15. 38.* (p. 116) *adávid követtyei*, utalás hozzá: *2. Reg. 10. 4.* (p. 117) utána összevonás a fordításban a bekezdés (p. 117—118) végéig.

202 mivel olyan forma kalapodiát viseltenek., — fr. „parce que ne portant que des sandales...” (p. 118) „sandales” a. m. saru; *kalapodiát* az NySz-ből hiányzik. *valamint nálunk a barátok*. Mikes tette hozzá; a fordításban több sor elmaradt a francia bekezdés (p. 118) végéről.

ézékiel próféta — Mikes pár sort elhagyott előtte; a kiadásban a margón *Ezech. 16. 9.* (p. 119) *Judith Holofernéshoz* menetele előtt is kimaradt a szíriai asszonyokra hivatkozó részlet s a margón *Iuven. Sat. 3.* alatta *Judith. 10. 3.* etc. (p. 119) *korona forma süveget*... — „une couronne, ou plûtôt une mitre, ...” (p. 119) a fordításban több sor hiányzik a francia bekezdés végéhez (p. 120) viszonyítva.

11. Rész Az ő házi eszközökről, és házokrol. — fr. „XI. Leurs meubles et leurs maisons.” (p. 120)

az izraélitáknak kevés házi eszközök vala, — Mikes ezt *Leveleskönyve* elején emlegeti, magukra célozva, ÖM I. 19. lev. (1718) és 450. l. jegyz.

készítsünk egy kis házatstskát. — fr. „une petite chambre” hozzá utalás *4. Reg. 4. 10.* előtte néhány, utána több sornyi (p. 121) rövidítés a kéziratban.

203 a köfalt mezitelen hadni hivesebb. — fr. „...parce que les morailles nuës sont plus fraîches.” Előtte több sornyi összevonással, utána kb. féllapnyi részlet (p. 123—124) elhagyásával rövidült meg a bekezdés a fordításban.

Az ő házok,... — Erősen összevont, négy bekezdésből (p. 124—128) rövidített bekezdés; Dávidhoz utalás *1. Reg. 11. 2.* (p. 125)

12. Rész Az ő eledelekről. — fr. „XII. Leur nourriture.” (p. 128)

ezt jó meg tudni, ... — fr. „et il est necessaire de l'observer, ...” és *atöb nap keletiek*, — „et les autres orientaux,” hozzá utalás *Esth. 1.6.7.8.* (p. 128) *hanem tsak törték.*, *bóóz, kedvezni akarván ruthnak, ...* a kiadásban utalások: *Isa. 5.11.* és *Ruth. 29.14.* (p. 129) előtte pár sor elhagyása a fordításban. -

204 ...*Dávidnak*, — Az ajándékokhoz utalások a kiadásban. *1.Reg. 25.18. 2.Reg. 16.1. 2.Reg. 19. 3.Paral.11.* (p. 130) A kiadásban van még pár sor a bekezdés végéig (p. 131).

eledelnek tartván, — Utána elmaradt pár sor a *Plat. rep.3.* margóutalással (p. 132) *nád mézet* — „le sucre” (p. 132) *mojses idejében* — a kiadásban utalás *Levit. 2.4.5. etc.*

205 ...*hasonlo képen tselekedének*, — fr. „les peuples voisins en usoient de même (p. 133) hozzá utalás *Herod. 2.* a margón; *ammonust*, — „Ammon” (p. 134) ...*azt meg mosta.* — utána pár sor (p. 135) elhagyásával folytatódik. *az indiai bálványozó papok.* — „les Bramines des Indes” a bekezdés végéig (p. 135).

az olyan hal is akinek haja nintsen., — fr. „Il en est de même des poissons qui n'ont point d'écaille...” (p. 137) ti. pikkelye nincsen. *alexandriai szent kelemen.* A kiadás utalása *2.Pedag.1.* (p. 137) Clemens Alexandrinus (II. sz. — 220?) Libri tres Paedagogi; az alábbiakban még többször utal rá.

206 *A mi pedig ajó erkölcsöket illeti*, — fr. „Quant aux raisons morales, ...” és utalás *Cassien. instit. 5.* (p. 137) *még a pogány filosofusokis...* — „les philosophes Socratiques... Platon... Pythagore, ...” utalással, *Plat. ep.7. init.* (p. 138) csaknem egy lapnyi kihagyással folytatódik, *tertullianus* Tertullianus, Quintus Septimus Florus (?160—?240) latin egyházi író, vö. róla *ÓM II. 961; IV. 747.* a kurzivált szöveg elejéhez utalás a kiadásban *2.In Marc.cap.18.* (p. 139) *Adversus Marcionem*, alább ismételt hivatkozással.

13 Rész A Tisztulásról. — fr. „XIII. Purifications.” (p. 140)

az égyiptumbéli papok, — A kiadásban utalás: *Herod.lib.2.* alatta *Porphy. de abst.* (p. 140)

Az izraéliták... — Mikes tartalom szerinti tagolással új bekezdést alkalmazott a folytatódó francia szöveg (p. 140—141) kissé összevont fordításakor.

207 *főképpen a szegénység között*, — „Il est certain que la saleté, où vivent parmi nous la plupart des petits gens, sur tout les plus pauvres, et dans les villes, cause...” (p. 142) s a bekezdés végéig tömör, szabad fordításban.

tertullianus így magyarázza az ilyen törvényt, — fr. „Tertullien prend ainsi ces sortes de loix, quand...” (p. 143) előtte bizonyos rövidítés a fordításban; a kurzivált idézet elejéhez utalás *tertull. in mar. lib 2. Cap.19.* a kiadásban a végéhez is *Isa. 1.16.* (p. 144) és *meg másut*, — „*Et ensuite:*” (p. 144) Mikes az idézet után a szövegbe tette az utalást, a folytatatólagos francia szöveg néhány sorát pedig elhagyta.

208 *A törvény azt hadgya,...* — fr. „Voila le fondement des loix, qui ordonnent...” (p. 144) s hozzá utalások *Levit. 11.3.23.etc. Num. 31.23.*

Lev.14.34. Levit. 12. Levit.23. (p. 145) *abél poklosokot... abélpokol.* — „des lepreux... la lepre blanche, qui...” utalással a lap szélén: *Aug. 2. qu. Evang.40.* (p. 145)

a doktorságot...adoktorokrol,...borbélyok — fr. „la medicine... de medecins... des chirurgiens...” *de nem szol tudomra* — fr. „mais non, que je sçache,” és utalások a doktorokhoz: *Ps. 87.11. Isa. 3.7.* majd *Ex. 11.19. Isa.1.6. Ierem. 8.21. 46.11.* (p. 146) Mikes kb. egész lapnyit elhagyott a példákkal folytatódó francia bekezdés második feléből (p. 146—147).

aköz népnek — fr. „au commun des hommes.” (p. 148) *az irás azt mondgya, hogy... herodotes fel teszi, hogy* — „l'écriture marque... Herodote témoigne...” utalással *Gen.43.32. és Herod.2.* (p. 148) A kiadásban már előfordult hivatkozás a görög klasszikus kori auktorra, Hérodotoszra (i. e. 484?—425), akit Cicero a „történetírás atyjának” nevezett; világtörténeti művét a hellenisztikus korban kilenc könyvre osztották föl. *még mái napon is a törököknek. sok ilyen szokások vagyon.* — „Encore aujourd'hui les Mahometans ont plusieurs pratiques semblables: mais ceux qui en ont plus, et qui y sont attachez avec le plus de superstitions, sont les Indiens.” (p. 148—149) Mikes ehelyett saját rodostói tapasztalatait szövi bele: *egy irás tudó, áitatatos török, egy kereszténynek aházában nem menne pénteken.*

209 *...kik nem valának környül metélkedve,* — fr. „particulierement les incirconcis.” *ábrahámnak minden maradékihoz* fr. utalás *Ierem. 9.26.* (p. 149) utána némi rövidítés a kéziratban; *ezeket proselitáknak nevezték.* — „Les Rabins nomment ces derniers proselytes de justices: et ils nomment proselytes d'habitation,...” hozzá utalás is *V.Selden.de jure nat.* (p. 150) Salamonig néhány sor elmaradt a bekezdés vége előtt (p. 151), a végén utalás *2.Par. 2.17.*

a házasságok — Ezekhez utalások a kiadásban *Ex. 34.16. Deut. 7.3.* alább *2.Reg. 3.30. 1.Par. 2.17. 3.Reg. 3.1. ibid 11.1.* Salamon előtt pár sornyi hasonló házassági példa (p. 151) elmaradt a fordításban.

még a szent atyák közül is, — fr. „même des peres de l'Eglise.” *atörvényhez.* utalás a margón *Num. 36. 7.8. etc.* (p. 152) a bekezdés végéhez *2.Reg. 3.2.* (p. 153)

210 14 *Rész A házasságokrol.* — fr. „XIV.Mariages. Femmes.” (p. 153)

thamar. a király leánya lévén,... Mikes fordításában előtte kimaradt kb. féllapnyi szöveg, amely homéroszi és szentírási példákra utalt (p. 153—154), Thamarhoz *2.Reg.13.8.* (p. 154)

Isboseth, király fia lévén,... — fr. „Il n'y avoit qu'une servante à la porte du roy Isboseth,...” utalással *2.Reg. 4.5. sec. vulg. etc. 70.* Mikes kb. kétlapnyi bekezdést vont össze egyé, elhagyva antik szerzőktől vett példákat (Homere: Penelope, Calypso, Circé; Theocrite, Terence, Suetone) és ószövegségeket is (p. 155—156). *az özvegyek. magános életet eltenek.* — itt is elmaradt Judit példája a bekezdés végéről (p. 157), *Iud. 5. 8.*

alakadalom hétt napig tartot, — fr. „La fête duroit sept jours.” (p. 157) utána

elmaradt pár sor Sámsonig, ahol utalás is van a margón *Ge. XXIX. 27.* (p. 157), s innen mintegy féllapnyi szöveg (p. 158) fordítása hiányzik.

211 E bekezdés eleje is összevont; Sámsonhoz és a menyasszonyi koronához utalások a kiadásban: *Iud. XIV.11. Jo. III. 29. Matth. XXV. Cant. III. 11. Isa. LXI. 10. Pirce. Abot. c. 16. Selden. c. 15.* (p. 158–159) *musika szoval kísérték őket házakhoz.* — fr. „On les conduisoit avec instrumens de musique, et les assistans tenoient à leurs mains des branches de myrte et de palme.” (p. 159) *atselédés gazda,* fr. „pere de famille” (p. 159) Mikes *Leveleiből* és fordításaiból ismert szóhasználat; *rebekát, ... ruthot, ... sárát,* — a példákhoz utalások a kiadásban: *Gen. 24. 60. Ruth. 4.11. Tob. 7.15.* (p. 159)

hogya a kép irok meg ne tsallyanak, mert... — „En toutes ces ceremonies, il faut prendre garde à ne nous pas laisser tromper par les peintures modernes, comme j'ai dit des habits.” (p. 161)

212 *a saul szolgája, siba,* — fr. „Siba serviteur de Saül,” hozzá utalás *2. Reg. 9.10.* (p. 162) és a bekezdés végéhez is *Num. 27.8.* (p. 163).

az ollyat igen boldognak tartották lenni, ... — fr. „On regardoit comme heureux celui qui...” és utalás *Psal. 127.* (p. 163)

az öregek koronái. az irás szerént, ... — fr. „La couronne des vieillards, dit l'écriture, sont les enfans de leurs enfans: et...” a kiadásban utalással *Prov. 17.6.* majd *két birái felől,* — *Iud. 10.4. 12.14.* s alább *Dávid felől,* utalás *2. Par. 11.2.* azután *roboam felől.* szintén *2. Par. 13.2.* (p. 164) *a görög poéták* — „C'est ainsi que les poètes ont vanté...” *a szüzességben való élet,* — „La virginité, considerée comme une vertu, étoit encore peu connue;” (p. 165) *ajephté leánya* hozzá utalás *Iud. 11.38.* (p. 165) előtte Elektra, utána Sámuel anyja példája maradt el a bekezdés végétől (p. 165).

213 *a thamár historiájából.* fr. „comme il paroît par l'histoire de Thamar...” utalással *Gen. 38.8.* (p. 165) utána továbbiak *Deut. 15.6.* majd *Matth. 1. Luc. 3.6.* és *szent josefnek* a margón: *Aug. de Conf. evang.* (p. 166)

roboámnak. — Előtte több, utána néhány sor fordítása elmaradt; utalás hozzá *2. par. 11.21.23.* (p. 167)

dajkájiról. — *Gen. XXIV.59. 2. Reg. IV.4. 4. Reg. XI.2.* (p. 168)

...az egy néhány feleség tartást. — fr. „Nous ne devons donc pas trouver étrange, que Dieu tolerât la Polygamie, qui...” utalás *Gen. 4.14.* (p. 168)

214 *azért is mondgya akristus.* — fr. „que Jesus Christ dit aux Juifs...” *Matth. 19.8.* (p. 169) néhány sor elmaradt e bekezdés végétől (p. 170).

...valamint mostanában bánnak atörökök. — fr. „comme font encore les levantins;” (p. 170)

tudni illik 523 esztendeig, — fr. „C'est à dire jusques à l'an 523.” *Gell. 4. c. 3.* (p. 172)

215 *15 Articulus A gyermekek neveltetéséről, foglalatosságokrol, és tanulásokrol.* — fr. „XV. Education des enfans. Exercices. Etudes.” (p. 173)

...és arégi görögök, — Ehhez utalás a kiadásban: *V. Plat. de rep. 2. etc.3.* (p.

173) és az elmét, az írásban, olvasásban, és a musikában, — „et l'esprit, par les lettres et la musique.” a dávid vitézi, ehhez is utalás 2.Reg. 23. (p. 173) jonathás példájához is 1.Reg.20. előtte kb. féllapnyi példázat (p. 173—174) elmaradt a fordításban.

gymnásiumnak — A kiadás utalása: v. *Hier.mercurial.de arte gymnast.* (p. 174) innen a bekezdés végéig elmaradt kb. másfél oldal (p. 175—176) fordítása, csak az utolsó mondat befejező része kapcsolódott ide.

az egy sido nyelv... — fr. „Leur langue maternelle leur suffisoit, et c'étoit la langue Hébraïque,...” hozzá utalás *Ios. 20.Ant.in fine.* (p. 177) az ő nyelvek a szóból igen gazdag, ... — „Elle a une richesse merveilleuse dans ses verbes; dont la plupart expriment des frases entieres. Entre grand, faire grand, être fait grand, sont des mots tout simples, que la traduction ne peuvent exprimer parfaitement.” Majd a praepositiookról szóló sorok (p. 177—178) elhagyása után: „C'est la langue la plus courte que nous connoissons, et par consequent la plus approchante de langage des esprits qui n'ont point besoin de paroles pour se faire entendre. Les expressions sont nettes et solides, donnant des idées distinctes et sensibles: rien n'est plus loin du galimatias.” Az ezután következő „Le genie de cette langue...” kezdetű bekezdésből kapcsolta ide a fordító a befejező sorokat: „De là vient que dans les narrations ils font toujours parler directement leurs personnages, et ne feignent point de repeter: sur tout ils sont exacts à dire toujours les mêmes choses en mêmes mots.” (p. 178—179) ...*nékünk parasztonak tettik, noha a sido nyelven, igen szépen esik.* — „Et voila qui nous fait d'abord trouver plat et grossier le style de l'écriture; mais c'est en effet une marque du bon sens, de la solidité et de la netteté d'esprit de ceux qui parloient ainsi...” s még néhány sor a francia bekezdés végéig (p. 179).

216 *sopherimnak nevezi,* — fr. „...les savans sont nommez dans l'écriture Sopherim, c'est à dire scribes, suivant les anciennes traductions.” (p. 180)

a munkás embereknek... — fr. „Aussi des laboureurs ont bien moins besoin d'écriture que des marchands et des gens d'affaires.” *Deut. VI.6.7. etc. Ios. 2.cont. App.6. Orig. contr. Cels. p. 182. lib.4.* (p. 180)

avilág historiáját,... — fr. „Ils y voyoient l'histoire du monde,...” utána némi összevonás; *és a városi törvényeket,* — „leurs loix civiles.” *a mojses ött könyvében.* — „Ainsi ce livre seul, qui est le Pentatheuque ou les cinq livres de Moïse, renfermoit tout ce qu'ils doivent sçavoir.” (p. 181)

mojses idejétől fogva... — A könyvekhez utalások a kiadás margóján: *Num. 21. 24. Ios.10. 13. 2. Reg. 1. 18. alább 3.Reg. 4. 32. Eccl. 12.12.* (p. 182) *példa beszédeket* — „paraboles” *énekeket,* — „cantiques” *hanem azok akönyvek* — előtte elmaradt egyes elveszett könyvekre való hivatkozás, „comme ceux des Egyptiens, des Siriens, et des autres Orientaux” (p. 183).

217 *apogányok helytelen, és istentelen fabuláit,* — fr. „puisqu'ils y eussent appris les fables impies et extravagantes qui faisoient la théologie des idolatres.” A fordítás bekezdésének végéhez utalások *Psal. 15.4. Sap.14.27. 1.Par.8. 33.34.* (p. 163—164), utána még csaknem egyoldalnyi szöveg folytatódik a könyvben az említett fabulák jellemzésével (p. 164—165).

meséket — fr. „des enigmes” (p. 185) *ameg fejezésre*, a. m. a megfejtésre; Samson és Saba királynője, utalás *Iud. 14.14. 3.Reg. 10.1.* (p. 185) utána kb. egyoldalnyi részlet elmaradt az antik fabulákról a bekezdés végéig; többek között „Les Grecs nous racontent la même chose de leurs premiers sages. [A margón: *Plutarch. comm. sept.Sap.*] Ils usaient aussi de ces fables à la maniere d’Esophe, dont la fiction est si manifeste qu’elle...” (p. 186)

azok apélda beszédek rend szerént versekre valóan tsinálva, és azokat éneklették,... Ez már a következő, Mikesről összevont bekezdés elejéről való: „Ces paraboles étoient d’ordinaire exprimées en vers, et les vers étoient faits pour chanter: ainsi je croy que les Israélites apprennoient aussi la musique...” *addig csak az énekekben marada fent anagy dolgoknak emlékezetek*, — „Avant l’usage des lettres, la memoire des grandes choses se conserveroit par des chansons.” *régenten szokás volt anémeteknél, még mostanában is magyar országban*. — „Les Gaulois et les Germains en usaient encore ainsi du temps des Romains: et la même coûtume s’est conservée jusques à present chez les peuples de l’Amerique.” (p. 187) Mikes ehelyett a magyar históriás énekekre tereli a szót: *atörökkel való hadakozásokat versekre tsinálták, és azokat énekelik, való hogy csak debretzenbe akoldusok*. A levélíró nem árulta el, hogy tud ilyen magyar irodalmi hagyományról s ennek szájhagyományban való fennmaradásáról a XVIII. század elején; szó lehet személyes élményről is, amikor a Kolozsvárról Szerencsre tartó Rákóczival Debrecenben járt 1707. május 4–6-án; vö. II. Rákóczi Ferenc tartózkodási és táborhelyei. In: Kuruc vitézek folyamodványai, 1703–1710. Összeállította, bev. jegyz. Esze T. Bp. 1955. 553.

218 mindenik éneket tsinála, — fr. „cantiques” utalások: *Exod. 15. Deut.32. Iud. 5. 1. Reg.2.* (p. 188) *ezek az énekek*... — „Ces poésies...” utána kb. féllapnyi folytatás elmaradt a fordításban a francia bekezdés végéig (p. 188–189). A következő „C’étoit là l’usage legitime de la poësie et de la musique...” kezdetű bekezdés (p. 189–190) is elmaradt.

...musikást hívata, — fr. „qui demandoit un joëur d’instrumens,” Saul, Dávid, Elizeus példáihoz utalások *1.Reg. XVI.23. 1.Reg.10. 4. Reg. 3.15.* (p. 191) Innentől kezdve elmaradt a nyomtatott bekezdés kb. egy lapnyi része (p. 191–192); *a sidok között igen sok musikás vala*. A következő bekezdés elejéről: „Ce n’est pas qu’elle fût rare chez eux, ils étoient tous musiciens...” Dávidhoz utalás *1.Par. 23.5. 25.7.* (p. 192) *dávid magais. nagy poéta. és fő musikás vala*, — „David lui-même étoit grand poëte et grand musicien...” *kép irok hárfát adnak adávid kezében. nem tudgyuk miért*, — „Ainsi nous quand nous donnons une harpe à David, ce n’est que par conjecture...” (p. 193) *mivel nem tudgyuk azt. hogy mitsoda féle musikás volt*. Mikes itt is átveszi Fleury „képírókra” vonatkozó bíráló megjegyzéseit.

A ének szó mellett... tsuportban tántzoltanak, — A francia bekezdésből csak összevont eleje maradt meg; „Leurs chants étoient accompagnez de danses... une troupe de danseurs,... et dansoient une espece de branle...” (p. 194)

219 a görög nyelven az iskola idő töltést teszen. — fr. „Aussi le nom d’école

signifie en grec loisir;” Mikesnél elmaradt: „et le mot latin *ludus*, qui signifie jeu, revient à la même idée.” *azt tartom tehát. hogy...* — „J’estime donc que...” (p. 195)

atörvény — fr. „la loy” *utalással Deut.6.7.20.* (p. 196) némi összevonás a következő sorokban; *tsak aparasztok* — „des gens grossiers et de peu de reflexion,” (p. 197) *mint sem azok a mély spéculációk,*... — „que celles de la plûpart des speculatifs que l’on estime sçavans...” néhány sor elhagyásával a bekezdés végéről (p. 197).

énnekem úgy tettik, hogy egy ilyen jó izraélita. ért annyit, mint... — fr. „Ce bon Israélite valoit bien, ce me semble, un homme nourri dans nos affaires de justice ou de finance, ou dans les disputes de nos écoles.” (p. 198) *semmi nehéz munkára nem is alkalmatosok.* — „deviennent incapables des actions de vigueur, et des travaux penibles.” A francia bekezdés ezek további rövid jellemzésével ér véget (p. 199). amit Mikes elhagyott.

220 dávid idejében — A kiadásban utalás hozzá *1 Par.12.32. malakiás proféta azt mondgya.* ehhez is *Malac. 11.7.* (p. 200)

...irnak vala historiákat, — fr. „Les prêtres et les prophetes étoient les seuls qui se mêloient de composer, sur tout les histoires.” *Iosep.cont. Ap.1.c.2.* (p. 201) utána kimaradt a francia bekezdés végéig (p. 201—202), majd a következő bekezdés elejével folytatódik; a fogalmazás a görög történetírók elmarasztalására irányul, Fleurnál bővebben (p. 203).

221 Ők nem szoktak vala elöl járó beszédekkel élni,... — fr. „Ils ne font ny preface ny transitions: ce ne sont que des faits racontez, ...” *és az olvaso eleiben világosan teszik,* — „et mettent l’action devant les yeux du lecteur, par une narration tres-vive.” Innentől elmaradt a fordításban kb. féllapnyi a bekezdés végéig (p. 204—205). *a sidok nem tsak ahistoriákrol, de...* — „Les Hebreux n’écrivoient pas moins bien dans tous les autres genres. Les loix sont écrites avec clarté et breveté;” Mikes itt lekerekítette a bekezdést, amely mintegy fél lappal még folytatódik a kiadásban (p. 205—206); utána még kb. három nyomtatott lap (p. 206—209) maradt el a fordításban.

16 Rész Az Izraélitáknak, jeles, és emberséges magok viselésekről. — fr. „XVI. Politesse des Israélites.” (p. 209)

...amezei munkával, és a mezei étellel, — fr. „avec la vie champêtre, et avec le travail du corps: l’exemple des Grecs prouve bien le contraire.” *az emberség alat értem közönségesen...* — „Je prens icy la politesse en general, pour tout ce qui nous distingue...” (p. 210)

udvariságok — fr. „Les civilitez des Orientaux...” (p. 210)

222 nem is vala parasztság közöttök egymást te s’ tuzni. — fr. „Ce n’étoit point une incivilité de se tutoyer: toute l’antiquité parloit ainsi comme sont encore la plûpart des nations du monde.” Mikes kifejezése a tegeződésről; NySz Të: te-s-tuval, tével-túval; MTsz II. 677: [të-s-tu] testus: tegeződő. *a süveg levétel.* — „se découvrir la tête.” (p. 211)

A ruth, Abigail, és ajudith... — A kiadás margóján: *Ruth. 2. 11.13. 1.Reg. 25. 23. 41. 2.Reg. 14. 9. 17. Iud. 11. 5.6.* (p. 212)

hasonlatosságot — fr. „Ils usoient volontiers dans leurs discours d'allegories et d'énigmes ingenieuses.” *ök nem mondották ki avizeletet, hanem azt láb viznek nevezték, és azt a részt. amelyet ki nem akarom nevezni, ök tzombnak hitták,* — „Ils disoient l'eau des pieds pour dire l'urine: couvrir les pieds, pour satisfaire aux autres besoins; parce qu'en cette action [utalás: Deut.23.12.] ils se couvroient de leurs manteaux, après avoir creusé la terre: ils nommoient la cuisse pour les parties voisines, que la pudeur défend de nommer.” (p. 213) Mikes tömörítette ezeket a sorokat; *de mind ezeket* — „Toutes ces differences ne viennent que de la distance des temps et des lieux.” (p. 214) Ez már a következő bekezdés eleje, összevonva az előzővel; *ha egy predikátor... meg nevetetné a halgatóit,* — Mikes szabad fordítása, a könyv itt a mohamedánokról beszél ilyen összefüggésben (p. 214). *csak nem mind meg házasodtanak.* — Utána elmaradt pár sor és egy rövid bekezdés a francia szöveghez viszonyítva (p. 215).

223 17.Rész Az Izraéliták mulattságirol. — fr. „XVII. Plaisirs.” (p. 215)

...a vendégségnél. és amusikánál. — fr. „...qu'il ne connoissoit point d'autre félicité, qu'un festin accompagné de musique.” (p. 216) E bekezdés folytatódó sorai elmaradtak a fordításban; s a következő bekezdés is a parfümökről (p. 217).

a szellős helyeket igen keresik, — fr. „...de chercher l'air et le frais.” S folytatólag még néhány sor, ami a kéziratban elmaradt; *avalo hogy munkások lévén,...* — Ez már az idevont újabb bekezdés eleje; „L'application au travail de la campagne ne permettoit pas de faire tous les jours des festins, et...” *valamint tselekesznek mostanában agazdagok,* — „comme font aujourd'huy la plûpart des riches, mais...” (p. 218) *a lakadalmakkor, ...szüretkor,...* — A kiadásban utalás *Isa 9.3. Isa.16.10.* (p. 219) *és amidön kalákában mentenek egy másnak dolgozni* — „où les voisins s'assembloient pour s'aider les uns les autres.” Mikes népnyelvi kifejezést használ az egymást segítő közös munkára, NySz kaláka; (adata 1733? 1783?) Utána elmaradt néhány görögökre vonatkozó sor (p. 219). *és spectaculum,* — „Les Israélites n'avoient point de spectacles profanes.”

Azt nem látom hogy ök jádzottanak, vagy vadásztanak volna. — fr. „Je ne voy chez eux ny le jeu ny la chasse, que...” Mikes kissé összevonta e bekezdést (p. 220—221). *...még a királyok is,* — „et on ne void ny chiens ny équipages, même aux rois.” (p. 221)

224 18 Rész A Gyászrol. — fr. „XVIII. Deüil.” (p. 221)

azis jele volt agyásznak, — „Les marques de deüil...” (p. 222) ez már a következő bekezdés eleje, amely a megrövidített előzőhöz kapcsolódik; *aki amejét verte,* — mellét verte, „se battre la poitrine,...” hozzá utalás *1 Reg.13.19. Ierem. 2.37.* (p. 222) E bekezdés végéről is (p. 223) hiányzik pár sor fordítása.

a gyászkor böjítőlenek, — fr. „Le deüil étoit accompagné de jeüne...” utalás *Ezech.24.17.* (p. 224) előbb bizonyos tömörítés a fordításban.

225 *ennyi ideig tartá*, — fr. folytatólag: „Mais il y avoit des veuves qui continuoient leur deuil tout leur vie, comme Judith et Anne la prophetesse.” A bekezdéshez utalások: *Thr. 2.10. 1.Reg. vult. Eccls. 22.13. Num. 20.30. Deut. 34.8. Gen. 50.3.* (p. 224—225) *ezigy lévén*. — „Aussi leur deuil n'étoit pas comme le nôtre, une simple ceremonie, dont il n'y a que les riches qui s'acquient regulierement...” ez már a következő idevont bekezdés eleje; *és magát tsinogatni*, — „...de se parer” (p. 225) *a görögök. és a romaiak között is*, a kiadásban még van pár sor a bekezdés végéig (p. 226).

nagy zokogással, és fel szoval sirtak, — fr. „dans la tristesse ils pleuroient et gemissoient à haute voix...” (p. 226) *egymást esze szitták*, — „ils se disoient des injures.” *de idővel a keresztyénység, ...* — „La philosophie, et le Christianisme en suite, ont corrigé cet extérieur, en ceux qui...” (p. 227) Mikes záró mondata előtt és után elhagyott néhány sort a francia szövegből.

19 *Rész A Temetésekről*. — fr. „XIX. Funerailles.” (p. 227)

226 *azután kö pintzékben tették*. — fr. „dans des sepulchres.” (p. 228) előtte s utána rövidítés a fordításban.

és nagy fel szoval kesergettenek, — „et lamentoient à haute voix comme il paroît à l'enterrement d'Abner.” (p. 230) utalás is *2.Reg. III.31. Ierem.9.17.* A „siratóaszonyok” *ollyan aszzonyok valának, akik...* — „Il y avoit des femmes qui faisoient metier de pleurer...” *Matth. 9.23.* — utána elmaradt pár sor a bekezdés végéről (p. 230).

Josias — előtt és után utalás a kiadásban: *Levit.21.2.3. és 2.Par. 34.5.* (p. 231) *szent pál* — *1.Cor. XV.29.* (p. 232) előtte néhány sor elmaradt a fordításban.

20 *Rész A vallásokrol*. — fr. „XX. Religion.” (p. 232)

nézük meg már az ő vallásokat. — „Venons maintenant à la religion et à l'état politique.” *némelyek pedig homályosan*. — Mikes folytatja a következő bekezdéssel: *azokot...* a kiadásban szinte soronkénti utalás e „Ce qui'ils connoissoient distinctement étoit: Qu'il n'y a qu'un seul Dieu...” kezdetű bekezdéshez: *v.Ios. cont.Appion.lib.2.c.8. alatta Deut.4.39. 6.4. Ps. 103.126.* (p. 232) *Ps. 61.70. Is.36. Ierem. 17. Ps.93. 138. 3.Reg. 8.39. 1.Reg. 10.26. Prov. 21.1 Ps. 50.7. Gen. 6.5. Ps. 52.4. Deut. 30.6. Ezec. 36.27. Deut. 30.19.20. Ps. 17.9. Ps. 61.13. Exod. 34.6. Deut. 30.1.2. Ps. 72. 17. Eccl. 8. 11.9.* (p. 233) *2.11.9. 12.14.* (p. 234)

227 *Azt is tudták, hogy...* — fr. „Ils connoissoient encore, que Dieu, par sa pure bonté,...” Itt is utalások a bekezdés elejétől: *Sap. 2.23. Deut. 7.6. 7.8. Ibid. 9.5.6. Gen. 49.10. 2.Reg. 7.12. Ps. 21.18. Ps. 71.11. Isa. 11.1.10. Ezec. 34.23. alább Deut.4.6.* (p. 234) *még az aszzonyok. és arabok is*. — „jusques aux femmes et aux esclaves; tous étoient dans les mêmes sentimens.” (p. 235) utalás *v.Orig. cont. Cels.5. Ios. 2. in App.6.*

Valának pedig ollyan valóságok,... — fr. „Les veritez qui leur étoient enseignées plus obscurement étoient: Qu'en Dieu il y a trois personnes,...” utalások a margón: *Gen. 1.26. Ps. 32.6. Prov. 30.4. Isa. 48.16. Ps. 2.7. Ps. 109.3.*

Ps 4.4. 7.8 Gen. 22.18. Isa. 53.11. Ibid. 5.6.etc. (p. 235) Isa. 60.19. 64.4. Tob. 13.21. etc. Iob. 19.26. Dan. 12.2. Sap. 3.1. etc. 5.1. etc. Tob. 2.18. 4.23. (p. 236) hogy az egész nép meg tudhatta volna. — A kiadásban a bekezdés utolsó mondataként folytatólag: „Aussi les hommes n'étoient pas encore capables de porter des veritez si relevées.” (p. 236)

228 *Hogy pedig fel tett szándékomot kövessem. — fr. „Mais suivant mon dessein, je dois seulement expliquer, ce que...” (p. 236)*

A templomnak... — fr. „Le corps du temple avoit...” utalások: 3.Reg. 6.2.3.etc. Ios. 15. Antiq. c. ult. etc. 5. bell. c. 14.p. 915. és alább 2.Par. 3.4. (p. 238)

229 *arany pléhekel — fr. „et tout couvert de lames d'or.” (p. 239) Coenacula a kiadásban a margón (p. 239) menedékes uton — „montoient par une rampe sans degrez,” réz tengernek. — „et que l'écriture nomme la mere d'airain.” (p. 240)*

apapok udvara — fr. „La court des prêtres etoit enfermée de galeries, et...” hozzá utalások: 2.Par. 2.9. sec.hebr. etc. 70. V.Ezech. 40. etc. 42. (p. 241) apogányoknak pedig — fr. utalás Ios.15.ant.in fi. Mikes bevette a margóról gazophylacia, thalami, exhedrae. ahol ez áll: „Gazophylacia, pastophotia, thalami, exhedrae.” (p. 241) de nem kurzív.

Ollyan kints tarto helyek... 8 fr. „Il y avoit des tresors pour les vases sacrez d'or et d'argent, dont le nombre...” utalások: Ierem. XXXV.4. majd I.Esd.1.11. Ezech. 44.19. 2. Par. 31.11. alább 2.Mac. 3.10. (p. 242) más ollyan helyek — „En d'autres lieux...” és utalás Thalmud. Cod.Middoth. (p. 242) ollyan konyhák — Ezech. 40.20. Idem. 42. 13. Idem. 40.44.45. (p. 242—243) názárénusok — „les Nazaréens” utalás Cod.Middoth. (p. 243) egy nagy tanács ház, ...hetven tanács ur... — „une salle où se tenoit le conseil souverain des soixante et dix senateurs: et...” 1.Paral. XXXVI.15. (p. 243)

231 *szüntelen valo áldozatnak, — fr. „et c'est ce qu'on appelloit le sacrifice perpetuel.” utalás Tamid Entelechismos. juge sacrif. (p. 243)*

...hasonlo volt amészár székhöz, — fr. „Nous sommes choquez de ces sacrifices sanglans, qui attiroient la boucherie dans le temple: mais...” (p. 244)

231 *eztet láttyuk... — fr. „On le void dans la loy et...” utalás Lev. 1.5. 11. etc. 1.Reg. 2.13. (p. 245) Jeremiás. és ézekiel. a margón Ierem. 1.13. Ezech. 24.3.4. etc. (p. 245) hozá szoktak vala... látni. „accoutumez à voir...” (p. 245) gallicizmus.*

azi láttyuk homérusban., — fr. „Ainsi dans Homere,...” és ismét utalás Illiad. 3. (p. 246) bélyegül lenne, a szövetségnek. — „dont le sang étoit le sceau du traité...” Odyss. 2. in si. A bekezdés végéről (p. 246—247) néhány homéroszi példát jellemző sor hiányzik a fordításban.

Valami atörvényben ki adatot... — fr. „Au reste, tout ce qui est prescrit dans la loy,...” ismételt utalás V_o Tertull. in Marc. 2.c.18. (p. 247) apogányok. — „Les idolatres...” áldozataikhoz ismert utalás Herod.lib. 2.c. 40. (p. 247) a proféták által., — e sorokhoz utalások 1.Reg.15.22. Ps.49.8. etc. Isa. 66.3. Ierem.7.22. etc. ibi Hier. (p. 248)

232 *se bort, se más részegítő italt nem ittanak*, — fr. „et ne beuvoient ny vin ny autre liqueur qui pût enyvrer.” *Levit. 10.3.* (p. 248) s alább a köntös viseléshez is utalás *Ezech. XLIV.17.* (p. 249)

233 *atrombitát...ezüst trombitával...* — fr. utalások *Deut.20. 2.Par. 13.12. Num.10. Ios. 5.bell.3.* (p. 251) *arégi egyiptumbéli barátok* — *Rég.S.Pach. c.1.n.3.9.*

Az Izraéliták innepjei... — fr. „Les fêtes des Israélites étoient, le sabat de chaque semaine: le premier jour...” utalás *Levit. 23.Num.28.29.* (p. 251)

az őszi equinoctiumkor — fr. „maison croit qu'elle commençoit alors à l'équinoxe d'automne.” (p. 252) *equinoxe a. m. napéjgyenlőség; abib havában*, — „au mois Abib, qui fut celui de la Pâque;” utalás *Exod. 12.2.* (p. 253) a bekezdés végén még van néhány lefordíthatlan sor a kiadásban (p. 253–254).

234 *mind testi, mind lelki vigasságban legyenek.* — fr. „et de joindre la joyé sensible avec la spirituelle.” (p. 255)

Nem kell tehát azt tsudálni, ha... — fr. „Il ne faut donc pas s'étonner si...” utalás *Ps. 121. Ps.83.* (p. 255) *Dávid azt sokszor ohajtotta bujdosásában.* — „comme David s'en plaint si souvent dans son exil.” *Isa. 29. 30. Ps. 41.5. Ps. 42.* (p. 255)

21 *Rész A böjtről, és a fogadás tetelről.* — fr. „XXI. Jeunes. Voeux.” (p. 255) *nagy keserűségel ahamun feküdtének...* — fr. „Ils demouroient en silence dans la cendre et le cilice, et donnoient toutes les autres marques d'affliction” utalások *Isa 58.5. 3.Reg. 21. 12. Ioël. 2. 15. 16. etc.* (p. 256) *amás városokban pedig apiatzra*, — „aux autres villes dans la place publique.”

235 *A törvény... zakariás proféta* — A kiadás utalásai *Levit. 16. etc. 27. és Zach. 8.19.* (p. 257) *valamely nyomoruságtól tartottanak*, utána elmaradtak az ilyen példára vonatkozó sorok (p. 258), s a fordítás a bekezdés utolsó mondatával folytatódott.

...ahiteket, és a fogadásokat, — fr. „leurs vœux et leurs sermens.” A példához utalások *Iud. 11.35. Ios.9.19. 1.Reg. 14.27.* (p. 258) *az Isten nevére való esküvés...* — „C'étoit un acte de religion que de jurer au nom de Dieu...” *Deut. 6.13. 10.20. Ps. 62. 12.* (p. 259)

vagy el tették, — fr. „soit pour être mise en reserve.” *Levit. 17.* (p. 259) Salamonhoz is utalás *1.Par.26.28.* (p. 260) *a pogányok is... az ő gaz istenek templomira.* — „Les Payens faisoient de pareilles offrandes aux temples de leurs faux dieux...” és még pár sor a bekezdés végéig egy *Herod. lib.1.* utalással (p. 260)

236 *a recabiták regulájitól...* — fr. „La regle des Recabites...” előtte a nazarénusokhoz *Num.6.* (p. 260) utána is utalás *4.Reg.10.15. Ierem. 35.6.* (p. 261)

22 *Rész A profétákról.* — fr. „XXI. Prophetes.” (p. 262) Itt is XXI a számozás, mint az előző 21. Résznél; innen adódik, hogy a kiadás egy fejezettel kevesebbet mutat a végén.

samuel idejében, ... saul ... Illyés, és Élizéus — A kiadás utalásai *1.Reg.10.5. 19.20. 4.Reg.4.10.Ibid.27. s a végén 4.Reg. 5.10.* (p. 262—263).

237 Két tsuda tételei... — fr. „Deux autres miracles de ce prophete,...” utalás *4.Reg. 38.43.* (p. 263—264) *a habakuk példájából. akit az angyal el ragada...* — *Dan.14.32.* (p. 264) Erre a levélíró is hivatkozik egy élményszerű eset kapcsán, vö. *ÖM I. 11. lev. (1718) és 432. l. jegyz. vö. az Epistolák...ban is, II. 409.*

hogyan vetné le a zákot. — fr. „il luy ordonne d'oter son sac d'autour des ses reins.” A zsákból készült ruhához utalás *4.Reg.1.8. Isa. 20.2. Apoc.11.3.* (p. 265) Mikes három sort elhagyott a bekezdés végéről.

Illyés proféta. — A kiadás utalása *4.Reg. 4.1.* (p. 265) *mondá Ámos, a kurzivált nyomtatott sorokhoz Amos.7.4.* (p. 266)

nem számláltanak a proféták könyvei között, — fr. „ne sont point mis au rang des livres prophetiques,...” utalás *v. Eccli. 49. 11.12.* (p. 267)

238 a népet oktatták szombatokon. — fr. „Ils instruisoient aussi le peuple, qui venoit les trouver les jours des sabbat et les autres fêtes.” *4.Reg.4.23.* (p. 268) Mikes tömörítő átültetése.

olyan hamis proféták. — fr. „Cependant il y avoit beaucoup d'imposteurs qui...” utalás *Zach. 13.4. alább 3.Reg. 18.19.* (p. 269) *az izraéliták pediglen...* „Or la tentation étoit grande aux Israélites faibles dans la vertu,...” előtte összevonás a fordításban (p. 269—270).

23. Rész. A balványozásról. — fr. „XXII. Idolatrie.” (p. 270) A kiadás eltérő számozására vö. a 22. Rész.

239 vizsgáljuk meg hát egy kevesé. hogy honnét eredet az arosz. — fr. „Il faut donc un peu s'arreter icy, et penetrer jusqu'à la source de cce mal.” (p. 272) A bekezdés közepén némi összevonás a kéziratban!

még a leg böltsebbek is közöttök, — fr. „et à qui les plus sages ne presentoient que des objets sensibles et materiels?” (p. 273) S még néhány lefordíthatatlan sor a kiadásban (p. 274).

atesti ékességet... akép írásokban, kép faragásokban. és a mesterséges építésekben foglalták magokat, amusikában igen gyönyörködtenek,... — fr. „La peinture, la sculpture et l'architecture regardent le plaisir des yeux;...” (p. 274) Az antik görög művészetek elfogult jellemzése, mert csak a „testi dolgokra” figyeltek; hasonlóképpen a meztelenséggel párosult testi kultúra elmarasztalása az idevont következő bekezdésben, amelyet Mikes erősen megrövidített az előzővel együtt; *...agörögök mely nagyra vitték vala a szemérmelenséget,* — fr. „Aussi on scait à quel point de dissolution les Grecs arriverent par ces beaux moyens: les impudicitez les plus abominables étoient chez eux, non seulement en usage, mais en honneur.” Ezzel végzi Mikes; a kiadásban még folytatódik a muzsika és a költészet ilyen szempontú jellemzésével kb. fél oldalon (p. 277).

241 ...mentől legg szebbek, és leg régiebbek valának a faragot képek. — fr. „et ils honoroient d'autant plus ces statués; qu'elles étoient plus belles ou plus

antiques, ou..." utalás *Sap. 13.10.* s még pár lefordítatlan sor a bekezdés végéig (p. 279).

241 *Hasonlo volt a szolgálattok...* — fr. „Le culte étoit conforme à la creance.” *Sap. 14.27.* (p. 279) *a komédiák, és atrágyédiák, ...* — „La comedie et la tragedie commencerent par les réjouïssances des vendages en l’honneur de Bacchus: les jeux Olympiques et...” alább utalások *V. Tertull. de spect. Aug. 2. civit.* s a végén *Demosth. Philipp.5.* (p. 280) *azokban töltötték idejeket.* erős összevonás a fordításban több sor elhagyásával a francia bekezdés végéig.

Az ő vallások... — fr. „Leur religion n’étoit donc pas une doctrine de morale comme la veritable religion.”

Aug. de vera relig. init. (p. 280) *a vallást pedig úgy tekintették, mint akereskedést, ...* — „La religion étoit regardée comme un trafic: on donnoit aux dieux...” utalás *Plat Eutyphron.* (p. 281) A fordításban ezután kimaradt kb. féloldalmi részlet (p. 281–282) *Apul.lib.11.* utalással; *olyan aszszonyok valának. kik avénus tiszteletéért. mindeneiket, magokhoz bé fogadtak.* — „Il falloit s’enryvrer pour bien celebrer les bacchanales: et il y avoit des femmes qui se prostituoient en l’honneur de Venus particulièrement à Corinthe.” *Strab.lib.* (p. 282) Utána még van három sor a kiadásban a bekezdés végéig.

és irtoztato kegyetlen Cérémoniakkal — fr. „il falloit les appaiser par des sacrifices nocturnes et des ceremonies affreuses et inhumaines.” *Sap.14.23.* (p. 283) *emég most is meg vagyon.* — „qui continuoient encore en Afrique cette abomination du temps de Tertullien.” *Tertull. Apol.c.9.* (p. 283)

242 *vért botsátani magából, ...* — fr. hozzáfűzi „ainsi que faisoient les faux prophetes de Baal et les prêtres de Cybele: de jeûner: de se baigner dans l’eau froide, et d’autres semblables.” *3.Reg.18.28. Mane die quo tu indicis jejunia, nudus in Tiberi stabit. Hor.2. sat.3.* (p. 283–284) utalás a margón.

annyi sok féle hamis profétának, — fr. „et se laissassent amuser si facilement à des astrologues, des augures, des haruspices, et tant d’autres sortes de devins.” *és azanatomiában,* — utána elmaradt kb. hat sor (p. 286) fordítása.

nem szollok afalusiakról, vagy az együgyüekről, ... — fr. „je ne dis pas seulement des paisans et des idiots de la lie du peuple: je dis des femmes qui se piquent de bel esprit, de politesse et de science; des hommes...” a folytatódó s összevont bekezdés végén elmaradt néhány sor (p. 287) fordítása.

243 *az ástrológia, necromantia,* — fr. „quand l’astrologie, la pyromantie, la necromantie et tout le reste étoient les sciences divines?” (p. 288) astrologie — csillagjósolás; necromancie — halottidézés, szemfényvesztés; pyromancie — tűzjósolás.

valamint Dávid maga mondgya. — fr. „David luy-même témoigne, que...” utalás *Ps.41.3.* (p. 290)

245 *a szerelem is odaelegyedvén... eszerént színle bé magát közikbe a bálványozás, ...* — fr. „On faisoit des connoissances et des amourettes; qui se terminoient ou à une pure debauche, ou à quelque mariage contre la loy. Ainsi

s'insinuoit l'idolatrie; dont..." a mádiániták leányai, a kiadás utalása Num. 25. (p. 291)

...vigasságra indította vala őket, — fr. „en un climat qui inspire le plaisir.” (p. 292)

246 24 Rész Az Izraéliták rend tartásáról. szabadságokról. és a házi hatalmakról. — fr. „XXIII. Etat politique. Liberté. Puissance domestique.” (p. 194)

mint nálunk vannak még az urak is, mivel... fr. „ny toutes ces especes de sujctions, qui parmi nous sont si ordinaires, que les seigneurs même n'en sont pas exemts: puis que nous voyons des souverains, qui...” célzás a korabeli francia abszolút monarchiára és más XVII. század végi európai államokra. Sámuelhez 2.Reg.10.18. (p. 295) gedeon... azt felelé jelesen nekik, — „il répondit genereusement: Je ne seray point vôtre seigneur, c'est Dieu qui le doit être.” (p. 296)

247 hanem mint jősef mondgya teocratia, — fr. „mais comme Joseph le nomme, Theocratie;” utalás Ios. 2. cont.App.6. (p. 296) abban az időben... amit akart. — A kiadásban kurzívált sorokhoz utalás Iud. 18. 31.21.24. (p. 296) abirák idejében, — „sous les Juges,” Iud. 2.11.22. etc. (p. 297)

a sidok... kik mások rabságában eshetek, — fr. „Il y avoit des Hebreux esclaves de leurs freres, et...” — az alábbi esetekhez utalások Lev. 25.39. Exod. 22.3. 4.Reg. 4.1. Exod. 21.2. Lev. 25.40. (p. 298–299) valamint aszolgá szemei... úgy ami szemeink az uron. A kiadás kurzív soraihoz Ps. CXXII.2. (p. 299)

248 mivel arabságot, — fr. „Car l'esclavage étoit venu du droit de la guerre,...” utalással Init.de.jur.pers.§.3. (p. 300) az a maga pénze, mondgya az irás., — „C'est son argent, dit La loy,...” előtte Ex.21.20. (p. 301) a romaiaknak — utalás a kiadásban Instit. de his qui sui vel al. §.1. és Instit. quib. mod. Jud. pat. §.6. (p. 302)

249 par Coemptionem. — fr. „a margón „Per coemptionem.” fölötte Ex.v.27. alatta 2.Esd. v.25. Isa. L. 1. (p. 302) fenyisd meg gyermekedet., de azt meg ne öllyed, — „Corrigez vôtre fils sans perdre l'esperance; mais ne vous aheurtez pas à le faire mourir.” Prov. 19.12. (p. 303) aromaiknál, — Liv.lib.2. s alatta a törvény — „La loy de Dieu...” Deut.21.19. (p. 303) ugyan ez a törvény meg volt az athénesbéliéknél, — „Cette même loy fut pratiquée à Athenes: et...” utalás Helioid.1. (p. 304)

az olyan iffiak, ha gazdagok feslet életüek. és tékozlok, ha szegények, vándorloká lesznek. — fr. „Ces jeunes gens indépendans, s'ils sont riches, se plongent dans la débauche et se ruinent; s'ils sont pauvres, ils deviennent des vagabonds et des gens sans aveu, capables de toutes sortes de crimes.” (p. 305)

250 25 Rész Az öreg embereknek hatalmokról. — fr. „XXIV. Autorité des vieillards.” (p. 306)

az iffiaknak diúsőségek az erejekben áll mondgya a bölcs, és... — fr. „La gloire

des jeunes gens est leur force, dit le sage, et la dignité des vieillards sont leurs cheveux blancs.” *Prov. 20.29.* (p. 307) Káldi: „Az ifjak vígasága, az ő erejek: és a vénék méltosága, az ősz-haj.” *jaj annak a földnek, a melynek gyermek akirállya,* — „*Malheur à la terre dont le roy est un enfant.*” *Eccl. 19.16.* (p. 307) *Isaías által,* — utalás *Isa. 3.4.* (p. 308)

Az Izrael népét, mihent felesedni kezdék,... — fr. „Dés que les Hebreux commencerent à former un peuple,...” Mózeshez utalás *Exod. 4.29.* (p. 308) *az ipját jéthrot,* — „son beaupere Jethro.” *Ex.18.12.* (p. 308) *választana maga mellé,...* — „*Choisissez, lui dit-il, soixante et dix hommes que vous connoissez, pour être les anciens et les intendans du peuple.*” *Num. 11.16.* (p. 309)

251 *Ezért is mondgya a soltár, hogy...* — fr. „De là vient l’expression du pseume, qui...” *Ps. 106.32* (p. 309) *anép, és az öregek gyülekezetiben,* — „...dans l’assemblée du peuple, et dans la séance des vieillards, c’est à dire le conseil public. Ce sont les deux parties qui composoient toutes les anciennes republicues: l’assemblée, que les Grecs nommoient *Ecclesia* et les Latins *Concio*; et le senat.” (p. 309—310) *roboám*—két utalás a bekezdés végén *3.Reg. 12.8.* és *2.Par.12.13.* (p. 310)

26 *Rész Az Igasság ki szolgáltatásáról.* — fr. „XXV. Administration de la justice. Porte.” (p. 310)

magistri,... *praecones,* — Ez kurzív a kiadás margóján; fölötte utalás *Deut.16.18.* alatta *Is.3.2.* (p. 311) *Dávid idejében.* *Deut. 33.10. 1.Par.26.29; 23.4. 2.Par.19.5 Ibid.8.* (p. 311) *jérusalemben,* — *Deut. 17.8* (p. 312) *a sidok traditioja* — a margón *Cod.Sanc.hedr. c. 1. §. 6. §. 1. etc.* végül Sámuelhez *1. Reg. 6.8.* kurzív idézettel (p. 312).

252 *...mint a mi fő városaink,* — fr. „Ce n’étoient pas des villes comme nos capitales de provinces, qui...” (p. 313) *tsak ajuda nemzettségének* — a kiadás utalása *Is. 15.21.etc.* (p. 314) *ezekből el ítélnem, hogy a városok sürűen, és mezei városok valának.* — Mikes a lényegét összefoglalva tömörített: „Il falloit donc qu’elles fussent petites et fort voisines, comme de grands villages murez et bien bâtis; ayant au reste tout ce que l’on void à la campagne.” (p. 314)

a mi eleink idejében,... *a fejedelmek udvarai,* — fr. „Chez nos ancêtres, les vasseaux de chaque seigneurs s’assembloient dans la cour de son chateau, et de là sont venuës les cours des princes.” (p. 314)

253 *az udvarház kapujában* — fr. „à la porte de leur serail” (p. 315) *a kastély kapuja volt. az udvarlo hely.* — „et cette coûtume, de faire sa cour à la porte du palais, étoit en usage dès le temps des anciens rois de Perse;” Eszterhez utalás *Ester. 2.19.21. 3.2.3.* (p. 315)

ábrahám, — fr. utalás *Gen.23. 10.18.* (p. 315) *sichem, el ragadá dinát,* — *Gen. 34.20.* alább *aváros kapujában le üle.* — „il s’assit à la porte de Bethlehem,...” *Ruth. 4.* (p. 316)

atobiás és a jérémiás könyvében, — fr. utalások *Tob.1.19. 7.16.8.24.* és *Ierem. 31.10.* (p. 317) *atörvény* — „La loy de Moïse” *Deut. 24.1.*

254 *A romaiak,...* — Mikes összevonta e bekezdést; *aváros piattzán.* — „dans la place publique” (p. 318) ...*mint sem egy notarius előtt valo mostani kötések.* — „Ces actes étoient bien aussi publics, que ceux qui se passent aujourd’huy en des maisons particulieres, devant un notaire, qui souvent ne connoît point les parties; ou devant un tabellion de village, avec deux témoins apostez.” (p. 319)

igen oltsu — Mikes ismert tájszava; fr. „à vil prix” és utalás *4.Reg. 7.1.* (p. 319) *ácháb király.* — *3.Reg. 22.10.* (p. 320) *Dávid–2.Reg. 18.33.* és alább *jérusalemben.* — *Ierem. 26.10.* (p. 320)

255 *David ki szaladván jérusalemből,...* — fr. „David fuyant de Jerusalem...” utalás *Ps. LIV.10.* (p.322) *az uttzáin, az usora, és atsalárdság,* — „et dans ses ruës l’usure et la tromperie; les prophetes sont pleins de pareils reproches.” (p. 322) ...*mint mi közöttünk.* — „Seulement on peut croire que ces maux estoient moins frequens que chez nous,...” a szerző alább is utal visszatetsző korabeli társadalmi tapasztalataira.

mivel mostanában... minden tisztségre, és méltoságra vágy,... *mint olyan titulust, amely...* — „Ainsi il falloit peu de charges differentes, et peu d’officiers, en comparasion de ce que nous en voions aujourd’huy; car il est honteux parmi nous d’être simple particulier,.... Tout le mond veut être personne publique; avoir des honeurs, des prerogatives et des privileges: et... ou comme des titres, qui les distinguent.” (p. 323) Fleury itt is a XVII. század végi franciaországi társadalomban tapasztalt jelenségekre céloz. ...*kivántatnának azokhoz.* — Mintegy három sor elhagyásával (p. 324) fejeződik be a bekezdés.

kik atörvényt végben vitették. — fr. „les executeurs.” (p. 324) Mikes ezután elhagyott kb. kétlapnyi szöveget a Dávidtól ismert tisztségek összegezéséről (p. 324–326).

27 *Rész A hadakozásról.* — fr. „XXVI. Guerre.” (p. 326)

256 *babaniás pap, ...jóáb után, ...husz esztendőös korában... dávid, és salamon* — fr. utalások *2.Reg.23.20. 3.Reg.2.35. Num. 1.3. 21.etc.* alább v. *2.Par.8.9.* (p. 327–328) *nem úgy volt nálók, mint mi nálunk, ...sokan vannak, akik nálunk hadban nem mennek,...* — „et que nous avons de plus un peuple infini de gens inutiles pour la guerre; praticiens, financiers, bourgeois, marchands, artisans...” (p. 327) *delectum habere* — fr. a margón: *Delectum habere.* (p. 328) *nem kurzív; az ország kitsíd lévén,* — „le país étoit si petit” (p. 328).

agában városa béliek, ...saul... David — fr. utalások *Iud. 20.16. 1.Reg. 18.11. 22.16; 25.13.* (p. 329–330) „Gabaa” előtt elmaradt néhány sor a fordításban; Saul után is van némi rövidítés; *a németeknél, és a gallusoknál... fegyvert viseltenek.* — „La coûtume de porter toûjours l’épée au côté étoit particuliere aux Gaulois et aux Germains.” (p. 330)

257 *agoliáth fegyvere rézből vala.* — fr. „On void l’exemple d’une armure complete en celle de Goliath, qui étoit toute d’airain, comme celles des Grecs dans Homere.” *2 Reg.17.5.6. etc.* és *Ibid. 18.* (p. 330) alább *ozias király.* — 2

Paral. 26.14. és Ibid. 15. (p. 331) ...*lehető hajítani.* — utána elmaradt kb. hat sor a fordításban a bekezdés végéről.

ahol nagy pusztaságok vannak. — fr. „et pour faire de grandes marches par des plaines steriles ou peu habitées, comme en Pologne ou en Tartarie.” (p. 332)

absolon...salamon — fr. utalás *2.Reg.11.5; 18.9.* (p. 332) és *2.Par.9.25.* (p. 333) *ezek ahadi szekerek.* — „Ces chariots de guerre”; *jöjjetek... ülhessenek.* — „*Passez au service... voyez si vous avez des gens capables de les monter.*” A kiadás kurzív soraihoz utalás *4.Reg. 18.23.* (p. 333)

258 az ezereket, — fr. „des bataillons”, *ki ki el volt rendelve,...* — „Chacun étoit rangé...” utalás *Num. 1.2.etc.* (p. 334) *atáborban lévő tisztaságra igen vigyáztak,* — „On avoit pourvû à la netteté des logemens, si nécessaire dans un pais si chaud, et...” (p. 335) *a prédán,...* előtte elmaradt néhány sor a kéziratban a görögök és rómaiak táborozásáról.

...és hadakoznék érettek, — fr. „pour avoir la conduite generale de leurs armées, et faire la guerre pour eux.” *1.Reg. 8.20.* (p. 336), Saulhoz — *1.Reg. 13.2.* Dávidhoz *1. Paral. 27.* (p. 337)

259 28. Rész. A királyokrol. — fr. „XXVII. Rois.” (p. 337)

dávid — fr. utalás *2.Reg. 1.15. Ibid. 4.12.* (p. 337) *salamon* — *1.Reg. 17.15. 3.Reg. 12.14.* előtte némi összevonás a fordításban; *absolon* — *2.Reg.1. és 3.Reg.1.* (p. 339) előtte rövidítés a kéziratban.

de oda számlállyák. — fr. „mais on y compte aussi...” a felsoroláshoz utalás *1. Par.27.25. etc.* (p. 339) *salamon idejiben.,* — *1.Reg. 4.7. és Ibid. 22.* (p. 340) előtte elmaradt egy görögökre utaló néhány sornyi homéroszi (*Odyss.14*) részlet.

260 dávidnak, és salamonnak — fr. utalás *1. Par.29. és 1. Par. 22.1. Ibid. 29.7.* (p. 341) *száz nyolcvan ezer* — elírás lehet „cent huit mille” helyett; *német forint szerént.* — fr. „de nôtre monnoye”, tehát itt francia pénz (livres) szerint, betűvel, a margón számjegyekkel: „11669668 mille livres” és megjegyzésként „35. 9. 1. 7.s.6. den.” Mikes „német forint”-ban ennek a felét számolja.

a bôltban ahová temetkezék, — fr. „dans son sepulchre.” *a libánium* — „Liban” utalás *3.Reg. 4.etc.* (p. 342) *német forinttra,* — „treize mille livres” a duplája; *három ezer német forinttra.* — „Six mille livres” (p. 342) Mikes alább is felét számolja a francia pénznek.

fû szerszámot, — fr. „des parfums.” (p. 343) *...a hol bányák valának.* — fr. „Il y en avoit peu en Grece, point en Italie ny dans le reste de l’Europe, hors l’Espagne où il y avoit des mines.” (p. 344)

261 Állapodgyunk meg itt egy kevéssé, és vizsgáljuk meg... fr. „Arrêtons nous un peu à considerer...” Mikes törekszik a francia értekező stílusfordulatok átültetésére; *és egy nagy királyné maga személyében...* — „et qu’une reine y vient en personne de bien loin.” *3.Reg. 4.34. Ibid. 10.* (p. 344) *minden féle kívánságit bé tölthette,* — fr. hozzá „comme il avouë luy-même, et...” utalással *Eccl. 2.4. etc.* alább *Ibid.* (p. 345) *láttam hogy a gyönyörűség, és...szív béli*

szomorúságok, valának. Eccl. 2.4. — „L'ay trouvé que le plaisir et la joye n'étoient qu'illusion, et... affliction de coeur.”

az egész emberi nemzetet, — fr. „genre humain” (p. 345).

262 ezerig valo aszszonyokat tartá. — fr. „Il s'abandonna tellement à l'amour des femmes, qu'il en eut jusques à mille, contre la défense de la loy de Dieu: et...” utalás Deut.17.17. (p. 348)

az árulás, partolás. ót gyakorta történt. — fr. „les revoltes et les trahisons y furent frequentes.” Sap. XIV.27. (p. 349)

az idegenekel igen kezdének társalkodni, — fr. „le commerce devint frequent avec les étrangers,” (p. 349)

263 29 Rész A sidok rabságban valo létekről — fr. „XXVIII. III. Part. Juifs. Captivité.” (p. 350) A kiadás eltérő (29~XXVIII) számozására vö. a 22. Rész számozását.

Ezek láttzanak tehát nekem... nézük meg már mostanában, — fr. „Voila ce qui a paru de plus remarquable... Voyons maintenant...”(p. 350)

de tsak sidoknak, és judeának nevezték. — Mikes kissé összevonta ezt a fejezetet; Fleury még hozzáfűzi: „l'on étoit accoûtumé à ce nom dés devant la captivité.” 4. Reg. 16.6. (p. 352)

ámmonták, ...Cháldéusok. — fr. utalás Ierem. 40. 11. Ierem. 40. (p. 352)

264 babiloniában — fr. utalás 2. Paral. 36.20. (p. 352) atroja meg vételekor, ... — „Ainsi à la prise de Troye, tout ce qui reste en vie fut fait esclave, jusqu'à la reine Hecube et aux princesses ses filles.” (p. 353) Előtte néhány sor elmaradt a fordításban.

akotyá vetyén — fr. „à l'encan,” NySz Kótya-vetye, Tinódi, Pázmány, Amade, Bod P. adataival, a szólások között is. tobiásnak, ...jóákim, a susánna ferje, — a kiadás utalásai Tob. 1.14. Dan. 14. (p. 354)

valamint mostanában adeák nyelvet. — fr. „comme parmy nous le latin.” (p. 356)

265 30 Rész A sidok fel szabadulásokról., és hogy mitsoda állapotban valának apersák alatt. — fr. „XXIX. Retour des Juifs, et leur état sous les Perses.” (p. 356)

oda számlálván. — fr. „les esclaves compris: et...” csak rabszolgákat említ, utalással 1. Esd. 2.64. s alább 1 Esd.8. (p. 357)

jérúsalem városa — fr. utalás 2. Esd. 11.3. (p. 358) ajövendőlo anna — „Anne la prophétesse,” nohá ő tsak egy szegény mester ember vala közöttök. — „comme l'on void par celle de S. Joseph qui n'étoit qu'un pauvre artisan.” (p. 379)

266 az idegenektől, ...az idegenekel valo házáságot., fr. „...de se separer des étrangers, ... les mariages avec les infidelles.” 1 Esd. 9. 2. Esd.9. (p. 379) josef fel téstzi, — fr. ismételt utalása 1. Cont. App.2. (p. 360) utána némi rövidítés a bekezdés végén (p. 361).

esther, — fr. utalás Esth. 3.12. (p. 361) herodetes, — Herod. liv.3. (p. 362)

amely térszen, hét száz, ötven ezer forintot, — fr. „qui font plus de 1500. mille livres, — utalás *Ios. 2. bell. c.4.* (p. 363)

267 *respublica formájára*, — fr. „selon leurs loix en maniere de republique,” (p. 363) *azIsten temploma...* — „Le temple de Dieu étoit honoré, même par les étrangers, qui...” utalás *Philo.legat. p. 1033.c.* (p. 364)

szent justinus, — Szt. Justinus (mártír 165 körül) egyházatyja (Iusztinosz), *ÖM IV. 747. solon*, — Szolón, athéni törvényhozó (VI. sz.), a „hét bölcsek” egyike, költő. *pythagorás* ← Püthagorasz (i. e. VI. sz.) pogány bölcs, filozófus és matematikus, vö. *ÖM III, 1040. pláto... socratessel*, — Szókratész (i. e. 469—399).

268 *sok helyeken is térszen fel...* — fr. „Il raconte en plusieurs endroits,...” utalás *Plat.6. de repub.* alább is *v.Plat.10. de repub. in fi.* (p. 366) *ám bár, fabulálkal valának is esze keverve.* — quoy qu’enveloppées de plusieurs fables.” (p. 367)

31 *Resz Hogy mitsoda állapotban valának a sidok. agörögök birodalmok alatt.* — fr. „XXX. Etat des Juifs sous les Macedoniens.” (p. 367)

josef bizonyíttya Cleárcezel, az áristotélles, ... tanítványával, — fr. „Joseph en rapporte des preuves, pas les témoignages de Clearque, disciple d’Aristote et d’Hecatée Abderite.” *Ios. 1.cont. App.9.* (p. 367) s alább *Ios.2. App.2. és Ios. 12. Ant.1. etc. 2. cont. App.c.2.* (p. 368) és a bekezdés végén *Ibid. l. 13. Antig.2.* s a következő elején *Ibid.3.* (p. 369) Arisztotelész (i. e. 384—322).

269 *ót nékik helyt ada hogy városokat építsenek, és azokhoz szántani való földeket.* — fr. „leur donnant des places à bâtir et des terres à cultiver.” (p. 370) *amely nyelv akoron, közönséges vala, anap keleti országokban.* — fr. „...la langue grecque, qui se rendit alors commune par tout l’Orient, et...” (p. 371)

270 *szent pálnál*, — fr. utalás *Rom.1.16.2.10.etc.* (p. 272)

...hogy a szent könyveket meg fordították, — „principalement depuis la traduction des livres sacrez.” *aközöttök lévő tudosok.* — „Les sages et les vrais philosophes les estiment: on en peut juger par ce qu’en écrit Strabon,...” utalás *Strab.liv. 16.p. 760.* (p. 373) ez elmaradt a fordításban.

ut primum...horat. — fr. szintén kurzív, de a margón, s a végén *Horat. 2. Ep.1.* (p. 373) *és a fő mesterségekben*; — „Tout le reste des Grecs étoit possédé de la curiosité et de l’amour des beaux arts: l’un s’appliquoit à la rethorique, l’autre à la poësie, l’autre à la musique: les peintres, les sculpteurs, les architectes étoient fort considerez.” (p. 374) A folytatódó sorokban a „gymnastique” következik, ami a fordításban elmaradt. A kiadás a XXII-ben már idézte Horatiust (Szatírák), itt Mikes is idézi Episztoláit (Epistolae). — Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65—8).

271 *romae dulcae fuit, et...horat.* — fr. a margón *Romae dulce diu fuit...Horat. ibid.* (p. 374—375) *és anépet igazgassák*, — fr. folytatva „faisant, comme dit Virgile, leur capital de la politique.” (p. 375) *asidok pediglen*, — fr. hozzá utalás *Ios. cont. App. lib.1. c.4. etc. lib.2.c. 6. Orig.cont.Cels. lib.5.* (p. 375) *tacit* — fr. a margón kurzívált idézet után *Tacit.5. hist.init.* (p. 376) Publius Cornelius Tacitus (?55—?120) *Historiae.*

...mint sem az india béliek. — fr. „Ils sont plus éloignés de nous que les Susiriens, les Bactriens et les Indiens.” (p. 377)

Tegyük azt is hozzája, hogy a sidok...meg vetették akép írást, és akép faragást,...amelyek, csak a heverő embernek munkáji... — fr. „Ajoûtez à cela, que l'horreur de l'idolatrie, faisoit rejeter aux Juifs la sculpture et la peinture, ces arts si chers des Grecs. Ils méprisoient les statuës, comme des ouvrages inutiles et dignes de risée; qui ne pouvoient être que l'effet d'une grande oisiveté...” utalások *Philostr. vita Apol. lib. 5.c. 11.p. 241.c. alatta Isa.44.10. Ierem.10.15. Sap.13.13.* (p. 377)

272 *az utálatos fabulákat, amelyekel tele valának agörög poéták,* — fr. „Par la même raison, les Juifs ne pouvoient ouïr sans horreur, les fables impies, dont les poëtes Grecs étoient remplis...” utalás *v. Plat. Ion.* (p. 318) *akik aversek éneklése után élödtének.* — „tout les autres, dont la subsistance et la reputation étoit fondée, sur la poësie et la fausse theologie.” Mikes a bekezdés végét kissé összevonta.

A valo. a sidok azt tartották, hogy... — fr. „Les Juifs à la vérité tenoient pour maxime de ne se point moquer des autres nations...” utalás *Ios.cont. App.* (p. 379) *afilosophusok* — fr. „et les philosophes les croyoient impossibles; parce qu'ils ne raisoionnoient que sur les regles de la nature, et les tenoient necessaires, d'une necessité absolüe. *V. Galen. de usu part.*” (p. 380)

örömet halgaták, ...gyalázásokat, — fr. „Les Grecs aussi disposez écouterent volontiers les calomnies...” utalás *V. les 2. liv. entiers de Ioseph. cont. Appion.* (p. 381) *ebből származnak azok ahazug fabulák. a melyeket ir tacitus a sidok eredetéről,* — „Et de-là vinrent ces fables impertinentes, que Tacite debít si serieusement, quand il veut expliquer l'origine des Juifs, et faire le sçavant historien: et...” utalás *5. Hist. init. utána másokról (Justinus, Sztrabón) is szó van a bekezdés végéig* (p. 381).

273 *a görög éditioiban.* — fr. ez a margón *In Edit. Gr.* (p. 382) *heliodorus...antiochus* — fr. utalások *2. Mac. 3.7.etc. és 1. Mac. 1.43. etc. a végéhez Martyrol. Rom.1. Aug.* (p. 382)

Daniel...Elézár. — fr. utalás *Dan. 3.16. 6.16. 14.30. és 2. Mac. 6.18.2.* (p. 383) *leg első példa az egész világ historiájában,* — „et c'est de premier exemple, que je sçache, dans toute l'histoire du monde, de ce genre de vertu.” (p. 383)

Josef, — fr. utalás *1. cont. App.p. 1038 B.* (p. 384)

274 *...nem tartatának azután sidoknak.* — fr. „...ainsi ils n'étoient plus compez pour Juifs.” *1. Mac. 1.16.* (p. 384)

32 *Rész A Makabéusok idejében valo dolgokrol.* — fr. „XXXI. Regne des Assamonéens.” (p. 385)

El érvén tehát... — fr. „Nous voici donc au temps des Macabées, où...” utalás is az alábbi sorokhoz *v. 1. Mac. 14.4.* (p. 385)

A sidok, városokat is kezdének venni, — fr. „Les Juifs firent même des

conquêtes. Jean Hyrcan prit...” utalás *Ios.13. antiq. c.17.* és a bekezdés végén *Ios.13. antiq.c.20. 21.22.* (p. 386–387)

275 *valo hogy az ő esetek,* – fr. „Il est vray que leur perte...” *számlálván attol az időtől, amelyben simont fejeknek tévék,* – „depuis que Simon eut été déclaré chef de nation,...” utalás *1.Macc. 14.41.* (p. 388)

aromaiak – fr. utalás *Ios antiq. 14.8.12.* (p. 388) *a párhosok erőt vévén marcus antoniuson,* – „les Parthes, prenant avantage de la foiblesse de Marc-Antoine,...” (p. 389) *fő képpen a szeretsenek,* – „particulierement des Arabes.” A levélíró Antonius (i. e. 83–30) és Kleopátra történetét említi, *ÖM I. 56, 96. lev.*

A valo hogy... – fr. „Il es vray qu'elle se rétablit un peu sous Herode.” *Ios antiq. 15.* (p. 389)

276 *a főpapság béli rendet fel fordítá.* – fr. „Il ruina la succession des pontifes,...” utalás *Ios.15.antiq.c.2.* (p. 390) s még három sor, ami a fordításban elmaradt.

...vespasianus alat, – fr. „jusqu'à leur ruine sous Vespasien.” (p. 391) Vespasianus (9–79) római császár 69-től.

33 *Rész Az utolsó időkben lévő sidoknak szokásiról.* fr. „XXXII. Moeurs des Juifs des derniers temps.” (p. 391)

az országban meg telepedni, – fr. hozzá „comme parle l'écriture.” *Act. 2.5.* (p. 392)

277 *apapok, és a szegények tartásokra,* – fr. „...l'entretien des prêtres et des pauvres.” v.*Ios. 14.antiq.12.* s még egy mondat: „C'est cet or Judaïque dont parle Ciceron.” *Pro Flacco.* (p. 394)

a templom el pusztulása után. – fr. „après la ruine du temple.” *Epiph. haer 30.n. 4.7.11.* (p. 394) *meg tilták.* fr. utalása *1.14. cod.de Iudaeis.* (p. 394) a pénzszedés végéhez *Hier.in Isa. III.4.* (p. 395) *olylan fejek vala.* – fr. folytatólag „des chefs de leur nation nommez en grec Ethnarques qui jugeoient selon leur loy...” utalás *Strab.lib.p.* (p. 395)

minden synagogának egy feje vala, – fr. „En chaque synagogue il y avoit un chef ou archisynagogue...” utalás is *Epiph. haer. 30. n.1.* (p. 395) előtte s utána rövidítés, a bekezdés végén több sor (p. 396) elhagyása a fordításban.

278 *az írás eszerént adgya elönkben,* – fr. „C'est ainsi que l'écriture nous peint la prosperité du gouvernement de Simon: Chacun...” utalás *1.Mac.XIV.8. etc.* előtte Mikes kb. hat sort elhagyott; a másik kurzív idézet utalása *Eccli.7.16.* is a kiadás margóján van (p. 397), ez utóbbi Káldinál: „Ne gyúld a'fáradságos dolgokat és a' Fölségestől teremtett mezei munkát.” Mikes mindkét idézet fordításakor a francia szöveget követte.

erről hires példa, josef, atobiás fia, a ki... – fr. „Un exemple fameux est Ioseph fils de Tobie, qui...” utalás *Ios. 12. antiq.4.* (p. 399)

eccl. 26.28. – fr. a margón *Eccli. 26.28.* (p. 399) majd *Ibid. 27.1.2.* (p. 400) *kereskedők,... a kalmár... akereskedést.* – fr. „des marchands... le marchand... le négoce.” (p. 400)

279 *tsak a kereskedésből élnek*, — fr. „Ils ne vivent que de trafic, et encore de l'espece la plus sordide: ils sont...” ez s még néhány sor (p. 401) nincs lefordítva.

a prédikátorok könyveben — fr. utalás *Eccli. 38.* (p. 401) *az évangélium pedig* — *Marc. 5.26. Luc. 8.43.* a Mikes által szövegbe átvett utalás is *Eccli. 38.15.* a margón (p. 401), alább *Ibid. 36.* (p. 402); a bekezdés végén még egy mondat: „Les Juifs racontent la même chose de leurs plus fameux rabbins.” *Thalm.* (p. 402)

34. *Rész A sidok sok féle vallásról. és babonásáigrol.* — fr. „XXXIII. Sectes et superstitions.” (p. 402)

a farisaeusok... — fr. utalás *Ios.XIII.antiq.9. XVIII.2. se a lélek meghalhatatlanságát...* — „ny l'immortalité de l'ame, ny...” utalás *Act.XXIII.8.* (p. 403)

280 *alexandra királyné,* — fr. utalás *Ios.I. Guer.4.* (p. 404)

az essénianusok... — fr. „La secte des Esseniens estoit la plus singuliere, il...” utalás *v.Joseph.II.Guer.12.* (p. 404)

...igen vigyáztanak, — fr. „Ils se piquoient d'une extrême exactitude dans la pratique extérieure de la loy.” *Matth.23.23.* alatta *marc. 7.2.* (p. 405) *mintának,* — „la mente”, mente a. m. menta; *kristus* — *Io. 9.16.* és *Matth. 12.2.* (p. 406) *hetfűn, és tsötörtökön,* — ismét utalás a kiadásban *Luc.18.12.*

281 *totaphotot, és zizithet,* — fr. „Ils affectoient de porter les totaphoth et les zizith bien plus grandes que le commun.” *Matth. 23.6.* alatta a margón a Vulgata szavai, *phylectaria et fimbrias.* (p. 406) Mikes bevette őket a szövegbe. *az zizith,* — *Deut. 6.8.* és *Num. 15.38.* (p. 407) Máté szerint „kiszélesítik imaszijaikat és megnagyobbítják köntösük bojtjait”. *tsak mives napokon* a. m. hétköznapokon v. munkanapokon: „mais les jours ouvrables seulement.” *szombat napokon. és más innepeken,* — „Les jours de sabbat et de feste...” *v.Buxtorf. synag.Iud. c.4.* (p. 407)

A farisaeusok... — fr. utalás *Matth.6.2.5.16.* (p. 407) *az aszszonyok* — *Matth. 2.14.* (p. 408) *és azon szín alatt,* — „et sous pretexte” (p. 408).

282 *példának okáért, ha szabadé szombat napon a számára ülni,...* — fr. „S'il est permis le jour du sabbat de monter sur un âne, pour le mener boire, ou s'il faut le tenir par le licou.” *v. Buxtorf. synag.c.11.* (p. 409) *...lisztből való pappával vagyon meg kenve,* — „S'il est permis de garder du papier collé, ou quelque emplâtre où il entre de la farine.” (p. 410) Szinnyei II.: [pappáz] be-pappáz: papirossal beragaszt (kitört ablakot) (Csík m.); a *pappa* vízzel kevert lisztből való, kenhető, kovászszerű régi „házi” ragasztó. *és más több ilyen neveltséges kérdéseket, amellyekel. tele vannak azok a könyvek.* — „Et un million d'autres cas de conscience de cette sorte, dont est rempli le talmud avec ses commentaires.” (p. 410) *... és az emberiséget tudták,* — Ez után elmaradt mintegy oldalnyi új bekezdés (p. 411–412) lefordítása, a görögül jól tudó zsidókról.

283 *hanem még, más értelmű beszédek magyarították,* — fr. „ils y trouvoient plusieurs sens figurez par des allegories, et par diverses appropriations.” és a

szent atyák írásából — „et par les écrits des plus anciens Peres...” utalás *v. Justin. in Triph.* (p. 413) *a philon könyveiből, és atálmudbol. ritualis judaeorum liber.* — „par les livres de Philon, par le talmud, et les plus anciens commentaires hebreux sur la loy...” *Beresith. rabba, etc.* s még pár sor elmaradt a fordításban a bekezdés végéről (p. 413). Alexandriai Philón (i. e. 20—i. sz. 50) a korai-császárság zsidó-hellenisztikus irodalom jelentős prózaírója.

ezek amagok hasznokat keresték, és fősvények valának., — fr. „Ils étoient interessez, avarés ét sordides; sur tous les Pharisiens, la plüpart grands hypocrites.” *készek, a fel támadásra, zenebona szerzésre,* — „tôjours prêts à la sedition et à la revolte...” (p. 414) *az egy más ellen valo hadakozásokkor. és jérusálem utolso el romlásakor.* — „et durant toute la guerre civile, et pendant le dernier siege de Jerusalem.” (p. 415)

35 Rész A valóságos Izraélitákrol. — fr. „XXXIV. Vrais Israélites.” (p. 415) A kiadás eltérő (35~XXXIV) számozására vö. a 22. Rész számozására vonatkozó jegyz.

284 a sziv béli környül metélkedet sidok, — fr. „Tous ces saints personnages, et généralement tous les Juifs spirituels, circoncis de coeur, aussi bien que de corps, étoient enfans d'Abraham, bien plus par l'imitation de sa foy que par leur naissance.” Kissé körülményes szöveg nehézkes fordítása. *könnyen tekéllates keresztényeké tévé. ezeket a valóságos izraélitakot.* — fr. „il fut aisé de faire des chrétiens parfaits de ces vrais Israélites.” (p. 416) A könyvet záró befejező fordulat után: *vége.* — „Fin.” — *Ditsértessék. az Izrael Istenének szent neve.* Mikes záró fohásza.

285 Ennek a könyvnek táblája. — „Table des titres.” (p. 417) Mikes a táblában nem számozza a részeket.

A kéziratban jelzett *25 Rész Az öregeknek hatalmakrol.* kimaradt a táblából. A kiadásban a szövegben is (XX, XXI, XXI, XXII stb.) és a Table-ban is (XIX, XXI, XX, XXI, XXII) téves a számozás; ezért jelez a végén XXXIV-et XXXV helyett. A három részre osztást egyébként a Table is feltünteti: II. Premiere Partie. *Patriarches...* V. Seconde Partie. *Israélites...* XXVIII. (valójában XXIX.) Troisiéme Partie. *Juifs. Captivité.* (p. 418)

A Keresztényeknek Szokásairól

289 *A Keresztényeknek Szokásiról. való beszélgetés* — fr. „Les Moeurs des Chrétiens.”

Előszőr. Ezen könyvnek. el osztásáról. — „I. Division de ce Traité.” A kiadásban margójelzés (p. 1)

Ezt a könyvet negy részre fogom osztani. — fr. „Je diviserai ce discours en quatre parties.” Ez a felosztás a kiadás szövegének margóján és a „Table des Titres”-ben is követhető: „II. Première Partie. *Vie de Jesus-Christ.* IV. Seconde Partie. *Temps des...* XXXIV. Troisième Partie. *Princes Chrétiens.* LV. Quatrième Partie. *Relâchement des Chrétiens.*” Ezeket Mikes is jelzi a „2. rész” kivételével; ez a kézirat szövegében és a táblában a 4. *beszélgetés*nél elmaradt, illetve máshová került.

...azok meg olvashatták az anyaszent egy ház historiáit, — Fleury ezt sajátjaként említi: „et ceux qui voudront en voir les preuves, les trouveront dans les deux premiers volumes de mon histoire ecclesiastique.” (p. 1–2) A szerző *Histoire ecclesiastique* c. (Tom. I–XX) nagyszabású egyháztörténetének első kötetei 1691-től jelentek meg: I. Les 2 premiers siècles. II. Troisième siècle. III–XII. 313-tól 1053-ig stb. (Ez is megvolt Rákóczi rodostói könyvtárában, vö. Zolnai, i. m. 1926. 5, 21–22.) A Mikes által használt kötet tehát csak 1691 utáni, a második, javított és bővített kiadást követő könyv lehetett, mivel az első két (1682, 1683) francia kiadásból ez a mondat hiányzik.

2 beszélgetés. Első rész. a krisztus jesus. életéről. — fr. „II. Première Partie. *Vie de J. C.*” (p. 2)

mondgya tertullianus. — fr. utalás a margón *Tertull. praescript. c.22.* (p. 2) Tertullianus, Quintus Septimus Florus (150?–230?) alább többször idézett auktor; a keresztény dogmatika latin fogalmainak kialakításában nagy szerepet játszott, s kora legtermékenyebb írójaként harmincegy munkája maradt fenn. Fleury előbbi könyvében is hivatkozott rá; vö. Mikes *ÓM* II. 961.

mivel avalóságos izraéliták,... készebbek valának... — fr. „Les vrais Israélites déja instruits par la tradition de leurs peres, et par la lecture des écritures saintes,... se trouverent disposez à la pratiquer dans sa perfection, si-tôt que...” (p. 2–3) Ezzel a gondolattal fejeződik be az első, *Az Izraéliták Szokásáról – Les Moeurs des Israélites* c. munka.

290 sokal nehezbe... apogányokat. — fr. „Il étoit bien plus difficile d’amener à la perfection les Gentils, qui...” utalások a bekezdés végén *Eph.II.32. I.Cor.XII.2.* (p. 3) A kiadás margószéli utalásaihoz mindig lapszámot is adunk.

mivel ő minden tekkéletességnek a kut feje, — fr. „il est le modele comme la source de toute perfection.” *Jo.XIII.15.* (p. 3) *...az életnek igéjét,*... — „le Verbe de vie, qui l’avoient ouï de leurs oreilles et...” *I.Jo.I.I.* (p. 4)

mivel azt írják, hogy — fr. „Car il est dit qu’à mesure qu’il...” utalással

Luc.11.40. (p. 4) *akristusnak* — előtte a kiadásban *Matth.XIII.55.* hozzá *Marc.VI.3.* (p. 5)

292 *a mint egy régi mondgya, justin.in. tryph.* — fr. „comme porte une ancienne tradition...” utalás a margón *Justin. in Tryph.* Mikes ebben a kéziratban is, akárcsak az előzőben, a francia kiadás margón levő utalásait, illetve azok egy részét bevette a fordítás szövegébe. Justinus mártír egyházatyá, Szent Justinus (kb. 100–165?) filozofikus párbeszédét, *Dialogo cum Triphon* (*Dialogo con l'ebreo Trifone*) Marcus Aurelius alatt írta; vö. Mikes *ÖMIV.*, V. k. *a szelidséget, és az alázatosságot.* — fr. „...la douceur et l'humilité.” *Matth.XI.29.* (p. 6)

Minek előtte aprédikálláshoz kezdene. — fr. „Avant que de commencer l'ouvrage de sa mission, il...” utalások *Luc. III.21.* és *Matth.III.15.* (p. 6) *ágoston, epist.36. ad Casul. n.27.* Szent Ágoston (354–430) *Epistolae...* gyűjteményére és az egyházatyá más műveire Fleury és a fordító alább többször hivatkozik. *és théodorétus írja, ... theod.hist.relig. c.26.* a kiadásban még hozzá p. 880. (p. 7) *Theodoretus* (IV–V. sz.) szíriai püspök, görög egyházi történétíró, *Historia ecclesiastica libri V* kompilációját Sosomenus munkája folytatásának szánta. A továbbiakban a kéziratban már előfordult hivatkozásokot, többször idézett auktorokat és munkáikat a jegyzetekben nem jelezzük. Ha a kiadáshoz viszonyítva elmaradt valami a fordításban, ezeket a margóutalásokat lapszám kíséretében pótoljuk.

293 *az imádságban... imádságáról... imádságról... imádkozásáról... imádkozot...* — fr. „...à prier... de son oraison... priere... de sa maniere de prier... Il prioit...” a változatosabb szó szerkezettel és főnévi, igei s főnévi igenévi megoldással élő francia szerzőhöz képest a fordítás ezúttal egyhangúbb; a kiadás utalásai *Jo.XVII.* és *Luc.VI.12.* (p. 7–8)

a mint maga is mondgya, — fr. „comme il dit lui-même,” *Luc.XIX.16.* (p. 8)

294 *názárethben.mondgya szent jánosnál,* — fr. utalások *Marc. VI.6.* (p. 9) s a kiadásban kurzivált idézethez *Jo. V.30.* és *Jo. XIV.10.* (p. 10) Mikes az idézett passzust a kiadás szövegét követve fordítja, Káldi bibliaszövegétől eltérően.

eki tettik, ... — fr. „On le voit...” utalások a példákhoz *Marc. V.24. Marc. III.9. Marc I. 32. 3.20. Marc. 1.45.* (p. 10) s a végén *a szélvészkor abárkában.* — „comme dans la barque pendant la tempête.” *Matth. VIII.24.* (p. 11)

295 *arra nem is lett volna ideje, ...* — fr. „Car il n'en avoit plus le loisir, ...” utána a margón *Luc. VIII.1. Jo. XII.6. Jo. XIII.29. Matth. XVII.26.* (p. 11)

A bizonyos hogy mindenkor nagy szegénységben élt, — fr. „En éfet il vécut toújours dans une grande pauvreté.” Az említett helyekhez utalások *Matth. VIII.20. Marc. X.45. Jo. IV.6.* s a végén *Mat. VI. 11.* (p. 11–12)

az írás fel teszi, hogy — fr. „...il est dit que” *Jo.IV.27.* (p. 12) s alább *Marc. X.21* és végül *Marc. IX.35.10.14.* (p. 13) *az embert jól meg tekintette,* — „Il regardoit les gens en face, comme ce jeune homme qu'il prit en affection, pour la bonne volonté qu'il témoignoit.” (p. 13)

296 *oda el ment.* — fr. tovább „...comme aux nœces de Cana et au festin de saint Matthieu.” *Luc. V.29.* s alatta az idézett (a kiadásban kurzív) passzuszhoz *Jo.IV.32.34.* (p. 14) *valamint szent Chrysostomus mondgya,* — fr. *In Matth. hom.6.mor.* (p. 14) Aranyszájú Szent János (Chrysostomus) konstantinápolyi pátriárka (347–407) homiliái mellett alább más munkáira is többször történik hivatkozás. *tsuda tétel által.* — itt is utalás *Matth. XVIII.26.* (p. 14) *jób adni. mint sem mástól venni,* — fr. kurzív: „*Que c'est un plus grand bonheur de donner que recevoir.*” *Act.XX.35.* (p. 15) előtte pár ismétlődő tartalmú sor elmaradt a fordításban. *hogy rossz életü aszszony a lábait meg mossa,* — „...qu'une femme le touchât et lui parfumât les pieds;” *Luc. VII.38.* (p. 15)

a synagogákban — fr. „dans la synagogue”, utalás is *Luc. IV.16.* s a végén (a kiadásban kurzív sorokhoz) *Matth. VII. 29.* és *Luc. IV.22.* (p. 16) Mikes itt is a kiadás idézetét követi.

297 *mondgya szent justinus.* — fr. utalása *Just.2. apol.* (p. 16) Justinus második polemikus apologiája: *Altercatio Iasonis et Papisci. menyetek el, és...* — a kiadásban ez is kurzív, és utalás *Matth. XI.22.* (p. 16) utána pár sor elmaradt a fordításban; a példabeszédekhez *Matth. XIII. 21.* (p. 17) *valamint Nicodémus,* — *Jo. III.2.* és *Jo. IX.31.* (p. 17)

nem is kételkedet mint socrates, — fr. „il ne dout point comme Socrate...” (p. 18) Szókratészre, a klasszikus kori athéni filozófusra az előző könyvben is történt hivatkozás. *vélek egy társaságban lakot,...* — „il vivoit avec eux en commun, ne faisant qu'une famille;” *Tertull. de praeser. 6. 32.* (p. 18)

298 *de némely szorgalmatos kérdésekre meg nem felelt nekik,* — fr. „Toutefois il ne donne rien à leur curiosité.” előtte *Matth. XIII. 11. XV. 16. Jo. XV. 15.* alatta *Matth. XXIV. 36. Act. I.7. Jo. XXI. 22. és Jo. XIV. 22.* (p. 19) a bekezdés vége előtt némi rövidítés van a kéziratban.

a tizen kettőt — fr. utalás *Marc.III.14.* (p. 20) *ezek igen sokan is voltak.* — „Ils étoient en grand nombre...” *Act. I.15.* alább a *kristust.* — hozzá *I.Cor. XV.6.* végül *hetven* — fr. „soixante et douze” és *Luc. X.1.* (p. 20)

akristus — fr. hozzá *Luc.X.29.* (p. 20) a bekezdés végén *lázárt* — utalás *Jo. XI. 5.11.35.* (p. 21)

299 *a midön, ...meg másut, követik,* — fr. utalások *Luc. XI.49. Jo.XI.4. Luc. XI.28. Matth. XII.48.* (p. 22)

jöjjetek én hozám... — fr. „Venez à moi, disoit-il, vous...” és utalás *Matth. XI. 28. és meg nyugotlak titeket,* — ez Káldi szóhasználata is; „*je vous soulagerai.*” (p. 22) alatta s a csodákhoz *Matth. IX.36. Matth. XIV.14. Luc. VII.13.* (p. 22) *valamint jó haza fia,* — „comme bon citoyen.” *Luc. XIX.41.* (p. 23) *noha ura volt, mind atörvénynek, mind a szombatnak.* — fr. „et qu'il fût maître et du sabbath et de toutes les loix.” *Matth. XIII.8.* alatta *kétt atyafi között* — hozzá a kiadásban: *Luc. XII.14.* (p. 23)

300 *mint hogy pedig mindenben hasonló volt hozánk a vétken kívül,... akit maga a bölcsesség igazgatot.* — fr. „Comme il nous étoit semblable en tout, hors le péché; il... et rien ne pouvoit être déreglé dans un corps conduit par la sagesse

même.” (p. 24) Ez a csaknem féloldalnyi nyomtatott rész nincs meg az 1694-es kiadásban, de megvan az utána következőkben: 1701, 1712, 1713, 1754 és a közös kiadás szövegében is 1720 (p. 167) 1727 (p. 167), 1735 (p. 167), 1739 (p. 167), 1746 (p. 167), 1755 (p. 176), 1760 (p. 176), vö. még a 404. és 413. l. jegyz. is.

301 *szent pál*, — fr. a kiadás kurzív soraihoz utalás *I. Cor. XI.1.* és *Phil. III.17.* (p. 26)

vélek együtt utoztanak. — fr. „Ces disciples suivoient les apôtres dans leurs voyages, et...” (p. 26) előtte pár sornyi összevonás a fordításban.

szent péter mellet voltak. — fr. a kiadás utalása a felsorolás elején *I. Pet. V.13.* s a vége után *Euseb. III.hist. 6.38.* (p. 27) *szent pál szerént.* — fr. *I. Tim. IV.12. Tit. II.7.* (p. 27) s a Mikes által a szövegben jelzett utalás is a margón a kurzív nyomtatott sorokhoz *2. Tim. II.2.* (p. 27) ...*mint sem azírás.* — fr. még egy folytatódó mondatrész „de l’aveu même des Philosophes qui ont tant écrit.” *Plato Phaedr. (p. 28) a bekezdés végén.*

302 *3. Beszélgetés A jerusalémi Anyaszent egy házrol.* — fr. „III. Eglise de Jerusalem.” (p. 28)

Alhatatosak valanak... — fr. első utalás a kurzív szöveghez *Acte. II. 41.* (p. 28) Mikes itt követi a margón lévő utalásokat (p. 28–29), s az idézett passzusokat Káldi nyomán ülteti át központoszási, ékezési, helyesírási eltérésekkel; nyelvi, hangrendszerbeli jelenségekre példák: *örökségeket, és marhájokat* — Káldinál: „örökségöket és marhájokat” (*Act. ap. II. 45) egy szívek vala, és egy lelkek* — „egy szívök vala, és egy lelkök” (*IV 32) tsudák* — „chodák” (*V. 12) nem méri vala* — „nem meri vala” (*V. 13).*

303 *az ur vatsoráját.* — fr. „la sainte eucharistie.” (p. 30) *minos* — Mínoosz Kréta szigetének legendás ókori királya. utalása *Arist. polit.lib. 2.* (p. 31) alább *lycurgus,* a *pytagoras tanítványa* — hozzá *Gel. lib. 1.c.9.* (p. 31) *pláto.* — Lükurgosz késő klasszikus kori, i.e. VI–IV. századtól emlegetett spártai mondai törvényalkotó; Püthagorasz követői, a püthagoreusok szektáját alkotó tanítványok; Platón (427–347), a tudományos idealizmus i.e. IV. századi klasszikusára Mikes — Fleury nyomán — többször hivatkozik fordításaiban.

304 ...*nem lehet addig aközönséges társaság tekéllates, valamég az emberek azt mondgyak, ez a tiéd, ez azenyim,* — fr. „Ils voyoient bien que pour faire une société parfaite, il falloit ôter le tien et le mien, et tous les interêts particuliers: mais...” (p. 32) Az ősi keresztényi közösségek egyik fő alapelve kapcsán formált moralista társadalmi gondolat Mikes más munkáiban is előfordul, vö. pl. *A Valóságos Keresztényeknek Tükörében: A Tiéd, és az enyim, ez a két dolog indittoa mindennek az emberek közöt, és tsak nem mindnyájjan a keresztyének közöt. ÓM III. 976, 1096.*

de vita Contempl. — fr. a margón részletesebben: *Philo. quod omn. prob. lib. p. 876. D. Id de vita contempl.* alatta *Joseph XIII. Antiq. c. 9. XVIII. c. 2. id. II. bell.c. 12.* (p. 32) ezekre hivatkozik alább *philo, meg josef. ezokról böven beszélnek.* — „On peut voir dans Philon et dans Joseph un plus grand détail de la

vie des uns et des autres.” (p. 33) ...és *klastromokban*. — „dans les monasteres et les autres communautez religieuses.” Mindkét auktorra (Philon, Josephus Flavius) hivatkozott előző könyvében is.

305 *mondván, hogy...* fr. utalása *Jo. XIII.35.* és alább *és gyere köves engemet.* — a kiadásban kurzív sorokhoz *Math. XIX. 21.* (p. 34) s a végén *Math. XXIV. 34.* (p. 35) *s. aug. de catech. rud.23.* — Szent Ágoston: *De catechisandis rudibus liber c.,* moralista és pasztorális könyve a 397–400-as évekből. Mikes *ÖM II.* 946. Alább még utal rá néhányszor.

a szent pál leveliből, — fr. utalása *Act. XXIV. 17.* és *I. Cor. XVI.3.* (p. 35) *azt el hihettyük, hogy...* — „Il est à croire que...” előtte és utána pár sor elmaradt a fordításban a bekezdés második felében (p. 36).

306 *a salamon tornáztában,* — fr. „dans la galerie de Salomon, et...” *Act. III.* (p. 37) *v. baron. an 34. p. 250* Caesar Baronius (1538–1607) kardinális, *Annales Ecclesiastiques* alább még többször idézett egyháztörténeti műve, *Annales ecclesiastici a Christo nato...* Mikes *ÖM III.* 1023. *és áldozatokat tettek,* — „et offrant même les sacrifices”, *Act. XXI. 26.* (p. 37)

a melyet nevezték ágápnak, az az, felebaráti szeretetnek, — fr. „...sous le nom d'Agape, qui signifie charité.” (p. 38) *euseb. III. hist. C. 3.* hozzá a kiadásban a margón fölötté *Math. XXIV. 15.* alatta *Epiph. haer. 7. et. 29. Item. de pond. n.30.* (p. 39) Eusebius cesareai püspök (III. sz.) *Historia ecclesiastica c.* munkájára még néhányszor utal.

sev. sulp. lib.2. — A bekezdés végén összevonás néhány sor (p. 39) elhagyásával. A galliai Sulpicius Severus (IV–V. sz.) történetíró históriájára utal.

307 [Második Rész] 4. *Beszélgetés. Hogy mitsoda állapotban voltak a pogányok meg térések előtt.* — fr. „III. II. Partie. Etat des Gentils avant leur conversion.” (p. 39)

Claudius, és Néro CSászárok alatt... tacitusban, — Tacitusból merített az izraelitákról szóló előbbi leírásában is, *Annales*eit és *Historiáit* alább is idézi. Caius Claudius Caesar v. Caligula (37–41) és Néro (54–68).

308 *horaciusbol. juvenalisbol. martialisbol. és petroniusbol.,* — Az izraelitákról szóló előző könyvben Horatius episztoláit és szatíráit, itt s alább ez utóbbit idézi. Decimus Junius Juvenalis (50 és 60 között — 132?) *Satirarum libri V.* — öt könyvre osztott, tizenhat szatírából álló gyűjteményére hivatkozik, vö. Mikes *ÖM IV.* Marcus Valerius Martialis (kb. 42–102) szintén a római császárkor szatíra- és epigrammaköltészetének képviselője, jeles epigrammaíró. Petronius Arbiter (megh. i. sz. 66) az első európai regény, a *Satyricon* regénytöredék szerzője. *az egész emberi nemzetet,* — „le genre humain” v. *Chrysost. in op. ad. Tit. III.7. homil.5.* (p. 41)

svetoniusban. az auctorokban. kik az augustus Császár históriáját írták, — „On voit le mêmes abominations dans Suetone, dans les auteurs de l'histoire d'Auguste, qui décrivent les deux siecles suivans, dans Lucien, dans Apulée,

dans Athénée; en un mot dans tous les auteurs qui entrent dans quelque détail de mœurs.” és akövetkezendö két saeculumot., azt lucianusban., apuleusban., atheneusban, egy szóval mind azokban az auctorokban kik aszokásrol irnak., Caius Caesar Octavianus Augustus (i. e. 27— i. e. 14). Alább Suetonius Augustusról írt életrajzára Mikes külön is hivatkozik. Lucien v: Lucianus (Lucinus) jeles görög auktor a II. században. Lucius Apuleius (kb. 124—180 után) az ókori latin széppróza utolsó klasszikus írója. Athénaiosz a III. század derekán élt, Lakomázó szofisták című kompilációja kortörténeti adalékokban gazdag.

a szent atyák... atöbbi között szent ágoston. de civit. 2.C. 4. alexandriai szent kelemen. pedag. lib 2. — fr. Ágoston (De civitate Dei) után még „Tertulien” s egy utalás *Cypr. ep. I.* a margón (p. 41). Clemens Alexandrinus Libri tres Paedagogi c. munkájára az izraelitákról szóló előbbi könyvben gyakran utalt.

tsak vessük szemünket áristophánusra, — fr. „Il ne faut que jeter les yeux sur Aristophane, pour voir...” (p. 41) Arisztophánész (i. e. 450—445—380 körül) a görög klasszikus kor alkonyának komédiaírója. *virgiliusbol. és ovidiusbol.*, — fr. utalás is *Virg. 4. Georg. Ovid. 4. Metam.* (p. 43) Publius Vergilius Maro (i. e. 70—19) és Publius Ovidius Naso (i. e. 43—i. sz. 17—18) az Augustus kori epika és az elégiaköltészet klasszikusai.

309 a Cicero oratioi — fr. „Oraisons de Ciceron” *verrus arespublica* idejében — a kiadás utalása v. *Juven. sat. 8.* (p. 44) Marcus Tullius Cicero (i. e. 106—43) Beszédei; a Cicero által bevádolt személy Caius Licinius Verrus (i. e. 119—43).

de amidön... — fr. utalás is *1. Cor. VI. 11.* (p. 44) *ellene mondván* — „renonçant” *Justin. in Tryp. init.* (p. 45)

310 szent Cypríanusban, szent ambrusban. szent léoban,... szent polycarpus actáiban. a szent pionius, smyrnai pap actáiban, a szent justinus, és az alexándriai szent kelemen írásiban, — Az eddig nem említettek: Thascius Caecilius Cyprianus (kb. 200—258) egyházatya. Ambrosius (340—397) Milano püspöke, vö. róluk Mikes *ÖM II.* 952, 954. Nagy Szent Leó pápa (440—461), *ÖM III.* 1052. Szent Polycarpus püspök (155-ben végezték ki). *a mely meg veti, a másnak, alatomban valo ártást.* — fr. röviden „qui méprise l’artifice.” (p. 47)

311 s. aug. *epist. 137. ad volus.* és hozzá *n. 16.* a kiadás margóján; *é pist. 138. ad Marcell.* hozzá *n. 17.* (p. 48) *de Civit. lib. 22. C. 7. de vocat gent I. II. C. 15. terulliánus ...apolog. C. 2.* — Szent Ágoston már idézett episztolái és az apologetikus *De civitate Dei*, libri XXII (411—418-ból), *De vocatione gentis.* Mikes *ÖM II.* 947; IV, 769. Itt Tertullianus Liber Apologeticusára utal, *ÖM IV.* 747.

5. Beszélgetés. A tanításokról. és a keresztségről. — fr. „V. Instruction. Baptême.” (p. 48)

Az Évangélium prédikálásának módgya. — fr. „La methode de prêcher l’évangile...” *Ambros. in Luc. IX. 21. lib. 6. c. ult.* (p. 48) *az apostolok tselekedeti-ben,* — „Les actes des apôtres nous fournissent des exemples...” *Act. II. 14.*

III.12. XIII.16. XIV.14. XVII.22. (p. 49) alexándriai szent kelemen... tatiánusnak, agörögök ellen valo tractátussa, — „Tels sont l'avis aux Gentils de Clement Alexandrin, les trois livres de Theophile à Antolyque, le traité de Tatien contre les Grecs.” (p. 49) Tatianus keresztény apologéta (II. sz.) írásaiiban föllépett kora pogány, görög-római erkölcstelenségeivel szemben; Theophilus antiochiai püspök (II. sz.).

312 az ollyanokot pedig, akik... — fr. „Ceux qui étoient engagez dans une profession criminelle...” *Const.Ap.8.c.32. S.Aug.II.de serm.D.in mon.* s alább *se a gladiatorokot, se...* — a felsoroláshoz is utalás *Conc. Eliber. can.62.* (p. 50) ...irá szent kelemen az ö pedagogussát. — „Cette instruction de morale est le sujet du Pedagogue de Clement, qui avoit succedé au philosophe Pantenus dans l'école d'Alexandrie,... Origene lui succeda, et...” s még három sor a bekezdés végén (p. 52) *panténus nevü filosofus* — Panaitiosz (kb. i. e. 185–100). *Origénes* — Origines (Adamantius), Origenész (185?–252) alább gyakran idézett görög auctor. Mikes *ÖM* IV. 746. Itt alább szentírásmagyarázataira (Homiliae... Mikes *ÖM* II. 925), homiliáira hivatkozik, *Contra Celsum*.

313 A *Cathecuménus* rendiben, — fr. „Le temps du catecumenat...” *Conc. eliber.c.42.* (p. 52) *de nem tsak atanulására vigyáztanak, hanem...* — „On ne regardoit pas seulement s'il aprenoit la doctrine, mais...” *Orig.in Luc.homil.2.* (p. 52) ...*laistromában, orig.in Cels.1.3.* és hozzá fr. p. 142. (p. 53) *valamint ahívek,* — „comme les fidelles,” *Tertull. de bapt.19.20.* (p. 53) Tertullianus. De baptismo. *exorcizálták őket,* — „faire sur eux des exorcismes” a. m. imával törtendő ördögűzést végeztek rajtuk.

314 a jerusálemi szent Cyrillus *Cathechezísében* — alább s. *Ciril hierosol. catech.4. de ascen.* — Szent Cirill (315?–386) püspök legfontosabb műve, *Catechismusa. és a diáconus ferrandus szent fulgenciusnak írot levelében...* *ap.fulg. epist.II.* s hozzá fr. p. 214 (p. 54) Szent Fulgentius Claudius Gordianus püspök (468–532) episztolái. *epist.4: szent léo pápa,* — A már említett auctor *Epistolae gyűjteménye;* Mikes *ÖM* IV. és V. is. *Conc. tribur.* és hozzá a kiadás margóján évszám is c. 12. *an. 895.* (p. 54–55)

tertull. de bapt. C. 19.20. — fr. *alatta Id.de Cor.2.3.* (p. 55) *S.Cypr. epist. 70. ad januar.* — alább *epist. ad. donat.* Szent Cyprianus *Epistolarium*ából, Mikes *ÖM* V. *tertull. in prax.6.26.* — *alatta a kiadás margóján Cypr.epich. 69.al. 76. ad magn. és Id. epist. 64. ad Fidum.* (p. 55) A többször idézett Tertullianus, *Adversus Praxean c., 213* utáni írása. *clanicusoknak nevezé...* — „nommoit Cliniques ceux...” (p. 55) *tertull. de resur Car.Cap.8.* — Tertullianus: *De resurrectione carnis* (211 körül); fr. *alatta De bapt.haer. ad Cypr. és Tertul. de Cor. C.3. etc. 1 in Marc. c.14. és de Cor.c.3.* (p. 56)

316 *ugy mint, dénes, márton, demetrius,* — fr. utalása *Dionis.Alex.ap.* (p. 56) *alatta Eus. VIII.c. 20. és Chrys.in Gen.hom.21.* (p. 57)

6. *Beszélgetés. Az Imádságról.* — fr. „VI.Priere.” (p. 57) *szent pál* — fr. utalás *1. Tim.II.18. Thess.V.17.* (p. 57)

együtt is imádkoztanak,... — fr. „Ils prioient en commun...” és utalás *Ignat.ep.ad Ephes. etc.al.* és *Tertull.apol. c. 39.* (p. 58)

316 *ha ketten. vagy hárman. et matth.18.19.20.* — fr. „Si deux de vous...” (p. 58) a kiadásban kurzivált idézet fordítása elmaradt, s a bekezdés folytatódó része az alábbi új bekezdésbe került.

Szent Ignátz, azt jóvallya, szent polycárpusnak., — fr. „Saint Ignace recom-mande à S.Polycarpe...” (p. 58) vö. itt alább is.

arra intették a hiveket., — fr. „On les exhortoient à...” *Const. Ap.2.59.* (p. 59) *a matutinumok,* — „Les matines” a. m. hajnali ájtatosság vagy könyörgés; *o lux beata trinitas.* — fr. a margón folyt. *Lucis creator opt.* és utána *Conditor alme...*” (p. 59) *tertull.orat.c. 13* — De oratione.

a tertius, sextus. nona, még éttzakais. — fr. utalása v. *Baron. an.34.n. 251. etc.* (p. 60) *Const.apost. VIII.34.* s a kiadás margóján tovább *35 etc.* alatta *Clem.Alex. 7.7. strom. p. 719. 722. Tert.adv.Psych. c. 10.* (p. 60) folyt. a kéziratban *st Cypr. de orat dom. in fine,* — De oratione dominica (a Pater noster magyarázása). *Constitutiones Apostolicae v. Constitutions Apostoliques* gyakran idézett okmánytár, S. Clemens I. Romanus, seu Auctor Constitutionum Apostolicarum. Paris 1671, t. I. Cotelier, Patres aevi apostolici. Paris 1672. 3 vol. in-4. Du même Monumenta ecclesiae graecae. Paris 1677—1686. 2 vol. in-4.

317 *orig.de orat. C.33.* — Origenész, *De oratione. martial. IV. epigr.8.* — fr. fölötté a margón *Clem.7. strom. p. 724.6.* (p. 60) *a strásákok* — „les gardes” (p. 61) *...fel költenek imádkozni,* — „On se relevoit même pour prier au milieu de la nuit,...” utána kb. három sor elmaradt a fordításban, a kiadás utalása *Bar.an.51. n.68. etc.* alatta *Ps. 118.62. Act XVI.25.* és *Clem. 7. strom. p. 7.28.2. Poed.c.9. Tertull. 2. ad uxor.c.4. Cypr.de orat.in fine.* (p. 61) a kéziratban csak *St.Chrys.hom.26. in acta.hom.14. in epist.ad rom.* Chrysostomus már idézett homiliáiból.

a hiszek egy Istent, — „reciter le symbole” *Aug.hom.42.* alatta *Ambros. lib. 3 der virg.* (p. 62) a fordításban csak az utóbbi. Szent Ambrus, *De virginitate c.* traktátusa.

318 *a levél kezdetin valo, és más egyéb kori köszöntések,* — fr. „La salutation au commencement d’une lettre et...” (p. 63) *tertull. ad uxor.5.* s fölötté a kiadásban előbb idézett *Tertull. de Cor. c.2.* (p. 63) Mikes egy mondatot elhagyott a bekezdés végéről: „Dans les occasion de tentation, ils y ajoütoient le souffle, pour chasser le demon.” Tertullianus két traktátusa, *De corona militis* és *Ad uxorem.*

7. *Beszélgetés. A szent Irás tanulásáról.* — fr. „VII. Etude de l’écriture sainte.” (p. 63)

és meg tanyitnak, mind azokra,... — „et donnent des modeles...” utalás is *Athanas. epist. ad Marcellin.* (p. 63) *apocryphusoknak.* — fr. utalása v. *Orig.ad Afric.p. 219.etc. in Matth.XXIII.hom.26.* (p. 64) *hogy igazán írják le akönyveket,* — „...de le faire fidellemant.” *Eus.20.hist.* (p. 64) *szent Irénéus* „Saint Irenée l’a

fait à la fin de son épître à Florin...” a végén utalás *Apoc. XXII.18.* (p. 65) Alább a kéziratban a hivatkozással *st.Iren.ad. florin.* — Irenaeus (Eirenaiosz) görög egyházi író, a II. század végén vértanúként halt meg; a kiadás alább főművét, *Adversus haereses* is idézi. Mikes *ÖM IV.* 757.

320 *szent pál* — fr. utalás *Act.XX.20.* (p. 65) *st.ignat. epist. ad.polycarp.* — Antiochiai Szent Ignác püspök, 115 előtt mártírhálált szenvedett Trajanus császár alatt; híveinek görögül írt leveleket. *ÖM IV.* 747.

ezek mindenek felet arra vigyáztanak, hogy... — „Ils faisoient profession de ne rien dire d’eux-mêmes,...” *Tertull.praesc.c.8.* (p. 65) *intvén ahiveket arra, hogy...* — „Ils imprimoient dans l’esprit des fidelles...” utalásokkal *S.Clem.Al.strom.I.init. Pap. apud Eus.hist.III.c.38.* (p. 65) és *S.Iren. lib.III. c.3.4. etc. ap.Eus.V. hist. c.20. végül Ignat. ep.ad Trall.etc.al.* (p. 66)

320 *...olyan volt mint egy pásztor,* — fr. „Car chacun dans la sienne étoit comme un pasteur particulier, qui...” *Const.Apos. 4.c.10.* (p. 67) *jele pedig a, hogy...* — „une marque du grand soin...” előtte elmaradt kb. tízsornyi részlet több hivatkozással (p. 67). *mondgya szent Chrysostomus.* előbb is hivatkozott homiliáira; alább is *in math. hom.72.* a kiadásban a margón alatta is *In. Jo.hom. 53.Mar.* (p. 68) *diocletianus idejében,... act. s.s.agap.* — fr. *Acta SS. Agapes.* (p. 68) Diocletianus császársága (284–305).

az üldöztetések miat, — fr. „...et par les persecutions” *ex script. electa n. 27.post. Clem.Alex.* (p. 69) *a kik igen jól irtanak.* — „...un grand nombre de bons écrivains.” (p. 69)

322 *mert ugyan... találsz,* — fr. kurzív (p. 70) *a ki is ige, logos az az, örökös böltség,* — „qui est le Verbe, Logos, c’est à dire la souveraine raison.” (p. 71) *St Clem. al.I.strom.* — A már említett Alexandriai Szent Kelemen főműve, *Stromata dogmaticus libri VII* (a VIII. töredékes). Mikes *ÖM V.*

8. *Beszélgetés A munkáról, és a hivatalról.* — fr. „VIII. Travail. Professions.” (p. 71)

Mikes más munkáiból ismert moralista intellemmel kezdődik: *Leg inkább a gazdagoknak jóvallyák vala, hogy... el kerüllyék a henyélést,* — fr. „C’étoit particulièrement aux riches que l’on recomman doit de lire assidûment l’écriture, pour éviter l’oisiveté et la curiosité.” *Const.Apost.I.4.* (p. 71)

322 *el adák minden jószágokat,*... — „Ils vendoient leurs biens...” *Eus.hist. III.37.* (p. 72) alatta is *2.Thess. 3.6.etc. Cass.de sp. Acce d. c.7.* továbbá *Const.Ap.I.4.2. ult.* és *Clem.Alex. Poedag. 3.c.10.* (p. 72) s a következő bekezdés vége előtt is *Const.Apost. 2.62.63.* (p. 73) *nem is kívántak más titulusal élni,* — „ils ne prenoient point d’autre qualité: et...” *én keresztény vagyok:* — „Je suis Chrétien.” (p. 73) a kiadásban kurzív.

mind azon átal, — fr. „toutefois” *Orig. Cont. Cels.8.in fi.* alatta *Tertul. de cor. c.II.* (p. 73)

323 *a predálást, húzást, vonást, ne kövessék,* — fr. „et ne point faire de concussions ni de fraudes.” *Luc.III.4. Tertul. Apol.6.37.* (p. 74) *maximianus*

tsászár, — „Maximien Herculus” Maximianus (285—305) „associé à Dioclétien”. *act. st. maximil. act. st. marcelli. Centur. Tertul. de Coron.* Az auktor már idézett De corona militis traktatásában.

9. Beszélgetés. A böjtről. — fr. „IX. Jeûnes.” (p. 74) *mint sem a sidok*, — fr. *Moeurs des Israélites. n.18.21.* (p. 75) a kiadásban a szerző saját művére hivatkozik itt; *alamisnát, többet adtak.* ez maradt meg kb. tízsornyi összevonásból. *act. st. fruct. hist. eccles.lib. VII.* — fr. itt is a szerző munkájára, a bevezetőben említett *Histoire ecclésiastique*-ra hivatkozik. *Acta S.Fruct.Hist. Eccles.Liv. VII.n.46.* (p. 75)

tertul. de jejun. C. 2. — Tertullianus, De ieiunio. *akristus szenvedésinek emlékezetire* — „en memoire de la passion de Jesus-Christ,...” *Const.apost. V.c.18. Matth.IX.15. Marc.II.20. Tertul.ib.c.13.* (p. 76) *stationak* nevezték. — „se nommoit station...” utána itt is elmaradt néhány, inkább csak ismétléseket tartalmazó sor (p. 76) fordítása.

324 *Ezek a böjtök,...* — fr. utalása v. *Vales. in Euseb. V.hist.c. 24.* (p. 76) *a dupla böjt, vagy superpositio*, — „Le jeûne double ou renforcé *superpositio*,...” *Cang.gloss. V. superpos. és Epist.canon. Dion. Alex. tom.I. conc. p.832.* (p. 77)

Iren. ap Euseb v. hist. C.24. — fr. fölötte még a margón *Tertul. jejun. c.13. Ibid. c.9.* (p. 78) a folytatódó nyomtatott bekezdés szövegéből kb. tízsornyi elmaradt a fordításban.

dávid — fr. *Ps. LXXXIX.10.* (p. 79) utána kb. tizenkét sor lefordítatlan maradt (p. 79—80); *szent bernárd idejéig* — előtte némi összevonás a kéziratban. Szent Bernát clairvaux-i apát (1090?—1153), vö. Mikes ÖM II. 951 és IV. 734.

326 *szent Cyprianus,...* *de laps.* — Tractatus de lapsis. *többet imádkoztanak, és mind többet olvastanak.* — fr. „on prioit et on lisoit beacoup plus.” (p. 81)

X. Beszélgetés. Az ételről. — „X. Repas.” (p. 81)

327 *jó húst nem enni, és bort nem inya, de fő képpen a aszszonyoknak. igen jóvalották a bor nem italt,* — fr. „Il est bon de ne point manger de chair et de ne point boire de vin. a kiadásban kurzivált passzushoz utalás a margón *Rom.XIV.21. Hier.ad Furiam. Clem. 2. Paedag.2.* (p. 82) „C'étoit principalement aux femmes et aux jeunes gens que l'on recommandoit l'abstinence du vin, et...” *Prud.hymn. ante cib.* (p. 82) *az apostolok Conciliuma szerént,* — fr. utalása *Act.XV.29.Min.Fol.* A bekezdés vége (p. 83) kissé össze van vonva a fordításban.

amint ezt tyáni apollonius példájából láttyuk, és aporphyrius irásiból, — fr. „comme il paroît par l'exemple d'Apollonius de Tyane, et par les écrits de Porphyre.” (p. 84) A római császárkorban prófétaként tisztelt tüanai Apollóniosz (I. sz.) püthagoreus volt; Porphüriosz (III. sz.) pedig az újplatonista Plotinosz tanítványa.

horacius, noha epicurianus volt, — fr. „Horace, tout Epicurien qu'il étoit,...” (p. 84) korábban más összefüggésben hivatkozott rá. *lib.1.sat. ...I ep.5.*

Epikurosz (i. e. 341–270), Athénből kisugárzó eszméi az itáliai művelt körökben is hódítottak az i. e. I. században; alább *svet. in aug.* 76. s a végén *svet. in vitell. c.13.* Caius Suetonius Tranquillus (kb. 68–161) *De vita Caesarum*ában tizenkét császár életrajzát írta meg; Aulus Vitellius (15–69) lakomáiról a levélíró Mikes is megemlékezik, 56., 104. lev. I. 537, 662.

328 *prandium*, az inkább fölöstököm volt; mint sem ebéd, ami szokasunk szerént, — fr. „Pour ce qu'ils appelloient *prandium*, c'étoit plutôt un déjeuner, qu'un dîner à notre maniere.” (p. 84)

A keresztények, ... — fr. utalás a bekezdés elején *Clem. Alex. paed. II. c. 1.* (p. 85) *Collatior*, — fr. utalásai *Gal. V. 21. Rom. XIII. 13. 1. Pet. IV. 3.* (p. 85) *prudentius... Cathemerin*, 3. 4. — Prudentius (kb. 348–410) a legjelesebb korai keresztény költő, alább néhány versére, himnuszára utal a szerző.

plinius, ... plin. 12. ep. 5. és juvenalis — fr. a margón *Plin. III. epist. 5. Sat. XI.* (Juvenalhoz, p. 85) Caius Caecilius Plinius Secundus (i. sz. 61–kb. i. sz. 114) tízkönyvnyi levélgyjűteményéből. *de a keresztények* — fr. hozzá *Clem. II. Paedag. 4. et strom. 6. p. 659.* (p. 85) *az eretnekeket nem ettenek. se az excommunicatosokat*, — „Ils ne mangeoient point avec les heretiques et les autres excommuniez, ni même avec les catacumenes; mais... *I. Cor. V. 6. etc. Ibid. X. 27.* (p. 86) előtte néhány sor elmaradt a fordításban.

11 *Beszélgetés A keresztények szemérmességel való magok viselésekről.* — fr. „XI. Modestie et serieux des Chrétiens.” (p. 86)

329 *apud bar. an. 2.* — fr. a margón *an. 293.* és fölötté *Clem. Alex. II. Paedag. 3.* (p. 86)

amely a kényeséget ketsegtethette, — fr. „en un mot tout ce qui peut exciter l'amour sensuel et la volupté.” Mikes megrövidítette a részletes felsorolást, amelyhez a kiadás utalást is ad *Vopisc. Aurel. p. 224. D.* alatta *Clem. Alex. II. Paedag. c. 10. 11. 12. et III. C. 1. 2. 3. etc. Const. Apost. I. c. 3. et 29. V.* (p. 87) *terull. de pall.* — Tertullianus, *De palladio*.

330 *terull. de spect.* — *De spectaculis*; s alább újra a kiadásban *de spect. c. 21.* és fölötté *Cypr. ep. I.* (p. 89) *a szent atyák. ezek ellen eleget irtanak, ...* — Mikes erősen összevonta a bekezdés végét, de a kiadás utalásait elhagyta; *Athenag. apol. p. 38.* alatta *August. VI. confess. c. 7.* alább *Clem. III. Paedag. II. Cypr. de oper. et elem. Ovid. de arte am. lib. 1. v. 89.* (p. 89–90)

A keresztények, ... — A bekezdés elején Fleury itt is halmozza a fordító által rendszerint elhagyott vagy mérsékelt, margót betöltő utalásokat *Clem. Paed. III. c. II. Apollon. ap. Euseb. lib. V. c. 18. Idem. II. Paedag. c. 6. 7. Iren. lib. IV. c. 47. Ambros. I. Off. 23. Const. Apost. V. c. 9.* (p. 90) *ami nem emberséges emberhez illendő*, — „et d'indigne d'honnêtes gens;” utána mintegy tíz sor összevonása (p. 90) a bekezdés végén.

prov. III. 34. — fr. itt is jóval több *Prov. III. 34. IX. 7. XII. 19. 20. etc. Chrysost. hom. 6. in Matth. Mor. Ephes. V. 4. et ibi Chrys. hom. 17. mor. v. S. Tho. 2. 2. q. 168. a. 2.* (p. 91) *amit agörögök eutrapétiának neveztek*, — „ce que les

Grecs nommoient eutrapielie, — s egy elmaradt sor — et dont Aristote avoit voulu faire une vertu.” (p. 91)

331 az érzékenység béli gyönyörűségeket — fr. „le plaisir sensible” alább „les plaisirs des sens” azt látjuk a közönséges nép között, hogy a mulattságot nem keresi, hanem a munkát, és atest mindenkor jó egészséges erőben nagyon. a mulattságot pedig csak a gazdagok, és a henyélők keresik, hogy még is enyhíthessék ahenyélésben való magok meg unásokat. — fr. „On le voit par l'exemple des pauvres et de tout le peuple, qui travaille continuellement. Ce sont les riches et les gens de loisir, qui cherchent les divertissemens, pour diminuer l'ennui de leur oisiveté.” (p. 92—93) Ez a moralista témakör, a szegények és gazdagok életmódjának a munka révén történő szembeállítására, ismert a levélíró és fordító Mikes munkáiban, *ÖM I.* 64. lev. és jegyz. 569; s e kötetben, Fleury előbbi művének fordítása elején.

St Greg.naz.orat.6. — Nazianzi (Nazianus) Szent Gergely (kb. 329—390) görög egyházatya, konstantinápolyi püspök; teológiai beszédeket, költeményeket és leveleket írt. Mikes *ÖM II.* 950.

332 szent pál, — fr. utalása *Phil. III.5. IV.4. etc.* és a bekezdés közepén *Cypr. ad Demetrian.* (p. 94)

akézi munkájok után, — fr. „du travail de leurs mains,” (p. 95).

ihon ez a gyönyörűsége és mulattsága akeresztényeknek. — fr. is kurzív, „voilà les plaisirs, voilà les spectacles des Chrétiens.” (p. 96)

333 12. Beszélgetés A házasságról. — fr. „XII. Mariages.” (p. 96)

akiknek sok gyermekek volt. — fr. „Ceux qui se trouvoient chargez d'enfans ne faisoient point de difficulté de les exposer...” (p. 96) Ez már a következő bekezdés első mondata, amely az előző, kb. öt sorral megrövidített bekezdéshez tartozik a fordításban.

A szent justinus. és szent kelemen már említett munkáira vonatkozó utalásokkal ellátott idézetek a kiadásban kurzívak (p. 97); a fordításban következő rész erősen összevont. *azt ki ki tudgya. hogy mitsoda rendeletlen dolgot tselekedék magán origénes, a tisztaság meg tartásáért.* — „On sait jusques où Origene poussa le zele indiscret de la continence; et cet abus de sem mutiler devint si frequent, qu'il falut des canons pour le reprimer.” *Can.apost. 21.22. Can. Nic.1.* (p. 97) Origenes „öncsonkítása” Mikes *Leveleiben* a különös és nem követendő példák közé tartozik, vö. *ÖM I.* 83. lev. és jegyz. 613.

tertul.de monog. — Tertullianus utolsó írásai közül való, *De Monogamia* (212—222 között). A kéziratban előtte az apostoli és a niceai kánonokra való utalás az előző bekezdés végéhez tartozik. *a sz péter, és sz. philep példái.* — Mikes inntől kb. tizenöt sornyi részt elhagyott a nyomtatott bekezdés (p. 98) végéről a szentatyáknak a házassággal kapcsolatos fejtegetéseiből.

334 *hogy a roszt életet el kerülyék,* — fr. „pour prévenir la debauché.” (p. 99) utána elmaradt kb. két sor fordítása. *a két hazasulando személyek,* — „Les époux se donnoient la main, et...” előtte *Tertull. II. ad. ux. in fi. alatta Clem. Alex. III.*

Paed. c.2. (p. 99) mivel a régieknél a gyűrű, petsét nyomo is volt egy szers mind. — „or chez les anciens les anneaux servoient de cachets.” (p. 100) *valamint most is a törököknél.* Mikes törökországi megfigyeléséből adódó bővítés.

...*alakadalom meg vagyon tiltva,* — fr. „d’où est restée la défense de celebrer les noces...” (p. 100) utána kb. négy sor fordítása elmaradt a fordításban. *tertullianus... a hivek közül ketten... egy mást fel gerjesztik,* — fr. csak ez az idézett rész kurzív (p. 100–101) *ahiveknek nem engedik vala meg apogányokat valo házasságot,* — „On ne permettoit pas aux fidelles de se marier avec les infidelles...” *I. Cor. VII.39. (p. 101) hier. ad salvin. in fine.* — Szent Hieronimus, Jeromos, Hieronimus Sophronius Eusebius (kb. 331–420) latin egyházatya, munkái, levelei polemikus tárgyúak. Mikes *ÖM* II. 943.

335 *13 Beszélgetés A keresztények egységéről.* — fr. „XIII. Union des Chrétiens.” (p. 101)

hogypediglen... — fr. hozzá *Act. XIX. 32. (p. 102) mindenik városban tehát...* — „Les Chrétiens de chaque ville faisoient donc un corp et...” előtt mintegy tíz sor fordítása elmaradt a kéziratban. *és gyakorta irtanak egy másnak,* — „et entreteoient un commerce frequent de lettres...” (p. 104)

336 *annyi sok féle nép között,* — fr. „dans cette grande diversité de peuples...” *Bardes. ap. Eus. VI. praep. c. 8. Euseb. I. praepar. c.4. (p. 104)*

14 Beszélgetés A gyülekezetről, aliturgiáról. — fr. „XIV. Assemblées. Liturgie.” (p. 105)

dies solis, — fr. „le jour du soleil,” utalás e sorokhoz *Justin. 2. Apol. in fi. alatta Orig. in Ex. hom. 7. in Isa. hom.5. (p. 105) az ebédlő házat* — „une de ces salles à manger,” *fent valo házak* — „qui étoient au haut des maisons.” *ahonnét le esék az iffiu eutyclus,* — „Tell étoit le cenacle d’où tomba le jeune Eutyclus que S. Paul ressuscita. Il étoit à un troisième étage,...” *Act. XX.7.etc. (p. 105)* háromemeletes házban volt.

337 *a Cryptakban. az az, aföld alatt valo pintzékben,* — fr. „dans des cryptes ou caves souterraines hors les villes: comme les Catacombes que l’on voit encore à Rome, et...” v. *Baron. an 57. n. 99. (p. 106)* némi rövidítéssel. *gordianus... gallianus tsászár,* — III. Gordianus (238–244) és Gallianus (260–268); *egy kevés idővel az előt. hogy diocletianus...* — „Un peu temps avant la persecution de Diocletien...” (p. 107) előtte kb. tizenöt sornyi szöveg (p. 106–107) fordítása elmaradt.

dominicum Collecta, — fr. ez a margón (p. 107) van.

ezeket írásban talállyuk az első időkben, — „Voici ce que nous en trouvons écrit dés les premiers temps.” (p. 108)

338 *st. just. 2. apol. in fin.* — fr. a kiadásban ez a bekezdés elejénél van a margón (p. 108), s *az ament,* mellett *Cypr. ep. 63. áll (p. 109); orig. in rom. 16. lib. 10.* — Origenész idézett homiliái, vö. alább is.

azután az áldozathoz kezdvén,... — fr. „Il commençoit alors l’action du

sacrifice,...” *S. Cypr. de orat.* (p. 109) ...*hogy leg kisseb morsalék le ne esnék.* — „...qu’il n’en tombât la moindre partie.” s a mondat elejéhez utalás *Orig. in Exod. hom. 13.* (p. 110) Az utolsó mondat előtt kb. három sor fordítása elmaradt a kéziratban.

tertul. 1. ad uxor. C. 5. — fr. alatta még egy többször említett főrásmunka *Clem. I. Strom. p. 271. c.* (p. 110)

339 *15. Beszélgetés Hogy mitsoda titkokban tartották atitkokot.* — fr. „XV Secret des mysteres.” (p. 111)

az üdvezítő szavaira, — fr. hozzá *Matth. VII. 6.* (p. 111) *hogy őtt mit tsinálnak,* — „mais on n’osoit même leur raconter ce qui s’y passoit...” *Orig. in Jos. hom. 4.* (p. 112)

az új testámentumban. — fr. „rompre le pain.” *Act. II. 42. 46. Id. XX. 7. 11.* (p. 112)

340 *a pogányok... sok titkos Ceremoniák valának,* — fr. „ils en faisoient autant pour leurs ceremonies profanes.” (p. 113) utána elmaradt kb. ötsornyi ilyen felsorolás fordítása; alább *herodotes* előtt is; *hérodotes... annak tudom az okát, de nem merem meg mondani.* — „J’en sai bien la raison, mais je n’ose pas la dire.” (p. 113) Hérodotosz (i. e. V. sz.) a „történetírás atyja”

16. *Beszélgetés A keresztények ellen valo káromlásrol.* — fr. „XVI. Calomnies contre les Chrétiens.” (p. 113)

valamint a Céres Ceremoniai, és a bacchusnak valo áldozatok, — fr. „comme dans les ceremonies de Cerés et de Cybele; et dans ces sacrifices de Bacchus, qui furent défendus par ordre du senat l’an de Rome 568. *S. Clem. Alex. pro. trept.* alatta *Liv. LIX. C. 9. Greg. Naz. Orat. 33. p. 532. c.* (p. 114) Mikes által kissé megrövidítve. *epiph. heres. 26. et 27. Iren. lib. 1. C. 24.* — fr. még fölötte a margón *Castor. ap. Euseb. IV. hist. c. 7. v. Baron. an. 120. n. 22. etc.* (p. 114) s a bekezdés végéhez is *Eus. V. hist. C. 1. Justin. I. Apol. p. 50. c.* előbből ismert utalások. Szent Epiphanius (?–403) ciprusi metropolita (Epiphano di Salamina) polemikus iratai, *adversus omnes haereses*, libri III, 7 tom (375–377 között).

341 *és ugyan valóságal kellették arrol irni.* — fr. „et on étoit réduit à s’en justifier serieusement.” *Tert. Apol. c. 7. 8. 9.* alatta még *Orig. cont. Col. VI. p. 293.* (p. 115) Ezek részben a bekezdés végéről elhagyott kb. hatsornyi folytatásra is utalnak.

Clem. paedag. — fr. fölötte még *Const. Apost. V. 6. 9.* alatta *Aug. in Ps. 98. n. 5. Serm. 7. in App. Ambrose. Baron. in Martyrol. I. Jan.* (p. 116–117)

342 *ezt roszra magyarázák.* — fr. „...étoient interpretez en movaise part;” *Tertull. Apolog. c. 39.* s alább *Poud. hymn. in S. Laur.* (p. 118) *nap keletről jövének.* — „car la plüpart de ces imposteurs venoient d’orient.” (p. 119) előtte erősen összevont e bekezdés vége a fordításban.

343 *suetonius, és tacitus,* — műveire már előbb is hivatkozott; a fordításban kurzivált sorok a kiadásban az utalásokkal együtt a margón vannak, de nem

kurzívak; a nekik megfelelő francia szöveg viszont a nyomtatásban kurzív (p. 120–121); *tiberius Császár* – I. Tiberius (i. e. 42–i. sz. 37).

17 *Beszélgetés Hogy még miket mondtak a keresztényekről.* – fr. „XVII. Autres reproches.” (p. 121)

344 *egy sidó azt el hihetné, de én nem, mondá horatius...* – fr. „Un Juif le pourroit croire, dit Horace parlant d'un prodige, mais non pas moi.” Latin megfelelője a margón (p. 122). Horatius Szatíráira előbb is hivatkozott. *aleg nagyobb vetekedések atöb sidokal.*, – „et que leur principale dispute contre les autres Juifs, étoit...” *Act. XXV.19.* és alább *Act. XXVIII.22.* (p. 122)

agyemekeket, és az aszszonyokat. – fr. „les femmes et le petit peuple: parce qu'ils...” *Orig.in Cels.lib. 3.p.* (p. 123) *St aug.de vera relig.init.* – Szent Ágoston, *De vera religione* c. traktatusa a 388–391 években a manicheusok ellen írt polemikus könyve. *avalentinianusok, és a több eretnekek...* – „les réveries des Valentiniens, et de tous ces visionaires que S.Irenée a combatus...” *Orig.cont. Cel.* (p. 123)

345 *euseb. praepar.1. Cap.2.* – Eusebius, Sophronius, *De praeparatione evangelica*, libri V, apologetikus szentírásmagyarúat. *és a sidok fabuláihoz hajlani,*? fr. „et vous interesser à soutenir les fables Judaïques?” (p. 124)

...hogy az emberi nemzetet job rendre hozzák,... – fr. „prétendant reformer le genre humain;” az itt elhagyott három sorból kiderül, kikre gondolt a szerző („comme Apollonius de Tyane, Musonius, Damis, Epictete”) v. *Baron.an.75.n.6.* (p. 124)

a pyrrhonianusok, – fr. „Le nombre des Pyrrhoniens étoit grand.” Minuc. Felix.” (p. 125) A hellenizmus filozófiai irányzatainak egyike Pürrhón (kb. i. e. 365–275) megismerést tagadó szkepticizmusából táplálkozott.

346 *az épicurianusok* – fr. „Les Epicuriens...” *Assisto divinis. Horat.* (p. 126) a kiadás margóján; előtte kb. nyolc sor elmaradt ezek további jellemzéséről (p. 126). Epikurosra vö. előbb. *ti. liv libr. 29.* – fr. *Tit.Liv. lib.29.* a margón (p. 127) előbb is hivatkozott már Livius 3. és 12. könyvére. *szent ágoston. de Civitate Dei* – „son grand ouvrage de la cité de Dieu,...” (p. 128) az Isten városáról szóló ágostoni írás az első vallási alapelveken készült történetfilozófiai mű (410 után).

az olyan kardosokat. kik... – fr. „des gladiateurs volontaires,...” *Tertull.apol. c. 50.* (p. 128) *...hogy egy emberséges ember, magát meg ölte,* – „On voyoit tous les jours les plus honnêtes gens se tuer eux – même pour le moindre déplaisir: et il y avoit des philosophes...” kb. ötsornyi folytatás (p. 128) elmaradt a fordításban.

347 *azt fogják nekünk mondani,*... – fr. „On nous dira, dit S. Justin, Tuez-vous...” a kiadásban az idézet kurzív; alább is *ah! nyomorultak,* – „Ah miserables! si...” (p. 129) *Tertul. ad scap. C. ult.* – Tertullianus, *Ad Scapulam*, Afrika keresztényüldöző helytartójához.

bolond hagymázban lévőket, – fr. „des foux mélancoliques,” (p. 129) *egy ilyen, igen emberséges ember, kár hogy keresztény,* – „Un tel est un honnête

homme, c'est dommage qu'il est Chrétien." a kiadásban kurzív; Bonus vir, C. Sejus,... pedig a margón (p. 129). NySz Hagymáz (hagymás betegség); MTSz I. 778: Hagymáz (betegség); EMSzT IV. hagymáz 1. tífusz.

18. *Beszélgetés Az Itéletek formájáról, akinokrol.* — fr. „XVIII. Forme des Jugemens. Supplices.” (p. 130)

Azt nem kell tsudálni, hogy ha... de talám valaki azon tsudálkozhatik., hogy... — fr. változatosabb „Il n'est pas merveilleux que... mais peut-être quelqu'un s'étonnera que...” (p. 130)

348 *atörvénykező hely...* — fr. „Le magistrat étoit sous une galerie converté,...” *Cic. IV. Verr. 6.40.* (p. 131) *akik mind bárdot, mint isomo veszöt hordoznak vala...* — „des licteurs portant les haches et les faisceaux de verges, et...” *aromai birok,* — „les magistrats Romains...” *L. 6. §. 2. ff. de poen. 1.9. §. 11.1. 10.1. 28. etc. ibid.* (p. 131) *...tüzes vasal.* — „avec des fers rouges ou des flambeaux.” s folytatólag csaknem húszsornyi rész a nyilvános kínzásról a bekezdés végéig (p. 131–132), amely a fordításban elmaradt.

349 *egy kies helyen lévő ágyra* — fr. „sur un lit dans un lieu délicieux, pour être tenté par une femme impudique.” *egy szemtelen aszszonyt* — írja Mikes: *és az aszony szeme közi pökte,* — „à qui il cracha sa langue au visage.” (p. 133) *st hier. inít. vitæ st paul.* — Hieronymus szentekről írt (Thebai Pál, Hilarion, Malchus) életrajzaival meghonosította a legendaírást.

19 *Beszélgetés. Az üldöztetésekről.* — fr. „XIX. Persecutions.” (p. 133) Efölött állt a kéziratban: *Második Rész* — de a szövegkiadásban a helyére, a 4. *Beszélgetés.* elé került.

apüspökök... — fr. „Les évêques s'en donnoient avis, et...” v. *Cyp. ep. 15. etc.* (p. 134) *akristus* — *Math. X.23.* (p. 134) *pénzen meg váltották magokat,* — „D'autres se rachetoient de la persecution par de l'argent,...” v. *Can. 12. Petri. Alex. IV.1. Conc.* (p. 134) *libellatici.* — fr. a margón; a szövegben „libellatiques,” (p. 135).

350 *orig in Cels.8:* — fr. fölötte még a margón *Conc. Elib. c.60.* (p. 135) *tertul. in scorp. C.1.* — Tertullianus, *De fuga in persecutione* és *scorpiace c.,* a vértanúság gnosztikus elvetése elleni írása.

352 *az isteneknek* — „aux faux dieux” v. *Can. 14. Petri Alex. 10.1. Conc. p.967.* (p. 137) *nem a fertezetteti meg az embert...* — fr. kurzív és utalás *Acta SS. Tharaci Probi et Andron. Math. XV. 11.18.* (p. 138) *szent basilius... hom. 18.* Basilio (Baszileiosz), Nagy Szent Vazul (329 v.330–379) kisázsiai püspök homiliái. Mikes *ÖM II. 943. ezt scorpionak nevezték,* — fr. „ou de föüets garnis de pointes de fer nommez scorpions, ou.” (p. 138)

353 20 *Beszélgetés. A martyrok tselekedetiről.* — fr. „XX. Actes des martyrs.” (p. 139)

anotáriusok, — fr. „des greffiers,” (p. 139) a. m. törvénytészéki írkokok; a

bekezdés végén kb. három sor fordítása elmaradt. *szent kelemen. pápa, romában*, — fr. a margón *Lib. Pontif. in Clem.* (p. 140) Clemens Romanus (I. sz.) episztolák és homiliák szerzője. *szent Cyprianus*, — fr. *Cypr. ep. 36.* (p. 140) *st greg. lib. VII. epist ad eulog. szent gergely pápa* — fr. a margón ...*epist. 29. ad Eulog.* (p. 140) Nagy Szent Gergely pápa (590–604) episztoláiból Mikes ŐM II. 951, 959. *a martyrologiumok*. — fr. utána folytatólag még hét lefordítatlan sor a kiadásban. (p. 141).

leg inkáb — „souvent” *leg inkáb* — „surtout” *leg inkáb* — „particulierement” (p. 141) *leg inkáb*... Mikesnél ritkán fordul elő ilyen egyhangúság a szóhasználatban.

354 *st felic tibur.* — fr. a margón *Acta Cirtens. an. 303. Acta S. Felic. Tibur.* (p. 141)

senkit nem neveztenek. — fr. „Ils ne nommoient jamais personne: mais...” *Acta martyr. Abitin. Acta SS. Agapes. etc.* (p. 142)

21 *Beszélgetés A tömlőztről.* — fr. „XXI. Prisons.” (p. 142)

v. paulin. nat. 4. st. felic. — fr. „alatta a margón *Prud. Peristeph. 4. de S. Vincent. et al.* (p. 143) Szent Paulinus (353?–431) de Bordeaux, Nola püspöke szerzeménye. *st Cypr. epist. 22.* — fr. a margón *Epist Luciani ap. Cypr. ep. 22. Acta martyr. Abit.* és kissé alább a kéziratban is jelzett *Acta SS. Perpet. et Felicit.* (p. 143)

355 *ahivek közül, még mások is...* — fr. „Les autres fidelles...” *Acta SS. Perpetuae, etc.* (p. 144) *az őrzököt, és a tömlőcztartokot* — „les gardes et les geoliers.” *a tömlőcz ajtajánál* — „aux portes des prisons” (p. 145)

356 *philost. III. hist. c. 13.* — Philosztratosz (II–III. sz.) szofista és görög historikus.

22. *Beszélgetés. A reliquiákról* — fr. „XXII. Soins des Reliques.” (p. 146)

a hivek pedig seregel mentenek oda, — „Les fidelles accouroient en foule, pour...” (p. 147) *ap. Euseb. IV. hist. 15.* — fr. alatta a margón *Martyrol. 18. Janu.* (p. 147) *és bátorítának.* — a fordításban elmaradt egy ilyen példa kb. háromsornyi folytatásban (p. 147) a bekezdés végéről.

357 *st bonifac. an.* — fr. a margón *v. Act. SS. Tharaci, etc. S. Bonifac. an.* (p. 148) *az ő reliquiáit.* — fr. hozzá *Hier. de scrip. Chrysost. de Ign.* (p. 149)

lészén minékünk arra gondunk, — fr. „Nous y donnerons bon ordre.” (p. 149)

23 *Beszélgetés. A Confessorokrol. vagy a vallás tévőkről.* — fr. „XXIII. Confesseurs.” (p. 150)

inscripti. — fr. a margón is utalás *Cypr. epist. 77.* (p. 151)

359 *Mind azokat., akik...* — fr. „Tous ceux qui...” *Const. Apost. V. c. 1.3.* (p. 151) a kiadásban folytatódó szöveg, amelyet Mikes új bekezdésbe tett; a végéhez is van utalás a nyomtatásban *Cypr. epist. 38.40.* (p. 151)

24. Beszélgetés Az ExCommunicátorol. vagy a gyülekezetből való ki rekesztésről. — fr. „XXIV. Excommunication.” (p. 152)

lapsi, az az meg esteknek, — fr. „lapsi, c'est-à dire, tombez;” *mint a mirigyés embereket,* — „comme des gens frapez d'un mal contagieux.” (p. 152)

360 25 Beszélgetés A penitenzia tartásrol. — fr. „XXV. Penitence.” (p.153)
st leo. epist. 136. al.80. — fr. fölötté a margón *Orig. hom. 2. in ps. 38. Socr. V. hist.c.19.* (p. 154)

st. aug. serm. 57. de temp — fr. fölötté a margón *Cyp.ad Anton. p. 146.* alatta *Conc.Arans. I.c.3. Carth. IV.can.76.86.* (p. 154) Szent Ágoston, Sermones, De tempore, az egyházi év különböző ünnepköreiről szóló beszédek. Mikes ÖMIV. 736. *st leo. epist. 80. et 92. ad rustic. C.2.* — *Epistola ad rusticum.*

prosper. II. Contempla. C. 7. — Tiro Prosper Aquitaniából (V. sz.) Augustinus egyik jeles tanítványa.

361 *szent basilus,... epist.3.Can.ad...* — Itt episztoláira, előbb homiliára hivatkozott.

sozom. VII.hist. C.16. lib.1.sacra rom.eccles.n.16. — Sozomenasz görög egyházi történész (V. sz.) kilenc könyvből álló történeti munkája a 325–439 időszak összefoglalása. *tertul.de poenit. C.II. de pudic.c.13.* — fr. a margón alatta *V Moeurs Isr. XVIII. Chrysost. de compunct. to.6.p. 150.* (p. 156) Tertullianus két írása: De poenitentia és De pudicitia.

362 *szükség nélkül, tsak épen...* — „Ils ne sortoient que...” *Ambr.I. paen.c.16. poenit.Rom. tit. I. c. 11.* (p. 157) *Conc. ancyr.* — fr. fölötté is *S.Elig.hom.8.* (p. 157) A fordításban két sor elmaradt a bekezdés végéről (p. 158).

append. ad epist. st. greg. thaum. 6.1. — fr. fölötté a margón *S.Basil.can.56.* és alább *Ambros.de poenit.I.c.7.15. II.c. 7.10.* (p. 158)

363 *Const apost. libr.2.61.* — fr. fölötté a margón *S.Basil. ibid. 84.85.* (p. 159) *st.ambr. in ps.37. et 3. epist.19.* — fr. fölötté *Chrysost.2. Sacerd. init.* (p. 160) *st. ambr.II. penit. ep.9.* Szent Ambrus, Enarrationes in Psalmos; tractatus De penitentia.

365 *ordo rom.n. I. libr I. sacram.rom. eccl n.38.* — Ordo Romanus I.n.Libr.1. Sacrament. S.Gregor; etc. (VI. sz.) Szent Gergely pápa idejére esik a Liber regulae pastoralis (591) is. *nagy Ceremoniával.* — fr. utalása *S.Elig.hom. 7.8 et 11.* (p. 162) némi összevonás a fordításban; *kétség nélkül, valának...* — „Il y a eu sans doute beaucoup de diversité dans ces ceremonies exterieures,...” *szent ágoston: ... serm. 34. de divers.* — De diversis ... c. sermója.

366 *st.aug.ep. 54.ad maced. C.7.* — fr. alatta a margón *Pastor. mund. 4.n.3. Clem. 2. Strom. p. 385.* (p. 164)

367 *mivel ha másal vádolták volna,...* — fr. „S'ils sont accusez d'autre chose, ajoûte-il, ils ne font plus Chrétiens...” (p. 166) kurzív a bekezdés végéig. *apolog. C.4.5.* — fr. fölötté a margón *De praescript. c. 41.42.* (p. 165)

26 Beszélgetés. *Ascetae, a barátokról. és a szüzekről.* — fr. „XXVI. Ascetes. Vierges.” (p. 166)

1 cor. 9.26. — fr. fölötté a margón még *1. Tim. 4.7.* (p. 166) igen különösön éltenek, — „ils vivoient en grande retraite,” *origénes... in numer. hom. 25.* — fr. fölötté is *Euseb. hist. 6.c. 3. id. praepar.* (p. 167)

367 *Sokan valának aleányok közül is,...* — fr. „Il y avoit un grand nombre de filles qui...” Mikes összevonás és kb. hat sor (p. 167) elhagyása után új bekezdést kezdett a szüzekről. *és a hoszu trécseléseket keresék, kik aszéken valo szállást szerették,...* — „faire de grandes conversations, parler agreablement, et montrer leur bel esprit;” *akik kényesen jártanak,* — „et marcher d'un air affecté.” *Cypr. de hab. virgo.* — Cyprianus, *De habitu virginum c.* könyvében a szüzeknek ad erkölcsi oktatást. Mikes *ÖM IV. 755.*

ót is különös helyek volt, — „où elles avoient leur place séparée du reste des femmes.” *Ambros. ad. virg. laps.c.6.* (p. 168)

27 Beszélgetés *Az özvegyekről, diáconisákról.* — fr. „XXVII. Veuves. Diaconisses.” (p. 169)

noha anyira el nem zárták magokat,... — fr. „Mais elles n'étoient pas si enfermées,...” *v. Hier. in epist. Paulae.* (p. 169) előtte két sor elmaradt a fordításban; *atöbb keresztény aszonyok is...* — „Toutes les femmes Chrétiennes veuves ou mariées s'y employoient fort, et...” *Tertull. II. ad. ux.c.4.* alatta *Id.2. de cult. fem. c.11.* (p. 169) előtte és utána is kisebb elhagyások a kiadáshoz viszonyítva; *a diáconisákokat.* — fr. *1. Tim. V.9.* (p. 169)

369 *Conc. nicae. C.17. Conc. Calched. C. 15.* alább *Calced.* — fr. fölötté a margón *Const. Apost. VI.c.17. VIII.c.19. Tertull. de vel. virg. c.9.* (p. 170) *A nicaeai (325) és a calcedoniai (451) zsinat.*

Const. apost. — fr. kissé alább *Epiph. haer. 79.n.3.* (p. 170) a bekezdés végéig itt is vannak összevonások a fordításban.

arra igen kellett vigyázni,... — fr. „Il falloit prendre garde que...” *Can. Apost. 3.c.5.6.7.* (p. 171) *és hogy valamely meséket, haszontalanságokat ne tanítsanak.* — „ou ne semassent des erreurs et des fables: qu'elles ne...” (p. 172) utána kb. tizenkét hasonló tartalmú sor fordítása elmaradt.

369 28. *Beszélgetés. A szegényekre valo gondviselésről.* — fr. „XXVIII. Soin des pauvres.” (p. 172)

A bekezdés elejéhez ismétlődő utalás a kiadás margóján *Const. Apost. lib.2. c.4. et lib. 4.c. 1.2.etc.* (p. 172) *dolog tehető koldusok* — fr. „mandians valides.” *Colonatu...* — ez a kiadás margóján (p. 173).

act. ss. perpe. et felic. — fr. fölötté is *Const. Apost. IV.c.1.2.* s még előbb *Peristeph. 11.* (p. 173)

371 *st. just. 1 apol. tertull. apol. C.39* — fr. még egy utalás fölöttük *v. Baron. an. 44.n. 68.etc.* (p. 174)

tizen ött száz — fr. „quinze cens” (p. 175) *euseb. IV. hist. C.23.* — fr. fölötté

még *Epist. Dion. Corinth. ap.* (p. 175) mind inkább ingo bingo javakból állot, ... — „Ces biens communs des eglises pendant les trois premiers siècles ne consistoient guere qu'en meubles, en provisions de bouche, en habits, en argent comptant, qui...” v. *Acta Colon. Cirtens. an.* 304. (p. 175)

372 *vala földi jóságáa.* — fr. „Les eglises avoient des immeubles?..” előtte a margón *Gen. Apost. 3.4.* (p. 176) *Constantinus*, — I. vagy Nagy Konstantin (306—337) császár 313. évi milánói rendeletével elismerte a katolikus vallást, és véget vetett a vallásüldözésnek. *ap. lact de mort. persec.* 45. — Lactantius, Lucius Coelius Firmianus (III—IV. sz.), *De mortibus persecutorum.*

a diaconusok — fr. utalásai e sorokhoz *Prud. Peri Steph. hymn. 2.* alább v. *Baron. an. 34. n. 227.* (p. 176) *Const. apost II. C. 51.* — a kiadás margóján előbb még kétszer *Const. Ap. III. c. 19.* és *II. c. 28.* (p. 177)

373 29 *Beszélgetés A szállás adásról.* — fr. „XXIX. Hospitalité.” (p. 178)

A bekezdés elejéhez utalás a kiadásban v. *de Thomassin. Tesser. hospital.* (p. 178)

...*örömet bé fogadták,* — fr. „on le recevoit à bras ouverts;” v. *prior. de litt Canon.* — és a kiadásban még fölötte v. *Baron. an. 142. n. 7.* (p. 179) *a püspök szabad levele nélkül.* — „sans les dimissoires de leur évêque.” S folytatólag még kb. hat sor a „lettres de recommandation”-ról a bekezdés végéig (p. 179—180), ami a fordításban elmaradt.

374 *1 tim. 5. 10.* — fr. kissé följobb is *Moeurs Isr. X. p. 168.* (p. 180) utalás Fleury saját előző művére. *szent anicetus pápa... ahires szent álbánus.* és *szent pacomus,* — fr. utalás hozzá *Martyr. 22. Jun. Id. 11. Dec.* és *Vie de S. Pacome. c. 4.* (p. 181) *Szent Anicetus pápa* (157—168).

30 *Beszélgetés A Betegekről.* — fr. „XXX. Malades.” (p. 181)

375 *az Évangélium* — fr. utalása *Matth. XXV. 36.* (p. 182) *válériánus Császár* — *Valerianus* (253—258). *a martýrok koporsojok előtt* — „devant les sepulchres des martyrs.” a szentelt olajhoz utalás v. *Baron. an. 63. n. 16.* (p. 182) Mikes kissé összevonta a bekezdés vége előtti sorokat.

amít apoéták mondtak, — fr. „ce que les poètes racontent...” a kéziratban kurzivált szövegek és az utalások a kiadásban a margón (p. 183) *Cic. tusc. quaest lib. I. n. 6.* — Cicero, *Tusculanae questiones* v. *Tusculanae disputationes. I cor. 15. 32.* — fr. fölötte *Isa XXIII. 13.* (p. 183) a hozzá tartozó passzus a kiadásban kurzív. *Cypr. de mortal. et in demetr.* — Cyprianus, *De mortalitate*, vö. Mikes ÖM IV. 735.

376 *dormivit Cum patribus suis.* — fr. ez a margón, s alatta utalás *3. Reg. II. 10. XI. 43. XIV. 20. etc.* (p. 184)

376 31 *Beszélgetés A temetésről.* — fr. „XXXI. Sepultures.” (p. 184)

377 *ezt nevezik a mi nyelvünkön tornak.* — Mikes megjegyzése.

fossores, laborantes. — fr. ez a margón; „fossoyeurs ou travailleurs,”

numismákat, — „des medailles,” *apogányok* — fr. hozzá a margón v. *To-mass.disc.p.2. lib.3. c. 13.14.* (p. 186)

Catacombések, longae fornices... — Mikes máshonnan idevett magyarázata. *vak ablakok, vagy is almáriumok vannak mélyen ki vagva,...* — fr. „on trouve de longues ruës, qui des deux côtez ont deux ou trois rangs de niches profondes où les corps étoient posez; car on les en a tirez pour la plûpart.” *vagyon olyan nagy mint egy hostát*, — „est comme un grand faux-bourg sous terre,” előtte elmaradt öt-hat sor a márvány síremlékekről (p. 187) „et quelques-uns ont deux ou trois étages en profondeur.” (p. 188) Mikes itt az „étages”-t úgy fordítja, hogy *kétt vagy három sorjában vannak le ásva, a földbe*, vö. előbb *fent valo házak* — „qui étoient au haut des maisons”

378 *az elmult saeculumnak a vége felé akadtanak reájok*, — fr. „et n’ont esté decouverts que depuis la fin du siecle passé.” Fleury nyomán Mikes XVI. század végi föltárássra utal. *arénaire... areae* — fr. a margón „Arenaria.” alatta „Areae.” (p. 188) bevételük a fordított szövegbe kissé zavaró a mikesi központosítás miatt.

thomass.disc.p.1. libr. 1.c.55.n. 11. — fr. még alább *Const. ap.6. c.ult.* (p. 188) Louis Thomassin (1619—1695) oratorianus, Ancienne et nouvelle discipline de l’Eglise touchant les bénéfiques et les bénéficiers (1678—1679).

32 *Beszélgetés A püspökökről. és más egy háziakról* — fr. „XXXII. Évèques. Clergé.” (p. 189)

Hogy egészen el végezem az első időkről valo beszédemet,... — fr. „Pour achever le tableau de ce premier temps, il faut encore dire un mot...” (p. 189) A szerzői fordulat azt jelzi, hogy lassan vége a második résznek. *vetekedvén apogányokal*, — „disputant avec les Payens”. (p. 189).

379 *alexander severus Császár,...* *lamprid.in. alex.* Alexandre Sévère Alexandre (222—235) „Szigoru Sándor”

A püspökséget... — Mikes új bekezdése; *ötet magát is úgy hagyák mint holtat.* — „...avoit été lui-même laissé pour mort.” (p. 190)

380 *gregor.tur.X.hist. C.3.* — Grégoire de Tours, Saint Gregorius v. Georgius, tours-i püspök (538—593?) a francia történetírás atyja. *Historia Francorum* en X livres első könyve egyetemes egyháztörténeti érdekű.

minek előtte a püspököt fel szentelték, — fr. „Les ordinations étoient toujours précédées d’un jeûne, et accompagnées de prieres.” v. *Baron. an. 44.n. 74.* (p. 192) *püspökököt tettenek.* — a kiadásban itt utalás *Conc. Elib. c. 24.* (p. 192) *holtig valo maradásra* — „pour le reste de leur vie.” (p. 193).

381 *meg feddették volna, mint valamely lopásról.* — fr. „en eût esté repris comme d’une espece de larcin.” (p. 193) *olyan tiszteltesek* — „si venerables,” *el nem szenvedték volna*, — „ne l’eussent pas souffert” (p. 194).

382 *meg ért, idős korokig?* — fr. „des hommes qui eussent gardé la continence jusques à un âge meur?” (p. 195) *Can.apost.6.* — a kiadásban még fölötte *Epit.decret.Siricij. ad Himer.c.7.* (p. 196) *Presbyterae. Episcopae.* alább a margón.

Conc. anthioch. II.an. 270. — fr. még alatta *Euseb.7. hist.cap.10.* (p. 196) *Subintroductae. Agapetae.* is a margón. *hogy a kettőnek egy ágya volt.* — „jusques à n'avoir qu'un même lit.” (p. 196)

383 *in eos...* — fr. a margón, nem a szövegben (p. 197) *Conc.nic. Can.3.* — fölötté még *v.Thom.p.1. 1. I.c. 49.n.9.* (p. 198) *st hier.in vigilánt C.1.* — Hieronimus, *Contra Vigilantium* polemikus könyve. *ez a szokás mondgya, nem egyezik meg a rendel,...* — „*Cet usage, ajoute-t-il, n'est pas conforme à la regle, mais...*” (p. 199) *kurzív.*

385 *A püspökök, és...igen szegényül éltenek,...* — fr. „Tous les clerics jusques aux évêques, vivoient pauvrement, ou du moins simplement, comme des gens du commun;” (p. 200) *prémondáját,* — fr. „et chacun recevoit, par mois ou par semaine, une certaine distribution...” (p. 200) *a prémondájok is nagyob volt.* — „Car les portions... etoient plus grandes...” (p. 201) *MTsz II. 214: Prémonda, prémonda (prémonda Háromszék) három jelölt jelentése (járandóság, útravaló, djf v. jutalom) közül az első értelemben használta Mikes.*

386 *szent Pál* — fr. a margón *I. Cor. VI. fölötté Const. Apost. II.c.45.46. etc.* (p. 202) *...kik magokot meg nem jobbityák,* — „...comme pecheurs impenitens et incorrigables.” (p. 202) a mondat befejező része egészen más szerkesztésben. *hefün* — „le lundi” Mikes székelyes szóhasználata.

A püspöknek tellyes hatalma vala. — fr. „Il avoit la souveraine disposition de tout le tresor de l'église, et on ne craignoit pas qu'il en abusat.” *Const. Apost. H.c. 24.25.* alább *XLI.* (p. 203) *azt írják szent polycárpus felől.* — fr. „On remarque de S.Polycarpe que...” *Epist. Eccl. Smyrn.* (p. 203)

387 *Chryoszt. sacer. lib.2.* — fr. kissé följobb a margón *Const. Apost. VIII. c.1.* (p.204) *De sacerdotio c. traktatus Chrysostomus egyik legszebb dialógusa.*

33. *Beszélgetés. A keresztények békeséges türesekről.* — fr. „XXXIII. Patience des Chrétiens.” (p. 204)

ha valamely pogány meg szeretet egy keresztény leányt. — fr. „si-tôt qu'un Payen étoit amoureux d'une fille Chrétienne, il pouvoit...” *Pallad.hist.Laus. c.3.* (p. 205) az 1720-as kiadásban *Pallard...* Mikesnél is *pallard hist.laus. C.3. Palladius, Rutilius Taurus Aemilianus* római író (IV. sz.).

388 *hogy a keresztényeket, szabadosan huzák,vonnyák.* — fr. „que les Chrétiens sont pillez et volez impunément, et de nuit et en plein jour, sous pretexte de...” (p. 206) *és belöllök komédiát tsinálni,* — „...de les jouer en plein théâtre.” *apogányok Cérémoniáit.* — előtte (p. 206) kimaradt kb. három sor; a kiadás margóján *Tertull. ad.martyr. c.2. s a bekezdés végéhez Clem.6.strom.p. 655.1. Orig. in Cels. init.* (p. 207)

389 *azt igen kerülték, hogy...* fr. „Ils avoient grand soin de ne rien faire...” *Cypr.epist.5.36.* alatta *Rom.XII.18.* és *1.Pet.11.15.* (p. 207) *romaiak.görögök,* — fr. a margón *Tertull.apol.c.42. Aug.cont.Faust.XX.c.ult.* (p. 208)

szent Ignátz — fr. idézete *kurzív,* s nem új bekezdés; az alábbi példákhoz a kiadás margóján *Acta S. Cypr. Acta S. Max. Martyr 7. Sept. de S. Eupsychio.* (p.

209) *egy pál nevű mártyr,* — előtte kb. hat sor elmaradt egy másik régi mártírról (p. 209); *az adot, örömet meg fizették.* — „ils payoient les tributs non-seulement sans resistance, mais sans murmure; et...” *Tertull.apol. c. 42.* (p. 210) a bekezdés végén összevonás, két sor elhagyásával.

390 *nérónak. domitiánusnak, Commodusnak. Caracallának,*... Domitianus (81—96), Vespasianus császár fia; Marcus Aelius Aurelius Antoninus Commodus (180—122), Marcus Aurelius fia; Marcus Aurelius Antoninus Bassianus Caracalla (211—217) VII. Severus császár fia.

egy egész légyio. — *act.st. mauric.* — fr. „et l'on vit des legions entieres, comme celles de S.Maurice,...” *Acta S. Mauriric.ex.S.Eucher.* (p. 211) már említett példa; *ádriánus császár* — Adrianus v. Hadrianus császár (117—138) Trajanus cs. fogadott fia és utóda. *v.Eus.IV. hist 3.25.* — a kissé összevont bekezdéshez a kiadásban még két utalás kissé följebb *Orig.cont.Cels.init.* és *2.Pet. 11.23.* (p. 211)

mi tsak tegnapotl fogva... — fr. a Tertullianus-idézet kurzív; *amartyrologiumban.* — a kiadásban felsorolás a margón *Eus.VI.hist.28.* utalással (p. 212). *anero, trajanus, alexánder, decius, valerianus, és diocletianus Császárok,* — a még nem említettek: Trajanus (98—117), Decius (249—251).

391 *történet olyan dolog hogy a Comediások... ugyan a théátrumon...* — fr. „On a vû jusques à des comediens se convertir sur le théâtre,...” *Acta S.Bonif.an. 305.Martyrol.* s itt újabb felsorolás, a végén *Acta S.Genes.* (p. 213)

a midön Constantinus a maga oltalma alá vevé. — fr. „...quand Constantin s'en declara le protecteur.” (p. 213) Előzőleg a 28. beszélgetésben szólt már Nagy Konstantin 313. évi rendeletéről, s most a II. Rész végén ezzel jelzi az üldözések végét.

3 Rész 34. *Beszélgetés A keresztény Fejedelmekről.* — fr. „XXXIV. III.Partie. Princes Chrétiens.” (p. 213)

Már ennek amunkának. aharmadik részin vagyok,... — fr. „Me voici à la troisiéme partie de ce traité, où je dois représenter...” (p. 213) *ugyan azon szokások amelyeket le irtam,*... *azért itt már. tsak azt kell fel tennem, hogy...* — „Cependant les mêmes moeurs que j'ai décrites... ainsi il ne reste ici qu'à remarquer...” (p. 214) francia értekező fordulatok követése; alább *a melyekről itt irok,* — „...dont je parle icy,...” (p. 215)

392 *...Constantinápoly városát,* — fr. „Il fit Constantinople toute Chrétienne.” *Euseb.III. vitae. c. 48.IV.c.22.* (p. 215) *asok tsorgok.* — „des fontaines” (p. 216) *a nicaeai gyűlésben* — „...concile de Nicée” *Euseb.vi. Const.III.c.6.7.etc.* alatta *Socr.I. hist.c. 5.et 8.* (p. 216) Eusebius, De vita Constantini, inkább jellemzés, mint biográfia.

393 *A nagy theodosius* → fr. alább utalás hozzá *Theod. hist. Eccl. 4.c. 17.* (p. 217) I. Theodosius (379—395) római császárról és penitenciájáról Mikes másutt is olvasott, *ÖM II. 952, 957; IV. 761;* a levélírnál, 72. lev. I. 584.

az iffiu Császárt theodosiust, egy testvér ötsét, — fr. „le jeune empereur

Theodose son frere,” *Socr. VII.c.22. Sozom. IX.c.1. Theod. IV.c.36.* (p. 218) II.v.íj. Theodosius (408–450) keleti császár. A fordításban kissé összevont bekezdés; *nényeivel*, — „avec ses soeures” (p. 218).

A nénye, — fr. „Sa soeur”; e bekezdés végéről kb. nyolc sor (p. 219) fordítása elmaradt a kéziratban.

marciánus Császár, — Marcianus (450–457) keleti császár.

394 35 *Beszélgetés Hogy mitsoda formában valának a templomok építve* — fr. „XXXV. Forme des eglises.” (p. 220)

itt ahelye azért annak., hogy szollyak... — fr. „C’est donc ici le lieu de parler de...” *szent athanásius...athan. apol.1. apol.2.* — *Athan. apol. 1.p. 684. Apol. 2.p. 781.etc.* (p. 220) Athanasius (Athanasziosz) jeles atticista egyházatya (293–95?–373) alexandriai püspök; Constantinus császár száműzetésbe küldte, mert tévelygéssel bevádolták. *Apologia ad Imperatorem Constantium. v. Euseb. ...C.58.* — fr. még alatta a margón *v. Mabill. Comment. in ord. Rom. c.3.* (p. 221) *hogy kérhessenek* — a. m. kéregethessenek, koldulhassanak, „de mandier” *Paulin. ep. 12. et.natal.10.* alatta *S.Greg.IV. Dialog.c.14.* (p. 221) ez utóbbi a kéziratban is. *Dialogorum de vita et miraculis patrum Italicorum et de aeternitate animi.*

395 *mentenek a templomban.* — fr. „Au fond étoit un double vestibule, d’où l’on entroit par trois portes dans la salle ou basilique, qui étoit le corps de l’église.” (p. 221) *Cellae. Exhedrae.* A kiadásban a margón (p. 222).

A templom, — fr. „La basilique” s a két oszlopsor közötti részre „dont le milieu étoit la nef, comme nous voyons à toutes les anciennes eglises.” *fél circulusra* — „un demi cercle” *v. Cang. desc. S.Sophiae.* (p. 222) *Csiga formára*, — „coquille;” a. m. kagylóhéj, csigahéj: „et l’arcade qui en faisoit l’ouverture s’appelloit en grec absis. Peut-être les Chrétiens avoient-ils d’abord voulu imiter la séance du sanhedrin des Juifs, où...” *Cod. Thalmud. Sanhedr. c.4. §.3.* (p. 223) ez a fordításban elhagyott magyarázó részlet érthetőbbé teszi a templomleírást.

prudent. steph.11.v. 225.de st hippol., — fr. még alatta a margón *Ordo Rom.* (p. 223) *choros,... Clericusok... tsak arra voltak rendeltetve.* — „...destinez à cette fonction.” Ezután a fordításban elmaradt kb. féloldalmi további részlet a bekezdés végéről (p. 224).

396 *Az óhtár* — fr. „L’autel” leírásának eleje kissé rövidített a kéziratban; a kiadásban utalások is vannak hozzá *Ath ad solit. p. 847. D. és Baron. in. Martyr. 6. Jul.* (p. 224–225)

36 *Beszélgetés A templomok ékességéről.* — fr. „XXXVI. Ornémens des eglises.” (p. 225)

anast. in silvest. in leo.III. — fr. még alatta a margón *Id. in Steph.IV.* (p. 226) *galambokot* — „des colombes d’or ou d’argent, pour représenter le saint Esprit;” *Conc. Constantin.an. 536.Act.V.v. Mabill comm.in ord. Rom.c. 20.* (p. 226) *olyan forma skatulyákban* — „dans de simples boîtes, telles que sont nos ciboires.” Mikes kb. nyolc sort elhagyott a bekezdés végéről (p. 226).

397 *opus mosivum*. — fr. ez a margón; *ostábla formájára, vagy más féle figurára*, — „des ouvrages de Mosaïques, qui est une marqueterie de petites pieces de verre peintes de diverses couleurs. On en fait toutes sortes de figures, qui ne s'éfacent jamais.” *Felib.princip.de archit.* (p. 227) *az ó testamentum béli historiákot* — „On y voyoit diverses histoires de l'ancien testament,...” v. *Roma Soffer.lib. 4.c.6.7. etc.* (p. 227) *Eusébius írja*, — „Eusebe témoigne que...” *Euseb.III. vitae c. 49. VII.hist. c.18.* (p. 227) e soroknál némi rövidítés mutatkozik a fordításban. *szent agoston*,... *VIII.trin. C 4.n.7.* — De Trinitate, libri XV, dogmatikai traktatusa (399—406 között). *a férfiak, és...emelik*, — fr. kurzív sorok (p. 228) *leo Császárnak*... Nagy Leó bizánci császár (457—474). *baron. ad martyr. 18.nov.* — fr. fölötte még a margón *Hieron. ad Demetr. Paul.Natal. 3.et 6. Anast. in Leon.* (p. 228)

398 *A diaconicum*, — fr. utalás *Conc. Agath.c.66.* alább *Paulin ep. 12.* (p. 229) *amint szent Márton* — „comme S. Martin, qui avoit accoûtumé d'y passer trois heures...” *Sever. de vita S. Mart.* (p. 229) *Conciliumot is* — fr. a margón hozzá *Conc. Carthag.* a bekezdés végén.

más fél fontot... tizen ött fontot — fr. „trois marcs... quarante-cinq marcs” *Lib.Pont.in Mar.et alibi...* (p. 230) mint a fordításban. *2.macc. IV.22.* — fr. följebb a margón v. *Hier. in Vigilant.c.3. Prudent.de S.Laurent.* (p. 230) Mikes a bekezdés második felét (p. 230—231) megrövidítette.

mentenek fel a vízben. — ti. mentek le a vízbe. fr. „où l'on descendoit par quelques marches, pour entrer dans l'eau; car c'étoit proprement un bain.” *Anastas.in Sylvest.* alatta *Greg. Tur.lib.2.* (p. 231) ez utóbbi a kéziratban is; a megrövidített bekezdés végéhez is utalások *Paulin.ep. 12. Lib. Pontif.in Innoc. I. et al. Psal.XLI.1. Conc. Constantin.an 535.* (p. 231—232)

400 37 *Beszélgetés Hogy mitsoda külömbség volt, a szent egy ház, és apogányok temploma közöt.* — fr. „XXXVII. Difference des eglises et des temples.” (p. 232)

tsak azt felelék, hogy... — fr. „les Chrétiens ne s'en defendoient qu'en disant, que...” *Orig.in Cels.lib.8. Minuc. Felix. s* alább *Clem. 7. strom.p. 707. B. 720.* (p. 232—233)

kerekdéd vagy hoszas kerekdédén volt építve, — fr. „Un temple étoit un bâtiment d'une certaine forme ronde ou oblongue, où...” (p. 234) oblongue a. m. hosszúkás.

401 *nevezték basilicae*, fr. folyt „que les anciens nommoient basiliques, et dont Vitruve fait la description.” *Vitr.1.5.* (p. 234)

szent hieronimus — fr. hozzá *Epist. de fut. Nepot.* (p. 235) *Cubicularii, aeditui*, — ez a kiadásban a margón (p. 236); *amidön harangok kezdenék lenni...* — „de sonner les cloches, lors que l'usage en fut reçü, c'est-à-dire, vers le septième siecle.” (p. 236) A levélírónak is van egy kérdése: *hogy ha régi szokásé aharangozás a templomokban...* (80. lev.), de válasza az *ötödik saeculumnak* az

elein kezdték a harang szót hallani, I. 146, 148. lev. és 609. A bekezdés végéről kb. féloldalsnyi szöveg (p. 237) fordítása elmaradt.

402 38. *Beszélgetés Hogy a látható dolgok avallásnak segéltenek.* — fr. „XXXVIII. Les choses sensibles servent à la Religion.” (p. 237) ”

Példának okéért gondollyunk el, ... — fr. „Supposons par exemple, ce que...” *hát még arosz énekesek, kik az éneket, imide, amoda vonnyák, és a fület hasogattyák,* — „...des voix discordantes qui chantent une méchante musique.” (p. 238—239) Mikes jól érzékelteti a francia szöveg lényegét.

403 *mind szível. mind szájal,* — fr. utalás *I. Cor. XIV.15.* (p. 239)

azt is tudták, hogy a szép rend, és... — fr. „Ils savoient que l'ordre, la grandeur et la netteté des objets extérieurs excite naturellement des pensées nobles, pures et bien réglées;” *V. Platon 3. repub.* (p. 240)

39 *Beszélgetés Az Isteni szolgáltnak, vagy a lyturgiának rendiről.* — fr. „XXXIX. Ordre de la liturgie.” (p. 241)

Chrys.in joan. hom 25. init. — fr. fölötté a margón *V.S. Epich. haeres.in fi.* (p. 241) *Card. bona. 1 liturg C.18.* — Bona Giovanni (1609—1674) *De rebus liturgicis* (1671); Bona kardinális néhány könyve megvolt Rákóczi rodostói könyvtárában. *karátison éttzakáján,* a több mise mondására vö. a levélíró is, 79. lev. I. 144, 605.

harmadik leo pápa, — III. Leo, szent 795—616, aki Charlemagne-t császárrá nyilvánította 800-ban.

404 *introitus* — fr. utalása *Const. Apost. II. 7.57.* (p. 242)

1 Cor. 11.1. — a kiadásban alatta is *1. Tim. IV.12. Tít. II.7.* (p. 243) *apoc. 6. 9.* — fr. előtte még *Apoc. V.* s alább a margón *Apoc. VII.9.* (p. 244)

405 *közönséges nyelven* — fr. „en langue vulgaire;” *szent Antal* — fr. hozzá *v. de S. Ant. c.1.* (p. 24) *Conc. Calced.* — a kiadás margóján fölötté *Concil. Eph. is. ordo. rom. X. n.17.* — fr. még folyt. *cod. sacram.*

406 40. *Beszélgetes. A prédikállásról.* — fr. „XL. Sermon.” (p. 246)

valamint mostanában, — utána elmaradt kb. négy sor a fordításban a folytatólagos szövegből (p. 247). *olyan jedzés írásal.* — „par cet art des notes dont j'ai parlé.” (p. 247) *az közönséges iskolákban,* — „comme les sophistes qui dispuoient dans les écoles profanes, par une mauvaise émulation de...” (p. 248) a szofistákról szóló sorok megrövidültek a fordításban.

Eus. VI. hist 20. — fr. alatta a margón *S. Paulin. natal.5.* és kissé följobb *v. Aug. de opere Monach. c.29. et epist. ad Diosc. v. Synes. ep. 55.* (p. 248) a fordítás a példák elhagyásával kb. öt sorral rövidült; *szent hieronimus... ad nepot.* — Epistola ad nepotianum, levél formában írt nekrológ.

407 *...nem igyekeztenek az ékesen való szolláson, vagy hogy peroratiokot tsinállyanak,* — fr. „Il est vrai; ces saints évêques ne prétendoient point être orateurs, ni faire de harangues; ils prétendoient parler familièrement,...” *homéliáknak, az az nyájas beszélgetésnek, oktatásnak,* — „homelies en grec, et

en latin sermons; c'est-à-dire entretiens familiares." (p. 249) *leg együgyűebbek*, — „les plus simples” (p. 250) *stilussa könnyeb, mint sem a leveleinek*, — „Les sermons de S. Augustin... le stile en est bien plus coupé et plus facile que celui de ses lettres; parce qu'il prêchoit...” utána pár sor elmaradt a fordításban Ágoston retorikájáról (p. 251)

a mostani humanisták — fr. „...que les humanistes modernes reprochent aux peres;” a humanizmus latin stíluskritikájával szemben Fleury védelmébe vette a régi szent atyák írásait. *jádzo beszedekek* — a. m. szójátékokkal „des jeux des paroles, des rimes.” (p. 251)

terentius — Terentius Afer (kb. i. e. 195—160) klasszikus komédiaköltő.

408 *és a mi leg hasznosab a jó szokásra*. — fr. „...et le plus utile pour les moeurs.” (p. 252) utána elmaradt kb. tizenkét további jellemző sor a bekezdés végéig (p. 252).

szent agoston — fr. utalása *Ep. 29.* és alább *Aug.IV. doctr. chr. c.24.* (p. 253)

az olvasások, és atanitások alatt,... — fr. „Durant les lectures et les instructions...” előtte elmaradt néhány sor (p. 254) a fordításban; a kiadás margóján *Const.Ap.II.C.57. Greg. Naz. carm. 9. de Anast.* az ülésrendhez;*senki ne alügyék, ne nevéssen, egy másnak ne suttozjanak*,... — „que chacun fût attentif, et ne souffrir personne sommeiller, rire, parler à l'oreille, ou faire quelque signe à un autre, en un mot à procurer par tout le silence et la modestie.” (p. 255)

409 *az energumenusokért*, — fr. pour les energumenes ou possédez du demon,” (p. 255)

ha vagyoné... ölellyétek meg egy mást, — a kiadásban kurzív; s a következő rövid bekezdés elején utalás *Innoc.I.ep. I.c.I.* (p. 256) Ez a mintegy négysornyi bekezdés nincs meg az 1694-es kiadásban; 1720-asban megvan (p. 289). Vö. a 300. és 413. l. jegyz. is.

41 *Beszélgetés. A szent ruhákrol*. — fr. „XLI. Habits sacrez.” (p. 256)

adiaconusok,... *apüspök* — fr. utalások *Ordo Rom. I. n.12.* és *Const.Apost. VIII. c.12.* (p. 256—257)

410 *első Celestinus papa... Celest.I.ep. 2.C.I.* — Szent Celestinus pápa (422—432). *aurelianus Császár*,... v *opisc.in aurel.* p. 225. — Aurelianus (270—275). *hom. leon.p. IV.to.8. Conc.p. 34.* — fr. alatta még *Constit. Riculsi.Suess. c.7. an 589. to. 9. Conc.* (p. 258) *Conc.brac. IV.C.3. an 675.* — fr. alatta még *Conc.Laod. C.12.13.* (p. 258)

411 *ambr. II.off.C.19.* — Szent Ambrus De officiis ministrorum c. traktátusa, első kísérlet a keresztény etika összefoglalása.

avállá vonításárol, és... — fr. „aux mouvemens de ses épaules, et à ses éclats de rire.” és *avalóságos nemesi magaviselelben*, — „et dans les plus nobles idées de la veritable bienséance: ou...” (p. 259)

42 *Beszélgetés A szent Aldozatrol*. — fr. „XLII. Sacrifices” (p. 260) *ord.rom.I.n.13.* — fr. kissé alább még *Can.Apost.2.4.* (p. 260)

412 *a melyet ajánlot*, — utána kb. két sor elmaradt egy utalással (p. 261). *secreta. in... om.ss.* — fr. a margón s alább *Componere altare*, is a többi utalással együtt (p. 261).

A offertoriumtól... — fr. utalása a bekezdés elején *Const. Apost. VIII.11.* (p. 262) kissé alább *v. Greg. Naz. Orat. 20 p. 351. Orat. 32.p. 517.* (p. 263)

414 *A Consecratio után...* — fr. utalása a margón *Const. Apost. VIII.13. Can. Niz. 17.* s alább *Ordo Rom. I.n.20.* (p. 264) *evagr. IV hist. 36. niceph. XVII. hist C.25.* — Evagrius Scolasticus (536?–600) *Historia ecclesiastica libri VI.* — Nicephorus konstantinápolyi pátriárka (?–829) történeti munkát, polemikus traktátusokat írt.

415 43 *Beszélgetés A Czérémoniával valo Isteni szolgálatokrol.* — fr. „XLIII. Offices solennels.” (p. 265)

aug. IX. Conf. I. — Ágoston, *Confessionum libri XIII* (397–398). Mikes *ÖM II. 947; III. 1026; IV. 735 és V k.*

mindenüt énekelték a soltárokat,... — fr. „l'on chantoit les pseumes et...” *Saint Basile In ps. I.* (p. 266) A kézirat bekezdése után a nyomtatott szöveg tovább folytatódik az antik zene és ének és a keresztény templomi énekítés közti különbség jellemzésével; Mikes a hosszadalmas részből kb. másfél oldalnyit (p. 266–268) elhagyott.

Gondolom, már mondtam anyit, hogy... — fr. „Je pense en avoit assez dit pour montrer que...” (p. 268)

416 *semmi zenebona, semmi rendeletlenség nem volt.*, — fr. „sans tumulte et sans confusion;” (p. 268)

A szem, álmélkodással nézte,... külömb féle szép látások. és hallások. meg havván a szivet, ... — fr. „Les yeux étoient frapéz de tout cōtez par les marbres et les peintures, et... Par cette varieté l'ame frapée tout à la fois de tant de grands et de beaux objets, étoit bien mieux disposée à profiter de...” (p. 269)

az olyan diaconusok, — fr. utalás a bekezdés elején *v. Greg. Naz. Orat. 20.p. 251. 3.* (p. 269)

44. *Beszélgetés Az Innepekröl, és a bucsu járásrol,* — fr. „Fêtes. Pelerinages.” (p. 270)

417 *Cass. Collat. 21. de remiss. quinq..* — Jean Cassien *v. Cassianus* (IV–V. sz.) püspök (évêque d'Autun), *Collationes patrum in Scithico eremo commorantium c. könyve. szent pacomus, ...st pacom vit.* — fr. utalása *Vie de saint Pacome. c.8.* (p. 271) *st leo. serm. 3 de quadrages.* — Nagy Szent Leó, *Sermo de quadragesima, Sermones-gyűjteményéből.*

a szentek temetőjire, — fr. „aux tombeaux de saints,” (p. 272)

418 *szent hieronimus,* — fr. a margón *Hier.ad Marcell. (p. 274) vagy afrikában menni.* — a franciában „ou en Asie.” áll Afrika helyett; előtte némi összevonás a fordításban a bekezdés végén. *st.greg.III. epist 30* — fr. alább is *S.Greg. epist. V.6. VI.23. v. Prud. Perist. passim.* (p. 275) *azt ki ki tudgya,* — előtte kimaradt

„On sçait combien fut celebre en France la franchise de S. Martin de Tours; et le respect que les Goths...” *Greg. Turon.hist.* (p. 275) *oros. VII.hist. C.39.* — Orosius (IV—V. sz.) hispániai születésű auktor, teológiai és történeti munkákat írt.

419 45 *Beszélgetés. A Conciliumokrol.* — fr. „XLV. Conciles.” (p. 275)

akiket leg inkább keresik vala, — fr. „comme ceux que l'on cherchoit le plus.” utána a nyomtatott bekezdés végéig kb. öt folytatólagos sor (p. 276) elmaradt a fordításban; Mikes ide kapcsolta a következő megrövidített bekezdést is. *Nicaei gyűlés,* — fr. utalása *Can.Nic.* és alább *Eus.I.Vit.c.51.* (p. 277) *öt vegezték el...* — „où se jugeoient...” előtt elmaradt kb. négy sor fordítása; *atoletumi nyediki Conciliumbol, meg lehet látni,...tom.5.* — „On voit eu détail la forme de tenir des Conciles dans le quatrième Concile de Toledé.” Tom. 5. Conc.p. 1702. (p. 278) Ez a bekezdést záró két és fél sornyi mondat hiányzik az 1694-es kiadásból; az 1720-asban megvan. Vö. a 300. és 409. l. jegyz. is.

46. *Beszélgetés A penitenzia tartásokrol.* — fr. „XLVI. Pratiques de penitence.” (p. 278)

a Communiot. — fr. e sorokhoz utalás *Innoc. ep. ad Exuper. c.22.* (p. 280) *euseb. V. hist C. 34.* — fr. 1701. és 1694. kiad. *Eus. VI. hist. c.34.* (p. 280) kiad. *Eus. V.hist.c.34.* (p. 302) *philippus Császár* — Fülöp cs. (244—249). *a nagy theodosius példáját.* — vö. előbb is.

421 47. *Beszélgetés. Az eretnekekröl.* — fr. „XLVII. Heresies reprimées.” (p. 280)

az ariánus — fr. „Les Ariens du temps de Constantin...” *1. 5.1. II. cod. de haeret.* (p. 281) — Arius (Areiosz követői az ariánusok, eretnek doktrínájuk tagadta a Szentháromság egységét és tanát s Krisztus isteni voltát; először a niceai (325), majd a konstantinápolyi (381) koncíliumon ítélték el.

422 *adonativistáknak.* — fr. „la grace des Sirconcillions, espece de Donistes...” *Aug.ep. 134.n. 3.4.* (p. 282) a donativisták után kb. hat sor fordítása elmaradt a kéziratban.

48 *Beszélgetés Az egy házi renden valok szokásairól.* — fr. „XLVIII. Moeurs du Clergé.” (p. 283)

v. serm. st.aug. de vita Comm 355. 356. — fr. alatta további utalások a margón *Conc. Claron. c. 15. Conc. Aurel. III. c. II. Pisc. p. 1. 1.1.c. 39. et p. 2.1. 1.c. 31. et p. 3. lib. c.28. et 51. Conc. Vasat. II.c.1. Tolet. II.c.1. IV. c. 23. Emerit. c.18. Aquisgran. c. 135. (p. 284).* Mikes csak részben írja ki őket.

424 *Conc. rom* — A római gyűlés 313-ban volt *meg ilyen efféle,* — fr. „ou d'autres semblables.” (p. 286)

425 *az ilyen titulust... az ilyen titulust.* — fr. „Ces titres étoient... C'eût esté les offenser que de manquer à ces formules.” (p. 286)

amint már azt meg mondtam, — fr. „comme j'ai montré,...” (p. 287) a bekezdés elejéhez egy utalás a kiadás margóján v. *Baron. Not. ad Martyr. 10. jan.*

426 49. *Beszélgetés A Clericusok szegénységéről* — fr. „XLIX. Pauvreté des clercs.” (p. 288)

az alá való *Clericusokat* — fr. „des moindres clercs,” (p. 289)

szent agoston. ...serm. 2. de vita Comm. — De vita Commune. A bekezdés elejéhez a kiadásban v. *Thomass. Disc. P. I. lib. 9. c. 9. 10. 11.* (p. 283) *szent paulinus* — fr. hozzá *Paul. ep. 1. in fi.* és alább *szent marton.*-hoz is *Sulpic. de vita S. Mart. c.* (p. 290) ezután még folytatódnak a példák a nyomtatásban kb. nyolc sorban a bekezdés végéig, de ezeket Mikes elhagyta a fordításban.

427 *kenyeret, és söt et, és vizet ivut,* — Mikes székeleyes nyelvhasználata.

amm. marc. lib. 27. C. 3. — Ammianus Marcellinus (330?–397?) Rómában írta *Reum gestarum libri XXXI c.* művét.

anastasius pápáról. — I. Szent Anasztáz pápa (398–401). II. Szent Anasztáz (496–498).

a kis dénes... gelasius pápáról — „Denis le Petit” I. Gelasius (492–496), *szent; dion. praef. in Canon.* — Diósz (kb. 40–120) tudós szónok.

428 50 *Beszélgetés. Az Anyaszent egy házak kincséről.* — fr. „L. Richesses des eglises.” (p. 293)

szent sylvestertől — I. Szent Szilveszter (314–335).

Constantinus pogonatus — „Constantin Pogonat” Konstantin IV. Pogonat (654–685) keleti császár (668–685).

nehezen fogják el hinni, amit mondok, noha... nézük tehát mit mond... és ezekből meg láthatyuk... — fr. „On aura peine à croire ce que j'en dirai, quoi que... Voici donc ce qu'Anastase décrit...” (fr. 294) előadást élnékítő elbeszélő fordulatok a hosszadalmas bekezdésekben.

429 *a többi husz fontot mindenik.* — fr. „le reste vingt livres” (p. 295) font=livres az egész felsorolásban. *a keresztelő válu* — „la cuve” a. m. medence, kád; *válu* a vályú népnyelvi változata; *viz folt* — „un agneau d'argent versant de l'eau,” (p. 295)

Constantinus — fr. e mondat előtt még van kb. nyolc sor a súlyok átszámolásával (p. 296), ami a fordításban elmaradt. *arany pénzre,* — „sols d'or,” *amely térszen, ötven hétt ezer, ött száz német forintot.* — fr. francia pénzre számítja át, „ce qui revient à prés de cent quinze mil livres de rente, comptant de sol d'or à huit livres cinq sols de notre monnoye, selon les calculs de Mr. le Blanc, dans son traité historique des monnoyes de France. Tout cela apertenoit à la seule eglise de Latran.” (p. 297) Ezzel is hangsúlyozandó az egyházi kincsek mérhetetlen nagyságát az első püspökök szegénységével szemben. A kiadások a margón számjegyekkel is jelzik a nagy összegeket, de ezek a kéziratban elmaradtak.

430 v. *euseb. de vita... 35.* — fr. még hozzá *et c. 50. lib. IV. c. 58. 59.* alább *Ibid. 4. 28.* (p. 288) a fordításban egy-két sornyi összevonás is van a bekezdés végéig (p. 289).

mitsoda nagy gondgya vala arra, hogy... — fr. „le soin qu'il avoit que...” *Vita Greg. per Jo. Diac. lib. 2. c. 55. etc.* (p. 300)

431 *egész falukot testálni...* — fr. „...de leguer à leurs amis par testament des villages entiers...” *ff. de instr. et instrum. leg.* (p. 300)

szent agoston. — fr. előtte még *Thomass. Disc. part. I. lib. 3. c. 11.* (p. 301) *abbol két... avilágiakhoz,* — „*Il en arrive, dit-il, deux... à des seculiers.*” A kiadásban a közbevetések kivételével az egész kurzív (p. 301–302).

432 *gondviselőket* — fr. „des oeconomos” s a bekezdés végén *Conc. Carthag. V. Can. 9. an. 398. et ibi. Baron. n. 33.* (p. 302)

51. *Beszélgetés Az Ispótlályokrol.* — fr. „LI. Hôpitaux.” (p. 302)

a heverőköt, és a munkálkodható koldusokat ki irtsák, — a. m. megszüntesék, fr. „La politique des Grecs et des Romains alloit bien à bannir la faineantise et les mandians valides.” (p. 303) *julianus apostata* — Julianus császár (361–363), akit „apostata” — hitehagyott jelzővel illeltek a keresztény auktorok.

st. greg. libr. IX. epist. 24. — fr. alatta még *v. Cass. XVIII. Coll. c. 7. et XXI. Coll. c. 1.* (p. 304) *st hier. ad rustic.* — Hieronimus, Epistola ad rusticum.

433 *azokat nevezék.* — fr. „...s'apelloit” s a felsoroláshoz *v. I. 19. I. 21. Cod. de Sacros. Eccl.* (p. 304) s alább *Aug. in Jo. tract. 97. c. 4.* (p. 305) *a hová minden féle szegényeket bé fogadták,* — „pour toutes sortes de pauvres.” (p. 305) Utána kb. négy sor fordítása elmaradt; *szent sámson.* — fr. előtte „S. Zotique” is. *szent pammachius,* — fr. utána „à Porto,” *ez az utolso,* — „Ce dernier...” *Martyr. 25. Jun.* (p. 305)

... a romai birodalom vége felé, — fr. „comme il arrivoit souvent dans la chute de l'empire Romain. Ils vendoient jusques aux vaissaux sacrez pour ces deux derniers aumônes...” (p. 306)

434 52 *Beszélgetés. A klastromokrol.* — fr. „LII. Monasteres” (p. 307)

szent antal — fr. „premier Ermit. S. Antoine” *Vita S. Ant.* (p. 307) *akalyibák* — „les cellules” (p. 308).

436 *emind meg lehetet. abban az országban a melyben ő lakot.* — „ce qui est praticable dans le païs où il vivoit.” (p. 310) Utána egy mondat fordítása elmaradt a bekezdés végéről.

hogy tisztá szivüek lévén, az Istent meg láthassák, — fr. „comme dit S. Paul, ils pussent arriver à la pureté du coeur qui les rendit dignes de voir Dieu.” *I. Cor. IX. 25. 2. Tim. 11. 5. Matth. V. 8.* fölötté is *Cass. Instit. V. c. 12. 16. etc. VI. c. 7.* és a bekezdés elején *Chrysost. ad fidel. patr.* (p. 310) Mikes kb. tizenegy folytatólag következő sort elhagyott a bekezdés (p. 310–311) végéről.

A szüntelen valo böjt, — fr. „Le jeüne continuel...” *Cassian. Coll. 2. c. 17. alább cap. 19.* (p. 311–312)

436 *szent ágoston. de mor. eccl. 1. C. 67.* — fr. még a bekezdés végéhez *v. Chrysost. hom. 72. in Matth.* (p. 312) *De moribus eccl. cath. et de moribus Manichaeorum.*

vagy magok számokra, vagy pedig nap számra — fr. „soit pour eux, soit en se loüant, comme d'autres ouvriers,...” (p. 313) *reg. st.ben. C. 48.* — Szent Benedek (480—kb. 550) regulái. *Columella, lib. C. ult.* — Columella, L. Iunius Moderatus (I. sz.) *De re rustica* c. munkája 12 könyvben a század dereka után keletkezett hexameterekben írva.

némelyek könyveket irtanak le. — a. m. másoltak. fr. „...au moins de transcrire des livres.” (p. 313) A bekezdés végénél elmaradt három sor a fordításban.

st aug. de op. monach. — fr. alatta is *Chrysost. advers. vitup.* (p. 314) *De opere monachorum.*

437 *De meg ellenben,...* — fr. 1694 és 1701: folytatólag „Aussi...” (p. 314) 1720: „Aussi...” új bekezdés (p. 321). *szent basilium... ad amphilocho. 19.* — fr. fölötté is utalás a margón v. *Cass. 17. Collat. C. 21.* (p. 314) Nagy Szent Vazul, *epist. ad Amphiloichium.*

438 *itt szollok az első időkről,* — fr. „Je parle des premiers temps.” (p. 316) *különös helyek* — „leur place marquée” kissé alább *Ambrose. ad virg. laps. C. 6.* (p. 317)

ugy lesznek bé zárkozva. a klastromban. valamint aholak a koporsokban., — fr. „ils demeuroient enfermez dans les monasteres, comme des morts dans leurs sepulchres.” (p. 318)

A leányoknak is vala apusztában klastromok. sőt még közel laktanak abarátokhoz, hogy... — fr. „Il y eut aussi des monasteres de filles, même dans les deserts; où elles demeuroient assez proche des moines, pour...” (p. 318)

...hogy semi gyanóságot nem lehetet rollok gondolni, — „pour tirer un secours reciproque de ce voisinage; et assez loin, pour éviter tout peril et tout soupçon.” Más összefüggésben ironizált a levélíró a leányok és barátok kolostorának közelségéről, *aki ezeket a klastromokat fundálta. a kedvezet az aszszonyoknak;* (84. lev.) I. 153, 615.

439 *st. hier. epist. 48. ad sabinian.* — fr. alatta még *Baron. ad Marty. 20. Sept.* (p. 319) *köntösét* — „l'habit” *kék dolmányok* — „Une tunique bleuë” *fejér ruha* — „un voile blanc” *egy fekete palást,* — „un manteau noir,” (p. 319) *szent gergely pápát,* — „Le pape S. Gregoire...” *Jo. Diac. lib. 2. 11. 12.* fölötté *Thomass. Disc. 2. part. 1. 1. c. 34. 35. 36.* (p. 320) Előtte és utána több sornyi összevonás a fordításban.

a szent fructuosus érsek reguláiban. — fr. „On voit des reglemens pour toutes ces differentes personnes dans la regle de S. Fructueux archevêque de Brague.” *Reg. comm. c. 6. 7. 8. 16. 19. Cod. regul. to. 2.* (p. 321)

440 *különös életet* — fr. „une vie singuliere” (p. 321).

53 *Beszélgetés. Hogy mitsoda hasonlatosága volt. abaráti életnek, az első keresztényeknek életéhez.* — fr. „LIII. Comparaison de la vie Monastique avec celle des premiers Chrétiens.” (p. 321)

mivel ha meg olvasák, amit mondtam... — fr. „Car si l'on veut repasser ce

que j'ai dit..." *igy nevezték az előtt.* Itt néhány sornyi összevonás a fordításban a bekezdés (p. 322) végén.

abarátok kezdették... — fr. „Ce sont les moines qui ont introduit les offices de prime et de complies, qui...” (p. 323)

441 *a Cannonusokot* — fr. „les chanoines” (p. 323)

és minden vasárnapokon. — „et tous les dimanches,...” utána elmaradt kb. hat folytatódó sor (p. 324) a bekezdés végén.

asok ember szollás., szóhordás, tsufság, illetlen tréfa, asok haszontalan beszéd, — „comme les médisances, les mauvais rapports, les railleries, les boufoneries, les discours impertinens et inutiles;” (p. 325) a *szóhordás*-ról Mikes külön is értekezett, vö. III. 556—560, 1062; e kötetben is *Az idő...* 6. napi beszélgetés elején.

54. *Beszélgetés. Hogy mi okból különböztetnek meg abarátok külső képpen.* — fr. „LIV. Raison de l'exterieur singulier des moines.” (p. 325)

442 *mire valo az a Csufos formájú köntös?* — fr. „pourquoi cet habit. cette figure,...” (p. 325)

vilia... hor. 1 ep.7. és pullo... in Cucullo.mart. — fr. a margón (p. 326—327); az utóbbi után némi összevonás a fordításban.

444 *a föld, és a sokszori reforma szerént,* — fr. „selon les país et les diverses réformes;” (p. 328) *lengyel országban,... török országban... olosz országban.* — „on n'en porte point encore en Pologne, et par toute le Turquie on couche sans drap à demi vêtu... il étoit ordinaire de coucher nuds, comme on fait encore en Italie; et...” (p. 329)

azt is meg mutattam ... — fr. „J'ai fait voir aussi...” (p. 329)

vatsorát pedig hat orakor, — „et on soupoit à six heures du soir.” Utána kb. négy sor fordítása elmaradt, s további összevonással a bekezdés megrövidült a kéziratban mintegy három-négy sorral (p. 330).

445 *Cellái, kalyibák, vagy egy mástól mesze valo kis házatskák valának,* ... — fr. „Les cellules ou cellulues chez les premiers moines habitans des deserts, étoient autant de cabanes ou petites maisons séparées, comme celles des Chartreux et des Camaldules.” (p. 331) *vagy a Camaldukok Cellái,* Mikes is látott ilyeneket a kamalduli kolostorban Grosbois-ban (Yerres), amikor Rákóczival együtt ott lakott 1715—1717-ben. Rákóczi írt is erről Vallomásai 2. könyvében. A bekezdés végéről kb. nyolc sor (p. 331) elmaradt a fordításban.

vitruvius. és palladius. — Marcus Vitruvius Pollio, Vitruvius római építész De architectura c. tractatusa kb. i. e. 80; Andrea Palladio (1508—1580) nagy olasz építész. *valamint aromaiknál.* — fr. „comme il étoit aux maisons antiques.” (p. 332) Az utalás A. Palladius római építésze vonatkozhat.

és valamint hogy mostanában is atudos építő mesterek tanullyák azoknak arégi épületeknek formajokat, tudván azt hogy az ő mesterségeket, azok a fő példák vitték anyira. — fr. „Et comme les plus savans architectes étudient avec soin ce qui reste des bâtimens antiques, sachant que leur art ne s'est relevé dans les

derniers temps, que sur ces excellens modelles;” (p. 332–333) Fleury utalása a francia klasszicizmus korabeli stílustörekvéseire.

446 *azt meg. kel vallani, hogy...* — fr. „Avoüons cependant que...” előtte elmaradt csaknem egy lapnyi nyomtatott szöveg fordítása a kolostorok régi értékeiről (p. 333). *mostanában is találunk öt minden nap...* — „On découvre tous les jours dans les usages écrits des anciens monasteres, des antiquitez ecclesiastiques tres-curieuses.” (p. 334) A szerző a XVII. század második felében megélénkült egyháztörténeti kutatásokra céloz.

egy szoval... a mely tartásból. hová tovább el távoztanak, avilágiak. — fr. „Enfin la pratique la plus pure de l'évangile s'y est conservée, tandis qu'elle a esté se corrompant de plus en plus dans le siecle.” (p. 334) A záró mondat a következő részre is utal.

4 *Rész 55 Beszélgetés Hogy menyire meg bomlottanak. és el távoztanak akeresztények.* — fr. „LV. IV. Partie. Relâchement des Chrétiens.” (p. 334)

Ezt az aláb, aláb valo le szállást, szükséges hát hogy még meg magyarázam. és... — fr. „C'est cette decadence qui me reste à expliquer; et...” *néziük meg tehát tsak közönségesen, mi formában eset. az az el távozás.* — „Voici donc en general quel a esté le progrès du relâchement.” (p. 334–335) Mikes nehézkesen követi a francia szerző kialakult értekező stílusfordulatait.

hesych. epist. ad august. 198. al. 79 n.6. — Hesychius görög lexicográfus Alexandriában (kb. V. sz.).

447 *a szabados szokásért,* — fr. „par libertinage d'esprit, ou de moeurs;” (p. 336)

az olyan különös elméjük, — fr. „certains esprits singuliers,” (p. 336) *valamint aplatonicusok.* — „C'étoit les Platoniciens de ce temps-là,...” a bekezdés végéről (p. 337) kb. három sor elmaradt a fordításban.

448 *de valósággal meg nem tértenek.* — fr. „...sans être veritablement convertis.” Utána kb. kilenc folytatólagos sor (p. 338) fordítása maradt el a kéziratban.

abuza, mindenkor elegyes volt akonkolyal, — fr. „Il y avoit toujours de la zianie mêlée avec le froment,...” (p. 339)

449 *a világ ha keresztényé lett is, azal tsak világ marada,* — fr. „Le monde devenu Chrétien ne laissoit pas d'être monde.” (p. 340)

A természetnek meg romlása, mindent meg ront, — fr. „La corruption de la nature empoisonne tout.” (p. 340) Fleury munkájának keresztény erkölcsi alapgondolata.

it én azokrol az időkről szollok, amelyeket le irtam aharmadik szakaszban,... — fr. „Je parle ici des mêmes temps que je viens de décrire dans la troisiéme partie; et...” (p. 341)

450 *az áriánusoknak,* — fr. még folyt. „principalement Gerges usurpateur de siege d'Alexandrie.” (p. 342)

A pogányoknak, szines jó erkölcsök, oly tör volt,... — „Les vertus aparentes des Payens étoient un autre piege pour les foibles.” (p. 343)

451 ezek avilági böltsek, — fr. „Ces sages mondains” (p. 344).
némely formalításokat, — „certaines formules” (p. 345).
numen,.. patrimon. — fr. a margón (p. 345).
az ilyen beszéd, oly igen szokásban volt. — „Ce langage étoit si établi que...”
(p. 345)

452 56 *Beszélgetés. A romaiak meg romlásokról.* — „LVI. Corruption des Romains.” (p. 345)

etehát avalóságos oka aromai birodalom elesésének, — fr. „Voilà les vrais causes de la chute de l’empire Romaine,...” és *amint machiavélus. és más egyéb istentelenek merék azt mondani az utolsó időkben.* — „et comme Machiavel et les autres politiques impies et ignorans ont osé dire dans les derniers temps.” (p. 347) Niccolò Machiavelli (1469–1527) különösen a Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio (1531) c. művében értekezett a római történetről. Fleury kortársa, Bossuet is foglalkozott a római császárság nagyságának és bukásának okaival a Discours sur l’Histoire Universelle (Paris 1670) harmadik részében, a „les Empires” de l’Antiquité tanulmányozása során; később, a XVIII. században Montesquieu már Mikes fordítása keletkezése táján írta nagy művét: Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence (1734) — Elmélkedések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól.

v. salvian. de gubern. dei. lib.6. — A galliai Salvianus (az V. század első felében) neves prédikációíró.

454 *Mire valok valának tehát, azt mondhatná valaki,...* „A quoi donc servoient, dira-t-on,...” (p. 349) *st aug. enchirid. C. 80.* — Szent Ágoston Enchiridion c. munkája.

455 *az Isten előtt siránkoztanak ő érettek,* — fr. „ils gémissoient pour lui devant Dieu, et...” *Const.Ap.2.c. ap. 41.* (p. 350) *...az anathémáról való beszédit.* — „On peut voir sur ce sujet le discours de S. Chrysostome sur l’Anathème.” *Edit. Angl. t.6.p. 439.* (p. 351)

...meg leheté különböztetni a magot a szalmától. — fr. „pour discerner la paille d’avec le grain; mais...” (p. 351)

456 57 *Beszélgetés. A barbarusok el terjedésekről, és szokásokról.* — fr. „LVII. Incursions des Barbares et leurs moeurs.” (p. 352)

az évangélium, örökös bölcsesség lévén, — fr. „L’Évangile qui est la souveraine raison,...” *ezekről keservesen irnak,* — „nous en ont laissé de tristes peintures.” (p. 352)

...possidius: — Possidius: De vita Augustini.

457 *gyűlést tartani,* — fr. „ou de s’assembler en concile,” *v.Conc.I. Bracar. an. 411.* (p. 354)

A való hogy a barbarusok meg térének, amagyarok, keresztényeké levének,... — fr. „Il est vrai que les barbares se convertirent,... — Les Francs se firent Chrétiens: Les...” (p. 355) Mikes tévesen a magyarokkal helyettesíti a frankokat:

a IV. században a *gouusok* és *lombardusok* társaságában aligha írhat magyarokról. Papp, i. m. 29—30.

458 *akiket mi vad embereknek hívunk*, — fr. „que nous appelons Sauvages.” *mostanáig is nehéz belölk keresztényt tsinálni*, — „il a esté tres-difficile jusques à present d'en faire des Chrétiens; sinon de ceux qui ont esté dès l'enfance aprivoisez et élevez parmi les François.” (p. 356) Mikesnél: *hanem az ollyanokból, kik a francziák, vagy a spanyolok között nevedkedenek fel*, — bizonyára olvasmányaiból toldotta meg. *ismét ember hust kezd enni*, — „et recommencent à manger la chair humaine, et...” *a feketék, és a Cáfrák*, — „les Negres et les Cafres,” *mind ezekből elsőben embereket kell tsinálni, azután keresztényeket*, — „De tous ces gens-là, il faut en faire des hommes avant que d'en faire des Chrétiens.” (p. 357) Fleury ezt a virágzásnak indult rabszolgakereskedelem korában írta; Mikesnek más olvasmányai is voltak a „vademberek”-ről, fordított is ilyen szépirodalmi egzotikus tárgyú novellát, levélíróként is emlegette őket. 69., 75., 199. lev. I. 577, 592, 782; III. 218, 1017—1018 (a szép vadleány, vademberek, vadasszonyok).

Nem mondom azt, hogy a hunnusok, vagy az akori nemzettségek ilyenek lettenek volna, de... — fr. „Je ne veux pas dire que les Francs et les autres peuples vainqueurs des Romains fussent encore en cet état. Mais...” (p. 357) Mikes itt hunokat írt a frankok helyett; a bekezdést erősen megrövidítette, és a barbárok további jellemzéséből több mint egyoldálnyit (p. 358—359) elhagyott.

58. *Beszélgetés. A romaiaknak, abarbarusokkal valo esze elegyedésekről*. — fr. „LVIII. Mélange des Romains et des Barbares.” (p. 359)

459 *...meg tiltották vala, a püspököknek, a pogányok könyve olvasását, és...* — fr. „Quelques conciles avoient défendu aux évêques de lire les livres des Payens; et...” *a galliában lévő bétsi püspököt* — „Didier évêque de Vienne,” (p. 360) Mikes tette hozzá, hogy *galliában*, mivel franciaországi városról van szó, s nem az ausztriai Bécsről.

szollottam ennek a könyvnek a harmadik részében, — fr. „Toute la discipline, que j'ai marquée dans la troisième partie,....” (p. 361) *Carolus magnus* — „Charlemagne” — Nagy Károly frank király (768—814), császár (800—814).

460 *szent farkas, troját*, — fr. „de Troyes, par S. Loup; d'Orleans, par S. Aignan; mais S. Disier de Langres et S. Nicaise de Reims furent égorgez pour leur troupeau par les Vandales.” *Martyr. 23. Maii. 14. Dec.* (p. 363) Mikes rövidített fordítása erre céloz.

hogy a népen valo huzást, vonást, és az igasságtalanságokat meg gátolják, — fr. „pour empêcher les injustices et les oppressions; (p. 364)

461 *olvasák meg...* — fr. „Qu'on lise les vies de S. Arnoul, de S. Eloy, de S. Oüen, de S. Leger, et des autres...” (p. 364) Mikes ezeket nem részletezte.

avalo hogy a keresztényekhez nem illik ugy az országokat valo hodiítás, mivel azok a nagy hodiítások, és országok nyerése. nem más, hanem nevezetes, és emlékezetes tolvajságok. — „Il est vrai que les Chrétiens ne sont pas si propres à

devenir des conquerans, parce que les grandes conquêtes ne sont la plûpart que d'illustres brigandages." (p. 364–365) Fleury álláspontját olyan időben fogalmazta meg, amikor a két keresztény királyság, a Bourbon- és Habsburg-ház királyai éppen az európai hódító háborúkkal voltak elfoglalva.

59 *Beszélgetés A nap keleti keresztényeknek szokásiról.* — fr. „LIX. Mœurs des Chrétiens Orientaux.” (p. 365)

462 *ahizelkedő püspökökél,* — fr. „par la lâche complaisance des évêques, ils...” *bulgarokal,* — fr. folyt. „Russes”. *avilág historiájában.* — „Aussi dans toute histoire du monde,...” a szerző többször hivatkozik az egyetemes történetre.

463 *mahomet nemzettségi* — fr. „les Mahometans... des Musulmans... les sectateurs de Mahomet...” *akeresztények pedig sokáig nem szokhatának a muszurmányokhoz.* — „Les Chrétiens en avoient horreur, et furent long-temps sujets des Musulmans, avant que de se pouvoir apivoiser avec eux.” (p. 368) Mikes ezt a nyomtatott oldalt erősen összevonta.

a mahomet vallása már régi lévén, aminden féle fabulával meg vala rakva, és az álcorán béli pompás bolondságban. az... — „L'origine du Mahometisme étoit déjà assez ancienne, pour l'obscurcir et l'embellir de beaucoup de fables; et le pompeux galimatias de l'Alcoran où...” *A valo hogy a muszurmányok, sok keresztényi külső szokásokat vettek bé, mivel...* — „Les Musulmans d'ailleurs, ont copié plusieurs pratiques exterieures du Christianisme.” (p. 369) Mohamed vallása ismert témakör Mikes írásaiban, *ÖM* I. 423, 607, 740, 757–759, ill. 7., 80., 172., 179–185. lev.; *ÖM* II. 950; III. 1060; V. 271. *az ő csáméjokban.* — „dans les mosquées.” (p. 370) Mikes 189. levelében *metset*-nek írja a „mosquée”-t, I. 776.

464 *A mi országokat jároink,*... — fr. „Nos voyageurs...” célzás a XVII. század végéig elterjedt keleti utazókra és francia egzotikus útleírásokra; *és gyakorta meg tántorodot elmével térnek viszá,* — „ils en reviennent quelquefois ébranlez, et disposez à croire tout indifferent en matiere de religion.” (p. 371)

isaurianus leo... mihály császár... harmadik mihály... alexander, — III. Leo Isaurien (717–741), II. Mihály (Michel le Bègue) keleti cs. (820–829), III. Mihály (Michel l'Ivrogne – Részeges) 842–867.

mind ezekre valo nézve kételkedem abban. hogy ha nem... de nem gyanakodom mindnyájokrol. hanem... — „Tout cela me fait soupçonner les Grecs d'avoir esté les premiers auteurs du libertinage qui a passé en Italie. Mais je ne prétens faire tomber ce soupçon que sur quelques grands, et...” (p. 372) az egyháztörténész Fleury megnyilatkozása.

465 60 *Beszélgetés. A nap nyugoti szokásokrol, és a tizedik saeculumban lévő rendeletlenségekről* — fr. „LX. Mœurs de l'Occident. Desordres du dixième siecle.”

saxoniába, bavariába, es az egész német országba, — fr. „dans la Saxe, dans la

Baviere, et dans tout le reste de la Germanie; mais pour l'affermir chez ces nations indomptables, Charlemagne avoit esté obligé de soutenir la prédication par le fer et par les suplices." (p. 373) *kénszeriteték fegyverrel meg halgatatni a predikációt.* Fleury erről nem szól elítélőleg, Mikes sem fűz hozzá kommentárt. *ugyan ezekben az időkben...* — Mikes kb. tizenöt sort elhagyott a folytatódó nyomtatott szövegből (p. 373–374), s összevonással folytatta. *a saracénusok... a magyarok még akkor pogányok lévén, europának egyik részit fel nyargalták,* — fr. „l'empire François... les Normands encore payens le pillerent et le desolerent de tous côtez; les Hongrois aussi payens coururent l'Italie; les Sarrasins..." (p. 374)

466 *azokat nem értették, mert deákul voltanak,* — fr. „ils ne pouvoient les entendre puis qu'ils étoient écrits en latin." A szerző az anyanyelvről is ír: „Car on ne le parloit plus, et on n'écrivoit pas encore le françois, ni les autres langues vulgaires, qui commençoient à se former. C'étoit en latin que se faisoit l'office de l'église et les lectures publiques de l'écriture, et on les expliquoit rarement." (p. 375)

Agob. de priv sacerdot. — fr. folyt. a margón *Theodulph. c.43.46. Hom. Leon. PP. IV.* (p. 376)

azon időben faragták ki, az... — C'est vers ce temps qu'ont esté fabriquées les fausses decretales d'Isidore, qui ont tant contribué au changement de l'ancienne discipline." (p. 377) A. m. kompilálták, összefabrikálták;

isodorus hamis decretalisait — Isidorus (?–636) sevillai püspök anyaggyűjtő és jeles kompilátor „dekretália"-gyűjteménye.

468 *abarbarusok,* — fr. „les Normands;" előtte néhány sor (p. 378) fordítása elmaradt.

glaber. I. II. C. 9. IV. C. 5. — Raoul Glaber (Glaber Rudolfus) bourgogni születésű X. századi krónikás. *Historiarum libri quinque ab anno incarnationis DCCCC usque ad annum MXLIV.*

469 *de söt még roma...* fr. „Roma même fut exposée à ces desordres;" (p. 380) előtte elmaradt kb. három sor fordítása.

Gyűléseket, ritkán kezdének tartani,... — fr. „Les conciles devinrent tres-rares,..." (p. 380)

61. *Beszélgetés. A vallás meg tartásáról.* — fr. „LXI. Conservation de la religion." (p. 381) A bekezdés elejéhez utalás a kiadás margóján *Ps. XLV. 6.*

470 *...és a más életet.* — fr. „et une autre vie; (p. 382) a bekezdés végén elmaradt kb. öt sor összevonásából fogalmazta Mikes a következő bekezdés első sorát.

a sok roszat meg gátolá... — fr. „Elle empêchoit beaucoup de maux; elle..." *v. Euseb. I. praep. evang. c. 3. etc. VI. c. 8. ex Bardes. et Theod. de cur. aff. Graec. lib. 9.* (p. 382)

szent romuáldus akoron szerzé a Camaldulensis barátokat, Mikes ezt hagyta meg, talán mert ismerte őket Grosbois-ból; „En France la discipline monastique commença à se relever, par la fondation du fameux monastere de Cluny, dont... En Italie S. Romuald fonda le monastere de Camaldoli et..." (p. 383)

szent gerardus... magyar országban martyrságot szenvedet, — fr. „S. Gerard noble Venetien évêque et martyr en Hongrie, et...” (p. 383) Szent Gellért, csanádi püspök volt 1046-ban.

egy néhány szenteket, úgy mint szent István magyar királyt, szent imrét, az ő fiát, szent henricus Császárt, robertus királyt, — fr. „S. Geraud Comte d'Aurillac, S. Etienne roi de Hongrie, S. Emeric son fils, l'empeureur S. Henry, le roi Robert.” (p. 384) II. Szent Henrik (1014–1024) császár és II. Róbert (986–1036) ugyan ezis tsinalta azt az Isteni himnust. *veni sancte...* Mikes tette hozzá a következő 62. beszélgetés egyik bekezdése végéről.

471 *az évangéliumot meg kostolák,* — fr. „...avoient une fois goûté l'évangile,...” (p. 384)

62. *Beszélgetés. Az anya szent egy ház rend tartásinak helyre állításáról.* — fr. „LXII. Rétablissement de la piété, et de la discipline.” (p. 386)

472 *az ezeredik esztendőben* — fr. hozzá utalás *Galab.lib. III. c.4.* (p. 386)

a kotákat, a melyek a mostani musikának fundamentumi, — fr. „Ce fut dans l'onzième siècle que Guy moine d'Arezzo en Toscane, inventa les notes et la methode, qui est le fondement de toute la musique moderne.” A bekezdés végén Mikes elhagyott négy sort: „Nous chantons encore des répons composez par le roi Robert; et...” *Helgaud. vit.Rob.* (p. 387) Ezekből teldotta meg az előbbi 61. beszélgetés egyik bekezdésének végét, vö. *robertus királyt.*

petr. dam. lib. VI. ep. 32. — Saint Pierre Damien IX. Leó pápa idején; *Capellanusok* — „des chapelains” (p. 388) udvari papok.

473 *sőt még az aszszonyok is a sanctuáriumig közelgetének,* — fr. „et même les femmes s'est avancée jusques dans la sanctuaire.” (p. 389)

fel támadának atörvény ellen, — fr. folyt. „particulièrement en Allemagne, où la religion avoit toujours esté plus faible.” (p. 390) Ez a fordításban elmaradt.

7 *dik gergely pápa* — VII. Szent Gergely (1073–1085).

9 *dik leó* — IX. Szent Leó (1049–1054).

474 63. *Beszélgetés. A penitencia tartásban való változtatásról.* — fr. „LXIII. Changement dans la penitence.” (p. 390)

petr. dam. opusc. VII — fr. folyt. alatta a margón *Gomorr. cap. 10. 11. 12. etc.* s alább *Greg. VII. lib. 7. ep. 10.* (p. 391)

...hogy ugyan az ember el réműl amikor olvassa... — fr. „que nous sommes effrayez du recit que nous en fait S. Pierre Damien son directeur;” (p. 393)

475 *sugarolta* — „inspira” (p. 393).

az okoskodás, és az intés — fr. „Les raisonnements et les exhortations...” (p. 393) *uj találmányok...* — n'Étoient pas des inventions nouvelles.” (p. 394)

476 *sokan elnek viszá az ilyen butsu járásal,* — fr. „on se plaignoit de plusieurs abus qui s'y glissoient...” *Conc. Cabill. II. an. 813.* (p. 395)

a fő renden lévők, huzni, vonni kezdék a szegenységet. — fr. „Les seigneurs en

prenoient occasion de faire des exactions sur leurs sujets, pour fournir aux frais du voyage; et...” *Capitul. Aquisgran. an. 787. c. 73.* (p. 395)

...ilyen formán tölteni életüket. — fr. „on avoit quelquefois ordonner aux penitens du passer ainsi leur vie, errans et portant des marques de leur misere.” (p. 396) és akirályokis, — fr. „et les rois. Le roi Robert passoit les carêmes en pelerinage, et fit le voyage de Rome.” *Helgaud. Epist. Bened. VIII. ad. episc. Burg.* (p. 396) Ez elmaradt a fordításban.

64. *Beszélgetés A keresztesekről, és az indulgenciákról.* — fr. „LXIV. Croisades et Indulgence.” (p. 396)

fegyveres szarándokok, — „des pelerins armez et assemblez en grandes troupes.” (p. 396)

477 *de az én ítéletem szerént.* — fr. „à mon avis,” (p. 397) a fordító a levélírótól jól ismert fordulattal él. *villehard. lib. I.* — Geoffroi de Villehardouin francia krónikás (1150—1212?) írt a negyedik kereszteshadjáratról.

kedvesé lön abban az időben apenitentzia tartás, mivel... — fr. „La penitence devint un plaisir, car...” *nékik mulattság volt.* — „...est un divertissement.” (p. 398)

tréfás beszédekel — „par des discours plaisans” (p. 398).

atopzodás, — alább *tobzodásokat* alakban is előfordul.

478 *ugyan láttyuk is azt ahistoriákból, hogy a kereszties had, hamisab volt amás féle hadnál, joinville. pag. 32.* — Jean sire de Joinville (1224?—1317?) francia historikus. *Histoire de saint Louis* címen írt emlékezése a XIV. sz. elején készült. — fr. „Aussi est-il certain par les histoires, que les armées des croisez étoient non-seulement commes les autres armées, mais encore pire; qu toutes sortes de vices y regnoient, et...” (p. 399)

kik az eretnekek ellen hadakozának. — fr. „contre les heretiques, rebelles non-seulement à l’église, mais à leur prince, comme les Albigeois en France; et...” (p. 400) ezek a befejező sorok elmaradtak a fordításban.

és agyonás nehezebbé lön a penitentiánál. — fr. „et la confession fut la plus grande difficulté de la penitence.” (p. 401) Mikes kissé összevonta e bekezdést. A keresztiesek témáival a levélíró is foglalkozott, különféle olvasmányai (Fleury, Maimbourg, Bayle) alapján, 80. lev. I. 606—607.

479 65 *Beszélgetés A Doctorok sokaságáról.* — fr. „LXV. Multitude de docteurs.” (p. 401)

mert abban az időben kezdének... — fr. „Car ce fut alors que l’on commença dans les écoles s’écarter de...” *Traité des études. n. 7. s alább is n. 8. etc.* (p. 402) lapszéli, nem kurzív utalás Fleury egyik saját művére.

gratiánust inkább olvasák. mint sem az atyákat, — fr. előtte is pár sor. „Ainsi la scholastique l’emportoit sur la positive, on lisoit plus le Maître des sentence ou Gratien, que les peres; on cherchoit plus...” (p. 402) Gratianus olasz szerzetes a XII. században, *Decretuma* kompiláció a kánonjogról.

480 *doktorokra szálla, akik az universitásokban tanulának.* — „Ainsi les études, la prédications et l’administration des sacremens, devinrent le partage des docteurs instruits dans les universitez, qui...” (p. 403)

Ezt követőleg Mikes elhagyta a következő hosszabb bekezdést, amely főleg francia vonatkozású (p. 403–405); majd a további bekezdés közepe utáni mondattal (p. 405–406) kezdi.

Az universitásokat, ... tradicioi, — ezután elmarad egy mondat e nyomtatott bekezdés végéről (p. 406) s a kézirat egy újabb idecsatolt bekezdéssel folytatódik: *idővel, a koldulo szerzetesek is bé vétetének az universitásokban.* — „Les religieus mandians entrent dans les universitez...” (p. 406) e bekezdés második fele is kissé összevont a fordításban.

481 *Sokan magok a doktorok is, ...* — fr. „Le gros même des docteurs...” *szent thomás* — Aquinói Szt. Tamás (1225?–1274) teológus doktor; arisztotelianizmustól inspirált doktrínája az ún. tomizmus.

482 *szent bernárd... serm.* in Cap.jejun. — Sermo in Capite jejunii.

st. thom. 2. 2q. 147. art.7.ad.1. — Aquinói Szent Tamás, *Questiones quodlibetales* (v. *disputatae*).

ugyan az Illyen tudatlanság tselekedte, hogy... — Mikes a következő bekezdést idevonva folytatja. „Cette même ignorance a fait traiter de nouveautez des antiquitez oubliées.” (p. 409)

végtre olyan Casuisták valának, akik... — fr. „il s’est à la fin trouvé des casuistes, qui ont fondé leur morale plûtost sur le raisonnement humain, que sur l’écriture et la tradition. (p. 410)

66 *Beszélgetés Hogy a jó tanítás minden koron meg volt. és minden időkben voltanak jó példák.* — fr. „LXV. Succession de saine doctrine et le bons exemples dans tous les temps.” (p. 410) A kiadás jelzése itt is és előbb is „LXV.” — s ezért a továbbiakban eltér a kézirat és a kiadás jelzése, noha azonos a „beszélgetések” száma.

Nem akarom, külön külön meg vizsgálni... nem is az. a szándékom. hogy... — fr. „Je ne prétens pas entrer dans le détail des... et rien n’est moins de mon dessein, que de décrire...” (p. 410)

483 *Minden koron valának illyen élő példák, ...* — fr. „Il y a toujours eu de ces modeles vivans.” (p. 411) *szent bernárd... serm. de st andr. vita. st malach. harmadik Innocentiusnak,* — III. Ince (1198–1216) *szent ferentz,* — Assisi Szent Ferenc (1182–1226). Mikes *ÖM I.* 570.

Igaz tehát a, hogy... — fr. „Il est donc vrai que...” *Heb. XIII.8.* (p. 412)

484 *...noha püspök volt,* — fr. „tout évêque qu’il étoit.” Mikes elhagyta a nyomtatásban következő csaknem féllapnyi részletet a bekezdés végéről (p. 413–414).

Ugy tétettyük. mint ha... — fr. „On feint de respecter...”

...nem követhetünk, — „...ce que nous n’avons pas la force de pratiquer.” (p. 414) Itt is elmaradt kb. öt sor a fordításban a bekezdés végéről.

de mire valok ezek a metaphorak,? — fr. „Que veulent dire ces metaphores?”
ki merné azt mondani, — „osora-t-on dire qu'elle ait esté...” (p. 415) előadás-
élénkítő fordulatok.

485 *ne gondollyuk azt, hogy hejában legyen...* — fr. „et ce n'est pas en vain
qu'il est avec nous...” *Matth. XXXVIII. ult.* (p. 416)

67 *Beszélgetés Hogy mi formában, és mitsoda viszá élest szenvednek el.* — fr.
„LXVI. Quels abus tolerez, et comment.” (p. 416) A beszélgetés eltérő
számozására vö. az előbbi, 66. beszélgetés jegyz.

a negyedik saeculumba, — fr. „dans le neuvième siecle” (p. 416) és a másik
kiadásban is a IX. században.

blesiai péter. *petr. bles. serm. 16.* — fr. „Pierre de Blois” (XII. sz.)
sermóiból.

486 *azt is ide számlálom, hogy...* — fr. „Je mets encore au rang des
adoucissements...” (p. 417)

ne gondollyuk azt, hogy mostanában ameny országnak uttya könnyeb. — fr.
„...pour nous imaginer que le chemin du ciel soit devenu plus facile, que...” (p.
418) Fleury idejében már nagy viták folytak erről a kérdéstről, főleg a janzenisták
és a jezsuiták között; Mikes fordításaiban is van ennek nyoma, vö. az üdvösség
útvjáról s a „keskeny uton járokról”, *ÖM* II. 965; III. 1022, 1043 (*A Keresztnak
királyi uttya*), 1050, 1075.

ugy mint — Mikes utána elhagyott pár sort *szent mártonig*; fr. „Comme ces
spectacles absurdes, que l'on avoit eu la temerité d'introduire jusques dans les
eglises, et qui furent défendus au concile de Basle.” *Conc. Basil. sess. 21. c. 11.
v. Syn. Vigorn. an. 1240. c. 4.* „Comme des réjouissances profanes aux fêtes, dont
nous voyons des restes à la S. Martin, aux rois, et aux fêtes de patron dans les
villages;” és *a fársángi tobzodásokat,* — „et les débauches du carnaval, qui...”
(p. 419)

487 *atridentinumi gyűlés,* — „Le concile de Trente” (1545—1563). Mikes *ÖM*
III. 1054.

szent therésia, *vit. de st ther. C. 27. in fin.* — Teresa de Jesus, Szent Teréz
(1515—1582) spanyol misztikus; művei, levelei megvoltak a rodostói könyvtár-
ban is. Mikes *ÖM* III. 1093. A nyomtatott bekezdés végéről (p. 420) kb.
háromsornyi elmaradt a fordításban.

68. *Beszélgetés Hogy mi haszonra légyen ez az irás.* — fr. „LXVII. Usage de
cet écrit.” (p. 420) A beszélgetés eltérő számozására vö. előbb a 66. és 67.
beszélgetés jegyz.

*semmit itt olyat nem mondtam, a melyet az olvasot emberek nem tudnának,
és azt olyan könyvekből vettem ki, a melyek közönségesek, söt...* — fr. „Je n'ai
rien dit ici qui ne soit familier aux gens de lettres, et tiré des livres qu'ils ont entre
les mains; ils verront même que j'en ai beaucoup omis.” (p. 420)

488 *a réforma szine alatt.* — fr. „sous pretexte de reformation,” (p. 421).

azt is meg látták, hogy az ő réformátorok., tsak... mint a kiktől el szakadtanak. — „Ils verront que leurs reformateurs ont trop legerement condamné des... que parmi ceux dont ils ne sont separez.” (p. 421—422) Ez a kb. 15 nyomtatott sor nincs meg az első (1682) és a második (1683) kiadásban; de az 1694-estől kezdve (p. 420), 1701 (p. 421), 1712 (p. 421), 1713 (p. 421), 1754 (p. 543) és a közös 1720 (p. 379) stb. kiadásokban megvan.

Egy szoval remélem. hogy... — fr. „Enfin j'espere que...” (p. 422) *azok a tsudák pedig. anyira meg hatották vala az elméket, hogy...* — „Ces miracles avoient fait une si forte impression, que l'on ne s'est avisé que bien tard de les revoquer en doute.” (p. 423) Mikes itt elhagyott kb. tizennyolc folytatódó sort a bekezdés végéről.

489 *mivel a ki maga felől sokat tart. az olyan, könnyen hizelkedik magának, hogy meg különböztesse magát, a közönségesektől,* — fr. „On se flate par vanité de se distinguer du vulgaire ignorant et de...” (p. 424—425) Így van az 1694-es (p. 423), a közös 1720-as (p. 381) és a többi kiadásokban, kivéve az első két és az ezeken alapuló 1701-es közös kiadást, ahol a szöveg: „La vanité y trouve sont compte; on croit par là se distinguer...” 1682 (p. 490), 1683 (p. 419).

69 *Beszélgetés Bé fejezés.* — fr. „LXVIII. Conclusion.” (p. 425) Az utolsó beszélgetés eltérő számozásához vö. előbb a 66., 67., 68. beszélgetés jegyz.

Ezeket akarám tehát ki terjeszteni, az... — fr. „Voilà ce que j'avois à dire touchant les moeurs des Israélites et des Chrétiens.” (p. 425) *az elsőben.* — Mikes ezt is lefordította, vö. a kötet előző részét; *a másikában meg akartam mutatni, hogy...* — fr. „Dans le second discours j'ai voulu montrer...” (p. 426) *boldognak mondhatnám magamot. hogy ha valaki ezen írásra valo nézve,...* — „Trop heureux si à l'occasion de cet écrit, quelqu'un prenoit une idée veritable de la vie raisonnable et chrétienne, et s'appliquoit serieusement à la pratiquer!” (p. 426) Mikes a befejezésben követi a francia szerző rövidre fogott befejező szavait; *vege* — „Fin.” *Légyen üdveztünk szent nevének ditseretire* — Mikes kéziratot záró fohásza.

491 *Ennek a könyvnek Táblája.* — „Table des Titres.” A könyv négyes felosztását a Tábla is jelzi, kivéve a „2. részt”, amely a 4. *beszélgetés* helyett a 19-ikhez került; ezt a szerkezeti rend kedvéért jegyzet kíséretében kiigazítottuk, s a szövegben is a helyére tettük. Mikes Táblája 69 *beszélgetés* mutat, a francia kiadások pedig csak LXVIII-at. Valójában ezekben is LXIX van! Számozásuk ugyanis téves a szövegben. A Table számozása is LXVIII-at jelez, de valójában ez is LXIX. Vö. a jegyz. bevezetőjét.

A Sidók és az Új Testámentumnak Historiája

497 *A Sidók. és az új Testámentumnak Historiája. — Histoire des Juifs, et du Nouveau Testament.* (1737, p.1) Az 1718. és 1719. kiadásban csak *Histoire du Nouveau Testament.* (p. 476)

Első könyv — Livre premier. Mint a bevezetőben említettük, az *I Rész* első bekezdése az 1718. és 1719. évi kiadásban még az *Histoire de l'Ancien Testament Livre VIII. Ch. XLIII.* utolsó bekezdését alkotja (p. 475); az 1725-ös, 1737-es, 1742-es kiadásokban pedig ezzel kezdődik az *Histoire des Juifs, et du Nouveau Testament Chapitre I.* A margón: *A krisztus eszt.36. An. vulg.33.* A kiadásokban minden oldalon a felső külső margó szélén az idő s az évek jelzése, s ha az események előrehaladtával s az idő múlásával változik az év, azt közben is jelzi a margón. „An du Monde MMMMXXXVI de J. C. 36. de l'Ere vulg. 33.” Az utolsó ilyen jelzés: „An du Monde MMMMLXXV de J. C. 75. de l'Ere vulg. 72.” (p. 836. 1718, 1719). Az 1737-es kiadásban ugyanez „An du M. 4036. de J. C. 36. de l'Ere vulg. 33.” és „An du M. 4075. de J. C. 75. de l'Ere vulg. 72.” (p. 513). Mikes ezt nem írja ki ilyen rendszerességgel, s általában rövidebben teszi ki a kézirat margóján.

fel mentenek. a leg felső ebédlő házban. — fr. „et ils monterent dans la salle haute, où...” (1737, p.1; 1719, p. 475) *ajános Anyáé, akit Márknak is nevezik., — „On croit que cette maison appartenoit à Marie, mere de Jean Marc, connu dans l'histoire des Apôtres, et dont nous parlerons ci-après.”* A mondat vége Mikesnél elmaradt. *templomá változtatták, — „Cette maison fut dans la suite changée en une Eglise celebre, et nommée l'Eglise haute, ou l'Eglise des Apôtres.”* A fordító itt is rövidített; a kiadásban kurzív utalás is volt hozzá a lap alján: „*Vide Cyrill. Catech. 16. et Hyer. Ep. 27.* (p. 2; p. 475) *mind eszeségel száz huszan valának, — „Ils étoient au nombre d'environ six vingt personnes;”* *hihető, hogy... — „apparemment sans y comprendre les femmes, qui ne se comptoient pas dans ces sortes de denombrements.”* (p. 2; p. 475)

Atyám fiai. — fr. „Mes freres,...” a soltárban „dans le Livre des Pseaumes” (p. 2; p. 476) a következő kurzívált sorok végén elmaradt „ou dans l'intendance, et dans l'inspection qui lui avoit été confiée.” (p. 2; p. 477) Mikes a kézirat margójára írja a kiadás lapalji utalásait.

498 *kinek a vezeték neve igaz volt, — fr. „surnommé le Juste;”* A következő mondat után a fordításban elmaradt kb. tizenöt sor három lapalji utalással a francia bekezdés folytatásából, amelyben Barsabas személyére vonatkozó életrajzi dolgokról emlékezik meg a szerző az általa kritikával kezelt hagyományos szövegek alapján; a végén meg is jegyzi: „Mais on ne peut pas faire un très-grand fond sur la plûpart de ces traditions, et de ces conjectures.” (p. 3; p. 477)

egy néhány mondásit írja le. — fr. „Saint Clément d'Alexandrie rapporte de lui quelques maximes. Par exemple: (p. 3; p. 477) A kiadás az idézet eleje: „Admirez les choses présentes;” után a forrást is megmondja: „ce qui étoit tiré d'un Ouvrage intitulé: Les Traditions de saint Matthias.” Az idézetek vége után

a kiadásban még van kb. nyolc sor egy szent Mátyásnak tulajdonított hamis evangéliumról; az elhagyott sorokhoz kurzív utalás is az idézett műből, *Clem. Alex. I.3. Strom. p. 438. és Idem. I.4. Strom. p. 488.* Mikes lapszéli utalása *clem. alex 1.2. strom p. 280* — Alexandriai Szent Kelemen — Klémész: latinosan Clemens Alexandrinus Stromata libri VII. c. dogmatikus könyve; munkáira előbb az *Izraéliták...* s *Keresztények...* c. fordításban többször hivatkozott Fleury nyomán; vö. *ÖM V. is.*

és az Apostolok közti számlálaték. — fr. „il fut associé aux onze Apôtres.” (p. 4; p. 478) *act. I.24. 25. 26.*

tüzes nyelveket — fr. „comme des langues ou flammes de feu” (p. 5; p. 478) *a mélyet tartozták meg tartani,* — A bekezdés eddigi feléhez két utalás a kiadásban: *Act. II.1.2.* és *Act. II.5.* A fordításban elmaradt kb. tizenkét sor a bekezdés végéről a Jeruzsálembé gyülekező zsidókról *Exod. XXIII. 14.* utalással (p. 5; p. 478).

halván ki ki a maga országa béli nyelven szollani öket. — fr. „les entendant parler chacun la Langue de son pays, quoiq'u' on scût que ces hommes étoient tous Galiléens, et sans Lettres;” (p. 6; p. 479) A francia mondat magyarózó befejező része a fordításban elmaradt. *joseph. de vita sua.* — fr. lapszám is p. 1020. Iosephus Flavius (37–95) Önéletrajza; a zsidó történetíró alább gyakran említett művei a Fleurytól fordított két munkában is előfordultak; vö. róla a Mikes *ÖM V.* kötetében is.

500 a koporsobol... koporsoban... akoporsobol, — fr. „... du tombeau... dans un sépulcre... du tombeau,” (p. 7; p. 479) *ps. 17 ps. 109* — fr. *Psalms. CIX. 1.2.* Káldira emlékeztető szövegátültetés mikesi írásmóddal. A második idézet után még van három magyarózó sor a kiadásban. (p. 7; p. 480)

Ezek a szók meg haták... — fr. „A ces discours, toute la multitude qui écoutoit Pierre, fut touchée de componction;” (p. 7; p. 480)

501 II Rész. az első keresztyénekről — fr. Chap. II. „Vie des premiers Chrétiens.” (p. 8; p. 480) A továbbiakban csak az 1737-es kiadás lapszámát adjuk; az 1718–1719. kiadását csak eltérés esetén jelezzük.

ímé eszerént adgya elönkben... — fr. „Voilà la peinture que...” (p. 9) *...az szerzeteseknek.* — „qui ont été le modèle des Congrégations Religieuses, et de tous ceux qui dans la suite des siècles, ont aspiré à une perfection particuliere.” Mikesnél rövidebben.

ez estvéli imádság volt, — „C'étoit la priere du soir, et...” (p. 9) és hozzá pár sor ennek idejéről. *Danielnél.* s ami elmaradt „et comme l'enseignant les Rabbins.” s hozzá utalás is a lap alján. A kiadásban a margón az eset jelzése: „Saint Pierre guérit un boiteux à la porte du temple.” Mikes általában elhagyja forrásának az események tartalmi jelzését szolgáló petit szedésű marginális tájékoztató sorait.

502 hogy ti, és a ti tanáts^u uraitok, — fr. „vous et vos Senateurs” *A Péter intési „Le discours de Pierre”* (p. 10).

...a tanátsot, — fr. „on n'eut pas le loisir ce jour-là d'assembler le Sanhédrin.”

(p. 11) *ti áts mesterek*, — „vous autres Architectes”; az *első szegelet kö*, — „la premiere pierre de l’angle.” (p. 12)

504 *hogy ezek. nem irás tudok, és csak a közönséges nép közül valok*, — fr. „que c’étoient des hommes sans Lettres. et du commun du peuple,” (p. 12).

meg rendule. — fr. „le lieu où ils étoient assemblez, trembla.” (p. 43)

a mint hogy igen is tartot ahoz az Apostolhoz, — fr. „Il est sûr qu’il fut toujours fort lié à l’Apôtre jusqu’à ce qu’il s’en separa à l’occasion de Jean Marc, ainsi que...” s még pár sort Mikes elhagyott a francia bekezdés végéről; fr. két utalás *Euseb. hist. Eccl. 1.1. cap. 22. et lib. 2.c.1. Epiphan. haeres. XX. c.4.* (p. 13)

III Rész — fr. Chap. III. „Ananie et Saphire frappez de mort pour avoir menti au Saint-Esprit.” (p. 13)

505 *az Isteni sugarlásból*. — fr. „par une revelation divine.” *holmi ifiak*. — „quelques jeunes gens” a *szent Lelket* — „l’Esprit du Seigneur?” (p. 14)

a salamon folyosolyaban — fr. „dans la galerie de Salomon.” az *ördöngösök*, — „les démoniaques” (p. 15)

506 *még jó hajnalban*, — fr. „dés le point du jour,” (p. 15).

egy Gamaliel nevü fariseus. — fr. négy-öt sorban még arról is, hogy egyesek szerint titokban már keresztény volt (p. 16).

507 *amelyben a népet fel számlálták*, — fr. „dans le temps du denombrement du peuple,” *ezt a tanátsot bé vévék*, — „Ils se rendirent à son avis;” (p. 17)

az zugolodast pedig az okozá, hogy... — fr. „Ce murmure étoit fondé sur ce que...”

act. XXI.9. — fr. előtte még egy utalás *Isid. Pelus. Epist. 449.* (p. 18)

Nicomimiai — „Nicomédie” (p. 19) a további kb. nyolc sort Mikes egy mondatba súrította a bekezdés végén.

Epiphan haeres 25 — fr. még folyt. *vide Coteler. Notas, p. 267.* Szent Epiphanius ciprusi metropolita alább még többször idézett polemikus iratai, *Adversus omnes haereses* (375–377 között), vö. hozzá *ÖM V. k. jegyz.*

509 *igen szép felesége lévén,...* — fr. „On dit qu’ayant une femme d’une rare beauté,” *utálatos tisztátalanságával*, — „par leurs monstrueuses impudicitez.” A kiadásban következő kb. öt folytatólagos sort a fordító elhagyta a bekezdés (p. 19–20) végéről. *mind azon által sokan akik erről irtak. mentik Miklost* — Mikes a következő bekezdést vonta ide ezzel a tömörítő mondattal; az *ugy mint* az utalásokban jelzett forrásokra vonatkozik, s ezek közül itt csak azokat jelezzük, amelyekről még nem volt szó, vagy nincsenek feltüntetve a kézirat margóján: *Euseb. hist. Eccl. 1. 3.c. 29. Theodoret. haeres. 1. 3.c.1. Aug. haeres. 5. s fr. még kettő Vide apud Baron. ad an 68 §. 10. Cassian. collat. 18. c.16.* (p. 20–21)

Eusebius cesareai püspök, *Historia ecclesiastica* c., III. században írt munkáját még néhányszor idézi; a kiadás többször is utal Eusebiusra, és a fordító legalább tíz esetben elhagyott belőlük; az előbbi *Keresztények...* c. fordításban is előfordul; l. még az *ÖM V.* kötetében is. — Theodoretus szíriai püspök (IV. sz.) munkáira szintén hivatkozott az előbb említett Fleurytől fordított műben. — Szent Ágoston (354–430), *De haeresibus* c. polemikus munkája; ez előfordul az *ÖM V.* kötetben is.

510 *alotomban meg tsinált férfiakot küldének.* — fr. „subornerent des gens, pour...” (p. 21) suborner a. m. felbújt, rosszra visz; „megcsinál” Mikes szóhasználatában.

IV Rész — fr. Chap. IV. „Martyre de saint Etienne Diacre.” (p. 22)

a maga mentésigire hoszu beszédet kezdet elő. — fr. „pour se défendre, commença un assez long discours...” (p. 22)

511 *a sátort,* — fr. „le Tabernacle” (p. 22) *kemény fejüek,... meg nem tartottátok.* — „Têtes dures,...” (p. 23) Az *act. VII.51.* utalás a kiadás után szabadon fordított szöveg.

512 *lucianusnak látásban.* — fr. „dans une vision à Lucien,” a. m. látomásában; *lucian.* *Epist de revelat. corp. S. Steph. ad Calcem t. 7 oper. S. Aug.* — Lucianus vagy Lucinus jeles görög auctor (II. sz.), vö. az előbbi fordítás utalását is.

7 mély föld, — „sept lieues de Jerusalem.” (p. 24) *az én koporsomban* — „dans mon tombeau” (p. 25) a. m. sírboltomban.

act X.1..39. — fr. alatta még *Act. XXII.3.* és *Strabo 1.14. p. 673.* (p. 25)

513 *act XXII..12.* — fr. alatta is *Act. XI.19.* (p. 26)

Aug. Serm. CXVI. c. 6. et CCCVI. c. 4. — Ágoston Sermoneseiből; sermóutalások vannak a *Keresztények...* előbbi szövegében is.

V Rész — fr. Chap. V. „Le Diacre saint Philippe va à Samarie.” (p. 27)

filip a Diaconus, — fr. két utalás e bekezdéshez *Act. VIII.5.* és *Joan. IV. 14.* (p. 27) *Iren. 1.1.c 20. Justin. Apolog.2.* — fr. folyt. *Author. addit. ad lib. praescript. Tertull.* (p. 27) *Hier in Matth. XXIV.* Irenaeus (Eirenaiosz), *Adversus haereses;* Iustinus (mártír) filozófus második polemikus apologiája; Szent Hieronimus, Jeromos, Hieronimus Sophronius Eusebius (kb. 331–420) Homiliáiból; ezekre történő hivatkozások előfordulnak a fentebbi Fleuryből fordított műben is; vö. még *ÖM V. k.*

514 *Chrysost. in acta homil 18.* — fr. folyt. *p. 171.172. Aug. in Psal. CXXX. n. 5.* s még a bekezdés elejéhez is *Fromont. Grot.* (p. 28) Aranyszájú Szent János (Chrysostomus) Homiliái, vö. *ÖM V. k.*

Tertullianus azt mondgya, — fr. „Tertullien ajoûte qu’il...” *Tertul. de anima c. 34.* — Tertullianus, Quintus Septimus Florus, *De anima* (211 körüli) c. apologetikus műve; *ÖM V. k. is.*

ezt már régi írások is... — fr. „ce qui est confirmé par quelques anciens Manuscrits” *Codex Ms. Cantabrig. et secundus Robert. Steph.* (p. 29)

516 *Theodoret hist 1.1. c.1.* — Theodoretus e másik művét is idézi Mikes Fleurytól fordított előbbi könyvében; egyéb utalásai alább elmaradtak.

justin – Apolog. 2. — fr. folyt. *Theodoret. de haeres. 1.1. c.1. Iren. 1. 1. c. 20. et Epiphani. haeres. 21.* s a végén mindegyikben *Aug. haeres.1.* (p. 29) *minden utálatosságokat el követet véle.* — „commettant avec elle toutes sortes d’infamies.” A „belle Hélene” személyére vonatkozó folytatódó, kb. huszonegy sor (p. 30) fordítása elmaradt.

és meg szabadította az embereket. — fr. „et enfin pour sauver les hommes.” További kb. tizennégy sor (p. 30–31) nincs lefordítva.

origen. lib 6. Contra Cels. — Origenész. (Adamantius) görög egyházi író a keresztény vallást támadó Celsus (gör. Kelszosz) ellen; kommentárjaira és szentírás-magyarázataira vö. Fleury előbbi műve jegyz. is.

Tertull. praescrpt c 33. alii — Tertullianus, De praescriptione haereticorum (200 körül); az alábbi apológiával együtt számos utalás a *Keresztények...* előbb közölt szövegében is.⁴

Justin. dialog cum Triphon pag. 234:235 Euseb. — Iustinus első apológiája: Dialogus cum Triphone; Eusebiusra vö. fentebb.

518 *amely irtoztatob. az oedipusénél;* — fr. „et que leurs festins de Religion étoient accompagnez d’incestes plus horribles que ceux d’Oedipe.” *de azt gondoltuk, hogy ezekről szólhatunk mostanában is,* — „mais nous avons crû devoir les rapporter en cet endroit.” (p. 33) *Tertull. apolog c. 16.* — Apologeticus. *Minut. felix p. 5.7.* — *Minucius Felix* (II–III. sz.) egy ideig Rómában élő keresztény író; Octavius c. dialógusában Cicero és Seneca elveit valló, ill. Tertullianus tanítványaiként érvelő filozófusok vitáit elevenítette meg.

519 *Joseph Antiq lib 18. c 6.7.* — Iosephus Flavius: *Antiquitates Iudaeorum*, A zsidók története; vö. róla előbb is.

saloméát. — „Salome” utána elmaradt kb. két folytatódó sor fordítása a bekezdés végéről (p. 34).

VI Rész — Chap. VI. „Lettre de Pilate à Tibere touchant I.C.” (p. 34).

azt tarttyák... — fr. „On assure que...” *Euseb. 1.2.c.2. Casaub. exercit. 16. Baron. an. 34 §. 224.* (p. 34) *sok szent auctorok* — fősorolásuk a margón, a kiadásban a lap alján, ahol még van egy a végén *Gregor. Turon. hist. Francor. 1. 1.c. 4. et 24.* (p. 35) az *actákra* vonatkozó részlet fordítását Mikes kb. öt sorral megrövidítette. *florentínus* — „Martyrologe de Florentinus” Florentius Martirológiuma.

520 *Vannak mind azon által olyan tudosok...* — fr. „Il y a des Sçavans qui...” — Ez már a bekezdés vége, amelyből Mikes elhagyott kb. huszonegy sort a Pilátus aktáinak valóságát vitató részből (p. 36–37).

a kisebik szent Jakab, — fr. „saint Jacques le Mineur” (p. 38).

521 *Bernard. de consid. 1. 2. c 8.* — Szent Bernát (1090?–1153), De Consideratione... a pápai kormányzat elveiről szóló kódexe, vö. *ÖMIV.* és *V. k. arany pléhet* — fr. „une lame d’or,” (p. 39) *oblia.* — „Oblia, ou Ophlia, c’est-à-dire, la Forteresse de Dieu.” (p. 40)

523 *VII. Rész* — fr. Chap. VII. „Le Diacre S. Philippe baptise l’Eunuque de la Reine Candace.” (p. 41)

Isaias LIII. 7. — A kurzívált passzus átültetése a kiadást követi. *de egy kevesé különbözik a sido nyelvtől.* — fr. „...et s’éloigne un peu de l’Hebreu.” A folytatódó sor (p. 42) elmaradt a fordításban.

524 *ihon a viz.* — fr. „Voilà de l’eau;” *és filep meg keresztelé ötet,* — „et Philippe baptisa l’Eunuque.” Utána elmaradt három folytatólagos sor (p. 42–43) a fordításban.

természet felet való ajándékit. — fr. „les dons surnaturels du Saint-Esprit” a folytatólag következő kb. öt sor (p. 43) fordítása elmaradt.

egy kis házatskája — fr. „Il y avoit sa petite maison;” Act. XXI. 8. (p. 43)

VIII Rész — fr. Chap. VIII. „Conversion de S. Paul.” (p. 44)

miért üldösz... a kit te üldösz, act. IX. 1. 2. — A kiadás szövegét követő fordítás; Káldinál „üldösz”

526 mint valamely zugást., vagy zengést. — fr. „comme un bruit confus, et un son inarticulé.” *valamint a hályog,* — „une espece de taye.” (p. 45).

chrystos. homil. 47 in acta. — fr. folyt. még t. 5. homil. et Aug. serm. 169. c. 8. (p. 45) — Már említett források.

Ananiás — fr. utalása Act. IX. 10. XXII. 12. (p. 46) *azt is tarttyák, hogy...* — fr. „On croit même...” *August. quaest. Evang. 1. 2. c. 40. Ita et Graeci.* (p. 46)

527 és ő látást láta, — fr. „et il eut une vision;” (p. 46) *a Saul szemeiről le hullának mint a hal héjak,* — „Aussitôt il tomba des yeux de Saul comme les écailles, et il recouvra la vüe.” (p. 47) l'écaille a. m. pikkely; de itt fr. kifejezés „les écailles lui sont tombées des yeux” lehullt szeméről a hályog.

szeretsen országban mene, — fr. „il alla en Arabie;” (p. 47)

528 ...a guberniumnak. — fr. utalása a bekezdés végéhez *Joseph. Antiq. 1. 18. c. 6.* (p. 48)

IX Rész — fr. Chap. IX. „Dispersion des Apôtres par toute la terre pour prêcher l'Evangile.” (p. 48)

...samariába, ... — fr. utalása Act. IX. 31. (p. 49)

Az Apostolok oszlások előtt... — Ez a bibliai esemény olvasmányai alapján rögződött a levélíróban a szólásszerű „divisio apostolorum” nyomán: *it most minden órán az apostolok el oszlása léssen...* (146. és 147. lev. 1739. ÖM I. 236–237, 714.)

529 Leo. serm. 80. c. 3. Rufin l. X. c. 9. Socrat. t. 1. c. 19. — Nagy Szent Leó pápa, Sermones; itt alább Epistolae c. írásai is; vö. az előbbi fordításban és Mikes más munkáiban is, ÖM V. és IV. k. — Rufinus Tyranusius (IV–V. sz.) latin egyházi író s fordító, l. róla ÖM IV. — Szókratész (i. e. 469–399), az előbbi fordításokban is több utalás rá.

Rufinus de symbolo p. 539 — fr. folyt. *Fortunat. t. II. c. 1. p. 261.* (p. 50) fr. Exposition du Symbole.

Ambros. de Eli. t. 1. p. 546. — fr. folyt. in *Append. nov. Edit.*

Hieronym. Ep. 31. c. 9. tovább mindkettőben *Fulgent. contra Fabian.* — A már említett Szent Hieronimus episztolái. — Szent Fulgentius (Claudius Gordanus) püspök (468–532), írásaira vö. ÖM IV.

szent Leo, — fr. utalása *Leo Ep. 27. p. 491. 492.* (p. 51) E mondat után elmaradt kb. öt sor (p. 51) fordítása. *Cyrrill. Catech.* — Jeruzsálemi Szent Cyrill görög egyházatya, püspök 348-tól, főműve a Catechesi, vö. ÖM V. k. is. *Ambros. ep 7. p 186 a. b.* — Szent Ambrus (Ambrosius, 340–397) Epistolarius, vö. az előző kézirat jegyz. Fleury is idézi műveit; *vigilius Thapsusal,* — fr. utalása *Vigil. Taps. in Entych. 1. 4. c. 1.* (p. 52)

531 *egy ina szakat embert*, — fr. „un paralytique,”
egy felső házban ki nyujtoztatták. — fr. „on le mit dans une chambre haute.”
(p. 52)

egy Simon nevü sziggyártonál, — fr. „chez un Corroyeur nommé Simon,” (p. 53) corroyeur a. m. cserzővarga, bőrkikészítő.

532 *éhomra*, — Mikes ismert erdélyi népnyelvi szava; fr. „Etant un jour à jeün et en priere,…” (p. 53) ti. böjtölt délutánig; *fel hatottak az Istenhez*. — „sont montées jusqu'à Dieu,” *a felső házban* — „à une salle haute” *Act. X.9. 10. et seq.* (p. 54)

mit tenne alátás, — fr. „ce que cette vision signifioit.” (p. 54)

534 *Kornélius azután elé beszéllé*... — fr. „Corneille lui raconta...” (p. 55) A levélíró is gyakran használja ezt az előadásszöveő fordulatot.

Aug Serm. ...c.12. — fr. folyt. *Chrysost. in Acta, homil. 24. etc.* (p. 56)

535 *hogy miért ment volna a nemzetekhez*. — fr. „pourquoi il avoit été chez des Gentils,” — *Greg. lib. 9 ep. 39.* — fr. folyt. *Chrysost. homil. 24.* (p. 57) Nagy Szent Gergely (535–604) episztolái; Fleury is idézi az előbbi műben.

X Rész — fr. Chap.X. „Histoire du jeune Agrippa fils d'Aristobule,…” (p. 57)

536 *városi tisztséget ada neki*, — fr. „il le fit Magistrat,” (p. 58) Berenicza — „Berenice” *ados levelet* — „une obligation” (p. 59).

537 *már a hajora akara ülni*, — fr. „il étoit prêt de faire voile,…” (p. 59) *aki addig kísérte vala ötet*. — „...qui l'avoit suivi jusques-là.” A folytatólag következő kb. négy sor (p. 60) fordítása elmaradt a bekezdés végéről.

538 *ezen a meg esésén*, — fr. „Agrippa ne s'étonna point de cette disgrâce.” (p. 60) A bekezdés végéről elmaradt kb. három sor (p. 61) fordítása.

Drusustol egy kis fiaskája,... *Antonia kis unokájához* — fr. „Tibere avoit de Drusus un petit-fils, ...à Caius, petit-fils d'Antonia,” (p. 61).

539 *Egy darab idő mulva*... — fr. „Quelque temps après,…” (p. 61) *de az Istenek bizonyságim, hogy* — „mais je prends à témoins tous les Dieux, que...” *ted lántzra ezt az embert*, — „Enchaînez-moi cet homme-là,” ...*a theatrubol ki menyen*, — „attendit que l'Empereur eût fait un tour du cirque.” (p. 62)

540 *a keserűség egészen le nyomván, egy fának a tövire le heveredék*,... *Agrippa ezt tsak meg neveté*,... *a mint meg fogjuk latni*. — fr. „Accablé de douleur, il se jetta au pied d'un Arbre,.... Agrippa se mocqua de cette prédication: mais... comme la suite le fera voir.” (p. 63)

XI Rész — Chap.XI. „Imposteur qui séduit les Samaritains.” (p. 64)

542 *bétsbe, Galliában*. — fr. „à Vienne en Dauphiné” *Ado Aetat. 6.c. 40. Bibl. PP. t.7. p. 338.* (p. 65) *maga lön magának hohérja*,...” il fut lui-même son bourreau...” (p. 65) *oros. I. 7 c 5.* — Orosius (IV–V. sz.) egyházatyára Fleury is utal, vö. ott.

543 *közönségesen hirdetek* — fr. „on dit tout publiquement,…” a. m. kihirdették.

[*XII Rész*] — „Chap. XII. Agrippa est délivré de prison par Caius, et comblé d'honneurs.” (p. 67) Mikes itt elhagyta az eddig folyamatosan kiírt *Rész-ek* jelzését.

aranyat ada nékie, — fr. „il lui en donna une d'or.” *Joseph. Antiq. 1. 18. c. 8. et Dio lib. 59. p. 645.* Kissé összevont bekezdés; a végéről (p. 67) elmaradt kb. négy sor fordítása.

544 *vide philon. in legat ad cajum* — Filo v. Philo (gör. Philón) hellén zsidó bölcselőt Fleury is idézi, vö. az előbbi mű jegyz. A Caligula császárhoz általa Rómába vezetett küldöttség (39-ben) dolgairól fr. töredékes munkájában.

545 *békeségnek árticulosit meg tsinálák*, — fr. „et on convint des conditions de paix.” (p. 69)

ez igen nehezen esék vitelliusnak., — fr. „Ce qui déplut fort à Vitellius;” *orésáknak hitták.* — „étoit surnommé le Geant.” (p. 69)

546 *és tsak azokat hiteték el...* — fr. „et ils ne séduisirent que ceux qui voulurent être séduits,” (p. 70).

philostrat. vit Apollon 1. 1. c 3. 4. — Philosztratosz (II—III. sz.) a Szofisták életrajzai c. munka szerzője; Tüanai Apollónioszról írt terjedelmes könyve egy első századi történeti személyről, bölcs és csodatevő alakjáról szól.

elméje nagy volt, és igen emlékező, ékesen szólló, — fr. „Il avoit l'esprit vaste, la memoire excellente, beaucoup d'éloquence, et...” *a pithagorás vallását választá...* — „et choisit la secte de Pythagore...” (p. 70) Püthagorasz (i. e. VI. sz.), Fleury is utal rá mindkét könyvében.

547 *az ő beszédi. fontosok. és hathatosok valának*, — fr. „Son style étoit grave et décisif. Ses sentences, qu'il prononçoit comme autant d'oracles, étoient courtes et solides, et mots propres et significatifs.” (p. 71)

a ki másnak azt parantsollya, a mit maga követ, — fr. „qui ordonne aux autres ce dont il est persuadé lui-même.” A bekezdés végéig folytatódó kb. tizennégy sor (p. 71—72) fordítása elmaradt a kéziratban.

XIII Rész — Chap. XIII. „Saint Pierre vient à Antioche.” (p. 72)

Euseb. in chronic. — fr. Chroniques; előbb Eusebius egyháztörténeti históriájára is hivatkozott.

Hieron de viris illust. — fr. folyt. *Chrysostom. 5. homil. 12.p. 163. d.tom. 1. homil. 42. p. 503. c. Hieronym. in Galat. II. (p. 72)* Hieronimus: De viris illustribus c. munkájára a kiadás alább többször is hivatkozik.

Basil. seleuc vita S. Teclae. 1. 1. p. 276.c. — Basilios, Nagy Szent Vazul (kb. 330—379), Fleury is utal rá, vö. előbb a jegyz.

Euseb. 1. 3. c.1. p.71. — fr. folyt. *et c.4. p.73. Leo serm. 80. Hyeronym. de Viris illust.* (p. 73)

549 *hogy a heverést el kerüllyék*, — fr. „soit afin d'éviter l'oisiveté.” (p. 74) *Recognit 1. 7. c.6.* — fr. előtte még *Gregor. Naz. orat. 16.p. 244.b. et car. 140 p. 113. a.Vide Nicetam apud. Coteler. Not. p.381.* (p. 74) Eusebius fordítása, Recognitiones, fr. Recognitiones de Clement.

550 *a kis Jakabhoz...* — fr. „à saint Jacques le Mineur Evêque de Jerusalem.” (p. 75)

meg sajditván, — „ayant scû” (p. 76), megsejtván; alább is, különféle francia

megfelelőkkel; változataira vö. Mikes *ÖM* III. 983. 1001. NySz Sajdít: meg-sajdít; *ÖM* I. 600.

a nemzeteknek valo prédikálásra. — fr. „prêcher bien loin aux Gentiles.” *azt nem tudhatni... de azt el hihetni...* — „On ne sçait pas combien de temps... mais il y a apparence qu'il fut...” (p. 76)

551 *XIV Rész szent András Ap historiája* — Chap. XIV. „Histoire de S. André Apôtre.” (p. 77)

életét a halászatot keresé, — fr. „...et de gagner sa vie à la pêche.” (p. 77)

Theodoretus azt mondgya. — fr. „Théodoret dit...” (p. 78) előtte és a mondat után elmaradt kb. három, ill. kilenc sor fordítása; *Theod. in psal. CXVI.* A már előfordult Theodoretus zoltármagyarázataira utal.

a Moszkák. a Scythák közi számláltattak. — fr. „la plûpart des Anciens le font Apôtre des Scythes, du nombre desquels sont les Moscovites.” (p. 79)

552 *a melyet szent Andras keresztinek nevezik* — fr. „une croix nommée de saint André, ayant la forme d'un X.” A bekezdés eleje is összevont, majd kb. egy teljes oldal elmaradt a fordításban a különféle vélemények összevetéséről (p. 79–80); a bekezdés elejéhez nem kurzív utalás a kiadásban: Voyez M. de Tillemont, tome I. S. André, et la Note 2. p. 620.

XV Rész. szent János Evangyélisa historiája. — fr. Chap. XV. „Histoire de saint Jean l'Evangeliste.” (p. 80)

Epiphan. haeres. 73. c. 7. — fr. folyt. *Vide et Ambros. in Luc. IX.* (p. 81) *Aug. de virginit. c. 49 et...* — Ágoston moralista írása: De sancta virginitate; fr. folyt. *Hieronym in Isai. LVI. et in Jovini 1. 1. c. 14. Epiphan. haeres. 58. Ambros. de Symbol. c. 30. Chrysost de Virg. c. 82. Paulin. Ep. 4. Cassian. coll. 16. c. 14.* (p. 81) *Gregor Moral. 1. 14. c. 23. Beda. Baron.* — Nagy Szent Gergely, Moralia; Beda Venerabilis, szent és egyházdoktor, l. *ÖM* V. Caesar Baronius (1538–1607) egyháztörténet-író, a Mikes által előbb elhagyott utalások az *Annales ecclesiastici...* c. munkára vonatkoztak; Fleury is sokat idézi.

553 *a közönségesen valo hitel mindenkor a volt, hogy* — fr. „et la créance la plus générale a toujours été...” (p. 82)

Aug. quaest. Evang. 1. 2. c. 34. — Ágoston: *Questiones evangeliorum libri 2,* szentírásmagyarázat, *ÖM* V. k. is.

Hanem azt nehéz meg tudni. hogy — fr. „Mais il y a de la difficulté sur le temps...” (p. 83)

555 *semmitől ki nem tettzik, hogy...* — fr. „Or il n'y a gueres d'apparence que...” *Jóbb tehát azt mondani,...* — „Il vaut mieux reconnoître, que...” (p. 84) A bekezdés eleje után összevonás a fordításban kb. hat-hét sor elhagyásával, részben a végéről (p. 85).

XVI Rész. Szent filep Apostol historiája. — fr. Chap. XVI. „Histoire de saint Philippe Apôtre.” (p. 85)

556 *a sidok példájára,* — fr. „à l'imitation des Juifs.” Utána kb. négy folytatólagos sor (p. 86) elmaradt a fordításban; *hogy békeségben holt volna meg.* — „qu'il mourut en paix.” Előtte némi összevonás a bekezdés végén (p. 86).

Rupert. in I joan. I. Tostat. in Matt. X. Cornelius a lapide. — fr. ez utóbbi előtt még *Osor. serm. de S. Joan. Jansen. Cornel. à Lapid. Hammond. in Joan. I.* (p. 87) Rupert de Deutz (abbé de Tuy) német eredetű teológus (XI–XII. sz.), középkori misztikus munkája, *Tractatus in evangelium Johannis.* (Opera. Ed. 1638.) Cornelis Cornelissen van den Saen (1567–1637) jezsuita szerző, kommentárokat és szentírás-magyarázatokot írt, vö. *ÖM V. k. Cornelius a Lapid.*

A leg bizonyosab tartása. mind... — fr. „mais la tradition la plus constante des Anciens et des Modernes, est qu'il...” Ez már a bekezdés második mondata; az első sorok után kb. féllapnyi nyomtatott részlet (p. 88) elmaradt a fordításban; *sok féle képen irnak az ő haláláról.* — Mikes összefoglaló mondata a bekezdés végéig folytatódó kb. tizenöt sorból (p. 88–79).

XVI Rész szent Máthé historiája. — fr. Chap. XVI. „Histoire de saint Matthieu.” (p. 89) A kiadásban és a kéziratban egyaránt ismétlődik a XVI. jelzés; valójában ez a XVII. Rész — Chapitre. (Az 1718–1719. kiadásban Chap. XVII. p. 537.)

557 Clem Alex. I. 2. paedag. c. 1. — Libri tres Paedagogi, Alexandriai Szent Kelemen pedagógiai munkája; Fleury többször is hivatkozott rá, vö. a *Keresztények... jegyz.*

558 historikusok meg nem egyeznek azon hogy... — fr. „Les Historiens ne conviennent pas du pays qui...” (p. 89) Mikes a bekezdés második részét kb. négy-öt sor (p. 90) elhagyásával összevonta.

paulin Carm 26. — Szent Paulinus nolai püspök (353–431), vö. hozzá *ÖM II. 954.*

A régiek azt írják, hogy — fr. „Les anciens nous apprennent, que...” *Euseb. I. 3.c. 24. hist. Eccl. Iren. I. 3.c.1. Hieronym. de viris illustr. C.3. Chrysost. in. Matth. homil. I. etc.* (p. 90)

valamint a sido originálist, — fr. „que l'Original Hebreu.” Utána elmaradt kb. öt-hat folytatódó sor (p. 91) fordítása.

559 A régiek traditioja a, hogy — fr. „La tradition constante des Anciens,...” *Origen. apud. Euseb. I. 3.c.1. Rufin. I. 10. c.9. Recognit. I. 9. c.29. Eucher. qu in Acta. p. 370.* (p. 92) Mikes megrövidítette a bekezdést, az elején összevonással, majd kb. kilenc sor elhagyásával a mágusokig, s utána mintegy nyolc sor maradt el a bekezdés végéről (p. 93).

ezen sokan az Atyák közül meg alkusznek — fr. alapján átfogalmazott tömörítő fordítás a különféle nézetek részletezése helyett. *ki koholtak volt* — „avoient fabriquée” (p. 93) *egy oroszlány el szaggatá.* — „fut... déchiré par un lion.” Innen is elmaradt kb. négy-öt folytatólagos sor (p. 94) fordítása.

Szent Nilus — Saint Nil l'Ancien (megh. 430 körül) görög szerző. — nil. apud phot. cod. 276. — Phótiosz (kb. 820–897) konstantinápolyi pátriárka, antik emlékek gyűjtője és rendszerezője.

Asterius homil X p 196. — fr. folyt. *Gaudent. ser. 17.p. 60. Vide et Theodoret. Graec. Affect. 1.10. p. 607. a Gregor. Turon. de gloria Mart. c. 32.* (p. 93) Aster

v. Asterius (megh. 410 körül) püspök, görög egyházatyja, művei s főleg homiliái a Patrologia grecában jelentek meg.

procop de bello persico I. c 12 — fr. Procope, caesareai Prokopiosz, bizánci (VI. sz.) történetíró, Justinianus császár hadjáratairól beszámoló legfontosabb munkája; első hét könyve közül kettő a perzsa, kettő a vandál, három a gót háborúról szól.

Eusebius írja, — fr. „Eusebe nous apprend, que...” *Euseb. I. 1. c. 13. p. 32.* 33. *Ex Archivis publ. civit. Edessenaе.* (p. 94)

a kristusnak volt intitúlálva, — fr. „avec une Lettre adressée à Jesus Sauveur,” (p. 94).

561 *tudták ezt alevelet.* — fr. „ont connu cette Lettre, [de még hozzáfűzi, amit Mikes itt elhagyott] et l’ont cruë authentique: mais aujourd’hui plusieurs la révoquent en doute.” (p. 95)

mihent meg sajdítá — fr. „Dès qu’il aperçut...” (p. 96)

562 *XVII [XVIII] Rész. szent Judas Apostol historiája.* — fr. Chap. XVII. „Histoire de saint Jude Apôtre.” (p. 97) Vö. az előbbi Rész jegyz. (Az 1718—1719. kiadásban folytatólag Chap. XVIII. p. 543.)

unoka gyermek — fr. „cousin germain” (p. 97) s a bekezdés elejéhez utalás a kiadásban *Matt. XIII. 55.* Az első sorokban kétsornyi elhagyás is van.

egy levele — fr. „une Epître” (p. 97) *meg jövendölték én előtem* — „ont prophetisé avant moi.” Utána kb. három sor fordítása elmaradt a bekezdés végéről (p. 98).

nicephor I. 2. c. 40 — Nicephorus (???—829) konstantinápolyi pátriárka, polemikus traktátusok, apológiák, történeti írások szerzője.

563 *fortunat* I. 8. c. 4. *Beda. in acta. p. 3. alii.* — Fortunat v. Fortunatus (Venantius Honorius Clementianus) olasz eredetű szerző (530?—VII. sz.), Poitiers püspöke, verses munkáinak gyűjteménye XI könyvből áll.

...persiában is... — Mikes e mondat előtt és után is elhagyott pár sort a bekezdésből (p. 98).

Britaniában is... — „dans les Isles Britanniques,” Mikes itt is hasonló eljárással rövidítette meg a bekezdést (p. 98—99).

mondgyák hogy ez is szava járása volt., Tsudálljad a jelen valo dolgokat. — fr. „On dit aussi qu’il disoit: *Admirez les choses présentes.*” (p. 99) *a tizen egyedik Saeculumban* — fr. „au douzième siècle” *a kövezesre ítélek*, — „il fut condamné à être lapidé;” (p. 100)

De sokan a tudosok közül ezeket az actakat. se ezeket a traditiókat. igazaknak nem tarttyák. — fr. „Mais plusieurs Sçavans ne reconnoissent pas ses Actes, ni ces traditions pour véritables.” (p. 100)

564 *Második könyv* — „Livre Deuxième.” (p. 100) Az 1718—1719. évi kiadásban tovább folytatódik a Livre I. Chap. XIX. (p. 546).

I Rész. A kajus kaligula birodalma ennek esztelenségi. — fr. Chap. I. „Regne de Caius Caligula. Ses extravagances.” (p. 100)

Megmondók ide fellyeb. hogy... — fr. „Nous avons vû ci-devant que...” Caius Claudius Caesar v. Caligula (37–41). *fel Isteneknek* — a. m. félisteneknek — fr. „demi-Dieux” (p. 101) *egy tekez. nyilakal együt.* — egy tegez... — fr. „un arc et des flèches” *sueton 1. 4 c. 52.* — Caius Suetonius Tranquillus (kb. 68–161); Fleury is idézi. *Dion 1. 59.* — Dión (kb. 40–120) szónok, az újszofisztika egyik legjelesebb képviselője; a kiadás többször, a kézirat csak néhányszor említi.

Jupiter atyafiának. és kedvesinek tartá magát, — fr. „Il prétendoit quelquefois être le pere, et le favori de Jupiter,” *kő képeket* — „les statuës” (p. 101).

565 de söt még a lovát is. apapai közti számlálá, — fr. „Il y admit aussi son propre cheval;” (p. 102)

566 faragot képit. — fr. „sa statue” *és méltatlan hízelkedéseket írott leveleket küld vala néki.* — „et lui écrivait des Lettres pleines de flatteries et de bassesses.” (p. 103)

hogy had tehetne egy fordulást Judeában. — fr. „qu’il pût aller faire un voyage en Judée,” (p. 103).

567 ...és illetlen verseket tsinálnának ellene. — fr. „ils l’attaquerent par des railleries sanglantes, et par des satyrs en vers...” (p. 103)

nád levelet... egy darab nádat — fr. „une feuille de jonc, ou de papier d’Egypte,... un morceau de roseau” *halabarda helyet.* — „des bâtons en forme de halebardes,” *suplikatiokot* — „des placets;” *Maris. az az ur,* — „Maris; c’est-à-dire, Seigneur;” (p. 104) NySz Alabárd (halabárd), két-élű dárda; MTSz I, 26: Alabárd (halapárda); EMSzT I, 194: alabárd; halebarda.

568 a sidok új levelet irának. hasonlot az elsőhöz. — fr. „...un nouveau mémoire semblable au premier, et...” (p. 105)

[II Rész] *Mikes a VII Részig nem jelölte a margón.* — fr. Chap. II. „Soulèvement des Bourgeois d’Alexandrie contre les Juifs.” (p. 105)

faragot képeket... bálványokot — fr. „des statuës... des statuës de Caius.” (p. 105) Erősen tömörített bekezdés itt-ott pár sor elhagyásával.

szekére tevék. amelyet négy ló vont, — fr. „et portée sur un char tiré par quatre chevaux.” (p. 106) Innen kb. négy folytatólag következő sor elmaradt a fordításban.

...meg fosztván őket ahazafiuságtól. — fr. „Flaccus publia un Edit, où il déclaroit les Juifs étrangers à Alexandrie; c’est-à-dire, qu’il les dépouilloit du droit de bourgeoisie,...” (p. 106) Mikes kiemelte az ediktum tartalmát. *nagy sándortól fogvást,* — „depuis Alexandre le Grand.” (Uralk. 336–323)

569 az öt első betűknek — fr. „des cinq premieres lettres de l’alphabet.” *valamint ahadakozásban.* — „comme dans une guerre ouverte.” (p. 107) Néhány sor elhagyásával megrövidített bekezdés.

570 kamarájokot, bolttyokot fel verék, és... — fr. „Ils enfoncerent leurs magazins et leurs boutiques, qui...” A bekezdés végéig kb. tíz sor összevonásából (p. 107) készült a fordítás.

a mód nélkül való sütös ferő fényen — fr. „exposez à l’excessive chaleur du climat....” (p. 108)

...és halálíg kinozták. — fr. „on le faisoit mourir en croix.” A vérengzést részletező bekezdést (p. 108–109) Mikes erősen megrövidítette kb. tizenkilenc sor összevonásával.

az eleit a sidoknak — fr. „les principaux des Juifs,” (p. 109).

571 ...*inneplették*, — fr. „où l'on célébroit la naissance de l'Empereur.” A kiadásban még: „C'étoit le 31. Août. ou...” (p. 109) két magyarázó sor.

az után jöttek a tántzosok. a komédiások, és... — fr. „Après quoi venoient les danseurs, les farceurs, et les autres divertissemens accoutumés dans ces rencontres.” (p. 110) Előtte kisebb rövidítés, utána a bekezdés végén elmaradt kb. öt sor fordítása.

imé eszerént adgya előnkben philo... — fr. „Voilà la peinture que Philon nous fait...” (p. 110) Mikes ezúttal kb. három sort hagyott el a bekezdés végéről (p. 111).

[III Rész] Vö. előbb a [II Rész] jegyz. — fr. Chap. III. „Agrippa va prendre possession de ses Etats.” (p. 111)

572 *a sidok levelét, amelyet...* — fr. „la copie de l'Acte, que les Juifs avoient mis en main à Flaccus...” (p. 111)

Bassus oda küldé egy vitezit szolgál köntösben, — fr. „Bassus y envoya un des siens déguisé en valet, qui...” (p. 112)

flaccust hajora tették... fr. „Flaccus fut embarqué...” *az ő uttya veszedelmes, és haszas volt* — „La navigation fut longue et fâcheuse.” (p. 112)

574 *az ő házi, és ládabéli portekáji...* — fr. „Ses meubles, qui étoient très-précieux et...” (p. 113)

[IV Rész] Vö. előbb a [II Rész] és [III Rész] jegyz. — fr. Chap. IV. „Herode le Tétrarque va à Rome. Caius le relegue à Lyon.” (p. 113)

amint ezt meg mondók ide fellyeb, — fr. „comme on l'a vû ci-devant, *mérges irigység nélkül* — „sans une extrême jalousie,” (p. 113).

575 *francia országban lyonban*. — fr. csak „à Lyon.” (p. 114)

és a ki viszá küldé pilátushoz. királyi palástot adatván redja. tsufszágból. — fr. „et qui l'avoit renvoyé à Pilate comme un Roi de théâtre.” (p. 115)

fő ado szedője — fr. „Receveur des deniers publics” (p. 115).

576 *de az igazságot el titkolá, és a mit a sidok ellen irhata, azt el nem mulatá*. — fr. „lui déguisant la chose, et la dépeignant avec les plus noires couleurs.” (p. 116) Mikes önálló, kifejező, a levélíró által is használt előadó fordulata.

[V Rész] Vö. a [II Rész] és a [IV Rész] jegyz. — fr. Chap. V. „Caius veut mettre sa statuë dans le temple de Jerusalem.” (p. 116)

a maga öntöt képit. aranyal bé boritva, — fr. „sa statuë revêtue d'or,” (p. 116).

Petronius egy szers mind által látá, hogy — fr. „Petronie vit tout d'un coup la difficulté...” a. m. egyszerre, egy csapásra. *készen való képit* — „une statuë déjà faite,” *a leg jobb kép faragokot* — „les plus habiles sculpteurs de la Phénitie,” *hogy hadakoznék a sidokra*. — „et l'exhorta de faire la guerre aux Juifs...” (p. 117) a francia mondatszerkezet hatása!

578 *Azonba* — régies, avultas alak a fordító, de a levélíró Mikes szóhasznála-

tában is; *hogy sem a templomjokat meg ferteztetve lássák.*, — fr. „que de voir profaniser leur Temple.” (p. 118)

és az ő mely veréseknek zörgése, — fr. „et le bruit qu'ils faisoient, en frappant leur poitrine.” *meszúnen* — „de loin” *hamvas fövel*, — „la tête couverte de cendres,” *nagy zokogással*. — „les yeux fondant en larmes,” (p. 118).

amelyről őket vádollyák.: — fr. „...dont on vouloit les accuser: Que toute cette multitude...” (p. 119) A nyomtatott francia szövegben használt kettőspon- tok elszórt nyomai a fordítás kéziratában.

579 a kinek meg ferteztessék szentségit.? — fr. „dont on violât la sainteté?” (p. 119)

Petronius haragal felelé.... — fr. Pétrone en colere leur répondit:...” (p. 119) *mind egyike, mind a másika, méltó a tiszteletre*, — „L'un est bien aussi digne de respect que l'autre.” (p. 120)

580 az ő feleletek csak avolt, hogy — fr. „Ils ne lui répondirent qu'en le conjurant de ne...” (p. 120) A kiadásban új bekezdés; Mikesnél új lapkezdetben.

Petronius ezeket látván meg esék a szíve rajtok, és... — fr. „Ces dispositions touchèrent Pétrone; et...” *követeket* — „des Députez” *El tekellé tehát magában, hogy maga írna a császárnak,*... — „Il prit donc le parti d'écrire à l'Empereur,...” (p. 121)

582 függőben hagyá elméjeket. — fr. „Quant aux Juifs, il les laissa en suspens, et...” A levélírótól ismert kifejezés; *a mester embereket* — „les ouvriers” *és amely munka. olyan légyen. a melyhez hasonló ne találkozzék.* — „et pour la rendre telle, qu'elle pût passer pour un chef-d'oeuvre.” (p. 122)

el fedezé haragját. — fr. „Il dissimula néanmoins son ressentiment,...” (p. 122) *akepit a templomba tenné.* — „... à consacrer sa statuë.” (p. 123)

584 szán szándékal. — fr. „volontairement” (p. 123) Mikes *Leveleiben* és fordításaiban előforduló alak.

ugy feküt mint a holt., — fr. „où il demeura sans sentiment et sans connaissance...” (p. 124)

egy hoszu levelet ira kájusnak, — fr. „il se mit à écrire à Caius une longue Lettre, où il témoigne...” (p. 124)

585 Ezt a levelet kájusnak el küldé, bé petsételve, — fr. „Il envoya cette Lettre cachetée à Caius, et...” (p. 125) A kézirat margóján Agrippa familiájára utaló sorok, a kiadásban lapalji megjegyzés (p. 124) a bekezdés elejéhez.

mitsoda fejesek azok az emberek a magok vallásokban., — fr. „combien ces gens sont attachez à leurs Loix, et combien ils sont entêtez de leur Religion,...” (p. 125) entété a. m. fejese, nyakas, konok, makacs.

586 a jó lakás, és az italközben — fr. „dans la chaleur du vin et de la bonne chere, il lui dit que...” (p. 126) *kájus ezeket csak udvarí szoknak. tartván.* — „Caius prenant tout cela pour des compliments,...” (p. 127)

tehát egy levelet irata — fr. „Caius fit donc écrire à...” (p. 127)

588 és akoron alatomban — fr. „sans bruit” (p. 128).

[VI Rész] Vö. a [II Rész] és az [V Rész] jegyz. — fr. Chap. VI. „Philon est député à Caius de la part des Juifs d’Alexandrie.” (p. 128)

ennek a Gubernátornak esetével — fr. „avec la chute et l’exil de cet homme.” (p. 128) a. m. bukásával.

Appionus... igen sok könyveket ira, — fr. „Il composa divers Ecrits; entre autres,...” Mikes néhány sort elhagyott az egyiptomi követ tudományának jellemzéséből (p. 129).

ezt Tiberius. a világ Cymbalmának szokta vala hini. — fr. „Tibére avoit accoutumé de l’appeler la Cymbale du monde.” *Plin. Praefat.* (p. 129)

589 *philo sok könyveket ira,*... — fr. „Philon composa un grand nombre d’ouvrages, que...” (p. 130) Előtte elmaradt kb. két sor családi vonatkozás, a mondat után pedig munkásságának, nyelvének, platonizmusának („Platon Juif”) jellemzése a bekezdés végéig; majd a következő bekezdés első fele is (p. 130) arról, hogy keresztény lett-e vagy sem; a kéziratban folytatódó szöveg az idekapcsolt bekezdés (p. 130–131) összevonásából alakult. *Euseb. I. 2. c. 17.* — fr. folyt. *Hist. Eccles. Hieron. de Vir. illustr. c. 8. alii.* (p. 130)

galliában volt — fr. „dans les Gaules;” (p. 131) előtte kb. két sor elmaradt a fordításban; *egy memorialist* — „un Mémoire” *a császár kameráriusát.* — „Grand-Chambellan,” (p. 131)

590 *ékes és drága palotait mene látni,* — fr. „pour aller voir des Palais magnifiques” (p. 132) *amelynek historiáját ide fellyeb meg mondtuk,* — „et dont nous venons de rapporter l’histoire.” *száma nélkül* — „si souvent” (p. 133).

mulato házaiban, — fr. „dans les maisons de plaisance” *két udvar házakban lévő palotáknak ajtait meg nyitató,* — „Caius... se fit ouvrir les chambres de deux Palais de Mécénas et de Lamia, pour...” *mivel mérges mosolygással mondá nekik,* — „car il leur dit en montrant les dents, et avec un ris amer: Vous êtes...” (p. 133)

592 *olyan káromlást monda a melyet philo nem mérte le irni.* — fr. „il proféra un blasphème, que Philon n’a pas osé rapporter.” (p. 134)

hogy atiszta káromlás volna;: hogy... — fr. „que c’étoit une pure calomnie: Que...” (p. 134) Mikes gyakran hagyott egy tollvonást, vesszőt vagy pontot a kiadásban használt kettőspont előtt vagy után.

házrol. házra futkos vala,... házakot. — „couroit par tous ces logemens, et voyoit les uns après les autres les appartemens des...” (p. 134)

594 *Imé eszerént mene végben az audientia.* — fr. „Voilà ce qui se passa dans cette audience.”

de philo nagy veszedelemben forga. — fr. „Mais Philon fut en danger de la [ti. vie] perdre;” *Euseb. I. 2.c.5. Hist. Eccl.* (p. 136) Utána kb. két sor elmaradt a fordításban.

VII Rész két egy testvér atyafinak. Asineusnak. és Anileusnak historiajok, — fr. Chap. VII. „Histoire des deux freres Asinée et Anilée.” (p. 137)

595 *mert egy takáts. akinek ő legényi valának. vélek roszul bánék,* — fr. „parce qu’un maître tisseran, dont ils étoient apprentifs, les avoit maltraitez,” (p. 137).

véghez is vivé. és meg eteté, — fr. „Elle y réussit, et l’empoisonna.” (p. 138)

Mitridátes igen meg boszonzkodék... — fr. „Mithridates irrité des outrages...” (p. 138) *Mithridatész v. Mithradatész* (i. e. 132—62).

596 ... *a Tigris mellé. — fr. „ils passerent à Seleucie, ville sur le Tigre, où...”* (p. 139) Utána kb. két sor elmaradt a fordításban.

a syriaiak. az az a föld népe. — fr. „les Syriens, c'est-à-dire, les naturels du pays,” (p. 139).

VIII Rész. Héléánának, az Adiabéniek királynéjának. és Izatnak. az ő fiának historiája — fr. Chap. VIII. „Conversion d'Heléne Reine des Adiabeniens, et de son fils Izate.” (p. 140)

...nevezetes dolog történék... — fr. „Il arriva dans ce même tems une chose fort singuliere...” (p. 140) A bekezdés elején némi összevonás a fordításban.

597 *Joseph. loco cit. — fr. folyt. néhány sort héberül is idéz* (p. 141).

Monobázus. a koronát viszá adá néki. — fr. „Monobaze lui rendit le diadéme.” (p. 141)

Izát, az uralkodását, szép kegyelmes tselekedeten kezdé el. — fr. „Izate commença son regne par une action de clémence,...” valamely más sido áttal: — „par le moyen d'un autre Juif:” (p. 142).

598 *Egy kevés idő mulva pedig, — fr. „Mais quelque tems après,...”* (p. 142) *de más nap az Arabusokra ute. meg veré, és... — „Mais lendemain il attaqua les Arabes, les défit, et...”* (p. 143)

A pártos urak — fr. „Les mécontents” utalás is a bekezdés elejéhez *Voyez Tacit. Annal. XII. C.13.14.* (p. 143) *az ő imádsága meg halgattaték, — „Ses prieres furent exaucées.”* Alább a bekezdés végéről (p. 143) elmaradt kb. két-három sor fordítása.

az also városban volt a háza, — fr. „Elle demeura dans la basse ville, où elle avoit son Palais.” (p. 143) Előtte némi összevonás, utána kb. két sor elhagyása a bekezdés végéig. (p. 144)

600 *Jerusalembe... — fr. utána még kb. négy sor arról, hogy Heléna nem térhetett keresztény hitre. Titus (79—81) Vespasianus fia.*

IX Rész. A kajus haláláról. claudiusról. — fr. Chap. IX. „Mort de Caius Caligula. Claude lui succede.” (p. 145)

incitatus... a lovais — fr. „Pour faire comprendre jusqu'ou alloit son extravagance, il ne faut que rapporter ce qu'il fit à l'égard de son cheval, nommé Incitatus.” (p. 145)

E leg tsudáb természetü, leg könyeb, leg változob ember volt... — fr. „C'étoit l'homme le plus bizarre, le plus léger, et le plus inconstant que l'on connût.” (p. 145) *Cassius — fr. utalása Voyez Joseph. Antiq. lib. 19. c. 1. 2. etc. Sueton. in Caio. Dio, l. 59.* (p. 146)

601 *parolátot — alább parolát — a. m. jelszót v. őrszót — fr. „et lorsque Chérea étoit obligé de venir à son tout prendre de lui le mot du guet, il...”* (p. 146)

játékokot komediákat kellették adni a maga udvarában. — fr. „Caius devoit donner des jeux dans son Palais en l'honneur d'Auguste,...” a párt ütök — „les conjurez” egy setét sikátorban — „dans des lieux obscurs,” (p. 146) *kezd elöl. —*

„Recommence,” *miyel ez a szó. volt az ő jelek*, — „qui étoit leur signal.” *a karja meg asz*, — „de dessécher son bras.” (p. 147).

A tanács urak esze gyűlven... — fr. „Le Sénat convoqué par les Consuls au Capitale...” (p. 147)

603 *meg sajdítá, meg sajdítván* — fr. „ayant vû”... „ayant... informé” (p. 148) *hazafiak között való hadakozást*. — „une guerre civile.” (p. 149)

hogy oly igen tartanának az Egyedül uralkodo hatalmaságotól, a mint azt... — fr. „Qu'il ne s'étonnoit pas qu'ils eussent tant d'éloignement de la Monarchie, après ce qu'ils venoient d'éprouver; mais...” (p. 149)

604 *és meg osztaná vélek a hatalmat.*: — fr. „et partageoit avec eux toute l'autorité:” *ellené nem mondhat az örökös hatalomnak*, — „qu'il ne lui seroit pas même permis de quitter la souveraine autorité, et...” (p. 149).

borbélyra volna szüksége. — fr. „qu'il avoit un prompt besoin de médecins.” (p. 149)

azonal magát meg fésülé. meg füstölé, és... — ti. megillatosítja — fr. „Il se peigna, se parfuma, et vint au Sénat...” (p. 150)

606 *a hazafiaknak, a hazafiak ellen fegyvert fogot vérekel.* — fr. „par le sang des citoyens armez contre les citoyens.” (p. 151)

[X Rész] — fr. Chap. X. „Honneurs, dont Claude combla Agrippa.” (p. 151) *hogy ezt a donatot. réz táblára írják.* — fr. „Claude voulut que cette donation fût gravée sur le cuivre, et mise dans le Capitole.” (p. 151) *a Romai nagy piaztzon.* — „au milieu de la grande place de Rome.” (p. 152)

607 *párját vegyék* — fr. „prendront copie de ce Rescrit,” *amint azt meg fogjuk látni.* — „comme nous le verrons ci-après.” (p. 153)

leveleket — fr. „des Lettres de recommandation” (p. 153).

num. 6.18. — Ezt a hivatkozást nem találtuk a kiadásban.

608 *a pénzes láda felibe fügleszteté,* — fr. „au-dessus du tronc où l'on jettoit l'argent...” *aki fel emeli, és meg aláza őket amikor neki tettzik.* — „et du souverain pouvoir de Dieu sur la fortune des Rois, qu'il éleve, et qu'il abaisse quand il lui plaît.” (p. 154) A fordító és levélíró Mikes munkáiban ismétlődő biblikus alagondolat.

Agrippa düseré jó erkölsét. — fr. „Agrippa loua sa modestie,” (p. 155).

kegyelmeséget mutat vala anéphez, tartván azt. hogy az, avalóságos bélyege egy fejdelemnek, — fr. „Il témoignoit aussi beaucoup de bonté et de clémence envers son peuple, croyant que c'étoit-là le vrai caractere d'un Prince.” (p. 155)

610 *szüntelen a szolgálattját hántorgatta.* — fr. „vantant continuellement ses services,” *Agrippa el unván az ilyen beszédekét.* — „Agrippa fatigué de ces discours,” (p. 156).

Ezt követőleg a fordításban elmaradt egy tizenhat soros bekezdés Agrippa egyik jeruzsálemi ténykedéséről (p. 156–157).

Claudius meg parantsolá hogy hadnák félben a munkát. — fr. „Ce qui obligea Claude à lui défendre de continuer cet ouvrage.” (p. 158)

XI Rész szent péter romában megyen — fr. Chap. XI. „Saint Pierre vient à Rome sous l'Empire de Claude.” (p. 158)

611 *tsak hamar elhíresédék* — fr. „devint bien-tôt célébre...” *Rom. I.8.* (p. 158)
Euseb. I. 2.c. 14. Justin. Apolog.I. — fr. még közöttük *Cyrrill. Catech. 6. Theodoret. haeret. fab. I.I. c.1.* (p. 158)

azö titkos boszorkányságít, — fr. „des secrets de sa magie,” ...*Tertul. Apologet. c 13.* — fr. folyt. még *Euseb. I.2.c. 14. Cyrrill. Cath.Aug. de haeres. etc.* (p. 159)

612 *tudományal, és hathatos beszédekel* — fr. „le don de la science et de la parole.” *keresztýeneknek kezdék öket nevezni,* — „on commença à les y connaître sous le nom de Chrétiens.” (p. 160)

Josef... — fr. utalása *Joseph. Antiq. I. 19. c. 7.* (p. 160)

öt királyok — fr. „cinq Rois” ezek felsorolásával (p. 161). *egy kis mélyföldnire* — „sept stades” és jegyz. „Les 7. stades font 875 pas.” (p. 161) Mikes ezéért írja „kis mérföld”-nek.

614 *XII Rész.* — fr. „Chap. XII. Mort de S. Jacques le Majeur.” (p. 161)

Elionét — fr. „Elionée, fils de Cithaeus.” *Antiq. I. 19. c. ult.* (p. 162) *az örzö aki... az örzö utyában* — „le soldat qui... cet homme...” *tsak vászon dolmánt. és palástot viseltenek,* — „qu'ils ne portoient qu'une simple tunique et un simple manteau de lin.” *A spanyolok. azal kérkednek. hogy* — „Les Espagnols se vantent de...” (p. 162) kb. négy folytatódó sor elmaradt a fordításban a bekezdés végéről (p. 163).

a pogásák napján fogatá meg,.... — fr. „Il le fit prendre pendant le jour des azymes, attendant...” *Act. XII. 3. 4. 5. etc.* (p. 163) utalás a húsvéti napokra; *azyme a. m. kovásztalan (kenyér).*

615 *keresztül vivé az örzökön.* — fr. „le mena à travers les corps de garde,” (p. 164)

el lehet itélni, hogy... — fr. „On peut juger de...” (p. 164) A levélíró Mikes előadásszövéseéből ismert fordulat.

617 *Mondgya szent lukás.* — *Act. XII. 22. 23.* az utalást Mikes írta hozzá; *igen nagy szív fájást érze,* — „Il sentit un grand mal de coeur,” *Imé ihon vagyon...* — „Voilà celui que vous vouliez flatter de l'immortalité, tout prêt à mourir;” *és azudvarában kelletek bé vinni ötet* — „et il fallut le reporter dans son Palais.” (p. 166)

618 *El lehet itélni* — fr. „Ce qui fait juger...” *A leányinak képeket a bordély házakban vitték.* — „Ils arracherent du Palais les statués de ses filles, et les portèrent dans les lieux de prostitution, leur faisant...” *káronak.* — „à Charon,” (p. 167) *(ezek mind pogányok valának.)* — a zárójeles megjegyzést Mikes fűzte hozzá.

alovas regimenteit. és gyalog regimenteit., — fr. „les regimens de cavalerie de ces deux villes, et cinq cohortes d'infanterie...” (p. 168)

XIII Rész — fr. Chap. XIII. „Paul et Barnabé portent à Jerusalem les aumônes des Fidèles d'Antioche.” (p. 168)

620 *azok anagy látási* — fr. „ces grandes révélations”

némely régi eretnekek, és némely értelem nélkül valo áitatosok, azal kérkednek

vala régenten, hogy... — fr. „Quelques anciens hérétiques, et quelques dévots imprudens se vantoient autrefois d'avoir un Livre, qui...” (p. 169)

Sozomen. 1. 7. c. 19 — Sozomenus egyháztörténeti munkájára Fleury is hivatkozik előbb a *Keresztények...* szövegében, vö. ott is.

inkáb rontot. mint építet, — fr. „plus propre d'étruire, qu'à édifier.” (p. 170)

621 akiről ide felljeb szollottunk. — fr. „dont on a parlé ci-devant,” (p. 170) Mikes a tárgyiasabb francia általános alanyt általában többes szám első személyű igével fordítja.

Antonia tornyában. — fr. „dans la forteresse Antonia” (p. 171).

Mind azon által. — fr. „Néanmoins” (p. 171) Mikes tette új bekezdésbe a folytatódó nyomtatott szövegből.

622 a koronán, azt az arany pléhet kel érteni., a melyen... — „Cette couronne est la lame d'or sur laquelle étoit gravé...” (p. 172) Ez a megjegyzés a kiadásban a lapalji utalások között van, a szövegtől elválasztva.

...a kinek néki tettik. — fr. „à qui bon lui sembleroit.” (p. 172) Utána kb. két-három sor fordítása elmaradt a bekezdésből.

[XIV Rész] — fr. Chap. XIV. „Voyage de Paul et de Barnabé en Cypre et en Asie.” (p. 173)

valamely sengéje — fr. „quelque teinture de la vraye Religion,” (p. 173).

623 a tisztarto — fr. „Le Proconsul” (p. 174) kb. két folytatódó sor elmaradt a fordításban a bekezdés végéről.

és a veszedelmes hajokázásba. — fr. „et des dangers de la navigation,” *meg is látjuk ez után.* — „et on verra ci-après, que...” (p. 174)

mint egy által menöleg — fr. „qu'en passant,” (p. 175).

625 meg kellették halni, de rothadást nem szenvedni, — fr. „le Christ devoit mourir, sans éprouver la corruption.” (p. 176)

El lehet itélni mind ezekből. hogy... — fr. „D'où l'on peut inférer quelle étoit...” (p. 176)

1. Thess. II. 7.9. — fr. folyt. még *2. Thes. III. 8.9.* (p. 176)

A következő szombaton — fr. „Le samedi suivant,” *Act. XIII. 44. et seq.* (p. 177)

626 lázasztának fel. és fel indították...ellenek, — fr. „Les Juifs ... animèrent ... et soulevèrent contre” *redjok rázván alábokrol valo port,* — „ayant secoué contre eux la poussiere de leurs pieds, ainsi que Jesus-Christ l'avoit commandé”, *Luc. IX. 5.* (p. 177)

fel lázaszták ellenek — fr. „irriterent contre eux” (p. 178) e mondat után elmaradt kb. hét sor lefordítása, s a kézirat a nyomtatott bekezdés utolsó mondatával zárul.

[XV Rész] — Chap. XV. „Histoire de sainte Thécle.” (p. 178)

Ambros. de virginib. l. 2. l. 3. — Szent Ambrus: *De virginibus ad Marcellinum* morális-aszketikus sermója; és *ÖM V. k.*

627 de idővel meg tudák hamiságát. és... — fr. „Mais ayant été convaincu de cette fausseté, et...” (p. 179) E mondat után még van kb. tizenegy nyomtatott sor, amelyek fordítása elmaradt.

vide Tertull. de Baptismo — fr. folyt. még c. 17. *Hieronym. de Viris illustr. c. 7.* (p. 179)

Imé rövideden a szent Thecla élete. — fr. „Voici le précis des Actes de sainte Thécle,” *In Spicileg. PP.J. Ernest. Grab. t.1. p. 87. 88. etc.* (p. 179) *a tűzbe mene.* — „et monta sur le bucher.” (p. 180) a. m. a máglyára.

Epiph. haeres. 78. c. 1. — fr. folyt. még *Vide et Faust. apud Aug. 1. 30. c.4. contra Faust.* (p. 180)

vide chrysost ibidem — fr. folyt. *Maximin. Taurin. homil. in Natal. S. Agnetis. Nazianz. exhort. ad Virgin. et carm. 4.p. 156. et 300.* (p. 180)

nagy szerelemben esek véle, — fr. „conçut pour elle une passion violante.” (p. 180)

628 *Damas.* — St. J. Damas v. Johannes Damascenus (VIII. sz.) az igaz hit védelmében írt munkájára utal, vö. *ÖM V. k. jegyz.*

tengeri bornyuk — fr. „Les veaux marins” a. m. fókák; *vad bikához* — „à des tauraux indomptez,” *és szabadoson el botosátá.* — „et la renvoya absoute.” (p. 181) „absoute” a. m. szabadon, feloldozva, megbocsátást nyerve, fölmentve.

férfiu köntösbe öltözék. — fr. „elle se déguisa en homme,” (p. 181) *ugyan ót is hala meg békesegbe.* — „et y mourut en paix.” (p. 182) A nyomtatásban még van kb. négy sor a bekezdés végéig.

sántált. — fr. „qui étoit perclus de ses jambes, et boiteux dès le ventre de sa mere.” (p. 182) Mikes régies igealakba foglalja a sánta ember leírását; „sántál” székely szó, benne van a tájszótárban, Szinnyei, II. 342; NySz Sántál, több régi adattal.

630 *atyámfiai,* — fr. „Mes amis,” (p. 183) *a hol el kezdék a tanítást,* — „où ils commencerent à prêcher.” (p. 184)

631 *segitté ezen level irásában.* — fr. „lui aida à la composer, quant aux termes, et quant au style.” (p. 185)

Hieron. Ep. 150. qu.11. — fr. folyt. még *Iren. 1. 3. c.1. Papias apud. Euseb. 1. 2. c. 14.* (p. 185)

632 *tsak aprobálá,* — fr. „l’approuva seulement,” (p. 185).

Clem Alex apud Euseb 1 2. c 15. — fr. folyt. *Epiphan. haeres. 51. Hieronym. de Viris illustr. etc.* (p. 185)

S. Athanas. Batricid chronic alex. — fr. előtte hozzá *Author. Synops.* (p. 185) — Szent Athanasius v. Athanasziosz (IV. sz.) a legjelesebb atticisták közé tartozó egyházatyja; Fleury is hivatkozik rá, vö. előbb a *Keresztények... jegyz.*

hogy Görögül írá. fr. „qu’il écrivoit en Grec.” (p. 186) Utána kb. húsz sor fordítása elmaradt egy állítólagos velencei másolattal kapcsolatos fejtegetésről.

633 *atenger fenekén,* — fr. „Il fit trois fois naufrage, et il fut un jour et une nuit au milieu de la mer.” (p. 187) a. m. a tenger közepén.

Chrisost. in Rom.hom. 19. p 372. — fr. folyt. *Theodoret. in Rom. p. 112.a.* (p. 187)

XVI Rész Cumanus gubernator. jérusalemben háboruság. — fr. Chap. XVI. „Ventidius Cumanus Gouverneur de Judée. Troubles à Jerusalem.” (p. 188)

a templom mellett — fr. „près du Temple, *Antiq. 1. 20. c. 4. et de Bello, 1. 2. c. 20.* (p. 188) *a szoros utakon* — „dans les passages étroits,” (p. 189).

634 *Joseph 1. 2. de bello c. 20.* — Josephus Flavius már említett művei mellett a *De bello judaico c.* művére hivatkozik legtöbbit; vö. a Fleurytól fordított előbbi művek jegyz. is.

meg foszták, és minden portékáját el vevék, — fr. „le volèrent et pillèrent tout son bagage.” *hadi embereket... egy hadi ember* — „des gens de guerre, un soldat” (p. 189).

Innocent 1. Ep. ad Decent. initio. — Szent I. Ince pápa (402—417) episztoláriumából, *Epistola ad Decentium*; vö. hozzá *ÖM II. és V. k. jegyz. is.*

Gelas. papae decret. Concil. t. 4. p. 1262. — fr. Saint Gélase I. pápa (492—496).

635 *vette volna,* — fr. „après en avoir reçu un ordre exprès de Dieu dans une vision.” (p. 191) Utána elmaradt kb. öt folytatólagos sor fordítása.

a tsuda meg hatván a szivét, — fr. „Cet homme touché de ce miracle,” (p. 191).

636 *XVII Rész. A Therapötusokrol.* — fr. Chap. XVII. „Therapeutes en Egypte.” (p. 192)

Cassian. 1 2.c 5. — Cassianustól előzőleg elmaradt két utalás; Fleury is hivatkozik rá, vö. hozzá a *Keresztények... jegyz.*

mivel arra köteleztük it magunkot hogy... le irjam, — fr. „puisque nous avons entrepris de donner ici l’Histoire...” (p. 192) A francia az infinitívusos szerkezettel megmarad az általános kifejezésmódnál, míg Mikes egyes szám első személybe megy át; itt is: *A mi szándékunk nem a, hogy elő hozam...* — fr. „Notre intention n’est pas de rapporter les disputes...” (p. 193) *és melyen még mostanában sem egyeznek meg a tudosok.* — fr. „et qui partagent encore aujourd’hui les Sçavans.” A kiadás itt számos szerzőt említ a lap alján a disputa résztvevői közül.

az elméledő életben — fr. „à la vie contemplative,” (p. 193).

638 (: *ezeket philo beszéli felölkök* :) — Mikes saját megjegyzése, mivel a kiadás itt hosszasan utal rá.

azok a házak. parasztosok és szegények, — fr. „Ces maisons sont pauvres et simples,” (p. 194).

és az érzékenységi figyelmetlenségtől, — fr. „et des distractions des sens,” *a regeltől esvélig valo idő az olvasásban. és az elméledésben foglaltatik.* — „l’intervalle du matin au soir est tout employé à la lecture et à la méditation.” (p. 195) Utána elmaradt kb. tíz folytatólagos sor fordítása az allegóriák kedveléséről.

Ők énekeket tsinálnak. sok féle kótákra,... — fr. „Ils composent des hymnes et des cantiques de diferente mesure, et sur divers chans, mais fort serieux, et sur divers sujets de pieté.” (p. 195)

639 *az ő beszéde fontos, de nem tzi frádot,* — fr. „sa voix moderée, son discours solide et sans ornement.” A végén elmaradt kb. három sor (p. 196) a fordításban.

A mértékleteség... — fr. „La temperance passe chez eux pour le fondement

des vertus.” (p. 196) *A leg kényeseb. Isopot teszen a kenyérhez.* — „Les plus délicats joignent au pain un peu d'hyssope.” (p. 197) *Hyssopus-hysope a. m. izsóp, kerti dísz- és gyógynövény.*

A hét szám közöttök nagy tiszteletben vagyon,... — fr. „de nombre de sept est en vénération parmi eux.” *Az ebédlő házban* — „dans la salle à manger,” (p. 197).

641 *mivel közöttök nintsen szolgál,* — fr. „car parmi eux on ne connoît point d'esclaves, ni de serviteurs;” (p. 198)

rövid, és értelmes beszédek, — fr. „mais simplement et à l'oisir,…” (p. 198) Ettől kezdve összevonás a fordításban itt-ott több sor elhagyásával, főleg a bekezdés (p. 198–199) közepén.

642 *némelykor külön külön,* — fr. „tantôt à deux choeurs,…” s még néhány sor a nyomtatásban az éneklés közbeni mozdulatokról; *mint valamely szent el ragadtatásból,* — „comme transportez par un saint enthousiasme,…” *gyönyörköd-tető zengést okoznak,* — „forment un agréable concert.” (p. 200)

Mihent a nap kezd fel tenni,... — fr. „Dès que le soleil commence à paraître, ils...” (p. 200)

643 *XVIII Rész.* — fr. Chap. XVIII. „Dispute à Antioche sur la nécessité des cérémonies de la Loi. An de l'Ere commune 51.” (p. 201)

Epiphan haeres 28. c 4 — fr. hozzá előtte *Philastr. c. 36.* (p. 201)

Atyám fiait,... — fr. „Mes freres, vous savez...” (p. 202)

Act XV — Mikes utalása; alább is *Act XV.* a kiadás nem jelzi.

644 (: *it a kornélius meg térésit érti* :) — fr. „(il veut parler de la conversion de Corneille,) *az Isten kegyelme által.* — „par la grace de Dieu,” (p. 203).

óhják magakat... — fr. „les obliger à s'abstenir de...” (p. 203)

645 *levelet adának kezekben. a melybe evala irva.* — fr. „et on les chargea d'une Lettre conçûe en ces termes:” *köszönetünket,* — „Salut.” (p. 204)

646 „*legyetek egészségben.*” — „Adieu.” (p. 204)

a Nemzetek Apostolává — fr. „Apôtre des nations,” *és meg fogják látni. ebben ahistoriában. hogy...* — „et on verra dans la suite de cette Histoire, ce...” (p. 205)

647 *hogy Titust környül metéltesse,* — fr. „pour obliger... à le faire circoncire;” *ő rolla gyakorta lézsen szo ebben ahistoriában.* — „Il en sera souvent parlé dans la suite de l'Histoire.” (p. 206)

a hol mulata, — fr. „où il s'arrêta.” (p. 206) a. m. megállt, időzött. *ennek az Apostolnak leveleibe.* — „dans les Epîtres de cet Apôtre.” (p. 207)

648 *a fővebb fundátora.* — fr. „Le principal fondateur.” (p. 207)

mint egy tettetésből, és emberi tekéntetből. — fr. „par une espece de feinte et de dissimulation, qui...” (p. 207)

és az Anyaszt egy háznak épületit. — fr. „et l'édification de l'Eglise.” (p. 208) Utána elmaradt kb. három folytatódó sor fordítása a nyomtatott bekezdés végéről (p. 209).

XIX Rész — Chap. XIX. „Paul et Barnabé se séparent. Paul prend Silas pour son compaignon.” (p. 209)

650 *Barnabás arra reá álla*, — fr. „Barnabé y consentit:” *nem álhatván a szent pál mondásira*. — „ne peut être persuadé des raisons de saint Paul,” (p. 209).

minden akadály nélkül. — fr. „sans aucune opposition de sa part.” (p. 210)

651 *látása volt*. — fr. „eut la nuit une vision,” (p. 210).

652 *mestersége doktori mesterség volt*. — fr. „Il étoit médecin de profession, et...” Majd két jellemzésre szánt sor elmaradt: „Il écrit en Grec d’une maniere plus pure et plus polie que les autres Auteurs du nouveau Testament.” *az Apostolokot igen gyakorolta*, — „Saint Luc avoit aussi conversé avec les autres Apôtres,” (p. 211) *ezekről beszélünk ez után*. — „et dont nous parlerons ci-après.” (p. 212)

653 *bársonyt árult*, — fr. „marchande de pourpre,” *az egész tselédivel*, — „avec sa famille,” (p. 212).

egy rab leányt — fr. „une fille esclave,” (p. 213) *ez ördögös volt*, — „laquelle étoit possédée d’un démon qui la faisoit deviner;” *hogy ha szent pál a leányba szenvedt ötet*. — „s’il le souffroit.” ti. eltűri, hogy benne maradjon.

Anép arra fel lázadván, kiáltani kezd ellének. — fr. „Le peuple mutiné accourut, en criant contre eux;” (p. 213)

654 *a labokot kalodában tévé*, — fr. „et leur serra les pieds dans des ceps, ou des entraves, qui étoient deux gros ais, qui en se réunissant, laissoient des ouvertures à diverses distances, où l’on faisoit passer les jambes des prisonniers.” (p. 114) Ez a részletezés a fordításban elmaradt, s még a bekezdés végéről is két-három sor.

A tömlőt tartó fel serkenvén. — fr. „Le geolier s’étant éveillé,” *anéki életében járó dolog volt*. — „parce qu’il en devoit répondre sur sa vie: mais...” *gyertyát hozatván*, — „ayant demandé de la lumière, entra...” (p. 214)

az úgy nem leszén. — fr. „Il n’en sera pas ainsi:” (p. 215)

655 *a nem bizonyos*. — fr. „la chose n’est pas certaine.” Kb. nyolc folytatódó sor elmaradt utána a fordításban ennek taglalásáról (p. 115), az utolsó mondat megtartásával.

A város szolgái — fr. „Les huissiers” (p. 215) *Az oltától fogvást* — „Depuis ce tems,...” (p. 216)

XX Rész Sz.pál thessalonikába megyen. — fr. Chap. XX. „Saint Paul va à Thessalonique.” (p. 216)

hogy példát adna a munkás életre. — fr. „et pour donner l’exemple de la vie appliquée et laborieuse.” *holmi hamis alá valo embereket*. — „quelques méchants hommes de la lie du peuple, et...” (p. 217)

656 *nagy sereg* — fr. „en troupes” *ihon ezek háborútyák fel avárost, ... ezek tsak háborúság indítottok*, — „Voici des gens qui sont venus nous trombler ici... Ce sont des séditioneux, qui veulent soulever l’Etat,...” (p. 217) *kezest állítván* — „ayant donné caution, et...” (p. 218)

a sidok kedvesen. és buzgoságal halgaták ötet. — fr. „ils l’écouterent avec beaucoup d’affection et d’ardeur,” *és elő kellő aszonyok* — „et plusieurs femmes de qualité,” (p. 218).

hajora ülven. Béréába, Athénesbe érkezék. — fr. „Saint Paul s'embarqua donc à Bérée, et vint à Athenes,” (p. 218) *abban az időben. leg híreseb város vala. mind atudományokra. mind a filozofiára, mind az ékesen szollásra valo nézve.* — „Athenes étoit alors la plus célébre ville du monde pour les sciences, pour la Philosophie, pour l'éloquence.” (p. 219) *az egész Imperiumbol. oda mennek vala tanulni. minden féle szép dolgokat. De a babonaság oly nagy volt ót, hogy...* — „On s'y rendoit de tous les endroits de l'Empire, pour y étudier, et pour y prendre le goût des belles choses. La superstition y étoit telle, que...” (p. 219)

658 *némely Epicurius, és stoikus filozofusok. vetekedvén véle, szó szaporitonak. szofia beszédünek tarták lenni, vagy...* — fr. „Quelques Philosophes Epicuriens, et quelques Stoiciens ayant conferé avec lui, le traiterent de discoureux et de diseurs de rien, ou...” (p. 219) Epikúrosz (i. e. 341–270) athéni filozófus és követői (Philodémosz, Szeirón stb.), valamint Lucius Annaeus Seneca (i. e. 4–i. sz. 65), sztoikus moralista filozófus. Később a IV. században egy ismeretlen szerző hamis kompilációba foglalta Pál apostol és Seneca „levelezését”.

az időt tsak abban töltötték. hogy híreket mondgyanak. és halyanak, evala az ő leg nagyob foglalatosagok. — fr. „n'avoient point d'autre occupation que de dire et d'entendre des nouvelles. C'étoit-là leur passion dominante.” (p. 220) *Az üsméretlen Istennek.* — „Au Dieu inconnu.” (p. 220)

659 *Christos de sacerdot I. 4. c. 7.* — fr. még hozzá *Aster homil. 8.* (p. 221), — A már többször idézett auktor, Chrysostomus: De sacerdotio c. traktátusa, vö. hozzá *ÖM V. k. jegyz. is.*

1 Thessa. XI. 1. 2. — A kiadásban többször, pl. alább *2 Thessal. XI. 1. 3.* vagy *Tit. XI. 1. 2.* és *2. petr. XI. 1. 2. petr. XI. 3. 4. 2. petr. XI. 15. 16.* esetében CXI áll; Mikes XI-et írt, de ez is fölösleges, mert nincs ilyen számozás az említett újszövetségi helyeken.

korinthusba... a leg szebb, és gazdagab városában görög órszágnak, de azt is el mondhami. hogy... — fr. „et vint à Corinthe, qui étoit Capitale de l'Achaïe, une des plus belles, des plus riches et des plus superbes villes de la Grece. Mais on peut dire...” (p. 221–222)

Aquila pedig sátor tsináló volt. a hadi embereknek... — fr. „Le metier d'Aquila étoit faire des tentes de peaux à l'usage des gens de guerre;” (p. 222)

661 *XXI Rész A sidok Romabol ki üzetnek.* — fr. Chap. XXI. „Les Juifs sont chassez de Rome.” (p. 222)

egy bizonyos Chrestnek ingerlésire. — fr. „à la sollicitation d'un certain Chrest. (p. 223) *mint a sido vallástol el szakadtakot.* — „comme une secte de Juifs, ou une réforme du Judaïsme.” (p. 223)

A Gubernátort... meg tsinálván apénzel, — fr. „Cumanus gagné par l'argent des Samaritains.” (p. 224)

662 *és a kik a tolvajsághoz szoktanak,* — fr. „et accoûtumez au brigandage;” *mindenkor volt valamely kis tsatályok egymásal,...* — „faisoient de petites courses les uns sur les autres, se dressoient des embuscades, et...” (p. 224)

de sőt még segítették kéz alatt. — fr. „qui étoient même favorisez sous main par...” (p. 225) *regularis hadakot* — „des troupes réglées”, és *abbol közönségesen való hadakozás let volna...* — „On étoit prêt à en venir à une guerre ouverte, sans l'autorité de...” (p. 225)

663 *kik a népet atámadásra ingerlék.* — fr. „qui portoient le peuple à la révolte.” s folytatólag „et à dix-huit autres qui avoient eu part à ce qui s'étoit fait dans l'Acrabaténe.” (p. 226)

664 *az ő perek közönséges volt.* — fr. „parce que leur intérêt et leur cause étoient communs;” *fő képen a szabadosok pártjokat fogák.* — „et ils trouverent beaucoup de protection à la Cour de la part des affranchis de l'Empereur.” (p. 226)

Azt jó meg tudni hogy kik legyenek azok a szabadosok, — Mikes, a francia szerző helyenkénti magyarázataihoz hasonlóan, önálló magyarázó megjegyzést fűz a kiadás e passzusához; *a Romaiaknál. közönséges volt, valamint a törököknél, rabokkal szolgáltatni magokat... az olyanokat fel szabadították. és szabadosoknak hitták.*

XXII Rész felix judéának gubernatorja — fr. Chap. XXII. „Felix devient Gouverneur de la Judée.” (p. 226)

665 *meg adá magát parolára,* — fr. „...sur la parole” (p. 227).

rövid két élű kést hordoztak aruhájok alatt, — „qui se mêloient parmi le monde avec de petits poignards cachez sous leurs habits,” (p. 227) *a párt ütést. és a senkitől nem függést jóvallá,* — „et avoit inspiré à ses sectateurs l'esprit de rébellion et d'indépendance.” (p. 228) *azelator nevet* — „le nom de Zélateurs;” (p. 228)

joseph. Antiq. 1. 20 c 6. — fr. folyt. még et *de Bello, 1. 2. 6. 23.* (p. 228)

666 *de a gyükér tsak meg marada,* — fr. „mais ils n'en pouvoient ôter la racine.” (p. 228)

egy Dorás nevű embert pénzel el tsinála. — fr. „Il gagna un nommé Doras,...” (p. 229) A bekezdés végén kb. négy nyomtatott sor fordítása elmaradt Jonathas származásáról és halálának idejéről.

ez az ország — fr. „Ce Royaume...” előtte s részben utána is pár soros rövidítés a fordításban.

az atya testvér atyafiához. — fr. „épousa... son oncle.” (p. 229) ti. a nagybátyjához.

de attol el válék. — fr. „mais elle le quitta, et...” (p. 230) néhány soros összevonás előtte és a bekezdés végén a fordításban.

667 *ákájának első sengéji,* — fr. „Il dit que ce sont les prémices de l'Achaïe.” (p. 230) *aleg első levelét* — „la premiere Epître” (p. 231).

A levélnek a kezdetin fel teszi — fr. „Il met à la tête...” *az Ante kristus* — „l'Ante-Christ” (p. 231).

holmi részeiben, — fr. „dans quelques-uns de ses points,” (p. 232).

668 *hamis levelet is tsináltak volt* — fr. „une fausse Lettre sous son nom” *az Igének fuvallása által.* — „par le souffle de la parole,” *azt el lehet hinni hogy rend*

szerént másal iratta alevelleit. hanem maga, tsak anevét irta fel. — „Il y a assez d'apparence que pour le corps de ses Lettres, d'ordinaire il se servoit de secretaire: mais il ne manquoit pas de les signer, et de les paraffer de sa main.” (p. 232–233)

669 *ezután a Nemzetek közti megyek,* — fr. „je m'en vais désormais vers les Gentils.” (p. 233)

A bekezdés végén kb. négy sor fordítása elmaradt.

670 *senec lib 4. natur quaest.* — Seneca: Questiones naturales (Természettudományi kérdések) c. munkájának módszerét az etikai érdeklődés, valamint az erkölcsi kommentárok kedvelése határozta meg.

Ez okos, kegyes, és kellemetes ember volt. és épen nem kegyetlen, — fr. „C'étoit un homme d'esprit, doux et agréable, et nullement porté à la cruauté.” (p. 234)

Act. XVIII 12. — fr. 1737: *Act. XVI. I. 12. et seq.* (p. 234) tévesen. 1718–19: *Act. XVIII. 12. et seq.* (p. 640)

azt hiszük, hogy sosténes jó akarója volt szent pálnak — fr. „Nous croyons que Sosthene étoit ami de saint Paul, et...” (p. 235) Mikes utána elhagyott kb. öt sort a fordításban a bekezdés végéről.

XXIII Rész szent pál Jerusalemben megyen — fr. Chap. XXIII. „S. Paul quitte Corinthe et va en Syrie et à Jerusalem.” (p. 235)

671 *áldozatokat tévén a törvény szerént* — fr. „pour offrir les sacrifices prescrits par la Loi.” (p. 235) Utána elmaradt kb. három sor és utalás a bekezdés végéről (p. 236).

köszönté a hiveket, — fr. „salua les freres;” *a hol egy darabig mulatván* — „où il passa quelque tems.” (p. 236)

egy Apollo nevű sidó, — fr. „il y vint un Juif, nommé Apollon,” *Act. XVIII. 24. etc.* (p. 236) *a tsudalatos dolog, hogy* — „Il est assez surprenant que...” *és meg fogják ezután latni,* — „et on verra encore ci-après, que...” (p. 237)

672 *fel járván* — fr. „ayant parcouru” (p. 237). *a Gubernátorságában* — előtte kb. négy-öt sor összevonás a fordításban a bekezdés vége előtt (p. 238).

az Egyiptus el szalada, — fr. „L'Egyptien se sauva, et...”

673 *valamint a szokot lenni, hogy...* — fr. „Mais de même que...” (p. 239)

674 *a kik a szabadság szeretetinek és a közönséges jónak szép színe alatt,* ... — fr. „qui sous une vaine apparence d'amour de la liberté, et du bien publique,...” (p. 239)

Apollo a mint meg mondok. — fr. „Appollon étant allé, comme nous l'avons vû,...” (p. 239)

de ebben vagyon valamely nehézség, — fr. „Mais cela n'est pas sans difficulté.” (p. 240)

675 *XXIV Rész szent pál vjászá tér Éfésusba* — fr. Chap. XXIV. „S. Paul revint à Ephese, et commence à y prêcher.” (p. 240)

külömb féle nyelveken szollának. és jövendölének, — fr. „Ils parloient diverses Langues, et prophétisoient.” (p. 241)

ugyan őt is tarta. *mint egy Iskola formát.* — fr. „C'est-là où il tenoit une espece d'Ecole,” az ilyen tanítást. két esztendeig gyakorolá. — „Ce qu'il continua pendant deux ans:” (p. 241) *a keszkenők, és a ruhák.* — „des mouchoirs et des linges” és *a gonosz lelkek ki mennek vala az emberekből.*, — „et que les esprits malins sortoient des corps des possédez.” (p. 242)

677 *és oly rutul bánék vélek. hogy* — fr. „et les traita si mal, qu'ils...” (p. 242) *azoknak a babonás. és ördögös könyveknek pedig számok. oly nagy vala, hogy...* — „Le nombre de ces Livres magiques et superstitieux fut si grand, que...” (p. 243) *ugy mint 12 ezer német forintra* — fr. a lapalji megjegyzésben „...25. mille livres.” *bizonyos fü* — „une certaine plante nommée Bâras,” (p. 243).

678 *bizonyos babonás betűi...* — fr. „les lettres Ephésiennes, qui étoient certains caracteres magiques, et certains mots barbares, que...” (p. 244)

Apollo Efesusban érkezvén tehát. — fr. „Apollone étant donc venu à Ephese...” előtte kb. négy sor (p. 244) fordítása elmaradt.

philosrat. v. t. Apollo 1. 4. c 1 — Philoztratoszt előbb is idézte, de alább már csak a kiadás utal rá.

A hejában valóság. tynyaság. bujalkodás őt uralkodának, — fr. „La vanité, la paresse, le luxe y regnoient.” (p. 245)

és a bokrokon kis madaratskák., — fr. „il y avoit de petits oiseau perchez dans un bois qui étoit proche.” (p. 245)

679 *az után követvén beszédi.* és *a madarak példáját adá elejekben. hogy* — fr. „Ensuite, il continua son discours, et se servit de cet exemple des oiseaux, pour...” (p. 245)

de esztelenség volna azt tartani. hogy... — fr. „Mais il est impertinent de prétendre que...” (p. 246)

A tellyeséget nem hihetetlen dolog, hogy... — fr. „Il n'est pas nullement incroyable qu'un aussi grand magicien...” *atudni valo dolog. philostrates aki az életét irta. tele vagon fabulákal. és hazugságokal.* — „Il est notoire que sa vie écrite par Philostrate, est pleine de fables et de mensonges grossiers.” (p. 247)

680 *Apollonius jelen volt az olympiai játékokon.* — fr. „Il assista aux jeux olympiques, qui se célébreient à Élide...” *hogy ujjab boszorkányságot tanulhason,* — „pour y apprendre de nouveaux secrets de magie”. *azután a theátrumra vivé őket.* — „Il les mena tous au théâtre, où il y avoit un Temple d'Hercules le Libérateur.” (p. 247) Mikes elhagyta itt a mondat másik felét; *egy nagy komondort* — „Ils ne trouverent qu'un gros chien, et...” (p. 248)

Térjünk viszá szent pálhoz, aki... — fr. „Revenons à saint Paul, qui...” (p. 248) *De a bizonyos, hogy* — „Ce qui est certain, c'est que...” előtte elmaradt kb. három sor lefordítása.

Chrystost in corinth XV. homil 40 p 454 — fr. folyt. még *et Theodoret. in 1. Cor. XV. et alii.* Voyez Tillemont, Note 4. sur S. Paul. (p. 248)

682 *és erősen futnak vala az Isten uttyán,*... — fr. „et ils couroient bien dans la voye de Dieu et...” (p. 249)

ezt a levelet egészen a maga kezével írá, hogy meg mutatná. hogy... — fr. „Il

écrit cette lettre entierement de sa main, pour marquer combien il avoit à coeur l'affaire dont il s'agissoit." (p. 251)

683 [XXV Rész] *I levele szent pálnak. a korintus béliekhez* — fr. Chap. XXV. „I. Epître de saint Paul aux Corinthiens.” (p. 251)

a kik tanátsát kéri vala sok Dolgokrol. ugy mint... — fr. „qui lui demandoit des avis sur plusieurs articles, comme...” (p. 251)

685 *A mi aházáságot illeti. azt akarja. hogy...* — fr. „A l'égard du mariage, il veut que...” (p. 253) *az ilyen tudományt* — „Ces maximes étoient fort peu connues...” (p. 253) *egy templom venus aszonymnak szentelve, ...ennek az Isten aszonymnak* — „un Temple dédié à Venus, ... le secours de la Déesse, à qui la ville Corinthe étoit sacrée.” (p. 254)

686 *hogy közöttetek sok betegek vannak és alusznak sokan* — fr. „que plusieurs d'entre vous sont frappez de mort et de maladie.” (p. 255) *ingyen valo ajándékji*, — „des presens tous gratuits du même Saint-Esprit, et” (p. 255).

687 *senkinek nem kel magát azért el hini...* — fr. „personne ne doit s'élever d'orgueil...” (p. 255) *Az aszonymok atemplomban ne beszélyenek, és ha... azt kérdgyék meg férjektől. különösön.* — „Que les femmes ne parlent pas dans l'Eglise, et que si elles veulent s'instruire de quelque chose, elles le demandent à leurs maris dans leurs maisons.” (p. 256)

689 *Imé avelje a szent pál... első levelének.* — fr. „Voilà le précis de la premiere Epître de saint Paul aux Corinthiens.” (p. 257)

akarván követni az Apostolt. és nyomdokába járni, mesterének — fr. „désirant d'imiter le désintéressement de l' Apôtre, et de marcher sur les traces de son Maître.” (p. 258)

XXVI. Rész *szent pál kényszeritetik Éfésust el hagyni macedoniába megyen* — fr. Chap. XXVI. „S. Paul est obligé de sortir d'Ephese, et va en Macedonie.” (p. 258)

a világnak egyik tsudája volt, — fr. „Le Temple de Diane d'Ephése étoit une des merveilles du monde.” *a szaru fák.* — „La charpente du toit” *hébénium fábol* — „d'ébéne;” *szöllő fábol,* — „de bois de vigne.” *de enem a vadász Diána volt,...* *hanem a sok tsitsü Diánna...* — „Ce n'étoit pas Diane la Chasseuse, ... mais Diana à plusieurs mammelles;” (p. 258) *ilyen vala tehát. az Éfésumi Diánna,...* — „Telle étoit la Diane d'Ephese.” Mikes a bekezdés végét kissé összevonta, elhagyva a Diána-empléktárgyak részletezését (p. 259). NySz Csécs, csöcs (mamma); MTSz I. 279–280: Csécs, csöcs; csics-gomb, székelyföldi adatok; EMSzT II. 48–49: csecs, csics; csics=csecs (erdélyi szó). A szerző egy régóta elterjedt mitologikus elemet szőtt szövegébe; a mondai felfogás szerint Diána ősi itáliai istenasszony a görög Artemisz istennő latin mása lett. Eleinte összecserélték, később azonosították őket, s az erdők, ligetek s a vadászat istennője szerepén túl a mindent tápláló istenséggként éltek a legendában. A latin istennőt a görög (Artemis Ephésienne „à plusieurs mammelles” — „a sok tsitsü”) istennő mitológiai alakjáról mintázták, utánozták. Diána és Artemisz ábrázolása kedvelt tárgya volt az antik művészetnek; az ezezusi templom Artemiszéről, a „sok

emlőjű” istennőről mintázott szobrok (Nápoly, Laterán, Vatikán) muzeális emlékekké váltak.

691 *és felesem tudta hogy mibe van adolog.* — fr. „et la plûpart ne sçavoient pas même de quoi il étoit question, ni pour quoi on s’assembloit.” (p. 260) *az város író Déákja.* — „le greffier de la ville” (p. 260)

691 *és ez a nagy zendülés. tsak hejában valo volt.* — fr. „de sorte que tout ce grand fracas n’aboutit à rien.” (p. 261)

692 *hajora nem üle Efesusba. hanem Troásba mene.* — fr. „et au lieu de s’embarquer à Ephése, il alla à Troade...” *a mint azt meg mondók,* — „ainsi que nous l’avons dit;” (p. 261)

Titus tudtára adá azt is, hogy — fr. „Tite lui rapporta aussi que...” (p. 262)

693 *Ebben alevelbe, elejekben adgya* — fr. „Dans cette Epître il leur parle...” (p. 263) *Ezek a hamis munkások* — „Ces mauvais ouvriers...” *hogy az ő levelei sulyosak, és kemények, de...* — „Ils disoient qu’à vérité les Lettres de l’Apôtre étoient vives et fortes, mais...” (p. 263)

694 *és a sátának egy Angyala. artzul tsapdoz engemet* — fr. „et un Ange de Satan qui lui donne des soufflets;” *Imé a... levelnek a veleje.* — „Voilà quel est le sujet de la seconde Epître aux Corinthiens.” (p. 265)

különösön. — fr. „particulièrement” (p. 265).

696 *XXVII Rész szent pal Romaiakhoz irt levele* — fr. Chap. XXVII. „Epître de S. Paul aux Romains.” (p. 265)

Azt tudtára adták volt. hogy — fr. „On lui avoit raconté que...” (p. 266) *és ditsekedének sok olyan első jusokal.* — „et se vantoient de plusieurs prérogatives...” *nintsen semmi is olyan jusok, ami...* — „et qu’ainsi les Juifs n’avoient audessus d’eux aucun avantage, dont ils düssent se flatter.” (p. 267)

697 *hogy a természetnek gyalázattyára vannak.* — fr. „et qui font honte à la nature.” (p. 267)

ez a nemzet gyükere annak a fának amelyben óltattak a... — fr. „cette nation est toutefois est comme la racine qui porte le tronc sur lequel les Gentils convertis sont entez.” (p. 268)

698 *a tenger szélyin lévő helyeken.* fr. „sur toutes les côtes de la mer,” (p. 268).

Tertius. a ki irodeákja volt — fr. „Tertius, qui avoit servir de secretaire à saint Paul pour écrire cette Lettre, met aussi son salut.” (p. 270)

700 *és őt tölté akovászatalanok napjait. és...* — fr. „et n’en sortit qu’après les Azymes et la Fête de Pâques, qui...” (p. 271)

a harmadik felső rend házba volt, — fr. „dans une chambre du troisième étage, où...” (p. 271)

más nap... más nap... azután valo nap... — fr. „Le lendemain... Le jour suivant... Le jour d’après...” (p. 272) Mikes az utazással kapcsolatos fejezetet több sor elhagyásával lerövidítette.

701 *De ezektől én nem tartok,...* — fr. „Mais je ne crains rien de toutes ces choses, et...” (p. 273) *Azt tudom hogy az én színemet többé meg nem láttyátok,* — „Je sçai que vous ne verrez plus ma face,” ehhez van egy lapalji megjegyzés és

utalás is *Philipp. 1.25. 26 II.24. Philem v.22. Heb. XIII.23.* (p. 273) *tudtotokra adom tehát* — „Je vous déclare donc...” (p. 273)

703 *a kos szigetében* — fr. „ils allerent droit à l'Isle de Cos;” (p. 274) *...ki rakodni.* — „et se mirent sur un navire qui devoit décharger à Tyr.” (p. 274) *de semmi meg nem tartoztatható ötet.* — „mais rien ne fut capable de l'arrêter.” (p. 275)

XXVIII Rész szent pál jérusálembé érkezik — fr. Chap. XXVIII. „S. Paul arrive à Jérusalem.” (p. 275)

704 *és mondák nékt, látod atyám fia.* — fr. „et lui dirent: Vous voyez, mon frere,...” (p. 276)

könnyen meg fogadván amit kívánának tőlle, — fr. „Saint Paul n'eut pas de peine à se rendre à ce qu'ils demandoient de lui.” (p. 277)

705 *egy kosár kovásztalan kenyér. olajal meg kenve, pogácsák, és bór az öntözésre.* — ti. italáldozatra. — fr. „un panier plein de pains sans levain, mais frottez d'huile; des gâteaux de même, et le vin nécessaire pour les libations:” (p. 277)

azt gondolák, hogy... — fr. „Ils crurent, ou ils feignirent...” *az egész város fel zudul és nagy tudulás lön a nép között.* — „Aussi-tôt toute la ville fut émue, et il se fit un grand concours de peuple.” (p. 278)

hogy meg ne engedgyék azenebonát, — fr. „pour empêcher le tumulte,” *és lántzra téteté.* — „et le fit enchaîner.” (p. 278) *lehető az a szabadságom hogy valamit mondgyak néked* — „Puis-je prendre la liberté de vous dire quelque chose?” (p. 279) *kérlek engedmeg, had szollyak a népnek,* — „Je vous prie de me permettre de parler au peuple.” *Atyám fiai. kérlek hogy halgasátok meg. a mit magam meniségire mondok néktek* — „Mes freres et mes peres, je vous prie de vouloir écouter ce que j'ai à vous dire pour ma justification.” *Act. XXIII. 1.2. etc.* (p. 279) Francia nyelvi udvariassági fordulatok átültetése.

706 *az elméjében el ragadtaték,* — fr. „il eut un ravissement d'esprit,” (p. 279) *vedd ki evilágbol ezt ahamisat,* → „Otez du monde ce méchant.” (p. 280)

Én pedig abban születtem felelé... — fr. „Et moi, dit saint Paul, je le suis par ma naissance.” (p. 280)

fejéritet fal, — fr. „muraille blanchie,” (p. 281) vagy „sépulcres blanchis” *fehérített v. bemeszelt sírok~képmutatók biblikus értelemben (Mt 23,27).*

708 *a maga fia volt elől járokok.* — fr. „dont son propre fils étoit le Chef.” (p. 281)

amint is hogy, mihent eszerént kezdé beszélteni, — fr. „En effet dès qu'il eut ainsi parlé,...” (p. 282) *mit tudunk mi abban. ha...* — „Que sçavons-nous si un Esprit ou un Ange ne lui a point parlé.” (p. 282)

709 *De a szent pál hugának a fia* — fr. „Mais le neveu de saint Paul, fils de sa soeur,” (p. 283) *tartsanak készen egy lovat pál alá.* — „d'avoir des chevaux prêts pour saint Paul, et...” (p. 283)

XXIX Resz szent pált félx gubernátorhoz viszik — fr. Chap. XXIX. „S. Paul est conduit à Césarée devant Félix Gouverneur de la Province.” (p. 284)

azért helyesnek ítélem hogy hozzád küldgyem. avádlokna is tudtokra adtam.

hogy hozzád menyengk. — fr. megmarad a 3. személynél: „il avoit jugé à propos de le lui faire conduire, et d'envoyer aussi par-devant lui ses parties, pour poursuivre leurs accusations.” *kérdézkedvén* — „Felix l'ayant interrogé,...” (p. 284)

710 *feje volna a Názárénusok szakadásának*, — fr. „qu'il étoit Chef de la secte des Nazaréens,” (p. 284) a. m. a nazarénusok szektájának.

jó szível mentem magamat,... — fr. „Je me défends de bon coeur, sachant...” *azt néked meg vallóm. hogy...* „J'avoué que je...” *Imé ebből ál adolog, és...* — „Voilà le fait; et ils ne peuvent rien prouver davantage.” (p. 285)

711 *egy kevés fordulást tévén*. — fr. „ayant fait un petit voyage, revint...” (p. 286) *felix azon meg réműlvén. mondá néki, már mostanában elég, csak menyel. amidön időm léssen meg halgatlak*. — „Felix en fut effrayé, et lui dit: C'est assez pour cette heure; retirez-vous, et quand j'aurai le tems, je vous entendrai.” (p. 286) Mikes általában tegezésre fordítja az ilyen dialógusokat, ami bibliai nyelvhasználatra is utalhat.

712 *akö hajigáláson végezzék.*, — fr. „et en venoient ensuite aux coups de pierre,” (p. 287) *...a tizednek ki osztogatása okozá*. — „Il y a toute sorte d'apparence que ces brouilleries arriverent à l'occasion de la distribution des dixmes.” *A fő papok... a közönséges papoknak tsürjökbe küldék, és el viteték a dézmát*. — „Les Grands Pontifes... envoyèrent leurs gens dans les granges des simples Prêtres, et firent enlever les dixmes qui appartenoient à ceux-ci.” (p. 287)

713 *A historikus Josefnek historiája*. — fr. „Histoire de Joseph l'historien.” (p. 288) A szerző s fordító a margón is kiemeli; eddig is gyakran merített belőle.

az igazságos dolog. hogy meg üsmértesük ötet, és le írjuk rövideden az életét, — fr. „il est juste que nous le fassions connoître, et que nous donnions ici le précis de sa vie.” (p. 288)

Josef nekünk négy nevezetes munkát hagyot — fr. „Joseph nous a laissé quatre Ouvrages importants, qui sont l'Histoire de la guerre des Juifs contre les Romains, les Antiquitéz Judaïques; et outre cela, l'Histoire de sa vie, et deux Livres contre Appion, Grammaïrien d'Alexandrie.” (p. 289) *A sidoknak, a Romaiak ellen valo hadakozásoknak historiáját. A sidoságnak régiségit. A maga életet, és Appionus ellen két könyvet*.

714 *hogy olyan bibliotékában tegyék., ahol mindenek olvashasák*, — fr. „il voulut qu'on la mit dans une bibliotheque ouverte à tout le monde.” (p. 290) *...hogy meg bizonyítsa annak igaz voltát*, — „et il signa de sa main, pour la rendre plus authentique.” (p. 290)

715 *még is találunk abban valamely hüség telenséget, és el hagyásokot*,... — fr. „Mais on lui reproche quelques infidélitez et quelques omissions. Il déguise aussi quelques fois...” (p. 290) *a maga életének historiáját*, — előbb csak *A maga életet*, — fr. itt is „l'Histoire de sa vie,” (p. 290).

716 *Illyen vala tehát Josef, és illyenek valának az ő irási*, — fr. „Voilà qui étoit Joseph, et quels sont ses Ecrits.” Ez már a következő bekezdés vége, mivel Mikes az előző bekezdés (p. 291) végének némi összevonása után elhagyta a

Józsefnek tulajdonított vitatott könyvre vonatkozó részleteket (p. 291–292) az újabb bekezdésből.

716 *XXX Rész. A sidok meg oszlások czézáréában.* — fr. Chap. XXX. „Division des Juifs dans la ville de Césarée.” (p. 292)

Térjünk viszá a historiankra. amelyet félbe szakasztottuk vala. — fr. „Reprenons la suite de notre Histoire.” *sok szor avetekedéseket. veszekedések. és verekedések követték.* — „Les disputes produisoient souvent des querelles et des batteries;” (p. 292)

Ugy történék egy szer, hogy... — fr. „Un jour les Juifs...” (p. 292) *egy kis hartz lön közöttök.* — „il y eut entr’ eux une espece de combat,” *de ök meg neveték.* — „Mais ils se moquerent de...” (p. 293)

717 *Beryllus, a Nero császár iro Deákja. és preceptora,* — fr. „Néron sollicité par Bérylle son secretaire et son précepteur, qui avoit été gagné par les Syriens de Césarée, fit rendre un Réglement, par l’Empereur, qui privoit les Juifs du droit de bourgeoisie à Césarée et...” (p. 293) Mikes e bekezdés utolsó mondatát elhagyta, pedig Calmet bizonyára a következő könyvhöz átvezető mondatnak szánta: „Cela irrita tellement les Juifs de Césarée, que depuis ce tems, ils ne cesserent de remuer, jusqu’à ce qu’ils eussent porté toute leur nation à se revolter contre les Romains.” (p. 293)
[Az 1718–1719. kiadásban Ch. XLVIII. p. 682.]

717 *Harmadik könyv — Livre troisième.*

porcius Festus Judeába gubernátorá tétetik — fr. Chap. I. „Porcius Festus vient en Judée en qualité de Gouverneur.” (p. 294) Az 1718–1719. kiadásban: Livre second. Chap. I. (p. 682)

akinek nagy hitele volt a császárnál, — fr. „que l’Empereur confideroit beaucoup,” (p. 294).

más nap Cérémoniával szembe let vélek., — fr. „dès le lendemain il leur donna une audience publique,” (p. 295).

719 *A Romai törvények* — fr. „Les Loix Romaines” *Paul. Recepta. Sentent. 1. 5. tit.26. Lege Julia de vit. publica. Damnatur, qui...* (p. 295) a kiadásban kurzivált lapalji utalás a margón. *A császárhoz appellaltál. elis mégy acsaszár eleibe.* — „Vous avez appellé à César; vous irez devant César.” (p. 296)

meg mondottuk vala ide fellyeb hogy — fr. „Nous avons parlé ci-devant...” (p. 296)

720 és bé menvén egy nagy palotában. — fr. „et étant entrez dans la salle des audiences” (p. 297) *hadd tudhasak mit irni felölle, mert...* — „je sçache ce que j’en dois écrire; car...” (p. 297)

menté a különösön valo maga viselésit, mondván. hogy meg fedhetetlenül élt, a farisaeusok szakadásába,... — fr. „justifia sa conduite particuliere, disant qu’il avoit vécu sans reproche dans la secte des Pharisiens, qui...” (p. 298)

722 *Imé ezen okbol fogának meg engemet a sidok...* — fr. „Voilà le sujet pour lequel les Juifs s’étant saisis de moi...” (p. 299)

Esztelen nem vagyok. jó festus, felelé pál. mert... — fr. „Je ne suis point insensé, très-excellent Festus; mais les paroles que je viens de dire, sont...” *tsak alig hogy el nem hiteted velem hogy keresztyéné legyek,...* — „Il ne s'en faut guères que vous ne me persuadiez d'être Chrétien.” (p. 299)

723 Act. XXVI. — fr. is Act. XXVI. 1.2. etc. (p. 300) s az 1718–1719-es kiadásban Act. XXVII. 1. 2. etc. (p. 688) E helyen az Act. XXVII a pontos utalás.

meg indulván sidonából, és... — fr. új bekezdésben „Etant partis de Sidon, ils prirent leur route au-dessous de l'Isle de Cypre, parce que...” (p. 300) a kiadások egyes földrajzi nevekhez bizonyos magyarázatokat is fűznek a lap alján; *sok napi lassu hajokázások után.* — „après plusieurs jours d'une navigation fort lente, (p. 301) mivel mar ...kezdődik, — ez a nyomtatásban zárójelben; *A déli szél fel kelvén, a vas matskát is fel vonák, és a portol el indulván.* — fr. „Le vent du midi commençant donc à souffler, ils leverent l'ancre, et côtoyerent l'Isle de Crète du côté de l'Orient: mais...” (p. 302)

724 *Azután le vevék az árbutz fát. és el hagyák magokat a haboknak,* — fr. „Après quoi ils abaissèrent le mâts,” NySz Árbóc: Arbotzfa; MTSz I. 52: Árbóc (árbut, Székelyföldről); EMSzT I. 412: árboctfa; árbutz fa; „et s'abandonnerent ainsi à la mer.” (p. 302) ...*hogy senki az ételről sem gondolkodot,* — „Mais parce qu'il y avoit long-tems que personne n'avoit mangé,...” *tsak a hajo fog el veszni,* — „parce que personne de nous ne périra, et qu'il n'y aura que le vaisseau de perdu; (p. 302)

az Adriaticum tengerén, vagy is a sicilia tengerén — fr. „sur la mer Adriatique, ou plütôt sur la mer de Sicile, ou sur la mer Ionienne, les matelots...” (p. 303)

és le vetvén a fenék méröt. — fr. „et ayant jetté la fonde,” *négy vas matskát vetének le. a hajo faránál* — „ils jetterent quatre ancres de la poupe,” (p. 303).

725 [II Rész] — fr. [Chap. II. „Naufrage de S. Paul. Il arrive à Malte.”] Mind a kéziratban, mind az 1737-es (v. 1725-ös) kiadásban hiányzik ez a jelzés, de az 1718–1719-es kiadás jelzi (p. 690).

de egy tenger szakadékot látván. amelynek parttya vala, — fr. „mais ayant aperçu un golphe où il y avoit un rivage, ils...” (p. 304)

pál pediglen sok venikét gyűjtvé esze. a tüzre hányá,... *egy vipera kigyó.* — fr. „Alors Paul ayant ramassé quantité de sarmens, et les ayant mis au feu, une vipère que la chaleur en fit sortir, lui sauta à la main.” (p. 305)

727 *akoron más képen ütelének felöle,* — fr. „ils changerent de sentiment, et dirent que c'étoit un Dieu.” *és Istennek mondák lenni.* — *Málta szigetiben semi mérges állat nintsen,* — „on assure que dans l'Isle de Malte, il n'y a ni vipère, ni aucun animal venimeux;” (p. 305)

...mind hideg lelésbe. mind vér hasba fekü. — fr. „Le pere de Publius avoit la fièvre et la dyssenterie.” (p. 306)

és a mely Castor. és pollux Czimereket viselte,.. a fabula, azt tarttya. hogy ezek egy hasal let fiaivalának... — fr. „et qui avoit pour enseigne Castor et Pollux, que la Fable fait fils jumeaux de Jupiter et de Léda.” (p. 306)

728 *hogy mitsoda keveset tudtanak abban az időben a tengeren való járáshoz, ... mitsoda sok kerületeket...* — fr. „combien la navigation étoit alors imparfaite, et par combien de circuits on faisoit les moindres trajets,” *a hajosok* — „les mariniérs” (előbb „les matelots” is) (p. 307).

azt el lehet hinni, hogy a százados... — fr. „Il est croyable que ce fut le Centenier, qui...” *és ennek felelni kellett rolla.* — „et qui répondoit de lui.” (p. 307)

729 *...a keresztyéni szakadásról. hogy azt mindenüt üldözik.* — „car ce que nous sçavons de cette secte des Chrétiens, c'est qu'on la combat par-tout.” (p. 308)

némellyek bé vevék mondasit, mások meg veték, és... — fr. „Les uns crurent ce qu'il disoit: les autres ne le crurent pas; et...” (p. 308)

siralomra méltó állapotba találá, — fr. „trouva la Province dans un état déplorable.” (p. 309)

731 *uj házakot építete a királyi udvarháznak. tornáztáához közél,* — fr. „y fit bâtir un nouvel appartement près le portique du palais royal,” (p. 310) *körös körül lévő folyosoin.* — „sur les galeries qui l'environnoient de tous côtez.” *Joseph. de Bello, 1. 2. c. 20. p. 794.* (p. 311) A kiadás utalásaihoz építészeti magyarázatok is vannak.

poppéa. a kinek josef anyira ditséri áitatoságát., a maga seculumában, leg fertelmeteseb, és leg mértékletleneb aszszony vala, — fr. „Poppée, dont Joseph loüe ici la pieté, étoit une des plus corrompues et des plus déreglées personnes de son siècle.” (p. 311)

732 *mint egy zálagul.* — fr. „comme pour ôtages” (p. 312).

sőt még olyan leveleket is láthatni. mint ha szent pál írta volna Senekának. és seneka szent pálnak. — fr. „On montre même des Lettres comme saint Paul à Séneque, et de Séneque à saint Paul, que saint Jérôme et saint Augustin paroissent avoir crû véritables: mais elles sont aujourd'hui rejeitées de tout le monde.” (p. 313) *de mostanában, azok iránt más gondolatba vagon az egész világ.* — fr. alapján mindenki elveti v. cáfolja ezek eredetiségét. Egy IV. századi kompilációs hamisítványról van szó egy ismeretlen szerzötől.

733 *III Rész. Szent pálnak a filippi béliekhez valo levele.* — Chap. III. „Épître de saint Paul aux Philippiens.” (p. 313)

a kiknek a hasok az Istenek. akik tsak... — fr. „qui font leur Dieu de leur ventre, qui n'ont de goût que pour les choses de la terre, et...” (p. 314)

amidön az Isten ki veszi a fogságbol. — fr. „lorsque Dieu l'auroit tiré de ses liens.” (p. 314)

735 *és egy levelet küldé általa filémonak.* — fr. „Il le chargea d'une Lettre à Philémon, dans laquelle nous apprenons toutes ces circonstances.” (p. 315) *és hogy onésimus, öt Mártírság által végezte volna el életét.* — fr. patetikusabban „et qu'Onésime y couronna sa vie par la gloire du martyre.” (315) *Const Apost 1. 7. c. 46.* — fr. még *Nil. 3. Epist. 332. Ejusd. serm. Ascet. c. 35.* — A Constitutiones Apostolicae-ra a Fleurytól lefordított *Keresztények...* kéziratában sok a hivatkozás, vö. ott a jegyz.

el nem titkolható a veszedelmet a melyben valának — fr. „ne lui permit pas de dissimuler le danger de celle de Collosses.” (p. 316) *az ellenséges ember,* — „L’homme ennemi y sema sur le bon grain l’yvrave d’une Philosophie trompeuse, et...” (p. 316)

736 *Hogy meg torkolya azokat...* — fr. „Pour réfuter ces dangereux Docteurs, et...” (p. 317) *igen szép rendet ad nékik. a...* — „Il leur donne d’excellentes règles de conduite.” (p. 317)

A midön szent pál ezt a levelet írta Romából. — fr. „...lorsqu’il écrivit...” (p. 317) Ez már a bekezdés közepe, mivel a fordításban elmaradt az eleje, amelyben Calmet kétségbe vonja a laodiceaiaknak írt levél hitelességét.

szükséges először. egy kis fordulást tenni Judeában, — fr. „il est bon de faire un tour en Judée, afin de mieux entrer dans l’esprit et dans les intentions de l’Apôtre...” (p. 318)

738 *IV Rész. A kis szent jakabot meg ölik* — fr. Chap. IV. „Mort de S. Jacques le Mineur Evêque de Jerusalem.” (p. 318)

Ezt Josef mondgya nekünk. — fr. „C’est ce que nous dit Joseph.” (p. 319)

De Eusébius... sokal bővebben beszél nekünk — fr. „Mais Eusébe après Hégésippe, nous apprend plusieurs particularitez du martyre de...” (p. 319) *és a menyei félhökön fog még egy nap el jöni.* — „et doit venir un jour porté sur les nuées du Ciel.” (p. 320)

739 *el végezék hogy el veszesék az igazat.* — fr. „résolurent de faire périr le Juste.” (p. 320) *egy ványolo a fejét bé töré, aposztó ványolo botyával.* — „Enfin un Foulon lui donna sur la tête un coup du bâton dont il servoit pour fouler les draps, et acheva de le tuer.” (p. 331) „fouler” a. m. sajtol, présel, nyom; NySz Ványol: ványoló; MTsz II. 919.

orige. in Cels. 1. 1. p. 55 — fr. folyt. még *in Matt. Graec. p. 223. c. d. Euseb. 1. 2. 6. 23. p. 65. Hieron. de Viris illustr. c. 2. in Jovin. 1. 1. c. 24.* (p. 321) és néhány sor kommentár.

740 *és Máriáé, a szent szüz nényié. ez így lévén akristus Jesusal unoka gyermek volt.* — fr. „et de Marie soeur de la Vierge. Ainsi il étoit cousin germain de...” (p. 322)

A siméon választását, szakadás követé. — fr. „Son élection fut suivie d’un schisme...” (p. 312)

a mely első ahét közönséges levelek között, — fr. „qui est la première des sept Catholiques.” *ezt a levelet az egész lévő meg tért sidoknak írta.* — „Elle est adressée à tous les Juifs convertis dans toutes les parties du monde.” (p. 322) *beszél arosz gazdagok ellen.* — „Il invective contre les mauvais riches, et...” (p. 323) *mind a testnek, mind a léleknek. meg gyógyulásokra* — „pour la guérison du corps et de l’ame.” (p. 323) Ezt követőleg elmaradt egy kb. kilencsoros bekezdés szent Jakabnak tulajdonított, de nem hiteles írásokról.

V. Rész szent pál levele a sidokhoz. — fr. Chap. V. „Epître de saint Paul aux Hébreux.” (p. 323)

742 *szent pál fel nem teszi anevét. ennek alevélnek se a kezdetin, se...* — fr. „Il

ne met point son nom, et sa qualité d'Apôtre, ni au commencement, ni en aucun endroit de cette Epître;" (p. 324) Calmet a bekezdés végén a levél autentikus voltára utalva, mintegy öt sorban visszatér a szerzőség kérdésére, amit Mikes elhagyott; a szerző is azzal zárja, hogy „Ces examens n'appartiennent pas proprement à l'Histoire.”

Athanas. ad Dracont. — fr. folyt. *Cyrril. Jerosol. Catech. 17. Epiph. haeres. 27. c.6. és Chrysost. ad hebr. praefat p 696* után is még *Hieronym. in. Isai. XI. 14. Theodoret. in. 2. Timot. IV.17.* (p. 324) A már idézett Athanasziosz Dracontius-hoz.

a templom kapitányának az irodeákját. — fr. „le secretaire d'Eléazar, Capitaine du Temple,” (p. 325).

és meg büntetvén, — fr. „et en les faisant punir.” *Antiq. 1. 20. c.8. Vide et de Bello, 1. 2. c. 24.* (p. 325)

743 Albinus azt könnyen meg engedé, — fr. „Albin l'accorda sans peine.” (p. 326) *a szabadság mindent tselekedni,* — „Ainsi la licence de tout faire... remplit Jérusalem et...” *Albinus maga. is huzta bitanglotta. predálta...* — „Albin voloit, pilloit, ravisoit les biens de tout le monde, chargeoit...” (p. 326)

a kiről már szollottunk,... — fr. „dont on a parlé,...” (p. 326) az ilyen fordulatok bizonyos ismétlődések jelzői is; *mind ezek élől járói valának, a sido nemzet el romlásának.* — „C'étoient-là comme les préludes de la ruine de la nation des Juifs.” (p. 327)

744 a sok drága kö képeket is. — fr. „et quantité d'excellentes statuës des plus grands personnages de l'Antiquité.” (p. 327)

tizen nyoltz ezer mester ember — fr. „dix-huit mille ouvriers” (p. 328) *azt tanátsolák... hogy tsináltassa meg a folyosot... a mely romlando félben volt.* — „proposerent au Roi Agrippa de rebâtir la galerie... et qui menaçoit ruine.” (p. 328) *pádimentumoztasák meg avárost* — „...de paver leur ville de pierres blanches.” (p. 329) a. m. kövezzék ki.

746 a sátoros Innepekre menvén. — fr. „étant venu à la Fête des Tabernacles, que les Juifs célébroient au mois d'Octobre, commença tout d'un coup à crier: Malheur au Temple: Malheur au Temple: Voix du côté...” *se a verésbe nem jajgata.* — „ni pour se plaindre;” (p. 329)

se egy tsep könnyvet nem ejtet, — fr. „ni une seule larme;” (p. 329) *semi szot ki nem vehete belölle.* — „il ne lui répondit rien,” (p. 330) *el botsátá mint egy esztelent.* — „Ainsi il le renvoya comme un fou.” *az ő szava. mind erőseb. mind hangosab vala,* — „il les prononçoit d'une voix plus forte et plus élevée.” (p. 330)

747 egy kö...meg tanálá. és meg ölé — fr. „une pierre poussée par une machine des assiégens, le renversa et le tua comme il proferoit ces mots.” (p. 330)

VI Rész. — fr. Chap VI. „Saint Paul vient en Judée” (p. 330)

a mint azt láttuk, — fr. „comme nous l'avons vû,” (p. 330) ez is ismétlődő esemény.

a hit hajójából ki estenek, és a sátánnak adta, — ti. őket — fr. „...ont fait naufrage dans la foi, et qu'il les a livrez à satan.” (p. 331)

és nem hejában való ékeséggel. és fodorított hajal, — fr. „et non de vaines parures et de frisures.” (p. 332)

Hogy a mely püspököket fog tenni. azok egy feleségüek legyenek. — fr. „Que les Evêques qu'il ordonnera n'ayent qu'une femme, et...” (p. 332) Mikésnél új lapkezdet; a kiadásban nem új bekezdés.

749 hogy olyan formába élyen, ... akik minék utánna lágy életet éltenek volna. — fr. „de vivre de telle maniere, que... car après avoir mené une vie molle...” dupla tiszteletet vegyének. — „soient doublement honorez,” azért hogy a többi is tartalékba legyenek, — „afin que les autres en ayent de la crainte;” hanem élyen kevés borral is. — „mais d'user d'un peu de vin,” Imé ezek a főveb részei... — „Voilà les principaux points de discipline que l'on remarque dans l'Épître à Timothée.” (p. 333)

vagy is talám már ebben avárosba volt. — fr. „Il étoit peut-être déjà en cette ville,” (p. 334) előtte elmaradt kb. három sor a fordításban.

750 maga haragos ne légyen. se részeges. se erőszakos. se... — fr. „qu'il ne soit ni altier, ni colere, ni sujet au vin, ni violent, ni...” (p. 334)

hazugok, hamisak. restek. torkosok, — fr. „menteurs, méchants, paresseux, gourmands.” (p. 334) hagyák el. a sidó fabulákat, és az emberi hagyásokat, — „les exhorte à quitter leur entêtement, à mépriser les fables Judaïques et les traditions humaines;” (p. 335) Ezekből áll. a Titusnak irt levél. — „Telle est l'Épître à Tite.”

Gessius Florust — fr. hozzá Antiq. 1. 20. c. 9. et de Bello, lib. 2. c. 24. (p. 335) ugyan a felesége is nyereté meg néki azt a Gubernatorságot, — „Cléopatre, ... lui avoit fait obtenir ce gouvernement par la faveur de Popée, qui avoit de l'affection pour elle.” (p. 335)

751 olyan kevés maga meg türköztetéssel viselé magát. és... — fr. „se conduit avec si peu de menagement, il...” (p. 336) a párt ütésnek... apárt ütésre, — „la révolte, ... à la rebellion,” (p. 337).

[VII Rész] — fr. Chap. VII. „Neron fait mettre le feu à la ville de Rome.” (p. 337)

752 Néro császár... egy magos toronyba fel menván, ahonét egészen ki láthatá az égést, — fr. „Alors il monta sur une haute tour, d'où il voyoit fort bien tout l'embrasement,” és ót musikás köntösben., a maga tsinált verseit kezdé énekleni. a Troja városának el égéséről. — „et là en habit de joueur de lyre, il se mit à chanter un poëme qu'il avoit fait sur l'embrasement de Troye.” (p. 338)

...hogy ő maga volna a kezdője annak az égésnek. — fr. „Toutes ces circonstances firent croire que c'étoit lui-même, qui étoit auteur de cet embrasement;” (p. 338)

754 mind ezek a Néro kerttyeiben menek vala végben. — fr. „Les jardins de Néron servirent de théâtre à ce spectacle.” a ki magais ót volt. kotsis köntösbe. és szekereket futtatot — „Il y representoit en même-tems les jeux du cirque, où il paroissoit lui-même en habit de cocher, conduisant des chariots.” (p. 339)

és még többek. — fr. kb. hat-hét sorral részletesebb, mint a fordítás, amelyben elmaradt a bekezdés vége (p. 339).

egy kevésé nap lemenetele előtt. — fr. „un peu avant le coucher du soleil, on vit en l'air...” *mint ha meg akarták volna szállani.* — „comme pour les assiéger.” (p. 340) Utána elmaradt kb. kétsornyi, más eseményre vonatkozó részlet.

755 szozatot... Menyünk ki innét — fr. „et ensuite une voix qui cria subitement: *Sortons d'ici.*” (p. 341)

üstökös tsillag... olyan rend kívül valo fényeséget — fr. „une cométe... un astre, ou un météore extraordinaire, ayant la forme d'une épée.” *az Irásnak ígéreti* — „les oracles de l'Écriture, qui...” *Ez a historikus. ezt vespasiánusra akarászabni.* — „Cet Historien en voulut faire l'application à Vespasien.” (p. 341)

757 Azt hiszük. hogy Romából írta ezt a levelét. — fr. „Nous croyons qu'il l'écrivit de Rome,” *és talám, a jelenés után,* — „et apparemment après cette apparition...” (p. 342)

a melyekel a roszt elméjük viszá élnek. — fr. „dont quelques mauvais esprits abusoient,” (p. 343).

758 Greg. Mag. in Ezech. homil 18 — fr. utána folyt. *Origen. in Joan. p. 88.* (p. 343)

olyan verseket hoz elé, — fr. „en allégué quelques passages.” (p. 344)

VIII Rész szent pál Romába mégyen utol szor. — fr. Chap. VIII. „S. Paul vient à Rome pour la dernière fois.” (p. 344)

Erasmust. — fr. „Erasme,” (p. 344) de a kötet végén az Errata jav. „lisez Eraste” (p. 665).

Euseb. I. 2. c 25 — fr. folyt. *Aster. homil. 8. Ambros. serm. 68.*

chrysostin acta. homil 46. — fr. folyt. *et in Vitup. vit. Monast. I. 1. c. 4.* (p. 344)

Sokan a regiek közül azt tartották, hogy — fr. „Plusieurs Anciens ont aussi attribué...” *Vide Consist. I. 6. c. 9. Arnob. I. 2. p. 50. Maxim. Tyr. homil. 54. Greg. Turon. Hist. Fr. I. 1. alii passim.* (p. 344)

a mely boszorkányos szekér volt. — fr. „dans un chariot de feu, se servant pour cela des secrets de sa magie.” (p. 345)

759 és a vére a székig fitskánkozék... — fr. „un homme entreprit de voler en présence de l'Empereur; mais... il tomba par terre, et que son sang réjaillit jusques sur la loge, où ce prince étoit placé pour le regarder.” (p. 345) „rejaillir” a. m. kiömlik, kifreccsen; MTsz I. 588: ficskándoz (fecskendez), a Székelyföldről idézi; EMSzT IV. 106: ficskándozik (szerte)fröcsköl. A bekezdés végéről (p. 345–346) elmaradt kb. hét sor a fordításban.

vide Bolland. 14. mart p. 343. — Jean Bolland (1596–1665) jezsuita tudós történész, a Héribert de Roswey hagiográfiai sorozat, az Acta Sanctorum... folytatója.

Chrysost contra vituperat vitae Mon I.c 4. — Chrysostomus aszketikus szellemű írása a kolostori élet gúnyolói ellen, Adversus vituperatores vitae monasticae, vö. még ÖM IV, k.

egy inya adóját — fr. „un échanson du même Prince.” (p. 346) *Alexander. aréz mives,* — „ouvrier en cuivre.” (p. 347).

hanem csak eszeréni volt, — fr. „et qu'on y lisoit simplement: *Paul Apôtre de Jesus-Christ, ...aux Saints qui sont, ... et aux Fidèles,* etc. (p. 347)

Basil. 1. 2. advers. Eunom. — A már idézett Baszileiosz egy másik dogmatikai műve, fr. *Contre Eunomius, livres V.*

vide Tertull. 1.5. Contr. marcion. c 17. — Tertullianus polemikus írása, *Adversus Marcionem V libri* (207—211-ből), vö. hozzá *ÖM V. k. is.*

760 fel teszi nékik a predestinációt, és... — fr. „Il parle aussi de la prédestination et...” (p. 347) *és az Isten szolgálattában való társának,* — „et son compagnon dans le service de Dieu.” (p. 348) A bekezdés végéről kb. két sor elmaradt a fordításban.

Arra inti, hogy... — fr. „il l'avertit de ranimer...” (p. 349) előtte elmaradt kb. négy sor a kéziratban.

762 és aki csak az ujságot keresi, — fr. „et qui ne cherchent que des nouveautez,” (p. 349).

azon helyre temeték. a melyet vaticánumnak nevezik — fr. „Il fut enterré au lieu nommé, Vatican.” (p. 350)

prudent de martyr 12. p. 144. — Prudentius (kb. 348—410), akit „keresztény Horatius”-ként említenek. *Aster.* — Asterius homiliáit előbb is idézte.

Euseb. 1. 3. c. 1. — fr. folyt. *Nyssen. de Beat. vit. orat. 8.*

Ambros. in ps. 118. — fr. folyt. *p. 1079. Theodoret. de Charitate, t.4. p. 689.* (p. 350) A már idézett Szent Ambrus biblia magyarázata, *Expositio in Psalmum CXVIII.*

Euseb. 1. 2. c 25 — fr. előtte még *Petr. Alex. can. 9.* és még *Hieronym. de viris illustr. c. 5.* után is *Chrys. in 2. Timot. IV. 16. homil. X. Prudent de Mart. 12.* (p. 350)

[IX Rész] — fr. Chap. IX. „Successeurs de S. Pierre dans le Siège de Rome.” (p. 351)

763 Beda Baron. etc. — fr. előtte *Rufin.* utána *Bolland.* (p. 351)

a hatalmat, csak egy személyre kelletek adni, — fr. „il fallut réunir toute l'autorité dans une seule personne,” (p. 351).

a deákok... a Görögök — fr. „Latins... Les Grecs” (p. 352).

Justin. Apol 2. p. 69. — fr. folyt. *et Dialog. cum. Tryph. p. 349. c.* (p. 352)

Tertul. Apol. c. 13. — fr. előtte még *Cyrrill. Catech. 6. Iren. 1. 1. c. 20.* és utána *Euseb. 1. 2. c. 14. alii passim.* (p. 353)

Simoni Sancto, Deo., — fr. a lap alján *Simoni sancto Deo. Ita Justin. Tertull. Cyrrill. Jerosol.* (p. 353) Utána kb. két sor, a bekezdés végéről pedig mintegy tíz sor maradt el a fordításban; majd egy kb. húszsornyi újabb bekezdés fordítása is hiányzik a heretikusokról (p. 353—354).

764 Tertull. praescript c 46 — fr. folyt. *Theodoret. haeret. 1. 1. c. 2. etc.* (p. 354)

a leg híreseb tanítványi... — fr. „Les plus fameux Disciples de Ménandre, furent...” előtte és utána is (p. 355) elmaradt egy-egy mondat a fordításban.

simon mágus — fr. „Simon le Magicien.” *Philostrat. vit Apollon. 1.4.c.8. 13.14.15.16. Fleury, t. 1. liv.2.* (p. 355) *rabságban,* — „en prison, où Néron

l'avoit fait mettre, à cause de la conjuration de Pison,...” (p. 355) kb. két sor fordítása elmaradt a kéziratban.

766 *anapban fogyátkozás lön*, — fr. „Il y eut une éclipse du soleil, et...” (p. 356) *mivel Néró asztalnál lévén, a meny kö az asztalra esék. és...* — „Comme Néron mangeoit, la foudre tomba sur la table, et fit tomber la coupe...” (p. 356) *olyan tréfa szokot ejte* — „il lui échappa enfin quelque raillerie, dont...” (p. 357) *a könyvet* — „le libelle d'accusation,” *a papirosat fejéren találá. az irás oda volt.* — „il trouva un papier blanc, sans aucune écriture;” (p. 357)

egy nagy famíliából valo leány — fr. „une jeune fille d'une famille Consulaire,” (p. 357) *a leány férjhez menőleg volt.* — „étant prête à se marier,” *akoron a leány fel serkene,* — „Alors elle s'éveilla, commença à parler, et...” (p. 357)

767 *...hogy a leány valósággal meg holt volna.* — fr. „Ceux qui mêmes étoient présens, n'osoient assüurer qu'elle fût morte: il sortoit encore...” (p. 357) kb. négy folytatódó sor fordítása elmaradt a bekezdés végéről.

X Rész. szent János Évangyélista Éfesusba megyen — fr. Chap. X. „S. Jean l'Evangeliste vient à Ephése.” (p. 357)

a tsalárd boszorkányok ellen, — fr. „malgré les impostures des Magiciens,” (p. 358).

rend szerént valo maradása, ...helyhezteté maradását, — fr. „sa résidence ordinaire,... fixa principalement sa demeure” a bekezdés végén (p. 358) kb. két sor fordítása elmaradt.

Euseb 1. 3. c 28. — fr. folyt. *Theodoret. haeres. 1. 2. c. 3.* (p. 359)

szükséges it fel tenni az ő historiáját. és rövideden... — fr. „il faut faire ici son histoire, et le précis de ses erreurs, ainsi que...” (p. 359)

768 *Theodoret haeretic.* — fr. folyt. *Fab. Prolog.p. 188.c.* (p. 359)

sok szakadásokra. vagy ágakra terjede, — fr. „qui produisirent chacune plusieurs sectes, ou plusieurs branches.” (p. 359)

az igen lehető, hogy... — fr. „Il y a beaucoup d'apparence que...” (p. 360)

770 *Origénes azt mondgya.* — fr. „Origenes reconnoît que...” (p. 361)

mint egy első graditsa vala esetének. — fr. „comme le premier degré de sa chute.”

sulpit sev. 1 3.hist p. 149, — A galliai Sulpicius Severus (IV–V. sz. ford.) történetíró.

Iren 1 1. c 25. — fr. folyt. *1. 3. c. 11. Theodoret.etc.* (p. 361)

...a láthatatlan lételeknél, — fr. „par une puissance fort inferieure aux êtres invisibles, qui...” (p. 362)

Mind ezek után nehez volna el hinni. hogy... — fr. „Il seroit mal-aisé de croire après cela, que...” (p. 362)

771 *Ignat Ep. ad philipp.* — Szent Ignác (I–II. sz.) antiochiai püspök, episztolaíró; vö. előbb *A Keresztényeknek...* jegyz. is.

és viszá tért a maga tellyességében szenvedetlenül. — fr. „et s'en étoit retourné dans sa plénitude, sans rien souffrir.” (p. 363)

ezek nagy szók., de csak arra valok. hogy el bodítsák atudatlanokat, — fr. „Grands termes, et qui ne sont propres qu'à étourdir les ignorans.” (p. 363)

Euseb. 1. 3. c 28. — fr. folyt. *ex Dion. Alex. et Caïo. Theodoret. haeret. Fab. 1. 2. c. 3.* (p. 364)

772 A pogányok babonaságit. széltiben követték, — fr. „Ils ne faisoient nul scrupule de toutes les superstitions du Paganisme.”

August. haeres. 5. — fr. folyt. *Philast. c. 33.* (p. 364)

Epiphani haeres. 38. — fr. folyt. még *Aug. Theodoret. etc.* (p. 365)

Az erköltsökről való tanítások szintén olyan meg romlot volt... — fr. „Leur morale étoit aussi corrompue que leur foi.” (p. 365)

774 ugyan olyan formában is ira ellenek — fr. „et saint Irenée les a refusez sous cette qualité.” (p. 366) kb. kilenc folytatódó sor fordítása elmaradt a bekezdés végéről. (p. 366–367).

A Gnostikusok. két kezdetet tartottanak, — fr. „On dit qu'ils reconnoissoient deux principes; l'un bon et l'autre mauvais.” (p. 367)

775 hanem csak tettzet mint ha szenvedet volna — fr. „sans souffrir réellement, mais seulement en apparence.” (p. 367)

egy olyannak a lelke, ... valamely élő allatban megyen holta után — fr. „Ils admettoient la métempsycose pour ceux qui n'étoient point de leur secte.” (p. 368) A lélekvándorlásról van szó.

végltre. — fr. „et enfin” előtte elmaradt még egy Máriával kapcsolatos könyv említése; kb. három sor (p. 368) lefordíthatlan maradt.

Plotinus...plotin 1 18. p. 203 — Plótinosz (205–270). *plátobol* — Platón, vö. az előző fordításokban is. *Hier. in vigilant c 2.* — Hieronimus polemikus írása, *Contra Vigilantium*; vö. az előző kéziratban is.

XI Rész szent márk mártírságot szenved Alexandriába 68. eszt. — fr. Chap. XI. „S. Marc vient de nouveau à Alexandrie, et y souffre le martyre, l'an 68. de l'Ere vulg.” (p. 369) Az 1718–1719. kiadásban ez is Chap. X. (p. 736), s ezért a továbbiakban számozása eggyel kisebb.

Chronic orient p. 110 — fr. folyt. *Bolland. 25. April.* (p. 369)

776 hurtzolni... vontzolták — fr. „ils le traînerent, ... le traînoit ainsi” (p. 369).

Békeség legyen veled. — fr. „La paix soit avec vous.” (p. 370)

Térjünk viszá már mostanában. és nézük meg mitsoda állapotban vagyon sido ország, ... — fr. „Retournons à present aux affaires de Judée.” (p. 370)

lactan. Instit. 1. 4. c 21. — Lucius Coelius Firmianus Lactantius latin egyházatya: *Divinae institutiones* (Isteni alapigazságok) c. műve a keresztény világnézet első rendszeres kifejtése.

778 hogy ez a nemzet nem volna olyan meg vető, a mint gondollya. — fr. „que cette nation n'étoit pas aussi méprisable qu'il le croyoit,” (p. 371) inkább: nem volna olyan megvetendő, hitvány.

...két millium öt száz ötven ezer — fr. „deux millions cinq cens cinquante six mille” (p. 372) Mikes kerekítette a beszorzásnál.

aki meg halgatván rövidségeket, — fr. „Il écoute leurs plaintes, et...”

XII Rész. háborúság Cesareába. és Jerusálemben. — fr. Chap. XII. „Brouilleries à Césarée, et à Jérusalem.” (p. 372)

779 *a mint ide fellyeb meg mondok,* — fr. „ainsi qu'on l'a marqué ci-devant,” inkább előzmény, mint ismétlődés. *Gallusnak... Gallus a pénzt el vevé.* — fr. „à Florus... Florus prit l'argent, et...” A fordításban itt elírásból Gallus — *Florus* helyett; *kilentz ezer hat száz forintot.* — „dix-neuf mille deux cens livres,” (p. 372) Mikes itt is elfelezi a „livres”-ben jelzett összeget forintra átszámolva; ugyanígy alább is.

tsak hamar averekedéshez fogának, — fr. „on en vint bien-tôt aux mains.” (p. 373) *Gallushoz* — fr. itt is *Florus*; Mikes a következő bekezdésben már újra *Florust* ír.

780 *tiszteletnek okáért,* — fr. „pour lui faire civilité.” (p. 374)

Florus a királyi udvar házhoz szálla. — fr. „Florus se logea dans le palais royal, et...” (p. 374) *hogy mennének fel prédálni a felső piatzot,* — „d'aller piller le haut marché, et de tuer tous ceux...” (p. 375) *kik a Romai lovas titulus viselték.* — „des Juifs honorez de la qualité de Chevaliers Romains.” (p. 375)

782 *de Florust meg vakitván a fősvénység.* — fr. „mais Florus aveuglé par son avarice,....” (p. 375) *Ez a Fejedelem Aszony. holmi vallás béli fogadásert...* — „Cette Princesse étoit arrêtée à Jerusalem par un voeu de Nazaréat, qui l'obligeoit de...” (p. 376) kb. négy folytatódó sor fordítása elmaradt a bekezdés végéről.

A nép arra igen nehezen állta, és... — fr. „Le peuple ne s'y détermina qu'avec une peine extrême.” *De Bello, 1. 2.c.27.* (p. 376) *fogván a szent edényeket. és a musikákat.* — „prenant avec aux les vases sacrez et les instrumens de musique,....” (p. 376)

a nép közül a háborúságot szerzőbbek. látván hogy — fr. „Les plus séditieux du peuple voyant qu'on...” (p. 377)

783 *köveket hajigalván reája.* — fr. „en les accablant à coups de pierres et de traits: ce qui...” *a folyosot* — „la galerie,” (p. 377).

XIII rész Cestius Gallus judeaba küld, hogy meg vizsgálják a florus tselekedetét. — fr. Chap. XIII. „Cestius Gallus envoye en Judée pour s'informer de la conduite de Florus.” (p. 378)

hogy végire mene a dolognak. — fr. „pour s'en instruire.” *sokáig beszélt neki. meg valván, hogy...* — „leur fit un long discours, où il témoigna être fort content de...” (p. 378)

784 *nem állta kérésekre,* — fr. „ne voulut pas y donner les mains.” (p. 379) *a kinek hoszu beszédével.* — „et lui fit un long discours, pour...” *a Romai igát* — „le joug des Romains.” (p. 379)

minden tehetségeket ellent állának. — fr. „s'opposèrent de toute leur force à cette innovation.” (p. 380)

785 *a felső városba... az alsó varost* — fr. „dans la haute ville,.... la basse ville,” (p. 380).

a hol aváros leveleit... — fr. „le Greffe public,” (p. 381).

akikről már másu szollotunk. — fr. „dont on a parlé ailleurs,” (p. 382) csak emlékeztető némi ismétléssel.

787 királyi köntösbe — fr. „avec un habit royal,” *meg fogák és meg ölék.* — „il fut pris et massacré avec les siens.” (p. 382)

[XIV Rész] — fr. Chap. XIV. „Les Juifs de Césarée sont égorgez par les Payens de la même ville.” (p. 383)

nyakokat szegék — fr. „égorgerent” *a gályákra küldé,* — „et les envoya aux galères.” *és valakit meg ölhetének meg ölék,* — „et tuèrent autant d’hommes qu’ils en pûrent prendre.” (p. 383)

789 *Scytopolis város,* — fr. „La ville de Scythopolis, nommée Bethsan dans les Livres saint écrits en Hebreu,…” *Liv. 2.c. 34.* (p. 384) *a sidok arra red állának, és...* — „Les Juifs y consentirent; et...” *rajtok menének,* — „allèrent les attaquer;” (p. 384)

E nevezetes familiából valo volt. — fr. „C’étoit un homme d’une race considérable.” (p. 385) *magát által üté a fegyverével.* — „il se perça de son épée, et tomba mort.” (p. 385)

790 *azal fenyegeték. hogy mind meg égetnék őket a theatrumba,* — fr. „menaçoient de les brûler tous dans l’amphithéâtre, s’il ne...” (p. 386)

hogy ölnek meg a kik nyakaskodnának, — fr. „de tuer les mutins,” *de végtére el nyomatának,* — „mais enfin ils succomberent;” (p. 386)

A töb syriai városok, — fr. „Les autres villes de Syrie...” előtte elmaradt három (Tyr, Hippos, Gadara) városra utaló néhány sor (p. 387) fordítása.

791 *XV. Rész. Cestius Gallus judéába mégyen.* — fr. Chap XV. „Cestius Gallus vient en Judée.” (p. 387)

meg bátorítá a sidokot, *és...* — fr. „donna coeur aux Juifs, qui...” (p. 388)

és ennek példájára a töb varosok is azt tselekedék, — fr. „et les autres villes suivrent son exemple.” (p. 388)

792 *fegyvert kapának.* — fr. „ils coururent aux armes,” (p. 389) *és egy néhány szekereit el nyéré.* — „et lui enleva quelques chariots chargés de bagage.” (p. 389)

oly keményen üte reájok. — fr. „les poussa si vivement,” (p. 390).

Josef azt erősíti, hogy ha... — fr. „Joseph assure que s’il eût donné l’assaut...” *arrol le verék.* — „il en fut détourné par...” (p. 390)

794 *ketelenek valának le ugrándozni a kö falrol.* — fr. „et les obligerent à se jeterent à bas des murailles.” (p. 390) *A sidok pedig anyi sidát kezdének le hajigálni...* — „Les Juifs lancèrent... tant de traits du haut...” (p. 391) *(a mint ök nevezik vala,) valamint a tekenös béka,* — „et faisant se qu’ils appelloient la tortue,” *De az Istennek haragja igen nagy volt.* — „Mais Dieu étoit trop irrité contre ces mutins, pour permettre que la guerre se terminât si facilement.” (p. 391)

Cestius pediglen nem tudván igazán... — fr. „Cestius mal informé de l’état des choses, et...” *Là-même, ch. 40.* (p. 391) *és a hátul járo seregből, sokakat meg ölének,* — „donnerent sur son arriere-garde, et lui tuèrent beaucoup de monde.” (p. 392) *a keskeny és vallus uton,* — „jusqu’à la descente de Béthoron, qui est fort étroit;” (p. 392) *ereszkedő v. lejtős, igen keskeny úton.*

795 nagy tsendeséggel, — fr. „sans faire de bruit;” (p. 392) *ki jár ót. valamint a strásák. szokták kiáltani,* — „Qui va là? comme font les sentinelles,” *Cestius olyan siettségel ment.* — „Il fit tant de diligence,” (p. 392) *Tacitus, és suetonius tesznek emlékezetet... és azt is fel teszik, hogy...* — „Tacite et Suétone parlent de... et remarquent qu'il y perdit une des aigles des legions.” (p. 393) *Publius Cornelius Tacitus,* vö. az előbbi fordításokban előforduló utalásokat.

valamint ki szaladnak az el merülő hajobol., — fr. „comme on se sauve d'un vaisseau prêt à être submergé.” *A régiek nékiünk azt mondgyák....* — „Les Anciens nous racontent,” *azt nem lehet valójában tudni, hanem azt el lehet hinni* — „On ne sçait pas précisément... Il y a bien plus d'apparence que...” (p. 393—394)

796 XVI Rész. *vespasianust küldi Néro a sidok ellen* — fr. Chap. XVI. „Vespasien est nommé par Néron pour faire la guerre aux Juifs.” (p. 394)

mert nem tsudálta az éneklésit. — fr. „parce qu'il ne témoignoit point assez admirer sa belle voix;” (p. 394)

a piaztzon a játékos helyre — fr. „dans le lieu des exercices publics,” (p. 394).

egyenlő akaratból — fr. „d'un commun consentement,” (p. 395).

798 *igen nehéz is volt. ezeket igazgatni.* — fr. „et difficiles à gouverner.” (p. 396) *fegyverisete fel,* — fr. „Il arma...” *hogy őket hadi embereké tehesse,* — „de les aguerrir,” (p. 396) *Giskalai János. aki igen tsalárd ravasz, nagyra vágyó, és hazug ember vala,* — „Jean de Giscala, homme artificieux, dissimulé, grand menteur, ambitieux, fourbe, s'étoit mis à la tête d'une troupe...” (p. 397)

799 *nem gyanakodván semit felöle,* — fr. „sans se défier de rien.” *azt hirdette volt, hogy...* — „il avoit fait courir le bruit, que...” (p. 397)

Egy sereg iffiuság — fr. „Quelques jeunes gens du bourg d'Abarith, qui faisoient garde dans le grand Champ,...” *Mikes elhagyta, hogy kik voltak; igen rosznak találá tselekedeteket,* — „Il désapprouva fort cette violence, et...” (p. 397) *Tarisé mellé.* — „dans l'Hippodrome, près de Tarichée,” (p. 398) *de a körül valo paraszt emberek.* — „mais les paysans des environs crient...” (p. 398)

801 *Josef ezeket kotzodni hagyá,...* — fr. „il les laissa contester avec ceux des autres villes, qui...” (p. 398) *NySz Kocód-ik, számos régi adattal; MTSz II. 1146: Kocód-ik: civódik. A többi látván ezeket oly véresen, meg ijedének, és el szaladának.* — „Les autres furent si effrayez de ce spectacle, qu'ils ne songerent qu'à s'enfuir.” (p. 399)

betegé tevén magát, — fr. „feignit d'être malade,” *silás pedig az ő jó akaroja tudtára adá ezt néki,* — „Silas, un de ses amis, lui en donna avis.” (p. 399)

802 *és egy tsónakba ugordék* — fr. „et se jetta dans une petite barque...” (p. 400) *tartván avárosi hadakozástol.* — „craignant une guerre civile, les empêcha.” (p. 400)

hogy ha eleit nem veszik; — fr. „si on ne le prévenoit.” (p. 400)

hogy ót számot adgyon a maga viselésiről — fr. „pour y rendre raison de sa conduite.” (p. 401)

mert igen titokba volt adolog. — fr. „parce qu'on tenoit la chose fort secrette.”

négyet a fejek közül meg fogatá, — „s'étant saisi des quatre Chefs de ces mutins,” (p. 401).

803 *hanem mesterségre akará meg tsalni...* — fr. „il usa de stratagème pour tromper...” *kis hajotskát... a hajotskákot* — „barques” (p. 401) *a kik ötét meg kövessék,* — „pour lui faire satisfaction.” (p. 402) *Josef azokat egy hajoban téteté.* — „Il les fit mettre dans une barque,” *hogy messe el neki a kezeit.* — „pour lui couper les mains.” *hogy leg aláb tsak az egyik kezét messék el.* — „Clitus le pria de lui laisser au moins une main.” (p. 402) *hogy legalább egyik kezét hagyják meg.*

805 *de végtire viszá kellették nyomulni vesztésel.*, — fr. „mais enfin il fut obligé de se retirer avec perte.” (p. 403)

XVII Rész Jerusálem a Romaiak ellen valo hadokozáshoz készül — fr. Chap. XVII. „Jérusalem se prépare à la guerre contre les Romains.” (p. 403)

a sziveket akaserüség meg hatotta vala. — fr. „avoient le coeur percé de douleur,” *hejában valo reménségel. táplálák magokat.* — „se repaissaient de vaines esperances.” *de semit nem vihete végbe* — „mais il succomba dans son entreprise.” (p. 403)

vespásiánus syriába mégyen. — fr. „Vespasien vient en Syrie.” *De Bello, 1. 3. c. 1.* (p. 404)

806 *a hadait pedig igen szoros rendbe tartá.* — fr. „Il fit garder à ces troupes une exacte discipline;” (p. 404)

de rend, és hadi tudomány nélkül. — fr. „mais sans discipline et sans expérience.” *és bátran várá őket,* — „et les attendit de pied ferme.” (p. 404)

ezek mind nyílasok valának, — fr. „Toutes ces troupes étoient garnies d'arcs et de flèches.” (p. 406)

807 *szán szándékal* — fr. „expres” *hogy ha... kötest akarnak tsinálni.* — „s'ils avoient dessein de faire un traité,” (p. 406).

Josef sokat beszélvén Jotapatrol. meg nem mondgya hogy mely tályon volt az avár. — fr. „Joseph qui nous a tant parlé de Jotapat, ne nous apprend pas en quel endroit elle étoit située.” (p. 407) Calmet próbálja azonosítani a helyet, de Mikes e pár sort elhagyta a fordításban. *A város magos kösziklán feküt. és sohult ahöz nem férhetek, hanem észak felöl.* — „La ville étoit bâtie sur un rocher escarpé, et inaccessible de toute part, si ce n'est du côté du septentrion;” (De Bello, 1. 2. c. 12. (p. 407)

808 *ki mondhatatlan sietségel... igen nagy sietségel* — fr. „avec une ardeur incroyable... avec une extrême diligence,” (p. 408) *fűszeteté tsak logolag, mint hogy pedig a bőrök tsak logoban valának fel akasztva,*... — „et suspendit entre chaque poutre des peaux de boeufs fraîchement tuez, qui étoient lâchement suspenduës,...” *mivel azt tudta. hogy a víz szük volt avárosba.* — „car il sçavoit que'on manquoit d'eau dans la ville.” *Ez így lévén el végezék. hogy erővel kellene meg venni avárost* — „Ainsi on en revint à la voye de la force.” (p. 408)

a padlásokat — fr. „les plattes-formes” (p. 409) *hogy kosokal. rontassa a falat.* — „il résolut d'employer le bélier pour battre la place.” (p. 409)

810 *sok szalma sákot* — fr. „quantité de sacs pleins de paille,” *sok égető*

eszközt gyűjtele esze. — „ayant fait amasser tout ce qu'il y avoit de matières combustibles” és a Romaiak meg nem mentheték — „sans que les Romains y pussent apporter remede.” (p. 409)

a sorkában nyilat löttének, — fr. „il reçut un coup de fléche au talon,” (p. 409) a. m. nyilat kapott a sarkába.

közönségesen valo ostromot tétete, — fr. „Vespasien fit donner un assaut général à la place.” (p. 410) rendelést tén a falak örzések iránt, ... a meg tsorbásítot fálnak örzésit... — „Joseph donna ses ordres pour la défense des murs, et s'attacha principalement à défendre la brèche, qui...” igen sok forró olajat öntete... — „une grande quantité d'huile bouillante;” *De Bello*, 1. 3. c. 19.20. (p. 410)

811 aviznek nem volta miat. — fr. par le manquement d'eau:” (p. 411) a. m. a víz hiánya miatt.

XVIII Rész jotapát városát meg veszik — fr. Chap. XVIII. „Prise de la ville de Jotapat.” (p. 411)

812 szököt sidó... hive az sidó szavának, — fr. „un transfuge, Vespasien profita de cet avis, et...” (p. 412) személy válogatás nélkül. — „sans aucune distinction.”

egy tiukos barlangba — fr. „dans une caverne fort secrette,” *ot marad vala rejtékben.* — „Il y demouroit caché...” egy aszony. *el árulá,* — „une femme le découvrit;” (p. 412)

813 maga esziben jutattá arégi álmajit, és... — fr. „rappelant aussi dans son esprit d'anciens songes qu'il avoit eus, et...” (p. 413)

Josef igen szép beszédet akará vélek azt el hitetni, hogy — fr. „Il leur fit un fort beau discours pour leur persuader qu'il ne...”

vessünk sorsot, hogy ki ölesék meg előbször — fr. „fut de leur proposer de tirer au sort qui mourroit le premier.” *az által. aki utánna következik. és... a más keze által halyon meg,* — Mikes magyarázata a végrehajtás módjához; *erre atanátsra. mindnyájan örömel reá állának.* — „Ils y consentirent;” (p. 413) *nem kételkedvén abban. hogy... és így mind végig,* — ez a részletezés nincs meg a kiadásban, és új bekezdés sincs.

814 hogy különös beszédgye volna véle. — fr. „qu'il souhaitoit lui parler en particulier.” (p. 414) *igen kevesé fognak élni,* — „ont si peu de tems à vivre?” *Én tiéd vagyok a hadi hatalom által,* — „Je suis à vous par le droit de guerre,” és *kegyesen kezdék véle bänni.* — „et commença à le traiter avec beaucoup d'humanité...” (p. 414) *suetonus. és Dionus fel teszik.* — „Suétone et Dion remarquent aussi, que...” (p. 415)

815 keserves énekeket énekelyenek az ő emlékezetire, — „qu'il y avoit presse à retenir des Musiciens, pour chanter des chants lugubres en sa mémoire.” (p. 415)

816 de rettentő szélvesz támadván a tengeren. — fr. „mais ils furent battus d'une si horrible tempête,” (p. 416) *a parttol. el nem távazhatának., se a partra ki nem szállhatának.* Mikes helyzetmagyarázata; *a Romaiak azt meg nem engedék nekik,* — nyomorultul négy ezeren atengerbe veszének — ennek van bizonyos

megfelelője a bekezdés végén: „que plus de quatre mille furent noyez. Les Romains y laisserent quelques troupes, qui pilloient tous les environs.” (p. 416) *a habok a kösziklákhoz tsapván hajojokat mind el töredezőnek és el sülyedének, nagy keserves kiáltásokal.*, Mikes leírása az összevont s toldott bekezdés végén.

817 *atartomány béli fő partosok, ... A pártosok.* — fr. „les principaux séditieux du pays... Les rebelles” (p. 417) másutt „les factieux” is. *nagy oszlás* — „la division” *a városiak* — „les bourgeois naturels,” (p. 417) *el szaladának amint leheté,* — „se sauverent comme ils pûrent;” (p. 418)

sok számu hajot... tsak halász hajokban — fr. „un grand nombre de barques, ... qui n’avoient que des barques de pêcheurs, et qui étoient sans experience et sans conducteurs.” (p. 418)

819 *az alább valo házakra dölnek vala. azok meg az aláb valokat döjtik vala, le, és...* — fr. „et par la chute des maisons, qui étant bâties sur un penchant, tombaient sur l’une sur l’autre, et...” (p. 419) *három romai vitézek akik strásán valának.* — „trois soldats Romains ayant fait tomber une tour,” (p. 419) Mikes a torony elrontását is leírja pár sorban *éitzaka. aváros leg magosab... el veszének,* — *másnap Titus lovas. és gyalog seregel. be mene* — „l’armée y entra de nouveau, et...” (p. 419)

819 *ilyen formába vevék meg aromaiak. Gamalát* — fr. „Ainsi Gamala tomba entre les mains des Romains.” (p. 420) összevonással és némi betoldással szőtt sorok a bekezdés végén.

a hegy teteje pedíg nagy tágas térhely, a hosza több három ezer lépesnél — fr. „et le sommet est une pleine de vingt-six stades, en trois mille deux cens quarante pas de circuit.” (p. 420) Mikes kerekített.

a gratiát — fr. „le pardon qu’il leur offrit,” *avároshoz közelgetvén.* — „s’étant approché de la ville,...” (p. 420)

821 *akikben örzököt hagyá* — fr. „où il mit garnison.” (p. 421)

XIX Rész jérusalembé nagy haboruság és meg oszlás vagyón — fr. Chap. XIX. „Troubles et divisions dans Jérusalem.” (p. 422)

Azt jó meg tudni, hogy... a kik egy mástól nem fűgötenek, — Mikes saját magyarázó megjegyzése, (: *a házához valo buzgoknak.*) ez is a fordító magyarázata az előzmények alapján. *a mint ide fellyeb meg mondok.* — „comme nous l’avons vû.” (p. 422)

822 *a meg hasonlást, mivel... külömb féle részt tsinálának* — fr. „et la division, par les differens partis qu’ils y forment.” (p. 422)

A nép ezen a mérészségen meg ütközék. — fr. „Cette hardiesse étonna le peuple: mais...” (p. 423) *de bello I 6.c 15* — fr. előtte is *Antiq. I. 20. c. 8. et* (p. 423).

Az ő szándékjok. tsuda volt., — fr. „C’étoit une entreprise monstrueuse;” utána elmaradt kb. négy folytatódó sor (p. 423) fordítása.

sorsot vetvén tehát, — fr. „et ayant jetté le sort” *I.Paral. XXIV.12.* (p. 424) előtte kb. két sor fordítása elmaradt; *inkáb hasonlitta atheátrumon valo egy actorhoz, mint sem egy fő paphoz.* — „plûtôt comme un Acteur de théâtre, que comme un véritable Pontife.” (p. 424)

823 *A buzgok* — fr. „des Zéléz” *A hartz atemplom mellet volt. a mely kö hajigálásból állot,* — „Le combat se donna auprès du Temple à coups des pierres.” (p. 424)

noha oda nem hitták. — fr. „sans qu'on l'y appellât;” (p. 425) *János mindgyárt meg esküvék mindenre,* — „Jean n'hésita pas de faire ce serment, et...” (p. 425)

825 *XX Rész. Az iduméusok Jérusalembé mennek.* — fr. Chap. XIX. „Les Iduméens viennent au secours des Zéléz.” (p. 426)

Hirkanus János idejében, — fr. „sous Jean Hircan,” *Joseph. Antiq. lib. 13. c.17 et de Bello, 1.4. c. 16.* (p. 426) *és olyan örömel mentek az ütközetre. valamint mások avendégségre,* — „courant au combat avec la même joye, que les autres vont à une fête.” (p. 426)

rettentő nagy zápor eső volt, — fr. „il survint un si furieux orage, que...” (p. 427)

826 *és azt akarák hogy ezeknek avadak. és a madarak. legyenek temető helyek.* — fr. „et voulurent qu'ils fussent exposez aux bêtes carnacieres, et privez de sa sépulture,” (p. 428) *Ez is volt egyedül...* — C'étoit le seul homme...”

akikből. irtoztato mészár széket tsináltak, — fr. „ils en firent une horrible boucherie.” *De Bello, 1.4.c.19.* (p. 428) *fő renden lévő urak,* — „hommes de qualité, étant encore dans la vigueur de leur âge, et en état de bien défendre leur patrie.” (p. 429)

Az Iduméusok, és a buzgok., — fr. „Les Iduméens et les Zélateurs...” a bekezdés első soraihoz utalások a kiadásban: *De Bello, 1.4.c.19.p. 883. és Grotius, Hamm. Constant. l'Empereur, Louüs de Dieu; Tillemont, Ruine des Juifs, t.I. art 54. Jansen. in Matth. etc. s tovább Matth. XXIII. 34.36. Voyez notre Commentaire sur...* (p. 429)

827 *és beszédit, a hazájának nyomoruságos voltán végezé el.* — fr. „et finit, en déplorant l'état malheureux de sa patrie.” (p. 429)

egy jó embert — „un homme de bien.” (p. 430) *vedd el tőlünk ezt a fel oldást.* — „Reçois cet absolution que nous te donnons, et...” (p. 430)

828 *Iduméusok...* — fr. „Les Iduméens ouvrant enfin les yeux sur...” *De Bello, 1. 4.c.20.* (p. 430)

829 *A pedig halálra méltó vétek volt, ha...* — fr. C'étoit un crime digne de mort d'avoir mis en terre...” (p. 431)

idővel bé is tellyesedék vespásiánusnak ezek a szavai, — fr. „L'évenement justifie parfaitement cet avis de...” (p. 432) *a melyekre it, úgy tettik hogy Josef figyelmez* — „auxquels Joseph semble faire attention dans cet endroit.” (p. 432)

a mint már azt láttuk, — fr. „comme nous l'avons vü,” (p. 432) csak utalás, nem ismétlés.

830 *de ritkán verekedének egy másal.,* — fr. „mais ils en venoeint rarement aux mains, et...” (p. 432)

[XXI Rész] — fr. Chap. XXI. „Mort de l'Empereur Néron.” (p. 433)

plutarch. in neron. suet. 1. 6. — fr. még *Dio. 1. 63.* (p. 433) s végül *Tacit. hist.1. 1.* — Plutarkhosz (i. e. 50 előtt—120 után).

a Gálba része — fr. „Le parti de Galba” mind ezek a támadások — „Ces mouvemens” (p. 433).

...*még a skatulyát is a melybe méreg volt.* — fr. „on lui avoit même ôté une boëte de poison que Locusta lui avoit préparé;” (p. 434) *egy ó köpenyeget veve magára,* — „couvert d’un vieux manteau, il...” (p. 434)

831 *tsipkés és bokros ösvenyen* — fr. „par un sentier plein de ronces et d’épines.” *arra kéré. hogy bunék egy gödörbe,* — „Phaon le pria de se cacher dans un creux, d’où l’on avoit tiré du sable;” (p. 434)

832 ... *ki huza két nagy kést.* → fr. „tira deux poignards” (p. 435) *egy sirt* — „sa fosse”, *mondván gyakorta.* — „et disoit:” *hogy kel ilyen jó musikásnak el veszni!* — „Faut-il qu’un si bon joëur d’instrument périsse!” *segítvén arra amaga író deákja,* — „aidé par Epaphrodite son Secrétaire.” *és ezel ki mula a világbol.,* — „Sur cela il expira.” *uralkodásának tizen negyedik esztendejében* — „Il avoit trente-un ans, et en avoit régné treize, et huit mois, moins deux jours.” (p. 435) Mikes ezt kerekítette.

833 *a viznek nagyon valo meg áradása.* — fr. „cette riviere grossie par les pluies, les arrêta;” (p. 436) *hajokon a meg holt tengeren,* — „dans les barques sur la mer Morte,” *reájok mene. és fel darabolá őket.* — „il alla les attaquer, et les tailla en pieces.” (p. 436)

Massáda kastélyában — fr. „dans le Château de Massada,” *De Bello, 1. 4. c. 24.* (p. 436) *szintén ugy. valamint az emberi testben., amidön...* — „de même que dans le corps humain,...” (p. 437)

a vindex pártolását. — fr. „la révolte de Vindex, et les troubles de l’Espagne...” *Là-même, ch. 26.* (p. 437)

834 *hogy élödgyenek, nyerekedgyenek,* — Mikes összevonó fogalmazása a bekezdés végén — fr. „et y laissa des troupes pour faire des courses dans les pays: de sorte que presque toutes les avenues de Jérusalem étoient occupées par ses troupes.” (p. 438)

835 *magokat fogyaszták ronttsák.* — fr. „ils ne s’en servirent que pour s’entredétruire, et” (p. 438).

XXII Rész. simon judeát pusztittya — fr. Chap. XXII. „Simon fils de Gioras désole la Judée.” (p. 438)

különös hada volt, — fr. „il fit un corps à part, pilloit part-tout, et...” (p. 439)

836 *a kö falrol le ugrég a völgybe és meg hala,* — fr. „il se jetta du haut de la muraille dans la vallée, et se tua.” (p. 439)

hada sokal feleseb — fr. „que l’armée de Simon étoit beaucoup plus grande, qu’elle n’étoit en effet.” (p. 440)

ugy tettzik. hogy a rozsz tselekedetben gyönyörködtek, — fr. pour ainsi dire, plaisir à malfaire.” (p. 440)

837 *száz féle képen kinoztatá őket,* — fr. „les faisoient tourmenter en mille maniere.” (p. 441) *hogy el végeze. ami még ót prédálásra maradot volt.* — „pour aller achever de piller le reste de l’Idumée.” (p. 441)

és nagy hajokon valának. — fr. „et qu’ils étoient embarquez sur de grands vaisseaux,” (p. 441).

Vespasiánus meg indula... — fr. „Vespasien partit de Césarée le cinquième de Juin, pour...” *Là-même, ch. 33.* (p. 441)

a országban valo légiok, — fr. „par les légions qui étoient en Germanie;” (p. 442)

838 *nagy kedve lett volna. meg segíteni hazáját,* — fr. „il brûloit d’envie de la secourir: mais...” (p. 442) a. m. égett a vágtyól... erősebb érzelmi hangsúllyal.

XXIII Rész vespasiánust császára teszik — fr. Chap. XXIII. „Vespasien est proclamé Empereur par son armée.” (p. 443)

végűre az egész nap kelet Császárnak üsmeré nagy örömel. — fr. „Enfin tout l’Orient le reconnut avec une joye incroyable.” *engedelmes levelekel,* — „avec des Lettres pleines de soumission.” (p. 443)

839 *el rontván a lántzait. ... tették volt lántzra, ... el törék az ő lántzait.* — fr. „en brisant ses liens, ... dans les fers... on lui rompit ses chaînes.” (p. 444) Mikes egy szót használ, a francia három különbözőt.

Mind ezek a nagy változások alatt, — fr. „Pendant toutes ces révolutions,” *Ezek aszony köntöst vesznek vala magokra, magokat fel ékesittik, és meg festik vala, ...* — „Ils s’habilloient en femme; ils se paroient et se fardoient comme elles, et les surpassoient par leur infamies et leurs abominations.” (p. 444) Mikes a mondat befejező részét elhagyta.

végűre a meg osztlás közibe szivárkozék, — fr. „Enfin la division se mit parmi eux.” (p. 444)

olyan orvosághoz fogának, a mely veszedelmeseb volt anyavalyánál, — fr. „ils eurent recours à un remede, qui étoit plus dangereux que le mal.” (p. 445)

840 *a fő pap Matthias.,* — fr. „Le Pontife Matthias, apparemment... comme on l’a vû ci-devant,” (p. 445) Mikes kb. három sort elhagyott, mivel már szó volt róla.

841 *... meg ne véreze kezeit.* — fr. „de tremper ses mains dans le sang.” (p. 446) a francia szöveg nyomatékosabb: *tremper ses mains dans le sang*” a. m. hogy kezeit vérrel mocskolja be.

tsak éppen sido ország marada a pártolásba. — fr. „Il n’y avoit que la Judée qui perséveroit dans sa rébellion.” (p. 447)

842 *a papok rekesztésit., ... Izrael udvarában* — fr. „du parvis des Prêtres, et... dans le seul parvis d’Israël.” (p. 447)

Jerusalem három részre oszlik — fr. „Jérusalem est divisée en trois partis.” (p. 447) szintén a margón.

azokból részletet a maga embereit. akik gyakorta meg részegedtenek. — fr. „en faisoit part aux siens, qui en abusoient souvent jusqu’à s’enyvrer.” (p. 448)

843 *fel égeté az élés házakot,* — fr. „mettoit aussi le feu aux magasins;” (p. 449)

János a tornyokból akará rontatni a templom belső falait. — fr. „Jean voulut s’en servir pour battre le temple intérieur.” (p. 449) előtte és utána néhány magyarázó sor elmaradt a fordításban.

XXIV Rész. Titus jérusálem ellen indul — fr. Chap. XXIV. „Tite marche contre la ville de Jérusalem pour en faire le siege.” (p. 449)

Titus meg indulván... — fr. „Tite alla...” az utazásról szóló kb. tizennégy sornyi részlet (p. 450) fordítása elmaradt.

sok szeretsenek is — fr. „Il y avoit aussi beaucoup d'Arabes, et...” (p. 451) *hirt, nevet akarának magoknak szerzni.* — „qui étoient bien-aises de se signaler à la vûe de Tite.” (p. 451)

844 ezeket követé egy sereg ásoval, kapával. és féjszivel. ezek az utakat egyenesítették. és... — fr. csupán „les pionniers les suivoient, pour aplanir les chemins.” (p. 451) *abágásiával.* — „avec le bagage.” *amarkotányosok. a mester emberek* — „Les vivandiers et les manoeuvres, avec...” (p. 451)

végzetetlen idegen sidok — fr. „une infinité des Juifs étrangers” (p. 451) *Az a retentő sok ember.* — „Cette multitude d'hommes,” (p. 452).

de bello 16 c 34. — fr. folyt. p. 963. c. et Praefat. p. 705. d. Dion. I. 66. p. 746. c. d. (p. 452)

846 halhattuk ide fellyeb — fr. „Nous avons vû ci-devant” (p. 452) Mikes igyekszik változatossá tenni az ilyen francia szerzői utalásokat. *A feleség, a kétségben való esés.* — „L'obstination et le désespoir” (p. 453).

szoros, tövises bokros. és gödrös uton. — fr. „par un chemin serré et embarassé par des hayes, des fossez, des clôtures de jardin, il...” *se elé, se hátra nem mehete,* — „sans pouvoir ni avancer, ni reculer.” (p. 453) *Az Istennek látható gond viselése volt rajta. meg nem engedvén hogy...* — „Dieu par une providence visible, ne permit pas...” (p. 454)

Ez a kis győzedelmetske — fr. „Ce petit succès” (p. 454).

847 mert a Romai szokás avolt. hogy... azon a helyen. — Ezt Mikes fűzte hozzá.

a linedin kívül úzék. és fel is adtanak volna egészen rajtok, ha... — fr. „la chasserent hors de ses lignes, et l'eussent antierement défaite, si...” (p. 455) *Hihető hogy Tacitus...* — „C'est apparemment ces differens chocs que Tacite et Dion ont voulu marquer, en disant, qu'avant que...” *Tacit hist 1. 5 c 11* — fr. folyt. p. 118. Dio, I. 66. p. 746. (p. 455) Mikes elhagyta a másik auktor. A már idézett Tacitustól itt a Historiae-re utal; a kiadás erre s Annalesre is hivatkozott már.

849 bé tsuztatá. — fr. „y fit glisser” (p. 456) *a nép igen meg ijede.* — „Cela causa un effroyable tumulte parmi le peuple, qui...” (p. 456)

az Élézár része — fr. „la faction d'Eléazar” (p. 456).

XXV Rész Titus békeséget hirdet a sidoknak — fr. Chap. XXV. „Tite fait faire des proposition de paix aux Juifs de Jérusalem.” (p. 457)

Más nap a sidok úgy téteték mint ha... úgy tétetvén — fr. „Le lendemain ils feignirent de se vouloir rendre.” (p. 458) „faisant semblant de...”

850 olyan balgatarok valának — fr. „ayant eu l'imprudence de les suivre,....” (p. 458) *hogy meg kegyelmeze nekik* — „qu'ils obtinrent leur pardon.”

Titus meg kerülé a várost, — fr. „Tite fit le tour de la ville” *De Bello, 1.5.c.17.* (p. 458)

lövő szerszámok. — fr. „des machines,” (p. 459).

851 *a leg kisebbik kö. száz huszon öt fontos vala.* — fr. „Les plus petites de ces pierres étoient du poids d'un talent.” A lapalji jegyzetben „Le talent Hebreu étoit du poids de cent vingt-cinq livres Romaines, ou...” (p. 460) Mikes ennek alapján írta fontnak; *kiáltván sidoul. Bar-ba: A fiu jö.* — „en criant en Hébreu: Bar — ba: Le fils vient.”

fold alatt való utak — fr. „des conduits sous terre,” *aki menetelek,* — „leur issué” (p. 460) *egy kötel végire kövven egy darab onnot. aváros faláig hajíták.* — „ils jetterent un plomb attaché à une corde...” (p. 461) *a kosok* — „les béliers”

853 *és ki ki meg tsendesedék.* — fr. „et ainsi le trouble cessa.” (p. 462)

Titus a városba szálla, és... — fr. „Tite se campa dans la ville...” (p. 462) *mint akarnák meg jadtzotatni a Romáiakot.,* — fr. „pour l'avertir du jeu qu'ils jouoient.” (p. 463) *de tsak hamar észre vévén az ő mesterségeket,* — „mais ayant bien-tôt reconnu leur artifice,...” (p. 463)

854 *mind ezek nekik sokat szolgáltak.* — fr. „leur étoient favorables.” (p. 463) *a második kerületet... a második kerítést.* — „cette seconde enceinte,... ce second mur” (p. 464).

XXVI Rész nagy éhség jérusálemben. — fr. Chap. XXVI. „Extrême famine à Jérusalem.” (p. 464)

apártosok kegyetlenül prédállják vala aközönséges népet, — fr. „Les factieux pilloient impunément le menu peuple;” *hogy láthasa ahadat.* — „pour voir ce spectacle.” *ez a mustra* — „Cette revûe dura quatre jours.” (p. 464)

856 *de rövid idő alatt az éhség meg emészti őket.:* — fr. „ils seroient bien-tôt consumez par la famine:” (p. 465) Mikes Titus beszédében többnyire követi a kiadás kettőspontozását, de itt-ott pontot és vesszőt is tesz hozzá; *a silóé tsorgoja.* — „la fontaine de Siloé,” (p. 466) *Ez a tsuda meg történt volt...* — „Que ce même prodige avoit été remarqué lorsque...” (p. 466)

nagyob indulatal követé beszédit, mint annak előtte.; — fr. „Cela ne'empêcha pas de continuer son discours avec encore plus de véhémence qu'auparavant: mais...” (p. 466)

857 *tudták hol keresni az el nyelt aranyat.* — fr. „ils retrouvoient cet or dans leurs excremens.” (p. 466) *és mint egy jádzanak vala a nép életével. és vérivel.* — „et ils se joüoient de la vie et du sang du peuple.” (p. 467)

A szegények, a kiknek sok tselédgyek vala, és... — fr. „Les pauvres qui étoient chargez de famille, et...” *alig gyözték keresztet tsinálni...* — „A peine pouvoit-on suffire à faire des croix, et trouver de la place pour les planter, tant le nombre...” (p. 467)

858 *a kiket fegyveresen fogták el.* — fr. „qui étoient pris les armes à la main,...” (p. 468)

a földet meg ásatá pintze formára, és — fr. „mais Jean ayant fait miner pas dessus les deux terrasses qui...” *meg kenetvén szurokal. meg gyujtatá.* — „et y ayant amassé beaucoup de bois enduit de poix et de bitume, y mit le feu;” (p. 468) *rettentő vakmerőségel* — „allèrent avec une intrépidité étonnante,” (p. 469)

nagy vakmerő sebeséggel. menének a Romaiak strásaira, — „allèrent avec une impétuosité incosiderée attaquer les corps de garde des Romains, et...” (p. 469)

859 közönségesen ezt mondgyák vala, Dio azt mondgya, hogy — fr. „ainsi qu'on le disoit communément. Dion ajoûte que...” (p. 469) Mikes eddig Dion alakot használt; Dio a francia szövegben is előfordult a fordításban elmaradt utalásokban; volt egy Cassius Dio (kb. 155–235) görög történetíró is, aki megírta Róma történetét Marcus Aurelius császár haláláig.

XXVII Resz. A Romaiak körül veszik falal jérusalemet — fr. Chap. XXVII. „Mur que les Romains bâtirent tout autour de Jérusalem.” (p. 470)

némelyek azt tanátsólák, hogy... azt jóvallák. hogy... Mások azt mondák. hogy... — fr. „Les uns disoient... étoient d'avis... D'autres crurent qu'on...” A Titus tanátsa pedig a vala. hogy — „Tite fut d'avis...” a kertület — „son circuit” ...hetven — „... soixante et quinze” (p. 470).

861 A gonosz pártosok — fr. „Les scelerats,” A haldoklok haltokor, — „Les mourans en rendant l'ame,...” (p. 471)

Az éhség pedig nevekedvén, ugy tettzet mint ha apártosok kegyetlenségeis nevekedék, — fr. „La famine croissant toûjours, il sembloit que la cruauté des factieux s'augmentât aussi.” (p. 472) akiben még valamely kevés erőtske volt, — tsak örletlen eszik vala, — „où les uns mangeoient ce grain sans être moulu,” akoron nem lehete látni teritet asztalt. — „On ne voyoit en aucun lieu de tables dressées: mais...” (p. 472)

862 A partosok mint aragadozo farkasok... mint a dühöt ebek, — fr. „Les factieux commes des harpies,.... comme des chiens enragez...” (p. 473) de még a holtakat is meg keresgéltek, — „On fouilloit jusqu'aux mourans, pour...” a mellyet már fel hajházták volt. — „où ils avoient déjà fouillé par-tout.” (p. 473)

leg aláb ezer két száz forintot, — fr. „au moins deux mille quatre cens livres.” (p. 473) Mikes itt is a felét számítja.

863 mint aza nevezetes példa. a melyet Josef mond egy aszszonyrol., a ki meg ette a maga gyermekét. Ez az historikus meg vallya hogy... — fr. „que l'exemple fameux que Joseph rapporte d'une femme qui mengea son propre enfant. Cet Historien avoué qu'ou...” (p. 474)

A fiát a tsetstől el voná. és ezen szokot mondá néki. — fr. „Elle arracha son fils de la mammelle, et lui parla de cette sorte: Enfant infortuné, que...” (p. 475) ezeket el végezvén,... — „Ayant dit cela, elle tué son fils, le fait cuire, en mange une partie, et cache le reste.” (p. 475)

865 Illyen halálos tselekedetnek a hire az egész városon el terjede, — fr. „Le bruit d'une action si funeste se répandit aussi-tôt par toute la ville.” (p. 476)

ezt a rettentő dolgot. — fr. „cette action d'inhumanité,” (p. 476) It mind egészen le irtuk a mi az éhséget illeti. azért hogy félbe ne szakaszuk a historiát. — „Nous avons mis ici de suite tout ce qui regarde la famine, pour ne plus interrompre le fil de l'Histoire.” (p. 477) ti. hogy újra v. többé ne szakítsuk meg a történet fonalát.

866 tizedik juny kezdék el, és tsak a végin készülének el, — fr. „On y travailla

depuis le 10. de Juin, jusqu'à la fin du mois." (p. 478) A kiadásban ez lapalji megjegyzésben; *meg fosztatva arégi szépségektől.*, — „dépoüillez de leur ancienne beauté.”

rettentő hálá adatlanságal fizeté meg... — fr. „paya ce service par la plus noire des ingrattitudes.” (p. 478)

867 *egy kövel meg sebesíték a fejét. és le esvén el ájula,* — fr. „il fut blessé à la tête d'un coup de pierre, qui le fit tomber évanoui.” (p. 479)

XXVIII Resz josefre gyanakodnak mind a sidok mind a Romaiak. — fr. Chap. XXVIII. „Joseph est suspect aux Juifs et aux Romains.” (p. 480)

Nemellyek a falokon botosátyák vala le magokat, — fr. „Les uns se jetoient par dessus les murailles: *De Bello, 1.5. c. 36.* (p. 480) inkább átvetik magukat, v. le ugranak... *mivel fel lévén puvadva. mint aviz korságosok.* — „car étant enfléz comme des hydropiques, et...” (p. 480)

869 *Azt mondok ide fellyeb hogy* — fr. „On a remarqué ci-devant que...” (p. 481) *hogy a szököt sidok tele volnának aranyal.* — „que ces transfugents étoient tout pleins d'or.”

a varos költségin — fr. „aux dépens du public,” (p. 481) *Mások azt mondgyák. hogy* — „D'autres rapportèrent...” (p. 482)

870 *de még dög halált is.* — fr. „et y produire bien — tôt la peste.” *mint ami tartományinkba.* — „que dans nos climats.” (p. 482)

minden tartalék nélkül el vevé a bort, és... minden tartalék nélkül meg is részegednek vala, — fr. „Il ne craignit pas de prendre aussi du vin et de l'huile, que... et de le partager à ses gens, qui en userent sans crainte, jusqu'à en faire des excès.” (p. 483) *tartalék nélkül* — félelem nélkül. NySz Tart: tartalék 3. Mikes ÖM III. 1007, 1017.

a sidok hejában valo remenségekel hizelkednek vala magoknak, — fr. „les Juifs se flattoient encore de vaines esperances; ne pouvant se persuader que...” (p. 483)

871 *csak haszontalanul.* — fr. „sans avoir rien fait.” *egy köben meg botlék.* — „ayant rencontré une pierre qui le fit tomber,...” (p. 484)

nagy hartz lön. — fr. „et il se donna un combat opiniâtre, qui dura dix heures, aux portes de ce saint Lieu.” (p. 485)

873 *a szegek miat. a melyekel a tzipeliüse talpa meg vala rakva. az akori hadi embereknek szokások szerent. meg sikamodék, és el esék,* — fr. „les cloux dont ses souliers étoient semez, selon l'usage des gens de guerre de ce tems-là, le firent tomber, et...” (p. 485)

XXIX Rész Az estvéli és a regeli áldozatok meg szünek a templomba. — fr. Chap. XXIX. „Les sacrifices perpetuels qui s'offroient le soir et le matin, cessent dans le Temple.” (p. 486)

János pedig szitokal bestelenségel. felele a Josef beszédire. mondván... — fr. „Jean ne répondit au discours de Joseph que par des injures, ajoutant...” (p. 486)

874 *azt kezdék hirdetni hogy* — fr. „ayant fait courir le bruit, que...” (p. 487)

Azok a dühösek → „Ces furieux” és még kevélyebbeké lének, — „et n'en devinrent que plus insolens.” (p. 488)

de bello 1.6. C 21 22. — fr. Ch. XXI. et XII. (p. 488) Az 1718., 1719. kiadásban Chap. XI. et XII. (p. 818)

első kerítésit... első kerületit — fr. „la premiere enceinte... la premiere enceinte du Temple” *amint ezt meg fogjuk mondani.* — „ainsi qu'on le dira ci-après;” *remélvén hogy meg lophatták őket,* — „dans l'esperance de les surprendre.” *Là-même, ch. 15.* (p. 488–489)

875 22 júly — 27 júly, fr. hozzá *De bello, 1. 6. c. 16. Dio. 1. 66. és Chap. XVIII. et XIX.* (p. 489) *fával, büdös kövel, és szurokal, és...* „ayant rempli de bois, de souffre, et de bitume,...” *soufre~kén; lajtorjákon* — „des échelles” *és száz féle képen veszének el,* — „et les fit périr de mille manières diverses,...” (p. 489) *de anagy terh reája esvén* „mais il fut accablé du poids et...” (p. 490)

Titus... vereté amásodik kerítést. — fr. „Tite fit battre... un des salons de la seconde enceinte, ou du parvis des Prêtres.” *De Bello, 1.6. c. 22.* (p. 490)

877 *és a zászlojokot fel tegyék.* — fr. „et planter leurs drapeaux.” (p. 491)

tsak nézék. meg sem mozdulának. — fr. „Ils virent brûler les portiques sans remuer, se contentant de...” (p. 491)

Más nap kilentzedik Augusti. — fr. „Le lendemain neuvième d'Août, Tite donna ordre...” Chap. 24. (p. 491) *olyan tsudálatra méltó épületet* — „un édifice si admirable.” (p. 492).

879 *a melyet valóságosan mondhatni... Templomnak hitták* — Mikes kb. négy-sornyi magyarázata a bekezdés végén.

XXX Rész. Egy Romai vitéz a templomot fel gyujtja — fr. Chap. XXX. „Un soldat Romain met le feu au Temple.” (p. 493)

egy égő üszöget — fr. „prit une pièce de bois tout en feu;” *három sorjában valának egy másra építve.* — „Il y en avoit trois étages l'un sur l'autre, et...” *veszedelmes napja vala a Jérsalemi Templomnak* — „jour fatal au Temple de Jérusalem, puis-que ce fut...” (p. 493) kb. három sor elmaradt a fordításban a bekezdés végéről.

azonal oda futamodék. — fr. „accourut aussi-tôt” (p. 493) *üzik. vágják. ölik vala a sidokot,* — „les Romains pousoient, tuoient, massacroient les Juifs;” (p. 494)

880 *a szekrény, a törvény táblái. és kérésimok.* — fr. „l'Arche d'Alliance, avec les tables de la Loi et les Chérubins.” (p. 494)

A vitézek. le huzák szagaták. az arany, és az ezüst pléheket, azután el ragadák és el ronták az... — fr. „Les soldats arracherent chacun ce qu'ils pûrent des lames d'or et d'argent; ils enleverent et casserent les vases et les tables; et...” (p. 495)

keservesen kiáltozának, — fr. „jettoient des cris lamentables.” (p. 495)

881 *Titustol gratiát kérenek,* fr. „Ils demanderent la vie à Tite;” (p. 496)

882 *hamis jövendölő* — fr. „Un faux Prophète” (p. 496).

még tsak a kints tarto házakot sem. — fr. „non pas même les chambres de la

trésorerie, qui...” az *Ab. holnapjoknak kilentzedik napján a mely Augustusba esik.* — „le neuvième du mois *Ab*, qui revient à peu près au mois d’Août. Ils y célèbrent le grand jeune, demeurent...” *Vide Hyeronym. in Sophon. 1. Scalig. Isagog. p. 45. (p. 497)* Kb. három folytatódó sor elmaradt a fordításban a bekezdés végéről.

XXXI Resz a Romaiak áldozatot tesznek aváros meg vételiért. — fr. Chap. XXXI. „Les Romains sacrifient à leurs Dieux, en action de graces de la prise de Jérusalem et du Temple.” (p. 497)

883 *de bello. 1 6. c 43* — fr. folyt. *Apollonii Thyan. vita per Philostr. lib. 6. c. 14. (p. 497)*

azt meg. engedé nékik, és... maga kezdé el a beszédet, — Mikes írta ezt a sort Titus szavai elé. *Ti magatok gyujtottatok meg a Templomot, mondá nékik, és... Nem méltoztatom hogy hoszab beszédel előtökbe tegyem bolondságtokat.,* mindezt kb. tizenkét sorban Mikes szötte bele Titus beszédébe.

884 *mas nap fel égeték a helyt ahol aleveleket szokták volt tartani. és ahol törvényt tettek,* — fr. „Le lendemain ils brûlerent le trésor de Chartres, le palais d’Acra, celui où l’on rendoit la Justice, et le lieu nommé Ophala.” (p. 498)

azokáért, azon vala hogy... a mi még meg maradot, — Ez is Mikes kb. háromsornyi bővítése. *de ök tsufszágal illeték ötet,* — „mais ils se moquerent de lui.” (p. 499) *nem is akarák hallani azt. hogy... azt a szegény népet.,* — Mikes fűzte hozzá a kb. tizenkét sornyi szöveget, jóllehet már ismert dolgokról van szó benne.

885 *Azal hizelkedének magoknak...* — fr. „Ils se flattoient que...” (p. 499) *de etsak hejában valo volt... vigyázása elől* — Mikes saját szentenciózus mondatával zárja a bekezdést.

Titus kegyelmesen fogadá öket. — fr. „Les Romains les recevoient tous.” (p. 500) *de ha oltson adták is. kevesen valának a vévök.* — „parce qu’encore qu’on les donnât à vil prix, il le trouvoit peu d’achteurs.” (p. 500)

köves papi ruhakot. drága suferlatokot. — fr. „des habits pontificaux avec leurs pierreries, de tentures précieuses,...” (p. 500)

886 *Ezek agonszoknak, arettentö kevélységek... azt a mód nélkül valo változást,* — *alább mint hogy pedig a félelem... nem tudván hová lenni,* — *tovább és mint ha a meny kö eset volna reájok, tsak el bámulának,* — *világosan ki tették akoron... meg bódulván.* — *a Romaiak tsak... meg sem mozdíthaták volna,* — *vagy úgy mondván. az Isten öket ki hajta.* — *nagy örömel valo kiáltásal, mivel... el szélyedvén avárosban.* — Mikes betoldásai.

Titus avárosba bé menván — fr. „Ce fut... que Tite entra dans la ville.” (p. 501) *tsudálkozék az meg nem vehette volna.* — *de bello L 6. C 43.* Mikes bővítése, utalása és új bekezdése.

888 *meg tartá a triumphusra...* — fr. „réserva pour le triomphe les plus jeunes, les plus robustes et les mieux faites;” (p. 502)

Josef sok roboknak nyere szabadságot., — fr. „Joseph obtint la liberté à plusieurs de ces captifs: car Tite...” Joseph. de vita sua p. 1030. 1031. (p. 502)

889 minden sartz nélkül, — fr. „sans rançon” alatta a bekezdés végéig (p. 502—503) némi összevonás a fordításban.

XXXII Resz arabok, és halottak számokrol. — fr. Chap. XXXII. „Nombre des morts et des captifs qui furent faits dans la guerre des Juifs.” (p. 503)

Josef nekünk azt mondgya, hogy... — fr. „Joseph compte...” (p. 503) Mikes a bekezdés derekán kezdi. *egy milium, száz ezer ember hala meg.* — „onze cens mille de ceux qui périrent dans le siège.” (p. 503) Mikes kb. tíz sort ezután elhagyott, amelyben a francia szerző Justus Lipsius adatait sorolja fel; *vagy a fegyver, pestis. vagy...* „qui moururent de faim et de misere. La plûpart des Juifs...” (p. 504) Ezt a bekezdés végéről hozta előre a fordító; *mint hogy pediglen... vesze el avárosba.* — Mikes kb. tizenöt sort toldott ide ismert dolgok összegezésével.

A Romaiak... — fr. „Les Romains s’occuperent...” (p. 503) Ezzel kezdődött a kiadásban az előző bekezdés.

890 valamint tselekedének atöb rabokal. — fr. „comme on avoit fait à ceux qu’on avoit trouvez dans les prisons.” *De Bello, c. 43.p. 968.* (p. 503)

A két kegyetlenek... — fr. „Pour les deux Tyrans...” és utalások *Chap. 46. Lib. 7.c.7.* (p. 504) *Titus azután Romába vivé. és öt meg ölék.* — „Tite le mena à Rome, où après qu’il eut servi d’ornement à son triomphe, il fut executé publiquement.” (p. 505)

a sidok azt tartják. hogy az ekét, Céréoniával... — fr. „La tradition des Juifs veut même que l’on ait passé solennellement la charruë sur la ville, ou au moins sur le Temple: ce qui étoit le marque de...” (p. 505)

891 Titus meg parantsolá... *harmad napig vendéglél. de bello 1 7. c.3.* — Ezt a bekezdést Mikes írta hozzá.

892 ... *egy néhány városokat fel járván...* — fr. „Tite ayant visité diferentes villes d’Orient, en attendant que...” (p. 505) Mikes itt elhagyta e bekezdés első mondatát, amely a megelőző nyomtatott bekezdés végéhez kapcsolódott még. *meg nem tartoztathatá magát, hogy könyves szemekel ne nézné, el romlását, egy... hogy oly keményen bányon avárosal.* — „Il ne put retenir ses larmes en voyant... qui l’avoient forcé à user envers elle d’une si grande séverité.” (p. 506) Mikes ezt a bekezdés végéről hozta előbbre.

XXXIII Resz Vespásianus es Titus triumphusal menek bé romaban. — fr. Chap. XXXIII. „Triomphe de Vespasien et de Tite pour la défaite des Juif.” (p. 506)

a kövön ki metzve. — fr. „On voit encore à Rome, des restes de bas-reliefs, où...” (p. 506) Mikes kissé összevonta a francia bekezdés végét (p. 507) a fordításban.

893 Három erőség vala még sido országba. — fr. „Il y avoit encore trois château dans la Judée...” (p. 507)

Fulvius Silva — fr. hozzá *De Bello, 1. 7. c. 30. 31. 32. 33. 34. 35.* (p. 507)

894 a szél a lángot a Romaiakra fordítá. a kik, amidön... *mint ha magokra gyujtották volna meg tüzet.* — alább azután a Romaiak... *meg ostromolyák*

avárat., — Mikes mintegy négy-öt sornyi betoldása a bekezdés közepe utánig; ezután a fordító új bekezdést kezd saját előadásban:

Eléázár pedig látván... ki ki meg ölelé, feleségit. gyermekeit. majd (778) a kiadásnak megfelelő sorok után ismét betoldás: *mikor már több nem maradt... a meg ölé akilentzet,* — utána a nyomtatott bekezdés vége közben is saját megjegyzés: *etizen ötödik aprilis történék.* Mikes ezután új bekezdést kezd ismét saját szöveggel: 895:

Más nap jó regel... hogy oly rettentő dologra adta magát.

Hetven egyedik esztendőben., — fr. „*Quelque tems auparavant...*” *An de l'Ere vulg.71. és alább De Bello, 1. 7.c.27.* (p. 508)

896 ilyen formában... — fr. „*Ainsi...*” előtte pár sor (p. 509) elmaradt.

kilentz mély földnire — fr. „*à huit ou neuf lieuës de Memphis.*” (p. 510)

A kézirat margóján elmaradt a XXXIV Rész jelzése; a kiadásban: „*Ch.XXXIV. Les Juifs de Cyréne séduits par Imposteur, sont mis à mort.*” (p. 510) *lybiába mene,* „*courut jusqu'à Cyréne dans la Lybie,*” *igérvén hogy tsudákat tenne,* „*il leur promettoit de leur faire voir des prodiges.*” (p. 510)

897 de bello 1. 7 c 38 — fr. folyt. *et de vita sua, 1031.c.* (p. 510)

a fő renden lévő sidokot — fr. „*Les principaux Juifs*” (p. 511) *Josef a historikus* — „*Joseph l'Historien,*” *oda számláltaték,* — „*fut du nombre des accusez,*” *jonathást káromlonak találá leni,* — „*trouva que Jonathas étoit un calomnieateur.*” ...*ártatlanoknak mondá leni.* „*et déclara innocens tous ceux qu'il avoit accusez.*” (p. 511)

hihető meg hallotta volt. azt, hogy... — fr. „*Il avoit apparemment appris que...*” (p. 512) *hogy pedig végit vessé...* „*Pour couper donc jusqu'à la racine toute occasion de révolte et de sédition parmi les Juifs, il résolut...*” (p. 512)

898 A synagoga le esésének ideje. és... a templom el rontásakor... atemplom el romlásával lett. — fr. „*L'époque de la chute de la Synagogue, et de l'abolition totale des cérémonies Judaïques, est la destruction du Temple par les Romains. A la résurrection de Jesus-Christ, la Loi expira; mais elle ne fut ensevelie que sous les ruines du Temple de Jérusalem.*” (p. 512)

A kéziratban a margón az utolsó bekezdéshez tartozó utalásokhoz a kiadásban még *Chrysost. in Acta homil. 5.p.53. a. Vide et in Rom. homil. 25. p. 343.e. et in Matth.homil.77.p.805. 807. Hieronym. et Beda in Matth. XXIV. Aug. Ep.Olim. 80. nunc 199.* (p. 513)

899 a historiát pedig. a historikus joseftől tartryuk. aki... születet sido volt. fő renden valo, a ki... ezt a hadakozást. leg igazábban leg hiveben irta volna le atöbinél. — fr. „*Nous en tenons l'histoire de l'homme du monde le plus propre à nous en instruire; de Joseph l'Historien, Juif de naissance, homme de condition, instruit à fond de tout ce qui s'y passa, comme en ayant été témoin, et y ayant eu lui-même beacoup de part.*” Calmet az auktor dicséretével zárja, akinek rövid életrajzát is előadja a második könyv végén, s akitől különösen sokat merített munkája harmadik könyvében. „*Son autorité et son témoignage sont d'autant plus considerables, que les Juifs, les Payens et les Chrétiens l'ont reconnu pour le*

plus exact et le plus fidèle Ecrivain de cette guerre.” (p. 513) Mikes osztja a francia szerző elismerését; a fordító maga is ebből a hitelesnek tartott forrásból bővítette munkájának utolsó részeit.

Jeruzsálem pusztulásáról Mikes más munkáiban is ír. *ÖM* I. 201. lev. és jegyz. 294, 788–789; II. 805, 971; III. 718, 730, 1077; IV. 78, 739; V. k. első könyvében utalások Josephus Flaviusra.

A sidok, és az új Testamentum historiájának. Vége – „Fin de l’Histoire des Juifs et du Nouveau Testament.” (p. 513)

Az 1718–1719. kiadásban „Fin de l’Histoire de l’Ancien Testament.” (p. 836)

RÉSUMÉ

Le sixième et dernier volume des oeuvres complètes de Kelemen Mikes (1690—1761) contient le texte intégral des traductions sans date des manuscrits inédits de l'écrivain. Le texte hongrois établi par la méthode critique est accompagné de notes minutieuses en bas de page, signalant les ratures, les corrections, les surcharges, les retouches des phrases etc. L'appareil explicatif qui suit le texte contient une introduction détaillée aux notes de ce volume en donnant des éclaircissements nécessaires sur l'état des manuscrits, sur la méthode suivie dans cette édition, sur les sources françaises de ces remaniements et enfin sur les recherches concernant les travaux de Mikes.

Dans le dernier volume on a publié les oeuvres suivantes:

Az idő Jöll el Töltésének Mődgya Minden féle rendben.

Az Izraéliták Szokásáról.

A Keresztényeknek Szokásairól való beszélgetés.

A Sidók és az új Testámentumnak Historiája.

On a déjà démontré les sources françaises de ces traductions de Mikes. Les livres choisis étaient des lectures qu'il avait faites antérieurement, et ils venaient surtout de la bibliothèque du prince François II Rákóczi à Rodosto (Tekirdağ), de la collection des livres transportés de la France en 1717 en Turquie.

Antoine de Courtin, diplomate et moraliste, l'homme de cour et secrétaire de la reine Christine dans le temps du séjour de Descartes en Suède. Puis il se livra à la composition de divers ouvrages sur la civilité. *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le temps, en forme d'entretiens*, par A. de Courtin. Paris, H. Josset, 1673. in-12°, VIII-191 p. (Et Amsterdam, 1674, in-12°. — Paris, 1677. Ibid. 1 tom. en 2 vol. in-12°. — Paris 1678. Ibid. 1 tom. en 2 vol. in-12°.) Dans son Avertissement l'auteur souligne l'unité de ses livres: „...on a accompagné cet Ouvrage de trois autres Traitez, qui tous ensemble donnent en general des preceptes pour tous les temps de la vie civile... Nouveau Traité de la Civilité, qui se pratique en France parmi les honnestes gens. — Suite de la Civilité Française, ou Traité du Point d'Honneur. — Traité de la Jalousie, ou Moyen d'entretenir la paix dans le mariage. — Ces quatre Traitez ne sont qu'un Ouvrage divisé en quatre parties, dont l'une ne doit point estre separée de l'autre.” Le traducteur en remaniant cet „Avertissement” pouvait connaître l'intention morale de ces livres en forme de dialogue. Son manuscrit correspond à la structure de la deuxième ou troisième édition française: *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le Temps en toute sorte de conditions*. A Paris, H. Josset, 1677. Corrigée et augmantée. 1 tom. en 2 vol. in-12°.

Kiadás	Entretien						
1673	IV:	I.	II.	III.	IV.		
1677	VI:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1678	VI:	ibid.					
1743	VI:	ibid.					
Kézirat	VI:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.

En ce qui concerne le contenu du livre, Mikes a suivi la „Table des Matières” ou la „Table des Entretiens...”

I. Ce que c'est que la Paresse; son Origine, et ses effets interieurs.

II. Effets extérieurs de la Paresse, vie et occupation paresseuse des gens du monde.

III. Le travail et l'action regardent naturellement toutes sortes de personnes, chacune selon sa condition, et s'en dispenser s'est attirer de grands maux sur soy même et sur les autres.

IV. Qu'il faut faire promptement le bien.

V. Devoir des Chefs de Famille.

VI. Où il est parlé des Chefs de Famille, et de la conduite domestique.

Conclusion de ce Traité. Effet de ces avis et conversion de ces paresseux.

Le caractère génétique du „traité” s'est transformé dans l'adaptation hongroise par suite de son caractéristique de belles-lettres et de la robe de genre.

Mikes traduisit deux livres de Claude Fleury, historien, pédagogue, auteur possédant une formation littéraire très poussée, bon styliste, disciple de Bossuet, ami de la Bruyère et de Fénelon, membre de l'Académie. *Les Moeurs des Israélites*, où l'on voit le modèle d'une politique simple et sincère pour le gouvernement des états et la réforme des moeurs, par M. Fleury... Paris, Vve G. Clouzier, 1681, in-8°, VIII-348 p. — *Les Moeurs des chrestiens*, par M. Fleury... Paris, Vve G. Clouzier, 1682, in-12°, XII-492 p. La première parution des éditions collectives: *Les Moeurs des Israélites et des chrestiens*, par M. l'abbé Fleury... Paris, 1700, in-12°, 2 vol. L'ensemble des deux livres offre un tableau chronologique des actes édifiants répandus dans la Bible, l'Évangile et l'histoire des Juifs et des premiers chrétiens.

Le traducteur a choisi parmi les éditions nombreuses une édition corrigée et augmentée de 1690 (ou identique à celle de 1700, 1701, 1712, 1732) *des Moeurs des Israélites*; une édition corrigée et augmentée de 1694 (ou identique à celle de 1701, 1712, 1713) *des Moeurs des chrétiens*. Dans le cas des éditions collectives ce sont les éditions de 1720, 1727, 1735, 1739 qui correspondent au texte du manuscrit.

Les Moeurs des Israélites comprend 35 chapitres, du temps d'Abraham à la ruine de Jérusalem. Après le chap. I. „Dessein de ce Traité” le livre est divisé en trois parties:

Ire Partie: Patriarches. Chap. II—IV.

IIe partie: Israélites. Chap. V—XXVIII.

IIIe partie: Juifs. „Captivité.” Chap. XXIX—XXXV.

Les Moeurs des chrétiens contient 69 chapitres; dans le manuscrit il y a 69 entretiens. Le Livre se divise en quatre parties après le chap. I. „Division de ce Traité”.

Première Partie: Vie de Jesus Christ. Chap. II—III.

Seconde Partie: Temps des persecutions. Chap. IV—XXXIII.

Troisième Partie: Princes chrétiens. Chap. XXXIV—LIV.

Quatrième Partie: Relâchement des chrétiens. LV—LXVIII.

Chap. LXIX. „Conclusion.”

L'auteur de la dernière source française de la traduction de Mikes était Augustin Calmet, bénédictin, historien de Lorraine, l'abbé de Senones. Il s'agit d'*Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament*, par le R. P. D. Augustin Calmet, Religieux Benedictin de la Congrégation de S. Vanne et de S. Hydulphe, Abbé de S. Leopold de Nancy. A Paris, Chez Emery, Pere et Fils, M.DCC.XVIII. Tome I—II, in-4°. Plus précisément, de la deuxième édition: *Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament, et des Juifs. Pour servir d'introduction à Histoire Ecclésiastique de M^r l'Abbé Fleury. Par le R. P. D. Augustin Calmet, ...* A Paris, Chez Emery, Pere — Emery Fils, Saugrain l'aîné, Pierre Martin, M.DCC.XIX. Tome I—II, in-4°. Le texte qui correspond à la traduction de Mikes se trouve dans le tome II, et va jusqu'à la destruction de Jérusalem, en deux, puis en trois livres.

Voici la structure des éditions envisagées:

1718 4°	I Livre 1—48 Chapitre		II Livre 34 Ch.
1719 4°	I Livre 1—48 Chapitre		II Livre 34 Ch.
1725 12°	I Livre 18 Chap.	II Livre 30 Ch.	III Livre 34 Ch.
1737 4°	I Livre 18 Chap.	II Livre 30 Ch.	III Livre 34 Ch.
Kézirat	I Könyv 18 Rész	II Könyv 30 R.	III Könyv 34 Rész

Quant à la division de l'*Histoire du Nouveau Testament, et des Juifs*, la modification de la structure n'était pas accompagnée de changements du texte, et ainsi la troisième et la quatrième édition correspondent parfaitement au manuscrit de Mikes.

La vaste érudition de Mikes, sa culture littéraire française s'étaient assimilées à travers le filtre de ses lectures et de son idéologie religieuse. La production littéraire du prosateur et du traducteur se situe entre 1720 et 1760 environ. L'émigration, qui devait s'avérer sans espoir de retour dans la patrie, joua un rôle décisif dans la formation de l'écrivain. Par son activité traductrice conscien-

te, l'épistolier devint l'un de nos auteurs qui a le plus traduit avant les Lumières hongroises. Or, au temps de Mikes, ces travaux moralisateurs et religieux, historiques, pédagogiques et didactiques, étaient encore considérés en Hongrie comme des lectures littéraires. Et si nous tenons compte de ce que, parmi les auteurs choisis par Mikes, il y avait non seulement des savants renommés, mais aussi des écrivains considérés comme d'excellents connaisseurs de la langue et du style, les traductions deviennent importantes aussi bien du point de vue linguistique, que littéraire et stylistique.

Les idées du chambellan du prince Rákóczi ont leurs racines dans le sol de la patrie, elles sont à la base de tout ce que par la suite, l'écrivain pourra faire sien à partir des expériences acquises à l'étranger, de ses lectures, des adaptations d'ouvrages français. Rien d'étonnant que ce soit justement un homme de cour aussi fortement imbu de culture française et de formation littéraire classique que Mikes, représentant de la noblesse moyenne, qui évoque la nécessité de la promotion de la langue maternelle et d'une communauté linguistique nationale. Ses voyages en Europe l'avaient renforcé dans son idée que la connaissance de la langue maternelle, l'usage et le perfectionnement de la langue nationale, ainsi que le respect du patrimoine culturel sont liés à l'amour de la patrie, à l'intérêt du pays, au développement d'une littérature de langue hongroise et à la diffusion des connaissances dans la langue maternelle. Chez lui, cette conception prenait une forme moderne; l'idée de la propagation des connaissances par le truchement de la langue maternelle ne signifiait pas un repliement de la nation sur elle-même, mais au contraire une ouverture vers l'Europe et sa civilisation.

Les différentes adaptations de Mikes, comme les traductions de ses contemporains en Hongrie, préparaient les voies pour un renouveau de la langue maternelle et de la culture littéraire, pour la création de la prose romanesque. C'est au sein de cette évolution que se situe l'oeuvre de traducteur de Mikes. Dix ans à peine après la mort de Mikes, Bessenyei, la figure de proue des Lumières de Hongrie, se fit le porte-parole des aspirations des écrivains, et soulignant l'importance de la traduction dans le programme du culte de la langue maternelle. Le dessein de ces nouvelles tendances conscientes était de répandre, de vulgariser en Hongrie, par la traduction, les idéaux de la société plus évaluée l'Europe occidentale, souvent en les revêtant de l'habit hongrois. Mikes appartient au rang des précurseurs de cette nouvelle génération des écrivains.

Kelemen Mikes de Zágón, maître éminent des belles-lettres hongroises anciennes, banni de son pays transylvain, a vécu et travaillé loin de sa patrie. Son legs littéraire arriva sans encombre en Hongrie et en Transylvanie à la fin du 18e siècle. Malgré son isolement, ses traductions et adaptations, conformément à la conception traditionnelle hongroise, s'intègrent organiquement dans l'évolution littéraire. L'édition critique des manuscrits presque oubliés pendant plus de deux siècles, qui englobe toutes les oeuvres inédites de l'écrivain, pourra servir de base à de nouvelles recherches. Elle permettra de juger de la conception de la littérature qu'avait Mikes, épistolier et traducteur, de faire des rapprochements

entre les idées des *Lettres de Turquie* et celles que font entrevoir les traductions, de porter une appréciation sur l'ensemble de l'oeuvre de Mikes et de mieux comprendre l'art du style de l'écrivain.

Étant donné que ces oeuvres sont un remaniement d'oeuvres françaises de la littérature des 17e et 18e siècles, le rédacteur a poursuivi des recherches dans les bibliothèques de la France, jouissant d'une bourse et de l'appui de l'Institut d'Études Littéraires de l'Académie des Sciences de Hongrie et du C. N. R. S. Le rédacteur prie les collègues, archivistes et bibliothécaires, de trouver ici l'expression de ses profonds remerciements et de gratitude pour l'assistance et leur volonté d'aider.

L'édition critique des oeuvres complètes de Kelemen Mikes paraît sous les auspices de la Maison d'Édition de l'Académie Hongroise. C'est grâce à ses soins que ce dernier volume pouvait paraître pour le 300e anniversaire de la naissance de l'écrivain.

KÉPEK

Az idő

göll el töltésének

Módgya

Minden féle rendben.

Józan országban idegen nyelv-
ből fordítatot Magyarata.

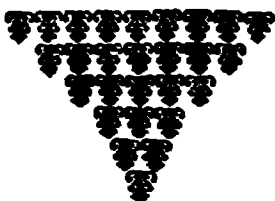
És az az ajtóval szemben.

Az elvételben a más elvételben
Az elvételben a más elvételben
Az elvételben a más elvételben

TRAITE
DE LA
PARESSE,

OU L'ART

De bien employer le Temps en
toute sorte de conditions.

A PARIS,
Chez HELIE JOSSET, rue Saint
Jacques, à la Fleur de Lys d'Or.

M. DC. LXXVIII
Avec Privilège du Roy.

Elöl járó beszéd.

Ha a tetszi nyavalyát iránt, az igazán tartályát, hogy a ki a nyavalyát nem ismeri, az meg sem győzősége, a lelki nyavalyák felől is hasonlati lehet mondanunk, mivel az bizonyos hogy sokan vannak olyan jó teremtésűek akik el nem tudták az igazságot az igazságot meggyőző ilya gyengécskékből, hogy ha meg ismernek, a veszedelmét, a magyarázatot vélik őket.

A veszedelmét egyike azonos a nyavalyáinak, vagy hogy jobban mondjam, az a többi köröt legveszedelmesebb, az olyan el vesztet vélek, mely az egész világot elrabolhatja, igen kevesen is vannak olyanok, ha ki ki jól meg vizsgálta magát, akikben vesztés nem találhatók, némelyekben több, némelyekben kevesebb, mind azokkal, mintson talán fordított, aki magát vesztés tartaná lenni, az igaz, hogy oravétek, olyan ment a világ alatt el vesztet kigó.

Ezre való néve mint hogy mintson felfordított aki magának annyira ellenesége volna, hogy az istent meggyőzősége az olyanhoz, aki tudtára adná, hogy meg akaszként életet, lehet tehát remélni, hogy az értelmesebbek.

Az idő jól el telésének módja minden
féle rendben.

Első Napon.

A teljeségről, és annak eredetéről való
bepötlgetés

Gondolom, hogy nagy rövidséget kell említenem
arról, hogy az időt jól és határozottan el lehet
névelni foglaltatni, hogy ha egy néhány fő rendben lévő
főmelyeknek bepötlgetésüket el lehet látni volna, a melyek
ket mind határozott, mind jóval kevesebb lehet látni, az
a bepötlgetések csak hat napig tartottak, de jóval
elsőben meg mondani, hogy kik legyenek azok a főmelyek.

Le az elsőben. Hiánian kezdtem el, a ki is mind egy-
negyven évtizedes korában öregségi maradt, de a ki min-
denkor a Ceprasiában, és a környéken való életben kö-
töltö időjét, mint olyan, akinek a nagy jószág, modor adni
mindennek.

A felhátrani porvonalat halgatom tehát begyűlölt
is arra intom hogy az halgassa, minden dolgotan tudom az,
hogy a fiam azot adja az a jó orvost, hogy gyűlölt
vadeptől atomon a mely gyűlölt meg is korrina a jót.

A felhátrani porvonalat két tehát munkálodni, mi bon
nánk, ugyan az halgassa ki rögösen a roméltak apudta
föt, is hogy ha azotán találtok valaki olgyn kőrösök,
aki valamely indulástot ammal meg vorttja tepszavát, vagy
ha is magam is meg vortom, jayannah is innenek.

Valaki az apom rögösön dianna mondá angge-
likának hogy náni meg kátróda.

Angyélika szomol tepsz tere, is mondá, hogy a
vatorának ideje volna. dianna meg marasztván má-
riannát, apus vatoridának.

Harmadik Napon való befélgetés.

Hogy a munka, természet porvón, minden
venden levőket illeti.

Ma is nap, mindnyájan epe gyűlölt ad dianna
háiban, is apymán köpösven, ki ki le üle miat hogy
neken két epeben juttatni apaternek mondá angyélika,
hogy miót volt tegnap a befél, a kőnyon epebe jút,
hogy miné eddig toak a vatoránál befélgetünk, arról
a kőgyetlen, de kővén örökös utuakról, a kőnek is mind-

elaludt.

És mit mond kezelve az olyan apomy felől, kövdi:
angyalok, mint a kővel roham a vörösp, tudtára adták hogy
hogy egy nagyfő alakna talogalására jött, orra nagy fony
kövön. fel kiadta. oh: micsoda nagy alkalmatlanság, és ideán,
ad ide a vállamat, oh: most leg alább, kéis orisig vállbaa kel len
non.

Így etad jenni, de mitold fenyedés non okon má
fokad, a olyan non légség, non fenyedésial néven,
mikor az olyan apomy adón veltet, a hádat adónak for-
sítva, és a magának kétszerte gyengéise miatt, a foyis is egy
bony, a fán meddőt is társulab non állhat. hanem a falga-
lójának monogya, parna. aly hádam megis, is tottásad a
fejorot, a fegyony leányad it kel állani, mind asdgy
valamig az apomy el non unya egy helybe ütvi, a kőnon
keg pedig füstöl, a hádat a fán jüti, hogy egy fal kőpon,
hol máis kőpon dralm arná magát fegyony, ha lehetsé. hogy
elasonon meg az füstök, mint ha az egész isre itélteses vól-
na a fegyony leány, az apomya tungaság airt.

É mond som pi, feleli apátot, de non non kel tudálkon-
ni, most az estőgned, és a resnek, olyan talogalásiga vagon, hogy
kiad magát foyeri, és az gondállya, hogy az egész ember nem res,
és az egész történet, trah is vére koromtesed, és mint hogy az
elbonkerék, a felebarát foyerettel, azirt fánol is ad a ma-
vidágon, a kőpeltenséigis, a melyel vagon mártokor.

Non mond, hogy folgás az keltől tartani, fenyig-

Ennek a könyvnek Táblája.

Első napon való befeljegzés.
A reptérigvél. és annak eszélesíról.

Hátsódik napon való befeljegzés.
Hogy külső képen mit véken végt. arrostáj. és a vi
szájaknak tuncz éleset

Harmadik napon való befeljegzés.
Hogy a munka, termelési fázisát, minden venden leaó
felmélyeket illati.

Negyedik napon való befeljegzés.
Hogy miképpen lehet a tényleges elhagyás.

Ötödik napon való befeljegzés.
A teletérre gvaának kötelezősíról.

Hatodik napon való befeljegzés.
Hogy a teletérre gvaának, tudomány gondos vi
telni teletérre.

Ennek a munkának befejezése.
Amek be meglátatik, az eddig való befeljeg
zésnek hátra való. és ennek a restnek
megfelelősek

ii (A),

Israéliták szokásairól

A

Keresztényeknél szokásairól

Ferdinánd királyi könyvtárból
1873. Decem. 10. é.

8. (a, b) Az Izraéliták Szokásairól és a Keresztényeknek Szokásairól címlapja (egy kötetben)

Az Izraéliták Szokásáról.

Első Rész.

Hogy mi végre nagyon tisztálva ez a tárgy.

Aminek a népnél szokása, azis a fura valóságok való ma-
gának. hogy meg tartani a igazán való vallás a in-
salumnak predikálásáig, az emberi életnek legfő-
bb példája, valót is meg egyesek a törvényekkel, meg fog-
lalom szokásokból, a leg több tartó igazgatásnak leg-
kezelet. megfogát. annak foglalatosságát, és az egy hárszám-
a való életet, meg tanulhatjuk abból, nem csak egy-
két, hanem még igazságosít, és az orfingbéli rendszer-
is is.

Mint azon által, csak a szokások, ottan tisztán b-
a mindenképp, hogy mindannyiunk életünk nekünk refa-

Ennek a könyvnek táblája.

Hogy mi sigez regyon konyvok-e a könyv. 9. ag. 1.	A konyvokrol. 71
A patriarckakrol, es az nem az valokrol. 6	A vallaskrol. 71
A patriarckak jofigyeiret es fogla latofigyeiret. 9.	A birorol, es a fogadas jatekrol. 72
A z elolekrol. 12.	A puszitaskrol. 73
A viraikisakrol, es az nem csepi gekrol. 16	A budoronyasakrol. 72
A z o fogylatofigyeiret, a folek munkasrol. 20	A irviseknek, vana rontasakrol, padad- figyeiret es a kisi hatalomrol. 101
A pons folekrol, es annak termi konyvigeiret. 22.	A irrogednek hatalomrol. 106.
A viraikisak jofigyeiret. 22.	A iglyepig ki fogylatlatasrol. 109
A kisi vastervegeiret. 27.	A hadakiasrol. 114
A viraikisak ruhajairrol. 31	A kiralyokrol. 118.
A z o kisi ephorokrol, es annak rol. 46	A jidok, vatsyben vate lakrol. 120
A z o elolekrol. 47.	A jidok, fel habadulaskrol, es hogy mikor az abogotban valanak epor- sak alal. 122
A keftulakrol. 51	Hogy mit az abogotban valanak a jidok, az orogot borulma alal. 120
A karasagekrol. 56.	A makabansok ityeben vate dol- gekrol. 139
A gyoramok neveltesireiret. 62	A utolok idokben leve jidoknak fo- kairrol. 142.
A viraikisak, jetez, es emborsiga magok irvelokrol. 70.	A jidok, fel fite vallaskrol, es bala- nasagrol. 146
A viraikisak mulakigyeiret. 72.	A vateidok j. viraikisakrol. 151
A gyafrol. 73.	

A. Keresztényeknek Szokásiról való bejelgetés

Először
Ezen könyvnek eloptáiról

Ezt a könyvet negy részre fogom osztani. az elsőben meg
látjuk, a jermálomi keresztségnek szokásai, mind addig, míg a
város el nem paptul, az a keresztség első rész tartás. oly talán.
Leter vons tartás való, hogy ha fínsé keres ideig tartat is, és mel-
lé az első részön meg végelni, amosvők részben, fel részben.
az utolsó részek ideit, tudni illik, ahánem első százalomban alás
való ideit, és akik e-ről leirompogot kívannak, azok meg el-
vashatják az anyafons egyházi innoiciát a harmadik részben,
to irrom az anyafont egyháznak felebarátságban való lélet, Constanti-
nustól fogván, és a negyedikben, fel kéresem az állatoráshnak ö-
keit, amelyek az állatot fogván leonék.

2. bejelgetés.
Első rész a krisztus jesus életéről.

A keresztség vallás nem lévén emberi találmány, ha-

gátán, hogy meg különböztesse magát, a köznépszerűtől, aross
ségi beszélkedésben tartása, és hogy nem is magának, hogy a dol
got meg vizsgálja. De ottk akar mit megvizsgálni, a mielőtt én nem
dóttam arról meg maradtak, és mondónak az igaz ugyan lépen, va
laminis orígenus mondja a lelkemnek, hogy a lélek, reformát
vám a világot, bevételekbe olyan je vesztésből, a melyek az élet
nem ümörtek.

19. Beszélgetés

Bé fejezés.

Ez az akadémia tehát ki fogja érteni, az erachtat, és a ke
repségek példájáról, az az is, és az testamentumbeli kérések.
Külső lepen való életről, az életben meg lágyul, hogy lehoon
leg jobban élni a világi jövedel, és az meg tanulhattuk, az életnek
egy órából meggyát, a mártírban meg adasson mutatni, hogy mi
közös életet élnek azok, kik mind a m. ex. példájához kedvelik,
és a kik meg adasson életben, azak lélek jövését élnek, a mely
élet mind lélek, és mind természet felől való élet léven, akasztus
jesus kegyelmének erejével függ, boldognak mondhatnám maga
nos, hogy ha valaki nem ismeri a való élet, valóságosan meg viz
gálna az élet, és korekciongi életet, és az valóban akadémia ke
velni.

vege

Légyen úrvendégek jósz nevénél ditroreure

Ennek a könyvnek Táblája.

- Először ezen könyvnek előfőszaváról pag. 1.
2. befűlgetés. Előre ref. akirintőjésus életéről. 1.
3. befűlgetés. a keresztelési anyafeni egyháztól. 10
4. befűlgetés. azaz, hogy mit is a kálváriaon volt.
tanár a pogányok meg sértés előre. 22.
5. befűlgetés. a tanításokról. és a kereszteléséről. 24.
6. befűlgetés. az imádságról. - 32.
7. befűlgetés. a pont irás tanulmányról. 35
8. befűlgetés. a munkáról. és a hivatalról. 39
9. befűlgetés. a bíróról. - 41.
10. befűlgetés. az életéről. 44
11. befűlgetés. a keresztények jelleméről. és
való magok iránteséről. 47.
12. befűlgetés. a házaságról. 53
13. befűlgetés. a keresztények egyesítéséről. 55.
14. befűlgetés. a gyűlöletről. a híjary cárról. 57.
15. befűlgetés. hogy mit is a kálvária. és a kálvária. 60.
16. befűlgetés. a keresztények ellen való hájary cárról. 61.
17. befűlgetés. hogy magukéi mondottak. a keresztényekről. 63.

A SIDOK

és az Új

TESTÁMENTUMNAK

Historiaja

*mind a Sidok, mint az Új Testamentummal van
össze, hogy minden szöveg magán hiteles, mint a
hiteles írás, és az Új Testamentummal, a leghíresebb
kötet, és látni, és látni, és látni, és látni, és látni,
vagyis, megismételni a szókat, és az írást,
hogy az Új Testamentummal, és az Új Testamentummal,
hogy az Új Testamentummal, és az Új Testamentummal,
meg ismerjük, hogy az Új Testamentummal,
és látni, és látni, és látni, és látni, és látni,
A Sidok, és az Új Testamentummal, hiteles
írást,*

Vége

14. (a, b) A Sidok és az Új Testamentummal Historiaja címlapja és vége

A Sidók.

és az

új Testamentumnak.
Historiája.

Első könyv

A Krisztus Jézus Mennyben született ^{1. Rép.}
négyedik napján, az Angyalok, és a Szűz Mária ^{Aprius}
kezei között Jeruzsálemben. és azon háború me- ^{off. 50.}
nőinek, a hová sokakat volt epe gyűlése. ^{hm. vulg.}
és felmentenek a legfelső ebedi háború.
a hat, a fene léleknek. a példásig ma mindnek
azt tanítják, hogy az a hár. Mária is volt, a jó
nő könyve, az is Mária is nevenek, és a
az a hár. a templom is változtatták, és az -

Galileában, Ananus eliben visszavon. is meg kár-
deletesim a kőszívű, a kővecsem itélők, is kőbe
újra fogja veséit. Se fogom a talosok körül ora
ket az asztalok, se veszes a tradíciókat, igaznak
nem tartogatók.

A brisakos
epikoposze
nek 41.
annusval
gavdi 34
1 Rék
A kőpóka
kőpóka bős
kőpóka or
nak epikopos
fog.

Második könyv

Megmondók ird fogad. hogy káros beteg-
ségek a csapásai lévén Sibirius halála után, minden
johal, is kőszívűgel bí tősi az ő bűnözés sít-
grippát, is nébi adó az spanya betegnek Jetrák
kőszívű, főlegnek Jetrák kőszívű. Szgrippa kőszívű
maradva egy ideig káros melles. Ez az efü csapás
elérte egy sörözésége 276 a Romai népnek, is
remélhető a boldogság az ő bűnözés után, de
csak hamar az ő ropf termélete ki terjedt egy
nehány fele epeleia kőszívűvel, kőszívűen
kőszívűen, fogadó, kőszívűen, is mőszívűen
kőszívű, a leg nagyobb boldogsága ki terjedt, a
a mőszívű egy kőszívű mőszívű mőszívű mőszívű
gőszívű, el kőszívűen aron, hogy magad azokhoz kőszívű
kőszívű a kőszívű a Romaiak fel Jetráknek a kőszívű

Abriahus ep.
09.
Savak 60.

Harmadik könyv

porcius festus
hisz júdeában
gubernátorra
küldték

Antiq. l. 10
c. 7.

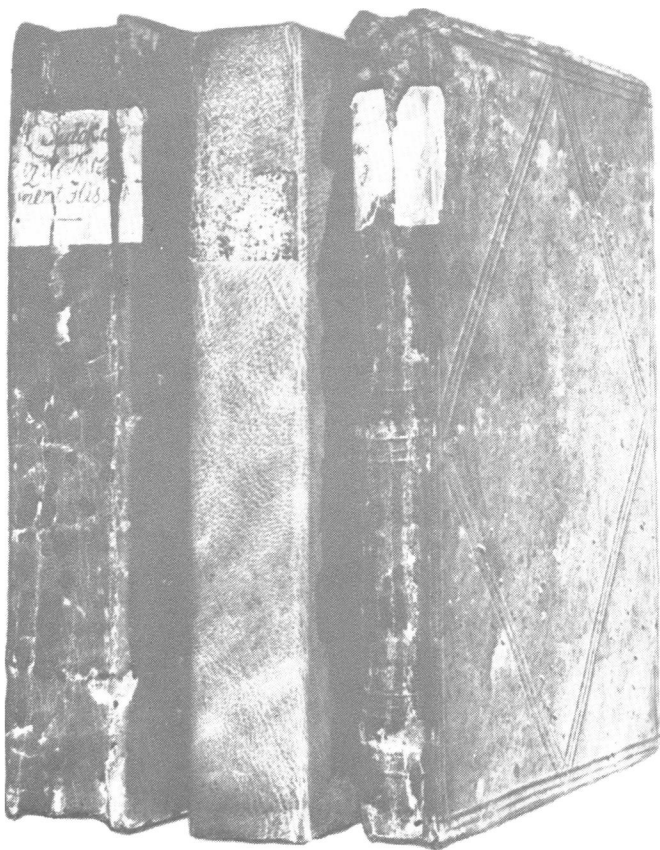
Antiq. l.
act. XXIV
27.

Antiq. l. 20
c. 7.

Act. XXV
1. 2.

Két episcopust választ meg fogják
Jerusalomban. Nero császár. porcius festus palásti-
nála küldte: hogy Gubernátort lenne felébe helyezni.
aki Gubernátornak az egy felé. azon igyeke-
zik hogy kevéssé nyelhesse a jóitknak. ugyan euz-
okból is tartó fogásigla olyan fohang jónak párt
cicariában. De a jóitk az nem tekintés, az el-
je körülök. panafon meninek ottan a csapattal,
az igazságkalanogok. amebekhez teledkeies unom
rezekel el sem kevéssé zítana. az csapattól felé-
való büntetés. abattya pallás nélkül. azinek nagy
kisérté volt a csapattal. is aki nagy kérelem után
ngere kegyelmes felének.

Harmadik nap málva hogy festus Cicariába
küldték. Jerusalomban ment. a hol a főpap a fides-
den lévők. is anip. nagy kintárial kisértéket, hogy
itélni meg párt. azinek vérsé. is hatalmát kisértéket.
De festus az feléle nékik hogy a Romaiak fohása
azért hogy minék elötte meg itéllyenek ezalatt
meg halgatták a kegyelmegek. is az adólok elöt.
azután arra kérték. hogy leg zlab hozza jerusa-
lomban. az itélete. mert az ő püldékégek azvala
hogy meg itéllyek az aton. festus peósiy vagy azis
hogy által láta püldékégek. vagy igazságig. meg

18. A három kéziratkötet együtt (OSzK)

KÉPEK JEGYZÉKE

1. (a,b) Az idő Jöll el Töltésének Módgya... kézirat címlapja
Mikes bejegyzése a kézirat elején (1. recto)
2. *Traité de la Paresse*... 1678. párizsi kiadás címlapja
3. Az idő... „Elöl járó beszéd” (3. recto)
4. Az idő... Első Napon (5. recto)
5. Az idő... Harmadik Napon (36. verso)
6. Kéziratlap a harmadik napi beszélgetésből (39. verso)
7. Ennek a könyvnek Táblája (112. recto)
8. (a,b) Az Izráeliták Szokásáról és A Keresztényeknek Szokásiról címlapja
(egy kötetben)
9. Az Izráeliták Szokásáról. Első Rész (2. recto)
10. Ennek a könyvnek táblája (78. recto)
11. A Keresztényeknek Szokásiról... Először (82. recto)
12. 69. Beszélgetés — Bé fejezés (206. recto)
13. Ennek a könyvnek Táblája (206. verso)
14. (a,b) A Sidók és az Ujj Testamentumnak Historiája címlapja és vége
15. A Sidók és... Első könyv (3. recto)
16. Második könyv (54. verso)
17. Harmadik könyv (165. verso)
18. A három kéziratkötet együtt (OSzK)

A Mikes-kiadás befejező kötetében szerettük volna közzétenni az fró korabeli olajfestésű arcképének eredeti színes fotokópiáját. Az I. kötetben ennek fekete-fehér nyomtatát közöltük a kolozsvári Erdélyi Múzeum (jelenleg a RSzK Akadémiája fiókja) Farkas utcai Történeti Levéltárában őrzött eredetiről készült főlvétel negatívja alapján. Miután értesültünk, hogy Mikes képe időközben a kolozsvári Egyetemi Könyvtár gyűjteményébe került, 1987 augusztusában kérésrel fordultunk annak igazgatóságához, majd októberben levelünk másolatát újra elküldtük, de nem kaptunk semmiféle választ. Közben megtudtuk, hogy a Mikes-arckép átkerült a kolozsvári Művészeti Múzeumba (Muzeul de artă, fondul doc. nr. 14). Ide 1988 márciusában küldtük el levélbeli kérésünket, amelyet válasz hiányában június elején megismételtünk, hogy hivatalos úton hozzájuthassunk a Mikes-kép színes kópiájához vétel, cseré, kölcsönzés vagy bármilyen módon. Sajnos, hiába. — Mikes születésének közelgő 300. évfordulója különösen időszerűvé tette volna a háromszéki fró, az erdélyi fejedelem egykori apródja eredeti színes portréjának napfényre hozását. Kérésünkre és a felajánlott együttműködésre nem jött válasz... Zágoni Mikes Kelemen Rákóczi udvarában készült színes eredeti arcképe tovább bújdosik a kolozsvári muzeális gyűjtemények raktárában.

NÉVMUTATÓ

- Abafi (Aigner) Lajos 908, 913, 946, 974–975
- Adalbertus, Szent 470
- Adam, M. 943
- Adrianus (Hadrianus)császár 770, 1108
- Ágoston, Szent (Augustinus) 292, 305–306, 308, 311, 345, 347, 361, 365–366, 398, 405–407, 409–410, 415, 420, 422–423, 425–426, 431, 436, 438, 447–449, 451, 453–455, 457, 509, 512, 514, 516, 524, 528, 530, 534, 553–554, 557, 559, 561, 620, 627, 695, 700, 733, 762, 770, 772, 774, 952, 969, 1087, 1090–1091, 1100, 1103, 1107, 1110–1117, 1120, 1131–1132, 1134–1135, 1137, 1148, 1162, 1169, 1186
- Alexander Magnus 1. Nagy Sándor
- Amade László 1080
- Amat, R. d' 909
- Ambrus, Szent (Ambrosius) 310, 318, 363–364, 393, 406–407, 411, 415, 434, 452, 530, 553, 558, 627–628, 757, 762, 969, 1091, 1093, 1096, 1099, 1103–1104, 1112, 1134, 1137, 1147, 1166–1167
- Anastasius, Szent 397, 428, 1109–1110, 1115
- Anaxagoras 930, 1027
- Anicetus, Szent 374, 1105
- Anjou, Duc d' 942
- Antiochus 269, 273, 1082
- Appionus 589, 594, 714–715, 1143
- Apuleius, Lucius 308, 447, 953, 1075, 1091
- Aretinumi barát (guy moine d'Arezzo en Toscane) 442, 1124
- Arisztophanész (Aristophanus) 308, 1091
- Arisztotelész 19, 77, 82, 269, 930–932, 953, 1000, 1020–1021, 1030, 1048, 1081, 1089
- Arius (Areiosz) 1114
- Assisi Szent Ferenc 483, 1126
- Aster (Asterius) püspök 559, 1138, 1152, 1166–1167
- Athanasius, Szent (Athanasziosz) 395, 425, 632, 742, 1093, 1109, 1148, 1164
- Atheneus (Athenaiosz) 308, 1091
- Aubouyn, P. 945
- Augustus, Caius Caesar Octavianus 172, 308, 327, 519, 545, 571, 585, 602, 870, 936, 952, 1053, 1056, 1065–1066, 1075, 1090–1091, 1096, 1099, 1160
- Baronius, Caesar 306, 329–330, 343, 345, 351, 376–378, 386, 398, 400, 405, 433, 465, 472, 523, 529, 553–554, 559, 614, 742, 754, 762–763, 893, 1090, 1093, 1098–1100, 1104–1106, 1109–1110, 1115–1117, 1131, 1133, 1137, 1167
- Barry, D. Juan Bautista Josef de 946
- Basil 1. Vazul
- Bayle, Pierre 1125
- Beda Venerabilis 553, 563, 763, 776, 898, 1186
- Benedek, Szent 437, 442–444, 972, 975–976, 1117

XIII. Benedek pápa 972

Bernát, szent 55, 132, 481, 483, 521,
924, 934, 1013, 1038, 1095, 1126,
1133

Berry, Duc de 942

Bertrand, Jean 976

Bessenyei György 908, 1191

Bielski, Szymon 946

Bíró Ferenc 904

Blanc, le Mr. 1115

Blesiai Péter (Pierre de Blois) 485,
1127

Bod Péter 1080

Boëtius 923, 1007

Boileau (Boileau-Despréaux),
Nicolas 912, 940

Bolland, Jean 742, 759, 1166–1167

Bona, Giovanni 403, 1111

Bossuet, Jacques-Bénigne 940–942,
1028, 1189

Bouhours, Péter Dominique 912

Bourbon-dinasztia 968, 1122

Bourdaloue, Louis 940

Bourgogne, Duc de 942

Buxtorf 1084

Caligula, Caius Claudius Caesar 309,
543–545, 564, 566, 569, 572, 576–
578, 580, 582–584, 586–587,
590–594, 600–604, 977, 979, 1090,
1136, 1139–1144, 1169

Calmet, Barthélemy 971

Calmet, Dom Augustin 909, 942,
971, 973–978, 981, 1160, 1163–
1164, 1173, 1186, 1190

Caracalla, Marcus Aurelius Antoninus
Bassianus 390, 1108

Cassien, Jean (Cassianus) 417, 435,
441, 636, 1064, 1113, 1116, 1131,
1137, 1144, 1149

Cato, Marcus Porcius 188, 953, 1058,
1059

Celestinus, Szent 410, 1112

Cellini, Benvenuto 1020

Chandon, Louis 909, 912

Chanu, Pierre 910

Charlemagne (Carolus Magnus)

1. Nagy Károly

Chauveau, F. 916

Chérel, Albert 945

Chévrier 972

Chrysostomus (Aranyszájú Szent
János) 132, 140, 296, 318–319,
321, 326, 383, 387, 403, 406, 408–
409, 420, 427, 431–432, 437–439,
442, 449, 454–455, 514, 519–520,
526, 529, 547, 553–554, 556, 627–
628, 632, 659, 681, 683, 701, 728,
742, 755, 758, 760–762, 767, 898–
899, 934, 1038, 1041, 1088, 1090,
1092–1094, 1096, 1102–1103,
1107, 1111, 1116–1117, 1120, 1132,
1134–1138, 1148, 1152, 1155, 1164,
1166–1167, 1186

Cicero, Marcus Tullius 44, 309, 375,
407, 921, 923, 969, 1002, 1007, 1058,
1065, 1083, 1091, 1101, 1105, 1133

Cioranescu, Alexandre 909

Claudius 307, 343, 517, 603–611,
618, 621, 633, 660–661, 663, 666,
672–673, 1144–1145

Clauzier, Ch. és G. 944–945, 1189

Ciognard, Jean Baptiste 978

Colbert, Jean-Baptiste 910

Columbanus, Szent 476

Columella, L. Iunius Moderatus 437,
1117

Commodus, Marcus Aelius

Aurelius-Antoninus 390, 1109

Constantinus Magnus, Flavius Valerius
1. Nagy Konstantin

Conti, Armand de 940–941

Cordemoy 940

Cornelius pápa 371, 381, 425

Cornelius, Szent (Cornelius à Lapide)
556, 1138

- Coteler 1131, 1136
 Courtin, Antoine de 909–916, 918–920, 923–925, 928, 930–931, 939, 964, 1000, 1015, 1024, 1027, 1188
 Cyprianus, Szent (Thascius Caecilius) 310., 315–317, 326, 329, 332, 336, 338–339, 350, 353, 355–358, 360, 364, 366, 368, 376–377, 379–380, 383, 385–386, 389, 407, 419, 425, 448, 969, 1091–1093, 1095–1099, 1101–1102, 1104–1105, 1107
 Cyrillus, Szent (Jeruzsálemi Szent Cyrill) 314, 319, 418, 530, 1092, 1129, 1134, 1146, 1164, 1167
 Cyrus I. Kürosz
 Damas, St. J. (Johannes Damascenus) 628, 1148
 Damianus, Szent Péter 472–475
 Dávid 183, 190, 197–198, 201, 204, 210–212, 218, 235, 238, 244, 252, 254–255, 257, 259, 268, 500, 510–511, 624, 739, 897–898, 955, 957–958, 1061, 1063–1064, 1066–1068, 1073, 1075, 1077–1079, 1095
 Decius császár 391, 1108
 Delandine, Antoine-François 909, 912
 Démoszthenész 62, 925, 952, 1002, 1016, 1056, 1075
 Descartes, René 910, 971, 1188
 Desfontaines abbé 943
 Dézsi Lajos 908, 912–913, 947, 975
 Diaconus Ferrandus 314
 Digot, Augustin 974
 Diocletianus császár 337, 391, 1094–1095, 1108
 Dion (Dio) 428, 565, 600, 606, 608, 815, 852, 859, 895, 1092, 1095, 1105, 1136, 1140, 1144, 1169, 1174, 1176, 1179, 1181
 Diósz szónok 1115
 Domitianus császár 390, 716, 1108
 Duchemin, Mr. 976
 Duguet 971
 Du Hamel 923, 1001
 Duménil 910
 Duplessis, Stanislas 973
 Emery, P. (père et fils) 945, 974, 977–978, 1190
 Emmanuel király 936
 Epikúrosz 658, 1096, 1100, 1152
 Epiphanius, Szent (Epiphano di Salamina) 341, 369, 384, 426, 509, 514, 519, 521–522, 535, 548, 552, 555, 614, 620, 624, 635–636, 643, 653, 740, 763, 767–774, 776, 796, 1083, 1099, 1104, 1130, 1137, 1148, 1150, 1164, 1169
 Epiphanius, Szent (Epiphano di Salamina) 341, 369, 384, 426, 509, 514, 519, 521–522, 535, 548, 552, 555, 614, 620, 624, 635–636, 643, 653, 740, 763, 767–774, 776, 796, 1083, 1099, 1104, 1130, 1137, 1148, 1150, 1164, 1169
 Erasmus 923, 930, 1003, 1020–1021, 1166
 Esterházy Könyvtár 975
 Esze Tamás 1068
 Eucher 1138
 Eusebius, Emisenius 307, 313, 320–321, 325, 329–330, 337, 341, 345, 353, 357–358, 371–372, 374–375, 381, 388–390, 392, 394–395, 397, 405–406, 418–419, 421, 423, 448, 451, 509, 514, 516–517, 519–522, 529, 542, 547–548, 554–557, 560, 562, 589, 611, 614, 635–636, 643, 738, 740, 758, 762–764, 767–768, 772–774, 796, 891, 897, 1089–1090, 1095, 1099–1100, 1102, 1104, 1107–1108, 1110–1111, 1114–1115, 1123, 1130, 1133,

- 1136, 1138–1139, 1143, 1146,
1148, 1163, 1166–1169
- Eustathius (Eusztathiosz) 953,
1060, 1092–1094, 1108
- Evragius Scolasticus 414, 561
- Ezópus (Aiszóposz) 930, 954, 1024,
1068
- Fabre, P. J. – C. 976
- Fangé, Dom Augustin 973
- Faragó József 1002
- Farid, Kamal 912
- Farkas Lajos, Losonczi 904–906
- Fénelon (François de Salignac de la
Mothe) 940, 942, 946, 1028, 1189
- Ferdinandus spanyol király 936,
1045
- Firmanus, Lucius Coelius 1105
- Firmin Didot-Frères, MM. 910
- Fleury, Claude 908, 912, 940–948,
952–957, 960, 963–966, 968–
969, 975–977, 1028, 1052, 1057,
1062, 1068, 1078, 1080, 1086–
1087, 1089, 1096–1097, 1105–
1106, 1112, 1119–1125, 1127,
1130–1138, 1140, 1148–1149,
1162, 1167, 1189–1190
- Florentinus 519, 1133
- Fortunat v. Fortunatus (Venantius
Honorius Clementianus) 563,
575, 1134, 1139
- Fourmont, M. 971
- Fulgentius, Szent (Claudius
Gordianus) 314, 530, 1092, 1134
- Fructuosus, Szent 440, 1117
- Fülöp (Philippus) császár 421, 1114
- Filo (Philo, Philon), Alexandriai
544, 565–567, 576, 589–594, 632,
636–643, 781, 953, 1081, 1085,
1089–1090, 1136, 1140, 1143
- Galba császár 830–831, 837
- Galénosz 953, 1082
- Gallianus császár 337, 1098
- Gaquère, Abbé Fr. 944
- Gaumont, M. de 940
- I. Gelasius pápa (Saint Gélase) 635,
1115, 1149
- Gellért, Szent (Gerardus) 470, 965,
1124
- Gellius, A. 953
- Gerand, S. Comte d'Aurillac 965
- Gergely, Nagy Szent 353, 395, 398,
415, 417, 419, 424, 431, 433–434,
457, 459, 461, 535, 548, 553, 557–
558, 728, 742, 758, 762, 1102–
1103, 1109–1110, 1135, 1137, 1166
- Gergely, Szent, Nazianzi
(Nazianus) 332, 363, 396, 404,
407–408, 411, 415, 428, 449, 1097,
1099, 1112–1113, 1136
- VII. Gergely, Szent 474, 1124
- Gergely, Szent, Thomatorgius 322,
363, 456
- Gillet 972
- Glaber, Raoul (Rudolfus) 468, 471,
473, 1123
- Gobinet, Charles 918, 924, 1008,
1013
- Gomez, Mme de 1045
- III. Gordianus császár 337, 1098
- Goujet abbé, Claude-Pierre 911–
912, 976
- Gratianus 480, 1125
- Greente, Georges 909
- Grégoire de Tours, Saint Gregorius
(Greg. Turon.) 380, 1106, 1113,
1116–1117, 1133, 1138, 1166
- Grotius, Hugo van (Hugo de Groot)
912, 930, 981, 1027, 1176
- Guerin, Hyppolite-Louis 978
- Guyon, Mme 942
- Habsburg-ház 968, 1122
- Hammond 1138, 1176
- Hecates Abderites 269

Hegesippus 738, 740, 897
Helgaud 1124–1125
Heliodorus 1076, 1082
Heltzel, V.B. 912
Henricus (S. Henry) II., Szent Henrik
császár 471, 965, 1124
Héribert de Roswey 1166
Hérissant, J.—T. 945–946
Hérodotosz 953, 1058, 1065, 1073,
1080, 1099
Hesychius 446, 1119
Hésziodosz 1058
Hieronymus (Hyeronimus),
Szent Jeromos (Sophronius Eusebi-
us) 335, 361, 384, 387, 401, 406,
409, 418, 420, 424, 428, 430–431,
434–435, 438–439, 456, 514, 517,
521–522, 524–525, 527–530,
547–548, 552–554, 557, 611, 631,
636, 648, 652, 674, 682, 700, 715,
733, 742, 750, 758, 760, 762, 767,
776, 898, 952, 1067, 1072, 1083,
1095, 1098, 1101–1102, 1104,
1107, 1110–1111, 1116–1117,
1129, 1132, 1134, 1136–1138,
1143, 1148, 1163–1164, 1167,
1169, 1184, 1186
Hoefler, M. 910
Homérosz (Homerus) 150, 197, 203,
328, 407, 936, 1045, 1055, 1058,
1061, 1065, 1072, 1078
Honoré, de Sainte-Marie, Le P. 944
Hopp Lajos 909, 1027
Horatius (Quintus Horatius
Flaccus) 308, 327–328, 344, 346,
376, 443, 953, 1063, 1075, 1081,
1090, 1095, 1100, 1118
Housta, B. de 944
Ignác, Szent 316, 320, 334, 357, 389,
404, 771, 1093–1094, 1107, 1168
Ilosvai Selymes Péter 955
Imre, Szent 471, 965, 1124

I. Ince, Szent 634, 1149
Iréneus, Szent
(Irenaeus~Eirenaiosz) 319–
320, 325, 341, 345, 351, 514–516,
554, 611, 701, 763–764, 768, 770,
772–774, 1093–1096, 1099–
1100, 1132, 1148, 1168–1169
Isabella királyné 151, 936, 1045
Isidorus 467, 573, 1123
István, Szent 471, 965, 1124
Izidor, Szent (Isidorus Pelus.) 433,
934, 1041, 1130
Jancsó Elemér 904
János pap 935, 1042
Jansenius (Jansen), Cornelius 981,
1138, 1176
Jeremiás 199, 231, 360, 1057, 1065,
1071–1073, 1077–1078, 1080,
1082
Joinville, Jean sire de 478, 1125
Josephus Flavius (zsidó József) 189,
191, 246, 266, 274, 499, 536, 538,
541–543, 566–567, 574–576,
589, 594, 597, 606–610, 613, 616,
618, 621–622, 632–634, 661,
663–667, 673, 677–678, 708,
712–716, 730–733, 738, 744–
746, 755–756, 778–779, 781, 788,
793, 797–804, 807–810, 812–
815, 829, 838–839, 845–846,
850–851, 855, 863, 867–868,
873–874, 884, 889, 897, 899, 953,
976, 981, 1059–1060, 1069, 1071–
1072, 1076–1077, 1080–1084,
1089–1090, 1130, 1133–1134,
1136, 1144, 1146, 1149, 1153,
1159–1160, 1162–1163, 1171–
1176, 1181, 1184–1187
Josset, J—F. és Hélie 911, 1188
Julianus apostola 432, 445, 447
Julianus császár 1116
Julius Caesar, C. O. 1053
Julius pápa 425

- Justinianus császár 1139
- Justinus, Szent 267, 292, 296, 310, 312, 333, 339, 341, 347, 371, 388, 514, 516–517, 519, 611, 764, 770, 953, 1081–1082, 1085, 1087–1088, 1091, 1097–1100, 1104, 1132–1133, 1146, 1167
- Juvenalis, Decimus Junius 308, 328, 375, 1063, 1090–1091
- Káldi György 903, 981, 1000, 1004, 1012, 1016, 1019, 1021, 1026, 1030, 1034–1035, 1038–1039, 1046, 1055, 1057, 1059, 1077, 1083, 1088–1089, 1130, 1134
- Károly Gusztáv 910
- Károly, Nagy 460–461, 465, 968, 1045, 1111, 1121, 1123
- Kelemen József 904–905, 913
- Kelemen, Szent, pápa (Clemens Romanus) 301, 763, 977, 1102
- Kelemen, Szent, Alexandriai 267, 310, 312–313, 318, 322, 326, 329, 333–334, 338, 342, 351, 498, 505, 509, 521–522, 554–558, 563, 614, 632, 764, 773, 953, 1064, 1091–1097, 1099, 1102–1103, 1107, 1110, 1129–1130, 1138
- Király György 909, 947–948, 975
- Kleopátra 1083
- Kohn Ármin 908, 946, 975
- I. Konstantin, Nagy 289, 372, 391–394, 418–419, 422, 424, 428–430, 446, 949, 1105, 1108–1110, 1115, 1176
- Konstantin IV., Pogonat 428, 433, 1115
- Konsza Samu 1002
- Kopácsy József 946–947
- Kópeczi Béla 972, 974
- Krisztina királynő 910, 1188
- Kriza János 1014
- Kulcsár István 906
- Kúrosz (Cyrus) 83, 97, 186, 265, 1022–1024, 1027, 1058
- Kürtý Menyhért 908, 947, 975, 977
- La Bruyère, Jean de 940, 942, 1028, 1189
- Lactantius, Lucius Coolius Firmianus 140, 777, 930, 934, 1026, 1040, 1105, 1169
- La Harpe 943
- XIV. Lajos 942, 946–947
- XV. Lajos 943
- Lamoignon, Guillaume de 940
- Lantheaume, P.–Fr. 944
- Lassailly, J. 944
- La Vallière, Mlle de 941
- Ledieu abbé 942
- Legravereng, l'abbé 946
- Lemaître, de Claville 943
- Lenglet, l'abbé 943
- Leo, Nagy Szent 310, 314, 360–361, 411, 417, 448, 460, 529–530, 546, 611, 969, 1091–1092, 1110, 1113, 1134, 1136
- III. Leo, Szent 403, 407, 1111
- III. Leo Isaurien császár 398, 465, 1122
- IX. Leo, Saint Pierre Damien 474, 1124
- Lipsius, Justus 151, 922–923, 930, 936, 1010, 1045, 1185
- Livius, Titus 347, 925, 981, 1016, 1059, 1100, 1120
- Lonquerne 943
- Lorraine, Duc de 972
- Louis de Dieu 1176
- Lucien v. Lucianus (Lucinus) 308, 511–512, 1090–1091, 1132
- Lucullus, L. 1063
- Lükurgosz 1089
- Mabillon, Dom Jean 942, 971, 1109
- Machiavelli, Niccolò 968, 1120

- Madácsy László 909
 Maggiolo, L.—E. 974
 Maimbourg 1125
 Marcellinus, Ammianus 1115
 Marcianus császár 394, 1109
 Marcus Antonius 1083
 Marcus Aurelius 410, 1087, 1108, 1112, 1181
 Mariette, Pierre-Jean 945—946, 978
 Martialis, Marcus Valerius 308, 318, 1090
 Martin, Gabriel és Pierre 945—946, 974, 977—979
 Márton Gyula 904
 Márton, Szent 423—424, 461, 1110, 1114—1115
 Maximianus császár 424, 1095
 Michaud, M. 909, 911—912, 974
 II. Mihály (Michel le Bègue) 465, 1122
 III. Mihály (Michel l'Ivrogne) 1122
 Mfnosz király 1089, 1095
 Minucius, Felix 518, 1100, 1110, 1133
 Moetjens, A. 945
 Mohamed (Mahomet) 463—464, 1122
 Molière 933, 938, 1011, 1028, 1034
 Montesquieu (Charles de Secondat) 1120
 Montfaucon, Bernard de 942
 Montmor, M. de 940
 Moréri, Louis 909
 Muzzarelli, A. 944
 Nagy József 908
 Néró 307, 309, 343, 376, 390—391, 666, 673, 680, 713, 715, 717, 732—733, 736, 738, 744, 751—754, 757—759, 766—767, 781, 784, 790, 796—797, 806, 814, 818, 830—832, 834, 837, 839, 1090, 1108, 1160, 1165, 1167—1168, 1172, 1176—1177
 Nicephorus 563, 1139
 Nilus, Szent (Saint Nil l'Ancien) 559, 1138, 1162
 Origenész (Adamantius) 313—314, 317, 322, 333, 336, 338, 340, 343, 350, 357, 360, 367, 370—371, 377, 379—380, 382, 392, 448—449, 454, 489, 517—518, 529, 740, 757, 770, 952, 1067, 1071, 1081, 1092—1094, 1097, 1099—1104, 1107—1108, 1110, 1133, 1138, 1163, 1166, 1168
 Orosius 419, 1114, 1135
 Ovidius, Publius Naso 928, 1020, 1091, 1096
 Palladius, Rutilius Taurus Aemilianus 388, 445, 970, 1107, 1118
 Pál, szent (Paul) 16, 19, 32, 52, 55, 71, 80—81, 105, 118, 121, 279, 300—301, 303, 305, 308, 316, 318, 320, 327, 334, 337, 349, 360, 367, 374—375, 385—386, 397, 404, 417—418, 430, 434, 505, 528—529, 548—550, 554, 559, 612, 619—620, 622—630, 632, 643—660, 667—672, 674—678, 681—684, 687—712, 717—730, 733—737, 741—742, 747, 750, 758—764, 774, 776—777, 915, 918, 924, 926, 928, 932—933, 977, 980, 1011—1012, 1018, 1021, 1071, 1081, 1089—1090, 1092, 1094, 1097—1098, 1101, 1116, 1134, 1151—1152, 1154—1158, 1162—1164, 1166—1167
 Pantenus (Panaitiosz) 313, 529, 1092
 Papp Endre 908, 912, 946, 975, 977, 1121
 Pascal, Blaise 923, 930—931, 1011, 1025
 Patouillet, N. 947
 Paulinus, Szent (Paulin)

- de Bordeaux) 354, 417, 427, 434–435, 558, 562, 754, 1102, 1109–1111, 1115, 1137–1138
- Pázmány Péter 1080
- Pellisson 940
- Periklész 1027
- Petronius Arbiter 308, 376, 577–578, 580, 583, 1090, 1141–1142
- Phaedrus 930, 1024, 1089.
- Philodémosz 1152
- Philosztratosz 356, 546, 678–680, 759, 953, 1082, 1102, 1136, 1150, 1155, 1169, 1184
- Photius (Phótiosz) 559, 767, 1138
- Pionius, Szent 310, 1091
- Pirot, L. 941–942
- Piso (Pison) 1168
- Platón 121, 268, 346, 447, 776, 930, 932, 943, 953, 956, 1027, 1032, 1035, 1058, 1064, 1066, 1075, 1081–1082, 1089, 1111, 1169
- Plinius, Caius Caecilius Secundus 328, 351, 923, 981, 1001, 1059, 1096, 1143
- Plautus 923, 1007
- Plotinus (Plotinosz) 447, 776, 1095, 1196
- Plutarkhosz 830, 930, 953–954, 1027, 1068, 1176
- Polycarpus, Szent 310, 316, 320, 334, 357, 374, 387, 554, 1091
- Pompeius Magnus, Gn. 275, 509
- Porphüriosz 327, 447, 1095
- Possidius 431, 457, 1120
- Pouget, F.–Aimé 918
- Poussin, Nicolas 960, 1062
- Prevost, M. 909
- Procopius (Prokopiosz) caesareai 560–561, 1139
- Prosper, Tiro 1103
- Prudentius 328–329, 358, 370, 377, 396, 398, 418, 762, 1095–1096, 1109–1110, 1113, 1167
- Pulszky Ferenc 906, 908, 912–913, 946, 974
- Pürrhón 1100
- Pythagoras (Püthagorasz) 327, 346, 447, 546, 953, 1064, 1081, 1089, 1136
- Quintilianus, M. F. 930, 1027
- II. Rákóczi Ferenc 907, 909, 929, 941, 944, 947–948, 955, 970, 975–976, 998, 1004, 1018, 1027–1028, 1045, 1047–1048, 1068, 1086, 1118, 1188, 1191, 1193
- Raphael (Raffaello) 960, 1062
- Rapin 940
- Reusch, F. H. 947
- Riedl Frigyes 908
- II. Róbert király 471, 965, 1124, 1132
- Romualdus, Szent 470, 476, 970, 1123
- Rubens, Peter Paul 1020
- Rufinus, Tyrranius 529–530, 558, 763, 1134, 1138, 1167
- Ruinart, Dom Theiri 942
- Rupert de Deutz (abbé de Tuy) 556, 1138
- Rupp Kornél 1027
- Saint-Amant (Marc Antoine de Gérard) 918
- Salamon 62, 152–153, 172, 198, 238, 258, 261, 268, 511, 678, 880, 937, 952, 1016, 1053, 1060, 1073, 1079, 1090, 1130,
- Sallustius 925, 1016
- Salvianus 335, 453, 1120
- Sándor, Nagy 172, 191, 268, 274, 952, 968, 1053, 1060, 1108, 1140
- Saugrain 945, 977–978
- Saussure, César de 947
- Schwarzenberg József 908, 946, 974, 976

- Selden 1065–1066
 Seleucos, Nicanor 269, 596
 Seneca 733, 920, 922–923, 930, 1005, 1007–1008, 1027, 1133, 1152, 1154, 1162
 Servius Tullius 1059
 Severus, Alexander 379, 391, 465, 1106, 1108
 Severus, Sulpicius 307, 422, 424, 770, 1090, 1110, 1168
 Sozomenus (Sozomenasz) 361, 392, 418, 422, 451, 620, 636, 1087, 1103, 1147
 Suetonius, Caius Tranquillus 308, 327–328, 343, 565, 600, 606, 661, 752, 759, 815, 830, 953, 1065, 1090–1091, 1095, 1099, 1140, 1144, 1172, 1174, 1176
- Szabédi László 904
 Szabó I. Attila 904
 Szathmári Király Ádám 1004
 P. Szathmáry Károly 908, 912
 Szeirón 1152
 Szigeti József 904
 Szilasi Móricz 908, 912, 946, 974–975
 I. Szilveszter, Szent 1115
 Szinyei József 1085
 Szókratész 44, 86, 109, 111, 297, 419, 451, 529, 558, 921, 923, 930–932, 940, 953, 1007, 1023, 1031–1032, 1037, 1081, 1088, 1103, 1108, 1134
 Szolón 103, 930, 953, 1029, 1081
 Sztrabón 404, 952, 981, 1075, 1081–1083
- Tacitus, Publius Cornelius 62, 81, 308, 343, 376, 661–663, 670, 752, 754, 795, 830, 838–839, 844, 848, 923, 925, 930, 953, 959, 1008, 1016, 1021, 1059, 1081, 1099, 1144, 1172, 1176, 1179
- Tamás, Aguinói Szent 18, 19, 34, 481, 483, 486, 915, 923–924, 998–1000, 1005, 1012, 1096, 1126
 Tatianus 312, 1092
 Terentius Afer 952, 969, 1065, 1112
 Teréz, Szent (Teresa de Jesus) 487, 1127
 Tertullianus (Quintus Septimus Florus) 206–207, 290, 311, 314–315, 317–319, 324–325, 330, 332–333, 335, 339–345, 347–348, 351, 355, 358, 361, 367, 371, 377, 386, 390, 392, 419, 515, 517–520, 554, 611, 627, 629, 632, 760, 763–764, 767, 770, 773, 953, 1064, 1072, 1075, 1086, 1088, 1091–1104, 1107–1108, 1132–1133, 1146, 1148, 1167
 Thaly Kálmán 947, 975–976
 Theodoretus (szíriai) 292, 357, 509, 514, 516, 552, 554, 556, 696, 735–736, 742, 768, 770, 774, 1087, 1123, 1131–1132, 1137–1138, 1146, 1148, 1155, 1164, 1167–1169
 Theodosius, Nagy, császár 393–394, 1114
 II. v. ifj. Theodosius 1109
 Theokritosz 952, 1065
 Theophilus 465, 1092
 Thomassin, Louis 378, 410, 423–424, 460, 481, 1105–1107, 1115–1117
 Thuküdidész 925, 1016
 I. Tiberius 343, 517–518, 520–521, 528, 536–545, 564, 575–576, 585, 589, 1100, 1143
 Tiberius Alexander 632–633, 781, 790, 877
 Tillemont, Lenain de 942, 981, 1137, 1155, 1176
 Tinódi Sebestyén 955, 1080
 Titus Flavius V. 600, 714, 806–807, 811–815, 817, 819–821, 837, 839,

- 842, 844–861, 865–870, 872–893, 1144, 1150, 1157, 1165, 1178–1181, 1184–1185
- Toldy Ferenc 906
- Trajanus, Marcus Ulpius 391, 556, 811, 1094, 1108
- Tristan l’Hermite, François (sieur Du Solier) 924, 1014
- Tyáni Apollonius (Tüanai, Thyan) 327, 329, 441, 545–546, 678–680, 765–767, 1095, 1136, 1155, 1184
- Valentinianus császár 452
- Valerianus császár 391, 1108
- Valette, M., l’abbé de 946
- Vaugelas, Claude Favre de 923, 1010
- Vazul, Nagy Szent (Basilios, Baszileiosz) 370, 388, 411, 420, 426–427, 435–436, 442, 449, 456, 548, 760, 1101, 1103, 1113, 1117, 1136, 1167
- Vergilius, Publius Maró 328, 407, 973, 1081, 1091
- Vermandois herceg 941
- Verrus, Caius Licinius 309, 1058, 1091, 1101
- Vespasianus császár 714, 756, 777, 796–797, 806–812, 814–817, 820–821, 829, 832–834, 837–839, 841–842, 844, 892, 895–897, 976, 1083, 1108, 1144, 1166, 1172–1174, 1178, 1185
- Vigilius Thapsus 530, 1134
- Villehardouin, Geoffroi de 478, 1125
- Vitellius 328, 528, 541–545, 577, 622, 838–839, 841, 1096, 1136
- Vitruvius, Marcus Pollio 445, 970, 1110, 1118
- Voltaire 943, 973–974
- Xenophón 83, 115–116, 156, 923, 930–931, 933, 935, 937–938, 953, 1006–1007, 1021–1029, 1031–1033, 1035–1037, 1041, 1043–1044, 1046, 1048–1049, 1056, 1058
- Zolnai Béla 904, 909, 913, 943, 947–948, 975–976, 1086
- Zrínyi Miklós 908
- Zsoldos Jenő 909, 948, 976

TARTALOMJEGYZÉK

Az idő Jól el Töltésének Módgya Minden féle rendben	5
Elöl járó beszéd	7
Első Napon	9
Második Napon	20
Harmadik Napon	54
Negyedik napon	61
Ötödik napon	74
Hatodik napon	105
Ennek a Munkának bé fejezése	161
Ennek a könyvnek Táblája	165
Az Izraéliták Szokásáról	167
Első Rész. Hogy mi végre vagyon tsinálva ez akönyv	169
[Második rész — Harmincötödik rész]	173—284
Ennek a könyvnek táblája	285
A Keresztényeknek Szokásiról	287
Előszőr. Ezen könyvek el osztásáról	289
[Második beszélgetés — Hatvannyolcadik beszélgetés]	290—489
69. Beszélgetés. Bé fejezés	490
Ennek a könyvnek Táblája	491
A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiája	495
Első könyv	497
Második könyv	564
Harmadik könyv	717
Jegyzetek	901
Mikes összes művei VI. kötetének kritikai kiadásáról	903
Kézirathagyomány	904
A kéziratok sorsa	906
Keletkezéstörténet és források	906
A kéziratokban előforduló bibliai rövidítések	981
Irodalom	983

Tárgyi jegyzetek	992
Az idő Jól el Töltésének Módgya...	992
Az Izraéliták Szokásáról	1051
A Keresztényeknek Szokásairól	1086
A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiája	1129
Résumé	1188
Képek	1192–1193
Képek jegyzéke	1193
Névmutató	1195

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és NyomdaVállalat főigazgatója

Felelős szerkesztő: Kormányos József

Műszaki szerkesztő: Horváth Anikó

A burkoló- és kötésterv Bogdán Hajnal munkája

Terjedelem: 75,5 (A/5) ív+20 oldal melléklet

88-5984 — Szegedi Nyomda

Felelős vezető: Surányi Tibor igazgató

Ára: 235,- Ft

**MIKES KELEMEN
ÖSSZES MŰVEI**
kritikai kiadásának kötetei

Szerkesztette
és sajtó alá rendezte
Hopp Lajos

Akadémiai Kiadó

- I. Törökországi Levelek és Misszi-
lis levelek*
Bp. 1966. 863 oldal
- II. Az Épistoláknak és az Evangéliu-
moknak Magyarazattya*
Bp. 1967. 983 oldal
- III. Mulatságos napok és más fordí-
tások*
Bp. 1970. 1115 oldal
- IV. Az Ifjak Kalauza*
Bp. 1974. 789 oldal
- V. Catechismus formájára való
közönséges oktatások*
Bp. 1986. 1762 oldal
- VI. Az idő jól eltöltésének módja és
más keltezetlen fordítások*
Bp. 1988. 1195 oldal

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

rei, hængede, a for el bærte, a gouv. fol kavri
og kel komi, velmint vrispej ombesend. ab: abin
nan emipshat: a fejing gouv. net i olgan ryer
huden kelasa lami vry ki eli og de omni og
katta caon velogin a fardumet a feydelmink a
jotid ^{den} fialli a hog og raris han, ab: is ca
vaber vagon, a kalmi gjindis kiltis vortumet
is atidh. kivi og fyg lora ryongeloe it a feydel
net jo fialli, ab: de a abid vryund fialer, de
is jotidh fardumet is bami min for abogota, idu
nan abid kavri levde vagon min ki gfsend og
hog vaban, ijoras monob. hog ke a efendi og
nybbel idu, nanidat idu nivan hog mi oru
min hog og i corat itunt, gubredan vryon be
ves levde. de min hog og nahim for vry fialer
kædet vryund gniatka, og fardit hog mi in
kib is kel kildret vryans fardumet, in pudij ke ijan
fardumet is kildre de fardumet non isbetet, mat og ke
vry min ke abid kavri levde, min ke mon
abogota vryund.